

अग्नेश्चापां च विभ्रातृव्यमिव स यथेव ह तदग्नेर्भवति यत्रास्याप उपस्पृशन्त्य-
 भ्नां हाणि ब्रातृव्यं वर्षयेद्यदतिहृत्य सादयेद्युःस्रनासाः सादयेन्नो हाभिस्तं का-
 ममभ्यापयेद्यस्मै कामाय प्रणीयन्ते तस्मादु सम्प्रसेवोत्तरेणाहवनीयं प्रणयति
 ॥ २१ ॥ अथ तृणैः परिस्त्रुणाति । द्वन्द्वं प्रात्राण्युदाहरति शूर्पं चाग्निहोत्रहवर्णी
 च स्पर्शं च कपालानि च शम्यां च कृष्णाजिनं चोल्खलमुसले दशदुपले तद्वंश
 दशक्षरा वै विराद्विराद्वै यज्ञस्तद्विराजमेवैतद्यज्ञमभिसम्पादयत्यथ यद्वन्द्वं द्वन्द्वं वै
 वीर्यं यदा वै तौ सत्थिभेदेऽयथ तद्वीर्यं भवति द्वन्द्वं वै मिथुनं प्रजननं मिथुनमे-
 वैतत्प्रजननं क्रियते ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

अथ शूर्पं चाग्निहोत्रहवर्णी चादत्ते । कर्मणे यां वेपाय वामिति यज्ञो वै कर्म
 यज्ञाय हि तस्मादाह कर्मणे वामिति वेपाय वामिति वेवेष्टीय हि यज्ञम् ॥ १ ॥ अथ
 वाचं यच्छति । वामे यज्ञोऽवितुष्यो यज्ञं तनवाऽइत्यथ प्रतपति प्रत्युष्ट-
 रक्षः प्रत्युष्टा अरातयो निष्ठतथैरुचो निष्ठा अरातय इति वा ॥ २ ॥ देवा इ वै
 यज्ञं तन्वानाः । तेऽसुररक्षसेभ्य आसद्मात्रिभयांचकुस्तद्यज्ञमुरावेवैतन्नाष्टा रु-
 क्षांस्वतोऽपहन्ति ॥ ३ ॥ अथ गृति । उर्वन्तरिक्षमन्वेष्टीत्यन्तरिक्षं वाऽअनु रु-
 क्षश्चरत्यमूलमुभयतः परिच्छिन्नं यथायं पुरुषोऽमूल उभयतः परिच्छिन्नोऽन्तरिक्ष-
 मनुचरति तद्वत्प्रणैवैतदन्तरिक्षमभयमनाष्टं कुरुते ॥ ४ ॥ स वाऽअनस एव गृह-
 णीयात् । अनो ह वाऽअग्रे पथेव वाऽइदं यच्छालथि स यदेवाग्रे तत्करवाणीति
 तस्मादनस एव गृहणीयात् ॥ ५ ॥ भूमा वाऽअनः । भूमा हि वाऽअनस्तस्माद्यज्ञा
 घट्टु भवतगो ब्राह्मभूदित्याहुस्तद्भूमानमेवैतद्वैति तस्मादनस एव गृहणीयात्
 ॥ ६ ॥ यज्ञो वाऽअनः । यज्ञो हि वाऽअनस्तस्मादनस एव यजूंथपि सन्ति न
 कौष्ठस्य न कुम्भ्ये भस्त्राणि ह स्पर्पयो गृह्णन्ति तद्वपीन्मति भस्त्राये यजूंथप्यासु-
 स्तान्येतर्हि प्राकृतानि यज्ञावर्जं निर्मिमाऽइति तस्मादनस एव गृहणीयात् ॥ ७ ॥
 उतो पात्र्यै गृह्णन्ति । अनन्तरायमु तर्हि यजूंथपि जपेत्स्वप्नु तर्ह्यस्तदुपोक्त-
 गृह्णीयाद्यतो युनजाम ततो त्रिमुञ्चामेति यतो होत्रयुञ्जन्ति ततो त्रिमुञ्चन्ति ॥ ८ ॥
 तस्य वाऽएतस्यानसः । अग्निरेव धूरिर्हि वै धूरथ य एनद्वदन्त्याग्निदग्धमिदं पात्रं वृहं
 भवत्यथ यज्जघनेन कस्तर्म्भां प्रसृतं वेदिरेवास्य सा नीदु एव हविर्धानम् ॥ ९ ॥
 स धुरमग्निं गृह्णाति । धूरसि धूर्व धूर्वन्तं धूर्व तं योऽस्मान्धूर्वतितं धूर्व यं वयं धूर्वाम
 इत्यग्निर्वाऽएव धूर्वस्तमेतदत्येप्युन्भवति हविर्ग्रहीप्यंस्तस्माऽऽजैताश्चिह्नन्ते तथो द्वे-
 तमेपोऽतिगन्तमग्निर्धूर्यो न हिनस्ति ॥ १० ॥ तद्ध स्मैतदाकणिराह । अर्धमासशो

वाऽऽग्रहं सपदान्धूर्वाभीत्येतद् स्म स तदभ्याह ॥ ११ ॥ अथ जघनेन कस्त-
 म्भीमीपागमिमृग्य जपति । देवानामसि वद्वितमं सस्मितमं पमितमं जुष्टमं
 देवदूतमम् । अद्रुतमसि हविर्धानं दृष्टहस्य मा हारित्यन एवैतद्रूपस्तौत्युप
 स्तुतादातमनसो हविर्गृह्णानीति मा ते यजपतिर्होषीदिति यजमानो वै यजपति-
 स्तद्यजमानायै वैतद्वहतामाशास्ते ॥ १२ ॥ अथाक्रमते । विष्णुस्त्वा क्रमतामिति
 यज्ञो वै विष्णुः स देवेभ्य इमां विक्रान्तिं विचक्रमे यमामियं विक्रान्तिरिदमेव प्र-
 थमेन पदेन पस्पारायेदयन्तारिक्तं द्वितीयेन दिवमुत्तमेनैताम्बेवैष एतस्मै विष्णुर्यज्ञो
 विक्रान्तिं विक्रमते ॥ १३ ॥ अथ प्रेक्षते । उरु वातायेति प्राणो वै वातस्तद्वह-
 तैवैतत्प्राणाय वातायोरुमायं कुरुते ॥ १४ ॥ अथापास्यति । अप्रहंतं रज इति
 यद्यत्र निज्जिह्वापत्रं भवति यद्यु नाभ्येव मरोत्तन्नाष्टा एवैतद्रक्षाऽस्पतोऽपहन्ति
 ॥ १५ ॥ अथाभिषयते । यच्छन्तां पञ्चेति पञ्च वाऽहमा अद्गुल्यः प्राज्ञो वै
 यज्ञस्तद्यज्ञमेवैतन्न दधाति ॥ १६ ॥ अथ गृह्णाति । देवस्य त्वा सवितुः
 मस्रवेऽरिबुनोर्वाहुभ्यां पूण्यो हस्ताभ्यामग्रये जुष्टं गृह्णासीति सविता वै देवानां
 प्रसविता तत्सवितृप्रभूत एवैतद्गृह्णात्यरिबुनोर्वाहुभ्यामित्यरिबुनवध्वर्यु पूण्यो
 हस्ताभ्यामिति पूषा भागदुगोऽशनं पाणिभ्यामुपनिधाता सत्यं देवा अन्नृतं मनु-
 प्यास्तत्सत्येनैवैतद्गृह्णाति ॥ १७ ॥ अथ देवतायाऽध्यादिशति । सर्वा ह वै
 देवता अध्वर्युं हविर्गृहीप्यन्तमुपतिष्ठन्ते मम नाम गृहीप्यति मम नाम गृहीप्यतीति
 ताम्य एवैतत्सह सतीभ्योऽसमदं करोति ॥ १८ ॥ यदेव देवतायाऽध्यादिशति ।
 प्रावतीभ्यो ह वै देवताभ्यो हवीं अपि गृह्णन्तऽध्वर्युम ह वै तास्तेन मन्वन्ते यदस्मै
 तं कामं ममर्धयेपुयर्त्काम्या गृह्णाति तस्माद्वै देवतायाऽध्यादिशत्येवमेव यथा-
 पूर्वं हवीं अपि गृहीत्वा ॥ १९ ॥ अथाभिमृशति भूताय त्वा नारातयऽ-
 इति तद्यत एव गृह्णाति तदेवैतत्पुनराप्याययति ॥ २० ॥ अथ माहमेक्षते । स्व-
 रभिविख्येपमिति प्रसिद्धतमिव वाऽएतदनो भवति तदस्यैतच्छ्रुः पाप्म गृहीतमिव
 भयति यज्ञो वै स्वर्हर्देवाः सूर्यस्तत्स्वरैवैतदतोऽभिविप्रश्यति ॥ २१ ॥ अथाव-
 रोहति । दृष्टहन्तां दुर्याः पृथिव्यामिति गृहा वै दुर्यास्ते हेतु ईश्वरो गृहा यजमा-
 नस्य योऽस्यैपोऽध्वर्युर्वज्रेण चरति तं प्रयन्तमनु प्रच्योतोस्तस्येखवरः कुलं विक्षो
 व्योस्तानैवैतदस्त्रं पृथिव्यां दृष्टहति तथा नानुप्रच्यवन्ते तथा न विक्षोभन्ते त-
 स्मादाह दृष्टहन्तां दुर्याः पृथिव्यामित्यथ मैत्युर्वन्तरिक्तमन्वेमीति सोऽस्मावेव वन्धु
 ॥ २२ ॥ स यस्य गार्हपत्ये हवीं अपि अययन्ति । गार्हपत्ये तस्य पात्राणि सध-

सादयन्ति जघनेनो तर्हि गार्हपत्यं सादयेद्यस्याहवनीये तंत्रीं अपि श्रपयन्त्याह-
वनीये तस्य पात्राणि सार्धं सादयन्ति जघनेनो तर्ज्वाहवनीये सादयेत्पृथिव्यास्त्वा
नाभौ सादयामीति मध्यं वै नाभिर्मध्यमभयं तस्मादाह पृथिव्यास्त्वा नाभौ साद-
यामीत्यदित्याऽऽपस्थऽइत्यपस्थऽइवैनदभार्णुरिति वाऽआहुर्यत् सुगन्तं गोपायन्ति
तस्मादाहादित्याऽऽपस्थऽइत्यग्ने इव्यं रक्षेति तदग्नये चैवैतद्विः परिददाति
गुप्त्याऽग्रस्यै च पृथिव्यै तस्मादाहग्ने इव्यं रक्षेति ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

पवित्रे करोति । पवित्रे स्यो वैष्णव्याविति यज्ञो वै विष्णुर्वज्ञिये स्थ
इत्येवैतदाह ॥ १ ॥ ते वै ते भवतः । अयं वै पवित्रं सोऽयं पवते सोऽयमेक—
इवैव पवते सोऽयं पुरुषेऽन्तः प्रविष्टः प्राह च मत्स्यह् च ताविमी माणोदानौ तदे-
तस्मैवानुमात्रं तस्माद् द्वे भवतः ॥ २ ॥ अथोऽग्रपि त्रीणि स्युः । व्यानो हि
तृतीयो द्वे न्वेयं भवन्तस्ताभ्यामेताः प्रोक्षणीरुत्पूयताभिः प्रोक्षति तद्यदेताभ्यामु-
त्पुनाति ॥ ३ ॥ वृत्रो ह वाऽइदं सर्वं वृत्वा शिरये । यदिदमन्तरेण प्राचापृ-
थिवी स यदिदं सर्वं वृत्वा शिरये तस्मादृशो नाम ॥ ४ ॥ तमिन्द्रो जघान ।
स इतः पूतिः सर्वत एवापोऽभिप्र सुस्ताव सर्वत इत्ययं समुद्रस्तस्माद् वैका आ-
पो धीमत्साञ्चकिरे ता उपर्युपर्यति पुमुपिरेऽत इमे दर्भास्ता ईता अनापूयिता
आपोऽस्ति वाऽइतरासु सार्धं सप्रपिब यदेना वृत्रः पूतिरभिप्रास्रवत्तेवासामेता-
भ्यां पवित्राभ्यामपहन्त्यथ मेध्याभिरेवान्निः प्रोक्षति तस्माद्वाऽएताभ्यामुत्पुनाति
॥ ५ ॥ स उत्पुनाति । सवितुर्वः प्रसवऽउत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य र-
श्मिभिरिति सविता वै देवानां प्रसविता तत्सवितुर्मसूत एवैतदुत्पुनात्यच्छिद्रेण
पवित्रेणेति यो वाऽअयं पवतऽएपोऽच्छिद्रं पवित्रमेते नैतदाह सूर्यस्य रश्मिभि-
रिमेते वाऽउत्पवितारो यत् सूर्यस्य रश्मयस्तस्मादाह सूर्यस्य रश्मिभिरिति ॥ ६ ॥
ताः सव्ये पाणौ कृत्वा । दक्षिणेनोदिङ्गयत्युपस्तौत्येवैना एतन्मह्यत्येव देवीरा-
पोऽग्रेगुवोऽग्रेगुव इति देव्यो ह्यापस्तस्मादाह देवीराप इत्यग्रेगुव इति ता यत् स-
मुद्रं गच्छन्ति तेनाग्रेगुवोऽग्रेगुव इति ता गुत्तमयमाः सोमस्य यज्ञो भक्षयन्ति ते-
नाग्रेगुवोऽग्रइममय यज्ञं नयतग्रे यज्ञपतिं सुधातुं यज्ञपतिं देवयुवमिति साधु य-
ज्ञं साधु यजमानमित्येवैतदाह ॥ ७ ॥ युष्मा इन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्य इति ।
एता उ हीन्द्रोऽवृणीत वृत्रेण स्पर्धमान एताभिर्होमहस्तस्मादाह युष्मा इन्द्रोऽ-
वृणीत वृत्रतूर्य इति ॥ ८ ॥ यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इति । एता उ ही-
न्द्रमवृणत वृत्रेण स्पर्धमानमेताभिर्होमहस्तस्मादाह यूयमिन्द्रमवृणीध्वंवृत्रतूर्यः

इति ॥ ९ ॥ प्रोक्षिता स्थेति । तदेताभ्यो निहनुतेऽथ हविः प्रोक्षत्येको वै प्रो-
क्षणस्य वन्ध्यमेवैतत्करोति ॥ १० ॥ स प्रोक्षति । अग्नये त्वा जुष्टं प्रोक्षाभी-
ति तद्यस्यै देवतायै हविर्भवति तस्यै मेध्यं करोत्येकमेव यथापूर्वम् । हवींश्चपि प्रो-
क्ष ॥ ११ ॥ अथ यज्ञपात्राणि प्रोक्षति । दैन्याय कर्मणे शुन्धध्वं देवयज्या-
याऽइति दैन्याय हि कर्मणे शुन्धति देवयज्यायै यद्वोऽशुद्धाः पराजघ्नुरिव वस्तु-
च्छुन्धामीति तद्यदेवैषामनाशुद्धस्तच्छा वान्यो वामेभ्यः कञ्चित्पराहन्ति तदेवैषामे-
तद्विमेध्यं करोति तस्मादाह यद्वोऽशुद्धाः पराजघ्नुरिव वस्तुच्छुन्धामीति ॥ १२ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

अथ कृष्णाजिनमादत्ते । यज्ञस्यैव सर्वत्राय यज्ञो ह देवेभ्योऽपचक्राम
स कृष्णो भूत्वा यचार तस्य देवा अनुविश त्वचमेवामच्छायजहुः ॥ १ ॥ तस्य
यानि शुक्रानि च कृष्णानि च लोमानि । तान्यृचां च साम्नां च रूपं यानि शु-
क्रानि तानि साम्नाश्च रूपं यानि कृष्णानि तान्यृचां यदि वेतरथा यान्येव कृ-
ष्णानि तानि साम्नाश्च रूपं यानि शुक्लानि तान्यृचां यान्येव बभूवीव हरीणि तानि
यनुपाश्च रूपम् ॥ २ ॥ सैषा चपी विष्टा यज्ञः । तस्या एतच्छिल्पमेव धर्मस्तत्कृ-
ष्णाजिनं भवति यज्ञस्यैव सर्वत्राय तस्मात्कृष्णाजिनमपि दीक्षन्ते यज्ञस्यैव स-
र्वत्राय तस्मादध्यवहननमधिप्रेषणं भवत्यस्कन्धश्च हविरसादिति तद्यदेवान् तपद्-
लो वा पिष्टं वा स्कन्दात्तृचश्च यज्ञः प्रतितिष्ठादिति तस्मादध्यवहननमधिप्रेषणं
भवति ॥ ३ ॥ अथ कृष्णाजिनमादत्ते । शर्मासीति चर्म वाऽएतत्कृष्णस्य तदस्य
तन्मानुषश्च शर्म देवता तस्मादाह शर्मासीति तदवधूनोत्पबधूतश्च रज्जोऽवधूता
अरातय इति तन्नाष्टा एवैतद्रक्षाश्चस्यतोऽपहन्त्यतितत्येव प्रात्रात्यवधूनोति यद्य-
स्यामेध्यमभूत्तद्वचस्यै तदवधूनोति ॥ ४ ॥ तत्पतीचीनग्रीवमुपस्तृणाति । अदि-
त्यास्तृणमसि प्रतित्वादितिर्वैत्स्वितीयं वै पृथिव्यदितिस्तस्या अस्यै त्वग्यदिदमस्या-
मपि क्रिञ्च तस्मादाह्नादित्यास्तृणमीति प्रति स्वादितिर्वैत्स्विति प्रति हि स्वः सं
जानीते तत्संज्ञमेवैतत्कृष्णाजिनाय च वदति नेद्वन्योऽन्यश्च हिन्सात् इत्यभिनि-
हितमेव सव्येन पाणिना भवति ॥ ५ ॥ अथ दक्षिणेनोल्खलमाहरति । नेदि-
हपुरा नाप्यरक्षाश्चस्याविशान्ति ब्राह्मणोहि एतसामपहन्ता तस्मादभिनिहित-
मेव सव्येन पाणिना भवति ॥ ६ ॥ अधोलूखलं निदधाति । अद्रिरसि घानस्पत्यो
प्रावासि पृथुबुध इति वा तद्यथैवादः सोमश्च राजानं प्रावभिरभिपुण्यन्त्येवमेवैत-
दुल्खलमुत्ताभ्यां द्यदुपलाभ्याश्च हविर्यज्ञमभिपुण्योत्पद्य इति वै तेषामेकं नाम

तस्मादाह्राद्रिरसीति वानस्पत्य इति वानस्पत्यो ह्येष आवासि पृथुयुध्न इति आया ह्येष
 पृथुयुध्नो ह्येषमति त्वादित्यास्त्यग्नेस्तित्विति तत्संज्ञाभेदे तत्कृप्याजिनाय च वदति तेद-
 न्योऽन्यथेहि न सात इति ॥ ७ ॥ अथ हविर्गवपति । अग्नेस्तनूरसि वाचो विस-
 र्जनमिति यज्ञो हि तेनाग्नेस्तनूर्वाचो विसर्जनमिति यां वा अमृत् हविर्ग्रहीष्यन्वा-
 चं युच्छत्यत्र वै तां विसृजते तद्यदेतामत्र वाचं विसृजत एव हि यज्ञ उलूखले म-
 त्यष्टादेव हि आसारि तस्मादाह वाचो विसर्जनमिति ॥ ८ ॥ स यदिदं पुरा मा-
 नुषीं वाचं व्याहरेत् । तत्रो वैष्णवीमृचं वा यजुर्वा जपेयज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञं पुन-
 शारभते तस्यो वैषा प्रायश्चित्तेर्देववीतये त्वा गृह्णाणीति देवानवदित्यु हि ह-
 विर्गृह्यते ॥ ९ ॥ अथ मुसलमादत्ते । बृहद्ग्रावासि वानस्पत्य इति बृहद्ग्रावा
 ह्येष वानस्पत्यो ह्येष तद्वदधाति स इदं देवेभ्यो हविः शमीष्व सुशमि शमीष्वेति
 स इदं देवेभ्यो हविः सः स्फुर सः साधुसः स्फुत् सः स्फुर्धित्येवैतदाह ॥ १० ॥
 अथ हविष्कृतमुद्रादयति । हविष्कृदेहि हविष्कृदेतीति वार्ग्ये हविष्कृद्वाचमेवैतद्विह-
 जते यागु वै यज्ञस्तद्यज्ञमेवैतत्पुनरुपह्वयते ॥ ११ ॥ तानि वाऽणतानि । चत्वारि
 वाच एहीति ब्राह्मणस्यागत्याद्रयेति वैश्यस्य च राजन्यवन्धोश्चाधावेति शूद्रस्य स
 यदेव ब्राह्मणस्य तदाहैतद्धि यज्ञियतममेतुं इ वै वाचः शान्ततमं यदेहीति तस्मा
 देहीत्येव द्रूपात् ॥ १२ ॥ तद्ध स्मैतत्पुरा । जायैव हविष्कृदुपोत्तिष्ठति तदिदम-
 प्येतर्हि य एव कश्चोपोत्तिष्ठति स यत्रैव हविष्कृतमुद्रावयति तदेको ह्यवुपले स-
 माहन्ति तद्यदेतामत्र वाचं प्रत्युद्रावयन्ति ॥ १३ ॥ मनोर्ह वाऽञ्चपभ आस । त-
 स्मिन्नसुरध्नी सपन्नध्नी वावप्रविष्टास तस्य ह स्म श्वसयाद्रवयादसुररक्षसानि मृ-
 घमानानि यन्ति ते हासुराः समूदिरे पापं वत नोऽयमृषभः सचते कथं न्विमं द-
 भ्तुयामेति किलाताकुलीऽएति हासुरब्रह्मा आसतुः ॥ १४ ॥ तौ होचतुः । अह्ना-
 देवो वै मनुरावं नु वेदावेति तौ हागृत्योचतुर्मनो याजयाव त्वेति केनेत्यनेनर्पभे-
 णेति तथेति तस्यालब्धस्य सावागपचक्राम ॥ १५ ॥ सा मनोरेव जायां गनावीं
 प्रविवेश । तस्यै ह स्म यत्र वृदन्त्यैशृण्वन्ति ततो ह स्मैवासुररक्षसानि मृघमा-
 नानि यन्ति ते हासुराः समूदिरेऽतो वै नः पापीयः सचते भूयो हि मानुषी वा-
 ग्वदतीति किलाताकुली ह्वोचतुः अह्नादेवो वै मनुरावं न्वेव वेदावेति तौ हाग-
 र्त्योचतुर्मनो याजयाव त्वेति केनेत्यन्यैव जाययेति तथेति तस्याऽलब्धायै सा
 वागपचक्राम ॥ १६ ॥ सा यज्ञमेव यज्ञप्रात्राणि प्रविवेश । ततो हैनां न शेकतुर्नि-
 हन्तुः सैषासुरध्नी वागुद्वदति स यस्य हैवं विदुष एतामत्र वाचं प्रत्युद्रावयन्ति

प्रापीयाथ सोहैवास्य सपत्ना भवन्ति ॥ १७ ॥ स समाहन्ति । कुक्कुटोऽसि मधुजिह्व
इति मधुजिह्वो वै स देवेभ्य आसीद्विपजिह्वोऽसुरेभ्यः स यो देवेभ्य आसीः स न
एयीत्येवैतदाहेपमूर्जपावद त्वया वयथ सङ्घातथ सङ्घातं जेप्सेति तां तिर्यो-
दितमिवास्ति ॥ १८ ॥ अथ शूर्पमादत्ते । वर्षवृद्धमसीति वर्षवृद्धथ ह्येतद्यदि न-
हानां यदि वेणूनां यदि पीकाणां वर्षमुखेवैता वर्षयति ॥ १९ ॥ अथ हविर्निर्व-
पति । अति त्वावर्षवृद्धं येत्तिवृत्ति वर्षवृद्धा वृ ह्येवैते यदि व्रीहयो यदि यवा वर्ष-
मुखेवैतान् वर्षयति तत्संज्ञांयैतच्छूर्पाय च वदति नेदन्त्योऽन्यथ हिनसातऽइति
॥ २० ॥ अथ निष्पुनाति । परापूतथऽक्तः परापूता अरातय इत्यथ तुषान्महन्त्य-
पहतथऽक्त इति तुष्णाया एवैतद्रसाथऽस्यतोऽपहन्ति ॥ २१ ॥ अथापविनाक्ति ।
वायुर्वा विविनाक्त्ययं वै वायुर्वाऽयं एवतऽएष वाऽइदथऽमर्षं विविनाक्ति यदिदं
किञ्च विविन्यते तेदेनानेप एवैतद्विविनाक्ति स यदैतऽएतत्तामुचन्ति यत्रैतानध्यपवि-
नाक्ति ॥ २२ ॥ अथानुमन्त्रयते । देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिशृभ्यास्व-
च्छिद्रेण पाणिना सुमतिपृहीता असन्नित्यथ त्रिः फलीकरोति त्रिवृद्धि यन्नः
॥ २३ ॥ तद्धैके देवेभ्यः शुन्धध्वं देवेभ्यः शुन्धध्वमिति फलीकुर्वन्ति तदु तथा
न कुर्यादादिष्टं वाऽएतदेवतायै हविर्भवत्ययैतैश्च देवं करोति यदाह देवेभ्यः शु-
न्धध्वमिति तत्समदं करोति तस्मादु तूष्णीमेव फलीकुर्यात् ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम्
॥ ४ ॥ अध्यायः ॥ १ ॥

सर्वे कपालान्येवान्यतः उपपृथाति । ह्यदुपलेऽन्यतरस्तद्वाऽएतदुभयथ
सह क्रियते तदुपदेतदुभयथ सह क्रियते ॥ १ ॥ शिरो ह वाऽएतद्यज्ञस्य अत्पुरो
द्वायः स ग्रान्तेवेणानि शीर्ष्णः कपालान्येतान्येवास्य कपालानि मस्तिष्कपृष्ठं पिष्टा-
नि तद्वाऽएतदेकमग्रेकथ सह करवाव समानं करवावेति तस्माद्वाऽएतदुभयथ
सह क्रियते ॥ २ ॥ स यः कपालान्युपपृथाति । स उपवेपमादत्ते धृष्टिरसीति
स यदेनेनानि धृष्टिपवोपचरति तेन धृष्टिरथ यदेनेन यज्ञ उपालभत उपेव वाऽ-
एनेनैतदेवेति तस्मादुपवेपो नम ॥ ३ ॥ तेन माघोऽज्ञारानुदहति । अग्नौ अ-
ग्निमामादं जहि निष्कन्यादथ सेपेत्ययं वाऽआमापेनेदं मनुष्याः प्रकृशन्त्यथ
येन पुरुषं इहन्ति स क्रव्यादेतावेवैतदुभावनोऽपहन्ति ॥ ४ ॥ अथाज्ञारमास्कौति ।
आ देवपुनं वरेति यो देवयादतस्मिन्हवीथपि अपयाम तस्मिन्पुनं तनवामहाऽ-
इति तस्माद्वाऽआस्कौति ॥ ५ ॥ तं मध्यमेन कपालेनाभ्युपपृथाति । देवा ह वै
यज्ञं तन्वातास्तेऽसुररक्षसेभ्य आसङ्गादिमणान्चकुर्वन्तोऽपस्वाभ्राणा रक्षाथस्यु-

पोत्तिष्ठानित्यग्निर्हि रुक्षसामपहन्ता तस्मादेवमुपदधाति तद्वदेष्ट एव भवति नान्य
 एष हि यजुष्कृतो धेध्यस्तस्मान्मध्यमेन कपालेनाभ्युपदधाति ॥ ६ ॥ स उपदधा-
 ति । भुवमसि पृथिवीं दधहेति पृथिव्या एव रूपेणैतदेव दधहेत्येतेनैव द्विपन्तं
 भ्रातृव्यमवधाधते ब्रह्मयनि त्वाक्षत्रयनि सजातवन्युपदधामि भ्रातृव्यस्य वधायेति
 षष्ठी वै यजुःपवाशीस्तद्धा च क्षत्रं चाशास्तऽज्ये वीर्यं सजातयनीति भूमा वै
 सजातास्तद्भूयानमाशास्तऽज्युपदधामि भ्रातृव्यस्य वधायेति यदि नाभिचरेद्युः अ
 भिचरेदमुष्य वधायेति मृषादभिनिहितमेव सव्यस्य पाणेरक्षुण्वा भवति ॥ ७ ॥
 अथाङ्गारमास्कौति । नेदिह पुरा नाष्टा रुक्षाऽस्याविशानिति ब्राह्मणो हि रुक्ष-
 सामपहन्ता तस्मादभिनिहितमेव सव्यस्य पाणेरक्षुण्वा भवति ॥ ८ ॥ अथा-
 ङ्गारमध्यूहति । अग्ने ब्रह्म गृभ्णीष्वेति नेदिह पुरा नाष्टा रुक्षाऽस्यावि-
 शानित्यग्निर्हि रुक्षसामपहन्ता तस्मादेनमध्यूहति ॥ ९ ॥ अथ यत्पदचाक्षुपद-
 धाति । धरुणमस्यन्तरिक्षं दधहेत्यन्तरिक्षस्यैव रूपेणैतदेव दधहेत्येतेनैव द्विपन्तं
 भ्रातृव्यमवधाधते ब्रह्मयनि त्वा क्षत्रयनि सजातवन्युपदधामि भ्रातृव्यस्य वधाये-
 ति ॥ १० ॥ अथ यत्पुरस्ताच्छुपदधाति । भर्तृमसि शिवं दधहेति दिव एव रु
 रूपेणैतदेव दधहेत्येतेनैव वधायेति ॥ ११ ॥ अथ यदक्षिणतस्तदुपदधाति । वि-
 रवाभ्यस्त्वाशाभ्य उपदधामीति स यदिमान्लोकान्ति चतुर्थमस्ति वा न वा
 तेनैवैतद्विपन्तं भ्रातृव्यमवधाधतेऽनद्धा वै तद्यदिमान्लोकान्ति चतुर्थमस्ति वा न
 वानद्धो तद्यद्विरवा आशास्तस्मादाह विरवाभ्यस्त्वाशाभ्य उपदधामीति तूर्णं
 वै वेतराणि कपालान्युपदधाति चित्तं स्योर्ध्वचित्त इति वा ॥ १२ ॥ अथाङ्गारैर-
 भ्यूहति । भृगूणामङ्गिरसां तपसा तपध्वमित्येतद्वै तेजिष्ठं तेजो यद्भृगवद्विरसाऽ
 सुतप्तान्यसन्निति तस्मादेनमभ्यूहति ॥ १३ ॥ अथ यो ह्यदुपले उपदधाति । स
 कृष्णाजिनमादधे शर्मासीति तत्रवधूतोत्पवयूतऽ रक्षोऽवधूता अरातय इति
 सोऽभ्रावेव वन्धुस्तत्पतीचीनग्रीध मुपस्तृणात्पदित्यास्त्वंगसि मति त्वादितिर्वे-
 त्तिवति सोऽभ्रावेव वन्धुः ॥ १४ ॥ अथ ह्यदुपदधाति । धिप्रणासि पर्वती मति
 त्वादित्यास्त्वग्भेत्तिवति धिप्रणा हि पर्वती हि मति त्वादित्यास्त्वग्भेत्तिवति तत्सं-
 ह्राप्तेवैतत्कृष्णाजिनाय च वदति तेवन्पोऽन्यथ हितसाव इतीयमेवैषा पृथिवी रु-
 पेण ॥ १५ ॥ अथ शम्यामुदीचीनाग्रमुपदधाति । दिव स्कम्भनीरसीत्यन्तरिक्ष-
 मेव रूपेणान्तरिक्षेण हीमे छावापृथिवी विष्टये तस्मादाह दिव स्कम्भनीरसीति
 ॥ १६ ॥ अथोपलामुपदधाति । धिप्रणासि पार्वती मति स्वा पर्वती वेत्तिवति
 कनीयसी ह्येषा दुहितेव भवति तस्मादाह पार्वतीतीति मति त्वा पर्वती वेत्तिवति

मृति हि स्वः मृज्जानीते तत्संज्ञागेवैतद्वपुपल्लाभ्यां वदति नेदन्म्योऽन्यथं हि तस्मात्
 तद्वदति चोरेणैषा रूपेण हनूऽप्यवपुपल्लं जिह्वं शम्या तस्माच्छम्यया समाहन्ति
 जिह्वया हि वदति ॥ १७ ॥ अथ हविर्धियपति । धान्यमसि धिनुहि देवानिति
 धान्यथं हि देवान्धिनवदित्यु हि हविर्धियते ॥ १८ ॥ अथ पिनष्टि । प्राणाय त्वोदानाय त्वा
 व्यानाय त्वा दीर्घामनु मसिति प्रायुपे धामिति मोहति देवो वः सविता हिरण्यपाणिः
 मृतिशृभ्यात्वाच्छिद्रेण पाणिना चक्षुपे त्वेति ॥ १९ ॥ शतम् ॥ १०० ॥ तद्यु-
 देवं पिनष्टि । जीवं वै देवानां हविर्मृतममृतानामथैतदुत्तुखलमुसल्लाभ्यां वपु-
 पल्लाभ्यां हविर्धियं धन्ति ॥ २० ॥ स यदाह । प्राणाय त्वोदानाय त्वेति तत्प्रा-
 णोदानौ दधाति व्यानाय त्वेति तद्वानं दधाति दीर्घामनु मसिति प्रायुपे धामिति
 तद्वामुर्दधाति देवो वः सविता हिरण्यपाणिः मृतिशृभ्यात्वाच्छिद्रेण पाणिना सुम-
 तिशृहीतान्यसज्जिति चक्षुपे त्वेति तच्चक्षुर्दर्शत्वेतानि वै जीवतो भवन्त्येवमु हत-
 जीवमेव देवानां हविर्धियस्त्वममृतानां तस्मादेवं पिनष्टि पिधं धन्ति पिधान्य-
 भीन्धते कपालानि ॥ २१ ॥ अथैक आज्यं निर्वपति । यदाऽज्यादिष्टं देवतायै
 हविर्धियते यावदेव तं तत्रवति तदितरेण यजुषा गृहाति न वाऽपतत्कस्यै चन देव-
 तायै हविर्धियुधादिशति यदाज्यं तस्मादनिरुक्तेन यजुषा गृहाति महीनां पयोऽसी-
 ति मध्य इति ह वाऽपत्तासामेके नाम यजुषां तासां वाऽपतत्पयो भवति तस्मादाह
 महीनां पयोऽसीत्येवमु हास्यैतत्खलु यजुषैव गृहीतं भवति तस्मादेवाह महीनां
 पयोऽसीति ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [२. १.] ॥

पविष्यति संवपति । पात्र्यां पवित्रेऽभययाय देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽग्नि-
 नोर्वाहुभ्यां पूरणो हस्ताभ्यां संवपामीति सोऽसावेवैतस्य यजुषो धन्यः ॥ १ ॥
 अथान्तर्वेषुपविशति । अथैक उपसर्जनीभिरिति ता आनयति ताः पवित्राभ्यां
 मृतिगृहाति समाप ओपधीभिधिति सधेऽपेतदप ओपधीभिरेताभिः पिष्टाभिः स
 दग्मच्छन्ते समोपधयो रसेनेति सधेऽपेतदोपधयो रसेनेताः पिष्टा अग्निः सद्ग-
 च्छन्तऽआपो घेतासां रसः सधे रेवतीर्जगतीभिः पृच्यन्तामिति रेवत्य आपो
 जगत्य ओपधयस्ता उ ऐतदुभयः सम्पृच्यन्ते सं मध्यमतीर्धुमतीभिः पृच्यन्ता-
 मिति सधे रसवत्यो रसवतीभिः पृच्यन्तामित्येवैतदाह ॥ २ ॥ अय मंयौति ।
 जनपत्यै त्वा मंयौमीति यथा भ्रियेऽघायायेमाः यजा युजमानाय गच्छेदेवं वै त-
 त्सम्यौत्यधिवर्च्युषु वै मंयौति यथा वाऽअधिष्टकोऽग्नेरधि जायेतैवं वै तत्सम्यौति
 ॥ ३ ॥ अथ देवा करोति । यदि हे हविषी भवतः पौर्यमास्यां वै हे हविषी भ-

वतः स यत्र पुनर्न सत्यं हरिष्यन्तस्यात्तदभिष्टुशतीदमग्निरिदमग्नीषोमयोरिति ज्ञाना
वाऽएतदग्रे हविर्गृह्णन्ति तत्सहावघ्नन्ति तत्सह पिथपन्ति तत्पुनर्नाना करोति त-
स्मादेवमभिष्टुशत्यपिष्टुणक्त्येवैष पुरोद्वाशमपि श्रयत्यसावाज्यम् ॥ ४ ॥ तद्वाऽ-
एतत् । उभयथं सह क्रियते तद्यदेतत्तुभयथं सह क्रियतेऽर्धो ह वाऽएष आत्मनो
यज्ञस्य यज्ञाज्यमर्धो यदिह हविर्भवति स यथासावर्धो य उ चायमर्धस्ता उभा-
वर्गिन् गमपावेति तस्माद्वाऽएतदुभयथं सह क्रियतऽएवमु द्वेप आत्मा यज्ञस्य स-
न्वीयते ॥ ५ ॥ सोऽसावाज्यमपिश्रयति । इषे त्वेति वृष्ट्यै तदाह यदाहेपे त्वेति
तत्पुनरुवासायत्पूर्जेत्वेति यो वृष्टादूर्ध्वसो जायते तस्मै तदाह ॥ ६ ॥ अथ पुरोद्वा-
शमपिष्टुणक्ति । यर्षोऽसीति यज्ञमेवैतत्करोति यथा यर्षं प्रवृज्यादेवं प्रवृणक्ति
विश्वायुरिति तदायुर्दधाति ॥ ७ ॥ तं प्रथयति । उरुप्रथा उरु प्रथस्वेति प्रथय-
त्येवैनमेतदुरु ते यज्ञपतिः प्रथतापिनि यजमानो वै यज्ञपतिस्तद्यजमानायैवैतदाशिपमा-
शास्ते ॥ ८ ॥ तं न सत्रा पृथुं कुर्यात् । मानुषं ह कुर्याद्यत्पृथुं कुर्याद्यद्वै तद्यज्ञस्य
यजमानुषं नेद्वृष्टं यज्ञे कर्त्तव्यमिति तस्मात् सत्रा पृथुं कुर्यात् ॥ ९ ॥ अरवशफमात्रं कुर्या-
दित्यु द्वैकऽग्नाहुः । कस्तद्देव यावानरवशफो यावन्तमेव स्वयं मनसा न सत्रां पृथुं मन्ये-
तैत्रं कुर्यात् ॥ १० ॥ तमद्भिरभिष्टुशति । सकृद्वा त्रिर्वा तद्यवेवास्या प्रावधन्तो वा
पिथपन्तो वा क्षिपयन्ति वा वि वा वृहन्ति शान्तिरापस्तदग्निः शान्त्या शम-
यति तदग्निः सन्दधाति तस्मादद्भिरभिष्टुशति ॥ ११ ॥ सोऽभिष्टुशति । अग्निष्टे
त्वं मा हिंसीदित्यग्निना वाऽएनमेतदभितप्स्यन्भवत्येप ते त्वं मा हिंसी-
दित्येपेतदाह ॥ १२ ॥ तं पर्यग्निं करोति । अग्निच्छद्रेमेवैनमेतदग्निना परिगृह्णाति
नेदेनं नाष्टा रक्षाधसि प्रमृशानित्यग्निर्हि रक्तसामपहन्ता तस्मात्पर्यग्निं करोति
॥ १३ ॥ तथं श्रययति । देवस्त्वा सविता श्रययस्त्विति न वाऽएतस्य मनुष्यः श्र-
ययिता देवो ह्येव तदेनं देव एव सविता श्रययति प्रपिष्टेऽपि त्राकऽइति देवभो
एतदाह यदाह प्रपिष्टेऽपि त्राकऽइति तमभिष्टुशति श्रुतं वेदानीति तस्माद्वाऽअभि-
ष्टुशति ॥ १४ ॥ सोऽभिष्टुशति । मा भेर्मा संविचथा इति मा त्वं भेर्मा संवि-
चथा यत्तवाहममानुषं मन्तं मानुषोऽभिष्टुशामीत्येवैतदाह ॥ १५ ॥ यदा श्रुतोऽ-
धाभिचासयति । नेदेनमुपरिष्ठान्नाष्टा रक्षाधस्यवप्रशान्तिरिति नेद्रेव नग्न-इव पु-
पित-इव शयाताऽइत्यु चैव तस्माद्वाऽअभिचासयति ॥ १६ ॥ सोऽभिचासयति ।
अतमेर्यज्ञोऽतमेर्यजमानस्य प्रज्ञा भूयादिति नेदेतद्वनु यज्ञो वा यजमानो वा ता-
म्याद्यदिदमभिवासायामीति तस्मादेवमभिचासयति ॥ १७ ॥ अथ पात्रीनिर्णे-

जनम् । अद्गुलिप्रणोजनमाप्स्येभ्यो निनयति तद्यदाप्स्येभ्यो निनयति ॥ १८ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [२. २.] ॥ प्रथमः प्रवाठकः ॥ कयिडकासदृश्या १०१ ॥

चतुर्धा विहितो ह वाऽध्वग्रेऽग्निरास । स यमग्रेऽग्नित्वा होत्राय प्राट्णतः स
 प्राधन्वद्यं द्वितीयं प्राट्णत स पौवाधन्वद्यं तृतीयं प्राट्णत स पौवाधन्वद्यं योऽ-
 यमेतर्क्षग्निः स भीषा निलिप्ये सोऽयः पृविवेश तं देवा अनुविद्य महर्षेवाद्भय
 आनिन्दुः सोऽपोऽभितिष्ठेत्त्रावप्युता स्थ या अमपदनत्वा स्थ याभ्यो वो मामका
 संनयन्तीति तत् आप्याः सम्बभूवुस्त्वितो द्वित एकतः ॥ १ ॥ तऽन्त्रेण सह
 चेकः । येयवुं ब्राह्मणो राजानमनुचरति स यत्र त्रिशीर्षाणं त्वाध्वं विश्वरूपं ज-
 घान तस्य हैतेऽपि वृध्यस्य विद्याञ्चक्रुः शरपदैर्न त्रित एव जघानात्यह तवि-
 न्द्रोऽमुच्यत देवो हि सः ॥ २ ॥ त उ हैतऽऊचुः । उषेवेमऽपुनो गच्छन्तु येऽ-
 स्य ध्वयस्यावेदिपुरिति किमिति यद् एवेषु मृष्टामिति तदेत्येतद्यज्ञो मृष्टे यदेभ्यः
 पात्रीनिर्णोजनमद्गुलिप्रणोजनं निनयन्ति ॥ ३ ॥ तऽव हाप्स्या ऊचुः । अत्येव
 वयमिदमस्मत्परो नयामेति कुमभीति य एवादक्षिणेन हविषा यजाताऽऽति तस्मा-
 द्वादक्षिणेन हविषा यजेताप्येषु इ यज्ञो मृष्ट आप्या उ ह तस्मिन्मृजते योऽद-
 क्षिणेन हविषा यजते ॥ ४ ॥ ततो देवाः । एतां दर्शपूर्णमासयोर्वक्षिणामकषप-
 न्यदन्वाहार्ये नेददक्षिणात्वा हविरसदिति तज्जाना निनयति तथैभ्योऽसमदं करो-
 ति तदभितपति तथैपात्वा शृतं भवति स निनयति त्रिताय त्वा त्रिताय त्वेकता-
 य त्वेति पशुर्ह वाऽएष आलभ्यते यत्पुरोडाशः ॥ ५ ॥ पुरुषत्वा इ वै देवाः ।
 अग्रे पशुमालेभिरे तस्यालब्धस्य मेधोऽपचक्राम सोऽरवं प्रविवेश तेऽश्चमालभ-
 न्त तस्यालब्धस्य मेधोऽपचक्राम स गां प्रविवेश ते गामां सोऽविं प्रविवेश तेऽ
 विमां—स सोऽजं प्रविवेश तेऽजमालभन्त तस्यालब्धस्य मेधोऽपचक्राम ॥ ६ ॥
 स इमां पृथिवीं प्रविवेश । तं खनन्त इवान्नीपुस्तमन्वविन्दस्ताविमौ व्रीहियवौ
 तस्मादुपेतवैतर्हि खनन्त—इवैवानुविन्दन्ति स यावमीर्यवद् वाऽश्रस्येते तर्हि
 पशुश्च आलब्धः स्तुत्यावदीर्घवदास्य इतिरेव भवति य एवेतत्तद्वात्रो सा सम्प-
 द्दाहुः प्राक्तः पशुरिति ॥ ७ ॥ यदा पिथान्यय लोमानि भवन्ति यदाप आ-
 नयत्यथ त्वमभवति यदा संयौत्यथ मात्सं भवति सन्तत—इव हि स तर्हि भवति
 सन्ततमिव हि मात्सं यदा मृतोयास्य भवति दाहण—इव हि स तर्हि भवति दा-
 हणमित्यस्य यदा सविष्युषाभिधायति तं मज्जानन्दधात्येपो सा सम्पद्दा-
 हुः प्राक्तः पशुरिति ॥ ८ ॥ स यं पुरुषमाभजन्त । स किम्पुरुषोऽभवावत्वं च

तां च तां गौरश्च गयश्चैवाभवतां यमविमालभन्त स ब्रह्मेऽभवत्तमजमालभन्त स
शऽभोऽभवत्तस्मादेतेषां पशूनान्नाशितव्यमपक्रान्तमेधा इति पशवः ॥ ६ ॥ ब्रा-
ह्मणम् ॥ १ [२. ३.] ॥

इन्द्रो ह यत्र वृत्राय वृजं मजहार । स प्रहृतध्वतुर्धोऽभवत्तस्य स्फ्यस्तृतीयं
वा यावता यूपस्तृतीयं वा यावता स्फ्यस्तृतीयं वा यावदाययत्र ब्राह्मरक्षच्छकलोऽ-
शीर्यत स पतित्या शरोऽभवत्तस्माच्छरो नाम यदशीर्यतं वमु स चतुर्धा ब्रजोऽभ-
वत् ॥ १ ॥ ततो हाभ्यां माधव्या यज्ञे चरन्ति हाभ्यां राजान्यवन्धवः संव्या-
धे यूपेन च स्फ्येन च घ्रातृणा रुधेन च शरेण च राजान्यवन्धवः ॥ २ ॥ स
यस्स्फ्यमादत्ते । यथैव तद्विन्द्रो वृत्राय यज्ञमुदयच्छदेवमेवैष एतं पाप्मने द्विपते
भूतव्याय वृजमुपच्छति तस्माद्वै स्फ्यमादत्ते ॥ ३ ॥ तमादत्ते । देवस्य
त्वासवितुः मसधऽश्विनोर्वाहुभ्यां पूर्णोऽस्ताभ्यामाददेऽध्वरकृतं देवेभ्य इति
सविता वै देवानां मसविता तुत्सवितुर्मसूत एवैनमेतदादत्तेऽश्विनोर्वाहुभ्यामित्य-
भिनायध्वयू तत्तयोरेष वाहुभ्यामादत्ते न स्वाभ्यां ब्रजो वाऽप्य तस्य न ममु-
प्यो भर्ता ममेताभिर्देवताभिरादत्ते ॥ ४ ॥ आददेऽध्वरकृतं देवेभ्य इति । अ-
ध्वरो वै यज्ञो यज्ञकृतं देवेभ्य इत्येवैतदाद तद्ध सव्ये पाणौ कृत्वा दक्षिणेनाभि-
मुरय नपति सुधश्चत्येवैनमेतद्यज्ञपति ॥ ५ ॥ स जपति । इन्द्रस्य बाहुरसि वृ-
क्षिण इत्येष वै प्रीर्यवत्तमो य इन्द्रस्य बाहुर्दक्षिणस्तस्मादइन्द्रस्य बाहुरसि वृ-
क्षिण इति सऽस्रभृष्टिःशततेजा इति सऽस्रभृष्टिर्वै स वृज आसीच्छततेजा यं तं
वृत्राय ब्राह्मरक्षमेवैतत्करोति ॥ ६ ॥ बाहुरसि तिग्मतेजा इति । एतद्वै तेजिष्ठं तेजो
यदयं योऽयं प्रवतऽप्य हीमांस्त्रोक्तं स्तिर्य्यङ्मनुपवते सुधश्चत्येवैनमेतद्विपतो यध
इति यद्वि नाभिचरयेष्टऽमभिचरेष्टमुप्य वध इति मृयास्तेन सुधश्चितेन नात्मान-
मुपस्पृशति न पृथिवीं नेदनेन वृजेण सुधश्चितेनात्मानं वा पृथिवीं वा हिनसा-
तीति तस्मात्नात्मानमुपस्पृशति न पृथिवीम् ॥ ७ ॥ देवाश्च वाऽअसुराश्च । उ-
भये मानापत्याः पस्पृधिरे ते ह स्म एवेना असुरान् जयन्ति ततो ह सैवैनान् पु-
नरुपोत्तिष्ठन्ति ॥ ८ ॥ ते ह देवा ऊचुः । जयामो वाऽअसुरास्तुतस्तेषु नः पुन-
रुपोत्तिष्ठन्ति कथं न्वेनाननपजय्यं जयेष्येति ॥ ९ ॥ स हाग्निरुवाच । उदञ्चो
वै नः पलाय्य मुच्यन्तऽदत्तुदञ्चो ह सैवैषां पलाय्य मुच्यन्ते ॥ १० ॥ स हा-
ग्निरुवाच । अद्वमुत्तरतः पर्येष्वाम्यगं ययपित उपतश्चरोत्स्यथ तान्तसध्वयै-
धिरश्च लोकैरभिनिधास्यामो यदु चेष्टांस्त्रोक्तान्ति चतुर्थं ततः पुनर्न सुधश्चास्य-

न्तऽइति ॥ ११ ॥ सोऽग्निस्तत्तरतः पुर्येत । अवेमऽइत् उपसमरुन्धस्तान्तसंथं-
 ध्यभिश्च लोकैरभिन्यदधुर्यदु चेमांल्लोकान्ति चतुर्थं ततः पुनर्न समजिहत् तदेत-
 न्निदानेन यत् स्तस्ययजुः ॥ १२ ॥ स योऽस्मावग्नीदुत्तरतः पुर्येति । अग्निरेवैष
 निदानेन तानध्वगुरेवंत उपसंथंरुणद्धि तान्तसंथं रुध्यभिश्च लोकैरभिन्यदधाति
 यदु चेमांल्लोकान्ति चतुर्थं ततः पुनर्न सज्जिहत् तस्मादप्येतर्तुसुरान सज्जिहत्
 येन ह्येवैवान्देवा अवावाधन्त तेनैवैवान्प्येतर्हि ब्राह्मणा यज्ञेऽववाधन्ते ॥ १३ ॥
 य उऽएव यजामानायारातीयति । यश्चैनं द्वेष्टि तमेवैतदोमिश्च लोकैरभिन्यदधा-
 ति यदु चेमांल्लोकान्ति चतुर्थमस्या एव सर्वं हरत्यस्या ह्ये हीमे सर्वं लोका-
 मितिष्ठिताः किं हि हरेद्यदन्तरिक्षं हरामि दिवं हरामीति हरेत्तस्मादस्या
 एव सर्वं हरति ॥ १४ ॥ अथ तुषामन्तर्धायं प्रहरति । सेदनेन वृजेण संध-
 शितेन पृथिवीं दिनसानीति तस्मात्तृणमन्तर्धायं प्रहरति ॥ १५ ॥ स प्रहरति ।
 पृथिवि देवपजन्त्योपध्यास्ते मूलं मा दिंति सपमित्युत्तरमूलापिब वाऽएनामेतत्करो-
 त्पाददानस्तामेतदाहौषधीनां ते मूलानि मा दिंति सपमितिवज्रं गच्छ गोष्ठानमिहभि-
 निधास्येवैतद्वनपक्रमि कुर्वते तज्जघनपक्रमि यदुजेऽन्तस्तस्मादाह व्रजं गच्छ गोष्ठान-
 मिति वर्पतु ते द्यौरिति वृष बाऽअस्यै खनन्तः क्रीकृन्त्यपमृन्ति शान्तिमापस्तद्वि-
 शान्त्या शमयति तद्विः सुन्दधाति तस्मादाह वर्पतु ते द्यौरिति वधान् देव सवितः
 परमस्यां पृथिव्यामिति देवेमेवैतत्सवितारमाहान्ये तमसि वधानेति यवाह परमस्यां
 पृथिव्यामिति शतेन प्राशैरित्यमुचेतदाह योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वषं द्विष्मस्तमतो मा
 मौगिति वृषि नाभिचरेद्युः अभिचरेदमुमतो मा मौगिति ध्यात् ॥ १६ ॥ अथ
 द्वितीयं प्रहरति । अपाङ्कं पृथिव्यै देवयजनादध्यासमित्यरुहं वै जामा-
 मुररक्षममास तं देवा अस्या अपाघ्नत तथोऽप्येनमेतदेपोऽस्या अपहते व्रजं गच्छ
 गोष्ठानं वर्पतु ते द्यौरिधान् देव सवितः परमस्यां पृथिव्यां शतेन प्राशैर्योऽस्मा-
 न् द्वेष्टि यं च वषं द्विष्मस्तमतो मा मौगिति ॥ १७ ॥ तमग्नीदभिनिदधाति । अरसो दिवं
 मा पश इति यत्र वै देवा अरुक्षमुररक्षममाघ्नत स दिवमपिपतिपत्तमग्निरभि-
 न्यदधात्तरो दिवं मा पश इति स न दिवमपत्तयोऽप्येनमेतदध्वगुरेवास्मात्लोकान्
 दन्तरेति दिवोऽध्यग्नीत्तस्मादेवं करोति ॥ १८ ॥ अथ तृतीयं प्रहरति । द्रप्स्त-
 द्यां मा स्काश्रित्ययं वाऽअस्यै द्रप्सो ययस्या इमं रसं प्रजा उपजीवन्त्येप ते दि-
 वं मा पश इत्येवैतदाह व्रजं गच्छ मो—मौगिति ॥ १९ ॥ स वै त्रिव्यं जुषा ह-
 रति । त्रयो वाऽद्वे लोका पश्चैवैनमेतत्लोकैरभिन्यदधात्यद्वा वै तद्विमेलाका

अद्भो तद्यजुस्तस्मात्त्रिर्यजुषा हरति ॥ २० ॥ तूष्णीं चतुर्थम् । स यदिमान्लो
कान्तिचतुर्थमस्ति वा न वा तेनैवैतद्विपन्तं भूतव्यमववायतेऽनद्धा वै तद्यदिमां
ल्लोकान्ति चतुर्थमस्ति वा न वानद्धो तद्यस्तूष्णीं तस्मात्तूष्णीं चतुर्थम् ॥ २१ ॥
ब्राह्मणम् ॥ २ [४.] ॥

देवाश्च वाऽअमुराश्च । उभये प्राजापत्याः पस्पृधरे ततो देवा अनुव्यमिवा-
सुर्यहासुरा मेनिरेऽस्माकमेवेदं खलु भुवनमिति ॥ १ ॥ त होतुः इन्तेर्मा पृथिवीं विभ्र-
जामहे तां विभव्योपजीवामेति ताम्रौचनैश्चर्गभिः परचात्याश्चो विभ्रजमाना अभ्यु-
॥ २ ॥ तद्वै देवाः शुभ्रुः । विभ्रजन्ते ह वाऽइमामसुराः पृथिवीं श्रेत तदेष्ट्यामो यत्रेभामसुरा
विभ्रजन्ते केतुतः स्याम यदस्यै न भजेमहीतिते यममेव विष्णुं पुरस्कृत्येयुः ॥ ३ ॥ ते
होतुः । अन्तु नोऽ स्यां पृथिव्यामा भजता स्त्वेव नोऽप्यस्यां भाग इति ते हासुरा
असूयन्त-इवोच्चुर्यावदेवैष विष्णुरभिज्ञेने तावदोदन्न इति ॥ ४ ॥ यामनां ह वि-
ष्णुरास । तदेवा न निहीदरे महद्वै नोऽदुर्ये नोयन्नसम्पितमदुरिति ॥ ५ ॥ ते
प्राञ्च विष्णुं निषाध । छन्दोभिरभितः पर्यगृह्णन् गायत्रेण त्वा छन्दसा
परिगृह्णामिति दक्षिणतमैष्टुमेन त्वा छन्दसा परिगृह्णामीति परचाज्जागतेन त्वा
छन्दसा परिगृह्णामीत्युत्तरतः ॥ ६ ॥ तं छन्दोभिरभितः परिगृह्य । अग्निं पुर-
स्तात् समाधाय तेनार्वन्तः धाम्यन्तश्चेरुस्तेनेमाथ सर्वा पृथिवीथ समविन्दन्त-
तद्यदेनेनेमाथ सर्वाथ समविन्दन्त तस्मादेदिर्नाम तस्मादाहुर्पावती वेदिस्तावती
पृथिवीत्येतया हीमाथ सर्वाथ समविन्दन्तैवथ ह वाऽइमाथ सर्वाथ सपरानाथ
संगृहे निर्भजत्पस्यै सण्वान् एवमेतदेव ॥ ७ ॥ सोऽयं विष्णुर्गर्ताना । छन्दो-
भिरभितः परिगृहीतोऽग्निः पुरस्तात्प्रापक्रमणमास स तत एवौपधीनां मूलान्युप-
मुन्तोच ॥ ८ ॥ ते ह देवा ऊचुः । क नु विष्णुरभूत् क नु यन्नोऽभूदिति ते हो-
तुरछन्दोभिरभितः परिगृहीतोऽग्निः पुरस्तात्प्रापक्रमणमस्त्यत्रैवान्विच्छतेति तं
खमन्त-इवान्वीपुस्तं व्यङ्गुलेऽन्वविन्दंस्तस्मात्प्यह्मता वेदिः स्यात्तदु हापि
पाञ्चिचस्पह्मगुलामेव सौम्यस्याध्वरस्य वेदिं चक्रे ॥ ९ ॥ तदु तथा न कुर्यात् ।
ओपधीनां वै स मूलान्युपास्तोचत्तस्मादोपधीनामेव मूलान्युच्छेत्तत्रै वृषाद्यन्वे-
वात्र विष्णुमन्नुविन्दंस्तस्मादेदिर्नाम ॥ १० ॥ तमनुविष्टोचरेण परिग्रहेण पर्य-
गृह्णन् । सुद्धमा चासिशिवा चासीति दक्षिणत इमामेवैतत्पृथिवीथ संविद्य सु-
द्धमाथ शिशुमकुर्वत स्योना चासि सुपदा चासीति पश्चादियामेवैतत् पृथिवीथ
संविद्य स्योनाथ सुपदामकुर्वतोर्जस्वती चासि ययस्वती चेत्युत्तरत इमामेवैतत्पृथि-

वी० संविद्य रसवागीषुपजीवनीयाभकुर्वत ॥ ११ ॥ स वै त्रिः पूर्वं परिग्रहं परि-
 गृह्णाति । त्रिरुचरं तत्पद कृत्वः पद्माऽश्रुतवः संवत्सरस्य संवत्सरः यज्ञः प्र-
 ज्ञापतिः स यावानेव यज्ञो यावत्पत्यस्य मात्रा तावत्मेवैतत्परिगृह्णाति ॥ १२ ॥
 पद्भिर्व्याहृतिभिः । पूर्वं परिग्रहं परिगृह्णाति पद्भिर्बुधं तद्वा दश कृत्वो मा-
 दश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरः यज्ञः प्रज्ञापतिः स यावानेव यज्ञो यावत्प-
 त्यस्य मात्रा तावत्मेवैतत्परिगृह्णाति ॥ १३ ॥ व्याममात्री पद्मात्स्यावित्याहुः ।
 एतावान्वै पुरुषः पुरुषसम्भिता हिंभ्यरस्तिः प्राची त्रिवृद्धि यज्ञो नात्र मात्रास्ति
 यावतीमेव स्वयं मनसा मन्येत तावतीं कुर्यात् ॥ १४ ॥ अभितोऽग्निमथ साऽ-
 उन्नयति । योपा वै वेदिर्वृषाग्निः परिगृह्य वै योपा वृषाणथ शेते मिथुनमेवैत-
 त्मज्जननं क्रियते तस्मादभितोऽग्निमथ साऽउन्नयति ॥ १५ ॥ सा वै पश्चाद्व-
 रीपसी स्यात् । मध्ये मथ्यहारिता पुनः पुनस्तादुर्वर्षमिव हि योपा यज्ञथ-
 सन्ति पृथुश्रोणिर्विमृष्टान्तराथ सा मध्ये सदग्राहेति जूषामेवैनामेतद्देव्यः करो-
 ति ॥ १६ ॥ सा वै प्राक्प्रवणा स्यात् । प्राचीहि द्युनां विगृधोऽब्रह्मकृमव-
 णादीची हि मनुष्याणां विगृधश्चिणतः पुरीषं मत्स्यदहत्येपा वै विरूपितृणाथ
 सा यद्विज्ञापवणा स्यात् क्षिप्रं ह यजमानोऽपुं स्त्रोक्रमियाक्षपो ह यजमानो
 ज्योग्जीवति तस्माद्विणतः पुरीषं मत्स्यदहति पुरीषवतीं कर्षति पश्चाच्च वै
 पुरीषं पशुपतीमेवैनामेतत्कुस्ते ॥ १७ ॥ तां प्रतिमार्ष्टि । देवा ह वै सदग्रामथ
 सन्निधास्यन्तस्ते होतुर्नन्त यदस्यै पृथिव्याऽअनामृतं देवयजनं तच्चन्द्रमसि निव-
 धामहै स यदि नऽज्ञोऽसुरा ज्ञेयुस्तत एवार्चन्तः धाम्यन्तः पुनराभिभवेमेति स
 यदस्यै पृथिव्याऽअनामृतं देवयजनमासीत्तच्चन्द्रमसि न्यदधत तदेतच्चन्द्रमसि कृ-
 ष्णं तस्मादाहुश्चन्द्रमस्यस्यै पृथिव्यै देवयजनमित्यपि ह वाऽअस्यैतस्मिन्देवयजन-
 ऽइष्टं भवति तस्माद्वै प्रतिमार्ष्टि ॥ १८ ॥ स प्रतिमार्ष्टि । पुरा कूरस्य वि-
 सुवो विरपिष्ठिति सदग्रामो वै कूरथ सदग्रामे हि कूरं क्रियते इतः पुरुषो हतो
 ऽभः शेते पुत्रा होतस्सदग्रामान्यदधत तस्मादाहपुरा कूरस्यवसुपो विरपिष्ठिति-
 त्युदाहाय पृथिवीं जीवदानुमित्युदाहाय हि यदस्यै पृथिव्यै जीवपासीत्तच्चन्द्रम-
 सि न्यदधत तस्मादाहोदाहाय पृथिवीं जीवदानुमिति याप्रैरयथ चन्द्रमसि स्वधा-
 भिरिति यां चन्द्रमसि ब्रह्मणादधुदित्येवैतदाह तामु धीरासोऽअनुविश्य यजन्त-
 ऽइत्येतेनो ह तामनुविश्य यजन्तेऽपि ह वाऽअस्यैतस्मिन्देवयजनऽइष्टं भवति य
 एवमेतद्देव ॥ १९ ॥ अथाह श्रोतृणां सदायेति । वज्रो वै स्फुर्यो ब्राह्मणश्चेयं पु-
 त्रः यत्प्रभयजुषतां वज्रो वा आपस्वद्वज्रमेवैतदभिगुत्स्याऽव्यासादयति स वाऽउ-

पर्युपयेव मोक्षणीषु धार्यमाणास्य स्थस्यमुद्यच्छत्यथ यच्चिहितऽएव स्थये मोक्ष-
णीरासादयेद्वज्रो ह समृच्छेयातां तयो ह वज्रो न समृच्छते तस्मादुप्युपयेव
मोक्षणीषु धार्यमाणास्य स्थस्यमुद्यच्छति ॥ २० ॥ अर्थतां वाचं वदति । मोक्ष-
णीरासादयेध्वं बहिर्हपसादय क्षुचः समृद्धिं प्रवीथ्य सज्ज्याज्येनोदेह्यति सम्य-
प्यैष स यदि कामयेत ध्यादेतद्यु कामयेताऽपि नाद्रियेत स्वयमु ह्यैतदेदमतः
कर्म कर्तव्यमिति ॥ २१ ॥ अथोद्वृचथ स्थस्यं प्रहरति । अमुष्मं त्या वृचं प्रह-
रासीति यद्यभिचरेद्वज्रो वै स्थस्यं स्तृणुते ह्यैनेन ॥ २२ ॥ अथ पाणीऽश्वने-
नित्ते । यद्धयस्यै क्रूरमुभूच्छयस्याऽपतव्हार्पात्तस्मात्पाणीऽश्वनेनित्ते ॥ २३ ॥
स ये ह्यग्निर्हजिरे । ते ह स्मायमर्शं यजन्ते ते प्रापीयाथस आसृथ ये नेजिरं ते
श्रेयाथस आसुस्ततोऽश्रद्धा मनुष्यान्निवेद ये यजन्ते प्रापीयाथ सस्ते भवन्ति
यऽउ न यजन्ते श्रेयाथसस्ते भवन्तीति तत् इतो देवान्हविर्न मनागेतः प्रदानाञ्चि
देवा उपजीवन्ति ॥ २४ ॥ तेह देवा ऊचुः । बृहस्पतिमाङ्गिरसमश्रद्धा वै मनुष्या-
मपिदक्षेभ्यो विधेहि यज्ञमिति स इत्योवाच बृहस्पतिराङ्गिरसः कथा न यजध्व
ऽइति ते होचुः किह्न्काम्या यजेमाहि ये यजन्ते प्रापीयाथसस्तेभवन्ति यऽउ न
यजन्ते श्रेयाथसस्ते भवन्तीति ॥ २५ ॥ स होवाच । बृहस्पतिराङ्गिरसो यद्वै शु-
भ्रम देवानां परिपूतं तदप यज्ञो भवति यच्छ्रुतानि हवीथपि क्रुषा वेदिस्तेनायम-
र्शमचारिष्ठ तस्मात्प्रापीयाथसोऽभूत तेनानवमर्शं यजध्व तथा श्रेयाथसो भावि-
प्यधेत्वा क्रियत इत्या बहिर्हपस्तरणाञ्चि बहिर्पा ह वै स्तब्धेपा शाम्यति स यदि
पुरा बहिर्हपस्तरणाद् किञ्चिदापयेत बहिरेव तन्स्तृणुष्वपास्येदथ यदा बहिर्हस्तृण-
न्त्यपि पदाभितिष्ठन्ति त यो ह्यैवं विद्वाननवमर्शं यजते श्रेयान्हैव भवति तस्मादन-
वमर्शमेव यजेत ॥ २६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [५.] ॥ अध्यायः ॥ २ ॥

स वै क्षुचः सम्प्राष्टि । तथत्क्षुचः सम्प्राष्टि यथा वै देवानां चरणं तद्वाऽश्वनु म-
नुष्याणां तस्माद्यदा मनुष्याणां परिवेषणमुपकृतं भवति ॥ १ ॥ अथ पात्राणि नि-
र्णैनिजति । तैर्निर्णिज्य परिवेषित्वेवं वाऽएव देवानां यज्ञो भवति यच्छ्रुतानि ह-
वीथपि क्रुषा वेदिस्तेषामेतान्येव पात्राणि यत्क्षुचः ॥ २ ॥ स यत्सम्प्राष्टि । नि-
र्णैनेक्तयेनैवा एतद्धिर्णिकामिः प्रचराणीति तद्वै द्रव्येनैव देवेभ्यो निर्णैनिजत्येकेन
मनुष्येभ्योऽङ्गिरश्च ब्रह्मणा च देवेभ्यऽङ्गापो हि कुशाग्रजपुत्रेकेनैव मनु-
ष्येभ्योऽङ्गिरैवैवमेतन्नाना भवति ॥ ३ ॥ अथ स्रुचमादत्ते । ते प्रतपति प्रत्यु-
दथ रक्तः प्रत्युष्टाऽश्वरातयो निष्टमथ रक्तो निष्टमा अरातय इति वा ॥ ४ ॥ दे-

वा ६ वै यज्ञं तन्वानाः । तेऽमुररक्षमेभ्य आसत्स्माद्विभयाञ्चक्षुस्तथाशुक्लार्देवतश्चा-
 प्ना रुचाथस्पतोऽपहन्ति ॥ ५ ॥ स वाऽदित्यग्रन्तरतः सम्मार्ष्टि । अनिशितोऽ-
 सि सपत्नाक्षदिति यथानुपरतो यजमानस्य सपत्नान्सिमुयादेवमेतदाह वाजिनं
 त्वा वाजेध्यायै सम्माज्मीति यज्ञियं त्वा यज्ञाय सम्माज्मीत्येवैतदाहतेनैव सूर्याः
 क्षुचः सम्मार्ष्टि वाजिनीं त्वेति श्रुचं तूष्णीं प्राशिवद्दण्ठं ॥ ६ ॥ स वाऽदित्य-
 ग्रन्तरतः सम्मार्ष्टि । मूर्त्तैर्वाह्यतऽतीव वाऽभ्युं प्राण इतीषोदानः प्राणोदा-
 ह्यादेवैतदधाति तस्माद्वितीयेषामनि लोपानीतीयेषामनि ॥ ७ ॥ स वै सम्मृज्य-
 सम्मृज्य मतप्य-मतप्य प्रपच्छति । यथावमर्शं निर्णिज्जानवमर्शमुत्तमं परित्तान्ति-
 येदेवं तत्तस्मात्प्रतप्य-मतप्य प्रपच्छति ॥ ८ ॥ स वै क्षुद्रमेवाग्रे सम्मार्ष्टि । अ-
 धेतराः क्षुधो योपा-वै क्षुद्रवृषा क्षुद्रस्तस्माद्ययपि बह्व्य-इव स्त्रियः सार्धं यगति
 ए एव तास्तुपि कुमारक-इव पुमान् भवति स एव तत्र प्रथमं पश्यन्क्षुच इतरा-
 स्तस्मात्क्षुद्रमेवाग्रे सम्मार्ष्ट्यधेतराः क्षुचः ॥ ९ ॥ स वै तथैव सम्मृज्यात् । यथा-
 ग्निं नाभिष्युक्षेयथा यस्माऽअशनमाहरिष्यन्त्स्यात्तं पात्रनिर्णोजनेनाभिष्युक्षेदेवं
 तत्तस्मादु तथैव सम्मृज्यायथाग्निं नाभिष्युक्षेत् प्राक्षिवैवोत्साम्य ॥ १० ॥ तज्ज्ञे-
 के । क्षुद्रसम्माजनाभ्यग्नावभ्यादधति नेदस्याहाभूवन्क्षुच एभिः सममार्जिपुरि-
 दं वै क्रिश्चिष्यस्य नेदिवं यर्हिर्था यज्ञाञ्चवदिति तदु तथा न कुर्याद्यथा यस्माऽ-
 अशनमाहरेत्तं पात्रनिर्णोजनं पापयेदेवं तत्तस्मादु परास्येदेवैतानि ॥ ११ ॥ अथ
 पत्नीथं सन्नद्यति । जघनार्धो वाऽप्य यज्ञस्य यत्पत्नी प्राद मे यज्ञस्तायमानो
 याविति पुनवत्पेवैनामेतदुक्ता मे यज्ञमन्वासाताऽइति ॥ १२ ॥ एोक्तेण सन्नद्य-
 ति । एोक्तेण हि शौग्यं युज्जन्तपस्ति वै पत्न्या अमेभ्यं यदवाचीनं नाभेत्यैवा-
 ज्यमवेक्षिष्यमाणा भवति तदेवास्या एवोक्तेणान्तर्दधात्यथ मेभ्येनैवोत्तरार्धेना-
 ज्यमवेक्षते तस्मात्पत्नीथं सन्नद्यति ॥ १३ ॥ स वाऽअभिवासः सन्नद्यति । श्रो-
 पधयो वै वासो वरुण्या उज्जुस्ततोपशीरैवतन्तर्दधाति तथो हनामेषा वरुण्या
 उज्जुर्न हिनस्ति तस्मादभिवासःसन्नद्यति ॥ १४ ॥ स सन्नद्यति । अदित्ये रा-
 स्नासीतीयं वै पृथिव्यदितिः सेयं देवानां पत्न्येषा वाऽप्यतस्य पत्नी भवति तद-
 स्या एतद्वास्तामेयं करोति न उज्जुथं हिरो वै रास्ना वापेवास्या एतत्करोति
 ॥ १५ ॥ स वै न ग्रन्थिं कुर्यात् । वरुणयो वै ग्रन्थिर्वरुणोदपत्नीं गृहणीयायदग्र-
 न्थिं कुर्यात्तस्मात्तं ग्रन्थिं करोति ॥ १६ ॥ ऊर्ध्वमेवोदमूदति । विष्णोर्वेण्योऽसी-
 ति सा वै न पदवात्पत्नी देवानां यज्ञमन्वासीतेर्यं वै पृथिव्यदितिः सेयं देवानां

पत्नी सा पश्चात्माची देवानां यज्ञमन्वास्ते तद्धेमाभ्यारोहेत् सा पत्नी क्षिपेऽमुं
 लोकमियात्तथो ह पत्नी ज्योग्जीवति तदस्याऽप्येवैतद्विहनुते तथो हैनामियं न
 दिनस्ति तस्माद् दक्षिणत्—इवैवान्वासीत् ॥ १७ ॥ अथाज्यमवेक्षते । योषा वै
 पत्नीरेत आज्यं मियुतमेवैतत्तज्जननं क्रियते तस्मादाज्यमवेक्षते ॥ १८ ॥ सावे-
 क्षते । अदब्धेन त्वा चक्षुषावपरयाभीत्यनार्त्तेन त्वा चक्षुषावपरयाभीत्येवैतदाहाम्ने
 जिह्वासांति यदा वाऽएतदग्नौ जुह्वत्यग्ननेर्जिह्वा—इवोचिष्मन्ति तस्मादाहाम्नेर्जिह्वा-
 मीति सुदूरेष्वेभ्य इति साधु देवेभ्य इत्येवैतदाह धाम्ने—धाम्ने मे भव यजुषे—यजुषऽह-
 ति सर्वस्मै मे यज्ञाग्रेष्वीत्येवैतदाह ॥ १९ ॥ अथाज्यमादाय ग्राह्युदाहरति । तदाहवनीये-
 ऽधिध्रयति यस्याहवनीये हवीर्ध्रिषि अध्रयन्ति सर्वो ये यज्ञ आहवनीये श्रुतोऽसदित्यथ
 यदमुत्राग्रेऽधिध्रयति पत्नीर्ध्रवकाशयिष्यन्भवति न हि तदवकल्पते यत् सामि प्रत्य-
 ष्परेत्पत्नीप्रवकाशयिष्यामीत्यथ यत्पत्नीं नावकाशयेदन्तरियाद् यज्ञात्पत्नीं तथो
 ह यज्ञात्पत्नीं नान्तरेति तस्माद् सार्धमेव चित्वाप्य ग्राह्युदाहरत्यवकाशय पत्नीं य-
 स्यो पत्नी न भवत्यग्रऽएव तस्याहवनीयेऽधिध्रयति तत्तत् आदत्ते तदन्तर्षेष्ठासा
 दयति ॥ २० ॥ तदाहुः । नान्तर्षेष्ठासादयेदतो वै देवानां पत्नीः संयामयन्त्य-
 वसभा अह देवानां पत्नीः करोति परः पुंशसो हस्य पत्नी भवतीति तद्दु हो-
 वाच याज्ञवल्क्यो यथादिष्टं पत्न्या अस्तु कस्तवाद्रियेत यत्परः पुंशसा वा
 पत्नी स्या यथा वा यज्ञा वेदिर्द्विज आर्ज्यं यज्ञायज्ञं निर्दिमाऽहति तस्माद-
 न्तर्षेष्ठासादयेत् ॥ २१ ॥ श्रोक्षणीषु पवित्रे भवतः । ते तुत आदत्ते
 ताभ्यामाज्यमुत्पुनात्येको वाऽउत्पुनस्य वन्धुर्मध्यमेवैतत्करोति ॥ २२ ॥ स
 उत्पुनाति । सवितुस्त्वा प्रसवऽउत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मि-
 भिरिति सोऽमाश्वेव वन्धुः ॥ २३ ॥ शतम् २०० ॥ अथाज्यलिप्ताभ्यां पवित्रा-
 भ्याम् । श्रोक्षणीरुत्पुनाति सवितुर्वैः प्रसवऽउत्पु०.....वन्धुः ॥ २४ ॥ तद्यदा-
 ज्यलिप्ताभ्यां पवित्राभ्याम् । श्रोक्षणीरुत्पुनाति तदप्सु पयो दधाति तदिदमप्सु
 पयो हितमिदं हि यदा वर्पत्यथौषधयो जायन्तऽओषधीर्जग्ध्वापःपीत्वा तुत एव
 रुसः सम्भवति तस्माद् रुसस्यो चैव सर्वत्राय ॥ २५ ॥ अथाज्यमवेक्षते । तज्जे-
 के यजमानमवख्यापयन्ति तद्दु होवाच याज्ञवल्क्यः कथं नु न म्वयमध्वर्यवो भवन्ति
 कथं स्वयं नान्वाहुर्वत्र भूयस्य—इवाशिषः क्रियन्ते कथं न्वेषामत्रैव ध्या भव-
 तीति यां वै क्रां च यजुऽश्नात्विज आशिषमाशासते यजमानस्यैव सा तस्मादध्व-
 र्युरेवावेक्षते ॥ २६ ॥ सोऽवेक्षते । सत्यं वै चक्षुः सत्यं हि वै घृक्षुस्तस्मादादि-

दानीं ह्येवमनावेद्यातामहमदर्शयद्गमश्रौयमिति य एव धूयादहमदर्शमिति त-
स्मादहं भूध्याम तत्सत्येनैवेतत्तुमर्हयति ॥ २७ ॥ सोऽवेक्षते । तेजोसि शुक्र-
पश्यदृतपसीति स एष सत्य एव सन्नस्तेजो हेतुच्छक्यं हेतुदमृतं हेतुसत्स-
त्येनैवेतत्तुमर्हयति ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [३.१.] ॥

पुरुषो वै यज्ञः । पुरुषस्तेन यज्ञो यदेनं पुरुषस्तनुतऽएष वै तावमानो या-
वानेव पुरुषस्तावान् जिधीयते तस्मात्पुरुषो यज्ञः ॥ १ ॥ तस्येयमेव जुहूः । इ-
त्युपभृतात्मैव भुवा तद्वाऽआत्मन एवेमानि सर्वाण्यहानि प्रभवन्ति तस्माद् भु-
वाया एव सर्वो यज्ञः प्रभवति ॥ २ ॥ प्राण एव जुहूः । सोऽयं प्राणः सर्वा-
ण्यहान्यनुसञ्चरति तस्माद् जुहूः सर्वा अनु जुहूः सञ्चरति ॥ ३ ॥ तस्यासावेव
योर्जुहूः । अथेदमन्तरिक्षमुपभृदिष्येव ध्रुवा तद्वाऽअस्या एवेमे सर्वे लोकाः प्रभ-
वन्ति तस्माद् ध्रुवाया एव सर्वो यज्ञः प्रभवति ॥ ४ ॥ अथेवैव जुह्वोर्भोऽपश्य-
वते । सोऽपमिमान्सर्वान्लोकाननुपयते तस्माद् जुहूः सर्वा अनु जुहूः सञ्चरति
॥ ५ ॥ स एष यज्ञस्तावमानः । देवेभ्यस्तापतऽहन्तुभ्यश्छन्दोभ्यो यद्विस्ते-
षानां यत्सोमो राजा श्वपुरोडाशस्तत्तदाविरय गृह्णात्यभ्युष्मै त्वा जुष्टं गृह्णा-
तीत्येवमु हैतेषाम् ॥ ६ ॥ अथ यान्याज्यानि गृह्णते । अतुभ्यश्चैव तानि छन्दो-
भ्यश्च गृह्णते तच्च इनादिर्याज्यस्यैव रूपेण गृह्णाति स वै चतुर्जुह्वां गृ-
ह्णात्यष्टौकृत्य उपभृति ॥ ७ ॥ स यच्चतुर्जुह्वां गृह्णाति । अतुभ्य-
स्तद् गृह्णाति मयातेभ्यो हि तद्गृह्णात्पृतयो हि मयाजास्तत्तद्वनादि-
र्याज्यस्यैव रूपेण गृह्णात्यजामितार्ये जामि ह कुर्याद्वसन्ताय त्वा ग्रीष्माय
त्वेति गृह्णीयात्तस्माद्वनादिर्याज्यस्यैव रूपेण गृह्णाति ॥ ८ ॥ अथ यदष्टौ-
कृत्य उपभृति गृह्णाति । छन्दोभ्यस्तद्गृह्णात्यनुयज्ञेभ्यो हि तद् गृह्णाति छ-
न्दाधिमि समुगाजास्तत्तद्वनादिर्याज्यस्यैव रूपेण गृह्णात्यजामितार्ये जामि ह
कुर्याद्वगायत्यै त्वा त्रिष्टुभे त्वेति गृह्णीयात्तस्माद्वनादिर्याज्यस्यैव रूपेण गृ-
ह्णाति ॥ ९ ॥ अथ यच्चतुर्जुह्वां गृह्णाति । सर्वस्यै त्वयज्ञाय गृह्णाति तच्च इना-
दिर्याज्यस्यैव रूपेण गृह्णाति कस्माद्वनादिशेषतः सर्वाभ्य एव देवताभ्योऽ-
वष्टति तस्माद्वनादिर्याज्यस्यैव रूपेण गृह्णाति ॥ १० ॥ यंजमान एव जुहू-
स्तु । योऽस्माऽभरातोयती स उपभृतामन्वचैव जुहूयन्वाथ उपभृतामन्वचैव जुहू-
राश उपभृत्स वै चतुर्जुह्वां गृह्णात्यष्टौकृत्य उपभृति ॥ ११ ॥ स यच्चतुर्जुह्वां गृ-

हणाति । अतारमेवैतत्परिमिततरं कनीयाथसं करोत्यथ यदष्टौ कृत्व उपभृति
 गृह्णात्याद्यमेवैतत्परिमिततरं भूयाथसं कोरोति तद्धि समृद्धं यत्रात्ता कनीयानाद्यो
 भूयान् ॥ १२ ॥ स वै चतुर्जुह्वां गृह्णन् । भूय आज्यं गृह्णात्यष्टौकृत्व उपभृति
 गृह्णात्कनीय आज्यं गृह्णाति ॥ १३ ॥ स यच्चतुर्जुह्वां गृह्णन् । भूय आज्यं गृ-
 ह्णात्यतारमेवैतत्परिमिततरं कनीयाथसं कुर्वस्तस्मिन्वीथ्यं वलं दधात्यथ यदष्टौकृत्व
 उपभृति गृह्णन् कनीय आज्यं गृह्णात्याद्यमेवैतत्परिमिततरं भूयाथसं कुर्वस्तम-
 वीर्यमवलीयाथसं करोति तस्मादुत राजापारां विशं भावसायाप्येकवेदमनैव जि-
 न्नाति त्वयथा त्वत्कामयते तथा सचतस्पतेनो ह तद्दीर्घेण यजुह्वां भूय आज्यं गृह्-
 णाति स यजुह्वां गृह्णाति जुह्वैव तजुहोति यदुपभृति गृह्णाति जुह्वैव तजुहो-
 ति ॥ १४ ॥ तदाहुः । कृष्णाऽव तर्ह्युपभृति गृह्णीयाद्यदुपभृता न जुहोतीति स
 यदोपभृता जुहुयात्पृथग्देवमाः प्रजाः स्युर्नवात्ता स्यान्नायः स्यादथ यत्तजुह्वैव
 समातीय जुहोति तस्मादिमा विशः क्षत्रियाय बलिष्ठं हरन्त्यथ यदुपभृति गृह्-
 णाति तस्मादु क्षत्रियस्यैव वशे सति वृरयं पशव उपतिष्ठन्त्यथ यत्तजुह्वैव समा-
 नीय जुहोति तस्माद्यदोत क्षत्रियः कामयतेऽथाह वैश्यः अपि यत्ते परो निहितं
 तदाहरेति तं जिनाति त्वयथा त्वत्कामयते तथा सचतस्पतेनो ह तद्दीर्घेण ॥ १५ ॥
 तानि वाऽपत्तानि । कुन्दोभ्य आज्यानि गृह्णन्ते स यच्चतुर्जुह्वां गृह्णाति गायत्र्यै
 तद् गृह्णात्यथ यदष्टौकृत्व उपभृति गृह्णाति त्रिष्टुजमतीभ्यां त्वग्गृह्णात्यथ यच्च-
 तर्ह्यवायां गृह्णात्यनुष्टुभे तद् गृह्णाति वाग्वाऽअनुष्टुवाचो वाऽइदं सूर्यं प्रभ-
 वति तस्मादु ध्रुवाया एव सूर्यो यज्ञः प्रभवतीत्यं वाऽ अनुष्टुपस्यै वाऽ इदं सूर्यं
 प्रभवति तस्मादु ध्रुवाया एव सूर्यो यज्ञः प्रभवति ॥ १६ ॥ स गृह्णाति । धाम त्रा-
 मासि मिष्टं देवानामित्येतर्ह्ये देवानां मिष्टतमं धाम यदाज्यं तस्मादाह धाम त्रा-
 मासि मिष्टं देवानामित्यनाष्टुष्टं देवयजनमसीति अजोह्याज्यं तस्मादाहानाष्टुष्टं देवयज-
 नमसीति ॥ १७ ॥ स एतेन यजुषा । सकृज्जुह्वां गृह्णाति त्रिस्तूष्णीमेतेनैव य-
 जुषा सकृदुपभृति गृह्णाति सप्तकृत्वस्तूष्णीमेतेनैव यजुषा सकृद्भुवायां गृह्णाति
 त्रिस्तूष्णीं तदाहुस्त्रिस्त्रिरेव यजुषा गृह्णीयात्त्रिष्टुष्टिं यज्ञ इति तदु नु सकृत्सकृदे-
 यात्रो ह्येव त्रिष्टुष्टीतं सम्पद्यते ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [३.२.] ॥

प्रोक्षणीरध्वर्युरादत्ते । स इधमेवाग्रे प्रोक्षति कृष्णोऽस्वाखरेष्टोऽस्तये त्वा जु-
 ष्ठं प्रोक्षामीति तन्मेध्यमेवैतदग्नये करोति ॥ १ ॥ अथ वेदिं प्रोक्षति । वेदिरसि
 बर्हिषे त्वा जुषां प्रोक्षामि तन्मेध्यमेवैतद्वर्हिषे करोति ॥ २ ॥ अथास्मै बर्हिः प्र-

यन्दति । तत्पुनस्ताद् ग्रन्थ्यासादयति तत्प्रोक्षति चर्हिरसि सुगन्धस्त्वा जुष्टं प्रो-
क्षामि तन्मेध्यमेवैतत्सुगन्धः करोति ॥ ३ ॥ अथ याः प्रोक्षयः परिशिष्यन्ते ।
ताभिरोपधीनां मूलान्युपनिनयत्यदित्यै व्युन्दनमसीतीयं वै पृथिव्यादितिस्तदस्या
एवैतदोपधीनां मूलान्युपोनचि ता इमा आर्द्रमूला औषधयस्तस्माद्यद्यपि शुष्का-
ण्यग्राणि भवन्त्यार्द्राण्येव मूलानि भवन्ति ॥ ४ ॥ अथ विस्त्रुथस्य ग्रीन्थम् ।
पुरस्तान्यस्तरं गृह्णाति विष्णो स्तुपोऽसीति यज्ञो वै विष्णुस्तस्येयमेव शिखा
स्तुप एतामेवास्मिन्नेतदधाति पुरस्ताद् गृह्णाति पुरस्तादध्यथ स्तुपस्तस्मात्पुर-
स्ताद् गृह्णाति ॥ ५ ॥ अथ सञ्जहने विस्त्रुथं सयति । प्रकृतं ह्येवास्य स्त्री त्रिजा-
यतऽति तस्मात्सञ्जहने विस्त्रुथंसयति तद्वक्षिणायाथ ओषां निदधामि नीर्विहं-
वास्येषा दक्षिणतः—इव हीयं नीविस्तस्माद्वक्षिणायाथ ओषां निदधाति तत्पुनर-
भिच्छादयत्यभिच्छन्नेव हीयं नीविस्तस्मात्पुनरभिच्छादयति ॥ ६ ॥ अथ चर्हिं स्तु-
णाति । अयं वै स्तुपः प्रस्तरोय यान्यवाञ्छि लोमानि सान्वेवास्य यदितरं चर्हिं
स्तान्येवास्मिन्नेतदधाति तस्माद्वर्हिं स्तृणाति ॥ ७ ॥ योषा वै वेदिः । तामेतद्वेद्या-
श्च पर्यासेत ये चेमे ब्राह्मणाः शुश्रूषासोऽनूचानास्तेष्वेवैनामेतत्पर्यासीनेष्वन-
गनां करोत्यनगन्तायाऽएन तस्माद्वर्हिं स्तृणाति ॥ ८ ॥ ग्रावती वै वेदिः । ताव-
ती पृथिव्योपधयो चर्हिस्तदस्यामिवैतत्पृथिव्या ओषपीदधाति ता इमा अस्यां पृथि-
व्याओषधयःप्रतिष्ठितास्तस्माद्वर्हिं स्तृणाति ॥ ९ ॥ तद्वै बहुलं स्तृणीयादित्या-
हुः । यद्यवाऽअस्यै यद्वलतमा औषधयस्तदस्या अपजीवतीयतमे तस्माद्वहुलं स्तृ-
णीयादिति तद्वै तदाहर्तयेवापि भिद्विस्तृणाति भिद्वि यज्ञोऽथोऽपि प्रवर्हं स्तृ-
णीयात्स्तृणन्ति चर्हिरानुपगिति स्तृपिणाभ्यनूक्तमधरमूलं स्तृणात्पथरमूला—इ-
व हीमा अस्यां पृथिव्याओषधयः प्रतिष्ठितास्तस्माद्वधरमूलं स्तृणाति ॥ १० ॥ तु
स्तृणाति । कुर्यान्नदसं त्वा स्तृणांमि स्वासस्यां देवेभ्यऽइति साध्यां देवेभ्य इत्येवै-
तदाह यदाहोर्णन्नदसं त्वेति स्वासस्यां देवेभ्य इति स्वासदां देवेभ्य इत्येवैतदाह
॥ ११ ॥ अधामिन् कल्पयति । शिरो वै यज्ञस्याहवनीयः पूर्वोऽथो वै शिरः पूर्वा-
धमेवैतद्यज्ञस्य कल्पयत्यर्धपरि मस्तरं धारयन्कल्पयत्ययं वै स्तुपः प्रस्तर एतामेवा-
स्मिन्नेतत्प्रति दधाति तस्मादुपर्युपरिप्रस्तरं धारयन्कल्पयति ॥ १२ ॥ अथ परि-
धीनं परिदधाति । तद्यत्परिधीनपरिदधाति यत्र वै देवा अग्रेऽग्निं होत्राय माहृत्य
तद्गोवाच न वाऽअहमिदमुत्सहे यदो होतास्यां यदो हव्यं ब्रह्मं श्रीन्पूर्वाम्राह्वं
ते प्रायन्विपुस्ताहु मेऽवकल्पयताय वाऽअहमेतदुस्ताप्ये यदो होता स्यां यदो ह

व्यं ग्रहेयमिति तथेति तानस्माऽएतानवाकल्पयंस्तऽएते परिधयः ॥ १३ ॥ सहोवाच ।
 वज्रो वै तान्वपद्कारः प्रावृणक्तद्वै वपद्काराद्विधेमि यन्मा वज्रो वपद्कारो न
 प्रवृज्यादेतेरेव मा परिधत्त तथा मा वज्रो वपद्कारो न प्रवर्च्यतीति तथेति तमेतैः
 पर्यदधुस्तं न वज्रो वपद्कारः प्रावृणक्तद्वैवैतदन्त्ये नहाति यदेतः परिदधाति ॥
 १४ ॥ तं उ हैतुऽज्जुः । इद्रमु चेदस्मान्यज्ञे युद्धव्यास्त्वेवास्माकमपि यज्ञे भागऽ-
 इति ॥ १५ ॥ तथेति देवा अमुचन् । यद्वाहिष्परीधिः स्कन्दस्यति तद्युष्मासु हुतम-
 थ यद् अपर्युपरि होष्यन्ति ततोऽविष्यतीति स यदमौ जुहति तदेनानवत्यथ यदे-
 नानुपर्युपरि जुहति तदेनानवत्यथ यद्वाहिष्परीधिः स्कन्दति तदेतेषु हुतं तस्मादु ह
 नाग—इव स्कन्ते स्यादिमा वै ते प्राविशन्त्यग्नाऽइदं किञ्च स्कन्दत्यस्यामेव त-
 स्सर्वं प्रतितिष्ठति ॥ १६ ॥ स स्कन्तमभिमृशति । भुवनपतये स्वाहा भुवनपतये स्वा-
 हा भूतानां पतये स्वाहेत्येतानि वै तेपायग्नीनां नामानि यद्भुवपतिभुवर्न पतिर्भूतानां
 प्रतिस्तथा वपद्कृतं हुतमेवमस्यैतेष्वग्निषु भवति ॥ १७ ॥ तथैके । इध्मस्यैतान्
 परिधीन् परिदधाति तद् तु तथा न कुर्याद्वनवक्त्रा ह तस्यैते भवन्ति यानिध्मस्य
 परिदधात्यभ्याधानाय छेबेधः क्रियते तस्यो हवैतेऽवक्त्रा भवन्ति यस्यैतान-
 न्यानाहरन्ति परिधयऽइति तस्मादन्यानेवाहरेयुः ॥ १८ ॥ ते वै पालाशाः स्युः ।
 प्रक्ष वै पालाशो प्रमाग्निरग्नयो हि तस्मात्पालाशाः स्युः ॥ १९ ॥ यदि प्रा-
 लाशाश्च विन्देत् । अथोऽअपि वैकङ्कता स्युर्यादि वैकङ्कताश्च विन्देद्यथोऽ अपि का-
 र्मर्यप्रयाः स्युर्यादि कार्मर्यप्रयाश्च विन्देद्यथोऽ अपि वैल्वाः स्युर्यो खादिरा अथोऽ
 औदुम्बरा एते हि वृक्षा यत्त्रियास्तस्मादेतेषां वृक्षाणां भवन्ति ॥ २० ॥ ब्राह्म-
 णम् ॥ ६ ॥ [३.३.] ॥ द्वितीयः प्रपाठकः । कण्ठिकासद्वत्या १२२ ॥

ते वाऽआर्द्राः स्युः । एतद्धयेषां जीवमेतेन सतेजस एतेन धीर्यवन्तस्तस्मा-
 दार्द्राः स्युः ॥ १ ॥ स मध्यमेवाग्रे । परिधिं परिदधाति गन्धर्वस्तथा विश्वाव-
 सुः परिदधानु विश्वस्यारिष्ट्यै यजमानस्य परिधिरस्यग्निरिह ईदित इति ॥ २ ॥
 अथ वृजिणं परिदधाति । इन्द्रस्य बाहुरसि वृजिणो विश्वस्यारिष्ट्यै यजमानस्य
 परिधिरस्यग्निरिह ईदित इति ॥ ३ ॥ अथोत्तरं परिदधाति । मित्रानुरुणौ त्वा-
 चरतः परिधत्तां ध्रुवेण धर्मणा विश्वस्यारिष्ट्यै यजमानस्य परिधिरस्यग्निरिह
 ईदित इत्यग्नयो हि तस्मादादाग्निरिह ईदित इति ॥ ४ ॥ अथ समिधमभ्याद-
 धाति । स मध्यमेवाग्रे परिधिमुपस्पृशति तेनैतानग्रे समिधेऽभ्याग्नावभ्यादधाति

तेनोऽब्रविं वत्स्यथं समिन्धे ॥ ५ ॥ सोऽभ्यादधाति । वीतिहोत्र त्वां कवेषु
 मन्तं समिधीमहि । अग्ने नृदन्तमध्वरऽऽत्येतया गायत्र्या गायत्रीर्ष्वेतत्समिन्धे
 सा गायत्री समिद्धान्शानि नृन्दाथंसि समिन्धे नृन्दाथंसि समिद्धानि देवेभ्यो यज्
 वहन्ति ॥ ६ ॥ अथ यं द्वितीयाथं समिन्धमभ्यादधाति । वसन्तमेव तथा समि
 न्धे स वसन्तः समिद्धोऽन्यावृत्तसमिन्धऽऽहृतवः समिद्धाः प्रजाराच मज्जयन्त्येष
 धीराच पचन्ति सोऽभ्यादधाति समिद्धसीति समिद्धिः वसन्तः ॥ ७ ॥ अथाभ्याधाव ज
 पति। सूर्यस्त्वा पुरस्तात्पातु कृम्यारिचदधिश्स्त्वाऽऽति गुप्त्यै वाऽश्रमिन्तः परिध्रुवो
 भ्रान्त्यर्थैतत्सूर्यमेव पुरस्ताद्गोह्वरं करोति नेत्पुस्तान्नाष्टा रक्षाथं स्वभ्यवचुरानि
 नि सूर्यो हि नाष्टाणाथं रुचसामपहन्ता ॥ ८ ॥ अथ यामेशाम् तृतीयाथं समिधम
 भ्यादधाति । अनुर्याजेषु ब्राह्मणमेव तथा समिन्धे स ब्राह्मणः समिद्धो देवेभ्यो
 यज् वहन्ति ॥ ९ ॥ अथ स्तोत्राणि वेदिमुपावचते । सहे नृणेऽयादापतिरची नि
 दधाति सवितुर्गृहं स्थ इत्यर्थेऽस्तुतः मस्तरोऽधास्तेते ध्रुवानेव तिरश्ची नृदधाति
 तस्मादिषे तिरश्च्यौ भ्रुवौ चत्रं वै मस्तरो विशऽऽतरं वह्निः सप्तस्य चैव विशश्च
 विधृत्यै तस्मात्तिरश्ची निदधाति तस्मादेव विधुनी ज्ञाप ॥ १० ॥ तत्तस्तरं
 स्तृणाति । ऊर्णमदसं त्वा स्तृणामि स्वासस्य देवेभ्य इति साधुं देवेभ्य इत्ये
 वैतृदाह यदाहोर्णमदसं स्तेति स्वासस्य देवेभ्य इति स्वासदं देवेभ्य इत्येवैतृदाह
 ॥ ११ ॥ समभिनिदधाति । आ त्वा वसतो रुद्रा आदित्याः सदान्तिस्त्व्येते वै
 भ्या देवा यदुत्तवो रुद्रा आदित्या एते स्वासीदन्तिस्त्व्येतेतृदाहाभिनिहित एव
 सव्येन पाणिना भवति ॥ १२ ॥ अथ दक्षिणेन हृद् प्रतिष्ठणाति । नेदिह पुरा
 नाष्टा रक्षाथस्याभिधानिति ब्राह्मणोहिदक्षसामपहन्ता तस्मादभिनिहित एव स
 व्येन पाणिना भवति ॥ १३ ॥ अथ जुहू प्रतिष्ठणाति । घृताच्यसि जुहूनाम्ने-
 ति घृताची हि जुहूहि नाम्ना सेह मिषेण धाम्ना मिषथ सद् आसीदेति घृताच्य
 सुपमृधाम्नेत्सुपभृत घृताची सुपमृद्धि नाम्ना सेह मिषेण धाम्ना मिषथ सद् आ-
 सीदेति घृताच्यसि ध्रुवा नाम्नेति ध्रुवा घृताची हि ध्रुवा हि नाम्ना सेह मिषेण
 धाम्ना मिषथ सद् आसीदेति मिषेण धाम्ना मिषथ सद् आसीदेति यदन्यद्
 निः ॥ १४ ॥ स त्राऽऽपरि जुहूथं प्रावयति । अथ इतराः श्रुचः सत्रं वै जुहू
 विश इतराः श्रुचः ज्ञापेवैतृदिश उचर करोति तस्मादुपर्यासीनं शत्रियमश्वस्तादि-
 माः मजा उपासते तस्मादपरि जुहूथं सादयत्यथ इतरा श्रुतः ॥ १५ ॥ सोऽ
 भिमृशति । ध्रुवाभ्यसदिति ध्रुवा ह्यसदन्तस्य योनायिति यशो वाऽऽहृतस्य
 योनिर्षथे ह्यसदंस्तु विष्णो पाहि पाहि यज्ञ पाहि यज्ञपतिमिति तत्तज्जमानमाह

पाहि मां यज्ञन्यमिति तदप्यात्मानं यज्ञान्त्रान्तरेतियज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञायैवैतत्सर्वं
परिददाति गुप्त्यै तस्मादोह त्वा विष्णो पाहीति ॥ १६ ॥ ब्रह्मणम् ॥ १ ॥ [४.] ॥

इन्धे इ वा एतदध्वर्युः । इध्मेनाग्निं तस्मादिध्मो नाम समिन्धे सामिधेनी-
भिर्होता तस्मात्सामिधेन्यो नाम ॥ १ ॥ स आह । अग्नये समिधेयमानायानुब्रूही-
त्यग्नये होतृत्सामिध्यामानायान्वाह ॥ २ ॥ तदु द्वैकऽआहुः । अग्नये समिध्यामानाय
होतृनुब्रूहीति तदु तथा न भूयादहोता वाऽप्येव पुरा भवति यदैवैनं प्रवृणीतेऽय
होता तस्मादु भूयादग्नये समिध्यामानायानुब्रूहीत्येव ॥ ३ ॥ आग्नेयीन्वाह ।
स्वयैवैनमेतदेवतया समिन्धे गायत्रीन्वाह गायत्री वाऽअग्नेश्छन्दः स्वेनैवैनमेत-
च्छन्दसा समिन्धे धीर्यं गायत्री प्रहं गायत्री धीर्येणैवैनमेतत्समिन्धे ॥ ४ ॥ पु-
कादशान्वाह । एकादशाक्षरा वै त्रिष्टुब्धस्य गायत्री क्षत्रं त्रिष्टुब्धेताभ्यामेवैनमेत-
दुभ्याभ्यां धीर्याभ्यां समिन्धे तस्मादेकादशान्वाह ॥ ५ ॥ स वै त्रि प्रथमाम-
न्वाह । त्रिरुत्तमां त्रिवृत्तमायणा त्रि यज्ञास्त्रिवृदयनास्तस्मान्निः प्रथमामन्वाह त्रि-
रुत्तमाम् ॥ ६ ॥ ताः पञ्चदश सामिधेन्यः सम्पद्यन्ते । पञ्चदशो वै वृजो धीर्यं
वृजो धीर्यमेवैतत्सामिधेनीराभिसम्पादयति तस्मादेतास्त्रनूच्यमानासु यं द्विष्या-
त्तमश्नुष्ठाभ्यामववाधेतेदुमहमभुमेववाधऽइति तदेनमेतेन वृजेणाववाधते ॥ ७ ॥
पञ्चदश वा अर्द्धमासस्य रात्रयः । अर्द्धमासशो वै संवत्सरो भूषमेति तन्नात्रीरा-
मोति ॥ ८ ॥ पञ्चदशानामु वै गायत्रीणाम् । त्रीणि च शतानि पष्टिश्चाक्षराणि
त्रीणि च वै शतानि पष्टिश्च संवत्सरस्याहानि तवेहान्यामोति तदेव संवत्सरमा-
मोति ॥ ९ ॥ सप्तदशसामिधेनीः । इष्ट्याऽअनुभूयावुपांशु तस्यै देवतायै यजति
प्रस्याऽइष्टिं निर्वपति द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य पञ्चर्चव एष एव प्रजा-
पतिः सप्तदशः सर्वे वै प्रजापतिस्तत्सर्वेणैव तं काममनपराधं राध्नोति यस्मै
कामायेष्टिं निर्वपत्युपांशु देवतां यजत्यनिरुक्तं वाऽऽवुपांशु सर्वं वाऽअनिरुक्तं त-
त्सर्वेणैव तं काममनपराधं राध्नोति यस्मै कामायेष्टिं निर्वपत्येष इष्टेरुपचारः
॥ १० ॥ एकत्रिंशतिर्धै सामिधेनीः । अपि दर्शपूर्णमासयोऽनुभूयादित्याहुर्द्वा-
दश वै मासाः संवत्सरस्य पञ्चर्चवृत्तयो लोकास्तद्विंशतिरेषुऽप्यैकविंशो
य एष तंपति सैषा गतिरेषा प्रतिष्ठा तदेतां गतिमेतां प्रतिष्ठां गच्छति तस्मादेकविंश-
तिप्रनुभूयात् ॥ ११ ॥ ता देवा गर्तं श्रेयानुभूयात् । यइच्छेन्न श्रेयान्स्यान्न प्रापीया-
न्निति यादृशाय हेतु मतेन्वाहुस्तादृहा हेतु भवति प्रापीयान्वा यस्पैवं बिदुष पता अ-
न्वाहुः सो ऽ एषां मीमांशैव न त्वेवैता अनुच्यन्ते ॥ १२ ॥ त्रिरेव प्रथमां त्रि

रुक्तमाप्नवानन्ननुभूयात् । त्रयोवा ऽ इमे लोकास्तदिमानेव तल्लोकास्तन्तनोतीमां-
 ल्लोकास्तस्पृणुते ऽय इमे पुरुषे प्राणा एतमेवास्मिन्नेतत्तन्ततप्रव्यवच्छिन्नं दधाते-
 तदनुवचनं ॥ १३ ॥ स यावदस्य वचः स्यात् । एवमेवानुविचक्षेत्तस्यैतस्य परि-
 चक्षोत साम्यं धान्यादनानन्ननुविचक्षेत्तत्कर्म विवृणोत सा परिचक्षा ॥ १४ ॥ स
 यदेतद्गो दाशुत्सेत । अप्येकैकामेवानवानन्ननु भूयाच्चेकैकं यवेमांल्लोकास्तन्त
 नोत्येकैकमेमांल्लोकास्तस्पृणुतेऽथ यत्प्राणं दधाति गायत्री वै प्राणः स यत्कृ-
 त्स्त्रां गायत्रीमन्याह तत्कृत्स्नं प्राणं दधाति तस्मादेकैकामेवानवानन्ननुभूयात्
 ॥ १५ ॥ ता वै सन्तता अव्यवच्छिन्ना अन्वाह । संवत्सरस्यैतदहोरात्राणि स
 न्तनोति तानीमानि संवत्सरस्याहोरात्राणि सन्ततान्यव्यवच्छिन्नानि परिप्लवन्ते
 द्विपतुऽहचैवैतद्व्यावृत्त्या नोपस्थानं करोत्युपस्थानं ह कुर्याद्यवसन्तता अनु-
 भूयात्तस्माद्वै सन्तता अव्यवच्छिन्ना अन्वाह ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [५]
 अध्यायः ॥ ३ ॥

हिदकृत्यान्वाह । नासामा यद्गोऽस्तीति वाऽध्याहर्न वाऽअहिदकृत्य साम गी-
 पते सयद्विद्वरोति तद्विद्वकारस्य रूपं क्रियते प्रणवेनैव साम्नो रूपमुपमच्छत्यो-
 म् ओ३मित्येतेनो हास्यैष सर्व एव सुसामा यद्गो भवति ॥ १ ॥ यदेव हिदक
 रोति । प्राणो वै हिदकारः प्राणो हि वै हिदकारस्तस्मादपिगृह्य तासिके न हि-
 दकर्तुं शक्नोति वाचावाऽन्वयमन्वाह वाक्च वै प्राणश्च मिथुन तदेतत्पुस्तता-
 न्मिथुनं मजननं क्रियते सामिधेनीनां तस्माद्वै हिदकृत्यान्वाह ॥ २ ॥ स वाऽ
 उपाधिशु हिदकरोति । अथ यदुच्चैर्हिदकृत्यादन्यतरदेव कुर्यात्वाचमेवं तस्मादुपा-
 धिशु हिदकरोति ॥ ३ ॥ स वाऽपति च मेति चान्वाह । गायत्रीमेवैतद्वर्वाची च
 पुराची च युनक्ति पराच्यह देवेभ्यो यद्गो वृहस्पत्याची मनुष्यानवति तस्मादाऽप-
 ति च मेति चान्वाह ॥ ४ ॥ यदेवेति च मेति चान्वाह । मेति वै प्राण एत्युदानः
 प्राणोदान्नेवैतदधाति तस्मादाऽपति च मेति चान्वाह ॥ ५ ॥ यदेवेति च मेति
 चान्वाह । मेति वै रेतः सिच्यताऽपति मज्जायते मेति पशवो वितेष्टन्तऽपति स-
 मवर्त्तन्ते सर्व वाऽइदमेति च मेति च तस्मादापऽति च मेति चान्वाह ॥ ६ ॥
 सोऽन्वाह । म वो वाजा अपिचव इति तक्षणेति भवत्यग्नः ऽध्यायादि वीतयुऽति
 तमेति भवति ॥ ७ ॥ तद्दु ईकऽध्याह । उध्र्यं वाऽ एतत्मेति सम्पद्यतऽइति तद्दु
 मद्यातिविज्ञान्यामिव म यो वाजा अभिचवऽइति तद्दु मेत्यग्नः ऽध्यायादि वीतयुऽति
 तमेति ॥ ८ ॥ सोऽन्वाह । म वो वाजा अभिचव इति तद्दु मेति भवति वाजा

इत्यन्नं वै वाजा अन्नेभैवेतद्भ्यनूक्तमग्निव इत्यर्द्धमांसा वा अग्निवोऽर्द्धमांसा
 नेवेतद्भ्यनूक्तं हविष्मन्त इति पशवो वै हविष्मन्तः पशून्तेव तद्भ्यनूक्तम् ॥
 ६ ॥ घृताप्येति । विदेशो ह माथवोऽग्निर्वैश्वानरं मुखे वभार तस्य गोतमो रा-
 हूगण अपिः पुरोहित आस तस्मै ह स्मामन्व्यमाणो न प्रतिशृणोति नेन्मेऽग्नि-
 र्वैश्वानरो मुखान्निष्पद्याताऽइति ॥ १० ॥ तृष्टिर्भर्तुं दध्रे । धीतिहोत्रं त्वा
 कवे धुमन्तं समिधीमहि । अग्ने बृहन्तमध्वरे विदेधेति ॥ ११ ॥ स न प्रतिशु-
 श्राव । बुदग्ने शुचयस्तव शुक्रा आजन्त ईरते । तव ज्योतीऽप्यर्च्यो विदेधा-
 इति ॥ १२ ॥ स ह नैव गतिशुश्राव । तं त्वा घृतस्नवीमह इत्येवाभिध्याहरवृथास्य
 घृतकीर्त्तवैवाग्निर्वैश्वानरो मुखान्निष्पद्यातास्तव शशाक धारयितुं सोऽस्य मुख-
 निष्पदे स इमां पृथिवीं प्रापाह ॥ १३ ॥ तर्हि विदेशो माथव आस । सुरस्व
 त्पाथ स तत एव माद्दुहन्तु भीषायेमां पृथिवीं तं गोतमश्च राहूगणो विदेधश्च
 माथवः पद्माद्दुहन्तमन्वीयतुः स इमाः सर्वा नदीऽतिददाह सदानीरेत्युत्तराग्नि-
 रेर्निर्द्धावति तां ह वै वातिददाह तां ह स्म तां पुरा ब्राह्मणा न तरन्त्यनति-
 दग्धाग्निना वैश्वानरेणेति ॥ १४ ॥ तत एतर्हि । प्राचीनं बहवो ब्राह्मणास्तज्जा-
 लेष्वतरमिवास स्नावितरमिवास्वादितमग्निना वैश्वानरेणेति ॥ १५ ॥ तद् वै तर्हि ।
 क्षेत्रतरमिव ब्राह्मणा उ हि नूनमेनद्यत्तैरसिष्वदन्तस्य अपि अघ्न्ये नैदाघे समिवैव
 कोपयति तावच्छित्तानतिदग्धा अग्निना वैश्वानरेण ॥ १६ ॥ स होवाच । वि-
 देशो माथवः काहं भवानीत्यत एव ते प्राचीनं भुवनमिति होवाच सैवाप्येतर्हि
 कोसलविदेहानां मर्यादा तेहिमाथवा ॥ १७ ॥ अथ होवाच । गोतमो राहूगणः
 कथं नु नऽग्रामन्व्यमाणो न प्रत्यश्रौषीरिति स होवाचाग्निर्मे वैश्वानरो मुखेऽभूत्स
 नेन्मे मुखान्निष्पद्यातै तस्मात्ते न प्रत्यश्रौषमिति ॥ १८ ॥ तद् कथमभूदिति ।
 यत्रैव त्वं घृतस्नवीमह इत्यभिध्याहार्षीस्तदेव मे घृतकीर्त्तवैर्वैश्वानरो मुखान्निष्प-
 द्यात्तां नाशकं धारयितुं स मे मुखान्निष्पद्यातीति ॥ १९ ॥ स एतस्मामिधेनीं पु-
 घृतवत् । सामिधेनमेव तस्मामेवैनं तेनेन्वे क्षीरमेवास्मिन्दधाति ॥ २० ॥ तद् घृता-
 प्येति । देवान् जिगाति सुमन्युरिति व्रजमानो वै सुमन्युः स हि देवान् जिगीषि-
 ति स हि देवान् जिघाथसति तस्मादाह देवान् जिगाति सुमन्युरिति सैवामेयी
 सत्यनिरुक्ता सर्वे वाऽअनिरुक्तं सर्वेणैवैतत्प्रतिपद्यते ॥ २१ ॥ अग्रऽध्यायादि
 वीतयऽइति । तदेति भवति वीतयऽइति समन्तिकमिव ह वाऽदग्नेऽग्ने लोका आसुरि-
 त्युन्मृश्या ह वै घौरास ॥ २२ ॥ ते देवा अकामयन्त । कथं नु ने इमं लोका वि-
 तराथ स्युः कथं न इदं वरीय—इय स्यादिति तानैतरेव विभिरर्च्यैर्व्यनयन् वी

तयऽइति तऽ इमे विदूरं लोकास्ततो देवेभ्यो तुरीयोऽथवतुरीयो ह वाऽअस्यम-
यति यस्यैवं विदुष एतामन्वाहुर्वीक्ष्यऽइति ॥ २३ ॥ गृणानो हव्य दा-
तयऽइति । यजमानो वै हव्यदातिर्गृणानो यजमानायेत्येवैतदाह निहोता
सरिस चर्हिपीत्पामिर्बे होतायं लोकं बर्हिस्मिन्नेवैतल्लोकेऽग्निं दधाति
सोऽयमस्मिन्ल्लोकेऽग्निर्हितः सैषमेव लोकमभ्यनूक्तेमेवैतया लोकं जयति
यस्यैवं विदुष एतामन्वाहुः ॥ २४ ॥ तं त्वा समिद्धिरदगिर इति । समिद्धि
होतमद्विरस पेन्धताद्विर इत्यद्विरां तु धम्मिर्धृतेन बर्द्धयामसीति तत्सामिधेनं
पदं सपेवैनं तेनेन्धे वीर्यमेवास्मिन्दधाति ॥ २५ ॥ शतम् ॥ ३०० ॥ बृहच्छो-
चा यविष्ठयेति । बृहदुद्येपं शोचति समिद्धो यविष्ठयेति यविष्ठो अग्निस्तस्मादाह
यविष्ठयेति सैपतमेव लोकमभ्यनूक्तान्तरिक्षलोकमेव तस्मादाग्नेयी सत्यनिरुक्तानिरु-
क्तोद्येपं लोकं एतमेवैतया लोकं जयति यस्यैवं विदुष एतामन्वाहुः ॥ २६ ॥ सप्तः
पृषु श्रवात्पमिति । अदो वै पृषु यस्मिन्देवा एतच्छ्रवात्पं यस्मिन्देवा अच्छा देव
विवाससीत्यच्छ देव विवासस्येतन्नो गमयेत्येवैतदाह ॥ २७ ॥ बृहदग्ने सुवीर्यमि-
ति । अदो वै बृहदस्मिन्देवा एतत्सुवीर्यं यस्मिन्देवाः सैपतमेव लोकमभ्यनूक्ता
विबोवैतमेवैतया लोकं जयति यस्यैवं विदुष एतामन्वाहुः ॥ २८ ॥ सोऽन्वाह । इ-
देन्यो नमस्य इहीदेन्यो ह्येप नमस्यो ह्येप तिरस्तुमाधसिं दर्शत इति तिङ्—इव
ह्येपनुमाधसि समिद्धो ददर्शे समग्निरिध्यते वृषेति स॒ध॒ इीध्यते वृषा वृषो ऽअग्निः
समिध्यतऽइति स॒ध॒ इीध्यते ॥ २९ ॥ अश्वो न देववाहन इति । अश्वो ह वाऽ-
एष भूत्वा देवेभ्यो यज्ञं वहति यज्ञे त्रेत्यृषोमिति तत्तस्मादाश्वो न देववाहन
इति ॥ ३० ॥ त॒ध॒ इविष्मन्त ईदतऽइति । इविष्मन्तो होतं मनुष्या ईदते तस्मा-
दाह त॒ध॒ इविष्मन्त ईदतऽइति ॥ ३१ ॥ वृषणं त्वा वयं वृषवृषणः समिधी-
महीति । स॒ध॒ होतमिन्धतेऽग्ने दीयतं बृहद्विति दीदयेव ह्येप बृहत्सामिद्धः ॥ ३२ ॥
तं वाऽएतम् । एष एवन्तं त्रिचण्वाहाम्नेय्यो वाऽएताः सर्वाः सामिधेन्यो भवन्ती-
न्द्रो वै यज्ञस्य देवतेन्द्रो वृषैतेनो दास्येताः सेन्द्राः सामिधेन्यो भवन्ति तस्मादृष-
एवन्तं त्रिचण्मन्वाह ॥ ३३ ॥ सोऽन्वाह । अग्निं दूतं दृणीमहऽइति देवाश्च वा
ऽअसुराश्चोद्ये माजापत्याः पस्पृषिरे तान्स्पर्धमानान्गाव्यन्तरा तस्यौ या वै
सा गापत्यासीदियं वै सा पृथिवीय॒ध॒ इव तदन्तरा तस्यौ तु ऽउभयऽएव विद्वा-
श्चक्षुषेतारान् न इषमुपावत्स्यति ते भविष्यन्ति परेतरे भविष्यन्तीति तामुभयऽए-
वोपमन्त्रयाश्चक्रिरेऽम्निरेव देवानां दूत आस सहरत्ता इत्यसुररत्तसमसुराणां
रागिन्नेवानुमेयाय तस्मादन्वाहाम्निं दूतं दृणीमहऽइति स हि देवानां दूत आसी-

ज्योतारं विश्ववेदसमिति ॥ ३४ ॥ तदु ईकेऽन्वाहुः । होता यो विश्ववेदसं इति
 नेदरमित्यात्मानं प्रवाणीति तदु तथा न व्युपानमानुषं ॥ इ ते यो कु-
 र्वन्ति व्युदं वै तद्यज्ञस्य यन्मानुषं नेदव्युदं यज्ञे कर्वाणीति तस्माद्य-
 श्वैर्वानूक्तमेवानुभूयाज्योतारं विश्ववेदसमित्येवास्य यज्ञस्य सुकृतुमित्येव
 हि यज्ञस्य सुकृतुर्यदग्निस्तस्मादाहास्य यज्ञस्य सुकृतुमिति सेयं देवानुपाववर्त्त-
 ततो देवा अभवन्परासुरा भवति ह वा ऽध्यात्मना परास्य सपत्नः भवन्ति यस्यै-
 वं विदुष एतामन्वाहुः ॥ ३५ ॥ तां वाऽअष्टमीमनुभूयात् । गायत्री वाऽएषा नि-
 दानेनाष्टाक्षरा वै गायत्री तस्मादष्टमीमनुभूयात् ॥ ३६ ॥ तद्वैके । पुरस्ताद्वाग्ये
 दधत्यक्षं धाग्ये मुखतः ऽऽहुमन्नायं दध्म इति वदन्तस्तदु तथा न कुर्याद्वनवक्त्रा
 तस्यैषा भवति युः पुरस्ताद्वाग्ये वृधाति दशमी वा दिनर्शकादशी या सम्पद्यते
 तस्यो द्वैषापक्रता भवति यस्यैतामष्टमीमन्वाहुस्तस्मादुपगिष्टादेव धाग्ये दध्यात्
 ॥ ३७ ॥ समिध्यमानो ऽअध्वरो ऽस्ति । अध्वरो वै यज्ञोः समिध्यमानो यज्ञऽइत्ये-
 वैतदाहाग्निः पावक ईक्ष्व इति पावको ह्येव ईक्ष्वो रोष शोचिष्केशस्तमीमहऽह-
 ति शोचन्तीव हेतुस्य केशाः समिद्धस्य समिद्धोऽअग्नः ऽध्याहुतेत्यतः प्राचीनं
 सर्वमिध्ममभ्यादध्याद्यदन्यत्समिधोऽपहृत्तऽइव हेतज्योता यद्वाऽअन्यत्समिध इध्म-
 स्यातिरिच्यतेऽतिरिक्तं तद्यज्ञै यज्ञस्यातिरिक्तं विपन्तं हास्य तद्व्यावृज्यमभ्यति-
 रिच्यते तस्मादतः प्राचीनं सर्वमिध्ममभ्यादध्याद्यदन्यत्समिधः ॥ ३८ ॥ देवान्यपि
 स्वध्वरेति । अध्वरो वै यज्ञो देवान्यपि सुगन्धित्येवैतदाह त्वं हि हव्यवाडसी-
 त्येव हि हव्यवाड्यदग्निस्तस्मादाह त्वं हि हव्यवाडसीत्या जुहोता पुवस्यता-
 ग्निं प्रयत्यध्वरे । वृणीध्वं हव्यवाहनमिति सम्प्रेष्यत्येवैतप्राप्नुते च यजत च
 यस्यै कामाप गमैन्धिदं तत्कुरुतेत्येवैतदाहार्तिं प्रयत्यध्वरो ऽइत्यध्वरो वै यज्ञोऽग्निं
 प्रयति यज्ञऽइत्येवैतदाह वृणीध्वं हव्यवाहनमित्येव हि हव्यवाहनो यदग्निस्त-
 स्मादाह वृणीध्वं हव्यवाहनमिति ॥ ३९ ॥ तं वाऽएतम् । अध्वरं वन्तं त्रिचम-
 न्वाह देवान् वै यज्ञेन यजमानान्तपत्रा अमुरा दुधूर्पाअकुस्ते दुधूर्पन्त एव न
 शेकुर्धूर्विनु ते परावभूवस्तस्माद्यज्ञोऽध्वरो नाम दुधूर्पन्त वाऽएनं सपत्रः पराभ-
 वति यस्यैवं विदुषोऽध्वरवन्तं त्रिचमन्वाहुर्ग्रावदेव सौम्येनाध्वरेणेष्टा जयति ता-
 वज्जयति ॥ ४० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [४. १.] ॥

एतद् वै देवा अग्निं गरिष्ठेऽयुञ्जन् । यद्वोहत्त्वऽइदं नो हव्यं वहेति तमे-
 तद्गरिष्ठे पुत्रोपामदन्वीर्यवान् त्वमस्यलं वै त्वमेतस्माऽअसीति वीर्यं

युधेदमप्येतर्हि ज्ञातीनां यं त्रिष्टे युञ्जन्ति तमुपमदन्ति वीर्यवान् त्वमस्त्रुलं वै त्वमेत
स्माऽश्वमीति वीर्यं समादधतः स यद्वत् कर्त्तव्यमन्वाहोपस्तात्येवैनमेतद्वीर्यमवास्मिन्
धाति ॥ १ ॥ अग्ने महो२॥ अश्वसि ब्राह्मण भारतेति । ब्रह्म ह्यग्निस्तस्मादाह
ब्राह्मणेति भारतेत्येष हि देवेभ्यो हव्यं भरति तस्मादस्तोऽग्निरित्याहुरेष उ वा
ऽदमाः प्रजाः प्राणो भूत्वा विभर्ति तस्माद्विवाह भारतेति ॥ २ ॥ अथार्षेयं प्रवृ-
णीते । अ॒पिभ्यर्क्षेनमेतदेवेभ्यश्च निवेदयत्ययं महावीर्यो यो यज्ञं प्रापदिति त-
स्मादार्षेयं प्रवृणीते ॥ ३ ॥ परस्तादर्वाकं प्रवृणीते । परस्तादर्थवर्चस्यः प्रजाः प्र-
जायन्ते ज्यायसस्पतयऽऽ चैवैतं निश्नतऽदधति हि पितृवाग्नेऽथ पुत्रोऽथ पौत्रस्त-
स्मात्परस्तादर्वाकं प्रवृणीते ॥ ४ ॥ स अर्पेयमुक्ताह । देवेदो मन्विद्ध इति देवा
हेतमग्रऽप्रेन्दत तस्मादाह देवेद इति मन्विद्ध इति मनुर्ज्ञेतमग्रऽप्रेन्द तस्मादाह
मन्विद्ध इति ॥ ५ ॥ अपिपुत इति । अपयो हेतमग्रेऽस्तुर्वस्तस्मादाहर्षिपुत इ-
ति ॥ ६ ॥ विमानुमदित इति । एते वै विमायदृषय एते हेतमन्वमदस्तस्मादाह
विमानुमदित इति ॥ ७ ॥ कविशस्त इति एते वै कवयो यदृषय एते हेतमशश-
सस्तस्मादाह कविशस्त इति ॥ ८ ॥ प्रक्षसथशित इति । प्रक्षसथशितो ह्येष घृ-
ताहवन इति घृताहवनो ह्येषः ॥ ९ ॥ मणीर्यज्ञानाथ रथीरध्वराणामिति । एतेन
वै सर्वान्पद्मान्मणयन्ति ये च पाकपद्मा ये चेतरे तस्मादाह मणीर्यज्ञानामिति ॥
१० ॥ रथीरध्वराणामिति । रथो ह वाऽप्य भूत्वा देवेभ्यो यज्ञं वहति तस्मादा-
ह रथीरध्वराणामिति ॥ ११ ॥ अतूर्णो होता तूर्णिर्हव्यवाहेति । न हेतथं रक्षाथं
सि तुरन्ति तस्मादाहातूर्णो होतेति तूर्णिर्हव्यवाहेति सर्वथं देव पाप्मानं तरति-
तस्मादाह तूर्णिर्हव्यवाहेति ॥ १२ ॥ आस्तात्रं जुहूद्वेणामिति । देवपात्रं वाऽ-
प्य यदग्निस्तस्मादग्नी सर्वेभ्यो देवेभ्यो जुहति देवपात्रं ह्येष प्राप्नोति ह वै
तस्य पात्रं यस्य पात्रं प्रेक्ष्यति य एवमेतदेद ॥ १३ ॥ चमसो देवपान इति ।
चमसेन ह वाऽएतेन भूतेन देवा भक्षयन्ति तस्मादाह चमसो देवपान इति ॥ १४ ॥
अर्वा२॥ अग्नेनेमिर्देवास्त्वं परियूरसीति । यथारुचेभिः सर्वतः परिभूरेवं त्वं
देवान्सर्पतः परिभूरसीत्येवैतदाह ॥ १५ ॥ आवाह देवान्यजमानायेति । तदस्मै
यज्ञाय देवान्वावोदवाऽआहाग्निमग्नऽआवहेति तदाग्नेपायाज्यभागायग्निमावोद-
वाऽआह सोममावहेति तत्सौम्यायाज्यभागाय सोममावोदवाऽआहाग्निमावहेति
तद्य एष उभयवाच्युत आग्नेयः पुरोडाशो भवति तस्माऽआभिमावोदवाऽआह ॥
१६ ॥ अथ यथादेवतम् । देवां २ ॥ अजाज्यपां २ ॥ अजावहेतितत्प्रयानानु-
यानानावोदवाऽआह ययानानुयानावै देवा आज्यपा अग्निं होत्रायावहेति

यदि चतुर्थ्यामनुव्याहरेत् । तं प्रति मूपाच्छ्लोत्रं वाऽप्यतदात्मनोऽग्नावाधाः श्रोत्रे-
णात्मन आर्तिप्रारिप्यसि यधिरौ भविष्यसीति तथा हैव स्यात् ॥ १४ ॥ यदि पञ्च-
म्यामनुव्याहरेत् । तं प्रति मूपाह्वाचं वाऽप्यतदात्मनोऽग्नावाधाः आचात्मन आर्तिप्रारि-
प्यसि मूको भविष्यसीति तथा हैव स्यात् ॥ १५ ॥ यदि षष्ठ्यामनुव्याहरेत् । तं प्रति मू-
यान्मनो वाऽप्यतदात्मनोऽग्नावाधा मनसात्मन आर्तिप्रारिप्यसि मनोमुपि पृथीतो
मोमुग्रचरिष्यसीति तथा हैव स्यात् ॥ १६ ॥ यदि सप्तम्यामनुव्याहरेत् । तं प्रति मू-
पाश्चुर्वाऽप्यतदात्मनोऽग्नावाधाश्चक्षुषात्मन आर्तिप्रारिप्यस्यन्धो भविष्यसीति
तथा हैव स्यात् ॥ १७ ॥ अष्टम्यामनुव्याहरेत् । तं प्रति मूयान्मध्यं वाऽप्यतदा-
त्मात्मनोऽग्नावाधा मध्येन प्राणेनात्मन आर्तिप्रारिप्यस्युद्धमाय मरिष्यसीति त-
था हैव स्यात् ॥ १८ ॥ यदि नवम्यामनुव्याहरेत् तं प्रति मूपाच्छ्लोत्रं वाऽप्यतदा-
न्मनोऽग्नावाधाः शिश्रेनात्मन आर्तिप्रारिप्यसि क्लीयो भविष्यसीति तथा हैव
स्यात् ॥ १९ ॥ यदि दशम्यामनुव्याहरेत् । तं प्रति मूपाद्वक्त्रं वाऽप्यतदाग्रा-
स्मनोऽग्नावाधा अवाचा प्राणेनात्मन आर्तिप्रारिप्यस्यपिन्दो मरिष्यसीति त-
था हैव स्यात् ॥ २० ॥ अथैकादश्यामनुव्याहरेत् । तं प्रति मूपास्त्वर्चं वाऽप्यतदा-
त्मानमग्नावाधाः मुखेणात्मन आर्तिप्रारिप्यसि त्रिमेऽङ्गं लोकमेप्यसीति तथा हैव
स्यात् ॥ २१ ॥ स यया हैवाग्निः । समिधेनीभिः समिद्धमाप्यार्तिं गृह्येत् ॥
हैव ब्राह्मणः समिधेनीर्विद्वान्सः समनुमुवन्तमनुव्याहृत्याति न्येति ॥ २२ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [४. १.] ॥

तं वाऽप्यतमग्निः समैन्धिपत । समिद्धे देवेभ्यो जुहवामेति तस्मिन्नेतेऽप्य-
प्रथमेऽब्राहुती जुहोति मनसे चैव वाचे च मनश्च हैव वाक् च युजौ देवेभ्यो यज्ञं
बहतः ॥ १ ॥ स यदुपाधंश्च क्रियते । तन्मनो देवेभ्यो यज्ञं बहत्पथ युद्धाचा नि-
रुक्तं क्रियते तद्वाग्देवेभ्यो यज्ञं बहत्पथवाऽहं व्यं क्रियते तदेतेऽप्येवैतत्सन्तर्पयति
सृते मीते देवेभ्यो यज्ञं बहत इति ॥ २ ॥ जुवेण तमाधारयति । यं मनसऽआधा-
रयति वृषा हि मनो यथा हि सुवः ॥ ३ ॥ सुचा तमाधारयति । यं वाचऽआधा-
रयति योषा हि वाग्योषा हि सुरू ॥ ४ ॥ तूष्णीं तमाधारयति । यं मनसऽ
आधारयति न स्वादेति चनानिरुक्तं हि मनोऽनिरुक्तं देवतयत्तूष्णीम् ॥ ५ ॥
मन्त्रेण तमाधारयति । यं वाचऽआधारयति निरुक्ता हि वाहनिरुक्ता हि मन्त्रः
॥ ६ ॥ आसीनस्तमाधारयति । यं मनसऽआधारयति तिष्ठंस्तं यं वाचे मनश्च
६ यै वाक् च युजौ देवेभ्यो यज्ञं बहतो यतरो वै युजोर्दृसीयान्भवत्युपबहं वै तस्मै

कुर्वन्ति वाग्यै मनसो हूसीयस्यपरिमिततरगिव हि मनः परिमिततरेव हि वाक्-
 द्वाचऽप्येतदुपवहं करोति ते सयुजौ देवेभ्यो यज्ञं वहतस्तस्मात्तिष्ठन्वाचऽआधार-
 यति ॥ ७ ॥ देवा ह वै यज्ञं तन्वानाः । तेऽसुररक्षसेभ्य आसद्गान्धिभयाञ्च-
 कुस्तऽएतदक्षिणतः प्रत्युदथयन्नुच्छिन्नमिव हि वीर्यं तस्मादक्षिणतस्तिष्ठन्वाधारयति
 ॥ यदुभयत आधारयति तस्मादिदं मनश्च वाक्च समानमेव सज्जानेव शिरो ह वै
 यज्ञस्यैतयोऽन्यतर आधारयोर्मूलमन्यतरः ॥ ८ ॥ सुवेण तमाधारयति । यो मूलं
 यज्ञस्य जुचा तमाधारयति यः शिरो यज्ञस्य ॥ ९ ॥ तूर्णो तमाधारयति ।
 यो मूलं यज्ञस्य तूर्णोमिव हीदं मूलं नो दृष्ट्वा वाग्बुदति ॥ १० ॥ मन्त्रे-
 ण तमाधारयति । यः शिरो यज्ञस्य यत्पि मन्त्रः शीर्णो ही यमधि
 वाग्बुदति ॥ ११ ॥ आसीनस्तमाधारयति । यो मूलं यज्ञस्य निपणमिव
 हीदं मूलं तिष्ठस्तमाधारयति यः शिरो यज्ञस्य तिष्ठतीव हीदथ शिरः ॥ १२ ॥
 स सुवेण पूर्वमाधारमाधार्याह । अग्निमग्नीत्सम्भृद्भीति यथा धुरमध्युहेदेवं तद्यत्
 पूर्वमाधारमाधारयत्यध्युष हि धुरं युञ्जन्ति ॥ १३ ॥ अथ सम्मार्ष्टि । युतक्तयेव-
 नमेतद्युक्तो देवेभ्यो यज्ञं वहादिति तस्मात्सम्मार्ष्टिं परिक्षापथं सम्मार्ष्टिं परिक्षा-
 मथ हि योग्यं युञ्जन्ति त्रिभिः सम्मार्ष्टिं त्रिद्वि यज्ञः ॥ १४ ॥ स सम्मार्ष्टि ।
 अग्ने वाजजिह्वां त्वा सरिष्यन्तं त्वा वाजजितं स सम्मार्ष्टीति यज्ञं त्वा वक्ष्य-
 न्तं यज्ञिपथं सम्मार्ष्टीत्येवैतदाहोपरिष्ठात्तूर्णो विस्वतुषा युक्त्वा मजिस्त्रेहि
 धेत्वेत्येवैतत्कशपोपक्षिपति गेहि देवेभ्यो यज्ञं वहेति तस्मादुपरिष्ठात्तूर्णो निस्त-
 पदेतदन्तरेण कर्म क्रियते तस्मादिदं मनश्च वाक्च समानमेव सज्जानेव ॥ १५ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [४. ४] ॥ तृतीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिका सहस्रपा १२० ॥

॥ सुचोत्तरमाधारमाधारयिष्यन् । पूर्वेण सुचावज्जालं निदधाति नमो दे-
 वेभ्यः स्वधा पितृभ्य इति तदेवेभ्यश्चैतत्पितृभ्यश्चात्विज्यं करिष्यन्निन्दते सु-
 यमे मे भूयास्तमिति सुचावादत्ते सुमरे मे भूयास्तं यत्तु वाथ शक्यमित्येवैतदा-
 द्वास्कन्नमद्य देवेभ्य आज्यं सन्निभयासमित्यावित्त्वनमद्य देवेभ्यो यज्ञं तनवाऽ
 इत्येवैतदाह ॥ १ ॥ अह्यग्निषा विष्णो या त्वावक्रमिषमिति । यज्ञो वै
 विष्णुस्तस्मादप्येतन्निन्दते मात्वावक्रमिषमिति वसु मतीमग्ने ते त्वायामुप-
 स्थेपमिति साध्वीमग्ने ते त्वायामुपस्थेप मित्येवैतदाह ॥ २ ॥ विष्णो
 स्थानमसीति । यज्ञो वै विष्णुस्तस्येव छेतदन्तिकं तिष्ठति तस्मादाह विष्णो-
 स्थानमसीतीति इन्द्रो वीर्यमकुणोदित्यतो हीन्द्रस्तिष्ठन्दक्षिणतो नाष्टा रक्षाथ-

स्पृहाहं तस्मादाहेत इन्द्रो वीर्यमकुणोदित्यूर्ध्वोऽध्वर आस्थादित्यध्वरो वै यज्ञ ऊ-
 र्ध्वो यज्ञ आस्थादित्येवेतदाह ॥ ३ ॥ अग्ने वेहोषं वेदित्यमिति । उभयं वा ऽष्ट-
 दग्निर्देवानां ॥ होत० च इतरच तदुभयं विद्धि यदेवानामसीत्येवेतदाहावतां त्वां
 घ्रावापृथिवी ऽग्रव त्वं घ्रावापृथिवी ऽति नात्र तिरोहितमिवास्ति स्विष्टकृद्वेभ्य
 इन्द्र आज्येन हविषाभूत्स्वादेतीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तस्मादाहेन्द्र आज्येनेति वा-
 चे वा ऽष्टमघारमाघारयतीन्द्रो चागित्यु वाऽग्राहुस्तस्मादेवाहेन्द्र आज्येनेति
 ॥ ४ ॥ अथासं स्पर्शयन्त्यूर्ध्वौ पर्येत्य । ध्रुवा समनक्ति शिरो वै यज्ञस्योत्तर आ-
 घार आरभा वै ध्रुवा तदात्मन्येवैतच्छिरः प्रतिदधाति शिरो वै यज्ञस्योत्तर आघारं
 श्रीर्हि शिरः श्रीर्हि वै शिरस्तस्माद्योऽर्द्धस्य श्रेष्ठो भवत्यसावमुप्यार्द्धस्य शिर इ-
 त्पाहुः ॥ ५ ॥ युजमान एव ध्रुवामनु । योऽस्माऽअरातीयति स उपभृतमनु स पु-
 क्षोपभृता समञ्ज्याद्यो युजमानाया रातीयति तस्मिञ्छ्रियं दध्यात्तयजमान ऽ पु-
 क्षैतच्छ्रियं दधाति तस्माद् ध्रुवा समनक्ति ॥ ६ ॥ स समनक्ति । स ज्योतिषा
 ज्योतिरिति ज्योतिषा ऽउत्तरस्यामाज्यं भवति ज्योतिरितरस्यां ते होतवुभे ज्योतिषी
 सङ्गच्छेते तस्मादेव ॥ समनक्ति ॥ ७ ॥ अथातो मनसरचैव वाचरच । अहम्भ-
 वऽ उदितं मनश्च ह वै वाचचाहम्भऽ उदते ॥ ८ ॥ तद्ध मन उवाच । अहमेव
 त्वच्छ्रेयोऽस्मि न वै मया त्वं किं चतानभिगतं वदसि सा यन्मम त्वं कृतानुकरा-
 नुवर्त्तास्वहमेव त्वच्छ्रेयोऽस्मीति ॥ ९ ॥ अथ ह वामुवाच । अहमेव त्वच्छ्रेयस्य-
 सि यद्वै त्वं वेत्याहं तद्विज्ञपयाम्यहं संज्ञपयामीति ॥ १० ॥ ते प्रजापतिं मतिप्र-
 शमेयतुः । स प्रजापतिर्भनसऽवतानूवाच मन एव त्वच्छ्रेयो मनसो वै त्वं कृतानु-
 करानुवर्त्तासि श्रेयसो वै प्रापीयान्कृतानुकारोऽनुवर्त्ता भवतीति ॥ ११ ॥ सा ह
 वारुप्ररोक्ता निसिन्धिये । तस्यै गर्भः पपाव सा ह वारुप्रजापतिमुवाचाहव्यवा-
 वेवाहं तुभ्यं भूयसां यां मा परावोच इति तस्माद्यत्किं च माजापत्यं यज्ञे क्रियत ऽ व-
 पाथं चैव तत्क्रियते ऽद्वयवादद्विवाक्प्रजापतयऽ आसीत् ॥ १२ ॥ तद्धैते देवाः । रे-
 तरचुर्मन्या यस्मिन्ना दधुस्तद्ध स्म पृच्छन्त्येव त्पाशदिति ततोऽग्निः सम्बभूव
 तस्मादप्याग्नेय्या योषितैस्तस्येतस्यै हि योपायै वाचो देवताया एते सम्भूताः ॥
 १३ ॥ वादः ॥ १ ॥ [४. ५.] अध्यायः ॥ ४ ॥

स वै प्रवराणां श्रावयति । तयत्प्रवराणां श्रावयति यज्ञो वा ऽ आश्रावणं यज्ञ-
 मभिन्याहृत्याय होतारं प्रवराणां ऽ इति तस्मात्प्रवराणां श्रावयति ॥ १ ॥ स इध्म-
 सप्रदानान्येषां श्रावयति । स यद्वानारम्भ यज्ञमध्वर्युराश्रावयेद्देवेनो वा ह

स्यादन्यां वृत्तिं प्रार्थेत् ॥ २ ॥ तद्धैके । वेदे स्तीर्णायै वह्निरभिपद्याश्रावयन्तीध्म-
 स्प वा शुक्लपपच्छिद्याभिपद्याश्रावयन्तीदं वै क्रिञ्चिच्चक्षुस्येदं यज्ञमभिपद्याश्रा-
 वयाम इति यदन्तस्तदु तथा न कुर्यादेतद्वै क्रिञ्चिच्चक्षुस्यैरिध्मः सन्नद्धो भवत्य-
 श्रिंश्च सम्मज्जन्ति तद्वै च खलु यज्ञमभिपद्याश्रावयति तस्मादिध्मसन्नह्नान्येवाभि-
 पद्याश्रावयेत् ॥ ३ ॥ स आधाव्य । य एव देवानां होता तमेवाग्रे प्रवृणीतेऽ-
 ग्निमेव तदग्नये चैव तदेवेभ्यश्च निह्नुते यदहाग्रेऽग्निं प्रवृणीते तदग्नये निह्नुते
 ऽथ यो देवानां होता तमग्रे प्रवृणीते तदु देवेभ्यो निह्नुते ॥ ४ ॥ स आह ।
 अग्निर्देवो दैव्यो होतेत्यग्निर्हि देवानां होता तस्मादाहाग्निर्देवो दैव्यो होतेति
 तदग्नये चैव देवेभ्यश्च निह्नुते यदहाग्रेऽग्निमाह तदग्नये निह्नुतेऽथ यो देवाना-
 णं होता तमग्रेऽआह तदु देवेभ्यो निह्नुते ॥ ५ ॥ देवान्यत्तद्विद्वारिचकित्वा-
 निति । एष वै देवाननु विद्वान्यदग्निः स एनाननु विद्वाननुष्ठया यत्तदित्येवैत-
 दाह ॥ ६ ॥ मनुष्यश्चरतवदिति । मनुर्ह वाऽग्रे यज्ञेनेने तदनुकृत्येमाः मजा य-
 जन्ते तस्मादाह मनुष्यदिति मनोर्यज्ञऽइत्यु वाऽ आहुस्तस्माद्ववाह मनुष्यदिति ॥
 ७ ॥ भरतवदिति । एष हि देवेभ्यो हव्यं भरति तस्माद्भरतोऽग्निस्तिपाहरेष उ
 वाऽइमाः मजाः प्राणो भूत्वा विभर्ति तस्माद्वेवाह भरतवदिति ॥ ८ ॥ अयार्पेयं
 प्रवृणीते । ऋषिभ्यश्चैवैनमेतदेवेभ्यश्च निवेदयत्ययं महावीर्यो यो यज्ञं प्रापदिति
 तस्मादापेयं प्रवृणीते ॥ ९ ॥ परस्तादर्वाक्प्रवृणीते । परस्ताद्वचर्वाच्यः प्रजाः प्र-
 ञायन्ते ज्यायसस्तथऽऽ चैवैतन्निह्नुत ऽइदं हि पितृवाग्रेऽथ पुत्रोऽथ पौत्रस्त-
 स्मात्परस्तादर्वाक्प्रवृणीते ॥ १० ॥ स अपेयमुक्ताह । ब्रह्मणवदिति ब्रह्मण-
 ग्निस्तस्मादाह ब्रह्मणवदित्या च वक्तविति तथा एवैतदेवता आबोदयाऽआह ता
 एवैतदाहा च वक्तविति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणा अस्य यज्ञस्य प्रावितार इति । एते वै
 ब्राह्मणा यज्ञस्य प्रावितारो वेऽनुवाजा इति क्षेत्रं तन्वत्तऽएतऽएतं जन्मयन्ति ऋषि-
 भ्यो निह्नुते तस्मादाह ब्राह्मणा अस्य यज्ञस्य प्रावितार इति ॥ १२ ॥ असौ मा-
 नुष इति । तदिमं मानुषं होतारं प्रवृणीतेऽहोता ह्येष पुरुषैतर्हि होता ॥ १३ ॥
 स प्रवृत्तो होता जपति । देवता लपधावति यथानुष्ठया देवेभ्यो यपद् कुर्याद्यथा-
 नुष्ठया देवेभ्यो हव्यं ब्रह्मणा न हलेदेवं देवतालपधावति ॥ १४ ॥ तत्र जपति ।
 एतत्त्वा देव सवितर्ह्यस्त ऽइति तत्सवितारं प्रसवाणोपधावति स हि दे-
 वानां प्रसवित्ताग्निः होत्रायेति तदग्नये चैवैतदेवेभ्यश्च निह्नुते यदहा-
 ग्रेऽग्निमाह तदग्नये निह्नुतेऽथ यो देवानां होता तमग्रे ऽआह तदु
 देवेभ्यो निह्नुते ॥ १५ ॥ सह पित्रा वैश्वानरेणेति । संवत्सरो वै
 पिता वैश्वानरः प्रजापतिस्तत्संवत्सरायैवैतमजापतये निह्नुतेऽग्ने पूषन्बृहस्पते

प्र च वद प्र च यजेत्यनुवक्ष्यन्वा ऽपतद्यच्चयन् मवाति तद्येताभ्य एवैतदेवताभ्यो नि-
 न्दुते यूपमनुव्रत यूपं यजतेति ॥ १६ ॥ शतम् ४०० ॥ त्सूनाथ राता स्याम ।
 रुद्राणामुर्व्यायाथ स्वादित्या अदितये स्यामानेहस इत्येते वै अया देवा यदस्यो
 रुद्रा आदित्या एतेषामभिगृही स्यामित्येवैतदाह ॥ १७ ॥ जुष्टमद्य देवेभ्यो वाच-
 मुयासमिति । जुष्टमद्य देवेभ्योऽनुच्यासमित्येवैतदाह तद्धि समृद्धं यो जुष्टं देवेभ्यो
 ऽनुव्रवत् ॥ १८ ॥ जुष्टां व्रक्ष्यभ्य इति । जुष्टमद्य ब्राह्मणेभ्योऽनुच्यासमित्येवैतदाह
 तद्धि समृद्धं यो जुष्टं ब्राह्मणेभ्योऽनुव्रवत् ॥ १९ ॥ जुष्टां नराश्रुतायेति । प्रजा
 वै नरस्तत्सर्वाभ्यः प्रजाभ्य आह तद्धि समृद्धं यथ वेद यश्च न साध्वन्ववोच-
 त्साध्वन्ववोचदित्येष विसृज्यन्ते यदद्य होतृष्ये जिह्वां वृक्षुः परापतत् अग्निष्ट-
 त्पुनराभिवाज्जातवेदा विचर्षणिरिति यथा याम्नेऽग्नीन्द्रोत्राय प्रावृणत ते प्रा-
 धन्वत्तेव यन्मेऽत्र प्रवरेणामाये तन्मे पुनराप्याययेत्येवैतदाह तपो हास्यैतत्पुनरा-
 प्यायते ॥ २० ॥ अथाध्वर्यु चाम्नीधं च सम्पूशति । यतो वाऽअध्वर्युर्वाग्योता
 तन्मनश्चैतद्वाचं च सन्दधाति ॥ २१ ॥ तत्र जपति । एषमोर्वीर्यं हसस्पान्त्यग्निश्च
 पृथिवी चापथ वाजरचाहथ शशिरचेत्येता मा देवा आर्चैर्गोपायन्स्वित्येवैतदाह
 तस्यो हि न हलास्ति यमेता देवता आर्चैर्गोपायेयुः ॥ २२ ॥ अथ होतृपदनमु-
 प्रावर्चते । स होतृपदनादेकं तृणं निरस्यति निरस्तः परावसुरिति पुरावसुर्ह वै
 नामासुराणां होता ॥ तमेवैतद्धोतृपदनाशिरस्यति ॥ २३ ॥ अथ होतृपदन-
 उपविशति । इक्ष्महमर्वावसोः सद्ने सीदामीत्यर्वावमुष नाम देवानां होता
 तस्यैवैतत्सद्ने सीदति ॥ २४ ॥ तत्र जपति । विश्वकर्मस्वनूया असि मा मो
 दोषिष्टं मा मां हिंसिष्टमेव वां लोक इत्युदङ्हेनत्यन्तरा वाऽपतदाहवनीयं च
 गार्हपत्यं चास्ते तद्वा त्वाभ्यानिहनुते मा मो दोषिष्टं मा मां हिंसिष्टमिति तथा
 हैनमेतां न हिंसुः ॥ २५ ॥ अयाम्निमीक्षमाणो जपति । विश्वे देवाः शास्त-
 न मा यथेह होता एतो मनवै यच्चिष्य । प्र मे द्यूत भागधेयं यथा वो येन पथा
 हव्यमा वो ब्रह्मानीति यथा येभ्यः पक्वथ स्यात्तान् मूयाहन्तु मा शास्त यथा व
 आहारिष्यामि यथा वः परिवेक्ष्यामित्येवमेवैतदेवेषु प्रशासनमिद्वतेऽनु मा शास्त
 यथा वोऽनुमयावपदुर्क्यामनुष्ठया हव्यं ब्रह्मेयमिति तस्मादेवं जपति ॥ २६ ॥ ब्रा-
 ह्मणम् ॥ २ ॥ [५. १.] ॥

अग्निर्होता वेत्वग्नेर्होत्रमिति । अग्निरिदं होता वेत्तित्येवैतदाहान्ते-
 र्होत्रमिति तस्यो हि होत्रं वेत्तु प्रावित्रमिति यतो वै प्रावित्रं वेत्तु यत्तमित्येवैतदा-

ह साधु ने यजमान देवतेति साधु ते यजमान देवता यस्य तेऽग्निर्होतैत्येवैतदाह
 घृतवतीमध्वर्योऽस्य स्यतेति तदध्वर्युं प्रसूति स यवेकोमिवाह ॥ १ ॥ यजमा-
 न एव जुहूमन् । योऽस्माऽऽग्रातीयति स उपभृतमनु स यद्वहेऽहव द्यूयाद्यजमानाय
 द्विपुन्तं घ्रातुव्यं प्रत्युद्यामिनं कुर्यादित्येव जुहूमन्वाद्य उपभृतमनु स यद्वहेऽहव द्यूयादत्र
 ऽग्राद्यं प्रत्युद्यामिनं कुर्यात्तस्मादेकोमिवैवाह ॥ २ ॥ देवयुवं विश्ववारापिति ।
 उपस्तौत्पेधेनामेतन्महयत्पेधवद्वाह देवयुवं विश्ववारापितीदामहे देवा २ ॥ ईहेन्या-
 नमस्याम नमस्यान्यजाम यज्ञियानितीदामहे तान्देवान्य ईहेन्या नमस्याम तान्ये
 नमस्या यजाम यज्ञिपालिति मनुष्या वा ईहेन्याः पितरो नमस्या देवा यज्ञियाः
 ॥ ३ ॥ या वै प्रजा यज्ञेऽनन्वाभक्ताः । पराभूता वै ता एवमेवैतद्या इमाः प्रजा
 अपराभूतास्ता यज्ञेऽग्राभजति मनुष्यान्तु पशवो देवान्तु द्यूयाद्यस्योपधयो
 यनस्पृतयो यदिदं किञ्चैवमु तत्सर्वं यज्ञेऽग्राभक्तम् ॥ ४ ॥ ता वाऽएताः । तत्र
 व्याहृतयो भवन्ति नवेमे पुरुषे प्राणा एतानेवास्मिन्नेतद्वधाति तस्माद्व व्याहृतयो
 भवन्ति ॥ ५ ॥ यज्ञो ह देवेभ्योऽपचक्राम । तं देवा अन्वमन्त्रयन्ता नः शृणु न
 आवर्त्तस्येति सोऽस्तु तथेत्येव देवानुपावर्त्त तेनोपावृत्तेन देवा अयजन्त तेनेष्टे-
 तदभवन्त्यदिदं देवाः ॥ ६ ॥ स यदाश्रावयति । यज्ञमेवैतदनुमन्त्रयतऽग्रा नः शृ-
 णु न आवर्त्तस्येत्यथ यत्प्रत्याश्रावयति यज्ञ एवैतदुपावर्त्ततेऽस्तु तथेति तेनोपा-
 वृत्तेन रेतसा भूतेनऽस्तिवजः सम्प्रदायं चरन्ति यजमानेन परोऽक्षं यथा पूर्णपाने-
 ण सम्प्रदायं घरेयुरेवमनेनऽस्तिवजः सम्प्रदायं चरन्ति तदाचैवैतत्सम्प्रदायं चरन्ति
 वाग्वि यज्ञो वागु हि रेतस्तुदेतन्वैतत्सम्प्रदायं चरन्ति ॥ ७ ॥ सोऽनुवृहीत्येवोक्ताध्व-
 र्युः । नापव्याहरेतोऽएव होतापव्याहरेत्वाश्रावयत्यध्वर्युस्तदग्नीधं यज्ञ उपावर्त्तते ॥
 ८ ॥ सोऽग्नीजापव्याहरेत् । आ मत्याथावणात्पत्याआवयत्याग्नीत्तपुनरध्वर्युं यज्ञ
 उपावर्त्तते ॥ ९ ॥ काण्डस्याद्गम् ॥ ४१९ ॥ सोऽध्वर्युर्नापव्याहरेत् । आ यजेति
 वक्तोर्यज्ञेत्पेवाध्वर्युर्ज्ञेने यज्ञेऽ सम्प्रयच्छति ॥ १० ॥ सहोता नापव्याहरेत् । आ-
 वपद्कारात्त वपद्कारेणाम्नावेव योनौ रेतो भूतं सिञ्चत्यग्निर्वै योनिर्यज्ञस्य स
 ततः प्रजायतेऽइति नु हविर्व्यज्ञेऽय सौम्येध्वरे ॥ ११ ॥ स वै ग्रहं सृष्टीत्याऽध्वर्युः ।
 नापव्याहरेदोपाकुराणुपावर्त्तध्वमित्येवाध्वर्युरुद्गाताभ्यो यज्ञेऽ सम्प्रयच्छति
 ॥ १२ ॥ तऽ उद्गातारो नापव्याहरेत् । ओचमाया एपोत्तमेत्येवोद्-
 गातारो होत्रे यज्ञेऽ सम्प्रयच्छन्ति ॥ १३ ॥ स होता नापव्याहरेत् ।
 आ वपद्कारात्त वपद्कारेणाम्नावेव योनौ रेतो भूतं सिञ्चत्यग्निर्वै
 योनिर्यज्ञस्य स ततः प्रजायते ॥ १४ ॥ स यद् सौऽपव्याहरेत् । यं

यत्त उपाचरन्ते यथा पूर्णपात्रं परामिञ्चेदेव॥ ह रा यजमानं प्रमसिञ्चे
 त्स यत्र हवृष्टिजः संविदाना यज्ञेन चरन्ति सर्वमेव तत्र कल्पते न मु
 क्षति तस्मादेवमेव यज्ञो भर्त्तव्यः ॥ १५ ॥ ता वाऽपुताः । पञ्च व्याहृतयो भव-
 न्त्यो आवयास्तु औपट्यजयेष्वजामहे औपडिति प्राद्वो यज्ञः पादः पशुः पञ्चैतद-
 संयत्सदस्यैषैका यज्ञस्य मात्रेण सम्पत् ॥ १६ ॥ तासां सप्तदशानुराणि । स-
 दशो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यत्र एषैका यज्ञस्य मात्रेण सम्पत् ॥ १७ ॥ ओ आवयेति
 वैदेवा । पुरोवात॥ ससृजिरेऽस्तु औपडित्यग्राणि समुवाचयन्यजेति विद्युतं ये प-
 जामह॥ इति स्तनपितुं वपदकारेणैव श्रावर्षयन् ॥ १८ ॥ स यदि वृष्टिकामः
 स्यात् । यदीष्ट्या वा युजेत दर्शपूर्णमासयोर्वैतु मूयावृष्टिकामो वाऽयस्मीति तत्रो
 ऽ अध्वर्यु मूयात्पुरोवातं च विद्युतश्च मनसा ध्यायेत्प्राणि मनसा ध्यायेत्प्राणी-
 य॥ स्तनपितुं च वर्णं च मनसा ध्यायेति होतार॥ सुवायेतानि मनसा ध्याये-
 ति ब्रह्माणं वर्पति हव तत्र यत्रैवृष्टिजः संविदाना यज्ञेन चरन्ति ॥ १९ ॥ ओ-
 आवयेति वै देवाः । विराजमभ्याजुदुवस्तु औपडिति यत्समुपावाचयन्यजेत्पुन-
 जयन्ये यजामह॥ इत्युपासीदन्वपदकारेणैव विराजमदुहतेयं वै विराडस्यैवाऽप
 वोह एव॥ ह वा ऽ अस्माऽगं विराड सुवान् कामान्दुहे य एवमेतं विराजो दोहं
 वेद ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [५. २.] ॥

ऋतयो ह वै प्रयाजाः । तस्मात्पञ्च भवन्ति पञ्च द्युतयः ॥ १ ॥ देवा-
 र्च वाऽयसुरारच । उभये प्राजापत्याः पस्पथिरऽपुतस्मिन्यज्ञे प्रजापतौ पितरि सं-
 वत्सरऽस्माकमयं भवपितृत्वाकमयं भविष्यतीति ॥ २ ॥ तुतो देवाः । अर्चन्तः
 धाम्यन्तश्चेरुतऽपुतान्प्रयाजान् ददशुस्तैरयजन्त तैर्ऋतून्संवत्सरं प्राजयन्तुभ्यः
 सात्सरात्सपञ्चानन्तरायंस्तस्मादनायाः प्रजया ह वै नामैतत्प्रयाजा इति त-
 योऽप्येष एतैर्ऋतून्संवत्सरं प्राजयन्तुभ्यः संवत्सरात्सपत्नानन्तरेति तस्मात्प्र-
 याजैर्यजते ॥ ३ ॥ ते वा ऽआज्यद्विपो भवन्ति । वृजो वाऽआज्यमेतेन वैदेवा
 वृजेणाज्येनर्तुन्संवत्सरं प्राजयन्तुभ्यः संवत्सरात्सपत्नानन्तरायंस्तयोऽप्येष
 एतेन यजेणाज्येनऽर्तुन्संवत्सरं प्राजयन्तुभ्यः संवत्सरात्सपत्नानन्तरेति तस्मा-
 दाज्यद्विपो भवन्ति ॥ ४ ॥ एतद्वै संवत्सरस्य सं पयः । यदाज्यं तत्स्वेनैवैमेतत्
 यसा देवाः रूपकुर्वन्त तयोऽप्येवैवमेव एतत्स्वेनैव पयसा स्वीकुर्वन्त तस्मादाज्यद-
 विपो भवन्ति ॥ ५ ॥ स यत्रैव तिष्ठन् प्रयाजेभ्य आश्रायेत् । तत एव नापका-
 भेत्सदप्राप्तो वाऽप्य सधिषीयते यः प्रयाजैर्यजते यतरो वै संयचयोः पराजयते

५५ वै सुद्धकामत्यभितराय वै जयन्क्रामति तस्मादभितरायभितरामेव कामेदभि-
तरामभितरामाहुतीर्हुयात् ॥ ६ ॥ तद् तु तथा न कुर्यात् । यत्रैव तिष्ठन् प्रयाजे-
भ्य आथाव्येक्षत एव नापक्रामेद्यत्रोऽएव समिद्धतमं मन्येत तदाहुतीर्हुयात्समि-
द्धहोमेन होव सुष्टुद्वा आहुतयः ॥ ७ ॥ स आथाव्याह । समिधो यजेति तद्वसन्त
५समिद्धे स वसन्तः समिद्धोऽन्यान्तून्समिद्धं ऽश्नुतवः समिद्धाःप्रजारच प्रज-
नपन्त्योपवीरच पचन्ति तदेव त्वन्तु सवर्गान्तूभिःराहाय यज यजेत्येवोचरानाहा-
जामितायै जामि ह कुर्याद्यच्चनूपातं यजेदो यजेति वृषाचस्प्राद्यज यजेत्येवो-
चरानाह ॥ ८ ॥ स वै समिधो यजति । वसन्तो वै समिद्धसन्तमेव तदेवा अ-
वृज्जत वसन्तात्सपन्नानन्तरायन्वसन्तमेवैष एतद्वृहक्ते वसन्तात्सपन्नानन्तरेति
तस्मात्समिधो यजति ॥ ९ ॥ अथ तन्नूपातं यजति । ग्रीष्मो वै तन्नूपाद् ग्रीष्मो
द्यासां प्रजानां तनूस्तपति ग्रीष्ममेव तदेवा अवृज्जत ग्रीष्मात्सपन्नानन्तरायन् ग्री-
ष्ममेवैष एतद्वृहक्ते ग्रीष्मात्सपन्नानन्तरेति तस्मात्तन्नूपातं यजति ॥ १० ॥ अ-
थेदो यजति । वर्षा वा ऽह इति हि वर्षा इदो यदिदं तद्वृहत्सरीसृपं ग्रीष्महे-
मन्ताभ्यामित्यक्तं भवति तद्वर्षा इदितुमिज्ञाश्रमिच्छमानं चरति तस्माद्वर्षा इदो
वर्षापेव तदेवा अवृज्जत वर्षाभ्यः सपन्नानन्तरायन्वर्षा ए ऽएवैष एतद्वृहक्ते व-
र्षाभ्यः सपन्नानन्तरेति तस्माद्विदो यजति ॥ ११ ॥ अथ वह्निर्यजति । शरद्वै व-
ह्निरिति हि शऽवृहत्तिर्या इमा ओषधयो ग्रीष्महेमन्ताभ्यां नित्यक्ता भवन्ति ता व-
र्षा वर्द्धन्ते ताः शरदि वह्नियो रूपं प्रस्तीर्णाः शरे तस्माच्छऽवृहत्तिः शरदमेव त-
देवा अवृज्जत शरदः सपन्नान्तरायन्वृहत्समेवैष एतद्वृहक्ते शरदः सपन्नानन्तरेति
तस्माद्वह्निर्यजति ॥ १२ ॥ अथ स्यादा रवाहेति यजति । अन्तो वै यज्ञस्य स्वा-
हाकारोऽन्त ऋतुनाथ हेमन्तो वसन्तादि पराद्वर्षोऽन्तेनैव तदन्तं देवा अवृज्ज-
तान्तेनान्तात्सपन्नानन्तरायन्तेनोऽएवैष एतदन्तं वृहक्तेऽन्तेनान्तात्सपन्नानन्तरे-
ति तस्मात्स्यादास्वाहेति यजति ॥ १३ ॥ तद्वा ऽ एतत् । वसन्त एव हेमन्तात्पु-
नरसुरेतस्माद्व्येष पुनर्भवति पुनर्ह वाऽअस्मिन्लोके भवति य एवमेतद्वेद ॥ १४ ॥
स वै व्यन्तु वेत्तिवति यजति । अजामितायै जामि ह कुर्याद्यच्चनूपातं व्यन्तिवति वै-
च यजेद्वेत्तु वेत्तिवति वा व्यन्तिवति वै योषा वेत्तिवति वृषा मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रि-
यते तस्माद्व्यन्तु वेत्तिवति यजति ॥ १५ ॥ अथ चतुर्थे प्रयाजे समानपति वह्नि-
पि । प्रजा वै वह्निरित आज्यं तत्प्रजास्वेवैवदेवः सिच्यते तेन रेतसा सिक्तेनेपाः
प्रजाः पुनरभ्यावर्चं प्रजायन्ते तस्माच्चतुर्थे प्रयाजे समानपति वह्नपि ॥ १६ ॥ स-
व्यापो वाऽएष सचिधीयते । यः प्रयाजैर्यजते यतरं वै संयत्तयोर्मिप्रमागच्छति

॥ जयति तदेतदुपभृतोऽपि जुह्वं मित्रमागच्छति तेन प्रजयति तस्माच्चतुर्थे प्रया-
 समानयति च द्विपि ॥ १७ ॥ यजमान एव जुहुमन् । योऽस्माऽश्वरातीयति स
 पभृतमनु यजमानायैतद्विषन्तं श्राव्यं, बलिं हारयत्यर्चैव जुहुमन्वाय उपभृत
 एन्वत्रऽप्यैतदाद्यं बलिं हारयति तस्माच्चतुर्थे प्रयाजे समानयति ॥ १८ ॥
 वाऽअनवमृशन्तसमानयति । स यद्वावमृशेयजमानं द्विषता श्राव्येनावमृशेदन्ता
 मायेनावमृशेत्तस्मादनवमृशन्तसमानयति ॥ १९ ॥ अथोत्तरां जुहुमध्वूहति । यज-
 मानमेवैतद्विपति श्राव्येऽध्वूहत्पस्तारमायेऽध्वूहति तस्मादुत्तरां जुहुमध्वूहति ॥ २० ॥
 देवा इ वाऽऽचुः । इन्त विजितमेवानु सर्वं यज्ञं सधंस्थापयाम यदि नोऽसु-
 ररक्षमान्यासजेयुः सधंस्थित एवनो यज्ञः स्यादिति ॥ २१ ॥ त उज्जमे प्रयाजे
 स्वाहाकारेण सर्वं यज्ञं समस्थापयन्तस्वाहाग्निमिति तदाग्ने यमाज्यभागं
 मस्थापयन्तस्वाहासोममिति तत्सोम्यमाज्यभागं समस्थापयन्तस्वाहाग्निमिति त-
 द्वाप्य उपभृमाच्युत आग्नेयः पुरोडाशो भवति तं समस्थापयन् ॥ २२ ॥ इ-
 थयथादेवतं । स्वाहा देवा आज्यपा इति तत्प्रयाजानुयाजान्तसमस्थापयन्प्रया-
 जानुयाजा वै देवा आज्यपा जुषाणोऽभिमिन्याज्यस्य वेत्तिवति तदग्निं स्विष्ट-
 कृतं समस्थापयन्नग्निं स्विष्टकृतं सप्तेऽप्येतर्हि तैव यज्ञः सन्निष्ठते यथैवैत-
 देवाः समस्थापयन्तस्मादुज्जमे प्रयाजे स्वाहास्वाहेति यजति यावन्ति हवीं अपि भ-
 वन्ति विजितमेवैतदनु सर्वं यज्ञं सधंस्थापयति तस्माच्चतुर्थं ऊर्ध्वं विलोम यजे-
 क्रियेत न तत्राद्विषत सधंस्थितो मे यज्ञ इति इ विद्यात्सर्वं यज्ञो यातयामेवास-
 युथा उपदकृतं हुतं स्वादाकृतम् ॥ २३ ॥ ते देवा अकामयन्त । कथं भ्विर्-
 यज्ञं पुनराप्यायये मायातयामानं कुर्याम तेनायातयाम्ना भवरेभेति ॥ २४ ॥ स-
 यज्ञहामाज्यं परिशिष्टमासीत् । येन यज्ञं समस्थापयन्तेनैव यथापूर्वं हवीं अप्य-
 भ्यघारयन्पुनरेवैतानि तदाप्याययन्मायातयामान्यकुर्वन्प्रयातयाम ह्यज्यं तस्मादुज्ज-
 मं प्रयाजमिष्टा यथापूर्वं हवीं अप्यभिघारयति पुनरेवैतानि तदाप्याययत्प्रयातया-
 मानिकरोत्ययातयाम ह्यज्यं तस्मात्तस्य ऊस्य च हविषोऽव्यतिपुनरेव तदभिघा-
 रयति स्विष्टकृतं सप्ते तत्पुनराप्यायत्प्रयातयाम करोत्यथ यदा स्विष्टकृतं व्यति-
 न ततः पुनरभिघारयति नो हि ततः काञ्चन हविषोऽज्जात्राहुतिं होष्यन्भवति
 ॥ २५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [५. ३.] ॥

स वै समिधो यजति । प्राणा वै समिधः प्राणानेवैतत्समिधेपिन्द्रेप्राणैर्हयं पुरु-
 षः समिद्धस्तस्मादभिमृशेति मूषाद्युपतापीस्यास्त यष्टुणाः स्यादैव तावच्छतः

सेत समिदो हि स त्वावद्भवति यद्यशीतः स्यान्नाशथसेत तत्प्राणोनेवास्मिधेतद्
धाति तस्मात्समिधो यजति ॥ १ ॥ अथ तनूनपात्तं यजति । रेतो वै तनूनपाद्रेत
पूर्वतत्सिधति तस्मात्तनूनपात्तं यजति ॥ २ ॥ अयेदो यजति । मजा वा ऽदुदो
यदा वै रेतः सिकं मजापतेऽथ तदीदितमिवान्नमिच्छमानं चरति तत्रैवेतज्जनय-
ति तस्माद्विदो यजति ॥ ३ ॥ अथ वह्निर्यजति । भूमा वै वह्निर्भूमानमेवेतत्प्रजन-
यति तस्माद्वह्निर्यजति ॥ ४ ॥ अथ स्वाहास्वाहेति यजति । हेमन्तो वा ऽधृतूना-
थ स्वाहाकारो हेमन्तो हीमाः मजाः स्वं वशमुपनयते तस्माद्हेमन्तायन्त्योपध-
यः म वृनस्पृहीनां पलाशानि मुच्यन्ते प्रसितरामिव वयाथसि भवन्त्यधस्तरा-
मिव वयाथसि पतन्ति विपतितलोमेव पापः पुरुषो भवति हेमन्तो हीमाः मजाः
स्वं वशमुपनयते स्वी इ वै तमर्घ्यं कुरुते ध्रियेऽघ्राणाय यस्मिन्नद्धे भवति य एवमे-
तद्वेद ॥ ५ ॥ देवाश्च वा ऽअसुराश्च । उभये माजापत्याः पस्पृषिरे ते दंदैर्न-
नुभिर्न व्यजयन्त ते हाविजयमाना ऊर्चन्त वाच्येव प्रहान्वाजिर्गापामहे स यो
नो याचं व्याहतां मिथुनेन नानुनिकायात्स सर्व्वं पराजयाताऽअथ सर्व्वमितरे
जयानिति तथेति देवा अमुपंस्ते देवा इन्द्रममुवन्म्याहरेति ॥ ६ ॥ स इन्द्रोऽप्र-
वीत् । एको ममेत्यथास्माकमेकेतीतरेऽमुवंस्तदु तन्मिथुनमेवाविन्दन्मिथुनं ह्येक-
श्चैका य ॥ ७ ॥ द्वौ ममेतीन्द्रोऽप्रवीत् । अथास्माकं द्वे ऽ इतीतरेऽमुवंस्तदु त-
न्मिथुनमेवाविन्दन्मिथुनं हि द्वौ च द्वे च ॥ ८ ॥ त्रयो ममेतीन्द्रोऽप्रवीत् । अ-
थास्माकं तिस्र इतीतरेऽमुवंस्तदु तन्मिथुनमेवाविन्दन्मिथुनं हि त्रयश्च तिस्रश्च
॥ ९ ॥ चत्वारो ममेतीन्द्रोऽप्रवीत् । अथास्माकं चतस्र इतीतरेऽमुवंस्तदु तन्मिथु-
नमेवाविन्दन्मिथुनं हि चत्वारश्च चतस्रश्च ॥ १० ॥ पञ्च ममेतीन्द्रोऽप्रवीत् ।
तत् इतरे मिथुनं नाविन्दन्तो ह्यत ऊर्ध्वं मिथुनमस्ति पञ्च पञ्चेति ह्येवेतदुभयं
भवति ततोऽमुराः सर्व्वं पराजयन्त सर्व्वस्माहेवा ऽ अमुरानजयन्तसर्व्वस्मात्स-
पन्नानमुराभिरमजन् ॥ ११ ॥ तस्मात्प्रथमे प्रयाज्ञऽष्टे दूषात् । एको ममेत्येका
तस्य यमर्हं द्वेष्मीति यद्य न द्विष्याथोऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इति दूषात्
॥ १२ ॥ द्वौ ममेति द्वितीये प्रयाज्ञे । द्वे तस्य योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म
इति ॥ १३ ॥ त्रयो ममेति तृतीये प्रयाज्ञे । तिस्रस्तस्य योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं
द्विष्म इति ॥ १४ ॥ चत्वारो ममेति चतुर्थे प्रयाज्ञे । चतस्रस्तस्य योऽस्मान्द्वेष्टि
यं च वयं द्विष्म इति ॥ १५ ॥ पञ्च ममेति पञ्चमे प्रयाज्ञे । न तस्य किं चन
योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इति स पञ्च पञ्चेत्येव भवन्पराभवति तथास्य

सर्वेषां संरुद्धे सर्वस्मात्सपत्नाधिर्भजति य एवमेतवेद ॥ १६ ॥ आद्यशम्
॥ ५ ॥ [५. ४.] अध्यायः ॥ ५ ॥

श्रुतवो ह वै देवेषु यज्ञे भागमीपिरे । आ नो यज्ञे भजत मा नो यज्ञादन्तर-
गतास्त्वेव नोऽपि यज्ञे भाग इति ॥ १ ॥ तद्धै देवा न जह्युः । तऽश्रुतवो देवेष्व-
जानस्त्वसुरानुपावर्त्तन्तामिषान्देवानां क्षिपतो ह्यारुज्यान् ॥ २ ॥ ते ह तामेषतु-
मेषां चक्रिरे । यामेपामेतामनुभूयन्ति कृपन्तो ह स्मैर पृथ्वे वपन्तो यन्ति लून-
न्तोऽपरे मृणन्त शश्वदैभ्योऽकृष्टपश्या एयौषधयः पेचिरे ॥ ३ ॥ तद्धै देवाना-
माग आस । रुनीय इन्वृत्तो क्षिपन् द्विपुतेऽरातोयति किम्वतावन्मात्रमुपजानीत
युधेवमितोऽन्यथासदिति ॥ ४ ॥ ते होचुः । श्रुतूनेगानुमन्त्रयामहाऽइति केनेति
प्रथमानेवैनान्यज्ञेयजामेति ॥ ५ ॥ स हामिस्वाच । अथ यन्मां पुरामयमं यजथ
पवाह भवामीति न त्वामायतनाच्छ्यावयाम इति ते यद्वतूनभिदयमाना अपाहि-
मायतनान्नाच्छ्यावयंस्तस्मादभिरच्युतो न ह वाऽआयतनाच्छ्यवते यस्मिन्नायतने
भ्रयति य एवमेतमग्निमच्युत वेद ॥ ६ ॥ ते देवा अग्निममुवन । पुरेद्येनांस्त्वमे-
वानुमन्त्रयस्वेति स हेत्याग्निस्वाचऽर्त्तवोऽविदं वै वो देवेषु यज्ञे भागमिति कथं
नोऽविद इति प्रथमानेव वो यज्ञे यक्ष्यन्तीति ॥ ७ ॥ तऽश्रुतवोऽग्निममुवन । आ
वयं त्वामस्मानु भजामो यो नो देवेषु यज्ञे भागमविद इति स एषोऽग्निर्भृतुष्व-
भक्तः समिधोऽ अग्ने तनूनपादग्नऽ इहोऽ अग्ने यत्तिरग्ने स्याहाग्निमित्याभ-
को ह वै तृस्यां पुष्टपकृत्पायां भवति यामस्य समानो भुवाणः करोत्यग्निमते ह
वाऽ अस्माऽ अग्निमन्त श्रुतव ओषधीः पचन्तीदधे सर्वं य एवमेतमग्निमृतु-
प्राभक्तं वेद ॥ ८ ॥ तद्वाहुः । यदुत्तमान्प्रयान्नावाहयन्त्यथ रुस्मादेनान्प्रथमा-
न्यजन्तीत्युत्तमान्तेनान्यज्ञेऽवाकृन्पयन्प्रयमान्वो यजामेत्यमुयंस्तस्मादुत्तमानावाह-
यन्ति प्रथमान्यजन्ति ॥ ९ ॥ चतुर्थेन वै प्रयाजेन देवाः । यजमानुवस्तं पक्षमेनस्रम-
स्थापयन्त्य यदत्त ऊर्ध्वमसधे स्थितं यज्ञस्य स्वर्गमेव तेन लोकधे समाश्रुवत ॥ १० ॥
ते स्वर्गं लोकं युन्तः । असुररत्तसेभ्य आसद्गगाद्विभषाञ्चक्रुस्तेऽग्निं पुरस्ताद-
कुर्वन्त रत्तोहणधे रत्तसामपहन्तारमग्निं मध्यतोऽ कुर्वन्त रत्तोहणधे रत्तसामप-
हन्तारमग्निं पश्चादकुर्वन्त रत्तोहणधे रत्तसामपहन्तारधे ॥ ११ ॥ स युधेना-
नुरस्तात् । असुररत्तसान्यासिसंज्ञग्निरेव तान्यपाहनूतोहा रत्तसामपहन्ता यदि
मध्यत आसिसंज्ञग्निरेव तान्यपाहनूतोहा रत्तसामपहन्ता यदि पश्चादासिसंज्ञ-
ग्निरेव तान्यपाहनूतोहा रत्तसामपहन्ता एव सर्वतोऽग्निभिर्गुप्यमानाः स्वर्गं

लोकं समाश्रुत ॥ १२ ॥ तयोऽप्येव एतत् । चतुर्थेनैव मयाजेन यज्ञमाप्नोति
तं पञ्चमेन सः स्थापयत्यथ यदत ऊर्द्धमसः स्थितं यज्ञस्य स्वर्गमेव तेन लोकं
समश्नुते ॥ १३ ॥ स यदाग्नेयमाज्यभागं यजति । अग्निमेवैतत्पुरस्तात्कुरुते र-
क्षोदणं रक्षसापहन्तारमथ यदान्नेयः पुरोडाशो भवत्यग्निमेवैतन्मध्यतः कुरुते
रक्षोदणं रक्षसापहन्तारमथ यदग्निः स्वष्टकृतं यजत्यग्निमेवैतत्पश्चात्कुरुते
रक्षोदणं रक्षसापहन्तारम् ॥ १४ ॥ स यद्येनं पुरस्तात् । असुररक्षसान्यासि
संसंक्षन्त्यग्निरेव तान्यपहन्ति रक्षोहा रक्षसापहन्ता यदि मध्यतः असुररक्षसान्या-
सिसंक्षन्त्यग्निरेव तान्यपहन्ति रक्षोहा रक्षसापहन्ता यदि पश्चादसुररक्षसा-
न्यासिसंक्षन्त्यग्निरेव तान्यपहन्ति रक्षोहा रक्षसापहन्ता स एव सर्वतोऽग्नि-
भिर्गुप्यमानः स्वर्गं लोकं समाश्रुते ॥ १५ ॥ स यद्येनं पुरस्तात् । यज्ञस्यानु-
व्याहरेत् प्रतिभूयान्मुख्यामार्तिमारिष्यस्यन्धो वा बधिरः वा भविष्यसीत्येता वै
मुख्या आर्तिवस्तथा ह्येव स्यात् ॥ १६ ॥ यदि मध्यतो यज्ञस्यानुव्याहरेत् । तं
प्रति भूयादमज्ञा अपशुर्भविष्यसीति मज्ञा वै पशवो मध्यं तथा ह्येव स्यात् ॥ १७ ॥
यद्यं ततो यज्ञस्यानुव्याहरेत् । तं प्रति भूयादमतिष्ठितो हरिद्रः जिमेऽयं लोक्षु-
प्यसीति तथा ह्येव स्यात् तन्मादुह नानुव्याहारीव स्यादुत धेवं वित्परो भवति
॥ १८ ॥ संवत्सरं ह वै मयाजेर्जयं जयति । स ह न्वेवैनं जयति योऽस्य
द्वाराणि वेद किं हि स तैश्चैः कुर्याद्यानन्तरतो न व्यवविद्याद्यथास्य ते भव-
न्ति तस्य वसन्त एव द्वारं हेमन्तो द्वारं तं वाऽएतं संवत्सरं स्वर्गं लोकं
प्रपद्यते सर्वं संवत्सरं । सर्वं वाऽअक्षय्यमेतेन हास्यात्स्यत् सुकृतं भवत्यक्षय्यो लोकः
॥ १९ ॥ तदाहुः । किं देवत्यान्याज्यानीति मजापत्यानीति ह भूयाद्विरुक्तो वै मजाप-
तिरुनिरुक्तान्याज्यानि तानि हैतानि यजमानदेवत्यान्धेव यजमानो धेव स्वे यो
मजापतिरेतेन ह्युक्ता अतिवृजस्तन्वे तं जनयन्ति ॥ २० ॥ स आज्यस्योपस्ती-
र्य । हिर्विपोऽवदाग्योपरिष्ठाज्यस्या भिषारयति संप्राज्येन मिथ्या हुनिर्हूयते
यजमानेन ह्येवैतन्मिश्रा हूयते यदि ह वाऽअपि दूरे सन्यजते यद्यन्तिके यथा ह-
वान्ते सत इष्टं स्यादेव ह्येवं विवृष इष्टं भवति यद्यु द्वापि वृद्धिं पापं करोति
नो ह्येव वृद्धिः यज्ञाभवति स एवैतद्देव ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [६. १.]
चतुर्थः प्रपाठकः ॥ कंडिकासंख्या ॥ १२१ ॥

यज्ञेन वै देवाः । इमां जितिं जिग्युर्येषामियं जितिस्ते होतुः कथञ्च इदं मनु-
ष्यैरनभ्यारोहं स्यादिति ते यज्ञस्य रसं धीत्वा यथामधु मधुकृतो निर्धयेषुर्विदुष यज्ञं

यूपेन योपयित्वा तिरोऽभवन्नय यदेनेनायोपयंस्तस्मात्पूषो नाम तद्वाऽष्टपीणामनु-
 धृतमास ॥ १ ॥ यज्ञेन ह वै देवाः । इमां जितिं निम्बुयैषामियं जितिस्ते होतुः
 कथं न इदं मनुष्यैरनभ्यारोह्ये स्यादिति ते यज्ञस्य रुसं धीत्वा यथा मधु मधु-
 कृतो निर्जयेयुर्विदुः यज्ञं यूपेन योपयित्वा तिरोऽभवन्निति तन्वेष्टुं दधिरे ॥ २ ॥
 तेऽर्धन्तः श्राम्यन्तरचेकः । अमेष्ट इस्म वै तदेवा जयन्ति यदेपां जय्यमासऽर्धय-
 दच तेभ्यो देवा वैव प्ररोचयाञ्चक्रुः स्वयं वैव दधिर भेत तदेष्ट्यामो यतो देवाः
 स्वर्गं लोफ्ये सप्रारनुवतेति ते किं प्ररोचते किं प्ररोचतऽइति चेष्टेत्पुरोडाशमेव कूर्मं
 भूत्वा मर्त्यन्ते ते ह सर्वेऽएव मेनिरेऽयं वै यज्ञ इति ॥ ३ ॥ ते होतुः । अग्निभ्यां तिष्ठ
 सरस्वत्यौ तिष्ठेन्द्राय तिष्ठेति स समर्पयाम्नये तिष्ठेति ततस्तस्थावग्नये वाऽअस्था-
 दिति तमग्न्यावेव परिगृह्य सर्व्वहुतमनुहवराहुतिर्हि देवानां तत्त एभ्यो यज्ञः प्ररो-
 चत तममृजन्त तमतन्वत सोऽयं परोऽबन् यज्ञोऽनूच्यते णिमेव पुत्राय ब्रह्मचारिणे
 ॥ ४ ॥ स वा ॥ एभ्यस्तपुरोऽष्टाशयत् । य एभ्यो यज्ञं प्ररोचयत्तस्मात्पुरोडाशः
 पुरोडाशो ह वै नामैतत्पुरोडाश इति स एष उभयप्राच्युत आग्नेयोऽष्टाकपालः
 पुरोडाशो भवति ॥ ५ ॥ स न पौर्णमास्ये हविः । नामावास्त्यमग्नीषो-
 मीय एव पौर्णमास्ये हविः सान्नाय्यमापावास्यं यज्ञ एवैष उभयप्राच-
 क्रूतेनेषावायानीतिन्वेव वृत्तात्पौर्णमासस्पक्रियत्तऽएव वामावास्त्यैतनु तद्य-
 स्मादुत्र क्रियते ॥ ६ ॥ एषु ऽ एनमुपधावेत् । इष्टया मा याजयेत्येतयैव
 याजयेत्कामा वाऽएतमुपयोऽनुहवः स एभ्यः कामः समर्धयत्तत्कामो ह वाऽए-
 तेन यज्ञेन यजते सोऽस्मै कामः समर्धयते यस्यैवैकस्यै च देवतायै इविर्यद्यतेऽग्नौ वै
 तस्यै जुहत्पगताऽ च चेदोऽप्यन्तस्यास्किमन्यस्यै देवतायाऽ आदिशेत्तस्मादग्नयऽएव
 ॥ ७ ॥ अग्निर्वै सर्वा देवताः । अग्नौ हि सर्वाभ्यो देवताभ्यो जुहति तप्या स-
 र्व्वा देवता उपधावेदेवं तत्तस्मादग्नयऽ एव ॥ ८ ॥ शतम् ५०० ॥ अग्निर्वै देवा-
 नामदातमाम् । यं वाऽदातमां मन्येत तमुपधावेत्तस्मादग्नयऽएव ॥ ९ ॥ अग्निर्वै दे-
 वानां मृदुहृदयतमः । यं वै मृदुहृदयतमं मन्येत तमुपधावेत्तस्मादग्नयऽएव ॥ १० ॥
 अग्निर्वै देवानां नेदिष्ठम् । यं वै नेदिष्ठमुपसर्ज्जयानां मन्येत तमुपधावेत्तस्मादग्न-
 यऽएव ॥ ११ ॥ स यदीष्टि कुर्वीत । सप्तदश सामिधेनीस्तनुभ्यादुपाधेऽशु देवतां
 यजति तदीष्टिरूपं मूर्दन्त्यौ याज्यानुवाक्ये स्यातां वार्ज्जनावाज्यभागौ विराजौ
 संग्राज्ये ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [६. २.] ॥

तदुर्ह वै पुष्टः । त्रिशर्षा पदस्य आस तस्य शीर्षेव मृत्तान्यासुस्तद्यदेवेष्ट

रूप आस तस्माद्विरूपो नाम ॥ १ ॥ तस्य सोमपानमेवैकं मुखमास । सुराणां
मेकमन्यस्माऽऽशनायैकं तमिन्द्रो दिव्य तस्य तानि शीर्षाणि प्रचिच्छेद ॥ २ ॥
स यत्सोमपानमास । ततः कषिञ्जलः समभवत्तस्मात्स वसुक—इव वसुरिव हि सो-
मो राजा ॥ ३ ॥ अथ यत्सुराणामास । ततः कलविदकः समभवत्तस्मात्सोमि-
मायत्क—इव नदत्यभिप्रायन्निव हि सुरां पीत्वा नदति ॥ ४ ॥ अथ यदन्यस्माऽ-
ऽशनायास । ततस्तिष्ठिरिः समभवत्तस्मात्स विश्वरूपतम—इव सन्त्येव धृतस्तोका-
इव त्वन्यधुस्तोका—इव त्वत्पर्णेज्वारचतिता एवथरूपथ हि स तेनाशनमावयत्
॥ ५ ॥ स त्वष्टा कुक्षोष । कुविन्मे पुत्रमवधीदिति सोमपेन्द्रमेव सोममाजहे स यु-
थायथ सोमः प्रसुत एवमपेन्द्र एवास ॥ ६ ॥ इन्द्रो ह वाऽ ईजाञ्चक्रे । इदं धै-
मा सोमादन्तर्यन्तीति स यथा उलोयानवलीयस एवमनुपहत एव यो द्रोणकलशे
शुक्र आस तं भक्त्याञ्चकार स हैनं जिहिथसं सोऽस्य सिष्वद्वेव माणेभ्यो हु-
द्राव मुक्ताञ्चैवास्य न हुद्रावाय सर्वेभ्योऽग्नेभ्यः माणेभ्योऽद्रपक्षद्वः सौनामणी-
तीर्हिस्तस्यां तद्व्याख्यायते यथैनं देवा अभिपश्यन् ॥ ७ ॥ स त्वष्टा कुक्षोष ।
कुविन्मेऽनुपहतः सोममवभक्षति स स्वयमेव यज्ञवेशसं चक्रे स यो द्रोणकलशे
शुक्रः परिशिष्ट आस तं भवर्त्तयाञ्चकारेन्द्रशत्रुर्वर्द्धस्वेति सोऽग्निमेव प्राप्य स-
म्बभूवान्तरैव सम्बभूवेत्युक्तेऽ आहुः सोऽग्नीषोमावेवाभिसम्बभूव सर्वा विद्याः
सर्वे यशः सर्वमज्ञायथ सर्वाथ श्रीम् ॥ ८ ॥ स यद्वर्त्तमानः समभवत् । तस्मा-
मृषोऽथ यदशात्समभवत्तस्माद्विस्तं इतुरच दनापुरच प्रातेव च पितेव च परिजगृह-
तुस्तस्मा दानव इत्याहुः ॥ ९ ॥ अथ यद्वर्षादिन्द्रशत्रुर्वर्द्धस्वेति । तस्मादु हैनमिन्द्र एव
जयान्ताथ यद् शश्वद्वच्यदिन्द्रस्य शत्रुर्वर्द्धस्वेति शश्वदु ह स एवेन्द्रमहानिष्यत्
॥ १० ॥ अथ यद्वर्षादिन्द्रस्वेति । तस्मादु ह स्पेष्टमात्रेव तिर्यह्वर्द्धेऽ इषुमात्रं
प्राह्वसोऽवैवावरथ समुद्रं दधावव पूर्षथ स यावत्स आस स हैवतावदन्नाव आस ॥
११ ॥ तस्मै ह स्म पूर्वाहणे देवाः । अशनमभिहरान्ति मध्यान्दिने मनुष्या अपरा-
हणे पितरः ॥ १२ ॥ स वाऽ इन्द्रस्तथैव नुत्तरचरन् । अग्नीषोमाऽ उपमन्त्रया-
ञ्चक्रेऽ ग्नीषोमौ युवं वै मम स्यो युवयोरेहमास्मि न युवयोरेव किञ्चन क्रं मऽऽ-
मं हस्यं वर्षयथ उप प्रावर्त्तयामिति ॥ १३ ॥ तौ होचतुः । क्रिमावयोस्ततः स्या-
दिति त्राभ्यामेतमग्नीषोमीयमेकादशकपालं पुरोडाशं निरवपत्तस्मादग्नीषोमीय
एकादशकपालः पुरोडाशो भवति ॥ १४ ॥ तावेनमुषावहततुः । तावनु सर्वे देवाः
मेयुः सर्वा विद्याः सर्वे यशः सर्वमज्ञायथ सर्वा श्रीस्तेनेधेन्द्र एतदभवद्यदिदमिन्द्र

एष च पौर्णसामस्य यन्धुः स यो हवँ विद्वान्पौर्णमासेन यजत ॥ एताथै देव
 श्रियं गच्छत्येवं यशो भवत्येवमन्नादो भवति ॥ १५ ॥ तदेव खलु हतो वृत्रः ।
 स यथा वृत्तिर्निष्पीत एवथ मंलीनः शिश्ये यथा निर्वृतसत्तुर्धस्त्रैवथ संलीनः
 शिश्ये तमिन्द्रोऽभ्यादुद्राव हनिष्यन् ॥ १६ ॥ स होवाच । मानु मे महार्पीस्त्वं
 वै तदेतर्थासि यदहं व्येत् मा कुरु मामुया भवमिति स वै वेऽन्नमेधीति तथेति तं
 द्वेधान्यभिनत्तस्य यत्सौम्यं न्यक्तमास तं चन्द्रमसं चकाराय यदस्यासुर्यमास
 तेनेमाः प्रजा उवरेणाविध्यत्तस्मादाहुर्वृत्र एव तर्ह्यन्नाद आसीद्वृत्र एतर्ह्यतीदथ
 हि यदसावापूर्यतेऽस्मादेवैतल्लोकादाप्यायतेऽयं यदिमाः प्रजा अशनामिहन्तेऽ-
 स्माऽपवैतद्वृत्रायांदराय वत्तिथं हरन्ति स यो हवमेतं वृत्रमन्नादं वेदाभानो हव
 भवति ॥ १७ ॥ ता च हैता देवता ऊचुः । या इमा अग्नीषोमावन्वाजगुरग्नी-
 पोमौ युयं वैनो भूयिष्ठभाजौ स्थो ययोर्वामिदं युवयोस्मान्वाभजतामिति ॥ १८ ॥
 तौ होचतुः । किमानयोस्ततः स्यादिति यस्यै कस्यै च देवतायै हविर्निर्वपंस्तद्वां
 पुरस्तादाज्यस्य यजानिति तस्माद्यस्यै कस्यै च देवतायै हविर्निर्वपन्ति तत्पुरस्ता-
 दाज्यभागावग्नीषोमाभ्यां यजन्ति तन्न सौम्येऽध्वरे न पशौ यस्यै कस्यै च देव-
 तायै निर्वपानिति ह्यमुवन् ॥ १९ ॥ स हाग्निरुवाच । मय्येव वः सर्वेभ्यो जुह्वतु
 तुहोऽहं यस्याभजामीति तस्मादग्नौ सर्वेभ्यो देवेभ्यो जुह्वति तस्मादाहुर्ग्नः
 सर्वा देवता इति ॥ २० ॥ अथ ह सोम उवाच । मामेव वः सर्वेभ्यो जुह्वतु त-
 द्दोऽहं मय्याभजामीति तस्मात्सोमथ सर्वेभ्यो देवेभ्यो जुह्वति तस्मादाहुः सोमः
 सर्वा देवता इति ॥ २१ ॥ अथ यदिन्द्रे सर्वे देवास्तस्यान्ताः । तस्मादाहुर्दिन्द्रः
 सर्वा देवता इन्द्रश्चेष्टा देवा इत्येतद् वै देवास्त्रैषैकदेवत्या अभवन्तस् यो हवमेत-
 द्देवकथा हव स्यानाथ धेष्टो भवति ॥ २२ ॥ द्वयं वाऽहं न तृतीयमस्ति । आर्द्रं
 चैव शुष्कं च यल्लृष्कं तदाग्नेयं यदाद्रि तत्सौम्यमयं यदिदं दृपमेवाप्य क्रियेताव-
 त्क्रियतऽ इत्यग्नीषोमयोरेवाज्यभागावग्नीषोमयोरुपाथेऽग्नौ योमयोः पु-
 रोडाशो यद्वत् एकतमेनैवेदथ सर्वमाप्नोत्ययं क्रियेतावत्क्रियतऽइत्यग्नीषोमयोर्द्वै-
 तावती विभूतिः प्रजातिः ॥ २३ ॥ सूर्य एवाग्नेयः । चन्द्रमाः सौम्योऽहरेवाग्ने-
 यथ रात्रिः सौम्या य एवापूर्यतेऽर्द्धमासः स आग्नेयो योऽपक्षीयते स सौम्यः
 ॥ २४ ॥ आज्य भागाभ्यामेव । सूर्याचन्द्रमसांवाप्नोत्युपाथेऽग्नौ यजेनैवाहोरात्रेऽ-
 आप्नोति पुरोडाशेनैवार्द्धमाप्नोतीत्यु हेतुऽआहुः ॥ २५ ॥ तदु होवाचासुरिः ।
 आज्यभागाभ्यामेवातो यतमे वा यतमे वा वेऽभाप्नोत्युपाथेऽग्नौ यजेनैवातोऽहोरा-

त्रेऽध्याप्नोति पुरोडाशैर्नैत्रातोऽर्धमासावाप्नोति सर्वं मऽध्याप्तमसत्सर्वं जितं सर्वेण
 वृत्रं हनानि सर्वेण द्विपन्तं छातव्यं हनानीति तस्माद्वाऽ एतावत्क्रियतऽ
 इति ॥ २६ ॥ तदाहुः । किमिदं जामि क्रियतेऽग्नीषोमयोरेवाज्यस्याग्नीषोम-
 योः पुरोडाशस्य यदनन्तर्हितं तेन जामित्यनेन ह त्वेवाजाम्याज्यस्येतरं पुरोडाश-
 स्येतरं तदन्यदिवेतरमन्यदिवेतरं भवत्युचमनूच्य जुपाणेन यजत्युचमनूच्यऽर्चा यजति
 तदन्यदिवेतरं मन्यदिवेतरं भवत्यनेन ह त्वेवाजाम्युपाधैरवाज्यस्य यजत्युचैः पुरोडा-
 शस्य स यदुपाधैश्च तस्माज्जापत्यं रूपं तस्मात्तस्मानुष्टयमनुवाक्यामन्या ह शग्ध्य-
 त्तुष्ट्याग्निं प्रजापतिः ॥ २७ ॥ एतेन वृ देवाः । उपाधैश्च यज्ञेन यं यमसुराणाम-
 कामयन्त तमुपसर्गं वृजेण वषट्कारेणाघ्नंस्तयोऽवैष एतेनोपाधैश्च यज्ञेन पाप्मानं
 विपन्तं भ्रातृव्यमुपसर्गं वृजेण वषट्कारेण हन्ति तस्मादुपाधैश्च यज्ञं यजति
 ॥ २८ ॥ स वाऽ धृचमनूच्य जुपाणेन यजति । तदन्विमा अन्यतरतोदन्ताः
 प्रजाः प्रजायन्तेऽस्थि ह्युगस्थि हि वृन्तोऽन्यतरतो धेतवस्थि करोति ॥ २९ ॥
 अथऽर्चमनूच्यऽर्चा यजति । तदन्विमा उभयतोदन्ताः प्रजाः प्रजायन्तेऽस्थि ह्यु-
 गस्थि हि वृन्त उभयतो धेतवस्थि करोत्येता वाऽऽप्ता ह्ययः प्रजा अन्यतरतोद-
 न्ताश्चैवोभयतोदन्ताश्च स यो देवं विद्वानग्नीषोमयोः प्रजातिं यजति वहुर्देव
 प्रजया पशुभिर्भवति ॥ ३० ॥ स वै पौर्णमासेनोपवत्स्यन् । न सत्रा सुहित—
 इव स्यात्तेनेदमुद्वरमगुर्यं व्लिनात्याहुतिभिः प्रातर्देवमेव उ पौर्णमासस्योपचारः
 ॥ ३१ ॥ स वै सम्प्रत्येषोपवसेत् । सम्प्रति वृत्रं हनानि सम्प्रति विपन्तं भ्रातृ-
 व्यं हनानीति ॥ ३२ ॥ स वाऽ उत्तरामेवोपवसेत् । ममिव वाऽ एष क्रमते
 यः सम्प्रत्युपवसत्यनन्दा वै सद्क्रान्तयोर्वीतरो वेतरमभिभवतीतरो वेतरमथ प
 उत्तरामुपवसति यथा पुराञ्चमावृत्तं सम्पिधंष्यादप्रत्यालभमानं सोऽन्यतो-
 घ्रात्येव स्यादेवं तद्य उत्तरामुपवसति ॥ ३३ ॥ स वै सम्प्रत्येषोपवसेत् । यथा
 वाऽ अन्यस्य हतं सम्पिधंष्यादेवं तद्य उत्तरामुपवसति सोऽन्यस्यैव कृतानु-
 करोऽन्यस्योपावसार्था भवति तस्माद् सम्प्रत्येषोपवसेत् ॥ ३४ ॥ प्रजापतेर्ह वै
 प्रजाः सद्यजानस्य । पूर्वाणि विसृज्यः स वै संवत्सर एव प्रजापतिस्तस्यैता-
 नि पूर्वाण्यहोरात्रयोः सन्धी पौर्णमासी चामावास्या चस्तुमुत्त्वानि ॥ ३५ ॥ स
 विसृजेतः पूर्वभिः । न शशाक सधृद्वातुं तमेतैर्विष्यैर्देवा अभिषज्यन्नग्निहोत्रेणो-
 वाहोरात्रयोः सन्धी तत्पूर्वाभिषज्यंस्तत्तदधुः पौर्णमासेन चैवामावास्यां च
 पौर्णमासीं चामावास्यां च तत्पूर्वाभिषज्यंस्तत्तदधुः पौर्णमासेन चैवामावास्यां च

तत्पूर्वमिषज्यंस्तत्समदधुः ॥ ३६ ॥ स सथैहितः पूर्वमिः । इमंवाद्यमभ्युच-
स्थौ यदिदं प्रजापतेन आद्यथ स यो हैवंविद्वान्तास्मृत्युपवसति सम्पति ईह प्रजा-
पतेः पूर्वमिषज्यत्यवति नैनं प्रजापतिः स एवमेवावाहो भवति य एव विद्वान्ता-
स्मृत्युपवसति तस्माद् सम्प्रत्येवोपवसेत् ॥ ३७ ॥ चक्षुषी ह वा ऽएते यज्ञस्य
यज्ञज्यमागौ । तस्मात्पुरस्ताज्जुहोति पुरस्ताद्धीमे चक्षुषी तत्पुरस्ताद्वैतश्च-
क्षुषी दधाति तस्मादिमे पुरस्ताच्चक्षुषी ॥ ३८ ॥ चक्षुषी पूर्वार्धे ईके । आग्नेयमा-
ज्यभागं जुह्यति दक्षिणार्धपूर्वार्धे सौम्यमाज्यभागमेतत्पुरस्ताच्चक्षुषी दध्म इति
बदन्तस्तद् तदाविज्ञान्यमिव हवीर्धपि ह वाऽआत्मा यज्ञस्य स यदेव पुरस्ताद्धि-
षीं जुहोति तत्पुरस्ताच्चक्षुषी दधाति यत्रो ऽ एव समिद्धत्वं मन्पत तदाहुती-
र्जुहुपात्समिद्धोमेत छेव समृद्धा आहुतयः ॥ ३९ ॥ स वा ऽ अचमनूच्य जु-
पाणं यजति । तस्मादिमेऽअस्यन्मरुचनस्यिके चक्षुषी ऽ आरिलष्टे ऽ अय यद-
चमनूच्यऽर्धो यज्ञेऽस्य हैव कुर्याच्च चक्षुः ॥ ४० ॥ ते वाऽएते । अग्नीषोमयो-
रेव रूपमवापसे यच्छुक्लं तदाग्नेयं युक्कृष्णं तस्सौम्यं यदि वेतरया यदेव कृष्णं
तदाग्नेयं यच्छुक्लं तस्सौम्यं यदेव वीक्षते तदाग्नेयं रूपं शुक्लं—एव हि
वीक्षमाणस्याक्षिणी भवतः शुष्कविष आग्नेयं यदेव स्वपिति तस्सौम्यं रूपमाहुं
ऽ इव हि सुषुप्पुण्ड्रिणी भवत आर्द्र-इव हि सोम आनरसं ह वाऽअस्मि-
न्लोके चक्षुष्मानभवति मचक्षुरमुष्मिन्लोके सम्भवति य एवमेतौ चक्षुषी ऽ आ-
ज्यमागौ वेद ॥ ४१ ॥ प्राश्नम् ॥ २ ॥ [६. ३] ॥

इन्द्रो ह इमं वृत्राय वृत्रं प्रजहार । सोऽवलीपान्मन्यमानो नास्तृपीतीव वि-
भ्यान्निलपां चक्रे स पुराः परावृत्तो जगाम देवा ह वै विशां चकुर्वतो वै वृत्रोऽप्येन्द्रो
न्यलेष्टेति ॥ १ ॥ तमन्वेष्टुं दधिरे । अग्निर्देवतामाधे हिरण्यस्तूप ऋषीणां वृहती ह-
न्दसां तमग्निर्नुविवेद तेनैताथ राजिथ सहाजगाम स वै देवानां वसुवीरो धो-
पाम् ॥ २ ॥ ते देवा अमुवन् । अथा वै नोऽय चमुर्वसति यो नः प्रावात्सीदिति ता-
भ्यामेतयथा क्षातिभ्यां वा मलिभ्यां वा सहागताभ्याथ सयान्मोदनं पुचेदजं वा
तदह पानुपथ हविर्देवानामेवमाभ्यामेतत्सपानं हविर्निरवपन्नेन्द्राग्नें आददश्चकपा-
लं पुरोडाशं तस्मादैन्द्राग्नेो आदशकपालः पुरोडाशो भवति ॥ ३ ॥ स इन्द्रोऽव-
वीत् । यत्र वै वृत्राय वृत्रं प्राहरं तदयस्मये ॥ कृश-इवासि न वै मेकं धिनोति य-
न्मा धितवस्तन्मे कुर्वतेति तथेति देवा अमुवन् ॥ ४ ॥ ते देवा अमुवन् । न वाऽ-
इमन्यत्सोमादितुपात्सोममेवासौ सम्भरामेति तस्मै सोमं सयभरन्नेप नै सोमो

राजा देवानामभं यच्चन्द्रमाः स यज्ञैष एताथ रात्रिं न पुरस्तात् परचाददशे तदिमं
लोकमागच्छति स इहापरचौपधीरच भविशति सर्वदेवानां वस्यन्तं छेपां तद्य-
देष एताथ रात्रिषिहामा वसति तस्मादमावास्या नाम ॥१५॥ तं गोभिरनुविष्टाप्य
सुप्रभरन् । यदोपधीरांस्तदोपधिभ्यो यदपोऽपिवंस्तदद्वयस्तमेव छे सम्भृत्यातच्य
तीव्रीकृत्य तपस्मै प्रायज्ञन् ॥१६॥ सोऽब्रवीत् । धिनोत्येव मेदं नैव तु मयि श्रयते
यथेदं मयि श्रयाति तथोपजानीतेति त छे श्रुतेनैवाश्रयन् ॥१७॥ तद्वाऽएतत् । समान-
मेव सत्प्य एव सदिन्द्रस्यैव सत्तत्पुनर्नानेवाचक्षते यत्रव्रीद्धिनोति मेति तस्माद-
ध्यथ यदेन छे श्रुतेनैवाश्रयंस्तस्माच्छ्रुत छे ॥ ८ ॥ स यथाथंशुराप्यायेत । एवमा-
प्यायताप पाप्मानं हरिणामहर्तैष सऽ आमावास्पस्य बन्धुः स यो ह वै विद्या-
न्तस्तत्रपत्येव छे ह वै मज्जया पशुभिराप्यायतेऽप पाप्मानं हते तस्माद् ह स भवेत्
॥ ९ ॥ तद्वाहुः । नासोमयाजी संनयेत्सोमाहुतिर्वाऽएषा मानवहृद्वासोमयाजिन-
स्तस्मान्नासोमयाजी संनयेदिति ॥ १० ॥ तदु समेव नयेत् । नन्यत्रान्तरेण शुश्रुम
सोमेन न मा याजयताम मऽएतदाप्यायनं सम्भारिष्यथेत्यवधीदिति न वै
मेदं धिनोति यन्मा धिनवत्तन्मे कुरुतेति तस्माऽएतदाप्यायनं सुप्रभरंस्तस्मा-
दप्यसोमयाजी समेव नयेत् ॥ ११ ॥ वार्त्रघ्नं वै पौरुषमासम् । इन्द्रो ह्येतेन वृत्र-
ग्रहयैतदेव वृत्रहत्यं यदामावास्यं तत्र छे हस्माऽएतज्जघ्नुषऽ आप्यायनमकुर्वन्
॥ १२ ॥ तद्वाऽएतदेव वार्त्रघ्नम् । यत्पौरुषमासमथैष एव वृत्रो यच्चन्द्रमाः स य-
ज्ञैष एताथ रात्रिं न पुरस्तात् परचाददशे तदेनमेतेन सर्वं हस्ति नास्य किं
चन परिशिनष्टि सर्वं ह वै पाप्मानं हस्ति न पाप्मानः किं चन परिशिनष्टि
ए एवमेतदेव ॥ १३ ॥ तद्वैके । दृष्टोपवसन्ति रवो नादेतेत्यत्रो ह वै देवानामवि-
क्षीणमन्नं भवत्यथैभ्यो वयमित उपप्रदास्याम इति तदि समृद्धं यदक्षीणऽएव पू-
र्वस्मिन्नन्नेऽथापरमन्नमागच्छति स ह वहन्न एव भवत्यसोमयाजी तु क्षीरयाज्यवो
हैव सोमो राजा भवति ॥ १४ ॥ अथ यथैव पुरा । केवलीरोपधीरश्नन्ति केव-
वलीरपः पिबन्ति ताः केवलमेव पयो दुहऽएवं तदेव वै सोमो राजा देवानामभं
यच्चन्द्रमाः स यज्ञैष एताथ रात्रिं न पुरस्तात् परचाददशे तदिमं लोकमागच्छति
स इहापरचौपधीरच भविशति तदेनमद्रच ओपधिभ्यः सम्भृत्याहुतिभ्योऽधि जन-
यति स एव आहुतिभ्यो जातः परचाददशे ॥ १५ ॥ तद्वाऽएतत् । अविक्षीणमेव
देवानामन्ताथं परिप्लवतेऽविक्षीणं ह वाऽअस्यास्मितोऽन्नं भवत्यक्षयम-
मुमितोके सुकृतं य एवमेतदेव ॥ १६ ॥ तद्वाऽएताथ रात्रिम् ।

प्रच्ययते तदिदं लोकणामच्छति ते देवा अक्राययन्त कथं नून इदं पुनरागच्छेत्कथं
 नऽइदं परागेव न प्रणश्येदिति तद्यऽप्य सैतयन्ति तेष्वाशुऽसन्तऽएतऽप्य नः
 सम्भृत्य भृदास्पन्तीत्या ह वाऽअस्मिन्स्वाश्र निष्टचारच शथ्सन्ते य एवमेतदेद
 यो वै परमतां गच्छति तस्मिन्नाशथ्सन्ते ॥ १७ ॥ तद्वाऽप्य एवेन्द्रः । य
 एष तपत्यथैष पव वृत्रो यच्चन्द्रसाः सोऽस्यैष घ्रातृव्यजमेव तस्माद्यद्यपि पुरा
 विदूरमिवोदितोऽथैनमेताथै रात्रिमुपैव न्याप्लवते सोऽस्य व्याततप्रपथते ॥ १८ ॥
 तं अस्तिथेदेति । स न पुनस्तान् पश्चाददशे प्रसते ह वै द्विपन्तं घ्रातृव्यमयमे-
 वास्ति नास्य सप्तनाः सन्तीत्याहुर् य एवमेतदेद ॥ १९ ॥ तं निर्णीय निरस्पति ।
 स एष धीतु पश्चाददशे स पुनरप्यायते स एतस्यैवाग्राधाय पुनराप्यायते यदि ह
 वाऽअस्य द्विपन्तातृव्यो वशिज्यया वा केनचिद्वा संभवत्येतस्य ह्वान्ताधाय
 पुनः सम्भवति य एवमेतदेद ॥ २० ॥ तच्चैके । महेन्द्रायेति कुर्धन्तीन्द्रो वाऽप्य
 पुरा वृत्रस्य यथादथ वृत्रथै हत्वा यथा महाराजो विजिग्यात् एवं महेन्द्रोऽभवत्त-
 स्मान्महेन्द्रायेति तद्विन्द्रायेत्येव कुर्यादिन्द्रो वा ऽ एष पुरा वृत्रस्य यथादिन्द्रो वृत्रं
 जग्निवांस्तस्माद्विन्द्रायेत्येव कुर्यात् ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [६. ४.] ॥
 अध्यायः ॥ ६ ॥

स वै पर्याशाखया वत्मानपाकरोति । तद्यत्पर्याशाखया वत्मानपाकरोति
 यत्र वै गायत्री सोममर्च्यपतत्तुदस्याऽआहुरन्त्या ऽ अषावस्ताभ्यांभृत्य पर्यै
 अचिच्छेद गायत्र्यै वा सोमस्य वा राशस्तत्पतिस्वा पृथोऽभवत्तस्मात्पर्यो नाम त-
 द्देवान् सोमस्य न्यक्तं तदिदंाप्यसदिति तस्मात्पर्याशाखया वत्मानपाकरोति
 ॥ १ ॥ तस्माद्विनत्ति । इषे त्वोज्जे त्वेति वृष्ट्यै तदाह यदाहेपे त्वेत्यूर्जे त्वेति
 योवृष्टावूर्जसो जायते तस्मै तदाह ॥ २ ॥ अथ मातृभिर्वत्सान्त्सप्रवर्जन्ति । स
 वत्सथै शाखयोपस्पृशति वायव स्येत्ययं वै वायुर्योऽयं पवतऽप्य वाऽइदथै
 सर्वे प्रप्याययति यदिदं किं च वर्धत्येव वाऽप्यतासां प्रप्याययिता तस्मादाह
 वायव स्येत्यपायव स्येत्यु ईकऽआहृष हि द्वितीयोऽप्यतीति तदु तथा न
 यूयात् ॥ ३ ॥ अथ मातृषायेकाथै शाखयोपस्पृशति । वत्सेन व्याकृत्य
 देवो वः सविता अर्पयत्विति सविता वै देवानां प्रसविता सवितृमसृता यद्वथै
 सम्भरानिति तस्मादाह देवो वः सविता अर्पयत्विति ॥ ४ ॥ श्रेष्ठतमाय कर्मणऽ-
 इति । यज्ञो वै श्रेष्ठतमं कर्म यज्ञाय हि तस्मादाह श्रेष्ठतमाय कर्मण ऽ इति
 ॥ ५ ॥ आप्याय नमध्या इन्द्राय भागमिति । तथैवाहो देवतायै हविर्गृह्णा-
 दिशत्येवमेवैतदेवतायाऽआदिशति यदाह आप्याय नमध्या इन्द्राय भागमिति ॥ ६ ॥

प्रजावतीरनमीया अयस्मा इति । नात्र तिस्रोहिमिवास्ति मा व स्तेन ईशत माय-
 शथस इति मा वो नाष्टा रचाथसीशतेत्येवैतदाह ध्रुवा अस्मिन्गोपतौ स्यात व-
 होरित्यनपक्रमिण्योऽस्मिन्यजमाने ब्रह्मः स्यातेत्येवैतदाह ॥ ७ ॥ अथावनीया-
 गारस्य वा पुस्ततात् । गार्हपत्यागारस्य वा शास्त्रामुपगूहति यजमानस्य पशून्पा-
 ढीति तद्वद्वर्णैवैतयजमानस्य पशून्परिददाति गुप्त्यै ॥ ८ ॥ तस्यां पवित्रं करो-
 ति । वसोः पवित्रमसीति यज्ञो वै वसुस्तस्मादाह वसोः पवित्रमसीति ॥ ९ ॥
 अथ यद्याग्वैताथ रात्रिमग्निहोत्रं जुहोति । आदिष्टं वा ऽपतदेवतायै हविर्भवति
 यत्पुषः स यत्पुषसा जुहुयाद्यथान्यस्यै देवतायै हविर्गृहीतं तदन्यस्यै जुहुयादेव त-
 त्समाद्यवाग्वैताथ रात्रिमग्निहोत्रं जुहोति जुहत्यग्निहोत्रमुपकृत्वा भयस्यथाहो-
 पसृष्टां प्रभूतादिति यदा गार्होपसृष्टेति ॥ १० ॥ अथोखापादत्ते । शूरसि पृथि-
 व्यसीत्युपस्तौत्येवैनामेतन्महयस्येव यद्वाह शूरसि पृथिव्यसीति मातरिश्वनो य-
 म्मोऽस्मीति यज्ञमेवैतत्करोति यथा यमं प्रवृज्यादेवं प्रवृणक्ति विरवधा असि प-
 रमेण धाम्ना हृथहस्य मा हासिति हृथहस्येवैनामेतन्नाशयिषां करोति मा ते यज्ञप-
 तिर्हार्षीदिति यजमानो वै यज्ञपतिस्तयजमानायैवैतद्वृद्धामाशास्ते ॥ ११ ॥ अथ
 पवित्रं निदधाति । तद्वै माहनिदध्यात्प्राची हि देवानां दिग्गथो ऽब्रह्मदीची
 हि मनुष्याणां दिग्गथं वै पवित्रं योऽयं पवते सोऽयमिमांल्लोकांस्तिर्यङ्मुपपवते
 तस्माद्ब्रह्मनिदध्यात् ॥ १२ ॥ तद्यथैवाद्वाः । सोमथ राजानं पवित्रेण सम्पावय-
 न्त्येवमेवैतत्सम्पावयत्युदीचीनदशं वै तत्पवित्रं भवति येन तत्सोमथ राजानं
 सम्पावयन्ति तस्माद्ब्रह्मनिदध्यात् ॥ १३ ॥ तद्विदधाति । वसोः पवित्रमसीति यज्ञो
 वै वसुस्तस्मादाह वसोः पवित्रमसीति शतधारं सहस्रधारमिति ॥ १४ ॥ अथ वाचंममो भवति ।
 अथा तिसृणां दोम्भोर्वाग्वै यज्ञोऽवित्तुव्यो यज्ञं तनवाऽऽति ॥ १५ ॥ तदानीय-
 मानमभिमन्त्रयते । देवस्त्वा सविता पुनातु वसोः पवित्रेण शतधारेण सुप्तेति त-
 द्यथैवाद्वाः । सोमथ राजानं पवित्रेण सम्पावयन्त्येवमेवैतत्सम्पावयति ॥ १६ ॥ अ-
 थाह कामधुत्त इति । अमूमिति सा विश्वायुरित्यथ द्वितीयां पृच्छति कामधुत्त इ-
 त्यमूमिति सा विश्वकर्मेत्यथ तृतीयां पृच्छति कामधुत्त इत्यमूमिति सा विश्वधा-
 या इति तस्यत्पृच्छति त्रीय्याण्येवास्वेतदधाति तिस्रो दोम्भ त्रयो वाऽऽमे लो-
 का एभ्य एवैतद्वल्लोकेभ्यः सम्भरत्यथ कामं वदति ॥ १७ ॥ अथोत्तमां दो-
 षयित्वा । येन दोहयति पात्रेण तस्मिन्नुदस्तोकुमानीय पन्थह्य मत्यानयति य-
 दत्र पयसोऽशायि तदिहाप्यसदिति रसस्यो चैव सर्वत्वायेदं हि यदा वर्पत्यधौ-

पथयो जायन्तऽश्रोपधीर्जग्ध्वापः पीत्वा तत एव रसः सम्भवति तस्माद् रसस्यो
चैव सर्वस्वाय तदुद्वास्यातनक्ति तीक्ष्णिकरोत्येवैनदेतत्तस्माद्वास्यातनक्ति ॥ १८ ॥
स आतनक्ति । इन्द्रस्य त्वा मागथे सोमेनातनन्मीति तद्यथैवादो देवतायै हवि-
र्गृह्णाद्वादिशत्येवमेवैतदेवतायाऽऽद्यादिरिति यद्वेन्द्रस्य त्वा भागमिति सोमेनात-
नन्मीति स्वदपत्येवैनदेतदेवेभ्यः ॥ १९ ॥ अथोदकवतोत्तानेन पुत्रेणापिदधाति ।
नेदेनदुपरिष्ठात्पाप्वा रक्षाथेस्यवमृशानिति वज्रो वाऽऽपस्तद्वज्रेणैतन्नाप्वा रक्षा-
थेस्यतोऽपहन्ति तस्मादुदकवतोत्तानेन पुत्रेणापिदधाति ॥ २० ॥ सोऽपिदधा-
ति । विष्णो हव्यथे रक्षेति यज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञायैवैतद्वयिः परिददाति गुप्त्यै
तस्मादाह विष्णो हव्यथे रक्षेति ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [७.१.] ॥

अथ ह वै जायते योऽस्ति । स जायमान एव देवेभ्य ऋषिभ्यः पितृभ्यो
मनुष्येभ्यः ॥ १ ॥ स यदेव यजेत । तेन देवेभ्य ऋणं जायते तद्वयेभ्य एतत्क-
रोति यदेनान्यजते यदेभ्यो जुहोति ॥ २ ॥ अथ यदेवानुधुवीत् । तेन ऋषिभ्य
ऋणं जायते तद्वयेभ्य एतत्करोत्युप्रीणानिधिगोप इति धनूचान्माहुः ॥ ३ ॥
अथ यदेव मज्जामिहेत । तेन पितृभ्य ऋणं जायते तद्वयेभ्य एतत्करोति यदेपाथ
सन्ततान्यवद्विधा मजा भवति ॥ ४ ॥ अथ यदेव वासयेत । तेन मनुष्येभ्य
ऋणं जायते तद्वयेभ्य एतत्करोति यदेनान्वासयते यदेभ्योऽशनं वृदाति स ए
एतानि सर्वाणि करोति स कृतकर्मा तस्य सर्वपातथे सर्वं जिह्मथे ॥ ५ ॥ स
येन देवेभ्य ऋणं जायते । तदेनास्तद्वदयते ययनतेऽथ यदग्नौ जुहोति तदेना-
स्तद्वदयते तस्माद्यत्किञ्चाग्नी जुहति तदवदानं ताय ॥ ६ ॥ तवै चतुरवत्तं भ-
वति । इदं वाऽअनुवाययाय यावयाय वषट्कारोऽथ सा देवता चतुर्थी यस्यै दे-
वतायै हविर्भवत्येवथे हि देवता अवदानान्यन्वायत्ता अवदानानि वा देवता अ-
न्वायत्तान्पतिरिक्तथे इ तदवदानं यत्पञ्चमं कस्माज्ज हि तदवयेचस्माच्चतु-
रवत्तं भवति ॥ ७ ॥ चतुो षष्चापत्तमेव भवति । पादक्तो यज्ञः पादक्तः
यज्ञः पञ्चर्चयः संवत्सरस्यैवो षष्ठ्यादुत्तस्य सम्पद्भुर्हेतु मज्जया पशुभिर्भवति य-
स्यैव विद्वान् षष्चावत्तं क्रियतऽएतत् न्वेव मज्जातं कौरपाञ्चालं यच्चतुगवत्तं त-
स्माच्चतुरवत्तं भवति ॥ ८ ॥ स वै यावन्मात्रमिवैवावधेत् । मानुषथे इ कुर्याद्य-
न्महदवधेद्वृद्धं वै तद्यज्ञस्य यन्मानुषं नेद्वृद्धं यज्ञे कर्माणीति तस्माद्यावन्मात्र-
मिवैवावधेत् ॥ ९ ॥ स आङ्गपस्योपस्तीर्य । दिहविषोऽवदायाथेपरिष्ठावाज्यस्या-
भिधारयति वे वाऽऽहुती सोमाहुतिरेणान्यायाहुतिरेन्या तत एषा केवली य-
स्मोमाहुतिर्यैपाज्याहुतिर्येदविर्पज्ञो यत्पशुस्तदाज्यमेवैतत्करोति तस्माद्भयत आ-

आज्यं भवत्येतद्वै जुष्टं देवानां यवाज्यं तज्जुष्टमेवैतदेवेभ्यः करोति तस्मादुभयत
 आज्यं भवति ॥ १० ॥ असौ वाऽअनुवाक्येयं याज्या । तेऽज्ये योपे तयोर्मिथु-
 नमस्ति वषट्कार एव तद्वाऽण्य एव वषट्कारो ॥ एष तपति स उद्यमेवामूमथि-
 व्रवत्यस्तं यन्निषामधिद्ववति तदेतेन वृष्णेमां प्रजार्तिं प्रजायेते यैनयोरियं प्रजातिः
 ॥ ११ ॥ सोऽनुवाक्यामनुच्य । याज्यामनुद्रुत्य पश्चाद्वषट्करोति पश्चाद्वै परी-
 त्य वृषा योषामां विद्ववति तदेनेऽज्ये पुरस्तात्कृत्वा वृष्णा वषट्कारेणाधिद्राव-
 यति तस्मादु सह वैव वषट्कारेण जुहुयाद्वषट्कृते वा ॥ १२ ॥ देवपात्रं वाऽण्य
 यद्वषट्कारः । तद्यथा पात्रज्जुह्वत्य प्रयच्छेदेवं तदथ यत्पुरा वषट्काराजुहुयाद्यथा यो
 भूमौ निदिग्धं तदमुया स्यादेवं तत्तस्मादु सह वैव वषट्कारेण जुहुयाद्वषट्-
 कृते वा ॥ १३ ॥ शतम् ६०० ॥ तद्यथा योनौ रेतः सिञ्चेत् । एवं तदथ य-
 त्पुरा वषट्काराजुहुयाद्यथा योनौ रेतः सिक्कं तदमुया स्यादेवं तत्तस्मादु सह
 वैव वषट्कारेण जुहुयाद्वषट्कृते वा ॥ १४ ॥ असौ वाऽअनुवाक्येयं याज्या ।
 सा वै गायत्रीय त्रिष्टुप्सौ स वै गायत्रीमन्वाह तदपमन्तुवक्षन्मौ ह्यनुवाक्येयाम-
 न्वाहेयथ हि गायत्री ॥ १५ ॥ अथ त्रिष्टुभा यजति । तदनया यजन्नियथ हि
 याज्यामूज्या अधि वषट्करोत्समाज्ज हि त्रिष्टुतदेने सयूनौ करोति तस्मादिमे स-
 म्भुज्जातऽअनुयोऽनु सम्भोगमिमाः सर्वाः प्रजा अनु सम्भुज्जते ॥ १६ ॥ स
 वा ऽ अहस्तयभिर्वैवानुवाक्यामनुमूयात् । असौ ह्यनुवाक्या वृद्धयसौ वार्हतथ
 हि तद्वपुं क्षिप्रऽएव याज्यया त्वरेतेयथ हि याज्या रथन्तथ हीयथ राथन्त-
 रथ हि तद्रूपथ ह्वयति वाऽअनुवाक्यया प्रयच्छति याज्यया तस्मादनुवाक्यायै
 रूपथ ह्वे ह्वामहऽआगच्छेद्वर्तिः सीवेति यद्वयति हितया पूज्यति याज्यया तस्मा
 याज्यायै रूपं वीति हविर्जुषस्व हविःप्राह्मण्य स्वादि पिब भ्रेति यत्न हितया यच्छति
 ॥ १७ ॥ सा मा पुरस्तान्तलक्षणः । सानुवाक्या स्यादसौ ह्यनुवाक्या तस्या अमुष्या अथ
 स्तान्तलक्षम चन्द्रमा तन्त्राणि सूर्यः ॥ १८ ॥ अथ योपरिष्टान्तलक्षणा । सा याज्या
 स्यादियथ हि याज्या तस्या अस्या उपरिष्टान्तलक्ष्योपधयो वनस्पतय आपोऽग्नि-
 रिमाः प्रजाः ॥ १९ ॥ सा ह न्वेव समृद्धानुवाक्या । यस्यै प्रथमात्पदादेवतामभि-
 व्याहरति सोऽण्य समृद्धा याज्या यस्याऽज्यमात्पदादेवताया अधि वषट्करोति
 वीर्यं वै देवतऽर्चस्तदभयं पृथैतवीर्येण परिगृह्य यस्यै देवतायै हविर्भवति तस्यै
 प्रयच्छति ॥ २० ॥ स वै वीर्यमिति करोति । वाग्वै वषट्कारो वाग्नेतो रेत एवेत-
 त्सिञ्चति पडित्युतवो वै पद् तद्वत्तुज्जैवैतमेतः सिञ्चते तद्वत्तवो रेतः सिक्कमिमाः
 प्रजाः प्रजनयन्ति तस्मादेवं वषट्करोति ॥ २१ ॥ देवाश्च वाऽअमुराश्च । उभये
 प्राजापत्याः प्रजापतेः पितुर्दायमुपेयुरेतावेवार्चमासौ य एवापूर्यते तं देवा उ-

प्रायन्योऽपक्षीयेते तमसुराः ॥ २२ ॥ ते देवा अकामयन्त । कथं निमग्नपि संवृज्जीमहि
 योऽयमसुराणामिति तेऽर्चन्तः आभ्यन्तरचेरुस्तऽएतथ हविर्गन्तं ददशुर्गदर्शपूर्ण-
 मासौ ताभ्यामपयजन्त ताभ्यामिष्टुतमपि समवृज्जत ॥ २३ ॥ स एषोऽसुराणामासीत् ।
 यदा वाऽएताऽउभौ परिप्लवेतेऽयथ मासो भवति मासशः संवत्सरः सर्वं वै संव-
 त्सरः सर्वमेव तदेवा असुराणां समवृज्जत सर्वस्मात्सप्तत्नान्मुरान्निर्भजन्तसर्वं
 देवेषु एतत्सप्तत्नानां संवृज्जते सर्वस्मात्सप्तत्नान्निर्भजति य एवमेतदेव ॥ २४ ॥
 स यो देवानामासीत् । स यवायुवत हि तेन देवा योऽसुराणां सोऽयवा न हि
 तेनासुरा अयुवत ॥ २५ ॥ अथोऽइतरयावः । य एव देवानामासीत्सोऽयवा न
 हि तमसुरा अयुवत योऽसुराणां स यवायुवत हि तं देवाः सन्दमहः सगरा वा-
 त्रिर्विष्या मासाः सुमेकः संवत्सरः सुको ह वै नाभैतद्युत्सुमेक इति यवा च हि
 वाऽअयवा यवेतीवाय येनैतेपाथे होता भवति तस्याविदोऽगित्याचक्षते ॥ २६ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [७२.] ॥ पञ्चमः अषाढकः ॥ कंदिकासंख्या ॥ १२१ ॥

यज्ञेन वै देवाः । द्विषणोदक्रामय योऽयं देवः पशूनामीष्टे स इहाहीयत त-
 स्माद्वास्तव्य इत्याहुर्वास्तौ हि तदहीयत ॥ १ ॥ स येनैव देवा विमपुषोदक्रामन् ।
 तेनोऽएवार्चन्तः आभ्यन्तरचेरुस्त योऽयं देवः पशूनामीष्टे य इहाहीयत ॥ २ ॥
 स ऐक्षत । अहास्य हान्तर्यन्त्यु मा यज्ञाविति सोऽनुचक्राम स आयतयोत्तरत्
 चपोत्पेदे स एष स्थिष्टकृतः कालः ॥ ३ ॥ ते देवा अयुवन । या विस्त्रक्षीयति ते
 वै मा यजान्मान्तर्गताहुति मे कल्पयतेति तयेति स मयद्रुहस्त नास्यत्स न कं च-
 नाहिनत् ॥ ४ ॥ ते देवा अयुवन । यावन्ति नो हवींषि गृहीतान्यभूवन्तसर्वेषां ते-
 पाथं हुतमुपजानीत यवास्माऽआहुति कल्पयायेति ॥ ५ ॥ तेऽभ्यर्धुमयुवन् । य-
 थापूर्वथं हवींष्यभिघारयैकस्माऽअवदानाय पुनराप्याययातयामानि कुरु तत्
 एकैकमवदानमवयोति ॥ ६ ॥ सोऽभ्यर्धुः । यथापूर्वथं हवींष्यभ्यघारयदेकस्माऽ-
 अवदानाय पुनराप्यायययातयामान्यकरोत्त एकैकमवदानमवायत्तस्माद्वास्तव्य
 इत्याहुर्वास्तु हि तयद्रुहस्य यद्धतेषु हविःषु तस्मात्स्यै कस्यै च देवतायै हविर्गृह्यते
 सर्वत्रैव स्विष्टकृदन्धामकः सर्वत्र हवीं देवा अन्वाभजन् ॥ ७ ॥ तद्वाऽअग्नयऽ-
 इति क्रियते । अग्निर्वै स देवस्तस्यैतानि नामानि शर्व इति यथा प्राच्या आच-
 क्षते मव इति यथा वाहीकाः पशूनां पती रुद्रोऽग्निमिति तान्यस्याशान्तान्येवे-
 तराणि नामान्पान्निहित्यैव शान्ततमं तस्मादग्नयऽइति क्रियते स्विष्टकृतऽइति
 ॥ ८ ॥ ते होतुः । यत्त्वय्ययुव सत्ययक्ष्महि तजः स्विष्टं कुर्विति तदेभ्यः स्विष्ट-
 मकरोत्तस्मात्स्विष्टकृतऽइति ॥ ९ ॥ सोऽनुवाक्यामनूच्य सम्पश्यति । ये तथा-

ग्निः स्वित्कृतमया इति रग्नेः मिया धामानीति तदाग्नेयमाज्यभागमाहायादसो-
मस्य मिया धामानीति तत्सोम्यमाज्यभागमाहायादग्नेः मिया धामानीति तद्य
एष उभयब्राह्मण्युत आग्नेयः पुरोहोऽशो भवति तमाह ॥ १० ॥ अथ यथादेवतम् ।
अयाददेवानामाज्यपानां मिया धामानीति तत्प्रयानानुषांज्ञानाह प्रयानानुषाजा
ह देवा आज्यपा यत्तदग्नेर्होतुः मिया धामानीति तदग्निः होतारमाह तदस्मा-
एतां देवा आहुतिं कल्पयित्वा र्येनेनैतद्भूयः समशाम्यन्वियऽएनं धामक्षुपाहयन्त
तस्मादेवः सम्पश्यति ॥ ११ ॥ तद्धोके । देवता पूर्वा कुर्वन्त्ययादकारादग्नेरयाद
सोमस्यायादिति तद् तुया न कुर्याद्विलोम इति येन कुर्यन्ति ये देवता पूर्वा कु-
र्वन्त्ययादकारादिदः हि मथममभिव्याहरन्त्यादकारमेवाभिव्याहरति तस्मादयाद-
कारमेव पूर्व कुर्यात् ॥ १२ ॥ यज्ञस्त्वं महिमानमिति । यज्ञवाऽअहो देवता आ-
वाहयति तदपि स्वं महिमानमावाहयति तदुतः प्राहर्ष्य किं चन स्वाय महिम्नः-
इति क्रियते तद्वन्न तं ग्रीणाति तयो हास्येणोऽमोघायावाहितो भवति तस्मादाह
यज्ञस्त्वं महिमानमिति ॥ १३ ॥ आ यजतामेज्या इप इति । प्रजा वाऽपस्था ए-
षेनुयारयजूकाः करोति ता इमाः प्रजा यजमाना अर्चन्त्यः धाम्यन्त्यश्चरन्ति ॥ १४ ॥
सोऽअध्वरा जातवेदा जुषताः हविरिति । तद्यज्ञस्यैवैतस्मृद्धिमाशास्ते याहि
देवा हविर्जुषन्ते तेन हि महज्जयति तस्मादाह जुषताः हविरिति ॥ १५ ॥ तद्य-
देतेऽयम् । याज्यानुवाक्येऽअवकृततमे भवतस्तृतीयसवनं वै स्वित्कृतैरवदेयं
वै तृतीयसवनं पिप्रीहि देवां ॥ १६ ॥ उदशतो यविष्टेति तदनुवाक्यायै वैरवदेवमग्ने युदश
विशोऽअध्वरस्य होतरिति तयाज्यायै वैरवदेवं तद्यदेतेऽएव रूपे भवतस्तेनो-
एते तृतीयसवनस्य रूपं तस्माद्वाऽएतेऽअत्र याज्यानुवाक्येऽअवकृततमे भवतः
॥ १७ ॥ ते वै त्रिष्टुभा भवतः । वास्तु वाऽएतद्यज्ञस्य यत्स्वित्कृतद्वीर्यं वै
यास्तिवन्दिपं वीर्यं त्रिष्टुविन्दिपमेवैतद्वीर्यं यास्तां स्वित्कृति दधाति तस्मात्त्रिष्टुभा
भवतः ॥ १८ ॥ उतोऽअनुष्टुभावेव भवतः । वास्त्वनुष्टुभास्तु स्वित्कृद्वास्ताये-
वैतद्वास्तु दधाति प्रेमुकं वै वास्तु पिष्याति इ प्रजया पशुभिर्यस्यं विदुषोऽनुष्टुभा
भवतः ॥ १९ ॥ तद् इ भान्तवेयः । अनुष्टुभपनुवाक्यां चक्रे त्रिष्टुभं याज्यामेत-
दुभयं परितृहणामीति स यात्पपात स पतित्वा वाहमपि शश्रे स परिममृशे य-
त्किमुकरं तस्मादिदमापदिति स हैतदेव मेने यद्विलोम यद्धेऽकरामिति तस्मात्त्रि-
लोम कुर्यात्सुबन्द्वावेव स्यातामग्ने वैवानुष्टुभाऽअग्ने वा त्रिष्टुभा ॥ २० ॥ स
वाऽउत्तरार्धादवपति । उत्तरार्धजुहोत्येण ह्येतस्य देवस्य दिक् तस्मादुत्तरार्धाद-
वपत्युत्तरार्धं जुहोत्येतस्यै वै दिश उदपद्यत तं तत् एवाशमयस्तस्मादुत्तरार्धाद-

यद्युत्तरार्धे जुहोति ॥ २० ॥ वा ५ अर्धर्धः—इत्तराभ्य आहुतिभ्यो
जुहोति । इतरा आहुतीः पञ्चोऽनुप्रजायन्ते रुद्रियः स्विष्टकृद्विषेण पशून्मसमे-
यदितराभिः आहुतिभिः सधैर्मृजेत्तेऽस्य गृहाः पञ्च उपमूर्यमाणे ईयुस्तस्मादर्धः
इत्तराभ्य आहुतिभ्यो जुहोति ॥ २१ ॥ एष वै स यज्ञः । येन तद्देवा दिवमु-
पोदक्रामन्ते आहवनीयोऽथ य इहाहीयत स गार्हपत्यस्तस्मादेतं गार्हपत्यात्मानं-
मृद्धरन्ति ॥ २२ ॥ तं वा ५ अष्टासु विक्रमेष्वादर्धीत । अष्टाक्षरा वै गापत्री गा-
यत्र्यैवैतादिवमुपोत्क्रामति ॥ २३ ॥ एकादशस्वादधीत । एकादशाक्षरा वै त्रिष्टु-
त्रिष्टुभैवैतादिवमुपोत्क्रामति ॥ २४ ॥ द्वादशस्वादधीत । द्वादशाक्षरा वै जगती
जगत्यैवैतादिवमुपोत्क्रामति मात्र मात्रास्ति यैवै स्वयं प्रनसा मन्येत तदादर्धीत
स यद्वाऽष्टाध्वक्कमिव प्राञ्चमृद्धरति तेनैव दिवमुपोत्क्रामति ॥ २५ ॥ तदाहुः ।
आहवनीये हवींश्चपि अपयेयुस्तो वै देवा दिवमुपोदक्रामंस्तेनोऽप्युत्तर्चन्तः आ-
भ्यन्तश्चेकस्तस्मिन्हवींश्चपि अपयाम तस्मिन्पुं तनवामहाऽ इत्यपस्त्वल—इव
इ स हविषां पवर्गार्हपत्ये अपयेयुर्पुं आहवनीयो यज्ञे यज्ञं तनवामहाऽइति
॥ २६ ॥ जुतो गार्हपत्यऽएव अपयन्ति । आहवनीयो वाऽएव न वाऽएव तस्मै यदास्मि-
न्मृतं अपयेयुस्तस्मै वाऽएव यदास्मिन्मृतं जुहुपुरित्यतो यतरथा कामयेत तथा
कुर्यात् ॥ २७ ॥ स ह्येष यज्ञ उवाच । नमृताया वै विभेमीति क्वा तेऽनग्नतेत्यमित
एव मा परिस्वणीयुस्ति तस्मादेतदग्निमभितः परिस्तृणन्ति तृष्णाया वै विभे-
मीति क्वा ते तृप्तिरिति ब्राह्मणस्यैव तृप्तिस्तृप्तेयमिति तस्मात्संस्थिते यज्ञे ब्रा-
ह्मणं तर्पयितुं प्रयाद्यज्ञमेवैतत्तर्पयति ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [७. ३.] ॥
प्रजापतिर्ह वै स्वां दुहितरमभिदुध्यौ । दिवं वोपसं वा मिधुन्यनेया स्यामि-
ति तां सन्वभूव ॥ १ ॥ तद्देवैर्देवानामाग आस । य इत्यं स्वां दुहितरम-
स्माकं स्वसारं करोतीति ॥ २ ॥ ते इ देवा ऊचुः । योऽयं देवः पशूनामीष्टे-
तिसन्धं वा ५ अयं चरति य इत्यं स्वां दुहितरमस्माकं स्वसारं करोति विधे-
यमिति तं तद्देवाभ्यायत्य विव्याथ तस्य साभि देवः प्रचस्कन्द तथेभून् तदास
॥ ३ ॥ तस्मादेतदपिणाभ्यनूक्तम् । पिता यत्स्वां दुहितरमधिक्कन् चमया
रेतः सज्जमानो निषिञ्चदिति तदाग्निमारुतमित्युक्तं तस्मिन्स्वदृशाख्यायते यथा
तद्देवा रेतः प्राजनयंस्तेषां यदा देवानां क्रोधो न्यैदय प्रजापतिमभिषज्यंस्तस्य
तं शन्यं निरुक्तान्तस वै यज्ञ एव प्रजापतिः ॥ ४ ॥ ते होचुः । उपजानीत य-
थेदन्नामुयासत्कर्त्तव्यो हाहुतेर्येदं स्यादिति ॥ ५ ॥ ते होचुः । भगायैनदक्षिणत

आसीनाय परिहरत तद्भगः प्राशिष्यति तद्यथाहुतमेवं भविष्यतीति तद्भगाय द-
क्षिणत आसीनाय पर्याजहुस्तद्भगोऽवेक्षां चक्रे तस्याक्षिणी निर्दिदाह तथेधूनं त-
दास तस्मादाहुरन्धो भग इति ॥ ६ ॥ ते होतुः । नो न्वेवात्राशमत्पूष्णऽएनस्प-
रिहरतेति तत्पूष्णे पर्याजहुस्तत्पूषा प्राश तस्य दतो निर्जघान तथेधूनं तदास ॥
स्मादाहुरदन्तकः पूषेति तस्मात् पूष्णे चरुं कुर्वन्ति मृपिष्ठानामेव कुर्वन्ति यथा-
वन्तकार्येभ्यम् ॥ ७ ॥ ते होतुः । नो न्वेवात्राशमद्बृहस्पतयऽएनत्परिहरतेति तद्बृहस्प-
तय पर्याजहुः स बृहस्पतिः सवितारमेव मसवायोपाधावत्सविता वै देवानां मस-
वितेदस्मे प्रसुवेति तदस्मै सविता मसविता प्रामुवत्तदेनथ सवितृप्रसूतं नाहिन-
स्ततोऽर्वाचीनथ शान्तं तदेतच्चिदानेन यत्प्राशिष्यम् ॥ ८ ॥ स यत्प्राशिष्यमवधत्ति
यदेवात्राविद्धं यज्ञस्य यद्रुद्रियं तदेवैतामिर्मिमीतेऽथाप उपस्पृशति शान्तिरापस्तु-
दग्निः शमयत्यथेहां पशून्तस्मवधत्ति ॥ ९ ॥ स वै यावन्मात्रमिवैवावधेत् । तथा
शल्पः प्रच्यवते तस्माद्यावन्मात्रमिवैवावधेदन्यतरतऽआज्यं कुर्यादधस्ताद्वोपरिष्ठा-
या तथा खवृजिः मरणधद्रवाति तथा निस्पृशति तस्मादन्यतरतऽआज्यं कुर्यादधस्ता-
द्वोपरिष्ठाया ॥ १० ॥ स आज्यस्योपस्तीर्य । द्विर्विपोऽवदायाधोपरिष्ठावाज्यस्या-
भिधारयति तद्यथैव यज्ञस्यावधानमेवमेतत् ॥ ११ ॥ तत्र पूर्वेषु परिहरेत् । पूर्वेषु
हैकं परिहरन्ति पुरस्ताद् मृत्यञ्चो यजमानं पश्य उपतिष्ठन्ते रुद्रियेण ह पशू-
न्मसजेयत्पूर्वेषु परिहरेत्तेऽस्य गृहाः पश्य उपमूर्यमाण्णा ईप्सुस्तस्मादित्येषु ति-
र्येवमभिहीति तथा ह रुद्रियेण पशून् प्रसजति तिथेमेवैनं निर्मिमीते ॥ १२ ॥ त-
त्पुतिष्ठन्तीति । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽखिनोर्याहुभ्याम्पूष्णो हस्ताभ्यां
प्रतिष्ठन्तीति ॥ १३ ॥ तद्यथैवादो बृहस्पतिः । सवितारं मसवायोपा-
धावत्सविता वै देवानां मसवितेदं मे प्रसुवेति तदस्मै सविता मसविता प्रामुवत्त-
देनथ सवितृप्रसूतं नाहिनदेवमैवैष एतत्सवितारमेव मसवायोपाधावति सविता वै
देवानां मसवितेदं मे प्रसुवेति तदस्मै सविता मसविता प्रसूति तदेनथ सवितृप्र-
सूतं न हिनस्ति ॥ १४ ॥ तत्प्राश्नाति । अग्नेष्वास्तेन प्रारनामीति न वाऽअ-
ग्निं किं च न हिनस्ति तथो हैनमेतश्च हिनस्ति ॥ १५ ॥ वज्रं दग्निः स्वादेत् । ने-
न्मऽद्वुद्धं रुद्रियं दतो हिनसति तस्मात् दग्निः स्वादेत् ॥ १६ ॥ अथाप आ-
चामति । शान्तिरापस्तुदग्निः शान्त्या शमयत्येष्वपरिष्ठान्य प्राचन् ॥ १७ ॥ अ-
थास्मै ब्रह्मभार्गं पर्याहरन्ति । ब्रह्मा वै यज्ञस्य दक्षिणत आस्तेऽभिगोप्ता स
भार्गं प्रतिविदान आस्ते यत्प्राशिष्यं तदस्मै पर्याहार्युस्तत्प्राशीदथ यगरसै

भागं पर्याहरन्ति तेन यागी स यदत्त ऊर्ध्वमसंस्थितं यज्ञस्य तदभिर्गोपायति
 तस्मादाऽग्रस्मै ब्रह्मभागं पर्याहरन्ति ॥ १८ ॥ स वै वाचंयम् एव स्यात् । ब्रह्म-
 मस्थास्यामीत्येतस्माद्वचसो विवृहन्ति वाऽएते यज्ञं क्षणन्ति ये मध्ये यज्ञस्य
 पाकयज्ञियेयदया चरन्ति ब्रह्मा वाऽञ्चत्विजां भिषक्तमस्तद्ब्रह्मा सन्दधाति न ह
 सन्दध्याद्यदावद्यमान आसीत् तस्माद्वाचंयम् एव स्यात् ॥ १९ ॥ स यदि पुनः
 मानुषीं वाच व्याहरेत् । तत्रो वैष्णवीमृचं वा यजुषां जपेयज्ञो वै विष्णुस्तथैवं
 पुनरावधत्ते तस्यो ईषा प्रायश्चित्तिः ॥ २० ॥ स यज्राह ब्रह्ममस्थास्यामीति त-
 द्ब्रह्मा जपेत्येतं ते देव सचितर्यसं प्राहुर्गति तत्सवितारं असवायोपधावति स हि
 देवानां प्रसविता बृहस्पतये ब्रह्मणऽऽति बृहस्पतिर्वै देवानां ब्रह्मा तस्य एव देवानां
 ब्रह्मा तस्माऽप्येतत्प्राह तस्मादाह बृहस्पतये ब्रह्मणऽऽति तेन यज्ञमव तेन यज्ञपतिं
 तेन मामवेति तत्र तिरोहितमिवास्ति ॥ २१ ॥ मनो जृतिर्जुपतामज्यस्येति ।
 मनसा वाऽइदं सर्वमाप्तं तन्मनसैवैतत्सर्वमाप्नोति बृहस्पतिर्षष्ठमिदं तनोत्थरिष्टं
 यज्ञं समिदं दधात्विति यमिदं तत्सन्दधाति विश्वे देवास इह मादयन्तामिति
 सर्वं वै विश्वे देवाः सर्वस्यैतत्सन्दधाति स यदि कामपेत प्र्यात्प्रतिष्ठेति प्रपु
 कामयेतापि नाद्रियेत ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ { ७.४. } ॥ अध्यायः ॥ ७ ॥

मनवे ह वै मातुः । अन्वेनेगमदकमाजहूर्येवं पाणिभ्यामन्वेजनायाहरन्त्येवं त-
 स्यावनेनिजानस्य प्रस्यः पाणीऽञ्चोपदे ॥ १ ॥ स इस्मै वाचमुवादे । विभृहि मा पारयि-
 त्वा मि त्वेति कुस्मान्मा पारयिष्यसीत्यौघ इमाः सर्वाः मज्जा निर्बोधा तत्तस्त्वा पारयि-
 तास्मीति कृत्यं ते भृतिरिति ॥ २ ॥ स होवाच । यावन्मै सन्तुलका भवामो वही वै नस्तुव-
 न्नाष्टा भवत्युत मत्स्य एव मत्स्यं गिलति कुम्भ्यां माग्ने विभरासि स पदा तामतिवृर्था-
 ऽञ्च कर्षून्वात्वा तस्यां मा विभरासि स यदा तामतिवृर्थाऽञ्च मा समुद्रमभ्यवहरासि
 तर्हि वाऽञ्चतिनाष्टो भवितास्मीति ॥ ३ ॥ शशवद् भक्ष्य आस । स हि ज्येष्ठं वर्धतेऽप्येति
 समां तदौघ आगन्ता तन्मा नावमुपकल्प्योपासासैः स औघऽजुत्थिते नावमापयासै-
 यीथ तत्तस्त्वा पारयितास्मीति ॥ ४ ॥ तुमेवं भूत्वा समुद्रमभ्यवजहार । स पतिर्यीं तत्स-
 मां परिदिदेश तवियीथ समां नावमुपकल्प्योपासां चक्रे स औघऽजुत्थिते नावमापदे
 तथ स मत्स्य उपन्यापुष्वे तस्य गृध्रे नावः पार्श्वं प्रतिमुमोच तेनैतमुत्तरं गिरि-
 मतिदुद्राव ॥ ५ ॥ स होवाच । अपीपरं वै त्वा वृक्षे नावं प्रतिवध्नीष्व तं तु त्वा
 मा गिरौ सन्तमुद्रमन्तरुक्ष्मसीष्टावदुद्राव समवायात्तावचायदन्ववसर्पासीति स
 ह तावतावदेवान्त्ववससर्पं तदुप्येतदुत्तरस्य गिरेर्मेनोरवमर्षणमित्यौघो ह ताः

इत्येवोपाधिरुपहृत्यते ॥ १८ ॥ स उपहृत्यते । उपहृत्य रयन्तरं सह
 पृथिव्योप मां रयन्तरं सह पृथिव्या हयतामुपहृतं वामदेव्यं सहान्त-
 रिच्छेणोप मां वामदेव्यं सहान्तरिच्छेण हयतामुपहृतं बृहत्सह दिवोप मां बृहत्सह
 दिवा हयतामिति तदेनामेवैतदुपहृत्यमान इमांश्च लोकानुपहृत्यतः सप्तानि च सामा-
 नि ॥ १९ ॥ उपहृता गावः सहर्षभा इति । पशवो वाऽऽद्या तदेनां परोऽञ्चमु-
 पहृत्यते सहर्षभा इति ममिधुनामेवैनामेतदुपहृत्यते ॥ २० ॥ उपहृता सप्तदोत्रेति ।
 तदेनां सप्तदोना सौम्येनाध्वरेणोपहृत्यते ॥ २१ ॥ उपहृतेषां तत्तुरिदिति । तदेनां
 मत्स्यक्षमुपहृत्यते तत्तुरिदिनि सर्वं धेया पाप्मानं तुरति तस्मादाह तत्तुरिदिति ॥ २२ ॥
 उपहृतः सुखा भक्त इति । प्राणो वै सखा भक्तस्तन्वाणमुपहृत्यतः सप्तहृत्यं हेमिति
 तच्छरीरमुपहृत्यते तत्सर्वामुपहृत्यते ॥ २३ ॥ अथ अतिपद्यते । इहोपहृतोपहृते-
 दोपोऽअस्मांश्चाऽऽद्या हयतामिहोपहृतेति तदुपहृतामेवैनामेतत्सर्वा मत्स्यक्षमुप-
 हृत्यते वा वै सासीदगोविं सासीधृतपदी वै गौस्तस्माच्चतुरुपहृत्यते ॥ २४ ॥ स वै
 चतुरुपहृत्यमानः । अथ ज्ञानेवोपहृत्यतेऽजाभितापै जाभि इ कुर्वाद्यदिहोपहृतेहोपहृते
 त्वेवोपहृत्येतोपहृतेति वेहोपहृतेति तदगोविमुपहृत्यतः सप्तहृतेति तत्पराधीमुपोऽ
 अस्मांश्चाऽऽद्या हयतामिति तदात्मानं चैवैतन्मान्तरित्यन्वये च भवतीहोपहृ-
 तेति तत्पुनरगोविमुपहृत्यते तदगोविं चैवैनामेतत्पराधी उपहृत्यते ॥ २५ ॥ मा-
 नवीधृतपदीति । मनुर्धेताममेऽननपत तस्मादाह मानवीति धृतपदीति प्रवेवास्ये
 धृतं परे समनिष्ठत तस्मादाह धृतपदीति ॥ २६ ॥ अतः मैत्रवस्तीति । यदेव मि-
 त्रावरुणाभ्यां सम्प्रसृत एव मैत्रवरुणो न्यदगो ब्रह्मा देवकुतोपहृतेति ब्र-
 ह्मा वेपां देवकुतोपहृतोपहृता देव्या अध्वर्युष उपहृता मनुष्या इति तद्वैपारुचैवा-
 ध्वर्युनपहृत्यते ये च मानुषा वत्सा वै देव्या अध्वर्युगोऽय यऽतरे ते मानुषाः
 ॥ २७ ॥ यऽऽहं यज्ञम्वान्ये च यज्ञपतिं वर्धयामि । एते वै यज्ञमवन्ति ये ब्रा-
 ह्मणाः शश्वदाः सोऽनुवाहा एते जने तन्वतः सप्तः सप्तं जन्मन्ति तद् तेभ्यो
 निहन्ते वत्सा च वै यज्ञपतिं वर्धयामि यस्य जने भूयिष्ठा सन्ति स हि यज्ञ
 पतिर्वर्धते तस्मादाह ये च यज्ञपतिं वर्धयामि ॥ २८ ॥ उपहृते प्रावापृथिवी पूर्व
 जेऽअतावरी देवी देवयुवेऽस्ति । तदिये प्रावापृथिवीऽउपहृत्यते यपोरिदं स
 र्वमध्वपहृतोऽय यजमान इति तद्यजमानमुपहृत्यते तद्यज्ञं नाम न शृणोति प-
 रोऽन्तं यत्राशीर्मिदिदामां मानुषं इ कुर्वाद्यद्यम शृणोति यद्वयं वै तद्यज्ञस्य
 तदेव यज्ञं कर्त्तव्यमिति तस्माच्च नाम शृणोति ॥ २९ ॥ उत्तरस्यां

देवयज्यायामुपहृत इति । तदस्मात्पुनर्जीवातुमेव परोऽक्षमाशास्ते जीवन्ति पूर्व-
मिष्टायापरं यजते ॥ ३० ॥ तदस्मा एतत्प्रजामेव परोऽक्षमाशास्ते । यस्य हि
प्रजा भवत्येषं लोकमात्मनैत्यथास्मिलोके मजा यजते तस्मात्प्रजोत्तरा देवयज्या
॥ ३१ ॥ तदस्मात्पुनर्पशूनेव परोऽक्षमाशास्ते । यस्य हि पशवो भवन्ति स पू-
र्वमिष्टायापरं यजते ॥ ३२ ॥ भूयसि हविष्करणमुपहृत इति । तदस्मा एतज्जी-
वातुमेव परोऽक्षमाशास्ते जीवन्ति पूर्वमिष्टाय भूयो-भूय एव हविष्करोति ॥ ३३ ॥
तदस्मात्पुनर्प्रजामेव परोऽक्षमाशास्ते । यस्य हि प्रजा भवत्येक आत्मना भव-
त्यथोतु दशधा मज्जया हविष्क्रियते तस्मात्प्रजा भूयो हविष्करणम् ॥ ३४ ॥ त-
दस्मा एतत्पशूनेव परोऽक्षमाशास्ते । यस्य हि पशवो भवन्ति स पूर्वमिष्टाय
भूयो-भूय एव हविष्करोति ॥ ३५ ॥ एषा वा आशीः । जीवेयं प्रजा मे स्या-
च्छ्रद्धं गच्छेयामिति तद्यत्पशूनाशास्ते तच्छ्रद्धमाशास्ते श्रीहि पशवस्तदेताभ्या-
मेवैतदाशीर्भ्यां सर्वमासं तस्माद्वाऽएतेऽयत्र हेऽआशिषौ क्रियेते ॥ ३६ ॥
देवा मऽऽहुः हविर्जुपन्तामिति । तस्मिन्नुपहृत इति तद्यज्जस्यैवैतत्समृद्धिमाशास्ते
यज्जि देवा हविर्जुपन्ते तेन हि महज्ययति तस्मादाह जुपन्तामिति ॥ ३७ ॥ शतम्
७००॥ तां वै प्रारनन्त्येव । नाग्नौ जुहवति पशवो वाऽऽहुः नेत्यशून्गन्तौ मह्य-
जामेति तस्माद्भाग्नौ जुहवति ॥ ३८ ॥ माणेष्वेव हूयते । होतरि त्वष्ट्रजमाने
त्वद्व्ययौ त्वद्यथ यत्पूर्वार्थं पुरोडाशस्य प्रशीर्य पुरस्ताद्भुवायै निवृधाति यजमानो
वै भुवा तष्ट्रजमानस्य प्राशितं भवत्यथ यत्प्रत्यक्षं न प्रारनाति नेवसंस्थिते यज्ञे
प्रारनानीत्येतदेवास्य प्राशितं भवति सर्वे प्रारनन्ति सर्वेषु मे हृतासदिति पञ्च
प्रारनन्ति पशवो वाऽऽहुः प्राक्का वै पशवस्तस्मात्पञ्च प्रारनन्ति ॥ ३९ ॥ अथ
यत्र प्रतिपद्यते । तद्यत्तुर्धा पुरोडाशं कृत्वा बर्हिपदं करोति तद्यत्र पितॄणां भाजनेन
यत्तस्रो वाऽअवान्तरदिशोऽवान्तरदिशो वै पितरस्तस्माच्चतुर्धा पुरोडाशं कृत्वा य-
र्हिपदं करोति ॥ ४० ॥ अथ यथाहोपहृते द्यावापृथिवीऽऽति । तदग्नीध्रश्चादधाति
तदग्नीत्पारनात्युपहृता पृथिवी मातोप मां पृथिवी माता हव्यतामग्निरग्नी
धात्स्वाहोपहृतो द्यौर्पितोप मां द्यौर्पिता हव्यतामग्निरग्नीधात्स्वाहेति द्यावा-
पृथिव्यो वाऽएष यदाग्नीध्रस्तस्मादेवं प्रारनाति ॥ ४१ ॥ अथ यज्ञाशिपमाशास्ते ।
तज्जपति मयीदमिन्द्र इन्द्रियं दयात्वस्मान् रावो मघवानः सचन्तां अस्माकं स-
न्वाशिषः सत्या नः सन्वाशिष इत्याशिषोमैव प्रतिग्रहस्तथा एवात्रऽत्विजो य-
जमानायाशिष आशास्ते ता एवैतत्प्रतिगृह्णात्सन्कुस्ते ॥ ४२ ॥ अथ पवित्रयो-
र्मानयन्ते । पाकपक्षिण्येष वाऽएतदिदयाचारिणः पवित्रपूता यदुत ऊर्ध्वमसं

स्थितं यज्ञस्य तत्तनवामहाऽऽति तस्मात्पवित्रयोर्गर्जयन्ते ॥ ४३ ॥ अथ ते पवित्रे
प्रस्तरेऽपि सृजति । यजमानो वै प्रस्तरः प्राणोदानौ पवित्रे यजमाने तत्प्राणो
दानौ दधाति तस्मात्ते पवित्रे प्रस्तरेऽपि सृजति ॥ ४४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [८. १.] ॥

ते वाऽएतेऽब्रह्मकेऽब्रह्मन्ति । अनुयाजेभ्यो यातयामेव वाऽएतदग्निर्भवति
देवेभ्यो हि यज्ञमृदिवान्भवत्यपातयाम्भनुयाजास्तनवामहाऽऽति तस्माद्वाऽएतेऽब्र-
ह्मकेऽब्रह्मन्ति ॥ १ ॥ ते पुनरनुमध्यस्पर्शयन्ति । पुनरेव तदग्निमाप्याययन्त्यपातया-
मानं कुर्वन्त्यपातयाम्नि यदत ऊर्ध्वमसंस्थितं यज्ञस्य तत्तनवामहाऽऽति तस्मा-
त्पुनरनुमध्यस्पर्शयन्ति ॥ २ ॥ अथ समिधमभ्यादधाति । समिन्दऽएवैनमेत-
त्समिधे यदत ऊर्ध्वमसंस्थितं यज्ञस्य तत्तनवामहाऽऽति तस्मात्समिधमभ्यादधाति
॥ ३ ॥ ताथे होतानुमन्त्रयेत । एषा तेऽअग्ने समित्तया शुर्वस्वचा च व्यायस्वक-
र्षिपीमहि च वयसा च स्यासिपीमहीति तद्यथैवाहुः समिधमातायान्वाहैवमेतद-
न्वाह तदेतच्छ्रोतुः ऊर्म स यदि मन्येत न श्रोता वेदेत्यपि स्वयमेव यजमानोऽनुम-
न्त्रयेत ॥ ४ ॥ अथ सम्मार्ष्टि । युनक्त्येवैनमेतद्युक्तो यदत ऊर्ध्वमसंस्थितं यज्ञ-
स्य तत्तनवामहाऽऽति तस्मात्सम्मार्ष्टि सकृत्सकृत्सम्मार्ष्टि त्रिस्त्रिर्वाऽअग्ने देवेभ्यः सम्मृ-
जान्ति नेत्तथा कस्वाम युथा देवेभ्य इति तस्मात्सकृत्सकृत्सम्मार्ष्ट्यर्धजामितार्थं जामि-
ह कुर्यात्पवित्रः पूर्वं त्रिपरं तस्मात्सकृत्सकृत्सम्मार्ष्टि ॥ ५ ॥ स सम्मार्ष्टि । अग्ने
वाजनिष्ठाम त्वा समुवाधेसं वाजजितधेसम्मार्ष्ट्यर्धंति सरिष्यन्तामिति वाऽअग्र-
आह सरिष्यन्ति हि तर्हि भवत्यष्टात्र समुवाधेसमिति समवेव अत्र भवति तस्मा-
दाह समुवाधेसमिवि ॥ ६ ॥ अथानुयाजान्यजति । या वाऽएतेन यज्ञेन देवता हव्य-
ति याभ्य एष यज्ञस्तावते सर्वा वै वत्ता इष्टा भवन्ति वद्यत्तासु सर्वास्विष्टास्तु-
थैतत्पुरचेवानुयजति तस्मादनुयाजा नाम ॥ ७ ॥ अथ यदनुयाजान्यजति ।
हन्दाधेसि वाऽअनुयाजाः पशवो वै देवानां हन्दाधेसि तद्यथेह पशवो युक्ता मनु-
ष्येभ्यो वहन्त्येवं हन्दाधेसि युक्ताति देवेभ्यो यज्ञं वहन्ति तद्यत्र हन्दाधेसि देवान्त्स-
मतर्पयन्त्य हन्दाधेसि देवाः समतर्पयस्तदतस्तत्प्राणमूयच्छन्दाधेसि युक्तानि
देवेभ्यो यज्ञमवाह्यदेवान्त्समतीतुपन् ॥ ८ ॥ अथ यदनुयाजान्यजति । हन्दाध-
सि वाऽअनुयाजारहन्दाधेस्यैवैतत्सन्तर्पयति तस्मादनुयाजान्यजति तस्माद्येन
वाहनेन भावयेत्तद्विष्णुच्य मूयात्प्राययतैनत्सुहितं नुरुतेत्येष वाहनस्यापहवः ॥ ९ ॥
स वै खलु बहिः मधसं यजति । तदै कनिष्ठ हन्दाधेस्यः सद्भाग्यत्री प्रथमा हन्दासां
युज्यते तदु तृतीयेणैव यच्छयेनो मूया दिवः सोममाहरचद्यथायथं मन्यन्ते य

स्मृनिष्ठलुन्दः सद्गायत्री पथमा लुन्दसां युज्यतेऽथात्र यथायथं देवाश्चन्द्रांश्च-
 स्यकल्पयन्ननुयाजेषु नेत्पापवस्यसम्प्रसदिति ॥ १० ॥ स वै खलु बर्हिः प्रथमं य-
 जति । अयं वै लोको बर्हिरोपघयो यर्हिरस्मिन्नेवैतल्लोकोऽग्नौ पर्धादधाति ता इमा
 अस्मिन्ल्लोकोऽग्नौ पवयः पृतिष्ठितास्तदिदं सर्वं जगदरसां तेनेयं जगती तज्जगतीं
 पृथगामकुर्वन् ॥ ११ ॥ अथ नराशंश्च द्वितीयं यजति । अन्तरिक्षं वै नराशंश्च
 मजा वै नरस्ता इमा अन्तरिक्षमनु धावन्मानाः प्रजान् चरन्ति यद्वै वदति शंश्च
 तीति वै तदाहुस्तस्मादन्तरिक्षं नराशंश्चोऽन्तरिक्षम् वै त्रिष्टुप्त्रिष्टुप् द्वितीयाम-
 कुर्वन् ॥ १२ ॥ अथाग्निरुत्तमः । गायत्री वाऽअग्निस्तद्गायत्रीमुत्तमामकुर्वन्नेत्रं
 यथायथेन धृतेन चन्द्रांश्च पृथगितिष्ठस्तस्मादिदमपापवस्यसम् ॥ १३ ॥ देवा-
 न्यजेत्येवाध्वर्युराह । देवं—देवमिति सर्वेषु होता देवानां वै देवाः सन्ति चन्द्रा-
 ण्स्येव पशवो लेपा गृहा हि पशवः प्रतिष्ठो हि गृहाश्चन्द्रांश्च वाऽअनुयाजा-
 स्तस्मादेवान्यजेत्येवाध्वर्युराह देवं—देवमिति सर्वेषु शेता ॥ १४ ॥ वसुधेने वसुधे-
 यस्येति । देवतायाऽण्व वपदक्रियते देवतायै हूयते न वाऽअत्र देवतास्त्यनुयाजेषु
 देवं बर्हिरिति तन्न नाग्निर्नेन्द्रो न सोमो देवो नराशंश्च इति नात एकं च न यो वाऽ-
 अग्निर्गायत्री स निदानेन ॥ १५ ॥ अथ यद्वसुधेने वसुधेयस्येति यजति ।
 अग्निर्वै वसुधेनिर्नेन्द्रो वसुधेयोऽस्ति वै चन्द्रसां देवतेन्द्रान्तीऽण्वेषु हैतदेवता-
 याऽण्व वपदक्रियते देवतायै हूयते ॥ १६ ॥ अथोत्तमपनुयाजमिष्टा समानीय जु-
 होति । मयाजानुयाजा वाऽएते तथैवाहः मयाजेषु यजमानाय द्विष्टं ब्राह्म्यं
 बलिं च हारयत्यत्रऽग्रायं यद्विष्टं हारयत्येवमेवैतदनुयाजेषु बलिं च हारयति ॥ १७ ॥
 आग्रणम् ॥ ४ ॥ [८.२.] ॥ पष्ठः पूषाठकः ॥ कण्डिकासहस्र्या ॥ १११ ॥

स वै कुर्वी, व्यूहति । अग्नीषोमयोरुज्जितिमनूजेषं वाजस्य मा प्रस-
 वेन पोहापीति जुहू आर्चां दक्षिणेन पाणिनाग्नीषोमौ तमपनुदतां योऽस्मान्हेष्टि
 यं च वयं द्विष्मो वाजस्यैनं प्रसवेनापोहामीत्युपभृतं प्रतीचीं च सच्येन पाणिना
 यदि स्वयं यजमानः ॥ १ ॥ यष्टुऽअध्वर्युः । अग्नीषोमयोरुज्जिति-
 मनूजयत्वयं यजमानो वाजस्यैनं प्रसवेन मोहाम्यग्नीषोमौ तमपनुदतां
 यमयं यजमानो हेष्टि यश्चैनं हेष्टि वाजस्यैनं प्रसवेनापोहामीति पौर्णमास्यामग्नी-
 षोमीयं हि पौर्णमासं च हविर्भवति ॥ २ ॥ अथामानास्यायाम् । इन्द्राग्न्योरु-
 ज्जितिमनूजेषं वाजस्य मा प्रसवेन मोहामीन्द्राग्नी तमपनुदतां योऽस्मान्हेष्टि यं च

वयं द्विष्मो वाजस्यैनं प्रसवेनापोहामीति यदि स्वयं यजमानः ॥ ३ ॥ यद्युऽअध्व-
 र्युः । इन्द्रान्पोरुज्जितिमनुजयत्वयं यजमानो वाजस्यैनं प्रसवेन पोहामीन्द्राग्नी
 तमपनुदतां शुभयं यजमानो द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि वाजस्यैनं प्रसवेनापोहामीत्यमात्रा-
 म्यापामैन्द्राग्नेः । त्वामावास्पृष्टं हविर्मुवत्सेवं यथादेवतं व्यूहति तद्यदेवं व्यूहति
 ॥ ४ ॥ यजमान एव जुह्यन्तु । योऽस्माऽअरातीयति ॥ उपभृतमनु प्राश्नमेवैतद्यजमा-
 नमुवद्वत्प्राश्नं तमपोहति योऽस्माऽअरातीयत्यर्चव जुह्यन्त्या उपभृतमनु प्राश्नमेवै-
 तदचारमुवद्वत्प्राश्नमायमपोहति ॥ ५ ॥ तद्वाऽएतत् । समानऽएव कर्मन्वयाक्रियते
 तस्माद् समानादेव पुरुषादक्षा चायश्च जायेतेऽदृष्टं हि चतुर्थे पुरुषे दृष्टीये
 सत्त्वमच्छामदऽदृष्टि विदेवं दृष्टव्यमाना ज्ञात्या आसतऽएतस्माद् तत् ॥ ६ ॥
 अथ जुहा परिधीन्तसमनक्ति । यथा देवेभ्योऽर्हापीयया यज्ञः समंतिष्ठिपत्तु-
 र्वैतत्परिधीन्मीणाति तस्मान्जुहवा परिधीन्तसमनक्ति ॥ ७ ॥ स समनक्ति । व-
 सुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वादित्येभ्यस्त्वेत्येते वै त्रयो देवा यज्ञसवो रुद्रा आदित्या
 एतेभ्यस्त्वेत्येवैतदाह ॥ ८ ॥ अथ परिधिमाभिपद्याथावयति । परिधिभ्यो ज्ञे-
 दाश्चावयति यज्ञो वाऽआश्नावणं यज्ञेनैवैतत्प्राश्नं परिधीन्मीणाति तस्मात्परिधि-
 माभिपद्याथावयति ॥ ९ ॥ स आश्नान्याह । इषिता वैव्या होतार इति वैव्या
 वाऽप्यते होतारो यत्परिधयोऽग्नेयो हीष्टा वैव्या होतार इत्येवैतदाह यज्ञेऽप्यिता
 वैव्या होतार इति भद्रवाच्यायेति स्वयं वाऽएतस्मै देवा युक्ता भवन्ति यत्साधु
 वदेयुर्यत्साधु कुर्युस्तस्मादाह भद्रवाच्यायेति प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकायेति तदिमं
 मानुषं होतारं सूक्तवाक्याय प्रतीति ॥ १० ॥ अथ मस्तरमादत्ते । यज-
 मानो वै मस्तरस्तपश्चास्य यज्ञोऽंस्तदेवैतद्यजमानः स्वमाकरेति देवलोकं वाऽ-
 अस्य यज्ञोऽगन्देवलोकमेवैतद्यजमानमपिनयति ॥ ११ ॥ स यदि वृष्टिकामः
 स्यात् । एतेनैवादीत सञ्जानायां प्रावापृथिवीऽदृष्टि यदा वै प्रावापृथिवी स-
 ङ्जानायेऽअथ वर्षति तस्मादाह सञ्जानायां प्रावापृथिवीऽदृष्टि मित्रावरुणौ त्वा
 वृष्ट्यावतामिति तयो वर्षस्येष्टे स त्वा वृष्ट्यावत्वित्येवैतदाहायं वै वर्षस्येष्टे योऽयं
 पक्वते सोऽयमेक-इवेव पक्वते सोऽयं पुरुषेऽन्तः श्रविष्टः श्रवश्च मरुत्यश्च ताविमौ
 प्राणोदानौ प्राणोदानौ वै मित्रावरुणौ तद्य एव वर्षस्येष्टे स त्वा वृष्ट्यावत्वित्ये-
 वैतदाह सुमेतेनैवादीत यदा शेषं कदा च वृष्टिः समिव तमनक्त्याहुतिमेवैतत्करो-
 त्याहुतिर्भूत्वा देवलोकं गच्छादिति ॥ १२ ॥ स वाऽअग्नें जुहामनक्ति । मध्यमुप-
 यति मूलं ध्रुवायामग्रमिव हि जुह्यन्ध्यामिवोपमृन्मूलमिव ध्रुवा ॥ १३ ॥ सोऽ-

नक्ति । व्यन्तु योऽक्तं रिहाणा इति वय एवैनमेतद्भूतमस्मान्मनुष्यलोकादेव-
 लोकमभ्युत्पातयति तन्नीचैरिव हरति द्वयं तस्मादनीचैरिव हरेद्यजमानो वै प्र-
 स्तरोऽस्याऽएवैनमेतत्प्रतिष्ठाये त्रोजन्तीहोऽएव वृष्टिं नियच्छति ॥ १४ ॥ स हर-
 ति । मरुतां पृथतीर्गच्छेति देवलोकं गच्छेत्येवैतदाह यदाह मरुतां पृथतीर्गच्छेति
 वशा पृथिभूत्वा दिवं गच्छ ततो नो वृष्टिमावहेदीयं वै वशा पृथिर्यदिदमस्यां
 मूलि चापूलं चाधाय प्रतिष्ठितं तेनेयं वशा पृथिरियं भूत्वा दिवं गच्छेत्येवैतदाह
 ततो नो वृष्टिमावहेति वृष्टाद्वाऽऽर्जसः सुभूतं जायते तस्मादाह ततो नो वृष्टिमाव-
 हेति ॥ १५ ॥ अथैकं तूष्णमप्यगृह्णाति । यजमानो वै प्रस्तरः स यत्कृत्स्नं प्र-
 स्तरमनुमहरेत् क्षिप्रं ह यजमानोऽमुं लोकमियात्तथो हयजमानो व्योम्जीवति धा-
 वतेवास्येह मानुषमायस्तस्माऽप्येवैतदप्यगृह्णाति ॥ १६ ॥ तन्मुद्रुर्त्तं धारयित्वा नु-
 महरति । तद्यथास्येतर आत्मागंस्तदेवास्यैतद्गमयत्यथ यन्मानुमहरेदन्तरियाद् य-
 जमानं लोकात्तथो ह यजमानं लोकान्तराति ॥ १७ ॥ तं पूञ्चमनुसमस्यति ।
 पूची हि देवानां दिगयोऽबुद्धश्चमुदीची हि मनुष्याणां दिक्मद्गुलिभिरेव
 योयुष्येत्त काष्ठैर्वाग्भिर्वाऽहतरं शवं व्यृयन्ति नेच्छथा करवाय यथेतरं शवमिति
 तस्मादद्गुलिभिरेव योयुष्येत्त काष्ठैर्वा होता सूक्तनाकमाह ॥ १८ ॥ अथाग्नी-
 दाहानुपहरेति । तद्यथास्येतर आत्मागंस्तदेवास्यैतद्गमयेत्येवैतदाह तूष्णीमेवानुमहृत्य
 चक्षुष्णा अग्नेऽसि चक्षुषं पाहीत्यात्मानमुपस्पृशति तेनोऽअप्यात्मानं नानुपहृणाति
 ॥ १९ ॥ अथाह संवदस्येति । संवादयेनं देवैरित्येवैतदाहामान्मनादित्युगन्त-
 वित्त्वेवैतदाहगन्तितीतरः पूत्याह आवयेति तं वै देवैः श्रावय तन्नुगोचयेत्येवैतदाह
 औपदिति विदुर्वाऽएनमनुवाऽएनमभुस्तस्तेत्येवैतदाहैवमध्यर्षुआम्नीच देवलोकं यज-
 मानमपिनयतः ॥ २० ॥ अथाह स्वगा देव्या होतृभ्य इति । देव्या वाऽएते होतारो
 यत्परिधपोऽनयो हि तानेवैतत्स्वगाकरोति तस्मादाह स्वगा देव्या होतृभ्य इति
 स्वास्तिर्मानुषेभ्य इति तदस्मै मानुषाय होत्रेऽहलाभाशास्ते ॥ २१ ॥ अथ परिधी-
 ननुपहरति । स मध्यमेवाग्रे परिधिपनुपहरति यं परिधिं पश्येत्तथा अग्ने देव
 पणिभिर्गुह्यमानः तं तऽएतमनु जोषं भ्राम्येप नेत्स्वदपचेतयाताऽहृत्यग्नेः प्रियं
 पायोऽपीतमितीतरावनुसमस्यति ॥ २२ ॥ अथ जुहूं चोपभृतं च सम्प्रगृह्णाति ।
 अदो हेवाहुति कसेति यदनवत्याहुतिर्भूत्वा देवलोकं गच्छादिति तस्माज्जुहूं
 चोपभृतं च सम्प्रगृह्णाति ॥ २३ ॥ स वै विश्वेभ्यो देवेभ्यः सम्प्रगृह्णाति ।
 यदाऽअनादिष्टं देवतायै हविर्गुह्यते सर्वा वै तस्मिन्देवता आपित्विन्यो मन्पन्ते न

वाऽएतत्कस्यै च न देवतायै हविर्गृह्णाद्यादिशति यदाज्यं तस्माद्विश्वेभ्यो देवेभ्यः
सम्प्रगृह्णात्येतद् वैश्वदेवत्वं हविर्गृह्णे ॥ २४ ॥ स सम्प्रगृह्णाति । सधैस्तत्राभागा
स्येषा वृहन्त इति सधैस्तयो द्वेव खलु परिशिष्टे भवति प्रस्तरेष्टाः परिष्टेयाश्च देवा
इति प्रस्तरेष्टा द्वि परिष्टयश्चानुग्रहता भवन्तीमां वाचमभि विश्वे गृह्णन्त इत्येतद्
वैश्वदेवं करोत्यामयास्मिन्वाहोपि मादयध्वत्वं स्याद्वा बाह्विति तद्यथा उपद्रुतत्वं
हृतमेवमस्यैतद्वदति ॥ २५ ॥ स यस्यानसो हविर्गृह्णाति । अन्नसस्तस्य धुरि
विमुञ्चन्ति यतो युनजाम ततो विमुञ्चामेति यतो द्वेव युञ्जन्ति ततो विमुञ्च-
न्ति यस्यो पाज्यै स्फ्ये तस्य यतो युनजाम ततो विमुञ्चामेति यतो द्वेव युञ्ज-
न्ति ततो विमुञ्चन्ति ॥ २६ ॥ युजौ ह वाऽएते यज्ञस्य यत्तुचौ । ते ऽएत
गृह्णते यत्प्रचरति स यं निधापावयेद्या वाहनमवाहतेदेवं तत्तेऽएतत्स्विष्ट-
कृति विमोचनप्रागच्छतस्ते तत्सादयति तद्विमुञ्चति तेऽएतत्पुनः प्रयुहतेऽनुया-
ज्ञेषु सोऽनुयाज्ञैश्चस्त्वैतद्विमोचनप्रागच्छति ते तत्सादयति तद्विमुञ्चति तेऽएत-
त्पुनः प्रयुहते यत्सम्प्रगृह्णाति तथा गतिमभियुहते तां गतिं गत्वा विमुञ्चते
यज्ञ वाऽञ्जत मजास्तस्मादयं पुरुषो युहतेऽथ विमुञ्चतेऽथ युहते तथा गतिम-
भियुहते तां गतिं गत्वान्ततो विमुञ्चते स सादयति गृताधी स्यो घुर्यो पातत्वं सुम्ने-
स्थः सुम्ने मा धत्तमिति साध्व्यौ स्यः साधौ मा धत्तमित्येवैतदाह ॥ २७ ॥ ब्राह्मणम्
॥ १ ॥ [८. ३.] अध्यायः ॥ = ॥

स यग्राह । इषिता वैश्या होतारो भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तपाकाये-
ति यवतो होतान्वाह सूक्तऽ—इव तदाह यजमानायेवैतदाशिपमाशास्ते तदाऽए-
तदुपरिष्टाद्यज्ञस्याशिपमाशास्ते द्वयं तद्यस्मादुपरिष्टाद्यज्ञस्याशिपमाशास्ते ॥ १ ॥
यज्ञं वाऽएष जनयति । यो यजतऽएतेन हुक्ता अद्विजस्तन्वते तं जनयन्त्यथा-
शिपमाशास्ते तामस्मै यज्ञ आशिपत्वं सन्धयति यामाशिपमाशास्ते यो माजीज-
नतेति तस्माद्वाऽउपरिष्टाद्यज्ञस्याशिपमाशास्ते ॥ २ ॥ देवान्वाऽएष मीणाति ।
यो यजतऽएतेन यज्ञेनऽग्निर्देव त्वद्यज्ञमिरेव त्वदाहुतेभिरेव त्वत्स देवान्मी-
त्वा तेऽपिप्त्वी भवति तेऽपिप्त्वी भूत्वायाशिपमाशास्ते तामस्मै देवा आशिपत्वं
सन्धयन्ति यामाशिपमाशास्ते यो नोऽपिपोदिति तस्माद्वाऽउपरिष्टाद्यज्ञस्याशिप-
माशास्ते ॥ ३ ॥ अथ णतिपद्यते । इदं द्यावापृथिवी भद्रमभूदिति भद्रत्वं ह्यभूद्यो यज्ञस्य
सधैस्थामगन्तव्यं सूक्तवाक्रमुत नमोवाकमित्युभयं वाऽएतद्यज्ञ एव यत्सूक्तवाक्रमुत

नमोवाकश्चारात्स्म यज्ञमविदाम यज्ञमित्येवैतदाहाने त्वत् सूक्तवागम्युपश्रुती दि-
 वस्पृथिव्योरित्यग्निमेवैतदाह त्वत् सूक्तवागम्युपश्रुत्योस्नयोर्वापृथिव्योरित्यो-
 मन्वती तेऽस्मिन्यज्ञे यजमान यावापृथिवी स्तामित्येवैतदाह तेऽस्मिन्यज्ञे यजमान
 यावापृथिवी स्तामित्येवैतदाह ॥ ४ ॥ शंगवी जीवदानुऽति । शंगवी ते जीवदानु
 स्तामित्येवैतदाहानस्तूऽअप्रवेदेऽहति माह कस्माच्चन श्रामिर्गो तऽइदं पुष्टं कुरचन
 प्रविदतेत्येवैतदाह ॥ ५ ॥ चरुगव्यूतीऽअभयदृक्ताविति । चरुगव्यूती तेऽभये स्ता-
 मित्येवैतदाह द्वष्टियावा रीत्यापेति चृष्टिप्त्यौ ते स्तामित्येवैतदाह ॥ ६ ॥ शम्भुवौ मयो-
 भुवाविति । शम्भुवौ ते मयोभुवौ स्तामित्येवैतदाहोर्जस्वती च पृथस्यती चेतिरसवत्यौ
 तऽउपजीवनीये स्तामित्येवैतदाह ॥ ७ ॥ सूपचरणा च स्वधिचरणा चेति ।
 सूपचरणाह तेऽसावस्तु यामधस्तादुपचरसि स्वधिचरणो तऽहयमस्तु ग्रामुरिष्टाह
 धिचरसीत्येवैतदाह तयोराविदतीति तयोस्तुमन्यमानयोर्गित्येवैतदाह ॥ ८ ॥ अग्नि-
 रिदं हविः । अनुपतावीवृधत महो ज्यायोऽकृतेति तदाश्रेयमाज्यभागमाह सोम
 इदं हविरनुपतावीवृधत महो ज्यायोऽकृतेति तत्सौम्यमाज्यभागमाहान्नि-
 रिदं हविरनुपतावीवृधत महो ज्यायोऽकृतेति तय एव उभयत्राच्युत आतेयः
 पुरोडाशो भवति तमाह ॥ ९ ॥ अथ यथादेवतम् । देवा आज्यपा आज्यमनुपन्ता-
 वीवृधन्त महो ज्यायोऽकृतेति तत्प्रयाजानुयाजानाह प्रयाजानुयाजा वै देवा आज्यपा
 अग्निर्होत्रेणेव हविरनुपतावीवृधत महो ज्यायोऽकृतेति तदग्निं होत्रेणाहा
 जुपतेत्येवं या इष्टा देवता भवन्ति ताः सम्पश्यत्यसौ हविरनुपतासौ हविरनुपतेति त
 यऽस्यैवैतत्समृद्धिमाशास्ते यद्धि देवा हविर्जुपन्ते तेन हि मदुज्जयति तस्मादाहानुपते
 त्यवीवृधतेति यद्धि देवा हविर्जोपन्ते तदपि गिरिमात्रं कुर्वते तस्मादाहानुपतेति
 ॥ १० ॥ मुहो ज्यायोऽकृतेति । यद्धो वै देवानां महस्तु ह्येतज्ज्यायाऽसमिध कु-
 र्वते तस्मादाह महो ज्यायोऽकृतेति ॥ ११ ॥ अस्यामृषेहोत्रायां देवद्रमायामिति ।
 अस्याऽराध्नोनु होत्रायां देवद्रमायामित्येवैतदाहानास्तेऽयं यजमानोऽसाविति
 नाम गृह्णाति तदेनं प्रत्यक्षमागिणा सम्पादयति ॥ १२ ॥ दीर्घायुत्वमाशास्तऽ-
 इति । मा यामुत्रोत्तरा देवयज्या तदिह प्रत्यक्षं दीर्घायुत्वं ॥ १३ ॥ सुमजास्त्व
 माशास्तऽति । तयदमुत्र भूयो हविष्कुरणं तदिह प्रत्यक्षं सुमजास्त्वं प्रशासनं
 म कुर्याद्य एवं कुर्यादुत्तरां देवयज्यामाशास्तऽति त्वेव प्रयात्तदेव जीवानुं तत्प्रजां
 तत्पशून् ॥ १४ ॥ भूयो हविष्कुरणमाशास्तऽति । तदेव तत्सजातवनस्यामाशास्तऽति

प्राणा वै सजाताः मायै हि सह जायते तत्प्राणानाशास्ते ॥ १५ ॥ दिव्यं धामाशास्तऽ
 इति । देवलोकं येऽप्यसदिति वै यजते यो यजते तदेवलोकऽप्येवमेतदपित्विनं करोति
 यदनेन हविषाशास्ते तदस्याच्छद्व्यादिति यदनेन हविषाशास्ते तदस्मै सर्वं स-
 मध्यतामित्येवैतदाह ॥ १६ ॥ ता वाऽएताः । पञ्चाशिपः करोति तिस्र इडायां
 ता अष्टावष्टाक्षरा द्वे गायत्री वीर्यं गायत्री वीर्यमेवैतदाशिपोऽभिमतस्यावयति ॥ १७ ॥
 नातो भूयसीः कुर्यात् । अतिरिक्तं इ कुर्याद्यदतो भूयसीः कुर्याद्यद्वै यत्स्याति
 रिक्तं द्विपन्तं इत्यस्य तद्व्यावृत्त्यभ्यतिरिच्यते तस्माज्जातो भूयसीः कुर्यात् ॥ १८ ॥
 अपीद्वै कृतीयसीः सप्तः । तदस्मै देवा रासन्तामिति तदस्मै देवा अनुमन्यन्तामि-
 त्येवैतदाह तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनुतां वयमग्नेः परि मानुषा इति तदग्निर्देवो देवे-
 भ्यो वनुतां वयमग्नेरध्यस्माऽऽतुद्वनवापहाऽस्त्येवैतदाह ॥ १९ ॥ इष्टं च वित्तं
 चेति । ऐपिपुषिष वाऽएतद्यज्ञं तमपिदंस्तस्मादाहेष्टं च वित्तं चेत्यभे चैनं प्रावापृ-
 थिवीऽश्च इह सस्पातामित्युभे चैनं प्रावापृथिवीऽश्चाचेर्गोपायतामित्येवैतदाह ॥ २० ॥
 ननु द्वैकऽआहुः । उभे च मेति तथा होताशिप आत्मानं नान्तरतीति तदु तथा न
 म्याद्यजमानस्य वै यज्ञऽआशीः किं नु तत्रऽस्त्विजां यां वै क्राञ्च यज्ञऽश्चस्त्विज आ-
 शिपमाशास्ते यजमानस्यैव सा न इ स एतां क चनाशिपं पृतिष्ठापयति ए आ-
 होभे च मेति तस्मादु म्याहुभे चैनमित्येव ॥ २१ ॥ इह गतिर्चामस्येति । तद्यदेष्ट
 यज्ञस्य साधु तदेवास्मिन्नेतदधाति तस्मादाहेष्ट गतिर्चामस्येति ॥ २२ ॥ इदं च
 नमो देवेभ्य इति । तद्यज्ञस्यैवैतत्संस्थां गत्वा नमो देवेभ्यः करोति तस्मादाहेष्टं
 च नमो देवेभ्य इति ॥ २३ ॥ अथ शंयोरह । शंयुर्ह वै बार्हस्पत्योऽज्जसा यज्ञस्य
 संस्थां विद्वं चकार स देवलोकमपीपाय तच्छदन्तर्हितमिव मनुष्येभ्य आस ॥ २४ ॥
 तद्वाऽऽपीणामनुधृतमास । शंयुर्ह वै बार्हस्पत्योऽज्जसा यज्ञस्य संस्थां विद्वं
 चकार स देवलोकमपीपायेति ते तामेव यज्ञस्य संस्थां प्रापयन्त्याः शंयुर्बार्हस्प-
 त्योऽवेष्टच्छम्योऽम्वंस्तत्रैवैष्ट एतद्यज्ञस्य संस्थां प्रापति याः शंयुर्बार्हस्पत्योऽवे-
 ष्च्छम्योराह तस्माद्वै शंयोरह ॥ २५ ॥ स प्रतिपद्यते । लुच्छंयोरावृणमिहऽइति तां यज्ञ-
 स्य संस्थां प्रावृणोमहे याः शंयुर्बार्हस्पत्योऽवेष्टित्येवैतदाह ॥ २६ ॥ गातुं यज्ञाय गातुं
 यज्ञपतयऽइति । गातुं यज्ञाय यज्ञाय चेति गातुं यज्ञपतये यो यज्ञस्य संस्थां द्वैवी
 स्वस्तिरस्तु नः स्वस्तिर्ननुपेभ्य इति स्वस्ति नो देवतास्तु स्वस्ति मनुष्येभ्येत्ये-
 वैतदाहोर्ध्वं निगातु भेषजमित्यूर्ध्वं नोऽयं यज्ञो देवलोकं जयत्वित्येवैतदाह ॥ २७ ॥
 शं नोऽयस्तु द्विपदे शं चतुष्पदऽइति । एतवत्वाऽदत्तं सर्वं प्रावद्विषावैव

चतुष्पाच्चतुस्माऽप्वैतयज्ञस्य सधैस्यां मत्वा शं करोति तस्मादाह शं नोऽअस्तु
 द्विपदे शं चतुष्पदऽऽति ॥ २८ ॥ अयानयेत्पुपस्पृशति । अमानुष-इव वाऽएत-
 दभवति यदात्विज्ये पृष्ठत इयं वै पृथिवी प्रतिष्ठा तदस्यामेवैतत्प्रतिष्ठायां पृथितिष्ठति
 तदु खलु पुनर्मानुषो भवति तस्मादनयेत्पुपस्पृशति ॥ २९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [९. १.] ॥

ते वै पत्नीः संयाजयिष्यन्तः भविष्यायन्ति । जुहूं च सुधं चाध्वर्युरादत्ते
 वेदधोहोताज्यविलापनीमग्नीत् ॥ १ ॥ तवैकेषामध्वर्युः । पूर्वैणाहवनीयं प्रयेति
 तदु तथा न कुर्याद्विधिं इ यज्ञात्स्याद्यत्तेनेयात् ॥ २ ॥ जघ्नेनो हव पत्नीम् ।
 एकेषामध्वर्युरेति नोऽएव तथा कुर्यात्पूर्वार्धे वै यज्ञस्याध्वर्युर्जघनार्धः पत्नी यथा
 भसक्तः शिरः प्रतिदध्यादेवं तद्विधिं हव यज्ञात्स्याद्यत्तेनेयात् ॥ ३ ॥ अन्त-
 रेणो हव पत्नीम् । एकेषामध्वर्युरेति नोऽएव तथा कुर्यादन्तरिपादयथात्पत्नी य-
 स्तेनेयात्तस्मादु पूर्वैष गार्हपत्यमन्तरेणाहवनीयं चैति तथा इ न विधिं यज्ञाद्
 भवति यथोऽप्याहः मघ्नरन्तरेण सञ्चरति स उऽप्यास्यैष संचरो भवति ॥ ४ ॥
 अथ पत्नीः संयाजयन्ति । यज्ञाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते यज्ञात्प्रजायमाना मिथुनाऽप्रजायन्ते
 मिथुनात्प्रजायमाना अन्ततो यज्ञस्य प्रजायन्ते तदेना एतदन्ततो यज्ञस्य मिथुनात्प्रजन-
 नात्पूजनयति तस्मान्मिथुनात्प्रजननादन्ततो यज्ञस्येवाः प्रजाः पूजायन्ते तस्मात्पत्नीः
 संयाजयन्ति ॥ ५ ॥ चतस्रो देवता यजति । चतस्रो वै मिथुनं वृक्षं वै मिथुनं वे-
 दि खलु भवतो मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते तस्माद्यत्तस्रो देवता यजति ॥ ६ ॥
 ता वाऽआज्यहविषो भवन्ति । रेतो वाऽआज्यधं रेत एवैतत्सिञ्चति तस्मादाज्य-
 हविषो भवन्ति ॥ ७ ॥ तेनोपाधंश्च चरन्ति । तिर-इव वै मिथुनेन घर्षते तिर-इ-
 वैतद्युपाधंश्च तस्मादुपाधंश्च चरन्ति ॥ ८ ॥ अथ सोमं यजति । रेतो वै सोमो
 रेत एवैतत्सिञ्चति तस्मात्सोमं यजति ॥ ९ ॥ अथ त्वष्टारं यजति । त्वष्टा वै
 सिक्तधं रेतो विकरोति तस्मात्त्वष्टारं यजति ॥ १० ॥ अथ देवानां पत्नीर्यज-
 ति । पत्नीषु वै योनौ रेतः प्रतिष्ठितं तत्ततः प्रजायते तत्पत्नीर्प्वैतद्योनौ रेतः
 सिकं प्रतिष्ठापयति तत्ततः प्रजायते तस्मादेवानां पत्नीर्यजति ॥ ११ ॥ स यत्र
 देवानां पत्नीर्यजति । तत्पुनस्ताचिरः करोत्पुप इ वै तावदेवता आसते यावन्न
 समिष्टयजुर्मुह्यतीदं न नो जुहस्त्विति ताभ्य एवैतच्चिरः करोति तस्मा-
 दिष्टा मानुष्य स्त्रियस्तिर-इवैव युधंमो जिह्यन्मन्ति या-इव तु ता-इवेति इ स्माह
 यावन्नल्क्यः ॥ १२ ॥ अथार्तिं गृह्णति यजति । अयं वाऽअग्निर्लोक इममेवैत-
 ल्लोकमिष्टाः प्रजा अभिप्रजनयति ता इमं लोकमिष्टाः प्रजा अभिप्रजायन्ते

ग्निं गृह्णति यजति ॥ १३ ॥ तद्विद्वान्तं भवति । न ह्यत्र परिधयो भवन्ति न य-
स्तरो यव याऽद्यादः मस्तरेण यजमानश्च स्वगाकरोति पतिं वाऽअनु जाया तदेवा-
स्यापि पत्नी स्वगाकृता भवतीत्यसि-तश्च इ कुर्याद्यत्प्रस्तस्य रूपं कुर्यात्-
स्माद्विद्वान्तमेव स्यादुतो मस्तस्वैव रूपं क्रियते ॥ १४ ॥ स यदि मस्तस्य
रूपं कुर्यात् । यथैवाहः मस्तरेण यजमानश्च स्वगाकरोत्येवमेतत्पत्नीश्च स्व-
गाकरोति ॥ १५ ॥ स यदि मस्तस्य रूपं कुर्यात् । वेदस्यैकं तुल्यमा-
न्विद्याग्रं जुह्यापत्तिके मन्व्यश्च ध्रुवं बुधश्च स्यात्त्याम् ॥ १६ ॥ अध्याग्नीदाहानुमह-
रेति । तूष्णीमेवानुमहृत्य चक्षुष्या अग्नेऽसि चक्षुर्मै पाहीत्यात्मानमुपस्पृशति
तेनोऽध्यात्मानं नानुप्रवृणक्ति ॥ १७ ॥ अथाह संवदस्वेति । अगानग्नीदग्ना-
वय धौपद् स्वगा देव्या होतृभ्यः स्वस्तिमानुपेभ्यः शंसोर्वहीति ॥ १८ ॥ अथ
जुह्वं च जुवं च सम्प्रगृह्णाति । अहो हैवाहुतिं करोति यदनक्याहुतिर्भूत्वा वेबलोकं
गच्छादिति तस्माज्जुह्वं च जुवं च सम्प्रगृह्णाति ॥ १९ ॥ स वाऽअभ्यये सम्प्रगृ-
ह्णाति । अग्नेऽद्व्यायोऽशीतमेत्यमृतो ह्यग्निस्तस्मादाहादव्यापवित्यशीतमेत्याशि-
ष्टो ह्यग्निस्तस्मादाहशीतमेति पाहि मा दिव्योः पाहि भूमित्यै पाहि दूरिष्ट्यै पाहि
दुरभन्याऽइति सर्वाभ्यो मार्त्तिभ्यो गोपायेत्येतदाहाविषं नः पितुं कृषिवस्यद्रं वै
पितुरनमीयं न इदमकिन्विषमन्नं कुरित्येतदाह सपदा योनावित्यात्प्रन्येतदाह
स्वाहा वाहिति तद्यथा नृपदकुतश्च हुतमेवमस्यैतद्वचति ॥ २० ॥ अथ वेदं पत्नी
विस्मृत्तस्यति । योपा वै वेदिर्वृषा वेदो मिथुनाय वै वेदः क्रियतेऽथ यदेनेन यत्तुऽ-
वपात्तभते मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते ॥ २१ ॥ अथ यत्पत्नी विस्मृत्तस्यति । यो-
पा वै पत्नी वृषा वेदो मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते तस्मादेवं पत्नी विस्मृत्तस्यति
॥ २२ ॥ सा विस्मृत्तस्यति । वेदोऽसि येन त्वं देव वेद देवेभ्यो वेदोऽभवस्तेन मूलं
वेदो भूया इति यदि यन्मुषा चिकीर्षेदेतेनैव कुर्यात् ॥ २३ ॥ तमा वेदेः सध्वं स्तु-
णाति । योपा वै वेदिर्वृषा वेदः पथाहं परीत्य वृषा योपायधिरवति पश्चादेवैनामे-
तत्परीत्य वृषा वेदेनाधिद्रवयति तस्मादा वेदेः सध्वं स्तुणाति ॥ २४ ॥ अथ समि-
ष्टयजुर्नृहोति । प्रादमे यज्ञोऽनुमन्तिष्ठाताऽइत्यथ यस्तुत्वा समिष्टयजुः पत्नीः संयानुये-
त्पत्यरुद्धहैवास्यैष यज्ञः सन्तिष्ठेन तस्माद्वाऽपतर्हि समिष्टयजुर्नृहोति प्रादमे यज्ञोऽनु-
मन्तिष्ठाताऽइति ॥ २५ ॥ अथ यस्मात्समिष्टयजुर्नाम । या वाऽपतेन यज्ञेन देवता हुयति
याभ्य एष यज्ञस्तायते सर्वा वैतत्ताः समिष्टा भवन्ति तद्यज्ञासु सर्वासु समिष्टास्त्वैत
जुहोति तस्मात्समिष्टयजुर्नाम ॥ २६ ॥ अथ यस्मात्समिष्टयजुर्नृहोति । या वाऽपतेन
यज्ञेन देवता हुयति याभ्य एष यज्ञस्तायतऽद्रप ह वै ता आसने यावत् समिष्टयजु-

जुहुवीदं नु नो जुहुत्विति ता एतद्यथायथं व्यवसृजति यत्र—यत्रासां चरणं तं
 द्रुमु यज्ञं वाऽएतदजीजनत् यदेनमवत्त तं जनयित्वा यत्रास्य प्रतिष्ठा तत्प्रतिष्ठाप-
 यति तस्मात् समिष्टयजुर्जुहोति ॥ २७ ॥ स जुहोति । देवा गातुविद इति गा-
 तुविदो हि देवा गातुं वित्त्वेति यज्ञं वित्त्वेत्येवैतदाह गातुमितेति तदेतेन यथायथं
 व्यवसृजति मनसस्पतऽऽग्ने देव यज्ञं स्वाहा वाते धाऽइत्ययं वै यज्ञो योऽयं प-
 चते तदिदं यज्ञं सम्भृत्यैतस्मिन्यज्ञे प्रतिष्ठापयति यज्ञेन यज्ञं सन्दधाति तस्मा-
 दाह स्वाहा वाते धा इति ॥ २८ ॥ अथ वह्निर्जुहोति । अयं वै लोको वह्निरोप-
 धयो वह्निस्मिन्नेवैतन्नलोकऽओषधीर्दधाति ता इमा अस्मिन्नलोकऽ ओषधयः
 पूतिप्रितास्तस्माद्वह्निर्जुहोति ॥ २९ ॥ तां वाऽअतिरिक्तां जुहोति । समिष्टयजुर्हो-
 वान्तो यज्ञस्य यद्धर्ष्यं समिष्टयजुणोऽतिरिक्तं तद्यदा हि समिष्टयजुर्जुहोत्यै-
 ताभ्यो जुहोति तस्मादिमा अतिरिक्ता असम्भिता ओषधयः पूजायन्ते ॥ ३० ॥
 स जुहोति । संहर्षिस्त्वां हविषा घृतेन ममादित्यैर्वसुभिः संहर्षिः समिन्द्रो
 विश्वदेवेभिरङ्गा दिव्यं नभो गच्छतु यत्स्वाहंति ॥ ३१ ॥ अथ पूणीता दक्षि-
 णतः परीत्य निनयति । युद्धे वाऽएतद्यज्ञं यदेनं तनुते स यज्ञं निनयेत्पराहु हा-
 यिमुक्त एव यज्ञो यजमानं पूक्षिणीयात्तयो इ यज्ञो यजमानं न पूक्षिणाति तस्मा-
 त्पूणीता दक्षिणतः परीत्य निनयति ॥ ३२ ॥ स निनयति । कृत्वा विमुञ्चति
 स त्वा विमुञ्चति कस्मै त्वा विमुञ्चति तस्मै त्वा विमुञ्चति षोषयेति तत्पुष्टिमु-
 च्चमां यजमानाय निराह स येनैव प्रणयति तेन निनयति येन ह्येव योग्यं युञ्ज-
 न्ति तेन विमुञ्चन्ति योक्तेण हि योग्यं युञ्जन्ति योक्तेण विमुञ्चन्त्यथ फलीकुरणा-
 न्कपालेनाधोऽधः कृष्णाजिनमुपास्यति रत्नसां भ्रगोऽसीति ॥ ३३ ॥ दिवाश्च च वाऽ-
 असुराश्च । उभये प्राजापत्याः पस्पृधिरऽएतस्मिन्यज्ञे प्रजापतौ पितरि संवत्सरेऽस्मा-
 कमयं भविष्यत्यस्माकमयं भविष्यतीति ॥ ३४ ॥ ततो देवाः । सर्वं यज्ञं संव्रज्याथ य-
 त्पापिष्टं यज्ञस्य भागधेयमासीत्तेनैनाभिरयजन्नस्मा पश्योः फलीकुरणैर्विष्यन्नात्सु-
 निर्भक्ता असद्रिस्पेध वै सुनिर्भक्ता यं भामिनं निर्भजन्त्यथ यमभागं निर्भजन्त्यैव
 स तावच्छं सतऽजत हि वशे लब्ध्वाह हि मा चभक्येति स यमेवैभ्यो देवा भा-
 गमुकल्पयंस्तमेवैभ्य एष एतद्भागं करोत्यथ यद्धोऽधः कृष्णाजिनमुपास्यत्यनग्ना-
 धेवैभ्य एतदन्ये तमसि प्रवेशयति तयोऽष्टाष्टकपशो रत्नसां भ्रगोऽसीत्यनग्ना-
 चन्ये तमसि प्रवेशयति तस्मात्पशोस्तेदनीं न कुर्वन्ति रत्नसां हि स भागः
 ॥ ३५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [९. २.] ॥

सुखं स्थिते यज्ञे । दक्षिणतः परीत्य पूर्णपात्रं निनयति तथा हृदग्भवति ॥
 स्मादक्षिणतः परीत्य पूर्णपात्रं निनयति देवलोके मेऽप्यसदिति वै यजते यो य-
 जते सोऽस्यैष यज्ञो देवलोकमेवाभिप्रैति तदनुची दक्षिणा यां ददाति सैति व-
 क्षिणामन्वारभ्य यजमानः ॥ १ ॥ स एष देवयानो वा पितृयानो वा पुन्याः ।
 तदुभयतोऽग्निशिखे समोपन्त्यौ तिष्ठतः प्रति तपोपतो यः प्रत्युप्योऽत्यु तथै स-
 जेते योऽतिमुज्यः शान्तिरापस्तदेतमेवैतत्पुन्यानथ शमयति ॥ २ ॥ पूर्णं निन-
 यति । सर्वं वै पूर्णं सर्वेष्वेवैतत्समयति सन्ततमव्यवच्छिन्नं निनयति सन्त-
 तेनैवैतत्समयति ॥ ३ ॥ यदेव पूर्णपात्रं निनयति । यदै यज्ञ-
 स्य मिथ्या क्रियते व्यस्य तदृहन्ति क्षययन्ति शान्तिरापस्तदग्निः शान्त्या शम-
 यति तदग्निः सुन्दधाति ॥ ४ ॥ पूर्णं निनयति । सर्वं वै पूर्णं सर्वेष्वेवैतत्सुन्दधाति
 सन्ततमव्यवच्छिन्नं निनयति सन्ततेनैवैतदव्यवच्छिन्नेन सुन्दधाति ॥ ५ ॥ तदृज-
 लिना प्रतिगृह्णाति । स वर्चसा पयसा सन्तनुभिरगन्महि मनसा सुखं शिवेन त्वष्टा
 सुवचो विदधातु राजेऽनुमार्ष्टु तन्नो यदिलीष्टमिति यद्विद्वदं तत्सुन्दधाति ॥ ६ ॥ अथ
 मुखमुपस्पृशते । हृषं तद्यस्मान्मुखमुपस्पृशतेऽपुतं वाऽऽत्रापोऽपुतेनैवैतत्सुखं स्पृशत-
 एतद् वैवैतत्कर्मात्सुकुठे तस्मान्मुखमुपस्पृशते ॥ ७ ॥ अथ विष्णुक्रमान्क-
 मते । देवान्वाऽएष प्रीणाति यो यजतऽएतेन यजेनऽग्निमिव त्वष्टाभिरिव
 त्वष्टाभिरिव त्वत्सु देवान्मीत्वा तेष्वापित्सी भवति तेष्वापित्सी भूत्वा
 तान्नेवाभिमक्रामति ॥ ८ ॥ यदेव विष्णुक्रमान्कमते । यज्ञो विष्णुः स देवेभ्य
 इमां विक्रान्तिं विचक्रमे यैषामियं विक्रान्तिरिदमेव प्रथमेन पदेन पस्याग्रेऽम-
 न्तरिक्षं द्वितीयेन दिवमुत्तमेनैतान्मेवैष एतस्मै विष्णुर्यशो विक्रान्तिं विक्रमते तस्मा-
 द्विष्णुक्रमान्कमते तस्मादइत एव पराचीर्न भूयिष्ठा—इव क्रमन्ते ॥ ९ ॥ तद्
 तत्पृथिव्यां विष्णुर्व्यक्रथस्त । मायत्रेण छन्दसा ततो निर्भक्तो योऽस्मान्नेष्टि
 यं च वयं द्विष्योऽन्तरिक्षे विष्णुर्व्यक्रथस्त त्रैषमेन छन्दसा ततो निर्भक्तो योऽ-
 स्मान्नेष्टि यं च वयं द्विष्यो दिवि विष्णुर्व्यक्रथस्त ज्ञागतेन छन्दसा ततो निर्भक्तो
 योऽस्मान्नेष्टि यं च वयं द्विष्य इत्येवमिष्टान्लोकान्त्समाख्यायैषा गतिरेषा प्रतिष्ठा
 य एष तपति तस्य ये रसयस्ते मुकुतोऽथ यत्परं भाः मजापतिर्वा स स्वर्गो वा
 लोकस्तदेवमिष्टान्लोकान्त्समाख्यायैषा गतिमेतां गतिपक्षां गच्छति परस्तात्त्वेवा-
 र्वाह क्रमेत य इतोऽनुशासनं चिकीर्षेद्भयं तद्यस्मात्परस्तादर्वाह क्रमेत ॥ १० ॥
 अपसरणतो द वाऽऽग्ने देवा जयन्तोऽजयन् । दिवमेवाग्ने ऽ येऽमन्तरिक्षमथेतोऽ-

नपसरणात्सप्तनाननुदन्त तथोऽप्येष पतदपसरणत एवाग्ने जयनजयति द्विमे-
याम्रेऽधेदमन्तरिक्षमपेतोऽनपसरणात्सप्तनामुदतऽदयं वै पृथिवीं प्रतिष्ठा तदस्थामे-
चैतत्प्रतिष्ठायां प्रतितिष्ठति ॥ ११ ॥ तद्वि विष्णुर्वर्षक्रथस्त । आगतेन ह-
न्दसा ततो निर्भक्तो योऽस्मान्देष्टि यं च वयं द्विष्योऽन्तरिक्षे विष्णुर्वर्षक्रथस्त
वैष्णवेन हन्दसा ततो निर्भक्तो योऽस्मान्देष्टि यं च वयं द्विष्यः पृथिव्यां विष्णु-
र्वर्षक्रथस्त गायत्रेण हन्दसा ततो निर्भक्तो योऽस्मान् देष्टि यं च वयं द्विष्योऽ-
स्मादन्नादस्यै प्रतिष्ठायाऽऽत्यस्याऽऽ हीदऽऽ सर्वमन्नायं प्रतिष्ठितं तस्मादाहास्माव-
न्नादस्यै प्रतिष्ठायाऽऽति ॥ १२ ॥ अथ प्राह मेक्षते । प्राची हि देवानां दिक्
स्मात्प्राह मेक्षते ॥ १३ ॥ स मेक्षते । अग्नम् स्वगिति देवा वै स्वरगम् देवानि-
त्येवैतदाह स ज्योतिषाम्मेति स देवैरभूमेत्येवैतदाह ॥ १४ ॥ अथ सूर्यमुदीक्षते ।
सैषा गतिरेषाप्रतिष्ठा तदेतां गतिमेतां प्रतिष्ठां गच्छति तस्मात्सूर्यमुदीक्षते ॥ १५ ॥
स उदीक्षते । स्वयम्भूरसि ध्रेष्ठो रश्मिरित्येष वै ध्रेष्ठो रश्मिर्यत्सूर्यस्तस्मादाह
स्वयम्भूरसि ध्रेष्ठो रश्मिरिति षर्चोदा असि षर्चो मे देहीति त्वेबाहं ब्रवीमीति ह
स्माह याज्ञवल्क्यस्तदध्येव ब्राह्मणेनैष्टव्यं यज्ञवल्क्यसी स्यादित्युतो ह स्माहोपोदि-
तेय एष वाष मूर्धं गा दास्यति गोदा गा मे देहीत्येवं यं कामं कामपते सोऽस्मै
कामः समृध्यते ॥ १६ ॥ अथावर्चते । सूर्यस्यावृतमन्त्रावर्चऽति तदेतां गतिमेतां
प्रतिष्ठां गत्वेतस्यैवावृतमन्त्रावर्चते ॥ १७ ॥ अथ गार्हपत्यमुपतिष्ठते । वयं तद्य-
स्माद्गार्हपत्यमुपतिष्ठते गृहा वै गार्हपत्यो गृहा वै प्रतिष्ठा त्वय्येष्टेवैतत्प्रतिष्ठायां
प्रतितिष्ठति यावदेवास्येह मानुषमावुस्तस्माद्वैतदुपतिष्ठते तस्माद्गार्हपत्यमुपतिष्ठ-
ते ॥ १८ ॥ स उपतिष्ठते । अग्ने गृहपते सुगृहपतिस्त्वयाग्नेऽहं गृहपतिना भूया-
सऽऽ सुगृहपतिस्त्वमग्न्याग्ने गृहपतिना भूया इति नाम तिरोहितमिवास्त्यस्यूरिणौ
गार्हपत्यानि सन्ति त्वत्पनार्चानि नौ गार्हपत्यानि सन्ति त्वेवैतदाह शतऽऽ हिमा
इति शतं वर्षाणि जीव्यासमित्येवैतदाह तदप्येतदभुवन्नाद्विद्येनापि हि भूयाऽऽसि
शताद्वर्षेभ्यः पुरुषो जीवति तस्मादप्येतदभुवन्नाद्विद्येत ॥ १९ ॥ अथावर्चते ।
सूर्यस्यावृतमन्त्रावर्चऽति तदेतां गतिमेतां प्रतिष्ठां गत्वेतस्यैवावृतमन्त्रावर्चते ॥ २० ॥
अथ पुत्रस्य नाम गृह्णाति । इहं मेऽयं वीर्यं पुत्रोऽनुसन्तनवदिति यदि पुत्रो न
स्यादप्यात्मन एव नाम गृह्णीयात् ॥ २१ ॥ अथाहवर्जियमुपतिष्ठते । प्राहमे य-
ज्ञोऽनुमन्तिष्ठाताऽऽति तूष्णीमुपतिष्ठते ॥ २२ ॥ अथ यत् विसृजते । इदमहं य-
एवासि सोऽस्मीत्यमानुष-इव वाऽपतद्भवति यद्वततपुषैति न हि तदवकल्पते य-

दूयादिदमहं सत्पाठनृतपुपैमीति तदु खलु पुनर्मानुषो भवति तस्मादिदमहं य
 एवास्मि सोऽस्मीत्येवं व्रतं विसृजेत् ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [६. ३.]
 सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः ॥ कण्टिका संख्या ११४ ॥ नवमोऽध्यायः ॥ अस्मिन्
 काण्डे कण्टिकासंख्या ८३७ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे श्रीहविर्पञ्चनाम प्रथमं काण्डं समाप्तम् ॥

अथ द्वितीयं कारणम्

ओ३म् । स यद्वाऽऽतश्चेतश्च सम्भरति । तत्सम्भाराणां सम्भारत्वं धृ-
 यग्राग्नेर्न्यक्तं ततस्ततः सम्भरति तद्यशसेव त्वष्टेवैनमेतत्समर्धयति पशुभिरिव
 त्वन्मिथुनेनेव त्वत्सम्भरन् ॥ १ ॥ अयोरिल्लखति । तद्यवेवास्यै पृथिव्याऽऽभिष्टितं
 यामिष्टयूतं वा त्वेवास्याऽ एतदुद्धन्त्यय यज्ञिपायामेव पृथिव्यामाधत्ते तस्माद्वाऽ-
 ज्जित्त्वति ॥ २ ॥ अपाज्जिरभ्युत्ताति । एष वा अपां सम्भारो यदज्जिरभ्यु-
 क्षति तद्यदपः सम्भरत्यन्नं वाऽऽपणोऽन्नं हि वाऽऽपस्तस्मादेषं लोकमाप-
 ष्याच्छन्त्येहाभार्यं जायते तदन्नाद्येनैवैनमेतत्समर्धयति ॥ ३ ॥ योपा वाऽ-
 ष्यापः । वृषाग्निर्मिपुलेनैवैनमेतत्समर्धयति समर्धयसाग्निर्वाऽऽवत् सर्वमाप्तमज्जिरैवैन-
 मेतदाप्नोष्यते तस्मादपः सम्भरति ॥ ४ ॥ अथ हिरण्यं सम्भरति । अग्निर्ह-
 वाऽऽपणोऽभिदध्यौ मिथुन्याभिः स्यामिति ताः सम्यभूयतामु रेतः प्राप्तिञ्चत्तज्जिरण्य-
 यमवत्तस्मादेतदग्निसंकाशमग्नेर्हि रेतस्तस्मादप्सु विन्दन्त्यप्सु हि प्राप्तिञ्चत्तस्मा-
 देनेन न धावति न किं चन करोत्यय यशोदेवरेतसं हि तद्यशसैवैनमेतत्समर्धयति
 सरेतसमेव कृत्स्नमग्निमाधत्ते तस्माद्विरण्यं सम्भरति ॥ ५ ॥ अपोपान्त्सम्भ-
 रति । असौ ह वै शौरस्यै पृथिव्याऽऽतान्पशून्प्रददौ तस्मात्पशून्मूपरमित्याहुः
 पशूनां ह्येवैते साक्षादेव तत्पशूभिरेवैनमेतत्समर्धयति तेऽमुत आगता अस्यै पृ-
 थिव्यां मृतिष्ठितास्तमनयोर्द्यावा पृथिव्यो रसं मन्यन्ते तदनयोरेवैनमेतद्व्यावा-
 पृथिव्यो रसेन समर्धयति तस्मादपान्त्सम्भरति ॥ ६ ॥ अथाश्वकरीपं सम्भ-
 रति । आश्वो ह वाऽऽस्यै पृथिव्यै रसं विदुस्तस्मात्तेऽशोऽध इमां पृथिवीं चरन्तः
 पीविष्ठा अस्यै हि रसं विदुस्ते यत्र तेऽस्यै पृथिव्यै रसं विवुस्तत उत्क्रान्ति तद-
 स्यादंशेवैनमेतद्व्यावा पृथिव्यै रसेन समर्धयति तस्मादाश्वकरीपं सम्भरति पुगीप्य-
 इति वै तमाहुयः श्रियं गच्छति समानं वै पुरीपं च कुरीपं च तदेतस्यैवावळ्यै
 तस्मादाश्वकरीपं सम्भरति ॥ ७ ॥ अथ शर्करां सम्भरति । देवाश्च वाऽऽ-
 सुराथोभये प्राजापत्याः पशूधिरे सा हेयं पृथिव्यल्लेलायया पुष्करपर्णमेवं तां
 इ स्म वातः संवहति सोपैव देवाञ्जगामोऽमुरान्ता यत्र देवानुपजगाम ॥ ८ ॥

तुद्धोच्चः । हन्तेमां प्रतिष्ठां दृष्ट्वहामहै तस्यां ध्रुवायामशिथिलायामग्नीऽऽद-
धामहै ततोऽस्यै सप्तनाभिर्भक्षयाम इति ॥ ९ ॥ तद्यथा सहकुभिश्चर्मविहङ्गादा
पञ्चमिमां प्रतिष्ठां पर्यवृत्तिहन्त सैवं ध्रुवाशिथिला प्रतिष्ठा तस्यां ध्रुवायामशिथि-
लायामग्नीऽऽदधत ततोऽस्यै सप्तनाभिरभजन् ॥ १० ॥ तथोऽप्येव एतत् ।
इमां प्रतिष्ठां शर्कराभिः परिवृत्तिहते तस्यां ध्रुवायामशिथिलायामग्नीऽऽदधते
ततोऽस्यै सप्तनाभिर्भजति तस्माच्छर्कराः सम्भरति ॥ ११ ॥ तान्वाऽप्येतान् ।
पञ्च सम्भारान्तसम्भरति पाङ्को यज्ञः पाङ्कः पशुः पञ्चवर्तवः संवत्सरस्य ॥ १२ ॥
तदाहुः । पदेवऽर्तवः संवत्सरस्येति न्यूनम् तुर्हि मियुनं मज्जनं क्रियते
न्यूनाद्याऽऽमाः प्रजाः प्रजायन्ते तद्धः श्रेयसमुत्तरावत्तस्मात्सुश्च भवन्ति यद्यु पदेवऽ-
र्तवः संवत्सरस्येत्यग्निरेवेतेपां पृष्ठस्तयोऽप्येतद्वन्यूनं भवति ॥ १३ ॥ तदाहुः ।
नैवेकं चत्त सम्भारं सम्भरेदित्यस्यां वाऽएते सर्वे पृथिव्या भवन्ति स यदेवा-
स्यामाधत्ते तत्सर्वान्सम्भारानामोति तस्मान्नैवेकं चत्त सम्भारं सम्भरेदिति तदु-
त्तमेव भरेद्यद्वाऽस्यामाधत्ते तत्सर्वान्सम्भारानामोति यदुत्तमं सम्भारं सम्भृतैर्भव-
ति तदु भवति तस्मादुत्तमेव भरेत् ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

कृत्तिकास्त्रीऽऽदधीत । एता वाऽअग्निनक्षत्र यत्कृत्तिकास्तद्गलोम यो-
ऽग्निनक्षत्रेणो आकृषति तस्मात्कृत्तिकास्वादधीत ॥ १ ॥ एकं वै श्रीणि । च-
राशोते वाऽअग्न्यानि नक्षत्राण्येता एव भूयिष्ठा यत्कृत्तिकास्तद्गमान्मेवैतदुपै-
ति तस्मात्कृत्तिकास्वादधीत ॥ २ ॥ एता ह वै प्राच्यं दिशो न च्यवन्ते । सर्वोणि
ह वाऽअग्न्यानि नक्षत्राणि प्राच्यं दिशश्च्यवन्ते तस्मात्प्राच्यं वास्तद्दिशोऽहतां भ-
वतस्तस्मात्कृत्तिकास्वादधीत ॥ ३ ॥ श्रुयं गृह्णाम कृत्तिकास्वादधीत । ऽर्क्षणां
ह वाऽएता अग्ने पत्न्य आसुः सप्तऽर्षां ह स्म ह पुऽर्क्ष इत्याचक्षते ता मि-
थुनेन व्याप्यन्तापी तुत्तरादि सप्तऽर्षय चयन्ति पुन एता अशामिव वै तयो मि-
थुनेन व्यृद्धः स मेन्मथुनेन व्यृद्धाऽऽति तस्माच्च कृत्तिकास्वादधीत ॥ ४ ॥ तद्दे-
दधीत । अग्निर्वाऽएतासां मथुनमग्निर्नता मियुनेन मग्नेद्वास्तस्मादेव दधीत
॥ ५ ॥ रोहिण्यामग्नीऽऽदधीत । रोहिण्यां ह वै प्रजावतिः मजाकामोऽग्नीऽ-
ऽदधे स प्रजा असजत ता अम्य प्रजाः सृष्टा एकरूपा उपस्तन्वास्तस्य रोहिण्य
इव न द्वे रोहिण्य रोहिणीस्तं बह्वैव प्रजया पशुभिर्भवति य एषं विद्वानो
दिएयामाधत्ते ॥ ६ ॥ रोहिण्यसु ह वै पशवः । अग्नीऽऽदधिरे मनुष्याणां
कामं रोहिणेति ते मनुष्याणां कामरोहण्यसु दैव तत्पशवो मनुष्येषु कामरोहस्तम्

हेतु पशुषु कामलरोहति य एवं विद्वानोहिषयामाधत्ते ॥ ७ ॥ मृगशीर्षेऽग्नी-
 ऽध्यादधीत । एतद्वै मज्जापतेः शिरो धन्मृगशीर्षेऽथ श्रीर्वै शिरः श्रीर्हि वै शिरस्तस्माद्यो-
 ऽर्धस्य श्रेष्ठोऽप्रवत्यसावमुष्यार्धस्य शिर इत्याहुः श्रियेऽह मच्छति य एवं विद्वान्-
 मृगशीर्षेऽध्याधत्ते ॥ ८ ॥ अथ यस्माच्च मृगशीर्षेऽध्यादधीत । मज्जापतेर्वाऽएतच्छ-
 रीरं यत्र वाऽएनं तद्विध्यंस्तदिषुणा शिक्वाएदंनेत्याहुः स एतच्छरीरमजहाद्यास्तु
 वै शरीरमयज्ञियं निर्वीर्यं तस्माच्च मृगशीर्षेऽध्यादधीत ॥ ९ ॥ तद्वैषु दधीत । न वाऽ
 एतस्य देवस्य वास्तु नायज्ञियं न शरीरमस्ति यत्प्रज्जापतेस्तस्मादेव दधीत पुनर्व-
 स्वोः पुनराधेयमादधीतेति ॥ १० ॥ फल्गुनीष्वग्नीऽध्यादधीत । एता वाऽइन्द्र
 नक्षत्रं यत्फल्गुन्योऽप्यस्य प्रतिनाम्न्योऽर्जुनो ह वै नामेन्द्रो यदस्य गुह्यं ना-
 म्नार्जुन्यो वै नामैतास्ता एतत्परोऽक्षपाचक्षते फल्गुन्य इति को ह्येतस्यार्हति गुह्यं
 नाम ग्रहीतुमिन्द्रो वै यजमानस्तत्स्वोऽप्यैतच्छत्रेऽग्नी आधत्त इन्द्रो यज्ञस्य देवते-
 तेनो हास्पैतत्तेन्द्रमग्न्याधेयं भवति पूर्वयोरादधीत पुरस्तात्कर्तुर्ह्येवासमै भवत्यु-
 पारयोरादधीत श्वः श्रेयसुऽहैवास्माच्चत्तरावद्ववति ॥ ११ ॥ हस्तेऽग्नीऽध्यादधी-
 त । य इच्छेत्प्र मे दीयेतेति तद्वाऽअनुष्ठया यच्चस्तेन मदीयते प्रहैवासमै दीयते ॥ १२ ॥
 चित्रायामग्नीऽध्यादधीत । देवाश्च वा असुराश्चोभये माजापस्याः पस्पृधिरे तऽड-
 भयऽएवायुं लोकेऽह समाकृत्वा चक्षुर्दिवमेव ततोऽसुरा रौहिणमित्यग्निं चिक्षि-
 रेऽन्तेनायुं लोकेऽह समारोक्ष्याम इति ॥ १३ ॥ इन्द्रो ह वाऽईक्ष्वां चक्रे । इमं चे-
 द्वाऽइमे चिन्वते तत एव नोऽभिभवन्तीति स द्वादमणो ब्रुवाण एकेष्टकां प्रवध्ये-
 याय ॥ १४ ॥ स होवाच । इन्ताहमिमांस्पुपदधाऽइति तथेति तामुपाधत्त ते-
 पामल्पकदेवाग्निरुसंचित आस ॥ १५ ॥ अथ होवाच । अन्यथाऽअहं तां दास्यं
 या ममेहेति तामभिपद्यावर्ह तस्याप्राबुद्धायामग्निर्व्यवशशादान्नेर्व्यवशादम-
 न्यसुरा व्यवशेदुः स ता एवेष्टकां ब्रजान्कृत्वा ग्रीवाः प्रचिच्छेद ॥ १६ ॥ ते ह दे-
 वाः समेत्योचुः । चित्रं वाऽअभूम यऽइयतः सप्तनानवधिप्सेति तद्वै चित्रायै चि-
 त्वात्वेऽह चित्रेऽह भवति इन्ति सप्तनान्वन्ति द्विपन्तं स्रातृण्यं य एवं विद्वान्वि-
 त्त्रायामाधत्ते तस्मादेतत्क्षत्रिय एव नक्षत्रमुपेत्येज्जिघाक्षे सतीव ह्येव सप्तनान्वीव
 जिगीषते ॥ १७ ॥ नाना ह वाऽएतान्यथे क्षत्राण्यासुः । यथैवासौ सूर्य एवं
 तेपामेव उल्लेखेव वीर्यं क्षत्रमादत्त तस्मादादित्यो नाम यदेपां वीर्यं क्षत्रमादत्त
 ॥ १८ ॥ ते ह देवा उचुः । तानि वै तानि क्षत्राण्यभूवन् वै तानि क्षत्राण्य-
 भूवन्ति तद्वै नक्षत्राणां नक्षत्रत्वं तस्माद् सूर्येनक्षत्रऽएव स्यादेव ह्येपां वीर्यं क्षत्रमा-

दत्तं यत्तु नृत्तप्रकामः स्यादेतद्वाऽऽनपराद्धं नृत्तं यत्सूर्यः स एतेनैव पुण्याग्नेन
यदंतेषां नृत्तगणां कामयेत तद्वपेत्संस्तुस्मादु सूर्यनक्षत्राण्येव स्यात् ॥ १९ ॥
ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

वसन्तो ग्रीष्मो वर्षाः । ते देवाऽऽतवः शस्त्रेभ्यः शिशिरस्ते
पितरो य एवाप्यतेऽर्धमासः स देवा योऽपचीयते स पितरोऽहरेव
देवा शत्रिः पितरः पुनरुद्गः पूर्वार्द्धो देवा अपराह्णः पितरः ॥ १ ॥
ते वाऽपतुऽऽतवः । देवाः पितरः स यो ह्येवं विद्वान्वेदाः पितर इति
ह्यपत्या हास्य देवा देवदूयं गच्छन्त्या पितरः पितृदूयमवन्ति हेनं देवा देवदूयेऽ-
वन्ति पितरः पितृदूये य एवं विद्वान्वेदाः पितर इति ह्यपति ॥ २ ॥ स यत्रोदगा
वर्तते । देवेषु तर्हि भवति देवास्तर्ह्यभिगोपायस्य यत्र दक्षिणावर्तते पितृषु
तर्हि भवति पितृस्तर्ह्यभिगोपायति ॥ ३ ॥ स यत्रोदगावर्तते । तर्ह्यग्नीऽह्नादधीतपहत
पाप्मानो देवा ह्यप पाप्मानं हतेऽमृता देवा नामृतत्वस्याशास्ति सर्वमागरेति
यस्तर्ह्यभिषेऽथ यत्र दक्षिणावर्तते यस्तर्ह्यभिषेऽनपहतपाप्मानः पितरो न पाप्मा-
नमपहते मृत्याः पितरः पुरा ह्ययुषो म्रियते यस्तर्ह्यभिषे ॥ ४ ॥ ब्रह्मैव वसन्तः ।
क्षत्रं ग्रीष्मो विदेव वर्षास्तस्माद्वाहणो वसन्तश्चादधीत वृक्ष हि वसन्तस्तस्मा-
त्क्षत्रियो ग्रीष्मश्चादधीत क्षत्रं हि ग्रीष्मस्तस्माद्द्वैरयो वर्षास्वादधीत विदिद्व व-
र्षाः ॥ ५ ॥ स यः कामयेत । ब्रह्मवर्चसी स्यामिति वसन्ते स ह्यादधीत वृक्ष वै
वसन्तो ब्रह्मवर्चसी ह्येव भवति ॥ ६ ॥ अथ यः कामयेत । क्षत्रं हि श्रिया यशसा
स्यामिति ग्रीष्मे स ह्यादधीत क्षत्रं वै ग्रीष्मः क्षत्रं हि श्रिया यशसा भवति
॥ ७ ॥ अथ यः कामयेत । बहुः प्रजया पशूभिः स्यामिति वर्षासु स ह्यादधीत
विद्वै वर्षा अर्धं विशो बहुर्देव प्रजया पशूभिर्भवति य एवं विद्वान्वर्षास्वाधत्ते
॥ ८ ॥ ते वाऽपतुऽऽतवः । अथ यऽपत्रापहतपाप्मानः सूर्य एवैषां पाप्मानोऽपह-
न्तोऽग्नेरैषामभयेषां पाप्मानमपहन्ति तस्माद्यद्वैनं कदा च यद् अपनयेदथा
ग्नीऽह्नादधीत न श्वःश्वमुपासीत को हि मनुष्यस्य श्वो वेद ॥ ९ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

यद्दृष्ट्वा श्वोऽग्न्याधेयं स्यात् । विवैवाश्रीयान्मनो ह वै देवा मनुष्यस्याजा
नन्ति तेऽस्यैतच्छ्रोऽग्न्याधेयं विद्वस्तेऽस्य विश्वे देवा गृहानागच्छन्ति तेऽ-
स्य गृहेषूपवसन्ति स उपवसथः ॥ १ ॥ तन्न्वेजानवजृप्तं यो मनुष्येऽनश्रत्सु
पूर्वोऽश्रीयादथ क्रिमु यो देवेऽनश्रत्सु पूर्वोऽश्रीयात्तस्मादु दिवैवाश्रीयात्-
हपि काममेव नृत्तमश्रीयाओ ह्यनाहिताग्नेर्व्रतचर्यास्ति मानुषो धेवैप तावद्भवति

यावदनाहिताग्निस्तस्मादपि काममेव तत्कामश्रीयात् ॥ २ ॥ तद्वैकेऽजमुपव-
 दन्ति । आग्नेयोऽजोऽग्नेरेव सर्वत्वायेति वदन्तस्तदु तथा न कुर्याद्यस्याजः
 स्यादग्नीधऽप्येनं प्रातर्दद्यात्तेनैव तं काममाप्नोति तस्मादु तत्राद्रियेत ॥ ३ ॥
 अथ चातुष्पाशमोदनं पचेति । छन्दाथस्यन्तेन प्रीणीम इति यथा येन बाहनेन
 स्यन्तस्यन्त्स्यात्तत्सुहितं कर्तव्यं धूयादेवमेतदिति वदन्तस्तदु तथा न कुर्याद्यद्याऽ
 अस्य ब्राह्मणाः कुले वसन्तपृत्विजश्चानृत्विजश्च तेनैव तं काममाप्नोति तस्मादु
 तत्राद्रियेत ॥ ४ ॥ तस्य सप्तिरासेचनं कृत्वा । सप्तिरासिच्यारवत्पीतिष्ठः स-
 म्पिपो धृतेनान्वृज्य सप्तिद्वितीभिर्धृतवतीभिर्जग्धिभिरभ्यादधति शमीगर्भमेतदामुम
 इति वदन्तः स यः पुरस्तात्संवत्समभ्यादध्यात्स इ तं काममाप्नुयात्तस्मादु तत्रा-
 द्रियेत ॥ ५ ॥ तदु होवाच भान्तवेयः । यथा वाऽअन्यत्करिष्यन्तसोऽन्यत्कुर्या
 यथान्यद्वदिष्यन्तसोऽन्यद्वदेयथान्येन पर्येष्यन्तसोऽन्येन प्रतिपद्येतैष तद्य एतं
 चातुष्पाशमोदनं पचेदपराद्धिरेव सेति न हि तदवकृण्वते यस्मिन्नपराद्ध्या वा
 साम्ना वा यजुषा वा सप्तिषं वाभ्यादध्यातादुति वा जुहुयाद्यत्तं दक्षिणा
 वा हरेयुस्तु वा गमयेयुर्दक्षिणा वा येनथ हरन्त्यन्वाहर्षपचनो भवि-
 ष्यतीत्यनु वा गमयन्ति ॥ ६ ॥ अथ जाग्रति जाग्रति देवाः । तद्देवानेवैतदु-
 पावर्तते स सदेवतरः श्रान्ततरस्तपस्वितरोऽग्नीऽआवचे तद्वपि काममेव स्वप्या-
 न्नो ह्यनाहिताग्नेर्धृतचर्यास्ति मानुषो ह्येवैष तावज्जवति यावदनाहिताग्निस्तस्मा-
 दपि काममेव स्वप्यात् ॥ ७ ॥ तद्वैकेऽनुदिते मथित्वा । तमुदिते प्राञ्चमुद्धरन्ति
 तदु तदुभेऽध्यहोरात्रे परिरुहीमः प्राणोदानयोर्धनसश्च वाचश्च पर्याप्त्याऽइति वद-
 न्तस्तदु तथा न कुर्यादुभौ द्वेवास्य तथानुदितऽआहितौ भवतोऽनुदिते हि मथित्वा
 तमुदिते प्राञ्चमुद्धरन्ति स य उदितऽआहवनीयं मन्थेत्स इ तत्पर्याप्तुपात् ॥ ८ ॥
 अहर्षे देवाः । श्यनपहतपाप्मानः पितरो न पाप्मानमपहते मर्त्याः पितरः पुरा हा-
 युषो म्रियते योऽनुदिते मन्मत्स्यपहतपाप्मानो देवा अप पाप्मानथ हतेऽमृता देवा
 नामृतत्वस्याशास्ति सर्वमायुरेति धीर्देवाः धियं गच्छति यशो देवा यशो ह भवति
 य एवं विद्वानुदिते मन्थति ॥ ९ ॥ तदाहुः । यज्ञऽर्चा न साम्ना न यजुषामित्रा-
 धीयतेऽथ केनाधीयतऽइति ब्रह्मणो ह्येवैष ब्रह्मणाधीयते वाग्वै ब्रह्म तस्यै वाचः
 सत्यमेव ब्रह्म ता वाऽऽप्ताः सत्यमेव व्याहृतयो भवन्ति तदस्य सत्येनैवाधीयते
 ॥ १० ॥ भूरिति वै प्रजापतिः । इमागजनयत भुव इत्यन्तरिक्षं स्वर्गिति दिव-
 मेतावद्वाऽइदं सर्वं यावदिमे लोकाः सर्वेणैवाधीयते ॥ ११ ॥ भूरिति वै प्रजा-
 पतिः । प्रजाजनयत भुव इति चक्षुः स्वर्गिति विश्वमेतावद्वाऽइदं सर्वं यावद्ब्रह्म-

क्षत्रं विद् सर्वैर्ज्ञाधीयते ॥ १२ ॥ भूरिति वै प्रजापतिः । आत्मानमजनयत् भुव
 इति प्रजाऽथ स्वयिति पशून्नेतावन्नाज्जदथ सर्वं यावदात्मा प्रजा पशवः सर्वैर्ज्ञा-
 धीयते ॥ १३ ॥ स वै भूर्भुव इति । एतावतैव गार्हपत्यमादधात्यथ यत्सर्वैराद-
 ध्यात्केनाहवनीयमादध्याद्द्वेऽग्नौ परिरिनाष्टि तेनोऽएतान्ययातयामानि भवन्ति
 तैः सर्वैः पञ्चाभिराहवनीयमादधाति भूर्भुवः स्वयिति तान्यष्टावज्जराणि मम्प-
 यन्तेऽष्टाक्षरा वै गायत्री गायत्रमग्नेरह्नुन्दः स्वेनैवैनमेतच्छन्दमाधत्ते ॥ १४ ॥
 देवगृहं वाऽअग्नीऽआधास्यमानान् । तानसुररक्षमानि ररक्षुर्नाग्निर्जनिष्यते नाग्नी
 आधास्यभ्वज्जति तयद्वरक्षस्तस्मादृक्षाऽथसि ॥ १५ ॥ ततो देवा एतं वज्रं बह-
 शुः । यद्वज्रं तं पुरस्ताद्बुधश्चस्तस्याभयेऽनाष्टे निवातेऽग्निरजायत तस्माद्यत्रा-
 ग्निं पन्थिष्यन्त्स्यात्तद्वशमानेतवै द्वात्स पूर्वेणोपतिष्ठते वज्रमेवैतदुछ्यति तस्या-
 भयेऽनाष्टे निवातेऽग्निर्जायते ॥ १६ ॥ स वै पूर्ववाद् स्यात् । सद्यपरिमितं वीर्य-
 मभिवर्धते यदि पूर्ववाहं न विन्देदपि य एव करचारवः स्याद्यश्वं न विन्देदुष्प-
 नङ्गानेष स्यादेष ऐवानङ्गो वज्रः ॥ १७ ॥ तं यत्र प्राञ्चथ हरन्ति ।
 तत्पुरस्ताद्वरं नयन्ति तत्पुरस्तादेवैतज्जाया रक्षाऽथपध्वमेत्यथाभयेना-
 नाष्टेण हरन्ति ॥ १८ ॥ तं वै तथैव हरेषुः । यथैनमेषु मत्स्यह-
 रुपा चरेदेष वै यज्ञो यदग्निः मत्स्यहर्ह्वैनं यज्ञः प्रविशति तं क्षिप्रे यज्ञ
 उपनमत्यथ यस्मात्पराह् भवति पराहुर्ह्वास्माद्यज्ञो भवति स यो हैनं तत्रानु-
 ष्याहरेत्पराहस्माद्यज्ञोऽभूद्वितीरवरो ह यत्तथैव स्यात् ॥ १९ ॥ एष उ वै प्राणः ।
 तं वै तथैव हरेयुर्यथैनमेष मत्स्यहर्हृपाचरेत्मत्स्यहर्ह्वैनं प्राणः प्रविशत्यथ पु-
 स्मात्पराह् भवति पराहुर्ह्वास्मात्प्राणो भवति स यो हैनं तत्रानुष्वाहरेत्पराह-
 स्मात्प्राणोऽभूद्वितीरवरो ह यत्तथैव स्यात् ॥ २० ॥ ॥ शतम् ६०० ॥ अथ
 वै यज्ञो योऽयं पवते । तं वै तथैव हरेयुर्यथैनमेष मत्स्यहर्हृपाचरेत्मत्स्यहर्ह्वैनं
 यज्ञः प्रविशति तं क्षिप्रे यज्ञ उपनमत्यथ यस्मात्पराह् भवति पराहुर्ह्वास्माद्य-
 ज्ञो भवति स यो हैनं तत्रानुष्वाहरेत्पराहस्मात्प्राणोऽभूद्वितीरवरो ह यत्तथैव
 स्यात् ॥ २१ ॥ एष उ वै प्राणः । ते वै तथैव हरेयुर्यथैनमेष मत्स्यहर्हृपाचरे-
 त्मत्स्यहर्ह्वैनं प्राणः प्रविशत्यथ यस्मात्पराह् भवति पराहुर्ह्वास्मात्प्राणो भ-
 वति स यो हैनं तत्रानुष्वाहरेत्पराहस्मात्प्राणोऽभूद्वितीरवरो ह यत्तथैव स्या-
 त्स्माद् तथैव हरेषुः ॥ २२ ॥ अथारवमाक्रमयति । तमाक्रमय माञ्चमुनयति
 तं पुनरावर्तयति तद्वदर्थं प्रमुञ्चति नृगं वाऽअरुनो नेदस्मादिदं पराग्नीर्यममादिति

तस्मात्पुनरावर्तयति ॥ २३ ॥ तमश्वस्य पदऽध्याधत्ते । वीर्यं वाऽअश्वो वी-
र्यऽप्यैनमेतदाधत्ते तस्मादश्वस्य पदऽध्याधत्ते ॥ २४ ॥ स वै तूष्णीमेवाग्रऽउपस्पृ-
शति । अधोद्यत्त्यथोपस्पृशति भूर्भुवः स्वरित्येव तृतीयेनादधाति त्रयो
वाऽहमे लोकास्तदिमानेवैतन्लोकानामोत्येतन्न्वेकम् ॥ २५ ॥ अथेवं द्वितीयं ।
तूष्णीमेवाग्रऽउपस्पृशत्यथोद्यत्ति भूर्भुवः स्वरित्येव द्वितीयेनादधाति यो वाऽ-
अस्याममतिष्ठितो भारुद्यत्ति नैनं शक्नोत्युद्यन्तुं स नैनं मृणाति
॥ २६ ॥ स युत्तूष्णीमुपस्पृशति । तदस्यां प्रतिघ्रायां प्रतितिष्ठन्ति सोऽस्यां प्रतिष्ठित
आधत्ते तथा न व्यधत्ते तदु हैतत्पश्येव दधिरऽआसुरिः पाञ्चिर्माधुकिः सर्वं वाऽ-
अन्यदियसितयिव प्रथमेनैवोद्यत्यादध्याध्नुः स्वरिति तदेवानियसितमित्यतो
यतमथा कामयेत तथा कुर्यात् ॥ २७ ॥ अथ पुरुस्तात्परीत्य । पूर्वार्धमुत्तमकानामभिपद्य
जपति घौरिव भूम्ना पृथिवीव वरिम्णेति यथासौ घौरिवही नक्षत्रैरेवं बहुर्भूपास-
मित्येवैतदाह पदाह घौरिव भूम्नेति पृथिवीव वरिम्णेति युथेयं पृथिव्युर्ध्व-
बहुर्भूपासमित्येवैतदाह तस्यास्ते पृथिवि देवयजनि पृष्ठऽइत्यस्यै छेनं
पृष्ठऽआधत्तेऽग्निमन्नावमन्नाद्याद्यादधऽइत्यन्नादोऽग्निरन्नावो भूयासमित्ये-
वैतदाह नैषाशीरेव स यदि कामयेत जपेदेतद्यु कामयेतापि नाद्रियेत ॥ २८ ॥
अथ सर्पराश्या ऋग्भिरुपतिष्ठते । आपं गौः पृथिरकमीदसदन्मातुरं पुरः । पि-
तरं च प्रयन्स्वः ॥ अन्तर्धरति रोचनास्य प्राणादपानवी । व्यरूपन्महिषो विवम् ॥
त्रिंशच्छाम विराजति वाक्पतदगाय धीयते । प्रति वृस्तोऽह पु-
भिरिति तद्यदेवास्यात्र सम्भारैर्वा नक्षत्रैर्वर्जुभिर्वाधानेन ग्रानाप्तं भवति
तदेवास्यैतेन सर्वमाप्तं भवति तस्मात्सर्पराश्या ऋग्भिरुपतिष्ठते ॥ २९ ॥ तदाहुः ।
न सर्पराश्या ऋग्भिरुपतिष्ठतेतीयं वै पृथिवी सर्पराज्ञी स वदेवास्यामाधत्ते त-
त्सर्वान्क्रामानामाति तस्मात् सर्पराश्या ऋग्भिरुपतिष्ठेतेति ॥ ३० ॥ ब्राह्मणम्
॥ ४ ॥ अध्यायः १ ॥ [१०] ॥

सकृत्पाहवनीयं पूर्णाहुतिं जुहोति । तद्यत्पूर्णाहुतिं जुहोत्यन्नादं वाऽएत-
मात्मनो जनुयते यदग्निं तस्माऽएतदन्नाद्यमपिदधाति यथा कुमाराय वा जात्राय
वत्साय वा मृतमपिदध्यादेवमस्माऽएतदन्नाद्यमपिदधाति ॥ १ ॥ स एतेनाग्ने-
न शान्तः । उत्तराणि हवींश्चपि श्रप्यमाणान्युपरयति शश्वद् वाऽअध्वर्युं वा
यजमानं वा पृदहेतौ हस्य नेदिधं चरतो यदस्मिन्नेतामहुतिं न जुहुयात्तस्माद्वाऽ-
एतामहुतिं जुहोति ॥ २ ॥ तां वै पूर्णां जुहोति । सर्वं वै पूर्णं सर्वेणैवैनमे-

तुल्यमयति स्वाहाकारेण जुहोत्यनिरुक्तां वै स्वाहाकारः सर्वं वाऽअनिरुक्तं
 सर्वेणैवैनपेतुल्यमयति ॥ ३ ॥ यां वै प्रजापतिः । अथमामाहुतिमजुहोत्स्वाहेति वै
 तामजुहोत्सो स्वदेष्टा निदानेन तस्मात्स्वाहेति जुहोति तस्यां वरं ददाति सर्वं वै
 वरः सर्वेणैवैनपेतुल्यमयति ॥ ४ ॥ तदाहुः । एतामेवाहुतिं हृत्यापोत्तराणि हवी-
 धूपि नाद्रियेतैतैव तं क्रामयाम्नोति यमभिक्राममुत्तराणि हवीधूपि निर्वपतीति
 ॥ ५ ॥ स याऽअग्नये प्रवमानाय निर्वपति । प्राणो वै प्रवमानः प्राणमेवास्मिन्ने-
 तदधाति तदेतयैवास्मिन्नेतदधात्यधः हि प्राणोऽन्नमेवाहतिः ॥ ६ ॥ अथाग्नये
 पावकाय निर्वपति । अन्नं वै पावकयन्नेवास्मिन्नेतदधाति तदेतयैवास्मिन्नेतदधा-
 त्येषा षेड मत्स्यक्षमन्नमाहुतिः ॥ ७ ॥ अथाग्नये शुचये निर्वपति । वीर्यं वै शुचि
 यदाऽअस्यैतदुज्ज्वलत्येतदस्य वीर्यं शुचि वीर्यमेवास्मिन्नेतदधाति तदेतयै-
 वास्मिन्नेतदधाति यदाऽहेवास्मिन्नेतामाहुतिं जुहोत्यपास्तैर्द्विर्धाय शुष्कपुञ्जवत्तति
 ॥ ८ ॥ तस्मादाहुः । एतामेवाहुतिं हृत्यापोत्तराणि हवीधूपि नाद्रियेतैतैव
 तं क्रामयामोति यमभिक्राममुत्तराणि हवीधूपि निर्वपतीति तदु निर्वपेदेवोत्तरा-
 णि हवीधूपि परोऽक्षमिव याऽपतद्यदस्तदिदमितीव ॥ ९ ॥ स यदग्नये प्र-
 वमानाय निर्वपति । प्राणा वै प्रवमानो यदा वै जायतेऽथ प्राणोऽथ पावन्न जा-
 यते मातृवै ताम्रप्राणमनु प्राणिति यथा वा तज्जातुऽपवास्मिन्नेतत्प्राणं दधाति
 ॥ १० ॥ अथ यदग्नये पावकाय निर्वपति । अन्नं वै पावकं तज्जातुऽपवास्मि-
 न्नेतदन्नं दधाति ॥ ११ ॥ अथ यदग्नये शुचये निर्वपति । वीर्यं वै शुचि यदा
 वाऽअन्नेन वर्धतेऽथ वीर्यं तदन्नेनैवैनमेतद्वर्धयित्वापास्मिन्नेतद्वीर्यं शुचि दधाति
 तस्मादग्नये शुचये ॥ १२ ॥ तदेतदेव सदिप्र्यस्तमिव । अग्निर्ह यत्र देवेभ्यो
 मनुष्यान्भ्युपातुते तदेक्षां चक्रे मैव सर्वेणैवात्मना मनुष्यान्भ्युपाहृतमिति
 ॥ १३ ॥ स एतास्तिष्ठस्तनूरेषु लोकेषु विन्यपत्त । यदस्य प्रवमानः रूपमासीत्तद-
 स्यां पृथिव्यां न्यधक्षाथ यत्पावकं तदन्तरिक्षेऽथयन्तुचि तद्विचि तदाऽअपयः प्रति-
 बुधुधिरे यद्व तर्ह्यपय आसुरसर्वेण वै न आत्मनाग्निरभ्युपाहृतमिति तस्माद-
 तानि हवीधूपि निर्वपन् ॥ १४ ॥ स यदग्नये प्रवमानाय निर्वपति । यदेवास्या-
 र्णां पृथिव्याः रूपं तदेवास्यैतेनामोत्यथ यदग्नये पावकाय निर्वपति यदेवास्या-
 न्तरिक्षे रूपं तदेवास्यैतेनामोत्यथ यदग्नये शुचये निर्वपति यदेवास्य दिवि रूपं त-
 देवास्यैतेनामोत्येषु कृत्स्नमेवाग्निमनपनिहितप्रायशे तस्मादु निर्वपेदेवोत्तराणि
 हवीधूपि ॥ १५ ॥ केवलवर्हिः प्रथमः हविर्धनवति । समानवर्हिपीऽहत्तरेऽअयं
 वै लोकः प्रथमः हविष्येऽमन्तरिक्षं द्वितीयं पृथिवी तृतीयं बहुलेष वाऽअयं

पृथिवी लेल्लयेवान्तरिक्षं लेल्लयेवासौ घौरुमे चिदेनां प्रत्युद्यामिनीस्तामिति त-
स्मात्समानवर्हिषि ॥ १६ ॥ अष्टाकपालाः सर्वे पुरोडाशा भवन्ति । अष्टाक्षरा
वै गायत्री गायत्रमग्नेश्छन्दः स्वेनैवैनमेतच्छन्दस्माधत्ते तानि सर्वाणि चतुर्विंश-
तिः कपालानि सम्पद्यन्ते चतुर्विंशत्यक्षरावै गायत्री गायत्रमग्नेश्छन्दः स्वेनैव-
नमेतच्छन्दस्माधत्ते ॥ १७ ॥ अथादित्यै चरुं निर्वपति । मर्यावतऽइव वाऽणूपोऽ-
स्मान्लोकाश्च एतानि हवींश्चपि निर्वपतीमान्हि लोकांस्तस्मादोहतेति ॥ १८ ॥
स यददित्यै चरुं निर्वपति । इयं वै पृथिव्यदितिः सेयं प्रतिष्ठा तदस्यामेवैतत्प्रति-
ष्ठायां प्रतिष्ठितिं तस्माददित्यै चरुं निर्वपति ॥ १९ ॥ तस्यै विराजौ संयाज्ये स्या-
तामिदस्याहुः । विरादहोयमित्यथो त्रिष्टुभौ त्रिष्टुभीयमित्यथो जगत्स्यौ जगती ही-
यमिति विराजादित्येव स्याताम् ॥ २० ॥ तस्यै धेनुर्दक्षिणा । धेनुरिव वाऽद्वयं म-
नुष्येभ्यः सर्वान्क्रामान्दुहे माता धेनुर्मतेव वाऽद्वयं मनुष्यान्विभक्तिं तस्माद्धेनुर्द-
क्षिणैतन्नेकमयनम् ॥ २१ ॥ अथेदं द्वितीयम् । आग्नेयमेवाष्टाकपालं पुरोडाशं
निर्वपति परोऽक्षमिव वाऽष्टतद्यदग्नये प्रवमानायाग्नये पावक्यायाग्नये शुचयऽह-
तीवायाज्जस्रैवैनमेतत्तत्पञ्चमाधत्ते तस्मादग्नयेऽथादित्यै चरुं निर्वपति स य एव
चरोर्ध्वन्धुः स घन्धुः ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [२.१.]

घ्नन्ति वाऽष्टतद्यज्ञं । यदेनं तन्त्रते यज्ञेव राजानमभिपुत्रवन्ति तत्तं घ्नन्ति य-
त्पशुं संक्षपयन्ति विशासति तत्तं घ्नन्त्युत्सलमुसन्ताभ्यां दपवुपन्ताभ्या-
ं हविर्यज्ञं घ्नन्ति ॥ १ ॥ स एष यज्ञो हतो न ददत्ते । तं देवा वृक्षिणाभिर-
दक्षयस्तघ्नेन वृक्षिणाभिरदक्षयस्तस्माद्वृक्षिणा नाम तद्यदेवात्र यज्ञस्य हतस्य व्य-
थते तद्देवास्वैतद्वृक्षिणाभिर्दक्षयत्यथ समृद्ध एव यज्ञो भवति तस्माद्वृक्षिणा ददाति
॥ २ ॥ ता वै पृथ्व्यात् । पृथ्व्याऽऽकृतवः संवत्सरस्य संवत्सरो यज्ञः प्रजापतिः । यथाया-
नेव यज्ञो यावत्यस्य मात्रा तावतीभिर्दक्षयति ॥ ३ ॥ द्वादश दद्यात् । द्वादश वै प्रासाः सं-
वत्सरस्य संवत्सरो यज्ञः प्रजापतिः स यावानेव यज्ञो यावत्यस्य मात्रा तावतीभिर्दक्ष-
यति ॥ ४ ॥ चतुर्विंशतिं दद्यात् । चतुर्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्धमासाः संवत्सरो यज्ञः
प्रजापतिः स यावानेव यज्ञो यावत्यस्य मात्रा तावतीभिर्दक्षयत्येपा मात्रा वृक्षिणानां
दद्यात्तलेषु यथाश्रद्धं भूयसीस्तद्यद्वृक्षिणा ददाति ॥ ५ ॥ जया वै देवा देवाः ।
अहैव देवा अथ ये ब्राह्मणाः शुश्रूषां सोऽनुचानास्ते मनुष्यदेवास्तेषां देवा विभक्त-
एव यज्ञ आहुतय एव देवानां वृक्षिणा मनुष्यदेवानां ब्राह्मणानां शुश्रूषामनु-
चाना नामाहुतिभिरेव देवान्मीणाति वृक्षिणाभिर्मनुष्यदेवान्ब्राह्मणां शुश्रूषामनुचा-

नांस्तुऽएनमुभये देवाः प्रीताः सुधायां दधति ॥ ६ ॥ तद्यथा योनौ स्तो दध्यात् ।
 एवमेवैतदृत्विजो यजमानं लोके दधति तद्यदेभ्य एतदुदाति ते मेदुः संप्रापि-
 पन्निति नु दक्षिणानाम् ॥ ७ ॥ देवाश्च वाऽग्रमुखाश्च । उभये प्राजापत्याः पशू-
 धिरे तुऽउभयऽएवानात्मान आमुर्मर्त्या ह्यासुरनात्मा हिर्मर्त्यस्तेषूभयेषु मर्त्येष्व-
 निरेवामृत आस तद्यद् स्मोभयेऽमृतमुपजीवन्ति स यद्यद् स्मैषां घ्नन्ति तद् स्म
 वै स भवति ॥ ८ ॥ ततो देवाः । तनीयाथस इव परिशिशिपिरे तेऽर्चन्तः आ-
 म्यन्तधेरुतुसुरान्तसप्तानाम्मर्त्यानिभिभवेमेति तुऽएतदमृतमग्न्याधेयं ददृशुः ॥ ९ ॥
 तेहोचुः । इन्तेदममृतमन्तरात्मन्नाद्यामहे तुऽइदममृतमन्तरात्मन्नाद्यामृता भू-
 त्वास्तर्था भूत्वा स्तुर्पान्तसप्तानाम्मर्त्यानिभिभविष्याम इति ॥ १० ॥ ते होचुः ।
 उभयेषु वै नोऽयमग्निः प्रवेवासुरेभ्यो व्रवामेति ॥ ११ ॥ ते होचुः । आ वै
 वयमग्नी धास्यामहेऽय यूयं किं करिष्यथेति ॥ १२ ॥ ते होचुः । अथैनं वयं न्ये-
 व धास्यामहेऽत्र तृणानि दद्यात्र वास्तुणि दद्यान्नौदनं पद्यात्र माथंसं पचेति स यं
 तमसुरा न्यदधत तेनानेन मनुष्या मुञ्जते ॥ १३ ॥ अथैनं देवाः । अन्तरात्मन्नादधत तु-
 ऽइमममृतमन्तरात्मन्नाद्यामृता भूत्वास्तर्था भूत्वास्तुर्पान्तसप्तानाम्मर्त्यानिभ्य भवंस्त-
 थोऽस्यैष एतदमृतमन्तरात्मन्नापचे नामृतत्वस्याशस्ति सर्वप्रापुरेत्यस्तर्था हव भव-
 ति न हैनं सपत्नस्तुस्तूर्पमाणाश्चन स्तुष्टे तस्माद्यदाहिताग्निश्चानाहिता-
 ग्निश्च स्पर्धेतेऽआहिताग्निरेवाभिभवत्यस्तर्था हि स्तुत्तु स तर्हि भवत्यमृतः ॥ १४ ॥
 तद्यत्रैनमदो संधन्ति । तज्जातमभिप्राणिति प्राणो वाऽअग्निर्जातमैवेनमेतत्सन्तं
 जनयति स पुनरुपानिति तदेनमन्तरात्मन्नापचे सोऽस्यैषोऽन्तरात्मन्नाग्निराहितो
 भवति ॥ १५ ॥ तमुदीप्य समिन्दे । इह यद्यऽइह सुकृतं करिष्यामीत्येवैनमेत-
 त्समिन्दे योऽस्यैषोऽन्तरात्मन्नाग्निराहितो भवति ॥ १६ ॥ अन्तरेणाग्राद्व्यवृत्त-
 विति । न ह वाऽअस्यैतं कुरचनान्तरेणैति यावज्जीवति योऽस्यैषोऽन्तरात्मन्नाग्नि-
 राहितो भवति तस्मादु तन्नाद्विषेयं यदनुगच्छेद्वाऽअस्यैषोऽनुगच्छति यावज्जी-
 वति योऽस्यैषोऽन्तरात्मन्नाग्निराहितो भवति ॥ १७ ॥ ते वाऽएते प्राणा एव यदमृतयः प्रा-
 णोदानावेवाहवनीयश्च गार्हपत्यश्च ज्ञानोऽन्वाहार्यपचनः ॥ १८ ॥ तस्यवाऽएतस्या-
 ग्न्याधेयस्य । सत्यमेवोपचारः स यः सत्यं वदति ययाग्निं समिद्धं तं मृतेनाभिपि-
 ष्येदेत्येनं स वदीपयति तस्य मृणो-यूय एव तेजो भवति श्वः-श्वः धेयान्भव-
 त्यथ योऽमृतं वदति ययाग्निं समिद्धं तमुदकेनाभिपिष्येदेत्येनं स जा-
 सयति तस्य कनीयः-कनीय एव तेजो भवति श्वः-श्वः प्रापीयान्भवति तस्मादु

सत्यमेव वदेत् ॥ १९ ॥ तद्वाप्यरुणमौपवेशिं ज्ञातुं कचुः । स्यविरो वाऽअस्य-
ग्नीऽआधत्स्वेति स होवाच ते मैतदग्र्यं वाचं यम् एवैधि न वाऽआहिताग्निना नृतं व-
दितव्यं न वदन्नातु नानृतं वदेत्तानत्सत्यमेवोपचार इति ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥
[२. २.] ॥ प्रथमः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ ११४ ॥

वृक्षो हैनद्राज्यकाम आदधे । स राज्यमगच्छत्तस्माद्यश्च वेद यश्च न वृक्षो
राज्येवेवाहुः सोमो यशस्कामः स यशोऽभवच्छस्माद्यश्च सोमे लभते यश्च नोभ्रा-
वेवागच्छतो यश एवेतद्दृष्टमागच्छन्ति यशो ह भवति राज्यं गच्छति य एवं विद्वाना-
धत्ते ॥ १ ॥ अग्नौ ह वै देवाः । सर्वाणि रूपाणि निदधिरे यानि च ग्राम्याणि
यानि चारययानि विजयं वोपमैष्यन्तः कामचारस्य वा कामायायं नो तोयिषो
गोपायिष्ठिति वा ॥ २ ॥ तान्यु हाग्निर्निचकमे । तैः संगृह्यर्जुन्मविवेश पुनरेव इति
देवा एदग्निं तिरोभूतं तेषां हेयसेवास किमिदं कर्तव्यं केह भजोति वा ॥ ३ ॥
तत एतत्तद्व्या पुनराधेयं ददर्श । तदादधे तेनाग्नेः मियं धामोपजगाम सोऽस्माऽ-
उभयानि रूपाणि प्रतिनिःससर्ज यानि च ग्राम्याणि यानि चारययानि तस्मादा-
हुस्त्वाद्याणि वै रूपाणीति त्वष्ट्रेण सर्वं रूपमुप ह त्वेवान्याः प्रजा यावत्सो-
यावत्स इव तिष्ठन्ते ॥ ४ ॥ तस्मै कं पुनराधेयमादधीत । एवमै हैवाग्नेः मियं धा-
मोपगच्छति सोऽस्माऽउभयानि रूपाणि प्रतिनिःसृजति यानि च ग्राम्याणि या-
नि चारययानि तस्मिन्नेतान्युभयानि रूपाणि दृश्यन्ते परमता वै सा स्पृहयन्त्यु हास्मै
स्मै तथा पुष्पति लोकमम्बेवापि ॥ ५ ॥ आग्नेयोऽयं यज्ञः । ज्योतिरग्निमाप्सो
दग्धा सोऽस्य पाप्मानं दहति स इह ज्योतिरेव श्रिया यशसा भवति ज्योतिरमुत्र
पुण्यलोकश्चैतन्न तस्मादादधीत ॥ ६ ॥ स वै वर्षास्त्रादधीत । वर्षा वै सर्व-
श्चतथो वर्षा हि वै सर्वश्चतथोऽथाहो वर्षमर्कमाहो वर्षमरुमेति संवत्सरान्तसं-
वदन्ति वर्षा ह त्वेव सर्वेषामृतूनां रूपमुप हि तद्वर्षासु भवति यदाहुर्ग्रीष्मइव
वाऽअयेत्यतो तद्वर्षासु भवति यदाहुः शिशिरइव वाऽअयेति वर्षाविद्वर्षाः ॥ ७ ॥
अथैतदेव परोक्षं रूपम् । यदेव पुरस्ताद्वाति तद्वसन्तस्य रूपं यस्तत्तनयति तद्वर्षा-
स्य यद्वर्षति तद्वर्षाणां यद्विद्योतेत तच्छब्दो यद्वृष्टोद्गृह्णाति तदेमन्तस्य वर्षाः सर्व-
श्चतथ च तून्प्राविशदृष्ट्य एवैनमेतन्निर्मितीति ॥ ८ ॥ आदित्यस्तेव सर्वश्च-
तथः । यदेवोदेत्यथ वसन्तो यदा संग्रहोऽथ ग्रीष्मो यदा मध्यन्दिनोऽथ वर्षा
यदापराद्गोऽथ शरद्वैवास्तमेत्यथ हेमन्तस्तस्माद् मध्यन्दिनऽएवादधीत तद्धि
लोपोऽस्य लोकस्य नेदिष्टं भवति तन्नेदिष्टावेवैनमेन्मध्याह्निर्मितीति ॥ ९ ॥

क्षायमेव नाऽक्षयं पुरुषः । पाप्मानुपकृतः सोऽस्यान्तःकृतिष्ठो भवत्यप्र-
 स्पन्दमिवेयस्यते तत्कृतिष्ठमेवैतत्पाप्मानुपवाधते तस्माद् मध्यन्दिनऽपवादधीति
 ॥ १० ॥ तं वै दर्भैरुद्धरति । दारुभिर्वै पूर्वपुद्धरति दारुभिः पूर्वं दारुभिस्पर्शं
 जामि कुर्यात्समृद्धं कुर्याद्वापो दर्भा आपो वर्षा ऋतून्नाविशदन्निरेवैनेमेतदद्रघो
 निर्विधीते तस्माद्दर्भैरुद्धरति ॥ ११ ॥ अर्कपलाशाभ्यां । त्रीटिमयमपुं कृत्वा
 यथ गार्हपत्यमाधास्यन्भवति तद्विदधाति तद्गार्हपत्यमादधाति ॥ १२ ॥ अर्क-
 पलाशाभ्यां । यथमयमपुं कृत्वा यथाहवनीयमाधास्यन्भवति तद्विदधाति तदाह-
 वनीयमादधाति पूर्वाभ्यामेवैनावेतदग्निभ्यामन्तर्दध्म इति वदन्तस्तर्द्धं तथा न कु-
 र्याद्वाग्निप्रिष्टवान्निर्हितौ भवतः ॥ १३ ॥ आग्नेयमेव पुञ्चकपालं पुरोडाशं निर्वपति ।
 तस्य पुञ्चपदाः पक्षयो याज्यानुवाक्या भवन्ति पुञ्च वाऽश्चतुर्व ऋतून्नावि-
 शदतुभ्य एवैनेमेतान्निर्ममेते ॥ १४ ॥ सर्व आग्नेयो भवति । एवधं हि तृष्ठाग्ने-
 मिषं धामोषागच्छतस्मात्सर्व आग्नेयो भवति ॥ १५ ॥ तेनो पाथंशु चरन्ति ।
 यद्वै ज्ञातये वा सत्पये वा निष्केवन्त्यं चिकीर्षति तिर इवैतेन योभवद्वैभ्यदेवोऽन्यो
 यज्ञोऽप्य निष्केवन्त्य आग्नेयो यद्वै तिर इव तदुपाथंशु तस्मादुपाथंशु चरन्ति
 ॥ १६ ॥ ज्यैष्ठ्यमनुयाजं यजति । कुतर्कमेव हि स तर्हि भवति सर्वो हि क-
 तमनुबुध्यते ॥ १७ ॥ स आध्याष्याह । सप्रियो यजेति तदाग्नेयं रूपं परोऽलं
 त्वग्नीन्यजेति त्वेव प्रयासदेव प्रत्यक्षमाग्नेयं रूपं ॥ १८ ॥ स यजति ।
 अग्नेऽध्याज्यस्य व्यन्तु वौभगग्निमाज्यस्य वेतु वौभगग्निमाज्यस्य व्यन्तु वौभ-
 गग्निमाज्यस्य वेतु वौभगिति ॥ १९ ॥ अथ स्वाहाग्निमिवाह । आग्नेयमाज्य-
 भागं स्वाहाग्निं प्रवमानमिति यदि प्रवमानाय धियेरन्स्वाहाग्निमिन्दुमन्त-
 मिति युष्मन्तयऽऽन्दुमते धियेरन्स्वाहाग्निं स्वाहाग्नीनाज्यपान्जपाणोऽअ-
 ग्निमाज्यस्य वेत्ति यजति ॥ २० ॥ अथा हाग्नेयेऽनुब्रूहीति । आग्नेयमाज्य-
 भागं सोऽन्वाहाग्निं स्तोमेन बोधय समिधानोऽअपत्यम् । हव्या देवेषु नो
 क्षयइति स्वपितीव स्वन्तु वाऽऽदत्तपदुद्वांसितो भवति सम्प्रबोधयत्येवैनेमेतत्समुदी-
 र्ययति जुषाणोऽअग्निमाज्यस्य वेत्ति यजति ॥ २१ ॥ अथ यद्यग्नये प्रवमा-
 नाय धियेरन् । अग्नये प्रवमानाणानुब्रूहीति प्रयासोऽन्वाहाग्नेऽआयं पि पवस-
 आमुवोर्नेमिषं च नः । आरेवाभस्व दुच्छनामिति तथाहाग्नेयो भवति सोमो वै प्र-
 मानस्तदु सौम्यामाज्यभागान्नयन्ति जुषाणोऽअग्निः प्रवमान आज्यस्य वेत्ति यजति
 ॥ २२ ॥ अथ यद्यग्नयेऽऽन्दुमते धियेरन् । अग्नयेऽऽन्दुमतेऽनुब्रूहीति प्र-
 यासोऽन्वाहोष्पु मवाणि तेऽग्नयेऽद्वेतरा गिरः । एभिर्वर्षसऽऽन्दुमिति यथा

हाम्नेयो भवति सोमो वाऽऽनुस्तदु सौम्यावाज्यभागान्नुयन्ति जुपाणोऽग्नि-
 रिन्दुमानाज्यस्य वेत्तिरिति यजन्येषु सर्वमाम्नेयं करोति ॥२३॥ अथाहाम्नेयोऽनु-
 ब्रूहीति द्विषः । अग्निं यजाग्रथे स्विष्टकृतेऽनुयुष्मग्निः स्विष्टकृतं यजेत्यथ यदेवान्य-
 जेत्परमीन्यजेत्येवैतदाह ॥२४॥ स यजति । अग्नेर्वसुवने वसुधैयस्य वेतु वौभगमा-
 ऽव वसुवने वसुधेयस्य वेतु वौभग्मेवोऽग्निः स्विष्टकृदिति स्वयमाग्नेयस्तृतीय एवं
 घाम्नेयाननुयाजान्करोति ॥ २५ ॥ ता वाऽपूताः । पङ्क्तिभक्त्यैर्यजति घृतश्वः
 मयाज्ञेषु मेऽयनुयाज्ञेषु पद्भ्याऽश्नतव अतून्नाविशदृतुभ्य एवैनमेतन्निर्मिमीते ॥ २६ ॥
 द्वादश वा प्रयोदश वा ज्जराणि भवन्ति । द्वादश वा ने त्रयोदश वा संवत्सस्य मासाः
 संवत्सस्य तून्नाविशदृतुभ्य एवैनमेतत्संवत्सरान्निर्मिमीते न ह्ये चतु सहाजामितायै
 जामि हकुरायवदे चित्सह स्यातां व्यन्तु वेत्तित्येव मयाजानां रूपं वसुवने वसुधे-
 यस्येत्यनुयाजानाम् ॥ २७ ॥ तस्य हिरण्यं वृक्षिणा । आग्नेयो वाऽप्य यज्ञो भवत्यग्ने
 वेतो हिरण्यं तस्माद्विरण्यं वृक्षिणानद्वान्वा स हि ब्रह्माग्नेयोऽग्निदग्धमिष्ट
 शस्य ब्रह्म भवति देवानां हव्यवाहनोऽग्निरिति ब्रह्मति वाऽप्य मनुष्येभ्यस्तस्मा-
 दनद्वान्वृक्षिणा ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [२. ३.] ॥

प्रजापतिर्ह वाऽइदमग्रऽप्यक एवास । स ऐक्षत कथं नु प्रजापेयेति सोऽश्राम्यत्स
 तपोऽतप्यतु सोऽग्निमेष मुखज्जनयां चक्रे तद्यदेने मुखवृजनयत तस्मादद्वाहोऽ-
 ग्निः स यो हवमेतमग्निमभ्राद वेदान्नाशो हव भवति ॥ १ ॥ तस्माऽ एनमेतदग्रे
 देवानामजनयत । तस्मादग्निरग्निर्ह वै ज्ञापैतद्यदग्निरिति स जातः पूर्तः प्रेयाय यो
 वै पूर्ष एतदग्रऽपतीति वे तगाहुः सोऽप्यस्याश्रिता ॥ २ ॥ स ऐक्षत प्रजापति ।
 अभ्रादं वाऽइममात्मनोऽजीजने यदग्निं न वाऽइह मदन्यवन्नमस्ति यं वाऽअयं
 नाध्यादिति कान्वालीकृता हव तर्हि पृथिव्यास ज्ञापय आत्तुर्न वृत्तस्पतय-
 स्तवेवास्य मनस्यास ॥ ३ ॥ अथैनमग्निर्व्याचिनोपपयवर्त । तस्य भीतस्य
 स्वो महिमापचकाम वाग्वाऽअस्य स्वो महिमा वागस्यापचकाम स आत्मज्ञेवा-
 हुतिमीपे स बुदमृष्ट तथबुदमृष्ट तस्मादिदं चालोमकमिदं च तत्र विवेद घृताहुतिं
 वैव पययाहुतिं वोभ्यथ ह त्वेव तत्पय एव ॥ ४ ॥ सा हैनं नाभिराधयां च-
 कार । केशमिथेव हास तां ज्योत्स्नोपं चयेति तत ओपधयः सममयंस्तस्याओपधयो
 नाम ॥ द्वितीयमृदमृष्ट तत्रापरागाहुतिं विवेद घृताहुतिं वैव पययाहुतिं वोभ्यथ
 ह त्वेव तत्पय एव ॥ ५ ॥ सा हैनमभिराधयां चकार । स व्यचिकित्सज्जु-
 ह्वानीऽमा दौपाऽमिति तथ स्वो महिमाप्युवाद जुहुधीति स प्रजापतिर्विदां चकार
 स्वो वै मा महिमादेनि स स्वाहेत्येवाजुहोतस्मादु स्वाहेत्येव हूयते तत एव बुदियाय

य एष तपति ततोऽयं प्रवभूव योऽयं पवते तत् एवाग्निः पुराह पयिववर्त ॥ ६ ॥
 स हुत्वा प्रजापतिः । प्रजायायतात्स्यतश्चाग्नेर्मृत्योरात्मानमप्रापत् स यो हैवं
 विद्वानग्निहोत्रं जुहोत्येतां हैव प्रजातिं प्रजायते यां प्रजापतिः प्रजायतैवमुहैवा-
 त्स्यतोऽग्नेर्मृत्योरात्मानं प्रापत् ॥ ७ ॥ स यत्र म्रियते । यत्र नमश्चावभ्यादधति तदेपोऽ-
 ग्नेरपिजायतेऽथास्य शरीरमेवाग्निर्दहति तद्वथा पितुर्वा मातुर्वा जायेतैत्रयोऽग्नेरभि-
 जायते शदनद्व वाऽप्य न सम्भवति योऽग्निहोत्रं न जुहोति तस्माद्वाऽग्निहो-
 त्रं होतव्यम् ॥ ८ ॥ तद्वा एतत् । एव विचिकित्सायै जन्म यत्प्रजापतिर्व्यचि-
 कित्सत्सु विचिकित्सन्त्येषस्यधियत् यः प्रजायायतात्स्यतश्चाग्नेर्मृत्योरात्मान-
 मप्रापत् स यो हैवमेतद्विचिकित्सायै जन्म वेद यद्वा किं च विचिकित्सति श्रेयसि
 हैव धियते ॥ ९ ॥ स हुत्वा न्यमृष्ट । ततो विक्रतः समभयत्तस्मादेष यज्ञियो
 यज्ञपात्रीयो वृत्तस्त एते देशानां वीर्यं प्रजायन्ताग्निर्षोऽयं पवते मरुतः स यो
 हैवमेतान्देशानां वीर्यान्वेशाहास्य वीरो जायते ॥ १० ॥ तऽव हैतज्जुः । वयं है
 प्रजापतिं पितरमनु स्मो हन्त वयं तत्प्रजामहै यदस्मानन्यसदिति ते परिभ्रित्य
 गायत्रेणापहिकारेण गुण्टुविरे तत्पर्ययश्वन्तस्म समहोऽधेयमेव पृथिव्यास्ताव
 ॥ ११ ॥ ते स्तुत्वा प्राञ्च उच्चक्रमुः । पुनरेव इति देवा एतां सम्भूतां
 स्मा हैनानुवीचय हिंकार ते देशा विदां चकुरेव साम्नो हिंकार इत्यपहिकारं
 हैव पुरा ततः सामास स एष गृवि साम्नो हिंकारस्तस्मादेपोपजीवनीपोपजी-
 वनीयो ह वै भवति य एवमेतं गृवि साम्नो हिंकारं वेद ॥ १२ ॥ ते होचुः ।
 भद्रं वाऽव्यजीवनामहि ये नामजीवनामहि यज्ञो ह्येवेयं नो ह्युते रोपिहस्तापते-
 ऽन्तं ह्येवेयं यदि किं चाभं गौरेव तदिति ॥ १३ ॥ तद्वाऽएतदेवैतासां नाम ।
 एतद्यज्ञस्य तस्मादेतत्परिहरेत्साधु पुण्यमिति ब्रूयो ह वाऽयस्यैता भवन्त्युप-
 नामक एनं यज्ञो भवति य एवं विद्वानेतत्परिहरति साधु पुण्यमिति ॥ १४ ॥
 तामु हाग्निरभिदध्यौ । मिष्युमनवा स्यामिति तां सम्भवभूतस्यां रेतः
 प्राप्तिञ्चतत्स्योऽभनत्तस्मादेतदाग्न्यां गृवि सत्यां मृत्युवग्नेर्हि रेतस्तस्मात्
 दि कृष्णायां यदि रोहिण्यां शुक्रमेव भवत्यग्निसंकाशमग्नेर्हि रेतस्त-
 स्मात्प्रथमवुरधुम्यां भवत्यग्नेर्हि रेतः ॥ १५ ॥ ते होचुः । हन्तेवं जुहवा-
 महाऽदिति कस्मै न इदं प्रथमाय होष्यन्तीति यक्षमिति हैवाग्निरुवाच यक्षमिति
 योऽयं पवते यक्षमिति मरुते न सम्पादयां चकृस्ते हासम्पाद्योचुः प्रजापति-
 मेव पितरं प्रत्ययाभ स यस्मै न इदं प्रथमाय होतव्यं वक्ष्यति तस्मै न इव प्रथ-
 माय होष्यन्तीति ते प्रजापतिं पितरं प्रतीत्योचुः कस्मै न इदं प्रथमाय होष्यन्तीति

॥ १६ ॥ स होवाच । अग्नयेऽग्निरनुष्ठया स्वर्धरेतः प्रजनयिष्यते तथा प्रजनि-
ष्यध्वऽइत्यथ तुभ्यमिति सूर्यमथ यदेव हूयमानस्य व्यरनुते तदेवैतस्य योऽयं
पवतऽइति तदेभ्य इदमप्येतर्हि तर्ध्व जुहत्यग्नयऽएव सायथ सूर्याय प्रातरथ य-
देव हूयमानस्य व्यरनुते तदेवैतस्य योऽयं पवते ॥ १७ ॥ ते हुत्वा देवाः । इमां
प्रजातिं प्राजायन्त येषामिधं प्रजातिरिमां विजितिं व्यजयन्त येयमेषां विजिरिममेव
लोकमग्निरजयदन्तरिक्षं वार्यादिवमेव सूर्यः स यो ह्येवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोत्येताथ
हैव प्रजातिं प्रजायते वामेतऽएतत्प्राजायन्तैतां विजितिं विजयते वामेतऽएतद्यजयन्तै-
तैरु हैव सलोको भवति य एवं विवद्वानग्निहोत्रं जुहोति तस्माद्वाऽअग्निहोत्रथ
होतव्यम् ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २॥ [२.४] ॥ अथ्यायः ॥ २ ॥ [११.] ॥

सूर्यो ह वाऽअग्निहोत्रं । तद्यदेतस्या अग्रऽआहुतेरुदैस्तस्मात्सूर्योऽग्निहोत्रथ
॥ १ ॥ स यत्सायमस्तमिते जुहोति । य इदं तस्मिन्निह सति जुह्वानीत्यथ य-
त्प्रातरनुदिते जुहोति य इदं तस्मिन्निह सति जुह्वानीति तस्माद्वै सूर्योऽग्निहोत्र-
मित्याहुः ॥ २ ॥ शतम् १००० ॥ अथ यदस्तमिते । तदग्न्यावेव योनौ गर्भो भूत्वा
पृथिवीति तं गर्भं भवन्तमिमाः सर्वाः प्रजा अनु गर्भा भवन्तीलिता हि शरे सं-
जानाना अथ यद्वाग्निस्तिर एवैतत्करोति तिर इव हि गर्भाः ॥ ३ ॥ स यत्सा-
यमस्तमिते जुहोति । गर्भमेवैतत्सन्तमभिजुहोति । गर्भथ सन्तमभिकरोति स यद्ग-
र्भथ सन्तमभिजुहोति तस्मादिमे गर्भा अनश्नन्तो जीवन्ति ॥ ४ ॥ अथ यत्प्रात-
रनुदिते जुहोति । पूजनयत्येवैनमेतः सोऽयं तेजो भूत्वा विद्याजमान उदेति शरव-
द्ध वै नोदिषा यदस्मिन्नेतामाहुतिं न जुह्यात्तस्माद्वाऽएतामाहुतिं जुहोति ॥ ५ ॥
स यथाहिस्त्वचो निर्मुच्येत । एवथ शशेः पाप्मनो निर्मुच्यते यथा ह वाऽअहिस्त्व-
चो निर्मुच्येतैवथ सर्वस्मात्पाप्मनो निर्मुच्यते य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति त-
देतस्मैवानु प्रजातिमिमाः सर्वाः प्रजा अनु पूजायन्ते वि हि सृज्यन्ते यथार्थथ
॥ ६ ॥ स यः पुरादित्यस्यास्तमयात् । आहवनीयमुद्धरेत्येते वै विश्वे देवा रश्मयो-
ऽथ यत्परं भाः प्रजापतिर्या स इन्द्रो वैतद्गु ह वै विश्वे देवा अग्निहोत्रं जुहोती गृ-
हानागच्छन्ति स यस्यानुद्धृतमागच्छन्ति तस्मादेवा अपप्रयन्ति तद्वाऽअस्मै त-
द्वयथये तस्मादेवा अपप्रयन्ति तस्यानु व्यृद्धिं यश्च वेद यश्च नानुद्धृतमभ्यस्तम-
गादित्याहुः ॥ ७ ॥ अथ यः पुरादित्यस्यास्तमयात् । आहवनीयमुद्धरति यथा
ध्रेयस्यागमिष्यत्यावसयेनोपकृतेनोपासीतैवं तत्त यस्योद्धृतमागच्छन्ति तस्माद-

वनीये प्रविशन्ति तस्याहवनीये निविशन्ते ॥ ८ ॥ ॥ यत्सायमस्तमिते
 जुहोति । अग्नावेवैभ्य षतत्यविष्टेभ्यो जुहोत्यथ यत्पातनुदिते जुहोत्यप्रेतेभ्य ए
 वैभ्य षतज्जुहोति तस्मादुदितहोमिना विविन्नमग्निहोत्रं मन्यामहऽइति ह स्माहा-
 सुरिर्धिया शून्यमावसथमाहरेदेवं तदिति ॥ ९ ॥ द्वयं वाऽहं जीवनं । मूर्ति चैवा
 मूलं च तदुभयं देवानां मन्मनुष्या उपजीवन्ति पशवो मूला ओषधयो मूलिन्य-
 स्ते पशवो मूला ओषधीर्मूर्तिर्नाजग्ध्वापः पीत्वा तत एव रसः सम्भवति ॥ १० ॥
 स यत्सायमस्तमिते जुहोति । अस्य रसस्य जीवनस्य देवेभ्यो जुह्वानि यदेपा-
 मिदं मृदुपजीवाम इति स यत्ततो रात्र्यारम्भाति हुतोच्छिष्टमेव तन्निरवत्तव-
 ल्यश्नाति हुतोच्छिष्टस्य ह्येवाग्निहोत्रं जुह्वदशितः ॥ ११ ॥ अथ यत्प्रातनुदिते जुहो-
 ति । अस्य रसस्य जीवनस्य देवेभ्यो जुह्वानि यदेपामिदं मृदुपजीवाम इति स यत्त-
 तोऽह्नारम्भाति हुतोच्छिष्टमेव तन्निरवत्तवल्ग्यश्नाति हुतोच्छिष्टस्य ह्येवाग्निहोत्रं जु-
 ह्वदशितः ॥ १२ ॥ तदाहुः । ममेवान्ये यज्ञास्तिष्ठन्तेऽग्निहोत्रमेव न संतिष्ठन्तेऽपि
 द्वादशसंवत्सरमन्तवदेवाधैतदेवानन्तं सायं हि हुत्वा वेद मातृहोप्यामीति
 प्रातर्हुत्वा येद पुनः सायं होप्यामीति तदेतवनुपस्थितमग्निहोत्रं तस्यानुपस्थि-
 तिमन्वनुपस्थिता इमाः प्रजाः प्रजायन्तेऽनुपस्थितो ह वै धिया प्रजाया प्रजायते
 य एवमेतवनुपस्थितमग्निहोत्रं वेद ॥ १३ ॥ तदुग्व्याधिश्रयति । श्रुतमसदिति
 तदाहुर्वर्षदन्तं तर्हि जुहुयादिति तद्वै नोदन्तं कुर्यादुप ह दहेद्यदुदन्तं कुर्यादुपमजहि
 वै रेत उपदग्धं तस्मान्नोदन्तं कुर्यात् ॥ १४ ॥ अपिधित्यैव जुहुयात् । यन्न्वेवै-
 तदग्ने रेवस्तेन न्वेव श्रुतं यदेनदग्नाधिश्रयन्ति तेनोऽप्य श्रुतं तस्मादधिधित्यैव
 जुहुयात् ॥ १५ ॥ तद्ववज्योतयति । श्रुतं वेदानोत्पत्ताः प्रत्यानयति शा-
 न्त्यै न्वेव रसस्यो चैव सर्वत्वायेदं हि यदा षपस्योषधयो जायन्तेऽओषधी-
 र्जग्ध्वापः पीत्वा तत एव रसः सम्भवति तस्मादु रसस्यो चैव सर्वत्वाय तस्मा-
 द्येनं क्षीरं केवलं पानेऽभ्याभवेदुदस्तोकप्रचोत्तयितव्यं प्रयाष्टान्त्यै न्वेव र-
 सस्यो चैव सर्वत्वाय ॥ १६ ॥ अथ चतुरुजयति । चतुर्धाविहितं हीदं पयोऽथ
 समिधमाहोषाद्रवति समिद्धहोमयैव सोऽनुपसाच पूर्वामाहुतिं जुहोति स
 यदुपसादयेद्यथा यस्माऽश्ननाहारिप्यन्तस्याहन्तरा निदध्यादेवं तदथ यदनु-
 पसाय यथा यस्माऽश्ननाहारिप्यन्तस्याहन्तरा निदध्यादेवं तदुपसायोत्तरां
 नानावीर्येऽण्वेनेऽणत्स्क्रोति मनश्च ह वै वाक्चैतेऽग्राहुतो तन्मनश्चैवैतद्वाच
 च व्यावर्तयति तस्मादिदं मनश्च वाक्च सपानमेव सप्रानेव ॥ १७ ॥ स वै हि-
 रणी जुहोति । विरूपपाष्टि द्विः प्राश्नाति चतुरुजयति तद्वश् दशक्षरा वै विरा-

द्विराह्वै यज्ञस्तद्विराजमेवैतद्यज्ञमभिसम्पादयति ॥ १८ ॥ स यद्गन्तौ जुहोति ।
तदेवेपु जुहोति तस्मादेवाः सन्त्यथ यदुपपाप्मि । तत्पितृषु चोपधीषु च जुहोति
तस्मात्पितरश्चोपधमश्च सन्त्यथ यदुत्था भ्राजति तन्मनुष्येषु जुहोति त-
स्मान्मनुष्याः सन्ति ॥ १९ ॥ या वै मजा यज्ञेऽनन्वाभक्ताः । पराभूता वै ता
पवधेयैतद्या इमाः मजा अपराभूतास्ता यज्ञमुत्तस्याभजति तेनो ह पशवोऽन्वाम-
क्ता युन्मनुष्यान्तु पशवः ॥ २० ॥ तदु होवाच याज्ञवल्क्यः । न वै यज्ञ इय मन्तव्यं
पाकयज्ञ इय याऽऽतीदध हि यदन्यस्मिन्यज्ञे लुच्यवद्यति सर्वं तदग्रा जुहोत्यथ-
तदग्नौ हुत्वात्सृज्याचामति निलेहि तदस्य पाकयज्ञस्येवेति तदस्य तत्पशव्यध-
रूपं पशव्यो हि पाकयज्ञः ॥ २१ ॥ सैषैकाहुतिरेवाग्रे । ग्रामेषाम् प्रजापाति-
रजुहोत्यथ यदेतत्सृज्यश्चेवाग्निं यन्ताग्निर्योऽयं पृथक् सूर्यस्तस्मादेष्टा द्वितीया-
हुतिर्हूयते ॥ २२ ॥ सा या पूर्वाहुतिः । साग्निहोत्रस्य देवता तस्मात्तस्यै जुहोत्यथ
योचरा स्विष्टकृद्वाजनमेव सा तस्मात्तामुत्तरार्धे जुहोत्येषा हि द्विक् स्विष्टकृत-
स्तन्यधुनाप्येषा द्वितीयाहुतिर्हूयते द्वन्द्वं हि मिथुनं प्रजननम् ॥ २३ ॥ त-
द्वयमेवैतेऽग्राहुती । भूतं चैव भविष्यच्च जातं च जनिष्यमाणं चागतं चाशा चाद्य-
च इत्यथ तद्वयमेवानु ॥ २४ ॥ आत्मैव भूतं । अदा हि तद्यज्जुतमदो तद्यदात्मा प्रजैश्च
भविष्यदुनदा हि तद्यद्विष्यदुनदो तद्यत्प्रजा ॥ २५ ॥ आत्मैव जातम् । अदा हि
तद्यजातमदो तद्यदात्मा प्रजैश्च जनिष्यमाणमनदा हि तद्यज्जनिष्यमाणमनदो
तद्यत्प्रजा ॥ २६ ॥ आत्मैवागतम् । अदा हि तद्यदागतमदो दद्यदात्मा प्रजैश्चाशा-
नदा हि तद्यदाशानदो तद्यत्प्रजा ॥ २७ ॥ आत्मैवाद्य । अदा हि तद्यद्यदा-
दो तद्यदात्मा प्रजैश्च यज्ञेऽनदा हि तद्यज्ञेऽनदो तद्यत्माज्ञ ॥ २८ ॥ सा या पूर्वा-
हुतिः । सात्मानमभि हूयते तां मन्त्रेण जुहोत्यदा हि तद्यन्त्रोऽदो तद्यदात्माऽथ
योचरा सा मज्जामभि हूयते तां तूष्णीं जुहोत्यनदा हि तद्यत्तूष्णीमनदो तद्यत्प्र-
जाः ॥ २९ ॥ स जुहोति । अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वादेत्यथ प्रातः सूर्यो ज्योति-
र्ज्योतिः सूर्यः स्वादेति तत्सत्येनैव हूयते यदा श्वेव सूर्याऽस्तमेत्यधाम्निर्ज्योतिर्यदा
सूर्य उदेत्यथ सूर्यो ज्योतिर्यद्वै सत्येन हूयते तदेवान्वाच्छति ॥ ३० ॥ तदु हैतदेवाकण्ये
ग्रहमवर्चसकामाय तज्जानूवाचाग्निर्वर्चो ज्योतिर्वर्चः सूर्यो वर्चो ज्योतिर्वर्च इति ग्रहम्
वर्चसो हैव भवति य एवं विद्यानाग्निहोत्रं जुहोति ॥ ३१ ॥ तद्वस्त्येव प्रजननस्येन रूपम् ।
अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहति तदुभयतो ज्योती रेतो देवतया परिरुद्धात्तुभ-
यतः परिरुद्धीतं वै रेतः पूजयते तदुभयत पूर्वतत्परिगृह्य पूजनयति ॥ ३२ ॥ अथ

प्रातः । सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति तदुभयतो ज्योती रेवो देवतया परि-
 गृह्णात्युभयतःपरिगृहीते वै रेतः पूजायते तदुभयत एवतत्परिगृह्य प्रजनयति तत्प्र-
 जननस्य रूपम् ॥ ३३ ॥ तदु होवाच जीवलरचैलाकिः । गर्भमेवाराणिः करोति
 न प्रजनयतीति ॥ पतेनैव सायं जुहुयात् ॥ ३४ ॥ अथ प्रातः । ज्योतिः सूर्यः
 सूर्यो ज्योतिः स्वाहेति तद्वाहर्भा ज्योती रेवो देवतया करोति वहिर्भा वै रेतः प्र-
 जाते भयति तदेनत्प्रजनयति ॥ ३५ ॥ तद्वाहुः । अग्नौवेनत्सायं सूर्य जुहो-
 ति सूर्यं प्रातराग्निमिति तदै तद्वितहोमिनामेव यथा होव सूर्योऽस्तमेत्यग्नि-
 ज्योतिर्यथा सूर्य उदेत्यथ सूर्यो ज्योतिर्नास्य स्म परिचक्षेयमेव परिचक्षा यत्तस्यै
 नाज्जा देवतायै ह्यते याग्निहोत्रस्य देवताग्निज्योतिर्ज्योतिराग्निः स्वाहेति तद्व
 नाग्नये स्वाहेत्यथ प्रातः सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति तत्र न सूर्याय स्वा-
 हेति ॥ ३६ ॥ अतेनैव जुहुयात् । सजुदेवेन सवित्रेति तत्सवितृमत्प्रसवाय सजु
 राज्ञेन्द्रवत्येति तद्वाग्या मिथुनं करोति सुन्द्रं करोतीन्द्रो हि यज्ञस्य देवता जुपाणो-
 ऽअग्निर्वेतु स्वाहेति तदग्नये प्रत्यक्षं जुहोति ॥ ३७ ॥ अथ प्रातः । सजुदेवेन
 सवित्रेति तत्सवितृमत्प्रसवाय सजरूपमेन्द्रवत्येत्यहनेति वा तद्वा वापसां वा मिथुनं
 करोति सुन्द्रं करोतीन्द्रो हि यज्ञस्य देवता जुपाणः सूर्यो वेतु स्वाहेति तत्सूर्याय प्रत्यक्षं
 जुहोति तस्मादेवमेव जुहुयात् ॥ ३८ ॥ ते होचुः । क्रो न इदं होषमीति ब्राह्म-
 ण एवेति ब्राह्मणं नो जुहुषीमि हि मे नृता भयिष्यतीत्याग्निहोत्रोन्निष्ठमुवेति स
 यत्तुाचि परिशिनाष्टि तद्वाग्निहोत्रोन्निष्ठमुवेति यत्स्थाल्यां यथा परीणहो निर्वृणदेवं त
 तस्मात्तद्य एव रुच्य पिबेत्तर्ह नान्नाग्रणः पिबेदग्नौ यधिधयन्ति तस्मात्तद्वा-
 अणः पिबेत् ॥ ३९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [३. १.] ॥

एता ह वै देवता योऽस्ति । तस्मिन्वसन्तीन्द्रो यमो राजा नहो नैपिथोऽनश्नेत्तां
 गमन्तोऽसन्पाथसचः ॥ १ ॥ तद्वाग्य एवेन्द्रः । यदाहवनीयोऽथ एव गार्हपत्यो
 यमो राजापैष एव नहो नैपिथो यदन्वाहार्यपचनस्तद्यदेतमहरर्हदाक्षित्तयत् आहर-
 न्ति तस्मादाहुरहरर्हं नहो नैपिथो यमथ राजाने दोक्षणात् उपनयतीति ॥ २ ॥
 अथ य एष सभागामग्निः । एष एवानश्रन्त्सांयमनस्तद्यदेतमनशित्वेवोपसंगन्धेते
 तस्मादेषोऽनश्रन्त्ययदेतदस्मोक्तुत् परावपन्त्येव एवासन्पाथसचः ॥ यो हैवमेतदे-
 देवं प्रयेता देवता वसन्तीति सर्वान्वेतांलोकांन्प्रपति सर्वलोकांननुसंचरति
 ॥ ३ ॥ तेपामुपस्थानं । यदेव सायं प्रातराहवनीयमुष च तिष्ठतऽत्र च आस्ते तदेव
 तस्योपस्थानमुष यदेव प्रतिपद्ये गार्हपत्यमास्ते वा शेते वा तदेव तस्योपस्थान-

मथ यत्रैव संमज्जन्वाहार्यपचनमुपस्मरेत्तदेव तं मनमोपतिष्ठेन तदेव तस्योपस्थानम् ॥ ४ ॥ अथ यातुः । अनशित्वा पुनर्तुः सभायामामित्वापि कामं पृण्ययेत् तदेव तस्योपस्थानमथ यत्रैव भस्मोद्धृतमुपनिच्छेत्तदेव तस्योपस्थानमेवम् हास्येना देवता उपस्थिता भवन्ति ॥ ५ ॥ यजमानदेवत्यो वै गार्हपत्यः । अथैष भ्रातृव्य देवत्यो यदन्वाहार्यपचनस्तस्मादेतं नाहरहराहरेयुर्न ह वाऽग्रस्य सपत्ना भवन्ति यस्यैवं विदुष एतं नाहरहराहरेत्यन्वाहार्यपचनो वाऽप्यः ॥ ६ ॥ उपवसथऽएवैनमाहरेयुः । यत्रैवास्मिन्पृच्छन्तो भवन्ति तथो हास्यैपोऽमोघायाहृतो भवति ॥ ७ ॥ नवावसिते वै नमाहरेयुः । तस्मिन्पृच्छेयुस्तद्वाक्या अशनीयुर्युषु तन्न विन्देद्यत्पृच्छेदपि गोरेव दुग्धमाधिश्रयितवै दूयात्तस्मिन्वाह्नयान्याययितवै दूयात्प्रापीयात्ततो ह वाऽग्रस्य सपत्ना भवन्ति यस्यैवं विदुष एवं कुर्वन्ति तस्मा देवमेव चिकीर्षेत् ॥ ८ ॥ तद्यत्रैतत्प्रथमं सुमिदो भवति । धूप्यतऽइव तर्हि हैप भवति रुद्रः स यः कामयेत यथेमा रुद्रः मजा अथद्वयेव त्वत्सहसेव त्वन्निघातमिव त्वत्सुचतऽएवमक्षमधामिति तर्हि ह स जुहुयात्प्राप्नोति हैवैतदध्यायं य एवं विद्वांस्तर्हि जुहोति ॥ ९ ॥ अथ यत्रैतत्प्रदीप्ततरो भवति । तर्हि हैप भवति वरुणः स यः कामयेत यथेमा वरुणः मजा गृह्णिवत्स्वहसेव त्वन्निघातमिव त्वत्सुचतऽएवमक्षमधामिति तर्हि ह स जुहुयात्प्राप्नोति हैवैतदध्यायं य एवं विद्वांस्तर्हि जुहोति ॥ १० ॥ अथ यत्रैतत्प्रदीप्तो भवति । उर्येधूमः परमया जूत्या बल्यलीति तर्हि हैप भवतीन्द्रः स यः कामयेतेन्द्र इव श्रिया युशसा स्यामिति तर्हि ह स जुहुयात्प्राप्नोति हैवैतदध्यायं य एवं विद्वांस्तर्हि जुहोति ॥ ११ ॥ अथ यत्रैतत्प्रतितामिम । तिरध्वीवाचिः सं शाम्यतो भवति तर्हि हैप भवति मित्रः स यः कामयेत मैत्रेणेदमक्षमधामिति यमाहुः सर्वस्य वाऽग्र्यं ब्राह्मणो मित्रं न वाऽग्र्यं कं चन हिनस्तीति तर्हि ह स जुहुयात्प्राप्नोति हैवैतदध्यायं य एवं विद्वांस्तर्हि जुहोति ॥ १२ ॥ अथ यत्रैतद्वज्राध्वा करयन्तऽइवातर्हि हैप भवति वृहत् स यः कामयेत व्रीहवर्चसी स्यामिति तर्हि ह स जुहुयात्प्राप्नोति हैवैतदध्यायं य एवं विद्वांस्तर्हि जुहोति ॥ १३ ॥ एतेषामेकं संवत्सरमुपेतं तस्मिन् जुह्वन्ति वास्यान्यो जुहुयादथ योऽन्यधान्यथा जुहोति यथापो नाभिखनन्नन्यद्वाचाद्यथ स साग्निं निर्वर्तेतैवं तदथ यः सार्धं जुहोति यथापो नाभिखनन्नन्यद्वाचाद्यं तस्मिन्नेऽभितृण्णादेवं तत् ॥ १४ ॥ अथ यो ह वाऽपत्ता अघ्रायस्य यदाहुतयः । अभि हैवैतदध्यायं नृणामि य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति ॥ १५ ॥ सा या पूर्वाहूतिः । ते देवा अथ योचरा ते मनुष्या अथ यत्सुचि परिशिनाष्टि ते पशवः ॥ १६ ॥ स वै कनीय इव पूर्वाभाहुतिं जुहोति । भूय इवोचरां

भूय इव सृचि परिशिनष्टि ॥ १७ ॥ स यत्कृनीय इव पूर्वाग्रहादुति जुहोति ।
 कृनीयाथसो हि देवा मनुष्येभ्योऽथ यद्भूयऽद्व्योचरां भूयाथसो हि मनुष्या देवेभ्यो-
 ऽथ यद्भूय उव सृचि परिशिनष्टि भूयाथसो हि पशवो मनुष्येभ्यः कृनीयाथ-
 सो ह वाऽयस्य भार्या भवन्ति भूयाथसः पशवो य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति
 तदै सप्तदं यस्य कृनीयाथसो भार्या असन्भूयाथसः पशवः ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम्
 ॥ ४ ॥ [३. २.] ॥ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ १०३ ॥

यत्र वै प्रजापतिः प्रजाः ससृजे । स यन्मार्गिनं ससृजे स इदं जातः सर्वमेव
 वृष्णं दध्नुऽस्त्येवाविलपेव ता यास्तर्हि प्रजा आसुस्ता हैनं सन्धेपुं दधिरेसोऽ-
 तितित्तमाणः पुरुषपेयाभ्येषाय ॥ १ ॥ स होवाच । न वाऽद्यद्विदं तितित्ते
 हन्त त्वा मविशानि तं मा जनयित्वा विभृष्टि स यैव मां त्वमस्मिलोके जन-
 यित्वा भरिष्यस्वेवमेवाहं त्वागमुष्मिलोके जनयित्वा भरिष्यामीति तयेति तं जन-
 यित्वाविभः ॥ २ ॥ स यदग्नीऽध्याधत्ते । तदेनं जनयति तं जनयित्वा विभर्ति स यथा हैवैष
 एतमस्मिलोके जनयित्वा विभर्त्येदं हैवैष एतमुष्मिलोके जनयित्वा विभर्ति
 ॥ ३ ॥ तच्च साम्पुद्वासयेत् । सामिद्वास्यै ग्लायति स यथा हैवैष एतस्माऽथस्मिलोके
 सामि ग्लायत्येवम हैवैष एतस्माऽथमुष्मिलोके सामि ग्लायति तस्माच्च साम्पुद्वासयेत्
 ॥ ४ ॥ स यत्र म्रियते । यत्रैनमग्नावभ्यादपति तत्रेपोऽग्नेरधिजायते स
 एष पुत्रः सन्निपत्ता भवति ॥ ५ ॥ तस्मादेतदुपिणाभ्यनूक्तं । शतमिष्टं शब्दो
 ऽश्नन्ति देवा यत्रा नधक्ता जरसं तनूनाम् । पुवासो यत्र पितरो भवन्ति मां नो
 मध्या रीरिपतायुर्गन्तोरिति पुत्रो ह्येष सन्तस पुनः पिता भवत्येतच्च तत्तस्मा-
 दग्नीऽध्याधीत ॥ ६ ॥ तद्वाऽप्य एव मृत्युः । य एष तपति तत्तदेष्ट एव मृत्यु-
 स्तस्मात्ता एतस्मादर्वाच्यः प्रजास्ता म्रियन्तेऽथ याः पराच्यस्ते देवास्तस्माद् तैऽ
 मृतास्तस्येमाः सर्वाः प्रजा रश्मिभिः प्राणेष्वभिहितास्तस्मात् रश्मयः प्राणान-
 भ्यवतायन्ते ॥ ७ ॥ स यस्य कामपते । तस्य प्राणमादायोदेति स म्रियते स यो
 हैतं मृत्युमनतिमुच्यायामुं लोकमेवि यथा हैवास्मिलोके न संयुतमाद्रियते यदा
 यदैव कामपतेऽथ मायत्येवमु ईनामुष्मिलोके पुनःपुनरेव प्रमास्याति ॥ ८ ॥ स
 यत्सायमस्तमिते देऽग्राहुती जहोति । तदेताभ्यां पूर्वाभ्यां पद्मपामेतास्मिन्मृत्यो
 प्रतिनिष्ठयथ यत्पातनुदिष्टे देऽग्राहुती जुहोति तदेताभ्यामपराभ्यां पद्मपामेतिस्म-
 न्मृत्यो प्रतिनिष्ठति ॥ एनमेष उच्येवादायोदेति तदेतं मृत्युमतिमुच्यते मेपाग्निहोत्रे
 मृत्योरतिमुक्तिरिति ह वै पुनर्मृत्युं मुच्यते य एवमेतामग्निहोत्रे मृत्योरतिमुक्तिं वेद ॥ ९ ॥

यथा वाऽऽपोरनीकम् । एवं यज्ञानामग्निहोत्रं येन वाऽऽपोरनीकमेति सर्वा वै
तेनेपुरेत्येतेना दास्य सर्वे यज्ञकृतव एतं मृत्युमतिमुक्ताः ॥ १० ॥ अहोरात्रे ह या
ऽअग्निमलोके परिप्लवमाने । पुरुषस्य सुकृतं क्षिणुतोऽर्वाचीनं वाऽअतोऽहोरात्रे
तथो हास्याहोरात्रे सुकृतं न क्षिणुतः ॥ ११ ॥ यथा रथोपस्थे तिष्ठन् । उ-
परिष्टाद्वयचक्रे पश्यन्त्यमानेऽउपायेत्तेतैवं परस्तादर्वाचीनोऽहोरात्रेऽउपावेक्षते
न ह वाऽअस्याहोरात्रे सुकृतं क्षिणुतो य एवमेतामहोरात्रयोरतिमुक्तिं वेद ॥ १२ ॥
पूर्वणाहवनीयं परीत्य । अन्तरेण गार्हपत्यं चेति न वै देवा मनुष्यं विदुस्तुऽएनमे-
तदन्तरेणातिपुन्तं विदुरयं वै न इदं जुहोतीत्यग्निर्वै पाप्मनोऽपहन्ता तावस्याह-
वनीयश्च गार्हपत्यश्चान्तरेणातिपुतः पाप्मानमपहतः सोऽपहतपाप्मा ज्योतिरेषु
श्रिया युशसा भवति ॥ १३ ॥ उत्तरतो वाऽअग्निहोत्रस्य द्वारथः । स यथा द्वा-
रा प्रपद्येतैवं तद्वथ यो दक्षिणत एत्यास्ते यथा वहिर्धा चरेदेवं नृत् ॥ १४ ॥ नौर्ह
वाऽएषा स्वर्ग्या । यदग्निहोत्रं तस्याऽएतस्यै नावः स्वर्ग्याया आहवनीयश्चैव
गार्हपत्यश्च नौमण्डेऽअयेष एव नावाजो यत्क्षीरुहोता ॥ १५ ॥ स यत्प्राहुषो-
वैति । तदेनां प्राचीमभ्यजति स्वर्गं लोकमभि तथा स्वर्गं लोकं समरन्ते तस्या
वचरन् प्रादोऽण्थः सैनं स्वर्गं लोकं समापयत्यथ यो दक्षिणत एत्यास्ते यथा
प्रतीर्णापामांगच्छेत्सु विहीयेते स तत् एव वहिर्धा स्यादेवं नृत् ॥ १६ ॥ अथ या-
मेतां स मिथमभ्यावधाति सैष्टका येन मन्त्रेण जुहोति तद्यज्येनैतामिष्टकामुप-
धाति यदा वाऽऽष्टकोपधीयतेऽयाहुतिर्द्रव्यते तदस्योपाहितास्वेष्टकास्वेता आहुतयो
द्रवन्ते या एता अग्निहोत्राहुतयः ॥ १७ ॥ मज्जापतिर्वाऽअग्निः । संवत्सरो वै मज्जापतिः
संवत्सरे-संवत्सरे ह वाऽअस्याग्निहोत्रं चित्येनाग्निना संतिष्ठते संवत्सरे-संवत्सरे
चित्यमग्निमाप्नोति य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोत्येतदु हास्याग्निहोत्रं चित्येना-
ग्निना संतिष्ठते चित्यमग्निमाप्नोति ॥ १८ ॥ सप्त च वै शतान्यशीतीनामृचः ।
विंशतिश्च स यत्सार्यं प्रातरग्निहोत्रं जुहोति ते द्वेऽग्राहुती ता अस्य संवत्सर
ऽग्राहुतयः सम्पद्यन्ते ॥ १९ ॥ सप्त चैव शतानि विंशतिश्च । संवत्सरे-सं-
वत्सरे ह वाऽअस्याग्निहोत्रं महसोक्थेन सम्पद्यते संवत्सरे-संवत्सरे महदुक्थं मा-
प्नोति य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोत्येतदु हास्याग्निहोत्रं महसोक्थेन सम्पद्यते
महदुक्थमाप्नोति ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [३. ३.] ॥

अग्नौ ह वै देवाः । सर्वान्पशून्निदधिरै ये च ग्राम्या ये चारण्या विजयं वो-
पैष्यन्तः कामचारस्य वा कामायायं नो गोपिष्ठो गोपायदिति या ॥ १ ॥ तान्
हाग्निर्निचकमे । तैः संमृश रात्रिं प्रविशेत् पुनरग्रे इति देवा एदग्निं तिरोभन्ते ह विदां

चक्रुरिदं वै प्राविशद्वात्रिवै प्राविशदिति तमेतत्प्रत्यायत्याश्रयौ सायमुपातिष्ठन्त
 देहि नः पशून्पुनर्नः पशून्देहीति तेभ्योऽग्निः पशून्पुनरददात् ॥२॥ तस्मै कपर्णी-
 ऽवृपतिष्ठेत् । अग्नी वै दातारौ तावेवैतयाचते सायमुपतिष्ठेत् सायं हि देवा
 उपातिष्ठन्त दत्तो देवास्माऽएतौ पशून् एवं विद्वानुपतिष्ठेत् ॥३॥ अथ यस्माद्यो-
 पतिष्ठेत् । उभये ह वाऽऽदमये सदासुदैवाश्च मनुष्याश्च तद्यद् स्ममनुष्याणां त
 भवति तद् स्म देवान्वाचन्तऽदं वै नो नास्तीदं नोऽस्त्विति ते तस्याऽएव या-
 ज्ञ्यायै वेपेण देवास्तिरोभूता नेद्दिनसानि नेद्देव्योऽसानीति तस्माद्योपतिष्ठेत्
 ॥ ४ ॥ अथ यस्मादुपैव तिष्ठेत् । यज्ञो वै देवानामाशीर्यजमानस्य तद्वाऽएव एव
 यज्ञो यदाहुतिराशीरेव यजमानस्य तद्यदेवास्यान् तदेवैतदुपतिष्ठमानः कुरुते
 तस्मादुपैव तिष्ठेत् ॥ ५ ॥ अथ यस्माद्योपतिष्ठेत् । यो वै ब्राह्मणं वा शूद्रं समानोऽनु-
 चरति क्षत्रियं वापुं मे दास्यत्ययं मे पृथान्करिष्यतीति यो वै तं द्राघेन वा
 कर्मणा वाभिरिराधयिषति तस्मै वै स देवं मन्यतेऽथ य आह किं नु त्वं मुमासि
 यो मे न ददामीतीति अर्चनं हेष्टोरीश्वरो निर्वेदं मुन्तोस्तस्माद्योपतिष्ठेतैवदित्त्वैवैव एतं
 याचते यदिन्दे यजुहोति तस्माद्योपतिष्ठेत् ॥६॥ अथ यस्मादुपैव तिष्ठेत् । उत वै या-
 चन्दातारं लुभतऽण्वोतो यती आर्य नानुबुध्यते स य देवाह भार्यो वै तेऽस्मि वि-
 भूहि ऐत्ययैनं देवायैनं आर्य मन्यते तस्मादुपैव तिष्ठेतेदमित्तु समस्तं यस्मादुपतिष्ठेत्
 ॥७॥ मनापतिर्वाऽएव भूत्वा । यावत् ईप्ते यावदेनमनु तस्य रेवः सिञ्चाति यदग्निहोत्रं
 जुहोतीदमेवैतत्सर्वमुपतिष्ठमानोऽनुविकरोतीदं सर्वमनुमज्जनयति ॥ ८ ॥ स वा-
 ऽवृपवत्या प्रतिपद्यते । इयं वाऽवृप द्येनेयमुप यदीदं किं च जायतेऽस्यां तदुप-
 जायतेऽथ यन्पृहृत्यस्यामेव तदुपोष्यते तद्वाराज्याभूयो-भूय पवाक्ष्यं भवति त-
 दक्षत्येणैवैतद्भूमा प्रतिपद्यते ॥ ९ ॥ स आह । उपमयन्तोऽअध्वरमित्यध्वरो
 वै यज्ञ उपमयन्तो यज्ञमित्येवैतदाह मन्त्रं वोचेयान्तयऽइति मन्त्रमु हस्माऽएतद्दय-
 न्भारत्यारेऽअस्मे च मृण्वतऽइति यत्प्यस्मदारकादस्य न एतद्यदेवैवमेवैतन्म-
 न्यस्वेत्येवैतदाह ॥ १० ॥ अग्निर्मर्या दिवः । कुरुत्यतिः पृथिव्या अयम् । अयां
 रेतांसी जिन्वतीत्यन्वेव धारति तद्यथा याचन्कल्याणं वदेदामुष्यायणो-
 वै त्वमस्पृतं वै त्वमेतस्माऽअमीत्येवमेव ॥ ११ ॥ अयं न्द्राग्नी । उभा वामिन्द्रा-
 ग्नीऽआहुव्याऽवभा शपसः सह बाद्यर्घ्यं । उभा दाताराविपाथ रयीणाप-
 भा राजस्य सातपे हुवे वामित्येव वाऽइन्द्रो य एष तपति स यदस्तमोति तदाह-
 नीयं प्रविशति तदुभजेवैतत्सह मुन्ताऽवृपतिष्ठतऽवृभौ मे सह मुन्ता दत्तामिति

तस्मादेन्द्राग्नी ॥ १२ ॥ अथ ते योनिर्धृत्विषः । यतो जातोऽथ्यरोचथाः । तं जात-
 न्नमऽथ्यारोचथा नो वर्धया रयिमिति पुष्टं वै रयिर्भूयो-भूय एव न इदं पुष्टं कु-
 र्वित्येवैतदाह ॥ १३ ॥ अथमिह प्रथमः । धायि धातृभिर्होता यजिष्ठोऽथ्यवरे-
 णीद्वयः । यमन्तवानो भृगवो विरुच्युर्वनेषु चित्रं विश्वं विशे-विशऽइत्यन्वेव धा-
 वति तद्यथा याचन्कन्याणं वदेदामुप्यायणो वै त्वमस्यलं वै त्वमेतस्माऽथ्यमीत्ये-
 वमेवा यथोऽप्यैव तथोऽप्यैनमेतदाह यत्राह विश्वं विशे-विशऽइति विभूर्होष विशे-
 विशे ॥ १४ ॥ अथ्य प्रतनाम् । अतु पुतथे शक्रं दुक्षेऽथ्यद्वयः । प्रयः सहस्रसा-
 मृषिमिति परमा वाऽप्या सनीनां युत्सहस्रसनिस्तदेतस्यैवावर्द्धय तस्मादाह प्रयः
 सहस्रसामृषिमिति ॥ १५ ॥ तदेतस्माद्वार्यथेपदृक्षं । तस्योपवती प्रयाग प्रत-
 वत्युत्तमावोचाम तस्मादुपवत्यथा एव प्रतं यावन्तो एव सन्नाग्रे देवास्तावन्त
 एव देवास्तस्माद्वदः प्रतं तदिमेऽप्यान्तरेण सर्वं क्रामास्तेऽथ्यस्माऽइमे संजानाने
 मयीन्क्रामान्तमनमतः ॥ १६ ॥ स वै त्रिः प्रथमां जपति । त्रिरुत्तमां त्रिवृत्प्राय-
 णा हि यज्ञास्त्रिवृदुदयनास्तस्माग्निः प्रथमां जपति त्रिरुत्तमां ॥ १७ ॥ युद्ध वाऽ-
 अथानिहोत्रं जुह्वत् । वायेन वा कर्मणा वा मिथ्या करोत्यात्मनस्तदवद्यत्प्रापुषो
 वा वर्चसो वा प्रजायै वा ॥ १८ ॥ तदु खलु तनूपा अग्नेऽसि । तन्वं मे पाह्या-
 युर्वा अग्नेऽस्यायुर्मे देहि वर्चोवा अग्नेऽसि वर्चो मे देहि । अग्ने युन्मे तनूपा ऊनं
 तन्मऽज्यापूणेति ॥ १९ ॥ युद्ध वाऽअथानिहोत्रं जुह्वत् । वायेन वा कर्मणा वा
 मिथ्या करोत्यात्मनस्तदवद्यत्प्रापुषो वा वर्चसो वा प्रजायै वा तन्मे पुनराप्याय-
 येत्येवैतदाह तथो हार्स्यतत्पुनराप्यायते ॥ २० ॥ इन्द्रानास्त्वा । शतथे हिमा
 पुमन्तथे समिधीमहीति शतं वर्षाणि जीव्यास्मेत्येवैतदाह तावत्त्वा महान्तथे स-
 मिधीमहीति यदाह पुमन्तथे समिधीमहीति वयस्वन्तो वयस्कृतथे सटस्वन्तः सह-
 स्कृतमिति वयस्वन्तो वयं भूयास्म वयस्कृत्स्वं भूया इत्येवैतदाह सटस्वन्तो वयं भू-
 यास्म सहस्कृत्स्वं भूया इत्येवैतदाहाग्ने सपत्नदुग्धमनमुद्व्यासोऽग्रदाभ्यमिति
 त्याया वयथे सपत्नान्प्रापीयसः क्रियास्मेत्येवैतदाह ॥ २१ ॥ चित्रावसो
 स्वास्ति ते पात्मशीयेति । त्रिस्तब्जजपति रात्रिर्वै चित्रावसुः सा हीयथे संग्रहाव
 चित्राणि वसति तस्मान्नारकाचित्रं ददशे ॥ २२ ॥ एतेन ह स्प वाऽ-
 ऋषयः । रात्रेः स्वास्ति पारथे समश्नुतऽपतेनो ह सैनानावैर्नादा रक्षा-
 थसि न विन्दन्त्येतेनोऽप्यैव एतद्वात्रेः स्वास्ति पारथे समश्नुत- ॥ २३ ॥
 रात्रेर्नादा रक्षाथसि न विन्दन्त्येतावधु तिष्ठन्नजपति ॥ २३ ॥

सं त्रुमने सूर्यस्य वर्चसा मया इति तद्यदस्तं युद्धादित्य आहवनीयं प्रविशति
तेनैतदाह समृगीयाथ स्तुतेनेति तद्युपतिष्ठते तेनैतदाह सं मिथेय धाम्नेत्याहुतयो
वाऽयस्य मियं धामाहुतिमिरेय तदाह समहमायुषा सं वर्चसा जं प्रजया सथेरा-
यस्योपेण निमपीयेति यथा त्वमेतैः सममया एवमहमायुषा वर्चसा प्रजया रायस्योपे-
णेति यद्वन्नेति तदेवमहमेतैः संगन्ताऽवत्येवैतदाह ॥ २४ ॥ अथ ग्रामभ्येति । अन्ध स्था-
न्यो वो भक्षीय मह स्व महो वो भक्षीयेति ग्रामि वो वीर्गाणि ग्रामि वो मृदाधंसि
ग्रामि वो भक्षीयेत्येवैतदाहोर्जं स्योर्जं वो भक्षीयेति रस स्व रसं वो भक्षीयेत्येवै-
तदाह रायस्योपस्य रायस्योप वो भक्षीयेति भूया स्व भूमानं वो भक्षीयेत्येवैतदाह ॥ २५ ॥
शतम् ११०० ॥ रेवती उमध्वमिति रेवन्तो हि पशवस्तस्मादाह रेवती उमध्वमित्य-
स्मिन्योनायस्मिन्गोष्ठेऽस्मिन्लोकेऽस्मिन्त्रये । इदं स्व प्रापगातेत्यात्मन एवैतदाह
मदेव प्रापगातेति ॥ २६ ॥ अथ ग्रामभिमृशति । सध्विदासि विश्वरूपीति विर-
रूपा इय हि पशवस्तस्मादाह विरवरूपीत्यूर्जां प्राविश गौपत्येनेत्यूर्जेति यदाह इ-
रेनेति तदाह गौपत्येनेति यदाह भूमेति तदाह ॥ २७ ॥ अथ गार्हपत्यमभ्य-
ति । स गार्हपत्यमुपतिष्ठतऽवृष त्वाम्ने दिव्ये-दिवे दोषावस्तर्षिषा वयसुनुमो भुरन्त
पुवपमीति नम एवास्माऽवृषत्करोति ग्रथेनं न हिथस्यात् ॥ २८ ॥ राजन्तमभ्व-
राणां । गोशमृतस्य व्रीदिवम् । वर्षमानथं स्रो वृमऽवृति स्वं वै तऽइदं यन्मम तस्यो
भूयो—भूय एव कर्षित्येवैतदाह ॥ २९ ॥ स नः पितेव सूतवे । अग्ने स्यापतो
भव । सूचस्या नः स्वस्त्यऽइति यथा पिता पुत्राय सूचयते तेनैव केन चन हित-
त्येवं नः सूचय एधि मैत्र त्वा केन चन हिथसिप्येत्येवैतदाह ॥ ३० ॥ अथ
द्विपदाः । अग्ने स्वं नोऽश्रन्तम वतु व्रता शिरो भवा वरुध्यः । वसुरग्निर्वसुधवा
अचक्षा तक्षि वृषत्तमथ रषिं दाः ॥ तं त्वा शोचिष्ठदीदिवः सुम्नाय नूतमीमहे स-
स्तिभ्यः । स नो वोधि सुधी इवमुष्या योऽवधापतुः समस्मादिति ॥ ३१ ॥ यथा
आहवनीयमुपतिष्ठतोपशंस्तथाचते तस्माच्चपुचाचचैरछन्दोभिर्मुपतिष्ठतऽवचावचा
इव हि पशवोऽय यदाहर्पत्यं पुरुषांस्तथाचते तद्गायत्रं प्रथमं त्रिचं गायत्रं वाऽ-
श्वनेरछन्दः स्तेनैवैनमेतच्छन्दसोपपरैति ॥ ३२ ॥ अथ द्विपदाः । पुरुषछन्दसं
वै द्विपदा द्विपाद्वाऽअयं पुरुषः पुरुषानेवैतथाचते पुरुषान्दि याचते तस्माद्विपदाः
पशमान्द वै पुरुषवान्भवति च एवं विद्वानुपतिष्ठते ॥ ३३ ॥ अथ ग्रामभ्येति ।
इदऽप्यदितऽपरीतीदा हि गौसदितिर्हि गौस्तामभिमृशति क्काम्या एतेति म-
नुष्याणां येतासु व्रामाः प्रविष्टास्तस्मादाह क्काम्या एतेति मयि वः कामध्वर्यं

भूयादित्यहं वः प्रियो भूयासमित्येवैतदाह ॥ ३४ ॥ अथान्तरेणाहवर्तीयं न
 गार्हपत्यं च । प्राङ् तिष्ठन्नग्निमीक्षमाणो जपति सोमनश्च स्वरणं कृणोति ब्रह्म-
 णस्पते । कक्षीवन्तं य आशिजः ॥ यो रेवान्योऽअमीवहा वसुधित्पुष्टिर्वधनः ।
 स नः सिपकु यस्तुरः ॥ मा नः शथसोऽअरूपो धूर्तिः प्रणह मर्त्यस्य । रक्षा
 यो ब्रह्मणस्पतऽइति ॥ ३५ ॥ यवाऽआहवर्तीयमुपतिष्ठते । त्रिवं तदुपतिष्ठतेऽथ
 यद्गार्हपत्यं पृथिवीं तदथैतदन्तरिक्षमेवा हि दिव्यूहस्पतेरेतांश्च ह्येतद्विशुपति-
 ष्ठते तस्माद्वहस्पत्यं जपति ॥ ३६ ॥ महि जीणामवाऽस्तु । शुक्लमित्रस्यार्धमणः ।
 दुराधुर्पं वरुणस्य ॥ न हि तेषामप्राचन नाध्वसु वारणेषु । इशे रिपुरधुशथसा ॥
 ते हि पुत्रासो ह्यदितेः प्र जीवसे मर्त्याय । ज्योतिर्यद्वन्त्यजन्नमिति तत्रास्ति ना-
 ध्वसु वारणेष्वित्येते ह वाऽअध्वानो वारणा यऽहमेऽन्तरेण श्वावापृथिवीऽएता-
 न्येतदुपतिष्ठते तस्मादाह नाध्वसु वारणेष्विति ॥ ३७ ॥ अथैन्द्री । इन्द्रो वै य-
 स्य देवता तेन्द्रोमेवैतदग्न्युपस्थानं कुरुते कदा चन स्तरीरमिनेन्द्र सधसि दा-
 शुपऽइति यजमानो वै दारवाञ्च यजमानाय नृपमीत्येवैतदाहोपोषेषु मघवन्भूय
 इक्षु ते दानं देवस्य पृच्यतऽइति भूयो—भूय एव न इहं पुष्टं कर्षित्येवैतदाह
 ॥ ३८ ॥ अथ सावित्री । सविता वै देवानां गराविता त्वयो हास्माऽणते सवितृ-
 मगता एव त्वे कामा । समृध्यन्ते तत्सवितुर्गरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो
 यो नः प्रचोदयादिति ॥ ३९ ॥ अथाग्नेयी । तदग्नयऽएवै तदात्मानमन्ततः
 परिददाति गुण्यै परि ते बृहभो यथोऽस्मां ॥ ४० ॥ अथशोतु विश्वतः । येन रुक्षसि
 दाक्षुप इति यजमाना वै दारवाश्च सो यो ह त्राऽअस्यानापृष्यतगो रुधस्तेनैव य
 जमानानभिरक्षति स यस्तेऽनापृष्यतगो यथो येन यजमानानभिरक्षति तेन नः
 सर्वतोऽभिगोपायेत्येवैतदाह त्रिरेतज्जपति ॥ ४० ॥ अथ पुत्रस्य नाम गृह्णाति ।
 इहं मेऽयं योर्यं पुत्रोऽनुमंतनवदिति यदि पुत्रो न स्यादप्यात्मन एव नाम गृही-
 यात् ॥ ४१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [३. ४] ॥ अध्यायः ॥ ३ ॥ [१२] ॥

अथ हुतेग्नीहोत्रऽनुपतिष्ठते । भूर्भुवः स्वरिति तत्सत्येनैवैतदाचथं समर्पयति
 यदाह भूर्भुवः स्वरिति तया समृद्धयाशिषमाशास्ते सुमन्नाः प्रजाभि स्यामिति तत्स-
 जामाशास्ते सुवीरो वीरैरिति तद्वीरानाशास्ते गुणेषः प्रोपैरिति तत्पुष्टिमाशास्ते
 ॥ १ ॥ यवाऽअग्ने दीर्घमग्न्युपस्थानम् । आशीरेव साशीरिचं तदेवावर्तयैतत्स-
 र्वमाप्नोति तस्मादेतेनैवोपतिष्ठतेतन्नेव वयमुपचराम इति ह स्माह्यगुरिः ॥ २ ॥
 अथ मवत्स्यन् । गार्हपत्यमेवात्रऽनुपतिष्ठतेऽधाहवर्तीयं ॥ ३ ॥ य गार्हपत्य-

मुपतिष्ठते । नर्यं प्रजां मे पाद्वीति प्रजाया ह्ये ईष्टे वृत्तप्रजामेवास्मा ऽ एतत्परिददा-
 ति गुप्त्यै ॥ ४ ॥ अथाहवनीयमुपतिष्ठते । अथैष्य पशुमे पाद्वीति पशूनाथै ह्ये
 ईष्टे तत्पशूनेवास्मा ऽ एतत्परिददाति गुप्त्यै ॥ ५ ॥ अथ म वा वृजति म वा धाव-
 यति । स यत्र वेलो मन्यते तत्स्यन्त्वा वाचं विसृजतेऽथ प्रोप्य परेक्ष्य यत्र वेलो
 मन्यते तद्वाचं यच्छति स यद्यपि राजान्तरेण स्यान्नैव तमुपेयात् ॥ ६ ॥ स आ-
 हवनीयमेवाग्रऽउपतिष्ठते । अथ गार्हपत्यं गृहा वै गार्हपत्यो गृहा वै प्रतिष्ठा त-
 द्युष्ट्यै तत्तन्मतिष्ठायाम् प्रतिष्ठति ॥ ७ ॥ स आहवनीयमुपतिष्ठते । आगम्य वि-
 श्वेदेदसमस्मभ्यं वसुवित्तपम् । अमे सप्रादभि धुम्नुमभि । सह आयद्वस्येत्यथो-
 पविश्य तृणान्यपलुम्पति ॥ ८ ॥ अथ गार्हपत्यमुपतिष्ठते । अथमग्निर्गृहपतिर्गार्ह-
 पत्यः प्रजाया वसुवित्तमः । अमे गृहपतेऽभियुम्नुमभि सह आयद्वस्येत्यथोपवि-
 द्य तृणान्यपलुम्पत्येतद् जुषन्ते ते मन्वेव भूयिष्ठा इषोपतिष्ठन्ते ॥ ९ ॥ स वै खलु
 तूष्णीमेवोपतिष्ठन् । इदं वै यस्मिन्वसति ब्राह्मणा वा राजा वा धेयान्मनुष्यान्वेव
 तमेव नार्हति वृकुमिदं मे त्वं गोपाय प्राहं वत्स्यामीत्ययस्मिन्नेते धेयाथमो व-
 सन्ति देवा अमन्यः कुत तानर्हति वृकुमिदं मे त्वं गोपायत् प्राहं वत्स्यामीति ॥ १० ॥
 मनो ह वै देवा मनुष्यस्याजानन्ति । स चेद गार्हपत्यः परिदां मेदमुपागादिति
 तूष्णीमेवाहवनीयमुपतिष्ठते स चेदाहवनीयः परिदां मेदमुपागादिति ॥ ११ ॥
 अथ म वा वृजति म वा धावयति । स यत्र वेलो मन्यते तत्स्यन्त्वा वाचं विसृजते
 ऽथ प्रोप्य परेक्ष्य यत्र वेलो मन्यते तद्वाचं यच्छति स यद्यपि राजान्तरेण स्या-
 न्नैव तमुपेयात् ॥ १२ ॥ स आहवनीयमेवाग्रऽउपतिष्ठते । अथ गार्हपत्यं तूष्णी-
 मेवाहवनीयमुपतिष्ठते तूष्णीमुपविश्य तृणान्यपलुम्पति तूष्णीमेव गार्हपत्यमुप-
 तिष्ठते तूष्णीमुपविश्य तृणान्यपलुम्पति ॥ १३ ॥ अथातो गृहाणामेवोपचाः ।
 एतद् वै गृहपतेः प्रोषुष आगताद्गृहाः समुत्सृता इव भवन्ति किमयमिदं वदिष्य-
 ति किं वा करिष्यतीति स यो ह तत्र किंचिद्वदति वा करोति वा तस्माद्गृहाः
 प्रवसन्ति तस्येश्वरः कुलं वित्तोव्योदय यो ह तत्र न वदति न किं चन करोति
 ॥ गृहा उपमन्थ्यन्ते न ताऽअणुमिहावादीव किं चनाकरादिति स यदिहापि
 मुकुद इय स्यात् एव ततस्तत्कुर्याद्वदिष्यन्वा करिष्यन्वा स्यादेव उ गृहाणामुपचारः
 ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [४. १.] ॥

प्रजापतिं वै भूतान्युपासीदन् । प्रजा वै भूतानि हि नो धेहि यथा जीवामेति
 ततो देवा यज्ञोपवीतिनो भून्वा दक्षिणं ज्ञान्वा न्योपासीदंस्तानप्रीयतो योजन-

ममृतत्वं व ऊर्ग्यः सूर्यो वो ज्योतिरिति ॥ १ ॥ अयेन पितरः । प्राचीनावीतिनः
 सव्य जान्वाच्योपासीदंस्तानवर्वाणाम्—मासि वोऽशनं स्वधा वो मनोजवो
 नश्चन्द्रमा वो ज्योतिरिति ॥ २ ॥ अयेन मनुष्याः । प्रातृवा उपस्थं कृत्वोपा-
 सीदंस्तानवर्वास्तां प्रातर्वोऽशनं भक्षा वो मृत्युर्वोऽग्निर्वो ज्योतिरिति ॥ ३ ॥
 अयेन पशव उपसीदन् । तेभ्यः स्वैषमेव चकार यदेव ययं कदा च लभाध्वै य-
 दि काले ययनाकालेयैवाश्रयेति तस्मादेते यदेव कदा च लभन्ते यदि काले
 ययनाकालेयैवाश्रन्ति ॥ ४ ॥ अय ईनं शश्वदप्यसुरा उपसेदुमित्याहुः ।
 तेभ्यस्तुमश्च मायां च पृददावस्त्यैवासुरमायेतीव पुरभूता इ त्वेव ताः प्रजारता
 इमाः प्रजास्तथैवोपजीवन्ति ययैवाभ्यः प्रजापतिर्व्यदधात् ॥ ५ ॥ नैव देवा अ-
 तिक्रामन्ति । न पितरो न पशवो मनुष्या एवैकैऽतिक्रामन्ति तस्माद्यो मनु-
 ष्याणां मेघत्पुण्ये मेघति विरुञ्चति हि न ह्यपनाय च न भवत्यनृतं हि
 कृत्वा मेघति तस्मादु सायंप्रातराशयेव स्यात्स यो ह्यं विष्टान्तसायं-
 प्रातराशी भवति तर्पेथ हैवायुरेति यदु इ किं च वाचा व्याहरति तदु हेय भव-
 त्पेतहि देवसत्यं गोपायति तदैतच्छेजो नाम ब्राह्मणं य एतस्य व्रतं शक्नोति
 चरितुम् ॥ ६ ॥ तद्वाऽएतत् । मासि-मास्येव पितृभ्यो वदतो यवैवैष न पुरस्तात्
 पश्चाद्दृष्टोऽथैभ्यो ददात्येष वो सोमो राजा देवानामग्रं यच्चन्द्रमा । स एतां रात्रिं
 क्षीयते तस्मिन्क्षीणे ददाति तयैभ्योऽसमर्पं करोत्यथ यक्षीणे दद्यात्समर्पं हकुर्या-
 दैवेभ्यश्च पितृभ्यश्च तस्माद्यवैवैष न पुरस्तात् पश्चाद्दृष्टोऽथैभ्यो ददाति ॥ ७ ॥ स
 वाऽअपराह्णे ददाति । पूर्वाह्णे वै देवानां मध्यन्दिनो मनुष्याणामपराह्णः । पितॄणां
 तस्मादपराह्णे ददाति ॥ ८ ॥ स जघ्नेन गार्हपत्यं । प्राचीनावीती भूत्वा दक्षिणासीन एतं
 गृह्णाति स तत एवोपोत्थायोचरेणान्वाहार्यपचनं दक्षिणां तिष्ठन्न वहन्ति सकृत्फ-
 लीकरोति सकृदु द्वेव पराञ्चः पितरस्तस्मात्सकृत्फलीकरोति ॥ ९ ॥ तथैव श्र-
 पयति । तस्मिन्प्रथितेऽग्राज्यं प्रत्यानयत्यग्नौ वै देवेभ्यो जुह्वत्युद्धरन्ति मनुष्ये-
 भ्योऽथैव पितॄणां तस्मात्प्रथितेऽग्राज्यं प्रत्यानयति ॥ १० ॥ स उद्धास्याग्नौ
 द्वेऽग्राहुती जुहोति देवेभ्यः । देवान्वाऽएव उपावर्तते य आहिताग्निर्भवति
 यो दर्शपूर्णमासाभ्यां यमतेऽथैतत्पितृभ्योऽनेवाचारीत्तदु देवेभ्यो लिङ्गते स
 देवः प्रमृतोऽथैतत्पितृभ्यो ददाति तस्मादुद्धास्याग्नौ द्वेऽग्राहुती जुहोति देवेभ्यः
 ॥ ११ ॥ स वाऽअग्नये च सोमाय च जुहोति । स यदग्नये जुहोति सर्वत्र ह्येवाग्नि-
 रन्याभक्तोऽथ यत्सोमाय जुहोति पितृदेवत्यो वै सोमस्तस्मादग्नये च सोमाय च

जुहोति ॥ २ ॥ स जुहोति । अग्नये कव्यदादनाय स्वाहा सोम्य पितृभ्यै स्वाहेत्य-
 ग्नौ प्रेक्ष्यमभ्यादधाति तस्मिन्पृष्ठदानमग्नये दाक्षिणेनान्वाहार्यपचनं स कृदुल्लि-
 खति जुहोदिभाजनं स कृदुल्लेखेव प्राञ्चः पितरस्तस्मात्सकृदुल्लिखति ॥ १३ ॥
 अथ प्रास्तादुल्लेखं निदधाति । स यदग्निषापोन्मुकमर्थतत्पितृभ्यो दद्याद-
 सुररत्नमानि इषामेतद्विषन्धीरंस्तथो हेतुत्पितृणामसुररत्नमानि न विमथेते
 तस्मात्प्रास्तादुल्लेखं निदधाति ॥ १४ ॥ निदधाति । यत्प्राञ्चं प्रतियुञ्जमाना असु-
 राः सन्तः स्वधया चरन्ति । परापुरो निपुरो ये भ्रन्तयान्प्रोक्तान्प्रास्ता-
 स्वादित्यग्निर्हि रक्षसापपहन्ता तस्मादेवं निदधाति ॥ १५ ॥ अथोदपात्रमादाया-
 चनेजयति । असावुवनेनिद्वेस्तेव यजमानस्य पितरमुसायवनेनिद्वेति पिताम-
 हमसान्वनेनिद्वेति अपितामहं तद्यथाशिष्येति ऽभिपिच्छेदेवं तत् ॥ १६ ॥ अथ
 सकृदाच्छिन्नान्युपमूलं दिनानि भवन्ति । अग्रमिव वै देवानां मध्यमिव मनुष्याणां
 मूलमिव विवृणां तस्यादुपमूलं दिनानि भवन्ति सकृदाच्छिन्नानि भवन्ति सकृदुल्लेखेव
 प्राञ्चः पितरस्तस्मात्सकृदाच्छिन्नानि भवन्ति ॥ १७ ॥ तानि दक्षिणोऽग्रेस्त्वयाति ।
 तत्र ददाति स वाऽशुति ददातीतीव वै देवेभ्यो जुहत्पुद्गरन्ति मनुष्येभ्योऽथैव पि-
 तृणां तस्मादुति ददाति ॥ १८ ॥ स ददाने । असायेतत्तद्वेस्तेव यजमानस्य पित्रे
 यच्च श्वामन्वितु इहकस्यादुस्तदुत्थानं स्यात्स्ववं वैतेपार्थ सह्येपार्थ सहस्रमादु
 मूयात्तावेतत्तद्वेस्तेव यजमानस्य पित्रेऽसायेतत्तद्वेति पितामहापासावेतत्तद्वेति म-
 पितामहाय तद्वेति प्राग्ददाति सकृदुल्लेखेव प्राञ्चः पितरः ॥ १९ ॥ तत्र ज-
 यति । अथ पितरो मादयध्वं यथाभागमावृषापध्वमिति यथाभागमभ्रीतेत्येव-
 तदाह ॥ २० ॥ अथ प्राञ्चं पूर्णवर्तते । तिष्ठ-इव वै पितरो मनुष्येभ्यस्तिष्ठ-इवै
 तज्जयति स वाऽग्नौ तमितीरासन्तित्याहुरेतावान्त्वमुरिति स वै मूर्तमेवासित्वा
 ॥ २१ ॥ अथोषमन्यव्य जयति । अयोमदन्त पितरो यथाभागमावृषापध्वमिति
 यथाभागमाशिषुस्तिष्ठेवैतदाह ॥ २२ ॥ अथोदपात्रमादायाचनेजयति । असाव-
 वनेनिद्वेस्तेव यजमानस्य पितरमुसायवनेनिद्वेति पितामहमसाववनेनिद्वेति
 अपितामहं तद्यथा जनुपेऽभिपिच्छेदेवं तत् ॥ २३ ॥ अथ नोविषुद्वृक्षं नमस्करोति ।
 पितृदेवस्या वै नोविस्तस्मात्तन्निषिद्धं नमस्करोति यन्नो वै नमो यज्ञिषानेवैमानेत-
 स्करोति पदकृतो नमस्करोति पद्व्याऽश्रुतव श्रुतवः पितरस्तस्मात्पद कृतो नमस्क-
 रोति गृहाक्षः पितरो दक्षेति गृहाक्षार्थ इ पितर ईशतऽप्योऽवत्तस्याशीः कर्मणोऽ-
 ध्यायजिघ्रति मत्यवशाय पितृदान्तस्म यजमानप्रागोऽग्नौ सकृदाच्छिन्नान्यभ्याद-
 धाति पुनरुल्लेखमपि सृजति ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ ४.२. १ ॥

तद्दु होवाच कन्नोडः कौपीतकिः । अनयोर्वाऽभयं द्यावापृथिव्यो रसोऽस्य
 रसस्य हुत्वा देवेभ्योऽयेमनुश्नामेति तस्माद्वाऽआग्रयणेष्ट्या यजेतऽइति ॥ १ ॥
 तद्दु होवाच याज्ञवल्क्यः । देवाश्च वाऽअमुताश्वीभ्ये प्राजापत्याः पस्पृधरे ततोऽमुरा
 उधयीरोपधीर्याश्च मनुष्या उपजीनन्ति याश्च पशवः कृत्येव त्वष्ट्रेणैव त्वष्ट्र-
 लिलिपुरुतेवं चिदेशानभिभवेमेति ततो न मनुष्या आश्रुन् पशव अलिलिशिरे
 ता हेमाः मजा अनाशकेन नोत्परावभूयुः ॥ २ ॥ तद्वै देवाःशुश्रुवुः । अनाशकेन
 ह वाऽइमाः मजाः पराभवन्तीति ते होचुर्हन्तेदमासामपजिग्राधंसामेति केनेति य-
 ज्जेनयेति यजेन ह स्म वै तदेवाः कल्पयन्ते यदेपां कल्पयामुर्ऽर्पयश्च ॥ ३ ॥ ते हो-
 वुः । कस्य न इवं भविष्यतीति ते मय-मगोत्येव न सम्पादयां चक्रस्ते हासम्पाद्यो-
 चुराजिमेवास्मिन्नजामहै स यो न जजेप्यति तस्य न इवं भविष्यतीति तथेति त-
 स्मिन्नाजिमाजन्त ॥ ४ ॥ ताविन्द्राग्नी उज्जजपतां । तस्मादिन्द्राग्नौ द्वादशकपालः
 पुरोडाशं भवतीन्द्राग्नी हस्य भागधेयपुङ्गवतां तौ पुत्रेन्द्राग्नीऽज्जिगीवाधसौ स-
 स्थतुस्तद्विश्वे देवा अन्याजमुः ॥ ५ ॥ क्षत्रं वाऽइन्द्राग्नी । विशो विश्वे देवा पुत्र क्षत्र-
 मुज्जयत्पन्त्राभक्ता वै तत्र विद्वत्क्षिभ्यान्देवान्पन्त्राभक्तां तस्मादेव वैश्वदेवदचर्भुर्भवति
 ॥ ६ ॥ तं वै पुराणानां कुर्यादित्याहुः । क्षत्रं वाऽइन्द्राग्नी नेत्रलक्ष्मभ्यारोहयाणीमि
 तौ वाऽवभाषेव तवानाधे स्यार्ता यद्भि पुरोडाश इतरश्चरुतरस्तेनैव क्षत्रमनभ्या-
 रूढं तस्मादुभावेव तवानाधे स्याताम् ॥ ७ ॥ तऽउ ह विश्वे देवा ऊचुः । अन्-
 योर्वाऽभयं द्यावापृथिव्यो रसो हन्तेथेऽअस्मिन्नामजामेति ताभ्यामेतं भागमकल्प-
 यन्तेतं द्यावापृथिव्येककपालं पुरोडाशं तस्माद्यावापृथिव्य एककपालः पुरो-
 डाशो भवति तस्पेयमेव कणलमेकेव हीयं तस्मादेककपालो भवति ॥ ८ ॥ तस्य
 परिचक्षा । यस्यै वै कस्यै च देवतायै हविर्भूते सर्वथैव स्विष्टकृदन्वाभक्तोऽयैतधे-
 सर्वमेव जुहोति न स्विष्टकृतेऽययति सा परिचक्षतो हुतः पर्यावर्तते ॥ ९ ॥
 तदाहुः । पर्याभूदाऽअयमेककपालो मोहिष्यति राप्तामिति नास्य सा परिचक्षाहव-
 नीयो वाऽआहुतीनां प्रतिष्ठा स यदाहवनीयं प्राप्यापि दश कृत्वः पर्यावर्तेत न
 तदाद्रियेत यदीत्त्वन्त्ये वदन्ति कस्तत्संघमुपेयात्तस्मादाज्यस्यैव यजेदाज्यधे ह वाऽ-
 अन्पोर्वाद्यापृथिव्योः प्रत्यक्षधे रसस्तत्प्रत्यक्षमेवैनेऽपतत्त्वेन रसेन मेधेन
 मीणाति तस्मादाज्यस्यैव यजेत् ॥ १० ॥ एतेन वै देवाः । यजेतेन्द्रोऽपरीनामोप-
 धीनां याश्च मनुष्या उपजीवन्ति याश्च पशवः कृत्यामिव त्वष्ट्रेपमिव त्वष्ट्रपजधु-
 स्तत आश्रमनुष्या आलिशन्त पशवः ॥ ११ ॥ अथ यदेव एतेन यजते । तस्माद्

न्वेवैतस्य तथा कुरुचन कृत्येव त्वदिपेखेव त्वत्पानिम्पतीति देवा अरुर्वधिति त्वे-
 वैप एतत्करोति यमु चैव देवा भागमरुच्यन्त तमु चैवभ्य एष एतद्वातं करोतीमा
 च चैवैतदुभयोरोपधीर्यश्च मनुष्या उपजीयन्ति याश्च पशवस्ता अनमीवा अ-
 किन्विषाः कुरुते ता अस्मानपीता अकिन्विषा इमाः मजा उपजीवन्ति तस्माद्वाऽ-
 एष एतेन यजेत ॥ १२ ॥ तस्य प्रथमजो गौर्वक्षिणा । अग्रमिव दीदथ स पु-
 दीजानः स्यादर्शपूर्णमासाभ्यां वा यजेतायेतेन यजेत ययुऽअजीजानः स्याद्यानु-
 प्पारथ्येवैतपोदनमन्वाहार्यपचने पचेयुस्तं ब्राह्मणा अश्नीयुः ॥ १३ ॥ द्वया वै
 देवा देवाः । अहैव देवा अथ ये ब्राह्मणाः शुश्रूषाथ सोऽनुचानास्ते मनुष्यदेवास्तद्यथा
 वपदकृतथ हतमेवमस्मैतद्भवति तत्रो यच्छन्ननुयात्तदद्यात्तादच्छिणथ हविः स्याति-
 ति ह्याहुर्नाग्निहोत्रे जुहुयात्समदथ ह कुर्याद्यदग्निहोत्रे जुहुयादन्यद्वाऽआग्रयणम-
 न्यदग्निहोत्रं तस्माद्भाग्निहोत्रे जुहुयात् ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [४. ३.] ॥
 तृतीयः मपाठकः ॥ कण्डिकातंख्या ॥ ११३ ॥

मजापतिर्ह वाऽएतेनाग्रे यज्ञेनेजे । मजाकामो बहुः मजया पशुभिः स्याथ
 ध्रिये गच्छेयं यशः स्यामन्नाहुः स्यामिति ॥ १ ॥ स वै ब्रह्मो नाम । तद्यदेनेन सोऽ-
 भेऽयजत तस्माद्वाप्तायणयज्ञो नामातैनमेके वसिष्ठयज्ञ इत्याचक्षतऽएष वै वसिष्ठ
 एतमेत तदन्वाचक्षते स एतेन यज्ञेनेजे स एतेन यज्ञेनेषा येयं मजापतेः मजाति-
 र्था श्रीरेतद्वैतताथ ह वै मजातिं मजापतऽएताथ ध्रियं गच्छति य एवं विद्वाने-
 तेन यज्ञेन यजते तस्माद्वाऽएतेन यजेत ॥ २ ॥ तेनो ह तत् ईजे । मतीदर्शः श्वै-
 फः स ये तं मत्स्यामुस्तेषां विवृचनमिवास विवृचनमिव ह वै भवति य एवं विद्वाने-
 तेन यज्ञेन यजते तस्माद्वाऽएतेन यजेत ॥ ३ ॥ तमाजमाय । सृष्टा सार्ज्ययो अ-
 ब्रह्मर्य तस्मादेतं च यजमनूचेऽन्यम् च सोऽनुच्य पूजः सृज्ययान्जगाम तेह सृज्य-
 या विदां चक्र्यज्ञं वै नोऽनुच्यमाग्निति ते होचः सह वै नस्तदेवैरागन्यो नो यज्ञ
 मनूच्याग्निति स वै सद्देवः सार्ज्यस्तदप्येताविवृचनमिवास्त्यन्यद्वाऽअरे सृष्टा
 नाम दधश्नति स एतेन यज्ञेनेजे स एतेन यज्ञेनेषा येयथ सृज्यया
 नां मजातिर्था श्रीरेतद्वैतताथ ह वै मजातिं मजापतऽएताथ ध्रियं गच्छति
 य एवं विद्वानेतेन यज्ञेन यजते तस्माद्वाऽएतेन यजेत ॥ ४ ॥ -तेनो ह तत् ईजे ।
 देवभागःश्रौतर्षः स जभ्येषां कुरुणां च सृज्ययानां च पुरोहित आस परमता वै
 सा यो न्वेऽकस्य राष्ट्रस्य पुरोहितोऽस्तस्मा न्वेव परमता हिमु यो द्वयोः परम-

तामिव ह वै गच्छति य एवं विद्वानेतेन यजेत तस्माद्वाऽएतेन यजेत ॥५॥
 तेनो ह तत् ईजे । वृक्षः प्रावेतिस्तऽग्नेऽप्येतर्हि दाक्षायणा राज्यमिवैव प्राप्ता रा-
 ज्यमिह वै प्राप्नोति य एवं विद्वानेतेन यजेत तस्माद्वाऽएतेन यजेत स वाऽएकैक-
 एवानूचीनाहं पुरोडाशो भवत्येतेनो हास्यासपुत्नानुषवाधा श्रीर्भवति स वै द्वे पौ-
 र्षमास्यौ यजेत द्वेऽअपावास्ये द्वे वै मिथुनं मिथुनमेवैतत्पजननं क्रियते ॥ ६ ॥
 अथ यत्पूर्वेषुः । अग्नीषोमीयेण यजते पौर्णमास्यां ते द्वे देवते द्वे वै मिथुनं
 मिथुनमेवैतत्पजननं क्रियते ॥ ७ ॥ अथ प्रातः । आग्नेयः पुरोडाशो भवत्यैन्द्र-
 सानार्यं ते द्वे देवते द्वे वै मिथुनं मिथुनमेवैतत्पजननं क्रियते ॥ ८ ॥ अथ यत्पूर्-
 वेषुः । ऐन्द्राग्नेन यजतेऽपावास्यायां ते द्वे देवते द्वे वै मिथुनं मिथुनमेवैतत्पज-
 ननं क्रियते ॥ ९ ॥ अथ प्रातः । आग्नेयः पुरोडाशो भवति मैत्रावरुणी पय-
 स्या नेधज्ञादयानीति न्वेवाग्नेयः पुरोडाशोऽपैताविव मित्रावरुणौ द्वे देवते द्वे वै
 मिथुनं मिथुनमेवैतत्पजननं क्रियतऽएतदु हास्य तद्रूपं येन बहुर्भवति येन प्रजाय-
 ते ॥ १० ॥ अथ यत्पूर्वेषुः । अग्नीषोमीयेण यजते पौर्णमास्यां यमेवामुपव-
 स्येऽग्नीषोमीयं पशुमालभते स एवास्य सः ॥ ११ ॥ अथ प्रातः । आग्नेयः पु-
 रोडाशो भवत्यैन्द्र-सानार्यं प्रातःसवनमेवास्याग्नेयः पुरोडाश आग्नेय-
 प्रातःसवनमैन्द्र-सानार्यं प्राच्यान्दिनमेवास्य तत्सवनमैन्द्र-
 सवनम् ॥ १२ ॥ अथ यत्पूर्वेषुः । ऐन्द्राग्नेन यजतेऽपावास्यायां तृतीयसवन-
 मेवास्य तृत्वदेवं द्वे तृतीयसवमिन्द्राग्नी वै त्रिस्वे देवाः ॥ १३ ॥ अथ प्रातः ।
 आग्नेयः पुरोडाशो भवति मैत्रावरुणी पयस्या नेधज्ञादयानीति न्वेवाग्नेयः पुरो-
 डाशोऽथ यामेवाम् मैत्रावरुणीं वशामनूवन्ध्यामालभते तैत्रास्य मैत्रावरुणीं पयस्या
 स पौर्णमासेन चापावास्येन चेष्टा यावत्सौम्येनाध्वरेणेष्ट्वा जयति तावज्जयति तदु
 खलु महायज्ञो भवति ॥ १४ ॥ अथ यत्पूर्वेषुः । अग्नीषोमीयेण यजते पौर्ण-
 मास्यामेतेन वाऽइन्द्रो वृत्रमहन्नेतेनोऽएव व्यजयत यास्येयं विजितिस्तां तथोऽए-
 वै एतेन पाप्मानं क्षिणन्तं आतृव्य-
 त्थान्ति तथोऽएव विजयतेऽथ यत्संनयत्यामावा-
 स्यं वै सानार्यं दरे तद्यदमावास्येति क्षिप्र-
 यत्संवैतद्वृत्रं जघ्नुषे तमेतेन रसेनामी-
 शन्तिरे ह वै पाप्मानमपहते य एवं विद्वान्पौर्णमास्या-
 संनयत्येव वै सोमो रा-
 जा देवानामम्रं यच्चन्द्रमास्तेमेतत्पूर्वेऽग्निरभिषुषन्ति प्रातर्भक्षयिष्यन्तस्तमेतन्नय-
 न्ति यदपक्षायते ॥ १५ ॥ अथ यत्पूर्वेषुः । अग्नीषोमीयेण यजते पौर्णमास्याम-
 भिषुषोत्येवैनमेतन्नस्मिन्नभिषुतऽएत-
 द्वात्येतेन रसेन तीक्ष्णकरोति स्वदपति

ह वै देवेभ्यो हव्यं ॥ स्वदेते हास्य देवेभ्यो हव्यं यं एवं विद्वान्प्राणमास्यां
 संतयति ॥ १६ ॥ अथ यत्पूर्वेद्युः । ऐन्द्राग्नेन यजतेऽमावास्यायां दर्शपूर्ण-
 मामयोर्वै देवते स्त इन्द्राग्नीऽएव तेऽएवैतदञ्जसा प्रत्यसं यजत्यञ्जसा ह वा-
 श्वस्य दर्शपूर्णमासाभ्यामिष्टं भवति य एवमेतदेद ॥ १७ ॥ अथ प्रातः । आ-
 ग्नेयः पुरोडाशो भवति मैत्रावरुणी पयस्या नेचज्ञादयानीति न्यवाग्नेयः पुरोडा-
 शोऽथैतावैर्बर्धमास्तौ मित्रावरुणौ य एवापूर्णते स वरुणो योऽपत्तोयते स भिन्न-
 स्तावेतां ॥ रात्रिमुष्मै समामच्छतस्तदुभावेवैतत्सह सन्तो मीणाति सर्वं ॥ ह वाऽ-
 श्वस्य प्रीतिं भवति सूर्यमासं य एवमेतदेद ॥ १८ ॥ तद्वाऽएतां रात्रिं । मित्रो
 वृक्षणे रेतः सिञ्चति तदेतेन रेतसा भजायते वृक्षापूर्णते तद्यदेपात्र मैत्रावरुणी
 पयस्यावकृप्ततमा भवति ॥ १९ ॥ सांनार्ययाजना वाऽभमावास्या । तददस्तर्पणं
 मास्यां क्रियते स यद्वात्रापि संनयेज्जामि कुर्यात्समदं कुर्यात्तदेनमत्रय ओप-
 धिभ्यः सम्भृत्प्रादुतिभ्योऽविजनयति स एष आदुतिभ्यो जातः पश्चाद्दृशे
 ॥ २० ॥ मिथुनादिद्वाऽएनमेतत्प्रजनयति । योपा पयस्या रेतो वाजिनं तद्वाऽअ-
 नुपद्या यन्मिथुनाऽजायते तदेनमेतस्मान्मिथुनात्प्रजननात्प्रजनयति तस्मादेपात्र प-
 यस्या भवति ॥ २१ ॥ अथ वाजिभ्यो वाजिनं जुहोति । अतुबो वै वाजिनो
 रेतो वाजिनं तदनुपद्येवैतदेतः सिञ्चते तदतुबो रेतः सिक्नुमिमाः भजाः प्रजनय-
 न्ति तस्माद्वाजिभ्यो वाजिनं जुहोति ॥ २२ ॥ स वै परक्षादिष्व यज्ञस्य जुहोति ।
 परक्षासै परीत्य वृषा योपापधिद्वयति तस्याथरेतः सिञ्चति स वै प्रागेवाग्ने जु-
 होत्यग्ने वीहीत्यनुपदकरोति तस्मिन्कृत्वाजनं स वै प्रागेव जुहोति ॥ २३ ॥
 अथ विशो व्याधारयति । विशः प्रविश आविशो विविश उविशो दिग्भ्यः स्वा-
 हेति पूञ्च विशः पूञ्चैवस्तदनुभिरुवैतद्विशो मिथुनीकरोति ॥ २४ ॥ तस्मै पूञ्चैव
 भक्षयन्ति । होता चाध्वर्युश्च ब्रह्मा चाग्नीश्च यजमानः पूञ्च वाऽभ्रतुवस्तदनु-
 चाग्नेवैतद्रूपं क्रियते तदनुपद्येवैतदेतः सिक्तं प्रतिष्ठापयति मयसो यजमानो भक्षयति
 मयसो रेतः परिरुहानीत्यथोऽव्युच्यते मयस्युच्ये रेतः प्रतितिष्ठादित्युपहृत
 उपहृतस्येति सोममेवैतत्कुर्वन्ति ॥ २५ ॥ वाद्यणम् ॥ १ ॥ [४. ४.] अध्यायः
 ॥ ४ ॥ [१३] ॥

प्रजापतिर्ह वाऽइदमग्र्यं एवात । स ऐतत् कथं तु पूजायेयेति सोऽआ-
 ग्न्यत्स तपोऽतप्यत ॥ प्रजा असृजत ता अस्य भजाः सृष्ट्याः परावभूवस्तानीमा-
 नि व्याधंसि पुरुषो वै भजापतेर्नोदिष्टं विषाद्या अथं पुरुषस्तस्माद्विषादो व्या-

ॐसि ॥ १ ॥ स एतत् प्रजापतिः । यथा न्वेव पुरैकोऽभूवमेवम् न्वेवाप्येतर्ह्येक
 एवास्मीति स द्वितीयाः समृजे ता अस्य परैव वभूवुस्तदिदं जुद्धं सरीसृपं य-
 दन्यत्सर्पेभ्यस्तृतीयाः समृजऽइत्याहुस्ता अस्य परैव वभूवुस्तऽइमे सर्पा एता इ
 न्वेव द्वयीर्गार्गवन्त्य उवाच त्रयीरु तु पुनर्त्रया ॥ २ ॥ सोऽर्चन्तुम्यन्मजापति-
 रीक्षां चक्रे । कथं नु मे मजाः सृष्टाः पराभवन्तीति स हतदेव ददर्शनशततया वै
 मे मजाः पराभवन्तीति स आत्मन एवाग्रे स्तनयोः पृथ आप्याययां चक्रे स
 मजा असृजत ता अस्य मजाः सृष्टा स्तनावेवाभिपृथ तास्ततः सम्भवुस्ता
 इमा अपराभूताः ॥ ३ ॥ तस्मादेतदृषिणाभ्यनूक्तं । मजा ह तिस्रोऽअ-
 त्पायमीषुगिति तथाः पराभूतास्ता एवैतदभ्यनूक्तं न्यन्या अर्कमभितो वि-
 विश्रऽइत्यग्निर्वाऽअर्कस्तथा इमाः मजा अपराभूतास्ता अग्निमभितो नि-
 विष्टास्ता एवैतदभ्यनूक्तम् ॥ ४ ॥ महद् तस्यौ भुवनेष्वन्तरिति । मजापतिमेव-
 तदभ्यनूक्तं प्रवमानो हरित आविशेति दिशो वै हरितस्ता अयं वायुः प्रवमान
 आविष्टस्ता एवैषर्गभ्यनूक्ता ता इमाः मजास्तथैव प्रजायन्ते यथैव मजापतिः
 मजा असृजतेदं हि यदैव स्त्रियै स्तनावाप्यायेतेऽऽवः पशूनामेव यज्जा-
 यते तुज्जायते तास्तन स्तनावेवाभिपृथ सम्भवन्ति ॥ ५ ॥ तदै पृथ एया
 नम् । एतदप्यग्रे मजापतिरभमजनयत तदाऽअश्वमेव मजा अश्वानि सम्भव-
 न्तीदं हि यासां पयो भवति स्तनावेवाभिपृथतास्ततः सम्भवन्त्यय यासां पयो
 न भवति जातमेव ता अयादयन्ति तद् ता अवादेन सम्भवन्ति तस्मात्तुअमेव
 मजाः ॥ ६ ॥ स यः मजाकामः । एतेन हविषा यजतऽआत्मानमेवैतद्यज्ञं विधत्ते
 मजापतिं भूतं ॥ ७ ॥ शतम् ॥ १२०० ॥ स वाऽआग्नेयोऽष्टाकपालः पुरो-
 दाशो भवति । अग्निर्देवतानां मुखं प्रजनयिता स मजापतिस्तस्मा दानेयो
 भवति ॥ ८ ॥ अथ सौम्यश्चरुर्मयति । हेतो वै सोमस्तदन्तौ प्रजनयितरि सोमं
 रेतः सिञ्चति तत्पुरस्तान्मिथुनं प्रजननम् ॥ ९ ॥ अथ सावित्रः । षादशक-
 पालो वाष्टाकपालो वा पुरोदाशो भवति साविता वै देवानां मसाविता मजापति-
 र्मध्यतः प्रजनयिता तस्मात्सावित्रो भवति ॥ १० ॥ अथ सारस्वतश्चरुर्मयति । पौष्ण-
 रचरुणोपा वै सरस्वती वृषा पूषा तत्पुनर्मिथुनं प्रजननमेतस्माद्वाऽवमयतो मिथुनात्प्र-
 जननात्प्रजापतिः मजाः समृजऽइतरचोर्ध्वा इतरचावाचीस्तथोऽप्यैष एतस्मादुभयत
 एव मिथुनात्प्रजननात्प्रजाः सृजतऽइतरचोर्ध्वा इतरचावाचीस्तस्माद्वाऽप्येतानि प्रज्ज
 हवीर्ह्यपि भवन्ति ॥ ११ ॥ अयातः पयस्याया एवायतनं । मारुतस्तु सप्तकपालो

विशो वै मरुतो देवविशस्ता हेदुमानिपेक्षा-इव चैरुस्ताः प्रजापतिं यजमानमु-
 पेत्योत्तुर्धि वै ते मधिप्यामहऽऽमाः प्रजा या एतेन हविषा सत्त्वयसऽऽति ॥ १२ ॥
 स एतेन प्रजापतिः । परा मे पूर्वाः प्रजा अभवन्निमा चचेदिमे विमथन्ते न ततः
 किं चन परिशेक्ष्यतऽऽति तेभ्य एतं भागमकल्पयदेतं मारुतं सत्कपालं पुरोडा-
 शं स एष मारुतः सत्कपालस्तद्यत्सत्कपालो भवति सप्त—सप्त हि मारुतो
 गणास्तस्मान्मारुतः सत्कपालः पुरोडाशो भवति ॥ १३ ॥ तं वै स्वतवोभ्य इति
 कुर्यात् । स्वयं हि तऽएतं भागमुर्क्यतो तौ स्वतवोभ्यो याज्यानुयास्येन विन्द-
 न्ति स उ खलु मारुत एव स्यात्स ह्यऽएष प्रजाभ्य एवाहिंसायै कियते
 तस्मान्मारुतः ॥ १४ ॥ मयातः पयस्यैव । पयसो वै प्रजाः सम्भवन्ति पयसः
 सम्भूतास्तद्यत् एव सम्भूता यतः सम्भवन्ति तदेवाभ्य एतत्करोति तथाः पूर्वै-
 र्विभिः प्रजाः सृजते ता एतस्मात्पयस एतस्यै पयस्यायै सम्भवन्ति ॥ १५ ॥ त-
 स्यां मिथुनपस्ति । योषा पयस्या रेतो ब्रजिनं तस्मान्मिथुनाद्विश्वमसंमितमनु आ-
 जायत तद्यदेतस्मान्मिथुनाद्विश्वमसंमितमनु प्रजापत तस्माद्विश्वदेवो भवति ॥ १६ ॥
 अथ द्यावापृथिव्य एककपालः पुरोडाशो भवति । एतैर्वै हविर्भिः प्रजापतिः प्र-
 जाः सृष्टा ता द्यावापृथिवीभ्यां धर्मगृह्णाता इमा द्यावापृथिवीभ्यां परिगृहीतास्तथो-
 ऽष्ट्वैष एतद्य एतैर्विभिः प्रजाः सृजते ता द्यावापृथिवीभ्यां परिगृह्णाति तस्माद्
 द्यावापृथिव्य एककपालः पुरोडाशो भवति ॥ १७ ॥ अथान आवुदेव । लोपकिर-
 न्त्युत्तरवेदिं विसृष्टमसत्सर्वमसद्वैस्वदेवमसदिति येषां वार्हिः संनद्धं भवति त-
 त्पुनरेकधैतद्धि मज्जननस्य रूपं मज्जननमु हीदृ पिता माता यज्जायते तृचृतीयं तस्मा-
 त्तेषां सत्पुनरेकधा पूस्व उपसंनद्धा भवन्ति तं मस्तरं गृह्णाति मज्जननमु हीदृ मज्ज-
 ननमु हि पुस्वस्तस्मात्तमसूः मस्तरं गृह्णाति ॥ १८ ॥ आसाय हवींष्यग्निं मन्यन्ति ।
 अग्निं ह वै जायमानमनु प्रजापतेः प्रजा जज्ञिरे तथोऽष्ट्वैतस्याग्निमेव जायमानमनु
 प्रजा जायन्ते तस्मादासाय हवींष्यग्निं मन्यन्ति ॥ १९ ॥ नवमयाजं भवति नवानुयाजं
 दशाक्षरा वै विराट्पैतामहाभयतो न्यूनां विराजं करोति मज्जननायै तस्माद्वाऽवभयतो
 न्यूनात्प्रजानात्प्रजपतिः प्रजाः समृजऽऽतथोर्ध्वा इतश्चावाचीस्तथोऽष्ट्वैष एतस्मा-
 दुभयत एव न्यूनात्प्रजाननात्प्रजाः सृजतऽऽतथोर्ध्वा इतश्चावाचीस्तस्माद्ववमयाजं
 भवति नवानुयाजम् ॥ २० ॥ त्रीणि समिष्टपजुंषि भवन्ति । ज्याय इव हीदृ
 हविर्यज्ञाच्च नवमयाजं नवानुयाजमुच्योऽथप्येकमेव स्याद्विर्यज्ञो हि तस्य प्रथम-
 जो गौर्हस्तिना ॥ २१ ॥ एतेन वै प्रजापतिः यज्ञेनेष्टा । येषं प्रजापतेः प्रजातिर्या

श्रीरेतद्भूवेताऽ ॥ ह वै प्रजातिं प्रजायतऽएताऽ ॥ थियं गच्छति य एवं विद्वान्तेन यजेन यजेत तस्माद्वाऽएतेन यजेत ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [५.१.] ॥

यैश्वदेवेन वै प्रजापतिः । प्रजाः समृजे ता अस्य प्रजाः सृष्टा वरुणस्य य-
वान्जक्षुर्वरुणो ह वाऽअग्रे यवस्तथन्वेव वरुणस्य यवान्प्रदस्तस्माद्वरुणप्रदासा-
नाम ॥ १ ॥ ता वरुणो जग्राह । ता वरुणमृहीताः परिदीर्घा अनत्यश्च प्राण-
त्यश्च शिरिषे च निषेवुश्च माणोदानौ हैवाभ्यो तापचक्रमृथान्याः सर्वा दे-
वता अपचक्रमुस्तपोहैवास्य हेतोः प्रजा न परावभूवुः ॥ २ ॥ ता एतेन हविषा प्र-
जापतिरभिपज्यत् । तद्यारचैवास्य प्रजा जाता आसन्पारचाजातास्ता उभ-
यीर्वरुणपाशात्प्रमुञ्चत्ता अस्यानमीवा अकिन्विषाः प्रजाः प्रजायत ॥ ३ ॥
अथ पुदेप एतैश्चतुर्थे मासि यजेत । तद्यह न्वेवैतस्य तथा प्रजा वरुणो गृह्णा-
तीति देवा अर्कुर्वधिति न्वेवैष एतत्करोति यारच न्वेवास्य प्रजा जाता पारचा-
जातास्ता उभयीर्वरुण पाशात्प्रमुञ्चति ता अस्यानमीवा अकिन्विषाः प्रजाः प्रजा-
यते तस्माद्वाऽएष एतैश्चतुर्थे मासि यजेत ॥ ४ ॥ तद्वै द्वे वेदी द्वावग्नी भवतः ।
तद्यद्दे वेदी द्वावग्नी भवतस्तदुभयत एवैतवरुणपाशात्प्रजाः प्रमुञ्चतीतुरचोर्ध्वा ह-
तरचावाचीस्तस्माद्दे वेदी द्वावग्नी भवतः ॥ ५ ॥ स उत्तरस्यामेव वेदौ । उत्तर-
वेदिमुपकिरति न वृक्षिणस्यां स्रगं वै वरुणो विशो मरुतः स्रग्मेवैतद्विश उत्तरं
करोति तस्मादुपर्गसीनं वृक्षिमधस्तादिषाः प्रजा उपासते तस्मादुत्तरस्यामेव वे-
दाऽउत्तरवेदिमुपकिरति ॥ वृक्षिणस्याम् ॥ ६ ॥ अथैतान्वेव पुञ्च हवींश्चपि
भषन्ति । एतैर्वै हविर्भिः प्रजापतिः प्रजा असृजतैतैरुभयतो वरुणपाशात्प्रजाः प्रा-
मुञ्चदितुरचोर्ध्वा इतरचावाचीस्तस्माद्वाऽएतानि पुञ्च हवींश्चपि भषन्ति ॥ ७ ॥ स्र-
ग्धेन्द्राग्नौ द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति । माणोदानौ वाऽइन्द्राग्नी तद्यथा पुण्यं
चक्रुपे पुण्यं कुर्यदेवं तत्तयोहैवास्य हेतोः प्रजा न परावभूवुस्तस्मादोदाना-
भ्यमेवैतत्प्रजा भिपज्यति माणोदानौ प्रजासु दधाति तस्मादेन्द्राग्नौ द्वादशकपा-
लः पुरोडाशो भवति ॥ ८ ॥ उभयत्र पयस्ये भवतः । पयसो वै प्रजाः सम्भवन्ति पयसः
सम्भूतास्तथैत एव सम्भूता यतः सम्भवन्ति तत एवैतदुभयतो वरुणपाशात्प्रजाः
प्रमुञ्चतीतुरचोर्ध्वा इतरचावाचीस्तस्मादुभयत्र पयस्ये भवतः ॥ ९ ॥ वारुणपुत्तरा
भवति । वरुणो ह वाऽअस्य प्रजा असृष्टास्तत्प्रत्यक्षं वरुणपाशात्प्रजाः प्रमुञ्चति

मारुती इक्षिणाजामितायै न्वेव मारुती भवति जाग्रि ह कुर्याद्यश्चे वाक्यार्थः
 स्यातामृतो ह वाऽअस्य दक्षिणतो मरुतः प्रजा अजिघाथसंस्तानेतेन भागं
 नाशमयत्तस्मान्मारुती दक्षिणा ॥ १० ॥ तयोरुभयोरेव करीराण्यावपति ।
 कं वै प्रजापतिः प्रजाभ्यः करीरैरकुरुत कम्बैवैष एतत्प्रजाभ्यः कुरुते ॥ ११ ॥
 तयोरुभयोरेव शमीपलाशान्णावपति । शं वै प्रजापतिः प्रजाभ्यः शमीपलाशैर
 कुरुत शम्बैवैष एतत्प्रजाभ्यः कुरुते ॥ १२ ॥ अय काय एककपालः पुराद्वाशो
 भवति । कं वै प्रजापतिः प्रजाभ्यः कार्यैर्नैककपालेन पुरोद्वाशेनाकुरुत कम्बैवैष
 एतत्प्रजाभ्यः कार्यैर्नैककपालेन पुरोद्वाशेन कुरुते तस्मात्काय एककपालः पुरोद्वा
 शो भवति ॥ १३ ॥ अय पूर्वेषु । अन्वाहार्यपचनेऽनुष्ठानेनैव ग्वान्कृत्वा तानीष
 दिवोपतुष्य तेषां करम्भपात्राणि कुर्वन्ति यावन्तो गृहाः स्मृतावन्त्येकेनातिरिक्ता
 न्नि ॥ १४ ॥ तत्रापि मेघं च मेघं च कुर्वन्ति । तयोर्मेघे च मेघ्यां च यद्यनैडकीरुणां
 विन्देत्ताः प्रणिश्य निरुपयेद्युऽअनैडकीर्तं विन्देद्योऽअपि कुशोर्णा एव स्युः
 ॥ १५ ॥ तद्यन्मेघश्च मेघी च भवतः । एष वै प्रत्यक्षं वरुणस्य पश्यान्मेघस्तत्प्र-
 त्यक्षं वरुणपाशात्मजाः प्रमुञ्चति यवमयो भवतो यवान्नि जत्तुर्गविरुणोऽ गृह्णान्मि
 थुनौ भवतो मिथुनादेवैतद्वरुणपाशात्मजाः प्रमुञ्चति ॥ १६ ॥ स उत्तरस्यामेव प-
 युस्यायां मेघमिव दधाति । इक्षिणस्यां मेघमेवामिव हि मिथुनं द्रुतमुत्तरतो हि त्री
 पुमाधसमुपशोते ॥ १७ ॥ स सर्वाण्येव हवीधूप्यज्वर्युः । उत्तरस्यां वेदावासाद-
 यत्यथैतामेव पयस्यां प्रतिप्रस्थाता इक्षिणस्यां वेदावासादयति ॥ १८ ॥ आत्मा-
 य हवीधूप्यग्निं मन्यति । अग्निं मन्थित्वानुमदृत्वाभिजुहोत्युपाध्वर्युरेवाहान्तये
 समिधमाणायातुद्गृहीति ताऽऽध्रवावेधेध्मावध्मापच चमो समिधौ परिशिध्नेऽध्रवौ
 पूर्वावाधारावाधारयतोऽथाध्वर्युरेवाहान्मिथुनीत्संमृद्दीप्तं संमृष्टमेव भवति सम्प्रे-
 पितम् ॥ १९ ॥ अय प्रतिप्रस्थाता प्रतिप्रैति । अ पुत्नीपुदानेप्यनृच्छति केन च-
 रसीति वरुण्यं वाऽएतत्स्त्री करोति यदन्यस्य मृत्ययेन चरत्यथो नेम्मेऽन्ताः शन्या
 जुहविति तस्मात्पृच्छति निरुक्तं वाऽपनः कनीयो भवति सत्यं हि भवति तस्मा-
 देव पृच्छति सा यत्नं प्रतिजानीत ज्ञातिभ्यो दास्यै तद्वदितं स्यात् ॥ २० ॥ तां
 वाचयान् । मयासिनो हवामहे मरुतश्च रिशादसः । करम्भेण सज्जोषस इति युया
 पुरोऽनु वाचपैश्वमेपैतर्षेनानेतेभ्यः पुत्रेभ्यो दयति ॥ २१ ॥ तानि वै प्रतिपुरुषं ।
 यावन्तो गृहाः स्मृतावन्त्येकेनातिरिक्तानि भवन्ति तत्प्रतिपुरुषमेवैतदेकैकेन या

अस्य प्रजा जातास्ता वरुणपाशात्प्रमुञ्चत्येकेनातिरिक्तानि भवन्ति तथा एवास्य प्र-
जा अजातास्ता वरुणपाशात्प्रमुञ्चति तस्मादेकेनातिरिक्तानि भवन्ति ॥ २२ ॥ प्रात्राणि
भवन्ति पत्रेषु ह्यशनमश्नन् यवमपानि भवन्ति यवान्नि जत्तुषीर्वरुणोऽपृष्ट्वा चूर्णेण जु-
होति शूर्णेण अशनं क्रियते पत्नी जुहोति मिथुनादेवैतद्वरुणपाशात्मजाः प्रमुञ्चति ॥ २३ ॥
पुरा यज्ञात्पुराहुतिभ्यो जुहोति । अहुतादो वै विशो विशो वै मरुतो यत्र वै प्रजापतेः प्र-
जा वरुणगृहीताः परिदीर्णा अनस्यश्च प्राणत्यश्च शिशिये च निषेदुश्च तद्धासामरुतः
पाप्मानं विमेषिरे तथोऽप्येतस्य प्रजानां मरुतः पाप्मानं विमथन्ते तस्मात्पुरा यज्ञा-
त्पुराहुतिभ्यो जुहोति ॥ २४ ॥ स वै वृक्षिणेऽर्जो जुहोति । सद्भामे यदुरणयऽइति
भामे वा ह्यरणये वै नः क्रियते यत्सभायां यदिन्द्रियऽइति यत्सभायामिति यन्मानुषऽ-
इति तदाह यदिन्द्रियऽइति यद्वचोति तदाह यदेनश्चक्रमा वयमिदं तद्वचयामहे
स्वाहेति यतिरुं च वयमेनश्चक्रमेवं वयं तस्मात्सर्वस्मात्प्रमुच्यामहऽइत्येवैतदाह
॥ २५ ॥ अथैन्द्रो मरुत्वर्त्ता जपति । यत्र वै प्रजापतेः प्रजानां मरुतः पाप्मानं
विमेषिरे तद्धेज्ञां चक्रऽइमे ह मे प्रजा न विमथ्नीरभिति ॥ २६ ॥ स एतामैन्द्रो
मरुत्वर्त्तामजपत् । क्षत्रं वाऽइन्द्रो विशो मरुतः क्षत्रं वै विशो निषेदा निषिद्धा
असन्निति तस्मादैन्द्रो ॥ २७ ॥ सो पूषः । इन्द्राय पूस्तु देवैस्ति हि प्मा ते शु-
ष्मिन्नपयाः । महश्चिष्यस्य मीरुपो यस्या इविष्मतो मरुतो बृन्दते गीरिति ॥ २८ ॥
अथैनां वाचयति । अक्रन्कर्म कर्मकृत इत्यक्रन्नि कर्म कर्मकृतः सह वाचा मवो-
भवंति सह हि वाचाक्रन्देवैभ्यः कर्म कृतेति देवैभ्यो हि कर्म कृतास्तं मेत सचाभुव इ-
त्यन्यतो ह्योदया सह भवन्ति तस्मादाह सचाभुव इत्यस्तं मेतेति जघनार्थो वाऽ-
एव यज्ञस्य यत्पत्नी तामेतत्प्रार्ची यज्ञं प्रासीपददृहा वाऽइत्यस्तं गृहाः प्रतिष्ठा तद्दे-
वैवैनामेतत्प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति ॥ २९ ॥ प्रतिपराणीयोवैति प्रतिमस्थाता ।
संमृजन्त्यग्निं संमृष्टेऽर्जो ताऽउभवेजोत्तरावाघारावावारयतोऽथाध्वर्युरेवाध्व-
होतारं प्रवृणीते प्रवृत्तो होतोत्तरस्येधेदेहोत्पदनऽउपविशत्युपविश्य प्रसौति ताऽ-
उभावेव प्रसौतौ अथ आदायातिक्रामतोऽतिक्रम्या आग्याध्वर्युरेवाह समिधो यजेति
यज-यजेति चतुर्थे — चतुर्थे प्रयाजे समानयमानौ नयभिः प्रयाजैरचरतः ॥ ३० ॥
अथाध्वर्युरेवाहसोमायानुब्रूहीति । आग्नेयमाज्यभागं ताऽउभावेव चतुर्हज्यस्यावदा-
यातिक्रामतोऽतिक्रम्या आग्याध्वर्युरेवाहाग्निं यजेति ताऽउभावेव उपदकृते जुहुतः
॥ ३१ ॥ अथाध्वर्युरेवाहसोमायानुब्रूहीति । सौम्यामाज्यभागं ताऽउभावेव चतु-
र्हज्यस्यावदायाति क्रामतोऽतिक्रम्या आग्याध्वर्युरेवाह सोमं यजेति ताऽउभावेव

उपदकृते जुहुतः ॥ ३२ ॥ तद्योक्तं च वाचा कर्तव्यम् । अध्वर्युरेव तत्करोति न
 प्रतिप्रस्थाता तद्यदध्वर्युरेवाध्यावपनीर्हैव यत्र वपदक्रियते ॥ ३३ ॥ कृतानुवा एव
 प्रतिप्रस्थाता । क्षत्रं चैवुरुणो विशो मरुतस्तत्त्वत्रायैवैतद्विशं कृतानुकरामनुवर्त्मानं
 करोति प्रत्युद्याग्निनीलं ह क्षत्राय विशं कुर्याद्यद्यपि प्रतिप्रस्थाताध्यावपेक्षस्मात्प्र-
 तिप्रस्थाताध्यावयति ॥ ३४ ॥ पाण्यावेव प्रतिप्रस्थाता । सुचौ कृत्योपास्तेऽध्याध्वर्युरेवैत-
 र्हविभिः पृचरस्याग्नेयेनाष्टाकपालेन पुरोडाशेन सान्म्येन चरुणा सावित्रेण द्वा-
 दशकपालेन वाष्टाकपालेन वा पुरोडाशेन सारस्वतेन चरुणा पाप्मणेन चरुणै-
 न्द्राग्नेन द्वादशकपालेन पुरोडाशेन ॥ ३५ ॥ अथैताभ्यां पयस्याभ्यां प्रचरिष्यन्तौ
 विपरिहरतः । स यो मेघो भवति मारुत्यां तं वारुण्यामवदधाति या मेघो भवति
 वारुण्यां तौ मारुत्यामवदधाति तद्यदेवं विपरिहरतः क्षत्रं वै वरुणो धीर्यै पुमान्नी-
 यमेवैतस्क्षत्रे भक्षोऽधीर्या वै श्री विशो मरुतस्तद्वीर्यामेवैतद्विशं कृतस्तस्मादेवं
 विपरिहरतः ॥ ३६ ॥ अध्याध्वर्युरेवाह वरुणाष्टानु मूहीति । स उपस्तृणीतऽध्या-
 ज्यमुधास्यै वारुण्यै पयस्यायै द्विरवयति सोऽन्यतरेणावदानेन सह मेघमवद-
 धात्यथोपरिष्ठाद्वाज्यस्याभिचारयति पूत्पनक्तचवदानेऽऽतिक्रामत्यपि क्रम्याध्या-
 व्याह वरुणं यजेति उपदकृते जुहोति ॥ ३७ ॥ सग्रे पाण्याध्वर्युः । सुचौ कृत्या
 दक्षिणेन प्रतिप्रस्थातुर्वा सोऽन्वाहभ्याह मरुद्भयोऽनुमूहीत्पुपस्तृणीतऽध्याज्यं
 प्रतिप्रस्थातायास्यै मारुत्यै पयस्यायै द्विरवयति सोऽन्यतरेणावदानेन सह मेघी-
 मवदधात्यथोपरिष्ठाद्वाज्यस्याभिचारयति पूत्पनक्तचवदानेऽऽतिक्रामत्यध्याध्वर्यु-
 रेवाध्यावपाह मरुतो यजेति उपदकृते जुहोति ॥ ३८ ॥ अध्याध्वर्युरेव कायेन ।
 एककपालेन पुरोडाशेन पृचरति कायेनैककपालेन पुरोडाशेन प्रचर्याध्वर्यु रेवाहा-
 ग्नये द्विपटकृतेऽनुमूहीति स सर्वेषामेव हविषामध्वर्युः सकृत्सकृदवधत्यथैतस्या ऽएव
 पयस्यायै प्रतिप्रस्थाता सकृदवधत्यथोपरिष्ठाद्वाज्यस्याभिचारयतस्ताऽऽध्यावेष्टा-
 तिक्रामतोऽतिक्रम्याध्याव्याध्वर्युरेवाहाग्निं स्वपटकृते यजेति ताऽऽध्यावेव उपदकृते
 जुहुतः ॥ ३९ ॥ अध्याध्वर्युरेव भाशिप्रवयति । द्वादशं समवदाय प्रतिप्रस्थानेऽतिमजिहीते
 तत्रापि प्रतिप्रस्थाता मारुत्यै पयस्यायै द्विरभ्यवयत्यथोपरिष्ठाद्वाज्यस्याभिचारय-
 त्युपहृत्य मार्जयन्ते ॥ ४० ॥ अध्याध्वर्युरेवाह मरुन्प्रस्थास्यामि । सविधमाधाया-
 ग्निमग्नीतममृद्वीति स शुचोरेवाध्वर्युः पृषदाज्यं व्यानयतेऽग यदि प्रतिप्रस्थातुः
 पृषदाज्यं भवति तस्मै द्वेधा व्यानयतऽजुतो तत्र पृषदाज्यं न भवति स एदेवोपभु-
 त्वाज्यं तस्मै द्वेधा व्यानयतः ताऽऽग्नेनातिक्रामतोऽतिक्रम्याध्याव्याध्वर्युः

रेवाद् देवान्यजेति यज-यजेति चतुर्ये-चतुर्येनुयाजे सगानयमानौ नवभिर्नुयाजै
 अरतस्तथप्रवप्रयाजं भवति नवानुयाजं तदुभयत एवैतद्वरुणपाशात्मजाः प्रमुञ्चती-
 ब्रध्वोर्ध्वा इतश्चानाचीस्तस्मान्नवप्रयाजं भवति नवानुयाजम् ॥ ४१ ॥ ताऽऽब्रुवावेव
 सादयित्वा छुचो व्यूहतः । छुचो व्यूहपरिधीन्तसम्यग् परिधिमभिपद्याश्चाध्वर्यु-
 रेवाहेपिता देव्या होतारो भद्रवाच्याय पूषितो गानुषः सूक्तवाकायेति सूक्तवाक्ये
 होता प्रतिपद्यतेऽथैताऽब्रुवावेव प्रस्तरी समुत्तुम्पतऽब्रुवावनुप्रहरत उभौ तृयोऽब्रुव-
 श्छोपासाते यदा होता सूक्तवाकमाह ॥ ४२ ॥ अयाग्नीदाहानुपूहतेति । ताऽब्रुवा-
 वेवानुपूहरत उभावाग्नाऽऽब्रुवस्पृशेते ॥ ४३ ॥ अथाह संवदस्येति । अगानग्नी-
 वरांश्चाब्रुव छौपद् स्वगा देव्या होतृभ्यः स्वास्तिर्मानुषेभ्यः शं योर्महीतध्वर्युरे-
 वैतदाह ताऽब्रुवावेव परिधीननुप्रहरत उभौ छुचः सम्प्रमुञ्च स्फुट्य सादयतः ॥ ४४ ॥
 अथाध्वर्युरेव प्रतिपरेत्य । पत्नीः सं याजयत्युपास्तऽएव प्रतिप्रस्थाता पत्नीः
 संपाज्योदैत्यध्वर्युः ॥ ४५ ॥ श्रीणि समिष्टयन्त्यपि कुहोति । तूष्णीमेव प्र-
 तिप्रस्थाता छुचं पृष्टुहति तद्ये वैश्वदेवेन यजमानयोर्वससी परिहिते स्यातां
 तेऽएवावापि स्याताम्रयास्यै वारुण्यै पयस्यायै सामर्काभिश्चमाज्ञायावभृथं य-
 न्ति वरुण्यै वाऽएतन्निर्वकण्ठातायै तन्न न माम गीयते न ह्यत्र माम्ना किं चतु
 क्रियते तूष्णीमेवेत्याभ्यषेत्योपमारयति ॥ ४६ ॥ अवभृथ निचुम्पुण । निचे-
 कसि निचुम्पुणः । अथ देवैर्देवकृतमेनोऽयासिपशुव मर्त्यैर्मर्त्यकृतं पुरुषाण्यो
 देव रिपस्पाहीति कामधैर्हते यस्यै कामयेव तस्यै दद्यात् हि दीक्षितवसने भवतः
 स यथाहिस्त्वचो निर्मुच्येतैवथ सर्वस्मात्पाप्मनो निर्मुच्यते ॥ ४७ ॥ अथ फेर-
 स्पधूपत्वा । समारोहाम्नीऽब्रुवदयस्यावेव ह्येतेन यजते न हि तदब्रुवन्पते युदुत्तरवे-
 षावग्निहोत्रं जुहुयात्तस्मादुदवस्यति घृहानित्या निर्मथ्याम्नी पौर्णमासेन यज-
 तऽब्रुवसभयत्-इव वाऽएव यज्ञातुर्मास्यान्पयैव कृष्टः पृतिष्ठितो यज्ञो पत्पौर्ण-
 मासं तत्कृष्टेनैवैतद्यज्ञेनान्ततः पृतिविष्ठति तस्मादुदवस्यति ॥ ४८ ॥ ब्राह्म-
 णम् ॥ ३ ॥ [५. २.] ॥

वरुणप्रपासैर्ध्वं प्रजापतिः । प्रजा वरुणपाशात्प्राप्नुवन्तत्ता अस्यानमीया अ-
 किन्विपाः प्रजाः पूजायन्ताभैतैः साकमेधैरेतैर्ध्वं देवा ह्यत्रमघ्नन्नेतैर्ध्वं व्यजयन्त
 येयमेपां विजितिस्तां तयोऽष्टवैष एतैः पाप्मानं द्विपन्तं प्रातृव्यथ हन्ति तयोऽष्टव
 विजयते तस्मात्ताऽष्टव एतैश्चतुर्ये मासि यजते ॥ वै द्व्यहमन्चीनाहं यजते ॥ १ ॥
 म पूर्वधुः । अगनेऽग्नीकवतेऽष्टाकपालं पुरोडाशं निषेपत्यन्निधुह वै देवा

कृत्योपमेयवृत्तः । हनिष्यन्तः स तेजोऽग्निर्नाव्यथ तथोऽप्येष एतत्पाप्मानं
 द्विपन्तं भूतव्यथं हनिष्यन्मिमेवानीकं कृत्योपमेयं । तेजोऽग्निर्न व्यथते त-
 स्मादग्नेऽनीकवते ॥ २ ॥ अथ मरुद्ग्रथः सांतपनेभ्यः । मध्यन्दिने चरं निर्व-
 पति मरुतो ह वै सांतपना मध्यन्दिने वृत्रं मतेषुः स संतप्तोऽग्नेव पूणवृ-
 दीर्णः शिष्ये तथोऽप्येवस्य पाप्मानं द्विपन्तं भूतव्यं मरुतः सांतपनाः संतपन्ति
 तस्मान्मरुद्ग्रथः सांतपनेभ्यः ॥ ३ ॥ अथ मरुद्ग्रथो गृहमेधिभ्यः । शाखया व-
 त्स्नानपाकृत्य पवित्रवति संवोद्य तं चरुं अपयति चरुं होव स यत्र क च त-
 यदुल्लानपन्ति तन्मेधो देवा दधिरे मातृवृत्तः हनिष्यन्तस्तथोऽप्येष एतत्पाप्मा-
 नं द्विपन्तं भूतव्यं हनिष्यन्मेधो धत्ते तष्टत्तीरौदनो भवति मेधो वै पयो मे-
 धस्तदुल्लास्तमुष्य मेधमात्प्रगच्छे तस्मात्तीरौदनो भवति ॥ ४ ॥ तस्यावृत् ।
 सैव स्तीर्णा वेदिर्भवति या मरुद्ग्रथः सांतपनेभ्यस्तस्यामेव स्तीर्णायां वेदी
 परिधीश्च शकलारचोपनिदधति तया संवोद्य चरुं अपयति अपयित्वाभि-
 धार्योद्वासयति ॥ ५ ॥ अथ द्वे पिशीले वा पात्र्यौ वा निष्पिनिजति । तपोरेनं
 वेधोद्धरन्ति तयोर्मध्ये सर्पिरासेचने कृत्वा सर्पिरासिञ्चति सूत्रं च सूत्रं च
 समावृष्येताऽज्योदनावादायोवेति सूत्रं च सूत्रं चावापोदेति स इमामेव स्तीर्णा
 वेदिमभिमृश्य परिधीन्परिधाय यावतः शकलान्काश्यते तावतोऽज्यादधात्यथैता-
 ऽज्योदनावासादपति सूत्रं च सूत्रं चासादयत्युपविशति होता होतृपदने सूत्रं
 च सूत्रं चावदान आह ॥ ६ ॥ अग्नेऽनुमूहीति । अग्नेऽमाज्यभागं स
 वृत्तिणस्पौदनस्य सर्पिरासेचनाचतुराज्यस्यावदायातिक्रामत्यतिक्रम्याभ्याव्याहाग्निं
 यजेति वृषदकृते जुहोति ॥ ७ ॥ अथाह सोमाणानुमूहीति । सौम्यमाज्य-
 भागं स वृत्तरस्यौदनस्य सर्पिरासेचनाचतुराज्यस्यावदायातिक्रामत्यतिक्र-
 म्याभ्याव्याह सोमं यजेति वृषदकृते जुहोति ॥ ८ ॥ अथाह मरुद्ग्रथो गृहमे-
 धिभ्योऽनुमूहीति । स वृत्तिणस्पौदनस्य सर्पिरासेचनाचतुः आज्यमुपस्तरणीते
 तस्य द्विरवयवयोपरिष्ठावाज्यस्याग्निधारयत्यतिक्रामत्यतिक्रम्याभ्याव्याह मरुतो गृ-
 हमेधिनो यजेति वृषदकृते जुहोति ॥ ९ ॥ अथाह अग्ने स्विष्टकृतेऽनुमू-
 हीति । स वृत्तरस्यौदनस्य सर्पिरासेचनाचतुः आज्यमुपस्तरणीते तस्य द्वि-
 रवयवयोपरिष्ठावाज्यस्याग्निधारयत्यतिक्रामत्यतिक्रम्याभ्याव्याहाग्निं स्विष्टकृ-
 तं यजेति वृषदकृते जुहोत्येवामेवानवृत्ति न प्राशिञ्जमुपहूय यानयन्तऽएतन्वे-
 कमुपनम् ॥ १० ॥ अथैवं द्वितीयः । सैव स्तीर्णा वेदिर्भवति या मरुद्ग्रथः

सांतपनेभ्यस्तस्यामेव स्तीर्णायां वेदौ परिधीश्च शकलाश्चोपनिदगति तुधा सं-
 दोषा चरुथे अथयति नेदेवः प्रतिवेशमाज्यमधिश्रयति अथयित्वाभिग्रायोद्वास्या-
 नक्ति स्थान्यामाज्यमुद्वासायति छुवं च छुवं च ममाष्ट्वैतथे सोखमेव चरु-
 मादायोदैति स्थान्यामाज्यमादायोदैति छुवं च छुवं चादायोदैति म इमामेव स्ती-
 र्णां वेदिमभिपृश्य परिधीन्परिधाय यावतः शकलान्काण्यते तावतोभ्यादधात्य-
 धैतथे सोखमेव चरुणासादयति स्थान्यामाज्यमासादयति छुवं च छुवं चासाद-
 यत्युपविशति होता होतृपदने छुवं च छुवं चाददान आह ॥ ११ ॥ अग्नयेऽनु-
 मूहीति । आग्नेयमाज्यभागथे स स्थान्यै चतुराज्यस्यावदापातिक्रामत्यति-
 क्रम्याध्रान्याहार्मिन् यजेति उपद्रुते जुहोति ॥ १२ ॥ अथाह सोमायानु-
 मूहीति । सौम्यमाज्यभागथे स स्थान्याऽपत्र चतुराज्यस्यावदापातिक्रामत्यतिक्र-
 म्याध्रान्याह सोमं यजेति उपद्रुते जुहोति ॥ १३ ॥ अथाह मरुज्यो गृहंमधि-
 भ्योऽनुमूहीति । स उपस्तृणीतऽश्वाज्यमथास्य चरोर्ध्विस्वद्यत्यथोपरिष्ठाद्वाज्य-
 स्याभिधारयति मत्स्यनक्तधवदानेऽश्रितिक्रामत्यतिक्रम्याध्रान्याह मरुतो गृहमे-
 धिनो यजेति उपद्रुते जुहोति ॥ १४ ॥ अथाहाम्नये न्विष्टकृतेऽनुमूहीति । स
 उपस्तृणीतऽश्वाज्यमथास्य चरोः सकृद्वद्यत्यथोपरिष्ठाद्द्विऽज्यस्याभिधार-
 यति न मत्स्यनक्तधवदानमतिक्रामत्यतिक्रम्याध्रान्याहार्मिन् स्विष्टकृत यजेति
 उपद्रुते जुहोति ॥ १५ ॥ अथेहामेवानयति न प्राशित्रम् । उपहूय प्राशनन्ति
 यावन्तो गृधा हविकान्छिष्टाशाः स्युस्तानन्तः प्राशनीयुरथो ऽश्रप्यत्विजः प्रा-
 शनीयुरथो ऽश्रप्यन्ते ब्राह्मणाः प्राशनीयुरेदि बहुरोदन स्यावृषेतामनिरशितां
 कुम्भीमपिधाय निदधति पूर्णदन्त्राय मातृभिर्वत्सान्त्सम्वाजन्ति तदु पशवो मेधमा-
 स्मन्धत्त यत्राग्वेताथे शात्रिमग्निहोत्रं जुहोति निवान्या मातृहुहन्ति पितृयज्ञाय
 ॥ १६ ॥ अथ प्रातर्हुतं वायुते वा । यतश्चा कामयेत् सोऽस्याऽश्रनिरशितायै कुम्भे
 दध्योपहन्ति पूर्णां तर्हि परापत सूपूर्णां पुनरापत । वस्नेव त्रिक्रीणावदाऽऽपमूर्जथे
 शतक्रताविति यथा पुरोऽनुवाक्यैरुपैतयैवैनमेतस्मै भाषाय हयति ॥ १७ ॥ अथऽ-
 र्पमहाहपितवै यूयात् । स यदि रुयात्स वषट्कार इत्यु द्वैकऽयाहुस्तस्मिन्वषट्कारे लु-
 ह्यादित्यथोऽइन्द्रमेवैतस्त्वेन रूपेण हयति वृत्रस्य वधायैतद्वाऽइन्द्रस्य रूपं गृहप-
 भस्तस्त्वेनैवैनमेतद्रूपेण हयति वृत्रस्य वधाय स यदि रुयात् मऽइन्द्रो यज्ञमगन्ते-
 न्द्रो मे यज्ञ इति ह विद्याद्यद्यु न रुयाद्वाह्येण एव दक्षिणत आसीनो यूयाज्जुहोति
 मैवेन्द्री वाक् ॥ १८ ॥ स जुहोति । देहि मे इदामि ते नि मे धेहि निते दवे । निहारं च

हरासि मे निहारं निहराणि ते स्वाहेनि ॥१६॥ अथ यद्वक्ष्यः क्रीडिभ्यः । सप्त-
कपालं पुरोडाशं निर्वपति मरुतो ह वै क्रीडिनो वृत्रं हनिष्यन्तमिन्द्रमागतं तपधितः
परिचिक्रीडुर्महयन्तस्तथोऽप्यैतं पाप्मानं क्षिपन्तं भ्रातृव्यं हनिष्यन्तमभितः परि-
क्रीदन्ते महयन्तस्तस्मान्मरुद्वक्ष्यः क्रीडिभ्योऽज्ञातो महाहविष एव तयथा महाहवि-
पस्तयो तस्य ॥२०॥ ब्राह्मणम् ॥४॥ [४. ३.] ॥ चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः ॥
कथिदका संख्या ॥ १०५ ॥

महाहविषा ह वै देवा वृत्रं जघ्नुः । तेनोऽएव व्यजयन्त येयमेपा विजितिस्तां
तथोऽप्यैष एतेन पाप्मानं क्षिपन्तं भ्रातृव्यं हन्ति तथोऽएव विजयते तस्मान्नाऽ-
एष एतेन यजते ॥१॥ तस्याहत् । अप किरन्त्युत्तरवेदिं गृह्णन्ति पृषदाज्यं ग्रन्थ-
न्त्यग्निं नृचमयाजं भवति नृवानुयाजं त्रीणि सामिष्टयजूंश्च भवन्त्यथैतान्येव पञ्च
हवींश्चैषि भवन्ति ॥ २ ॥ स युदाग्नेयोऽष्टकपालः पुरोडाशो भवति । अग्निना
ह वाऽएनं तेजसाघ्नन्तस्तेजोऽग्निर्नान्ययत तस्मादाग्नेयो भवति ॥ ३ ॥ अथ
यत्सौम्यश्चर्भवति । सोमेन ह वाऽएनं राज्ञादमन्तोमराजान एव तस्मात्सौम्य-
श्चर्भवति ॥ ४ ॥ अथ यत्सावित्रः । द्वादशकपालो वाष्टकपालो वा पुरोडाशो
भवति सविता वै देवानां सविता सवितुमस्ता, ह वै नमघ्नन्तस्मात्सावित्रो भवति
॥ ५ ॥ अथ यत्सारस्वतश्चर्भवति । चान्वे सरस्वती यागु हैवानुममाद महर ज-
हीति तस्मात्सारस्वतश्चर्भवति ॥ ६ ॥ अथ यत्पौष्णश्चर्भवति । इयं वै पृथिवी पृ-
थेयुश्चैवैनं यथाप प्रतिप्रदावन्नया हैवैनं प्रतिप्रच्छं जघ्नुस्तस्मात्पौष्णश्चर्भवति
॥ ७ ॥ अथैन्द्राग्नो द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति । एतेन ह वै नमघ्नन्तेजो वाऽ-
अग्निरिन्द्रियं वीर्यमिन्द्र एताभ्यामेनमुमाभ्यां वीर्याभ्यामघ्नन्त्यह वाऽअग्निः क्ष-
त्रमिन्द्रस्तेऽऽभे सत्तैरभ्य गृह्य च चञ्च च सयुजो कृत्वा ताभ्यामनममाभ्यां वीर्या-
भ्यामघ्नन्तस्मादैन्द्राग्नो द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति ॥ ८ ॥ अथ माहेन्द्र-
श्चर्भवति । इन्द्रो वाऽएष पुरा वृत्रस्य यथाइय वृत्रं इत्या यथा महाराजो विजि-
ग्यान् एतं माहेन्द्रोऽपवत्तस्मान्माहेन्द्रश्चर्भवति महान्तम् चैव नमघ्नन्तु कराति
वृत्रस्य यथाप तस्मादेव माहेन्द्रश्चर्भवति ॥ ९ ॥ अथ वैश्वकर्मेण एककपालः
पुरोडाशो भवति । विश्वं वाऽएतत्कर्म कृतं सर्वं जितुं देवानामासीत्साकमेधै-
रीजानानां विजिग्यानानां विश्वमेवैतस्यैतत्कर्म कृतं सर्वं जितुं भवति साक-
मेधैरीजानस्य विजिग्यानस्य तस्माद्वैश्वकर्मेण एककपालः पुरोडाशो भवति ॥१०॥

एतेन वै देवाः । यज्ञेनेष्टा येयं देवानां प्रजातिर्या धीरेतद्वभूरेताथ ह वै प्रजा-
तिं प्रजायतऽएताथ श्रियं गच्छति य एवं विद्यमानेत यज्ञेन यजते तस्माद्वाऽएतेन
यजेत ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [५.४.] अध्यायः ॥ ५ [१४] ॥

महाहनिषा ह वै देवा वृत्रं जघ्नुः । तेनोऽएव ज्यजयन्त येयमेषां विजितिस्ता-
मथ यानेवेषां तस्मिन्तसंघ्रायेऽध्वनस्तान्पितृयज्ञेन समैरयन्त पितरो वै तऽध्वासंस्त-
स्मात्पितृयज्ञो नाम ॥ १ ॥ तद्वसन्तो ग्रीष्मो वर्षाः । एते ते ये ज्यजयन्त शत-
क्षेमन्तः शिशिरस्तुऽउ ते यान्पुनः समैरयन्त ॥ २ ॥ अथ यदेष एतेन यजते । त-
द्वाह भवेत्तस्य तथा कं चन घन्न्तीति देवा अकुर्वन्ति न्नेरैष एतत्करोति यमु
चैवैभ्यो देवाभागमकल्पयन्तमु चैवैभ्य एष एतज्जाग करोति घानु चैव देवाः स-
मैरयन्त तानु चैवैतदवाति स्वानु चैवैतत्पितृयज्ञेन लोकमुपगमयति यदु चैवा-
स्यान्नात्मनोऽचरणेन हन्यते वा मीयते वा तदु चैवास्यैतेन पुनराप्यायते तस्माद्वा
ऽएष एतेन यजते ॥ ३ ॥ स पितृभ्यः सोमवज्रचः । एदृपालं पुरोडाशं निर्वपति
सोमाय वा पितृमते यद्वाऽश्नतव अतवः पितरस्तस्मात्पदृपालो भवति ॥ ४ ॥
अथ पितृभ्यो वहिपञ्चयः । अन्वाहार्यपचने धानाः कुर्वन्ति ततोऽध्वाः पिथपन्त्य-
र्धा इत्येव धाना अपिष्टा भवन्ति वा धानाः पितृभ्यो वहिपञ्चयः ॥ ५ ॥ अथ
पितृभ्योऽग्निपञ्चाक्षेभ्यः । निवान्यायै दुग्धे सकृदुपमथित एकशलाक्या मन्थो भ-
वति सकृदु द्वेष पराञ्चः पितरस्तस्मात्सकृदुपमथितो भवत्येतानि हवीथपि भव-
न्ति ॥ ६ ॥ शतम् १३०० ॥ तथे सोमेनेजानाः । ते पितरः सोमयन्तोऽथ ये
वृक्षेन पवनेन लोकं जयन्ति ते पितरो वहिपठोऽथ ये ततो नान्यतरश्चन यान-
ग्निरेव ब्रह्मन्स्वव्यति ते पितरोऽग्निपञ्चाक्षा एतऽउतेयेपितरः ॥ ७ ॥ स जघ्नेन
गार्हपत्यम् । प्राचीनावीतीभूत्वा दक्षिणासीन एतथपदृपालं पुरोडाशं घृणाति
स तत एवोपोत्थायोत्तरेखान्वाहार्यपचनं दक्षिणा तिष्ठन्नवहन्ति सकृत्फलीकरोति
समुद्भूद्वेष पराञ्चः पितरस्तस्मात्सकृत्फलीकरोति ॥ ८ ॥ स दक्षिणैव दृषदु-
पलेऽउपवधाति । दक्षिणार्धे गार्हपत्यस्य एदृपालान्युपदवाति तयदेतां दक्षिणां
दिशथ सचन्तऽएषा हि द्विक् पितृणां तस्मादेतां दक्षिणां दिशथ सचन्ते
॥ ९ ॥ अथ वचिणेनान्वाहार्यपचनं । चतुःसक्तिं वेदिं करोत्यवान्तरदिशोऽनु
सक्तीः करोति चतस्रो वाऽथवान्तरदिशोऽवान्तरदिशो वै पितरस्तस्माद-
वान्तरदिशोऽनु सक्तीः करोति ॥ १० ॥ तन्मन्त्रेऽग्निथसमादधाति ।

प्रवृणीते । पितृयज्ञो वाऽग्र्यं नेद्धोतारं पितृषु दधानीति तस्मान्न होतारं प्रवृणीते
सीद होतस्त्रिषाहोपविशति होता होतृपदनऽउपविश्य प्रसीति प्रसूतोऽध्वर्युः
क्षुचावादाय प्रत्यद्वृत्तिकामत्यतिक्रम्याध्व्याह सप्तिगो यजेति सोऽपवर्हिष
रचतुरः प्रयाजान्यजति प्रजा वै वहिर्नृत्प्रजाः पितृषु दधानीति तस्मादपवर्हिषरचतुरः
प्रयाजान्यजत्यध्वज्यभागाभ्यां चरन्त्याज्यभागाभ्यां चरित्वा ॥२३॥ ते सर्वेऽएव
प्राचीनावीतिनो भूत्वा । एतैर्वै हविर्भिः प्रचरिष्यन्त इत्थाद्यजमानरच ब्रह्मा च
पुरस्तात्परीतः पश्चादग्नीत्तदुताश्रयन्त्यो ३९ स्ववेत्यस्तु स्वयेति प्रत्याश्रावणं
स्वधा नम इति वपद्गारः ॥ २४ ॥ तदुहोवाचासुरिः । आश्रावयेयुरेव प्रत्याश्रावयेयु
र्वपद्गुरुर्नेत्यज्ञस्य विधाया अयामेति ॥२५॥ अथाह पितृभ्यः सोमवद्रथोऽनुमूहीति ।
सोमाय वा पितृभ्यो वै पुरोऽनुवाक्येऽअन्वाट्रिक्या वै देवान्प्रन्यावयन्ति हा
भ्यां पितृन्तसकृद् द्वे पुराञ्चः पितरस्तस्माद्दे पुरोऽनुवाक्येऽअन्वाह ॥ २६ ॥ स
उपस्तृणीतऽआज्यम् । अथास्य पुरोडाशस्यावद्यति स तेनैव सह धानानां तेन स-
ह मन्थस्य तत्सकृद्वदधात्यथोपरिष्ठादिराज्यस्याभिधारयति प्रत्यनक्तचवदाना-
नि नातिक्रामतीत् एवोपोत्यायाध्व्याह पितृन्तसोपवतो यजेति वपदकृते जुहोति
॥ २७ ॥ अथाह पितृभ्यो वर्हिषद्रथोऽनुमूहीति । स उपस्तृणीतऽआज्यमथासां
धानानामवद्यति स तेनैव सह मन्थस्य तेन सह पुरोडाशस्य तत्सकृद्वदधात्यथो-
परिष्ठादिराज्यस्याभिधारयति प्रत्यनक्तचवदानानि नातिक्रामतीत् एवोपोत्याया-
ध्व्याह पितृन्वर्हिषदो यजेति वपदकृते जुहोति ॥ २८ ॥ अथाह पितृभ्योऽग्नि-
पवात्तेभ्योऽनुमूहीति । स उपस्तृणीतऽआज्यमथास्य मन्थस्यावद्यति स तेनैव सह
पुरोडाशस्य तेन सह धानानां तत्सकृद्वदधात्यथोपरिष्ठादिराज्यस्याभिधारयति ।
प्रत्यनक्तचवदानानि नातिक्रामतीत् एवोपोत्यायाध्व्याह पितृनाग्निपवात्तान्यजेति
वपदकृते जुहोति ॥ २९ ॥ अथाहान्नये कन्यवाहनानुमूहीति । तत्स्विष्टकृते ह-
व्यवाहनो वै देवानां कन्यवाहनः पितृणां तस्मादाहाग्नये कन्यवाहनानुमूहीति
॥ ३० ॥ स उपस्तृणीतऽआज्यम् । अथास्य पुरोडाशस्यावद्यति स तेनैव सह धा-
नानां तेन सह मन्थस्य तत्सकृद्वदधात्यथोपरिष्ठादिराज्यस्याभिधारयति न प्रत्य-
नक्तचवदानानि नातिक्रामतीत् एवोपोत्यायाध्व्याहान्नये कन्यवाहनं यजेति वपद-
कृते जुहोति ॥ ३१ ॥ स यन्नातिक्रामति । इत् एवोपोत्यायं जुहोति सकृद् द्वेव
पुराञ्चः पितरोऽथ यत्सकृत्सकृत्सर्वेषां हविषां समवयति सकृद् द्वेव पुराञ्चः
पितरोऽथ यद्यतिपुहमवदानान्यवद्यत्यृतवो वै पिबेत् श्रुतुर्नैवैतद्वयतिपजस्यृतुस्तदं-

धाति तस्माद्वयति एद्वयवशानान्यवद्यति ॥ ३२ ॥ तद्वैके । एतमेव होत्रे मन्यमाद
धाति तथै होतो यद्वयवैव जिघ्रति तं ब्रह्मणे मयजति तं ब्रह्मणैव जिघ्रति तम-
ग्नीये मयजति तमग्नीदेवैव जिघ्रत्येतन्वेवैतत्कुर्वन्ति यथा त्वेवेतरस्य यज्ञस्येहा-
माशित्र्यं समव्यन्त्येज्येवैतस्यापि समव्येयुस्तामुपयुज्यैव जिघ्रन्ति न प्रारनन्ति
माशित्वं त्वेव च य मन्यामहऽऽति ह स्माहामुर्विर्यस्य कस्य चाग्नौ जुहतीति
॥ ३३ ॥ अथ यतरो दास्यन्भवति । यद्यध्वर्युर्वा यजमानो वा स उदपात्रमाश-
यापसलवि त्रिः परिपिञ्चन्त्येति स यजमानस्य पितरमघ्नेजयत्यसावघ्नेनेक्ष्ये-
त्यसावघ्नेनेक्ष्येति पितामहमसावघ्नेनेक्ष्येति पूषितामहं तद्यथाशिष्यतेऽभिषि-
ञ्चेदेवं तत् ॥ ३४ ॥ अयास्य पुरोडाशस्यावशाय । सव्ये पाणौ कुरुते धाना-
नामवशाय सव्ये पाणौ कुरुते मन्यस्यावशाय सव्ये पाणौ कुरुते ॥ ३५ ॥ स ये-
मामवान्तरदिशमनु सक्तिः । तस्यां यजमानस्य पित्रे ददात्यसावेतत्तदहस्त्यथ
येमामवान्तरदिशमनु सक्तिस्तस्यां यजमानस्य पितामहाय ददात्यसावेतत्त-
दहस्त्यथ येमामवान्तरदिशमनु सक्तिस्तस्यां यजमानस्य पूषितामहाय ददात्यसा-
वेतत्तदहस्त्यथ येमामवान्तरदिशमनु सक्तिस्तस्यां निमृष्टेऽत्र पितरो मादयध्वं य-
थाभागमावृषापध्वमिति यथाभागमपशनीतेत्येवैतदाह तद्यदेवं पितृभ्यो वृदाति
तेनो स्वान्पितृनेतस्माद्यज्ञान्तरेति ॥ ३६ ॥ ते सर्वेऽप्यत्र यज्ञोपरी-
तिनो भूत्वा । वृद्धञ्च जपनिष्कम्पाहवनीयमुपतिष्ठन्ते देवान्वाऽप्य उ-
पावर्तते य आहिताग्निर्भवति यो दर्शपूर्णवासाभ्यां यजतेऽथैतत्पितृयज्ञेनैवाचा-
रिपुस्तदु देवेभ्यो जिन्दुवते ॥ ३७ ॥ ऐन्द्रीभ्यामाहवनीयमुपतिष्ठन्ते । इन्द्रो ब्राह-
वनीयोऽक्षरमीमदन्त ह्यव मिया अपूपत । अस्तोपत स्वभानयो विमा त्वविष्टया
पती योजा निवन्द्र ते हरी ॥ सुसंवृशं त्वावपमृषर्वन्दिपीमहि । पू नूनं पूर्णमधु
स्तुतो यासि वशं वाऽऽनु योजान्विन्द्र ते हरीऽ इति ॥ ३८ ॥ अथ प्र-
तिपरेत्य गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते । मनो न्वाद्वागहे नाराशत्सेन स्तोमेन । पितृणां
च मन्मभिः ॥ आन एतुमनः पुनः कस्वे वृत्ताय जीवसे । ज्योत्स्व सूर्यं दशे ॥ पु-
नर्नः पितरो मनो ददातु देव्यो जनः । जीवं वृत्तं सचेमहीति पितृयज्ञेनेव वा-
ऽएतदचारिपुस्तदु खलु पुनर्जीवानुपिपद्यन्ते तस्मादाह जीवं वृत्तं सचेमहीति
॥ ३९ ॥ अथ यतरो वृदाति । स पुनः प्राचीनावीती भूत्वाभिप्रप्य जपत्यमी-
मदन्त पितरो यथाभागमावृषापध्वमिति यथाभागमाशिष्येतित्येवैतदाह ॥ ४० ॥
अथोदपात्रमशाय । पुनः प्रसलवि त्रिः परिपिञ्चन्त्येति स यजमानस्य पितर-
मघ्नेजयत्यसावघ्नेनेक्ष्येत्यसावघ्नेनेक्ष्येति पितामहमसावघ्नेनेक्ष्येति पूषिता-

मंहतयया जलुपेऽभिपिञ्चदेवं तचयत्पुनः प्रसलवि त्रिः परिपिञ्चन्पर्येति प्रसल-
 वि न इदं कर्मनुमांतिष्ठाताऽऽति तस्मात्पुनः प्रसलवि त्रिः परिपिञ्चन्पर्येति ॥४१॥
 अथ नीचिमुद्वह नमस्करोति । पितृदेवत्या वै नीचिस्तस्मान्नीचिमुद्वह नमस्करोति य-
 शो वै नमो यक्षियानेवै नानेतत्करोति पद कृत्वो नमस्करोति पद्वाऽश्चतुवः ऋतुवः
 पितरस्तद्वतुष्वेवतुष्वं प्रतिप्रापयति तस्मात्पद कृत्वो नमस्करोति गृहान्नः पितरो दत्ते-
 ति गृहाणाथ ह पितर ईशतऽप्पोऽतस्पाशीः कर्मणः ॥४२॥ ते सर्वेऽएव यतोप-
 रीतिनो भूत्वा । अनुयाजाभ्यां प्रचारिष्यन्त इत्याद्यजमानश्च ब्रह्मा च परचात्परीतः
 पुनस्तादग्नीद्विषिशति होता होतृपदने ॥ ४३ ॥ अथाह मृद्वान्मस्थास्यामि । स-
 मिधपाधायग्निमग्नीत्संमृद्हीति जुचावादाय मत्स्यद्वृत्तिकामत्यतिक्तम्याश्चाव्याह
 देवान्यजेति सोऽपवर्हिषौ द्वावनुयाजौ यजति प्रजा वै वहिर्नेत्सजाः पितृषु प्रधानीति
 तस्मात्पवर्हिषौ द्वावनुयाजौ यजति ॥४४॥ अथ सादयित्वा जुचौ व्यूहाते । जुचौ व्यूह
 परिधीन्सम्यग् परिधिमभिपद्याद्वाभ्याहेपिता द्वेभ्या श्रोतारो भद्रवाच्याय पृषितो मा-
 नुषः सूक्तवाकायेति सूक्तवाक्यहोता मतिपद्यते नाध्वर्युः मस्तद्वृत्तं समुन्तुम्पती-
 त्येवोपास्ते यदा होता सूक्तवाकमाह ॥ ४५ ॥ अथाग्नीदाहानुपूहतेति । स न किं
 चनानुपूहरति तूष्णीमेवात्मानमुपस्पृशति ॥ ४६ ॥ अथाह संवदस्वेति । अगा-
 नग्नीद्वग्वाच्य धौपद् स्वमा द्वेभ्या होतृभ्यः स्वस्तिर्मानुषेभ्यः शं योर्ग्रहीत्युपस्पृ-
 शत्येव परिधीन्तानुपूहत्यथैतद्रहिर्नुमस्यति परिधींश्च ॥ ४७ ॥ तद्वैके । हविरु-
 न्द्विष्टमनुमस्यन्ति तदुत्थानं कुर्यादुतोच्छिष्टं वाऽतश्चेदुतोच्छिष्टमग्नौ जुहवाप्रेति
 तस्मादपो वैवाभ्यवद्वरेषुः पारनीयुर्वा ॥ ४८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [६.१.] ॥

महाहविषा ह वै देवा वृत्रं जघ्नुः । तेनोऽएव ध्वजयन्त येयमेपां धिजितिस्तामथ
 यानेवैषां तस्मिन्त्संश्रामऽपव आर्क्षस्तानेतेरेव शन्पाधिरहरन्त तान्व्यवहन्त द्य-
 त्यभ्यकैरुपजन्त ॥ १ ॥ अथ यदेष एतैर्यजेते । तथाह न्येवैतस्य तथा कं चनेपुर्ध्व-
 च्छतीति देवा अकुर्यधिति त्वेवैष पतत्करोति याश्च त्वेवास्य प्रजा जाता याश्चाजा-
 तास्ता उभयी रुद्रिपात्रमुञ्चति ता अस्यानमीवा अकिन्विषाः प्रजाः प्रजायन्ते त-
 स्माद्वाऽएष एतैर्यजेते ॥ २ ॥ ते वै रौद्रा भवन्ति । रुद्रस्य हीपुस्तस्माद्रौद्रा भव-
 न्त्येककपाला भवन्त्येकदेवत्या असधिति तस्मादेककपाला भवन्ति ॥ ३ ॥ ते
 वै प्रतिपुरुषं । यावन्तो गृह्णाः स्पुस्तावन्त एकेनातिरिक्ता भवन्ति तत्प्रतिपुरुषमे-
 वैतदेकैकेन या अस्य प्रजा जातास्ता रुद्रियात्रमुञ्चत्येकेनातिरिक्ता भवन्ति
 तथा एवास्य प्रजा अजातास्ता रुद्रियात्रमुञ्चति तस्मादेकेनातिरिक्ता भवन्ति ।

॥ ४ ॥ स जघनेन गार्हपत्यं । यज्ञोपवीती भूत्वोदङ्मसीन एतान्गृह्णाति
 स तत एवोपोत्थायोदङ्मतिष्ठध्वहन्त्युदीच्यौ वृषदुपलोऽवपदधात्युचरार्धे गार्हप-
 त्यस्य कपालान्युपदधाति तद्यदेव तामुचरां विशथ्सचन्तऽप्राप्तेतस्य देवस्य दि-
 क्स्मादेतामुचरां दिशथ्सचन्ते ॥ ३ ॥ ते वा अक्ताः स्युः । अक्तथ्स हि दवि-
 स्तऽव वाऽश्नन्क्ता एव स्युरभिमानुको ह रुद्रः पशून्तस्याघदञ्ज्यात्तस्माद्वनक्ता
 एव स्युः ॥ ६ ॥ तान्तसार्धं पात्र्याथ्समुवांस्य । अन्वाहार्यपचनाद्भुमुकमादा-
 योदङ् परेत्य जुहोत्येषां लेतस्य देवस्य विष् पथि जुहोति पवा हि स देवश्चरति
 वतुप्पथे जुहोत्येतद् वाऽश्नस्य जाधितं प्रज्ञातमवसानं यच्चवतुप्पथं तस्माच्चतुप्पथे
 जुहोति ॥ ७ ॥ पलाशस्य पलाशेन मध्यमेन जुहोति । प्रक्ष वै पलाशस्य पलाशं
 प्रक्षणैरैतज्जुहोति स सर्वेषामेवावद्यत्येकस्यैव नावधाति य एषोऽतिरिक्तो भवति
 ॥ ८ ॥ स जुहोति । एष ते रुद्र भागः सह स्वस्त्राम्बिकया तं जुषस्व स्वाहे-
 त्यम्बिका ह वै नामास्य स्वसा तयास्यैष सह भागस्तद्यदस्यैष स्त्रिया सह
 भागस्तस्मात्स्त्र्ययका नाम तद्या अस्य मजा जातास्ता रुद्रियात्प्रमुञ्चति
 ॥ ९ ॥ अथ ए एष एकोऽतिरिक्तो भवति । तस्मात्स्त्रकरऽवपकिरत्येष ते रुद्र
 भाग आह्वस्ते पशुदिति तदस्माद्व्याखुमेव पशूनामुदीशति तेनोऽन्तरान्य-
 शून् हिनस्ति तद्यदुपकिरति तिर-इव वै गर्भास्तिर-इवैतद्यदुपकीर्णं तस्माद्वाऽ-
 वपकिरति तद्या एवास्य मजा अजातास्ता रुद्रियात्प्रमुञ्चति ॥ १० ॥ अथ पुन-
 रेत्य जपन्ति । अथ रुद्रमदीमद्य देवं त्र्यम्बकम् । एषा नो वृषसस्करएषा नः श्रे-
 यसस्करएषा नो व्यवसाययात् ॥ भेषजमसि भेषजं गवेऽन्वाय पुरुषाय भेषजथ्स
 सुखं मेपाय मेप्याऽइत्याशीरेवैतस्य कर्मणः ॥ ११ ॥ अथापसलावि त्रिः परि-
 यन्ति । सन्धानुरुत्तुपाध्नानास्त्र्ययकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् । उर्वारकमिव
 ध्वन्पनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतादित्याशीरेवैतस्य कर्मणा आशिपेभैतदाशासते
 तद्यु देव शमिव यो मृत्योर्मुक्ष्यातै नामृतात्तस्मादाह मृत्योर्मुक्षीय मामृतादिति
 ॥ १२ ॥ तद्यु हापि कुमार्यः परीयुः । मगस्य भजापदाऽऽति या ह वै सा रुद्रस्य
 स्वस्त्राम्बिका नाम सा ह वै भगवत्येष्टे तस्माद् हापि कुमार्यः परीयुर्भगस्य भजामहा
 ऽऽति ॥ १३ ॥ तासांमृतासां मन्त्रोऽस्ति । त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पवित्रेद-
 नम् । उर्वारकमिव ध्वन्पनादितो मुक्षीय मामृता इति सा यदिद इत्याह हातिभ्य-
 स्तदाह मामृता इति प्रतिभ्यस्तदाह पतयो देव स्त्रियै प्रतिष्ठा तस्मादाह मामृता इ-
 ति ॥ १४ ॥ अथ पुनः प्रसलावि त्रिः परियन्ति । दक्षिणानुरुत्तुपाध्नाना एते-
 नैव मन्त्रेण तद्यत्युनःप्रसलावि त्रिः परियन्ति प्रसलाविन इदं कर्मानुमंतिष्ठाताऽ-

ति तस्मात्पुनः प्रसलवि त्रिः परियन्ति ॥ १५ ॥ अथैतान्यजमानोऽञ्जलो समो-
प्य । ऊर्ध्वानुदस्यति यथा मौर्नोदामुयास्तदात्मभ्य एवैतच्छल्पात्रिमिमते तान्त्रिलि-
प्सन्त उपस्पृशन्ति भेषजमेवैतत्कुर्वते तस्माद्विलिप्सन्त उपस्पृशन्ति ॥ १६ ॥ ता-
न्द्वयोर्भूतकुरोरुपनह्य । वेणुयष्ट्या वा कुपे वोभयत आवध्योदह परेत्य यदि दृ-
क्षं वा स्थाणुं वा वेणुं वा वल्मीकं वा बिन्देच्छस्मिन्नासजत्येतच्चे रुद्रावसंतेन परो मूजव-
तोऽतीहीत्यवसेन वाऽऽश्वानं यन्ति तदेनं सावसमेवान्ववार्जति यज्ञ—यत्रास्य
चरणं तदन्यत्र ह वाऽश्वस्य परो मूजवन्नयश्चरणं तस्मादाह परो मूजवतोऽती-
हीत्यवततधन्वा पिनाकावस इत्यदिः सन्नः शिशोऽतीहीत्येवैतदाह कृत्तिवासा इति
निष्वापवत्येवैनमेतस्त्वपधु हि न कुं चन्न हिनस्ति तस्मादाह कृत्तिवासा इति ॥ १७ ॥
अथ दक्षिणांवाहन्यावर्तन्ते । ते प्रतीक्षं पुनरायन्ति पुनरेत्याप उपस्पृशन्ति क-
द्विघेणेव वाऽपतदचारिपुः शान्तिरापस्तदग्निः शान्त्या शपयन्ते ॥ १८ ॥
अथ केशश्मश्रूष्या । समारोहान्नाऽउदवसायेव ह्येतेन यजते न हि तदवकल्पते
युत्तरवेनावग्निहोत्रं जुहुयात्तस्मादुदवस्यति गृहानित्या निर्घृथ्याग्नी पौर्णमासेन
यजतऽउत्सवयज्ञ—इव वाऽप्य यथातुर्मास्यान्येष ऋतः प्रतिष्ठितो यज्ञो य-
त्पौर्णमासं तत्कृतेनैवैतच्छेनान्ततः प्रतिष्ठिति तस्मादुदवस्यति ॥ १९ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [६. २.] ॥

अक्षय्यं ह वै सुकृतं चातुर्मास्ययाज्ञिनो भवति । संवत्सरं हि जयति ते-
नास्याक्षय्यं भयति तं वै त्रेधा विभज्य यजति त्रेधा विभज्य प्रजयति सर्वं वै सं-
वत्सरः सर्वं वाऽयक्षय्यमेतेनो हास्याक्षय्यं सुकृतं भवत्पूरुह एवैतद्वत्त्वा देवा-
नप्येत्यक्षय्यमु वै देवानामेतेनो हवास्याक्षय्यं सुकृतं भवत्येतद् तच्छस्माद्यातुर्मा-
स्यैर्यजते ॥ १ ॥ अथ यस्मात्तुनामीर्येण यजेत । या वै देवानां श्रीऽसीत्सा-
कमेधैरीजानानां विजिग्यानानां तद्धनमथ या रावत्सरस्य प्रजितस्य रस आसी-
चात्सीरं सा या चैव देवानां श्रीऽसीत्साकमेधैरीजानानां विजिग्यानानां य-
च्च च संवत्सरस्य प्रजितस्य रस आसीच्छेवैतदुभयं परिगृह्णात्संक्रुते तस्मा-
त्तुनामीर्येण यजते ॥ २ ॥ तस्माद्वैत् । नोपकिरन्त्युत्तरवेदिं न गृह्णन्ति पृषदा-
ज्यं न मन्यन्त्यग्निं पृश्च प्रयाजा भवन्ति त्रयोऽनुयाजा एकं समिष्टयज्ञः ॥ ३ ॥
अथैतान्येन पञ्च हवीर्यपि भवन्ति । एतैर्वै हविभिः प्रजापतिः प्रजा असृजतै-
रुभयतो वरुणपाशात्प्रजाः पूमृच्चदेतैर्वै देवा इन्द्रमघ्र्येवैर्वै व्यजयन्त येयमेपां
विजितिस्तां तथोऽप्येष एतैर्या चैव देवानां श्रीऽसीत्साकमेधैरीजानानां वि-

जिग्यात्मानां य उ च संवत्सरस्य यजेतस्य स आसीत्तमेवैतदुभयं परिगृह्यात्पन्कुरु-
ते तस्माद्वाऽप्यतानि पुञ्च हवीर्येऽपि भवन्ति ॥ ४ ॥ अथ शुनासीर्यो द्वादशकपालः
पुरोडाशो भवति । स वन्धुः शुनासीर्यस्य यं पूर्वमवोचाम ॥ ५ ॥ अथ वायुर्यं
प्रयो भवति । प्रयो इ वै प्रजा जाता अभिसंजानते विजिग्यान् मा प्रजाः त्रियं
यशसेऽन्नाद्यायाभिसंजानान्ताऽऽति तस्मात्प्रयो भवति ॥ ६ ॥ तद्यज्यायव्यं भव-
ति । अयं वै वायुर्योऽयं एवतऽप्य वाऽऽदथ सर्वं प्रप्याययति यदिदं किं च वर्पति
दृष्टादोपययो जायन्तऽश्रोपथोर्जग्धवापः पीत्वा तत एतदश्चयोऽधि प्रयः सम्भवत्येष
हि वाऽएतज्जनयति तस्माद्यायव्यं भवति ॥ ७ ॥ अथ सौर्यं एककपालः पुरोडा-
शो भवति । एष वै सूर्यो य एष तपत्येष वाऽऽदथ सर्वमभिगोपायति साधुना
त्वदसाधुना त्वदेष इदथ सर्वं विदधाति साधौ त्वदसाधौ त्वदेष मा विजिग्यान्
गीतः साधुना त्वदभिगोपायत्साधौ त्वद्विदधति तस्मात्सौर्यं एककपालः पुरोडा-
शो भवति ॥ ८ ॥ तस्याश्वः श्वेतो वृजिष्ठा । तदेतस्य रूपं क्रियते य एष तपति
यद्यश्वथ श्वेतं न विन्देदपि गौरैश्च रवेतः स्यात्तदेतस्य रूपं क्रियते य एष तपति
॥ ९ ॥ स यैव साकमेधैर्यजेत । तज्जुनासीर्येण यजेत यदै विः संवत्सरस्य य-
जेत तेनैव संवत्सरमाप्नोति तस्माद्यदैव कथा चैतेन यजेत ॥ १० ॥ तज्जैके । रा-
शीरापिपयिषन्ति स यदि राशीरापिपयिषेददः पुरस्तात्फाल्गुन्यै पौर्णमास्याऽ-
जुष्टं तज्जुनासीर्येण यजेत ॥ ११ ॥ अथ दीक्षेत । तं त्रानीजानं पुनः फाल्गुनी
पौर्णमास्यभिषर्षेयात्पुनःप्रयोगरूप-इव इ स यदेनप्रनीजानं पुनः फाल्गुनी पौ-
र्णमास्यभिषर्षेयात्तस्मादेनं त्रानीजानं पुनः फाल्गुनी पौर्णमास्यभिषर्षेयादिति नू-
त्सज्जमानस्य ॥ १२ ॥ अथ पुनः प्रयुज्जानस्य । पूर्वेषुः फाल्गुन्यै पौर्णमास्यै शु-
नासीर्येण यजेताथ प्रातर्बैषदेवेनाथ पौर्णमासेनैतदु पुनः प्रयुज्जानस्य ॥ १३ ॥
अथातः । परिवर्तनस्यैव सर्वतोमुखो वाऽअसावादित्य एष वाऽऽदथ सर्वं निर्ष-
यति यदिदं किं च शुष्यति तेनैव सर्वतोमुखस्तेनत्सादः ॥ १४ ॥ सर्वतोमुखोऽ-
यमग्निः । यतो ह्येव कुतरच्चाग्नावभ्यादधाति तत एव अदधाति तेनैव सर्वतोमुखस्ते-
नानादः ॥ १५ ॥ अथायमन्यतोमुखः पुरुषः । स एतत्सर्वतोमुखो भवति यत्प-
रिवर्तयेत स एवमेवाग्नादो भवति यथैतवेतय एवं विद्वान्पपरिवर्तयेत तस्माद्वै प-
रिवर्तयेत ॥ १६ ॥ तदुहोवाचासुरिः । किञ्च तत्र मुखस्य यद्यपि सर्वाण्येव लोमानि
तपेय यदै विः संवत्सरस्य यजेत तेनैव सर्वतोमुखस्तेनानादस्तस्मात्प्राद्रियेत परिव-
र्तयितुमिति ॥ १७ ॥ आह्वयम् ॥ ४ ॥ [६. ३.] ॥

तद्यदाहुः । साकमेधैर्वै देवा बृधमध्वन्स्तैर्वै व्यजयन्त येयमेपां विजितिस्तामि-
ति सर्वैर्ह त्वेव देवाश्चातुर्मास्यैर्वै बृधमध्वन्स्तैर्वै व्यजयन्त येयमेपां विजितिस्ताम्
॥ १ ॥ ते होचुः । केन राज्ञा केनानीकेन योत्स्याम इति स हाग्निरुवाच मया राज्ञा
मयानीकेनेति तेऽग्निना राज्ञाग्निनानीकेन चतुरो मासः प्रजयंस्तान्ब्रह्मणा च
त्रय्या च विद्यया पर्यगृह्णन् ॥ २ ॥ ते होचुः । केनैव राज्ञा केनानीकेन यो-
त्स्याम इति स ह वरुण उवाच मया राज्ञा मयानीकेनेति ते वरुणेनैव राज्ञा वरु-
णेनानीकेनापरांश्चतुरो मासः प्रजयंस्तान्ब्रह्मणा चैव त्रय्या च विद्यया पर्यगृह्णन्
॥ ३ ॥ ते होचुः । केनैव राज्ञा केनानीकेन योत्स्याम इति स इन्द्र उवाच मया
राज्ञा मयानीकेनेति तदग्निरेणैव राज्ञेरेणानीकेनापरांश्चतुरो मासः प्रजयंस्तान्ब्र-
ह्मणा चैव त्रय्या च विद्यया पर्यगृह्णन् ॥ ४ ॥ स यद्वैश्वदेवेन यजते । अग्निरे-
वैतद्राज्ञाग्निनानीकेन चतुरो मासः प्रजयति तत्त्र्येनी शलली भवति लोहः क्षुरः ।
सा या त्र्येनी शलली सा त्र्यै विद्यायै रूपं लोहः क्षुरो ब्रह्मणो रूपमग्निर्हि
ब्रह्म लोहित-इष्ट अग्निस्तस्माल्लोहः क्षुरो भवति तेन परिवर्तयते तद्ब्रह्मणा
चैवैतत्त्रय्या च विद्यया परिगृह्णाति ॥ ५ ॥ अथ यद्वरुणप्रघासैर्यजते । वरुणे-
नैवैतद्राज्ञा वरुणेनानीकेनापरांश्चतुरो मासः प्रजयति तत्त्र्येनी शलली भवति
लोहः क्षुरस्तेन परिवर्तयते तद्ब्रह्मणा चैवैतत्त्रय्या च विद्यया परिगृह्णाति ॥ ६ ॥
अथ यत्साकमेधैर्यजते । इन्द्रेणैवैतद्राज्ञेरेणानीकेनापरांश्चतुरो मासः प्रजयति
तत्त्र्येनी शलली भवति लोहः क्षुरस्तेन परिवर्तयते तद्ब्रह्मणा चैवैतत्त्रय्या च
विद्यया परिगृह्णाति ॥ ७ ॥ स यद्वैश्वदेवेन यजते । अग्निरेव तर्हि भवत्यग्नेरेव
सायुज्यं सलोकृता जयत्यथ यद्वरुणप्रघासैर्यजते वरुण एव तर्हि भवति वरुण-
स्यैव सायुज्यं सलोकृता जयत्यथ यत्साकमेधैर्यजतदग्निरेव तर्हि भवतीन्द्रस्यैव
सायुज्यं सलोकृता जयति ॥ ८ ॥ स यस्मिन्हस्तविष्णुं लोकमेति । स एन-
मृतुः परस्माज्छतये प्रयच्छति पर च परस्माज्छतवे प्रयच्छति स परममेष स्थानं
परमां गतिं गच्छति चातुर्मास्ययाजी तदाहुर्न चातुर्मास्ययाजिनमनुविन्दन्ति परमं
देव खलु स स्थानं परमां गतिं गच्छतीति ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [६. ४.] ॥
पञ्चमः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या १०४ ॥ पष्ठोऽध्यायः [१५] अस्मि-
न्काण्डे कण्डिकासंख्या ॥ ५४९ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे एकपादिकानाम द्वितीयं

काण्डं समाप्तम् ॥ २ ॥

अथ तृतीयं काण्डम्

ओ३म् । देवयजनं जोषयन्ते । स गृधेव वृषिष्ठं स्यात्तज्जोषयेरन्यद्वन्यद्वृमे-
 र्नाभिगृहीतातो वै देवा दिवस्पृष्टोदक्रामन्देवान्वाऽणुष उणोत्क्रामति यो वीक्षते स
 भूदेवे देवयजने यजते स यद्वा न्यद्वृमेरभिगृहीतावरतर-इव देष्ट्वा स्यात्तस्मात्तदेव
 वृषिष्ठं स्यात्तज्जोषयेरन् ॥ १ ॥ तद्वर्षं सत्समं स्यात् । समं सत्तविभ्रं
 शि स्याद्विभ्रं शि सत्प्राक्प्रवणं स्यात्प्राची हि देवानां दिग्गोऽनुदक्प्रव
 णमुदीची हि मनुष्याणां दिग्दक्षिणतः मत्पुङ्खितमिव स्यादेपा वै दिक् पितृ-
 णां स यदक्षिणामवणं स्यात्क्षिमे ह यजमानोऽमुं लोकमियात्तथा
 ह यजमानो ज्योन्जीयति तस्मादक्षिणतः मत्पुङ्खितमिव स्यात् ॥ २ ॥ न पुरस्ता-
 देवयजनमात्रमतिरिष्येत । द्विषन्तं हास्य तद्भातृव्यमभ्यतिरिच्यते क्रामं ।
 दक्षिणतः स्योदेवमुत्तरं एतत् त्वेव समृद्धं देवयजनं यस्य देवयजनमात्रं पश्चात्प
 रिरिष्यते क्षिमे ह वै नमुत्तरा देवयज्योपनमतीति न देवयजनस्य ॥ ३ ॥ तद्वा हा-
 याच प्राज्ञवल्क्यः । वाप्यर्थाय देवयजनं जोषयितुमैव तत्सात्ययज्ञोऽध्वीत्सर्वा
 वाऽर्घ्यं पृथिवी देवी देवयजनं यत्र वाऽध्वस्यै क च यजुषैव परिगृह्य याजयेदिति
 ॥ ४ ॥ अत्विमो ह वै देवयजनम् । ये ब्राह्मणाः शुभ्रवांसोऽनूचाना विहांसो
 याजयन्ति सैवाहर्तृन्नेदिष्टमापिब मन्यामहऽदिति ॥ ५ ॥ तद्वालो वा विमितं वा
 माचीनवधं मिन्वन्ति । प्राची हि देवानां दिक् पुरस्ताद्वै देवाः मत्पुञ्चो
 मनुष्यानुषावृत्तास्तस्मात्तेभ्यः प्रादतिष्ठन्नुहोति ॥ ६ ॥ तस्माद्वा ह न प्रतीचीन-
 शिराः शर्यात । नेदेवमभिप्रसार्थं शयाऽति या वृत्तिष्ठा दिक् सा पितृणां वा
 प्रतीची सा सर्पाणां एतो देवा उच्चक्रमुः सैपाहीना योदीची दिक् सा मनुष्या-
 णां तस्मान्मानुषऽसदीचीनवधं शमेव शालां वा विमितं वा मिन्वन्त्युदीची
 हि मनुष्याणां दिग्दीक्षितस्यैव प्राचीनवधं शा नादीक्षितस्य ॥ ७ ॥ तां
 वाऽएतां परिश्रयन्ति । नेदभिर्षादिति न्वेव वर्षा देवान्वाऽणुष उणावर्तते यो
 वीक्षते स देवतानामेहो भवति तिर-इव वै देवा मनुष्येभ्यस्तिर-इवैतद्यत्परिश्रितं

तस्मात्परिश्रयन्ति ॥ ८ ॥ तत्र सर्व-इवाभिप्रपद्येत । ब्राह्मणेनैव राजन्यो वा वै-
श्यो वा ते हि यज्ञियाः ॥ ९ ॥ स वै न सर्वेणैव संवदेत । देवान्वाऽप्य उपाव-
र्तते यो दीक्षते स देवतानामेको भवति न वै देवाः सर्वेणैव संवदन्ते ब्राह्मणेन वैव
राजन्येन वा वैश्येन वा ते हि यज्ञियास्तस्माद्येनैव शूद्रेण संवावो विन्वेदे तेषामेवैकं
धूयादियमिति विचक्ष्वेममिति विचत्सेषेण उतत्र दीक्षितस्योपचारः ॥ १० ॥ अथारणी
पाणौ कृत्वा । शालामध्यवस्यति स पूर्वार्ध्यं स्थूणाराजमभिपद्येत यजुराहेदमगन्म
देययजनं पृथिव्या यत्र देवासोऽञ्जुपन्त विरवऽइति तदस्य विश्वं च देयं जुष्टं भ-
वति ये चेमे ब्राह्मणाः शुश्रुवाऽसोऽनूचाना यदहास्य तेऽग्निभ्यामर्पितन्ते ब्राह्म-
णाः शुश्रुवाऽसस्तदहास्य तैर्जुष्टं भवति ॥ ११ ॥ यद्वाह । यत्र देवासोऽञ्जु-
पन्त विरवऽइति तदस्य विश्वं देवैर्जुष्टं भवत्यृक्तामाभ्यां संतरन्तो यजुर्भिरित्यृ-
क्तामाभ्यां वै यजुर्भिर्यज्ञस्योद्वचं गच्छन्ति यज्ञस्योद्वचं गच्छानीत्येवैतदाह रायस्यो-
पेण समिप्रा मदेमेति भूमा वै रायस्योपः श्रीर्वं भूमाशिपमेवैतदाशास्ते समिप्रा म-
देमेतीपं मदतीति वै तमाहुर्यः ध्रियमश्नुते यः परमतां गच्छति तस्मादाह समिप्रा
मदेमेति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

अपराहे दीक्षेत । पुटः केशश्मश्रोर्वपनाद्यत्कामयेत तदस्नीयाद्यद्वा सम्प्रयेत
व्रतं हेवास्यातोऽशनं भवति यद्यु न्नाशिशिषेदपि कामं नास्नीयात् ॥ १ ॥
शतम् ॥ १४०० ॥ अथोत्तरेण शालां परिश्रयन्ति । तदुदकुम्भमुपनिदधति तन्नापित
वृषतिष्ठते तत्केशरमधू च वृषते नखानि च निकृन्ततेऽस्ति वै पुरुषस्यामेध्यं यत्रास्यागो
नोपतिष्ठन्ते केशरमधू च वाऽअस्यं नखेषु चापो नोपतिष्ठन्ते तद्यत्केशरमधू च
वृषते नखानि च निकृन्तते मेध्या भूत्या दीक्षाऽइति ॥ २ ॥ तदुक्ते । सर्वऽएव
वृषन्ते सर्वऽएव मेध्या भूत्या दीक्षित्यामहऽइति तदु तथा स रुपाद्यै केशरमधू
च वृषते नखानि च निकृन्तते तदेव मेध्या भवति तस्मादु केशरमधू चैव वृषेत
नखानि च निकृन्तते ॥ ३ ॥ स वै नखान्येवाग्रे निकृन्तेव । दक्षिणस्यैवाग्रे स-
व्यस्य वाऽअग्रे मानुषेऽथैवं देवत्राद्गुह्योरेवाग्रे कनिष्ठिकयोर्वाऽअग्रे मानुषेऽथैवं
देवत्रा ॥ ४ ॥ स दक्षिणमेवाग्रे गोदानं वितारयाति । सव्यं वाऽअग्रे मानुषेऽथैवं
देवत्रा ॥ ५ ॥ स दक्षिणमेवाग्रे गोदानमभ्युनक्ति । इमा आपः अमु मे सन्तु दे-
वीरिति स यद्वाहेमा आपः अमु मे सन्तु देवीरिति वृजो वाऽआपो वृजो हि वा-
ऽआपस्तस्माद्येनैता यन्ति निम्नं कुर्वन्ति यत्रोपतिष्ठन्ते निर्दहन्ति तत्तदेतमेवैत-

दृश्यं समयाति तथो हैनमेव यज्ञः शान्तो न हिनस्ति तस्मादाहेमा आयः ग्रमुषे
 सन्तु देवीरिति ॥६॥ अथ दर्भतरुणकृमन्तर्दधाति । ओषवे प्रायस्तेति यज्ञो वै
 क्षुरस्तथो हैनमेव यज्ञः क्षुरो न हिनस्त्यथ क्षुरेणाभिनिदधाति स्वर्षिते मेनं हि-
 थंसीरिति यज्ञो वै क्षुरस्तथो हैनमेव यज्ञः क्षुरो न हिनस्ति ॥ ७॥ मल्लियोदपात्रे
 प्रास्यति । तूर्णामिद्योत्तरं मोक्षनमभ्युनचि तूर्णां दर्भतरुणकृमन्तर्दधाति तूर्णां
 क्षुरेणाभिनिधाय मल्लियोदपात्रे प्रास्यति ॥ ८॥ अथ नापिताय क्षुरं प्रयच्छति । स
 केशश्मधु वपति स यदा केशश्मधु वपति ॥९॥ अथ स्नाति । अमेध्यो वै पुरु-
 पो यद्वृत्तं वदति तेन पूतिरन्तरतो मेध्या वाऽआपो मेध्या भूत्वा दीक्षाऽऽति प-
 वित्रं वाऽमापः पवित्रपूता दीक्षाऽऽति तस्माद् स्नाति ॥१०॥ स स्नाति । आ-
 पोऽअस्मान्मातुरः शुन्धयन्ति वृत्तेतद्वाह शुन्धयन्ति वृत्ति घृतेन नो घृतप्यः पुन-
 र्न्तिवृत्ति तद्वै संपूतं यं घृतेनापुनेस्तस्मादाह घृतेन नो घृतप्यः पुनर्न्तिवृत्ति विश्वथ
 हि रिमं प्रवहन्ति देवीरिति यद्वै विश्वथं सर्वं तद्यदमेध्यं रिमं तस्मर्थं तस्माद-
 मेध्यं प्रवहन्ति तस्मादाह विश्वथं हि रिमं प्रवहन्ति देवीरिति ॥ ११॥ अथ प्रा-
 दियोदहकुत्क्रामति । उदिदाभ्यः शुचिरा पूत एमीत्युदयाभ्यः शुचिः पूत एति
 ॥१२॥ अथ वासः परिधत्ते । सर्वत्रायैव स्वामेवासिन्नेतत्त्वचं दधाति या ह वा-
 ऽइयं गोस्तव्यपुरुषे ह्येवाऽआस ॥१३॥ ते देवा अमुवन् । गोर्वाऽहं सर्वं वि-
 भक्तिं हन्त येयं पुरुषे त्वमाव्येतां वधाम तयेपा वर्पन्तं तथा हिमं तथा पूर्णि तितिक्षि-
 प्यतऽऽति ॥१४॥ तेष्वज्जाय पुरुषम् । अव्येतां त्वचमदधुस्तयेपा वर्पन्तं तथा हिमं तथा
 पूर्णि तितिक्षते ॥ १५॥ अवदितो हि वै पुरुषः । तस्मादस्य यत्रैव क च कुशो
 वा यदा विकृन्तति तत एव लोहितमृत्यवति तस्मिन्नेतां त्वचमदधुर्वास एव
 तस्माज्जान्वः पुरुषाह्वासी विभर्त्येतां त्वस्मिन्स्त्वचमदधुस्तस्माद् सवास एव
 सुभूप्तेस्त्वपा त्वचा समृध्याऽऽति तस्माद्व्यश्लीलं सुग्राससं दिदृक्षन्ते
 स्वया हि त्वचा समृद्धो भवति ॥ १६॥ नो हन्ते गोर्नग्नः स्यात् । वेद
 ह गौरहमस्य त्वचं विभर्षीति सा विभ्यती वसति त्वचं मऽआदास्यतऽऽति
 तस्माद् ग्रावः सुग्राससमुपैव निश्चयन्ते ॥ १७॥ तस्य वाऽएतस्य वाससः ।
 अग्नेः पर्यासो भवति वायोऽरुद्धादो नीविः पितृणां सर्पाणां मयातो विश्वेपां
 देवानां तन्तव आरोका नक्षत्राणामेवथ हि वाऽएतत्सर्वं देवा अन्यायतास्तस्मा-
 दीक्षितवसनं भवति ॥ १८॥ तद्वाऽग्रहतथ स्यात् । अयात्तयाप्रतापै तद्वै निष्ये-
 ध्नै द्याग्देवास्यात्रामेध्या कृण्वति वा वयति वा तदस्य मेध्यमसदिति प्रयुऽऽ-

इतथ स्यादग्निरभ्युत्तेन्मेध्वमसदित्यथो यदिदथ स्नातवस्य निहितमपलूनकृतं
 भवति तेनो हापि दीक्षेत ॥ १६ ॥ तत्परिषत्ते । दीक्षातप्तोस्तनूरसीत्यदीक्षित-
 स्य त्वाऽश्वस्येपाग्रे तनूर्भवत्ययात्र दीक्षातप्तोस्तस्मादाह दीक्षातप्तोस्तनूरसीति
 तां त्वा शिवाथ शमां परिदधऽइति तां त्वा शिवाथ साध्वीं परिदधऽइत्येवै-
 तदाह भद्रं वर्णं पुष्यन्निति पापं त्वाऽप्योऽग्रे वर्णं पुष्यति यममुदीक्षितोऽथात्र
 भद्रं तस्मादाह भद्रं वर्णं पुष्यन्निति ॥ २० ॥ अयनं शालां प्रपादयति । स
 धेन्वै चानदुद्वह्य नाश्रीयादेन्वनदुहौ त्वाऽइदं सर्वं विभृतस्ते देवा अश्वधेन्वन-
 दुहौ त्वाऽइदं सर्वं विभृतो हन्त यदन्येषां वयसां धीर्यं तदेन्वनदुहयोर्वधामेति स
 यदन्येषां वयसां धीर्यमासीत्तदेन्वनदुहयोरदधुस्तस्मादेतन्नैवानद्वान्ध भूयेष्ठं भु-
 द्क्तस्तद्धैतत्तत्तर्वायमिव यो धेन्वनदुहयोरश्रीयादन्तगतिरिय तथ हादुतमभिजनि-
 तोर्जायापै गर्भं निरवधीदिति पाप्यकविति पाप्यं कीर्तिस्तस्मादेन्वनदुहयोर्ना-
 श्रीयात्तु होवाच ग्राहवन्वयोऽरन्ताम्येवाहमथसलं चेन्नवतीति ॥ २१ ॥ ब्रा-
 ह्मणम् ॥ २ ॥

अपः प्रणीय । आग्नावैष्णवमेकादशकपालं पुरोडाशं निर्वपसग्निर्वै सर्वा
 देवता अग्नौ हि सर्वाभ्यो देवताभ्यो जुदत्यग्निर्वै यज्ञस्यावराध्यो विष्णुः परा-
 र्ध्यस्तत्सर्वारचैवैतदेयताः परिगृह्य सर्वं च यज्ञं परिगृह्य दीक्षाऽइति तस्मादाग्नावै-
 ष्णव एकादशकपालः पुरोडाशो भवति ॥ १ ॥ तद्वैके । आदेत्येभ्यश्चहं नि-
 र्वपन्ति तदस्ति पर्युदितमिवाष्टौ पुत्रासोऽयदितेर्यं जातास्तन्वस्पति । देवां२।ऽ-
 त्पमैस्तसुभिः पूरा मार्ताण्डमास्यदिति ॥ २ ॥ अपौह वै पुत्रा अदितेः । या-
 स्तेतदेवा आदित्या इत्याचक्षते सप्तहैव तेऽविकृतं हाष्टमं जनपां चकार मा-
 र्ताण्डं सदेयो हैवास यावानेयोर्ध्वस्तावांस्तिर्यङ् पुरुषसंमित इत्यु ईकऽआहुः
 ॥ ३ ॥ तऽज हैतऽऊचुः । देवा आदित्या यदस्मानन्वजनिमा तदमुयेव भूजन्ते
 विकृतवामेति तं विचक्षुर्गथायं पुरुषो विकृतस्तस्य यानि मांश्मानि संकृत्य संन्या-
 सुस्ततो हस्ती समभवत्तस्मादाहुर्न हस्तिनं प्रतिगृहीयात्पुरुषाजानो हि हस्तीति य-
 मु ह तद्विचक्रुः स विवस्वानादित्यस्तस्येष्टाः मजाः ॥ ४ ॥ स होवाच । राध्न-
 वान्मे स मजायां य एतमादित्येभ्यश्चहं निर्वपादिति राध्नोति हैव य एतमादि-
 त्येभ्यश्चहं निर्वपत्यं त्वेवाग्नावैष्णवः प्रज्ञातः ॥ ५ ॥ तस्य सप्तदश सामिधे-
 न्यो भवन्ति । उपाथंशु देवते यजति पञ्च मयाजा भवन्ति त्रयोऽनुयाजाः सं-
 याजयन्ति पत्नीः सर्वत्वावैव समिष्ट्यजुरेव न जुहोति नेदिर्व दीक्षितवसनं प-

तेन यज्ञेनोद्गृहणीतेऽस्माद्वोक्रोदेवलोक्रमाभिः ॥ १ ॥ ततो यानि वीथिं स्रवणं
 जुहोति । तान्याधीतयजूंषीत्याचक्षते सम्पदऽएव कामाय चतुर्थं हूयतेऽयं
 यत्पञ्चमं स्रवा जुहोति तदेव प्रत्यक्षमौद्गृहणमनुष्टुभा हि तज्जुहोति वाग्धनुरु-
 वाग्वि यज्ञः ॥ २ ॥ यज्ञेन वै देवाः । इमां जिति निग्युर्यपाभिर्यं जितिस्ते होतुः
 कथं न इदं मनुष्यैरनभ्यारोह्यं स्यादिति ते यज्ञस्य इत्सं धीत्वा यथा प्रधु मधु
 कृतौ निर्धेययुर्वेदुह यज्ञं यूपेन योपयित्वा त्रिरोऽभ्यधाय यदेनेतायोपयस्तस्माद्-
 पो नाम ॥ ३ ॥ तदाऽष्टुपीषामनुधुतमास । ते यज्ञं समभरन्त्यां यज्ञः स-
 म्भृत एवं वाऽएव यज्ञं सम्भरति यदेतानि जुहोति ॥ ४ ॥ तानि वै पञ्च जु-
 होति । संवत्सरसंमितो वै यज्ञः पञ्च वाऽष्टतवः संवत्सरस्य तं पञ्चभिराजोति
 तस्मात्पञ्च जुहोति ॥ ५ ॥ अथातो होमस्यैव । आकृत्यै प्रयुजेऽग्नये
 स्वाहेत्या वाऽग्नौ कुर्वते यजेयेति तच्छेदेवात्र यज्ञस्य तदेवैतत्संभूयात्सन्कुरुते
 ॥६॥ मेधायै मनसेऽग्नये स्वाहेति । मेधया वै मनसाभिगच्छति यजेयेति तच्छेदेवात्र
 यज्ञस्य तदेवैतत्संभूयात्सन्कुरुते ॥७॥ वीजायै तपसेऽग्नये स्वाहेति । अन्वेवैत
 दुष्यते नेत्र हूयते ॥८॥ सूरस्वत्यै पूष्णेऽग्नये स्वाहेति । वाग्वै सूरस्वती वाग्यज्ञः
 पशवो वै पूषा पुष्टिर्वै पूषा पुष्टिः पशवः पशवो हि यज्ञस्तच्छेदेवात्र यज्ञस्य तदेवैतत्सम्भू-
 त्यात्सन्कुरुते ॥ ९ ॥ तदाहुः । अनदेवैता आहुतयो हूयन्तेऽप्रतिष्ठिता अदेवका
 स्तत्र जेन्द्रो न सोमो नाग्निरिति ॥१०॥ आकृत्यै प्रयुजेऽग्नये स्वाहेति । तत्र
 एकं चनाग्निर्वाऽग्नदेवाग्निः प्रतिष्ठितः स यदग्नौ जुहोति तेनैवैता अदेव
 तेन प्रतिष्ठितास्तस्माद् सर्वास्तेष्वाम्नये स्वाहेति जुहोति तत एतान्याधीत-
 यजूंषीत्याचक्षते ॥ ११ ॥ आकृत्यै प्रयुजेऽग्नये स्वाहेति । आत्मना वाऽग्नयः
 आकुर्वते यजेयेति तस्मात्समऽएव प्रयुद्धे यत्तनुते तेऽग्नस्यैतेऽग्न्यात्मन्देवतेऽआधीते
 भवत आकृत्यै प्रयुद्धे ॥ १२ ॥ मेधायै मनसेऽग्नये स्वाहेति । मेधया वै
 मनसाभिगच्छति यजेयेति तेऽग्नस्यैतेऽग्न्यात्मन्देवतेऽआधीते भवतो मेधा च मनस
 ॥ १३ ॥ सूरस्वत्यै पूष्णेऽग्नये स्वाहेति । वाग्वै सूरस्वती वाग्यज्ञः सास्येषात्सन्दे-
 वताधीता भवति वाक्पशवो वै पूषा पुष्टिर्वै पूषा पुष्टिः पशवः पशवो हि यज्ञस्तेऽ-
 स्यैतस्मात्सम्यगत्र आधीता भवन्ति तच्छेदस्यैता आत्मन्देवता आधीना भवन्ति
 तस्मादाधीतयजूंषि नाम ॥ १४ ॥ अथ चतुर्थी जुहोति । आपो देवीर्बृहतीति
 रवश्चमृवो घावापृथिवीऽवरोऽअन्तरिक्षं । बृहस्पतये इति पा विधेम स्वाहेत्येषा ।
 नेदीयो यज्ञस्यापाथ हि कीर्तयत्यापो हि यज्ञो घावापृथिवीऽवरोऽअन्तरिक्षं ।

लोकानां हि कीर्तयति बृहस्पतये हविषा विधेम स्वादेति ब्रह्म वै बृहस्पतिर्ब्रह्म
यज्ञ एतेनो हेषा लेदीयो यज्ञस्य ॥ १५ ॥ अथ यां पञ्चमीं भुञ्जा जुहोति ।
सा देव मत्स्यं यज्ञोऽनुष्टुभा हि तां जुहोति वाग्व्यनुष्टुभ्याम्य यज्ञः ॥ १६ ॥ अथ
यद्भुजायामाज्यं परिरिष्टं भवति । तज्जुह्याप्नोति त्रिः सुवेणाज्यविलापन्याऽ-
श्वि जुह्यां गृह्णाति यक्ष्णीयं गृह्णाति तत्क्षुण्मभिपूरयति ॥ १७ ॥ स जुहोति ।
त्रिषो देवस्य नेतुर्मतो बुरीत सत्यम् । त्रिषो राय इष्यति पुम्नं वृणीत पुष्य-
से स्वादेति ॥ १८ ॥ सैषा देवताभिः पङ्क्तिर्भवति । त्रिषो देवस्येति वैश्वदेवं
नतुरिति सावित्रं मतो बुरीतेति मयं पुम्नं वृणीतोत वाईस्पत्यं पुम्नं हि बृह-
स्पतिः पुष्यसज्जति पौष्णं ॥ १९ ॥ सैषा देवताभिः पङ्क्तिर्भवति । पाङ्को यज्ञः
पाङ्गः पशुः पञ्चर्तुषः संवत्सरस्यैतमेवैतयाप्नोति यद्देवताभिः पङ्क्तिर्भवति ॥ २० ॥
तां वाऽअनुष्टुभा जुहोति । वाग्व्याऽअनुष्टुभ्याम्यज्ञस्तयज्ञं मत्स्यमाप्नोति ॥ २१ ॥
तदाहुः । एतामेवैकां जुहुयात्सर्वं कामायेतरा ह्यन्तऽप्यतुयैव तं काममाप्नोतीति
तां वै यजेकां जुहुयात्पूर्णां जुहुयात्सर्वं वै पूर्णं सर्वमेवैनयैतदाप्नोत्यथ यत्क्षुण्-
मभिपूरयति अथ तदभिपूरयति तां पूर्णां जुहोत्यन्वैतदुच्यते सर्वास्त्वेष ह्यन्ते
॥ २२ ॥ तां वाऽअनुष्टुभा जुहोति । सैषानुष्टुप्तयेकत्रिंशदक्षरा भवति दश
प्राण्या अक्षुण्णयो दश प्राया दश प्राणा आत्मकत्रिंशो यस्मिन्नेते प्राणाः प्रति-
ष्ठिता एतावान्ने पुरुषः पुरुषो गङ्गाः पुरुषसंमितो यज्ञः स यावानेव यज्ञो यावत्पस्य
प्राप्ता तावन्तमेवैनयैतदाप्नोति यदनुष्टुप्तयेकत्रिंशदक्षरा जुहोति ॥ २३ ॥ ब्रा-
ह्मणम् ॥ ४ ॥ अध्यायः ॥ १ ॥ [१६.] ॥

वृत्तिषोनाहवनीयं प्राचीनग्रीवे कृष्णाजिनेऽवस्तुष्यति । तयोरेनमपि दी-
क्षयति यदि द्वे भवतस्तदनपोल्लोकीयो रूपं तदेनमनपोल्लोकीयोरपि दीक्षयति
॥ १ ॥ संवद्धान्ते भवतः । संवद्धान्ताविं हीमौ लोका तर्धसपुते परचाद्रयत-
स्तदिमानेवल्लोका मिथुनीकृत्य तयोरेनमपि दीक्षयति ॥ २ ॥ यदुऽपुं भवति ।
तदेष्टां लोकानां रूपं तदेनमेष्टु लोकेष्वपि दीक्षयति यानि शुक्रानि तानि दिव्ये
रूपं यानि कृष्णानि तान्यस्यै यदि नेतरया यान्येव कृष्णानि तानि दिव्ये रूपं
यानि शुक्रानि तान्यस्यै यान्येव वसूणीव हरीषि तान्यन्तरिक्षस्य रूपं तदेनमेष्टु
लोकेष्वपि दीक्षयति ॥ ३ ॥ अन्तरुषु तर्हि परचात्मत्यस्यैव । तदिमानेव लो-
कानिमिथुनीकृत्य तेष्वेनमपि दीक्षयति ॥ ४ ॥ अथ जयनेन कृष्णाजिने पश्चात्

प्राक् जान्वाक् उपविशति स पुत्र शुक्रानां च कृष्णानां च संभिर्भवति तदेव
 भिमृश्य जपत्युक्तामयोः शिल्पे स्यऽऽति यद्वै प्रतिरूपं तन्निष्पद्यतां च साम्नां च
 प्रतिरूपे स्थ इत्येवैतदाह ॥५॥ ते चागारमऽऽति । गर्भो वाऽएष भवति यो वीक्षते
 स हन्दाश्वास प्रविशति तस्मान्न्यन्नाद्गुलिरिव भवति न्यक्काङ्गुलय-इव हि
 गर्भाः ॥ ६ ॥ स यदाह । ते चागारमऽऽति ते वां प्रविशामीत्येवैतदाह ते मा पा-
 तुमास्य यज्ञस्योद्वेच इति ते मा गोपायतमास्य यज्ञस्य सऽस्याया इत्येवैतदाह
 ॥७॥ अथ वक्षिणेन जानुनारोहति । गर्भासि गर्भ मे यज्ञेति चर्म वाऽएतत्कृष्णस्य
 तदस्त तन्मानुषं गर्भ देवमा तस्मादाह गर्भासि गर्भ मे यज्ञेति नमस्तेऽस्तु मा
 मा हिंसीरिति धेयाथसं वाऽएष उपाधिरोहति यो यज्ञं यज्ञो हि कृष्णाग्निः
 तस्माज्जयनार्थं इत्येवाग्राऽऽसीत् । अथ यदग्रऽएव
 मा मा हिंसीरिति ॥ ८ ॥ स वै जयनार्थं इत्येवाग्राऽऽसीत् । अथ यदग्रऽएव
 मध्य उपविशेद्य एनं तत्रानुष्ठया हरेद्विष्यति या म वापतिप्यतीति तथा ह्यस्या-
 त्स्माज्जयनार्थं इत्येवाग्राऽऽसीत् ॥ ९ ॥ अथ मेखलां परिहरते । अग्निरसो
 वै दीक्षितानवक्ष्यमविन्दते नान्यद्वातावशानमवाकल्पयंस्तुऽएतामूर्जमपरयन्तस्माति
 तां मध्यत आत्मन ऊर्जमदधत समाप्तिं तथा समाप्नुवंस्तथोऽयैष एतां मध्यत
 आत्मन ऊर्जं धत्ते समाप्तिं तथा समाप्नोति ॥ १० ॥ सा वै शाणी भवति ।
 मृद्वसदिति न्वेव शाणी यत्र वै मजापतिरजायत गर्भो भूत्वैतस्माद्यज्ञस्य यज्ञे-
 दिष्टमुच्चरासीत् शृणास्तस्मात्ते पृतथो वान्ति यज्ञस्य जरायवासीत्तदीक्षितानव-
 मन्तरं वाऽऽत्तुल्यं जरायुणो भवति तस्मादेषान्तरा वाससो भवति स यथैवातः प्रजा-
 पतिरजायत गर्भो भूत्वैतस्माद्यज्ञादेवमेवैषोऽतो जायते गर्भो भूत्वैतस्माद्यज्ञात् ॥ ११ ॥
 सा वै विष्टुद्वति । विष्टुद्वयं पशवो ह्यं पिता माता यज्जायते तत्तृतीयं तस्मा-
 त्त्रिष्टुद्वति ॥ १२ ॥ मुञ्जवल्शेनान्वस्ता भवति । वज्रो वै शरो निरजस्तायै स्तु-
 कामर्गं सृष्टा भवति सा यत्पसलवि सृष्टा स्यात्तयेदवन्वा रज्जवो मानुषी स्वा-
 यद्वपसलवि सृष्टा स्यात्पितृदेवतया स्यात्तस्मात्स्तुकामर्गं सृष्टा भवति ॥ १३ ॥
 तां परिहरते । ऊर्मस्माग्निरसीत्याग्निरसो होतामूर्जमपरयन्तस्मात्तदा ऊर्जं प्रवि-
 शेदीति नात्र तिरोहितमिवास्ति ॥ १४ ॥ अथ नीवि मुद्रुहते । सोमस्य नीवि-
 सीत्यदीक्षितस्य वाऽअस्यैपात्रे नीविर्भवत्यथात्र दीक्षितस्य सोमस्य तस्मादाह
 सोमस्य नीविरसीति ॥ १५ ॥ अथ श्रोणुते । गर्भो वाऽएष भवति यो वीक्षते
 प्रावृता वै गर्भा उच्येनेव जरायुणेन तस्माद् श्रोणुते ॥ १६ ॥ स श्रोणुते । विष्णो

शर्मासि शर्म यजमानस्येत्युभयं वाऽएषोऽत्र भवति यो वीक्षते त्रिष्णुश्च यजमानश्च
यवह वीक्षते तद्विष्णुर्भवति यद्यजते तद्यजमानस्तस्मादाह त्रिष्णोः शर्मासि
शर्म यजमानस्येति ॥ १७ ॥ अथ कृष्णविषाणाय सिद्धिं वन्धीति । देवाश्च वा-
ऽअमुराद्योऽग्रे प्राजापत्याः प्रजापतेः पितृर्दायगुपेर्गुर्वन एव देवा उपायन्वाचम-
मुरा यदुमेव तदेवा उपायन्वाचममुरा अग्रे देवा उपायन्निमाणमुराः ॥ १८ ॥
ते देवा यजमनुरन् । योपा वाऽइयं वागुपमन्त्रयस्व हविष्यते वै त्वेति स्वयं वा
हैवेक्षत योपा वाऽइयं वागुपमन्त्रयै हविष्यते वै मेति तामुपामन्त्रयत सा हारमाऽ-
आरकादिवैवाग्रऽआमूयत्तस्मादु स्त्री पुंश्चसौपमन्त्रितारकादिवैवाग्रेऽमूयति स
होवाचारकादिश्च व मऽआमूयीविति ॥ १९ ॥ ते होचुः । उषेव भगवो मन्त्रयस्व
हविष्यते वै त्वेति तामुपामन्त्रयत सा हारमै निपलाशमिवैवाद् तस्मादु स्त्री पुंश्च-
सौपमन्त्रिता निपलाशमिवैव वदति स होवाच निपलाशमिव वै मेऽवादीविति
॥ २० ॥ ते होचुः । उषेव भगवो मन्त्रयस्व हविष्यते वै त्वेति तामुपामन्त्रयत सा
हैनं जुहुये तस्मादु स्त्री पुमांश्चसथ हव्यन्तऽप्योत्तमथ स होवाचाहवत वै मेति
॥ २१ ॥ ते देवा ईक्षां चक्रिरे । योपा वाऽइयं वागुदेनं न युञ्जितेहैव मा तिष्ठ-
न्तमभ्येहीति मूहि तां तु न आगतां मतिप्रभूतादिति सा हैनं तदेव तिष्ठन्तमभ्येषाप
तस्मादु स्त्री पुमांश्चसथ सथस्कृते तिष्ठन्तमभ्येति तांश्च हैभ्य आगतां प्रतिमोवा-
चैयं वाऽआगादिति ॥ २२ ॥ तां देवाः । असुरेभ्योऽन्तरायंस्तांश्च स्त्रीकृत्यान्ता-
वेव परिगृह्य सर्वदुतमनुहवराहुतिर्हि देवानांश्च स यामेवामूमनुष्टभानुहवस्तदेवैनां
तदेवाः स्फुक्वृत्ततेऽमुरा आचवचसो हेऽस्तवो हेऽस्तव इति वदन्तः प्ररावभूवुः ॥ २३ ॥
तत्रैतामपि वाचमूदुः । चयजिह्वास्यांश्च स म्लेच्छस्वस्मात् प्राह्यणो म्लेच्छेदसुर्या
हैवा वागेवमेवैष द्विपतांश्च सप्तनानामादत्ते वाचं तेऽस्याचवचसः प्रराभवन्ति प्र
एवमेतदेव ॥ २४ ॥ सोऽयं यज्ञो वाचमभिदध्यौ । विधुन्येनया स्यादिति तांश्च
संवभूव ॥ २५ ॥ इन्द्रो ह वाऽईक्षां चक्रे । महद्वाऽज्ञतोऽध्वं जनिष्यते यज्ञस्य च
मिथुनाद्वाचश्च यन्मा तन्नामिभवेदिति स इन्द्र एव गृभो भूत्वैतन्मिथुनं प्रविवेश
॥ २६ ॥ स ह संवत्सरे जायमान ईक्षां चक्रे । महर्वायीर्वा वाऽइयं योनिर्वा माम-
दीधरत यत्रै मेतो-महदेवाभ्यं नानुमज्ञेयत यन्मा तन्नामिभवेदिति ॥ २७ ॥ तां
मतिपरामृदवावेष्टयाञ्जित् । तां यज्ञस्य शीर्षमगदवाचज्ञो हि कृष्णः स यः स
यमस्तत्कृष्णाजिनं यो सा योनिः सा कृष्णविषाणाय यदेनामिन्द्र आवेष्टयाञ्जि-
नस्तस्मादावेष्टितेव स यथैवात इन्द्रोऽजायत गृभो भूत्वैतस्माम्मिथुनादेवमेवैषोऽ-

तो जायते गर्भो भूत्वैतस्मान्मिषुजात् ॥ २८ ॥ तां वाऽवचानामिव बध्नाति ।
उत्तानेव वै योनिर्गर्भं विभर्त्य दक्षिणां सुवपुर्गुणपरि ललाटमुपस्पृशतीन्द्रस्य यो-
निरसीतीन्द्रस्य स्तेषां योनिरुतो वा होनां प्रविशन्प्रविशत्यतो वा जायमानो जायते
तस्मादाहेन्द्रस्य योनिरसीति ॥ २९ ॥ शतम् १५०० ॥ अथोऽल्लिखति । सुस-
स्याः कृपीस्कृपीति यज्ञमेवैतज्जनयति यदा वै सुषमं भवत्यथालं यथाय भवति
यतो दुःषमं भवति न तर्ह्यत्प्रेने चनालं भवति तद्यज्ञमेवैतज्जनयति ॥ ३० ॥ अथ
न दीक्षितः । काष्ठेन वा नखेन वा कण्डूयेत गर्भो वाऽएषं भवति योर्हक्षितो यो
वै गर्भस्य काष्ठेन वा नखेन वा कण्डूयेदपाम्यन्मित्येत्ततो दीक्षितः पामनो भवि-
तोर्दीक्षितं वाऽश्नुतु रेताथसि ततो रेताथसि पापनानि जनिताः स्वा वै योनी
रेतो न दिनस्त्येषा वाऽएतस्य स्वा योनिर्भवति यत्कृष्णविपाणा तथो हैनमेपा
न दिनस्ति तस्मादीक्षितः कृष्णविपाणयैव कण्डूयेत नान्येन कृष्णविपाणायाः
॥ ३१ ॥ अथास्मै दण्डं प्रयच्छति । वज्रो वै दण्डो निरक्षस्तायै ॥ ३२ ॥ श्रौदु-
म्बरो भवति । अक्षं वाऽऽर्गुदुम्बर ऊर्जोऽध्यायस्यावरुद्धयै तस्मादीदुम्बरो भवति
॥ ३३ ॥ मुखसंमितो भवति । एतावद्दीर्घीयं स यावदेव दीर्घं तावांस्तुज्जवति
यन्मुखसंमितः ॥ ३४ ॥ तमुधूयति । वज्रयस्त्र वनस्पतऽऊर्ध्वो मा पाह्यध्वहसु
आस्य यज्ञस्योद्वच इत्यूर्ध्वो मा गोपायास्य यज्ञस्य सध्वस्याया इत्येवैतदाह ॥ ३५ ॥
अत्र ह्येके । अङ्गुलीभ्य न्यचन्ति वाचं च यजन्त्यतो हि किं च न जपिष्यन्भव-
तीति वदन्तस्त्वदु तथा न कुर्याद्यथा पुराञ्च धावन्तमनुलिप्सेत तं नानुलभेतैवध्व ह
स यज्ञं नानुलभते तस्मादमुत्रैवाङ्गुलीर्न्यचेदमुत्र वाचं यजेत् ॥ ३६ ॥
अथ यदीक्षितः । श्रुचं वा यजुर्वा साम वाभिर्व्याहरत्यभिस्थापभिस्तिरमेवैतद्यज्ञ-
मारभते तस्मादमुत्रैवाङ्गुलीर्न्यचेदमुत्र वाचं यजेत् ॥ ३७ ॥ अथ यज्ञाचं यच्छति ।
वाग्वै यज्ञो यज्ञमेवैतदात्मन्वचेत्य यज्ञाचंयणो व्याहरति तस्मादु ह्यैप विष्टणो यज्ञः
पुराद्वावर्तते तत्रो वैष्णवीमृचं वा यजुर्वा जपेद्यज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञं पुनरारभते त-
स्यो ह्येषा प्रायश्चित्तिः ॥ ३८ ॥ अथैकं वृद्धदति । दीक्षितोऽयं ब्राह्मणो दीक्षि-
तोऽयं ब्राह्मण इति निवेदितमेवैनमेतत्सन्तं देवेभ्यो निवेदयत्ययं महावीर्यो यो
यज्ञं प्रायश्चित्यं शुष्माकैकोऽभूत्तं गोपायतेत्येवैतदाह त्रिष्टुप्त्वाह त्रिवृद्धि यज्ञः
॥ ३९ ॥ अथ यद्ब्राह्मण इत्याह । अनेदेव वाऽअस्यातः पुरा ज्ञानं भवतीदध्व
द्याह इत्ताथसि येषितमनुसचन्ते तदुत इत्ताथस्येव रेते आदधतीत्यथावाद्वा जा-
यते यो ब्रह्मणो यो यज्ञाज्जायते तस्मादपि राजन्यं वा वैश्यं वा ब्राह्मण इत्येव

प्रयाद्ग्रहणो हि ज्ञापते यो यज्ञाज्ज्ञायते तस्मादाहुर्न सवनकृतं हन्यादेनस्त्री हेवं
सवनकृतेति ॥ ४० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [२. १.] ॥ अथ यमः प्रपाठकः ॥ कण्डि-
कासंख्या ॥ १२४ ॥ ॥

वाचं यजति । स वाचंयम आस्तऽआस्तमयात्तयद्वाचं यजति ॥ १ ॥ य-
ज्ञेन वै देवाः । इमां जितिं जिगृयैषामिमं जितिंस्ते होचुः कथं न इदं मनुष्यैरनभ्या-
रोह्यं स्यादिति ते यज्ञस्य रुसं धीत्वा यथा मधु मधुकृतो निर्धुगेयुर्विद्वध यज्ञं
यूपेन योपयित्वा तिरोऽभवत्तथ यदेनेनायोपयस्तस्माद्यूपो नाम ॥ २ ॥ तद्वाऽ-
भ्यर्षीणामनुभुतमास । ते यज्ञं तुमभरन्त्यर्चायं यज्ञः सम्भृत एवं वाऽएष य-
ज्ञं सम्भरति यो दीक्षते वाग्वै यज्ञः ॥ ३ ॥ ताम्रस्तमिते वाचं विसृजते ।
संवत्सरो वै मज्ञापतिः मज्ञापतिर्यज्ञोऽहोरात्रे वै संवत्सर एते छेनं परिप्लवमाने कु-
रुतः सोऽहन्नदीक्षिष्ट स इति प्रापत्स वाचानेव यज्ञो वावत्पस्य मात्रा तायन्त-
मेवैतदात्ता वाचं विसृजते ॥ ४ ॥ तज्जैके । नक्षत्रं दृष्ट्वा वाचं विसर्जयन्त्यत्रातु-
ष्ट्यास्तमितो भवतीति वदन्तस्तदु तथा न कुर्यात्क ते स्युर्यम्येयः स्यात्तस्माद्यूपैवानु-
ष्ट्यास्तमितं म्रन्येत तदेव वाचं विसर्जयेत् ॥ ५ ॥ अनेनो द्वैके वाचं विसर्जयन्ति ।
भूर्भुवः स्वरिति यज्ञमाध्याययामो यज्ञं संदध्य इति वदन्तस्तदु तथा न कुर्यात्
इसु यज्ञमाध्याययति न संदधाति य एतेन वाचं विसर्जयति ॥ ६ ॥ अनेनैव वाचं
विसर्जयेत् । व्रतं कृणुत व्रतं कृणुताग्निर्ब्रह्माग्निर्यज्ञो वनस्पतिर्यज्ञिष इत्येष
अस्यात्र यज्ञो भवत्येतद्विषुधा पुराग्निहोत्रं तद्यज्ञेनैवैतद्यज्ञं सम्भृत्य यज्ञे यज्ञं
प्रतिष्ठापयति यज्ञेन यज्ञं संतनोति संततं छेवास्पैतव्रतं भवत्या सृत्यायै-
जिष्कृत्व आह श्रिवृद्धि यज्ञः ॥ ७ ॥ अथाग्निमभ्यावृत्य वाचं विसृजते । न ह
स यज्ञमाध्याययति न संदधाति योऽतोऽम्येन वाचं विसृजते स यमं व्याहरन्तसत्यं
वाचोऽभिग्याहरति ॥ ८ ॥ अग्निर्ब्रह्मेति । अग्निर्ब्रह्मेति ब्रह्माग्निर्यज्ञ इत्यग्नि-
र्ब्रह्मेति यज्ञो वनस्पतिर्यज्ञिष इति वनस्पतयो हि यज्ञिया न हि मनुष्या यजेरन्यद्ब्र-
ह्म नस्पतयो न स्युस्तस्मादाह वनस्पतिर्यज्ञिष इति ॥ ९ ॥ अथास्मै व्रतं श्रप-
न्ति । देवान्वाऽएषं उणवर्तते यो दीक्षते स देवतानामेको भवति श्रुतं वै देवानां
इतिर्नाश्रुतं तस्मादुपयन्ति तदेव एव धृतयाति नाग्नी जुहोति तद्यदेव एव द्र-
तयति नाग्नी जुहोति ॥ १० ॥ यज्ञेन वै देवाः । इमां जितिं जिगृयैषामिमं जि-
तिंस्ते होचुः कथं न इदं मनुष्यैरनभ्यारोह्यं स्यादिति ते यज्ञस्य रुसं धीत्वा

यथा मधु मधुकृतो निर्घयेषुर्विदुह यज्ञं यूपेन योपयित्वा तिरोऽभवन्नथ यदेनेतायो-
 पयंस्तस्माद्यूपो नाप ॥ ११ ॥ तत्राऽऽष्टपीणाप्रनुद्युतमास । ते यज्ञं समभर-
 न्प्रयायं यज्ञः सम्भृत एष वाऽऽत्र यत्रो मरति यो दीक्षितऽएष स्नेन तनुतऽएष
 एनं जनुपति तद्यदेवात्र यज्ञस्य तिरीतं यद्विदुग्धं तदेवैतत्पुनराप्याययति यदेष्ट एव
 व्रतयति नाम्नौ जुहोति न द्वाप्याययेद्यदग्नौ जुहुयाज्जुह्वु ईव मन्पेत नानुहत्
 ॥ १२ ॥ इमे वै प्राणाः । मनोजाता मनोयुजो दक्षकृतयो वागेवाग्निः प्राणोदा-
 न्नौ मित्रावरुणौ चक्षुरादित्यः श्रोत्रं विश्वे देवा एतासु हैवास्येते देवतासु हतं भव-
 ति ॥ १३ ॥ तद्वैके । मयमे व्रतऽउमौ ग्रीहियवावावपन्पुमाभ्यां 'रसाभ्यां'
 यदेवात्र यज्ञस्य निर्धीतं यद्विदुग्धं तत्पुनराप्याययाम इति वदन्तो यद्यु व्रतद्वया न
 जुहोत यस्यैवातः कामयेत तस्य व्रतं कुर्यादेतद्वु हैवास्येताऽउमौ ग्रीहियवावावपन्पुमाभ्यां
 भवत इति तद्वु तथा न कुर्यान्न ह स यज्ञमाप्याययति न संदधाति च उमौ ग्रीहियवावावपति
 तस्मादन्यतरमेवावपेद्विर्वाऽअस्यैताऽउमौ ग्रीहियवौ भवतः स यदेवास्मैतौ हविर्भव-
 तस्तदेवास्मैतावन्वारब्धौ भवतो यद्यु व्रतद्वया न जुहोत यस्यैवातः कामयेत तस्य व्रतं
 कुर्यात् ॥ १४ ॥ तद्वैके । मयमे व्रते सर्वोपयं सर्वसुरभ्याययन्ति यदि दीक्षितमार्तिर्विन्दे-
 येनैवातः कामयेत तेन भिषज्येष्टया व्रतेन भिषज्येदिति तद्वु तथा न कुर्यान्मानुषं
 इ ते यज्ञे कुर्वन्ति व्यृद्धं वै तद्यज्ञस्य पुन्मानुषं नेदपृद्धं यज्ञे कर्त्तव्यमिति यदि दी-
 क्षितमार्तिर्विन्देयेनैवातः कामयेत तेन भिषज्येत्सुमासिर्हव पुण्या ॥ १५ ॥
 अथास्मै-व्रतं प्रपद्यति । अतिनीय, मानुषं कालं सायंदुग्धमपररात्रे मातर्दुग्धमप-
 रात्रे व्याकृत्वाऽएव वैवं चैवैतन्मानुषं च व्याकरोति ॥ १६ ॥ अथास्मै व्रतं
 मदास्पन्नप उपस्पर्शयति । वैवीं धियं मनामहे सुमृदीकामभिष्टये वचोऽं यज्ञवा-
 हसं सुतीर्थी नोऽअसद्वशऽइति मानुषाय वाऽएष पुराशनायावनेनितेऽधात्र है-
 व्यै धिये तस्मादाह वैवीं धियं मनामहे सुमृदीकामभिष्टये वचोऽं यज्ञवाहसं
 सुतीर्थी नोऽअसद्वशऽइति स यावद्विरुच्यत व्रतं व्रतयिष्यन्नप उपस्पृशेदेतेनैवोप-
 स्पृशेत् ॥ १७ ॥ अथ व्रतं व्रतयति । ये देवा मनोजाता मनोयुजो दक्षकृतव-
 स्ते नोऽवन्तु ते नः पान्तु वेभ्यः स्वाहोति तद्यथा वृषद्वकृतं हतमेष्टमस्यैतद्ववति
 ॥ १८ ॥ अथ व्रतं व्रतयित्वा नाभिमुपस्पृशते । आत्राः पीता भवत यूपमापोऽ-
 अस्माकमन्तरुदरे सुशेनाः । ता अस्पृश्यमयत्स्या अनमीवा अनागतः स्वद-
 न्तु देवीरमृता अतावृष इति देवान्वाऽएष उपावर्तते यो दीक्षते स देवतानामेको
 भवत्यनुत्सिक्तं वै देवानां हविर्स्पृशेत्तद्वतमशो मिथ्याकरोति व्रतमुपोत्सिक्तं

प्रमीणाति तस्यो हैपा प्रायश्चित्तिस्तथो हास्यैतश्च मिथ्याकृतं भवति न यत् प्रमी-
णाति तस्मादाह स्वाग्नाः पीता भवत यूयमापोऽअस्माकमन्तरदरे सुशेधाः । ता
अस्मभ्यमयक्ष्मा अनमीवा अनागसः स्वदन्तु देवीरमृता ऋतावृध इति स याव-
त्किमुपच यत् यतयित्वा नाभिमुपस्पृशेदेतेनैवोपस्पृशेत्कस्तदेद यद्व्रतमदो व्रतमुपो-
त्तिञ्चेत् ॥ १६ ॥ अथ यत्र मेद्यन्भवति । तत्कृष्णविपाण्या लोष्टं वा किञ्चि-
द्वोपहन्तीयं ते यज्ञिया तनूग्नतीयं वै पृथिवी देवी देवयजनी सा दीक्षितेन नाभि-
मिक्षा तस्या एतदुदगृह्येव यज्ञियां तनूमथायज्ञियथ शरीरमभिमहत्पणो मुञ्चामि
न मजामित्युभयं वाऽअत एत्यापरच ऐतरच स एतदप एवमुञ्चति न मजामथ-
होमुचः स्वाहाकृता इत्यथैहस इव होता मुञ्चन्ति एवदरे गुष्टितं भवति तस्मादा-
हाथहोमुच इति स्वाहाकृताः पृथिवीमानिशतेत्याहुतयो भूत्या शान्ताः पृथिवी-
मानिशतेत्येवैतदाह ॥ २० ॥ अथ पुनर्लोष्टं न्यस्पति । पृथिव्या सम्भवेतीयं वै पृ-
थिवी देवी देवयजनी सा दीक्षितेन नाभिमिक्षा तस्या एतदुदगृह्येव यज्ञियां तनू-
मथायज्ञियथ शरीरमभ्यभिक्षत्तामेवास्यामेतत्पुनर्यज्ञियां तनू दधाति तस्मादाह पृ-
थिव्या सम्भवेति ॥ २१ ॥ अयाग्नये परिदाय स्थापति । देवान्वाऽएष ऋषा-
वर्तते यो व्रीक्षते स देवतानामेको भवति न वै देवाः स्वपन्त्यनवरुद्धो वाऽएतस्या-
स्वप्नो भवत्यग्निर्नै देवाना व्रतपतिस्तस्माऽएवैतत्परिदाय स्वापित्यग्ने त्वथ सु जा-
ग्रहे वयथ सु मन्दिपीमहीत्यग्ने त्वं जाग्रहि वयथ स्वप्स्याम इत्येवैतदाह व्रता-
योऽअप्रमुञ्छति गोपाय गोऽप्रमत्त इत्येवैतदाह प्रबुधे नः पुनस्कृधीति एयेतः सुप्त्वा
स्वस्ति प्रबुध्यामहाऽएवं नः कुर्वित्येवैतदाह ॥ २२ ॥ अथ यत्र सुप्त्वा पुनर्नामदास्य-
न्भवति तद्वाचयति पुनर्मनः पुनरायुर्मऽआगन्पुनः प्राणः पुनरात्मा मऽआगन्पुनरक्षुः
पुनः श्रोत्रं मऽआगन्निति सर्वे इ वाऽएते स्वपतोऽपक्रामन्ति प्राण एव न तैरेवैत
त्सुप्त्वा पुनः संगच्छते तस्मादाह पुनर्मनः पुनरायुर्मऽआगन्पुनः प्राणः पुनरात्मा
मऽआगन्पुनरक्षुः पुनः श्रोत्रं मऽआगन् । वैश्वानरोऽअदव्यस्तनूपा अग्निर्नः पातु
दुरितादवधादिति तद्वैश्वानरोऽअदव्यस्तनूपा अग्निर्नः पातु दुरितादवधादिति
॥ २३ ॥ अथ यदीक्षितः । अत्रत्यं वा व्याहरति कुर्वति वा तन्मिथ्याकरोति व्रतं प्रमी-
णात्यक्रोधो षेव दीक्षितस्याग्निर्नै देवाना व्रतपतिस्तमेवैतद्वपधावति त्वमये व्रतप
असि देवऽथा मर्त्येज्ज्ञा । त्वं यज्ञर्षीद्व्यज्ज्ञाति तस्यो हैपा प्रायश्चित्तिस्तथो हास्यैत-
श्च मिथ्याकृतं भवति न यत् प्रमीणाति तस्मादाह त्वमये व्रतप असि देवऽथा

मूर्त्येष्वा । त्वं यज्ञं प्रीक्ष्य इति ॥ २४ ॥ अथ यदीक्षितायाभिहरन्ति । तस्मिन्वा-
चयति रास्त्रेयस्सोमा भूयो भरेति सोमो ह वाऽयस्माऽणत्तुते यदीक्षितायाभिहरन्ति
स यदाह रास्त्रेयस्सोमेति रास्त्रेयस्सोमेत्येवैतदाहा भूयो भरेत्या नो भूयो हरेत्ये-
वैतदाह देवो नः सविता वसोर्दाता वस्वदाविति तुषो हास्माऽणत्तसवि-
तुमसूतमेव दानाय भवति ॥ २५ ॥ पुरास्तमयादाह । वीक्षितं वाचं यच्छेति ता-
मृष्टमिते वाचं विसृजते पुरोदयादाह वीक्षितं वाचं यच्छेति तामृष्टिते वाचं विसृ-
जते संतत्याऽण्वाहरेवैतद्राज्या संतनोत्वद्वा राजिम् ॥ २६ ॥ नैनमन्यत्र चरन्तम-
भ्यस्तमियात् । न स्वपन्तमभ्युदियात्स यदेनमन्यत्र चरन्तमभ्यस्तमियाद्वाग्रेन
तदन्तरियाद्यत्स्वपन्तमभ्युदियाद्वा एनं तदन्तरियान्तात्र प्रायश्चित्तिरस्ति प्रतिगु-
प्यमेवैतस्मात् न पुरावभूयादपोऽभ्यवेयान्नैनमभिवर्षेदनवद्रुमथ ह तद्यत्पुरावभूया-
दपोऽभ्यवेयाद्यदेनमभिवर्षेदथ परिहृतं वाचं वदति न मानुषीं प्रसृतां तद्यत्परि-
हृतं वाचं वदति न मानुषीं प्रसृताम् ॥ २७ ॥ यज्ञेन वै देवाः । इमां जिति जि-
ग्युयैपामिषं जितिस्ते होचुः कथं न इदं मनुष्यैरनभ्यारोह्यं स्यादिति ते यज्ञस्य
इत्त धीत्वा यथा मधु मधुकृतो निर्धयेयुर्विदुह यज्ञं यूपेन योषयित्वा तिरोऽभवन्त्य
यदेनानापोपयस्तस्मात्पूषो ज्ञाम ॥ २८ ॥ तद्वाऽश्वपीषामनुभुतमास । ते यज्ञं
समभरन्त्यथायं यज्ञः सम्भृत एवं वाऽएषं यज्ञं सम्भरति यो वीक्षते वाग्वै यज्ञ-
स्तद्यदेवात्र यज्ञस्य निर्धते यत्तिदुग्धं तदेवैतत्पुनराप्याययति यत्परिहृतं वाचं व-
दति न मानुषीं प्रसृतां न ज्ञाप्याययेद्यत्प्रसृतां मानुषीं वाचं वदेत्तस्मात्परिहृतं
वाचं वदति न मानुषीं प्रसृताम् ॥ २९ ॥ स वै धीक्षते । वाचे हि धीक्षते यज्ञाय हि धीक्षते
यज्ञो हि वाग्धीक्षितो ह वै नामैतद्यदीक्षित इति ॥ ३० ॥ आक्षयम् ॥ १ [२. २.] ॥

आदित्यं चतुर्षां प्रायणीयं निर्वपति । देवा ह वाऽयस्यो यज्ञं तन्वाता
इमां यज्ञादन्तरीयुः सा हैपामिषं यज्ञं मोहयां चकार कथं नु मयि यज्ञं
तन्वाना मां यज्ञादन्तरीयुषिति तथै ह यज्ञं न प्रजगुः ॥ १ ॥ ते होचुः । यन्वस्या-
मेव यज्ञप्रतथस्महि कथं नु नोऽमुहत्कथं न प्रजानीम इति ॥ २ ॥ ते होचुः । अ-
स्यामेव यज्ञं तन्वाना इमां यज्ञादन्तरगात्र सा न इयमेव यज्ञममूहदिमामेवोपधावा-
मेति ॥ ३ ॥ ते होचुः । यज्ञं स्वयमेव यज्ञप्रतथस्महि कथं नु नोऽमुहत्कथं न प्र-
जानीम इति ॥ ४ ॥ सा होवाच । मय्येव यज्ञं तन्वाना मां यज्ञादन्तरगात्र सा
नोऽमेव यज्ञममूहं भागं नु मे कल्पयताथ यज्ञं द्रक्ष्यथायं यज्ञास्यमेति ॥ ५ ॥ तथेति

देवा अमुवन । तवैव प्रायणीयस्तवोदयनीय इति तस्मादेष्ट आदित्य एव प्राय-
णीयो भवत्यादित्य उदयनीय इत्येह होवादितिस्ततो यज्ञमपरयंस्तमतन्वत ॥ ६ ॥ स
यदादित्यं चरुं प्रायणीयं निर्वपति । यज्ञस्यैव दृष्ट्यै यज्ञं दृष्ट्वा क्रीणानि तं तनवाऽश्रुति
तस्मादादित्यं चरुं प्रायणीयं निर्वपति तद्वै निरुक्त्येह हविषासीदनिष्टा देवता ॥ ७ ॥
अथैभ्यः पृथ्या स्वस्तिः प्रारोचत । तमयजन्वाग्नौ पृथ्या स्वस्तिर्वाग्यज्ञस्तद-
मपरयंस्तमतन्वत ॥ ८ ॥ अथैभ्योऽग्निः प्रारोचत । तमयजन्तस्य दग्धेयं यज्ञस्या-
सीत्तदपश्यन्पदं शुष्कं यज्ञस्य तद्दग्धेयं तदपश्यंस्तदतन्वत ॥ ९ ॥ अथैभ्यः सो-
मः प्रारोचत । तमयजन्तस्य घृतसौम्यं यज्ञस्यासीत्तदपश्यन्पद्माऽध्वार्जं यज्ञस्य त-
त्सौम्यं तदपश्यंस्तदतन्वत ॥ १० ॥ अथैभ्यः सविता प्रारोचत । तमयजन्पश-
वो वै सविता पशवो यज्ञस्तद्यज्ञमपरयंस्तमतन्वताय यस्यै देवतायै हविर्निरुक्तमासी-
त्तामयजन् ॥ ११ ॥ ता वाऽएताः । पञ्च देवतायजति यो वै स यज्ञो मुग्ध आ-
सीत्पाहो वै स आसीत्तमेताभिः पञ्चभिर्देवताभिः प्राजानन् ॥ १२ ॥ अतवो
मुग्धा आसन्पञ्च । तानेताभिरेव पञ्चभिर्देवताभिः प्राजानन् ॥ १३ ॥ विशो
मुग्धा आसन्पञ्च । ता एताभिरेव पञ्चभिर्देवताभिः प्राजानन् ॥ १४ ॥ उदी-
चीमेव विशम् । पृथ्या स्वस्त्या प्राजानंस्तस्मावत्रोचराहि वागवदति कुरुपञ्चा-
लवा वाग्व्येषा निशानेनोदीचीत्येह हेतुया विशं प्राजानन् उदीची हेतुस्यै विक्
॥ १५ ॥ प्राचीमेव विशम् । अग्निना प्राजानंस्तस्मादग्निं पश्चात्प्राश्चमुकृत्योपा-
सते प्राचीत्येह हेतेन विशं प्राजानन्प्राची हेतुस्यै विक् ॥ १६ ॥ वक्षिणामेव वि-
शत्येह । सोमेन प्राजानंस्तस्मात्सोमं कीर्तं दक्षिणा परिचहन्ति तस्मादाहुः पितृदे-
वत्यः सोम इति वक्षिणेत्येह हेतेन विशं प्राजानन्वक्षिणा हेतुस्यै विक् ॥ १७ ॥
मतीचीमेव विशत्येह । सवित्रा प्राजानन्नेष वै सविता य एष तृपाते तस्मादेष्ट मत्य-
वृद्धेति मतीचीत्येह हेतेन विशं प्राजानन्मतीची हेतुस्यै विक् ॥ १८ ॥ ऊर्ध्वामेव
विशत्येह । आदित्या प्राजानानि यं वाऽआदितिस्तस्मादस्यामूर्ध्वा ओपधयो जायन्तऽ-
ऊर्ध्वा वनस्पतय ऊर्ध्वेत्येह हेतुया विशं प्राजानन्मूर्ध्वा हेतुस्यै विक् ॥ १९ ॥ शि-
रो वै यज्ञस्यातिथ्यम् । बाहु प्रायणीयोदयनीयावभितो वै शिरो बाहु भवतस्त-
स्मादभित आतिथ्यमेते हविषी भवतः प्रायणीयश्चोदनीयश्च ॥ २० ॥ तदाहुः ।
यदेव प्रायणीये क्रियेत तदुदयनीये क्रियेत यदेव प्रायणीयस्य वार्द्धिर्भवति तदुदय-
नीयस्य वार्द्धिर्भवतीति तदपोदृत्य निदधाति तात्येह स्वालीत्येह सत्तामकर्षां प्रमुञ्च्य
मेक्ष्यं निदधाति यऽप्यत्र प्रायणीयस्यऽस्त्वितो भवन्ति तऽउदयनीयस्यऽस्त्वितो

भवन्ति तद्यदेतत्समानं यज्ञे क्रियते तेन वाद् सदृशौ तेन सरूपौ ॥ २१ ॥ तदु तथा न
 कुर्यात् । काममेवैतद्वाहिरनुमहरेदेवं मेज्जणं निषिञ्ज्य स्थालीं निदध्याद्यऽएव मा-
 यणीपस्यऽर्त्विजो भवन्ति तज्जदयनीयस्यऽर्त्विजो भवन्ति यद्यु ते विप्रेताः स्युर-
 ण्यन्यऽएव स्युः स यवै समानुर्देवता यजति समानानि हवींषि भवन्ति तेनैव
 वाद् सदृशौ तेन सरूपौ ॥ २२ ॥ स वै पञ्च मायणीये देवता यजति । पञ्चो-
 दयनीये तस्मात्पञ्चेत्यादहगुलयः पञ्चेत्यात्तच्छब्दवन्तं भवति न पुत्नीः संयाजय-
 न्ति पूर्वार्धं वाऽऽग्न्यात्मनो वाद् पूर्वार्धमेवैतद्यज्ञस्याभिर्भस्करोति तस्माच्छब्दवन्तं
 भवति न पुत्नीः संयाजयन्ति ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २[२. ३] ॥ ॥

दिवि वै सोम आसीत् । अथ देवास्ते देवा अकामयन्ता नः सोमो गच्छेत्ते-
 न्नागतेन यजेमहीति तऽपते मायेऽअसृजन्त सुपर्णी च कद्रू च तसिप्ययानां ब्राह्मणे
 व्याख्यायते सौपर्णीकाद्रवं यथा तदास ॥ १ ॥ तेभ्यो मायत्री सोममष्टापतत् । त-
 स्याऽआहरन्त्यै गन्धर्वो विश्वावसुः पर्यमुप्लात्ते देवा अविदुः प्रच्युतो वै परस्ता-
 रसोमोऽथ नो नागच्छति गन्धर्वा वै पर्यमोपिपुरिति ॥ २ ॥ ते होत्रुः । योपित्का-
 मा वै गन्धर्वा प्राचमेवैभ्यः ग्रहिणवाम सा नः सह सोमेन्नागमिष्यतीति तेभ्यो प्राचं
 ग्राहिएवन्तैरनान्सह सोमेनागच्छत् ॥ ३ ॥ ते गन्धर्वा अन्वागस्याप्रवन् । सोमो
 युष्माकं बागेवास्माकमिति तथेति देवा अमुवन्निहो चेदागान्मैनामभीषहेव नैष्ट
 विह्वयामहाऽइति तां व्यहयन्त ॥ ४ ॥ तस्यै गन्धर्वाः । वेदानेव प्रोचिरऽइति वै
 वयं विभ्रेति वयं विभ्रेति ॥ ५ ॥ अथ देवाः । वीणामेव सृष्ट्वा चाव्यन्तो निगा-
 यन्तो निषेदुरिति वै ते वयं गास्याम इति त्वा प्रयोदविष्यामहऽइति सा देवानुप्रा-
 ववर्त सा वै सा तन्मोघमुपाववर्त या स्तुवन्नयः अथै सन्नयो नृत्तं गीतमुपाववर्त त-
 स्मादप्येतर्हि मोघसंहीहिता एव योपा एवथ हि वासुधावर्तत तामु छन्या अनु
 योपास्तस्माद्य एव नृत्याति यो गायाति तस्मिन्नेवैता निषिरलतमा- इव ॥ ६ ॥ तस्या
 ऽएतदुभयं देवेष्वासात् । सोमश्च वावच ॥ यत्सोमं क्रीणात्यागत्याऽएवागतेन
 यजाऽइत्यनागतेन ह वै स सोमेन यजते योऽक्रीतेन यजते ॥ ७ ॥ अथ यद्भुवायामाज्यं
 परिशिष्टं भवति । तज्जुह्वो चतुष्कृत्वो विष्टुति वर्हिषा हिरण्यं मवभ्यावधाय
 जुहोति कृत्स्नेन प्रयसा जुहवातीति समाननन्म वै प्रयथाहिरण्यं चोत्तयथ ह्यग्निरेत-
 सथ ॥ ८ ॥ स हिरण्यप्रवदधाति । एषा ते शुक्र तनूरेतद्वर्च इति वर्चो वाऽएत-
 दहिरण्यं तथा सम्भव भानं गच्छेति स यदाह तया सम्भवेति तया सम्पृच्यस्वे-
 त्येवैतदाह भानं गच्छेति सोमो वै आद् सोमं गच्छेत्येवैतदाह ॥ ९ ॥

तां ग्रथैवाशो देवाः । प्राहिषवन्त्सोमयुद्धैरेवैनामेष एतत्प्रदिशोति सोममुद्य वाग्वै
सोमकृयणी निदानेन तामेतयाहुत्या प्रीणाति प्रीतया सोमं क्रीणानीति
॥ १० ॥ स जुहोति । कूरसीत्येतद् वा अस्या एकं नाम यज्जूरसीति धृता
मनसेति मनसा वाऽइयं चागृता मनो वाऽइदं पुरस्ताद्वाच इत्यं वद
मैतद्वादीरित्यलुग्लमिव ह वै वाग्वदेयन्मनो न स्यात्तस्मादाह धृता मनसेति ॥ ११ ॥
जुष्टा विष्णवऽहति । जुष्टा सोमायेत्येवैतदाह यमजेम इति तस्यास्ते सत्यमवसः
प्रसवऽहति सत्यप्रसवा न एधि सोमं नोऽज्जेहीत्येवैतदाह तन्वो यन्त्रमशीप स्वा-
हेति स ह वै तन्वो यन्त्रमयनुते यो यज्ञस्योद्वर्ष गच्छति यज्ञस्योद्वर्ष गच्छानीत्येवैत-
दाह ॥ १२ ॥ अथ हिरण्यमणोद्धरति । तन्मनुष्येषु हिरण्यं करोति स परमहिर-
ण्यं जुहुयात्परागु ईवैतन्मनुष्येभ्यो हिरण्यं ब्रह्मज्यात्तन् मनुष्येषु हिरण्यमभि-
गम्येत् ॥ १३ ॥ सोऽणोद्धरति । शुक्रमसि चन्द्रमस्यमृतमसि वैश्वदेवमसीति कृत्स्नेन
प्रयसा हुत्वा घृथेवैतत्तदाह शुक्रमसीति शुक्रं हेतुचन्द्रमसीति चन्द्रं हेतुदमृत-
मसीत्यमृतं हेतुवैश्वदेवमसीति वैश्वदेवं हेतुत्प्रमुच्य तूर्णं यर्हिप्यपिस्तजति
सूत्रेण हिरण्यं प्रवर्णीते ॥ १४ ॥ अथापरं चतुर्गृहीतम्राज्यं गृहीत्वा । अन्वारभस्व
यजमानेत्पात्रापोर्णयन्ति शालायै द्वारे दक्षिणतः सोमकृययुपतिष्ठते तस्मदिता-
मेवैनामेतत्सर्वी प्राहैपीद्वाग्वै सोमकृयणी निदानेन तामेतयाहुत्याप्रैपीत्पीत्वा सो-
मं क्रीणानीति ॥ १५ ॥ अथोपनिष्कम्याभिमन्त्रयते । छिदसि मनामीति चिषं
वाऽइदं मनो वागनुवदति धीरसि वक्षिणेति धिया-धिया हेतया मनुष्या जुड्य-
पन्त्यनूक्तेनेव मकामोद्येनेव गाथाभिरिव तस्मादाह धीरसीति वक्षिणेति वक्षिणा
क्षेपा क्षत्रियासि यज्ञियासीति क्षत्रिया क्षेपा यज्ञिया क्षेपादितिरस्तुभयतः शीर्ष्णीति
स युदेनया समानं स द्विपर्णासं वदति यदपरं तत्पूर्वं करोति यत्पूर्वं तदपरं तेनोभ-
यतः शीर्ष्णीं तस्मादाह्रादितिरस्तुभयतः शीर्ष्णीति ॥ १६ ॥ सा नः सुमाची सुमती-
च्येथीति । सुमाची न एधि सोमं नोऽज्जेहीत्येवैतदाह सुमतीची त एधि सोमेन नः सह
पुनरेहोत्येवैतदाह तस्मादाह सा नः सुमाची सुमतीच्येथीति ॥ १७ ॥ मिश्रस्त्वा पदि ध-
भीतामिति । वरुण्या वाऽण्या यज्जुः सा यद्वज्ज्वाभिहिता स्याद्वरुण्या स्याद्य-
हनभिहिता स्यादयतेव स्यादेतयाऽश्ववरुणं यन्मैषं सा यथा वज्ज्वाभिहिता
यतैश्वरस्यै तद्वदति यदाह मिश्रस्त्वा पदि धर्णीतामिति ॥ १८ ॥ पूषाध्वनस्या-
त्ति । इयं वै पृथिवी पूषा यस्य वाऽइयमध्वनोमी भवति तस्य न का च न ह-
ला भवति तस्मादाह पूषाध्वनस्यात्ति ॥ १९ ॥ इन्द्राणाप्यक्षायेति ।

सदित्येवैतदाह यदग्नेन्द्राण्यथायेतन्नु त्वा माता मन्यतामनु पितानु भूता म-
 गर्थ्योऽनु सखा सयूय इति सा यत्ते जन्म तेन नोऽनुमता सोमप्रवेहीत्येतदाह
 सा देवि देवप्रवेहीति देवी क्षेपा देवमर्हति यद्वानसोमं तस्मादाह सा देवि देव-
 प्रवेहीतीन्द्राय सोममितीन्द्रो वै यजस्य देवता तस्मादाग्नेन्द्राय सोममिति रुद्रस्त्वाव-
 र्त्तयत्स्वित्प्रणाशयैतदाह रुद्रश्च हि नाति पशवः स्वस्ति सोमसखा पुनरेहीति
 स्वस्ति नः सोमेन सह पुनरेहीत्येवैतदाह ॥२०॥ तां यथैवाहो देवाः । प्राहिष-
 न्तोमप्रह सैनान्तसह सोमेनामच्छदेवमेवैनामेप एतत्पूहिणोति सोमप्रह सैनश्च
 सह सोमेनामच्छति ॥ २१ ॥ तां यथैवाहो देवाः । व्यहयन्त गर्गर्षः सा देवानु-
 पावर्ततेवमेवैनामेतद्यजमानो विहयते सा यजमानपूषावर्तते तामुदीचीमस्याकुर्वन्त्यु-
 दीची हि मनुष्याणां विवसोऽप्य यजमानस्य तस्मादुदीचीमस्याकुर्वन्ति ॥ २२ ॥
 आश्रणम् ॥ ३ [२. ४.] ॥ द्वितीयोऽध्यायः [१७] ॥

सप्त पदान्यनुत्तिक्रामति । वृद्धः ऽप्येवैनामेतत्तस्मात्सप्त पदान्यनुत्तिक्रामति
 यत्र वै वाचः पूजातानि छन्दाधेसि सप्तपदा वै तेषां परार्ध्यां शकरी तामेवैतत्प-
 रस्तावर्द्धाचीं वृद्धे तस्मात्सप्त पदान्यनुत्तिक्रामति ॥ १ ॥ स वै वाच एव रु-
 णानुत्तिक्रामति । वृहस्पतिरितिरस्यादित्यासि रुद्रासि छन्द्रामीति वृष्टी क्षेपादि-
 तिक्षेपादित्या हवेणा रुद्रा हवेणा चन्द्रा हवेणा बृहस्पतिर्वा सुमने रमणात्विति
 इरम वै बृहस्पतिर्बृहस्पतिष्वा साधुतावर्तयत्स्वित्येवैतदाह रुद्रो वृष्ठाभिराचकऽत्य-
 मणाशयैतदाह रुद्रश्च हि नाति पशवः ॥ २ ॥ अथ सप्तमं पदं पर्युपविशन्ति ।
 स हिरण्यं पदे निधाय जुहोति न वाऽञ्जनमनावाहुतिर्हयतेऽग्निरेतसं वै हिरण्यं
 तुथो हास्यैषामिन्मृत्वेवाहुतिर्हता भवति वृजो वाऽऽज्यं वृज्जेणैवैतदाज्येन स्पृणु-
 ते तार्धं स्पृत्वा स्वीकुरुते ॥ ३ ॥ स जुहोति । अदिसास्त्वा मूर्धन्नाज्यमूर्तीयं
 वै पृथिव्यादितिरस्यै हि मूर्धन्तुहोति देवयजने पृथिव्याऽऽति देवयजने हि पृथि-
 व्यै जुहोतीढायास्पृष्टमसि घृतवत्स्वाहोति गौरवाऽऽहा गोर्हि पदे जुहोति घृतवत्स्वाहोति
 घृतवत्स्वाहोति पृतवत्स्वाहोति भवति ॥ ४ ॥ अथ स्पृष्टमादाय परिलिखति । वृजो वै स्पृष्टो
 वृज्जेणैवैतत्परिलिखति त्रिफुल्वः परिलिखति त्रिवृत्तैवैतद्वृज्जेण समन्तं परिस्पृष्टात्य-
 नतिक्रमाय ॥ ५ ॥ स परिलिखति । अस्मे रमस्वेति यजमाने रमस्वेत्येवैतदाहाय
 समुन्लिरूप पदं स्यान्पार्धं संनपत्यस्मे ते वृन्पुगिति यजमाने ते वृन्पुगित्येवै-
 तदाह ॥ ६ ॥ अथाप उपनिनयति । यत्र वाऽऽस्यै खनन्तः क्रूरीकुर्वन्त्यपध्नन्ति

शान्तिरापस्तद्विः शान्त्या शमयति तद्विः संदधाति तस्मादप उपनिनयति
 ॥ ७ ॥ अथ यजमानाय पदं म्रयछति । त्वे राय इति पशवो वै रायस्त्वयि प-
 शव इत्येवैतदाह तद्यजमानः पृतिगृह्णाति मे राय इति पशवो वै रायो मयि प-
 शव इत्येवैतदाह ॥ ८ ॥ अथाध्वर्युरात्मानमुपस्पृशति । मा वयथ रायस्वोमेण वि-
 यौप्सेति तयो दाध्वर्युः पशुभ्य आत्मानं नान्तरेति ॥ ९ ॥ अथ पत्न्यै पदं प्रति-
 पुराहरन्ति । गृहा वै इत्येवै प्रतिप्रा तद्गृहेष्टेयैनायेतत्यतिप्रायां पृतिप्रापयति त-
 स्मात्पत्न्यै पदं प्रतिपुराहरन्ति ॥ १० ॥ तां नेष्टा वाचयति । ततो राय इत्येनाथ
 सोमक्रययया संख्यापयति वृषा वै सोमो योषा पत्न्येव वाऽश्वस्र सोमो भवति
 यस्सोमक्रयणी भिद्युतमेवैतत्पजननं क्रियते तस्मादेनां सोमक्रययया संख्यापयति
 ॥ ११ ॥ स संख्यापयति । समरूपे देव्या धिया सं वृक्षिणयोरुचक्षसा । मा-
 मऽग्रापुः पुमोषोमोऽग्रहं तुव वीरं विदेय तुव देवि संहशीत्याशिपमेवैतद्वाशास्ते
 पुत्रो वै वीरः पुत्रं विदेय तुव संहशीत्येवैतदाह ॥ १२ ॥ सा या वधुः पित्राक्षी ।
 सा सोमक्रयणी यत्र वाऽइन्द्राष्टिष्ण वेधा सहस्रं ध्यैरयेतां तदेकात्परिच्यत
 तां वेधा पूजनयतां तस्माद्योपेतुर्हि वेधा सहस्रं व्याकुर्पादेकैवातिरिच्येत ॥ १३ ॥
 सा या वधुः पित्राक्षी । सा सोमक्रययया या रोहिणी सा वार्ध्वनी यामिदं
 राजा संग्राहं जित्वादाकुरुतेऽथ वा रोहिणी श्वेताक्षी सा पितृदेवत्या यामिदं
 पितृभ्यो धनन्ति ॥ १४ ॥ शतम् १६०० ॥ सा या वधुः पित्राक्षी । सा सो-
 मक्रयणी स्याद्यदि वधुं पित्राक्षीं न विन्देदकृणा स्याद्यद्यकृणां न विन्देद्रोहिणी
 वार्ध्वनी स्याद्रोहिण्यै ह स्वेव श्वेताक्ष्याऽग्राशां भेयात् ॥ १५ ॥ सा स्याद्वर्ध्व-
 ता । वान्वाऽप्य निदानेत यस्सोमक्रयययातयाम्नी वाऽइयं वागुयातयाम्न्य
 भवीता तस्मादुभवीता स्यात्सा स्याद्वरुणादाकृताकाणाकर्णालाक्षितासप्तशफा सा
 छेकरूपैकरूपा हीयं वाक् ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [३. १.] ॥ ॥

पदं समुप्य पाणीऽश्ववनेनिके । तद्यत्पाणीऽश्ववनेनिके वृजो वाऽग्राज्यथ
 नेतः सोमो नेद्वज्रेणाज्येन नेतः सोमथ हित्सानीनि तस्मात्पाणीऽश्ववनेनिके
 ॥ १ ॥ अथास्याथ हिरण्यं वर्ध्नीते । इयं वाऽइदं न तृतीयमस्ति सत्यं चैवानृतं
 च सत्यमेव देवा अनृतं मनुष्या अग्निरेतसं वै हिरण्यथ सत्येनाथ शूनुपस्पृशा-
 नि सत्येन सोमं प्राहणातीति तस्माद्वाऽश्वस्याथ हिरण्यं वर्ध्नीते ॥ २ ॥ अथ
 सम्प्रेष्यति । सोमोपहनप्राहर सोमपर्पाहप्राहरोष्णीप्राहरोति ।

शोभनं तत्सोमोपनहनं स्याद्वासो वास्यैतद्भवति शोभनं चोत्स्य वासः स
 यो हैनं शोभनेनोपनरति शोभते हाय य आह यदेव किं चेति यदेव किं च
 भवति तस्माच्चदेव शोभनं तत्सोमोपनहनं स्याच्चदेव किं च सोमपर्याणाहनम्
 ॥ ३ ॥ यद्युष्णीषं विन्देत् । उष्णीषः स्याच्चुष्णीषं न विन्देत्सोमपर्याणहन-
 स्यैव दृषद्गुलं वा अपद्गुलं वाचकृन्तेदुष्णीषभाजनमध्वर्युर्वा यजमानो वा सोमोपन
 हमादत्ते य एव कुरुच सोमपर्याणहनम् ॥ ४ ॥ अथाग्रेण राजानं विचिन्वन्ति ।
 तदुदकुम्भ उपनिहितो भवति तद्वाहास्य वृषास्ते तदभ्यायन्ति पाञ्चः ॥ ५ ॥
 तदायत्सु वाचयति । एष ते मायत्रो भाग इति मे सोमाय मृतादृष्टे त्रैष्टुभो माग
 इति मे सोमाय मृतादेष ते जागतो भाग इति मे सोमाय मृताच्छन्दोनामानां
 साम्राज्यं गच्छेति मे सोमाय मृतादित्येकं वाऽएष क्रीष्माणोऽभिक्रीयते छ-
 न्दसामेव राज्याय छन्दसां साम्राज्याय घ्नन्ति वाऽएषमेतद्वदोभेपुषवन्ति त-
 मेतदाह छन्दसामेव त्वा राज्याय क्रीणामि छन्दसां साम्राज्याय न बधायेत्य-
 पेस्य माङ्ग्याविशति ॥ ६ ॥ सोऽभिमृशति । आस्माकोऽसीति स्व-इव वास्यैतद्भ-
 वति यद्वागतस्तस्मादाहास्माकोऽसीति शुक्रस्ते अह इति शुक्रं वास्माद्ग्रह प्र-
 हीष्यन्भवति विक्षितस्त्वा विचिन्वन्ति सयत्वायैतदाह ॥ ७ ॥ अत्र द्वे । तृणं
 वा काष्ठं वा वित्त्यापास्यन्ति तद् तृणं न कुर्यात्तत्र वै सोमो विडन्या ओपधयो-
 ऽकं वै क्षत्रियस्य विद् स यथा शसितमनुहात्यालिय परास्येदेव तत्तस्मादभ्येव मृ-
 शेभिक्षितस्त्वा विचिन्वन्ति तद्यऽएवास्य विचेतारस्तऽएनं विचिन्वन्ति ॥ ८ ॥
 अथ वासः । द्विगुणं वा त्रिगुणं वा प्राग्दशं वोद्गदशं वोपस्तृणाति तद्राजानं
 मिमीते ॥ यद्राजानं मिमीते तस्मान्प्रात्रा मनुष्येषु मात्रो यो वाप्यन्या माचा ॥ ९ ॥
 सावित्र्या मिमीते । सविता वै देवानां प्रसविता तथो वास्मादप सवितृमसूत
 एव कृपाय भवति ॥ १० ॥ अतिछन्दसा मिमीते । एषा वै सर्वाणि छन्दाः
 सि यदतिछन्दास्तथो वास्यैव सर्वैरेव छन्दोभिर्मितो भवति तस्मादतिछन्दसा मि-
 मीते ॥ ११ ॥ अ मिमीते । अभि त्वं देव सवितारणोऽयोः कश्चिक्तुमर्चामि
 सत्यसवधं रक्षामाग्ने मियं मर्तिं कविम् । ऊर्वा यस्यामतिर्भा अदिषुतस्सवी
 मनि हिस्वपाणिरभिमीत सुक्नुः कृपा सारिति ॥ १२ ॥ एतया सर्वा-
 भिः । एतया चतसृभिरेतया तिमृभिरेतया वाभ्यामेतयैकयैतयैकयैतया द्वा-
 भ्यामेतया तिमृभिरेतया चतसृभिरेतया सर्वाभिः समस्याञ्जलिनाध्यावपति
 ॥ १३ ॥ अ वाऽचवाच न्याचं मिमीते । स यदुवाचं न्याचं मिमीतऽहमा एवैतद-

हृत्तीर्नानाजानाः करोति तस्मादिमा नाना जायन्तेऽथ यत्सह सर्वाभिर्मिमीते स॒धं
 शिलाष्टा-इय इवेमा जायेरस्तस्माद्वाऽऽवाचं न्याचं मिमीते ॥ १४ ॥ यद्वेवोवाचं
 न्याचं मिमीते । इमा ऐवैतन्नावावीर्याः करोति तस्मादिमा नानावीर्यास्तस्माद्वा
 ऽऽवाचं न्याचं मिमीते ॥ १५ ॥ यद्वेवोवाचं न्याचं मिमीते । विराजमेवैतदर्वाचीं च
 पराचीं च युनाक्ति पराच्यह देवेभ्यो यज्ञं वहत्यर्वाचीं मनुष्यान्वति तस्माद्वाऽऽ-
 वाचं न्याचं मिमीते ॥ १६ ॥ अथ यदश कृत्यो मिमीते । वशाक्षरा वै निराहवै-
 राजः सोमस्तस्मादश कृत्यो मिमीते ॥ १७ ॥ अथ सोमोपनुहनस्य समुत्पार्या-
 न्तान् । उष्णीषेण विग्रथाति प्रजाभ्यस्तेति प्रजाभ्यो हचेन क्रीणाति स यदेवे-
 दधं शिरश्चाधेसौ चान्त्रोपेनितमिव तदेवास्थैतत्करोति ॥ १८ ॥ अथ मध्येऽ-
 कृष्याकाशं करोति । प्रजास्त्वानुप्राणन्त्विति समयतीव वाऽपनेमेतत्समापुच्छन्मा-
 णमिव करोति तस्यैतदुत एव मध्यतः प्राणपुच्छजति तं ततः प्राणमनं प्रजा अनु-
 प्राणन्ति तस्मादाह प्रजास्त्वानुप्राणन्त्विति तद्धि सोमविक्रयिणे प्रयद्वत्यथातः
 पणनस्यैव ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [३. २.] ॥

स वै राजानं पणते । स यद्राजानं पणते तस्मादिवद्धं सकृत्सर्वं पणयद्धं
 स आह सोमविक्रयिन्कट्यस्ते सोमो राजा इति कट्य इत्याह सोमविक्रयीतं वै
 ते क्रीणानीति क्रीणीहीत्याह सोमविक्रयी कल्लया ते क्रीणानीति भूयो वाऽश्रुतः
 सोमो राजाहीतीत्याह सोमविक्रयी भूय एवातः सोमो राजाहीति महांस्त्वेव गो-
 र्महिमेत्यध्वर्युः ॥ १ ॥ गोर्वै मतिधृक् । तस्यै श्रुतं तस्यै शरस्तस्यै वृधितस्यै प्रस्तु
 तस्याऽश्रातृञ्चनं तस्यै न्यनीतं तस्यै घृतं तस्याऽश्रामिज्ञा तस्यै व्राजिनद्धं ॥ २ ॥
 शक्नेन ते क्रीणानीति । भूयो वाऽश्रुतः सोमो राजाहीतीत्याह सोमविक्रयी भूय एवातः
 सोमो राजाहीति महांस्त्वेव गोर्माहिमेत्यध्वर्युरेतान्येव दशवीर्याण्युदारव्यापाह पदा
 तेऽध्वेन ते मया ते क्रीणामीति क्रीवः सोमो राजेत्याह सोमविक्रयी वयाधेसि प्रमूहीति
 ॥ ३ ॥ स आह । चन्द्रं ते वृक्षं ते छागा ते धेनुस्ते मियुनौ ते गावौ तिसृस्तेऽन्या इति स
 यदर्वावपणन्ते परः सम्पादयन्ति तस्मादिवद्धं सकृत्सर्वं पणयमर्वावपणन्ते परः स-
 म्पादयन्त्यथ यदध्वर्युरेव गोर्वीर्याण्युदाचष्टे न सोमस्य सोमविक्रयी महितो वै सोमो
 देवो हि सोमोऽथैतदध्वर्युर्गां महयति तस्यै पश्यन्वीर्याणि क्रीणादिति तस्माद
 ध्वर्युरेव गोर्वीर्याण्युदाचष्टे न सोमस्य सोमविक्रयी ॥ ४ ॥ अथ यत्पञ्च कृत्यः
 पणते । संवत्ससंमितो वै यज्ञः पञ्च वाऽश्रुतवः संवत्सस्य तं पञ्चभिः-

ज्ञोति तस्मात्पञ्च कृत्वः पण्यते ॥५॥ अथ हिरण्ये वाचयति । शुकं त्वा शुक्रेणा
 क्रीणापीति शुकं हेतुलकेण क्रीणाति यत्सोमं हिरण्येन चन्द्रं चन्द्रेणेति चन्द्रं
 हेतुचन्द्रेण क्रीणाति यत्सोमं हिरण्येनापृतमपृतेनेत्यपृतं हेतुदमृतेन क्री-
 णाति यत्सोमं हिरण्येन ॥ ६ ॥ अथ सोमविक्रयिणमभिप्रकम्पयति । सम्ये
 ते गोरिति यजमाने ते गौरित्येवैतदाह तद्यजमानमभ्याहृत्य न्यस्पत्यस्मे
 ते चन्द्राणांति स आत्मन्वेव वीर्यं धत्ते शरीरमेव सोमविक्रयी हरते तत्ततः सो-
 मविक्रय्यादत्ते ॥७॥ अथाज्ञायां प्रतीचीनमुख्यां वाचयति । तपसस्तनूरमीति
 तपसो ह वाऽप्या मज्ञापतेः सम्भूता युदजा तस्मादाह तपसस्तनूरमीति मज्ञापतेर्वर्ण-
 इति सा यद्विः संवत्सरस्य विज्ञायते तेन मज्ञापतेर्वर्णः परमस्य पशुना क्रीय-
 सऽइति सा यद्विः संवत्सरस्य विज्ञायते तेन परमः पशुः सहस्रपोषं पुपेयमित्या-
 शिपमेवैतदाशास्ते भूमा वै सहस्रं भूमानं गच्छातीत्येवैतदाह ॥८॥ स वाऽअनेनैवा-
 जां प्रयच्छति । अनेन राजानमादत्तऽआज्ञा ह वै नामैषा युवजैतुषा शेनमन्तत
 आजाति नामेतत्परोऽक्षमेत्याचक्षते ॥९॥ अथ राजानमादत्ते । मित्रो न एहि सु-
 मित्र इति शिवो नः शान्त एहीत्येवैतदाह तं यजमानस्य दक्षिणाऽङ्कुरौ मत्सुष्ट
 वासो निदधातीन्द्रस्योरुमाविश दक्षिणमित्येष वाऽअनेन्द्रो भवति यद्यजमानस्त-
 स्मादाहेन्द्रस्योरुमाविश दक्षिणमित्यशन्तुशान्तमिति मित्रः शिवमित्येवैतदाह स्यो-
 नः स्योनमिति शिवः शिवमित्येवैतदाह ॥ १० ॥ अथ सोमकृयणाननुदिशति ।
 स्वान भ्राज्रादयरे वृम्भारे दृस्त सुहस्त कुशानवेते वः सोमकृयणास्तावक्षध्वं मा-
 वो दमाश्रितिं पिप्पयानां वाऽपते भ्राजनेनैतानि वै पिप्पयानां नामानि हान्येवै-
 भ्य एतदन्वदित्त ॥ ११ ॥ अथाज्ञापोरुते । गर्भो वाऽप्य भवति यो वीक्षते
 पृष्टता वै गर्भो जल्वेनेव जरायुणेव तम्रभाजीजनत तस्माद्वपोरुतऽप्य वाऽअत्र
 गर्भो भवति तस्मात्परिवृतो भवति परिवृता—इव हि गर्भो जल्वेनेव जरायुणेव
 ॥ १२ ॥ अथ वाचयति । परे माग्ने दुरचरिताद्वापस्वा मा सुचरिते भजेत्यासीनं
 वाऽपनमेव आगच्छति स आगतऽनुचिष्ठति तन्मिथ्याकरोति यत्तं प्रमीणाति तस्यो
 ईषा पूयश्चिचिस्तथो हस्येतच्च मिथ्याकृतं भवति न वृत्तं प्रमीणाति तस्मादाह
 परि माग्ने दुरचरिताद्वापस्वा मा सुचरिते भजेति ॥१३॥ अथ राजानमादापो-
 चिष्ठति । उद्राव्या स्वायुषोदस्याममृतां २॥ऽअन्वित्यपृतं वाऽप्योऽनुचिष्ठति यः
 सोमं क्रीत तस्मादादोद्राव्या स्वायुषोदस्याममृतां २॥ऽअन्विति ॥ १४ ॥ अथ
 राजानमादायाद्राव्यामभिप्रैति । प्रति पन्थामपणहि स्वस्ति गामनेहसम् । येन

विश्वाः परि द्विपो वृणाक्ति विन्दते वसिति ॥१५॥ देवा इ वै यज्ञं तन्वानाः । तेऽनेन-
 सुररक्षसेभ्य आसद्गादिभ्यां चकुस्तऽएतधनुः स्वस्त्वयनं ददशुस्तऽएतेन यजुषा
 नाष्टा रक्षाधस्यपहृत्यैतस्य यजुषोऽभयेऽनाष्टे निवाते स्वस्ति समारनुवत तथोऽ-
 एवैप एतेन यजुषा नाष्टा रक्षाधस्यपहृत्यैतस्य यजुषोऽभयेऽनाष्टे निवाते स्वस्ति
 समरनुते तस्मादाह भूति पन्थापयन्नादि स्वस्ति ग्रामनेहसम् । येन विश्वाः परि
 द्विपो वृणाक्ति विन्दते वसिति ॥१६॥ त वाऽदति हरन्ति । अनसा परिवहन्ति
 महुयन्म्येवैनमेतत्तस्माच्छीर्ष्णा बीजधरन्त्यनसोदावहन्ति ॥१७॥ अथ यदपामन्ते
 क्रीणाति । इसो वाऽआपः सरसमेवैतत्क्रीणात्यथ यद्विरह्यं भवति मशुकमेवै-
 तत्क्रीणात्यथ यदासो भवति मत्स्ववसमेवैतत्क्रीणात्यथ यदजा भवति सतपसमे-
 वैतत्क्रीणात्यथ यदेनुर्भवति मारिरमेवैतत्क्रीणात्यथ यन्मिथुनी भवतः समिथुने-
 वैतत्क्रीणाति तं वै दशभिरेव क्रीणीयाद्दशभिर्दशक्षरा वै विराड्विराजः सोम
 स्तस्मादशभिरेव क्रीणीयाद्दशभिः ॥१८॥ आद्यशम् ॥ ६ [३. ३.] ॥ द्वितीयः
 मपाठकः ॥ कण्डिका संख्या ॥१२८॥

नीहे कृष्णानिनास्तृणाति । अदितास्त्वगसीति सांऽमयेव यन्धुर्यैनमा-
 सावपत्यदित्यै मद् आसीदेतीयं वै पृथिव्यादितिः सेयं प्रतिष्ठा तदस्यामेवैनमेत-
 त्पतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति तस्मादाहादित्यै मद् आसीदेति ॥ १ ॥ अथैवम-
 भिपद्य वाचयति । अस्तभ्नादृष्टां वृषभोऽअन्तरिक्षमिति देवा इ वै यज्ञं तन्वाना-
 स्तेऽसुररक्षसेभ्य आसद्गादिभ्यां चकुस्तऽएनमेतज्ज्यायाधममेववप्राचकुर्यदाहा-
 स्तभ्नादृष्टां वृषभोऽअन्तरिक्षमिति ॥ २ ॥ अपिमीत वरिमाणं पृथिव्या इति ।
 तदेनेनेर्पालोकात्रास्पृणोति तस्य हि न हन्तास्ति न वधो येनेमे लोका आस्पृता-
 स्तस्मादाहामिमीत वरिमाणं पृथिव्या इति ॥ ३ ॥ आसीदाद्विश्वा भुवनानि स-
 म्राडिति । तदेनेनेदध सर्वमास्पृणोति तस्य हि न हन्तास्ति न वधो येनेदध सर्व-
 मास्पृतं तस्मादाहासीदद्विश्वा भुवनानि सम्राडिति ॥४॥ विश्वेक्षानि वरुणस्य-
 व्रतानीति । तदस्माददध सर्वमनुवर्त्य करोति यदिदं किं च नक्तं च न मत्युद्या-
 मिनं तस्मादाह विश्वेक्षानि वरुणस्य व्रतानीति ॥ ५ ॥ अथ सोमपर्याणहनेन
 पर्याणहति । नेदेन नाष्टा रक्षाधसि मृशानिति मर्षो वाऽएष भवेति
 तिर-इव वै गर्भास्तिर-इवैतत्पर्याणद्ध तिर-इव वै देवा मनुष्येभ्यस्तिर-इवै-
 तत्पर्याणद्ध तस्माद्वै पर्याणहति ॥६॥ स पर्याणहति । घनेषु व्यन्तारिचं

ततानेति वनेषु दीवमन्तरिक्षं विततं वृक्षाग्रेषु बाजमर्बत्सु पृथञ्छ्रियास्त्रितिर्वीर्यं वै
 व्याजाः पुमाश्चोऽर्बन्तः पुथस्त्रेवैतद्वीर्यं दधाति पृथञ्छ्रियास्त्रितिः पृथो दीवमु-
 श्रियासु हितश्च हत्सु ऋतुं वरुणां विचरग्निमिति हत्सु क्षयं ऋतुर्मनोजवः प्रविष्टो
 विचरग्निमिति विष्टु क्षयं प्रज्ञास्वग्निर्दादिव सूर्यमदधात्सोममद्राविति दिवि शसौ
 सूर्यो हितः सोममद्राविति गिरिषु हि सोमस्तस्मादाह दिवि सूर्यमदधात्सोममद्रा-
 विति ॥ ७ ॥ अथ यदि द्वे कृष्णाजिने भवतः । तयोरन्यतस्तत्पदानवति प्रती-
 नाहभाजनं युयुऽएकं भवति कृष्णाजिनग्रीवा एवावकृत्य प्रपदानवति प्रतीनाहभा-
 जनश्च सूर्यस्य शुक्रारोहाग्नेरचणः कनीनकम् । यत्रैतशंभिरापसे भ्राजमानो
 विपरिचतेति सूर्यमेवैतत्पुनस्तात्करोति सूर्यः पुनस्तामाप्रा रक्षाश्चस्पधन्श्चेत्यया-
 भवेनानापृष्ण परिवहन्ति ॥ ८ ॥ वृद्धते प्रऽवृत्त्ये फुलके भवतः । तदन्तरेण
 तिष्ठन्मुग्रक्षयः प्राजति श्रेयान्वाऽप्योऽभ्यारोहाभवति को ह्येतमर्हस्यभ्यारोहं
 तस्मादन्तरेण तिष्ठन्प्राजति ॥ ९ ॥ पलाशशाखया प्राजति । यत्र वै गायत्री सोम-
 मच्छापतत्तदस्याऽध्याहरन्त्याऽअषादस्ताभ्यापृत्य पर्णं प्रचिच्छेद गायत्र्यै वा सोमस्य
 वा पातस्तत्पतित्वा पृथोऽभवत्तस्मात्पृथो नाम तत्पदेवात्र सोमस्य न्यक्तं तदिहाप्यस-
 दिति तस्मात्पलाशशाखया प्राजति ॥ १० ॥ अध्यानहवादावजन्ति । तौ यदि कृष्णौ
 स्यातामन्यतरो वा कृष्णस्तत्र विद्याद्विष्यत्यैषमः पर्जन्यो वृष्टिमानभविष्यतीत्येतदु-
 विज्ञानम् ॥ ११ ॥ अथ युनक्ति । वस्रावेतं धूर्पाहावित्युसौ हि भवतो धूर्पाहा-
 विति धूर्पाहौ हि भवतो युज्येवामनश्चऽति युज्येते क्षत्रश्चऽस्त्यनार्ताविति तद्वी-
 रहणावित्प्रपाकृताविति तद्वृक्षचोदनाविति ग्रहमचोदनौ हि भवतः स्वस्तियुज-
 मानस्य गृहान्वाच्छतमिति युधैनावन्तरा नाप्रा रक्षाश्चसि न हिश्चस्युरेवमेतदाह ॥ १२ ॥
 अथ पदधात्परिक्रम्य अपालम्बमभिग्राह सोमाय कृतायानुगृहीति सोमाय पयुष्ण-
 माणायेति वातो यतरया कामयेत ॥ १३ ॥ अथ बाधयति । भद्रो मेऽसि प्रचयस्व भु-
 वस्पतऽति भद्रो हस्यैव भवति तस्मान्नान्यमाद्रियतेऽप्यस्य राजानः सभागा आग-
 च्छन्ति पूर्वो राज्ञोऽभिनदति भद्रो हि भवति तस्मादाह भद्रो मेऽसीति प्रचयस्व
 भुवस्पतऽति भुवनानां छेप प्रतिर्विभ्वान्यमि ग्रामानीत्यज्ञानि वै विश्वानि ग्रामा-
 न्यद्रान्येवैतदभ्याह मा स्ता परिपरिखो विदन्मा त्वा परिपन्थिनो विदन्मा त्वा वृका
 धपायवो विदमिति यर्धनमन्तरा नाप्रा रक्षाश्चसि न विन्द्रेपुरेवमेतदाह
 ॥ १४ ॥ श्येनो मूत्वा परापतेति । यत्र एवैनमेतद्भूतं प्रपातयति यद्वाऽवग्रं
 रक्षाश्चसि नान्ववयन्त्येतद्वै वयसाप्नोतिष्ठं बलिष्ठं यच्छयेनस्तमेवैतद्भूतं

प्रपातयति यदाह श्येनो भूत्वा परापतेति ॥ १५ ॥ अथ शरीरमेवान्ववहन्ति । य
 जमानस्य गृहान्गच्छ तत्रा सत्यंस्कृतमिति नात्र तिर्योहितमिवास्ति ॥ १६ ॥ अथ
 सुव्रतस्याप्राप्नुयति । यथा येभ्यः पश्यन्त्यान्मृशदित्यहे वः पक्तास्मी-
 त्येवमेवैतदेवेभ्यो यज्ञं निवेदयति सुव्रतस्यो ३१ सुव्रतस्यो ३२मिति । अथ हि दे-
 वान्प्रच्यावयति त्रि ष्कृत्व आह त्रिवृद्धि यज्ञः ॥ १७ ॥ इन्द्रागच्छेति । इन्द्रो वै
 यज्ञस्य देवता तस्मादाइन्द्रागच्छेति हरिव आगच्छ मेधातिथेमेप वृषणश्चस्य मेने ।
 गौरावस्कन्दिग्रहय्यै जायेति तद्यान्पेवास्य चरयानि तेरेवैनमेत्तत्प्रमोदयिषति
 ॥ १८ ॥ कौशिक ब्राह्मण गौतम मुवाणेति । शस्वदैतद्वाक्यिनाधुनोपह्वारं य-
 द्गौतम मुवाणेति स यदि कामयेत मृषादेतद्युष्म कामयेतापि नाद्रियेतेत्यहं सुत्या-
 मिति यावदहं सुत्या भवति ॥ १९ ॥ देवा ब्रह्माण आगच्छेतेति । तद्देवांश्च प्रा-
 क्कणां आहृतैर्घोत्रोभयैरथो भवति यद्देवैश्च ब्राह्मणैश्च ॥ २० ॥ अथ मतिमस्थाता ।
 अग्रेण शालामर्नीपोमीयेण पशुना मत्पुपतिष्ठतेऽमर्नीपोमौ वाऽपतमन्तर्जम्भऽआ-
 दधाते यो वीक्षत ऽआग्नयैष्णव ॥ २१ ॥ वीक्षो दीक्षणीय ॥ हविर्भवति यो वै
 विष्णुः सोमः स हविर्वाऽएष भवति यो वीक्षते तदेनयन्तर्जम्भऽआदधाते तत्पशु-
 नात्मानं निष्क्रीणीते ॥ २२ ॥ तद्देके । आहवनीयादुज्जुक्कमाहरन्त्ययमग्निरय ॥
 सोमस्ताभ्या ॥ सह सद्भ्यां निष्क्रेष्णामहऽइति वदन्तस्तदु तया न कुर्याद्यम वा-
 ऽपतौ क च तत्सहैव ॥ २३ ॥ स वै द्विरूपो भवति । द्विदेवत्यो हि भवति दे-
 वतयोरसमदे कृष्णसारंग स्यादित्याहुरेतद्वयेनयो रूपतममिवेति यदि कृष्णसारंगं
 न विन्देद्वयोऽपि स्नेहितसारंग स्यात् ॥ २४ ॥ तस्मिन्वाचयति । नमो मित्रस्य
 वरुणस्य चक्षसे महो देवाय तद्वह ॥ सपर्यत । दूरेऽहो देवजाताय केतवे दिव-
 स्पृथाय सूर्याय शधंसतेति नम एवास्माऽपतत्करोति मित्रधेवमेवैनेनैतत्कुरुते ॥ २५ ॥
 अधाध्वरुरारोहणं विमुञ्चति । वरुणस्योत्तम्भनमसीत्युपस्तम्भनेनोपस्तम्भाति
 वरुणस्य स्कम्भसर्जनी स्य इति शम्भेऽनुवृहति स यदाह वरुणस्य स्कम्भस-
 र्जनी स्य इति वरुणो ह्ये एतर्हि भवति यत्सोमः क्रीतः ॥ २६ ॥ अथ चत्वारो
 राजासन्दीमाददते । द्वौ वाऽअसौ मानुषाय राक्षऽआददातेऽअथैतां चत्वारो योऽ-
 स्य सकृत्सर्वस्येष्टे ॥ २७ ॥ औदुम्बरी भवति । अन्नं वाऽऊर्गुदुम्बर ऊर्जोऽश्वा-
 दस्यावरुद्धयै तस्मादौदुम्बरी भवति ॥ २८ ॥ नाभिदघ्ना भवति । अन्नं वाऽ-
 अन्नं प्रतितिष्ठत्यन्न ॥ सोमस्तस्मात्नाभिदघ्ना भवत्यन्नोऽएव रेतस आशयो रेतः
 सोमस्तस्मादन्नदघ्ना भवति ॥ २९ ॥ नामभिपृशति । वरुणस्यऽअतमदन्यसी-
 रयथ कृष्णाजिनमास्तृणाति वरुणस्यऽअतमदनगसीत्यर्थेनमासादयति वरुणस्य-

ऽस्यतमदनमासीद्वेति स यदाह वृक्षस्य ऽष्टतमदनमासीद्वेति वरुणो ह्ये एतर्हि
 भवति ॥ २९ ॥ अथैनं शालां प्रपादयति । स प्रपादयन्वाचयति या ते ग्रामानि
 हविषा यजन्ति ता ते विरचा परिभूरस्तु यज्ञम् । गयस्त्रानः प्रतरणः सुवीरो ऽ
 चीरहा प्रचरा सोम दुर्यानिति गृहा वै दुर्या गृहाभः शिवः शान्तो ऽपापकृत्प्रचरेत्येवै-
 तदाह ॥ ३० ॥ अथ त्रैके । उदपात्रमुपनिनयन्ति यथा राज्ञ ऽगतापोदकमाहरे-
 देवमेताद्वेति बुदन्तस्तदु तथा न कुर्यान्मानुष ॥ इ ते यज्ञे कुर्वन्ति द्यूद्धं वै तद्यज्ञस्य
 यन्मानुष नेद्व्यूद्धं यज्ञे कर्वाणीति तस्माच्चोपनिनेय ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणम् ॥
 १ [१. ४] ॥ तृतीयोऽध्यायः ॥ [१८] ॥

शिरो वै यज्ञस्यातिथ्यं चाह मायणीयोदयनीयौ । अभितो वै शिरो बाहू
 भवतस्तस्मादभित आतिथ्यमेने हविषी भवत मायणीयश्चोदनीयश्च ॥ १ ॥
 अथ यस्मादातिथ्यं नाम । अतिथिर्वा ऽप्येतस्यागच्छति यन्मोमः क्रीतस्तस्मा-
 एतत्तथा राज्ञे वा ब्राह्मणाय वा महोज्ञ वा महाज्ञं वा पृथेक्षद्वा मानुष ॥ हविर्दे-
 वानामेवमस्मा ऽप्युदतिथ्यं करोति ॥ २ ॥ तदाहुः । पूर्वोऽतीत्य गृहीपाविति
 यत्र वा ऽश्नहन्तमागतं नापचायन्ति कुर्वाति वै स तत्र तथा हापचितो भवति
 ॥ ३ ॥ तद्वा ऽभ्यन्यतरं यत्र विमुक्तः स्यात् । अन्यतरोऽविमुक्तोऽथ गृहीपात्स यत्र-
 न्यतरो विमुक्तस्तेनागतो यदन्यतरोऽविमुक्तस्तेनापचितः ॥ ४ ॥ तदु त्रया न
 कुर्यात् । विमुच्यै प्रपाद्य गृहीपाद्यथा वै देवानो चरणं तद्वा ऽश्नु मनुष्याणां
 तस्मान्मानुषे यावच्च विमुञ्चते तैवासमै तावदुदक ॥ हरन्ति नापचिति कुर्वन्त्यु-
 नागतो हि स तावद्भवत्यय यदैव विमुञ्चतेऽथास्याऽउदक ॥ हरन्त्यप्यापचिति
 कुर्वन्ति तर्हि हि स आगतो भवति तस्माद्विमुच्यै प्रपाद्य गृहीपात् ॥ ५ ॥ स
 वै संस्वरमाण इव गृहीपात् । तथा हापचितो भवति तत्पुन्यन्वारभते पर्वुद्धमाणं वै
 यजमानोऽन्वारभते ऽथात्र पुन्युभयत एवैतन्मियुनेनान्वारभेते यत्र वा ऽश्नहन्तागच्छ-
 तिसर्ववृष्टा-इवै तत्र चेष्टन्ति तथा हापचितो भवति ॥ ६ ॥ स वाऽभ्यन्येनैव ततो
 यजुषा गृहीपात् । येनो चान्यानि हवींश्च्येकं वा ऽप्य मागं क्रीयमाणोऽभिक्रीयते
 छन्दसामे राण्या छन्दसा ॥ ब्राह्मणाय तस्य छन्दा ॥ अथभितः
 सावधानि यथा राज्ञोऽराजानो राजकृतः सूतग्रामण्य एवमस्य छन्दा-
 ॥ अथभितः सावधानि ॥ ७ ॥ न वै तद्वक्त्रपते । यच्छन्दोभ्य इति
 केवलं गृहीपाद्यत्र वा ऽश्नहते चन्ति तदभितः साव्योऽन्वाभक्ता भवन्त्यराजानो
 राजकृतः सूतग्रामण्यस्तस्माच्चैवैतस्यै गृहीपात्तदेव छन्दा ॥ अथभितः ॥ ८ ॥

स गृह्णाति । अग्नेस्तनूरसि विष्णवे त्वेत्यग्निर्वं गायत्री तद्गायत्रीमन्वाभ-
जति ॥ ९ ॥ सोमस्य तनूरसि विष्णवे त्वेति । चतुर्वै सोमः चतुर्वै त्रिष्टुत-
त्रिष्टुभमन्वाभजति ॥ १० ॥ अतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेति । सोऽस्योद्गारो
यथा श्रेष्ठस्योद्गार एवमस्यैषऽश्रुते ज्वन्दोभ्यः ॥ ११ ॥ रयेनाय स्वा सोमभृते वि-
ष्णवे त्वेति । तद्गायत्रीमन्वाभजति सा यद्गायत्री रयेनो भूत्वा दिवः सोमग्राहस्तेन
सा रयेनः सोमभृतेनैवैनामेतद्दीर्घेण द्वितीयमन्वाभजति ॥ १२ ॥ अग्नये स्वा राय-
स्योपदे विष्णवे त्वेति । पशवो वै रायस्योपः पशवो जगती तज्जगतीमन्वाभजति
॥ १३ ॥ अय यत्पञ्च कृत्वो गृह्णाति । संवत्सरसंमितो वै यज्ञः पृश्न वाऽश्रुतवः
संवत्सरस्य तं पञ्चभिरामोति तस्मात्पञ्च कृत्वो गृह्णात्यय यद्विष्णवे स्वा विष्णवे
त्वेति गृह्णाति विष्णवे द्वि गृह्णाति त्र्यो यद्गाय गृह्णाति ॥ १४ ॥ त्वक्कपालः पुरो-
द्वाशो भवति । शिरो वै यज्ञस्यातिथ्यं नवाक्षरा वै गावश्चक्षुःश्रोत्राणि ग्रान्यन्वाह प्र-
णवो नवमः पूर्वार्धो वै यज्ञस्य गायत्री पूर्वार्ध एव यज्ञस्य तस्माद्वक्कपालः पुरो-
द्वाशो भवति ॥ १५ ॥ कार्प्यैर्यमयाः परिधयः । देवा इ वाऽएतं वनस्पतिषु रा-
क्षोर्ध्वं ददृशुर्धत्काप्यैर्यमैः शिरो वै यज्ञस्यातिथ्यं नेत्रिरो यज्ञस्य नासा रुक्षाधिसि
हिनसाभिति तस्मात्कार्प्यैर्यमयाः परिधयो भवन्ति ॥ १६ ॥ आश्ववालाः प्रस्तरः ।
यज्ञो ह देवेभ्योऽपचक्राम सोऽश्वो भूत्वा पुराज्जावर्तत तस्य देवा अनुज्ञाय वा-
लानभिषेदुस्तात्रालुलुपुस्तानालुष्य सार्धेऽसंन्यासुस्तत एता ओषधयः समभ-
न्यदशवालाः शिरो वै यज्ञस्यातिथ्यं जपनार्धो वाला जपयत पूर्वतद्यज्ञं परिपु-
ह्णाति यथाश्ववालाः प्रस्तरा भवति ॥ १७ ॥ ऐक्ष्यौ विधृती । नेत्रद्विभ्यः प्रस्तर-
श्च संलुभ्यात इत्ययोत्पूयाङ्गं सर्वाण्येव चतुर्द्वितीतान्याज्यानि गृह्णाति न ह्यवा-
नुयामा भवन्ति ॥ १८ ॥ आसाद्य हवीऽप्यग्निं मन्यति । शिरो वै यज्ञस्याति-
थ्यं जनयन्ति वाऽएनमेतद्यन्मन्यन्ति शीर्षतो वाऽअग्रे जायमानो जायते शीर्षत ए-
वैतदग्रे यज्ञं जनयत्यग्निर्वं सर्वा देवता अग्नौ हि सर्वाभ्यो देवताभ्यो जुहवति शि-
रो वै यज्ञस्यातिथ्यं शीर्षतो पूर्वतद्यज्ञं सर्वाभिर्देवताभिः समर्धयति तस्मादग्निं
मन्यति ॥ १९ ॥ सोऽग्निमन्यतः शकलप्रादत्ते । अग्नेर्जनित्रमसीत्यत्र ह्यग्निर्जायते
तस्मादाहोमर्जनिप्रमसीति ॥ २० ॥ अय दर्भतरुणके निदधाति । वृषणां स्थ इति
तद्वायेवेयो स्तिष्ठे साकंजावेतावेवैतौ ॥ २१ ॥ अयाधरारणि निदधाति उर्वरय-
सीत्यथोत्तरास्याज्यविल्लापनीमुपस्पृशत्यायुरसीति तामभिनिदधाति पुरुखा
असीत्युर्वशी वाऽअप्सरः पुरुखाः पतिरय यत्तस्मान्निधुनाऽजायत तदायुर्वेवे

एतस्मिन्निधुनायधं जनयत्यघाहाग्रये मध्यमानायानुवृत्तीति ॥ २२ ॥ स मन्यति ।
 गायत्रेण स्वा छन्दसा मन्थामि त्रैशुमेन त्वा छन्दसा मन्यामि जामातेन त्वा छन्दसा म-
 न्यामीति तं वै छन्दोभिरेव मन्यति छन्दाधिसि मध्यमानायान्वाह छन्दाधे
 स्पेवैतद्यज्ञमन्वायातयति यथाग्रमादित्यधे रसमयो जातायानुवृत्तीत्याह यदा जायते
 महिष्यमाणायेत्यनुमहरन् ॥ २३ ॥ सोऽनुग्रहरति । भवत नः सयनसौ
 भवेतसावरेणसौ । मा यज्ञधे हिधेसिधं ॥ यज्ञपतिं जातवेदसौ शिशौ भवतमथ
 न इति शान्तिमेवाभ्यमेतद्वदति यथा ज्ञान्योऽन्यधे हिधेस्थाताम् ॥ २४ ॥ अथ छत्रे-
 णोपहत्यावपम् । अग्निमभिजुहोत्यग्नावन्निधरति प्रविष्टः श्रुषीणां पुत्रोऽभिशस्ति-
 यावा । स नः स्योतः सुयजा यजेद् देवेभ्यो हव्यधे स्रष्टमपुद्गन्तस्वाहेत्याहुत्यै
 वाऽएतमजीजनत तमेत्याहुत्यामैपीक्षस्मादेवमभिजुहोति ॥ २५ ॥ तविद्वान्त भवति ।
 नानुयाजान्यजन्ति शिरो वै यज्ञस्यातिध्वं पूर्वार्धो वै शिरः पूर्वार्धमेतद्यज्ञस्याभि-
 स्रधेस्करोति स यद्वानुयाजान्यजेद्यथा शीर्षतः पर्पाकृत्य प्रादौ प्रतिदध्यादेवं तस्य
 स्माविद्वान्तं भवति नानुयाजान्यजन्ति ॥ २६ ॥ आसणम् ॥ २ [४.१.] ॥

। आतिथ्येन वै देवा इष्टा । तान्त्समदविन्दते चतुर्धा व्यद्वजन्त्योऽन्यस्य धिया
 ऽञ्जतिष्ठमाना अग्निर्वैशुभिः सोमो रुद्वैरुण आदित्यैरिन्द्रो मरुद्भिर्वृहस्पतिर्विरवैर्दे-
 वैरित्यु द्वैकऽआहुतेते इ त्वेव ते विश्वे देवा ये ते चतुर्धा व्यद्वजन्तान्यिद्वजानसुररक्ष-
 सान्यनुव्यवेयुः ॥ १ ॥ तेऽविदुः । श्रुषीयाधेसो वै भवापोऽसुररक्षसानि वै नोऽनुव्य-
 वागुर्द्विपञ्चयो वै रथ्यामो हन्त संजानामहाऽप्यकस्य अथै तिष्ठामहाऽइति तुऽन्द्रस्य
 धियाऽञ्जतिष्ठन्त तस्मादाहुरिन्द्रः सर्वा देवता इन्द्रथेष्टा देवा इति ॥ २ ॥
 तस्माद् ह न स्वा अतीयेरन । युष्मां परस्तथाभिब भवति स एनामनुव्यवैति ते
 भियं द्विपतां कुर्वन्ति द्विपञ्चयो रथ्यन्ति तस्यासर्जपिरन्ता यो वैवं विद्वान्जर्ती-
 यतेऽमियं द्विपतां करोति न द्विपञ्चयो रथ्यति तस्यासर्जपियेत् ॥ ३ ॥ ते होचुः ।
 इन्तेद तथा कऽवामहै यथान इदमामदिव्रमेवाज्यमसदिति ॥ ४ ॥ शतम् १७०० ॥
 ते देवाः । जुष्टास्तनः भिषाणि घ्राणानि सार्धधे सम्वददिरे ते होचरेतेन नः स
 नानासदेतेन विप्यदयो न एतदतिष्णामादिति कस्योपद्रष्टुरिति तनूनपुत्रेव शाक-
 रस्येति यो वाऽअथ पवतऽप्य तनूनपाच्छाकुरः सोऽयं प्रजानामुपद्रष्टा प्रविष्टस्ता-
 विमौ प्राणोदानौ ॥ ५ ॥ तस्मादाहुः । मनो देवा मन्युष्यस्याजानन्तीति मनसा
 संकल्पयति तस्मात्प्रणपिपद्यते प्राणो घृतं वातो देवेभ्य आचष्टे यथा पुरुषस्य मनः

॥ ६ ॥ तस्मादेतद्विष्णोऽभ्यनूकम् । धनसा संकल्पयति तद्वातमपि गच्छति । वातो
 देवेभ्य आचष्टे यथा पुरुष वे मन इति ॥ ७ ॥ ते देवाः । जुष्टास्तनूः प्रियाणि
 धामानि सार्धं समवददिरे ते होचुरेतेन नः सन्तानासदेतेन विष्वद्व्यो न ए-
 तदतिक्रामादिति तद्देवा अप्येतर्हि नातिक्रामन्ति के हि स्युर्देतिक्रामेयुर्नृतं हि
 षदेयुरेकं ह वै देवा वतं चरन्ति सत्यमेव तस्मादेपां जितमनपजय्यं तस्माद्यश एव-
 ं ह वाऽअस्य जितमनपजय्यमेव यशो भवति स एव विद्वान्तसत्यं वदति तद्दे-
 तत्तानूनतं निवानेन ॥ ८ ॥ ते देवाः । जुष्टास्तनूः प्रियाणि धामानि सार्धं स-
 मवददिरेऽर्धतऽआज्यपान्येव गृह्णानां जुष्टास्तनूः प्रियाणि धामानि सार्धं समवद्य-
 न्ते तस्माद् ह न सर्वेणैव समभ्यवेयान्नेन जुष्टास्तनूः प्रियाणि धामानि सार्धं
 समभ्यवापानिति येनो ह समभ्यवेयान्नास्यै बुद्धेदिदं ब्राह्मणं सतातुनक्षिणो द्रो-
 ग्धव्यमिति ॥ ९ ॥ अथातो गृह्णात्येव । आपतये स्वा परिपतये गृह्णामीति यो
 वाऽअयं पततऽएष आ च पतति पुरि च पतत्येतस्माऽह हि गृह्णाति तस्मादाहाप-
 तये स्वा परिपतये गृह्णामीति ॥ १० ॥ तनूनन्ने शाकरायेति । यो वाऽअयं पत-
 तऽएष तनूनन्ना शाकर एतस्माऽह हि गृह्णाति तस्मादाह तनूनन्ने शाकरायेति
 ॥ ११ ॥ शकनऽओजिष्ठायेति । एष वै शकौजिष्ठ एतस्माऽह हि गृह्णाति त-
 स्मादाह शकनऽओजिष्ठायेति ॥ १२ ॥ अथातः समवमृशन्त्येव । एतद् देवा भूयः
 सुमामिरऽइत्थं नः सोऽमुयासद्यो न एतदतिक्रामादिति तथोऽप्येतऽएतत्सममन्तऽ-
 इत्थं नः सोऽमुयासद्यो न एतदतिक्रामादिति ॥ १३ ॥ ते समवमृशन्ति । अना-
 पृष्टमस्वनापृष्टं देवानामोज इत्यनापृष्टा हि देवा आसद्यनापृष्ट्याः सह सन्तः स-
 मानं वदन्तः समानं वधाणां देवानामोज इति देवानां वै जुष्टास्तनूः प्रियाणि
 धामान्यनभिः शस्त्वभिः शस्तिषा अनभिः शस्तेन्वमिति सर्वां हि देवा अभिशस्ति
 तीर्णा अञ्जसा सत्यमुपगेपमिति सत्यं वदानि भेदमतिक्रामिष्येवैतदाह स्विते मा
 धा इति स्विते हि तद्देवा आत्मानमदधत यत्सत्त्वावदन्त्यत्सत्यमकुर्वन्तस्मादाह स्विते
 मा धा इति ॥ १४ ॥ अय यास्तद्देवाः । जुष्टास्तनूः प्रियाणि धामानि सार्धं समवददिरे
 सविन्द्रे संन्यदधतैष नाऽइन्द्रो य एष तपति न ह वाऽएषोऽग्रे तताप यथा द्वैवेकमन्यत्क-
 ण्यमेव ह वै वास तेनैवैतद्वीर्येण तपति तस्माद्यदि वहवोऽदीक्षेत्समृद्धपतयऽएवमृतमभ्यु-
 त्सिच्य प्रयत्नेयुः स हि तेषामिन्द्रभाजनं भवति ययुर्दक्षिणावता दीक्षेत यजमानापैव
 मृतमभ्युत्सिच्य प्रयत्नेयुरिदं ब्राह्मणं इन्द्रो यजमान इति ॥ १५ ॥ अय यास्तद्देवाः ।
 जुष्टास्तनूः प्रियाणि धामानि सार्धं समवददिरे तत्सार्धं संजघ्ने तस्माभाभवत्त-
 स्मादाहुः सत्यं साम देवजं सामेति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [४. २] ॥

आतिध्येन वै देवा इष्टा । तान्त्समद्विन्दते तानूनतैः समशाम्यंस्तुष्टस्य
 प्रापश्चिन्मैल्यन्योन्योऽन्यं पापमवदन्नाह पुरावभृयात्पुनर्दीक्षाप्रवाकल्पयंस्तुष्टताम-
 वान्तरां दीक्षामपश्यन् ॥ १ ॥ तेऽग्निनैव त्वचं विष्ण्वाद्भयन्त । तपो वाऽअग्निस्तु-
 पो दीक्षा तदवान्तरां दीक्षापुण्यंस्तद्यदवान्तरां दीक्षापुण्यंस्तस्मादवान्तरदीक्षा
 सन्तरामङ्गलीरुचन्त संतरां मेखलां पर्यस्तामेवैनामेतत्सतीं पर्यस्यन्त तथोऽप-
 वैप एतयवतः प्राचीनमव्रत्यं वा करोत्यव्रत्यं वा वदति तस्यैवैतत्प्रापरिचक्षिं कुरुते ॥ २ ॥
 सोऽग्निनैव त्वचं विष्ण्वाद्भयते । तपो वाऽअग्निस्तुपो दीक्षा तदवान्तरां दीक्षापुण्यंति
 संतरामङ्गलीरुचते संतरां मेखलां पर्यस्तामेवैनामेतत्सतीं पर्यस्यते मज्जामु ईव तवे-
 वा वृषाणु ॥ ३ ॥ तेऽग्निनैव त्वचं विष्ण्वाद्भयन्त । अग्निर्वै मिथुनस्य कर्ता
 मजनयिता तत्प्रजामुपायन्तसंतरामङ्गलीरुचन्त संतरां मेखलां तत्प्रजामात्सुभ-
 कुर्वन्त तथोऽप्यैव एतत्प्रजामेवोपैति ॥ ४ ॥ सोऽग्निनैव त्वचं विष्ण्वाद्भयते ।
 अग्निर्वै मिथुनस्य कर्ता मजनयिता तत्प्रजामुपैति संतरामङ्गलीरुचते संतरां मेखलां
 तत्प्रजामात्सुकुरुते ॥ ५ ॥ देवानामु ह स्य दीक्षितानाम् । एः समिद्धादो वा स्वा
 ध्यायं वा विष्टुते तथै ह स्मेतरस्यैवतरथै रूपेणेतस्यैवतरमसुररक्षसानि जिघाथै
 सन्ति तेह पापं वदन्त उपसमेपुनिति वै मां त्वमचिकीर्षीति माजिघाथै सीदित्य-
 ग्निर्देव तथै नान्यमुवादाग्निं तथै नान्यः ॥ ६ ॥ ते होतुः । उपीरथं स्वामयेऽ
 वादिपूश्चिन्मैवाहमन्यं न प्रामग्य इति ॥ ७ ॥ तेऽविदुः । अथै वै नो विरक्त-
 स्तमोऽस्यैव रूपमसाम तेन इक्षाथै स्यतिमोक्षयामहे तेन स्वर्गं लोकथै समश्नुवे-
 प्यामहऽइति तेऽग्नेरेव रूपमभयंस्तेन इक्षाथै स्यत्यमुच्यन्त तेन स्वर्गं लोकथै स-
 माश्नुवन्त तथोऽप्यैव एतदग्नेरेव रूपं भवति तेन इक्षाथै स्यतिमुच्यते तेन स्वर्गं
 लोकथै समश्नुते स वै समिधमेवाभ्यावृषदवान्तरदीक्षापुण्यंति ॥ ८ ॥ स सवि-
 धमभ्यादधाति । अग्ने व्रतपास्त्वे व्रतपा इत्यग्निर्हि देवानां व्रतपतिस्तस्मादाह्वाने
 व्रतपास्त्वे व्रतपा इति या तव तनूरियथैसा सवि यो मम तनुरेपा सा स्वयि । सह नौ व-
 तपते व्रतानीति तदग्निना त्वचं विष्ण्वाद्भयतेऽनु मे दीक्षां दीक्षापतिर्मन्यतामनु तपस्त-
 पस्पतिरिति तदवान्तरां दीक्षापुण्यंति संतरामङ्गलीरुचते संतरां मेखलां पर्यस्तामेवैत-
 त्सतीं पर्यस्यते ॥ ९ ॥ अथैनपतो मदन्तीभिरुपचरन्ति । तपो वाऽअग्निस्तुपो मदन्त्य-
 स्तस्मादेनं मदन्तीभिरुपचरन्ति ॥ १० ॥ अथ मदन्तीभिरुपस्पृश्य राजानमाप्याययन्ति
 तथमदन्तीरुपस्पृश्य राजानमाप्याययन्ति वज्रो वाऽआज्यथैरेतः सोमो नेतुजेणा-

ज्येन रेतः सोमं हि तस्मान्मदन्तीरुषस्पृश्य राजानमाध्याययन्ति ॥१॥
 तदाहुः यस्मादएतदाध्यायनं क्रियत आतिथ्यं सोमाय तमेवाग्र आध्याययेयुरथा
 वान्तरदीक्षां य तानूनमाणाति तदु तथा न कुर्याच्चतस्रं वाऽएवं कर्मात्रं वाऽएना-
 न्तसमदविन्दते सधशमेव पूर्वपुषा यथा वान्तरदीक्षां यथाध्यायनम् ॥१॥ तद्यदा-
 ध्याययन्ति देवो वै सोमो दिवि हि सोमो वृत्रो वै सोम आसीत्तस्यैतच्छरीरं यद्विर्यो
 यद्वरमानस्तदेवोशानानामोषधिर्जायत इति ह स्माह श्वेतकेतुर्यैवालकिस्तामेतदाहृत्या-
 धियुएवन्ति तां दीक्षोपसृजिस्तानूनजैराध्यायनेन सोमं कुर्वन्तीति तथोऽएवैनामेष एत-
 हीक्षोपसृजिस्तानूनजैराध्यायनेन सोम करोति ॥१॥ मधु सारधमिति वाऽआहुः । य-
 जो उ वै मधु सारधमैतदेषु सख्यो मधुकृतो यद्वत्विजस्तद्यथा मधु मधुकृत आध्याय-
 येयुरेवमेवैतद्यज्ञमाध्याययन्ति ॥१॥ यज्ञेन वै देवाः । इमां जिति जिग्युर्येपामिदं
 जितिस्तं होचुः कथं न इत्वं मनुष्यैरनभ्यारोह्यं स्यादिति ते यज्ञस्य रुसं धीत्वा
 यथा मधु मधुकृतो निर्धयेयुर्विदुः यज्ञं यूपेन योषयित्वा तिरोऽभवत्तय यदेनेनायोपयं-
 स्तस्मादूपो नाम ॥१॥ तद्वाऽष्टपीणामनुधुतमास । ते यज्ञं समभरन्पुषा यज्ञः
 स्तमभूत एवं वाऽएष यज्ञं सम्भरति यो धीक्षते वाग्वै यज्ञस्तद्यदेवात्र यज्ञस्य
 निर्धातं यद्विबुधं तदेवैतत्पुनराध्याययति ॥१॥ ते वै पद्भूत्वाध्याययन्ति । पद्वाऽ-
 ष्मत्तव ष्मत्तव एवैतद्वत्त्वाध्याययन्ति ॥१॥ तदध्याध्याययन्ति । अधःशूरधःशुष्टे देव
 सोमाध्याययतामिति तदस्याधःशूमधःशुमेनाध्याययन्तीन्द्रायैकघनविदऽइतीन्द्रो वै
 यज्ञस्य देवता तस्मादाहेन्द्रायेत्येकघनविदऽइति शतं-शतं इ स्म वाऽएष देवा-
 न्मत्स्यैकं एवाधःशुरेकघनानाध्यायते दश-दश वा नृभ्यमिन्द्रः प्यायतामा
 त्वमिन्द्राय प्यायस्वेतीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता सा यैव यज्ञस्य देवता तामेवैतवाध्या-
 ययत्या त्वमिन्द्राय प्यायस्येति तदेतस्मिन्नाध्यायनं दवास्याध्यायपास्मान्मस्वीन्तस-
 न्या मेधयेति स यत्सन्नोति तत्तदाह यत्सन्वेत्यथ यदनुवृत्ते तदु तदाह यन्मेधयेति
 स्वस्ति ते देव सोम सुत्यामशीयेत्येका वाऽएतेषामाशीर्भवत्तृत्विजां च यजमान-
 स्य च यज्ञस्योर्चं गच्छेमेति यज्ञस्योर्चं गच्छानीत्येवैतदाह ॥१॥ अयं प्रस्तरे
 निन्हुवते । उत्तरत् उपचारो वै यज्ञोऽथैतद्वत्विषेवान्नित्याध्याययन्त्याग्निर्वै यज्ञ-
 स्तयज्ञं पृष्ठतः कुर्वन्ति तन्मिध्याकुर्वन्ति देवेभ्य आहृश्यन्ते यज्ञो वै प्रस्तरस्तयज्ञं
 पुनरारभन्ते तस्यो हैषा प्रायश्चित्तिस्तयो हैषामेतत् मिध्याकृतं भवति न देवेभ्य
 आहृश्यन्ते तस्मात्प्रस्तरे निन्हुवते ॥१॥ तदाहुः । अक्ते निन्हुवीरा इ नून-
 काऽइत्यनके निन्हुवीरब्रनुमहरन्त्येवाक्रम्य ॥ २० ॥ ते निन्हुवते । पृष्टा

रायः प्रेये भूतायऽञ्जतमृतवादिभ्य इति सत्यर्थः सत्यवादिभ्य इत्येवैतदाह नमो
 द्यावापृथिवीभ्यामिति तदाभ्यां द्यावापृथिवीभ्यां निन्दुवते ययोरिदं सर्वमधि
 ॥ २१ ॥ अथाह सपुञ्जतुष्य प्रस्तरम् । अग्नीन्मदन्त्यापाः इति मदन्तीत्यग्नीदाह
 ताभिरेहीत्युर्ष्युर्ष्यग्निमतिहरति स यन्नानुमहरत्येतेन ह्यत ऊर्ध्वान्यहाति प्रचरि-
 ष्यन्भवत्यथ यदुर्ष्युर्ष्यग्निमतिहरति तदेवास्यानुमहृतभोजनं भवति तमग्नीधे भू-
 यच्छति तमग्नीन्निदधाति ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [४. ३] ॥

ग्रीवा वै यज्ञस्योपसदः शिरः प्रवर्ग्यः । तुस्माद्यदि प्रवर्ग्यवान्भवति प्रवर्ग्येण
 प्रचर्याथोपसदः प्रचरन्ति तद्ग्रीवाः प्रतिदधाति ॥ १ ॥ तथाः पूर्वाह्णेऽनुवाक्या
 भवन्ति । ता अपराह्णे याज्या या याज्यास्ता अनुवाक्यास्तद्व्यतिपजति तस्मा-
 दिमानि ग्रीवाणां पूर्वाणि व्यतिपक्तानोमान्यस्यानि ॥ २ ॥ देवार्चवाऽञ्जसुरार्च ।
 उभये प्राजापत्याः पस्पृषेरे सतोऽसुरा एषु लोकेषु पुररचक्रिरेऽपस्मधीमेवास्मि-
 न्लोके रजतामन्तरिते हरिणीं दिधि ॥ ३ ॥ तद्वै देवा अस्पृषवत् । त्वेताभि-
 रुपसमिद्रुपासीदंस्तद्वृषासीदंस्तस्मादुपसदो नाम ते पुरः प्राभिन्दन्निर्मांलोकान्मा-
 जयस्तस्मादाहु रुपसदा पुरं जयन्तीति यद्दोषासते तेनेमां मानुषीं पुरं जयन्ति
 ॥ ४ ॥ एताभिर्देवा उपसमिद्रुः पुरः प्राभिन्दन्निर्मांलोकान्माजयस्तथोऽप्यैष
 एतद्ग्रीवास्माऽअस्मिन्लोकं कुरुचन पुरः कुरुतऽऽमनेवैतन्लोकान्मभित्तर्चीमां-
 लोकांन्मजयति तस्मादुपसमिद्रिजते ॥ ५ ॥ ता वाऽश्वाज्यहविषो भवन्ति । वृ-
 जो वाऽश्वाज्यमेतेन वै देवा वृजेणाज्येन पुरः प्राभिन्दन्निर्मांलोकान्माजयस्तथो-
 ऽप्यैष एतेन वृजेणाज्येनेर्मांलोकान्मभित्तर्चीमांलोकान्मजयति तस्माद्वाज्यह-
 विषो भवन्ति ॥ ६ ॥ स वाऽश्वष्टौ कृत्वो जुह्वां गृह्णाति । चतुरूपभृत्योऽइतर-
 थाहुरचतुरेव कृत्वो जुह्वां गृह्णीयादष्टौ कृत्व उपभृतीति ॥ ७ ॥ स वाऽश्वष्टादेव
 कृत्वो जुह्वां गृह्णाति । चतुरूपभृति तद्वज्रमधिभारं करोति तेन वृजेणाधिभारेणेमां-
 लोकांन्मभित्तर्चीमांलोकान्मजयति ॥ ८ ॥ अग्नीषोषी वै देवानां सपुत्रौ ।
 ताभ्यां सार्धं गृह्णाति विष्णव एकस्मिन्नेऽन्यतरमेवापारमाधारयति यथं सुवे-
 ण पृथिक्कामति वाऽनुत्तरमापात्मापार्याभिजिरयाऽअभिजयामीति तस्मादन्यतर-
 मेवापारमाधारयति यथं सुवेण ॥ ९ ॥ अथाद्यान्य न होतारं पृच्छीते ।
 मीद होतरित्येवाहोपविशति होता होतृपदनञ्चपविश्य प्रसौति प्रसूतोऽध्वपुः
 शुचावादेते ॥ १० ॥ स आशतिक्रामन्नमयेऽनुवृहीति । आथाव्याहान्ति यजेति

वपदकृते जुहोति ॥ ११ ॥ अथाह सोमायानुग्रहीति । आध्याह्न्याह सोमं यजेति
वपदकृते जुहोति ॥ १२ ॥ अथ यवपुष्पप्राज्यं भवति । तत्समात्रयमान आह
विष्णवेऽनुग्रहीत्याध्याह्न्याह विष्णु यजेति वपदकृते जुहोति ॥ १३ ॥ स यत्स-
मानत्र तिष्ठन्जुहोति । न यथेदं प्रचरन्त्सं चरत्यभिजित्याऽभिजयानीत्यथ यदे-
ता देवता यजति यजमेवैतस्मिन् स्क्रुरोत्यग्निमनीकथं सोमं अन्नं विष्णुं कुम्भ-
लथं ॥ १४ ॥ संवत्सरो हि वृषः । अग्निर्वाऽग्रहः सोमोरात्रिरथ यदन्तरेण
तद्विष्णुरेवै परिह्रवमानं संवत्सरं करोति ॥ १५ ॥ संवत्सरो वज्रः । एतेन वै देवाः
संवत्सरेण वृजेण पुरः प्राभिन्दन्निमान् लोकान् प्राजयन्त्योऽप्यैष एतेन संवत्सरेण
वृजेणोमान् लोकान् प्राभिन्तौ लोकान् प्राजयति तस्मादेता देवता यजति ॥ १६ ॥
स वै तिल उपसद उपेयात् । यथो वाऽष्टतयः संवत्सरस्य संवत्सरस्यैवैतद्रूपं क्रियते
संवत्सरमेवैतस्मिन् स्क्रुरोति द्विरेकया प्रचरति द्विरेकया ॥ १७ ॥ ताः पदम्प-
द्यन्ते । पद्माऽष्टतयः संवत्सरस्य संवत्सरस्यैवैतद्रूपं क्रियते संवत्सरमेवैतस्मिन्
स्क्रुरोति ॥ १८ ॥ यद्यु द्वादशोपसद उपेयात् । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्स-
रस्यैवैतद्रूपं क्रियते संवत्सरमेवैतस्मिन् स्क्रुरोति द्विरेकया प्रचरति द्विरेकया ॥ १९ ॥
तारच्चतुर्विंशतिः सम्पद्यन्ते । चतुर्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्धमासाः संवत्सर-
स्यैवैतद्रूपं क्रियते संवत्सरमेवैतस्मिन् स्क्रुरोति ॥ २० ॥ स यत्सायम्प्रातः प्रचरति ।
तथा ह्येव सम्पत्सम्पद्यते स यत्पूर्वाहणे प्रचरति तज्जयत्यथ यदपराहणे प्रचरति
सुजितमसदित्यथ यज्जुहोतीदं वै पुरं युध्यन्ति तां जित्वा स्वाध्वं सतीं प्रपद्यन्ते
॥ २१ ॥ स यत्प्रचरति । तद्यध्यत्यथ यत्संतिष्ठते तज्जयत्यथ यज्जुहोति स्वाध्वे-
वैतत्सतीं प्रपद्यते ॥ २२ ॥ स जुहोति । यथा द्विरेकस्यान्हः प्रचरिष्यन्भवति या
तेऽश्वमेऽपःशया तनूर्वर्षिष्ठा गह्वरेष्ठा । उग्रं वचोऽश्वपावधीत्स्वैपं वचोऽश्वपावधी-
त्स्वाहेत्येवैरूपा हि मासीदयस्मयी हि मासीत् ॥ २३ ॥ अथ जुहोति । यथा
द्विरेकस्यान्हः प्रचरिष्यन्भवति या तेऽश्वमे रजःशया तनूर्वर्षिष्ठा गह्वरेष्ठा । उग्रं वचो
ऽश्वपावधीत्स्वैपं वचोऽश्वपावधीत्स्वाहेत्येवैरूपा हि मासीद्रजता हि मासीत् ॥ २४ ॥
अथ जुहोति । यथाद्विरेकस्यान्हः प्रचरिष्यन्भवति या तेऽश्वमे हरिशया तनूर्वर्षि-
ष्ठा गह्वरेष्ठा । उग्रं वचोऽश्वपावधीत्स्वैपं वचोऽश्वपावधीत्स्वाहेत्येवैरूपा हि मा-
सीत्परिणी हि मासीद्यद्यु द्वादशोपसद उपेयाच्चतुरहमेकया प्रचरेच्चतुरहमेकया
॥ २५ ॥ अथातो त्रतोपसदामेव । परत्तर्वाऽश्वान्या उपसदः परोऽहीरन्याः स
यासाप्रेकं प्रथमाहं दोम्यथ द्वावथ त्रींस्ताः पञ्चर्वाऽथ यासां त्रीन्प्रथमाहं दोम्यथ

द्रावथैकं ताः परोऽह्वीर्षा वै परोऽह्वीस्ताः पञ्चवीर्षाः पञ्चवीस्ताः परोऽह्वीः
 ॥ २६ ॥ तपसा वै लोकं जयन्ति । तदस्यैतत्परः—पर एव वरीयस्तपो भवति
 परः-परः श्रेयाश्चैवं लोकं जयति वृत्तीयानुहुवास्मिन्लोके भवति य एवं विद्वान्पु-
 रोऽह्वीरूपसद उच्यते तस्माद् पुरोऽह्वीरेवोपसद उपेयाद्युषु द्वादशोपसद उपेया-
 स्त्रीश्चतुरहं द्वात्यह्वी चतुरहमेकं चतुरहम् ॥ २७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [४. ४.] ॥
 तृतीयः मपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ १२१ ॥ चतुर्थोऽध्यायः [१९] ॥

तद्य एष पूर्वाध्वो वृषिष्ठ स्थणाराजो भवति । तस्मात्पाद् प्रक्रामति त्रीन्विक्रमां
 स्तुच्छङ्कुं निहन्ति सोऽन्तःपानः ॥ १ ॥ तस्मान्मध्यमाच्छङ्कोः । दक्षिणा पञ्च-
 दश विक्रमान्प्रक्रामति तुच्छङ्कुं निहन्ति सा दक्षिणा श्रेणिः ॥ २ ॥ तस्मान्म-
 ध्यमाच्छङ्कोः । उदरः पञ्चदश विक्रमान्प्रक्रामति तुच्छङ्कुं निहन्ति सोऽन्तःपानः
 ॥ ३ ॥ तस्मान्मध्यमाच्छङ्कोः । पाद् पदविधिशतं विक्रमान्प्रक्रामति तुच्छङ्कुं निह-
 न्ति स पूर्वाध्वः ॥ ४ ॥ तस्मान्मध्यमाच्छङ्कोः । दक्षिणा द्वादश विक्रमान्प्रक्रा-
 मति तुच्छङ्कुं निहन्ति स दक्षिणोऽध्वः ॥ ५ ॥ तस्मान्मध्यमाच्छङ्कोः । उदरः
 द्वादश विक्रमान्प्रक्रामति तुच्छङ्कुं निहन्ति स चतुरोऽध्वः एषा मात्रा वेदेः
 ॥ ६ ॥ अथ यत्त्रिंशद्विक्रमा परचाद्ववति । त्रिंशदक्षरा वै विंशद्विराजा वै
 देवा अस्मिन्लोके मृत्यतिष्ठन्त्योऽप्येव एतद्विराजैवास्मिन्लोके मृत्यतिष्ठति ॥ ७ ॥
 अथोऽप्यपि त्रयस्त्रिंशदक्षराः । त्रयस्त्रिंशदक्षरा वै विंशद्विराजैवास्मिन्लोके मृ-
 त्यतिष्ठति ॥ ८ ॥ अथ यत्पञ्चत्रिंशद्विक्रमा प्राची भवति । पञ्चत्रिंशदक्षरा वै
 बृहती बृहत्या वै देवाः स्वर्गं लोकं समाप्नुवन् तयोऽप्येव एतद्बृहत्या वै स्वर्गं
 लोकं समाप्नुवन् सोऽप्य दिव्याहवनीयो भवति ॥ ९ ॥ अथ यच्चतुर्विंशति-
 विक्रमा पुस्तान्भवति । चतुर्विंशत्यक्षरा वै गायत्री पूर्वाध्वो वै यज्ञस्य गायत्री
 पूर्वाध्वो पण यज्ञस्य तस्माच्चतुर्विंशत्यक्षरविक्रमा पुस्तान्भवत्येषा मात्रा वेदेः ॥ १० ॥
 अथ यत्परचाद्वरीयसी भवति । परचाद्वरीयसी पृथग्विंशतिरिति वै योषां प्रशंसन्ति
 येषु परचाद्वरीयसी भवति परचादेवैतद्वरीयः मनुजं करोति तस्मात्परचाद्वरीयसः
 मनुजनादिमाः मजाः मजायन्ते ॥ ११ ॥ नासिका ह प्राऽप्या यज्ञस्य यदुत्तरवे-
 दिः । अथ यदेनामुत्तरां वेदेषु किरति तस्मादुत्तरवेदिर्नाम ॥ १२ ॥ हृत्पथो ह
 वाऽऽदम्ये मजा आमुः । आदित्याश्चैवाद्विरस्य च ततोऽद्विरसः पूर्वं यज्ञं मम-
 भरंस्ते यज्ञं सम्भृत्योचुराग्निमिमां नः स्वःसुत्यामादित्येभ्यः प्रभूह्यनेन नो य-
 ज्ञेन याजयेतेति ॥ १३ ॥ ते हादित्या ऊचुः । उपजानीत यथास्पन्नेवाहिरसो

ज्ञयान्न वयमङ्गिरस इति ॥ १४ ॥ ते होचुः । वाऽअन्येन यज्ञादपक्रमणमस्त्य-
 न्तरामेव सुत्यां धियामहाऽइति ते यज्ञं संजहृस्ते यज्ञं सम्भृत्योचुः स्वःसु-
 त्यां वै त्वमस्मभ्यमग्ने भावोचोऽथ वयमद्यस्त्यमेव तुभ्यं प्रमूयोऽङ्गिरोभ्यश्च ते-
 पां नस्तवथं होतामीति ॥ १५ ॥ तेऽन्यमेवमतिप्रजिघृषुः । अङ्गिरसोऽह्ये हाप्य-
 ग्निरसोऽन्येऽन्वागत्य जुहुधुरिव कथं नु नो दूतश्चरन्त मत्याहया इति ॥ १६ ॥
 स होवाच । अनिन्या वै मादृषत सोऽनिन्यैर्हतो नाशकमपक्रामितुमिति तस्माद्
 हानिन्यस्य दृतो नापक्रमेत्तदृतेन सद्यःक्रियाङ्गिरस आदित्यानयाजयन्त स-
 द्यःक्षीः ॥ १७ ॥ तेभ्यो वाचं वक्षिणामानयन् । तां न प्रत्यग्रहणं न्हास्यमदे यदि
 प्रतिग्रहीष्याम इति तद् तद्यज्ञस्य कर्म न व्यमुच्यत यद्वाक्षिणमासीत् ॥ १८ ॥ अ-
 धैभ्यः सूर्यं वक्षिणामानयन् । तं प्रत्यग्रहणंस्तस्माद् ह स्माद्दृङ्गिरसो वयं वा-
 ऽआर्तिवर्जनाःस्यो वयं वक्षिणीया अपि वाऽमस्माभिरेव प्रतिग्रहीतो य एष त-
 पतीति तस्मात्सद्यःक्रियोऽश्वः श्वेतो वक्षिणा ॥ १९ ॥ तस्य रुक्मः पुरस्ताज्ज-
 षति । तदेतस्य रूपं क्रियते य एष तपति यद्यश्वं श्वेतं न विन्देदपि
 गौरेव श्वेतः स्यात्तस्य रुक्मः पुरस्तादभवति तदेतस्य रूपं क्रियते य एष तपति
 ॥ २० ॥ तेभ्यो ह वा वचुक्रोधं । केन मदेव धेयान्वन्धुनाऽकेनाऽ यदेतं प्रत्यग्र-
 हाष्ट न मामिति सा हैभ्योऽपचक्राम सोऽभयान्तरेण देवासु रान्तसंयत्तान्सिद्धि-
 ही भूत्वाददाना चचार ताम्रपैत्र देवा अमन्त्रयन्तोपामुरा अग्निरेव देवानां दूत-
 आस सहरक्ता इत्यमुररक्षसममुराणां ॥ २१ ॥ सा देवानुपावत्स्यन्त्युवाच ।
 य इ वपावर्तेष किमेततः स्यादिति पूर्वमेव त्वाग्नेराहुतिः प्राप्स्यसीत्यथ हैषा
 देवानुवाच यां मया क्ता चाशिपमाशासिष्यध्वे सा वः सर्वा समर्धिष्यतऽइति
 सैवदेवानुपावर्तत ॥ २२ ॥ स युद्धार्थमाणे ऽन्तौ । उत्तरवेदिं व्याघ्रायति यदेवै-
 नामदेो देवा अमुवन्पूर्वा त्वाग्नेराहुतिः प्राप्स्यतीति त्वेवेनामेतत्पूर्वामग्नेराहुतिः
 प्राप्नोति वाग्येषा निदानेनाथ यदुत्तरवेदिमुपकिरति यज्ञस्यैव सर्वत्राय वाग्य-
 यज्ञो वागु छेपा ॥ २३ ॥ तां वै युगशम्येन विभिमतीते । युगेन यत्र हरन्ति श-
 भ्यया य तो हरन्ति युगशम्येन वै योग्यं युज्यन्ति सा यदेवावः सिद्धीही भूत्वा-
 शान्तेवाचरत्तदेवैनामे तद्यज्ञे युनक्ति ॥ २४ ॥ तस्मान्निवृत्तदक्षिणां न प्रतिग्रही-
 यात् । सिद्धीही हैनं भूत्वाक्षिणोति नो हामाकुर्वीत सिद्धीही हैवेनं भूत्वा क्षिणो-
 ति नो हान्यसौ दद्याच्छं तदन्यत्रात्मनः कुर्वीत तस्मावो ऽस्यापि पाप इव समा-
 नचन्धुः स्यात्तस्माऽएनां दद्यात्स यददाति तदेनं सिद्धीही भूत्वा न क्षिणोति

यदुसमानवन्धवे वृदाति तद्व नान्यत्रात्मनः कुरुतऽप्योः निवृत्तदक्षिणायै प्रतिष्ठा
 ॥ २५ ॥ अथ शम्भ्यां च स्पर्शं चादत्ते । तद्य एष पूर्वार्धः सत्तर्ग्यः शदकुर्म-
 यति तस्मात्प्रत्यङ् प्रक्रामति त्रीन्वि क्रमांस्तथात्वा लं परिलिखति सा चात्वा-
 लस्य मात्रा नाधमात्रास्ति यत्रैव स्वयं मनसा मन्येताग्रेणोत्करं तद्यात्वालं परि-
 लिखेत् ॥ २६ ॥ स वेद्यन्तात् । वृदीची० शम्भ्यां निदधाति स परिलिखति
 तत्प्रायनी मे ऽमीतीमा मेवै वृदाहास्या ० हि तप्त एति ॥ २७ ॥ अथ पुरस्तात्
 । वृदीची० शम्भ्यां निदधाति स परिलिखति विज्ञायनी मे ऽमीतीमामेवैतदाहा-
 स्या० हि विविदान एति ॥ २८ ॥ अधानुवेद्यन्तम् । प्राची० शम्भ्यां निदधाति
 स परिलिखत्यवतान्मा नाधितादिति ममेवैतदाह यत्र नाथेत् न्यायतादिति ॥ २९ ॥
 अथोत्तरतः । प्राची० शम्भ्यां निदधाति स परिलिखत्यवतान्मा व्यधितादिति
 ममेवैतदाह यत्र व्यधेत् न्यायतादिति ॥ ३० ॥ अथ हरति । यत्र हरति तदग्नी
 दुपसीदति स वा अग्नीनामेव नामानि दृष्टुं हरति यान्वाऽममन्देवा अग्रेऽग्नी-
 नहोत्राय प्रावृणत ते प्राधन्वंस्त ऽद्या एव पृथिवीरूपासर्पन्निगामहैव हेऽअस्या-
 परे तेनैवैतद्विज्ञानेन हरति ॥ ३१ ॥ स महरति । विवेदग्निर्नमो नामामेऽअहि-
 आयुना नाम्नेहीति स यत्प्राधन्वंस्तदापुर्दधाति तत्समीरयति योऽस्यां पृथिव्या
 मसीति योऽस्यां पृथिव्यामसीति तत्त्वा निदधाति यत्तेऽनाधृष्टनाम यज्ञियं तेन त्वा
 वपऽ इति यत्तेऽनाधृष्टं रत्तोभिर्नाम यज्ञियं तेन त्वादधऽस्त्येवैतदाहानु त्व-
 देवधीतयऽइति चतुर्थे हरति देवेभ्यस्त्वा जुषा० हरामीत्येवैतदाह तां वै चतुः
 सक्तेरचात्वालदरति चतस्रो वै दिशः सर्वाभ्य पूर्वेनामेतद्विभ्यो हरति ॥ ३२ ॥
 अथानुवृत्ति । सि० असि सपत्नसाही देवेभ्यः कल्पस्वेति सा यवेवाऽऽ सि० ही
 भूत्याशान्तेवाचरत्तेवैनामेतदाह सि० असीति सपत्नसाहीति त्वया वय० सप-
 त्नान्वापीयसः क्रियास्तेत्येवैतदाह देवेभ्यः कल्पस्वेति योषा वाऽऽत्तरवेदिस्तामे-
 वैतदेवेभ्यः कल्पयति ॥ ३३ ॥ तां वै युगमात्री वा सर्वतः करोति । यजमानस्य
 वा वृश-दश पदानि दशाक्षरा वै विराडाग्वै विराडाग्यशो मध्ये नाभिक्रामिव क-
 रोति समानशसीनो व्याधारयाणीति ॥ ३४ ॥ तामङ्गिरभ्युक्षति । सा यवेवाऽऽ सि-
 ० ही भूत्याशान्ते वाचरत्तान्निग्रपस्तामङ्गिः शमयति योषा वाऽऽत्तरवेदिस्तामेवै-
 तदेवेभ्यो हिन्यति तस्मादङ्गिरभ्युक्षति ॥ ३५ ॥ सोऽभ्युक्षति । सि० असि सप-
 त्नसाही देवेभ्यः शुन्यस्वेत्यथ मिकताभि रजुविकरत्यलंकारो न्वेव मिकता चा-
 जन्त ऽइव हि मिकता अग्रेऽऽ एतद्वैवा नरस्य भ्रस्य यस्मिकता अग्निं वाऽ
 अस्याभाषास्यन्वयति तथो हैनामग्निर्न दिनस्ति तस्मात्सिकताभिरनु विकिरति

सोऽनुविकिरति मिथ्यसि सपत्नसाही देवेभ्य शुम्भस्वेत्यैर्ना छादयति सा
ल्लभैताथरात्रियसति ॥ ३६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [५१] ॥

इधमभ्यादधति । उपयमनीरुपकल्पयन्त्याज्यमधिधायति स्रुचं च स्रुचं च
संयाप्यथोपयाज्यं पञ्चमूदीतं मूदीति यदा मूदीप्त इधोभवति ॥ १ ॥ अथोध्य-
धन्तीधमम् । उपयजन्त्युपयमनीर्याहामये मद्विद्यमाणाग्रानुमूलेकरफ्यमानूदेही
त्यनूदेति प्रतिमस्थानैकरूपययैतस्मान्मध्यमाछद्मोर्ध्वं एष वेदेजयनार्थं भवति तद्यदेया-
त्रान्तः पातेन गार्हपत्यस्य वेदेर्ध्ववालिभ्रं भवति तदेवैत दनुसंतनोति ॥ २ ॥ त-
द्वैके । ओत्तरवेदेरनुशयान्ति तद्गु तथा न कुर्याद्वैतस्मान्मध्यमाछद्मोराणुदेयात्
ऽआयन्त्यागच्छन्त्युत्तरवेदिम् ॥ ३ ॥ शतम् १८०० ॥ ॥ षोडशीरध्वर्युदादत्ते ।
सपुरस्तादेयाग्रे शोक्तयुद्धं त्रिप्रनिन्द्रयो पस्त्वा असुभिः पुष्टस्वद्वोपायत्वित्येवै-
तदाह ॥ ४ ॥ अथ पश्चात्तोक्षति । प्रचेतास्तथा रुद्रैः पश्चात्त्या त्विति प्रचेताः
स्त्वा रुद्रैः पश्चाद्गोपायत्वित्येवैतदाह ॥ ५ ॥ अथ दक्षिणतः मोक्षति । मनोज-
वास्त्या पितृभिर्दक्षिणतः पात्त्विति मनोजवास्त्या पितृभिर्दक्षिणतो गोपायत्वित्येवै-
तदाह ॥ ६ ॥ अथोत्तरतः मोक्षति । विश्वकर्मा त्वादित्यैरुत्तरतः पात्त्विति विश्वकर्मा
त्वादित्यैरुत्तरतो गोपायत्वित्येवैतदाह ॥ ७ ॥ अथ याः षोडशयः पिरिशिष्यन्ते ।
तथेऽ एते पूर्वैस्सक्ती तयोर्था दक्षिणा तान्यन्तेन बहिर्बेदि तिनपतीदमहं तप्तं व्यावहि-
र्था यज्ञाभिः मृजामाति सा यदेयादः सिध्दी मृत्वाशान्ते वाचरत्तामेवास्या एतल्लवं
बहिर्था यज्ञाभिः मृजति यद्दि नाभि चरेद्युऽमधिचरेदादिशेदिदमहं तप्तं वाच-
सुमभि त्रिःमृजामाति तमेतया शुचा विध्यति स शोचन्नेवायं लोकमेति ॥ ८ ॥
त य ज्ज्यैमाणेऽर्वा । उत्तरवेदिं व्याधायति यदेवेनामदो देवा अग्रवन्पूर्वा तथा
मनेराहुतिः प्राप्स्यतीति तदेवै नामेतत्पूर्वामग्नेराहुतिः प्राप्नोति एधेपा देवानग्र-
वीद्यां मयाकां चाशिपमाशासिष्यध्वे सा वः सर्वा समधिष्यतः इति तामेनयात्रऽ
हिंजो यजमानायाशिपमा शासते सास्यै सर्वा समुध्यते ॥ ९ ॥ तदा ऽएतदेकं
कुर्वेन्द्रवं करोति । यदुत्तरवेदिं व्याधायत्यथ येषां मध्येनामिकेन भवति तस्यै
ये पूर्वै सक्ती तयोर्था दक्षिणा ॥ १० ॥ तस्यापाधारयति । मिथ्यसि स्वाहे-
त्यथा परयोत्तरस्याथ मिथ्यह्यस्यादित्यवनिः स्वाहेत्यथापरयोर्दक्षिणस्याथमि-
थ्यसि द्रव्यवनिः सत्रवनिः स्वाहेति बद्दीवै यजुःप्राशीस्तयद्वा च क्षत्रं राशास्त
ऽउभे वीर्ये ॥ ११ ॥ अथ पूर्वयोत्तरस्याथ । मिथ्यसि सुप्रजायनी राय-
स्पोगे यनिः स्वाहेति तत्प्रजाणशस्ये यद्वाह सुप्रजायनिरिति रायस्पोपय

निरिति भूमा वै राय स्योप स्तद्ध ग्रान माशास्ते ॥१२॥ अथ मध्यऽध्यापारपति।
 मिथे ह स्यावह देवा न्यजमानाय स्वादेति तदेवान्यजमानायावाहयत्यथ क्षुचपु-
 थयति । भूतेभ्य स्त्वेति मजा वै भूतानि मजाभ्य स्त्वेत्ये वै तदाह ॥१३॥ अथ
 परिधीनपरिधाति । ध्रुवोऽसिपृथिवीदृष्टे हेति मध्यमं ध्रुवञ्चिदस्पन्तरिचंदं हेति
 वृत्तिममच्यु तच्चिदसि दिवं दृष्टे हेत्युत्तरमग्नेः पुरीषमसीति सम्भारानुपतिवपति
 तद्यत्संभारा भवन्त्यग्नेरेव सर्वत्राय ॥१४॥ शरीरं हेवास्या पीतुदाह तद्य त्रैह
 दारवाः परिधयो भवन्ति शरीरेणै वैनमेतस्म र्धयति कृत्स्नं करोति ॥ १५ ॥
 मां सृष्टं है वास्य मुग्गुलु । तद्यद्गुग्गुलु भवति मां मेनैवैनमेतस्म र्धयति
 कृत्स्नं करोति ॥१६॥ गन्धोहेवास्य सुगन्धिते जनम् । तद्यत्सुगन्धितेजनं भवति
 गन्धे नै वै न मेतस्मर्धयति कृत्स्नं करोति ॥१७॥ अथ यद्रूपे स्तुका भवति ।
 वृष्णेर्है वै विपाणे अन्तरेणाग्निरेकां रात्रिपुवास तद्यदेवा अग्नेर्न्यक्तं तदिहा
 प्यसविति तस्माद्रूपे स्तुका भवति तस्मात्ता शीर्ष्णे नेदिष्ठे स्यात्तामादिप्राह-
 रेष्टु तां न विन्देदपि ग्रामेव कां चाहरेत्तद्यत्परिधयो भवन्ति गुप्त्या ऽ एवदूर
 ऽ इव केनमुत्तरे परिधय आगच्छन्ति ॥ १८ व्याख्यम् ॥ २ [५. २] ॥

पुरुषो वै यज्ञः पुरुषस्तेन यज्ञोयदेनं पुरुषस्तनुतऽप्यवै साप्रमानो यावानेव पुरु
 पस्तावान्विधीयते तस्मात्पुरुषोयज्ञः ॥२॥ शिर एवास्य हविर्धानम् । वैष्णवं देवत
 प्राय यद् स्मिन्सोमो भवति हविर्देवानां सोमस्तस्माद्विधानं नाम ॥२॥ मुखमे-
 वास्याहवनीयः । सयदा हवनीये जुहोति यथा मुखऽआसिञ्चे देवतत् ॥३॥ स्तुप
 एवास्य पूषः वाहूऽएवास्याग्नीधीयश्च भार्गवीयश्च ॥४॥ उदरमेवा स्यसदः ।
 तस्मात्सदसि भक्षयन्ति यदीदं किं चाश्रन्त्युदरऽप्येदं तर्गं प्रतिष्ठित्य यद्
 स्मिन्निरवे देवा असीदंस्तस्मात्सदो ग्रामतऽव एवास्मिन्नेते वाक्षणा विश्वगोत्राः
 सीदन्ति ॥ ५ ॥ अथ यावेनौ जघने नाग्नी । पादावेवा स्यैतावेपवै ताप्रमानो
 यावानेव पुरुपस्तावान्विधीयते तस्मात्पुरुषो यज्ञः ॥ ६ ॥ उभयतो द्वारं हवि-
 र्धानं भूति । उभयतो द्वारं सदस्तस्मादयं पुरुष आन्तं संवृणः मृणिके
 हविर्धानेऽवपतिष्ठते ॥ ७ ॥ तेसमभवन्तयन्ति । वृत्तिणो नैव वृत्तिण पुत्तरेषोत्तरं
 यद्वर्षीयस्तद्वृत्तिणं स्यात् ॥ ८ ॥ तयोः समववृषयोः छविराधि निदधति यदि
 छदिर्न विन्नेपुश्छविः संभितां वाभितिम् मत्पान्नान्ति स्वाध्या परि श्रयन्त्युद्धा-
 ग्रीभ्यां छदिः परवाधपिनिदधतिजदिः संभितांवाभितिम् ॥ ९ ॥ अथ पुनः प्रप-
 दया चतुर्दशतप्राज्यं गृहीत्वा सावित्रं मसवाय जुहोति सविता वै देवानां मसवि-

ता सवितु मसूताय यज्ञं तनवागहाऽ इति तस्मा त्सावित्रं जुहोति ॥ १० ॥ स जु-
होति । युञ्जते पुन उतपुञ्जते धियइति मनसा च वै वाचा च यज्ञं तन्वते स य-
द्वाह युञ्जते मन इति तन्मनो युनक्तुत युञ्जते धिय इति तदा च युनक्ति धि-
या-धिया धेतुयामनुष्या जुज्युष न्यनुक्ते नेव प्रकाशेयेनेव मायाभिरिव ताभ्यां
युक्ताभ्यां यज्ञं तन्वते ॥ ११ ॥ विषा विप्रस्य दृढतो विपश्चित इति । ये वै द्रा-
हणाः शुश्रुवाथ सोऽनुचा नास्ते विषा स्तानेवैतदभ्याह दृढतो विपश्चित इति
यज्ञो वै बृहन्विपरिचयज्ञमेवै तदभ्याह विहोत्रादेव वयुना विदेक इदिति वि हि
होत्रा वृधते यज्ञं तन्वाता महीदेवस्य सवितुः प्ररिष्टुतिः स्वाहेति तत्सावित्रं मसवा-
य जुहोति ॥ १२ ॥ अथापरं चतु र्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा । उपनिष्क्रामति वृत्तिष्ण-
पा द्वारा पूर्वीं निष्क्रामयन्ति स वृत्तिष्णस्य हविर्धानस्य वृत्तिष्णायां वर्तन्माथ
हिरण्यं निधाय जुहोतीदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूढ मस्यपाथ
सुरे स्वाहेति सथ स्रवं पृत्त्यै पाणावानयति साक्षस्य संताप मुपानक्ति देवधृतौ
देवेष्वा घोष तप्तिमि प्रयच्छति प्राति मस्थात्रे स्रवं चाज्य विलापनीं चपर्या णय-
न्ति मुधौ जघने नागनी ॥ १३ ॥ चतुर्गृहीत माज्यं गृहीत्वा । मतिमस्थातोत्तरस्य हवि
र्धानस्य वृत्तिष्णायां वर्तन्माथ हिरण्यं निधाय जुहोतीरावकी धेनुमती हि भूतथ
स्य वसिनी पुनवे दशस्या । व्यस्क भ्नारोदसी विष्ण वेत्ते दाधुर्थ पृथिवी मभि-
तो मयूतैः स्वाहेति सथ स्रवं पृत्त्यै पाणावानयति साक्षस्य संताप मुपानक्ति
देव धृतौ देवेष्वा घोषतप्तिमि तद्यदेव जुहोति ॥ १४ ॥ देवा इ वै यज्ञं तन्वाता
तेऽमुर रक्षसेभ्य आसङ्गादिभ्यां चक्रं वृजो याऽञ्जाज्यन्तुऽएतेन पुञ्जणा
ज्येन दक्षिणो नाष्टारक्षाथ स्ववाधस्तथैषां निग्रातं नान्व वायंस्तथोऽष्टवैपु
एतेन पुञ्जणाज्येनद क्षिणता नाष्टारक्षाथस्य वहन्ति तथास्य निग्रातं नान्वव-
यन्ति तद्यद्वैष्ण धीभ्या मृभ्यां जुहोति वैष्णवथ हि हविर्धानम् ॥ १५ ॥ अथ
षत्पत्न्य क्षस्य संतापमुपानक्ति । मज्जनमेवैत त्रिकयवे यदावै स्त्रिये च पुथेऽमरच
संतप्यतेऽथरेत सिच्यते तत्ततः प्रजायते परामुपानक्ति पराज्येव रेतः सिच्यतेऽथा-
ह हविर्धानाभ्यां प्रवर्तमानाभ्या मनुगृहीति ॥ १६ ॥ अथ वाचपाति । प्राचीमे-
तपध्वरं कल्पयन्तीऽत्यध्वरो वै यज्ञः प्राचीमेतं यज्ञं कल्पयन्तीऽत्यं वै तदाहो
ध्वे यज्ञं नयतमा जिह्वरतमित्यू ध्वमिगं यज्ञं देवलोक्तं नयत सित्ये वै तदाह या
जिह्वरत मिति तदे तस्माऽञ्जुलतामाशास्ते समुद्भू केव प्रवर्तये यथथा नोत्सर्जता
मसुर्गा याऽप्या वाग्यात्ते नेदिहामुर्गा वाग्वदादिति युयुत्सर्जताम् ॥ १७ ॥ ए-
तदाचेत् । स्वं गोष्ठमावदत्तं देवीदुयं आयुर्मा निर्वादिष्टं मर्जा मा निर्वादिष्टमिति

तस्यो द्वेपा प्रायश्चित्तिः ॥ १८ ॥ तदाहुः । उत्तर वेदः प्रत्यह् प्रक्रमे त्रीन्वि
 क्रमास्तद्धविर्धाने स्थापयेत्समा हविर्धानयोर्मात्रेति नाम भ्रात्रास्ति यत्रैव स्वयं पुन-
 सा मन्वेत नाहैव सत्रात्पन्तिरे नोदूरे तत्स्थापयेत् ॥ १९ ॥ तेऽ अभिमन्त्रयते ।
 अत्रये थां तर्पेन्पृथिव्या ऽ इति तर्प्यं त्वेतत्पृथिव्यै भवति दिवि हस्याह व-
 नीयो भवति नभ्यस्थे करोति तद्धि त्रैमस्य रूपम् ॥ २० ॥ अयोत्तरेण पर्यत्या-
 ध्वर्युः वृत्तिणश्च हवि घानमुपस्तभ्नाति विष्णोर्नु कं वीर्याणि मवां वयः पार्थिवा-
 निविममेजाशंसि । योऽ अस्कभायदुत्तरश्च सवस्यं विचक्रमाणस्ते धोरगायो
 विष्णवेदेति मेधीमुपनिहन्ती सतस्ततो युदुच मानुषे ॥ २१ ॥ अथ प्रति प्रस्था-
 ता । उत्तरश्च हविर्धानमुपस्तभ्नाति दिवो वा विष्णोऽजतवा पृथिव्या महो वा
 विष्णो ऽ उरोरन्तरिक्षात् । उभा हि हस्ता वसुना पृथक्त्वा प्रपद्य वृत्तिणादोत
 सव्याद्विष्णवे त्वेति मे धी मुपनिहन्ती सतस्ततो युदुच मानुषे तद्य मैष्णवै वृ-
 क्षुर्भिरुपचरन्ति वैष्णवश्च हि हविर्धानम् ॥ २२ ॥ अथ मध्यं छदिरुपस्पृश्य वाच-
 यति । प्र तद्विष्णु स्तवते धीर्मेष्ट मृगो न भीमः कुचरोगिरिष्ठाः । वस्योरुपु-
 त्रिषु विक्रमणेष्वाभित्तिष्ठन्तिधुवनानि विश्वेतीदृश्च है वा स्यै तूर्ध्वैर्प कपालं यदि
 वमुपरिष्ठावधीवृष्टेत्तत्त्रिचयन्त्यन्यानि शीर्ष कपालानि तस्मादाहाधित्तिपन्तीति ॥ २३ ॥
 अथ रटाव्यामुपस्पृश्य वाचयति । विष्णो रटामसीति ललाटश्च हैवास्यै तद-
 धो ह्यावाऽउपस्पृश्य वाचयति विष्णोः श्रुते स्थ इति सूके तृवांस्यैतेऽअथ यदिदं
 पश्चात्त्रिर्भयतीदृश्च हैवास्यै तूर्ध्वैर्पकपालं यदिदं पश्चात् ॥ २४ ॥ अथ लस्पृज्या
 स्पृज्या मसीत्यति । विष्णोः स्पृज्यामसीत्यथग्रन्थिं करोति विष्णोर्ध्रुवोऽसीतिने-
 दृष्यवपदाताऽऽतितं प्रकृते कर्मेन्विष्यति तथोहाध्वर्युं वा यजमानं वा ग्रोहो नृषि-
 न्दतितक्षिप्रितमभिमुशति वैष्णवमसीति वैष्णवश्च हि हविर्धानम् ॥ २५ ॥
 आक्षयम् । ३-५-३ ॥ ॥

द्वयं वाऽअभ्युपरवाः रुषायन्ते । शिरोवै यज्ञस्य हविर्धानं तद्यऽऽमे शीर्षश्चत्वारः
 फूपाश्चावह ऋविमौ द्वौ तान्ने वै तत्करोति तस्मादुपरवान्स्ननति ॥ १ ॥ देवाश्च
 वाऽअयराक्ष । उभये प्राजापत्याः पस्पृधिर । ततोऽमुरा एषु लोकेषु कृत्यां
 वलगात्रिचरन्तुमुकृतेवंचिदेवानभि भवे ऐति ॥ २ ॥ तदेदेवा अस्यएवत । तदपृतैः
 कृत्यां वलगानुदस्नन्यदा वै कृत्या मुस्त्वनन्त्यवसालसा मोघाभवति तथोऽर्पवैषु
 पतप्यस्माऽअत्रकश्चि द्विपनम्रातृव्यः कृत्यां वलगान्चिस्ननति तान्ने वैतदुत्किरति

तस्मादुपरवान्खनति सदक्षिणस्य हविर्धानस्यायोऽधः प्रउगंखनति ॥३॥ सोऽग्नि-
मादत्ते । देवस्य त्वासवितुः मसुवेऽश्विनो ब्राह्म्यां पूषणो हस्ताभ्यामाददे नार्य-
सीति समान एतस्य यजुषोवन्धुर्योषो वाऽष्टपा यदग्निस्तस्मा दाह नार्यसीति
॥ ४ ॥ तान्मादेशमात्रं विनापरिलिखति । इदमहं रक्षसां ग्रीवा अपिकृन्तामीति
ब्रजो वाऽअग्निर्वेज्रेणैव तन्नाष्टाणां रक्षसांग्रीवाऽपिकृन्तति ॥ ५ ॥ तत्रावेतौ
पूर्वौ । तयोर्दक्षिण मेवाग्र परिलिखे दद्यापरयो रुत्तरमथा परयोर्दक्षिणमथ पूर्व
योरुत्तरम् ॥ ६ ॥ अयोऽइतरथाहुः । अपरमोरे ग्रामऽउत्तरं परिलिखे इथ पूर्व-
योर्दक्षिण मया परयोर्दक्षिणमथ पूर्वयोरुत्तर मित्ययोऽपि समीच एव परि-
लिखेदेतं त्वे चोत्तमं परिलिखेद्य एव पूर्वयोरुत्तरोभवति ॥ ७ ॥ तन्यथापरिलि-
खितमेव यथापूर्वं खनति । बृहन्नसि बृहद्रवा इत्युपस्तौत्येव नानेतन्महपरयेय यवाह
बृहन्नसि बृहद्रवा इति बृहती मिन्द्राय वाचं वदेतीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता वैष्णव्यथ
हविर्धानं तस्मेन्द्रं करोति तस्मादाह बृहती मिन्द्राय वाचं वदेति ॥ ८ ॥ रक्षोदण
बलगतमिति । रक्षसां ह्येतैवलगानां वधायस्वापन्ते वैष्णवीमिति वैष्णवी हि
हविर्धाने वाक ॥ ९ ॥ तान्यथास्नातुमेयोत्तिकरति । इवमहं तं बलगमुत्तिकरामि यं मे
निष्टयोयममात्सो निचखानेति निष्टयोवा वाऽअमात्सो वाकृत्यां बलगाधित्वनति
तानेवैतदुत्तिकरति ॥ १० ॥ इवमहं तं बलगमुत्तिकरामि । यं मे समानो यम समानो
निचखानेति समानोवा वाऽअसमानो वा कृत्यां बलगाधित्वनति तानेवै तदुत्तिकरति
॥ ११ ॥ इवमहं तं बलगमुत्तिकरामि । यं मे सवन्धुर्यमसवन्धुर्निचखानेति सवन्धुर्वा
वाऽअसवन्धुर्वा कृत्यां बलगाधित्वनति ताने वै तदुत्तिकरति ॥ १२ ॥ इवमहं तं
बलगमुत्तिकरामि । यं मे सजातो यम सजातो निचखानेति सजातोवा वाऽअसजातो
वाकृत्यां बलगाधित्वनति तानेवै तदुत्तिकर त्पुत्कृत्यां किरामीत्यन्तत उद्वपति
तत्कृत्यामुत्तिकरति ॥ १३ ॥ तान्वाहुमात्रांखनेत् । अन्तो वाऽअपोन्ते नै वै तु-
त्कृत्यां मोहयति तानच्छया संतृन्दन्ति यच्छयातृशकुयादपि समीचस्तस्मादिमे
भाणाः परः संतृणाः ॥ १४ ॥ तान्यथा स्नातुमेवा वमर्शयति । स्वराडसि सपत्नहा
सत्रराडस्यभिमातिहा जनराडसि रक्षोदां सर्वराडस्यभिज्रेस्याशीरे वैपैतस्य कर्म-
खाशिशपमेवैतदाशास्ते ॥ १५ ॥ अयाध्वर्युश्च यजमानश्च संमृशेते । पूर्वयोर्दक्षिणे-
ऽध्वर्युर्भवत्परयोरुत्तरे यजमानः सोध्वर्युः पृष्ठति यजमानं किमत्रेति मद्रमित्याह
तत्रौ सोहेतुप्राथं अध्वर्युः ॥ १६ ॥ अथापरयोर्दक्षिणेऽध्वर्युर्भवति । पूर्वयोरुत्तरे
यजमानः रा यजमानः पृच्छत्यध्वर्यो किमत्रेति मद्रमित्याह तन्म इति यजमानस्तथ

देवः संमृशेते प्राणानेवैतत्सपुनःकुरुतस्तस्मादिमेपाणाः परः संविद्रेऽथयत्पृष्टो
 भद्रमिति मत्याह कल्याणमेवैतन्मानुष्यं वाचो, वदति तस्मात्पृष्टो भद्रमिति प्र-
 त्वाद्यथप्रोक्तत्वेको वै प्रोक्षणस्य धनुर्ध्रैर्ध्याने वैतत्करोति ॥ १७ ॥ ए प्रोक्षति ।
 रक्षो ह्यो वो वलगहन इति रक्षोहणो ह्येते वलगहनो ह्येते प्रोक्षामि वैष्णवानिति
 वैष्णवा ह्येते ॥ १८ ॥ अथ याः प्रोक्षणयः परिशिष्यन्ते । ता श्रवटेष्टु पनयति
 सद्या इमाः प्राणेष्वपस्ता एवैतदधाति तस्मादेषु प्राणेष्वपि आपः ॥ १९ ॥ सोऽ
 धनयति रक्षोहणो वो वलगहनोऽवनयामि वैष्णवा निस्थथ यहींध्रिं पि प्राचीना-
 ग्राणि बोदीर्चीनाग्राणि प्रावस्तृणाति तपानी प्राणि प्राणेषु लोमानि तान्ये वै
 तदधाति तस्मादेषु प्राणेष्वपि प्राणि लोमानि ॥ २० ॥ सोऽनस्तृणाति । रक्षोहणो
 वो वलगहनोऽवस्तृणामि वैष्णवानिस्थथ यहींध्रिं पि तनूनीवोऽरिष्टात्पृच्छादयति
 केशा ह्येवास्येते ॥ २१ ॥ अथापिप्रवणे फलकेऽवपदधाति । रक्षोहणो वांवलग-
 हनाऽवपदधामि वैष्णवी ऽ इति हनू हे वास्ये तेऽथ पर्यूहति रक्षोहणो वां व-
 लगहनो पूर्वहामि वैष्णवी ऽ इति इध्र्येवैनेऽपतदुशिथिले करोति ॥ २२ ॥
 अथापिप्रवणं परिकुचं भवति । सर्वं रोहितं जिह्वा ह्ये वास्येता तपत्सर्वरोहितं
 भवति लोहि नीयहीयं जिह्वा सन्निदधाति वैष्णवमसीति वैष्णवध्रिं ह्येते ॥ २३ ॥
 अथ प्रावण उपावहरति । वृताह्येवास्य प्रावणस्तद्यद्वावाभिरभिपुष्यन्ति यथा
 दक्षिः प्रायदेवं तत्तान्निदधाति वैष्णवा स्थेति वैष्णवा ह्येतेऽपतदुपज्ञस्य शिरः
 सध्रिं शकतम् ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् [५—४] ॥ पञ्चमोऽध्यायः [२०]

उदरमेवास्य मुदः । तस्मात्सुदसि भक्षयन्ति यद्धीदं किं चाश्रन्त्युदरऽ-
 प्रवेदध्रिं सर्वं प्रवितितृप्त्यथ यदस्मिन्निरवे देवा असीदंस्तस्मात्सुदो नाम तदुद-
 र्वास्मिन्नेते ब्राह्मणविश्वगोत्राः सीदीन्त्यैन्द्रं देवतया ॥ १ ॥ तन्मध्यऽध्रौदुम्ब-
 रीं भिनोति । अन्नं वाऽऽर्गुदुम्बर उदरमेवास्य सुदस्तन्मध्यऽध्रौदुम्बरीं भिनोति
 ॥ २ ॥ अथ यत्तन्मध्यमः शङ्कुर्भवति । वेदेर्जघनार्थं तस्मात्प्राह प्रकामति पद्धि
 क्रमान्दक्षिणा सप्तमम् प्रकामति सम्पदः कामाय तदवटं परिलिखति ॥ ३ ॥
 सोऽभिप्रादचे । देवस्यत्वा सवितुः प्रसेवेऽश्विनोर्यादुभ्यां पूषे हस्ताभ्यामाददे
 नार्यसीति समान एतस्य यज्ञये वन्धुर्योपो वाऽप्या यदभिस्तस्मादाह नार्यसीति
 ॥ ४ ॥ अथावटं परि लिखति । इयमहध्रिं चत्सं ग्रीवा अपि कृन्तामीति ध्वजो
 वाऽअभिर्वजैरैवतचाप्राणध्रिं चत्सं ग्रीवा अपिकृन्ताति ॥ ५ ॥ अथ खनति ।

न्तः कूरी कुर्वन्त्यपहन्ति शान्तिशपस्तदग्निः शान्त्या शमयति तदाग्निः संदधा-
 ति तस्मादप्युपनिनयति ॥ १९ ॥ अथैवमभिपद्य वाचयति । ध्रुवासि ध्रुवोऽ-
 यं यजमानोऽस्मिन्नायतने प्रजया भूयादिति पशुभिरिति वैवं यं कामं कामयते
 सोऽस्मै कामः समृध्यते ॥ २० ॥ अथसुवेद्योपहत्याज्यम् । विष्टपमग्निं जुहोति
 घृतेन पावापृथिवी पूर्वेवामिति तदिमे पावापृथिवीऽऽर्ज्या इमेन भाजयत्यनयोः
 जेथैरसं दधाति ते रसवत्याऽऽपजीवनीये इमाः प्रजा लुपजीवन्ति ॥ २१ ॥ अथ
 छात्रिराभिनिदधाति । इन्द्रस्य छत्रिरसीत्येन्द्रश्चिह्नं हि सुदो विश्वजनस्य छायेति विश्व
 गोत्रा हास्मिन्नाहणा आसते तदुभयतरश्च द्विपीऽऽपदधात्युत्तरतस्त्रीणि परस्त्रीणि
 तानि नव भवन्ति त्रिष्टयैशो नव वं त्रिष्टसमाश्रय भवन्ति ॥ २२ ॥ तदुदीची-
 नवश्च शब्दं सुदो भवति । प्राचीनवश्च शब्दं हविर्धानमेतच्च देवानां निष्केवल्य य-
 द्दविधानं तस्मात्तत्रनाश्रन्ति न भक्षयन्ति निष्केवल्यश्चेतदेवानां स यो ह त-
 त्राश्रीपादा भक्षयेद्वा मूर्धाशस्य विपतेऽयेते मित्रे यदग्नीध्रं च सदश्च तस्मात्तयो-
 रश्रन्ति तस्माद्भक्षयन्ति मित्रेष्टोतऽुदीची वै मनुष्याणां दिक्स्मादुदीचीनवश्च-
 शब्दं सुदो भवति ॥ २३ ॥ तत्परिश्रयन्ति । परिस्वा गिर्वणो गिरश्मा भवन्तु
 विश्वतः । वृद्धा यु मनु वृद्धो जुष्टा भवन्तु जुष्टयऽऽतुन्द्रो वै गिर्वा विशो गिरो
 विश्वैतत्क्षेत्रं परिमृष्टं इति तदिदं क्षत्रं भवतो विशा परिमृष्टम् ॥ २४ ॥ अथ-
 तस्मज्जग्या स्पन्धया प्रसीदयति । इन्द्रस्य स्पृसीत्यथ ग्रन्थिं करोतीन्द्रस्य ध्रुवो
 ऽसीति नेषवपचाताऽइति प्रकृते कर्मन्विष्यति तथो हाथ्यर्धुं वायुजमानं वा आ-
 हो न विन्दति तन्निष्ठितमभिपृशत्येन्द्रमसीत्येन्द्रश्च हिंसदः ॥ २५ ॥ अथ हविर्धा-
 नयोः । जघनार्थं समन्वीक्षणेत्तरेणाग्नीध्रमिनोति तस्यार्धमन्तर्वेदि स्यादर्थं
 बहिर्वेद्योऽथपि ध्रुवोऽर्वादन्तर्वेदि स्यात्कूर्नीपो बहिर्वेद्योऽथपि सवोऽन्तर्वेदि
 स्यात्तन्निष्ठितमभिपृशति वैश्वदेवमग्नीति द्वेनैतत्तैश्च देवं यदस्मिन्पूर्वेषु विश्वे देवा
 वसती वरीषूवसन्ति तेन वैश्वदेवम् ॥ २६ ॥ देवा हवै यन् तन्वानाः । तेऽ-
 मुररक्षन्तेभ्य आसद्गद्भिभयांचकुस्तान्दक्षिणतोऽमुररक्षसन्त्यासेजुस्तान्सदसो
 जिग्युस्तेषामेतां निष्पृथ्यानुदापयांचकुर्यऽप्येन्तः सदसश्च ॥ २७ ॥ सर्वे
 हस्म नाऽप्येते पुन ज्वलन्ति । यथायमाहवनीयो यथा गार्हपत्यो यथाग्नी-
 धीयस्तद्यत एवानुदापयंस्तत प्रवैतज्ज्वलन्ति तान्नाग्नीध्रमभिपृशत्युक्तान-
 प्यर्धमाग्नी ध्रस्य जिग्युस्ततो विभेदेवा अमृतत्वं प्रपाजयंस्तस्माद्विश्वं देवम् ॥ २८ ॥
 तान्देवाः प्रतिममन्यत । यथा प्रत्यवस्येत्तस्मादेनान्तमन्यते सवनऽप्य प्रति समि-

न्यत । यथा प्रत्यवस्येत्तस्मादेनान्तमवने सवनञ्च प्रति समिन्धते तस्माद्यः स-
मृद्धः स आग्नीध्रं कुर्याद्यो वै ब्रातोऽन्वानः स समृद्धस्तस्मादग्नीध्रे मथमाय इक्षि-
णा न्ययन्त्यतो हि विश्वे देवा अमृतत्वमपाजयस्तस्माद्यं दीक्षितानामवल्यं विन्दे
दग्नीध्रेण नयेति ब्रूयाच्चद्वनार्तं वन्नारिष्यतीति तद्यद्वतोविश्वे देवा अमृतत्व-
मपाजयस्तस्मादश्वदेवम् ॥ २६ ॥ ब्राह्मणम् ५ [६.१] ॥ चतुर्यः प्रपादकः ॥
कण्विकका संख्या ॥ १३२ ॥

विज्ञामानोऽहोऽस्य धियाः । इमे समक्का ये वै समक्कास्ते विज्ञामान एत-
ज्जैवास्पैतुऽआत्मनः ॥ १ ॥ दिवि वै सोम आसीत् । अथेह देवास्ते देवा अ-
कामयन्ता नः सोमो गच्छेतेनागतेन यजेमहीति तंऽएतेमायेऽअसृजन्त सुपर्णी
च कद्रूँ च द्वागेव सुपर्णीय कद्रूँस्तुभ्याथ समदं चक्रुः ॥ २ ॥ ते हर्तायमानेऽऊच-
तुः । यतरा नौ वयीयः परापरयादात्मानं नौ सा जयाविति तथेति साहकद्रूँवाच
परेक्षस्येति ॥ ३ ॥ सा ह सुपर्ण्युवाच । अस्य सलिलस्य पारेश्वरः श्वेतस्थाणौ
सेवते तमहं परयासीति तमेवत्वं परयासीति तथंहीत्यथ ह कद्रूँवाच तस्य बालो-
न्यपाञ्जि तममुं घातो धूनोति तमहं परयासीति ॥ ४ ॥ सायत्सुपर्ण्युवाच । अ-
स्य सलिलस्य पारश्चर्यं वेदिर्द्वं सलिलं वेदिमेष सा तदुवाचारश्वः श्वेतस्थाणौ
सेवतेऽहत्पग्निर्वाऽअश्वः श्वेतोऽपुं स्थाणुरथ यत्कद्रूँवाच तस्य बालोन्यपाञ्जि-
तममुं घातो धूनोति तमहं परयासीति रशना इव सा ॥ ५ ॥ सा ह सुपर्ण्युवाच ।
पृहीदं पृताव वेदितुं यतरा नौ जयतीति साह कद्रूँवाच त्वमेव पत त्वं वै न आख्या
स्यसियतरा नौ जयतीति ॥ ६ ॥ सा ह सुपर्णी पपात । तद् तथेपास यथा क-
द्रूँवाच तामागतामभ्युवाद त्वमैषीश्वरहा रेमिति त्वमिति होवाचैतद्व्याख्यातं
सौपर्णीकाद्रवापेति ॥ ७ ॥ शतम् ॥ १९०० ॥ साह कद्रूँवाच । आत्मानं वै
त्वाजैर्षं विष्पत्तौ सोमस्तं देवेभ्य आहर तेन देवेभ्य आत्मानं तिष्कीणीष्वेति
तथेति सा छन्दार्थासे ससृजे सा गायत्री दिवः सोममाहरत् ॥ ८ ॥ हिरण्य-
व्योहं कुशोरन्तनुवहित आस । ते ह स्म क्षुर्यत्री निमेषं निमेषमभिभ्रंषतोदीक्षा-
तपसा इव तेऽआसतुस्तमेते गन्धर्वाः सोमरक्षा जुगुप्सुरिमेधिष्यथा इमा होत्राः ॥ ९ ॥
तयोरन्यतरा कुशीमाचिच्छेद । तां देवेभ्यः मृददौ सा दीक्षा तया देवा अदीक्ष-
न्त ॥ १० ॥ अथ द्वितीया कुशीमाचिच्छेद । तां देवेभ्यः मृददौ तत्तपस्तया दे-
वास्तप जपायन्नुपमृदस्तणे क्षुपस्तदः ॥ ११ ॥ खदिरेण ह सोममाचस्ताद । त-

स्मात्खादिरो वृद्धेननुखिदच्छस्मात्खादिरो यूपो भवति स्वादिरु स्फयोऽञ्जवाकु-
 स्य हैन गोपनाया जहार सोऽञ्जवाकोऽहीयत ॥१२॥ तमिन्द्राग्नीऽथनुसमतनु-
 ताम् । प्रजानां प्रजात्यैतस्मादैन्द्राग्नीऽञ्जवाकुः ॥ १३ ॥ तस्माद्हीचिता राजानं
 गोपायन्ति । तेनोऽपहरानिति तस्मात्तत्र सुगुप्तं चिकीर्षेयस्य ह गोपनायामपहर-
 न्तिहीयते ह ॥ १४ ॥ तस्माद्भस्त्रचारिण आचार्य गोपायन्ति । वृहान्पशून्तेनोऽ
 पहरानिति तस्मात्तत्र सुगुप्तं चिकीर्षेयस्य ह गोपनायामपहरन्ति हीयते ह तेनैतेन
 सुपर्णां देवेभ्य आत्मानं निरक्रीणीत तस्मादाहुः पुष्यलोक ईजान इति ॥ १५ ॥
 भृशार्थं ह वै पुरुषो ज्ञायमान एव । मृत्योरात्मना जायते स यद्यनते यथैव तत्सु-
 पर्णां देवेभ्य आत्मानं निरक्रीणीतिवेषैष एतन्मृत्यो रात्मानं निरक्रीणीते ॥ १६ ॥
 तेन देवा अयजन्त । तुमेते मेघर्वाः सोमरक्षा अन्वानगमुस्तेऽन्वागत्याधुवन्त नो
 पहाऽञ्जामजत मा नो यशुदन्तर्गातास्त्वेव नोऽपियेवभाग इति ॥१७॥ ते होचुः ।
 किं नस्तुतः स्यादिति यथैवास्याधुव गोसाराःऽधूमैश्च मेवास्यापीदगोसारं भविष्याम
 इति ॥१८॥ तथेति देवा अयजन् । सोमकयखा व इति तुनेभ्य एतस्सोमकयखानु-
 दिशन्त्येनानमुवंस्तृतीयसवने वो धृत्वाहुतिः प्राप्स्यति न सौम्यापहतो हि युष्मत्सो-
 मपीपस्तेन सोमाहुतिर्नार्हयेति सैनानेण तृतीयसयत्तुऽएव धृत्वाहुतिः प्राप्नोति न
 सौम्या यच्छालाकैर्हिष्यान्त्यापारयति ॥१९॥ अथ यदग्नेः होप्यन्ति । तद्वोऽवि-
 प्यतीति स यदग्नेः जुह्वानि तदेनानवत्यथ यद्वः सोमं विभूत उर्ष्युपरि चरिष्यन्ति
 तद्वोऽविप्यतीति ॥ यदेनान्तसोमं विभूत उर्ष्युपरि चरन्ति तदेनानवति तस्माद
 ध्वर्युः समुया हिष्यान्त्यातीयादध्वर्युर्हि सोमं विभर्ति तुमेते न्यात्तेन प्रत्यासते
 स एतेषां ज्वात्तमापद्येत तमग्निर्वाभिदृष्टो वा यं देवः पशूनामीष्टे स वा हैन
 मभिमन्येत तस्माद्यद्यध्वर्योः शालायाप्रथः स्यादुतरेणैवाग्नीध्रीयथ मंचरेत् ॥२०॥
 तेवाऽएते । सोमस्यैव गुप्त्यैन्युप्यन्तऽआहवनीयः पुरस्तान्मार्जालीपो दक्षिणत
 आग्नीध्रीय उत्तरतोऽथ ये सुदसिते पश्यात् ॥२१॥ तेषां वाऽअर्धानुपकिरन्ति ।
 अर्धाननु दिशन्त्येतऽवद्वै वैतदधिरेऽर्धाञ्च उपकिरन्त्वर्धाननुदिशन्तु तथा यस्मा-
 न्लोकादागताः स्योदिवस्तथा तं लोकं प्रातिपञ्चास्यापस्तथा निद्वय एव्याम इति
 ॥२२॥ ॥ यानुपकिरन्ति । तेनास्मिल्लोके प्रत्यक्षं भवन्त्यथ याननुदिशन्ति तेनास्मि-
 ल्लोके प्रत्यक्षं भवन्ति ॥ २३ ॥ ते वै द्विनामानो भवन्ति । एतऽवद्वै वै तदधिरे
 न याऽअभिर्नामाभिररात्स येषानः सोममणार्हार्हन्त द्वितीयानि नामानि कर्त्वा
 महाऽइति ते द्वितीयानि नामान्यकुर्वन्त तैरराधुवन्त्यान्पहतसोमपीधान्तस्ततोऽथ

यज्ञऽग्न्याभजस्तस्माद्भिनामानस्तस्माद्वाङ्मणोऽनुध्वमाने द्वितीयं नाम कुर्वीत राध्नोति
 हवय एवं विद्वान्द्वितीयं नाम कुर्वीत ॥२४॥ ॥ यदग्नी जुहोति । तदेवेपुजुहोति त-
 स्मादेवाः सन्त्ययत्समदसि भक्षयन्ति तन्मनुष्येषु जुहोति तस्मान्मनुष्याः सन्त्यय
 पुद्गविर्धानयोर्नाराशंसः सीदन्ति तत्पितृषु जुहोति तस्मात्पितरः सन्ति ॥२५॥
 या वै भक्षा यज्ञेऽनन्वाभक्ताः । पराभूता वै न एवमेवैतद्या इमाः प्रजा अपरा-
 भूतास्ता यज्ञऽग्न्याभजति मनुष्यान्तु पशवो देवान्तु वयाध स्तोत्रपथो वनस्पत-
 यो यदिदं किं चैवमु तत्सर्वं यज्ञऽग्न्याभक्तं ते ह स्मैतच्छ्रये देवमनुष्याः पितरः
 सम्पियन्ते तेषा सम्पातेह स्म दृश्यमाना एव पुरा सम्पियन्तऽदुतैतर्हदृश्यमानाः
 ॥ २६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [६. २.] ॥

सर्वं वाऽप्योऽग्निं वीक्षते । यो वीक्षते यज्ञं धामि वीक्षते यज्ञं देवेदं सर्वमनु तं
 यज्ञं सम्भृत्स्य यमिममभि दीक्षते सर्वं मिदं विसृजते ॥१॥ यद्वैसर्जिनानि जुहोति । स
 यदिदं सर्वं विसृजते तस्माद्वैसर्जिनानि नाम तस्माद्योऽपित्रतः स्यात्सोऽम्बारभेत्
 यज्ञऽग्न्यत्र चरेन्नाद्रिषेत यद्वै जुहोति तदेवेदं सर्वं विसृजते ॥२॥ यदेव वैसर्जिनानि
 जुहोति । यज्ञो वै विष्णुः स देवेभ्य इमां विक्रान्तिं विक्रमते चैपामिदं विक्रान्तिं
 रिवेभ्य प्रथमेन पदेन पस्पराधेदमन्तरिक्षं द्वितीयेन भुवि तृतीयेन ताम्रैवैष एतस्मै
 विष्णुर्पथो विक्रान्तिं विक्रमते यज्जुहोति तस्माद्वैसर्जिनानि जुहोति ॥ ३ ॥ सो-
 ऽपराह्णे वेदिधन्वीत्वा । अर्धघृतं प्रवाय सम्प्रयन्तऽदध्ममभ्यातधत्पुप्यमनीरूप-
 कल्पयन्त्याज्यमुधिश्रयति क्षुचः संपार्श्वे पस्थे राजानं यजमानः कुरुतेऽथ सोमकृपयै
 पवं जयनेन गार्हपत्यं परिकिरति पदा वै प्रतिष्ठति प्रतिष्ठित्वाऽप्य ॥४॥ तज्जैके ।
 चतुर्धा कुर्वन्ति यत्राहवनीयमुखरन्ति तामूपयमनीषु चतुर्भागमुक्तं चतुर्भागोपा-
 ङ्मन्त्येतासूपयमनीषु चतुर्भागजघनेन गार्हपत्यं चतुर्भागं परिकिरति ॥५॥ तदुतथा न
 कुर्यात् । सार्धमेव परिकीरेज्जघनेन गार्हपत्यमथोत्प्राज्यं चतुर्द्वीते जुह्वां चोपभूति
 च गृह्णाति पञ्चशदीतं पृषदाज्यं ज्योतिरसि विश्वरूपं विधेयां देवानां समिधिति
 चैश्वदेवध्वं पृषदाज्यं धारयन्ति सूचो यदा प्रदीप्त इध्मो भवति ॥६॥ अथ जु-
 होति । त्वं तोम तनूः कृम्यो द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्य ऋ यन्तासि वरूथस्वाहेति त
 देतेनैवास्यां पृथिव्यां प्रतिष्ठायां प्रतितिष्ठत्येतेनैवं लोकं स्पृणुते ॥ ७ ॥ अथा-
 त्वे द्वितीयाग्राहति जुहोति । जुषाणोऽथसुराज्यस्य वेतुस्वाहेत्येव उ हवैतदुवाच
 इक्षोभ्यो वै विभेमि यथा मान्तरानाष्टा रक्षांसि न हिनसजेवं मा कनीयाध स-

मेव वधात्कृत्वातिनयत स्तोत्रमेवस्तोत्रोद्यमुरिति तमेत्कृनीयाथ रामेव वधात्कृ
 त्वात्यनयन्स्तोत्रमेवस्तोत्रोद्यमू रत्तोभ्यो भीषा तस्मादसवे द्वितीयासाहुति जुहोति
 ॥८॥ जुघच्छन्तीध्वम् । जुघच्छन्त्युपयमनीत्याहात्रये प्रक्षिप्यमाणानुग्रहि सोमाय
 प्रणीयमानायेतिवाग्नये प्रक्षिप्यमाणानुग्रहेति त्वेव प्रयात ॥ ९ ॥ आददेत प्रा
 णः । द्रोणकलशं वायव्यानीध्रं कार्पण्यमयान्परिधीनाश्वरालं प्रस्तरमैजुन्यौ
 विधृती तद्वह्निरुपमेनन्दं भवति वपाश्रपयौ रशनेऽश्वरालीऽअधिगम्यनः शक-
 लो वृषणौ तत्समाहाय प्राञ्च आपन्ति स एष ऊर्ध्वो यज्ञ एति ॥१०॥ तदाय-
 त्मु वाचयति । अग्नेनय सुपथा रायेऽअस्मान्निर्वहानि देव वयुनानि विद्वान् ।
 युयोध्यस्मज्जुहुराण येनो भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेयमग्निमेवैतत्पुरस्तात्कारो-
 त्पग्निः पुरस्तात्प्राधूरुच्छाधेऽस्यपत्तुचेत्यथा भयेनानाभृष्टे हरन्ति तऽआयन्त्याग
 छन्त्याग्नीध्रे निदधाति ॥ ११ ॥ स निहिते जुहोति । अयं नोऽअग्निर्गृहिवस्कृणो
 त्वय मुषः पुर एतु प्रभिवृन् । अयं वाजान्जगत्तु वाजसानावयथ शूचून्जगत्तु ज-
 रूपाणः स्वाहेति तदेतेनैवैतस्मिन्नन्तरिक्षे प्रतिष्ठायां प्रतितिष्ठत्येतेनैतं लोकं
 स्पृणोते ॥ १२ ॥ तदेव निदधतिमाग्णः । द्रोणकलशं वायव्यान्पथेतरमादाया-
 यन्ति तदुत्तरेणाहवनीयं पूषसादयन्ति ॥ १३ ॥ मोक्षलीरध्वर्पुसादत्ते । स इध्म
 मेवाग्ने प्रोसत्पथ वेदिमथास्मै वह्निः प्रयजन्ति तत्पुरस्तादध्व्यासादयति तत्प्रोचयो-
 पनितीय विज्रधस्य प्रणियमाश्वरालः प्रस्तरं वपस्तेनन्दो भवति ॥ गृह्णाति गृहीत्वा
 प्रस्तरं मेकं वृद्धह्निस्तृणाति स्तीर्त्वा वह्निः कार्पण्यमयान्परिधीन्युतिदधाति परि-
 प्राय परिधीन्समिधायभ्यादवात्यभ्याघ्राय समिधौ ॥ १४ ॥ अयं जुहोति । उह
 विष्णो विक्रमस्त्वेह क्षमाय नस्कृधि । घृतं घृतयाने पिव म—म यज्ञपतिं तिर
 स्वाहेति तदेतेनैवैतस्यां दिवि प्रतिष्ठायां प्रतितिष्ठत्येतेनैतं लोकं स्पृणोते एदे
 तथा जुहोति ॥ १५ ॥ यदेव वैष्णव्यऽर्चा जुहोति । कृनीयाथसं वाऽपनेम तद्व-
 धात्कृत्वात्यनैपुस्तोत्रमेव स्तोत्रो ह्यप्तुस्तमेवदभयं प्राप्य य एवैष तं करोति यज्ञ-
 मेव यज्ञो हि त्रिपुणस्तस्माद्वैष्णव्यऽर्चा जुहोति ॥ १६ ॥ अयासाद्य सुचः । अयं
 उपस्पृश्य राजानं प्रपादयति तस्मादासा सुचोऽप्युपस्पृश्य राजानं प्रपादयति
 वज्रोवाऽअज्यधरेतः सोमो नेह्रज्ज्वाज्येन रेतः सोमधे हिनसानीति तस्मादासाद्य
 सुचोऽप्युपस्पृश्य राजानं प्रपादयति ॥ १७ ॥ स दक्षिणस्य इविर्धानस्य नीडे
 कृष्णाजिनप्रास्तृणाति तदेनमासादयति देव सवितरेण ते सोमस्तु रत्तस्व मा स्वा

दधन्निति तदेनं देवायै व सवित्रे परिददाति गुप्त्यै ॥ १८ ॥ अथानुसृज्योपतिः
 पृते । एतत्त्वं देव सोमं देवो देवां २॥ऽऽपागा इवमहं मनुष्यान्तसह रायस्पोपे-
 योत्यग्नीषोमौ वा ऽएतमन्तर्जम्भऽश्चादधाते गोवीक्षतऽआग्नौ वैष्णवध्वं ह्यदो दी-
 क्षणीयध्वं हविर्भवति यो वै विष्णुः सोमः स हविर्वाऽएष देवामां भवति यो वी-
 क्षते तदेनमन्तर्जम्भऽश्चादधाते तत्प्रत्यक्षध्वं सोमाग्निर्भुच्यते यदाहैतत्त्वं देव सोम
 देवो देवां २॥ऽऽपागा इवमहं मनुष्यान्तसह रायस्पोपेणेति भूमा वै रायस्पोपः
 सह भूम्नेत्येवै तदाह ॥ १९ ॥ अथोपनिष्कापति । स्वाहा निर्घरणस्य पाशा-
 न्मुच्यऽइति वरुणपाशे वाऽऽप्पोऽन्तर्भवति योऽन्यस्पासंस्तत्प्रत्यक्षं वरुणाग्निर्भुच्यते
 यदाह स्वाहा निर्घरणस्य पाशान्मुच्यऽइति ॥ २० ॥ अथेत्पाहवनीये समिधम-
 भ्यादधाति । अग्ने व्रतपास्त्ये व्रतपा इत्यग्निर्हि देवानां व्रतपतिस्तस्मादाहाग्ने
 व्रतपास्त्ये व्रतपा इति या तुव तनूर्भव्यभूदेणा सात्वयि यो मम तनूस्त्वय्यभूदियध्वं
 सा मयि । यथायथं नौ व्रतपते व्रतान्यनु मे दीक्षा दीक्षापतिरमध्वंस्तानु तपस्त-
 पस्यतिरिति तत्प्रत्यक्षमग्नेर्निर्भुच्यते स स्वेन मृतात्मना यजते तस्मादस्याप्राश्नन्ति
 मानुषो हि भवति तस्मादस्यात्र नाम गृह्णन्ति मानुषो हि भवत्यथ यत्पुत्रा नारत-
 न्ति यथा हविषोऽहुतस्य नाश्रीयादेवं तत्तस्मादीक्षितस्य मारनीयादथाप्राह्नुजी-
 र्हिमृजते ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [६. ३.] ॥

यूपं वचयन्वैष्णव्यऽर्चा जुहोति । वैष्णवो हि यूपस्तस्माद्वैष्णव्यऽर्चा जुहोति
 ॥ १ ॥ घृतेन वैष्णव्या जुहोति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैवैतयूपमर्चति तस्माद्वैष्णव्य-
 ऽर्चा जुहोति ॥ २ ॥ स यदि क्षुचा जुहोति । चतुर्गृहीतग्राज्यं गृहीत्वा जुहोति
 यष्टु सुवेद्या सुवेष्टीयोपहत्य जुहोत्युह विष्णो विक्रमस्पोरु क्षपाय नस्कृषि । घृतं
 घृतयोने पिब म म यष्टुपतिं तिर स्वाहेति ॥३॥ यदाज्यं परिशिष्टं भवति । तत्रा-
 दत्ते यक्ष्णः शुश्रूष भवति तत्राज्ञादत्ते तऽश्चायन्ति स यं यूपं जोषयन्ते ॥ ४ ॥
 तमेवमभिमुख्य जपति । परव्राद्वैव माह तिष्ठन्नग्निमन्त्रयतेऽत्यर्ण्या २॥ऽऽग्र्यां नान्यां
 २॥ऽऽपागामित्यतिष्ठन्न्यानेति नान्यानुमैति तस्मादाहात्यर्ण्या २॥ऽऽग्र्यां नान्यां २॥ऽ
 ऽपागामिति ॥ ५ ॥ अर्वाकत्वा परेभ्योऽविदं परोऽवरेभ्य इति । अर्वागधेने प-
 रेभ्यो वृश्चति यऽएतस्मात्पराज्यो भवन्ति परोऽवरेभ्य इति परोक्षेनपरेभ्यो
 वृश्चति यऽएतस्मादर्वाज्यो भवन्ति तस्मादाहर्वाकत्वा परेभ्योऽविदं परोऽवरेभ्य
 इति ॥६॥ तं त्वा जुगामहे देव वनस्पते देवयज्यामाऽसृति । तत्तथा यदूर्ना मध्यात्सा-
 ध्वे कर्मणे जुपेत् स एतमनास्तस्यै कर्मणे स्यादेवमेवैवेनेतद्दहनां मध्यात्साध्वे क

मेणे जुपते स एतमना मरचनाय भवति ॥ ७ ॥ देवास्त्वा देवयज्याय जुपन्ता-
 मिति । तथै समृद्धं यं देवाः साधने कर्मणे जुपन्तैतस्मादाह देवास्त्वा देवयज्या-
 यै जुपन्तामिति ॥ ८ ॥ अथ सुवेणोपस्पृशति । विष्णवे त्वेति वैष्णवो हि यूपो
 यज्ञो वै विष्णुर्यथाय होनं वृश्चति तस्मादाह विष्णे त्वेति ॥ ९ ॥ अथ दर्भतरु-
 णकुपन्तर्दधाति । ओषधे त्रापस्येति वज्रो वै परशुस्तथो हैनमेव वज्रः परशुर्न हि-
 नस्तपथ परशुना महरति स्थितिं मेनध्रिदिध्रि सीरिति वज्रो वै परशुस्तथो हैनमेव
 वज्रः परशुर्न हिनस्ति ॥ १० ॥ स यं मयमध्रं शकलमपछिन्नमिति । तस्मादेव तं
 वाऽञ्जनक्षस्त्रम्भे वृश्चेदुत होनमूनसा ब्रह्मन्ति तथानो न मति वाधते ॥ ११ ॥ तं
 माञ्चं पातयेत् । माची हि देवानां दिग्योऽऽद्वच्चपुदीची हि मनुष्याणां दिग्यो
 मरुच्च दक्षिणायै त्वेवैनं दिशः परिविधाधिपेतैपा वै दिक् पितृणां तस्मादेनं
 दक्षिणायै दिशः परिविधाधिपेत ॥ १२ ॥ तं मच्यवमानमनुमन्त्रयेत् । यां
 मा लेखीरन्तरिक्षं मा हिध्रि सीः पृथिव्या सम्भवेति वज्रो वाऽएष भवति
 यं यूपाय वृश्चन्ति तस्माद्वज्रात्मच्यवमानादिमे लोकाः सध्रिरेजन्ते तदेभ्य
 एवैनमेतज्जलोकेभ्यः शमयति तथेमां लोकाञ्छान्तो न हिनस्ति ॥ १३ ॥ स
 यथाह । यां मा लेखीरिति दिवं मा हिध्रि सीरित्ये वैतदाहान्तरिक्षं मा हिध्रि सी-
 रिति त्रात्र तिर्रोहितमिवास्ति पृथिव्यासम्भवेति पृथिव्या संजानीष्वेत्येवैत-
 द्वाहायध्रि हि त्वा स्वधितिस्तेतिजानः मयिनाय महते भौभगायेत्येप्रथेनध्रि रु-
 धितिस्तेजमानः मृणयति ॥ १४ ॥ अथामध्यन्तमभिनुहोति । नेवतो नाप्रास्ताध्रि-
 स्पन्क्षिष्टामिति वज्रो वाऽध्याज्यं तद्वजेणैवैतन्नापा उक्षाध्रिस्पववाधते सथातो
 नापा उक्षाध्रिसि नानूक्षिष्टन्त्ययो रेतोयाऽध्याज्यं तद्वनस्पतिष्वेवैतद्रेतो दधाति
 तस्मादेतस आमध्यन्तान्नस्पतयोऽस्तु प्रजायन्ते ॥ १५ ॥ स जुहोति । अतस्त्वं दे-
 व वनस्पते शतवन्शो त्रिरोह सहस्रवन्शा विवपथे रुहेपेति त्रात्र तिर्रोहितमिवा-
 स्ति ॥ १६ ॥ तं परिवासयति । स यावन्तमेवाग्ने परिवासयेत्तावान्त्स्यात्
 ॥ १७ ॥ पुञ्चारत्निं परिवासयेत् । पाङ्को यज्ञः पाङ्कः पशुः पुञ्चर्तवः सम्ब-
 त्सरस्य तस्मात्पुञ्चारत्निं परिवासयेत् ॥ १८ ॥ पदरत्निं परिवासयेत् । पद्माऽ-
 श्वत्थवः संवत्सरस्यसंवत्सरो वज्रो वज्रो यूपस्तस्यात्पदरत्निं परिवासयेत् ॥ १९ ॥
 अष्टारत्निं परिवासयेत् । अष्टाक्षरा वै गायत्री पूर्वार्थो वै यज्ञस्य गायत्री पूर्वार्थ
 एष यज्ञस्य तस्मादष्टारत्निं परिवासयेत् ॥ २० ॥ नववारत्निं परिवासयेत् त्रिवृद्धि
 यज्ञो नवै विष्टस्मात्प्रवारत्निं परिवासयेत् ॥ २१ ॥ एकादशारत्निं परिवासयेत् ।

एकादशाक्षरा वै त्रिष्टुब्जस्त्रिष्टुब्जो यूपस्तस्मादेकादशारत्निं परिवासयेत्
 ॥ २२ ॥ द्वादशारत्निं परिवासयेत् । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरो
 वृजो वृजो यूपस्तस्माद्द्वादशारत्निं परिवासयेत् ॥ २३ ॥ त्रयोदशारत्निं
 परिवासयेत् । त्रयोदश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरो वृजो वृजो यूपस्तस्मा-
 द्योदश रत्निं परिवासयेत् ॥ २४ ॥ पञ्चदशारत्निं परिवासयेत् । पञ्चद-
 शो वै वृजो वृजो यूपस्तस्मात्पञ्चदशारत्निं परिवासयेत् ॥ २५ ॥ सप्ताद-
 शारत्निर्वाजयेद्यूपः । अपरिमित एव स्यादपरिमितेन वाऽण्तेन वृजेण देवा अ-
 परिमितमजयन्त्येतेऽ एवैष एतेन वृजेणापरिमितेनैवापरिमितं जयति तस्मादपरि-
 मित एव स्यात् ॥ २६ ॥ एत वाऽमष्टाभिर्भवति । अष्टाक्षरा वै गायत्री पूर्वार्धो वै
 यज्ञस्य गायत्री पूर्वार्ध एव यज्ञस्य तस्मादष्टाभिर्भवति ॥ २७ ॥ ब्राह्मणम् ॥
 ३ [६. ४] पष्ठोध्यायः ॥ [२१] ॥

अग्निमादधे । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽरिवनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ता-
 भ्यामादधे नार्यसीति समात् एतस्य यजुषो बन्धुर्योपो वाऽएषा यवभिस्तस्मादाह
 नार्यसीति ॥ १ ॥ अथावटं परिलिखति । इवमहं रुक्षसां ग्रीवा अपिकृन्तामीति
 वृजो वाऽअग्निर्वृजेणैवैतन्नाष्टाणां रुक्षसां ग्रीवा अपिकृन्ताति ॥ २ ॥ अथ ख-
 नति । प्राञ्चपुत्करमुत्किरत्पुपरेण संग्रायावटं खनति तदग्रेण प्राञ्चं यूपं त्रिद-
 धात्पेतायन्मात्राणि वर्हींश्चपुपरिष्ठादधिनिदधाति तदेवोपरिष्ठापूपशकलमधिनि-
 दधाति पुस्तत्पादर्वतश्चणालमपान्निदधात्यथ यवमत्यः प्रोक्षययो भवन्ति सोऽ-
 स्तावेव बन्धुः ॥ ३ ॥ स यधान्नावपति । यवोऽसि यवयास्महेपो यवपारावीरिति
 नान तिर्रोहितमिवास्तथ प्रोक्षत्येको वै प्रोक्षणस्य बन्धुर्मध्यमेवैतत्करोति ॥ ४ ॥
 स प्रोक्षति । दिवे स्वान्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति वृजो वै यूप एषां लोकानाम-
 भिगुप्त्याऽएषां त्वा लोकानामभिगुप्त्यै प्रोक्षामीत्येवैतदाह ॥ ५ ॥ अथ याः प्रोक्षययः
 परिशिष्यन्ते । ता अवट्टेऽवनयति शुन्धन्तां लोकाः पितृपदनाइति पितृदेवत्यो वै
 कूपः खातस्तमेवैतन्मध्यं करोति ॥ ६ ॥ अथ वर्हींश्चपि । प्राचीनाग्राणि चोदीचीना-
 ग्राणि चावस्तृणाति पितृपदनममीति पितृदेवत्यं वाऽअस्यैतज्जवति यन्निखातं
 स यथानिखात ओषधिषु मितः स्यादेवमेतास्त्रोषधिषु पितो भवति ॥ ७ ॥
 अथ यूपशकलं मास्यति - । तेजो ह वाऽएतद्वनस्पतीनां यद्वाह्वाशकलस्तस्माद्यथा
 वाह्वाशकलमपतच्छुनन्त्यथ शुष्यन्ति तेजो वपायेतच्छयूपशकलं मास्यति

तेजसं मिनवान्तीति तद्यदेष्ट एव भवति नान्य एव हि यजुष्कृतो मेध्यस्तस्माद्यूप-
 शकलं प्रास्यति ॥ ८ ॥ स प्रास्यति । अग्नेर्लीरसि स्वावेशं सन्नेतृणामिति पुर-
 स्ताद्वाऽयस्मादेष्टोऽपद्धियते तस्मादाहाग्नेर्लीरसि स्वावेशं सन्नेतृणामित्येतस्य वि-
 चादधि त्वा स्यास्यतीत्यधि होनं तिष्ठति तस्मादाहृतस्य विचादधि त्वा स्यास्य-
 तीति ॥ ९ ॥ अथ रुवेणोपहत्याज्यम् । यवदमभिजुहोति तेदधस्तान्नाष्टा रक्षाध-
 स्युपोत्तिष्ठामिति वज्रो वाऽयज्यं तद्वज्रोऽवैतन्नाष्टा रक्षाधस्युववाधते तथाधस्ता-
 न्नाष्टा रक्षाधसि नोषोत्तिष्ठन्त्यथ पुरस्तात्परीत्योदङ्ङ्हासीनो यूपमनक्ति स आह
 यूपयाज्यमानायानुमूहीति ॥ १० ॥ सोऽनक्ति । देवस्त्वा सविता मध्वानक्त्विति
 सविता वै देवानां प्रसविता यजमानो वाऽप्य निवानेन ययूपः सर्वं वाऽइदं मधु
 यदिदं किं च तुदेनमन्त्रेण सर्वेण सधस्पर्शयति तदस्मै सविता प्रसविता प्रसीति
 तस्मादाह देवस्त्वा सविता मध्वानक्त्विति ॥ ११ ॥ अथ चपालमुभयतः प्रत्यज्य
 प्रतिमुञ्चति । सुपिप्पलाभ्यस्त्रौपर्षाभ्य इति पिप्पलधे देवास्यैतद्यज्यमध्ये संगृ-
 हीतमिव भवति त्रिपर्ष्याऽइदं वृत्ते पिप्पलाग्राहतधे स यदेवेदधे सम्बन्धन चान्त-
 रोपेनितमिव तदेवैतत्करोति तस्मान्मध्ये संगृहीतमिव भवति ॥ १२ ॥ आन्तम-
 ग्निष्टामनक्ति । यजमानो वाऽमग्निष्टा रसं अज्यधे रसेनैवैतद्यजमानमनक्ति त-
 स्मादान्तमग्निष्टामनक्तयथ परिव्ययच्छं प्रतिममन्तं परिमृशत्यथाहौह्रीयमाणाया-
 नुमूहीति ॥ १३ ॥ स वृच्चयति । याप्प्रेणास्पृष्ट आन्तरिक्षं मध्येनामाः पृथिवीमुप-
 रेणाहथहीदिति वज्रो वै यूप एषां लोकानापभिजित्यैतेन वज्रोऽमांलोकान्स्पृ-
 श्यतुऽप्यो लोकेभ्यः सप्तनाधिर्भजति ॥ १४ ॥ अथ मिनोति । या ते धामा-
 न्युरमसि तमध्वै यजगावो भूरिमृगा अयासः । अत्राह तदुरुगायस्य विष्णोः प-
 रमं पदमवभारि भूरीत्येतया त्रिष्टुभा मिनोति वज्रस्त्रिपुच्छजो यूपस्तस्मात्त्रिष्टुभा
 मिनोति ॥ १५ ॥ सम्प्रस्थाग्निमग्निष्टां मिनोति । यजमानो वाऽअग्निष्टाम्निरु वै
 यज्ञः स यदग्नेरग्निष्टाधेऽहलयेज्वलेद् यज्ञायजमानस्तस्मात्सम्प्रत्याग्निमग्निष्टां
 मिनोत्यथ पर्युहत्यथ पर्यपत्यथाप उपनिनयति ॥ १६ ॥ अथैवमभिपद्य वाचयति ।
 विष्णोः कर्माणि परयत यतो ब्रह्मनि परपशे । इन्द्रस्य युज्यः सखेति वज्रं
 वाऽप्य प्राहार्पाधो यूपमुदशिथ्रियाद्विष्णोर्विजिति परयतेत्येवैतदाह यदाह विष्णोः
 कर्माणि परयत यतो ब्रह्मनि परपशे । इन्द्रस्य युज्यः सखेतीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता
 वैष्णवो यूपस्त धेमेन्द्रं करोति तस्मादाहेन्द्रस्य युज्यः सखेति ॥ १७ ॥ अथ
 चपालमुदीक्षते । तद्विष्णोः परमं पदधे सदा परयन्ति सूर्यः । दिवीव चतुर्गत-
 तमिति वज्रं वाऽप्य प्राहार्पाधो यूपमुदशिथ्रियात्वा विष्णोर्विजिति परयतेत्येवैतदाह

यद्वाह तद्विष्णोः परमं पदं तदा परयन्ति सूरयः । दिवी च चक्षुःशततमिति ॥ १८ ॥
अथ परिव्ययति । अन्वयार्थं नैव परिव्ययति तस्मादत्रैव परिव्ययत्यत्रैव हीदं
यासो भवत्यत्राथैवास्मिन्नेतदथात्यत्रैव हीदपन्नं मतितप्रति तस्मादत्रैव परिव्य-
यति ॥ १९ ॥ त्रिवृता परिव्ययति । त्रिवृद्वचनं पशवो वचनं पिता माता य-
जायते तृतीयं तस्मात्त्रिवृता परिव्ययति ॥ २० ॥ स परिव्ययति । परिवीरसि
परित्वा देवोर्विशो व्ययन्तां प्रीमं यजमानं सूरयो मनुष्याणां गिति तद्यजमान-
याशिपयाशास्ते यद्वाह प्रीमं यजमानं सूरयो मनुष्याणां गिति ॥ २१ ॥ अथ
यूपशकलमवगूहति । दिवः सूरसीनि मजा देनास्वैषा तस्माद्यदि यूपकादशिनी
स्यात्स्वधे—स्वमेवावगूहे विपर्यासं तस्य हेपायुश्चानुव्रतामजा जायतेऽथ यो
विपर्यासमवगूहति न स्वधे—सं तस्य हेपायुश्चानुव्रतामजा जायते तस्मादु
स्वधे—स्वमेवावगूहे विपर्यासं ॥ २२ ॥ स्वर्गस्यो हेप लोकस्य समाप्तेऽहः
क्रियते । यूपशकल इवधे रशना रशनायै यूपशकलो यूपशकलाद्यपालं च-
पालात्स्वर्गं लोकं भ्रमन्ते ॥ २३ ॥ अथ तस्मात्स्वर्गनाम । एतस्मादाऽप्यो-
ऽपच्छिद्यते तस्यैतत्स्वमेवावगूहति तस्मात्स्वर्गनाम ॥ २४ ॥ तस्य यज्ञिस्वातंम् ।
तेन पितृलोकं जयत्यथ यदूर्ध्वं निस्वातावा रशनायै तेन मनुष्यलोकं जयत्यथ य-
दूर्ध्वं रशनाया आ चपालात्तेन देवलोकं जयत्यथ यदूर्ध्वं चपालाद्द्वयदगु-
लं वा व्यहगुलं वा साध्या इति देवास्तेन तेषां लोकं जयति मुनीको वै साध्वै
देवैर्भवति य एगमेतदेव ॥ २५ ॥ तं वै पूर्वार्थं मिनोति । वक्तो वै यज्ञो यज्ञो द-
एतः पूर्वार्थं वै यज्ञदृष्ट्याभिव्यक्तं प्रहरति पूर्वार्थं एव यज्ञस्य तस्मात्पूर्वार्थं मिनोति
॥ २६ ॥ यज्ञेन वै देवाः । इमां जिति जिगृह्येषाभिव्यं जितस्ते होतुः कथं न इदं
मनुष्यैरनभ्यारोह्यं स्वादिति ते यज्ञस्य रसं धीत्वा यथा प्रवृत्तं मधुकृतो निर्धयेषु
विदुषः यज्ञं यूपेन योपयित्वा तिरोऽभवन्नथ यदेनेनोपापमेतस्मात्पूषो नाम पु-
स्नादे मजा पुस्तान्मनोजनस्तस्मत्पूर्वार्थं मिनोति ॥ २७ ॥ स वाऽयथाश्रिर्भवति
। अष्टाक्षरा वै गायत्री पूर्वार्धो वै यज्ञस्य गायत्री पूर्वार्थं एव यज्ञस्य तस्मादष्टा-
श्रिर्भवति ॥ २८ ॥ तद्धि सपैतं देवा अनुप्रहरन्ति । ययेदगप्येनल्लोकेऽनुप्रहरन्तीति
देवा अकुर्वन्निति ततो उच्चाध्वमि यज्ञमनूदपिबन्त ॥ २९ ॥ ते देवा अव्ययं प्रयवन् ।
यूपशकलमेव जुहुषि तद्वैष स्वगाकृतो भविष्यति तथो उच्चाध्वसि यज्ञं ना-
नूपास्यन्तेऽयं वै यज्ञ उच्यत इति ॥ ३० ॥ सोऽध्वर्युः । यूपशकलमेवालुहोत्त-
द्वैष स्वगाकृत आसीत्तथो उच्चाध्वसि यज्ञं नानूदपिबन्तायं वै यज्ञ उच्यत इति

॥३१॥ तयोऽ एवैष एतत् । यूपशकलमेव जुहोति तद्वैष स्तगाकृतो भवति तयो-
 रक्षाधिसि यज्ञं नानृत्यवन्तेऽयं वै ब्रह्म जुघत इति स जुहोति दिवं ते धूमो गच्छ
 न स्वर्ग्योतिः पृथिवीं अस्मनापृण स्वाहेति ॥ ३२ ॥ ॥ ४ [७. १.] ॥

यावतो वै वेदिस्तावतो पृथिवी । ब्रह्मा वै यथास्तद्विमानोऽवैतत्पृथिवीपेतैर्वज्रै स्पृ-
 ष्णुतेऽस्यै सप्तत्रिभिर्भजति तस्माद्यूपैकादशिनी भवति द्वादश उपशयो भवति वि-
 तष्टुस्तं दक्षिणत उपनिदधाति तस्यद्वादश उपशयो भवति ॥ १ ॥ शतम् २००० ॥
 देवा इ वै यज्ञं तन्वाता । तेऽमररक्षसेभ्य आसद्गमादिभ्यांचक्रुस्तद्यऽएत-
 द्बुद्धिता यथेपुरस्ता तथा वै स्तृणुते वा न वा स्तृणुते यथा दण्डः प्रहृतस्तेन वै
 स्तृणुते वा न वा स्तृणुतेऽथ य यथ षादश उपशयो भवति यथेपुरायतानस्ता
 यथोऽथतप्रहृतमेवमेव ब्रह्म जुघतो दक्षिणतो नाष्टाणां च वसामपहस्यै तस्माद्वा-
 दश उपशयो भवति ॥ २ ॥ तं निदधाति । एष ते पृथिव्यां लोक आरण्यस्ते
 पशुरिति पशुरव वै यूपरव तदस्माऽआरण्येव पशूनामनुदिशति तेनोऽप्य पशु-
 शान्भवति तद्वयं यूपैकादाशेभ्यै संमपनमाहुः रवःसुत्यायै इ न्वेवैके समिन्वन्ति
 मकुप्रतायै वै रवःसुत्यायै यूपं भिन्यन्तीत्युच ॥ ३ ॥ तदु तथा न कुर्यात् । अ-
 निष्टमेवोच्छ्रयेदिवं वै यूपमुच्छ्रित्याश्चर्युता परिव्ययणाश्रान्वजेत्यपरिबीता वाऽएत-
 द्एताधे शानि वसन्ति सा न्वेव परिवृता पशवे वै यूपमुच्छ्रयन्ति प्रातर्वै पशूना-
 लभन्ते तस्माद् प्रातरेवोच्छ्रयेत् ॥ ४ ॥ स य उचरोऽग्निष्ठात्स्यात् । तमेवाग्रऽङ्ग-
 च्छयेद्य दक्षिणामगोत्तरं दक्षिणार्धमुत्तमं तथोदीची भवति ॥ ५ ॥ अथोऽतदु-
 धाहुः । दक्षिणमेवाग्रेऽग्निष्ठाङ्गच्छेदयोत्तरमथ दक्षिणमुत्तरार्धमुत्तमं तयो हास्यो-
 दगेव कर्मानुमंतिष्ठतइति ॥ ६ ॥ स यो वर्षिष्ठः स दक्षिणार्धः स्यात् । अथ
 हूमीयानुय हूमीयानुतरार्धो हूमिष्ठस्तथोदीची भवति ॥ ७ ॥ अथ पूर्वाभ्यः प-
 र्वायूपमुच्छ्रयन्ति । सर्वत्राथ न्वेव पत्नीयूप उच्छ्रयीयते तत्त्वापुं परामालभते त्वष्टा
 वै सिक्तधे रेतो विकरोति तदेव एवैतत्सिक्तधे रेतो विकरोति मुष्करो भवत्येव
 वै प्रजनपिता यन्मुष्करस्तस्मान्मुष्करो भवति वनं सधेऽस्थापयेत्पर्यमिकृतमेवोत्स-
 जेत स यत्सधेऽस्थापयेत्प्रजायै हान्तमिवाक्षत्प्रजायै मुत्सृजति तस्माच्च सधेऽस्थापये-
 त्पर्यामिकृतमेवोत्सृजेत् ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [७. २.] ॥

पशुरव वै यूपरव । वाऽश्रुते यथात्पशुपालमन्त्रे कदा चन तद्यत्था न इ वा-
 द्एतस्माऽ अग्रे पशवरचक्षमिरे यद्वधमभविष्यन्पदेदमं भूत यथा ईवायं वि

पात्पुरुष उच्छिन्न एव ह वै विषाद उच्छिन्नतश्चेकः ॥ १ ॥ ततो देवा एतं वज्रं द-
दशुः । यशूपं तमुद्धिधियुस्तस्माद्ग्रीवा प्रावृत्तौ यन्त तत्तश्चतुष्पादा अभवन्ततोऽघ्न-
मभवन्त्येधमन्नं भूता एतस्यै हि वाऽतिष्ठन्त तस्माद्यूपऽएव पशुमालभन्ते नऽर्ते यू-
पात्कदाचन ॥ २ ॥ अयोपाकृत्य पशुम् । अग्निं मथित्वा नियुनक्ति तद्यत्तथा
न ह वाऽएतस्माऽऽग्ने पशवश्चक्षुगिरे यद्धविरभविष्यन्धैरनानिदधे हविर्भूतान
ग्नौ जुहति तान्देवा उपनिरुधुस्तऽउपनिरुद्धा नोपावेयुः ॥ ३ ॥ ते होचुः ।
न वा ऽहमेऽस्य ग्रामं विदुर्धदग्नौ हविर्जुहति नैतां प्रतिष्ठापुपकृष्यैव पशूनाग्निं म-
थित्वाग्नावग्निं जुह्वाम ते वेदिष्यन्त्येष वै किल हविषो ग्राम एषा प्रतिष्ठाग्नौ
वै किल हविर्जुहतीति ततोऽभ्यवेप्यन्ति ततो रातमनस आलम्भाय भविष्यन्ती-
ति ॥ ४ ॥ तऽउपकृष्यैव पशून् । अग्निं मथित्वाग्नावग्निमजुहुवुस्तेऽधिवुरेपवै
किल हविषो ग्राम एषा प्रतिष्ठाग्नौ वै किल हविर्जुहतीति ततोऽभ्यवायंस्ततो
रातमनस आलम्भायामवन् ॥ ५ ॥ तयोऽएवैव एतत् । उपकृष्यैव पशुमग्निं मथि-
त्वाग्नावग्निं जुहोति न वेदैप वै किल हविषो ग्राम एषा प्रतिष्ठाग्नौ वै किल
हविर्जुहतीति ततोऽभ्यवेति ततो रातमना आलम्भाय भवति तस्मादुपाकृत्य प-
शुमग्निं मथित्वा नियुनक्ति ॥ ६ ॥ तदाहुः । नोपाकर्षाग्निं मन्येद्रशनामे
वादायाञ्जसोपरेत्याग्निं प्राय नियुञ्ज्यादिति तद् तथा न कुर्याद्यथाधर्मं तिर-
श्चया चिकीर्षेदेवं तत्तस्मादेतदेवानुपरीषात् ॥ ७ ॥ अथ तृणमावापोपाकरोति ।
द्वितीयवाधिरुषाऽइति द्वितीयवान्द्रि धीर्यवान् ॥ ८ ॥ स तृणमादत्ते । उपा-
वीरसीत्युप हि द्वितीयेऽवति तस्मादाहोपावीरसीत्युप देवान्देवीर्विशः प्रागुरिति
वैष्णो वाऽएता द्विशो उत्पशवोऽस्थिपत देवेभ्य इत्येवैतदाह षडाहोप देवान्देवी-
र्विशः प्रागुरिति ॥ ९ ॥ सशिशो वन्दिहमानिति । विद्वाधेसो हि देवास्तस्मादा-
होशिशो वन्दिहमानिति ॥ १० ॥ देव त्वष्टर्षु रमेति । तृष्टा वै पशूनामीष्टे प-
शवो वसु तानेतदेवा अतिष्ठमानांस्तृष्टारमवुवपुपनिमदेति यदाह देव त्वष्टर्षु
रमेति ॥ ११ ॥ इष्वा ते स्वदन्तामिति । यदा वाऽएतऽएतस्माऽऽग्निपन्त यद्धविर-
भविष्यंस्तस्मादाह हव्या ते स्वदन्तामिति ॥ १२ ॥ रेवती रुमध्वमिति । रेवन्तो
हि पशवस्तस्मादाह रेवतीरुमध्वमिति बृहस्पते धारया वसूनीति ब्रह्म वै बृहस्पतिः
पशवा वसु तानेतदेवा अतिष्ठमानान्ब्रह्मणैव परस्तात्पर्यदधुस्तन्नात्यायंस्तयोऽ
एवैरानेप एतद्ब्रह्मणैव परस्तात्परिदधाति तज्जतिषन्ति तस्मादाह बृहस्पते धार-

या वसूनीति पार्श्वं कृत्वा प्रतिमुञ्चत्युच्चातो नियोजनस्यैव ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम्
॥ ६ ॥ [७. ३] ॥ पञ्चमः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ १२७ ॥

पार्श्वं कृत्वा प्रतिमुञ्चति । अतस्तस्या देवहविः पार्श्वेन प्रतिमुञ्चामीति वरुण्या
याऽप्या यद्वज्रस्तदेनमेतद्वृतस्यैव पार्श्वेन प्रतिमुञ्चति तयोर्देनमेवा वरुण्या वज्रजुर्न-
दिनस्ति ॥ १ ॥ धर्षा मानुष इति । न वाऽप्यतमग्रे मनुष्योऽघृणोत्स यदेवऽर्तस्य पार्श्वेन-
तदेवहविः प्रतिमुञ्चत्यर्थेन मनुष्यो घृणोति तस्मादाह धर्षा मानुष इति ॥ २ ॥
अथ नियुनक्ति । देवस्य स्वा सवितुः प्रसवेऽरिवनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्या-
मानीषोमाभ्यां जुष्टं नियुनज्मीति तद्यथैवाशो देवतायै हविर्यहुनादिशत्येवमेवै-
तदेवताभ्यामादिशत्यथ प्रोक्षत्येको वै प्रोक्षणस्य कृद्युग्मेध्यमेवैतत्करोति ॥ ३ ॥
स प्रोक्षति । अद्गपस्तथैवधीभ्य इति तद्यत एव सम्भवति तत एवैतन्मेध्यं करोती-
थि यदा वर्पत्यधौपययो जायन्तऽप्रापधीर्जग्ध्यापः पीत्वा तत एव रुसः स-
म्भवति रुसाद्रेतो रेतसः पशवस्तद्यत एव सम्भवति यतश्च जायते तत एवैत-
न्मेध्यं करोति ॥ ४ ॥ अतु त्वा माता मयतामनु पिबेति । स हि मातुरचाधि पि-
तुरच जायते तद्यत एव जायते तत एवैतन्मेध्यं करोत्यनु आता सगभ्योऽनु
सत्वा सपूथ्य इति स यत्ते जन्म तेन त्वानुमतमारभऽत्येवैतदाहग्नोपोमाभ्यां
त्वा जष्टं प्रोक्षामीति तद्याभ्यां देवताभ्यामाद्भते ताभ्यस्यैमेध्यं करोति ॥ ५ ॥
अधोपयद्वाति । अर्षा पेरुस्मीति तदेनमन्तरतो मेध्यं करोत्यथाधस्तादुपोक्ष-
त्यापो देवोः स्वदन्तु स्वात्त चित्सदेवहविरिति तदेनथसर्वतो मेध्यं करोति
॥ ६ ॥ अथाहाग्नये समिध्यमानायानुब्रवीति । स चत्तरमाधानमाचार्योसथैस्प-
शैयन्ब्रुवी पर्येत्य हुहा पशुधंसमनक्ति शिरो वै यज्ञस्योच्चर आघार एष वाऽ
अत्र यज्ञो भवति यत्पशुस्तद्यज्ञऽ एवैतच्छिरः प्रतिदधाति तस्माज्जुहा पशुधंसमन-
क्ति ॥ ७ ॥ स ललाटे समनक्ति । सं ते प्राणो वातेन गच्छतामिति समद्धानि
यज्ञत्रैरित्यथैसयोः सं यज्ञपतिराशिपोतिथोऽयोः स यस्मै कामाय पशुमालभन्ते त-
त्प्राप्नुहीत्येवैतदाह ॥ ८ ॥ इदं वै पशोः संवृण्वमानस्य । प्राणो वातमपिपद्यते
तत्प्राप्नुहि यत्ते प्राणो वातमपिपद्याताऽत्येवैतदाह समद्धानि यज्ञत्रैरित्य-
त्रैर्वाऽअस्य यजन्ते तत्प्राप्नुहि यत्तेऽर्धैर्जान्ताऽत्येवैतदाह सं यज्ञपतिराशि-
पोति यजमानाय वाऽप्येनाराशिपमाशासते तत्प्राप्नुहि यत्त्वया यजमानाया शिप-
सात्ताऽत्येवैतदाह सादयति छुचान्ध प्रवराया आवयति सोऽमावेव वन्धुः
॥ ९ ॥ अथ द्वितीयमाश्रावयति । द्वौ अत्र होतारौ भवतः स वैश्वारुणायाहवा-

आवयति यजमानं त्वेव प्रवृणीतेऽग्निर्ह वैवीनां विशां पुरणतेत्यग्निर्हि देवतानां
मुखं तस्मादाहोर्हि वैवीनां विशां पुरणतेत्ययं यजमानो मनुष्याणामिति तथैहि
सोऽन्वर्धो भवति अस्मिन्वर्धे यजेते तस्मादाहोयं यजमानो मनुष्याणामिति तयो-
स्थूरि गार्हपत्यं दीदयच्छतथ हिमा वायूऽवति तयोऽनार्तानि गार्हपत्यानि शतं व-
र्षाणि सन्वित्येवैतदाह ॥ १० ॥ राधाथमीत्सम्पृञ्चानावसम्पृञ्चानौ तन्व
इति । राधाथ स्वेव सम्पृञ्चायां प्रापि तनूरित्येवैतदाह तौ ह यत्तनूरपि स-
म्पृञ्चीयातां प्राग्निं यजमानं दहेत्स यदग्नौ जुहोति तत्रेपोऽन्तये प्रयच्छत्यथ या-
मेवात्रऽस्त्विजो यजमानापाशिपमाशासते तामस्मै सर्वाभग्निः समर्धयति तद्वाधा-
थस्वेव सम्पृञ्चाते नापि तनूस्तस्मादाह राधाथमीत्सम्पृञ्चानावसम्पृञ्चानौ त-
न्व इति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [७. ४.] ॥ सप्तमोऽध्यायः [२२] ॥

तद्यज्ञैतत्प्रवृत्तो होता होतृप्रदन् उपविशति । तदुपविश्य प्रसूतिं प्रसूतोऽ-
ध्वर्युः क्षुचावादने ॥ १ ॥ अथाग्नीभिरचरन्ति । तद्यदाग्नीभिरचरन्ति सर्वेणैव
वाऽप्यमनसा सर्वेणैवात्मना यज्ञथ सम्भरति सं च जिहीर्षति यो वीक्षते तस्य
रिरिचान् इवात्मा भवति तमेतभिराग्नीभिराप्याययन्ति तद्यदाप्याययन्ति तस्मा
वाभियो नाम तस्मादाग्नीभिरचरन्ति ॥ २ ॥ ते वाऽप्येतदष्टकादश मयाज्ञा
भवन्ति । दश वाऽहमे पुरुषे माणा अतर्पैकादशो यस्मिन्नेते माणाः प्रतिष्ठिता ए-
तावान्चै पुरुषस्तदस्य सर्वमात्मानमाप्याययन्ति तस्मादेकादश मयाज्ञा भवन्ति
॥ ३ ॥ स आध्याव्याह सप्तिषः प्रेष्येति प्रेष्य प्रेष्यति चतुर्थे-चतुर्थे मयाज्ञे स-
मानपमानो दशभिः प्रयाज्ञैरचरति दशमयाज्ञानिष्ठाह शासमाहेतसि वै शास-
इत्याचक्षते ॥ ४ ॥ अथ यूपशंकलमादत्ते । तायत्र जुहा अस्त्रा पशोर्ललाटमुप-
स्पृशति घृतेनाक्तौ पशून्स्त्रायेथामिति वज्रो वै यूपशकलो वज्रः शासो वज्र आज्यं
तमेवैतत्कृत्स्नं वज्रथ सम्भृत्य तमस्याभिगोक्षारं करोति नेदेनं नाष्टा रुक्षाथसि
हिनुसाधिति पुनर्यूपशकलग्नगूहत्येषा ते वज्राताथिरस्त्वित्याह शासं प्रयच्छन्तसा-
दयति सुचौ ॥ ५ ॥ अथाह पर्यगनेतुर्गृहीति । उर्युक्कमादावाग्नीत्पर्यग्निं करो-
ति तथत्पर्यग्निं करोत्यग्निद्वयेनमेतदग्निना परिपृह्णाति नेदेनं नाष्टा रुक्षाथसि म-
मृशान्तित्यग्निर्हि उष्ट्रसामपहन्ता तस्मात्पर्यग्निं करोति तद्यज्ञेनथ श्रपयन्ति तदाभि-
परिहरति ॥ ६ ॥ तदाहुः । पुनरेतदुल्लुक्कथं हरेदथाभ्यागोवार्गिर्निर्मध्य तस्मि-
न्नेनथ श्रपयेयुराहवनीयो वाऽप्य न वाऽप्य तस्मै यदस्मिन्श्रुतथ श्रपयेयुस्तस्मै

वाऽएष युदस्मिञ्छृते जुहुयुरिति ॥ ७ ॥ तदु तथा न कुर्यात् । यथा वै प्रसितमेव-
मस्यैतद्भवति यदेनेन पर्यग्निं करोति स यथा प्रसितमनुहायाह्वय तदग्न्यम्मे मय-
च्छेदेवं तत्तस्मादेतस्यैवोन्मुकस्याद्धारान्निमृद्य तस्मिन्नेन अपयेयुः ॥ ८ ॥ अ-
योल्लमुकमाद्वापाग्नीत्पुस्तत्प्रतिपद्यते । अग्निमेवैतत्पुस्तत्प्रतिपद्यते । पुरस्ता-
न्नाध्वा रन्नात्प्रत्यपद्यतेत्यथाभयेनानाष्टेण यशं नयन्ति तं वपाध्रपणीभ्यां प्रति-
प्रस्थातान्वारभते प्रतिप्रस्थातारमध्यर्पुश्चर्यु यजमानः ॥ ९ ॥ तदाहुः ॥ नैष य-
जमानेनान्वारभ्यो मृत्यवे होतं नयन्ति तस्मान्नान्वारभेतेति तदन्वेवारभेत न वा एतं
मृत्यवे नयन्ति ये यज्ञाय नयन्ति तस्मादन्वेवारभेत यज्ञादु द्वैवात्मानमन्तरियासु भान्वा
रुभेत तस्मादन्वेवारभेत तत्परोऽक्षमन्वारब्धं भवति वपाध्रपणीभ्यां प्रतिप्रस्थाता प्रति-
प्रस्थातारमध्यर्पुश्चर्यु यजमान एतदु परोऽक्षमन्वारब्धं भवति ॥ १० ॥ अथ स्तीर्णायै-
वेदेः । द्वे तूणेऽभ्यर्च्युद्गदो स आध्वाभ्याहोपमेप्य होतर्हव्या देवेभ्य इत्येतदु वैरवदेवं
पशौ ॥ ११ ॥ अथ वाचयति । रेवति यजमानऽइति वान्वै रेवती सा यज्ञाग्बहु
बुदति तेन वाग्नेवती मिथं धा आविशेत्पुनार्तिमाविशेत्स्यैवैतदाहोरोरन्तरिचात्सजु-
देवेन वातेनेत्यन्तरिक्षं वाऽश्नुनु उत्तरचरत्यप्लमुभयतः परिरिच्छन् यथायं पुरुषोऽ-
प्ल उभयतः परिरिच्छन्नोऽन्तरिक्षमनुचरति तद्वातेनेनैव संविशानान्तरिक्षाद्गोपा-
येत्येवैतदाह यदाहोरोरन्तरिचात्सजुदेवेन वातेनेति ॥ १२ ॥ अथ हविषस्तन्वा
यजेति । वाचमेवैतदाहानार्तस्मास्य हविष आत्मन्वा यजेत समस्य तन्वा भवेति
वाचमेवैतदाहानार्तस्मास्य हविषस्तन्वा सम्भवेति ॥ १३ ॥ तद्यज्ञेन विशसन्ति ।
तत्पुस्तत्तृणमुपास्यति धूपो वर्षीयसि यष्टे यज्रपति धा इति षड्विंशेवास्माऽएतत्सृ-
णात्यस्कन्नं हविरसदिति तद्यज्ञेवास्यात्र विशस्यमानस्य किञ्चित्स्कन्दति तदेत-
स्मिन्प्रतिप्रतिप्रति तदा नामुया भवति ॥ १४ ॥ अथ पुनरेत्याहवनीयमभ्याहृत्या-
सते । नेदस्य संशयमानस्याव्यक्ता असापेति तस्य न कूटेन प्रज्जन्ति मानुषं
यदि तन्नोऽएव परचात्कर्णं पितृदेवत्वं हि तदपि मृदय वैव मूलं तमपन्ति वेष्णुं
वा कुर्यन्ति तन्नाह जाहि मास्येति मानुषं हि तत्संशयान्त्वगश्रिति तद्धि
देवत्वा स यदाहान्त्वगन्तित्येतर्हि शेष देवाननुगच्छति तस्मादाहान्त्वगश्रिति ॥ १५ ॥
तद्यज्ञेन निविध्यन्ति । तत्पुण सद्यपनाञ्जुहोति स्वाहा देवेभ्य इत्ययं यदा प्राह
सद्यज्ञः पशुरित्यथ जुहोति देवेभ्य स्वाहेति पुरस्तात्स्वाहाकृतयोवाऽअग्न्ये देवा उप-
रिष्ठात्स्वाहाकृतयोऽग्न्ये सानेवैतत्परीणाति त्वाऽएनमुभये देवाः पीताः स्वर्गं लोकम्
भिवहन्ति ते वाऽएत परिपशन्वेऽइत्याहुवी स यदि कामयेत जुहुयादेते यजु-
कामयेतापि नाद्विपेत ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [८, १,] ॥

यदा प्राह संज्ञप्तः पशुमिति । अथाध्वर्युराह नेष्टः पुत्नीपुत्रानयेत्पुत्रानयति
नेष्टा पुत्नीं पान्नेन च विभ्रतीम् ॥ १ ॥ तां वाचयति । नमस्तऽद्यातानेति यज्ञो
वाऽद्यातानो यज्ञश्च हि तन्वते तेन यज्ञ आतानो जघनार्थो वाऽएष यज्ञस्य यत्पत्नी
तामेतत्प्राचीं यज्ञं प्रसादयिष्यन्मवति तस्मात्पुनस्तथाय निहते तपो हैनामेप

यज्ञो न दिनस्ति तस्मादाह नमस्तऽद्यातानेति ॥ २ ॥ अथर्वा मेहीति । अस
पत्नेन मेहीत्येवैतदाह पृत्तस्य कुन्या उपऽश्नतस्य पृथ्या अन्यिति साधूरेवैत-
दाह देवीरापः शुद्धा योदेथ सुपरिविष्टा देवेषु सुपरिविष्टा वयं परिवेष्यागे भूया
स्मेत्ययं पुनस्तथावयति ॥ ३ ॥ अथ पशोः प्राणानग्निः पत्न्युपस्पृशति । तद्यदग्निः
प्राणानुपस्पृशति । जीवं वै देवानाथ इविरमृतमपृतानामयतपशुं हनन्ति यत्संज्ञपयन्ति
यमिश्रासत्यापो वै प्राणास्त्वदस्मिन्नेतान्प्राणान्दधाति तथैतज्जीवं व देवानाथ इधि
र्भवत्यमृतमपृतानां ॥ ४ ॥ अथ यत्पत्न्युपस्पृशति । योपा वै पुत्नी योपायै वा
ऽइमाः प्रजाः प्रजायन्ते तद्वेनमेतस्यै योपायं प्रजनयति तस्मात्पत्न्युपस्पृशति ॥ ५ ॥

सोपस्पृशति । वाचं ते शुन्धामीति मुखं माणं ते शुन्धामीति नासिके चुचुस्ते शु-
न्धामीत्यक्षयौ ध्रुव ते शुन्धामीति कर्णौ नाभिं ते शुन्धामीति योऽयमनिरुक्तः
माणो मेधुं ते शुन्धामीति वापायुं ते शुन्धामीति योऽयं पश्चात्माणस्तस्माणाद-
धाति तत्समीरयत्यथ संधृत्य पृथग्निर्जास्ते शुन्धामीति पञ्चिर्वै प्रतिविष्टति प्र-
तिष्ठित्याऽएष तदेनं प्रतिष्ठापयति ॥ ६ ॥ अथ या आपः परिशिष्यन्ते । अर्धा
वा यावत्यो वा ताभिरेनं यज्ञपानश्च शीर्षितोऽग्रेऽनुपिञ्चतस्तस्माणां रचैवास्मिन्तौ
धचस्तथैनमतः समीरयतः ॥ ७ ॥ तद्यत्कूरीरुर्वन्ति । यदास्थापयन्ति शान्तिरापस्त-

पस्तदग्निः शान्त्या शमयतस्तदग्निः संवचः ॥ ८ ॥ तावन्नुपिञ्चतः । नमस्तऽ
आप्यायतां वाक्तऽआप्यायतां प्राणस्तऽआप्यायतां चुचुस्तऽआप्यायताथ ध्रुवं
तऽआप्यायतामिति तस्माणां चस्तत्समीरयतो यच्च कूर यदास्थितं तत्तऽआप्या-
यतां निष्ठपापतामिति ॥ ९ ॥ तद्यत्कूरीरुर्वन्ति । यदास्थापयन्ति शान्तिरापस्त-
दग्निः शान्त्या शमयतस्तदग्निः संवचस्तत्रे गन्धर्वाति सन्धेयंकुरुतः शमहोभ्य
इति जघनेन पशुं निनयतः ॥ १० ॥ तद्यत्कूरीरुर्वन्ति । यदास्थापयन्ति नेदेतदन्व
शान्तान्धोराणां यज्ञस्येति तस्माच्छमहोभ्य इति जघनेन पशुं निनयतः ॥ ११ ॥
अथोक्तां पशुं पर्यस्पन्ति । स तृणमन्तर्द्धात्योपधे आयस्येति वृजो वाऽअसि-
स्तथो हैनामेप वृजोऽसिर्न दिनस्तथासिनाभिनिदधाति स्वधिते मैनथहिथसी-
मिनि वृजो वाऽअसिस्तथो हैनामेप वृजोऽसिर्न दिनस्ति ॥ १२ ॥ मा या प्रजातायः ।

तथाभिनिन्दधाति सा हि यन्नुक्ता धेया तद्यग्रं तृणस्य तत्सव्ये पाणौ कुप-
 तेऽथ यद्वृत्तं तदक्षिणेनादत्ते ॥ १३ ॥ स यत्राक्षयति । यत् एतन्नलोहितमु-
 त्यतति तदधयतोऽनक्ति रक्षमां भागोऽग्नीनि रक्षमाँ तेष भागा यद्वृत्त-
 ॥ १४ ॥ तदुपास्याभिविष्टति । इदमद्वैत्तोऽभिविष्टापीदमद्वैत्तोऽववापऽद-
 द्वमद्वैत्तोऽधमं तपो नयामीति तद्यज्ञेनैतन्नाष्टा रक्षामँस्यवराधते तद्यदमूलमु-
 भयतः परिक्षिन्नं भुज्यमूलं वाऽद्विष्टमुभयतः परिक्षिन्नं रक्षोऽन्तरिक्षमनुचरति
 यथाय एवमोऽमूल उभयतः परिक्षिन्नोऽन्तरिक्षमनुचरति तस्मादमूलमुभयतः परि-
 क्षिन्नं भवति ॥ १५ ॥ अथ वषाधूपयणौ । तथा वषाधूपयणौ
 श्रोत्रांति धृतेन द्यावापृथिवी श्रोत्रुवायागिति तदिमे द्यावापृथिवीऽर्जुना रसेन
 भाज्यत्यनुयोरुर्ध्वं रसं द्रुधाति ते रसवत्याऽवपजीवनीयेऽश्वाः प्रजा उपजीवन्ति
 ॥ १६ ॥ काष्मर्यमर्यो वषाधूपयणौ भवतः । यत्र वै देवा अग्रे पशुमालेभिरे
 तदुदीचः कृष्णमाखस्या वाहेनैवः पपात स एष युनस्यतिरजायत तत्तत्कृष्यमाण-
 स्याबाहुपनत्तस्मात्कार्प्यस्तोत्रैर्वैवमेतन्मयेन समर्पयति कृत्स्नं करोति तस्मात्कार्प्य-
 मर्यो वषाधूपयणौ भवतः ॥ १७ ॥ तां परिवासयति । तां पशुधूपणे प्रतपति
 तपो हास्पात्रापि श्रुता भवति पुनरुत्सुकमग्नीनादत्ते ते जघनेन चात्वालं यन्तितऽ-
 श्वायन्त्यामछन्त्याहवनीयं स एतत्तृणमध्वपुराहवनीये प्रास्पतिवायो वेस्तोकान-
 मिति स्तोकानाँ हैषा समित् ॥ १८ ॥ अयोधरतस्तिष्ठन्वषां प्रतपति । अत्ये-
 ष्यन्त्याऽपुपोऽग्निं भवति दक्षिणतः परीत्य श्रपविष्यंस्तस्मादप्यैताज्जिन्नुते
 तयो हैममेवोऽतियुक्तमग्निर्न हिनस्ति तस्मादुचरतस्तिष्ठन्वषां प्रतपति ॥ १९ ॥
 तामन्तरेण पूर्वं चार्गित् च हरन्ति । तद्यत्समया न हरन्ति येनान्वाग्निं हवीँ वि
 हरन्ति नेदुश्रुतया समया यद्वं प्रसजामेति यदु वाहेनैव न हरन्त्यग्रेण पूर्वं बद्धिर्धा
 यज्ञात्तुर्पुस्तस्मादन्तरेण पूर्वं चार्गित् च हरन्ति दक्षिणतः परीत्य प्रतिप्रस्थाता
 श्रपयति ॥ २० ॥ अथ स्रोत्रेणोपहृत्याज्यम् । अन्वर्पुर्प्राप्तमभिजुहोत्यग्निराज्यस्य
 वेतु स्वाहेति तयो हास्पते स्तोत्राः श्रुताः स्याद्वाकृता आहुतयो भूत्वाग्निं प्राप्नु-
 वन्ति ॥ २१ ॥ अथाह स्तोकेभ्योऽनुवृद्धीति । आग्नेयी स्तोकेभ्योऽन्वाह तद्य-
 दाम्नेयी स्तोकेभ्योऽन्वाहेतः प्रदाना वै वृष्टिरितो धाम्नैर्वृष्टिं वनुते स एतै स्तो-
 कैरेतान्त्सोकान्यनुते तऽप्ये स्तोत्रा वर्षन्ति तस्मादाम्नेयी स्तोकेभ्योऽन्वाह यदा
 श्रुता भवति ॥ २२ ॥ अथाह प्रतिप्रस्थाता श्रुता प्रचरेति । श्रुचायाद्याध्वर्ष-
 रविक्रम्याश्चान्याह स्याद्वाकृतिभ्यः प्रेष्येति वषट्कृते जुहोति ॥ २३ ॥ हुत्वा-

वपामग्रेऽग्निधारयति । अथ पृषदाज्यं तदु ह चस्काध्वर्यवः पृषदाज्यमेवाग्नेऽग्नि-
धारयन्ति प्राणः पृषदाज्यमिति वदन्तस्तदु ह याज्ञवल्क्यं चस्काध्वर्युरनुव्याजहा-
रैर्बु कुर्वन्तं प्राणं वाऽअयमन्तरमादध्वर्युः प्राण एनं हास्यतीति ॥ २४ ॥
म इ स्म वादुऽअन्त्रे च पाद । इमौ पलितौ वादु कस्विदात्ताशस्य वृचो बभूवेति न
तदु द्विद्येतोत्तमो वाऽएष प्रयाजो भवतीदं वै हविर्यज्ञ उच्यते प्रयाजे ध्रुवापेवाग्नेऽ-
ग्निधारयति तस्य हि प्रथमात्राज्यमार्गो होप्यन्भवति वषां वाऽअत्र मथमात्रं
होप्यन्भवति तस्माद्वपामेवाग्नेऽग्निधारयेदथ पृषदाज्यमथ वृत्पशुं नाभिधारयति
नेदु शृतमभिघाऽवाणीत्येतदेवास्य सर्वः पशुरभिधारितो भवति वृत्पशुमभिधारयति
तस्माद्वपामेवाग्नेऽग्निधारयेदथ पृषदाज्यम् ॥ २५ ॥ अथाज्यमुपस्तृणीते । अथ हि-
रण्यशकलमुवधात्वय वपामवध्वाहग्नीषोमाभ्यां ह्यगस्य वषां मेदसोऽनुमूही-
त्यथ हिरण्यशकलमुवधात्वयोपरिष्ठाद्वराज्यस्याग्निधारयति ॥ २६ ॥ तद्यद्वि-
रयंशकलावभितो भवतः । अन्ति वाऽएतत्पशुं वदन्तौ जुहवत्पशुतमापुर्हिरेण्यं
तदगृह्णन्त्यापि प्रतितिष्ठति तथात उदेति कृया संजीवति तस्माद्विरण्यशकलाव-
भितो भवत आध्वाग्याहग्नीषोमाभ्यां ह्यगस्य वषां मेदः मेप्येति न प्रक्षिप्तमि-
त्याह प्रमुते प्रक्षिप्तमिति वृषदकृते जुहोति ॥ २७ ॥ हुत्वा वषां समीच्यौ । वषाश्र-
पयौ कृत्वा नुप्रासयति स्वाहाकृतेऽऊर्ध्वनभसं पारुतं मच्छतमिति मेदिमेऽअगुया
सतो याभ्यां वषामुशिश्रयोमेति ॥ २८ ॥ तद्यद्वपया चरन्ति । यस्यै वै देवतायै
पशुमालुमन्ते ताम्रैतदेवतामन्तेन मेधेन प्रीणाति सैषा देवतानेन मेधेन प्रीता शान्तो-
चाराणि हवींश्चि अप्यमालान्युपरमति तस्माद्वपया चरन्ति ॥ २९ ॥ अथ चात्वा-
ले मार्जयन्ते । कूरीवाऽएतत्कुर्वन्ति यत्संज्ञयन्ति यदिशासनि शान्तिरापस्तदग्निः ।
शान्त्या शमयन्ते तदग्निः संदधते तस्माच्चात्वाले मार्जयन्ते ॥ ३० ॥ घ्राह-
णम् ॥ ३१ ॥ [८. २.] ॥ ॥

यदेवत्यः पशुर्भवति । तदेवत्यं पुरोडाशमनुनिर्वपति तद्यत्पुरोडाशमनुनिर्वपति
सर्वेणं वा एष पशूनां मेधो यद्विद्विषा तेनैवैनमेतन्मेधेन समर्चयति कृत्स्नं करोति
तस्मात्पुरोडाशमनुनिर्वपति ॥ १ ॥ अथ यद्वपया प्रचर्ग । एतेन पुरोडाशेन प्रचर्ग-
ति मध्यतो वाऽदमां वषामुत्सिदन्ति मध्यतु पृथ्वीमन्तेन मेधेन समर्चयति कृत्स्न
करोति तस्माद्वपया प्रचर्गतेन पुरोडाशीन प्रचरत्येवैतत्पशुमनुपशु वय चैष पशुं
पुरोडाशोऽनुनिरुप्यते ॥ २ ॥ अथ पशुं त्रिशास्ति । त्रिः प्रच्यावयतात्तिः
हृदयपुचमं कुरुतादिति त्रिहृदि यज्ञः ॥ ३ ॥ अथ शमितारं मथंशास्ति ।

तो देवाः स्विष्टकृते ऋद्धाण्यपाभजंस्तस्मात्स्वद्धाण्यथासुरा अराधंञ्छीर्णोऽध
सयोऽनूरुस्थापरसरुधयो स्तस्मात्तेषां नावयेद्यन्नेव त्वष्टानूकमभ्यवमत्तस्माद्
नूरुस्य नावयेदथादाम्नीपोमाभ्यां आगस्य हविषोऽनुवृष्टीत्याध्रान्याहाग्नीषो-
माभ्यां आगस्यहविः मेप्येति न प्रस्थितमित्याह प्रमुते प्रस्थितमिति ॥ २६ ॥
अन्तरेणार्धर्चो याज्यायै वसाहोमं जुहोति । इतो वाऽअग्रधूर्चो मेघ उत्थितो
यमस्या इयं रसं प्रजा उपजीवन्त्यर्वाचीनं दिवो रसो वै यंसाहोमो रसो मेघो
इमेनैवैतत्सं तीक्ष्णकरोति तस्मादयं रसोऽग्रयानो न क्षीयते ॥ २७ ॥ तदन्तरेण ।
अर्धर्चो याज्यायै वसाहोमं जुहोतीयं वाऽअग्रधूर्चोऽसौ धीर्धूर्चोऽन्तरा वै यावा-
पृथिवीऽअन्तरिक्षमन्तरिक्षाय वै जुहोति तस्मादन्तरेणार्धर्चो याज्यायै वसाहोमं
जुहोति ॥ २८ ॥ स जुहोति । घृतं घृतपावानः पिवत वसां वसापावानः पिवन्ना-
न्तरिक्षस्य हविरसि स्वाहृतेतेन यमुपा जुहोति वैश्वदेवं वाऽअन्तरिक्षं तद्यदेने-
नेत्राः प्रजा । प्राणस्तपश्चोदानस्त्यश्चान्तरिक्षमनुचरन्ति तेन वैश्वदेव उपदकृते जु-
होति यानि जुहामवदानानि भवन्ति ॥ २९ ॥ अथ जुहा पृषदाज्यस्योपधनाश्वा
ह । वनस्पतयेऽनुवृष्टीत्याध्रान्याह वनस्पतये मेप्येति उपदकृते जुहोति तद्यद्वनस्प-
तये जुष्टोत्पेतमेवैतत्सं यूपं भागिनं करोति सोमो वै वनस्पतिः पशुमेवैतत्सोमं
करोति तद्यदन्तरेणोभेऽग्राहुती जुहाति तपोभ्यं व्याप्नोति तस्मादन्तरेणोभेऽग्रा-
हुती जुहोति ॥ ३० ॥ अथ यान्युपभृत्पदानानि भवन्ति तानि समानयमान
आहारतये स्विष्टकृतेऽनुवृष्टीत्याध्रान्याहाग्नये स्विष्टकृते मेप्येति उपदकृते जुहो-
ति ॥ ३१ ॥ अथ यदसाहोमस्य परिशिष्यते । तेन दिशो व्यापारयति
विशः प्रदिश आदिशो विविश उदिशो दिग्भ्यः स्वाहेति रसो वै वसाहोमः स-
र्वास्वेवैतद्दिशु रसं दधाति तस्मादयं दिशि-दिशि रसोऽभिगम्यते ॥ ३२ ॥ अथ
पशुं संमृशति । एतर्हि संमृशनस्य कालोऽथ यत्पुत्रा संमृशति चऽहमऽ उपतिष्ठन्ते
ते विमथिष्यन्तऽहुतिं शङ्कमानो ययु विमायाञ्च शङ्केतान्नैव संमृशेत् ॥ ३३ ॥
षेन्द्रः प्राणः । अद्वेऽअद्वे निदीर्घपदैन्द्र उदानोऽ अद्वेऽअद्वे निरीन इति यद-
द्विशो यिकृचो भवति तत्पाणोदानाभ्यां संदधाति देव त्वष्टर्भूरि ते सः स-
मेवु सलवः यद्विपुरुषं भवातीति कृत्स्नवृद्धमेवैतत्करोति देवत्रा यन्तमवसे सखा
योऽनु त्वा मातृमपितरो मदन्तिगतिं त्वयैवमहौपीचदेनं कृत्स्नं कृत्वानुसमस्पति
मोऽस्यकृत्स्नोऽप्रणिम् ॥ ३४ ॥ वाहयाम् ॥ ४ [८. ३.] ॥

पृथिवीभ्यां परिगृहीतास्तयोऽप्येष एतत्प्रजाः सृष्टा ता आवापृथिवीभ्यां परिगृह्णा-
ति ॥ १७ ॥ अथात्पुपयजति । स यन्नात्पुपयजेत्तावत्यो हवाग्रे प्रजाः सृष्टास्ताव-
त्यो हैः स्युर्न प्रजायेत्तथ यदत्पुपयजति प्रैवैतज्जनयति तस्मादिमाः प्रजाः पुन-
रभ्यावृत्तं प्रजायन्ते ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [८.४] ॥ षष्ठः प्रपाठकः ॥
काण्डिकासंख्या ११२ ॥ ॥

सोऽपुपयजति । यज्ञं गच्छ स्वाहेत्यापो वै यज्ञ आपो देतो देत एवैतत्सिञ्चति
॥ १॥ सोमं गच्छ स्वेदेति । देतो वै सोमो देत एवैतत्सिञ्चति ॥ २॥ दिव्यं नभो गच्छ
स्वाहेति आपो वै दिव्यं नभ आपो देतो देत एवैतत्सिञ्चति ॥ ३॥ अग्निं वैरवान् दे-
गच्छ स्वाहेति । इयं वै पृथिव्या अग्निर्वानरः सेतुं प्रतिष्ठेयमेवैतत्प्रतिष्ठामभिप्रजयति
॥ ४ ॥ अथ मुखं त्रिमृष्टे । मनो मे हृदि यच्छेति तथा होषपृष्टात्मात्तं नानुमृष्टाक्ति
॥ ५ ॥ अथ जाघन्या पत्नीः संयाजयन्ति । जघनार्थो वै जाघनी जघनार्थाद्वै यो-
पायै प्रजाः प्रजायन्ते तत्प्रैवैतज्जनयति यज्जाघन्या पत्नीः संयाजयन्ति ॥ ६ ॥
अन्तरतो देवानां पत्नीभ्योऽवद्यति । अन्तरतो वै योपायै प्रजाः प्रजायन्तऽपु-
रिष्टाऽग्नये सृष्टपतयऽपुपरिष्टाद्वै वृषा योषामभिद्रवति ॥ ७ ॥ अथ हृदयशूलं ना-
चभृथं यन्ति । पशोर्है वाऽभालभ्यमानस्य हृदयश्च शुक्लस्य भवति हृदयाद्दृढयश-
लमथ पुच्छतस्य परितः सन्ति तदलं नुप तस्मादु परितः चैव शूलारुपांस्तपिः प्रच्युते
पशौ हृदयं प्रवृद्धो तमं प्रत्यवदधाति ॥ ८ ॥ अथ हृदयशूलं प्रयदति । तत्र पृथिव्यां पशु-
स्वेन्नाप्सु स यत्पृथिव्या पशुस्येवोपधीश्च वनस्पतौ चैषा शुक्लविशेषदत्सु पशुस्येव
एषा शुक्लविशेषस्यात्र पृथिव्या तात्सु ॥ ९ ॥ अथ पशुस्येव तत्र । यत्र शुक्लस्य चार्द्रस्य
च संधिः स्वातन्त्र्यपदेषुऽप्यस्य वयायनाय भूतायेव त्रेण यूपमुदपात्रं नितीय यत्र
शुक्लस्य चार्द्रस्य च संधिर्भवति तदुपपादति मापो मौपयार्द्रितीतीति तत्र
नापो मौपधीर्दिनस्ति घाम्ना-घाम्नो राजंस्त्वतो वरुण नो मुञ्च । युदाहुरग्न्या
ति वरुणंति शपाभेदे तुतो वरुण नो मुञ्चेति तदेनश्च सर्वस्माद्वरुणपाशात्सर्वस्मा-
द्वरुणपात्रमुञ्चति ॥ १० ॥ अथाभिप्रयजते । सुभिजिषा न आप ओपययः स
न्तु दुर्भिजिषास्तस्मै सन्तु योऽस्मान्नेष्टि यं च वयं दिव्य इति यत्र वाऽएतेन
चरन्त्यापश्च ह वाऽअस्मात्तावदोपधयश्चापकम्येव तिष्ठन्ति तदु ताभिर्मित्रे
कुरुते तयो हैनं ताः पुनः प्रविशन्त्येषो तत्र प्रायश्चित्तः क्रियते स वै नाम्नं
पोमीयस्य पशोः करोति नाम्नेयस्य चत्वायाऽप्यवानुबन्धाय तांश्चैव सर्वो-

यज्ञः संतिष्ठतऽएतद् हास्याग्नीषोमीयस्य च पशोरग्नेयस्य च हृदयशूलेन च-
रितं भवति यद्वशायाश्चरन्ति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [८. ५.] ॥ अष्टमोऽ-
ध्यायः [२३.] ॥

प्रजापतिर्धै प्रजाः ससृजानो रिरिचान्-इवामन्यत । तस्मात्पराच्यः प्रजा
आसुर्नास्य प्रजाः ध्रियेऽन्नाद्याय तस्यिरे ॥ १ ॥ स ऐक्ष्यतारि स्वयम् । अस्मा-
ऽउ क्रामायासृष्टि न मे स क्रामः सप्रार्थि पराच्यो मत्प्रजा अभूवन्न मे प्रजाः ध्रियेऽ-
न्नाद्यायास्थपतेति ॥ २ ॥ स ऐक्षत प्रजापतिः । कथं नु पुनरात्मानमाप्या-
ययेद्योप मा प्रजाः समवर्ततेरंतिष्ठेन्मे प्रजाः ध्रियेऽन्नाद्यायेति ॥ ३ ॥ सोऽर्ध-
ङ्काम्यंश्चचार प्रजाकामः । स एतामेकादशिनीमपश्यत्स एकादशिन्येषां प्रजा-
पतिः पुनरात्मानमाप्याययतोपैनं प्रजाः समवर्तन्तातिष्ठन्तास्य प्रजाः ध्रियेऽन्ना-
द्याय स वृत्तीपान्नेवेष्टामवत् ॥ ४ ॥ तस्मै कमेकादशिन्या यजेत । एवँ हैव
प्रजया पशुभिराप्यायतऽवृत्तैर्न प्रजाः समवर्तन्ते तिष्ठन्तेऽस्य प्रजाः ध्रियेऽन्नाद्याय
स वृत्तीपान्नेवेष्टा भवत्येतस्मै कमेकादशिन्या यजेत ॥ ५ ॥ स आग्नेयं प्रथमं पशु-
मालभते । अतिर्नैव देवतानां मुखं प्रजनयिता ॥ प्रजापतिः स उऽएव यजमानस्त-
स्मादाग्नेयो भवति ॥ ६ ॥ अथ सारस्वतम् । वाग्वै सरस्वती वाचैव तत्प्रजा-
पतिः पुनरात्मानमाप्याययत वागेनमुपसमावर्तत वाचमनुकामात्मनोऽकुरुत वा-
चोऽष्ट्वैष एतदाप्यायते वागेनमुपसमावर्तते वाचमनुकामात्मनः कुरुते ॥ ७ ॥
अथ सौम्यम् । अन्नं वै सोमोऽन्नेनैव तत्प्रजापतिः पुनरात्मानमाप्याययतान्न-
मेनमुपसमावर्ततान्नमनुकामात्मनोऽकुरुतान्नेनोऽष्ट्वैष एतदाप्यायतेऽन्नमेनमुपस-
मावर्ततेऽन्नमनुकामात्मनः कुरुते ॥ ८ ॥ तद्यत्सारस्वतमनु भवति । वाग्वै सर-
स्वत्यन्नं वाचो प्रसाम्यन्नादो हैव भवति ॥ ९ ॥ अथ पौ-
ष्णम् । पशवो वै पूषा पशुभिरेव तत्प्रजापतिः पुनरात्मानमाप्याययत पशव एन-
मुपसमावर्तन्त पशून्नुकामात्मनोऽकुरुत पशुभिर्वैष एतदाप्यायते पशव एनमुप-
समावर्तन्ते पशून्नुकामात्मनः कुरुते ॥ १० ॥ अथ बार्हस्पत्यम् । बृहद्वै बृहस्प-
तिर्ब्रह्मणैवैतत्प्रजापतिः पुनरात्मानमाप्याययत ब्रह्मेनमुपसमावर्तत ब्रह्मानुकामात्मनो-
ऽकुरुत ब्रह्मणोऽष्ट्वैष एतदाप्यायते ब्रह्मेनमुपसमावर्तते ब्रह्मानुकामात्मनः कुरुते
॥ ११ ॥ तद्यत्पौष्णमनु भवति । पशवो वै पूषा बृहद्वै बृहस्पतिस्तस्माद्ब्राह्मणः पशुभि-
र्भृष्युतमः पुराहिता इत्येव भवन्ति मुखऽह्नाहितास्तस्माद् तत्सर्वं इत्तवाजिनवासी

चरति ॥१२॥ अथ वैश्वदेवार्थः । सर्वं वै विश्वे देवाः सर्वेणैव तत्प्रजापतिः पुन-
रात्मानमाप्याययत सर्वमेनमुपसमावर्तत सर्वमनुकमात्मनोऽकुरुत सर्वेणोऽप्येष
एतदाप्यायते सर्वमेनमुपसमावर्तते सर्वमनुकमात्मनः कुरुते ॥ १३ ॥ तद्यद्वा-
ईस्पत्यमुन् भवति । ब्रह्मा वै बृहस्पतिः सर्वमिदं विश्वे देवा अस्यैतत्सर्वस्य
बृहद् मुखं करोति तस्मादस्य सर्वस्य ब्राह्मणो मुखम् ॥ १४ ॥ अथैन्द्रम् । इन्द्रियं
वै वीर्यमिन्द्र इन्द्रियेणैव तद्वीर्येण प्रजापतिः पुनरात्मानमाप्याययतेन्द्रियमेनं
वीर्यमुपसमावर्ततेन्द्रियं वीर्यमनुकमात्मनोऽकुरुतेन्द्रियेणोऽप्येष एतद्वीर्येणाप्यायतऽ-
इन्द्रियमेनं वीर्यमुपसमावर्ततऽइन्द्रियं वीर्यमनुकमात्मनः कुरुते ॥१५॥ तद्यद्वैश्वदेवमनु
भवति । क्षत्रं वाऽइन्द्रो विशो विश्वे देवा अन्नाद्यमेवास्माऽएतत्पुरस्तात्करोति ॥१६॥
अथ मरुतम् । विशो वै मरुतो भूमो वै विद्भूमैव तत्प्रजापतिः पुनरात्मानमाप्याययत
भूमैनमुपसमावर्तत भूमानमनुकमात्मनोऽकुरुत भूमनोऽप्येष एतदाप्यायते भूमै-
नमुपसमावर्तते भूमानमनुकमात्मनः कुरुते ॥ १७ ॥ तद्यद्वैश्वदेवमनु भवति । क्षत्रं वा-
ऽइन्द्रो विशो विश्वे देवा विशो वै मरुतो विशैरैतत्क्षत्रं परिवृद्धमिति तदिदं क्ष-
त्रमुभयतो विशा परिवृद्धम् ॥ १८ ॥ अथैन्द्राग्नम् । तेनो वाऽअग्निरिन्द्रियं वी-
र्यमिन्द्र उमाभ्यामेव तद्वीर्याभ्यां प्रजापतिः पुनरात्मानमाप्याययतोमेऽएनं वीर्ये-
ऽवसमावर्ततामुमे वीर्येऽअनुकेऽआत्मनोऽकुरुतोभाभ्याम्बैवैष एतद्वीर्याभ्यामा-
प्यायतऽवमेऽएनं वीर्येऽवसमावर्ततेऽवमे वीर्येऽअनुकेऽआत्मनः कुरुते ॥१९॥
अथ सावित्रम् । सविता वै देवानां ससविता तथो हास्माऽएते सवितृममृता
एव सर्वे कामाः समृध्यन्ते ॥ २० ॥ अथ वायुमन्तत आलभते । तदे-
नार्थं सर्वस्माद्वयपाशात्सर्वस्माद्वयपाशात्प्रमुञ्चति ॥ २१ ॥ तस्माद्यदि यूपकाद-
शिनी स्यात् । आग्नेयमेवाग्निष्ठे निपुञ्ज्यादधेतैरान्यथानपेयुर्वथापूर्वम् ॥ २२ ॥
यद्य् पशवेकादशिनी स्यात् । आग्नेयमेव यूपऽआलभेन्नयेतरान्यथापूर्वम् ॥ २३ ॥
तान्यत्रोदीचो नयन्ति । आग्नेयमेव यथं नयन्त्यथेतैरान्यथापूर्वम् ॥ २४ ॥
तान्यत्र निविध्यन्ति । आग्नेयमेव यथं दक्षिणार्धं निविध्यन्त्यथेतैरान्यथापूर्वम्-
ऽतिनीय यथापूर्वम् ॥ २५ ॥ तेषां यत्र वयमिः प्रचरन्ति । आग्नेयस्यैव
यथमस्य वयसा प्रचरन्त्यथेतैर्यथापूर्वम् ॥ २६ ॥ तैर्यत्र प्रचरन्ति । आग्नेये-
नैव यथमेन प्रचरन्त्यथेतैर्यथापूर्वम् ॥ २७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [९. १.] ॥

यत्र वै यज्ञस्य शिरोऽजिघत्स । तस्य इतो दुत्पायः प्रविवेश तेनैवेतत्प्रसेनायः ।

स्पन्दन्ते तमेवैतद्वसथं स्पन्दमानं मन्यन्ते ॥ १ ॥ स यद्वसतीवरीरुह्येति । तमेवैतद्व-
 समाधृत्य यज्ञं दधाति रसवन्तं यज्ञं करोति तस्माद्वसतीवरीरुह्येति ॥ २ ॥ ता वै
 सर्वेषु सवनेषु विभजति । सर्वेष्वेवैतत्सवनेषु रसं दधाति सर्वाणि सवनानि रस-
 वन्ति करोति तस्मात्सर्वेषु सवनेषु विभजति ॥ ३ ॥ ता वै स्पन्दमानानां गृही-
 यात् । ऐदि स यज्ञस्य रसस्तस्मात्स्पन्दमानानां गृहीयात् ॥ ४ ॥ गोपीथाय
 वाऽप्येता गृह्यन्ते । सर्वं वाऽऽवमन्यदिलयति यदिदं किं चापि योऽयं प्रवनेऽथेता
 एव भेलयन्ति तस्मात्स्पन्दमानानां गृहीयात् ॥ ५ ॥ शिवा गृहीयात् । एश्वर्य-
 ज्ञस्य रसं गृह्णातीति तस्मादिवा गृहीयादेतस्मै वै गृह्णाति य एष तपति विश्वेभ्यो
 घेना देवेभ्यो गृह्णाति रश्म्यो हस्य विश्वे देवास्तस्मादिवा गृहीयाद्विवे वाऽप्य-
 तस्माद्वेव शिवा गृह्णीयात् ॥ ६ ॥ एतद्ध वै विश्वे देवाः । यजमानस्य गृह्णा-
 गच्छन्ति स यः पुरादित्यस्यास्तमयावसतीवरीरुह्येति यथा श्रेयस्यागमिष्यत्याव-
 सथेनोपबलूतेनोपासीतैवं तच्छ्रुत्तद्धविः प्रविशन्ति त्रुष्टतामु वसतीवरीरूपवसन्ति
 उपवसथः ॥ ७ ॥ स यस्या गृहीताभ्यस्तमिषात् । तत्र प्रायश्चित्तिः क्रियते
 यदि पुरेजानः स्यान्निनाद्यागृहीयादिवा हि तस्य ताः पुरा गृहीता भवन्ति यद्यु-
 क्षनीजानः स्यात् एनमीजान् उपावसितां वा पर्यवसितो वा स्यात्तस्य निनाद्या-
 गृहीयादिवा हि तस्य ताः पुरा गृहीता भवन्ति ॥ ८ ॥ यद्युष्टतदुभयं न विन्देत् ।
 वरुणुमीशवायोपपुरेयास्तामुर्ग्युपरि धारयन् गृहीयाद्विरण्यं बोर्ग्युपरि धारयन्
 गृहीयात्तदेतस्य रवं क्रियते य एष तपति ॥ ९ ॥ अथातो गृह्णात्येव । हविष्मती-
 रिमा आप इति यज्ञस्य ह्यामु रसः प्रविशत्तस्मादाह हविष्मतीरिमा आप इति
 हविष्मां २ ॥ १ ॥ अविवासतीति हविष्मान्धेना यजमान अविवासति तस्मादाह हविष्मां-
 २ ॥ १ ॥ अविवासतीति ॥ १० ॥ हविष्मान्धेवोऽअध्वर इति । अध्वरो वै पक्षस्तत्तस्मै यज्ञाय
 गृह्णाति तथै हविष्मन्तं करोति तस्मादाह हविष्मान्धेवोऽअध्वर इति ॥ ११ ॥ हवि-
 ष्मां २ ॥ १ ॥ अस्तु सूर्य इति । एतस्मै वै गृह्णाति य एष तपति विश्वेभ्यो घेना देवेभ्यो
 गृह्णाति रश्म्यो हस्य विश्वे देवास्तस्मादाह हविष्मां २ ॥ १ ॥ अस्तु सूर्य इति ॥ १२ ॥
 ता आदृत्य जघनेन मूर्धपत्यथ सादयति । अग्नेर्वोऽपन्नगृहस्य मुदसि सादया-
 मीत्यग्नेर्वोऽनार्तगृहस्य मुदसि सादयामीत्येवैतदाहाय गृह्णाग्नीषोमीयः पशुः संतिष्ठते-
 ऽथ परिहरति व्युत्क्रामतेत्याह्नोग्रं हविर्धाने यजमान आस्ते ता आदत्ते ॥ १३ ॥ स
 वृत्तिणेन निष्क्रामति । ता वृत्तिणायाथ ओणौ सादयतीन्द्राग्न्योर्भागधेयी स्थे-
 ति विश्वेभ्यो घेना देवेभ्यो गृह्णातीन्द्राग्नी हि विश्वे देवास्ताः पुनरादृत्याग्नेय

पत्नीऽ सादयति स जघनेन पत्नीं पर्येत्य ता आदत्ते ॥ १४ ॥ स उत्तरेण नि-
ष्क्रामति । ता उत्तरायाऽ थोऽथौ सादयति मित्रावरुणयोर्भागधेयी स्थेति नैवऽ
सादयेवतिरिक्तयेतच्चैवऽ सम्पत्सम्पद्यतऽइन्द्राग्नोर्भागधेयी स्थेत्येव ब्रूयात्तदे-
वानतिरिक्तं तथा सम्पत्सम्पद्यते ॥ १५ ॥ गुप्त्यै वाऽपताः परिह्रियन्ते । अग्निः
पुरस्तादयैताः समन्तं पृज्यह्वयन्ते नाष्टा रुक्ताऽऽस्यपन्नत्यस्ता अग्नीध्रे साद-
यति विश्वेषां देवानां भागधेयी स्थेति तदासु विश्वान्देवान्संवेशयत्येते वै वृ-
सतां वरं तस्माद्वसतीक्यो नाम वसताऽ ह वै वरं भवति य एवमेतमेद ॥ १६ ॥
तानि वाऽपतानि समयजूऽपि भवन्ति । चतुर्भिर्वृद्धात्येकेन जघनेन गार्हपत्यऽ साद-
यत्येकेन परिहरत्येकेनाग्नीध्रे तानि सप्त यत्र वै वाचः प्रजातानि हन्दाऽऽसि
सप्तपदा वै तेषां परार्धा शृङ्गर्वेतामभिसम्पदं तस्मात्सप्त यजूऽपि भवन्ति ॥ १७ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ३ [९. २.] ॥

तान्सम्प्रबोधयन्ति । तेऽपु उपस्पृश्याग्नीध्रमुपसमायन्ति तऽआज्यानि वृ-
ह्यन्ते वृहीत्याज्यान्प्रायन्त्यासाद्याज्यानि ॥ १ ॥ अथ राजानमुपावहरति । इयं
वै मतिष्ठा जनूरासां प्रजानामिमामेवैतत्प्रतिष्ठापभ्युपावहरति तुमस्यै तनु ते तुमस्यै
जनयति ॥ २ ॥ अन्तरेणेषुऽउपानहरति । यज्ञो वाऽअनस्तुन्वेव यज्ञान् यहि
र्धा करोति प्रावसु संस्रवेऽपिनिद्रयाति स्रवं वै सोमो विशो प्रावाणः क्षत्रमेवै-
तद्विद्वध्वूहति तद्यत्संमुत्वा भवन्ति विश्वमेवैतस्संमुत्वा क्षत्रियमध्यविषादिनीं क-
रोति तस्मात्संमुत्वा भवन्ति ॥ ३ ॥ स उपावहरति । वृहे त्वा प्रनसे त्वेति युजमानस्यै-
तत्क्रामायाऽ वृदयेन हि प्रनसा युजमानस्तै क्लामं कामयते यत्क्राम्या यजते तस्मादाह
वृहे त्वा प्रनसे त्वेति ॥ ४ ॥ दिव्ये त्वा सूर्याय त्वेति । देवलोकाय त्वेत्येवैतदाह यदाह
दिवे त्वेति सूर्याय त्वेति देवेभ्यस्त्वेत्येवैतदाहोर्ध्वमिममध्वरं दिवि देवेषु होत्रा यज्ञे
स्यध्वरो वै यज्ञ ऊर्ध्वमिधं यज्ञं दिवि देवेषु वेहीत्येवैतदाह ॥ ५ ॥ सोम राजन्निरवास्त्वं
प्रजा उपावरोऽहेति । तदेनमासां प्रजानाम्प्रापित्याय राज्यायोपावहरति ॥ ६ ॥ अया-
नुसृज्योपतिष्ठते । विश्वास्त्वां प्रजा उपावरोऽहन्त्वित्य यथायथमिव वाऽपतत्करोति
यदाह विश्वास्त्वं प्रजा उपावरोऽहेति स्रवं वै सोमस्तत्प्रावस्यसं करोति तद्वेदमनु पा-
पवस्समं क्रियतेऽथात्र यथायथं करोति यथापूर्वं यदाह विरवास्त्वां प्रजा उपाव-
रोऽहन्त्विति तदेनमाभिः प्रजाभिः प्रत्यवरोहयति तस्मादु क्षत्रियमायन्तमिमाः प्रजा
विशः प्रत्यवरोहन्ति तमवस्तादुपासतऽउपसन्नो होता मातरनुवाकमनुवक्ष्यम्भवति

॥ ७ ॥ अथ समिधमभ्यावधाह । देवेभ्यः मातर्यावभ्योऽनुब्रूहीति छन्दाधिसि वै
 देवाः मातर्यावणश्छन्दाधस्यनुयाज्ञा देवेभ्यः भेष्य देवान्यजेति वाऽअनुयाज्ञैश्चर-
 न्ति ॥ ८ ॥ तदु द्वैकस्याहुः । देवेभ्योऽनुब्रूहीति तदु तथा न ब्रूयाच्छन्दाधिसि
 वै देवाः मातर्यावणश्छन्दाधस्यनुयाज्ञा देवेभ्यः भेष्य देवान्यजेति वाऽअनुयाज्ञै-
 श्चरन्ति तस्मादु भूयोदेवेभ्यः मातर्यावभ्योऽनुब्रूहीत्येव ॥ ९ ॥ अथ यत्समिधम-
 भ्यावधाति । छन्दाधस्येवैतस्मिन्नेज्य यजोता मातरनुवाकमन्वाह छन्दाधस्ये-
 वैतत्पुनराप्याययत्पयातयामानि करोति यातयामानि वै देवैश्छन्दाधिसि छन्दाधि-
 हि देवाः स्वर्गं लोकं समाश्नुचन न वाऽअत्र स्तुवते न शंशसन्ति तच्छन्दाध-
 स्येवैतत्पुनराप्याययत्पयातयामानि करोति तस्यासयामैषं तन्वते तस्माज्जोता
 मातरनुवाकमन्वाह ॥ १० ॥ तदाहुः । कः मातरनुवाकस्य मतिगर इति जामदग्नैवा-
 ध्वर्युरुपासीत स युष्मिषिति स देवास्य मतिगरस्तदु तथा न कुर्यादिति निद्राया-
 ष्वपि क्राम्यथ स्वप्यात्स एव होवा मातरनुवाकं परिक्रयाति तत्प्रचरणीति धूमभवति
 तस्यां चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा जुहोति ॥ ११ ॥ एव वै यज्ञस्य शिरोऽछिद्यत ।
 तस्य रसो वृत्वापः प्रविवेश तमदः पूर्वपूर्वसतीवरीभिर्दाहरत्यथ योऽत्र यज्ञस्य
 रसः प्ररिशिष्टस्तुमेवैतदुहति ॥ १२ ॥ यद्धैवतामाहुति जुहोति । एतमेवैतद्यज्ञस्य
 रसमभिप्रस्तुणीते तमाकन्दे याभ्य उ चैवैतां देवताभ्य आहुति जुहोति ता एवै-
 तमीणाति ता अस्मै वृत्ताः प्रीता एतं यज्ञस्य रसं संनमन्ति ॥ १३ ॥ शतम्
 २२०० ॥ ॥ त जुहोति । शृणोत्वग्निः समिधा हवं मऽहुति शृणोतु मऽइदमग्नि-
 रनु मे जानास्त्वित्येवैतदाह शृण्वन्त्वापो भिषणाश्च देवीरिति शृण्वन्तु मऽइदं
 माषाणोऽनु मे जानन्स्त्वित्येवैतदाह श्रोता ग्रावाणो विदुषो न यज्ञमिति शृण्वन्तु मऽइदं
 माषाणोऽनु मे जानन्स्त्वित्येवैतदाह विदुषो न यज्ञमिति विद्याधयो हि माषाणाः
 शृणोतु देवः सविता हवं मे स्वाहेति शृणोतु मऽइदं देवः सचितानु मे जानास्त्वि-
 त्येवैतदाह सविता वै देवानां प्रसविता तत्सन्निवृत्तं एवैतद्यज्ञस्य रसमृहति
 ॥ १४ ॥ अथापरं चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा । तदहं यजन्नादाप इष्य होतरित्यप
 इच्छ होतरित्येवैतदाह तद्यजतो होतान्वादैतमेवैतद्यज्ञस्य रसमभिप्रस्तुणीते तमा-
 कन्देऽप्यतानु चैवैतानुतिष्ठते नेदेनानन्तरं नाप्राश्नाधिसि हितसन्निति ॥ १५ ॥
 अथ सम्प्रेष्यति । मैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्यवेहिनेष्टः प्रतीरुद्वानयैकधनिन एताग्नी-
 च्चात्वाले वसतीवरीभिः प्रत्युपतिष्ठसै होतृचममेन चेति सम्प्रेष्य एवैषः ॥ १६ ॥
 तऽउद्वचो निष्क्रामन्ति । अघनेन चात्वालेष्टेष्टाग्नीध्रं स यस्यां ततो दि-

यथापो भवन्ति तद्यन्ति ते वै सह पत्नीभिर्यन्ति तद्यत्सह पत्नीभिर्यन्ति ॥ १७ ॥
 यत्र वै यज्ञस्य शिरोऽभिघत । तस्य रसो द्रुत्वापः प्रविवेश तमेते गन्धर्वाः
 सोमरक्षा जुगुप्सुः ॥ १८ ॥ ते ह देवा ऊचुः । इयमु न्वेवह नाष्टा यदिमे गन्धर्वाः
 कथं न्विममभयेऽनाष्टे यज्ञस्य रसमाहरमेति ॥ १९ ॥ ते होचुः । योषित्कामा वै
 गन्धर्वाः सह पत्नीभिरयाम ते पत्नीष्वेव गन्धर्वा गन्धर्वान्त्ययैतमभयेऽनाष्टे य-
 ज्ञस्य रसमाहरित्याम इति ॥ २० ॥ ते सह पत्नीभिरीयुः । ते पत्नीष्वेव
 गन्धर्वा जगृध्र्यैतमभयेऽनाष्टे यज्ञस्य रसमाजहुः ॥ २१ ॥ तयोऽप्यैष-
 एतत् । सहैव पत्नीभिरेति ते पत्नीष्वेव गन्धर्वा गृध्रान्त्ययैतमभयेऽनाष्टे
 यज्ञस्य रसमाहरति ॥ २२ ॥ सोऽपोऽभिचुहंति । एताथै ह वाऽआहु-
 तिथं हुतामेव यज्ञस्य रस उपसमेति तां मत्पुत्तिष्ठति तमेवैतदाविष्कृत्य
 गृह्णाति ॥ २३ ॥ यदेवैतामाहुतिं जुहोति । एतमेवैतद्यज्ञस्य रसमभिप्रसृणीते
 तमारुन्दे तमपो याचति याभ्य च चैवेतां देवताभ्य आहुतिं जुहोति ता एवैतस्मी-
 णाति ता अस्मै वृताः प्रीता एतं यज्ञस्य रसं संनमन्ति ॥ २४ ॥ स जुहोति ।
 देवीरापोऽअपांनपादिति देव्यो ह्यापस्तस्मादाह देवीरापोऽअपांनपादिति यो व ऊ-
 र्विर्हविष्य इति यो व ऊर्ध्विर्हविष्य इत्येवैतदाहेन्द्रियावान्मन्त्रिन्तम इति वीर्यवानि-
 त्येवैतदाह यतुरेन्द्रियावानिति मन्त्रिन्तम इति स्वादिषु इत्येवैतदाह तं देवेभ्यो देव-
 त्वा वत्सत्वेतदेना अपाचिष्ट यदाह तं देवेभ्यो देवत्वा दत्तेति शुक्रपेभ्य इति सत्यं
 वै शुक्रं सत्यपेभ्य इत्येवैतदाह येषां भाग स्य स्वाहेति तेषामु छेपु भागः ॥ २५ ॥
 अथ मैत्रावरुणचमसेनैतामाहुतिमप्लावयति । कार्परसीति यथा वाऽअक्षरारोऽग्नि-
 ना प्लातः स्यादेवमेवाहुतिरेतया देवतया प्लाता भवति शान्तं वाऽएताभिरग्नि-
 रुपसृज्यन्भवति या एता मैत्रावरुणचमसे ब्रह्मा वाऽआज्यं देतः सोमो नेहृजे
 णाज्येन देतः सोमं दिनसानीति तस्माद्वाऽअप्लावयति ॥ २६ ॥ अथ गृह्णा-
 ति । समूद्रस्य त्वासित्याऽवृक्षयापीत्यापो वै समूद्रोऽप्स्ववैतद्वृत्तिरिति दधाति तस्मा-
 द्वाप एतावति भोगेमुज्यमाने न लीयन्ते तदन्वेकमनानुभवन्ति तदनु पान्तेनान्
 ॥ २७ ॥ तद्यन्मैत्रावरुणचमसेन गृह्णाति । यत्र वै देवेभ्यो यज्ञोऽप्राक्कामतमेतदेवाः
 मैत्रेरेव मैत्रैरुन्पुरोरुग्भिः प्रारोचयन्नितिर्हवेदयंस्तस्मान्मैत्रावरुणचमसेन
 गृह्णाति ॥ २८ ॥ तदञ्जायन्ति । मत्पुत्तिष्ठतेऽग्नीच्छात्वाले वसतीवरीभिरच
 होतृचमसेन च स उपर्युपरि चात्वालं सधंस्पर्शयति वसतीवरीरच मैत्रावरुण-
 चमसं च सम्रापोऽअद्विरग्यत सम्रोषधीभिरोषधीरिति यरचासौ पूर्वपुरादतो

यज्ञस्य रसो यश्चाद्याहृतस्तमेवैतदुभयं सः सृजति ॥ २९ ॥ तद्वैके । ऐव-
मैत्रावरुणचमसे वसतीवरीर्नपन्त्या मैत्रावरुणचमसाद्वसतीवरीषु यश्चातो पूर्व-
पुराहृतो यज्ञस्य रसो यश्चाद्याहृतस्तमेवैतदुभयं सः सृजाम इति वदन्तस्तदु-
त्थानं कुर्याद्यद्वाऽऽध्वनीये समवतयति तत्रैवैष उभयो यज्ञस्य रसः सः
सृज्यतेऽथ होतृच मे वसतीवरीर्गृह्णाति निश्राभ्याभ्यस्तशुद्धिपरि चात्वालं
सः स्पर्शयत्यतो वैदेवा दिवेषुपोदक्रामंस्तघ्नमानमेवैतत्स्वर्गं पन्थानमनुसंरुपा-
पयति ॥ ३० ॥ तऽश्नायन्ति । तथैव होता पृच्छत्यध्वर्योऽवेरपा ३ इत्यविदोऽपा ३ इ-
त्येवैतदाह तं पूत्याहोतेव ननमुरिस्त्यविदमथो मेऽनं सतेत्येवैतदाह ॥ ३१ ॥ स
यद्यग्निष्टोमः स्यात् । यदि प्रचरण्याः सः सन्नवः परिशिष्टोऽलं होमाय
स्यात्तं जुहुयाद्यद्यु ज्ञालं होमाय स्यादपरं चतुर्गृहीतमाभ्यं गृहीत्वा जुहोति
यमन्ने पृत्सु मर्त्यमवा वाजेषु यं जुनाः । स युन्ता शश्वतीरिषः स्वाहो-
त्याग्नेय्या जुहोत्यग्निर्वाऽऽग्निष्टोमस्तदग्नावग्निष्टोमं पृतिष्ठापयति मर्त-
वत्या पुरुषसंमितो वाऽऽग्निष्टोम पञ्च जुहुयाद्यग्निष्टोमः स्यात् ॥ ३२ ॥
यष्टुवध्यः स्यात् । मध्यमं परिधिमुपस्पृशेत्त्रयः परिधयस्त्रीण्युक्थाम्येतैर हि त्रिं
यज्ञः । मतिरितिष्ठति यष्टुऽअतिरात्रो वा षोडशी वा स्यान्नैव जुहुयान्तं मध्यमं परिधि-
मुपस्पृशेत्समुच्चैव तूष्णीमेत्य प्रपद्येत तद्यथायथं यज्ञकतूष्ण्यावर्तयति ॥ ३३ ॥ अ-
पुक्षा—अपुक्षा एकधना भवन्ति । प्रयो वा पञ्च वा पञ्चन वा सप्त वा सप्त वा
नव वा नव वैकादश वा वैकादश वा त्रयोदश वा त्रयोदश वा पञ्चदश वा
द्वन्द्वमह मिथुनं मजननमथ य एष एकोऽतिरिच्यते स यजमानस्य ध्रियमभ्यति-
रिच्यते स वाऽप्याः सधनं यो यजमानस्य ध्रियमभ्यतिरिच्यते तद्यदेपाः सधनं
तस्मादेकधना नाम ॥ ३४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [९.३] ॥

अथाधिषवणे पर्युपविशन्ति । अथास्याः हिरण्यं बध्नीते द्वयं वाऽइदं न तृ-
तीयमस्ति सत्यं चैवानृतं च सत्यमेव देवा अनृतं मनुष्या अग्निरेतसं वै हिर-
ण्यं सत्येनाः शूनुपस्पृशानि सत्येन सोमं पुराह्वानीति तस्माद्वा अस्याः
हिरण्यं बध्नीते ॥ १ ॥ अथ प्रावाणमादत्ते । ते वाऽपुतेऽश्मन्मया प्रावाणो भव-
न्ति देवो वै सोमो दिवि हि सोमो वृत्रो वै सोम आसीत्तस्यैतच्छरीरं यन्निर्ग-
यश्चमानस्तच्छरीरेणैवैनमेतत्समर्पयति कृत्स्नं करोति तस्मादश्मन्मया भवन्ति घ्न-
न्ति वाऽपुनेमेतद्यदभिपुष्यन्ति त्रमेतेन घ्नन्ति तथात बुदेति तथा मंजीवति तु-

स्मादश्मभ्यां प्रावाणो भवन्ति ॥२॥ तस्मादचे । देवस्यत्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्वा-
हुभ्यां पूषणो हस्ताभ्यामाददे रावासीति सविता वै देवानां प्रसविता तत्सवितु-
प्रसूत एवैनमेतदादचेऽश्विनोर्वाहुभ्यामिष्यस्विनावध्वर्युं तत्तयोरेव बाहुभ्यामादचे
न स्वाभ्यां पूषणो हस्ताभ्यामिति पूषा भागदुधस्तत्तस्यैव हस्ताभ्यामादचे न
स्वाभ्यां उजो वाऽप्यत्र तस्य न मनुष्यो भर्ता तमेताभिर्देवताभिश्चादचे ॥ ३ ॥
आददे रावासीति । यदा वाऽप्यनमेतेनामिष्यन्त्यथाहुतिर्भवति यथाहुतिं जुहो-
त्यथ वृत्तिर्या ददात्येतद्वेषेण द्वयध्वं रासतस्याहुतीरच वृत्तिर्याश्च तस्मादाह रा-
वासीति ॥ ४ ॥ गभीरोगेममध्वरं कृषीति । अध्वरो वै यज्ञो महान्तमिष्टं यज्ञं कृ-
षीत्येवैतदाहेन्द्राय सुपूतममितीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तस्मादाहेन्द्राणेति सुपूतम-
मिति सुपूतमप्यित्येवैतदाहोक्षमेन पविनेत्येष वाऽउत्तमः पविर्पत्सोमस्तस्मादाहो-
क्षमेन पविनेत्यूर्ध्वस्वन्तं प्रधुमन्तं प्रयस्वन्तामिति रसवन्तमित्येवैतदाह यदाहो-
र्ध्वस्वन्तं प्रधुमन्तं प्रयस्वन्तामेति ॥ ५ ॥ अथ वाचं यजति देवा इ वै
यज्ञं तन्वानास्तेऽमुररक्षन्तेभ्य आसद्वादिभ्यां वक्रुस्ते होत्ररुपाध्वं यजामवाचं य-
जामेति तऽउपाध्वं यजामवाचमयजन् ॥६॥ अथ निम्राभ्यां आहरति । तास्वेनं
वाचयति निम्राभ्यां तस्य देवभूतस्तर्पयत मा प्रजो मे तर्पयत वाचं मे तर्पयत प्राणं
मे तर्पयत बुध्मे तर्पयत ध्रोमं मे तर्पयतात्मानं मे तर्पयत प्रजां मे तर्पयत पशून्मे
तर्पयत गणान्मे तर्पयत गणा मे मा वितृपन्निति रसो वाऽश्वापस्तास्वेवैतामाशि-
पमाशास्ते सर्वे च मऽश्वात्मानं तर्पयत प्रजां मे तर्पयत पशून्मे तर्पयत गणान्मे तर्प-
यत गणा मे मा वितृपन्निति स य एष उपाध्वं शुसवनः ॥ विवस्वानादित्यो नि-
ष्टानेन सोऽयैष व्यान ॥७॥ तमभिमिमीते । धनन्ति वाऽप्यनमेतत्तदमिष्यन्त्यति
तमेतेन धनन्ति तस्मात् उदेति तथा संनीवाति यद्वेव मिमीते तस्मान्मात्रा मनुष्येषु
मात्रो यो वाप्यन्या मात्रा ॥ ८ ॥ स मिमीते । इन्द्राय स्वा वसुमते रुद्रवत्तऽइ-
तीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तस्मादाहेन्द्राय त्वेति वसुमते रुद्रवत्तऽइति तद्विन्द्रेवानु
वसूश्च रुद्राश्चाभजतीन्द्राय त्वादित्यवत्तऽइति तद्विन्द्रेवानुत्वादित्यानाभज
तीन्द्राय त्वाभिमातिघ्नऽइति सपत्नो वाऽश्वभिमातिरिन्द्राय त्वा सपत्नघ्न
ऽइत्येवैतदाह सोऽस्योद्धारो यथा धेनुस्योद्धार एवमस्यैषऽश्वाते देवेभ्यः ॥ ९ ॥
श्येनाय त्वा सोमभृतेऽइति । त्वग्नापञ्चै मिमीतेऽग्नये त्वा रायस्योपदऽइत्यग्नि-
वं गापत्री त्वग्नापञ्चै मिमीते स यद्गापत्री श्येनो भूत्वा दिवः सोमशहरत्तेन
सा श्येनः सोमभृतेनैवास्या एतद्वीर्येण वितीयं मिमीते ॥ १० ॥ अथ यत्पञ्च

कृत्यो मिमीते । संवत्सरसंमितो वै यज्ञः पञ्च वाऽप्रवृत्तः संवत्सरस्य तं पञ्च-
 भिराप्नोति तस्मात्पञ्च कृत्यो मिमीते ॥ ११ ॥ तत्राभिपृशति । अत्ते सोम दिवि
 उयोतिर्यत्पृथिव्यां यदुग्रावन्तरिक्षे । तेनास्मै यजमानायोरु राणे कृध्यधि दात्रे वोच
 इति यत्र वाऽएषोऽग्ने देवानां हविर्विभूव तदेक्षां चक्रमैव सर्वेणयात्मना देवानां
 हविर्विभूमिति स एतास्तिष्ठस्तनुरेषु लोकेषु विन्यषत् ॥ १२ ॥ तद्वै देवा अष्ट-
 शत । तेऽस्यैतेनैवेतास्तनुराप्नुवन्त्स कृत्स्न एव देवानां हविरभवत्तथोऽस्यैव
 एतेनैवेतास्तनुराप्नोति स कृत्स्न एव देवानां हविर्विवति तस्मादेष्टमभिपृशति
 ॥ १३ ॥ अथ निष्ठाभ्याभिरुपसृजति । आपो ह वै ह्यं जघनुस्तेनैवेतद्वीर्येणापः
 स्यन्दन्ते तस्मादेनाः स्यन्दमाना न किं चन अतिधारयति ता ह स्वमेव पशु चेरुः
 कस्मै नु वयं तिष्ठेमहि याभिरस्माभिर्द्वौ हत इति सर्वं वाऽइदमिन्द्राय तस्या-
 न्नामास यदिदं किं ज्ञापि योऽयं पवते ॥ १४ ॥ स इन्द्रोऽब्रवीत् । सर्वं वै मऽइदं
 तस्थानं यदिदं किं च तिष्ठध्वमेव मऽइति ता होचुः किं नस्तुतः स्पाडिति
 प्रथमभक्त एव वः सोमस्य राज्ञ इति तथेति ता अस्माऽअतिष्ठन्तस्तस्थाना उर-
 सि न्यगृह्णीत तद्यदेना उरसि न्यगृह्णीत तस्मादिष्टाभ्या नाम तथैवेता एत-
 द्ब्रजमान उरसि निगृह्णीते स आसामेष प्रथमभक्तः सोमस्य राज्ञो यक्षिष्टाभ्या-
 भिरुपसृजति ॥ १५ ॥ स उपसृजति । आत्रा स्य ब्रजतुर इति शिवा ह्यापस्तस्मा-
 दाह स्वात्रा स्येति ब्रजतुर इति ब्रजं देता अघ्नवाभोगूर्ता अमृतस्य पुतनीरिप-
 मृता ह्यापस्ता देवीर्देवैश्च यज्ञं नयतेति तत्र तिरोहितमिवास्त्युपहृताः सोमस्य
 पिबतेति तदुपहृता एव प्रथमभक्ता सोमस्य राज्ञो भक्तयन्ति ॥ १६ ॥ अथ म-
 त्तरिप्यन् । यं द्विष्यात्तं मनसा ध्यायेदमुष्माऽअहं प्रहरामि न तुभ्यामिति यो न्वे-
 वेयं मानुषं प्राक्षणां हन्ति तं न्वेव परिचक्षतेऽथ किं य एतं देवो हि सोमो धनमिति
 वाऽएनमेतद्वदभिपुण्यन्ति तमेतेन धनमिति तयात उदेति तथा संजीवति तथाने-
 नस्य भवति येषु न द्विष्यादपि तृणमेव मनसा ध्यायेच्चवोऽअमेनस्यं भवति
 ॥ १७ ॥ स प्रहरति । मा मेर्या संविख्या इति मा त्वं वैपीर्मा संविख्या अमुष्मा
 अहं प्रहरामि न तुभ्यमित्येवैतदाहोर्न धत्सेति रसं धत्सेत्येवैतदाह द्विष्यो
 बीदी सती वीडयेथामूर्जं दधाथामिति मेऽण्वैतत्फलकेऽआहुरित्यु द्वैकऽआहुः किं
 नु तत्र योऽप्येते फलके मिन्द्रादिमेह वै चावापृथिवीऽएतस्माद्व्यादृष्यतात्स-
 र्जेते तदाभ्यामेवैतमेतद्व्यावापृथिवीभ्यां शमयति तथेये शान्तो

दधायापिति इत्तं दधायामित्येवैतदाह पाप्मा इतो न सोम इति तदस्य सर्वपाप्मानं
हन्ति ॥ १८ ॥ स वै त्रिरभिपुलोति । त्रिः सम्भारति चतुर्निग्राभमुपैति तदृश
वशाक्षरा वै विरादैराजः सोमस्तस्मादृश कृत्वः सम्पादयति ॥ १९ ॥ अथ य-
त्रिग्राभमुपैति । यत्र वाऽण्योऽग्रे देवानां हविर्वभूव तदेमा दिशोऽभिदध्यावाभि-
दिग्भिर्मिथुनेन प्रियेण धाम्ना सःस्पृशेयेति तमेतदेवा आभिदिग्भिर्मिथुनेन
प्रियेण धाम्ना समस्पर्शयन्त्रिग्राभमुपायंस्तयोऽप्येनमेष एतदभिदिग्भिर्मिथुनेन
प्रियेण धाम्ना सःस्पृशयति यत्रिग्राभमुपैति ॥ २० ॥ स उपैति । प्राग्पा-
शुदगधरात्सर्वतस्तथा दिश आधावन्तिवति तदेनमाभिदिग्भिर्मिथुनेन प्रियेण धा-
म्ना सःस्पृशयत्युम्ब निष्पर समरीर्विदामिति योपा वाऽष्टम्या योपा
दिशस्तस्मादाहाम्ब निष्परेति समरीर्विदामिति मजा वाऽश्वरीः स मजा जानता-
मित्येवैतदाह तस्मात्ता अपि बिद्वरविष मजा भवन्ति ममेव ता जानते तस्मादाह
समरीर्विदामिति ॥ २१ ॥ अथ यस्मात्सोमो नाम । यत्र वाऽण्योऽग्रे देवानां
हविर्वभूव तदेजां चक्रे मेव सर्वेणैवात्मना देवानां हविर्वभूविति तस्य या जुष्टत-
मा तनूदास तामपनिदधे तद्धै देवा अस्पृशवत ते होचुरुपैवैतां प्रवृहस्य सदैव न
पतया हविरेधीति तां दूरऽद्वयोपमावृहत् स्वा वै मऽण्येति तस्मात्सोमो नाम ॥ २२ ॥
अथ यस्मापज्ञो नाम । ध्नन्ति वाऽणनपेतद्यदभिपुण्वन्ति तद्यदेन तन्वते तदेन
जनयन्ति तु तायमानो जायते स यज्जायते तस्माद्यज्जो यज्जो हवै तामैतद्यज्ज इति
॥ २३ ॥ तत्रैतामपि वाचमुवाद । त्वमहं प्रशंसिषो देवः शशिष्ठ मृत्यम् । न
त्वदन्यो मयवचस्ति मङ्गितेन्द्र मवीमि ते वच इति सर्वो हवैतज्जवज्जुवाच त्वमेवे-
तो जनयित्वास्मि नान्यस्त्वङ्गिति ॥ २४ ॥ अथ निग्राभ्याभ्यो प्रहान्विगृह्यते । आ-
पो ह वै वृत्रं जघ्नुस्तेनैवैतद्वीर्येणापः स्यन्दन्ते स्यन्दमानानां वै वसतीवरीर्ह्यति
वसतीवरीभ्यो निग्राभ्या निग्राभ्याभ्यो प्रहान्विगृह्यते तेनैवैतद्वीर्येण प्रहान्विगृह्यते
होतृचमसाद्योपा वाऽष्टम्योता योपापै वाऽष्टमाः मजाः मजायन्ते तदेनमेतस्यै
योपापाऽष्टचो होतुः प्रजनयति तस्माद्वोतृचमसात् ॥ २५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५
[९. ४.] ॥ सप्तमः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ ११४ ॥ नवमोऽध्यायः
[२४.] ॥ अस्मिन् काण्डे कण्डिकासंख्या ॥ ८५६ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे अथर्वनाम तृतीयं काण्डं

समाप्तम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थं कारणम् ॥

॥ ओ२५ ॥ प्राणो ह वाऽअस्योपाधिशुः । व्यान उपाधिशुस्वभ सदान् ए-
वान्तर्यामिः ॥ १ ॥ अथ यस्मादुपाधिशुतोम । अधिशुर्वे नाम प्रहः ॥ मन्त्राप-
निसुस्वेषु प्राणस्तदुदस्वेषु प्राणस्त्स्मादुपाधिशुर्नाम ॥ २ ॥ तं वहिष्पावि-
त्रादुद्गृह्णाति । पराश्वमेवास्मिन्नेतन्प्राणं दधाति सोऽस्यायं पराश्वेय प्राणो निरर्दति
तपधिशुभिः पावयति पूतोऽसादिति पदभिः पावयति पदधाऽऽश्रुतय आशुभिरेवैव-
मेतत्पावयति ॥ ३ ॥ तद्वाहुः । यदधिशुभिरुपाधिशुं पुनाति सर्वे सोमाः पवि-
श्रप्ता अथ केनास्याधिशुवः पूता भवन्तीति ॥ ४ ॥ तानुपनिषयति । युचे सो-
मादाभ्यं नाम ज्ञायवि तस्मै ते सोम सोमाय स्नातेति तदस्य स्वाहाकारेणानाध-
शुवः पूता भवन्ति सर्वे वाऽएव प्रहः सर्वेपाध हि सुवनानाध रूपम् ॥ ५ ॥
देवा इ वै यज्ञं तन्वाताः । तेऽसुररक्षतेभ्य आसङ्गाद्विषयां यहुस्ते होचुः सध-
स्यापयाम यज्ञं युवि नोऽसुररक्षमान्यामन्नेषुः सधस्थित यन् नो यहुः स्यादिति
॥ ६ ॥ ते प्रातः सवन्तऽपञ्च । सर्वे यज्ञधः समस्थापयथेनस्मिन्नेव ग्रहेय जुष्टः प्रथमे
स्तोत्रे सामतः प्रथमे शस्त्रेऽश्वक्तेन सधस्थितेनैवात ऊर्त्य यमेनाचरन्तस् एषोऽ-
प्येतर्हि तर्पय यज्ञः संतिष्ठतऽएतस्मिन्नेव ग्रहे यजुष्टः प्रथमे स्तोत्रे सामतः प्रथमे
शस्त्रेऽश्वक्तेन सधस्थितेनैवात ऊर्त्य यमेन चर्गन् ॥ ७ ॥ स वाऽअष्टौ कृतयो
ऽभिपुणोति । अष्टाक्षरा वै गायत्री गायत्रं मातःसवनं मातःसवन्मैवतत्क्रियते
॥ ८ ॥ ॥ गृह्णाति । वाचश्चतये पवस्वेति प्राणो वै वाचश्चतिः प्राण एव ग्रहस्त-
स्मादाह वाचस्वतये पवस्वेति वृणोऽअधिशुभ्यां गुभस्तिपूत इति सोमाधिशु-
भ्याधः होनं पावयति तस्मादाह वृणोऽअधिशुभ्यामिति गुभस्तिपूत इति पाणी
वै गुभस्तीपाणिभ्याधः होनं पावयति ॥ ९ ॥ अथैकादश कृत्याऽभिपुणोति । एकाद-
शाक्षरा वै त्रिष्टुप्त्रिष्टुभं माध्यन्दिनधः सवनं माध्यन्दिनमैवतत्सवनं क्रियते ॥ १० ॥
स गृह्णाति । देवा देवेभ्यः पवस्वेति देवा षेप देवेभ्यः एवन्ते येषां भागोऽसीति
तेषामुषेष् भागः ॥ ११ ॥ अथ द्वादश कृत्याऽभिपुणोति । द्वादशाक्षरा वै ज-
गनी जागतं तृतीयसवनं तृतीयमवनमैवतत्क्रियते ॥ १२ ॥ स गृह्णाति । मधुम-
तीर्न इपकृषीति रसमेवास्मिन्नेतदधाति स्वद्वयत्वेनमेतदेवैवभ्यस्तस्मादेष हतो न

पूयत्यय यजुहोति मध्यास्थापयत्येवैनमेतत् ॥ १३ ॥ अष्टावष्टौ कृत्वः । प्रह्ववर्चस
 कामस्याभिपुण्यादित्याहरष्टाचरा वै गायत्री प्रह्व गायत्री ब्रह्मवर्चसी हव भवति
 ॥ १४ ॥ तद्यजुर्विधं शतिं कृत्वोऽभिपुतं भवति । चतुर्विधं शतिं संवत्सरस्यार्थमा-
 म्नाः संवत्सरः प्रज्ञापतिः प्रज्ञापतिर्यज्ञः स योवानेव यज्ञो यावत्स्यस्य मात्रा तावन्त
 मेवैतस्मध्यास्थापयति ॥ १५ ॥ पञ्च-पञ्च कृत्वः । पशुकामस्याभिपुण्यादित्याहुः
 प्राज्ञाः पशवः पशून्वैवावसन्दे पञ्च वाऽष्टावष्टौ संवत्सरस्य संवत्सरः प्रज्ञापतिः प्र-
 ज्ञापतिर्यज्ञः स योवानेव यज्ञो यावत्स्यस्य मात्रा तावन्तमेवैतस्मध्यास्थापयति सो-
 ऽप्या मीमाधेत्येतरं स्वेव क्रियते ॥ १६ ॥ तं गृहीत्वा परिमार्ष्टि । नेदृशवधो-
 तविति तं स सादयति प्राणो ह्यस्यैष तस्मादयमसन्नः प्राणः संचरति यत्रीत्यभि-
 चरेव्येनध्यासादपेदपुण्यं त्वा प्राणध्यासादयामीति तथाह तस्मिन् पुनरस्ति यु-
 ज्ञानुसृजति तेनोऽध्यध्वर्युष्यं यजमानश्च ज्योग्जीवतः ॥ १७ ॥ ह्यथोऽप्येवैनं द-
 थ्यात् । अमुष्य त्वा मायमायदधामीति तथाह तस्मिन् पुनरस्ति यन्न सावयति
 तेनो प्राणां लोभयति ॥ १८ ॥ स वाऽअन्तरेव सन्तस्वाहेति करोति । देवा ह
 वै विभर्षा चक्रुर्ध्वं नः परैवास्य ब्रह्मस्य होमादमुररक्षसान्निमं प्रहं न हन्युमिति त-
 मन्तरेव सन्तः स्वाहाकारेणाजुह्वुस्तध्याह तमेव सन्तमसावजुह्वुस्तथोऽप्येनमेव ए-
 तदन्तरेव सन्तस्वाहाकारेण जुहोति तध्याह तमेव सन्तममनौ जुहोति ॥ १९ ॥ ह्यथोप-
 निष्क्रामति । सुर्वन्तरिक्षमन्वेमीत्यन्तरिक्षं वाऽअनु रक्षध्वर्युष्यं पुनरुपयतः परिरिच्छन्
 यथायं पुरुषोऽमूलं उभयतः परिरिच्छन्नोऽन्तरिक्षमनुचरत्येतदहं यजुर्मह्यं रत्नांहा स एतेन
 मन्त्रेणान्तरिक्षमभयमनाष्टं कुरुते ॥ २० ॥ ह्यथ वरं वृणीते । चलकद्वै देवा एतस्य ब्रह्मस्य
 होमं प्रेषयन्ति तेऽस्माऽएतं वरं स मर्षयन्ति सिधे न इमे ब्रह्म जुहवमिति तस्मा-
 न्नरं वृणीते ॥ २१ ॥ स जुहोति । स्वां कृतोऽस्मीति प्राणो वाऽअस्यैष ब्रह्मः स
 स्वयमेव कृतुः स्वर्गं जातस्तस्मादाह स्वांकृतोऽस्मीति विश्वेभ्य इन्द्रियेभ्यो दि-
 व्येभ्यः प्राधिषेभ्य इति सर्वाभ्यो होमं मज्जाभ्यः स्वर्गं जातो मनस्स्वाधिति मज्जा-
 पतिर्व मनः मज्जापतिश्चरनुतामिन्मेवैतदाह स्वाहा त्वा सुभवं सूर्यायेति तदचरध्या
 स्वाहाकारं करोति परां देवताम् ॥ २२ ॥ अमुष्यिन्वाऽएतपदोपीत् । य एव
 तपति सर्वं वाऽएव तदेनध्या सर्वस्वैव परार्थं करोत्यथ यज्वरां देवतां कुर्यात्प-
 रध्या स्वाहाकारं ध्यात्तु हेवामुप्यान्नादित्यात्परं तस्मादचरध्या स्वाहाकारं करोति
 परां देवताम् ॥ २३ ॥ अथ हुत्वोर्ध्वं ब्रह्ममुन्मार्ष्टि । पराञ्चमेवास्मिमेतत्प्राणं द-
 धात्यथोत्तानेन पाणिना मध्यमे परिधौ प्राशुषमार्ष्टि पराञ्चमेवास्मिमेतत्प्राणं द-
 देवेभ्यस्त्वा मरीचिवेभ्य इति ॥ २४ ॥ अमुष्यिन्वाऽएतं प्रयडलेऽहीपीत् ।

य एष सपाति तस्य ये रश्मयस्ते देवा मरीचिपास्तान्नैतत्प्रीणाति तऽएनं देवाः
 भीताः स्वर्गं लोऽरुमभिवहन्ति ॥ २५ ॥ तस्य वाऽपतस्य ग्रहस्य । नानुवाक्या-
 स्ति न याज्या तं मन्त्रेण जुहोत्येतेनो हास्यैपोऽनुवाक्यवान्भवत्येतेन याज्यवानथ
 यथभिचरेद्योऽस्याधःशुशारिलष्टः स्याद्वाहोर्वोरसि वा ब्राससि वा तं जुह्याद्देवाधः-
 शो यस्यै त्वेदे तत्सत्यमुपरिभूता भङ्गेन हतोऽसौ फट्तिवि यथा ह वै हन्यमानानामप-
 धावेदेवमेपोऽभिपूयमाणानां स्तन्दति तथा ह तस्य नैव धावन्नापधावत्परिशि-
 ष्यते यस्माऽपचं करोति तच्छ सादयति प्राणाय त्वेति प्राणो हस्यैपः ॥ २६ ॥
 दक्षिणार्धे हृके सादयन्ति । एताधः क्षेप दिशमनु संचरतीति तद्बु तथा न कुर्या-
 दुत्तरार्धेऽप्येनधः सादयेधो हेतस्या आहुतेः का चन परास्ति तच्छ सादयति प्रा-
 णाय त्वेति प्राणो हस्यैपः ॥ २७ ॥ अयोपाधःशुसवनमादत्ते । तं न दद्याभिर्न
 पवित्रेणोपस्पृशति यथा छाजिः प्रणिक्तमेवं तद्यधःशुशारिलष्टः स्यात्पाणिनैव
 मध्यधःस्योदञ्चमुपनिपादयेद्व्यानाय त्वेति व्यानो हस्यैपः ॥ २८ ॥ ब्राह्मणसू॥ १ ॥

प्राणो ह वाऽहस्योपाधःशुः । व्यान उपाधःशुसवन उदान्दुवान्तर्याम ॥ १ ॥
 अथ यस्मादन्तर्यामो नाम । यो वै प्राणः स उदानः स व्यानस्तमेवास्मिन्नेतत्पु-
 राञ्च माच्छं दधाति यदुपाधःशु गृह्णाति तमेवास्मिन्नेतत्पुञ्चमुदानं दधाति
 पुदन्तर्यामं गृह्णाति सोऽस्यायमुदानोऽन्तरात्पुन्यतस्तद्यदस्यैपोऽन्तरात्पुन्यतो
 पुदनेनेमाः प्रजा यतास्तस्मादन्तर्यामो नाम ॥ २ ॥ तमन्तः पवित्राद्गृह्णाति । मत्वञ्चमे-
 वास्मिन्नेतदुदानं दधाति सोऽस्यायमुदानोऽन्तरात्पुन्यतस्तेनो हास्यायुपाधःशुरन्तः
 पवित्राद्गृहीतो भवति समान्धः हेतद्युपाधःश्वन्तर्यामो प्राणोदानो हेतो नो ह वास्यैपो-
 ऽग्रितरेषु ग्रहेष्वनाजिज्वलि ॥ ३ ॥ अथ यस्मात्सोमं पवित्रेण पावयति । यम वै सोमस्त्वं
 पुरोहितं बुहस्पतिं निज्यौ तस्मै पुनर्ददौ तेन सधःशशाग तस्मिन्पुनर्ददुप्यार्तं प्राति-
 शिष्टमेनो यदीधूतं ग्रह व्यानायाभिदध्यौ ॥ ४ ॥ तं देवाः पवित्रेणापावयन् ।
 स मेध्यः पूतो देवानाधः हविरभवत्तयोऽप्येनमेष एतत्पवित्रेण पावयति स मेध्यः पू-
 तो देवानाधः हविर्भवति ॥ ५ ॥ तद्यदुपयागेन ग्रहा गृह्यन्ते । इयं वाऽश्रुदितिस्त-
 स्या अश्रुः मायणीयधः हविरसावादत्यश्चकस्त्वैतत्पुरेव सत्यार्य सा हेयं देवेषु सु-
 त्यायामपित्नीपेऽस्त्वैव मेऽपि प्रसुते भाग इति ॥ ६ ॥ ते ह देवा ऊचुः । व्या-
 दिष्टोऽयं देवताभ्यो यज्ञस्त्वयैव ग्रहा गृह्यन्तां देवताभ्यो ह्यन्तामिति तथेति सोऽ-
 स्या एष प्रसुते भागः ॥ ७ ॥ तद्यदुपयागेन ग्रहा गृह्यन्तोऽयं वाऽउपयाम इय वाऽऽवमन्ना-

तत्सूक्तं जुहुयात्समानं ॥ २० ॥ स
येनैवोपाधं मन्त्रेण जुहोति । तेनैवैतं मन्त्रेण जुहोति स्वांकृतोऽसि विश्वेभ्य इ-
न्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्यो मनस्त्वाष्ट स्वाहा सुभवं सूर्यायेत्युक्तो यजुषो ब-
न्धुः ॥ २१ ॥ अथ हुत्वावाञ्चं ग्रहमवमार्ष्टि । इदं वाऽऽत्पाधं शुद्धं हुत्वोर्ध्वमु-
न्माष्टर्ययात्रावाञ्चमवमार्ष्टि मत्पञ्चमेवास्मिन्नेतदुदानं दधाति ॥ २२ ॥ अथ नी-
चा पाणिना । मध्यमे परिधौ मत्पुण्यमार्ष्टिदं वा उपाधं शुद्धं हुत्वोचानेन पाणि-
ना मध्यमे परिधौ मागुपमार्ष्ट्येवात्र नीचा पाणिना मध्यमे परिधौ मत्पुण्यमार्ष्टि
मत्पञ्चमेवारिषभेतदुदानं दधाति देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य इति सोऽस्मावेव बन्धुः
॥ २३ ॥ तं मत्पुण्यं सादयति । उदानाय त्वेतदुदानो ह्यस्यैव तानि वै सृष्ट-
स्पृष्टानि सादयति माणोदानावेवैतत्संस्पर्शयति माणोदानान्तसंदधाति ॥ २४ ॥
तानि वाऽऽनिर्ह्यमानानि शरे । आ तृतीयसवनात्तस्मादिमे मनुष्याः स्वपन्ति ता-
नि पुनस्तृतीयसवने प्रयुज्यन्ते तस्मादिमे मनुष्याः सुप्त्वा प्रबुध्यन्ते तेऽनिशिता-
श्चराचरा यद्दस्येवैतद्विषामनु वय-इव इ वै यज्ञो विधीयते तस्योपाधं चन्तर्पा-
मावेव पञ्चावात्मोपाधं शुभवनः ॥ २५ ॥ तानि वा अनिर्ह्यमानानि शरे । आ
तृतीयसवनात्तायते यद्द सति वै तत्तायते तस्मादिमानि वयाधंसि विगृह्य प-
ञ्चावनायुवानानि पतन्ति तानि पुनस्तृतीयसवने प्रयुज्यन्ते तस्मादिमानि वयाधं
सि समासं पञ्चावायुवानानि पतन्ति यद्दस्येवैतद्विषामनु ॥ २६ ॥ ॥ शतम्
२३०० ॥ ॥ इयं ह वाऽऽत्पाधं शुद्धं । प्राणो ह्युपाधं शूरिमाधं क्षेत्र प्राणमभि-
प्राणित्यसोऽवेवान्तर्पात्र उदानो ह्यन्तर्यामोऽपुधं क्षेत्र लोकपुत्रनभ्युदित्यन्तरि-
क्षमेवोपाधं शुभवनो व्यानो ह्युपाधं शुभवनोऽन्तरिक्षं क्षेत्र व्यनभिव्यनिति
॥ २७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

श्राग्ध वाऽअस्यैन्द्रवायवः । एतन्वधात्मभिन्द्रो ह यत्र वृत्राय वज्रं मजहार
सोऽवलीयान्मन्यमानो नास्तृणीतीव विभ्यञ्जितर्या चक्रे तदेवापि देवा अपन्यलय-
न्त ॥ १ ॥ ते ह देवा ऊचुः । न वै हतं वृत्रं विन्न न जीवति हन्त न एको वेत्तु यदि
हतो वा वृत्रो जीवति वेति ॥ २ ॥ ते वायुमनुवन् । अयं वै वायुर्योऽयं प्रवते वा-
यो त्वमिदं विद्धि यदि हतो वा वृत्रो जीवति वा त्वं वै न आशिषोऽसि यदि जीवि-
ष्यति त्वमेव क्षिप्रं पुनरागमिष्यसीति ॥ ३ ॥ स होवाच । किमेततः स्यादिति
प्रथमवपदकार एव ते सोमस्य राज्ञ इति तथेत्येषां वायुमेतत्तं वृत्रं स होवाच

दतो दृशो यद्धते कुर्यात् तत्कुरुतेति ॥ ४ ॥ ते देवा अभ्यसृज्यन्त । यथा विंश
 वेत्स्यमाना एवञ्च स येमेकोऽल्लयत स एकदेवत्योऽभवत् द्वौ स द्विदेवत्यो यं ब-
 ह्वः स चतुर्देवत्यस्तयदेनं पात्रैर्व्यष्टहृत तस्माद्ब्रूहा नाम ॥ ५ ॥ स एषामापूयत् ।
 ॥ एनांलुक्तः पूतिरभिवयौ स नालमादुत्याऽश्वासनालं भज्जाय ॥ ६ ॥ ते देवा वायुम-
 भुवन् । वायविमं नो विवादीमं नः स्वादयेति स होवाच किं मे ततः स्वादिति
 स्वयैवैतानि प्राणायुचक्षीरधिति तयेति होवाच यूयं तु मे सच्युपवातेति ॥ ७ ॥
 तस्य देवाः । यावन्माभिव गन्धस्यापजघ्नस्तं पशुपदधुः स एष पशुषु कुणप-
 गन्धस्तस्मात्कुणपगन्धाप्रापिच्छीत् सोमस्य ईषं दाक्षो गन्धः ॥ ८ ॥ नोऽएव त्रि-
 ष्ठीवेत् । तस्माद्यथासक्तः—इव म्रयेताभिवातं पुरीवाक्षीर्वै सोमः पाप्मा युचमः
 स यथा भ्येस्यायति प्रापीयान्मत्यवरोदेदेवञ्च हास्माद्युचमः मत्यवरोदिति ॥ ९ ॥
 अथेतरं वायुर्वयवात् । तदस्नदयत्ततोऽल्लमादुत्याऽश्वासनालं भज्जाय तस्मादेतानि
 नानादेवत्यानि सन्ति वायव्यानीत्याचक्षते सोऽस्यैष प्रथमवपदकारश्च सोमस्य
 राज एतान्युऽएनेन प्राणायुचक्षते ॥ १० ॥ इन्द्रो ह वाऽईक्षां चक्रे । वायुर्वै
 नोऽस्य यक्षस्य भूषिष्ठभाग्यस्य प्रथमवपदकाऽएव सोमस्य राज एतान्युऽएनेन प्रा-
 णायुचक्षते इन्तास्मिन्नपितृब्रिहदाऽऽति ॥ ११ ॥ स होवाच । वायवा मास्मिन्ग्रे
 भजेति किं ततः स्वादिति । निरुक्तमेव वाग्बदेदिति निरुक्तं चेन्नावदेवा त्वा भजाप्नीनि
 त्त एष ऐन्द्रवायवो ब्रह्मोऽभवत्प्राणव्यो हव ततः पुरा ॥ १२ ॥ स इन्द्रोऽब्रवीत् । अर्थ मे-
 ऽस्य ब्रह्मस्येति तुरीयमेव तऽऽति वायुरर्थमेव मऽहतीन्द्रस्तुरीयमेव तऽऽति वायुः ॥ १३ ॥
 तौ मज्जापतिं प्रतिप्रश्नमेयतुः । स मज्जापतिर्ब्रह्मं द्वेषा चकार स होवाचेव वायोरित्यथ
 पुनरर्थं द्वेषा चकार स होवाचेव वायोरिवीदं तवेतीन्द्रे तुरीयमेव भाजयां चकार
 यद्वै चतुर्थं तत्तुरीयं तत एष ऐन्द्रतुरीयो ब्रह्मोऽभवत् ॥ १४ ॥ तस्य वाऽएतस्य
 ब्रह्मस्य । द्वे पुरोरुचौ वायव्यैव पूर्वैन्द्रवायव्युत्तरा द्वेऽधनुवाक्ये वायव्यैव पूर्वैन्द्र-
 वायव्युत्तरा द्वौ प्रेषौ वायव्य एव पूर्व ऐन्द्रवायव्य उत्तरो द्वे याज्ये वायव्यैव पूर्वै-
 न्द्रवायव्युत्तरैरुभेन तुरीय-तुरीयमेव भाजयां चकार ॥ १५ ॥ स होवाच । तू-
 रीयं-तुरीयं चेन्माप्रवीमनुस्तुरीयमेव तद्वै वाङ्निरुक्तं वदिष्यतीति तदेतत्तुरीयं
 वाचो निरुक्तं यन्मनुष्या वदन्त्येव तत्तुरीयं वाचोऽनिरुक्तं एतत्पशवो वदन्त्येव त-
 त्तुरीयं वाचोऽनिरुक्तं यद्यथाधसि वदन्त्येव तत्तुरीयं वाचोऽनिरुक्तं यदिदं लुप्तं-
 सरीसृपं वदति ॥ १६ ॥ तस्मादेतद्विषयाभ्यनूतम् । चत्वारि वानपरिमिता पशूनि

तानि विदुर्वाङ्मना ये मनीषिणः । गुहा जीणि निहिता नेङ्गयन्ति तुरीयं
 वाचो मनुष्या वदन्तीति ॥ १७ ॥ अथातो शुद्धात्पेय । आ वायो भूप शु-
 चिषा ज्व नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववार । ज्वो तेऽश्चन्धो मध्यमयावि
 यस्य देव दधिपे पूर्वपेयं वायेव त्वेति ॥ १८ ॥ अथापगृह पुनरानयति ।
 इन्द्र वायूऽग्ने सुता ज्व ण्योभिनागतम् । इन्द्रो नामुशन्ति हि । उपयामसृ-
 हीतोऽसि वायवऽइन्द्रवायुभ्यां त्वेप ते योनिः सज्जोपोभ्यां त्वेति सादयति स
 यद्वाह सज्जोपोभ्यां त्वेति यो वै वायुः स इन्द्रो य इन्द्रः स वायुस्तस्मादाहैप
 ते योनिः सज्जोपोभ्यां त्वेति ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

क्रतुवृत्तौ ह वाऽअस्य मित्रावरुणौ । एतन्वध्यात्मश्च ता येदेव जनता का-
 मयतऽहं मे स्यादिकं कुर्यायेति स एव क्रतुरथ यदस्मै तत्तसमृध्यते स वृत्तो
 मित्र एव क्रतुवरुणो वृत्तो त्वेव मित्रः क्षत्रं वरुणोऽभिगन्तैव ब्रह्मकर्ता क्षत्रियः
 ॥ १ ॥ तेदैतेऽअग्रे ज्ञानेवासतुः । ब्रह्म च क्षत्रं च ततः शशाकैव ब्रह्म मित्र
 अग्रे क्षत्रावरुणात्स्थानुम् ॥ २ ॥ न चक्षत्रं वरुणः । अग्रे ब्रह्मणो मित्राग्रद किं च
 वरुणः कर्म चक्रेऽग्रसूतं ब्रह्मणा मित्रेण न है वास्मै तत्समानृधे ॥ ३ ॥ स क्षत्रं
 वरुणः । ब्रह्म मित्रमुपमन्त्रयां चक्रऽउपमावर्तस्व सः सृजावहै पुरस्त्वा
 करैव त्वत्प्रसूतः कर्म करवाऽऽति तथेति तौ समसृजेतां तत एव मैत्रावरुणो
 ग्रहोऽभवत् ॥ ४ ॥ सोऽएव पुरोधा । तस्मान्न ब्राह्मणः सर्वस्येव क्षत्रियस्य
 पुरोधा कामयेत सः णेतौ सृजेते सुकृतं च दुष्कृतं च नोऽएव क्षत्रियः सर्वमिव
 ब्राह्मणं पुरोदधीत सः णेवैतौ सृजेते सुकृतं च दुष्कृतं च यस्ततो वरुणः
 कर्म चक्रे असूतं ब्रह्मणा मित्रेण सः हैवास्मै तदानृधे ॥ ५ ॥ तत्तद्वक्त्रमेव ।
 यद्वावरुणोऽरामन्यः स्याद्यद्यु रजानं लभेत समृद्ध तदेतद्य त्वेवानवकृतं एत-
 त्रिगोऽब्राह्मणो भवति यद्य किं च कर्म कुरुतेऽग्रसूतं ब्रह्मणा मित्रेणा न हैवा-
 स्मै तत्समृध्यते तस्माद् क्षत्रियेण कर्म करिष्यमाणेनोपसर्जन्य एव ब्राह्मणः स
 हैवास्मै तद्ब्रह्मसूतं कर्मऽर्ध्यते ॥ ६ ॥ अथातो शुद्धात्पेय । अग्रं वा मित्रा-
 वरुणा सुतः सोमश्चताम्रा । ममेदिह श्रुतं हवम् । उपयामसृहीतोऽसि मित्राव-
 रुणाभ्यां त्वेति ॥ ७ ॥ तं प्रयसा श्रीणाति । तद्यत्प्रयसा श्रीणाति वृत्रो वै सोम
 आसीत्तं यत्र देवा अज्जंस्तं मित्रमणुवंस्त्वमपि हृष्टसीति सन्न चकमे सर्वस्य वा

त्वैतदुच्यतामिति तस्मादप्यतद्व्याचक्षते ॥ इदं व्याख्यातं उवाच यदि त्वैतत्पुनर्मुच्य-
 तः सा त्वं मृताञ्च वै सुसर्वाविव स्थो न सुसमृद्धाविवाय मे प्रति निन्दय इति तौ
 यदि स्वाग्रवतः केनावपसर्वा स्वः केनासमृद्धाविति सा त्वं मृतात्प्रति नु मे पुनर्मु-
 चाणं कुरुतमप वां वक्ष्यामीति तौ पुनरुपेयतुस्तां हतवेवोचतुः ॥ १० ॥ सा होवाच ।
 न वै सुसर्वाविव स्थो न सुसमृद्धाविवाय मे प्रति निन्दय इति तौ होचतुः केनावपसर्वा
 स्वः केनासमृद्धाविति सा होवाच प्रति नु मे पुनर्मुचाणं कुरुतमप वां वक्ष्यामीति
 ॥ ११ ॥ तौ होचतुः । एतत्तु ह्युपभृष्यहर ॥ येन वयसा कमिच्छते तेनोवै-
 ष्यतीति तत्तु ह्युपभृष्यजहार स येन वयसा चक्रमे तेनोद्वेयातेय ॥ १२ ॥
 तौ होचतुः । मुकन्पे केनावपसर्वा स्वः केनासमृद्धाविति तौ ह्यपिरेव मत्पुत्राच
 कुरुतेऽमी देवा यत्तु बन्वते ते वा यज्ञादन्तर्गन्तितेनासर्वास्थस्तेनासमृद्धाविति तौ
 ह तत्तु एवाश्विनौ प्रेयतुस्तां जगमर्तुर्देवान्यज्ञं तन्वानान्स्तुते वहिष्यमाने ॥ १३ ॥
 तौ होचतुः । उप नौ हव्यध्वमिति ते ह देवा ऊर्जते वापुष्ववपिष्यामहे बहुमतु-
 ष्येषु सुतुष्टमचारिष्टं विषय्यन्ताविति ॥ १४ ॥ तौ होचतुः । विशीर्षा वै यज्ञे
 न यनध्व इति कथं विशीर्ष्येत्पुष नु नौ हव्यध्वमप्य नो वक्ष्याव इति तथेति ता-
 ऽवपाहवयन्त ताभ्यामेतमाश्विनं ग्रहमशृण्वन्तावध्वर्यु यज्ञस्याभवतां तावेतद्यज्ञ-
 स्य शिरःप्रत्यध्वं तददस्तद्विवाकीर्त्यानां ग्राहणे व्याख्यायते यथा तद्यज्ञस्य शिरः
 मतिदधतुस्तस्मादेष्टु स्तुते वहिष्यमाने ग्रहो गृह्यते स्तुते हि वहिष्यमानोऽग्रागच्छ-
 ताम् ॥ १५ ॥ तौ होचतुः । मुख्यौ वाऽग्रावा यज्ञस्य स्वो यावध्वर्युऽह नारिमं
 पुरस्तादग्रं पूर्वाहरतामि विदेवतामिति ताभ्यामेतं पुरस्तादग्रं पूर्वाहरतामि
 विदेवतामिति तस्मादेष्टु दशमो ग्रहो गृह्यते तृतीय एव यप्यक्रियतेऽथ यदश्विनाविती-
 मे ह वै गवापृथिवी प्रत्यक्षमाश्विनाविष्टे हीदत्तु सर्वपारनुवातां पुष्करस्रजावित्यग्निरे-
 चास्यै पुष्करमादित्योऽमुष्यै ॥ १६ ॥ अथातो गृह्णात्येव । या वां कशा मधुमस्य-
 श्विना गृह्णावती । तथा यत्तु मिमिक्षतम् । उपपाप्रग्रहोतोऽस्परिवभ्यां त्वेपते
 योनिर्ग्राध्वीभ्यां त्वेति सादयति तं वै मधुमत्यऽर्चा गृह्णाति ग्राध्वीभ्यां त्वेति
 सादयति तथान्मधुमत्यऽर्चा गृह्णाति ग्राध्वीभ्यां त्वेति सादयति ॥ १७ ॥ दध्यह-
 ह वाऽग्राभ्यामायवर्णाः । मधु ज्ञाय ग्राह्यामुवाच तदेनयोः मियं ध्याम तदेवैनयो
 रेतेनोपगृह्णात तस्मान्मधुमत्यऽर्चा गृह्णाति ग्राध्वीभ्यां त्वेति सादयति ॥ १८ ॥

ज्ञानं वाऽपगतानि । शतक्षानि पात्राणि भवन्ति रास्नावैन्द्रवायवपात्रं तत्तस्य
 द्वितीयं रूपं तेन तद्विदेवत्यमजकात्रं मैत्रावरुणपात्रं तस्यच त्रितीयं
 रूपं तेन तद्विदेवत्यमौष्ठपात्रिवनपात्रं तत्तस्य द्वितीयं रूपं तेन तद्विदेवत्यमथ यद-
 श्विनाविति मुख्यौ वाऽश्विनावौष्ठमिव वाऽइदं मुखं तस्मादौष्ठं श्वनपात्रं भव-
 ति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ प्रथमोऽध्यायः [२५] ॥

चक्षुषी इवाऽधस्य शुक्रमन्थिनी । तद्वाऽएष एव शुक्रो य एष तपति तथ-
 वेप एतत्तपति तेनैष शुक्रश्चन्द्रमा एव मन्थी ॥ १ ॥ तथैव सृजुभिः श्रीणाति ।
 तदेनं मन्थं करोति तेनोऽएष मन्थ्येतौ इवाऽआर्षां प्रज्ञानां चक्षुषी स यद्वैतो नोदि-
 याता न द्वेयेह स्वौ च न पाषी निर्जानीयुः ॥ २ ॥ तपोऽर्चैवान्यतरः । आधो-
 ऽन्यतरोऽर्चैव शुक्र आधो मन्थी ॥ ३ ॥ तपोऽर्चैवान्यतरमनु । आधोऽन्यतर-
 मन्थ्येतौ शुक्रमन्थायो मन्थिनमनु तौ वाऽअन्यस्मै शृणोतेऽअन्यस्मै शृणोते श्रावण-
 कादित्यसुररक्षसे ताभ्यां शृणोते देवताभ्यो शृणोते तद्यज्ञा ॥ ४ ॥ यम वै देवाः ।
 असुररक्षसान्यपनाधिनरे तदेतावेव न शेषरूपहन्तुं यदस्म देवाः किं च कर्म कुर्वन्ते
 तदस्म मोक्षयिष्वहा क्षिप्तोऽएव पुनरुपद्रवतः ॥ ५ ॥ ते इ देवा ऊचुः ।
 उपजानीत यथेष्टावपहनामहाऽइति ते होचुर्महावेवाभ्यां गृह्णाम तावभ्यवैष्यतस्तौ
 स्वीकृत्यापहनिष्यामहाऽइति ताभ्यां प्रहौ कष्टहस्तावभ्यवैता तौ स्वीकृत्या-
 पाध्नत तस्माच्छ्रावणमर्काभ्यामिति शृणोते देवताभ्यो शृणोते ॥ ६ ॥ अपि होषाच
 ग्राहवत्कयः । नो स्थिदेवताभ्य एव गृह्णीयामाः विजितरूपमिष्टं ह्रीदमिति
 तद्वै स तन्मीमांशमाप्ते चक्रे नेषु चकार ॥ ७ ॥ इमां हुंके शुक्रस्य पुरोरुचं
 कुर्वन्ति । अयं वेनश्चोदयत्पूरिनगर्भा ज्योतिर्जरायू रजसो विमानऽइति तदेतस्य
 रूपं कुर्मो य एष तपतीति यदाह ज्योतिर्जरायुरिति ॥ ८ ॥ इमां त्वेष शुक्रस्य
 पुरोरुचं कुर्यात् । तं मत्तथा पूर्व्या विश्वयेमया ज्येष्ठताति बर्हिषदथै स्वर्विदं
 मित्युक्ता श्वेतमन्वत्ता हि ज्येष्ठस्तस्मादाह ज्येष्ठताति बर्हिषदथै स्वर्विदम् प्रती
 चीनं वृज्जनं दोहसे घुनिमार्शं जयन्तमनु ग्रासु बर्धसे । उपपात्रमृहीतोऽसि शु-
 यदाय त्वैष ते योनिर्वीरतां पाद्रीति सादयत्युक्ता श्वेतमन्वत्ता हि वीरस्तस्मादाहैष
 ते योनिर्वीरतां पाद्रीति दक्षिणार्धे सादयत्युक्ताथै खेप विशमनु संचरति ॥ ९ ॥
 अथ मन्थिनं गृह्णाति । अयं वेनश्चोदयत्पूरिनगर्भा ज्योतिर्जरायू रजसो विमाने ।

इमपाथं संगमे सूर्यस्य शिशुं न विप्रा मतिभी रिहन्ति । उपयाप्रगृहीतोऽसि
मर्काय त्वेति ॥ १० ॥ तथं सक्तुभिः श्रीणाति । तथत्सक्तुभिः श्रीणाति व-
रुणो ह वै सोमस्य राज्ञोऽभीवाप्ति प्रतिपिपेप तदश्वयत्ततोऽश्वः समभवत्तद्य
च्छ्रुयथात्समभवत्तस्मादश्वो नाय तस्याश्व प्रास्कन्दत्ततो यवः समभवत्तस्मादादुर्व-
रुणयो यव इति तद्यदेवास्यात्र चक्षुषोऽमीयत तेनैवैनमेतत्समर्धयति कृत्स्नं करोति
तस्मात्सक्तुभिः श्रीणाति ॥ ११ ॥ स श्रीणाति । यनो न येषु हवनेषु तिग्मं
विपः शून्या वक्तुषो द्रवन्ता । आ यः शूर्याभिस्तुविनृम्णोऽयस्याश्रीणीताविशं
समस्ताविप ते योनिः प्रजाः पाद्रीति सादयस्याधो ह्येतमन्वाद्या हीमाः प्रजाः वि-
शस्तस्मादाहैष ते योनिः प्रजाः पाद्रीति ॥ १२ ॥ यौ प्रोक्षितौ यूपशकला भव
तः । द्वावप्रोक्षितौ प्रोक्षितं चैवाध्वर्युरादत्तेऽप्रोक्षितं चैवमेव प्रतिप्रस्थाता प्रोक्षितं
चैवादत्तेऽप्रोक्षितं च शुक्रमेवाध्वर्युरादत्ते मन्थिनं प्रतिप्रस्थाता ॥ १३ ॥ सोऽ-
ध्वर्युः । अप्रोक्षितेन यूपशकलेनापमाध्वर्युपमृष्टः शण्ड इत्येवमेव प्रतिप्रस्थातापमृष्टो
मर्क इति तदाश्वदानावेवासुर रक्षसेऽअपहतां देशस्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्तिवृत्तेषा-
ध्वर्युर्मिष्कामति देवास्त्वा मन्थिपाः प्रणयन्तिवृत्ति प्रतिप्रस्थाता तदेतौ देवताभ्य
एव प्रणयतः ॥ १४ ॥ तौ जघनेनाहवनीयमरत्नी संघत्ताः । ताऽउत्तरवेदौ सा-
दयतो दक्षिणायामेव ओणावध्वर्युः सादयत्युत्तरायौ प्रतिप्रस्थाताननुसृजन्ताव-
वानाधृष्टमीति तदृक्षोभिरेवैतदुत्तरवेदिमनाधृष्टां कुरुतो विपर्येष्यन्तौ वा-
ऽपतावर्ति भवतोऽत्येष्यन्तौ तस्माऽप्येतानिद्वन्वाते तथो हैनौ विपरिग्रन्ताव-
ग्निरुं हिनस्ति ॥ १५ ॥ सोऽध्वर्युः प्रयेति । सुवीरो वीरान्मज्जनयन्प-
रीहीत्यज्ञा ह्येतमन्वाद्या हि वीरस्तस्मादाह सुवीरो वीरान्मज्जनयन्परीहीत्याभि रा-
यस्पोषेण यजमानमिति तज्जमानायाग्निपमाशस्ते यदाहाभि रायस्पोषेण यज
मानमिति ॥ १६ ॥ अथ प्रतिप्रस्थाता प्रयेति । सुप्रजाः प्रजाः प्रजन्तयन्परीहीत्या-
धो ह्येतमन्वाद्या हीमाः प्रजा विशस्तस्मादाह सुप्रजाः प्रजाः प्रजन्तयन्परीहीत्य-
भि रायस्पोषेण यजमानमिति तज्जमानायाग्निपमाशस्ते यदाहाभि राय-
स्पोषेण यजमानमिति ॥ १७ ॥ तावपिधायनिष्कामतः । तिर एवैना-
पेतत्कुरुतस्तस्मादिमौ सूर्याचंद्रमसौ प्राश्नौ यन्तौ न कश्चन धरयति तौ पुर-
स्तात्परीत्यापोर्गुतः पुरस्तात्तिष्ठन्तौ जुहव आविरेवैनावेतत्कुरुतस्तस्मादिमौ

सूर्यचन्द्रयोः प्रत्यङ्मां यन्तौ सर्व एव परयति तस्मात्पराधेतः सिच्यमानं
 न करचन परयति तदु परचात्पजायमानं सर्व एव परयति ॥ १८ ॥
 तौ जघनेन यूपपरत्नी संपचः । यद्यग्निर्नोद्याधेत यद्युदग्निर्नोद्याधेत ।
 यद्यग्नेर्येव यूपपरत्नी संदध्यातां संजग्मानो दिवा पृथिव्या शक्रः शक्र-
 शोचिपेत्येवाध्वर्युः संजग्मानो दिवा पृथिव्या यन्त्यी यन्त्यिशोचिपेति प्रतिमस्था-
 ता चक्षुषोरेवैतेऽध्यात्मणे कुन्तरचक्षुषीऽप्यवैतत्संधस्तस्मादिमेऽग्निभित्तोऽस्थि-
 नी चक्षुषी संधिते ॥ १९ ॥ सोऽध्वर्युः । अग्नोक्षितं यूपशकलं निरस्यति नि-
 रस्तः शुण्ड इत्येवमेव प्रतिमस्थाता निरस्तो मुर्क इति तत्पुनःकृतिभ्योऽसुररक्षसे
 ऽअपहृतः ॥ २० ॥ अथाध्वर्युः । शोचितं यूपशकलमाहवनीये प्रास्यति शुक्र-
 स्याधिष्ठानमसीत्पेवमेव प्रतिमस्थाता मन्थिनोऽधिष्ठानमसीति चक्षुषोरेवैते सप्रि-
 षी चक्षुषीऽप्यवैतत्समिन्धे तस्मादिमे संधिते चक्षुषी ॥ २१ ॥ तत्र जपति । अ-
 च्छिन्नस्य ते देव सोम सूर्यीर्यस्य रायस्योपस्य ददितारः स्वामेत्पाश्रीरेवैतस्य क-
 र्मण आशिषमेवैतशशास्ते ॥ २२ ॥ अथाध्वर्याह । प्रातः-प्रातः सवस्य शुक्रवतो
 मधुरद्युत इन्द्राय सोमान्स्थितान्मेऽप्येति मृषदकृतोऽध्वर्युर्जुहोति तज्जु मति-
 मस्थाता तज्जु चमसाध्वर्यवः ॥ २३ ॥ तौ वै पुस्तताचिप्रन्तौ जुहुतः । चक्षुषी
 वाऽप्यतौ तत्पुस्ततावैतच्चक्षुषी घत्तस्तस्मादिमे पुस्तताचक्षुषी ॥ २४ ॥ अग्निभित्तो यूपं
 तिप्रन्तौ जुहुतः । यथा वै नासिकैर्ब यूपस्तस्मादिमेऽग्निभित्तो नासिका चक्षुषी
 ॥ २५ ॥ तौ वै वृषदकृतौ मन्तौ मन्त्रेण ह्येते । एतेनो वैतौ तवुदभुवाते एदे-
 नौ सर्वं सवनमनुहूयते एदेवैतौ सर्वं सवनमनुहूयतऽप्यतौ वै मजापतेः मः-
 वतमां चक्षुषी होतौ सत्यं वै चक्षुः सत्यं हि मजापतिस्तस्मादेनौ
 सर्वं सवनमनुहूयते ॥ २६ ॥ स जुहोति । सा मथमा संस्कृतिर्विरव-
 चारा स मथमो वृक्षलो मिश्रोऽग्निः । स मथमो बृहस्पतिरिचिकित्वा-
 स्तस्माऽऽन्द्राय सुतमाजुहोत स्वाहेति ॥ २७ ॥ सा यजुहोति सा मथमा
 ॥ मथम इति शशब्दं वै देवसः सिकस्य चक्षुषीऽएव मथमे सम्भवतस्तस्याजु-
 होति सा मथमा स मथम इति ॥ २८ ॥ अथ सम्प्रेष्यति । मैतु होतुश्चमसः मृ-
 चक्षुः शोचिपेत्येवाध्वर्युः म यनमानस्य मयन्तु सहस्पानां होत्राणां चमसाध्वर्यव उ-
 पावर्तध्वं शुक्रस्याध्वयप्यमिति सम्येष एवैष पर्वत्य प्रतिमस्थाताध्वर्योः पात्रे
 संधं सवनमनपत्यत्तऽप्यवैतार्थं बलिं हारयति तमध्वर्युर्दक्षिचमसेऽवनयति म-

ज्ञाप वपदकर्तुर्हि भजः प्राणो वै वपदकारः सोऽस्मादेतद्वपदकुर्वतः पराङ्मिवाभू-
त्प्राणो वै भजस्तुत्याणं पुनरात्सन्धये ॥ २६ ॥ अथ यदेते प्रतीची प्राञ्चे न हर-
न्ति । हरन्त्यन्यान्प्रदांश्चक्षुषीक्षते संधंस्रमेव दोतचमोऽवनयति ॥ २७ ॥ अथ
होत्राणां चयमानभ्युन्नयन्ति । हुतोच्छिद्य वाऽप्येते संधंस्रमाभवन्ति नालमाहुत्यै
तानेवैतत्पुनराप्यापयन्ति तथालमाहुत्यै भवन्ति तस्माद्धोत्राणां चयमानभ्युन्नय-
न्ति ॥ २८ ॥ अथ होत्राः संपात्रयन्ति । होत्रा इ वै युक्ता देवेभ्यो यज्ञं वहन्ति ता एवै
तत्संतर्पयन्ति तृप्ताः प्रीता देवेभ्यो यज्ञं वहन्ति तस्माद्धोत्राः संपात्रयन्ति ॥ २९ ॥
स प्रथमायां वा होत्रायां । इष्टायामुत्तमायां वानुमन्त्रयते तृप्पन्तु होत्रा मध्ये याः
स्विष्टायाः सुमीताः सुहुता यत्स्वाहेति होत्राणामेवैषा तृप्तिर्येस्य प्रत्यङ्मुपाविश-
त्ययादग्नीविस्वग्नीद्धयत्र यजतामुत्तमः संप्रजति तस्मादाज्ञायादग्नीदिति ॥ ३० ॥
प्राक्षणम् ॥ ३१ [२. १.] ॥ प्रथमः प्रपाठकः ॥ कपिदकासंख्या ११६ ॥ ॥

आवाहवाऽअस्याग्रयणः सोऽस्यैव सर्वमेव सर्वं ययमात्मा तस्मादज्ञया गृह्णात्यस्यै
हि स्थाली भवति स्थान्या क्षेपेन गृह्णाति सर्वं वाऽस्यैव सर्वमेव ग्रहस्तस्मादज्ञया गृह्णाति
॥ १ ॥ पूर्णं गृह्णाति । सर्वं वै पूर्णं सर्वमेव ग्रहस्तस्मात्पूर्णं गृह्णाति ॥ २ ॥ विश्वेभ्यो देवे-
भ्यो गृह्णाति । सर्वं वै विश्वे देवाः सर्वमेव ग्रहस्तस्माद्विश्वेभ्यो देवेभ्यो गृह्णाति ॥ ३ ॥
सर्वेषु सुवनेषु गृह्णाति । सर्वं वै सुवनानि सर्वमेव ग्रहस्तस्मात्सर्वेषु सुवनेषु गृह्णाति ॥ ४ ॥
स यदि राजोपदस्येत् । तस्मै एव तन्वीरन्तः प्रभावयेयुरात्मा वाऽआग्रयण आ-
त्मनो वाऽइमानि सर्वाययज्ञानि भवन्त्येतस्मादन्ततो हरियो जनं प्रदं गृह्णाति
तदात्मन्पेवास्यां प्रतिष्ठायामन्ततो यज्ञः प्रतितिष्ठति ॥ ५ ॥ अथ यस्मादाग्रयणो-
न्नाम । यां वाऽअम् प्रावाणमावदानो वाचं यच्छत्यत्र वै स्राग्नेऽवदत्तयत्सात्राग्नेऽ-
वदत्तस्मादाग्रयणो नाम ॥ ६ ॥ उच्येभ्यो वै तां भीषा वाचमयच्छन् । पद्वाऽअतः
प्राचो ग्रहान्गृह्णात्येष सप्तमः पद्वाऽअतः संवत्सरस्य सर्वं वै संवत्सरः ॥ ७ ॥
तां देवाः । सर्वस्मिन्विजितेऽभयेऽनाष्ट्रेऽत्राग्ने वाचमवदत्तयोऽएवैष एतां सर्वं
स्मिन्विजितेऽभयेऽनाष्ट्रेऽत्राग्ने वाचं वदति ॥ ८ ॥ अष्टातो गृह्णात्येव । ये देवाः सो
दिव्येकादश स्य पृथिव्यामध्येकादश स्य । अप्सुत्तितो महिर्नैकादश स्य ते देवा-
सो यज्ञमिमं जुषध्वम् । उपयामगृहीतोऽस्याग्रयणोऽसि स्वाग्रयण इति वाचमेवैत-
द्वयातयाम्नीं करोति तस्मादज्ञया समानं गृह्णियसं वदत्यज्ञामितायै जामि ह

कुर्याद्युदात्ताग्रणोऽस्याग्रणोऽसीति गृहणीयात्तस्मादाहाग्रणोऽसि स्वाग्रयण इति
 ॥ ६ ॥ पाहि यज्ञ पाहि यज्ञपतिमिति । वाचमेवै तदुत्सृष्टमाह गोपाय यज्ञमिति पा
 हि यज्ञपतिमिति वाचमेवैतदुत्सृष्टमाह गोपाय यज्ञमानमिति यज्ञमानो हि यज्ञपति
 रिष्ट्यास्तृमिन्द्रियेण पातु विष्णुं त्वं पाहीति वाचमेवैतदुत्सृष्टमाह यज्ञो वै वि-
 ष्णुर्वक्षस्त्वां वीर्येण गोषापत्नित्विति विष्णुं त्वं पाहीति वाचमेवैतदुत्सृष्टमाह यज्ञ
 स गोपायेत्यभि सवनानि पाहीति तदेतं ग्रह्याह सर्वाणि क्षेत्र सवनानि मृति॥१०॥
 अथ दशापवित्रपुण्यं हिङ्करोति । साहैषा वागनुधयाना सताम तस्यां देवा वाचि
 तान्तापाथे हिङ्कारेणैव प्राणवक्षुः प्राणो वै हिङ्कारः प्राणो हि वै हिङ्कारस्तस्मादपि
 गृह्य त्नासिके न हिङ्कर्तुं शक्नोते सैतेन प्राणेन सपनिहीत यदा वै तान्तः
 प्राण लभतेऽथ न संजिहीते त्रयोऽप्येव एतन्नाति तान्तापाथे हिङ्कारेणैव प्राण
 दधाति सैतेन प्राणेन संजिहीते पिप्पुस्तो हिङ्करोति त्रिदृष्टि यज्ञः ॥११॥ अथाह
 सोमः पवतऽइति । सप्तमेवाम् भीषासुरक्षमेभ्यो न निरमुस्तमेवैतत्सर्वस्मिन्वि-
 जितेऽभयेऽभाषेऽन निराह तामाशिष्करोति तस्मादाह सोमः पवतऽ इति ॥१२॥
 अस्मै प्रक्षणेऽस्मै क्षत्रायेति । तद्वक्षणे च क्षत्राय चावाप्त्यै सुगते यज्ञमानाय पव-
 तऽइति तद्यजमानायाह ॥ १३ ॥ तदाहुः । एतावदेवोक्त्वा सादयेदेतावद्वाऽइद-
 थं सर्वं यावद्वक्ष क्षत्रे विदिन्द्राग्नी वाऽइदथं सर्वं तस्मादेतावदेवोक्त्वा सादये-
 विति ॥ १४ ॥ तद् भूयादेय भूयः । इष्टुर्भूयै पवतऽइति पृथगे तदाह यज्ञादेय-
 इत्यूर्जेऽइति यो वृष्टाद्भूयो जायते तस्मै तदाहाग्रं ओपधीभ्यः पवतऽइति
 अथरक्षापधिभ्यश्चाह यावापृथिवीभ्यां पवतऽ इति तदाभ्यां यावापृथिवीभ्या-
 माह ययोरिदथं सर्वमपि सुभूताय पवतऽ इति साधवे पवतऽइत्येवैतदाह ॥१५॥
 तद् हुं कऽ आहुः । ब्रह्मवर्चसाय पवतऽ इति तेषु तृषा न भूयाद्यहाऽ आहास्मै ब्रह्म-
 णाऽइति तदेव ब्रह्मवर्चसायाह विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा दे-
 वेभ्य इति सादयति विश्वेभ्यो धेनं देवेभ्यो गृह्णासि तं वै मध्ये सादयत्यस्त्य
 ऋषेयं मन्त्रेऽइव सद्यमात्मा वृत्तिर्भावश्चस्थाली भवत्युत्तरादित्यस्थाली
 ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [२. २] ॥ ॥

अथैतं दृष्ट्वाऽअस्यैषोऽनिकृत् आत्मा यद्वक्ष्य । सोऽस्यैष आत्मैवात्मा सद्यमनि-
 कृत्ः प्राणः सोऽस्यैष आपुरेव तस्मादज्ञया गृह्णात्यस्यै हि स्थाली भवति स्थान्याख्येन

गृह्णाति ॥ १ ॥ तं च पूर्णं
 गृह्णाति । सर्वं च तत्पुण्यं सर्वं तद्यज्ञस्तस्मात्पूर्णं गृह्णाति ॥ २ ॥ शतम्
 ॥ २४०० ॥ तस्यासावेष्टु ध्रुव आयुः । आर्त्यचार्येतेन संहितः पूर्वाणि संत-
 तानि तद्वाऽग्रगृहीत पूर्वतस्मादच्छावाक्योत्तमो ग्रहो भवति ॥ ३ ॥ अथ राजान-
 म्प्रणवदरति । तृतीयं वसतीवरीणामग्रनयति तत्पूर्वं सप्तैति मथमग्रोत्तरस्य सप्त-
 नस्य करोत्युत्तम पूर्वस्य स यदुत्तरस्य सवनस्य तत्पूर्वं करोति यत्पूर्वस्य तदुत्तम
 तद्व्यतिपमति तस्मादिमानि पूर्वाणि व्यतिपत्कानीदमित्यमतिहानमिदमित्यम्
 ॥ ४ ॥ एवमेव सा-गन्दिने सवने । अग्रगृहीत पूर्वतस्मादच्छावाक्योत्तमो ग्रहो भ-
 वत्युत्तम तृतीयं वसतीवरीणामग्रनयति तत्पूर्वं सप्तैति मथमग्रोत्तरस्य सवनस्य क-
 रोत्युत्तम पूर्वस्य स यदुत्तरस्य सवनस्य तत्पूर्वं करोति यत्पूर्वस्य तदुत्तम तद्व्य-
 तिपमति तस्मादिमानि पूर्वाणि व्यतिपत्कानीदमित्यमतिहानमिदमित्यं तद्यदस्यै-
 तेनात्मा स ॥ ५ ॥ हितस्तेनास्यैव आयुः ॥ ६ ॥ सैषा कायदुर्ध्वेन्द्रस्योऽङ्गः । त्रि-
 भ्य एवैतं प्रातःसवनमुत्तरस्येभ्यो विगृह्णाति त्रिभ्यो साध्यन्दिने सवने तत्पद-
 कृत्वा पश्चादग्रतश्चतुर्वो वाऽऽमान्तसर्वान्क्रामान्पचन्त्येतेनो देवा कामदुर्ध्वेन्द्रस्यो-
 ऽङ्गः ॥ ६ ॥ स वाऽग्रपुरोक्तं गृह्णाति । उक्त्यर्थे हि पुरोरुगृहि पुरोरुगृह्यु-
 पयथं साम ग्रहोऽथ यदन्यजपति तद्यज्ञस्ता ईना अभ्यर्षणवाग्रद्व्यग्रभ्य आसुर-
 भ्यर्षो यजुर्भ्योऽभ्यर्षः सामभ्यः ॥ ७ ॥ ते देवा अदुवन् । इन्तेमा यजुःषु वधाम
 तथेयं बहुलतरेव विद्या भविष्यतीति सा यजुःष्वदधुस्तत एषा बहुलतरेव वि-
 द्याभवत् ॥ ८ ॥ तं यदपुरोक्तं गृह्णाति । उक्त्यर्थे हि पुरोरुगृहि पुरोरुगृह्यु-
 पयथं स यदेवैतमुत्तरेभ्यो विगृह्णाति तेनो हास्यैव पुरोरुह्मान्भवति तस्माद-
 पुरोक्तं गृह्णाति ॥ ९ ॥ अथातो गृह्णात्येव । उपयामग्रगृहीतोऽस्मीन्द्राय त्वा
 वृहद्वेते वयस्वतर्गुलीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तस्मादाहेन्द्रायत्येति वृहद्वेते वयस्वतर्गुति वी-
 र्यवतऽत्येवैतदाह यदाह वृहद्वेते वयस्वतऽस्त्युक्त्याव्य गृह्णातीत्युपयेभ्यो होतं
 गृह्णाति यत्तद्वन्द्व वृहद्वय इति यत्तद्वन्द्व वीर्यमित्येवैतदाह तस्मै त्वा विष्णवे
 त्येति यज्ञस्य होममायुषे गृह्णाति तस्मादाह तस्मै त्वा विष्णवे त्येत्येव ते योनिरुप-
 ष्वस्त्विति सादयत्युपयेभ्योत्येवं गृह्णाति ॥ १० ॥ तं विगृह्णाति । देवेभ्यस्त्वा
 देवान्यं यज्ञस्यायुषे गृह्णातीति प्रशासनं स कुर्याद्य एव कुर्याद्यथादेवतं त्वेव
 विगृह्णीयात् ॥ ११ ॥ मित्रावरुणाभ्यां त्वा । देवान्यं यज्ञस्यायुषे गृह्णा-
 णीत्येव मित्रावरुणाय मित्रावरुणीषु हि तस्मै स्तुवते मित्रावरुणीरनुश्रुं सति

वैश्वरूपया यजति ॥ १२ ॥ इन्द्राय त्वा । देवाव्यं यज्ञस्यायुषे गृह्णामी-
 त्येव ब्राह्मणाच्चैःसिनऽपेन्द्रीषु हि तस्मै स्तुवतऽपेन्द्रीरनुग ॥ सत्येन्द्रा य-
 जति ॥ १३ ॥ इन्द्राग्निभ्यां त्वा देवाव्यं यज्ञस्यायुषे गृह्णामीत्येवाच्छावाकायैन्द्रा-
 ग्नीषु हि तस्मै स्तुवतऽपेन्द्राग्नीरनुग ॥ सत्येन्द्राम्या यजतीन्द्राय त्वेत्येव मा-
 ध्यन्दिने सवनऽपेन्द्र ॥ हि माध्यन्दिन ॥ सवनम् ॥ १४ ॥ तदु ह चरकाव्य-
 यो विष्टुमिति । उपयाम गृहीतोऽसि देवेभ्यस्त्वा देवाव्यमुभेभ्य उक्थाव्यं मि-
 त्वावरुणाभ्यां जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्रावरुणाभ्यां त्वेति सादयति पुनर्हवि-
 रसीति स्थालीमभिमृशति ॥ १५ ॥ उपयाम गृहीतोऽसि । देवेभ्यस्त्वा देवाव्य-
 रसीति स्थालीमभिमृशति ॥ १५ ॥ उपयाम गृहीतोऽसि । देवेभ्यस्त्वा देवाव्य-
 मुक्थेभ्य उक्थाव्यमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वेति सादयति पुन-
 र्हविरसीति स्थालीमभिमृशति ॥ १६ ॥ उपयाम गृहीतोऽसि । देवेभ्यस्त्वा देवा-
 व्यमुक्थेभ्य उक्थाव्यमिन्द्राग्निभ्यां जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राग्निभ्यां त्वेति
 सादयति तत्र पुनर्हविरसीति स्थालीमभिमृशतीन्द्राय त्वेन्द्राय त्वेत्येव माध्यन्दिने
 सवनऽपेन्द्र ॥ हि माध्यन्दिन ॥ सवनं विह पुनर्हविरसीति स्थालीमभिमृशति तृप्तीं
 वृत्तीं निदधाति ॥ १७ ॥ तं वै नोपयामेन गृह्णीयात् । न योनौ सादयन्मन्त्रेण
 उपयामेन गृहीतो भवत्यग्रे योनौ सन्नोऽजापितायै जाति ह कुर्याद्यदेनमन्त्राप्युप-
 यामेन गृह्णीयाद्योनौ सादयेद्वय यत्पुनर्हविरसीति स्थालीमभिमृशति पुनरीस्यै
 ग्रहं ग्रीष्मन्भवति न तदुद्विजेत तूष्णीमेव निदध्यात् ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥
 २ [२. ३.] ॥

अथैह ह वाऽश्वस्यैष माणः । योऽयं पुरस्तात्स वै वैश्वानरः पशुभ्यो योऽयं
 पश्चात्स ध्रुवस्तौ ह स्मैतौ प्रवेद्याग्रे ग्रही गृह्णन्ति ध्रुववैश्वानराविति तयोरयमप्ये-
 तर्हन्वपतर एव गृह्यते ध्रुव एव स यदि तं चरकेभ्यो वा यतो वानुमुवीत पुन-
 मानस्य तं चमरेऽनवेत्तुयैतमेव होतृचमसे ॥ १ ॥ यद्वाऽश्वस्यावाचीनं नृभिः ।
 तदस्यैष आत्मनः सोऽस्यैष आपरेव तस्मादनया गृह्णात्यस्यै हि स्थाली भवति
 स्थान्या ह्येनं गृह्णात्यज्जा हीयामृताज्ज ॥ इयमृतमायुस्तस्मादनया गृह्णाति
 ॥ २ ॥ तं वै पूर्णं गृह्णाति । सर्वं वै तद्यत्पूर्णं सर्वं तद्यदायुस्तस्मात्पूर्णं गृह्णाति
 ॥ ३ ॥ वैश्वानराय गृह्णाति । संवत्सरो वै वैश्वानरः संवत्सर आयुस्तस्माद्वै-
 श्वानराय गृह्णाति ॥ ४ ॥ स प्रातःसवने गृहीतः । पेतस्मात्कालादुपशते
 तदेनं सर्वं सवनान्यतितनयति ॥ ५ ॥ तं न स्तूयमानेऽवनयेत् ।

न ह संवत्सरं यजमानोऽतिजीवेद्यस्तृयमानेऽवनयेत् ॥ ६ ॥ त छ
 शस्यमानेऽवनयति । तदेनं वादश ॥ ७ ॥ स्तोत्रमतिनयति तथा परम्पर-
 मायुः समरनुते तुथो ह यजमानो ज्योर्जीवति तस्माद्वाह्यलोऽग्निष्टोमस्तथादे-
 तस्य होमात्र सर्पेज प्रसावयेत् तथा सर्वमायुः समरनुतऽस्यायुर्गोऽयस्यैव तथा
 सर्मायुरेति ॥ ७ ॥ यद्वाऽअस्यावाचीनं नामेः । तदस्यैष आत्मनः स यत्पूरैत-
 स्य होमात्सर्पेद्वा प्र वा आवयेत् सुवर्धं भावमेहेन्दुमुषधेदानीति तस्माद्वाऽअ-
 ग्निष्टोमस्तद्ववति तद्वै तद्यजमान एव यजमानस्य होप तदात्मनः ॥ ८ ॥ स वाऽ
 अग्निष्टोमस्तद्ववति । यशो वै सोमस्तस्याग्रवसोमे लभते यश्च नोभवेत्तागलतो
 यश एवेतद्दृष्टमागच्छन्ति तद्वाऽएतयशो ब्राह्मणाः सम्प्रमृष्यात्सन्दधते पुत्रस्यन्ति
 सहयश्च एव भवति च एवं विद्वान्भक्षयति ॥ ९ ॥ ते वाऽएने । संपन्त एवाग्निष्टोम
 सुपेतयशः संनिधाय सर्पन्ति ते पराञ्चो यशसो भवन्ति तद्वेप परिगृह्येव पुन-
 रात्मन्यशो धत्ते तेगाधैवैष पशुशस्त्रितमोभूत्वा गैति य एत विद्वानग्निष्टोमस-
 द्भवति ॥ १० ॥ देवाश्च वाऽअसुराश्च । उभये प्राजापत्याः पस्पृधिरऽएतस्मि-
 न्यङ्गे प्रजापतौ पितरि संवत्सरेऽस्माकमयं भविष्यत्समाकमयं भविष्यतीति ॥ ११ ॥
 ततो देवाः । अर्चन्तः धाम्यन्तरयेरुस्तऽ एतदग्निष्टोमस्य ददधुस्तऽ एतेनाग्निष्टो
 मस्येन सर्वं पक्षं समगृह्णन्तान्तरायत्सुरान्वद्वाच्योऽएवैष एतेनाग्निष्टोमस्येन
 सर्वं पक्षं संवृत्तेऽ भूरेति सप्तमन्यद्वाच्यस्माद्वाऽ अग्निष्टोमस्तद्ववति ॥ १२ ॥ त
 पुद्गीत्योत्तरे हविर्धने सादयति प्राणा वै प्रहा नेत्यायान्मोदयानीत्युपकीर्णं वाऽ-
 इतरान्मुद्धानसादयत्यथैतं व्युह्य न तृणं चना न्तर्धाय ॥ १३ ॥ यद्वाऽअस्योर्ध्वनामेः ।
 तदस्यैतऽआत्मन उपरिव वै तद्यद्वा नामे रुपरिवैतद्यदुपकीर्णतस्मादुपकीर्णं सादय-
 त्यथैतं व्युह्य न तृणं चनान्तर्धाय ॥ १४ ॥ यद्वाऽअस्यरवाचीनं नामेः । तदस्यैष
 आत्मनोऽथ इषवैतद्यदवाचीनं त्राभेरघ-इवैतद्यदुह्य न तृणं चनान्तर्धाय तस्मादेत
 व्युह्य न तृणं चनान्तर्धाय सादयति ॥ १५ ॥ एष वै प्रजापतिः । य एष पक्षस्तापते
 यस्मादिमाः प्रजाः प्रजाता एतम्बेनाप्येतद्वा प्रजापन्ते स यातुपकीर्णं सादयति
 तस्माद्यास्ता ननु प्रजाः प्रजापन्ते ता अन्येनात्मनोऽस्या प्रतितिष्ठन्ति या वै शफैः
 प्रतितिष्ठन्ति ता अन्येनात्मनोऽस्या प्रतितिष्ठन्त्यथ यदेतं व्युह्य न तृणं चनान्तर्धाय
 सादयति तस्माद्या एतन्नु प्रजाः प्रजायन्ते ता आत्मनैवास्या प्रतितिष्ठन्ति मनुष्यारच-
 स्वापदारवा ॥ १६ ॥ तद्वाऽएतत् । अस्याप्यन्यदुत्तर कगेति यदुपाकेऽतिसयातुपकीर्ण-
 सादयति तस्माद्यास्ता ननु प्रजाः प्रजापन्ते ता अन्येनात्मनोऽस्या प्रतितिष्ठन्ति श-

कैः॥१७॥तदाऽप्येतत् । आहवनीये जुहोति पुरोडाशं धानाः वरम्भं नृध्याविज्ञानमिति
तद्यथांमुक्त्वाऽस्यासिञ्चेदेवं तद्वैषय एकरूप उपशेतऽप्यय इवैव तस्मात्तदनेन मुखेन वा
नाल्यमशनपरनात्पथेतेन प्राशेनैकरूपमेव प्रसावयतेऽयं इवैवाथ यस्माद्भुवो नाम
॥ १८ ॥ देवा इ वै यज्ञं तन्वानाः । तेऽसुररक्षमेभ्य आसद्वादिभर्षां चक्रस्तान्द-
क्षिणतोऽसुररक्षसान्यसिजुस्तेषामेतान्दक्षिणान्मृदानूजान्तररक्षेतदक्षिणं हविर्धा-
नमुजजन्तुरथैतमेव न शेरुकुदन्तुं तदुत्तरमेव हविर्धानमक्षिणं हविर्धानमदधश्च-
क्षेत न शेरुकुदन्तु तस्माद्भुवोनाम ॥ १९ ॥ तं वै गोपायन्ति । शिरो वाऽप्य एतस्यै
गायत्र्यै यज्ञो वै गायत्री द्वादश स्तोत्राणि द्वादश शस्त्राणि तच्चतुर्विधशतितर-
तुर्विधशतचक्रा वै गायत्री तस्याऽप्य शिरः श्रीर्वशिरः श्रीर्हि वै शिरस्तस्मात्तो-
ऽर्धस्य ध्रुवो भूतत्पसावमुप्यर्धस्य शिर इत्याहुः ध्रुवो ह व्यपेक्षे पदेक व्यपेक्षे
यजमानो वै ध्रुवो नेयजमानो व्यपाताऽऽति तस्माद्वै गोपायन्ति ॥ २० ॥ वत्सो
वाऽप्य । एतस्यै गायत्र्यै यज्ञो वै गायत्री द्वादश स्तोत्राणि द्वादश शस्त्राणि
तच्चतुर्विध शतितरतुर्विधशतचक्रा वै गायत्री तस्या अप्य वत्सस्त यद्गोपाय-
न्ति गोपायन्ति वाऽऽमांवासान्दोहाय यदिद एयोदुहृऽप्यवमिषं गायत्री यजमा-
नाय सुर्वान्क्रामान्दोहाताऽऽति तस्माद्वै गोपायन्ति ॥ २१ ॥ अथ यदध्वर्युश्च
मतिमस्थाना च । निश्चक्षामतः म च प्येते यथा बह्वत्तोपाचरदेवमेतं मह्य-
पाचरतस्तमवनयति गोमित्रीमेवैतस्मात्प्रायति मचेय गायत्री यजमानाय सुर्वान्-
क्रामान्दोहाताऽऽति तस्मात्ताऽऽवनयति ॥ २२ ॥ सोऽवनयति । एव ध्रुवेण स
नसा गच्छा सोममवनयातीति गृह्णातीति वाया न इन्द्र इदिशोऽसपत्नाः सम-
नसस्करविति यथान इन्द्र उवाः मवा विशः थियै यशसेऽप्रापामा सपत्नाः सपत्नः
समनसः करवदित्येवैतदाह ॥ २३ ॥ अथातो गृह्णात्येव । मूर्धान दिवोऽभरातं
पृथिव्या वैश्वानरमृतऽश्वा जातमग्निम् । कविथ सम्राजमतिथिं जनानामासक्ता
प्राथ जनयन्त देवाः । उपयामगृहीतोऽसि ध्रुवोऽसि ध्रुवक्षितिर्ध्रुवाणां ध्रुवतोऽप्य-
नानामच्युतक्षिचम एष ते योनिर्वश्वानराय त्येति-सादयति व्यूष न तृण
चनान्तर्धाय वैश्वानराय इयेन गृह्णाति ॥ २४ ॥ वाचस्प- ॥ ३ [२.४.] ॥

मृहान्गृहीत्वा । उपनिष्क्रम्य विमुपाथं होम जुहोति तद्यद्विमुपाथं
होमं जुहोति या एवास्यान विमुप स्फन्दन्ति ता एवैतदाहवनीये स्व
गाकरोत्याहवनीयो ह्याहुतीना प्रतिष्ठा तस्माद्विमुपाथं होम जुहोति ॥ १ ॥
स जुहोति । यस्ते द्रप्स स्फन्दति यस्तेऽग्निरिति यो वै स्तोत्र स्फन्दति

स द्रसस्तत्तमाह यस्नेऽयथेश्वरिति नृदथेश्वराह मावप्युतो धिपणयोरुपस्था-
 न्तिमि प्राण्णा हि च्युतोऽधिपवणाभ्याथस्कन्दत्यध्वर्योर्वा परिवायः पवित्रादित्य-
 ध्वर्योर्वा हि पाणिभ्याथस्कन्दति पवित्राद्वा तं ते जुहोमि मनसा वषट्कृतध्व्या-
 हेति तद्यथा वषट्कृतध्वस्तमेवमस्यतद्भवति ॥ २ ॥ अयस्तीर्णायै वेदेः । द्वे तूतेऽ
 अध्वर्यादसे तावध्वर्यं मथमौ प्रतिपद्येते माखोदानौ यज्ञस्याथ मस्तोता वागेव
 यज्ञस्यायोद्गातात्मैव मजापतिर्यज्ञस्याथ प्रतिहता भिषग्वा व्यानो वा ॥ ३ ॥
 तान्वाऽपृतान् । पञ्चऽस्त्रिजो यजमानोऽन्वारमतऽपृतावान् स्रवो यज्ञं
 यावन्त एते पञ्चऽस्त्रिजो भवन्ति पात्रो वै यज्ञस्तद्यज्ञमेवैतद्यजमानोऽ-
 न्वारभते ॥ ४ ॥ अथान्यतरक्षुणम् । चात्वालमभिप्रास्यति देवानामु-
 स्तृणमसीति युभ वै देवा यज्ञेन स्वर्गं लोकं सप्तास्नुवन्त तस्मात्परागेव
 स्तोत्रात्वालोद्धर्त्वाः स्वर्गं लोकमुपोदक्रामंस्तद्यजमानमेवैतत्स्वर्गं पुन्यानमनुसंभ्या-
 पयति ॥ ५ ॥ अथान्यतरक्षुणम् । पृस्तादुप्रातृणामुपास्यति तूष्णीमिव स्तो-
 मो वाऽपृष मजापतिर्यदुद्गातारः स इदं सर्वं युतऽइदं सर्वं सम्भवति त-
 स्माऽपृषैतत्तूष्णमापि दधाति तथो ह्यध्वर्यु न युने नैनं सम्भवत्ययं यदा जपन्ति
 जपन्ति अथोद्गातारः ॥ ६ ॥ अथ स्तोत्रमुपाकरोति । स्तोमः पवतऽइति, स वै
 परागेव स्तोत्रमुपाकरोति पराञ्च स्तुवते देवान्वाऽपृतानि स्तोत्राण्यपभ्यूपावृत्तानि
 पत्न्यवमानाः पराष्ट्रो षतेर्देवाः स्वर्गं लोकं सप्तास्नुवन्त तस्मात्परागेव स्तो-
 त्रमुपाकरोति पराञ्च स्तुवते ॥ ७ ॥ उशवर्तध्वमिति वाऽअन्यानि स्तोत्राणि ।
 अभ्यावृत्तेऽध्वर्युस्तुवतश्चमा वै मजा पृतानि स्तोत्राण्यपभ्यूपावृत्तास्तस्मादिमाः म-
 जाः पुनरभ्यावृत्तं मजापन्ते ॥ ८ ॥ अथ यत्त्र वहिष्पवमानेन स्तुवते । अत्र ह-
 वाऽअत्रावृत्तमादित्य आस त्पृतवः पृग्गोवृत्त इध्वर्यः स्वर्गं लोकमुपोदक्राम-
 न्म एष अतृषु प्रतिष्ठितस्तपति तथो एवैतदस्त्रिजो यजमानं परिगृह्णैवात ऊ-
 धर्वाः स्वर्गं लोकमुपोदक्रामन्ति तस्माच्च वहिष्पवमानेन स्तुवते ॥ ९ ॥ नौर्ह धा-
 ग्ण्या स्वर्गा । एताहिष्पवमानं तस्या अस्त्रिज एव स्फुपाश्चारित्राश्च स्वर्ग-
 स्य लोकस्य सप्तास्नुवन्तस्तस्या एक एव मज्जयिता ए एव निन्द्यः स यथा पू-
 र्णामभ्यावृत्तं मज्जयेदेव हैनाथ स मज्जयति तद्वै सर्वं एव यज्ञो नीः स्व-
 र्गा तस्मादु सर्वस्मादेव यवान्निन्द्यं परिष्ठिवाधिपेत ॥ १० ॥ अथ स्तुतुमर्ता
 वाचं वदति । अग्नीदग्नीन्विहर वहि स्तृणीहि पुरोभ्याशं २॥ अलंकुरु यशुने-
 होति विहरत्यग्नीदग्नीन्ममिन्द्रः पूर्वमानेन तस्त्वृणाति यहिस्तीर्णं वहिषि समिदे

देवेभ्यो जुहवामीति पुरोडाशैः ॥ अन्नं कुर्विति पुरोडाशैर्हि प्रचारित्यग्नावति पशु-
 नेत्रीति पशुध्वं हवृषाकरिष्यन्भवति ॥ ११ ॥ अथ पुनः प्रपद्य । आशिवनं प्रहं
 गृह्णात्पाशिवनं प्रहं गृहीत्वोपनिष्कृम्य यूपं प्ररिष्यति परिशीय यूपं पशुमुपाकरोति
 रसमेशादिमन्त्रेण तदुवाच ॥ १२ ॥ समातः सवनञ्चालव्यः । आ तृतीयसवनञ्चालव्यमाद्य
 उपशेते सर्वस्मिन्नेवैतद्यवे रसं दधाति सर्वं यज्ञध्वं रसेन प्रसजति ॥ १३ ॥ तस्मा-
 द्वाग्नेयमग्निष्टोमञ्चालभेत । तद्धि मलोम यद्वाग्नेयमग्निष्टोमञ्चालभेत यद्युवध्यः
 स्यादैन्द्राग्नं द्वितीयमालभेतैन्द्राग्नानि इयुक्थानि यदि षोडशी स्यादैन्द्रं तृतीयमाल-
 भेतैन्द्रो हि षोडशी युवातिरात्रः स्वात्सारस्वतं चतुर्थमालभेत वाग्वै सरस्वती यो-
 पा वै वाग्योपाग्विस्तद्यथायं यज्ञकनन्व्यावर्तयति ॥ १४ ॥ अथ सवनीयैः पुरोडा-
 शैः प्रचरति । देवो वै सोमो दिवि हि सोमो वृत्रो वै सोम आसीत्तस्मै चक्षुरीरं यु-
 द्धिषो यद्वरमानस्तदेपोशाना नायैषधिर्जायत इति ह स्माह श्वेतकेतुरीडाककि-
 स्तामेतदाहुत्याभिपुण्यन्तीति ॥ १५ ॥ स यत्पशुमालभते । रसमेशादिमन्त्रेण तदुवा-
 च्यय यस्तसवनीयैः पुरोडाशैः प्रचरति मेधमेवास्मिन्नेतदुवाचि तथो हास्यैव सोम एव
 भवति ॥ १६ ॥ सर्वेऽप्येन्द्राभवन्ति । इन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तस्मात्सर्वेऽप्येन्द्रा भ-
 वन्ति ॥ १७ ॥ अथ यत्पुरोडाशः धानाः करम्भोद्व्यापित्वेति भवति या यज्ञस्य
 देवतास्ताः सुमीता असन्ति ॥ १८ ॥ इदं शाऽग्रपूषाशित्वा कापयते । धानाः
 स्वादेयं करम्भमश्रीयां इध्वश्रीयामाश्रितामश्रीयामिति ते सर्वे कामा या यज्ञस्य
 देवतास्ताः सुमीता असन्ति ॥ १९ ॥ प्रातःसवनं ऽथ वैत्रावरुणी पयस्यावकृ-
 प्ता भवति नेतरयोः सुवनयोः ॥ २० ॥ गायत्री वै प्रातःसवनं वहति । त्रिष्टु-
 म्माध्यन्दिनं सुवनं जुगती तृतीयसवने तत्राऽञ्चनेकाकिन्येव त्रिष्टुममाध्यन्दिनं
 सुवनं वहति गायत्र्या च बृहत्या चानेकाकिनी जुगती तृतीयसवने गायत्र्योऽपि-
 दकृष्णायामनुष्टुभा ॥ २० ॥ गायत्र्यैवैकाकिनी प्रातःसवने वहति । सैताम्पां प-
 ण्डित्याथ स्तोत्रपङ्क्त्या च हविष्पङ्क्त्या च चत्वार्योज्यानि बहिर्यवमानं पञ्चमं
 पञ्चपरापदतिः सैतया स्तोत्रपङ्क्त्यानेकाकिनी गायत्री प्रातःसवनं वहति
 ॥ २१ ॥ इन्द्रस्य पुरोडाशः । ह्योर्षाणाः पूषाः करम्भः सरस्वत्यै दधि यित्रा-
 वरुणयोः पयस्या पञ्चपदापदितः सैतया हविष्पङ्क्त्यानेकाकिनी गायत्री प्रातः
 सवनं वहत्येतस्या एव पदकेः सम्पदः कामाय प्रातःसवनं ऽथ वैत्रावरुणी
 पयस्यावकृप्ता भवति नेतरयोः सुवनयोः ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [२, ५] ॥
 द्वितीयोऽध्यायः ॥ [२६] ॥

भक्षयित्वा समुपहताःस्म इत्युक्तोऽसिष्यति । पुरोडाशवृगलमावाय तद्यज्ञै-
 धुपसन्नोऽद्यावाकोऽन्वाह तदस्मै पुरोडाशवृगलं पाणावाहधदाहोवाक यदस्व यत्ते
 वायमित्यहीयत वाऽअच्छावाकः ॥ १ ॥ तमिन्द्राग्नीऽअनुसमवतनुताम् । प्रजानां प्रजास्यै
 तस्मादिन्द्राग्नीऽच्छावाकः स एतेन च इत्थिषा यदस्माऽएतत्पुरोडाशवृगलं पाणावा-
 हधातेनेनचापेयेण यदेतदन्वाहनेनानुसमवतनुते ॥ २ ॥ स वै सन्नेऽच्छावाके । अतुग्रहै-
 शचरति तद्यत्सन्नेऽच्छावाकऽ अतुग्रहैश्चरति मियुने वा अच्छावाक ऐन्द्राग्नीऽच्छा-
 वाको हो ईन्द्राग्नीऽन्वाह ॥ हि मियुनं प्रजनन ॥ स एतस्मान्मियुनात्प्रजननादनु-
 न्तसंवत्सरं प्रजनयति ॥ २ ॥ यदेव सन्नेऽच्छावाके । अतुग्रहैश्चरति सर्वं वाऽअतुग्र-
 संवत्सरः सर्वमवैतत्प्रजनयति तस्मात्सन्नेऽच्छावाकऽअतुग्रहैश्चरति ॥ ४ ॥ ता-
 न्वै द्वादश गृह्णीयात् । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य तस्माद्द्वादश गृह्णीयात्थो
 ऽअपि त्रयोदश गृह्णीयादस्ति त्रयोदशो मास इति द्वादश त्वेव गृह्णीयादप्येव
 सम्पत् ॥ ५ ॥ द्रोणकलशाद्गृह्णाति । मनुष्यतिर्वृ द्रोणकलशः स एतस्मात्प्र-
 जापतेऽमृतं संवत्सरं प्रजनयति ॥ ६ ॥ उभयतोमुखाभ्यां प्राग्भाभ्यां गृह्णाति ।
 कुतस्तपोरन्तो ये उभयतोमुखे तस्मादयमनन्तः संवत्सरः परिप्लवते तं गृहीत्वा
 न सादयति तस्मादयमसन्नः संवत्सरः ॥ ७ ॥ नानुवाकपाम्नाह । इत्ययति वा
 ऽअनुवाकपयुगतो ह्येवायमृत्युर्दि विवा यदि तर्कं नानुवपद्गरोति नेहमृत्युपट्टण-
 जाऽति सृष्टे मयमौ मृहौ गृह्णीतः सहोत्तमाविविमेवैतत्सर्वं ॥ संवत्सरेण परिगृ-
 ह्णीतस्तद्विद ॥ सर्वं संवत्सरेण परिगृहीतम् ॥ ८ ॥ निरेवान्पतरः क्रामति । प्रा-
 न्पतरः पथते तस्माद्विभेऽन्वथो प्राप्ता यन्त्यथ यद्भौ वा सद् निष्क्रामेनामभौ
 वा सद् मध्येयातां पृथगुह्वेमे मासा ईयुस्तस्माद्विरेवान्पतरः क्रामति मान्पतरः
 पथते ॥ ९ ॥ तौ वाऽ अतुने पद् प्रचरतः । तद्देवा अहरसृजन्तऽर्तुभिरिति च-
 तुरस्तद्रात्रिमसृजन्त स यदैतावदेवाभविष्यद्रात्रिर्देवाभविष्यन् व्यपश्यत् ॥ १० ॥
 तौ वाऽअतुनेत्यपरिधाद्विचरतः । तद्देवाः परस्तादहरददुस्तस्माद्विस्तमयाहरथ
 रात्रिरथ श्वोऽहर्मात्रिता ॥ ११ ॥ अतुनेति वै देवाः । मनुष्यान्सृजन्तऽ-
 र्तुभिरिति पशून्तस यत्तन्मध्ये येन पशून्सृजन्त तस्यादिमे पशव उभयतः
 परिगृहीता वशमुपेता मनुष्याणाम् ॥ १२ ॥ तौ वाऽअतुनेति पद् मर्च्य ।
 इतरया पात्रे विपर्यस्येते ऽअतुभिरिति चतुरचस्त्वेतरया पात्रे विपर्यस्ये-
 तेऽथन्यतरत एव तद्देवा अहरसृजन्तान्यतरतो रात्रिमन्यतरत एव तद्देवा मनुष्या
 न्सृजन्तान्यतरतः पशून् ॥ १३ ॥ अयातो गृह्णात्येव । उपयामृहीतोऽसि प्र-

धे त्वेत्येवाध्वर्युर्गृह्णात्युपयामगृहीतोऽसि माधवाय त्वेति प्रतिप्रस्थातैतावेव वा-
 सान्तिकौ स यद्वसन्तऽग्रापधयो जायन्ते वनस्पतयः पच्यन्ते तेनो हैतो मधुरच
 माधवश्च ॥ १४ ॥ उपयामगृहीतोऽसि । शुक्राय त्वेत्येवाध्वर्युर्गृह्णात्युपयामगृही-
 तोऽसि शुचये त्वेति प्रतिप्रस्थातैतावेव मैत्र्यौ स यदेतयोर्वलिष्ठं तपति तेनो हैतो
 शुक्रश्च शुचिरश्च ॥ १५ ॥ उपयामगृहीतोऽसि नभसे त्वेत्येवाध्वर्युर्गृह्णात्युप-
 यामगृहीतोऽसि नभस्माय त्वेति प्रतिप्रस्थातैतावेव वार्षिकावमुतो वै दिवो वर्षति
 तेनां हैतो नभश्च नभस्पर्श ॥ १६ ॥ उपयामगृहीतोऽसि । इषे त्वेत्येवाध्वर्युर्गृह्णा-
 त्युपयामगृहीतोऽस्यूर्जे त्वेति प्रतिप्रस्थातैतावेव शरदो स यच्चरदूर्ध्वस आपधयः प-
 च्यन्ते तेनो हैताविरश्चोर्जश्च ॥ १७ ॥ उपयामगृहीतोऽसि महसे त्वेत्येवाध्वर्यु-
 र्गृह्णात्युपयामगृहीतोऽसि सऋत्याय त्वेति प्रतिप्रस्थातैतावेव हैमान्तिकौ स यद्वे-
 मन्त इमाः प्रमाः सऋतेऽस्व वशयुपनयते तेनो हैतो महश्च सऋश्च ॥ १८ ॥
 उपयामगृहीतोऽसि तपसे त्वेत्येवाध्वर्युर्गृह्णात्युपयामगृहीतोऽसि तपस्याय त्वेति
 प्रतिप्रस्थातैतावेव शैशिरौ स यदेतयोर्वलिष्ठं श्यायानि तेनो हैतो तपश्च तपस्पर्श
 र्गृह्णात्युपयामगृहीतोऽसि । अर्धहसम्पतये त्वेति त्रयोदशं ग्रहं गृह्णाति यद्विषयोदशं
 गृह्णीषावयुः प्रतिप्रस्थातव्योः पात्रे सध्वं पवनयस्याध्वर्युर्वा प्रतिप्रस्थातुः पात्रे
 सध्वं पवनयस्याध्वर्युर्वा प्रतिप्रस्थातुः ॥ २० ॥ अथ प्रतिप्रस्थाताभक्तितेन पात्रेण ।
 ऐन्द्राग्नं ग्रहं गृह्णाति तद्यदभक्तितेन पात्रेणैन्द्राग्ने ग्रहं गृह्णाति न वाऽऽहृतग्र-
 हाणामितुवपदकुर्वन्त्येतेभ्यो वाऽप्येन्द्राग्नं ग्रहं गृहीत्वा भवति तदस्यैन्द्राग्नेतेनैवानुव-
 पत्कृता भवन्ति ॥ २१ ॥ यो वैन्द्राग्ने ग्रहं गृह्णाति । सर्वं वाऽऽदं प्राणीजनश्च
 ऋतुग्रहान्प्रहीत्स्व इदं सर्वं प्रजन्त्येदमेवैतस्सर्वं प्राणोदानयोः मतिष्ठापयति
 तदिदं सर्वं प्राणोदानयोः पूतिष्ठितमिन्द्राग्नी हि प्राणोदानाविमे हि धावापु-
 षिर्वा प्राणोदानावनयोर्हीदं सर्वं पूतिष्ठितम् ॥ २२ ॥ यो वैन्द्राग्ने ग्रहं गृह्णा-
 ति । सर्वं वाऽऽदं प्राणीजनश्च ऋतुग्रहान्प्रहीत्स्व इदं सर्वं प्रजन्त्येदमेवैतस्सर्व-
 र्वस्मिन्प्राणोदानौ दधाति तानिषावस्मिन्सर्वस्मिन्प्राणोदानौ हितौ ॥ २३ ॥ अथातो
 गृह्णात्येव । इन्द्राग्नीऽग्न्यागवधं मृते मीर्धनेभ्यो वरेण्यम् । अस्य पातं धियेपिता ।
 उपयामगृहीतोऽसीन्द्राग्निभ्यां त्वेति योनिरिन्द्राग्निभ्यां त्वेति सादयतिन्द्राग्नि-
 भ्यां ह्येनं गृह्णाति ॥ २४ ॥ अथ वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति । सर्वं वाऽऽदं पू-
 णीजनश्च ऋतुग्रहान्प्रहीत्स्व यद्वैतावदेवाभविष्यदावत्यो हैताग्ने प्रजाः सृष्टास्ताव-
 लो हैताभविष्यन्त पूजनिष्यन्त ॥ २५ ॥ अथ यद्वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति ।

इदमेवैतत्सर्वमिमाः प्रजा यथायथं व्यवसृजति तस्मादिमाः प्रजाः पुन-
रभ्यावृत्तिं प्रजायन्ते शुक्रपात्रेण गृह्णात्येष वै शुक्रो य एष तपति तस्य ये
रश्मयस्ते विश्वे देवास्तस्माच्छुक्रपात्रेण गृह्णाति ॥ २६ ॥ अथातो गृह्णात्येष ।
ओमासश्चर्पणीर्धितो विश्वे देवास आगत । दास्वाध्वंसो दाशुषः सुतम् । उप-
यासगृहीतोसि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इति सा-
दयति विश्वेभ्यो हवनं देवेभ्यो गृह्णाति ॥ २७ ॥ आघ्रणम् ॥ ५ [३. १]

गृणाति इ वाऽएतद्धोता यच्छेत्सति । तस्मात्तद्गृणते प्रत्यवाध्वर्युरागृणा-
ति तस्मात्प्रतिगरो नाम ॥ १ ॥ तं वै प्राञ्चमासीनमाह्वयते । सर्वे वाऽअन्यऽन्य-
द्गातुः पृश्न आर्त्विज्यं कुर्वन्ति तयो हास्यैतत्पूमेवार्त्विज्यं कर्तुं भवति
॥ २ ॥ मजापतिर्वाऽह्नात्ता । योपऽर्घोता स एतत्प्रजापतिरुक्ता योपायामृचि
होतरि रेतः सिञ्चति यस्तुते तद्धोता शज्रेण प्रजनयति तद्वयति यथायं पुरुषः
शितस्तप्रदेनच्छयति तस्माच्छस्त्रं नाम ॥ ३ ॥ तद्वपपण्यस्य प्रतिगृणाति । इदमेवै-
तद्वेतः सिक्तमुपतिमदस्य यत्पराद् तिष्ठन्प्रतिगृणीयात्पराग् हैवैतद्वेतः सिक्तं
पूणयेत्तन्न प्रजायेत सम्यञ्चा ऽऽर्चैवैतद्वैतद्वेतः सिक्तं प्रजनयतः ॥ ४ ॥
यातयामानि वै देवैश्छन्दाध्वसि । छन्दोभिर्हि देवाः स्वर्गं लोकं समाश्रुवत मुदो
वै प्रतिगरो यो वाऽह्वचि मुदोपः सामनूसो वै स तच्छन्दः स्वैवैतद्वसं दधात्य-
यातयामानि करोति तैर्यातयामैर्यज्ञं तन्वते ॥ ५ ॥ तस्माद्यथर्धर्चशः शथेत् ।
अर्धर्चैर्धर्चं प्रतिगृणीयाद्यदि पञ्चः शथेत्पदे पदे प्रतिगृणीयाद्यत्र वै शथे स-
श्रवानिति तदसररक्षमानि यत्रमन्वचरन्ति तत्प्रतिगरेण संदधाति नायूणाथ
ऽक्षसापनन्ववचाराय यजमानस्यो धैवैतद्भ्रातृव्यलोकं छिनत्ति ॥ ६ ॥

चतुरक्षराणि हवाऽग्रे छन्दाध्वस्यासुः । ततो जगनी सोममच्छापतत्सा नीयय-
क्षराणि हित्वाजगाम ततस्त्रिष्टुप्सो भमच्छापतत्सैकमक्षरं हि स्वाजगाम ततो गाय-
त्री सोममच्छापतत्सैतानि चालराणि द्रन्त्यागच्छस्यो च ततोष्टाक्षरा गायत्र्यमव-
च्छमादाहुरष्टाक्षरा गायत्रीति ॥ ७ ॥ तथा प्रातः सवनमतन्वत । तस्माद्वायशं
प्रातः सवनं तस्यैव प्राच्यन्दिनं सवनमतन्वत ता ए इ त्रिष्टुप्वाचोप
त्वाद्गमायानि त्रिभिर्छरैरूप माह्वस्व ता या यज्ञान्तर्गा इति तथेति ता-
मृषाह्वयत तत एकादशाक्षरा त्रिष्टुवभवच्छमादाह्वैष्टुभं प्राच्यन्दिनं सवनमिति
॥ ८ ॥ तस्यैव तृतीयसवनमतन्वत । ता ए इ जगत्पुवाचो त्वाद्गमायान्येकेनाक्षरे-

तानिन्द्र उपमन्त्रयुञ्चके । उप मन्त्रवर्ध्वं युष्माभिवर्त्ततेन वृत्रं हनानीति ते होचुः
किं नस्तुतः स्यादिति तेभ्य एतौ मरुत्वतीयौ ग्रहावष्टुह्यात् ॥ ७ ॥ ते होचुः ।
अपनिधायैनमोज उपमन्त्रमहाऽऽति तऽएनमपनिधायैवौज उपावष्टुस्तदाऽन्द्रोऽ-
स्पृष्टतापनिधाय वै मौज उपावष्टादिति ॥ ८ ॥ स होवाच । सदैव तौजसोपावर्त-
न्ध्वमिति तेभ्यो वै नस्तृतीयं ग्रहं गृह्णाणेति तेभ्य एतं तृतीयं ग्रहमगृह्णावपयाम-
गृहीतोऽसि मरुतां त्वौजसऽऽति तऽएनं सदैवौजसोपावर्तन्त तैर्व्यजयत तैर्वृत्रम-
हन्क्षमं वाऽन्द्रो विशो मरुतो विशो वै क्षत्रियो ब्रह्मयान्भवति तत्तत्रऽवैतदुल्लं-
क्षधाति तस्मान्मरुत्वतीयान्गृह्णाति ॥ ९ ॥ स वाऽन्द्रायैव मरुत्वते गृह्णीयात् ।
नापि मरुज्यः स यथापि मरुज्यो गृह्णीयात्प्रत्युद्यामिभीऽ ह क्षत्राय विशं
कुर्यादर्थैतादिन्मेषानु मरुत आभजति तत्क्षत्रायैवैतद्विशं कृतानुकरामनु परमानं
करोति तस्मादिन्द्रायैव मरुत्वते गृह्णीयात्तापि मरुज्यः ॥ १० ॥ अपक्रमादु ह्रै-
षामेतद्विभर्षाचकार । युदिमे मन्त्रापन्त्रायेयुर्मान्यद्वियैरजिति तामेवैतदनपक्रमि-
णोऽङ्कुरत तस्मादिन्द्रायैव मरुत्वते गृह्णीयात्तापि मरुज्यः ॥ ११ ॥ ऋतु-
पात्राभ्यां गृह्णाति । ऋतुबो वै संपत्सरो यग्रस्तेज्वः भातःसवने मरु-
क्षमयकल्पन्ते यग्रतुग्रहान्गृह्णात्यर्थतत्परोऽक्षं माध्यन्दिनेसवनेऽवकल्पन्ते
यग्रतुपात्राभ्यां मरुत्वतीयान्गृह्णाति विशो वै मरुतोऽक्षं वै विश ऋतुबो वाऽऽ-
दधेऽसर्वमन्त्राद्यं पचन्ति तस्मात्तुपात्राभ्यां मरुत्वतीयान्गृह्णाति ॥ १२ ॥ अथा-
तो गृह्णात्येषः । इन्द्र मरुत्व इह पाहि मोमं यथा शार्यतेऽअपिषः सुतस्य । त्व
प्रणीती त्व शूर शर्मणाविवासन्ति कवयः सुयवाः । उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय
त्वा मरुत्वतऽएष ते योनिदिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥ १३ ॥ मरुत्वन्तं वृषभम् । वा-
ह्वानमृकवारि दिव्यं शासमिन्द्रम् । विश्वासाहमवसे नूतनायोऽसौ सहोदापिह
नृऽहुवेम । उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वतऽएष ते योनिदिन्द्राय त्वा मरु-
त्वते । उपयामगृहीतोऽसि मरुतां त्वौजसऽऽति तृतीयं ग्रहं गृह्णाति ॥ १४ ॥
अथ माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति । पाप्मना बाणतदिन्द्रः स्रष्टुष्टोऽभूयद्विज्ञा मरुजिः
स यथा विजयस्य कामाय विशा समाने णभेऽश्रीयादेवं तद्यदस्मात्पुतं मरुजिः
समानं ग्रहमगृहणन् ॥ १५ ॥ त देवाः । सर्वस्मिन्विजितेऽमयेऽनाष्टे यथेष्टीकां
मुञ्जनाद्विदेदेवऽसर्वस्मात्पाप्मनो व्यवृहन्त्यन्माहेन्द्रं ग्रहमगृह्णांस्तथोऽप्येष एतद्यथे-
ष्टीका विमुञ्जना म्यदेवऽसर्वस्मात्पाप्मनो निर्मुच्यते यन्माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति ॥ १६ ॥
यद्वेव माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति । इन्द्रो वाऽएष पुरा वृत्रस्पवधादय वृत्रं हत्वा यथा

महाराजो विजिग्यात एव महेंद्रोऽम्बवत्तस्मान्माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति महान्तमु वैव-
 नमेतत्सबल करोति वृषस्य वशाय तस्मादेव माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति शुक्रपात्रेण गृ-
 ह्णात्येष वै शुक्रो य एष तस्येय उष्णं महान्तस्माच्छुक्रपात्रेण गृह्णाति ॥ १७ ॥
 अथतो गृह्णात्येव महान् २॥ अन्द्रो नृवशा चर्षणिमा उत द्वित्रिर्हामिनः सरोभिः।
 अम्बुधरावृधे ग्रीर्षा योरुः पृथुः सुकृतः कर्तृभिर्भूत् । उपयामृष्टहीतोऽसि महेंद्राय
 स्वैपते योनिर्महेन्द्राय त्येति सादयति महेंद्राय ह्येनं गृह्णाति ॥ १८ ॥ अथो
 पाकृत्यैतां याचं वदति । अभिपोतारोऽभिषुणुतौ नृखलानुद्धादयताग्नीदाशिर् वि-
 नय सौम्यस्य विचारिषि ते वै तृतीयसवनायैवाभिपोतारोऽभिषुण्वन्ति तृती-
 यसवनायौ नृखलानुद्धादयन्ति तृतीयसवनायाग्नीदाशिर् विनयति तृतीयसव-
 नाय सौम्यं चरुं श्रपयत्येते वै शक्रवती रसवती सुवने यत्प्रातः सवनं च मा-
 ध्यन्दिनं च सवनमथैतद्विधीतं शुक्रं प्रवृत्तीयसवनं तद्वै तस्मान्माध्यन्दिनात्सवना-
 धिर्मिगीते त्रयो हास्पैतच्छुक्रवद्वसवस्तृतीयसवनं भवति तस्मादेतामथ वाचं वदति
 ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ [३. ३.] द्वितीयः अपाठकः ॥ कथिडकासंख्या ॥ १३९ ॥

घ्नन्ति वाऽएतच्छब्दम् । यदेनं तन्वते यम्बेव राजानमभिषुण्वन्ति तत् घ्नन्ति
 एतत्पशुं स्थापयन्ति विशासति तत् घ्नन्त्युत्सवनामुसलान्भ्यां दपदुपलान्भ्यां
 हविर्घ्नं घ्नन्ति ॥ १ ॥ स एष यज्ञो यतो न ददत्ते । तं देवा दक्षिणामिरक्ष्य
 स्तप्रदेन दक्षिणामिरदक्षस्तस्मादक्षिणा नाम तद्यदेवाश्च यज्ञस्य हतस्य व्यथते
 तद्वयोस्यैतदक्षिणाभिर्दक्षयत्यथ समृद्ध एव यज्ञो भवति तस्मादक्षिणा वृदाति ॥ २ ॥
 तद्वै पदद्व्यादशेत्येव हविर्घ्ने ददति । न ह त्वेषाशतदक्षिणः सौम्योऽध्वरुः स्या-
 देष वै मत्स्यं यज्ञो यत्प्रजापतिः पुरुषो वै मन्त्रापतेर्नोदिष्यते सोऽयं शतायुः श-
 ततेजाः शतवीर्यस्तथ शतेनैव दक्षयतिनाशतेन तस्मात्ताशतदक्षिणः सौम्योऽध्वरु-
 स्यान्नो देवाशतदक्षिणेन युजमानस्यऽत्रिंशत्स्याच्चेदस्याक्षिभूतानि यमिमे इनि-
 प्यन्त्येव न दक्षयिष्यन्तीति ॥ ३ ॥ इया वै देवा देवाः । अहैव देवा अथ ये
 ब्राह्मणाः शुश्रुवांसोऽनूचानाम्ने मनुष्यदेवालेषां देवाविभक्त एव यज्ञं ब्राह्मण-
 एव देवानां दक्षिणा मनुष्यदेवानां ब्राह्मणानां शुश्रुषामनूचानां ब्राह्मणानां देवाः
 देवान्भीषाति दक्षिणाभिर्घ्नन्त्युष्यदेवान्ब्राह्मणाञ्छुश्रुषोऽनूचानांस्तऽएनमभ्ये देवाः
 प्रीताः स्युर्लोकमधिपवन्ति ॥ ४ ॥ ता वाऽएताः । अत्रिनामेव दक्षिणा अन्यं वाऽ-

एतदप्यतुल्यात्मानं संस्कुर्वन्त्येते यजमृद्वयं यजुर्वयं सामययमाहुतिमयं सोऽ
स्यामुस्मिं लोकेऽ आत्मा भवति तथे प्राजीजनन्तेति तस्माद्विभ्य एव इत्तिष्ठा
दद्यान्नाहृत्विभ्यः ॥ ५ ॥ अथ प्रतिपरेत्य गार्हपत्यम् । दाक्षिणानि जुहोति स
दशाहोमीये वाससि हिरण्यं मध्यावधाय जुहोति देवलोके मेऽप्यसद्विति वै यजते
यो यजते सोऽस्यैष यज्ञो देवलोकेवाभिप्रैति तदनूची इत्तिष्ठा यां वृदाति सैति
इत्तिष्ठामन्वारभ्य यजमानः ॥ ६ ॥ उत्तसो वै इत्तिष्ठाः । हिरण्यं गौर्वसोऽभो
न वै तद्वक्त्रपते यद्वक्त्रं प्रादमवदध्याध्वा गोः प्रादमवध्यात्तस्मादशाहोमीये
वाससि हिरण्यं मध्यावधाय जुहोति ॥ ७ ॥ सौरीभ्यामृभ्यां जुहोति ।
तमसा वाऽअसौ लोकोऽन्तर्हितः स एतेन ज्योतिषा तमोऽपहत्य स्वर्गं
लोकेमुपसंक्रामति तस्मात्सौरीभ्यामृभ्यां जुहोति ॥ ८ ॥ स जुहोति ।
बुधस्यं जातयेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यं स्वा-
हेत्येतया गायत्र्या गायत्री वाऽह्यं पृथिवी सेयं प्रतिष्ठा तदस्यामेवैतत्प्रतिष्ठायां
प्रतितिष्ठति ॥ ९ ॥ अथ द्वितीयां जुहोति । चित्रं देवानामुदगावनीकं चक्षुर्मित्र-
स्य वरुणस्याग्नेः ॥ आमा घ्रावापृथिवीऽअन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्युपस्थ
स्वाहेत्येतया विष्णुभालोक्तयेवैतयोपमैति ॥ १० ॥ अथाग्नीध्रे । द्वे वैकां वा जु-
होति तद्यदगावनीध्रे द्वे वैकां वा जुहोत्यग्निर्वै पशूनामीष्टे तुऽपनमभितः परि-
णिविशन्ते तमेतयाहुत्या मीणाति सोऽस्मै मीतोऽनुमन्यते तेनानुमतां वृदाति-
॥ ११ ॥ स जुहोति । अग्ने नय सुपथा रायेऽअस्मान्विश्वानि देव वयुनानि
विद्वान् युयोध्यस्मज्जुहुराग्नेनो भूयिष्ठां ते नमउक्तिं विधेम स्वाहेत्यथ यद्यद्वं यु-
क्तं वायुर्कं वा दास्यन्त्स्वादय द्वितीयां जुहुयाद्यु न त्राद्विषेत् ॥ १२ ॥ स जु-
होति अयं नोऽअग्निर्विश्वस्कृणोत्वयं मृधः पुरपतु प्रभिन्दन् । अयं वाजान्म-
यतु वाजसातावयं शत्रून्जयतु जर्हपाणः स्वाहेति वाजसा अस्वः ॥ १३ ॥
अथ हिरण्यमावाय शालामभ्यैति । इक्षिणेन वेदिं इत्तिष्ठा उपतिष्ठन्ते सोऽ
त्रेण शालां तिष्ठन्नभिन्मन्यते रूपेण वो रूपमभ्यागागिति न ह वाऽअग्रे पशु-
वो वानाय चक्षुर्मिरे तेऽपनिधाय स्वानि रूपाणि शरीरैः मत्युपातिष्ठन्त ताने-
तदेवाः स्वैरेव रूपैर्यज्ञस्यार्धादुपावस्ते स्वानि रूपाणि जानाता अभ्यवायस्ते रा-
तमनसोऽलं वानावाभवंस्तयोऽपैवानाने एतत्स्वैरेव रूपैर्यज्ञस्यार्धादुपैति ते स्वा-
नि रूपाणि जानाता अभ्यवायन्ति ते रातमनसोऽलं वानायभवन्ति ॥ १४ ॥
तुषो वो विश्वमेदा विभजत्विति । प्रक्ष वै तुषस्तदेना प्रक्षणा विभजति प्रक्ष

वै दक्षिणीयं चादक्षिणीयं च वेद तयो हास्यैता दक्षिणीयायैव दत्ता भवन्ति
 नादक्षिणीया ॥ १५ ॥ अतस्य पथा भेदेति । यो वै देवानां पथेति स अत-
 स्य पृथगतिचन्द्रदक्षिणा इति तदेतेन ज्योतिषा यन्ति ॥ १६ ॥ अथ सप्तोऽभ्ये-
 ति । वि स्तः पश्य व्यन्तरिक्षमिति वि त्वया दक्षिणया लोकं रूपमभ्येनैतदाह
 ॥ १७ ॥ अथ सप्तः भेदते । यतस्व सप्तस्यैरिति आ त्वा सप्तस्या अतिरिक्तते-
 स्यैतदाह ॥ १८ ॥ अथ हिरण्यमादायाग्नीध्रमभ्येति । माघणमशु विदेयं पि-
 तृमन्त पैतृमत्यामिति यो वै ज्ञातो ज्ञातकुलीनः स पितृमान्यैतृमत्यो वा वै ज्ञाता-
 यापि कतिपयीर्दक्षिणा इदाति ताभिर्महज्जयत्पृषिमापेयमिति यो वै ज्ञातोऽन्-
 चानः स अपिरापेयः सुधातुदक्षिणमिति स हि सुधातुदक्षिणः ॥ १९ ॥ अथै-
 वमुपमथ । अग्नीध्रे हिरण्यं ददात्यस्मद्राता देवता गच्छतेति यां वै रात-
 मना अविचिकित्सन् दक्षिणां इदाति तया महज्जयति देवता गच्छतेति देवलोके
 मेऽप्यस्यति वै यजते यो यजते तदेवलोकोऽप्येनमेतदपिस्त्विनं करोति प्रदातार-
 माविशतेति मामाविशतेत्येवैतदाह तयो हास्मादेताः पुराच्यो न प्रशरयन्ति त-
 द्दग्नीध्रे मयमाय दक्षिणां ददात्यतो हि विरवे देवा अमृतत्वमप्राजयंस्तस्माद-
 ग्नीध्रे मयमाय दक्षिणां ददाति ॥ २० ॥ अथैवमेवोपमथ । आग्नेयाय हिरण्यं
 ददाति यज ज्ञाऽग्रहः प्रातरनुगाक्रमन्वाहुस्तद् स्मैतत्पुनः शथ सग्यत्रिर्वाऽश्वधी-
 णाथ हेतामथैतत्सदोऽसुरतमसमग्निपुत्रे तऽश्वपयोऽग्निमश्वन्नेहि मस्यादिदं
 तमोऽपजहीति स एवतमोऽपाहन्यं वै ज्योतिषे इदं तमोऽपावधीदिति तस्माद्वत्-
 ज्योतिर्हिरण्यं दक्षिणामनयन् ज्योतिर्हि हिरण्यं तद्वै स तत्तेजसा वीर्येणुर्गर्पिस्तमोऽ-
 पजयान्नाथैः एतेनैतज्ज्योतिषा तमोऽपहन्ति तस्मादाग्नेयाय हिरण्यं ददाति
 ॥ २१ ॥ अथ ब्रह्मणे । ब्रह्मा हि यज्ञं दक्षिणतोऽभिगोपायस्योद्गात्रेऽथ होत्रे
 ग्धाध्वर्युभ्याथ हविर्धानाऽआसीनाभ्यामथ पुनरेत्य प्रस्तोत्रेऽथ मैत्रावरुणायाय
 ब्राह्मणाच्छथसिन्नेऽथ पोत्रेऽथ नेष्टृथाछावाकायायोधेऽथ प्रावस्तुतेऽथ सु-
 भ्रमणायै प्रतिहर्तुं उच्यते ददानि प्रतिहर्ता वागए सौगस्माएतदन्ततः
 प्रतिहरति तयो हास्मादेताः पुराच्यो न प्रशरयन्ति ॥ २२ ॥ अथाग्नेर्द्राव
 मरुत्वतेऽनुमूहीति । यत्र वै मजापतिः स ददौ तद्धेन्द्र ईक्षां चक्रे सर्वं वाग्मयमिदं
 दास्पतिः नास्मभ्यं हि चन परिशेक्षतीति स एतं वज्रमुदयच्छदिन्द्राय मरुत्वते
 ऽनुमूहीत्युदानाय ततो नाददात्स एषोऽप्येतर्हि तथैव वज्रं लुधम्यतग्नेन्द्राय मरुत्व-
 तेऽनुमूहीत्युदानाय ततो न ददाति ॥ २३ ॥ अतस्तो वै दक्षिणाः । हिरण्यमायु-

नवाऽप्य आदित्यो निवानेन यदुपाथशुमवन आदित्यग्रहो वाऽप्य भवति तदे-
नथस्यऽप्य भागे प्रीणाति ॥ १६ ॥ तं न दशाभिर्न पवित्रेणोपस्पृशति एते वै
शुक्लवती उसवती सवने यत्पातःसवतं च माभ्यन्दिनं च सवनमथैतद्विधीतशुक्ल
युच्यतीयसवनं स यत्र दशाभिर्न पवित्रेणोपस्पृशति तेनोदास्यैतच्छुक्लवदसवत्
तीयसवनं भवति तस्माच्च दशाभिर्न पवित्रेणोपस्पृशति ॥ १७ ॥ ॥ मेक्षयति ।
शिवस्वर्वादित्यैष ते सोमपीथस्तास्मिन्मस्वेत्ययोन्नेऽऽउपाथशुमवनं प्रयच्छत्यथाहो-
क्षेतास्मासृज प्राण इति तानाभवनीये वासुजति चमसे वा ॥ १८ ॥ राजानमु-
प्रीया आदित्यानां वै तृतीयसवनमादित्यान्वाऽअनु प्रावाणस्तदेनान्तस्त्वऽप्य भागे
प्रीणात्यपोर्णवन्ति द्वारे ॥ १९ ॥ अथापिधायोपनिष्क्रामति । रुजोभ्यो हविभ-
गुत्थाहादित्येभ्योऽनुग्रहीत्यत्र सम्प्रश्येद्यदि काप्रयेताभ्यान्व त्वेव सम्प्रश्येदादि-
त्येभ्यः प्रेष्य प्रियेभ्यः प्रियधामभ्यः प्रियव्रतेभ्यो महस्सुसरस्य प्रतिभ्य उरोरन्तरि-
क्षस्याभ्युत्तेभ्य इति वपदकृते जुहोति भानुवपदकरोति नेत्पशूनन्तौ महणजानीति
प्रयच्छति प्रतिप्रस्थात्र सथेस्रवौ ॥ २० ॥ अथ पुनः प्रया आग्रयणमादक्षऽब्दी
चीनदशं पवित्र वितन्वन्ति प्रस्कन्दयत्यभ्युराग्रयणस्य सम्प्रगृह्णाति प्रतिप्रस्था-
ता सथेस्रवावानयत्युन्नेता चमसेन वोत्तञ्चनेन वा ॥ २१ ॥ तं चतस्रणां धारा-
णामाग्रयणं गृह्णाति । आदित्यानां वै तृतीयसवनमादित्यान्वाऽअनु प्रावस्त-
स्मादिदं गुर्वा चतुर्धाविहितं प्रयस्तस्माच्चतस्रणां धाराणामाग्रयणं गृह्णाति ॥ २२ ॥
तद्यत्प्रतिप्रस्थाता सथेस्रवौ सम्प्रगृह्णाति । आदित्यग्रहो वाऽप्य भवति न वाऽ
आदित्यग्रहस्यानुवपदकरोत्येतस्माद्वि सावित्रं ग्रह ग्रहीष्यन्भवति तदस्य सावित्रे-
णैवानुवपदकृतो भवति ॥ २३ ॥ यद्वै प्रतिप्रस्थाता सथेस्रवौ सम्प्रगृह्णाति ।
पुरा वाऽप्य एतन्मिश्राद्ग्रहमहौषुः पुरा तृतीयसवनात्तृतीयसवनाय वाऽप्य प्र-
हो गृह्यते तदादित्यास्तृतीयसवनमपि यन्ति तथा ॥ बहिर्धा यज्ञाद्गन्ति तस्मात्प्रति-
प्रस्थाता सथेस्रवौ सम्प्रगृह्णाति ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [३-५] ॥ हनीयोऽध्या-
यः [२७] ॥

मनो ह वाऽअस्य सविता । तस्मात्सावित्रं गृह्णाति मासो ह वाऽअस्य सविता
तमेवास्मिन्नेतत्पुरस्तात्प्राणं दधाति यदुपाथशु गृह्णाति तमेवास्मिन्नेतत्पश्चात्प्रा-
णं दधाति यत्सावित्रं गृह्णाति तत्सावित्राऽऽवधत्तः मासो हि तौ यश्चाप्युपरिष्ठाप्यथा-
धस्तात् ॥ १ ॥ अतरोऽयै संनस्सरो यज्ञः । तेऽवः प्राताःसवने मत्पक्षमचकल्पन्ते

वत्तात् ॥ २ ॥ ते हादित्या ऊचुः । नेव वाऽऽतरस्मिन्सुवने स्मो भेवेतरस्मिन्येह
 नो रुचांशसि न द्विदेवस्यानूचः । रुचोभ्यो वै विभी-
 मो हन्त युष्मान्प्रविशामेति ॥ ४ ॥ ते ह द्विदेवत्या ऊचुः । किमस्माकं ततः स्था-
 वित्यस्माभिरनुवपद्रुता भविष्यथेत्यु हादित्या ऊचुस्तथेति ते द्विदेवत्यान्प्राविशन्
 ॥ ५ ॥ स युव प्रातः सवने द्विदेवत्यैः प्रचरति तस्मात्प्रस्थातादित्यप्रात्रेण द्रोण-
 कलशात्प्रतिनिगृहणीतऽउपयाम गृहीतोसीत्येतावताध्वगुरेवाभ्रावयत्यध्वर्याग्नुहोमं
 जुहोति प्रतिप्रस्थातादित्येभ्यस्तेति सः सवनमवनयत्येतावतैवमेव सर्वेषु ॥ ६ ॥
 तयत्प्रतिप्रस्थाता प्रतिनिगृहणीते । द्विदेवत्यान्वै प्राविशन्समाभिरनुवपद्रुता भ-
 विष्यथेत्यु हादित्या ऊचुर्यावाऽअयं जित्तीयाप्राहुर्तिजुहोति स्विष्टकृते वैतां जुहोति
 स्विष्टकृतो वाऽपुतेऽनुवपद्रुक्क्रियन्तेतयोहास्पतेऽनुवपद्रुतादृष्टस्विष्टकृतोभवन्त्युत्तरार्धं
 जुहोत्येगुपाद्येतस्यदेवस्यदिकस्मादुत्तरार्धं जुहोति ॥ ७ ॥ यदेव प्रतिप्रस्थाता प्रतिनिगृह्णीते
 द्विदेवत्यान्वै प्राविशन्तस्यानेव प्राविशन्तेभ्यएवैतन्निर्मिषीतेऽथापिदधातिरुचोभ्यो
 ऋविभमुर्विष्णोऽवरुमायैष ते सोमस्तथै रक्षस्व मा त्वा दभन्मिति यक्षां वै विष्णुस्त-
 यत्रावैवैतत्परि दधाति गुष्म्याऽअथाह सः स्थितऽएव माध्यान्दिने सवने पुरा
 वृनीयसवनोद्देहि यजमानेति ॥ ८ ॥ ते सम्प्रपद्यन्ते । अध्वर्युरेव यजमानश्चाग्नीध्रश्च
 प्रतिप्रस्थाता चोन्नेत्राथ वोऽभ्यः परिचरो भवत्युभे श्वरेऽभ्याविदधति रुचोभ्यो
 ऋविभमुर्याध्वर्युरादित्यस्थालीं चादित्यपात्रं चादत्ते स उपर्युपरि पूतभूतं विष्ट
 ऋति नेद्वयवश्चेतदिति ॥ ९ ॥ अथ गृह्णाति । कदा चन स्तरीरसि नेन्द्रसश्च-
 सि दाशुपे । उपोपेन्नु मयवभूय इन्नुते वाने देवस्य पूच्यतऽभ्यादित्येभ्यस्तेति
 ॥ १० ॥ त वै नोपयामेन गृह्णीयात् । अग्रे लेवैष उपयामेन गृहीतो भवत्युजामि-
 तायै जाभि ह कुर्याद्यदेनमत्राप्युपयामेन गृह्णीयात् ॥ ११ ॥ अथापगृह्य पुनश्चानव-
 ति । कदा चन प्रयुच्छस्युभे निपासि जन्मनी । नुरीयादित्यसवनं तऽइन्द्रियमा-
 तस्यावपुत विष्वादित्येभ्यस्तेति ॥ १२ ॥ अथ वधि गृह्णाति । आर्वत्पानां
 वै वृतीयसवनमादित्यान्वाऽअनु वश्वस्तत्पशुत्वैवैतत्पशो दधाति तद्विषं पशुषु पयो-
 र्हितं मध्यत इव गृहीयादित्याहुर्मध्यत—इव इति पशूनां पय इति पञ्चादिव स्वेव
 गृह्णीयात्पञ्चादिव इति पशूनां पय ॥ १३ ॥ यदेव वधि गृह्णाति । हुतोच्छिष्टा
 वाऽपुते सः सत्रं भवन्ति नालप्राहुत्यै तानेवैतत्पुनराप्याययति तपालप्राहु-
 त्यै भवन्ति तस्माद्वधि गृह्णाति ॥ १४ ॥ स गृह्णाति । यज्ञो देवानां प्रत्येति
 सुमनमादिसासो भवता गृह्यन्तः । आ वोऽर्वाचो सुमतिर्वटत्यादथे होरिचणा
 वरिचोवित्तरासदादित्येभ्यस्तेति ॥ १५ ॥ तृप्ताऽगुमचनेन पेचयति । त्रिवस्ता

न्याऽएष आदित्यो निदानेन युदुपाथशुसवन आदित्यग्रहो वाऽएष भवति तदे-
नथस्वऽएष भागे प्रीणाति ॥ १६ ॥ तं न दशाभिर्न पवित्रेणोपस्पृशति एते वै
शुक्लवती रसवती सवने यत्पातःसवनं च माध्यन्दिनं च सवनमथैतन्निर्धत्तशुक्ल
युत्तृतीयसवनं स यच्च दशाभिर्न पवित्रेणोपस्पृशति तेनोदास्पेतच्छुक्लवद्वसवत्तृ-
तीयसवनं भवति तस्माच्च दशाभिर्न पवित्रेणोपस्पृशति ॥ १७ ॥ स मेक्षयति ।
पिबस्वन्नादित्यैष ते सोमपीथस्तस्मिन्मस्वेत्यथोनेनऽवपाथशुसवनं प्रपच्छत्यथाहो-
र्जन्तारमास्यज माव्य इति तानापवनीये वायुजति चमसे वा ॥ १८ ॥ राजानमु-
क्षीपा आदित्यानां वै तृतीयसवनमादित्यान्वाऽअनु ग्रावाणस्तदेनान्स्वऽएष भागे
प्रीणात्यपोर्णुवन्ति द्वारे ॥ १९ ॥ अथापिधायोपनिष्कामति । रक्षोभ्यो अविभ-
सुग्धाहादित्येभ्योऽनुग्रहीत्यत्र सम्प्रश्येद्यदि कामयेताद्याव्य त्वेव सम्प्रश्येदादि-
त्येभ्यः प्रेक्ष्य प्रियेभ्यः प्रियधामभ्यः प्रियव्रतेभ्यो महस्वसरस्य पतिभ्य उरोरन्तुरि-
क्षस्याभ्यक्षेभ्य इति वृषदकृते मुहोति नानुऽपदकरोति नेत्यशून्यौ महण्तानीति
प्रयच्छति मतिप्रस्थात्र सथेस्रवौ ॥ २० ॥ अथ पुन, प्रयथा आग्रयणमादत्तऽउदी-
चीनदशं पवित्रं वितन्वन्ति मस्कन्दयत्यभ्युराग्रयणस्य सम्प्रगृह्णाति मतिप्रस्था-
ता सथेस्रवावातपत्युनेता चममेन बोद्धव्येनेन वा ॥ २१ ॥ तं चतसृणां धारा-
णामाग्रयणं गृह्णाति । आदित्यानां वै तृतीयसवनमादित्यान्वाऽअनु ग्रावस्तु
स्मादिव ग्रावां चतुर्धाविहितं प्रयस्तस्माच्चतसृणां धाराणामाग्रयणं गृह्णाति ॥ २२ ॥
तद्यत्प्रतिप्रस्थाता सथेस्रवौ सम्प्रगृह्णाति । आदित्यग्रहो वाऽएष भवति न वाऽ-
आदित्यग्रहस्यानुवृषदकरोत्येतस्माद्वि सावित्रं ग्रहं ग्रहीष्वन्भवति त्वस्य सावित्रे-
णैवानुवृषदकृतो भवति ॥ २३ ॥ यद्वेद प्रतिप्रस्थाता सथेस्रवौ सम्प्रगृह्णाति ।
पुरा वाऽएष्य पतन्मिश्राद्ग्रहमहौषुः पुरा तृतीयसवना तृतीयसवनाय वाऽएष्य ग्र-
हो गृह्यते तदादित्यास्तृतीयसवनमपिपन्ति तथा न वहिर्धा यन्नाद्रन्ति तस्मात्प्रति-
प्रस्थाता सथेस्रवौ सम्प्रगृह्णाति ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [३-६] ॥ द्वितीयोऽध्या-
यः [२७] ॥

प्रनो ह वाऽअस्य सविता । तस्मात्सावित्रं गृह्णाति प्राणो ह वाऽअस्य सविता
तप्रेषास्मिन्नेतत्पुरस्तात्प्राणं दधाति युदुपाथशु गृह्णाति तमेवास्मिन्नेतत्पश्चात्प्रा-
णं दधाति यत्सावित्रं गृह्णाति ताविम्राऽउभयतः प्राणौहितौ यश्चायमुपनिष्ठाऽध्या-
प्रस्तात् ॥ १ ॥ अत्रो वै सेवसत्ये यज्ञः । तेऽवः प्रातःसवने मत्यन्तप्रवक्तव्यन्ते

यदनुग्रहान्गृह्णात्यथैतत्परोऽन्तं माध्यन्दिने सवनेऽवकल्प्यन्ते यदनुपात्राभ्यां मर-
 त्वनीयान्गृह्णाति न वाऽस्य चर्तुष्य इति कं च न ग्रहं गृह्णाति न चर्तुषाभ्यां क-
 थनं महो गृह्णाते ॥ २ ॥ एष वै सविता य एष तपति । एष उऽप्य सवऽश्वतं व-
 स्तुदनुवः संवत्सरस्तृतीयसवने मत्पुत्रं कल्प्यन्ते तस्मात्सावित्रं गृह्णाति
 ॥ ३ ॥ सं. वाऽनुपात्रेऽनुपात्रेण गृह्णाति । मनो ह वाऽस्य सविता माण उपा-
 धेऽनुस्त्वावुसाधेऽनुपात्रेण गृह्णात्यन्तर्पामपात्रेण वा समाप्तेऽन्तेऽनुपात्रे इव-
 न्तर्पाम् प्राणोदानौ हि ॥ ४ ॥ अत्रापस्यानुग्रहणाति । मनो ह वाऽस्य सवितुत्मा
 ग्रयण आत्मन्येवैतन्मनो दधाति प्राणो ह वाऽस्य सवितुत्माग्रयण आत्मन्येन तत्मा-
 णं दधाति ॥ ५ ॥ अथातो गृह्णात्येव । वामपुत्रं सवितुत्माग्रयणो दिष्टे दिवे वाम-
 पुत्रं भ्यधे सावीः । वामस्य हि ज्येष्ठस्य देव भूर्यस्या यिया वामभ्राजः स्यात् । उ-
 पपामपृहीतोऽसि सावित्रोऽसि चनेऽप्राश्नोऽसि असि चनो मुचि धेहि । शिन्व गह
 जिन्व यमपतिं भ्रमायेति ॥ ६ ॥ तं गृहीत्वा न सादयति । मनो ह वाऽस्य सविता
 तस्मादिदमस्तं मनः प्राणो ह वाऽस्य सविता तस्मादयमस्तनः प्राणः संवत्स-
 था ह देवाय सवित्रेऽनुगृहीत्वा ध्याव्याह देवाय सवित्रे मेष्टे विषपदकृतेनुहोति नानुवप-
 दकरोति मनो ह वाऽस्य सविता मेष्टनोऽन्तौमहणान्मनीति प्राणो ह वाऽ-
 स्य सविता तस्माणांमन्तौ मृहणमानीति ॥ ७ ॥ अथा भक्षितेन प्रायेण । वैश्वदेवं
 ग्रहं गृह्णाति तपद् भक्षितेन प्रायेण वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति न वै सावित्रस्यानु-
 वपदकरोत्येतस्माद्वै वैश्वदेवं ग्रहं गृहीध्वन्भवति तदस्य वैश्वदेवेनानुवपद् कृतो भ-
 वति ॥ ८ ॥ यदेव वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति । मनो ह वाऽस्य सविता सर्वमिदं
 विश्वे देवा इदमेवैतत्सर्वं पुनराः कृतानुक्तं पुनरात्मकराति तदादिः सर्वं पुनराः
 कृतानुक्तं पुनरात्म ॥ ९ ॥ यदेव वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति । प्राणो ह वाऽस्य
 सविता सर्वमिदं विश्वे देवा आत्मन्येवैतत्सर्वस्मिन्प्राणोदानौ दधाति सावित्राव-
 स्मिन्सर्वस्मिन् प्राणोदानौ हि तौ ॥ १० ॥ यदेव वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति । वैश्व-
 देवं वै तृतीयसवनं तनुच्यतेऽप्य सामतो यस्माद्वैश्वदेवं तृतीयसवनं पुन्यतऽश्व-
 जोऽपैतदेव यन्तुः पुरश्चरणतो यदेतं महानैरवदेवं गृह्णाति ॥ ११ ॥ तं वै
 पूतभृतो गृह्णाति । वैश्वदेवो वै पूतभृतो हि देवेभ्य उन्नयन्त्यतो मनुष्येभ्योऽतः
 पितृभ्यस्तस्माद्वैरवदेवः पूतभृत ॥ १२ ॥ तं वाऽपुनरोक्तं गृह्णाति । विश्वेभ्यो-
 ऽनेन देवेभ्यो गृह्णाति सर्वं वै विश्वे देवा यदृचो यजुर्गंधर्वा यत्सामानि स

युज्येनं विश्वेभ्यो देवेभ्यो गृह्णाति तेनो हास्येपु पुरोहृत्मान्भवति तन्मादपुरोहृत्
गृह्णाति ॥ १३ ॥ अथातो गृह्णात्येव । उपयामगृहीतोऽसि सुशर्मासिसुप्रति-
ष्ठान इति प्राणो वै सुशर्मा सुप्रतिष्ठानो बृहदुक्ताय नम इति प्रजापतिर्वै बृहदुक्ताः
प्रजापतये नम इत्येवैतदाह विश्वेभ्यस्तथा देवेभ्यस्पृते चोनिर्विश्वेभ्यस्तथा देवे-
भ्य इति सादयति विश्वेभ्यो ह्येनं देवेभ्यो गृह्णात्यथेत्य भाहुषविशति ॥ १४ ॥

स यजताथ होता गृह्णाति । एरुपा च दशभिरच स्वभूते द्वाभ्यामिष्टये त्रिथ
शतीच ऋतिमृभिरच यदसेत्रिथ गता च निषुत्रिर्वायविह ता विमुञ्चेति तदेतस्या
वायुभ्यामासृचि प्राजाणि विमुच्यन्ते वायुमणेवा वैपशवः प्राणा वै वायुः प्राणेन हि
पशवश्चरन्ति ॥ १५ ॥ स इ देवेभ्यः पशुभिर्पचक्राम । तं देवाः प्रातः सवनेऽन्वमन्त्रयन्त
स नोपावर्ततमाध्यन्दिने सवनेऽन्वमन्त्रयन्त अह्नौ नैरोपावर्तत तं तृतीयसवनेऽन्वम-
न्त्रयन्त ॥ १६ ॥ स होषावरस्यन्नुवाच । यद् उपयार्जेय किं मे ततः स्पाविति त्वंप्रैतानि
प्राजाणि युज्येरंस्तथा विमुच्येरमिति तदेनेनैतत्प्राजाणि युज्यन्ते यद्वेन्द्रवायवाग्रा-
भ्यानः सवने गृह्णात्येनेनैतत्प्राजाणि विमुच्यन्ते यवाह निषुत्रिर्वायविह ता विमु-
ञ्चेति पशवो वै निषुतस्तत्पशुभिरेवैतत्प्राजाणि विमुच्यन्ते ॥ १७ ॥ स यत्प्रातः
सवनऽउपावर्त्स्यत् । गायत्र वै प्रातः सवनं यन्न गायत्री ब्राह्मणेपु इ पशवोऽभ-
विष्यन्नथ यन्माध्यन्दिने सवनऽउपावर्त्स्यदेन्द्रं वै माध्यन्दिनं सवनं क्षप्रमिन्द्रः
क्षप्रियेषु इ पशवोऽभविष्यन्नथ यन्तृतीयसवनऽउपावर्त्तत वैश्वदेवं वै तृतीयसवनं
सर्वामदं विश्वे देवास्तस्मादिमे सर्वयै पशवः ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [१. १.] ॥

सौम्येन चक्षुषा मचरति । सोमो वै देवानां हविर्धैतस्सोमापैव हविष्कि-
पते तथातः सोमोऽनन्तर्हितो भवति चर्कुरभवति चर्कुरं देवानां प्रमोदनो हि चत-
रोदनो हि मत्स्यन्नमन्त्र तस्माच्चर्कुरभवति ॥ १ ॥ तेन न प्रातःसवने मचरति । न
माध्यन्दिने सवनऽपते वै देवानां निष्केवल्ये सवने यत्प्रातःसवनं च माध्यन्दिनं
च सवनं पितृदेवत्यो वै सोमः ॥ २ ॥ स यत्प्रातः सवने वा मचरेत् । माध्यन्दिने
वा सवने समदं ह क्रुपादेवेभ्यश्च पितृभ्यश्च तेन तृतीयसवने मचरति वैश्वदेवं
वै तृतीयसवनं तथा हासमदं करोति नानुगत्यामन्नाह सकृद्वेदं पराञ्चः पित-
रस्तस्मात्तानुवास्यामन्नाह ॥ ३ ॥ अथ चतुर्गृहीतमाज्य गृहीत्वा । आध्याग्याह
घृतस्य यजेति उपद्रुते जुहोति तथा अन्नः प्राच्य आहुतयो हुता भवन्ति ताभ्य
एवैतदन्तर्दधाति तथा हासमदं करोति ॥ ४ ॥ शतम् २६०० ॥ स आज्येस्यो-
पस्तीर्य । विश्वेरोदवत्यथोपरिष्टाज्जाज्यस्याभिधारयत्याश्वग्याह सौम्यस्य यजेति

वृषदकृते जुहोति ॥५॥ अथापर चतुर्गृहीतमाज्य गृहीत्वा । आध्वर्याह पुनस्य येज्जिति
 वृषदकृते जुहोति तथा अथ ऊर्ध्वा आहुतीर्होष्यन्धवति ताभ्य एवैतदन्तर्दधाति तथा हा-
 समद करोति स यदि कामयेतो भयतः परियजेद्यु कामयेतन्यतरतः परियजेत् ॥६॥ अथ
 प्रचरणीति स्रग्भवति । तस्या चतुर्गृहीतमाज्य गृहीत्वा धर्षुः शालाकैर्घृष्ट्यान्घ्या-
 घारयति तद्यच्छालाकैर्घृष्ट्यान्घ्याघारयति यदेनैनानवो देवा अद्भुवन्तु तीथसवन्ते
 वो घृष्ट्याहुनिः प्राप्स्यति न सौम्यापहवो हि युष्मत्सोमपीधस्तेन सोमाहुति नार्हथे-
 ति सैनानेष्टा तृतीयसबन्ऽएव घृष्ट्याहुतिः प्राप्नोति न सौम्या यच्छालाकैर्घृष्ट्या
 न्घ्याघारयति तुमेतैरेव यजुर्भिर्धोपकीर्णं यथापूर्वं घ्याघारयति मार्जालीयऽएवो-
 त्तमम् ॥ ७ ॥ तद्वैके । आग्नीर्ध्र्याये पुनराघारयन्त्युदग्नऽइदं कर्मानुमंति प्राप्ताऽहुति
 तद् तथा न कुर्यान्मार्जालीयऽएवोत्तमम् ॥ ८ ॥ स यन्नाध्वर्युः । शालाकैर्घृष्ट्या
 न्घ्याघारयति तस्यतिप्रस्थाना पायीवतं ब्रह्म गृह्णाति यज्ञां प्रजाः प्रजायन्ते यज्ञा-
 त्प्रजायमाना मिथुनात्मजायन्ते मिथुनात्मजायमाना भन्ततो यज्ञस्य प्रजायन्ते त
 देना एतदन्ततो यज्ञस्य मिथुनात्मजननात्मजनयति तस्यान्मिथुनात्मजननादन्ततो
 यज्ञस्येष्टाः प्रजाः प्रजायन्ते तस्मात्पात्नीवतं गृह्णाति ॥९॥ तं ब्राह्मणं यथाप्रा-
 णं गृह्णाति । यदि सावित्रपृषाधंशु पात्रेण गृहीपादन्तर्यामपात्रेणैव यदि सावि-
 त्रमन्तर्यामपात्रेण गृह्णाति पृषाधंशुपात्रेणैव तथैव समान्तं हतघृषाधंशुपात्रेणैव
 माणो हि यो वै माणः स उदानो वृषा वै माणो योपा पुत्नी मिथुनमेवै-
 तत्प्रजननं क्रियते ॥१०॥ तं ब्राह्मणपुरोहितं गृह्णाति । वीर्यं वै पुरोहिते तस्मात्पु वीर्यं
 वृषातीति तस्मात्पुरोहितं गृह्णाति ॥ ११ ॥ अध्वारो गृह्णात्येव । वषयामगृ-
 हीतोऽसि बृहस्पतिमुतस्यदेव सोमतऽहुति ब्रह्म वै बृहस्पतिर्ब्रह्मप्रमूतस्य देवसोम
 तऽह्येवैतदाहेन्द्रोरिन्द्रियावत इति वीर्यवन इत्येवैतदाह यदाहेन्द्रोरिन्द्रियावत इति
 पुत्नीवतो ब्रह्म ॥१२॥ अथ्यासमिति न सम्प्रति पुत्नीभ्यो गृह्णाति नेत्स्वीषु वीर्यं
 वृषातीति तस्मात् सम्प्रति पुत्नीभ्यो गृह्णाति ॥ १२ ॥ अथ यः प्रचरणात्
 सधैरवः परिशिष्टो भवति । तेनैतध्वरीणाति समर्पयति ब्राह्मणान्ब्रह्मजन्तू-
 णामर्पेत् व्यर्पयति यज्ञो ब्राह्मण्यमेतेन वै देवा वज्रेणाज्येनाघ्नन्नेव पुत्नीतिरा-
 द्युवंस्ता हता निरष्टा नात्पनरचनेशत न दायस्य चनेशत तपोऽप्येव एतेन
 वज्रेणाज्येन हन्त्येव पुत्नीतिरिच्छोति ता हता निरष्टा नात्पनरचनेशते न दाय-
 स्य चनेशते ॥ १३ ॥ स श्रीणाति । अहं परस्तादहमवस्तापदन्तरिक्षं तदुमे
 ॥ १४ ॥ अदधैर्गूर्यमुभयतो ददर्शाह देवानां परमं गृहा यदिति स यदहं मह-

मिति, श्रीणाति पुंस्त्वेवैतद्वीर्यं दधाति ॥ १४ ॥ अथाह्मनीत्पात्नीवत्स्य यजे-
ति । वृषा वाऽअग्नीष्योपा पत्नी मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते सज्जुहोत्यग्ना २५
पत्नीवन्निति वृषा वाऽअग्नीष्योपा पत्नी मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते ॥ १५ ॥
सज्जुदेवेन त्वष्ट्रेति । त्वष्टा वै सित्कथरेतो विकरोति तद्देशे एवैतत्सित्कथरेतो
विकरोति सोमं पिव स्वाहेत्युत्तरार्धे जुहोति या इतरा आहुतयस्ते देवा अर्थताः
पत्न्य एवमिह हि मिथुनं क्रान्तमुत्तरतो हि स्त्री पुमाथ्समुपशेतऽआहरत्यध्वर्यु-
रग्नीधिं भक्षथ स आह्राध्वर्युऽहप मा ह्यस्वेति तं न मत्युपपुयेत को हि
हतस्य निरप्यस्य मत्युपहवस्तं वै मत्पेक्षोपहवयेत जुह्वत्यस्याग्नौ यपदकुर्वन्ति त-
स्मात्प्रत्येक्षोपहवयेत ॥ १६ ॥ अथ सम्प्रेष्यति । अग्नीन्नेष्टृरुपस्थमासीद नेष्टः पु-
त्नीमुदानपोद्गात्रा मुख्यापयेवेतर्होतुरचमसमनूय स्रोमं प्रातिरीरिच इति पृथग्नि-
ष्टोमा स्यात् ॥ १७ ॥ यद्युक्थ्यः स्यात् । सोमं प्रभावयेति श्रूयात्स विभ्रवेवैतत्प्राग्म-
ग्नीन्नेष्टृरुपस्थमासीदत्यग्निर्वाऽहप निदानेन यवाग्नीधो योषा नेष्टा वृषा वा-
ऽअग्नीष्योपा नेष्टा मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियतऽउदानयति नेष्टा पत्नीं तामुद्गात्रा
मुख्यापयति प्रजापतिर्वृषासि रेतोषा रेतो मयि वेद्मिति प्रजापतिर्वाऽउद्गात्रा योषा
पत्नी मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४. [४. २.] ॥

पशवो वै देवानां छन्दाऽसि । तद्यथेवं पशवो पुक्ता मनुष्येभ्यो बृहन्त्येषं
छन्दाऽसि पुक्ता नि देवेभ्यो यज्ञं वहन्ति तद्यथ छन्दाऽसि देवान्त्समर्तयन्त्यथ
छन्दाऽसि देवाः समर्तयंपेस्तद्वतस्तत्प्राग्भूय छन्दाऽसि पुक्ता नि देवेभ्यो यज्ञ-
मवाक्तुर्देवान्त्समर्तयन्त्यथ ॥ १ ॥ अथ हारियोजनं गृह्णाति । छन्दाऽसि वै
हारियो मनश्छन्दाऽस्येवैतत्समर्तयति तस्माद्धारियोजनं गृह्णाति ॥ २ ॥ वाऽअ-
तिरिक्तं गृह्णाति । यदा हि शम्भोराहायैनं गृह्णातीदं वै देवा अथ छन्दाऽस्यतिरि-
क्तान्यथ मनुष्या अथ पशवो गतिरिक्तास्तस्मादतिरिक्तं गृह्णाति ॥ ३ ॥ द्रोणकलशे-
गृह्णानि । वृत्रो वै सोम आसीत् यत्र देवा अघ्नंस्तस्य मूर्धोद्वर्त स द्रोणकल-
शोऽभवत्तस्मिन्वावान्वा यावान्वा रसः समस्तवदतिरिक्तो वै स आसीदतिरिक्त
पथ प्रहस्तवदतिरिक्तऽएवैतदतिरिक्तं दधानि तस्माद्द्रोणकलशे गृह्णाति ॥ ४ ॥ तं
वाऽअपुरोरुक्कं गृह्णाति । छन्दोभ्यो ह्येनं गृह्णाति स यदेवेनं छन्दोभ्यो गृह्णा-
नि तेनो दास्येप पुरोरुड्मान्भवति तस्मादपुरोरुक्कं गृह्णाति ॥ ५ ॥ अथातो गृ-
ह्णात्येव । उपयामगृहीतोऽसि हरिरसि हारियोजनो हरिम्पां त्वेत्पृथसामे वै हरी-

ऽनुरूपसाध्याऽथ ह्येनं गृह्णाति ॥ ६ ॥ अथ धाना आनयति । इयोर्धानास्थ सह
 सोमा इन्द्रायेति तद्यदेवान मितं च छन्दोऽमितं च तदेवैतत्सर्वं भक्षयति ॥ ७ ॥
 तस्योन्नेता आनयति । अतिरिक्तो वाऽऽन्नता न ह्येषोऽप्यस्याथावपत्यतिरिक्त एष
 प्रदस्तइतिरिक्तऽप्यनतिरिक्त दधाति तस्मादुन्नेता आनयति ॥ ८ ॥ मूर्धन्निभिनि-
 धाया आनयति । मूर्धास्तस्येषोऽयाह धानासोमेभ्योऽनुमृतीत्याश्रान्याह धानासोमा-
 म्स्थिताग्नेयेति वषट्कृते जुहोत्यनुपपत्कृतेऽथ धाना विलिप्तन्ते भक्षाय ॥ ९ ॥
 तज्जेके । होत्रे द्रोणकलशं पणिग्राहयन्ति वषट्कर्तुर्यत्त इति वदन्तस्तद् तथा न कु-
 र्याद्यथाचमस वाऽअन्ये भक्षा अप्येषोऽतिरिक्तस्तस्मादेतस्मिन्सर्वेषामेष भक्षस्त-
 स्माद्धाना विलिप्तन्ते भक्षाय ॥ १० ॥ ता न दद्मिः स्वादेयुः । पशवो वाऽप्येते
 नैस्पृश्यन्मन्त्रे कर्त्तव्यमडाऽइति प्राणैश्च भक्षयन्ति यस्तेऽश्वश्चसन्निर्भक्षो यो गोम-
 निरिति पशवो ह्येते तस्मादाह यस्तेऽश्वश्चसन्निर्भक्षो यो गोमनिरिति तस्य तऽऽष्ट-
 पदुपस्तुतस्मोमप्यतीष्टानि हि यजूर्धपि भवन्ति स्तोत्रा स्तोमाः सस्तोत्रस्येति श-
 स्तानि शुभ्यानि भवन्त्युपहतस्योपहतो भक्षयापीत्युपहतस्य होतदुपहतो भक्षयति
 ॥ ११ ॥ ता नानौमिकिरेषुः । नेदुच्छिष्टप्रमसौ तुह्यवाप्तेत्युत्तरवेदेव निवपन्ति तथा
 न वदिष्यं यज्ञाद्भवन्ति ॥ १२ ॥ अथ पूर्णपात्रान्तसम्बन्धमृशन्ति । यान्तेकेऽप्सुषोमा
 इत्यावृक्षते यथा वै युक्तोवृद्धेदेवमेते यऽश्रात्स्वियं कुर्वन्त्युत वै युक्तः क्षणते वा
 वि वा लिशते शान्तिरापो भेषजं तद्यदेवात्र क्षणते वा वि लिशन्ते शान्ति रा-
 पस्तद्भिः शान्त्या शमयन्ते तदद्भिः सद्धते तस्मात्पूर्णपात्रान्तसम्बन्धमृशन्ति ॥ १३ ॥
 ॥ सम्बन्धमृशन्ति स चर्चसा प्रपसा स तनूभिर्गन्महि मनसा सधृशिवेन । त्वष्टा
 सुदत्रो विदधातु राशोऽनुपार्धुं तन्वो यद्विलिष्टमिति यद्विष्टं तस्मैदधते ॥ १४ ॥
 अथ मुत्तान्मुपस्पृशन्ते । इयं तद्यस्मान्मुखान्मुपस्पृशन्नेऽमृतं वाऽआपोऽमृतेनैत-
 त्सं स्पृशन्तऽप्यतद् चैतत्कर्षात्सन्कुर्वते तस्मान्मुखान्मुपस्पृशन्ते ॥ १५ ॥ वाक्का-
 यम् ॥ ५ [४. १.] ॥

वानि वाऽप्यतानि । नव समिष्टयजूर्धपि जुहोति तद्यद्यत्र समिष्टयजूर्धपि जु-
 होति नव वाऽश्वपूर्वदिष्यवमाने स्तोत्रिणा भवन्ति संपोषयतोऽन्यूना विराट् मज्जन-
 नायेतस्माद्वाऽऽभयतो न्यूनात्यज्जननात्यजापतिः मज्जाः ससृजऽइत्यथोर्वा इत-
 द्वावाचीस्तथोऽप्येष एतस्मादुभयत एव न्यूनात्यज्जननात्यजाः सजत इत-

रचोर्ध्वा' इतरच्चावाचीः ॥ १ ॥ विद्वांस्तोत्रिवाणां दशतः । स्वाहाकार एतेषां
तथो हास्पेपा न्यूना विराड्दशं दशिनी भवति ॥ २ ॥ अथ यस्मात्समिष्टयजूंश्च
पि नाम । या वाऽपतेन यज्ञेन देवता हवति ग्राम्यएष यज्ञे स्तायते सर्वा वै तत्ताः
समिष्टा भवन्ति तद्यज्ञासु सर्गासु समिष्टास्त्यैतानि जुहोति तस्मात्समिष्टयजूंश्च
नाम ॥ ३ ॥ अथ यस्मात्समिष्टयजूंश्चपि जुहोति । रिरिचान इव वाऽपतदीजान-
स्यात्मा भवति युद्धयस्य भवति तस्य हि वृदाति तमेवातस्त्रिभिः पुनराप्याययति
॥ ४ ॥ अथ यान्युत्तराणि त्रीणि जुहोति । या वाऽपतेन यज्ञेन देवता हवति
ग्राम्य एष यज्ञस्तायनऽप्य हैव ता आसते ग्रावन्त समिष्टयजूंश्चपि जुहुतीमानि
तुनां जुहुस्ति त्वा एवैतयथायथं व्यवसृजति यत्र यत्रासां चरयं तन्ननु ॥ ५ ॥
अथ यान्युत्तमानि त्रीणि जुहोति । यज्ञं वाऽपतदीजानत यदेनमतत तं जनपि-
स्वा युत्रास्य पतिष्ठा तत्प्रतिष्ठापयति तस्मात्समिष्टयजूंश्चपि जुहोति ॥ ६ ॥ स
जुहोति । समिन्द्र खो मनसा नेपि गोभिरिति मनमेति तन्मनसा रिरिचानमाप्या-
ययति गोभिरिति तद्गोभी रिरिचानमाप्याययति सधूम्रिभिर्मधवन्सधु स्व-
स्त्या । सं मुमणा देवकृतं यदस्तीति मुमणोति तद्धत्मणा रिरिचानमाप्याययति
सं देवानां सुमतौ यज्ञियानां स्वाहा ॥ ७ ॥ सं वर्चसा । प्रयसा सं तनूभि-
रिति वर्चमेति तद्वर्चसा रिरिचानमाप्याययति प्रयमेति रसो वै प्रगस्तत्प्रयसा रि-
रिचानमाप्याययत्प्रगन्महि मनसा सधुं शिवेन । त्वष्टा सुवत्रो विदधातु रायोऽनुमार्ष्टु
तन्वो यमिस्तिल्लिष्टमिति विष्टं तत्संदधाति ॥ ८ ॥ धाता रतिः । सवितेर्जं जुपन्तां
मज्जापतिर्निधिषा देवोऽग्निः । त्वष्टा विष्णुः मज्जया सधुं रराणा यजमानाय द्रु-
विणं दधात स्वाहेति तद्वेव रिरिचानं पुनराप्याययति यत्राह यजमानाय द्रुविणं
दधात स्वाहेति ॥ ९ ॥ सुगावो देवाः । सदना अकर्म यऽआजगमेदधुं सवनं जु-
षाणां इति सुगानि वो देवाः सदनान्यकर्म यऽआगन्तेदधुं सवनं जुषाणां इत्येवै-
तदाह भरमाणा ब्रह्माना इवीधुपीति तदेवता व्यवसृजति भरमाणा अह ते य-
न्तु येऽवाहना ब्रह्माना उ ते यन्तु ये वाहनवन्त इत्येवैतदाह तस्मादाह भरमाणा
ब्रह्माना इवीधुष्यस्मे घत्त वसवो वसूनि स्वाहा ॥ १० ॥ यां २॥ आचदः । उ-
शतो देव देवांस्तान्नेरय स्वेऽआने सधुं स्थऽइत्यग्निं । वाऽआहायन् देवानां ब्रह्मन्दे-
वानां ब्रह्मेति तमेवैतदाह गान्देवानां वाचीस्तान्गमय यत्र यत्रैषां चरयं तदन्विषि जज्ञि-
वाधुंसः पवित्राधुंसरच विरवऽइति जज्ञिवाधुंसो हि पशुं पुरोडाशं भवन्ति पवित्रा-

ॐस इति पवित्राॐमो हि सोमॐ राजानं भवन्ति तस्मादाह नत्तिवाॐमः पवित्रा-
 ॐसश्च विश्वेऽमुं धर्मॐस्वरपतिष्ठतानु स्वाहेति तदेव देवता व्यवसृजति ॥११॥ वष-
 ॐद्वित्वा । प्रयात यज्ञेऽभस्मिन्मन्त्रोत्तरपृष्णीमहीह । अथवा अथगुताशवि-
 द्याः प्रजातन्पञ्चमुपवाहि विमान्त्वाहेत्यग्निमेवैतया विमुञ्चत्यग्निं व्यवसृजति
 ॥ १२ ॥ देवा गानुविद इति । गानुविदो हि देवा गानुं वित्त्येति यज्ञं
 वित्त्येत्येवैतदाह गानुमिनेति तदेवेन यथायथं व्यवसृजति मनसस्मतऽसं
 देव यज्ञॐ स्वाहा वाते या इत्ययं वै यज्ञो योऽयं पृक्ते तदिमं यज्ञॐ
 सम्भुर्यैतस्मिन्पञ्च मुनिष्ठापयति यज्ञेन यज्ञॐ संदधाति तस्मादाह स्वाहा वाते ॥
 इति ॥१३॥ यज्ञं यज्ञं गच्छ । यज्ञयति गच्छ स्वां योनिं गच्छ स्वाहेति तत्प्रतिष्ठा-
 तमेवैतयज्ञॐ सन्तॐ स्वायां योनौ मतिष्ठापयत्येव ते यज्ञो यज्ञपते सद् सूक्तवाक्यः
 सर्ववीरस्तुं गुपस्व स्वाहेति अमतिष्ठितमेवैतयज्ञॐ सन्तॐ सद् सूक्तवाक्यं सर्व-
 धीरं यज्ञमोनेततः प्रतिष्ठापयति ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ९ [४. ४.] ॥ तृतीयः
 प्रपाठकः ॥ कंडिकासंख्या १२२ ॥

स वाऽअथभूयमभ्यवैति । तद्यद्वभूयमभ्यवैति यो वाऽअथ रसोऽभूवाहुतिभ्यो
 वाऽअथ तमजीजनवधैतच्छरीरं तस्मिन् रसोऽस्ति तन्न परास्यं तदुपोऽभ्यहरन्ति
 रसो वाऽआपस्तदस्मिन्नेतॐरसं दधाति तदेनयेतेन रसेन सुममयति तदेनमूर्तो
 जनयति सु एनं जान एव मुञ्चनयति सद्यदुपोऽभ्यवहन्ति तस्माद्वभूयः ॥१॥
 अथ समिष्ट यज्ञॐपि जुहोति । समिष्ट यज्ञॐपि हेधेवान्तो यज्ञस्य स हुत्वैव स-
 मिष्ट यज्ञॐपि घृतेनमभितो भवति तेन चात्वालगुपसमायन्ति स कृष्णविशाखा-
 ष्वमेतलां च चात्वाले मास्यति ॥ २ ॥ माहिर्भूमा पुदाकुरिति । असीत्वाऽअजी-
 यस्य स्वर्गाकारो गृहेनदुपोऽभ्यवहन्त्ययैव घृतेनस्य स्वर्गाकारो रज्जुरिव हि
 सर्पाः कूपा इव हि सर्पाणामाश्वतथान्यस्ति वै मनुष्याणां च सर्पाणां च विभ्राह-
 ष्यमिव नेचरता संघादिति तस्मादाह माहिर्भूमा पुदाकुरिति ॥ ३ ॥ अथ वाच-
 यति । उरुॐहि राजावृक्षश्चक्षुरसूर्याय पुन्यामन्वेतवाऽअऽइति यथायमुरुभयोऽ-
 नादः सूर्याय पुन्या एव येऽयमुरुभयोऽनादः पुन्या अस्त्वित्येवैतदाह ॥ ४ ॥
 अपदे प्रादा फृतिधातवेऽकुरिति । यदिहवाऽअपपादभवत्तुलमेव भतिक्रमणाप-
 भरत्युतापरक्ता हृदयाविधिरिचदिति तदेनॐ सर्वस्याहृदयेनसः पाप्मनः समञ्च-
 ति ॥ ५ ॥ अथाह साम गायेति । साम गृहीति वा गायेति त्वेव मूपाद्गायन्ति हि

ग्राम तर्षत्सामप्रायति नोदिदं बहिर्धा यज्ञाच्छरीरं नाष्ट्रा इच्छाथसि हिनसन्निति
 ग्राम हि नाष्ट्राणाथ इत्तसामपहन्ता ॥ १ ॥ आग्नेय्यां गायति । अग्निर्द्विरुत्त-
 सामपहन्तातिच्छन्दसि गायत्येषा वै मुत्राणि छन्दोऽथसि यदतिच्छन्दास्तस्मादति-
 च्छन्दसि गायति ॥ ७ ॥ स गायति । अग्निपृथपति पृतिददत्सद्वाचोऽद्वावऽइति तु-
 आष्ट्रा पूर्वतश्चाथस्यतोऽपहन्ति ॥ ८ ॥ तऽउदञ्चो निष्क्रामन्ति । जघनेन
 चात्वालमग्रेणाग्नीध्रं स घृस्यां तृणो विरचापो भवन्ति तृणन्ति ॥ ९ ॥ स यः
 स्पन्दमानानां स्यात्सरोद्भवः स्यात् । तमपोऽभ्युनेयादेता वाऽमर्षा वरुणमुहीता
 या स्पन्दमानानां न स्पन्दन्ते वरुणोवाऽवभृथो निर्वरुणतार्यं पृथु ता न विन्दे-
 दपि या एव क्रावचापोऽभ्युनेयात् ॥ १० ॥ तमपोवक्रमपन्नाचयति । तपो वरुणा-
 याभिषिक्तो वरुणस्य प्राश इति तदेनं सर्वस्माद्वरुणपाशात्सर्वस्माद्वरुणपात्पृमु-
 ष्वचति ॥ ११ ॥ अथ चतुर्मुहीतमार्ज्यं गृहीत्वा । समिधं प्रास्थाभिर्जुहोत्यग्नेरुमीकमप
 आविशेषां तृपात्तमतिरुचत्सर्वम् । इमे दमे समिधं यक्ष्यन्ते पृति ते जिह्वा
 घृतमुधरयस्त्वाग्नेति ॥ १२ ॥ अग्नेर्देवै देवा । यावद्वा यावद्वाप्सु भवेश्यां
 चक्षुर्नृतो नाष्ट्रा इच्छाथस्युपोऽष्ट्रानित्यमिहिं रुचत्सामपहन्ता तमेतया च
 समिधैतया ज्ञाहुत्वा समिन्दे समिदे देवेभ्यो जुहवानीति ॥ १३ ॥ अथा-
 परं चतुर्मुहीतमार्ज्यं गृहीत्वा । आध्याम्याह समिधो यजेति सोऽपवर्हिषधतुरः
 मयाजान्यजति मया वै वर्हिर्नरुणयो वाऽवभृथो नेत्रजावरुणो वृत्रणाविति तस्माद-
 पवर्हिषधतुरः मयाजान्यजति ॥ १४ ॥ अथ वारुण एककपालः पुरोडाशो भवति ।
 यो वाऽअस्य रसेऽभूदादितिभ्यो वाऽस्य तमजीजनदधैतच्छरीरं तस्मिन्नरुसोऽसित
 रुसो वै पुरोडाशस्तदस्मिन्नेतुं रुसं दधाति तदेनमेतेन रुसेन संगमयति तदेनमृतो
 जनयति स एनं जात एव सृज्जनयति तस्माद्वरुण एककपालः पुरोडाशो भव-
 ति ॥ १५ ॥ अथ आज्यस्योपस्तीर्य । पुरोडाशस्यावब्रुवाह वरुणाग्रानुमुहीत्यत्र
 त्रैकऽअजीपस्य द्विरवधन्ति तथु तथान् कुर्याच्छरीरं वाऽपतुज्जवति नात्तमाहुत्यै वि-
 रवधति स रुदभिषारयति प्रत्यनक्त्यवदानेऽआध्याम्याह वरुणं यजेति उपदकृते जुहो-
 ति ॥ १६ ॥ अथाज्यस्योपस्तीर्य । पुरोडाशमवदधदाहग्निवरुणाभ्यामुमुहीति
 तस्मिन्वदकृते स यजामन्मऽदत्ताह नेदग्निं वरुणो गृह्णादिति स यद्यमुत्रऽजीपस्य
 द्विरवधेदथात्र सकृत्पृथु न नाद्रिपोताथोऽष्ट्रिणाज्यस्याभिषारयत्याध्याम्याहा-
 ग्निवरुणो यजेति उपदकृते जुहोति ॥ १७ ॥ ता वाऽपत्ताः । पट्टाहुवयो भवन्ति

पद्माऽकृतवः संवत्सरस्य संवत्सरो ब्रह्मणस्तस्मात्पट्टाहुतयो भवन्ति ॥ १८ ॥ एत-
दादित्यानांमयनम् । आदित्यानीमात्रे यन्त्रं पीत्याहुः स यावदस्य वृशः स्या-
देवमेव चिकीर्षेद्युऽएनमितरथा यजमानः कर्चवै घृयादितरयो तर्हि कुर्यादेतनेव
चतुरः प्रयाजानुपवर्हिषो यजेत्वावाज्यभागौ वरुणमग्नीवरुणौ ब्राह्मणुमावाप-
वर्हिषौ तद्वशं दशाक्षरा वै विशाङ्गिराङ्गै यज्ञस्तद्विराजमेवैतद्यज्ञमभिसम्पादयति
॥ १९ ॥ एतद्विराजसामयनम् । अतोऽन्यतरत्कृत्वा यस्मिन्कुम्भेऽध्वजीपं भवति
तं प्रधावयति समुद्रे ते हृदयमस्वन्तारित्यापो वै समुद्रो रसो वाऽध्यापस्तस्मिन्नेतथ
रसं दधाति तदेनमेतेन रसेन संगमयति तदेनमतो जनयति स एनं जात एव स-
ञ्जनयति सं त्वा विशन्त्वोपधीकृताप इति तदास्मिन्नुभयथं रसं दधाति यस्मैपधि-
पु यश्चाप्सु यज्ञस्य त्वा यज्ञपते सूक्तोक्तौ नमोवाक्के विधेम यस्स्वादेति तद्यदेव य
ज्ञस्य साधु तदेयास्मिन्नेतदधाति ॥ २० ॥ अध्यानुसृज्योपतिष्ठते । वेधीराप एष
वो गर्भ इत्यप्राथं द्वेष गर्भस्तथं सुमीतथं सुभृतं विभ्रतेति तदेनमज्जयः परिदधाति
गुप्त्यै देव सोमैष ते लोक इत्यापो हेतुस्य लोकस्तस्मिन् च वचच पुरि च घट्टे-
ति तस्मिन् शं चैषि स्रवोभ्यथ न आर्तिभ्यो गोपायेत्येवेतदाह ॥ २१ ॥ अधोपमा
रयति । अवभृथ निचुम्पुष्य निचेकरसि निचुम्पुष्यः । अव देवैर्देवकृतमेनो
यासिपमवमस्यैर्मर्षकृतमिदमव द्येतेदेवैर्देवकृतमेनोऽपासीत्सोमेन रात्रान् मर्त्यैर्मर्त्यक
मित्यव द्येकममर्त्यैर्मर्षकृतमेनोऽपासीत्पशुना पुरोदाशेन पुरुराण्यो देव रिपुह्वाहीति
सर्वाभ्यो आर्तिभ्यो गोपायेत्येवेतदाह ॥ २२ ॥ अध्याभ्यवेत्य स्नातः । अन्वोऽ-
भ्यस्य पृष्ठे प्रधावतस्तावन्ये वाससी परिधापोवेतः स यथादिस्त्वचो निर्मुच्येतैवथ
मर्षस्मात्पाप्मनो निर्मुच्यते तस्मिन् तावच्चैनो भवति यावत्कुमाग्रेवति स येनैव
निष्क्रामन्ति तेन पुनरायन्ति पुनरेत्याहवनीये समिधमभ्यादधाति देवानाथ सप्रि-
दमाति यजमानमेवैतथा समिन्धे देवानाथ हि समिद्धिम्नु यजमानः समिधमेत
॥ २३ ॥ द्वापणम् ॥ १ [४. ५.] ॥ चतुर्थोऽध्यायः ॥ २८ ॥

आदित्येन चरुणोदपनीयेन प्रचरति । तद्वदादित्यरचरुर्भवति यदेवैनामदो-
देवा अमुवंस्तवैव प्रायणीयस्तत्रोदनीय इति तमेवास्याऽपस्तवुभयत्र भागं करोति
॥ १ ॥ स यदमुत्र राजानं केन्यप्युपमैष्यन्प्रजते । तस्मात्तस्मायणीयं नाम्नाथ य-

वत्रावभृथावुदेत्य यजते तस्मादेतदुदयनीयं नाप तदाऽएतत्समानमेव द्विरदित्या
 ऽएव प्रायणीयमदित्याऽउदयनीयमियं लेवादितिः ॥ २ ॥ स वै पृथ्यामेवाग्रे
 स्वस्ति यजति । तदेवा अग्रज्ञायमाने वाचैव मृत्युपयन्त वाचा हि मुग्धं प्रज्ञायते-
 ऽध्याप्र प्रज्ञाते पथापूर्वं करोति ॥ ३ ॥ सोऽग्निमेव मथयं यजति । अथ सोममथ
 सचित्तारमथ पृथ्याथ स्वास्तेमयादिति वाम्यै पृथ्या स्वस्तिरिषमदितिरस्यामेव
 तदेवा वाचं मृत्युपयापयन्तसेषं वागस्यां प्रतिष्ठिता वदति ॥ ४ ॥ अथ मैत्रावरुणीं
 वशावन्तू वन्ध्यापालभते । स एषोऽग्न्य एव यज्ञस्तापते पशुवन्ध एव समिष्टपशू-
 ध्यापि वेवान्तो यज्ञस्य ॥ ५ ॥ तद्यन्मैत्रावरुणी वशा भवति । यदाऽईजानस्य
 स्विष्टं भवति मिषोऽस्य तद्गृह्णाति यज्ञस्य दुरिष्टं भवति वरुणोऽस्य तद्गृह्णाति-
 ति ॥ ६ ॥ तदाहुः । जेजानोऽभूदिति तद्यदेवास्याच मित्रः स्विष्टं गृह्णाति तदे-
 वास्माऽएतया प्रीतुः मृत्युवसृजति युदु चास्य वरुणो दुरिष्टं गृह्णाति तच्चैवास्मा-
 ऽएतया प्रीतुः स्विष्टं करोति तदु चास्मै मृत्युवसृजति सोऽस्यैष स्रु एव यज्ञो भ-
 वति स्वर्गं मुकृतम् ॥ ७ ॥ तद्यन्मैत्रावरुणी वशा भवति । यत्र वै देवा रेतः
 सिक्तं प्राजनयस्तदाग्निमाकृतमित्युक्थं तस्मिस्तद्व्याख्यायते यथा तदेवा रेतः
 प्राजनयस्ततोऽङ्गाराः समभवत्क्षारेभ्योऽङ्गिरसस्तवन्वये पशवः ॥ ८ ॥ अथ य-
 द्वासाः पाथ्यसुव पर्यशिष्यन्त । ततो गर्दभः समभवत्तस्माद्यत्र पाथ्यसुलं भवति
 गर्दभस्थान मिषं यतेत्याहुवथ यदानं कश्चन रसः पर्यशिष्यत तत एषा मैत्रावरुणी
 वशा समभवत्तस्मादेया न मुजायते रसादि रेतः सम्भवति रेतसः पशवस्तथ-
 दन्ततः समभवत्तस्मादन्तं यज्ञस्यानुवर्तते तस्याहोऽएषात्र मैत्रावरुणी वशावकृन्त-
 तमा भवति यदि वशां न विन्देत्पुनस्तथा एष स्वात ॥ ९ ॥ अथेतं द्वित्रे देवा अम-
 रीमृत्स्पन्त । ततोयैश्वदेवीसमभवदथ बार्हस्पत्या सोऽन्तोऽन्तोहि बृहस्पतिः ॥ १० ॥
 स एः सहस्रं वा भूयो वा दद्यात् । स एनाः सर्वा आलभेत सर्वं वै तस्याधुं
 भवति सर्वं भित्तयुः सहस्रं वा भूयो वा ददाति सर्वमेताएवमेव यथापूर्वं मैत्रावरुणी मे-
 वाग्रेऽथ वैश्वदेवीमथ बार्हस्पत्यम् ॥ ११ ॥ अथो ये दीर्घसत्रमासीरन् । संवत्सरं
 वा भूयो वा तदनाः सर्वा आलभेरन्तसर्वं वै तेषामाप्तं भवति सर्वं जितं ये दीर्घ-
 सत्रमासते संवत्सरं वा भूयो वा सर्वमेता एवमेव यथापूर्वम् ॥ १२ ॥ अथोदयता-
 नीयपेष्टया यजते । स आग्नेयं पञ्चकपालं पुरोहारं निर्वपति तस्य पञ्चपदाः
 पङ्क्तयो याज्यानुवाक्या भवन्ति यातयामेव वाऽएतदीजानस्य यज्ञो भवति सो

ऽस्मात्पराक्षि भवत्यग्निर्वै मूर्ध्वं यज्ञा अग्नौ हि मूर्ध्वान्यज्ञास्तन्वते ये च पाकयज्ञा
 ये चेतरे तद्यज्ञमेवैतत्पुनरारभते तथास्यायातयामा यज्ञो भवति तथोऽअस्मान्नपराक्ष
 भवति ॥ १३ ॥ तद्यत्पञ्चकपालः पुरोद्वाशो भवति । पञ्चपदाः पङ्क्तयो याज्यानु-
 मावयाः प्राक्को वै यज्ञस्तद्यज्ञमेवैतत्पुनरारभते तथास्यायातयामा यज्ञो भवति तथो-
 ऽअस्मान्न पराक्ष भवति ॥ १४ ॥ तस्य हिरण्यं दक्षिणा । आग्नेयां वाऽएष
 यज्ञो भवत्यग्नेरेतो हिरण्यं तस्माद्विरण्यं दक्षिणानदान्वा स हि त्वेनाग्नेयोऽग्नि
 दग्धामिव दस्य ब्रह्म भवति ॥ १५ ॥ अग्नौ चतुर्दशतिमेवाज्यं दृष्टीत्वा । वैष्णव्यर्था
 जुहोत्युह विष्णो विक्कमस्वोह चयाय नस्तुधि । धृतं धृतयोने पिव ॥ ५ यज्ञपतिं
 तिर स्वाहेति यज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञमेवैतत्पुनरारभते तथास्यायातयामा यज्ञो भवति
 तथोऽअस्मान्न पराक्ष भवति तथोऽप्यष्टानुयात्तद्व्यानादक्षिणं हविः स्याद्विहित्या-
 दस्य यदेवैपोदवसानोयेष्टिः संतिष्ठतेऽयं सायमाद्वृत्तिं जुहोति कालऽएव मातराहु-
 त्तिम् ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [४. १.] ॥

यशाप्रालभन्ते । तामालभ्य मंत्रपथमिव संजुष्याद् वषापुरिखदेर्युस्त्रिंश वषा-
 मनुमूर्शं गर्भमेष्ट्वै मृधात्स यदि न विन्दन्ति किमाद्रपेरभ्यु विन्दन्ति तत्र प्राप-
 क्षितिः क्रियते ॥ १ ॥ न वै तदवकल्पते । यदेकां मन्यमाना एकमेवैतुपा चरेयु-
 र्यदे मन्यमाना द्वाभ्यामिव चरेयु स्थालीं चैषोष्णीपं चोपकल्पयित्वै मृधात् ॥ २ ॥
 अथ वषया चरन्ति । एवैव तस्यै चरणं वषया चास्त्विभ्यर्थं पूजमानश्च पुनरेतः
 स आहः ध्वर्युर्निर्वहैतं गर्भमिति तथ ह नोदरतो निर्वहैतार्ताया वै चताया उदरतो
 निर्वहन्ति यथा वै गर्भः समृद्धो भवति मज्जननेन वै स तर्हि मस्य दृढं तितप्रपि वि-
 क्रय्य धोणीं प्रयश्च निर्वहित्वै मृधात् ॥ ३ ॥ तं निर्वहमाद्यमभिमन्त्रयते । ए-
 जतु दशमास्यो गर्भो इति जरायुणा सहोति स यदाद्विजति प्राणमेवास्मिन्नेतद-
 धाति दशमास्य इति यदा वै गर्भः समृद्धो भवत्यथ दशमास्यस्तमेतदप्यदशमा-
 स्यं सन्तं प्रक्षयैव यजुषा दशमास्यं करोति ॥ ४ ॥ जरायुणा सहोति । तद्यथा
 दशमास्यो जरायुणा सहोदेव मेतदाह यथायं बायुर्जति यथा समुद्र पूजतीति
 प्राणमेवास्मिन्नेतदप्यदशमास्योऽअसज्जरायुणा सहोति तद्यथा दशमास्यो
 जरायुणा सहोति सैवेमेतदाह ॥ ५ ॥ तदाह । कथमेतं गर्भं कुर्यादित्युक्तादक्षाद्वैवास्याव-
 धेयुर्यधैवैतरेषामवधानानामवधानं तद्वत्तथा न कुर्यादित्छेषोऽविकृताहो भवत्य-

प्रस्तादेय ग्रीवा अपिकृत्यैतस्याऽऽं स्थान्गापेतं मेधऽं रचोतमेधुः सर्वेभ्यो वाऽ-
 अस्मैपोऽङ्गेभ्यो मेध रचोतति तदस्य सर्वेषामेवाज्ञानामवचं भवत्यवयन्ति वशा-
 या अवदानानि यथैव तेषामवदानम् ॥ ६ ॥ तानि पशुश्रपणे श्रपयन्ति तदेवंतं
 मेधऽं श्रपयन्त्युपस्थीपेसावेष्टय गर्भं पार्वतः पशुश्रपणस्योपनिदधाति यदा मृ-
 तो भवत्यथ समुद्यावदानान्येवाभिजुहोति नैतं मेधमुदासयन्ति पशुं तदेवैतं मेध-
 मुदासयन्ति ॥ ७ ॥ तृजघनेन चात्वालमन्तरेण यूपं चार्मिन् च हरन्ति । दक्षि-
 णतो निधाय मति मस्थातावद्यत्यथ जुचोरूपस्तृणीतेऽथ मनोतायै हविषोऽनुवाच
 आहावयन्ति वशाया अवदानानां यथैव तेषामवदानम् ॥ ८ ॥ अथ मचरणीति
 स्रग्भवति । तस्यां मतिमस्थाता मेघायोपस्तृणीते द्विद्वयति सकृदभिधारयति
 मृत्यनकथवदानेऽथयानुवाच आहाभ्यान्वाह मेप्येति वषट्कृतेऽध्वर्युर्जुहोत्यध्व-
 योरनुहोमं जुहोति प्रतिमस्थाता ॥ ९ ॥ यस्यै ते यज्ञिषो गर्भं इति । अयज्ञिषा वै
 गर्भास्तमेतद्वृक्षयैव यजुषा यज्ञिषं करोति यस्यै योनिर्हरययीत्यदो वाऽपतस्यै
 योनिं विच्छिन्दन्ति यद्वदो निष्कर्षन्त्यमृतमायुर्हरियं तामेवास्या एतदमृतां यो-
 निं करोत्यज्ञान्यहुता यस्य तं मात्रा समजीगमथ स्वाहेति यदि पुमान्स्याद्यु-
 स्त्री स्यादज्ञान्यहुता यस्यै तां मात्रा समजीगमथ स्वाहेति यद्युऽश्वविज्ञातो गर्भो
 भवति पुथस्कृत्यैव जुहुयात्पुमाथसो हि गर्भा अज्ञान्यहुता यस्य तं मात्रा समजी-
 गमथ स्वाहेत्यदो वाऽएतं मात्रा द्विष्वच्च कुर्वन्ति यद्वदो निष्कर्षन्ति तमेतद्वृक्ष-
 यैव यजुषा समर्घ्यं मध्यतो यज्ञस्य पुनर्मात्रा सद्रमयति ॥ १० ॥ अथाध्वर्युर्वन-
 स्पतिना चरति । वनस्पतिनाध्वर्युरचरित्वा यान्मुपभृत्यववानानि भवन्ति तानि
 समानयमान आहाम्नये स्विष्टकृतेऽनुवृष्टीत्यत्याक्रामति प्रतिमस्थाता स एतथ
 सर्वमेव मेधं यच्छीतेऽथोपरिष्टाद्विराज्यस्याभिधारयत्याभ्याह मेप्येति वषट्कृ-
 तेऽध्वर्युर्जुहोत्यध्वर्योरनु होमं जुहोति प्रतिमस्थाता ॥ ११ ॥ पुरुदस्मो विपुरुष इन्दु-
 रिति । बहुदान इति हैतद्यदाह पुरुदस्म इति विपुरुष इति विपुरुषा-इव हि ग-
 र्भा इन्दुरन्तर्बहिमानमानञ्ज धीर इत्यन्तर्होमे मातुर्यको भवत्येकपर्दी द्विपर्दी त्रि-
 पर्दी चतुष्पर्दीमष्टापर्दी भुवन्तानुप्रयन्ताथ स्वाहेति प्रथयत्येवैनामेतत्सुभूयो ह
 जयत्यष्टापदेष्टा यद् ज्ञानष्टापदा ॥ १२ ॥ तदाहुः । कैतं गर्भं कुर्यादिति वृक्ष-
 एवैनमुदधुरन्तरिचाय तना वै गर्भा अन्तरिक्षमिवैतद्यद्वृक्षस्तदेनथ स्वऽऽवायत-
 ने प्रतिष्ठापयति त्रुवाऽभ्याहुर्ध्वं एनं तत्रानुग्याहरेद्वृक्षऽएनं मृतमुदास्यन्तीति तथा

हेव स्यात् ॥ १३ ॥ अप एवैनमभ्यवहरेयुः । आधो वाऽअस्य सर्वस्य प्रतिष्ठा
 तदेनप्रप्त्वेव प्रतिष्ठापयति तदु वाऽआहुय एनं तत्रानुग्याहरेदप्स्वे मरिष्यतीति
 तथा हेव स्यात् ॥ १४ ॥ आखुत्कः ऽएनैमपुकिरेयुः । एवं वाऽअस्य सर्व-
 स्य प्रतिष्ठा तरेनमभ्यमेव प्रतिष्ठापयति तदु वाऽआहुय एनं तत्रानुग्याहरेदप्स्वे
 ऽस्मै मृताय शमशानं कारष्यन्तीति तथा हेव स्यात् ॥ १५ ॥ पशुभ्रपण ऽएवैर्न
 मरुद्रयो जुहुपात् । अहुतादो वै देवानां मरुतो विहुतमिवैतद्यदमृतो गर्भ आह-
 वनीपाह्वा ऽएष अहुतो भवति पशुभ्रपणस्तथाह न वहिर्धा यज्ञादभवति न प्र-
 त्यक्षमिवाहवनीये देवानां वै मरुतस्तदेन मरुत्स्वेव प्रतिष्ठापयति ॥ १६ ॥ स
 हुत्वैव समिष्टयजूंषि । मथमावशान्तेष्वङ्गारेवेतथ सोऽप्यीपं गर्भमादत्ते तं माह-
 तिप्रज्जुहोति माहृत्यऽर्चो मरुतो यस्य हि ज्ये पाथा दिवो विमहसः ॥ सुगो-
 णातमो जुन इति न स्वाहाकरोत्यहुतादो वै देवानां मरुतो विहुतमिवैतद्यदमृतो
 कृतं देवानां वै मरुतस्तदेन मरुत्स्वेव प्रतिष्ठापयति ॥ १७ ॥ अधाङ्गारैरभिस्मृह-
 ति । मही धौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षवाम् । पिपृतां नो भूरीमभिरिति
 ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [५. २.] ॥ शतम् २७०० ॥

इन्द्रो ह वै योऽङ्गी । तं नु सकृदिन्द्रं भूतान्युत्परिच्यन्त मना वै भूतानि नृ
 हैतेन सहभुवमिवाभुः ॥ १ ॥ इन्द्रो ह वाऽङ्गी चक्रे । कथं न्वहमिदं सर्वस-
 तितित्थेयमर्वागेव मविदं सर्वं स्यादिति स एतं महमपरयज्ञमगृहीत स इदं स-
 र्वमेवात्यतिष्ठद्वर्वागेवास्मादिदं सर्वमभवत्सर्वं थ इवा ऽइदमिति तिष्ठत्यर्वागेवा-
 स्माविदं सर्वं भवति यस्यैवं विदुष एतं महं गृह्णन्ति ॥ २ ॥ तस्मादेतदृषिणा-
 भ्यनुक्तम् । न ते महित्वमनभूदथ यौषदन्वया स्त्रिगुणा ज्ञातवस्था इति न ह वा
 ऽअस्यासौ यौस्त्वगं चन स्त्रिणीमनुचभूच तथेदं सर्वमेवात्यतिष्ठद्वर्वागेवास्मा-
 दिदं सर्वमभवत्सर्वं ह वाऽइदमिति तिष्ठत्यर्वागेवास्मादिदं सर्वं भवति यस्यै-
 वं विदुष एतं महं गृह्णन्ति ॥ ३ ॥ तं वै हरित्यर्चो गृह्णाति । हरिवतीषु स्तुवते
 हरिवतीरनुशथ सति यीर्यं वै हर इन्द्रो ऽमुराणां सपत्नानां ममवृक्त त-
 यो ऽप्येष एतवीर्यं हरः सपत्नानां ममवृक्त तस्माद्वरित्यर्चो गृह्णाति हरि-
 वतीषु स्तुवते हरिवतीरनुशथसति ॥ ४ ॥ तं वाऽअनुभूया गृह्णाति । गायत्रं वै
 भातः सवनं त्रेष्टमं माध्यान्दिनं सवनं ज्ञातं तृतीयसवनमध्यातिरिक्तानुष्टुत्ये-

वैनमेतद्रेचयति तस्मादनुष्टुभा गृह्णाति ॥५॥ तं वै चतुःसक्तिना पत्रेण गृह्णाति ।
 त्रयो वाऽग्ने लोकास्तदिष्टानेव लोकांस्तिसृभिः सक्तिभिराप्नोत्येत्येवैनं चतु-
 र्युः सक्तया रेचयति तस्माच्चतुःसक्तिना पत्रेण गृह्णाति ॥ ६ ॥ तं वै प्रातः
 सवने गृह्णीयात् । आग्रयणं गृहीत्वा स प्रातः सवने गृह्णाति ऐतस्मात्कालादुपशेते
 तदेनं सर्वानि सवनान्यतिरेचयति ॥ ७ ॥ माध्यन्दिने वैनं सवने गृह्णीयात् ।
 आग्रयणं गृहीत्वा सोऽ एषा भीमाऽसैव प्रातः सवनं ऽपवेनं गृह्णीयादाग्रयणं
 गृहीत्वा स प्रातः सवने गृह्णाति एतस्मात्कालादुपशेते ॥ ८ ॥ अथातो
 गृह्णात्येव । अतिष्ठ वृत्रहृत्थं युक्ता ते व्रजणा इरी । अर्वाचीनं सु ते
 मनो प्रावा कृणोतु वज्रना । उपयाप्रगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा पोदशिनऽप्य ते यो
 निरिन्द्राय त्वा पोदशिनऽहति ॥ ९ ॥ अनुवा वा । युक्ता हि केशिना इरी
 वृषणा कक्षप्रा । अथा न इन्द्र सोमपा गिरावुपशुतिं चर । उपयाप्रगृहीतो-
 ऽसीन्द्राय त्वा पोदशिनऽप्य ते योनिरिन्द्राय त्वा पोदशिनऽहति ॥ १० ॥ अथे
 त्य स्तोत्रमुपाकरोति । सोमोऽत्यरेच्युषावर्तध्वमित्येत्येवैनमेतद्रेचयति तं वै पुरास्तम-
 यादुपाकरोत्यस्तमितेऽनुशंसति तदेनेनाहोरात्रे मंदयाति तस्मात्पुरास्तमया-
 दुपाकरोत्यस्तमितेऽनुशंसति ॥ ११ ॥ आखणम् ॥ ४ ॥ [५. ३.] ॥

सर्वे इ वै देवाः । अग्रे सहस्रा आसुः सर्वे पुण्यास्तोषाऽऽ सर्वेषां सहशा-
 नाऽऽ सर्वेषां पुण्यानां त्रयोऽकामयन्तातिष्ठावानः स्यायेत्वाग्निरिन्द्रः सूर्यः ॥ १ ॥
 तेऽर्चन्तः धाम्यन्तश्चेकः । तऽएतानतिप्राप्यान्ददशुस्तानत्यगृह्णत तद्यदेनानत्यगृ-
 ह्णत तस्मादतिप्रादया नाम तेऽतिष्ठावानोऽभवन्त्येतऽएतदतिष्ठेवातिष्ठेव इ वै भ-
 वति यस्यैवे विदुष एतान्प्रहान्गृह्णन्ति ॥ २ ॥ नो इ वाऽइदमग्रेऽनौ वर्च आस ।
 यदिदमस्मिन्वर्चः सोऽकामयतेदं प्रयि वर्चः स्यादिति स एतं प्रहमपरयत्नमगृहीत
 ततोऽस्मिन्नेतद्वर्च आस ॥ ३ ॥ नो इ वाऽइदमग्रऽइन्द्रऽऽज आस । यदिदम-
 स्मिन्नेऽजः सोऽकामयतेदं मय्योजः स्यादिति स एतं प्रहमपरयत्नमगृहीत ततोऽ-
 स्मिन्नेतोज आस ॥ ४ ॥ नो इ वाऽइदमग्रे सूर्येऽज आस । यदिदमस्मिन्सूर्यः
 सोऽकामयतेदं प्रयि सूर्यः स्यादिति स एतं प्रहमपरयत्नमगृहीत ततोऽस्मिन्ने-
 तद्वज्राज आसैतानि इ वै तेजाऽऽस्येतानि वीर्याण्यात्सन्धते यस्यैवं विदुष एता-

नृदान्गृह्णन्ति ॥ ५ ॥ तान्त्रै मातःसवने गृह्णीयात् । आग्रयणं गृहीत्वा मा वाऽ-
 आग्रयणो बहु वाऽऽइमात्पुन एकैकमतिरिक्तं क्रोमहृदयं त्वष्ट्रवत् ॥ ६ ॥ प्राश्व-
 न्दिने वैनाम्सवने गृह्णीयात् । उवध्यं गृहीत्वोपाकरिष्यन्ता पूतभृतोऽप्यथ ४ वा-
 ऽश्वस्यैषोऽनिरुक्त आत्मा यदुत्थः सोऽप्यथा मीमाथ्य सैव मातः सवनोऽप्यैना-
 न्गृह्णीयादाग्रयणं गृहीत्वा ॥ ७ ॥ ते माहेन्द्रस्यैवानु होमथ हूयन्ते । एष वा
 ऽहेन्द्रस्य निधेयवत्यो महो यन्माहेन्द्रोऽप्यस्यैतच्चिप्येनन्ययेव स्तोत्रं निष्केवत्यथ
 शस्त्रमिन्द्रो वै यजमानो यजमानस्य वाऽप्येते कामाय गृह्यन्ते तस्मान्माहेन्द्रस्यैवानु
 होमथ हूयन्ते ॥ ८ ॥ अथातो गृह्णात्सेव । अग्ने पुनस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवी-
 र्यम् । वधद्रविं मयि प्रोषथ । उपवाप्त गृहीतोऽप्यग्नये त्वा वर्चसऽप्य ते योनि-
 रग्नये त्वा वर्चसे ॥ ९ ॥ उत्तिष्ठन्जोमसा । सह वीर्यो जिघ्रेऽश्वरपयः । सोम-
 मिन्द्र चमूमुतम् । उपवाप्तगृहीतोऽमीन्द्राय त्वीजसऽप्य ते योनिरिन्द्राय त्वी-
 जसे ॥ १० ॥ छद्मभ्रमस्य केतुवः । विरम्यगो जनां २ ॥ ११ ॥ अन्तु । आगन्तो
 अभयो यथा उपवाप्त गृहीतोसि सूर्याय त्वा आज्ञायैषु ते योनिः
 सूर्याय त्वा आज्ञायैति ॥ ११ ॥ तेषां भ्रजः । अग्ने पर्वस्विन्वर्च-
 स्वांस्तु देवेभ्यसि वर्चस्वान हं मनुष्येषु भूयासमिन्द्राजिष्ठाजिस्त्वं देवेभ्य-
 र्योनिष्ठो ऽहं मनुष्येषु भूयासथ्सूर्य आनिष्ठ आजिष्ठस्त्वं देवेभ्यसि आजि-
 ष्ठो ऽहं मनुष्येषु भूयासमित्येतानि हवै आनाथस्तेतानि वीर्याद्यात्मान्धचे यस्यैवं
 विदुष एतान्मृहान्गृह्णन्ति ॥ १२ ॥ तान्त्रै प्रथमे पदेहे गृह्णीयात् । पूर्वे अहं
 ऽआग्नेयमेव प्रथमेऽहं वै द्वितीये सौर्यं तृतीये ऽपर्वमेवान्वहम् ॥ १३ ॥ तत
 द्वैकऽवतरे अहं गृह्णन्ति । तदु तथा न कुर्यात्पूर्वं ऽपर्वनांस्थेहे गृह्णीयाद्यु-
 चरे अहं गृहीध्वन्त्स्यात्पूर्वं ऽपर्वनांस्थेहे गृहीत्वाथोचरे अहं गृह्णीयादेवमेव
 यथापूर्वं विश्वजिति सर्वपृष्ठ ऽपकाहऽप्य गृह्यन्ते ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५. ४. ॥

पप वै प्रजापतिः । य एष यत्रस्तापते यस्मादिमाः प्रजाः प्रजाता एतदेवा-
 प्येतर्हन् प्रजायन्ते ॥ १ ॥ उपाधंशुपात्रमेवान्वजाः प्रजायन्ते । तद्वै तत्पुनर्धने
 प्रयुज्यते तस्मादिमाः प्रजाः पुनरभ्यावर्त प्रजायन्ते ॥ २ ॥ अन्तर्यामिपात्रमेवान्व-
 चपः प्रजायन्ते । तद्वै तत्पुनर्धने प्रयुज्यते तस्मादिमाः प्रजाः पुनरभ्यावर्तप्रजा-
 यन्ते ॥ ३ ॥ अथ यदेतयोरुचयोः । सह सतीरुपाधंशं पूर्वं जुहोति तस्मादु मरु
 मतो ऽनाविरुस्थोभयस्यैवान्जाः पूर्वा यन्त्यनूच्यो ऽवयः ॥ ४ ॥ अथ यदुपाधं

गुर्धुत्वा । ऊर्ध्वपुनर्वाहिं तस्मादिमा अजा अरु हीतरा आक्रमणा- इव
यन्ति ॥ ५ ॥ अथ यदन्तर्पाथ्यदुत्तरा । अजाञ्चवर्णाहिं तस्मादिमा अवयो
ऽवाचीनर्गोऽप्यैः खनन्त्य-इव यन्त्येना वै प्रजापतेः प्रत्यक्षतर्मा यदजाव्यस्त-
स्पादेतास्त्रिः संवत्सरस्य विज्ञायमाना द्वौ श्रीतिने जनयन्ति ॥ ६ ॥ शुक्रपात्र-
मेवानु मनुष्याः प्रजायन्ते । तद्वै तत्पुनर्यज्ञे न्युज्यते तस्मादिमाः प्रजाः पुनर-
भ्यावर्त प्रजायन्त एष वै शुक्रो य एष नृपत्येष ऽउ ऽप्येन्द्रः पुरुषो वै पशूना-
मिन्द्रस्तस्मात्पशूनामीष्टे ॥ ७ ॥ अतुपात्रमेवान्येकशफं प्रजापते । तद्वै तत्पुनर्यज्ञे
प्रयुज्यते तस्मादिमाः प्रजाः पुनरभ्यावर्त प्रजायन्त ऽइतीव वाऽऽस्तुदात्रिप्तिवै-
कशफस्य शिर आग्रयणपात्रमुक्थपात्रमादित्यपात्रमेतान्येवानु गावः प्रजायन्ते
तानि वै तानि पुनर्यज्ञे प्रयुज्यन्ते तस्मादिमाः प्रजाः पुनरभ्यावर्त प्रजायन्ते ॥ ८ ॥
अथ यदजाः । कनिष्ठानि पात्राण्यनु प्रजायन्ते तस्मादितास्त्रिः संवत्सरस्य विज्ञा-
यमाना द्वौ श्रीतिनि जनयन्त्यः कनिष्ठाः कनिष्ठानि हि पात्राण्यनु प्रजायन्ते ।
॥ ९ ॥ अथ पशूनाः । भूयिष्ठानि पात्राण्यनु प्रजायन्ते तस्मादेताः सफुत्संवत्सरस्य
विज्ञायमाना एकैकं प्रयुज्यन्त्यो भूयिष्ठा भूयिष्ठानि हि पात्राण्यनु प्रजायन्ते ॥
॥ १० ॥ अथ द्रोणकलशे । अन्ततो हारियोजनं ग्रहं गृह्णाति प्रजापतिर्वै द्रोणक-
लशः स इमाः पजा उपावर्तते ता अवति ता अधिजिघ्रत्येतद्वा ऽएना भवति
येनाः प्रजमयति ॥ ११ ॥ पुञ्च इ त्वेव तानि पात्राणि । एनीमाः
प्रजा अनु प्रजायन्ते सप्तानुमुपाथ्यवन्तर्पात्रयोः शुक्रपात्रमृत्पात्रमाग्रयण-
पात्रमुक्थपात्रं पुञ्च वा ऽश्नुतवः संवत्सरस्य संवत्सरः प्रजापतिः प्रजा-
पतिर्वज्रो एष्टु एष्टुं ऽर्जुनः संवत्सरस्येत्यादित्यपात्रमेवतेषा थ पदम् ॥ १२ ॥
एकथ्यदुत्वेव तत्पात्रम् । यदिमाः प्रजाः अनु प्रजायन्तऽउपाथ्यशुपात्रमेव माणो हि
प्रजापतिः प्रजापतिथ्यं ज्ञेयं सधमनु ॥ १३ ॥ आशणम् ॥ [५. ५.]

एष वै प्रजापतिः । येष यज्ञस्तापते यस्मादिमाः प्रजाः प्रजाता एतमेवा-
प्येतर्ह्यनु प्रजायन्ते स आशिवत ग्रहं गृह्णन्वावकाशान्वकाशयति ॥ १ ॥ स उ-
पाथ्यशुभतु मयमनुवकाशानि । शाण्णाय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वेत्यथोपाथ्यशुमवनं
व्यानाय मे वर्चोदा वर्चमे पवस्वेत्यथान्तर्गमिमुद्गानाय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वे-
त्यथैन्द्रवापुं वात्रे मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वेत्यथ मैत्रावरुणं कृतुदत्ताभ्यां मे वर्चो-
दा वर्चमे पवस्वेत्यथविनथ्योत्राय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वेत्यथ शुक्रामन्थिनौ

चतुर्भ्यां मे वर्चोदत्तौ वर्चसे पवेणामिति ॥ २ ॥ अथाग्रयणम् । आत्मने मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वेत्यथ ध्रुवमायुषे मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वेत्यथामृणौ विश्वाभ्यो मे मज्जाभ्यो वर्चोदत्तौ वर्चसे पवेणामिति वैश्वदेवौ वाऽअमृणावृतोहि देवेभ्य उग्रयन्त्यतो मनुष्येभ्योऽतः पितृभ्यस्तस्माद्वैश्वदेवावमृणौ ॥ ३ ॥ अथ द्रोणकलशम् । कोऽसि कतमोऽसीति मज्जापतिर्वै कः कस्यासि को नामसीति मज्जापतिर्वै कोनाम यस्यते नामागमन्महीति मन्ते अथ नाम एत्वा सोमेनातीतृपाणेति तर्पयति तेन सोमेन स आश्विन मंहं पृथीत्वान्वहृयाशिपदाशास्ते सुमज्जाः मज्जाभिः स्यामिति तत्पज्जामास्ते सुवीरो वीरैरिति तद्दीराज्जाशास्ते सुषोषः षोषैरिति तत्पृष्टिशाशास्ते ॥ ४ ॥ त्वै न सर्वमिवावकाशयेत् । योन्वेष्ट ज्ञातस्तत्प्रवकाशयेत्प्रोवास्य भियं स्याथो ३. नृचानोऽनूक्तेनैतान्नामुपात्तम् आश्विनं मंहं युहीस्वा कृत्स्नं यज्ञं जनयति तं कृत्स्नं यज्ञं जनयित्वा तूमास्मन्कुरुते ॥ ५ ॥ आश्वयणम् ॥ ७ ॥ [५. ६.] ॥

ता वाऽएताः । चतुस्त्रिंशद्व्याहृतयो भवन्ति शपरिचत्तयो नामैष वै मज्जापतिर्ष एष यज्ञस्तापते तस्मादिषाः मज्जाः मज्जाता, एतन्मेवाप्येतर्ह्यमु मज्जायन्ते ॥ १ ॥ अष्टौ वृत्तयः । एकादश रुद्रा द्वादशादिद्या, इमेऽएव प्रावापृथिवी प्रपस्त्रिंशदयौ त्र्यस्रिंशदशैवेत्याः मज्जापतिरचतुस्त्रिंशस्तदेनं मज्जापतिं करोत्येतद्वा अस्त्येपतुद्वयमृतं पृद्वयमृतं तद्वयस्तेषु त्वयन्त्यथ स एष मज्जापतिः सर्ववै मज्जापतिस्तदेनं मज्जापतिं करोति तस्मादेताश्चतुस्त्रिंशद्व्याहृतयो भवन्ति शपरिचत्तयो नाम ॥ २ ॥ तादृके । यत्र तन्व इत्याचक्षते यज्ञस्य ह त्वेवैतानि पृचांयि स एष यज्ञस्तापमान यता एव देवता भवन्तेति ॥ ३ ॥ सा यदि यर्मपुषा हलेत् । अग्न्यामुपसंक्रामेयुः स पस्याऐर्वैनं वेलायां पुग पिबन्त्यन्ति तद्वैवेनामुदीचीं स्थानेभ्यश्च वा शालाग्रवीम् ॥ ४ ॥ वये एते अश्विभ्यः । पुष्ककाएङ् अशित्पदास्येऽज्ज्वाते तयोर्बहन्निषं तस्मिन्नेताश्चतुस्त्रिंशत्तमाज्याहृतौ त्रिदोऽपेतानान्वै सूर्तो यज्ञो प्राचल्य एताश्चतुस्त्रिंशद्व्याहृतयो भवन्ति तदस्यां कृत्स्नमेव सर्वं यज्ञं दधातेषा अतोपमं पिबन्तऽप्यो तत्र प्रापयिषिः क्षियते ॥ ५ ॥ अथ ययज्ञस्य हलेत् । तत्समन्त्रोच्य जुहुयादीतोपसत्स्वाहवनीये प्रमुतऽग्रामीधे विवाऽग्रतयज्ञस्य प्रवेष्ट्येते यद्वलति सा यैव तर्हि त्वं देवता भवति तयैवैतन्निष्यति तया संदधाति ॥ ६ ॥ अथ यदिऽकुन्देत् । तदज्जिष्पतिर्नपेदभिर्वाऽदधे

सर्वमाप्तये सर्वस्वैवाप्तये वैष्णव्यवारुण्यऽर्चा यद्वाऽहं किं चाच्छति वरुण एवेदं
 सर्वमाप्नोति यपोरोजसा स्कभिता रुजाये सि वीर्येभिर्विजिता शनिष्ठा । या पु-
 रेषेतेऽअपतीता महोभिर्विष्णुऽअगन्वरुणा पूर्वदूताविति यज्ञो वै विष्णुस्तस्यैतदाच्छति
 वरुणो वाऽअपयिता तद्यस्याश्चैवैतरेवताया आच्छति गो च देवतापर्यति ता-
 भ्याम्वैतद्व्याभ्यां निषज्यत्युग्राम्यां संदधाति ॥ ७ ॥ अथोऽअभ्येव मृशेत् ।
 देवान्द्रिक्पगन्धस्ततो मा द्रविणमष्ट मनुष्यानन्तरिक्षमगन्धस्ततो मा द्रविणमष्ट
 पितृन्पृथिवीमगन्धस्ततो मा द्रविणमष्ट यं कुं च लोकमगन्धस्ततो मे भद्रम-
 भूदित्येवैतदाह ॥ = ॥ तद्वस्मैतदाहिराह । किं स्यनेव यो यद्वस्य वृद्ध्या
 प्रापीयान्मन्येत यद्वस्य वाऽअहं भृद्ध्या शेषान्भवावीत्येतद्व स्य स तद्वभ्याह एवेता
 आशिष उपगच्छति ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ [५. ७.] ॥

तद्यत्रैतत्त्रिगत्रे सहस्रं वृदाति । तदेष्टा साहस्री क्रियते स प्रथमेऽहर्होणि न शतानि
 नृपति नृपतिथि एतं चैवमेव द्वितीयेऽहं श्रीणि चैव शतानि नृपति नृपतिथि शतं चैवमेव
 तृतीयेऽहं स्त्रीणि चैव शतानि नृपति नृपतिथि शतं चाथैवा साहस्रपतिरिच्यते ॥ १ ॥
 सा वै शिरूपास्वादिताहुः पतद्वचस्यै रूपतममिमेति रोहिणीह त्वेवोपभस्ता स्वादेत-
 द्देवास्यै रूपतममिव ॥ २ ॥ सास्याद्वप्रतीता । वाग्वोऽप्या निदानेन यत्साहस्रातयाऽनी
 वाऽह्यं वाग्रातयान्मपुमवीता तस्याद्वर्वाता स्यात् ॥ ३ ॥ तौ प्रथमेऽहर्हवेत् ।
 वाग्वोऽप्या निदानेन यत्साहसी तस्या पतस्तद्वस्रं वाचःप्रजातं पूर्वाहर्हपति पश्चादेना
 मृनातमन्वेद्युत्तं प्रवैनामृ इजयेत्पूर्वप्रदास्यै मृनातमेति पश्चादेष्टान्वेति सोऽप्या मीमा-
 थस्योत्तमऽपुवैनामृदधयेत्पूर्वप्रदास्यै मृनातमेति पश्चादेष्टान्वेति ॥ ४ ॥ तामुत्तरं
 हविर्धाने । दक्षिणेनाग्नीध्रं द्रोणकलशमवधापयति यज्ञो वै द्रोणकलशो यज्ञं प्रवैना-
 मेतद्वर्षयति ॥ ५ ॥ आग्निघ्नकलशम् । यस्यास्ताविशन्तिबुद्धव इति रिरिचान इव वा-
 ऽप्य भवति यः सहस्रं वृदाति तमेवैतद्विरिचानं पुनराप्याययति यदाहजिघ्र-
 कलशं महपात्वाविशन्तिबुद्धव इति ॥ ६ ॥ पुनरूर्जा निवर्तस्वेति । तदेव रिरिचानं पु-
 नराप्याययति यदाह पुनरूर्जा निवर्तस्येति ॥ ७ ॥ मानः सहस्रं भुञ्चेति । तत्स-
 हस्रेण रिरिचानं पुनराप्याययति यदाह मानः सहस्रं भुञ्चेति ॥ ८ ॥ उरुधारा-
 प्रयस्वती पुनर्माविशताद्विरिति । तदेव रिरिचानं पुनराप्याययति यदाह पुनर्मा-
 विशताद्विरिति ॥ ९ ॥ अथ दक्षिणे कर्णऽअजयति । इदे रन्ते इन्वे काम्ये
 चन्द्रेज्यते ऽदिति सूरस्वति इदि विद्युति । एतातेऽअज्येनुमानि देवेभ्योमा

सुकृत श्रुतादिति बोधेति चेत्तानि ह्युपस्थितेष्वेव नामानि सा ग्रानि ते देवश्च
 नामानितेषां देवेभ्यः सुकृतं श्रुतादित्येवैतदाह ॥ १० ॥ ताम्रार्जन्ति । सा यष्ट-
 पुरुषाभिर्वाता प्राचीनास्तत्र विद्यादरात्सीदयं यजमानः कन्ध्यायं लोकमग्रेषादिति
 यष्टुदीर्घायाच्छ्रेयानस्मिन्लोकं यजमानो भविष्यतीति विद्याद्यदि प्रतीर्चायाद्वि-
 भ्रतिन्वित-इव ध्यानान्वितो भविष्यतीति विद्याद्यदि दाक्षिण्यार्ह्येऽस्मा-
 दल्लोकाद्यजमानः भविष्यतीति विद्यादेतानि चिद्धानि ॥ ११ ॥ तथा एतास्ति-
 क्ष्तिर्ह्यर्धशतश्रुति भवन्ति । तास्तेताम्रपसमाकुर्वन्ति विद्यादृष्टां विद्यां
 पृथन्ति यां व्वाकुर्वन्ति त्रिचिह्नोऽप्या पिरादद्या विवृता दशाक्षरा वै विरादत्कृ-
 त्तनो विराजथे संदधाति तां ह्ये दद्याद्भोता वि साहसस्तस्मात्तां ह्ये द-
 द्यात् ॥ १२ ॥ तौ बोधेतामौ कुर्वन्ति । तयोर्यतये नाश्रयन्तेत्या एतां दद्या-
 द्दृष्टो वा अप्य उच्येता य आतिरक्तमन्त्राभावात्तु त्र्यद्वोऽप्या पिरादद्या वि-
 वृता तद्वृद्ध एतद्वृद्धं दधानं ॥ १३ ॥ तदाहुः । न सहयेऽविहिं च न द-
 द्यास्तद्वृष्टेण ह्येष सर्वान्क्रामानाम्नोतीति तदु होवात्रासुरिः क्रामयेत् दद्यात्सहस्रं-
 प्राह सर्वान्क्रामानाम्नोति क्रामेनोऽभस्येतरदत्तं भवतीति ॥ १४ ॥ अथ एदि
 र्थं वा पुक्तं दास्यन्त्याद । यद्वा यज्ञः यै वा मयायां हतायां दद्यादुदवसानी-
 यायां वेष्टो ॥ १५ ॥ स वै दक्षिणानृणः । अग्न्या दशवो नयेत्तस्माऽएकां
 दास्यन्त्यादशभ्यस्तेभ्यो दशतमुषावर्तये यस्यै द्वे दास्यन्त्यात्पञ्चभ्यस्तेभ्यो
 दशतमुषावर्तये यस्यै तिस्रो दास्यन्त्यात्त्रिभ्यस्तेभ्यो दशतमुषावर्तये यस्यै पुञ्च
 दास्यन्त्याद्विभ्यां विभ्यां दशतमुषावर्तयेदेवेषा शतान्तपो हास्यैषान्पूना विरा-
 द्भ्यर्पितलोके कायदुष्टा भवति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥ [५. ८.] चतुर्थ-
 प्रपाठः ॥ काण्डकासंख्या १२५ ॥

तद्यज्ञेत्तदादशदिनं न्युदकन्दसा युजते । तद्वह्निर्गृहति न्युह्यत उह्यता च
 होता च छन्दाधिति स एव प्रजात एव पूर्वस्म्यहो भवति स्पष्टछन्दा स्तदैन्द्रा-
 यवाग्रान्गृह्णाति ॥ १ ॥ अथ चतुर्थेऽहनि न्युहति । प्रहान्न्युहन्ति छन्दाधिति
 तुदाग्रपणाग्रान्गृह्णाति माजापत्यं वाऽपतुचतुर्थमहभवत्पात्या वाऽमाग्रवण आत्मा
 वै मजापतिस्तुत्सादाग्रपणाग्रान्गृह्णाति ॥ २ ॥ तं गृहीत्वा न सादपति । माणा
 वै प्रहा नेत्राणान्मोक्षयतीति मोक्षेद्द शाणान्पत्साहवत्तं धारयन्त एवोपासन्त-
 ऽथ प्रहान्गृह्णात्यथ यदा प्रहान्गृह्णात्यथ यत्रैवैतस्य कालस्तदेतथ द्विषुत्स सादय-

त्यथैतत्प्रज्ञातमेव पञ्चममहर्भवति तदैन्द्रवायवाग्रान्गृह्णाति ॥ ३ ॥ अथ षष्ठेऽह-
न्यग्रहति । ग्रहान्वग्रहन्ति छन्दाधिसि तच्छुक्राग्रान्गृह्णाति तैन्द्र वाऽएतत्पृष्ठमहर्भवत्येष
वै शुक्रो य एष तपत्येष उऽएव बृहस्तस्माच्छुक्राग्रान्गृह्णाति ॥ ४ ॥ तं गृहीत्वा नृसादयति
प्राणा वै ग्रहा नेत्राणान्मोहयानीति मोहयेद् प्राणान्यत्सावयेत्तं धारयन्त एवोपा-
सतेऽथ ग्रहान्गृह्णात्यथ यदा ग्रहान्गृह्णात्यथ यत्रैतस्य कालस्तदेनध सादयति ॥ ५ ॥
अथ सप्तमेऽहन्यग्रहति । ग्रहान्वग्रहन्ति छन्दाधिसि तच्छुक्राग्रान्गृह्णाति चार्हतं वा
ऽएतत्सप्तममहर्भवत्येष वै शुक्रो य एष तपत्येष उऽएव बृहस्तस्माच्छुक्राग्रान्गृह्णाति
॥ ६ ॥ तं गृहीत्वा नृ सादयति । प्राणा वै ग्रहा नेत्राणान्मोहयानीति मोहयेद् प्रा-
णान्यत्सावयेत्तं धारयन्त एवोपासतेऽथ ग्रहान्गृह्णात्यथ यदा ग्रहान्गृह्णात्यथ य-
त्रैतस्य कालस्तदेनध सादयत्यथैतत्प्रज्ञानपेवाष्टममहर्भवति तदैन्द्रवायवाग्रान्गृ-
ह्णाति ॥ ७ ॥ अथ नवमेऽहन्यग्रहति । ग्रहान्वग्रहन्ति छन्दाधिसि तदाग्रपणाग्रा-
न्गृह्णाति जागतं वाऽएतन्नवममहर्भवत्यात्मा वाऽस्माग्रयणः सर्वं वाऽश्दमात्मा ज-
गत्तस्मादाग्रपणाग्रान्गृह्णाति ॥ ८ ॥ तं गृहीत्वा नृ सादयति । प्राणा वै ग्रहा नृ-
त्माणांमोहयानीति मोहयेद् प्राणान्यत्सावयेत्तं धारयन्त एवोपासतेऽथ ग्रहान्गृ-
ह्णात्यथ यदाग्रहान्गृह्णात्यथ यत्रैतस्य कालस्तदेनध हिकृष्य सादयति ॥ ९ ॥
तदाहुः । न व्यूहं प्रहान्प्राणा वै ग्रहा नेत्राणान्मोहयानीति मोहयेद् प्राणान्य
द्वयूहं तस्मान्न व्यूहेत् ॥ १० ॥ तद्व्यूहेदेव अज्ञानि वै ग्रहाः क्रामं वाऽश्मान्य-
ज्ञानि व्यत्यासधरोते तस्माद् व्यूहेदेव ॥ ११ ॥ तद्व्यूहे वै व्यूहेत् । प्राणा वै ग्रहा
नेत्राणान्मोहयानीति मोहयेद् प्राणान्यद्व्यूहेत्तस्मान्न व्यूहेत् ॥ १२ ॥ किं नु त-
न्धर्षणैः । यद्व्राता च होता च छन्दाधिसि व्यूहत् एतद्वाऽस्मध्वर्युर्ध्वहति ग्राह-
न्यदैन्द्रवायवाग्रान्प्रातःसवने गृह्णाति शुक्राग्रान्वाध्वन्दिने सवनऽद्याग्रपणाग्रास्व-
तीयसवने ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [५ ९]

यदि सोममपहरेयुः । विधावतेच्छति द्यात्स यदि विन्दन्ति किमिद्विरेरन्यथु
न विन्दन्ति तत्र प्रायश्चित्तः क्रियते ॥ १ ॥ द्वयानि वै फान्मुनानि । लोहितपु-
ष्पाणि चारुणपुष्पाणि च तान्यरुणपुष्पाणि फान्मुनानि तान्यभिपुण्यादेप वै सो-
मस्य न्यहो यदरुणपुष्पाणि फान्मुनानि तस्मादरुणपुष्पाण्यभिपुण्यात् ॥ २ ॥ यद्य-
रुणपुष्पाणि न विन्देयुः । श्वेतहृतमभिपुण्यात्तत्र वैगायत्री सोमपच्छापतत्तस्या-
ऽस्मा हरन्तै सोमस्याधिशुरपतच्छ्वेनहृतमभत्तस्याच्छ्वेनहृतमभिपुण्यात् ॥ ३ ॥

यदिप्येतद्वत् न विन्देयुः । आदारानभिपुण्याश्रय वै यत्रस्य शिरोऽच्छिद्यत तस्य
 यो र रोच्यमुत्पल्यत आदाराः समभवंस्तस्मादादाराभ्यपुण्यात् ॥ ४ ॥ यथा-
 दारान्तं विन्देयुः । अरुण दूर्वा अभिपुण्यादेव वै सोमस्य न्यक्तो यदरुणदूर्वास्त-
 स्मादरुणदूर्वा अभिपुण्यात् ॥ ५ ॥ यथारुणदूर्वा न विन्देयुः । अपिपुणेन कृ-
 ष्ण इरितान्कुशानाभिपुण्याचत्राप्येकाभेन गां दद्यादथावभृथादेवोदेत्य पुनर्दा-
 क्षेत पुनर्यज्ञो ह्येव तत्र प्रायश्चित्तिरिति नु सोपापहतानाम् ॥ ६ ॥ अथ कलशवि-
 राम् । यदि कलशो दीयेतानुलिप्यध्वमिति यथात्स यथनुल्लभेरन्प्रसृतमात्रं वाञ्छन्ति
 मात्रं वा तदग्नौरेकधनैरभ्युन्नीय यथाप्रभावं प्रचरेत्तु येषु नास्तुल्लभेरन्प्रायणस्यैव प्रसू-
 न्याभ्यैरेकधनैरभ्युन्नीय यथाप्रभावं प्रचरेयुः स यद्यनीतासु दक्षिणासु कलशो दीये-
 स तत्राप्येकाभेन गां दद्यादथावभृथादेवोदेत्य पुनर्दाक्षेत पुनर्यज्ञो ह्येव तत्र प्रायश्चित्ति-
 रिति नु कलशविराम् ॥ ७ ॥ अथ सोमातिरिक्तानां । यथामिष्टोत्तमतिरिच्येत पूत-
 तभूत पयोऽप्य गृह्णीयाद्यप्युक्त्वमतिरिच्येत पौडाशिनभूपेयुर्गर्भं गोदाशिनमतिरि-
 च्येत राजिभूपेयुर्गर्भं राजिमतिरिच्येतारुह्येयुर्नस्वेवातीरेकोऽस्ति ॥ ८ ॥ द्वाह्य-
 णम् ॥ २ ॥ [५. १०] पञ्चमोऽध्यायः [२९]

मन्त्रापतिर्वा ऽप्य यदधेशुः सोऽस्यैष आत्मेवात्मा सर्व मन्त्रापतिस्तदस्यैतमात्मानं
 कुर्वन्ति यथैतं गृह्णाति तस्मिन्नेतान्प्राणान्दधाति यथा-यथैते प्राणा यथा व्या-
 रुपावभे स इ सर्वतनूरेव यत्रमानोऽपुष्टिपन्तोके सम्भवति ॥ १ ॥ तदारम्भण-
 वत् । यथैतं गृह्णन्त्यथैतदनारम्भणमिव यथैतं न गृह्णाति न तस्माद्वा ऽधधेशुं
 गृह्णाति ॥ २ ॥ तं वा ऽह्नीदुम्बरेण प्रात्रेण गृह्णाति । मन्त्रापतिर्वा एव प्रा-
 जापस्य वदुम्बरस्तस्मादौदुम्बरेण प्रात्रेण गृह्णाति ॥ ३ ॥ तं वै चतुः सक्तिना
 प्रात्रेण गृह्णाति । प्रयोगशुद्धे लोकास्तदिमानेव लोकांस्तिसृभिर्गन्तो वि मन्त्रा-
 पतिर्वाऽह्नीमांस्तलोकारचतुर्वस्तुमजायति येषु चतुर्ध्वान्त्वो वि तस्माच्चतुःसक्तिना
 प्रात्रेण गृह्णाति ॥ ४ ॥ स वै तूष्णीयेन प्रावाणमादत्ते । तूष्णीमधेशुस्तिस्रपति
 तूष्णीमप यथैतमति तूष्णीमुद्यत्य सकृदभ्यिषुणो वि तूष्णीयेन मनवानञ्जुहोति तदने
 मन्त्रापतिं करोति ॥ ५ ॥ अथास्थाधिरण्यं वद्धं भवति । तदुपाजिघति स एदे-
 यत्र क्षण्णुते वा विरा लिशतेऽभूतमायुर्हिरण्यं तदभूतमायुरात्पन्धचे ॥ ६ ॥ तदु-
 होवाच राम औपतस्निनिः । क्रामयेत् प्रायपात्क्रममुदन्पाध्वं तूष्णीं जुहोति
 तदेवैतं मन्त्रापतिं करोतीति ॥ ७ ॥ अथास्थाधिरण्यं वद्धं भवति । तदुपाजि-

घति स ऋचोदत्र क्षणते वा वि वा लिशनेऽपृतपायुर्दिरण्यं तदपृतपायुरात्मन्ध-
चे ॥ ८ ॥ तदु होवाच बुद्धिस्त आश्वतरारिवः । उच्यतेऽयं गृह्णीयाद्वाभिपुण्या-
दाभिपुण्यवन्ति वाऽअन्याभ्यो देवताभ्यस्तद्वन्त्यथा ततः करोति यथो चान्याभ्यो
देवताभ्योऽथ यदुच्यच्छति तदेवास्याभिपतं भवतीति ॥ ९ ॥ तदु होवाच याज्ञ-
वल्क्यः । अथ्येऽयं पुण्यान्म सौ । इन्द्रमसुतो ममाद नात्रज्ञाखो मयवान्
सुतास इत्युपिणाभ्यन्तं न वाऽअन्यस्यै कस्यै चन देवतायै सकृदभिपुण्योति
तद्वन्त्यथा ततः करोति यथो चान्याभ्यो देवताभ्यस्तस्मादुभ्येऽयं पुण्याविति ॥ १० ॥
तस्य द्वादश मयम् गर्भाः । पष्ठौष्टो वृक्षिणा द्वादश वै प्रासाः संवत्सरस्य संव-
त्सरः प्रजापतिः प्रजापतिरधेशुस्तदेनं प्रजापतिं करोति ॥ ११ ॥ शतम् २८०० ॥
तासां द्वादश गर्भाः । तारचतुर्विधेशुतिरचतुर्विधेशुतिर्वै संवत्सरस्यार्थमासाः
संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिरधेशुस्तदेनं प्रजापतिं करोति ॥ १२ ॥ तदु ह
कौकूरुः । चतुर्विधेशुतिर्येवताः मयमगर्भाः पष्ठौष्टीर्दक्षिणा द्वादश वै पञ्चविधेशु
शुतिर्येषमेतदु ह स ददौ ॥ १३ ॥ स वा ऽएष न सर्वस्येव ग्रहीतव्यः ।
आत्माद्यस्यैष यो न्वेष हातस्तस्य ग्रहीतव्यो यो वास्य । प्रयः स्याद्यो वानूचाजो-
ऽनुक्तेनैनं प्राप्नुयात् ॥ १४ ॥ सहस्रे ग्रहीतव्यः । सर्वं वै सहस्रं सर्वमेव सर्ववेदसं
ग्रहीतव्यः सर्वं वै सर्ववेदसं सर्वमेव विश्वजिति सर्वपृष्ठे ग्रहीतव्यः सर्वं वै
विश्वजित्सर्वपृष्ठः सर्वमेव वाजयेये राजसूये ग्रहीतव्यः सर्वं वै तत्सं तत्सं
सर्वं वै सप्तं सर्वमेव एतानि ग्रहणानि ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [१.१.]

एतं वाऽएते गच्छन्ति । पदभिर्मासैर्य एष तपति ये संवत्सरमासते तदुच्यतेऽएव
सप्तमो यथैतस्य रूपं किं गृह्णीयात्तद्वन्त्यथा ततः करोति यथो चान्याभ्यो
देवताभ्योऽथ यदुच्यच्छति तदेवास्याभिपतं भवतीति ॥ १ ॥ अथातो गृह्णीयात्तदेव
ह्यन्त्येतेनोऽप्येनं गच्छन्ति ॥ १ ॥ अथातो गृह्णीयात्तदेव ह्यन्त्येतेनोऽप्येनं
गच्छन्ति ॥ १ ॥ अथातो गृह्णीयात्तदेव ह्यन्त्येतेनोऽप्येनं गच्छन्ति ॥ १ ॥
देवं वहन्ति केतवः । द्यौ विन्वाय सूर्यम् । उपवापगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा आ-
जायेष ते शोनिः सूर्याय त्वा आजायेति ॥ २ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [६.२.] ॥

अथातः परवयनस्यैव । पुरवेकादशिन्यैवेयात्स आग्नेयं मयम् पशुमालभते-
ऽथ वारुणमय पुनराग्नेयमेवमेवैतया पुरवेकादशिन्येयात् ॥ १ ॥ अथोऽअथ्यै-
न्द्राग्नमेवाहरहः पशुमालभेत । अग्निर्वै सर्वा देवता अग्नौ हि सर्वाभ्यो देवता-
भ्यो जुह्वतीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तत्सर्वाभिर्देवता नापराध्नोति यो च यज्ञस्य
देवता तां नापराध्नोति ॥ २ ॥ अथातः स्तोमायनस्यैव । आग्नेयमग्निष्टोमऽ-

आलभेत तदिमलोपपद्मान्नेय पुमिष्टोमऽभ्राज्जभेत यद्वयः स्यादैन्द्राग्नं द्वितीयमा-
लभेतन्द्राग्नानि तृत्यानि यदि पादशीस्यादैन्द्रं तृतीयमालभेतेन्द्रो द्विपोदशी यय-
तिरात्रः स्यात्सार स्वतु चतुर्थमालभेत वामै मरस्सती योषा वै वाम्योषा रात्रिस्त-
थायथ यत्रकनून्व्यावर्तयेत्तानि त्रीण्ययनानि तेषां यनमृत्कामयेत तेनेयाद्वाऽ-
डा लम्भ्यौ यशू सौर्ये द्वितीयं यशुमालभेत त्रैपुत्रेऽहन्वाजापत्यं महावते ॥ ३॥
माह्वणम् ॥ ५ ॥ [६. ३.] ॥

अथातो महाव्रतीयस्यैव । प्रजापतेर्ह वै प्रजाः समजानस्य पूर्वाणि त्रिसप्तथं
सुः स त्रिसप्ततः येषंभिर्न शशाक स्रष्टुं तातुं ततो देवा अर्चन्तः आम्पनाञ्छे-
स्तु ऽएतं महाव्रतीयं ददशस्तमस्याऽम्रगृह्णस्तेनास्य पूर्वाणि समदधुः ॥ १ ॥ स
स्रष्टुहितैः पूर्वभिः । इदमन्तायमभ्युत्तस्यौ युद्विदं प्रजापतेरश्रायं यद्वै मनुष्याणा-
मशानं तदेवानां व्रतं महद्वाऽद्वैव्रतमभ्युत्तेनायुधैः समदशस्तेषि तस्मात्प्रजाव्रतीयो ना-
म ॥ २ ॥ एवं वृऽएते भवन्ते । ये सवत्सरमासते यथैव तत्प्रजापतिः प्रजाः
समजान आसीत्स यथैव तत्प्रजापतिः संवत्सरेऽज्ञायमभ्युत्तिष्ठेद्वैवैतऽएतस्सं-
वत्सरेऽज्ञायमभ्युत्तिष्ठन्ति येषामेवं विदुषापेतं ग्रहं गृह्णन्ति ॥ ३ ॥ तं वाऽहन्द्वा-
यैव विदुषे गृह्णीयात् । सर्वा वै तेषां पृथो इता भवन्ति सर्वं जितं ये संवत्सरमा-
सते तस्माद्विदुषे वि न इन्द्र पृथो जहि वीजा यच्छ पृतन्पुनः । योऽभस्मां॥॥ऽ-
अभिष्टासत्यथरे गमया तमः । उपयाम गृहीतोऽसीन्द्राय त्वा विमृषऽएष ते यो-
निरिन्द्राय त्वा विमृषऽइति ॥ ४ ॥ अथो विश्वकर्मणे । विश्वं वै तेषां कर्म
कृतं सर्वं जितं भवति ये संवत्सरमासते तस्माद्विश्वकर्मणे वाचस्पतिं विश्वकर्मा-
यामृतये मनोऽनुवं वाजेऽअवा हुवेम । स नो विभ्यानि इवनानि जोषाद्विश्वशम्भूरव-
से साधुकर्मा । उपयाम गृहीतोऽसीन्द्राय त्वा विश्वकर्मणेऽएष ते योनिऽन्द्राय
त्वा विश्वकर्मणेऽइति ॥ ५ ॥ यपुऽएन्द्रो वैश्वकर्मणां विजात । तुधैव गृह्णीया-
द्विश्वकर्मणहविषा धर्षणेन आतारमिन्द्रमकुणोरवध्यम् । तस्मै विशुः तुवनमन्त
पूर्वैरयमुग्रो विहन्वो यथासत् । उग्रपुऽगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा विश्वकर्मणेऽएष
ते योनिऽन्द्राय त्वा विश्वकर्मणेऽइति ॥ ६ ॥ माह्वणम् ॥ ६ [६. ४.] ॥

एष वै ग्रहः । य एष तपति येनेषाः सर्वा प्रजा गृहीतास्तस्मादाहुर्ग्रहान्गृह्णीम
इति चरन्ति ग्रहगृहीताः सन्त इति ॥ १ ॥ वागेव ग्रहः । वाचा वीदथ सर्वं गृ-
हीतं किमु तद्यद्वाग्ग्रहः ॥ २ ॥ नायैव ग्रहः । नाभ्या वीदथ सर्वं गृहीतं किमु

तयन्ताम ग्रहो बहूनां वै नामानि विद्याथ नस्तेन ते न गृहीता भवन्ति ॥ ३ ॥
 अन्नमेव ग्रहः । अन्नेन हीदथ सर्वं गृहीतं तस्माद्यावन्तो नोऽशनमश्नन्ति ते नः
 सर्वे गृहीता भवन्त्येवैव स्थितिः ॥ ४ ॥ स य एष सोमग्रहः । अन्नं वाऽएष स
 यस्यै देवतायाऽएतं ग्रहं गृह्णाति सस्यै देवतैरेन ग्रहेण गृहीता तं कामथ सम-
 र्धयति यत्काम्या गृह्णाति स उच्यन्तं चादित्यमुपतिष्ठतेऽस्ते यन्तं वा ग्रहोऽस्यमु-
 मन्वरात्पा गृहाणासानवोषा प्रापदिति यं विष्वादसावस्मै कामो मा समर्धाति
 वा न वैवास्मै स कामः समृध्यते यस्माऽएषमुपतिष्ठते ॥ ५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७
 [६. ५] ॥

देवा इ वै यन् तन्वानाः । तेऽमुररचमेभ्य आसक्ताद्विभर्षाचक्रुस्ते होचुः
 कोनो दक्षिणत आसिष्यतेऽथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो यज्ञमुपचरिष्याम इति ॥ १ ॥
 ते होचुः । य एव नो वीर्यवत्तमः स दक्षिणत आस्तामथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो
 यज्ञमुपचरिष्याम इति ॥ २ ॥ ते होचुः । इन्द्रो वै नो वीर्यवत्तम इन्द्रो दक्षिणत
 आस्वामथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो यज्ञमुपचरिष्याम इति ॥ ३ ॥ ते हेन्द्रमूयुः । त्वेवै नो
 वीर्यवत्तमोऽसि त्वं दक्षिणत आस्वाथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो यज्ञमुपचरिष्याम इति
 ॥ ४ ॥ स होवाच । किं मे ततः स्यादिति ब्राह्मणः चत्थं स्यात् ते ब्रह्मसाम तऽइति
 तस्माद्ब्राह्मणा चत्थं सिने प्रवृणीत इन्द्रो ब्रह्मा ब्राह्मणादित्तीन्द्रस्पृशेपा स इन्द्रो दक्षि-
 णत आस्ताथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो यज्ञमुपाचरेत्तस्माद्य एव वीर्यवत्तमः स्यात्त दक्षि-
 णत आसीताथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो यज्ञमुपचरेयुर्यो वै ब्राह्मणानामनृचान्तमः स एषां
 वीर्यवत्तमोऽथ यदिदं य एव कथं ब्रह्मा भवति कुवित्पूष्णीमास्तऽइति तस्माद्य एव
 वीर्यवत्तमः स्यात्त दक्षिणत आसीताथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो यज्ञमुपचरेयुस्तस्माद्ब्रा-
 ह्मणा दक्षिणत आसतेऽथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो यज्ञमुपचरन्ति ॥ ५ ॥ स यत्राह ।
 ब्रह्मन्तस्तोष्यामः प्रशस्तारिति तद्ब्रह्मा जपत्येतं वे देव सवितर्यज्ञं माहर्षिहस्पतये ब्र-
 ह्मणे । तेन यज्ञमवत्तेन यज्ञपति तेन मायव । स्तुत सवितुः प्रसवऽइति सोऽसावेव बन्धु-
 रेतैन न्वेवभूपिष्ठा-इवोपचरन्ति ॥ ६ ॥ अनेन त्वेवोपचरेत् । देव सवितरेतद्बृ-
 हस्पते प्रेति तत्सवितारं प्रसवायोपधावति स हि देवानां प्रसाविता बृह-
 स्पते प्रेति- बृहस्पतिर्वै देवानां ब्रह्मा तद्य एव देवानां ब्रह्मा तस्माऽएवैतन्मा-
 ह तस्मादाह बृहस्पते प्रेति ॥ ७ ॥ अथ मैत्रावरुणो जपति । भूमतं देवेन स-
 वित्रा जुष्टं मित्रावरुणाभ्यामिति तत्सवितारं प्रसवायोपधावति स हि देवानां

प्रसायिता जुष्टं मित्रावरुणाभ्यामिति मित्रावरुणौ तु मैत्रावरुणस्य देवते तद्येऽएव मै-
त्रावरुणस्य देवते ताभ्यामेवेतन्माह तस्मादाह जुष्टं मित्रावरुणाभ्यामिति ॥ ८ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ८ [१.६.] ॥

अयी वै विद्या । अचो यजूंथपि मामानीयमेवऽर्चोऽस्याध्वं हर्चति यो-
ऽर्चति स तामेवऽर्चो वाचा हर्चति योऽर्चति सोऽन्तरिक्षमेव यजूंथपि धौः
मामानि सैषा अयी विद्या सौम्येऽध्वरे प्रयुज्यते ॥ १ ॥ इममेव लोकमुवा ज-
यति । अन्तरिक्षं यजूषा द्विवेव माम्ना तस्माद्यस्तैका विद्यान्ता स्यादन्वेवापी-
तरयोर्निर्मितं विवक्षेतेष्वेव लोकमुवा जयत्यन्तरिक्षं यजूषा द्विवेव माम्ना ॥२॥
तद्धाऽएतत् । सहस्रं वाचः प्रजातं द्वेऽहन्त्रस्तृतीये तृतीयं विष्णुर्धृचश्च मामानि
त्रेन्द्रो यजूंथपि विष्णुस्तस्मात्सदस्यूक्ताष्टाष्ट्यां कुर्वन्त्येन्द्रश्च हि सदाः ॥ ३ ॥
अयैतं विष्णुं यजुम् । एतैर्वैभुभिः पुर-इवैव विभ्रति तस्मात्पुरद्वरणं नाम ॥४॥
तामेवऽर्चश्च मामानि च । एन एव यजूंथपि सा अयैव वागासीत्सर्वमेव तत्रा-
क्रियत सर्वं प्राज्ञायताय यथ मुन आसीत्तैव तत्र किं चनाक्रियत न प्राज्ञापत नो
हि मुनसा ध्यायतः कुरञ्जनानाति ॥ ५ ॥ ते देवा वाचममुवन् । प्राची प्रेहीदं
मुक्षयेति सा होवाच किं मे ततः स्यादिति पत्किञ्चावपदकृतध स्वाहाकारेण
यष्टे हूयते तत्तज्जति तस्माद्यत्किञ्चावपदकृतध स्वाहाकारेण यष्टे हूयते तद्वाचः
सा प्राची प्रेसैतत्प्राज्ञपदितिर्वां कुरुतेनीदं कुरुतेति ॥ ६ ॥ तस्मादु कुर्वन्त्येवऽ-
र्चो हविर्धुनि । मातरनुवाकमुन्वाह सार्धमेधेनीरुन्वाह माग्णोऽभिष्टौत्येवध्वं हि स-
पुत्रावभवताम् ॥ ७ ॥ तस्मादु कुर्वन्त्येव सदासि । यजुषौदुम्बरीमुञ्चयन्ति सुवः
सुमिन्वन्ति विष्ण्यानुपकिरन्त्येवध्वं हि समुजावभवताम् ॥ ८ ॥ तद्वाऽएतस्मदः
परिश्रयन्ति । एतस्मै मिथुनाय तिर-इवेदं मिथुनं चर्याताऽऽति व्यृद्धं वाऽएतन्मि-
थुनं यदन्यः पश्यति तस्माद्यद्यपि जायापती मिथुनं चरन्ती पश्यन्ति व्येष्ट द्रवत
आग एव कुर्वते तस्माद्वारेण सदाः प्रेक्षमाणं ब्रूयन्मा प्रेक्षथा इति यथा ह मि-
थुनं चर्यमाणं पश्येदेवं तत्कामं द्वारेण देवकृतध्वं द्वारम् ॥ ९ ॥ एवमेवैतद्वि-
धानं परिश्रयन्ति । एतस्मै मिथुनाय तिर-इवेदं मिथुनं चर्याताऽऽति व्यृद्धं वाऽ
एतन्मिथुनं यदन्यः पश्यति तस्माद्यद्यपि जायापती मिथुनं चरन्ती पश्यन्ति व्येष्ट
द्रवत आग एव कुर्वते तस्माद्वारेण हविर्धानं प्रेक्षमाणं ब्रूयन्मा प्रेक्षथा इति
यथा ह मिथुनं चर्यमाणं पश्येदेवं तत्कामं द्वारेण देवकृतध्वं द्वारम् ॥ १० ॥

तद्वाऽएतद्वृषा साम योषामृचथं सन्दस्यध्वेति तस्मान्मिथुनाहिन्दो जातस्तेनसो
 वै तस्मैजो जातं यदृचश्च साम्नश्चन्द्र उन्द्र इति होतृमाचक्षते य एष तृपाति ॥११॥
 अथैनद्वृषा सोमः । योषा अग्रे इविर्षानेऽध्वेति तस्मान्मिथुनाचन्द्रमा जातो-
 ऽन्नाद्वै तदन्नं जातं यदन्नयश्च सोमाच्च चन्द्रमाश्चन्द्रमा होतृस्यार्थं य एष तृपाति
 तद्यजमानं चैवैतज्जनयत्यत्राद्यं चास्मै जनयत्यृचश्च साम्नश्च यजमानं जनय-
 त्यन्नयश्च सोमाच्चास्माऽन्नायश्च ॥१२॥ यजुषा इ वै देवाः । अग्रे यज्ञं तेनिरेऽथऽ
 चार्थं साम्ना तदिदमप्येतर्हि यजुषैवाग्रे यज्ञं तन्वतेऽथऽर्च्यं साम्ना यजो इ वै
 नृमैतययजुरिति ॥ १३ ॥ यज वै देवाः इमा विद्याः क्रामान्मुकुहे तुद यजुर्वि-
 द्यैव भूपिष्टान्क्रामान्मुकुहे सा निर्धत्तमेवासं सा नेतरे विद्ये मत्यासु नान्तरिक्ष-
 लोक इतरौ लोकौ मत्यास ॥ १४ ॥ ते देवा अक्रामयन्त । कथं न्वियं विद्येतर-
 विद्ये प्रतिस्थात्कथमन्तरिक्षलोक इतरौ लोकौ प्रतिस्थादिति ॥ १५ ॥ ते होचुः ।
 उपाधश्चैव यजुर्भिक्षराम तुत एषा विद्येतरं विद्यं प्रतिभविष्यति तुतोऽन्तरिक्षलोक
 इतरौ लोकौ प्रतिभविष्यतीति ॥ १६ ॥ तैरुपाधश्चरान् । आप्याययन्नेवैनानि
 तत्त एषा विद्येतरं विद्ये मत्यासीत्ततोऽन्तरिक्षलोक इतरौ लोकौ मत्यासीत्त-
 स्माद्यजुषि निरुक्तानि सन्त्यनिरुक्तानि तस्मादयमन्तरिक्षलोको निरुक्तः स-
 न्तनिरुक्तः ॥ १७ ॥ स ए उपाधेषु यजुर्भिक्षराते । आप्याययत्येवैनानि स तान्ये-
 नप्रापामीन्याप्याययन्त्यय य उच्चैश्चरानि रुद्रात्येवैनानि स तान्येनधरुद्राणिरुद्र-
 यन्ति ॥ १८ ॥ चागेवृचश्च सामानि च । मन एव यजुषि स यऽश्च च साम-
 न्ना च चरन्ति वाक्ते भवन्त्यय ये यजुषा चरन्ति मनस्ते भवन्ति तस्मान्नानभि-
 मेपितमध्वर्युणा किंचन क्रियते यद्वैवाध्वर्युराहानुग्रहि यनेरप्येव ते कुर्वन्ति य-
 ऽश्च च कुर्वन्ति यद्वैवाध्वर्युराह सोमः पवतऽऽणवर्तभामित्पथैव ते कुर्वन्ति ये
 साम्ना कुर्वन्ति नो ह्यनभिमतं मनसा वाग्वदति ॥ १९ ॥ तद्वाऽएतन्मनोऽध्व-
 र्युः । पुर-इवैव चरति तस्मात्पुरश्चरणं नाम पुर-इव इ वै श्रियर यशसा भवति
 य एवमेतद्धेद ॥२०॥ तद्वाऽएतदेव पुरश्चरणम् । य एष तृपाति स एतस्यैवावृता
 चरेद्महं गृहीत्वैतस्यैवावृतमन्वावर्तत प्रतिगीर्यैतस्यैवावृतमन्वावर्तत प्रदधे हुत्वैतस्यै-
 वावृतमन्वावर्तत स हैप भर्ता स यो हैवं विद्वानेतस्वावृता शन्कोति चरितुं श-
 वनीति हैव भ्रातृपान् भर्तुम् ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [६. ७.] ॥

या वै दीक्षा सा निषद । तत्सत्रं तस्मादेनानासत्तऽश्वाद्गृथ यत्ततो यज्ञं

तन्वते तद्वन्ति तत्रयति यो नेता भवति स तस्मादेमान्यन्तीत्याहुः ॥ १ ॥ या इ
दीक्षा सा निषत् । तत्सत्रं तद्वयनं तत्सत्रायणमथ यत्ततो यक्षस्योद्धृतं गत्वोत्तिष्ठ-
न्ति तद्वयनं तस्मादेनानुदक्षुरित्याहुः इति नु पुरस्ताद्वदन्म ॥ २ ॥ अथ दी-
क्षित्यमाणाः समवस्थन्ति । ते युचमि चेष्यमाणा भवन्त्यग्निष्वेवाग्नीन्तिसमारो-
क्षोपसमायन्ति यत्र प्राजापत्येन पशुना यक्ष्यमाणा भवन्ति भक्षित्वोपसमा-
याग्योद्धृत्वाहवनीय यजन्तऽप्येन प्राजापत्येन पशुना ॥ ३ ॥ तस्य
शिरो निदधति । तेषां यदि तद्वर्दीक्षा न समैत्यग्निष्वेवाग्नीन्तिसमारोक्ष
यथायथं विपरेत्य जुहति ॥ ४ ॥ अथ यद्वहरेषां दीक्षा समैति । अग्निष्वेवाग्नी-
न्तिसमारोक्षोपसमायन्ति यत्र दीक्षित्यमाणा भवन्ति गृहपतिरेव प्रथमो मन्थते मध्यं
मति शालापा अथेतरेषामर्था दक्षिणत उपविशन्त्यर्था चत्वरतो मधित्वोपसमा-
याग्यैकैकमेवोन्मुकमात्रायोपसमायन्ति गृहपतेर्गार्हपत्यं गृहपतेरेव गार्हपत्यादुद्धृत्वा-
हवनीयं दीक्षन्ते तेषां समान आहवनीयो भवति नाना गार्हपत्या दीक्षापस-
स्तु ॥ ५ ॥ अथ यद्वहरेषां क्रपो भवति । तद्वर्गार्हपत्यां चित्तिमुपदधात्येतरेभ्य
उपवसथे धिष्ण्यथान्वैसर्जिन्नानां काले प्राच्यः पुन्य उपसमायन्ति प्रजहत्येतान्-
परानग्नीन्तुऽप्यु वैसर्जिते ॥ ६ ॥ राजानं प्रणयति । जुयत एवैष आग्नीध्री-
योऽग्निर्भवत्यथैतऽप्यैकैकमेवोन्मुकमात्राय यथाधिष्यत् विप्ररायन्ति तैरेव तेषामु-
न्मुकैः प्रघ्नन्तीति इ स्माह याज्ञवल्क्यो ये तथा कुर्वन्तीत्येवन्मुकमयनम् ॥ ७ ॥
अथैवं द्वितीयम् । अग्निष्वेवाग्नीन्तिसमारोक्षोपसमायन्ति यत्र प्राजापत्येन पशुना
यक्ष्यमाणा भवन्ति भक्षित्वोपसमायाग्योद्धृत्वाहवनीयं यजन्तऽप्येन प्राजापत्येन
पशुना ॥ ८ ॥ तस्य शिरो निदधति । तेषां यदि तद्वर्दीक्षा न समैत्यग्निष्वे-
वाग्नीन्तिसमारोक्ष यथायथं विपरेत्य जुहति ॥ ९ ॥ अथ यद्वहरेषां दीक्षा समैति ।
अग्निष्वेवाग्नीन्तिसमारोक्षोपसमायन्ति यत्र दीक्षित्यमाणा भवन्ति गृहपतिरेव प्र-
थमो मन्थतेऽप्येतरे पर्युपविश्य मन्थन्ते ते जातं-जातमेवानुषहरन्ति गृहपतेर्गार्हपत्ये
गृहपतेरेव गार्हपत्यादुद्धृत्वाहवनीयं दीक्षन्ते तेषां समान आहवनीयो भवति
समानो गार्हपत्यो दीक्षोपस्तु ॥ १० ॥ अथ यद्वहरेषां क्रपो भवति । तद्वर्गार्ह-
पत्यां चित्तिमुपदधात्येतरेभ्य उपवसथे धिष्ण्यथान्वैसर्जिन्नानां काले प्राच्यः पुन्य
उपसमायन्ति प्रजहत्येतान्परमग्निर्ह जुतऽप्यु वैसर्जिते ॥ ११ ॥ राजानं प्रणयति ।
जुयत एवैष आग्नीध्रीयोऽग्निर्भवत्यथैतऽप्यैकैकमेवोन्मुकमात्राय यथाधिष्यत् विपरा-

यन्ति समृद्धं हुँवते कुर्वन्ति समृद्धेनान्विन्दत्यर्तुका इ भवन्त्यपि इ तमर्थं सप्तमिन्दति
यस्मिन्मर्थे यजन्ते ये तथा कुर्वन्तेतद्वितीयायनम् ॥ १२ ॥ अथेहं वनीयम् । गृहपतेरेवाह-
ययोः संबदन्ते य इतोऽग्निर्जनिष्यते स नः सह छदन्तेन यज्ञेन जेष्यामोऽनेन पशुबन्धेन
तन्मः सह सह नः साधुकृत्पाय एव पापं करवत्तत्सर्वं तद्वित्पेयमुक्ता गृहपतिरेव
मयमः समारोहयतेऽधेतरेभ्यः समारोहयति स्वयं वैव समारोहयन्ते तऽआयन्ति यत्र
प्राजापत्येन पशुना यद्यमाणा भवन्ति ययित्पोपसमाधायोद्धृत्पाहवनीयं यजन्तऽ
एतेन प्राजापत्येन पशुना ॥ १३ ॥ इत्य शिरो निदधति । तेषां यदि तद्वर्द्धं ज्ञानसमैतत्
णिष्येयाम्नीन्समारोहय यथायं विपत्येव जुडनि ॥ १४ ॥ अथ यद्वहरेषां दीक्षासमैति
गृहपतेरेवाहययोः संबदन्ते य इतोऽग्निर्जनिष्यते स नः सह छदन्तेन यज्ञेन जेष्यामोऽनेन
सन्नेन तन्मः सह सह नः साधुकृत्पाय एव पापं करवत्तत्सर्वं तद्वित्पेयमुक्ता गृहपति-
रेव मयमः समारोहयतेऽधेतरेभ्यः समारोहयति स्वयं वैव समारोहयन्ते तऽआय-
न्ति यत्र दीक्षिष्यमाणा भवन्ति ययित्पोपसमाधायोद्धृत्पाहवनीयं दीक्षन्ते तेषां
समान आहवनीयो भवति समानो गार्हपत्यो दीक्षापसत्सु ॥ १५ ॥ अथ यद्वहरेषां
क्रयो भवति । तद्वहर्गार्हपत्यां चित्तिमुपदधात्पथेतरेभ्य उपवसथे धिष्यान्यैसर्जि-
त्तानां काले प्राच्या एत्य उपसमायन्ति भ्रजहत्येतम्परमग्निं हृतऽएव वैसर्जि-
न्ते ॥ १६ ॥ राजानं प्रणयति । वृथत एवैष आग्नीध्रीयोऽग्निर्भवत्यथैनऽए-
कैकमेधेन्मुकमाह्वय यथाधिष्यं विपरायन्ति तत्तत्कृतं नाकृतं यन्ताना-
धिष्यमा भवन्ति वृगीयानाकाशोऽसत्वरि चरणोयत्यथ यजानापुरोडाशाभूयो-
द्विकिच्छिप्रमसत्समाप्ताऽऽति ॥ १७ ॥ अथ येन सन्नेन देवाः । क्षिप्रऽएव पा-
प्मानमपान्तेमां जितिमज्जग्न्यैपामियं जितिस्तद्वत उद्यतऽएकगृहपतिका वै
देवा एकपुरोडाशा एकधिष्याः क्षिप्रऽएव पाप्मानमपान्ते जिते प्राजा-
यन्त तथोऽएवैतऽएकगृहपतिका एकपुरोडाशा एकधिष्याः क्षिप्रऽएव पाप्मा-
नमपान्ते जिते प्राजायन्ते ॥ १८ ॥ आयादः पूर्वस्मिन्नुदीचीनवथशा शाला भ-
वति । तन्मानुषं समान आहवनीयो भवति नाना गार्हपत्यास्तद्विकृष्टं गृहपतेरेव
गार्हपत्ये जायन्त्या फनीः संयाजयन्त्याज्येनेतरे मतिर्यजन्तऽआसते तद्विकृष्टम् ॥ १९ ॥
अथात्र प्राचीनवथशा शाला भवति । तदेवत्र समान आहवनीयो भवति स-
मानो गार्हपत्यः समान आग्नीध्रीयस्तदेतत्सत्रं सप्तद्वं यथैकाहः सप्तद्व एव तस्य
न ह्यलास्ति तस्यैवैव समान्या वृद्धदन्वाद्धिष्येभ्यः ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १० ॥
[६. ८.] ॥

देवा इ वै सत्रमासत । धिय गच्छेम यशः स्वामात्रादाः स्वामेति तेभ्य एत-
दन्नाद्यमभिजितप्रपाचिकमिषत्पशवो वाऽऽन्नं पशवो ह वैभ्यस्तदुपाचिकमिषन्प-
द्वे न इमे श्रान्ता न हिधेस्युः कथमिव स्विन्नः सद्यन्तऽहति ॥ १ ॥ तुऽएते गा-
ईपरये हेऽद्याहुतीऽअबुहवुः । गृहा वै गार्हपरयो गृहा वै प्रतिष्ठा तुदेनान्यहेष्वेव न्यय-
च्छंस्तुर्थेभ्य एतदन्नाद्यमभिजितं नापक्रामत् ॥ २ ॥ तुथोऽप्येवमे सत्रमासते । ये सत्रमासते
धियं गच्छेम यशः स्वामात्रादाः स्वामेति तेभ्य एतदन्नाद्यमभिजितप्रपाचिकमिषति
पशवो वाऽऽन्नं पशवो ह वैभ्यस्तदुपाचिकमिषन्ति यद्वै न इमे श्रान्ता न हिधेस्युः
कथमिव स्विन्नः सद्यन्तऽहति ॥ ३ ॥ तुऽएते गार्हपरये हेऽद्याहुती जुहति । गृहा
वै गार्हपरयो गृहा वै प्रतिष्ठा तुदेनान्यहेष्वेव तिबच्छन्ति तुर्थेभ्य एतदन्नाद्यमभि-
जितं नापक्रामति ॥ ४ ॥ तुथोऽप्येतस्मात् । एतदन्नाद्यमुपाहृतप्रपाचिकमिषति
यद्वै मायं न हिधेस्युत्कथमिव स्विन्वा सद्यन्तऽहति ॥ ५ ॥ तस्य पुरस्तादेवाग्ने-
ऽन्पशु-इव मारनाति । तुदेनदुपनिषदति तद्देव न वै तथा भूयधामधसि न
वै मा हिधेसीदिति तुदेनमुपावश्रयते स इ मिय एवान्नस्वावादो भवति । ए-
एवं विद्वानेतस्य व्रतं शक्नोति चरितुम् ॥ ६ ॥ तत्राऽएतत् । दशमेहन्स-
प्रोत्थानं क्रियते तेषामेकैक एव वाचयम् आस्ते वाचमाप्वाययंस्तयापीमयाया-
तयाभ्योचरमइस्तन्वतेऽथेतरे विष्टव्यन्ते समिद्धारा वा इराध्यायं वा तत्राप्य-
रन्ति ॥ ७ ॥ तेऽपराहणाऽउपसमेत्य । अथ उपस्पृश्य पत्नीशान्तं सम्प्र-
यन्ते तेषु समन्वारवेष्टेतेऽद्याहुती जुहोतीह इतिरिह रमध्वमिह धृतिरिह स्वधृतिः
स्वाहेति पशून्वैतुदाह पशून्वैतुदात्मन्तिबच्छन्ते ॥ ८ ॥ अथ द्वितीया जुहोति ।
उपसृजन्प्रहृणं माचऽनुत्पग्निमेवैतत्पाविन्याऽउपसृजन्नाह धवणो मातुरं घृय-
न्तित्पग्निमेवैतत्पृथिवीं घृयन्तमाह रायस्त्रोपमस्मासु दीधरस्स्वाहेति पशवो वै
रायस्त्रोपा पशून्वैतुदात्मन्तिबच्छन्ते ॥ ९ ॥ ते प्राञ्च उपनिष्क्रामन्ति । ते
परचाभ्राञ्चो हविर्धाने सम्प्रपयन्ते पुरस्ताद्वै प्रवृञ्चस्तथेस्यमाना अथैवधंस-
प्रोत्थाने ॥ १० ॥ तऽञ्चरस्य हविर्धानस्य । जघन्यायां कृचर्षां स्रामाभिगा-
यन्ति सत्रस्यऽश्वाद्विरिति राद्विषेवैतदभ्युचिष्टन्त्युत्तरवेदेवोचरायाध्रोणावितरं
तु कृततरम् ॥ ११ ॥ यदुत्तरस्य हविर्धानस्य । जघन्यायां कृचर्षां गन्तव्यो-
तिस्पृता अभूयेति ण्योतिर्वाऽएते भवन्त्यपृता भवन्ति ये सत्रमासते दिवं पृथिव्या
अध्याह्नामेति दिवं वा एते पृथिव्या अध्यारोहन्ति ये सत्रमासतेऽविदाम

देवानिति चिन्दन्ति द्वि देवान्स्वर्ग्योतिरिति त्रिनिधनमुपानयन्ति स्वर्धेते ज्योति-
 र्धेते भवन्ति तद्यदेवैतस्य साम्नोरूपं तदेवैते भवन्ति ये सत्रमासते ॥ १२ ॥
 ते दक्षिणस्य हविर्धानस्य । अधोऽधोऽक्षर्यसर्पन्ति ॥ यथादिस्त्वक्षो निर्मुच्येतै-
 वक्ष सर्वस्मात्पाप्मनो निर्मुच्यन्तेऽतिच्छन्दसा सर्पन्तेषा वै सर्वाणि छन्दाऽसि
 यदतिच्छन्दास्तथैनान्पाप्मा नान्त्वत्तेति तस्मादतिच्छन्दसा सर्पन्ति ॥ १३ ॥ ते
 सर्पन्ति । पुनं तमिन्द्रापर्वता पुरोयुधा यो नः पृथग्यावप तं तमिद्धत वृत्तेण तं
 तमिद्धतम् । वृत्ते चक्षाय छन्त्सदगृह्णे यद्विनक्षत् । अस्माकं शत्रून्पुरि शूर विश्वतो
 दर्मा दर्पाष्ट विश्वत इति ॥ १४ ॥ ते प्राञ्च उपनिष्कामन्ति । तेऽपुस्तात्पत्यश्वा
 सुदः सम्पद्यन्ते पश्चाद्वै प्राञ्चस्तस्यमाना अयैवक्ष सवोत्थाने ॥ १५ ॥ ते
 यथाधिष्ण्यमेवोपविशन्ति । देवभ्यो ह वै वाचो रसोऽभिजितोऽपचिकमिषां
 चकार स इमामेव प्राङ्मुत्यसिमृत्तादियं वै वाक्स्वा पप रसो यदोपधयो पञ्चन-
 स्पतयस्तमेतेन साम्नाप्नुवन्त स एनानाप्तोऽभ्यावर्तते तस्मादस्यामूर्ध्वा श्रोपधयो
 जायन्तेऽङ्गर्वा वनस्पतयस्तथोऽर्ध्वेतेभ्य एतद्वाचा रसोऽभिजितोऽपचिकमिषति
 स इमामेव प्राङ्मुतिसिष्टस्ततीयं वै वाक्स्वा पप रसो यदोपधयो पञ्चनस्पतयस्त
 मेतेन साम्नाप्नुवन्ति स एनानाप्तोऽभ्यावर्तते तस्मादस्यामूर्ध्वा श्रोपधयो जायन्ते
 ऽङ्गर्वा वनस्पतयः ॥ १६ ॥ सर्पराश्या श्वत्तु स्तुवते । इयं वै पृथिवी सर्पराज्ञी
 तदनुयैवैतत्सर्वमाप्नुवन्ति स्वयम्प्रस्तुतमनुपगीते यथा नाम्य उपधृणुयावति ह रे-
 चयेद्यदन्यः प्रस्तुयावतिरेचयेद्यदन्य उपगावेदतिरेचयेद्यदन्य उपशृणुयात्तस्मात्स्व-
 यम्प्रस्तुतमनुपगीतम् ॥ १७ ॥ चतुर्होतृन्होता व्याचष्टे । एतदेवैतत्स्तुतमनुशर्यसति
 यदि होता न विद्याव्यूहपतिर्वाचजीत होतुस्त्वेव व्याख्यानम् ॥ १८ ॥ अथाध्व-
 योः प्रतिगदः । अरात्सुरिमे यजमाना भद्रमेभ्योऽभूदिति कन्याण्येवैतन्मानुष्यै
 वाचो वदति ॥ १९ ॥ अथ वाकोवाक्ये ब्रह्मोयं वदन्ति । सर्वं वै तेषामातं भवति
 सर्वं जितं ॥ सत्रमासतेऽचारिष्यैर्जुभिस्तत्तान्यापंस्तद्वारुत्सताशर्यसिपुर्नृच-
 स्तत्ता आपंस्तद्वारुत्सतास्तोपतसामभिस्तत्तान्यापंस्तद्वारुत्सतार्यपामेतदेवानाम-
 म्नचरुद्धं भवति यद्वाकोवाक्यं ब्राह्मणं तदेवैतेनाप्नुवन्ति तद्वचरुन्धते ॥ २० ॥
 औदुम्बरीमुपसर्धमुष्य वाचं यच्छन्ति । विदुहन्ति वाऽष्टे यज्ञं निर्धयन्ति ये वाचा
 यज्ञं तन्वते वाग्मि यज्ञस्यामेवां पुरैकैक एव वाचयम् आस्ते वाचमाप्यायंस्तया-
 पीनयापातयाम्पोचरमहस्तन्वतेऽद्यात्र सर्वैव वागासा भवत्स्वपट्टक्तातार्धसर्वेऽपव
 वाचंयमा वाचमाप्यायन्ति तयापीनयागतयाम्प्यातिरात्रं तन्वते ॥ २१ ॥

औदुम्बरीयन्वाभ्यासते । अग्ने वाऽङ्गुर्दुम्बुर ऊर्जैवैतद्वाचमाप्याययन्ति ॥२२॥
 तेऽस्तपिते प्राञ्च जपन्तिष्कायन्ति । ते जघनेनादवलीयमासतेऽग्रेण हविर्धाने ता-
 न्वाचंयमानेव वाचंयम् । प्रतिप्रस्थाता वसतीवरीभिरामपरिहरति ते यत्कामा आसीरं-
 स्तेन वाचं विसृजेरन्क्रामैर्दे स्म वै पुरऽर्षयः सस्पृयासतेऽसौ नः क्रामः स नः स-
 मृध्यतामिति पृथुऽअनेककायाः स्युर्लोङ्कामा वा मज्जाकामा वा पशुकामा
 वा ॥ २३ ॥ अनेनैव वाचं विसृजेरन् । भूर्भुवः स्वरिति तत्सत्येनैवैतद्वाचधे स-
 मर्धयन्ति तेषां समृद्धयाशिष आशासते सुभजाः प्रजाभिः स्यामेति तत्प्रजाशा-
 सते सुवीरा वीरैरिति तद्दीरानाशासते सुपोषाः पोषैरिति तत्पुष्टिमाशासते ॥२४॥
 अयं गृहपतिः सुव्रतपणामाहयति । यं वा गृहपतिर्न्यासपृथगु हविके सुव्रतपणामा-
 हयन्ति गृहपतिस्त्वेव सुव्रतपणामाहयेत् वा गृहपतिर्न्यासस्मिन्समुपहृत्वादिह
 सप्रिधोऽभ्यावयति ॥ २५ ॥ द्वाव्ययम् ॥ ११ [६, ९] ॥ पञ्चमः प्रपाठकः ॥
 कण्विका संख्या १२६ ॥ पष्ठोऽध्यायः [३०] ॥ अस्मिन्काण्डे कण्विका
 संख्या ६४८ ॥ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे प्रदनाय चतुर्थे काण्डे समाप्तम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमं काण्डम्

ओ३म् । देवाश्च वाऽऽमुराश्च । उभये भानापत्याः पस्पृधिरे ततोऽमुरा अति-
मानेनैव कस्मिन् वयं मुहुयायेति स्वेप्सेवास्वेपु जुहतश्चेहस्वेऽतिमानेनैव परावभू-
स्तस्माद्भ्रातिमन्वेत् पराभवस्य हैतन्मुखं यदातिमानः ॥ १ ॥ अथ देवाः । अन्यो-
ऽन्यस्मिन्नेव जुहवतश्चेहस्तेभ्यः मजापतिरात्मानं मृददौ यज्ञो हौषामास यज्ञो हि
देवानाम्भक्ष ॥ २ ॥ ते होचुः । कस्य न इवं भविष्यतीति ते प्रम ममेत्येष न स-
म्यादद्याञ्चकुस्ते दासम्याद्योचुराजिमेवास्मिन्नामहै स यो न उज्जेप्स्यति तस्य न
इवं भविष्यतीति तथेति तस्मिन्नाजिमाजन्त ॥ ३ ॥ स बृहस्पतिः । सवितारमेष
मसवायोपापावत्सविता वै देवानां मसयिवेष्टं मे प्रसुर त्वत्प्रसूत इदमुज्जयानीति
तदस्मै सविता मसविता मारुवच्छताचितृप्रसूत उदजयत्स इदं सर्वमभवत्स इद-
ं सर्वमुदजयत्प्रजापतिः उदजयत्सर्वम् ह्येवं प्रजापतिस्ते नैष्टैतमिबोर्ध्वा विशमुद-
कामत्समाधत्त येदं यज्ञं नैपोर्ध्वा बृहस्पतेर्दिगित्येवाहुः ॥ ४ ॥ तथे ह स्म पुरा
वाजपेयेन यजन्ते । एताथ ह सैवोर्ध्वा दिशमुत्क्रामन्ति तत औपाविनैव जानश्रुते-
येन प्रत्यववृद्धं ततोऽर्वाचीनं प्रत्यवरोहन्ति ॥ ५ ॥ तेनेन्द्रोऽयजत । स इदं
सर्वमभवत् स इदं सर्वमुदजयत्प्रजापतिः उदजयत्सर्वम् ह्येवं प्रजापति-
स्तेनैष्टैतमिबोर्ध्वा दिशमुदकामत् ॥ ६ ॥ शतम् २९०० ॥ तथे ह स्म पुरा
वाजपेयेन यजन्ते । एताथ ह सैवोर्ध्वा दिशमुत्क्रामन्ति तत औपाविनैव
जानश्रुतेयेन प्रत्यववृद्धं ततोऽर्वाचीनं प्रत्यवरोहन्ति ॥ ७ ॥ स यो वाजपेयेन
यजते । स इदं सर्वं भवति स इदं सर्वमुज्जयति प्रजापतिः स उज्जयति सर्वमुद-
वेदं प्रजापतिः ॥ ८ ॥ तदाहुः । न वाजपेयेन यजेत सर्वं वाऽप्य इदमुज्जयति
यो वाजपेयेन यजते प्रजापतिः स उज्जयति सर्वमुदवेदं प्रजापतिः स इह न किं चन
परिशिनष्टि तस्येश्वरः प्रजा पापीयसी अचितोरिति ॥ ९ ॥ तदु वै यजेतैव । यु-
ऽएवमेतं यज्ञं प्लुप्तं निचुर्धक्तो ब्रह्मणः सामतो ये मज्जयस्तऽप्येनं वाजपेयुरेष ह
त्वेवैतस्य यज्ञस्य समुद्भिर्देनं विद्यात्सो वाजपन्ति तस्मादु यजेतैव ॥ १० ॥
स वाऽप्य ब्राह्मणस्यैव यज्ञः । यदेनेन बृहस्पतिरयजत ब्रह्म हि बृहस्पतिर्ब्रह्म हि
ब्राह्मणोऽपि राजन्यस्य यदेनेनेन्द्रोऽयजत क्षत्र्यं हिन्द्रः क्षत्र्यं राजन्यः ॥ ११ ॥

राज्ञ एव राजसूयथ । राजा वै राजसूयेनेष्ट्वा भवति न वै ब्राह्मणो राजवापाल-
प्रवरं वै राजसूयं परं वाजपेयथ ॥ १२ ॥ राजा वै राजसूयेनेष्ट्वा भवति ।
सम्राट्वाजपेजेनावरथ हि राज्यं परथं साम्राज्यं कामयेत वै राजा सम्राट्प्र-
वितुम् वरथे हि राज्यं परथं साम्राज्यं न सम्राट् कामयेत राजा भवितुम्-
वरथे हि राज्यं परथं साम्राज्यथ ॥ २६ ॥ स यो वाजपेयेनेष्ट्वा सम्राट्
भवति । ॥ इदथ सर्वथं संवृद्धे स कर्मणः - कर्मणः परस्तादेताथ
सावित्रीमाहुति जुहोति देव सवितः प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भूगायेति-
॥ १४ ॥ तद्यथैवावो बृहस्पतिः । सवितारं प्रसवायोपाधावत्सविता वै देवा-
नां प्रसवितेवं मे प्रसुव त्वत्प्रसूत इदमुज्जयानीति तदस्मै सविता प्रसविता आ-
सुवत्तत्सवितृप्रसूत उज्जयदेवमेवैष एतत्सवितारमेव प्रसवायोपाधावति सविता वै
देवानां प्रसवितेवं मे प्रसुव त्वत्प्रसूत इदमुज्जयानीति तदस्मै सविता प्रसविता
प्रसोति तत्सवितृप्रसूत उज्जयति ॥ १५ ॥ तस्मादाह । देव सवितः प्रसुव यज्ञं-
प्रसुव यज्ञपतिं भूगाय । दिव्योगन्धर्वः केतपूः कुर्वेनः पुनातु वाचस्पतिर्वाजं नः स्वदतु
स्वाहेति प्रजापतिर्वै वाचस्पतिरन्तं प्राजः प्रजापतिर्न इव प्रयान्ति । स्वदत्स्वित्ये-
वैतदाह स एतामेवाहुति जुहोत्या रवः सुत्याया एतदस्मै तत्कर्माख्यं भवति प्र-
सन्न एतं यज्ञं भवति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

अष्टशु गृह्णाति । सर्वत्वा यैव तस्माद्वा ऽ अष्टशु गृह्णात्य-
थैतान्मुद्रावानेवाग्निष्टोभिकान्मुद्रागृह्णात्याग्रयणात् ॥ १ ॥ अथ पुष्पा-
न्गृह्णाति । तद्यदेवैते देवा उज्जयपंस्तदेवैष एते उज्जयति ॥ २ ॥ अथ
पोडशिर्न गृह्णाति । तद्यदेवैतेनेन्द्र उज्जयपंस्तदेवैष एतेनोज्जयति ॥ ३ ॥
अथैतान्प्रजप वाजपेयगृह्णाति । ध्रुवसदं त्वा नृषदं मनःसदमुपया-
मगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टतममिति
सादयत्पेषां वै लोकानामयमेव ध्रुव इयं पृथिवीयमेवैतेन लोकमुज्जयति ॥ ४ ॥
अथसुपदं त्वा घृतसदं ज्योत्समसदमुपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष-
ते योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टतममिति सादयत्पेषां वै लोकानामयमेव ज्योत्समन्तरिक्ष
लोकेयमेवैतेनोज्जयति ॥ ५ ॥ पृथिविसदं त्वान्तरिक्षमदं दिविसदं देवसदं नाकस-
दमुपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टतममिति
सादयत्पेषां वै देवमन्त्राकसदेव एव देवलोको देवलोकमेवैतेनोज्जयति ॥ ६ ॥
अथा थं रसमुद्रयस थं सूर्यं मन्तथ सणाहितमपथ रसस्य यो रसस्तु वो

गृह्णाभ्युत्तममुपवाप्तगृहीतोऽग्नीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाभ्येष ते योनिग्निन्द्राय
त्वा जुष्टतममिति सादयत्येष वा ऽ अथाथ रसो योऽथ पुनते स एष सूर्य
समाहितः सूर्यात्पुनत ऽ एतन्नेवेतेन रसमुज्जयति ॥ ७ ॥ ग्रहा ऊर्जाहुतयः । व्य-
न्तो विषाय मतिं तेषां विशिविषाणां वोऽविषमूर्जथ समग्रभगुपयामगृहीतोऽ
ग्नीन्द्राय त्वा जुष्टमेष्ट ते योनिग्निन्द्राय त्वा जुष्टतममिति सादयत्येष रसो रस-
मेवेतेनोज्जयति ॥ ८ ॥ तान्वा ऽपतान् । षड्च वाजपेयग्रहान्गृह्णाति मज्जापति
वा ऽपप ज्जयति यो वाजपेयेन पुनते संवत्सरो वै मज्जापतिः षड्च वाऽष्ट-
तवः संवत्सरेण सत्यजापतिमुज्जयति तस्मात्षड्च वाजपेयग्रहान्गृह्णाति ॥ ९ ॥
अथ सप्तदश सोमग्रहान्गृह्णाति । सप्तदश सुराग्रहान्मज्जापतेर्वा ऽ एतेऽ अन्धसी
यत्सोमश्च सुरा च ततः सत्यं श्रीर्ज्योतिः सोष्टोऽनृतं पाप्मा तमः सुरैते -
ऽपुवैतद्वेभे ऽ अन्धसी ऽ ज्जयति सर्वे वाऽपप इदमुज्जयति यो वाजपेयेन
पुनते मज्जापतिथमुज्जयति सर्वेमेवेदं मज्जापतिः ॥ १० ॥ स यत्सप्तदश ।
सोमग्रहान्गृह्णाति सप्तदशो वै मज्जापतिः मज्जापतिर्वज्रः स यावानेव यज्ञो याव-
त्यस्य प्राप्ता तावतैवास्यै तस्तस्यथ श्रियं व्योतिकुज्जयति ॥ ११ ॥ अथ यत्सप्त-
दश । सुराग्रहान्गृह्णाति सप्तदशो वै मज्जापतिः मज्जापतिर्वज्रः स यावानेव यज्ञो
यावत्यस्य प्राप्ता तावतैवास्यै तद्वृतं पाप्मानं तम ज्जयति ॥ १२ ॥ तदुत्प्रे-
चतुस्त्रिंशद्विंशः सम्पद्यन्ते । प्रवस्त्रिंशद्वै देवाः मज्जापतिश्चतुस्त्रिंशस्त-
तमजापतिमुज्जयति ॥ १३ ॥ अथ पुन राजानं क्रीणाति । त्वक्षिणतः प्रतिवे-
शतः केशवात्पुरुषात्स्मीसेन परिभुतं क्रीणाति न वाऽप स्री न पुमान्प्रकेशवः पुरुषो
यद्वह पुमास्तेन न स्त्री युदु केशवस्तेन न पुमाभितदयो न हिरण्यं यत्स्मीसे नैव सोमो न
सुरा यत्पारिभ्रस्तस्मात्केशवात् पुरुषात्स्मीसेन परिभुतं क्रीणाति ॥ १४ ॥ अथ पूर्वेषु ।
द्वौ स्वरी कुर्वन्ति पुरोऽष्टमेवान्यं पञ्चादसमन्यं त्रेत्सोमग्रहाश्च सुराग्रहाश्च सप्त साष्ट-
यामेति तस्मात्पूर्वेषुर्वास्वरी कुर्वन्ति पुरोऽष्टमेवान्यं पञ्चादसमन्यम् ॥ १५ ॥ अथयज्ञपू-
र्वया वाता । वसतोस्वरीः षपादयन्ति उद्वपस्या द्वारा नेष्टापरिभुतं श्रपादयति दक्षि-
णतः पात्राण्यभ्युवरन्ति पुरोऽष्टमेव प्रत्यङ्मूलासीनोऽध्वर्युः सोमग्रहान्गृह्णाति पञ्चादसं
प्राङ्मूलासीनो नेष्टा सुराग्रहान्तोऽग्रहमेवाध्वर्युर्गृह्णाति सुराग्रहं नेष्टा सोमग्रहमेवाध्व-
र्युर्गृह्णाति सुराग्रहं नेष्टमेवेनान्यत्यासं गृहीतः ॥ १६ ॥ न प्रत्यञ्चमक्षमध्वर्युः ।

सोमग्रहमतिहरति न शुद्धचमसं नेष्टा सुराग्रहं ने ज्योतिश्च तमश्च सः सृजतेति
 ॥ १७ ॥ उपर्युपर्येवाक्षमध्वर्युः । सोमग्रहं धारयत्यथोऽथोऽक्षं नेष्टा सुराग्रहः स-
 मृचौ सः सं माभेदेण पृथगिति नेत्यापमिति ब्रुवावेति तौ पुनर्विहरतां विपृचौ
 स्थौ वि मा पाप्मना पृथगिति तद्यथेपीकां मुञ्जाद्विहरेदेवमेतः सर्वस्यात्पाप्म-
 नो विहृतस्तस्मिन् त्रावचननो भवति यावत्तृणस्याग्रं तौ सादयतः ॥ १८ ॥
 श्रुत्या-नर्युः । हिरण्यपात्रेण मधुग्रहं गृह्णाति तं मध्ये सोमग्रहाणां सः सादयत्यथो-
 क्यं गृह्णात्पुनः ध्रुवमथेतान्स्तोमग्रहानुत्तमे स्तोत्रऽष्टास्त्रिंशं चमसेषु व्यवनीय
 जुहति तान्भक्षयन्त्यथ माध्यान्दिने मवने मधुग्रहस्य च सुराग्रहाणां चोद्यते तस्यातः
 ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

आग्नेयमग्निष्टोमऽश्मालभते । अग्निर्वाऽअग्निष्टोमोऽग्निष्टोममेवेतेनोज्जय-
 त्येन्द्राग्नमुरग्येभ्यः श्मालमतऽपेन्द्राग्नानि वाऽउक्त्वाभ्युक्त्वाभ्येवेतेनोज्जयत्येन्द्रः
 योदग्निऽश्मालमतऽन्द्रो वै योदशी योदग्निमेवेतेनोज्जयति ॥ १ ॥ सारस्वतः
 सप्तदशाथ स्तोत्राश्मालभते । तदेतदनतिरात्रे सति रात्रे रूपं कियते प्रजापतिं
 वाऽप्य वृजयति यो वाजपेयेन यजते संवत्सरो वै प्रजापतिस्तदेतेन सारस्व-
 तेन रात्रिमुजयति तस्मादेतदनतिरात्रे सति रात्रे रूपं कियते ॥ २ ॥ इयं
 मरुत्वथ वज्रेभ्यः । वशां पृथिग्मालभत इयं वै वशा पृथिग्यदिदमस्यां मूलि
 चामुत्तं चान्ताथ मुतिष्ठितं तेनेयं वशा पृथिरन्ने वाऽप्य वृजयति यो वाज-
 पयेन यजतेऽन्नपेयः इ वै तामेतद्यद्वाजपेयं विशो वै मरुतोऽन्नं वै विश
 उज्जयेभ्य इत्युज्जित्याऽप्य दुर्वेदेऽवज्जेपवत्यौ याज्यानुवाक्ये यद्युज्जेपवत्यौ न
 विन्देदपि ऐऽप्य के च मास्त्यौ स्यातां दुर्वेदोऽप्य वशा पृथिग्यदि वशा पृथिग्न
 नुविन्देदपि यैव क्वा च वशा स्यात् ॥ ३ ॥ तस्या आहूतं । युज होता मोहेन्द्रं
 प्रहमशुश्रुसति तदस्य वप्या प्रचरेयुरेव वाऽन्द्रस्य निष्केवल्यो ग्रहो युग्माहे-
 न्द्रोऽप्यस्यैतन्निष्केवल्यमेव स्तोत्रं निष्केवल्यं शस्त्रिन्द्रो वै यजमानस्तन्म-
 ध्वत एवै तद्यजमाने वीर्यं ददाति तस्मादस्याऽ अत्र वप्या प्रचरेयुः ॥ ४ ॥ हे-
 रावदानानि श्रयन्ति । त्वोऽर्घानां जुहामुपस्तीर्णं विधिं स्वयति सकृदभिधारयति
 तस्याक्तयवदानान्मयोपमृति सकृत्सकृदयति विरभिधारयति न मृत्यनक्तयव-
 दानान्मथदर्घानां विधिं स्वयति तथैषा कृत्स्ना भवत्यथ यदेतैः मचराति तेन देवी

विशमुज्जयत्यथार्थानि मानुष्यै विशऽउपहरति तेनो मानुषी विशमुज्जयति ॥५॥
तद् तथा न कुर्यात् । ह्रलति वाऽएष यो यज्ञपथादेत्येति वाऽएष यज्ञपथाच्च एवं
करोति तस्माद्यज्ञैवेतरेषां पशूनां वषाभिः प्रचरन्ति तदेवैतस्यै वषया प्रचरेषुरेक-
धावदानानि श्रपयन्ति न मानुष्यै विशऽउपहरन्ति ॥ ६ ॥ अथ सप्तदश प्राजा-
पत्यान्पशूनालभते । ते वै सर्वे तूपरा भवन्ति सर्वे श्यामाः सर्वे मुष्कराः प्रजा-
पतिं वाऽएष उज्जयति यो वाजपेयेन यजतेऽन्नं वै प्रजापतिः पशुर्वाऽष्टमं तत्प्र-
जापतिमुज्जयति सोमो वै प्रजापतिः पशुर्वै प्रत्यक्षं सोमस्तत्प्रत्यक्षं प्रजापतिमुज्ज-
यति सप्तदश भवन्ति सप्तदशो वै प्रजापतिस्तत्प्रजापतिमुज्जयति ॥ ७ ॥ ते वै
सर्वे तूपरा भवन्ति । पुरुषो वै प्रजापेतर्नेदिप्रथं सोऽयं तूपरोऽधिपाणस्तूपरो वा-
ऽअधिपाणः प्रजापतिः प्राजापत्या एते तस्मात्सर्वे तूपरा भवन्ति ॥ ८ ॥ सर्वे-
श्यामाः । ते वै श्यामस्य रूपे शुक्रं चैव लोमं कृष्णं च खन्धं वै मिथुनं प्रजननं
प्रजननं प्रजापतिः प्राजापत्या एते तस्मात्सर्वे श्यामा भवन्ति ॥ ९ ॥
सर्वे मुष्कराः । प्रजननं वै मुष्कराः प्रजननं प्रजापतिः प्राजापत्या एते त-
स्मात्सर्वे मुष्करा भवन्तिदुर्वेदा एवथं समृद्धाः पशवो यथेवथं समृद्धान् वि-
श्वेद्वपि कतिपया एवैवथं समृद्धाः स्युःसर्वेमु ह्येवैव प्रजापतिः ॥ १० ॥ तद्वैके ।
वाञ्चऽउच्यमानलभन्ते यदि वै प्रजापतेः परमस्ति वागेव तदेतद्वाचमुज्जयाम इति
वदन्तस्तद् तथा न कुर्यात्सर्वं वाऽइदं प्रजापतिर्षदिपे लोका यदिदं किञ्च सा य-
देवैषु लोकेषु वाञ्छदति तद्वाचमुज्जयति तस्माद् तद्वादिष्येत् ॥११॥ तेषामावृत् ।
यत्र मैत्रावरुणो वामदेव्यमनुश्रुतसति तदेवां वषाभिः प्रचरेयुः प्रजननं
वै वामदेव्यं प्रजननं प्रजापतिः प्रजापत्या एते तस्मादेवां वषाभिरुष
प्रचरेयुः ॥ १२ ॥ अथेष्टा अनुयाजा भवन्ति । अज्यदे लुचावधैपाथं
हविर्भिः प्रचरन्ति सोऽन्तोऽन्तो वै प्रजापतिस्तदन्तं एवैतत्प्रजापतिमुज्जयत्यथ -
एतपरा प्रचरेद्यथा यध्वानमेप्यन्तस्पाशं गत्वा स कृ तवः स्यादेवं तत्तस्मादेवायत्र
हविर्भिः प्रचरन्ति ॥ १३ ॥ तद् तथा न कुर्यात् । ह्रलति वाऽएष यो यज्ञपथा-
देत्येति वाऽएष यज्ञपथाच्च एवं करोति तस्माद्यज्ञैवेतरेषां पशूनां वषाभिः प्रच-
रन्ति तदेवैतेषां वषाभिः प्रचरेयुर्वाज्ञैवेतरेषां पशूनां हविर्भिः प्रचरन्ति तदेवैतेषां
हविषा प्रचरेषुरेकानुवावया एका याज्यैकदेवत्या हि प्रजापतयऽस्त्युपाथं श्वत्वा
ह्यगानाथं हविषोऽनुवृत्तीति प्रजापतयऽस्त्युपाथं श्वत्वा ह्यगानाथं हविः
प्रोस्थतं प्रेष्यति वृषदकृते जुहोति ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

तत्रै माध्यान्दिने सवनेऽभिपिञ्चाति । माध्यान्दिने सवनं अत्राति भावन्त्येष
 वै प्रजापतिर्य एष यज्ञस्तापते यस्मादिमाः प्रजाः प्रजाता एतन्वेवाप्येतन्म
 प्रजायन्ते तन्मध्यतु पूर्वैतत्प्रजापतिमुज्जयति ॥ १ ॥ अगृहीते माहेन्द्रे । एष वा
 ऽइन्द्रस्य निष्केवज्यो ग्रहो यन्माहेन्द्रोप्यस्यैतन्निष्केवज्यमेव स्तोत्रं निष्केवज्ये
 शस्त्रामिन्द्रो वै यजमानस्तदेतच्छ्रुत्वायतनेऽभिपिञ्चाति तस्मादगृहीते माहे-
 न्द्रे ॥ २ ॥ अथ रथमुपावहरति । इन्द्रस्य वज्रोऽसीति वज्रो वै इथ इन्द्रो वै यजमानस्त-
 स्मादहेन्द्रस्य वज्रोऽसीति वाजसा इति वाजसा हि रथस्त्वयायं वाजः सेदि-
 त्यसं वै वाजस्त्वयायमन्नमुज्जयस्वित्येवैतदाह ॥ ३ ॥ तं धूर्यहीतुगन्तव्यं भ्यववर्त-
 यति । वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमित्यन्नं वै वाजोऽन्नस्य नु प्रसवे मातरं
 महीमित्येवैतदाहादिति नाम वचसा करामह ऽहतीयं वै पृथिव्यदितिस्तस्मादा-
 हादिति नाम वचसा करामह ऽहति यस्यामिदं विरवं भुवनमाविवेशेत्यस्याः
 हीदः सर्वं भुवनमाविष्टं तस्यां नो देवः सविता धर्मं साविपशिति तस्यां नो देवः
 सविता यजमानः सुवतामित्येवैतदाह ॥ ४ ॥ अथाश्वानजिह्वमुक्षति । स्तुप-
 नायाभ्यवनीयमानान्स्नपितान्बोदानीतान्भ्यो ह वाऽअग्नेऽरवः सम्भवन् सो-
 ऽबन्धुः सम्भवन् सर्वैः समभवन् सर्वो हि वै समभवत्तत्त्वान्न सर्वैः पतिः प्रीति-
 विष्टयेकैकमेव णादमुद्व्य तिष्ठति तद्यदेवास्यावाप्सुर्हयत तेनैवैतत्समर्पयति
 कृत्स्नं करोति तस्मादश्वानजिह्वमुक्षति स्तुपनायाभ्यवनीयमानान्स्नपितान्बो-
 दानीतान् ॥ ५ ॥ सोऽभ्युक्षति । अप्स्वन्तरपृतमप्सु भेषजमपामुत मशस्तिष्वरवा
 भवत वाग्निन इत्यनेनापि देवीरापो यो व ऊर्मिः प्रतूर्तिः ककुम्भान्वाजसास्तेनायं
 वाजः सेदित्यन्नं वै वाजस्तेनायमन्नमुज्जयस्वित्येवैतदाह ॥ ६ ॥ अथ रथं पुनक्ति ।
 स दाक्षिणायुग्मेवामि पुनक्ति सन्यायुग्यं वाऽअग्ने मातुषे ऽपैव देवता ॥ ७ ॥
 स पुनक्ति । वातो वा मनो वेति न वै वातार्कि चनाशीयोऽस्ति न मनमः
 किं चनाशीयोऽस्ति तस्मादाह वा वातो मनो वेति मन्वर्वा सप्ताविध-
 शतिस्वेग्ने ऽरवयुजन्ति मन्वर्वा इ वा ऽअग्नेऽरवं युयुस्तत्वेऽग्नेऽरव-
 मयुजस्ते त्वा युजन्तिस्त्वैतदाह तेऽस्मिन्मन्वणादधुरिति तद्येऽस्मिन्म-
 न्मादधुस्ते त्वाधि जवणादधित्येवैतदाह ॥ ८ ॥ अथ सन्यायुग्यं पुनक्ति । वात-
 रः हा भव वाग्निन्युज्यमान इति वातप्रबो भव वाग्निन्युज्यमान इत्येवैतदाहेन्द्र-
 स्येव दाक्षिणः श्रियेधीति यथेन्द्रस्य दाक्षिणः श्रियेवं यजमानस्य श्रियेधीत्येवैतदाह

युञ्जन्तु त्वामरुतो विश्वेदेवस इति युञ्जन्तु त्वा देवा इत्येवैतदाहति त्वष्टा पत्सु-
जवं दधात्यिति नान्न तिर्रोहितमिवास्त्यबदन्तिनामाष्टि युनाक्ति सव्यामाष्टि वाऽ-
अग्रे मानुषेऽथैतं देवता ॥ ६ ॥ न युनाक्ति । जवो युस्ते वाजिजिह्वितो गुहा यः
श्येने प्रीतोऽञ्चरच्च वातऽइति जवो युस्ते वाजिजिह्वान्यत्रापनिहितस्तेन न इमं
यज्ञं मजापतिमुञ्जयेत्येवैतदाह तेन नो वाजिजिह्वान्यत्रापनिहितस्तेन वाजिजिह्व च भव स-
मने च पारयिष्णुरित्युच्यं वै वाजोऽञ्जिजिह्व न एवार्थिइत्य नो यज्ञे देवसमन्तऽइमं
यज्ञं मजापतिमुञ्जयेत्येवैतदाह ॥ १० ॥ तेषांऽएतऽएव त्रयो युक्ता भवन्ति ।
प्रिवृद्धि देवानां तद्धि देवताधिमाष्ट्युग एव चतुर्थोऽन्येति मानुषो हि स तं यत्र दा-
स्यन्भवति तृचतुर्थमुपयुज्य ददाति तस्मादप्यंतरास्मन्यन्तऽएतऽएव त्रयो युक्ता
भवन्ति प्रिवृद्धि देवानां तद्धि देवताधिमाष्ट्युग एव चतुर्थोऽन्येति मानुषो हि स तं
यत्र दास्यन्भवति तृचतुर्थमुपयुज्य ददाति ॥ १२ ॥ अथ वार्हस्पत्यं चक्रं नैवारुथ
सप्तदशशराथं निर्धपति । अन्नं वाऽएव जुजयति यो वाजोपेन यजतेऽन्येयथ ह
थै नमैतद्यज्ञेऽथै तद्यज्ञेवैतद्यज्ञमदुर्गैर्पाच्छेपास्माऽएतत्करोति ॥ १२ ॥ अथ यु-
वार्हस्पत्यो भवति । बृहस्पतिर्द्वितीयऽउजयत्तस्माद्वार्हस्पत्यो भवति ॥ १३ ॥
अथ युधैवारो भवति । युध वै बृहस्पतिरेते वै युध्याणां पच्यन्ते युधीवारास्तस्मा-
भैवारो भवति सप्तदशशरावो भवति सप्तदशो वै मजापतिस्तस्मिन्मजापतिमुञ्जयति
॥ १४ ॥ तस्मान्नवग्रापयति । वाग्मिन इति वाग्मिनो वाग्मास्तस्मादाह वाग्मिन
इति वाजजित इत्युच्यं वै वाजोऽजजित इत्येवैतदाह वाजयेसरिप्यन्त इत्याजिथहि
सरिप्यन्तो भवति बृहस्पतेर्भागमवाजिमेतेति बृहस्पतेर्होष भागो भवति तस्मादाह
बृहस्पतेर्भागमवाजिमेतेति तद्यद्वानवग्रापयताममुञ्जयतीति तस्माद्वाऽञ्जानव-
ग्रापयति ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

तद्यदाग्निं धावन्ति । इमेवैतेन लोकमुञ्जयत्यथ यद्वह्ना रथचक्रे नाम ग्रायति
नाभिदध्नऽउद्धितेऽन्तरिक्षलोकेवैतेनोज्जयत्यथ यद्युपथ रोहति देवलोकमेवै-
तेनोज्जयति तस्मात्वाऽएतत्तथं क्रियते ॥ १ ॥ स ब्रह्मा रथचक्रमधिरोहति । नाभि-
दध्नऽउद्धितं देवस्याऽथ सवितुः सवे सत्यसवसो बृहस्पतेरुच्यं नाकथं रुहेयमिति
यदि ब्राह्मणो यजते ब्रह्म हि बृहस्पतिर्वह्ना हि ब्राह्मणः ॥ २ ॥ अथ यदि राजन्यो
यजते । देवस्याऽथ सवितुः सवे सत्यसवस इन्द्रस्योच्यं नाकथं रुहेयमिति क्षत्रथं
हीन्यः क्षत्रथं राजन्यः ॥ ३ ॥ त्रिः साप्ताभिगायति । त्रीरभिगीयावरोहति

देवस्याहुः सवितुः सवे सत्यप्रसवसो बृहस्पतिरुत्तमं नाकमरुहमिति यदि
 ब्राह्मणो यजते ब्रह्म हि बृहस्पतिर्ब्रह्म हि ब्राह्मणः ॥ ४ ॥ अथ
 यदि राजन्यो यजते । देवस्याहुः सवितुः सवे सत्यप्रसवस इन्द्रस्योत्तमं
 नाकमरुहमिति सत्रधेहीन्द्रः सत्रधेराजन्यः ॥ ५ ॥ अथसप्तदश दुन्दुभीननुवेद्यन्त-
 धेमेधिवन्ति । मतीच आग्नीधारमजापतिं वाऽप्य उज्जयति यो वाजपयेन व-
 जते वाग्वै प्रजापतिरेषा वै परमा वाग्व्या सप्तदशानां दुन्दुभीनां परमामेवैतच्छाचं
 परमं प्रजापतिमुज्जयति सप्तदश भवन्ति सप्तदशो वै प्रजापतिस्तदप्रजापतिमुज्जयति
 ॥ ६ ॥ अपैतेषां दुन्दुभीनाम् । पुनं यजुषाहन्ति तत्सर्वं यजुषा हता भवन्ति
 ॥ ७ ॥ स आहन्ति । बृहस्पते वाजं जय बृहस्पतये वाचं वदत बृहस्पतिं वाजं
 जापयतेति यदि ब्राह्मणो यजते ब्रह्म हि बृहस्पतिर्ब्रह्म हि ब्राह्मणः ॥ ८ ॥ अथ
 यदि राजन्यो यजते । इन्द्र वाजं जेयन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेति सत्रधे
 हीन्द्रः सत्रधेराजन्यः ॥ ९ ॥ अपैतेष्वजिमुस्तु रथेषु । पुनरासृतेष्वेतेषां दुन्दुभी-
 नामेकं यजुषोषावहरति तत्सर्वं यजुषोषावहता भवन्ति ॥ १० ॥ स उषावहरति ।
 एषा वः सासत्या संवागभूद्यया बृहस्पतिं वाजमजीजपता बृहस्पतिं वाजं वनस्प-
 तयो विमुच्यध्वमिति यदि ब्राह्मणो यजते ब्रह्म हि बृहस्पतिर्ब्रह्म हि ब्राह्मणः ॥ ११ ॥
 अथ यदि राजन्यो यजते । एषा वः सा सत्या संवागभूद्ययेन्द्रं वाजमजीजपता
 जीजपतेन्द्रं वाजं वनस्पतयो विमुच्यध्वमिति सत्रधेहीन्द्रः सत्रधेराजन्यः ॥ १२ ॥
 अथ वेद्यन्तात् । राजन्य उदद् सप्तदश मग्याध्यान्प्रविध्यति यावान्वाऽप्येकः मग्या-
 धस्तावास्तिर्पद् प्रजापतिरप्य यावत्सप्तदशमग्याधास्तानान्वद् प्रजापतिः ॥ १३ ॥
 सद्यद्राजन्यः प्रविध्यति । एष वै प्रजापतेः प्रत्यस्तमां यद्राजन्यस्तस्मादेकः
 सुन्वहूनामीष्टे यद्वेव चतुरक्षरः प्रजापतिश्चतुरक्षरो राजन्यस्तस्माद्राजन्यः प्रविध्यति
 सप्तदश मग्याधान्प्रविध्यति सप्तदशो वै प्रजापतिस्तेप्रजापतिमुज्जयति ॥ १४ ॥
 अथ यं यजुषा यजति । ते यजमान आतिष्ठति देवस्याहुः सवितुः सवे सत्यप्र-
 सवसो बृहस्पतेर्वाजजितो वाजं जेषमिति ॥ १५ ॥ तद्यथैवादो बृहस्पतिः । सवि-
 तारं प्रमुत्रायोपपावत्सविता वै देवानां प्रसावितेह मे प्रमुच त्वत्प्रमूत इदमुज्ज-
 यातीति तदस्मै सविता प्रसाविता प्रामुचत्सवितुप्रमूत उज्जयदेवमेव एतत्सवि-
 तारमेव प्रसावयोपपावति सविता वै देवानां प्रसावितेह मे प्रमुच त्वत्प्रमूत इद-

मुञ्जयानीति तदस्मै त्वेति प्रसविता मुञ्जोति तत्सवितु प्रसूत मुञ्जयति ॥ १६ ॥
 अथ युधध्वर्योः । अन्तेवासी वा ब्रह्मचारी वैतद्यजुरधीयात्तोऽन्वास्याय वाचयति
 वाजिन इति वाजिनो ह्यश्वास्तस्मादाह वाजिन इति वाजमित इत्यन्नं वै वाजोऽ-
 अजित इत्येवैतदाहध्वन स्कभ्नुवन्त इत्यध्वनो हि स्कभ्नुवन्तो घ्रावन्ति योजना
 मिमाना इति योजनशो हि मिमाना अध्वानं घ्रावन्ति काष्ठां गच्छतेति यथेनान-
 न्तरा नाष्टा रुक्षाध्वसि न हिधेस्परेवैतदाह घ्रावन्तपानिमाघ्नन्ति दुन्दुभीनभि
 साम मायति ॥ १७ ॥ अपैताभ्यां जगतीभ्याम् । जुहोति वातु वा मन्त्रयते यदि
 जुहोति यद्यनुमन्त्रयते समान एव धन्यः ॥ १८ ॥ स जुहोति । एष स्य वाजी
 विपाणिं तुरययति ग्रीवायां बद्धो ऽ अपिक्ल ऽ आमुनि । कर्तुं दधिका अनु
 सधेऽमुनिप्यदत्तुया मृक्षाध्वस्यापुनीकणत्स्यादा ॥ १९ ॥ उत स्म । अस्य
 इतरस्तुरययतः पर्ण न वे इनुवाति मगधिनः । रपेनस्येव धनतोऽ अहस्तं
 परिदधिकाण्य सहोर्जा तरिष्व स्वाहोति ॥ २० ॥ अयोचरेण भिद्येन । जुहोति
 वातु वा मन्त्रयते इयं तद्यस्माज्जुहोति वातु वा मन्त्रयते यदि जुहोति यद्यनुमन्त्रयते
 समान एव धन्धरेतातेवैतदध्वान्धावत उपवाजपत्येतेषु वीर्यं दधाति तिस्रो वाऽ
 इमाः पृथिव्य इयमग्रेका ये ऽअस्याः परे ता पृथैतदुज्जयति ॥ २१ ॥ सोऽनुम-
 न्त्रयते । शं नो भवन्तु वाजिनो इवेपु देवताता पितृद्वयः स्वर्काः । जम्भयन्तोऽ-
 हि वृकधे रुक्षाध्वसि स्नेम्पस्मधुयवध्वमीवाः ॥ २२ ॥ तेनोऽ अर्वन्तः । इव-
 नभूतो इवं विश्वे शृण्वन्तु वाजिनो पितृद्वयः । सहस्रता मेधताता सनिप्यवो
 महो ये धन धे समिधेषु जधिरे ॥ २३ ॥ वाजे वाजेऽवत । वाजिनो नो धनेषु
 विषा भमृता आनहाः । अस्य मध्वः पिबत मादयध्वं तृता यात पथिभिर्देवप्राज्ञै-
 रिति ॥ २४ ॥ अथ वार्हस्पत्येन चक्षुषा प्रत्युपनिष्ठते । तपुपस्पृशत्यन्नं वाऽ
 एष उज्जयीत यो वाजयेयेन यन्ते ऽ न्नपेय धे इ वै नोमेतद्यज्ञापयेयं तद्यन्नेवै-
 तदन्नमुद्वैपीणेनैतदेतं गतिं गत्वा सधेस्पृशते तदात्यन्कुठे ॥ २५ ॥ स उप
 स्पृशति । आमा ग्रामस्य प्रसवो जगम्पादित्यन्नं वै वाज आ माचस्य प्रसवो
 जगम्पादित्येवैतदाहमे घ्रावापृथिवी विरुक्लोऽइति घ्रावापृथिवी हि प्रजापतिरा
 मा गन्तां पितरापातरा चेति यातेव च हि पितेव च प्रजापतिरा मा सोमो
 ऽअमृतत्वेन गम्पादिति सोमो हि भर्जोपतिः ॥ २६ ॥ तमश्वानुचघ्रापयति । वा-
 जिन इति वाजिनो ह्यश्वास्तस्मादाह वाजिन इति वाजमित इत्यन्नं वै वाजोऽ-

अभित इत्येवैतदाह वाजथं ससृवाथं स इति सरिष्येन्त इति वाऽअग्रऽआह स-
 रिष्यन्त-इव हि तर्हि भवन्त्यथान ससृवाथंस इति ससृवाथं स-इव अत्र भव-
 न्ति तस्मादाह ससृवाथं स इति बृहस्पतेर्भागमवजिघ्रतेति बृहस्पतेर्भागो भव-
 त तस्मादाह बृहस्पतेर्भागमवजिघ्रतेति निमृजाना इति तद्यजमाने वीर्यं दधाति
 तयद्दशानवग्राह्यार्थममुञ्जयानीति वाऽअग्नेऽवग्राह्यस्य अग्नेममुदजैपमिति तस्मा-
 दाऽअग्रवानवग्राह्यति ॥ २७ ॥ अथैतेषामाग्निभित्ताथं रथानाम् । एकस्मिन्ने-
 या वा राज्ञ्यो योपास्थितो भवति ॥ वेदेकचरायाथं भोणाऽहपविशत्यवा-
 ध्वर्युश्च यजमानश्च पूर्वेया आग्रा मधुग्रहमादाय निष्क्रामतस्तं वैश्यस्य वा रा-
 ज्ञ्यस्य वा पाणावाधपक्षोऽथ नेष्टा परया आग्रा सुराग्रहनादाय निष्क्रामति स
 जघनेन शालां पर्येत्येकं वैश्यस्य वा राज्ञ्यस्य वा पाणावाधपदाहनेन
 तऽङ्गं निष्क्रीणातीति सत्यं वै श्रीज्योतिः सोमोऽनृतं पाप्मा तुमः सुरा सत्यमेवै-
 तच्छिष्यं ज्योतिर्पुजमाने दधात्यनृतेन पाप्मना तुमसा वैश्य विध्यति तैः स य भो-
 गं कामयते तं कुरुतेऽथैतथं सदिरण्यपात्रमेव मधुग्रहं प्रक्षणे ददाति तं प्रक्षणे
 इदमृतमायुरात्मन्धत्तेऽमृतं छाणुर्हिरण्यं तेन स य भोगं कामयते तं कुरुते
 ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ मथमोधायः [३१] ॥

अथ सृवं चाज्यविलापनीं चादाय । आहवनीयमभ्यैति स एता द्वादशा
 भीर्जुहोति वा वाचयति वा यदि जुहोति यदि वाचयति समान एव धन्मुः ॥ १ ॥
 स जुहोति । आपुषे स्वाहा स्वापुषे स्वाहा पित्राय स्वाहा क्रतवे स्वाहा
 पुषे स्वाहा हर्वतये स्वाहान्दे मुष्ठाय स्वाहा मुग्थाय वैनथं शिन्नाय स्वाहा वि-
 नथं शिन्नाऽमान्त्यायन्ताय स्वाहान्त्याय भौवन्ताय स्वाहा भुवनस्य एतये स्वाहाऽ-
 धिपतये स्वाहेत्येता द्वादशाभीर्जुहोति द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरः प्र-
 जापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तद्यैवास्यामिर्त्या सम्पत्तामेवैतदुज्ययति तामात्मन्कुरुते ॥ २ ॥ अथ
 पद् कल्पनीः जुहोति वा वाचयति वा यदि जुहोति यदि वाचयति समान एव धन्मुः
 ॥ ३ ॥ पद् वाचयति आपुषेऽनेन कल्पतां प्राणो यज्ञेन कल्पतां चक्षुर्धेन कल्पतां ध्रोत्रं
 यज्ञेन कल्पतां पृष्ठं यज्ञेन कल्पतां यज्ञो यज्ञेन कल्पतामित्येताः पद् कल्पनीवाच-
 यति पद्व्याऽध्वतुवः संवत्सरस्य संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तद्यैवास्य कर्तृ-
 तिर्त्या सम्पत्तामेवैतदुज्ययति तामात्मन्कुरुते ॥ ४ ॥ अष्टाध्विषो भवति । अष्टाध्व-

वै गायत्री गायत्रमोक्षलब्धो देवलोकमेवैतेनोज्जयति समदशभिर्गसोभिर्गुपो वे-
 षितो वा विप्रथितो वा भवति समदशो वै प्रजापतिस्तत्प्रजापतिमुज्जयति ॥ ५ ॥
 गौधूमं चणालं भवति । पुरुषो वै प्रजापतेर्नेदिष्ठः सोऽयमस्त्रमेते वै पुरुषस्यौप-
 धीनां नेदिष्ठतमां यज्ञोधूमास्तेषां न त्वगस्ति मनुष्यलोकमेवैतेनोज्जयति ॥ ६ ॥
 गर्तम्बान्यूपोऽतीक्ष्णाग्रो भवति । पितृदेवलो वै गर्तः पितृलोकमेवैतेनोज्जयति
 सप्तदशारिर्भवति सप्तदशो वै प्रजापतिस्तत्प्रजापतिमुज्जयति ॥ ७ ॥ अथ ने-
 ष्टावर्गमुदानेष्यन् । कौशं वासः परिधापयति कौशं वा चण्डातकमन्तरं दीक्षितवृत्त-
 नाञ्जघनार्धो वाऽण्य यज्ञस्य यत्पत्नी तामेतत्पार्ची यज्ञं प्रसादयिष्यन्भवत्यस्ति
 वै पुन्या अमेध्यं यदवाचीनं ज्ञामेमेध्या वै दर्शस्तथैवास्या अमेध्यं त्वेवास्या
 एतदमेमेध्यं कृत्वायैनां पार्ची यज्ञं प्रसादयति तस्मान्नेष्टावर्गमुदानेष्यन्कौशं वासः
 परिधापयति कौशं वा चण्डातकमन्तरं दीक्षितवृत्तनात् ॥ ८ ॥ अथ निश्रवणिं निश्रयति ।
 स दक्षिणत उदङ् रोहेदुत्तरतो वा दक्षिणा दक्षिणतस्त्येवोदङ् रोहेत्तथा ह्युदङ्भवति
 ॥ ९ ॥ स रोक्षन् जायामामन्त्रयते । जायऽण्वि स्वो रोहावेति रोहावेत्याहजाया तद्य-
 ज्ञायामामन्त्रयतेऽर्थो ह वाऽण्य आत्मनो यजमाया तस्माद्यावज्जायां न विन्दते
 नैव तावत्प्रजायतेऽसर्वो हि तावच्चवत्यथ यदैव जायां विन्दतेऽथ प्रजायते तर्हि हि
 सर्वो भवति सर्व एतां गतिं गच्छानीति तस्माज्जायामामन्त्रयते ॥ १० ॥ स रो-
 हाति । प्रजापते । प्रजा अभूमेति प्रजापतेष्वेव प्रजा भवति यो वाजपेयेन यजते ॥ ११ ॥
 अथ गोधूमानुपस्पृशति । स्वदेवा अगन्तोति स्वर्गं गच्छति यो वाजपेयेन यजते
 ॥ १२ ॥ तद्येव गोधूमानुपस्पृशति । अन्नं वै गोधूमा अन्नं वाऽण्य उज्जयति ये
 वाजपेयेन यजतेऽन्नेयं ह वै ज्ञापितयद्वाजपेयं तस्यैवैतत्प्रमुहं तैपीत्तेनैतदेसां
 गतिं गत्वा सत्यं स्पृशते तदात्मन्कुरुते तस्माद्रोधूमानुपस्पृशति ॥ १३ ॥ अथ
 शीर्ष्णां यूपमत्युज्जिहीने । अमुना अभूमेति देवलोकमेवैतेनोज्जयति ॥ १४ ॥
 शतम् ३००० ॥ अथ त्रिशोऽनुवीक्ष्यमाणो जपति । अस्मे वोऽअस्तिवन्दिष्यमस्मे
 नृम्णाभूत क्रतुरस्मे वर्चाऽस्ति सन्तु व इति सर्वं वाऽण्य इदमुज्जयति यो वाजपे-
 येन यजते प्रजापतिर्ह्युज्जयति सर्वं तु त्येवेवं प्रजापतिः सोऽस्य सर्वस्य यश इ-
 न्द्रिषं वर्धय संवृज्य तदात्मन्वचे तदात्मन्कुरुते तस्माद्विशोऽनुवीक्ष्यमाणो ज-
 पति ॥ १५ ॥ अथैनमूपपुटैरसूदयन्ति । पशवोऽवाऽरूपा अन्नं पशवोऽन्नं वा-
 ण्य उज्जयति यो वाजपेयेन यजतेऽन्नेयं ह वै ज्ञापितयद्वाजपेयं तस्यैवैतदु-

तत्पुद्गलैर्पीलेनैवैतदेतां गतिं गत्वा स्रष्टुं स्पृशते तदात्मन्कुर्वते तस्मादेनमूषणै-
 रनूदस्यन्ति ॥ १६ ॥ आश्वत्थेषु पलाशेषूपनद्धा भवन्ति । एतेन्द्रादोऽश्वत्थे
 तिष्ठन् इन्द्रो मरुत उग्रामन्वयत तस्माद्दारवत्थेषु पलाशेषूपनद्धा भवन्ति विशोऽनू-
 दस्यन्ति विशो वै मरुतोऽथर्चं विशतस्तस्माद्विशोऽनूदस्यन्ति सप्तदश भवन्ति
 सप्तदशो वै प्रजापतिस्तद्रज्जापतिमुज्जयति । ॥ १७ ॥ अथेमाशुपात्रेचमाशो जपति ।
 नमो माते पृथिव्यै नमो मात्रे पृथिव्याऽहति वृहस्पतेर्ह वाऽयमभिषिषिचानात्पृथिवी
 विभयांचकार महद्वाऽमयमभूद्योऽभ्यपेचि यद्वै मायं नावदृणीयादिति वृहस्पतिर्ह
 पृथिव्यै विभयांचकार यद्वै मेषु नावधूनीतेति तदनयैवैतन्मित्रधेयमकुरुत न हि
 माता पुत्रं हिनुस्ति न पुत्रो मातरम् ॥ १८ ॥ वृहस्पतिसधो वाऽएष युद्धानपेयम् ।
 पृथिव्यु हैतस्माद्विभेति महद्वाऽमयमभूद्योऽभ्यपेचि यद्वै मायं नावदृणीयादित्येष
 उ हास्ये विभेति यद्वै मेषु नावधूनीतेति तदनयैवैतन्मित्रधेयं कुरुत न हि माता पुत्रं
 हिनुस्ति न पुत्रो मातरम् ॥ १९ ॥ अथ क्षिरण्यमभ्यवरोहति । अपृतमागुर्क्षिरण्यं तदमृत-
 आशुपि मृतितिष्ठति ॥ २० ॥ अथाजर्षभस्याजिनमस्तृणानि तदुपरिष्टादुक्म निदधाति
 तुमभ्यवरोहतीमां वैज ॥ २१ ॥ अथास्माऽस्मासन्दीमाहरन्ति । उपारिच्यं वाऽएष
 जपति यो जपत्यन्तरिक्षमयं तदेनमुपर्यासीनमभ्यस्ताविमः प्रजा जुपासते तस्मा-
 दस्याऽस्मासन्दीमाहरन्ति ॥ २२ ॥ औदुम्बरी भवति । अर्चं वाऽङ्गुर्दुम्बुर
 कुर्जोऽन्नाद्यस्तृणवृक्षै तस्माद्वौदुम्बरी भवति ताम्रप्रेण हविर्धाने जघनेनाहवनीयं
 निदधाति ॥ २३ ॥ अथाजर्षभस्याजिनमस्तृणानि । प्रजापतिर्वाऽएष यद-
 जर्षभ एता वै प्रजापते प्रत्यक्तवमां युद्धानास्तस्मादेताऽग्निः संवत्सरस्य विज्ञायमाना
 ह्रीं श्रीं निति जनयन्ति तत्प्रजापतिमेवैतत्करोति तस्मादजर्षभस्याजिनमस्तृणानि ।
 ॥ २४ ॥ स आस्तृणानि । इयं ते राहिति राज्यमेवास्मिन्नेतदधात्यर्धेनमासा-
 दयति यन्तामि यमन इति यन्तारोग्येनमेतद्यमनमासां प्रजानां करोति ध्रुवोऽसि
 भृश एति भ्रुवमेवैनमेतद्रुणमस्मिन्लोके करोति कर्ष्यं त्वा जेमापत्वार्य्यं त्वा
 प्रोपाय त्येति साधवे स्तेत्येवैतदाह ॥ २५ ॥ जावणम् ॥ ६ [२. १.] ॥
 मधमः मपाठकः कण्टिका संख्या ॥ ११७ ॥

बार्हस्पत्येन चरुणा प्रचरति । तस्यानिष्ट एव स्विष्टकृद्भक्ष्यमासाऽञ्जलं
 सम्भारत्यज वाऽएष उज्जयति यो वानपेयेन युजतेऽजपेयं ह वै नमैतद्यद्वा-
 नपेयं तयदेवैतद्वज्रमुद्गैर्पीतवेगास्मा अपतत्सम्भरति ॥ १ ॥ औदुम्बरे प्रात्रे ।

अने वा ऽऽङ्गुदुम्बर ऊर्जोऽञ्जायस्यावरुद्धे तस्मादुदुम्बरे णात्रे सो ऽप एव
 प्रथमाः सम्भरत्यथ पयोऽथ यथोपस्मारमजानि ॥ २ ॥ तद्वैके । सप्तदशाजानि
 सम्भरन्ति सप्तदशः प्रजापातीरेति वदन्तस्तद् तथा न कुर्यात्प्रजापतेर्नैव सर्व
 मन्त्रमनवरुद्धं क उ तस्मै मनुष्यो यः सर्वमन्त्रमनुन्धति तस्मादु सर्वमेशानं यथो-
 पस्मारथः सम्भरलेकपत्रं न सम्भरेत् ॥ ३ ॥ स यन् सम्भरति । तस्योद्भवीत
 तस्य नाश्नीयाद्यावरुद्धेति तथा नान्तयेति तथा उद्योगजीवति स एतस्य सर्वस्या-
 न्नायस्य सम्भृतस्य सुवेयोपघातं वाक्प्रसवीयानि जुहोति तथाभ्य एवैतदेवताभ्यो
 जुहोति ता अस्मै प्रसुवन्ति नाभिः प्रसूत वृज्जयति तस्माद्वाक्प्रसवीयानि जुहो-
 ति ॥ ४ ॥ स जुहोति । वान्त्येमे प्रसवः सुपुवेऽग्रे सोमथ राजानमोपधीष्वप्सु
 ता अस्मभ्यं मधुपतीर्भवन्तु वयथै रोष्टु जाययाम पुरोहिताः स्वाहा ॥ ५ ॥
 वान्त्येमाम् । प्रसवः शिश्रिये द्विमिमिषाच विरवा भुवनानि समूह । अदितस्तन्तं
 दापयति प्रजानस्त नो रायेथै सर्ववीरं नियच्छतु स्वाहा ॥ ६ ॥ वान्त्येप नु प्रसव
 आयपूषेमा च विरवा भुवनानि सर्वतः । मने मे राजा परिपाति विद्वान्प्रजां
 पुष्टिं वर्धयमानोऽअस्मे स्वाहा ॥ ७ ॥ सोमथ राजानम् अरसे-
 ऽग्निमुन्वारभामहे । आदित्याम्बिष्णुथै सूर्यं वज्राणं च बृहस्पतिथै
 स्वाहा ॥ ८ ॥ अर्यमणं बृहस्पतिम् । इन्द्रं वानाय चोदय । वाचं वि-
 विष्णुथै सरस्वतीथै सवितारं च वाजिनथै स्वाहा ॥ ९ ॥ अग्नेऽअच्छा । यदेह नः प्रति
 नः सुमना भय । प्र नो यच्छ सदस्तनित्वथै हि धनदा असि स्वाहा ॥ १० ॥ मु-
 नः । यच्छत्वर्पमा मृ पूषा म बृहस्पतिः । म वामदेवो वदातु नः स्वाहेति ॥ ११ ॥
 अथैनं परिशिष्टेनाभिपिञ्चति । अत्रार्थेनैवैतमेतदभिपिञ्चत्यत्राद्यमेवास्मिन्नेत-
 द्वाति तस्मादेनं परिशिष्टेनाभिपिञ्चति ॥ १२ ॥ सोऽभिपिञ्चति । देवस्य त्वा
 सवितुः प्रसवेऽद्विनोर्नाहुम्पां पूष्णो हस्ताभ्यामिति देवहस्तैरेवैतमेतदभिपिञ्चति
 सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रिये दधामीति वाग्वै सरस्वती तदेनं वाच एव यन्तुर्य-
 न्त्रिये दधाति ॥ १३ ॥ तद् इकऽआहुः । विश्वेषां त्वा देवानां यन्तुर्यन्त्रिये
 दधामीति सर्वं वै विश्वे देवास्तदेनथै सर्वस्यैव यन्तुर्यन्त्रिये दधाति तद् तथा न
 ब्रूयात्सरस्वत्यै त्वा वाचो यन्तुर्यन्त्रिये दधामीत्येव ब्रूयाद्वाग्वै सरस्वती तदेनं
 वाच एव यन्तुर्यन्त्रिये दधाति बृहस्पतेष्टा साम्राज्येनाभिपिञ्चाम्यसाविति नाम
 गृह्णाति तद्बृहस्पतेरेवैतमेतत्सायुज्यथै सलोऽतां गमयति ॥ १४ ॥ अथाह

सम्राडयमसौ सम्राडयमसाविति निवेदित्वमेवैनमेवतस्मन्तं देवेभ्यो निवेदयत्पुं
महावीर्यो योऽभ्युपगोत्पयं युष्माकैकोऽभूत् गोपायतेत्येवेतदाह त्रिभुत्व आह
त्रिद्वि यद्गः ॥ १५ ॥ अघोजिगीः । जुहोति जा वाचयति वा यदि जुहोति यदि
वाचयति समान एव वन्त्युः ॥ १६ ॥ स वाचयति । अग्निरेकाचरेण प्राणमुद-
जयत्तमुज्जेपं मजापतिः सप्तदशाक्षरेण सप्तदशस्य स्तोममुदजयत्तमुज्जेपमिवि
तत्पदेवैताभिरेता देवता सप्तजयस्तदेवैष एताभिर्जजयति सप्तदश भवन्ति सप्त-
दशो वै मजापतिस्तस्मज्जापतिर्भुजजयति ॥ १७ ॥ अथाहामने स्विष्टकृतेऽनुब्रूहीति ।
तद्यजन्तरेणानुवीडयत्तत्कुर्वं क्रियतऽप्य वै मजापतिर्य एष यजुस्तापते यस्मादिन्द्राः
मजाः मजाता एतन्मेडाप्येतत्पुन मजायन्ते तन्मध्यन्त एवेतस्मजापतिर्भुजजयति तस्मा-
दन्तरेणानुवीडयत्तत्कुर्वं क्रियतऽप्राश्नात्वाहाम्निः स्विष्टकृतं यजेति यपदकृते जुहो-
ति ॥ १८ ॥ अथेदामादधाति । उपहूतायामिदामप उपस्पृश्य माहेन्द्रं ग्रहं ब्रूहाति मा-
हेन्द्रं ग्रहं गृहीत्वा स्तोत्रमुपाकरोति तथ स्तोत्राय प्रमीवति स उपावरोहति सोऽन्ते
स्तोत्रस्य भवत्पुनते शस्त्रस्य ॥ १९ ॥ तद्धैके । एवत्कृत्वायैतत्कुर्वन्ति तद् तथा स
कुर्वादात्मा ये स्तोत्रं मजा शस्त्रमेतत्स्पाद स यजपानं मणाशयति स मिम एति
स हलाति तस्मादेतदेव कृत्वायेतत्कुर्वति ॥ २० ॥ अथेदामादधाति । उपहूताया-
मिदामप उपस्पृश्य माहेन्द्रं ग्रहं ब्रूहाति माहेन्द्रं ग्रहं गृहीत्वा स्तोत्रमुपाकरोति
तथ स्तोत्राय प्रमीवति स उपावरोहति सोऽन्ते स्तोत्रस्य भवत्पुनते शस्त्रस्य
॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् १ [२. २.] ॥

पूर्णाहुतिं जुहोति । सर्वं वै पूर्णं सर्वं परिगृह्य स्यादति तस्यां वरं ददा-
ति सर्वं वै वरः सर्वं परिगृह्य स्यादति स यदि काप्रयेत जुहुयादेतां यष्टु काप्र-
येतापि नाद्रियेत ॥ १ ॥ अथ श्वो भूते । अन्नमस्यै इधिरष्टाकपालं पुरोडाशं
निवेपति ॥ ये अघनेन शुम्भा पिष्यमाणानामवशीयन्ते पिष्टानि ॥ तपदुला
वा तान्छुवे सार्पथं संवपत्यन्वाहर्षणचनाधुनमुक्ताददते तेन दक्षिणा यन्ति स
एष सुकृतं वेरिणं विन्दति स्वध्रमदरं वा ॥ २ ॥ तदस्मिन्ने समाधाय जुहोति ।
एष ते निर्वृते भागस्तं जुपस्व स्वादेतीयं वै निर्वृतिः सा यं पाप्मना गृह्णाति
तं निर्वृतेत्या गृह्णाति तपदेवास्या अत्र नैर्वातुथैरुपं तदेवैतच्छ्रपति मयोहैनेथ
सृष्टमानं निर्वृतिर्न गृह्णात्यथ यत्सुकृते वेरिणे जुहोति स्वधमदरे वेतुदस्यै

निश्चैतिगृहीतम् ॥ ३ ॥ अथापतीक्षं पुनरायन्ति । अथानुपत्याऽअष्टाकपालेन
पुरोडाशेन प्रचरतीक्षं वा अनुगतिः स यस्तन्कर्म शक्नोति कर्तुम् यच्चिकीर्षतीत्यथ
हास्मै तदनु मन्यते तदिमांसेवैतत्प्रीणात्यनयानुमत्यानुमतः सूयाऽऽति ॥४॥ अथ
यदष्टाकपालो भवति । अष्टाक्षरा वै गायत्री गायत्री त्राऽऽद्यं पृथिव्यथ यत्समानस्य
हविष उभयथ जुहोत्येषा ह्येवैतदुभयं तस्य वासो दक्षिणा यद्वै सवासा अरण्यं
नोदाशुत्यसते निधाय वै तद्वासोऽतिमुच्यते तयो हैनथ सूयमानमासद्वो न वि-
न्दति ॥ ५ ॥ अथ श्वो भूते । आग्नावैष्णवेकादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति
तेन यथेष्टयैवं यजते तथेष्टपादः प्रजातयागनावैष्णवं दक्षिणीयथ हविस्तदेवैतद-
ग्निर्यै सर्वा देवता अग्नौ हि सर्वाभ्यो देवताभ्यो जुहत्यग्निर्यै यजुस्पावराध्यो विष्णुः
पराध्यस्तत्सर्वाभ्यैवतदेवताः परिशुक्त सर्वं च यजुं परिशुक्त सूयाऽऽति तस्मादागनावै-
ष्णव एकादशकपालः पुरोडाशो भवति तस्य द्विरण्यं दक्षिणाग्नेयो वाऽएष यज्ञो
भक्ष्यग्ने ऐतो द्विरण्यं यो वै विष्णुः स यज्ञोऽग्निरु वै यजु एव यजु त्दानेयमेव
तस्माद्विरण्यं दक्षिणा ॥ ६ ॥ अथ श्वो भूते । अग्नीषोमीयमेकादशकपालं पुरो-
डाशं निर्वपति तेन यथेष्टयैवं यजतऽएतेन वाऽऽन्द्रो वृत्रमहंतेनोऽएव व्यजयत
चास्येयं विजितिस्तां तथोऽएवैष एतेन पाप्मानं विपन्तं धातुव्यथ इति तयोऽ-
एव विजयते विजितेऽभयेऽनाष्टे सूयाऽऽति तस्मादग्नीषोमीय एकादशकपालः
पुरोडाशो भवति तस्योत्सृष्ट्यो गौर्दक्षिणोत्सर्जं वाऽअशुं चन्द्रमसं धुमि
पौर्णमासेनैव धनुर्वासावास्येनोत्सृजन्ति तस्मादुत्सृष्ट्यो गौर्दक्षिणा ॥ ७ ॥
अथ श्वो भूते । ऐन्द्राग्नं द्वादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति तेन
यथेष्टयैवं यजते यत्र वाऽऽन्द्रो वृत्रमहंस्तदस्य भीतस्थेन्द्रियं वीर्यप्रपचक्राम
स एतेन हविषेन्द्रियं वीर्यं पुनरात्मजयत्त तयोऽएवैष एतेन हविषेन्द्रियं वीर्यमा-
त्मन्धत्ते तेनो वाऽअग्निरिन्द्रियं वीर्यमिन्द्र उभे वीर्यं परिशुक्त सूयाऽऽति तस्मादै-
न्द्राग्नो द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति तस्योत्सर्जोऽनृद्वान्दक्षिणा स हि बहे-
नाग्नेय आण्डाभ्यामैन्द्रस्तस्मादणभोऽनृद्वान्दक्षिणा ॥ ८ ॥ अथाग्रयणेष्टया य-
जते । सर्वान्वाऽएष यज्रक्तनूतवहन्वे सर्वा इष्टीरपि दर्बिहोमान्यो राजसूयेन य-
जते देवसृष्टो वाऽएपेष्टिर्देवाग्रयणेष्टिरनृपा मेऽपीष्टमसदनयापि सूयाऽऽति तस्मा-
दाग्रयणेष्टया यजतऽश्रोपधीर्वाऽएष सूयमानोऽभिमूयते ततोपधीरेवैतदनमीवा अकि-
न्विताः कुरुतेऽनमीवा अकिन्विता ओपधीरभि सूयाऽऽति तस्य गौर्दक्षिणा ॥९॥

अथ चातुर्मास्यैर्व्रजते । सर्वान्वाऽप्य यज्ञक्रतुनवरुद्धे सर्वा इष्टीरपि दविशोमान्यो
 राजसूयेन यजते देवसृष्टो वाऽप्य यज्ञक्रतुर्यचातुर्मास्यान्येभिर्द्विऽपीष्टमसदेभिःपि
 स्याऽऽति तस्माच्चातुर्मास्यैर्व्रजते ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [२. ३.] ॥ ॥

वैश्वदेवेन यजते । वैश्वदेवेन वै मज्जापातिर्भूमानं मज्जाः ससृजेभूमानं मज्जाः
 सृष्ट्वा स्याऽऽति तथोऽप्यैष एतद्वैश्वदेवेनैव भूमानं मज्जाः सृजते भूमानं मज्जाः
 सृष्ट्वा स्याऽऽति ॥ १ ॥ अथ वरुणप्रपासैर्व्रजते । वरुणप्रपासैर्वै मज्जापातिः मज्जा
 वरुणपाशाःप्रमुञ्चन्त । अस्यानमीवा अकिन्विषाः मज्जाः मज्जापन्तानमीवा अकि-
 न्विषा मज्जा अभिमृषाऽऽति तथो एवैष एतद्वरुणप्रपासैर्वै मज्जा वरुणपाशाः
 मुञ्चति ता अस्यानमीवा अकिन्विषाः मज्जाः मज्जापन्तेऽनमीवा अकिन्विषाः
 मज्जा अभि स्याऽऽति ॥ २ ॥ अथ साकमेधैर्व्रजते । साकमेधैर्वै देवावृषमघ्नंस्तै-
 र्वैव व्यघ्नयन्त येयमेपा विजितिस्तां तथोऽप्यैष एतैः पाप्मानं विवृणन्त आतृव्यथ
 इति तथोऽप्य विजयते विजितेऽभयेऽनाष्टे स्याऽऽति ॥ ३ ॥ अथ शुनामीर्यण
 यजते । उभौ दसौ परियुक्त स्याऽऽत्यथ पञ्चवातीपथ त पञ्चधा हवनीयं व्यु-
 थ सुवेणोपप्रातं जुहोति ॥४॥ स पूर्वार्धे जुहोति । अग्निनेत्रेभ्यो देवेभ्यः पुरः-
 सुद्वयः स्वाहेत्यथ दक्षिणार्धे जुहोति यमनेत्रेभ्यो देवेभ्यो दक्षिणाः सुद्वयः स्वाहेत्यथ
 पश्चार्धे जुहोति विश्वेदेवमेभ्यो देवेभ्यः पश्चात्सुद्वयः स्वाहेत्यथोत्तरार्धे जुहोति
 मित्रावरुणमेभ्यो वा मरुतेभ्यो वा देवेभ्य वसवामुद्वयः स्वाहेत्यथ मध्ये जुहो-
 ति सोमनेत्रेभ्यो देवेभ्य उपरिसुद्वयो इवस्वद्वयः स्वाहेति ॥५॥ अथ सार्धं
 समुद्य जुहोति । ये देवा अग्निनेत्राः पुरः सुदस्तेभ्यः स्वाहा ये देवा यमनेत्रा दक्षि-
 णाः सुदस्तेभ्यः स्वाहा ये देवा विश्वेदेवनेत्राः पश्चात्सुदस्तेभ्यः स्वाहा ये देवा मित्रा-
 वरुणा नेत्रा वा मरुतेत्रा वोत्तरासुदस्तेभ्यः स्वाहा ये देवाः सोमनेत्रा उपरिसुदो
 इवस्वन्तस्तेभ्यः स्वाहेति तद्यदेवं जुहोति ॥ ६ ॥ यत्र वै देवाः । साकमेधैर्व्यनय-
 न्त येयमेपा विजितिस्तां वृद्धोवृद्धिपन्ते वाऽऽप्राणि दिक्षु नाप्राश्नाथति
 इत्येभ्यो वृन् प्रहरामेति वृन्ना वाऽप्राज्यं त एतेन वृजेणाज्येन दिक्षु नाप्रा श-
 नाथेऽप्राध्नंस्ते व्यघ्नयन्त येयमेपा विजितिस्तां तथोऽप्यैष एतेन वृजेणाज्ये-
 न दिक्षु नाप्रा श्नाथेऽप्यवहन्ति तथोऽप्य विजयते विजितेऽभयेऽनाष्टे मूषा
 ऽऽति ॥ ७ ॥ अथ यदेता अपराः पञ्चाहतीर्जुहोति । ऋग्वन्ति वाऽएतदग्नेर्वि-

बृहन्ति यत्पञ्चधा हवन्तीं व्यूहन्ति तदेवास्येतेन संदधाति तस्मादिता अपराः
 पञ्चाहुतीर्जुहोति ॥ ८ ॥ तस्य प्रष्टिवाहनोऽश्वरथो वक्षिणा । त्रयोऽश्वा द्वौ
 सव्यमृसारथी ते पञ्च माणा यो वै माणः स वातस्तथुदेतस्य कर्मण एषाः
 वक्षिणा तस्मात्पञ्चवातीं नाम ॥ ९ ॥ स हैतेनापि भिषग्वेत् । अयं वै प्रा-
 णो योऽयं पवते यो वै माणः स आपुःसोऽयमेक-इवैव पवते सोऽयं पुरुषेऽन्तः
 प्रविष्टो दशधा विहितो दश वाऽपता आहुतीर्जुहोति तदस्मिन्दश प्राणान्कृत्स्न-
 मेव सर्वमायुर्दधाति ॥ यादेहापि गतासुरिव भवन्त्या द्वैवनेने हरति ॥ १० ॥ अ-
 थेन्द्रतुरीयम् । आग्नेयोऽष्टाकपालः पुरोडाशो भवति वारुणो यवमयरश्चरू रौद्रो
 गावेधुकृच्छरनदुष्टो बहलापाऽपेन्द्रं द्रुधि तेनेन्द्रतुरीयेण यजतऽङ्ग्राणी ऽउ द्वैवत-
 स्मृदातेऽनुत्पिबते वाऽङ्गमानि दिक्षु नाष्टा उच्चाध्रि सि हन्तैभ्यो यजं प्रहरावेति
 ॥ ११ ॥ सहाग्निरुवाच । त्रयो यम भागाः सन्त्वेकस्तवेति तथेति त्रुवेतेनहवि-
 पा दिक्षु नाष्टा उच्चाध्रिस्तथाहुतां तौ व्यजयेतां येनयोरियं विजितेस्तां तथोऽ
 एवैष एतेन हविषा दिक्षु नाष्टा उच्चाध्रिस्पृहन्ति तथोऽप्य विजयते विजितेऽ
 भये नाष्टे सूया ऽ इति ॥ १२ ॥ स य एष आग्नेयोऽष्टाकपालः पुरोडाशो
 भवति । सोऽग्नेरेको भागोऽथ यश्चारुणो यवमयरश्चरुर्भवति यो वै वरुणः सोऽग्निः
 सोऽग्नेर्द्वितीयो भागोऽथ यद्रौद्रो गावेधुकृच्छरुर्भवति यो वै रुद्रः सोऽग्निः सोऽग्नेस्तृ-
 तीयो भागोऽथ यद्गावेधुको भवति वास्तव्यो वाऽप्य देवो वास्तव्या गावेधुका-
 स्तस्माद्गावेधुको भवत्यथ यदनहुष्टे बहलापाऽपेन्द्रं द्रुधि भवति स इन्द्रस्य च-
 तुर्यो भागो यद्वै चतुर्गं तत्तुरीयं तस्मादिन्द्रतुरीयं नाम तस्यैषैवानहुष्टो बहला
 दक्षिणा सा हि वहेनाग्नेर्यग्निं दग्धमिव हस्त्रैर्वहं भवत्यथ यस्त्री सती बहस्प-
 धर्मेण तदस्यै वारुणध्रि रूपमथ यद्गौस्तेन रौद्रयथ यदस्याऽपेन्द्रं द्रुधि तेनेन्द्रये-
 पा हि वाऽपस्तस्यै व्यश्नुते तस्मादेवैवानहुष्टो बहला दक्षिणा ॥ १३ ॥
 अथापामार्गहोमं जुहोति । अपामार्गैर्वै देवा दिक्षु नाष्टा उच्चाध्रिस्पृहन्ति
 तेन्यत्रयन्त येऽपेष्वा विजितेस्तां तथोऽप्यैष एतदपामार्गैरेव दिक्षु
 नाष्ट्या उच्चाध्रिस्पृहन्ति तथोऽप्य विजयते विजितेऽभयेऽनाष्टे सूया-
 ऽ इति ॥ १४ ॥ स एतांशे वा सुवे वैकड्वे वा । अपामार्गतगुलानादत्ते-
 ऽन्वाहार्यपचनादुन्मुकप्राददते तेन प्राश्नो वोदश्नो वा यन्ति तदग्निध्रिस्तमाधाय
 जुहोति ॥ १५ ॥ स उन्मुकप्रादने । अग्ने सहस्र पृतना इति युधो वै पृतना

युधः सहस्रेत्येवैतदाहभिषातीरुपास्येति सप्तलो वाऽअभिषातिः सप्तनमपजहीत्ये-
 वैतदाह दुष्टरस्तरभरातीरिति दुस्तरो ह्येव रत्नोभिर्नाष्टाभिस्तरभरातीरिति सर्वे
 ह्येव पाप्मानं तरति तस्मादाह तरभरातीरिति चर्चो धा यज्जवाहसीति साधु यज-
 माने दधोदित्येवैतदाह ॥ १६ ॥ तदग्निं समाधाय जुहोति । देवस्य स्वा स-
 वितुः प्रसवेऽश्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामुपाधेशोर्वीर्येण जुहोमीति यज्ञ-
 रवं वाऽउपाधेशुर्यदमुत्वेनैवैतदाह उच्चाधेसि हन्ति इत्येव उक्तः स्वाहेति तुला-
 सा उच्चाधेसि हन्ति ॥ १७ ॥ स यदि पालाशः क्षुबो भवति । प्रक्ष वै पलाशो
 प्रक्षयैवैतन्नाष्टा उच्चाधेसि हन्ति यष्टुवैकङ्कतो वज्रो वै त्रिकङ्कतो वज्रेणैवैतन्ना-
 ष्टा उच्चाधेसि हन्ति इत्येतां त्वा धयायेति तुन्नाष्टा उच्चाधेसि हन्ति ॥ १८ ॥ स
 यदि प्राकित्वा जुहोति माञ्चये क्षुबमस्पति यद्युदङ्कित्वा जुहोत्युदङ्कये क्षुब-
 मस्पत्यधिष्ण उक्त इति तुन्नाष्टा उच्चाधेसि हन्ति ॥ १९ ॥ अथामतीक्ष्णं पुनश्चाय-
 न्ति । स हैतेनापि मतिसरं कुर्वीत स मस्यां तुतो दिशि भवति तत्प्रतीत्य जुहोति
 मतीक्ष्णकलो वाऽअपामार्गः स यो हास्पै तत्र किञ्चित्करोति तमेव तत्प्रत्य-
 ग्भूयति तस्य नाम्नादिशेवधिष्णामुपमौ इव इति तुन्नाष्टा उच्चाधेसि हन्ति ॥ २० ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ३ [२.४.]

आग्नावैष्णवमेकादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति । ऐन्द्रावैष्णवं चक्रं वैष्णवं त्रि-
 कपालं वा पुरोडाशं चक्रं वा तेन त्रिपण्डेन यजते पुरुषानेतदेवाऽउपायंस्तथोऽपुवैष्ट
 ऽपत्तपुरुषानेजोपैति ॥ १ ॥ स यदाग्नावैष्णवः । एकादशकपालः पुरोडाशो
 भवत्पग्निं दाता वैष्णवाः पुरुषास्तदस्माऽअग्निर्दाता पुरुषान्ददाति ॥ २ ॥
 अथ यदैन्द्रा वैष्णवः । चर्चुवतीन्द्रो वै यजमानो वैष्णवाः पुरुषास्तदस्माऽअ-
 ग्निर्दातापुरुषान्ददाति तैरेवैतत्सधेस्पृशते तानात्पन्कुरते ॥ ३ ॥ अथ यद्वैष्णवः ।
 त्रिकपालो वा पुरोडाशो यववि चर्चुवा यजेवास्माऽअग्निर्दातापुरुषान्ददाति ते-
 ष्वेवैतदन्ततः प्रतिविष्टाति यद्वै पुरुषवान्चर्चुवतीक्ष्णीति शक्नोति वै तत्कर्तुं तत्पु-
 रानेनैतद्वपैति पुरुषवान्स्पर्शाऽऽति तस्य वामने गार्हपत्ये स हि वैष्णवो यद्रा-
 मतः ॥ ४ ॥ अथापरेण त्रिपण्डेन यजते । स आग्नापौष्णमेकादशकपालं पुरो-
 डाशं निर्वपेत्तैन्द्रावैष्णवं चक्रं पाप्यं चक्रं तेन त्रिपण्डेन यजते पशूनेव तदेवा

उपायस्तथो ऽएवैष एतत्पशूनेवांपैति ॥ ५॥ स यदाग्नीषोमीयः । एकादशकपालः
 पुरोद्वाशो भवत्यग्निर्धे दाता पौष्ण्याः पशवस्तदस्माऽअग्निरेव दाता पशून् ददा-
 ति ॥ ६ ॥ अथ यदैन्द्रापोष्णः । चरुर्धवतीन्द्रो वै यजमानः पौष्ण्याः पशवः स
 यानेवास्माऽअग्निर्दाता पशून् ददाति तेनैवैतस्मिन्स्पृशते तानात्मन्कुरुते ॥ ७ ॥
 अथ यत्पौष्णः । चरुर्धवति यानेवास्माऽअग्निर्दाता पशून् ददाति तेनैवैतदन्ततः
 प्रतिष्ठति यद्वै पशुपामर्क्यं चिकीर्षति शक्नोति वै तत्कर्तुं तत्पशूनेवैतदुपैति पशु-
 मान्मूयाऽइति तस्य रयापो गौर्दक्षिणा स हि पौष्णो यन्मूयापो द्वे वै रयामस्य
 रूपे शुक्लं चैव लोम कृष्णं च द्वन्द्वं वै मिथुनं प्रज्जननं मज्जननं वै पूषा पशवो हि पूषा
 पशवो हि प्रज्जननं मिथुनमेवैतत्प्रज्जननं क्रियते तस्माच्छयापो गौर्दक्षिणा ॥ ८ ॥
 अथापरेण त्रिपयुकेन यजते । सो ऽग्नीषोमीयमेकादशकपालं पुरोद्वाशं निर्वपत्यै-
 न्द्रासौम्यं चरुं सौम्यं चरुं तेन त्रिपयुकेन यजते वर्च एव तदेवा उपायस्तथो
 ऽएवैष एतद्बुधं एवोपैति ॥ ९ ॥ स यदग्नीषोमीयः । एकादशकपालः पुरो-
 द्वाशो भवत्यग्निर्धे दाता वर्चः सोमस्तदस्माऽअग्निरेव दाता वर्चो ददाति ॥ १० ॥
 अथ यदैन्द्रा सौम्यः । चरुर्धवतीन्द्रो वै यजमानो वर्चः सोमः स यदेवास्मा
 ऽअग्निर्दाता वर्चो ददाति तेनैवैतस्मिन्स्पृशते तदात्मन्कुरुते ॥ ११ ॥ अथ
 यत्सौम्यः । चरुर्धवति यदेवास्माऽअग्निर्दाता वर्चो ददाति तस्मिन्नेवैतदन्ततः
 प्रतिष्ठति यद्वै वर्चस्वी कर्म चिकीर्षति शक्नोति वै तत्कर्तुं तद्वर्च एवैतद्बुधैति
 वर्चस्वी सूपाऽइति नो द्वावर्चसो वपास्या चनार्थोऽस्ति तस्य वज्रगौर्दक्षिणा स
 हि सौम्यो यद्बुधः ॥ १२ ॥ अथ रथो भूते । वैश्वानरं द्वादशकपालं पुरोद्वाशं
 निर्वपति वाह्यं यवमयं चरुं ताभ्यामनूचीनाहं वेष्टिभ्यां यजते समानवर्धिभ्यां
 वा ॥ १३ ॥ यदैश्वानरो भवति । संवत्सरो वै वैश्वानरः संवत्सरः प्रजापतिः
 प्रजापतिरेव तद्भूमानं प्रजाः समृते भूमानं प्रजाः सृष्ट्वा सूयाऽइति तथो ऽएवैष
 एतद्भूमानं प्रजाः सृजते भूमानं प्रजाः सृष्ट्वा सूयाऽइति ॥ १४ ॥ अथ यदद्वा-
 दशकपालो भवति द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरो वैश्वानरस्तस्माद्द्वादश-
 कपालो भवति ॥ १५ ॥ अथ यद्वाह्यो यवपुगयचरुर्धवति । तस्मै रस्मादेवैतद्वह-
 णगशात्सर्वस्माद्वहण्यात्प्रजाः प्रमुञ्चति ता अस्यानमीति अकिन्विषाः प्रजाः प्र-
 णयन्तेऽनमीत्रा अकिन्विषाः प्रजा अभिसूयाऽइति ॥ १६ ॥ वापसो वैश्वानरस्य
 वक्षिणा । संवत्सरो वै वैश्वानरः संवत्सरः प्रजापतिश्चैषभो वै पक्ष्मन् प्रजा-

पतिस्तस्मादपभो वैश्वानरस्य वृक्षिणा कृष्णं वासो वाच्यास्य तद्धि वारुणं यत्कृष्णं यदि कृष्णं न विन्देदपि यदेव किं च वासा स्माद्मन्थिभिर्हि वासो वारुणं वरुणो हि ग्रन्थिः ॥ १७ ॥ घ्राह्यणम् ॥ ४ ॥ [२. ५.] द्वितीयोऽध्यायः [३२] ॥ ॥

अरण्योरग्नी समारोच्य। सेनान्यो गृहान्परेत्याग्नेयेऽनीकवतेऽष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपत्यग्निर्वै देवतानाग्नीकथं सेनाया वै सेनानीग्नीकं तस्मादग्नेयेऽनीकवतेऽष्टतद्वाऽअस्यैकथं रत्नं यत्सेनानीस्तस्मादग्नेतेन सूयते तथैव स्वप्नपक्रमिणं कुरुते तस्य हिरण्यं वृक्षिणाग्नेयो वाऽष्टप यज्ञो भवत्यग्ने रेतो हिरण्यं तस्माद्विरण्यं वृक्षिणा ॥ १ ॥ अथ रवो भूते । पुरोहितस्य गृहान्परेत्य वाईसत्यं चरं निर्वपति बृहस्पतिर्वै देवानां पुरोहित एव वाऽष्टतस्य पुरोहितो तस्माद्वाईसत्यो भवत्येतद्वाऽअस्यैकथं रत्नं यत्पुरोहितस्तस्मादग्नेतेन सूयते तथैव स्वप्नपक्रमिणं कुरुते तस्य शितिपृष्ठो गौर्वृक्षिणो वाऽऽर्ध्वो बृहस्पतेर्दिक्कदेव उपरिष्ठाद्वर्षणं पृन्थास्तस्माच्छितिपृष्ठो वाईसत्यस्य वृक्षिणा ॥ २ ॥ अथ रवो भूते । सूयमानस्य गृहोऽपेन्द्रोऽष्टादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति क्षत्रं वाऽइन्द्रः क्षत्रं सूयमानस्तस्माद्वैन्द्रो भवति तस्यऽर्षभो वृक्षिणा वा ऐन्द्रो वृहपभः ॥ ३ ॥ अथ रवो भूते । महिष्यै गृहान्परेत्य । अविष्टं चरं निर्वपतीयं वै पृथिव्यादितिः संपुं देवानां पृन्थेपा वाऽष्टतस्य पृन्थी भवति तस्मादादित्यो भवत्येतद्वाऽअस्यैकथं रत्नं यन्महिषीतस्याऽअग्नेतेन सूयते ताथैव स्वप्नपक्रमिणीं कुरुते तस्य धेनुर्दक्षिणा धेनुरिय वाऽइयं मनुष्येभ्यः सर्वान्कामान्देह माता धेनुर्मतेव वाऽइयं मनुष्यान्विभर्ति तस्माद्धेनुर्दक्षिणा ॥ ४ ॥ अथ रवो भूते । सूतस्य गृहान्परेत्य वारुणं यवमयं चरं निर्वपति समो वै मृतः सवो वै देवानां वरुणस्तस्माद्वारुणो भवत्येतद्वाऽअस्यैकथं रत्नं यत्सूतस्तस्मादग्नेतेन सूयते तथैव स्वप्नपक्रमिणं कुरुते तस्मात्सवो वृक्षिणा स हि वारुणो यद्भवः ॥ ५ ॥ अथ रवो भूते । ग्रामण्यो गृहान्परेत्य मारुतं सप्तकपालं पुरोडाशं निर्वपति विशो वै मरुतो वैरपो वै ग्रामणीस्तस्मान्मारुतो भवत्येतद्वाऽअस्यैकथं रत्नं यद्ग्रामणीस्तस्मादग्नेतेन सूयते तथैव स्वप्नपक्रमिणं कुरुते तस्य पूषन्गौर्दक्षिणा भूमा वाऽष्टतद्वाऽष्टाणी यत्पृषतो गोर्विणो वै मरुतो भूमा वै विद्वत्स्मात्पृषन्गौर्दक्षिणा ॥ ६ ॥ अथ रवो भूते । क्षत्र्युर्गृहान्परेत्य सावित्रं द्वादशकपालं वाप्याकपालं वा पुरोडाशं निर्वपति सविता वै देवानां ससविता ससविता वै सचा तस्मात्सावित्रो भवत्येतद्वा

ऽअस्यैकं रत्नं यत्सचा स्माऽण्वैतेन मूयते तथै स्वप्नपक्रमिणं कुरुते तस्य
 श्येतोऽग्नद्वान्दक्षिणैष वै सविता य एष तपत्येति वाऽप्य एत्यनद्वान्पुक्तस्तथ च्छये-
 तो भवति श्येत-इव ह्येष उचंश्चास्तं च यन्भवति तस्माद्धेतोऽनद्वान्दक्षि-
 णा ॥ ७ ॥ अथ श्वोभूतेऽसंगृहीतुर्गृहान्परेत्याश्विनं द्विकपालं पुरोडाशं निर्वपति मयोनी
 वाऽअश्विनौ मयोनी सच्यपृसारधी समानार्थाद्वर्यमाधितिष्ठतस्तस्मादाश्विनो भव-
 त्येतद्वाऽअस्यैकं रत्नं यत्संग्रहीता तस्माऽण्वैतेन मूयते तथै स्वप्नपक्रमिणं
 कुरुते तस्य यमौ मावौ दक्षिणा तौ हि मयोनी यद्यमौ यदि यमौ न विन्देद-
 प्यनूची नगर्भावेव गावौ दुक्षिणा स्वातां ताऽउग्रवि समानयोनी ॥ ८ ॥ अथ
 श्वोभूते । भागदुष्टस्य गृहान्परेत्य पौष्णं चरं निर्वपति पूषा वै देवानां भागदुष्ट
 एष वाऽएतस्य भागदुष्टो भवति तस्मात्पौष्णो भवत्येतद्वाऽअस्यैकं रत्नं यद्वा-
 गदुष्टस्तस्माऽण्वैतेन मूयते तथै स्वप्नपक्रमिणं कुरुते तस्य रथामो गौर्दक्षिणा त-
 स्मात्पावेव बभ्रुयोऽमौ विपंयुक्तेषु ॥ ९ ॥ अथ श्वोभूते । अक्षावापस्य च गृहे-
 भ्यो गोविकर्तृस्य च गवेधुकाः सम्भृत्य सृणमानस्य गृहे रौद्रं गावेषुक्तं चरं नि-
 र्वपति ते वाऽएते गे सती रत्नेऽएकं करोति सम्पदः क्षापाय तद्यदेतेन यजते यां
 वाऽऽमाथ सभ्रायां घृन्ति रुद्रो हैतामभिमन्यतेऽग्निर्वै रुद्रोऽधिदेवनं वाऽअग्नि-
 स्तस्यैतेऽअहारा यदक्षास्तमेवैतेन प्रीणाति तस्य ह वाऽएषानुमता गृहेषु इत्यते
 यो वा राजसूयेन यजते यो वैतदेवं वेदैतद्वाऽअस्यैकं रत्नं यदक्षावापस्य गोवि-
 कर्तृस्य च ताभ्यामेवैतेन मूयते तौ स्वावृणपक्रमिणौ कुरुते तस्य द्विरूपो गौर्दक्षिणा
 शितिवाहुषा शितिवालो वामिर्नखरो बालशम्नाचावृणनं प्रयद्भवेतु हि तयो-
 भवति ॥ १० ॥ अथ श्वोभूते । पालागलस्य गृहान्परेत्य चतुर्द्वैतमाज्यं गृही-
 त्वाधुन आज्यं जुहोति जुपायोऽध्याज्यस्य नैतु स्वाहेति श्वेयो वै पालागलोऽ-
 ध्वानं वै प्रहित एति तस्मादध्वन आज्यं जुहोत्येतद्वाऽअस्यैकं रत्नं यत्पाला-
 गलस्तस्माऽण्वैतेन मूयते तथै स्वप्नपक्रमिणं कुरुते तस्य दक्षिणा पृष्ठगवेष्टितं
 धनुश्चर्मश्वा वाणवन्तो लोहित उष्णीष एतद् हि तस्य भवति ॥ ११ ॥ तानि वा-
 ऽएतानि । एकादश रत्नानि सम्पादयत्येकादशचरा वै त्रिष्टुब्धैर्वै त्रिष्टुब्धैर्वै
 द्रव्यान्यभिसम्पादयति तद्यद्रत्निनाथं द्विर्भिर्यजतऽएतेषां वै राजा भवति तेभ्य
 एवैतेन मूयते तान्त्स्वाननपक्रमिणः कुरुते ॥ १२ ॥ अथ श्वोभूते । परिवृत्तै गृहा-
 न्परेत्य नैर्धृतं चरं निर्वपति या वा अपृजा पृती सा परिवृत्ती म कृष्णानां

ग्रीहीणां नखेर्निर्मित्य तद्वदुल्लान्नैर्धृतं चरुधं श्रपयति स लुहोत्पेष ते निश्च्यते भा-
गस्तं जुपस्व स्वाहेति या वाऽअपुत्रा पुत्री सा निश्च्यति गृहीता तद्यदेवास्याऽअ-
त्र नैर्धृतं रूपं तदेवैतच्छ्रमयति तयो हैनधं सूयमानं निश्च्यतिर्न गृह्णाति तस्य द-
क्षिणा कृष्णा गौः परिपूर्णा पर्याशिणी सा ह्यपि निश्च्यति गृहीता तामाह मामे-
द्येष्टायां वात्सीदिति तत्पाप्मानमपादते ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [३. १.] ॥ ॥

उपरिष्ठाद्व्रतानाधं सौभारौद्रेण यजेते । स श्वेतौषै श्वेतवत्सायै प्रयसि श्रु-
तो भवति तद्यदुपरिष्ठाद्व्रतानाधं सौभारौद्रेण यजेते ॥ १ ॥ स्वर्भानुर्द वाऽअसु-
रः । सूर्यं तुमसा विव्याध स तुमसा विजो न व्यरोचत तस्य सोमारुद्रावेवैतत्त-
मोऽपहताधं स एषोऽपहताप्या तपति तपोऽएवैष एतत्तमः प्रविशत्येतं वा
तमः प्रविशति यद्यक्षिणान्धजेन प्रमजत्वयक्षिणान्वाऽएतद्यजेन प्रस्रजति शूद्रांस्त्व-
ष्टांस्त्वस्तस्य सोमारुद्रावेवैतत्तमोऽपहताः सोऽपहताप्या दीक्षते तद्यद्वेतायै
श्वेतवत्सायै प्रयसि श्रुतो भवति कृष्णं वै तुमस्तत्तमोऽपहन्ति तस्यैषैव श्वेतौ-
श्वेतवत्सा दक्षिणा ॥ २ ॥ स हैतेनापि यजेत । सोऽलं यशसे सन्न यशो भव-
ति यो वाऽअनुचानः सोऽलं यशसे सन्न यशो भवति यो न यशो भवति स तु-
मसा वै स तत्प्राहता भवति तस्य सोमारुद्रावेवैतत्तमोऽपहताः सोऽपहताप्या व्यो-
तिरेव श्रिया यशसा भवति ॥ ३ ॥ अथ मैत्रावार्हस्पत्यं चरुं निर्वपति । हस्ताति
वाऽएष यो यज्ञपथादेत्येति वाऽएष यज्ञपथाद्यदक्षिणान्धजेन प्रमजत्वयक्षिणान्वा
ऽएतद्यजेन प्रस्रजति शूद्रांस्त्वष्टांस्त्वग्मित्रावृहस्पती वै यज्ञपथो यज्ञ हि मित्रो यज्ञ
हि यज्ञो यज्ञ हि वृहस्पतिर्ग्न्य हि यज्ञस्तत्पुनर्यज्ञपथमपि पथते सोऽपि प्रचैव यज्ञ-
पथं दीक्षते तस्मान्मैत्रावार्हस्पत्यं चरुं निर्वपति ॥ ४ ॥ तुस्यावृत् । या स्वयम्भ-
शीर्णाश्वत्थी शाखा प्राची गोदाची वा भवति तस्यै मैत्रं पात्रं करोति बह्वया
वाऽएषा या परशुहवणायैषा मैत्री या स्वयम्भशीर्णा तस्मात्स्वयम्भशीर्णायै शा-
खायै मैत्रं पात्रं करोति ॥ ५ ॥ अथातश्च वृधि । विनाटऽमाभिच्य रथं सुवत्वा-
वृध वेदीपितवा अथाह तद्यत्स्वयमुदितं नवनीतं तद्वान्यं भवति बह्वयं वाऽए-
तद्यन्मपितमयैतन्मैत्रं यत्स्वयमुदितं तस्मात्स्वयमुदितमाज्यं भवति ॥ ६ ॥ द्वेष्टा
तद्वदुल्लान्कुर्वन्ति । ॥ येऽणीपाधः सः परिभिन्नास्ते वार्हस्पत्या अथ ये स्थवी-
मैत्रा न वै मित्रः क्वचन दिनस्ति न मित्रं क्वचन दिनस्ति

नैनं कुशो न कृष्टको विभिनस्ति नास्य व्रणश्चनास्ति सर्वस्य ह्येव मित्रो
मित्रम् ॥ ७ ॥ अथ वार्हस्पत्यं चक्षुषि श्रयति । तं मैत्रेय णत्रेणापिदधाति तदा-
ज्यमानयति तत्तण्डुलान्नावपति स एष ऊष्णैव श्रयते वरुण्यो वाऽएष यो-
ऽग्निना श्रुतोऽथैष मैत्रो य ऊष्णा श्रुतस्तस्मादूष्णाश्रुतो भवति तयोरुभयोरव-
श्चन्नाह मित्रावृहस्पतिभ्यामनुब्रूहोत्पाथान्याह मित्रावृहस्पती यजेति वषट्कृते
जुहोति ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [१. २.] ॥ शतम् १२०० ॥

स वै दीक्षते । स उपवस्येऽग्नीषोमीयं पशुपालभते तस्य वपुया प्रचूर्वा-
ग्नीषोमीयमेकादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति तदनु देवस्यालं ह्युलं पि निरुप्यन्ते
॥ १ ॥ सवित्रे सत्प्रमसवाय । द्वादशकपालं वाप्टाकपालं वा पुरोडाशं निर्वपति
प्लाशुकानां ग्रीहीणां सविता वै देवानां प्रसवितुः सवितृप्रसूतः सूयाऽस्त्य-
थ यत्प्लाशुकानां ग्रीहीणां क्षिप्ते मा प्रमुवानिति ॥ २ ॥ अथानुये गृहपतये ।
अप्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपत्पाशूनां श्रीर्वं गार्हपतं यावतो-यावत इष्टे तुदेन-
मग्निरेव गृहपतिर्गार्हपतमभि परिणयत्यथ यदाशूतां क्षिप्ते मा परिण-
यान्ति ॥ ३ ॥ अथ सोमाय वनस्पतये । श्यामाकं चरुं निर्वपति तुदेनं सोम
एव वनस्पतिरोपधिभ्यः सुवत्यथ यच्छयामाको भवत्येते वै सोमस्यौषधीनां मत्प-
त्तमां यज्यामाकास्तस्माच्चयामाको भवति ॥ ४ ॥ अथ गृहस्पतये वाचे ।
नैवारं चरुं निर्वपति तुदेनं गृहस्पतिरेव वाचे सुवत्यथ यथैवारो भवति ब्रह्म वै गृ-
हस्पतिरेते वै ब्रह्मणा पच्यन्ते यन्नीवारास्तस्माच्चैरारो भवति ॥ ५ ॥ अधेन्द्रोप
येष्टाय । हापनानां चरुं निर्वपति तुदेनमिन्द्र एव ज्येष्ठो ज्येष्ठचमाभि परिणयत्य-
थ यज्यापनानां भवत्यतिष्ठा वाऽएता ओषधयो यज्यापना अतिष्ठे वाऽइन्द्रस्तस्मा-
ज्यापनानां भवति ॥ ६ ॥ अथ रुद्राय पशुपतये । रौद्रं गावेधुक्तं चरुं निर्वपति
तुदेनं रुद्र एव पशुपतिः पशुभ्यः सुवत्यथ यद्रावेधुको भवति वास्तव्यो वाऽएष
देवो वास्तव्या गेधुकास्तस्माद्रावेधुको भवति ॥ ७ ॥ अथ मित्राय सत्याय ।
नाम्यानां चरुं निर्वपति तुदेनं मित्र एव सत्यो ब्रह्मणे सुवत्यथ यन्नाम्यानां भवति
वरुण्यो वाऽएता ओषधयो याः कृष्टे जायन्तेऽयैते मैत्रा यन्नाम्यास्तस्मान्नाम्यानां
भवति ॥ ८ ॥ अथ वरुणाय धर्मपतये । वारुणं यवमयं चरुं निर्वपति तुदेनं व-
रुण एव धर्मपतिर्धर्मस्य प्रति करोति परमता वै सापो धर्मस्य प्रतिरुतयो हि पर-

प्रतां गच्छति तथै हि धर्मऽउपयन्ति तस्माद्गुणाय धर्मपतेये ॥ ६ ॥ अध्याग्नी-
पोमीयेन पुरोडाशेन प्रचरति । तस्यानिष्ट एव स्विष्टकृत्वस्यैतैर्हविर्भिः प्रचरति
यदेतैर्हविर्भिः प्रचरति ॥ १० ॥ अथैनं दक्षिणे बाहावभिपद्य जपति । सविता त्वा
सवानाथ सुवतामग्निर्गृहपतीनाथ सोमो वनस्पतीनाम् । वृहस्पतिर्वाचऽन्द्रो ज्ये-
ष्ठयाय रुद्रः पशुभ्यो मित्रः सत्यो वरुणो धर्मपतीनाम् ॥ ११ ॥ इमं देवाः । अ-
सपत्न्यथ सुधन्मितीमं देवा अभ्रातृन्यथ सुधन्मित्येवैतदाह महते क्षत्राय महते
ज्येष्ठयायेति नात्र विरोहितमिवास्ति महते जनराज्यायेति महते जनानाथ रा-
ज्यायेत्येवैतदोहन्द्रस्येन्द्रियायेति वीर्यायेत्येवैतदाह यदाहोन्द्रस्येन्द्रियायेतीमममुष्यै
पुत्रमुष्यै पुत्रीमिति तत्पुत्रेयास्य जन्मतत्त एवैतदाहास्यै विशऽइति यस्मै विशो राजा
भवत्येष वोऽमी राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाथ राज्ञेति तदस्मादइदथ सर्वपा-
पं करोति ब्राह्मणमेवापोद्धरति तस्माद्ब्राह्मणोऽनाथः सोम राजा हि भवति ॥ १२ ॥
एता ह वै देवाः सवस्येश्वरे । तस्मादेवस्यो नाम तदेनमेता एव देवताः सुवते
ताभिः सूतः श्वः सूयते ॥ १३ ॥ ता वै द्विनाम्नो भवन्ति । द्वन्द्वं वै वीर्यं वीर्यवत्यः
सुवान्ताऽइति तस्माद्विनाम्नो भवन्ति ॥ १४ ॥ अध्याह्नये स्विष्टकृतेऽनुव्रहीति ।
तद्यदन्तरेणाहुतीऽष्टतर्क्यं क्रियतऽएष वै प्रजापतिर्य एष यजुस्तापते यस्मादिमाः
प्रजाः प्रजाता एतन्मेवाप्येतर्हानु प्रजायन्ते तदेनं मध्यतु एवैतस्य प्रजापतेर्ब्रूधाति
मध्यतुः सुवति तस्मादन्तरेणाहुतीऽष्टतर्क्यं क्रियतऽआध्याह्न्याह्नये स्विष्टकृते
मेष्टेति षष्ठकृते जुहोति ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ [३. १.] ॥ द्वितीयः प्रपाठकः ॥
काण्डिका संख्या १०४ ॥

स शाऽअथः सम्भरति । तद्यदथः सम्भरति वीर्यं वाऽध्यापो वीर्यमेवैतद्वसमपा-
थ सम्भरति ॥ १ ॥ औदुम्बरे षात्रे । श्रुत्रे वाऽऊर्गुदुम्बर ऊर्जोऽआद्यस्यावल्-
दथै तस्मादौदुम्बरे षात्रे ॥ २ ॥ स सारस्वतीरेव प्रथमा गृह्णाति । अथो देवा
मधुमतीरमुष्णक्षित्यणो देवा रसवतीरगृह्णाति येवैतदाहोर्जस्वती राजस्वादिचताना
इति रसवतीरित्येवैतदाह यदाहोर्जस्वतीरिति राजस्वादिचताना इति याः प्रज्ञाता
राजस्य इत्येवैतदाह शाभिर्भिर्वावरुणावभ्यपिञ्चाभित्येताभिर्हि मित्रावरुणावभ्यपिञ्च
न्याभिर्हिन्द्रमवयक्परातीरित्येताभिर्हिन्द्रं नाप्रा उच्चाथैत्यन्यस्ताभिरभिषिञ्चति

वाग्ने सरस्वती वाचैर्वैनमेतदभिपिञ्चत्येता वाऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति
 ॥ ३ ॥ अथाध्वर्युः । चतुर्गृहीतमज्यं गृहीत्वापोऽभ्यवेति तस्याऽऊर्मिं व्यर्दतः
 पशौ वा पुरुषे वाभ्यवेते तौ गृह्णाति ॥ ४ ॥ स यः आहुदुर्दति । तं गृह्णाति वृष्ण
 ऊर्मिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि स्वाहा वृष्ण ऊर्मिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मे देहीति
 ॥ ५ ॥ अथ या मत्स्यदुदुर्दति । तं गृह्णाति वृषमेनोऽसि राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि
 स्वाहा वृषमेनोऽसि राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मे देहीति ताभिरभिपिञ्चति वीर्यं वाऽश्व-
 दपामुर्दति पशौ वा पुरुषे वाभ्यवेते वीर्येणैवैनमेतदभिपिञ्चत्येता वाऽएका आ-
 पस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ ६ ॥ अथ स्यन्दमाना गृह्णाति । अथेत स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं
 मे दत्त स्वाहार्थेत स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मे दत्तेति ताभिरभिपिञ्चति वीर्येण वाऽ-
 एताः स्यन्दन्ते तस्मादेनाः स्यन्दमाना न किञ्चन प्रतिधारयते वीर्येणैवैनमेतद-
 भिपिञ्चत्येता वाऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ ७ ॥ अथ याः स्यन्दमानानां
 मतीपथे स्यन्दन्ते । ता गृह्णात्योजस्वती स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहाजस्वती
 स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मे दत्तेति ताभिरभिपिञ्चति वीर्येण वाऽएताः स्यन्दमानानां
 मतीपथे स्यन्दन्ते वीर्येणैवैनमेतदभिपिञ्चत्येता वाऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति
 ॥ ८ ॥ अथापयतीर्यह्णाति । आपः परिवाहिणी स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मे दत्तेति
 ताभिरभिपिञ्चत्येतस्यै वाऽएषापच्छिद्यैवै पुनर्भन्त्यपि व वाऽअस्यान्यराष्ट्रीयो
 राष्ट्रं भयत्यध्वन्यराष्ट्रीयमवहरते तथास्मिन्भूमानं दधाति भूमेवैनमेतदभिपिञ्चत्येता
 वाऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ ९ ॥ अथ नदीपति गृह्णाति । अर्षा
 पत्तिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि स्वाहापां पत्तिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मे देहीति
 ताभिरभिपिञ्चत्यर्षा वाऽएष पत्तिर्यच्चदीपतिर्विशामेवैनमेतत्पत्तिं करोत्येता वा
 एका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १० ॥ अथ निवेष्ट्यं गृह्णाति । अर्षां गर्भोऽसि रागू-
 दा राष्ट्रं मे देहि स्वाहापां गर्भोऽसि राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मे देहीति ताभिरभिपिञ्चति
 गर्भे वाऽएतवाप उपनिवेष्टन्ते विशामेवैनमेतद्गर्भं करोत्येता वाऽएका आपस्ता
 एवैतत्सम्भरति ॥ ११ ॥ अथ यः स्यन्दमानानां स्यावरो हूदो भनाति । पूत्या-
 तापे ता गृह्णाति सूर्यत्वचस स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा सूर्यत्वचसस्थ
 राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मे दत्तेति ताभिरभिपिञ्चति वीर्येणैवैनमेतदभिपिञ्चति
 सूर्यत्वचसमेवैनमेतत्करोति वरुणा वाऽएता अपो भवन्ति याः स्यन्दमा-
 नानां न स्यन्दन्ते वरुणस्यो वाऽएष गृह्णाजसूर्यं तस्मादेताभिरभिपिञ्चत्येता

वा ऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १२ ॥ अथ या आतपति वर्पन्ति ।
 ता गृह्णाति सूर्यवर्चसं स्य राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा सूर्यवर्चसं स्य राष्ट्रदा
 राष्ट्रममुष्यै दत्तेति ताभिरभिपिञ्चति वर्चमेवैनमेतदभिपिञ्चति सूर्यवर्चसमेवैन-
 मेतत्करोति मेष्या वाऽपता आपो भवन्ति या आतपति वर्पन्त्यमाता ही-
 मा भवन्त्यथैना गृह्णाति मेष्यमेवैनमेतत्करोत्येता वाऽएका आप-
 स्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १३ ॥ अथ वैशन्तीर्गृह्णाति । मान्वा स्य राष्ट्रदा
 राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा मान्दा स्य राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्यै दत्तेति ताभिरभिपिञ्चति विश-
 मेष्यास्माऽपतस्स्यावराप्नोपक्रमिणीं करोत्येता वाऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति
 ॥ १४ ॥ अथ कूप्या गृह्णाति । व्रजक्षितं स्य राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा व्रज-
 क्षितं स्य राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्यै दत्तेति ताभिरभिपिञ्चति तथा इमां परेणापस्ता ए-
 वैतत्सम्भरत्यपामु चैव सर्वस्वाप तस्मादेताभिरभिपिञ्चत्येता वा ऽएका आपस्ता
 एवैतत्सम्भरति ॥ १५ ॥ अथ मुष्ठा गृह्णाति । वाशास्य राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त
 स्वाहा वाशां स्य राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्यै दत्तेति ताभिरभिपिञ्चत्यजाधेनैवैनमेतदभिपि-
 ञ्चत्यजाधेवास्मिन्नेतदधातीदं वाऽभ्रमावादित्य ज्वलेव यथायमग्निर्निर्देहेदेव-
 मोपधीरघ्राद्यं निर्दहति तदेताआपोऽभ्यवस्यत्यः शमयन्ति न ह वाऽगृह्णाज्जाद्यं प-
 रिशिष्यते एदेता आपो नाभ्यवेयुरघ्राद्येनैवैनमेतदभिपिञ्चत्येता वाऽएका आपस्ता
 एवैतत्सम्भरति ॥ १६ ॥ अथ मधु गृह्णाति । श्रविष्ठा स्य राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा
 श्रविष्ठा स्य राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्यै दत्तेति ताभिरभिपिञ्चत्यर्षा चैवैनमेतदुपधीनां च
 एतेनाभिपिञ्चत्येता वा एका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १७ ॥ अथ गोविंजायमानाया
 वृज्या गृह्णाति । शक्रपरी स्य राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा शक्रपरी स्य राष्ट्रदा राष्ट्रम-
 मुष्यै दत्तेति ताभिरभिपिञ्चति पशुभिरेवैनमेतदभिपिञ्चत्येता वा ऽएका आपस्ता
 एवैतत्सम्भरति ॥ १८ ॥ अथ पयो गृह्णाति । जनभृतस्य राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त
 स्वाहा जनभृत स्य राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्यै दत्तेति ताभिरभिपिञ्चति पशुभिरेवैनमे-
 तदभिपिञ्चत्येता वा ऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १९ ॥ अथ घृतं गृह्णाति ।
 विश्वभृतस्य राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा विश्वभृतस्य राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्यै दत्तेति
 ताभिरभिपिञ्चति पशूनामेवैनमेतदसेनाभिपिञ्चत्येता वा ऽएका आपस्ता एवै-

तत्सम्भरति ॥ २० ॥ अथ मरीचीः । अञ्जलिना संगृह्यापिगृह्यापः स्वराज-
स्य राष्ट्र्या राष्ट्र्यमुष्मै दक्षेत्येता वा ऽध्यापः स्वराजो यन्मरीचयस्ता यत्स्यन्दन्त
ऽहवान्योऽन्यस्या एवैतच्छ्रियाऽश्रुतिप्रमाना उत्तराधरा-इव भ्रान्त्यो यन्ति स्वा-
राज्यमेवास्मिन्नेतदधात्येता वाऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ २१ ॥ ता वा
ऽष्टाः । सप्तदशापः सम्भरति सप्तदशो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्गृहस्तस्मात्सप्त-
दशापः सम्भरति ॥ २२ ॥ षोडश ता आपो या अभिजुहोति । षोडशादुतीर्जुहोति ता
वाधिः शङ्खीपु न जुहोति सारस्वतीपु च मरीचिपु च तारक्षुतीर्जुहोति शस्तुपास्ते ऽशङ्खी
देवाः प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशस्तवेन प्रजापतिं करोति ॥ २३ ॥ अथ यजुत्वा-हुत्वा
गृह्णाति । वज्रो देवा ऽध्याज्यं वज्रोऽवेतदाज्येन स्पृष्ट्वा-स्पृष्ट्वा स्वीकृत्य गृह्णा-
ति ॥ २४ ॥ अथ यत्सारस्वतीपु न जुहोति । वान्यै सरस्वती यज्ज आज्यं नेदृज्जे-
णाज्येन वाचः हिंसानीति तस्मात्सारस्वतीपु न जुहोति ॥ २५ ॥ अथ यन्मरी-
चिपु न जुहोति । नेदृनदेवैतामाहुतिं जुह्वानीति तस्मान्मरीचिपु न जुहोति ॥ २६ ॥
तः सार्धमौदुम्बरे प्रात्रे समवनयति । मुधुमतीर्मुधुमतीभिः पृच्यन्तामिति रस-
वती रसवतीभिः पृच्यन्तामित्येवैतदाह मुहि चतुर्ं चत्रियाय वन्वाना इति तत्पदो-
ऽक्षं चतुर्ं यजमानायाशिपमाशास्ते यदाह मुहि चतुर्ं चत्रियाय वन्वाना इति ॥ २७ ॥
ता अग्रेण मैत्रावरुणस्य धिप्पयथे सादयति । अनाधृष्टाः सीदत सहोजस इत्य-
नाधृष्टाः सीदत उज्जोभिरित्येवैतदाह सहोजस इति सर्वाया इत्येवैतदाह मुहि चतुर्ं
चत्रियाय वधतीरिति तस्मत्पुक्षं चतुर्ं यजमानायाशिपमाशास्ते यदाह मुहि चतुर्ं
चत्रियाय वधतीरिति ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [३. ४.] ॥

तं वै माध्यन्दिने सुवनेऽग्निविञ्चति । एष वै प्रजापतिर्य एष यज्ञस्ताप-
ते यस्मादिमाः प्रजाः प्रजाता एतमेवाप्येतर्धनु प्रजायन्ते तदेनं मध्यतु
एवैतस्य प्रजापतेर्दधाति मध्यतुः सुवाति ॥ १ ॥ अगृहीते माहेन्द्रे । एष वाऽइ-
न्द्रस्य निष्केवलयो ब्रह्मो यन्माहेन्द्रोऽप्यस्यैतद्धिष्केवलयमेव स्तोत्रं निष्केवलयं
शक्तमिन्द्रो वै यजमानस्तदेनं स्वऽप्युवायवनेऽग्निविञ्चति तस्मादगृहीते माहेन्द्रे
॥ २ ॥ अग्रेण मैत्रावरुणस्य धिप्पयथे । शार्दूल चर्मोपस्तृणाति सोमस्य त्वि-
पिरसीति यत्र वै सोम इन्द्रमत्यपवत स यत्तुवः शार्दूलः समभवत्तेन सोमस्य
त्विपिस्तस्मादाह सोमस्य त्विपिरसीति त्वेव मे त्विपिर्भूपादिति

येनास्मिन्नेवदधानि तस्मादाह तत्रैव मे त्रिपिर्भूयादिति ॥ ३ ॥ अथ पार्थानि जु-
 होति । पृथुर्ह वै वैन्धो मनुष्याणां प्रथमोऽभिपिपिचे सोऽन्नामयत सर्वमन्नाय-
 मवरुन्धीयेति तस्माऽएतान्यजुह्वुः स इदं सर्वमन्नायमवरुण्येऽपि ह स्मास्माऽ-
 आरण्यान्पशूनां हि ह्यन्त्यसात्रेहि राजा त्वा पचयतऽइति तथेदं सर्वमन्नायम-
 वरुणे सर्वं ह वाऽअन्नायमवरुन्दे यस्यैवं विदुष एतानि दूयन्ते ॥ ४ ॥ तानि
 वै द्वादश भवन्ति । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य तस्माद्द्वादश भवन्ति ॥ ५ ॥
 पुद् पुरस्तादभिपेकस्य जुहोति । बहुपरिणतदेनं मध्यत एवैतस्य प्रजापतेर्दधाति
 मध्यतः सुवति ॥ ६ ॥ स यानि पुरस्तादभिपेकस्य जुहोति । बृहस्पतिस्तेषामुत्त-
 मो भवत्पुत्र यान्युपरिष्ठादभिपेकस्य जुहोतीन्द्रस्तेषां प्रथमो भवति प्रह वै बृहस्प-
 तिगिन्द्रियं वीर्यमिन्द्र एताभ्यामेवैनमेतद्वीर्याभ्यामुभयतः परिचृध्यति ॥ ७ ॥ स
 जुहोति । यानि पुरस्तादभिपेकस्य जुहोत्यग्नये स्वाहेति तेनो वाऽअग्निस्तेनमैत्रे-
 नमेतदभिपिञ्चति सोमाय स्वाहेति सत्रं वै सोमा अत्रेणैवैनमेतदभिपिञ्चति सवित्रे
 स्वाहेति साविता वै देवानां प्रसविता सवितुममृत एवैनमेतदभिपिञ्चति सरस्वत्यै
 स्वाहेति वाग्यै सरस्वती वाचैवैनमेतदभिपिञ्चति पूषणे स्वाहेति पशवो वै पूषा पशु-
 भिरैवैनमेतदभिपिञ्चति बृहस्पत्ये स्वाहेति प्रह वै बृहस्पतिर्प्रह्मणैवैनमेतदभिपिञ्च-
 त्येतुगि पुरस्तादभिपेकस्य जुहोति तान्येतान्यग्निनामानात्प्राचक्षते ॥ ८ ॥ अथ
 जुहोति । वायुपरिष्ठादभिपेकस्य जुहोतीन्द्राय स्वाहेति वीर्यं वाऽइन्द्रो वीर्यं
 मेतदभिपिञ्चति गोपाय स्वाहेति वीर्यं वै गोपो वीर्यं एवैनमेतदभिपिञ्चति श्लो-
 काय स्वाहेति वीर्यं वै श्लोको वीर्यं एवैनमेतदभिपिञ्चत्यध्याय स्वाहेति वीर्यं
 पाऽअध्यायं वीर्यं एवैनमेतदभिपिञ्चति प्रगाय स्वाहेति वीर्यं वै प्रगो वीर्यं एवैनमे-
 तदभिपिञ्चत्यर्षम्ये स्वाहेति तदेनमस्य सर्वस्वार्षम्यं करेत्येतान्युपरिष्ठादभिपे-
 कस्य जुहोति तान्येतान्यादित्यनामानात्प्राचक्षते ॥ ९ ॥ अग्रेण मेधावरुणस्य
 पिप्पयम् । अभिपेचनीयानि प्रावाणि भवन्ति यत्रैता अपोऽभिपेचनीया भवन्ति
 ॥ १० ॥ पालार्श भवति । तेन प्राञ्जलोऽभिपिञ्चति प्रह वै पलार्शो प्रह्मणैवै-
 नमेतदभिपिञ्चति ॥ ११ ॥ औदुम्बरं भवति । तेन सोऽभिपिञ्चत्यलं वाऽऊ-
 रुदुम्बर ऊर्मिं स्वं यावद् पुरुषस्य सर्वं भवति तेन तावदशनायति तेनोर्ध्वं तस्मादौ-
 दुम्बरेण सोऽभिपिञ्चति ॥ १२ ॥ जैयग्रोधपादं भवति । तेन पित्र्यो राजन्यो-
 ऽभिपिञ्चति पित्र्यं न्यग्रोधः प्रवेष्टिवे पित्रेण वै राजन्यः प्रतिष्ठितस्तस्माद्रैयग्रोध-

पादेन मित्र्यो राज्ञ्योऽभिपिञ्चति ॥ १३ ॥ आरवत्वं भवति । तेन वैश्योऽभि-
 पिञ्चति स यदेवादोऽश्वत्ये निष्ठत इन्द्रो मरुत उग्रामन्त्रयत तस्मादाश्वत्थंन वैश्यो-
 ऽभिपिञ्चत्येतान्यभिपेचनीयानि प्राजाणि भवन्ति ॥ १४ ॥ अथ पवित्रे करोति ।
 पवित्रे स्थो वैष्णव्याविति सोऽस्मावेव वन्धुस्तयोर्हिरण्यं प्रवयति ताभ्यामेता अ-
 भिपेचनीया अथ उत्पुनाति तद्यद्विरण्यं प्रवयत्यमुतप्रागुर्हिरण्यं तदा स्वमृत-
 प्रायुर्दधाति तस्माद्विरण्यं प्रवयति ॥ १५ ॥ स उत्पुनाति । सवितुर्वः मसव
 उत्पुनामृच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिरिति सोऽस्मावेव वन्धुरनिभृष्टमासि
 वाचो वन्धुस्तपोजा इत्यनाधृष्टा स्थ रुक्तोभिरित्येवैतदाह यदाहानिभृष्टमसीति वाचो
 वन्धुरिति यावज्जं माणेष्वपो भवन्ति तावद्वाचा वदति तस्मादाह वाचो वन्धु-
 रिति ॥ १६ ॥ तपोजा इति । अग्नेर्वै धूमो जायते धूमादध्रमभ्राभृष्टिरग्नेर्वाऽपत्ता
 जायन्ते तस्मादाह तपोजा इति ॥ १७ ॥ सोमस्य दात्रमसीति । यदा वाऽपगमे
 ताभिरभिपुण्यन्त्यभ्राहुतिर्भवति तस्मादाह सोमस्य दात्रमसीति स्वाहा राजस्व
 इति तदेनाः स्वाहाकारेणैवोत्पुनाति ॥ १८ ॥ ता पुतेषु प्रात्रेषु व्यामयति । सधमादो
 पुम्निनीडाप एता इत्युपनतिमानिन्य इत्येवैतदाह यदाह सधमाद इति पुम्निनीडाप
 एता इति त्र्यविरस्य इत्येवैतदाहानाधृष्टा अपस्यो वसाना इत्यनाधृष्टा स्थ रुक्तोभि-
 रित्येवैतदाह यदाहानाधृष्टा अपस्यो वसाना इति पस्त्यासु चक्रे बुरुणः सधस्य-
 मिति विशो वै पस्त्या विशु चक्रे बुरुणः प्रतिष्ठापित्येवैतदाहापाथं शिशुर्मातृत-
 मास्वन्तरित्पपां वाऽपप शिशुर्भवति शो राजसूयेन यजते तस्मादाहापाथं शिशुर्मा-
 तृतमास्वन्तरिति ॥ १९ ॥ अथैनं वासाथसि परिधापयति । तत्तार्प्यमिति वासो
 भवति तस्मिन्स्वर्वाणि यज्ञरूपाणि निष्कृतानि भवन्ति तदेनं परिधापयति क्षत्रस्यो-
 न्यमसीति तद्यदेव चक्षुषेण्वं तत् एवैनमेतज्जनयति ॥ २० ॥ अथैनं प्राणहवं परि-
 धापयति । चक्षुस्य जराय्वसीति तद्यदेव चक्षुस्य जरासु तुव एवैनमेतज्जनयति ॥ २१ ॥
 अथार्धावासं प्रतिपुञ्चति । चक्षुस्य योनिरसीति तद्येव चक्षुस्य योनिस्तस्या ए-
 वैनमेतज्जनयति ॥ २२ ॥ अथोष्णीपथसं धृत्य । पुरस्ताद्वनमूहति चक्षुस्य ना-
 भिरसीति तद्येव चक्षुस्य नाभिस्तोमेषास्मिन्नेतदधाति ॥ २३ ॥ तर्जके । समन्तं
 परियेष्टयन्ति नाभिर्वाऽअस्यैषा समन्तं वाऽहं नाभिः प्रयेतीति वदन्तस्तदु तथा
 न कुर्यात्पुरस्तादेवावगूहेत्पुरस्ताद्धीपं नाभिस्तद्यदेनं वासाथसि परिधापयति
 जग्यत्येवैनमेतज्जातुमभिपिञ्चानीति तस्मादेनं वासाथसि परिधापयति ॥ २४ ॥

तद्वैकै । निदधत्वेतानि वासाऽऽस्यैर्न पुनर्दात्तितवसनं परिधापयन्ति तदु त्व
 न कुर्याद्वह्निं वाऽऽस्य जनूमासाऽऽस्यैर्नैर्न सज्जन्वा तन्वा व्यर्थयन्ति वरुणं
 दोक्षितवसनं स एतेषामेवैकं वातसां परिदधीत तदेनमर्द्धैर्जन्वा तन्वा समर्धयति
 वरुणं दाक्षितवसनं तदेनं वरुणादोक्षितवसनात्प्रमुञ्चति ॥ २५ ॥ स यवावपृथ-
 यभ्यवैति । तदेतदभ्यनहरन्ति तत्सलोय क्रियते एतेषामेवैकं वातसां परिधा-
 योद्वैति तानि वज्रायै वा वषावाऽऽ हुतायां दद्यादुदवसानोयाया वेष्टौ ॥ २६ ॥
 अथ धनुरधितनोति । इन्द्रस्य वार्धघ्नमसीति वार्धघ्नं वै धनुरिन्द्रो वै यजमानो द्वयेः
 वाऽऽप इन्द्रो भयति यच्च क्षत्रियो यदु च यजमानस्तस्मादाहेन्द्रस्य वार्धघ्नम-
 सीति ॥ २७ ॥ अथ धाव विमार्ष्टि । मित्रस्यासि वरुणस्यासीति वाहोवै धनु-
 र्वाहुभ्यां वै राजन्पो यैनावरुणस्तस्मादाह मित्रस्यासि वरुणस्यासीति तदस्मै प्र-
 यच्छति स्वपायं वृत्रं वधेद्विति स्वपायं द्विपन्तं आरुण्यं वधेद्वित्येवैतदाह ॥ २८ ॥
 अयास्मै तिस्र इपूः प्रयच्छति । स यया मयमुया समर्धयेन परामिनुत्ति मेना से-
 यं पृथिवी सैषा इवा नाम्नाथ यया विदुः शयित्वा जीवति वा म्रियते वा ॥
 द्वितीया तदिदमन्तरिक्षं सैषा रुजा नाम्नाथ ययापैत्र राध्नोति सा तृतीया सा
 सौ श्रुः सैषा जुमा नामेता हि वै तिस्र इपवस्तस्मादस्मै तिस्र इपूः प्रयच्छति
 ॥ २९ ॥ ताः प्रयच्छति । प्रातैनं प्राञ्च प्रातैनं प्रत्यञ्चं प्रातैनं तिर्यञ्चं दिग्भ्य-
 पातेति तदस्मै सर्वा एव दिशोऽशरण्याः करोति तद्यदस्मै धनुः प्रयच्छति प्रीय-
 वाऽऽपतद्राज्यस्य यदुर्नृवीर्यकन्तमभिपिञ्चानोति तस्मादाऽऽस्यस्माऽऽपृथं प्रयच्छ-
 ति ॥ ३० ॥ अथैनमाविदो वाचयति । आविर्मर्षा इत्युनिक्तं मजापतिर्वाऽऽ-
 निक्तस्तदेनं मजापतयऽऽवेदयति सोऽस्मै सवमनुमन्यते तेनानुमतः सूपते
 ॥ ३१ ॥ आवित्तोऽऽग्निर्गृहपतिरिति । वृक्षं वाऽऽग्निस्तदेनं वृक्षेणऽऽवेदय-
 ति तदस्मै सवमनुमन्यते तेनानुमतः सूपते ॥ ३२ ॥ आवित्तोऽऽन्द्रो हृद्वथवा ॥
 ति । क्षत्रं वाऽऽन्द्रस्तदेनं क्षत्राणावेदयति तदस्मै सवमनुमन्यते तेनानुमतः सूपते
 ॥ ३३ ॥ आवित्तौ मित्रारुणौ धृतप्रताविति । प्राणोदानौ वै मित्रारुणौ तदेनं
 प्राणोदानाभ्यामावेदयति तावस्मै सवमनुमन्यते ताभ्यामनुमतः सूपते ॥ ३४ ॥
 आविचः पूषा विश्ववेदा इति । पशवो वै पूषा तदेनं पशुभ्य आवेदयति तेऽस्मै
 सवमनुमन्यते तेनानुमतः सूपते ॥ ३५ ॥ आवित्ते वावापृथिवी विश्वशम्भवावि-
 ति । तदेनमाभ्यां वावापृथिवीभ्यामावेदयति तेऽस्मै सवमनुमन्यते ताभ्यामनुमतः

सूयते ॥ ३६ ॥ आविस्तादितिरुशयेति । इयं वै पृथिव्यदितिस्तदेनमस्यै पृथि-
व्याऽआवेदयति तस्मै सवमनुमन्यते तथानुमतः सूयते तद्याभ्य एवैनमेतदेवताभ्य
आवेदयति ता अस्मै सवमनुमन्यन्ते ताभिर्नुमतः सूयते ॥ ३७ ॥ ब्राह्मणम्
॥ २ ॥ [३. ५.] ॥ द्वितीयोऽध्यायः ॥ [३३] ॥

केशवस्य पुरुषस्य । लोहायसमास्यऽआविध्यत्येष्टा दन्दशूका इति स-
र्वान्वाऽएष मृत्यूनतिमुच्यते सर्वान्विधान्यो राजसूयेन यजते तस्य जरैव मृत्युर्भ-
वति तद्योमृत्युर्धो यद्यस्तमेवैतद्वीतिनयति यदन्दशूकान् ॥ १ ॥ अथ पुत्केशवस्य
पुरुषस्य । न वाऽएष स्त्री न पुमान्पुत्केशवः पुरुषो यदहपुमांस्तेन न स्त्री यदु के-
शवस्तेनो न पुमाञ्चैतद्वयो न विरप्यं यन्ल्लोहायसं नैते क्रिमयो नाक्रिमयो यद-
न्दशूका अथ यन्ल्लोहायसंभवति लोहिता-इव हि दन्दशूकास्तस्मात्केशवस्य
पुरुषस्य ॥ २ ॥ अथैनं विधाः समारोहयति । प्राचीमारोह गायत्री त्वावतु रथ-
न्तरथसाम निवृत्स्तोमो वसन्त ऋतुर्ब्रह्म इविणम् ॥ ३ ॥ वृषिणामारोह । त्रि-
ष्टुप्त्वावतु बृहत्साम पञ्चदश स्तोमो ग्रीष्म ऋतुः क्षत्रं इविणम् ॥ ४ ॥ प्रतीची
मारोह । जगती त्वावतु वैरुपथ्यं साम सप्तदश स्तोमो वर्षा ऋतुर्विंश-
द्विषणम् ॥ ५ ॥ वृद्धीचीमारोह । अनुष्टुप्त्वावतु वैराज्यं सामैकाविंश स्तोमः
शरद्वतुः फुलं इविणम् ॥ ६ ॥ ऊर्ध्वमारोह । पार्श्विस्त्वावतु शाकरैवते सामनी
त्रिणवत्रयास्त्रिंशो स्तोमौ हेमन्तशिशिरावतु बृच्चो इविणमिति ॥ ७ ॥ तद्यदेनं
विशः समारोहयति । ऋतूनामेवैनमेतद्रूपमृतुनेवैतत्संवत्सरं समारोहयति स ऋतून्सं
वत्सरं समारोह्य सर्वमेवेदमुप्युपरि भवत्यर्गोमैवास्मादिदं सर्वं भवति ॥ ८ ॥
शार्दूल चर्मणो जघनार्धे । सीसं निहितं भवति तत्पदा मृत्यस्यति मृत्यस्तं नमुचेः
शिर इति नमुचिर्ह वै नामासुर आस तमिन्द्रो निविष्याथ तस्य पदा शिरोऽभितप्यौ
स यदभिष्ठित उवाचथ स उल्लङ्घस्तस्य पदा शिरः प्रचिच्छेद ततो रुद्राः समभव-
त्तद् सैनमनुभापते क्व गमिष्यामि क मे मोक्षयसऽश्रुति ॥ ९ ॥ तत्सीसेनापजघा-
न । तस्मात्सीसं मृदु स्रुतजवथ हि सर्वेण हि वीर्येणापजघान तस्माद्विरणयरूपं
सन्न क्रियच्छनार्हति स्रुतजवथ हि सर्वेण हि वीर्येणापजघान तदै स तन्नाष्टा रु-
द्राऽस्यपजघान तयोऽप्यैष एतन्नाष्टा रुद्राऽस्यतोऽपहन्ति ॥ १० ॥ अथैनं
शार्दूलचर्मा रोहयति । सोमस्य त्विपिरसीति यत्र वै सोम इन्द्रमत्यपवत् स यत्ततः

शार्ङ्गः समयत्नेन सोमस्य त्विषितुस्मादाह सोमस्य त्विषिरसीति तत्रैव मे त्वि-
 पिर्भूयादिति शार्ङ्गस्त्विषिमेवास्मिन्नेतदधाति तस्मादाह तत्रैव मे त्विषिर्भूयादिति
 ॥ ११ ॥ अथ रुक्ममथस्तादुपास्यति । मृत्योः पाद्रीत्यमृतमायुर्हिरण्यं तदमृतञ्चा-
 युपि प्रातिगतिप्रति ॥ १२ ॥ अथ रुक्मः शतवितृणो वा भवति । नववितृणो वा
 स यदि शतवितृणः शतायुर्वीड्यं पुरुषः शततेजाः शतवीर्यस्तस्माच्छतवितृणो
 यद्यु नववितृणो त्वेमे पुरुषे प्राणास्तस्मान्नववितृणः ॥ १३ ॥ तमुपरिष्ठाच्छीर्ष्णो
 निदधाति । ओजोऽसि महोऽस्यमृतमसीत्यमृतमायुर्हिरण्यं तदारिभ्यन्नमृतमायुर्दधा-
 ति तद्यदुक्माऽऽवयतो भवतोऽमृतमायुर्हिरण्यं तदमृतमेवैनमेतदायुषोभयतः परि-
 वृध्यति तस्मादुक्माऽऽवयतो भवतः ॥ १४ ॥ अथ बाहूऽऽवृहति । हिरण्यरूपा
 ऽऽवयतो विरोऽऽवृहतिविदधाति । सूर्यश्च । आरोहतं वरुण मित्रं गतं तत्तत्त्वत्ता-
 थामदिति त्रिति त्रिति वाहू धे मित्रावरुणौ पुरुषो तत्तत्तस्मादाहारोहतं वरुण मित्र
 गतंमिति तत्तत्त्वत्ताथामदिति त्रिति चेति ततः पश्यतः स्वं चारणं त्रेत्येवैतदाह
 ॥ १५ ॥ नैतेनोद्गृह्णीयात् । मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्येवोद्गृह्णीयाद्वाहू वै मित्रावरुणौ
 वाहूभ्यां वै राज्ञ्यो मैत्रावरुणस्तस्मान्मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्येवोद्गृह्णीयात् ॥ १६ ॥
 तद्यदेनमूर्ध्वाहुमाभिपिञ्चति । वीर्यं वाऽप्यतद्राज्यस्य यदाहुर्वीर्यं वाऽप्यतदपाधं
 रुसः सम्भृतो भवति येनैनमेतदभिपिञ्चति तेन्यऽहं वीर्यं वीर्यमपाधं रुसः सम्भृ-
 तो बाहू विलनाशिते तस्मादेनमूर्ध्वाहुमाभिपिञ्चति ॥ १७ ॥ आवासाय ॥ १८ ॥

तं चै माश्वं तिष्ठन्माभिपिञ्चति । पुरस्ताद्वाह्वयोऽभिपिञ्चत्यध्वर्युर्वा
 योनास्य पुरोहितो भवति पश्यादितरे ॥ १ ॥ सोमस्य-त्वा शुम्भेनाभि-
 पिञ्चासीति । वीर्येणैतदाहन्नेर्माभिमति वीर्येणैतदाह सूर्यस्य वर्चसोति
 वीर्येणैतदाह्रेन्द्रस्येन्द्रियेणेति वीर्येणैतदाह चत्राणां क्षत्रपातिरेधीति
 राक्षसापिराज एधित्येवैतदाहति दिधून्वाहीतिरेपरो वै दिदर इत्युत्प्रेक्षेनैतदहं
 तिनयति तस्मादाहति दिधून्वाहीति ॥ २ ॥ इमं देवाः । असपत्न्ये सुवध्वमितिप्र
 देवा आभ्रातृव्यथ सुवध्वस्तिरेवैतदाह महते क्षत्राय महते ज्यैष्ठ्यायेति नावति-
 रोहितमिवास्ति महते ज्ञानराज्यायेति महते जनानाथं राज्यायेत्येवैतदाह्रेन्द्रस्ये-
 न्द्रियायेति वीर्यायेत्येवैतदाह यदाह्रेन्द्रस्येन्द्रियायेतीप्रमृष्य पुत्रममुष्यं पुत्रमिति
 तद्यदेवास्य जन्म तत एवैतदाहास्यं विशऽति यस्यै विशो राजा भवत्येव वोऽमी

राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेति तदस्माद्ददत् सर्वमायं करोति ब्राह्म-
णमेवापोद्धरति तस्माद्ब्राह्मणोऽनायः सोमराजा हि भवति ॥३॥ शतम् ३२००॥
अथैतमभिषेकम् । कृष्णविषाणुवानुविष्टे वीर्यं वाऽणतदपां रसः सम्भृतो भ-
वति येनैतमेतदभिषिञ्चतीदं मे वीर्यं सर्वमात्मानमुपस्पृश्यादिति तस्माद्वाऽअनु-
विष्टे ॥ ४ ॥ सोऽनुविष्टे । म पुर्वतस्य वृषभस्य पृष्ठादिति यथायं पूर्वतोऽति-
ष्ठावा यथऽर्षभः पशूनतिष्ठानैवं वाऽण इदं सर्वमतिविष्ट्यर्वाग्निवास्माद्विदं
सर्वं भवति यो राजसूयेन यजते तस्मादाह म पुर्वतस्य वृषभस्य पृष्ठाश्रावश्चरन्ति
स्यसिच इषाताः ता आबहन्नक्षरागृह्णाता अहिं वृध्न्यमनु रीयमाणा इति ॥५॥
अथैनमन्तरेण शार्दूलचर्मणि विष्णुक्रमाञ्क्रमयति । विष्णोर्विक्रमणमासि विष्णोर्वि-
क्रान्तमसि विष्णोः क्रान्तमसीतीमे वै लोका विष्णोर्विक्रमणं विष्णोर्विक्रान्तं
विष्णोः क्रान्तं तदिमानेव लोकान्तसमारुह्य सर्वमेवेवमुपर्यपरि भवत्सर्वाग्निवास्मा-
द्विदं सर्वं भवति ॥ ६ ॥ अथ ब्राह्मणस्य पात्रे । स ए सवान्तसम्भवनयति त-
द्ब्राह्मणं राजानमनु यशः करोति तस्माद्ब्राह्मणो राजानमनुयशः ॥ ७ ॥ त-
द्योऽस्य पुत्रः भियतमो भवति । तस्माऽणतत्पात्रं मयञ्चतीदं मेऽयं वीर्यं पुनोऽनु-
संतनवदिति ॥८॥ अथ प्रतिपद्येस्य गार्हपत्यमन्वारवधे जुहोति । प्रजापते न स्यदेता-
न्यन्यो विद्वा रूपाणि परितः बभूव । यत्कामास्ते जुहमस्तस्योऽअस्त्वयममुष्य पि-
तेति तद्यः पुत्रस्तं पितरं करोति यः पिता तं पुत्रं तदेनवोवीर्यं व्यतिपजत्यसावस्य
पितेति तद्यः पिता तं पितरं करोति यः पुत्रस्तं पुत्रं तदेनवोवीर्यं व्यतिराज्य पुन-
रेव यथायथं करोति वयं स्वाम प्रथमो रयीणां स्वाहेत्याग्नीर्यैपेतस्य कर्मण
आशिर्पमैवैतवाशास्ते ॥ ९ ॥ अथ य एष सत्यस्रवोऽतिरिक्तो भवति । तमाग्नी-
धीये जुहोत्यतिरिक्तो वाऽण सत्यस्रवो भवत्यतिरिक्त आग्नीधीयो गार्हपत्ये
हवीं अपि श्रपयन्त्याहवनीये जुह्वत्यैपोऽतिरिक्तस्तदतिरिक्तोऽणवैतदतिरिक्तं द-
धात्पुत्तरार्धे जुहोत्येष स्योतस्य देवस्य दिक्कस्मादुवरार्धे जुहोति स जुहोति रुद्र
यत्ते क्विं परं नाम तस्मिन्हतमस्ममेष्टमासि स्वाहेति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

[४. २.] ॥

तद्योऽस्य स्वो भवति । तस्य शतं वा परःशतं वा गा उत्तरेणाहवनीयं स्था-
पयति तद्यदेवं करोति ॥ १ ॥ ब्रह्मणाद्वाऽअभिषिषिचानात् । इन्द्रियं वीर्यमुप-

चक्राम शश्वद्य एषोऽप्याथ रुतः सम्भूतो भवति येनैनमेतदभिषिञ्चति सोऽस्येन्द्रियं
वीर्यं निर्जघान तत्पशुष्वन्वचिन्दत्तस्मात्पशवो यशो यदेवन्वाविन्दत्तत्पशुष्वनु-
विद्येन्द्रियं वीर्यं पुनरात्मनश्च तथोऽप्येष एतद्वाहैवास्मान्निवन्निद्रियं वीर्यमपक्रामति
वरुणस्यो वाऽप्य यदाजमूयमिति वरुणोऽकरोदिति त्वेवैष एतत्करोति ॥ २ ॥
अथ रुधमुपावहरति । यद्वै राजन्यात्पराभवाति इधेन वै तदनुयुक्ते तस्माद्व्यमृणाव-
हरति ॥ ३ ॥ स उपावहरति । इन्द्रस्य वज्रोऽस्मीति वज्रो वै इय इन्द्रो वै युज-
मानो इधेन वाऽप्य इन्द्रो भवति युष्मत्तृपयो यदु च युजमानस्तस्मादाहेन्द्रस्य
वज्रोऽस्मीति ॥ ४ ॥ जमन्तर्वैद्यभ्यश्चतुर्थं युनाक्ति । मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः
प्रशिषा युजस्मीति वाहू वै मित्रावरुणौ वाहुभ्यां वै राजन्वो मैत्रावरुणस्तस्मादाह
मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युजस्मीति ॥ ५ ॥ तं चतुर्जं युनाक्ति । स
जघनेन सज्जोऽग्रेण शाला येनैव दक्षिणा युन्ति तेन प्रतिपद्यते तं जघनेन चा-
त्वात्तयग्रेणाग्नीध्रमुचच्छति ॥ ६ ॥ तस्मातिष्ठति । अन्वथायै त्वा स्वप्रापैत्वेत्यनास्यै
त्वेत्येवैतदाह यदाहाव्यथायैत्वेति स्वप्रापे स्वेति उसाय त्वेत्येवैतदाहारिणोऽश्नुन
इत्यर्जुनो ह वै नामेन्द्रो यदस्य गुह्यं नाम इधेन वाऽप्य इन्द्रो भवति युष्म-
त्तृपयो यदु च युजमानस्तस्मादाहारिणोऽश्नुन इति ॥ ७ ॥ अथ दक्षिणायु-
न्यमुपार्पति । बहुतां मसवेन जयेति विशो वै परुतो विशा वै तुलश्चियो जयति
यजिज्ञगीपति तस्मादाह बहुतां मसवेन जयेति ॥ ८ ॥ अथ मध्ये गुवामुचच्छति ।
आपाम म्रनसेति म्रनसा वाऽइदं सर्वमाप्तं तन्म्रनसेवैतत्सर्वमाप्नोति तस्मादाहा-
पाम म्रनसेति ॥ ९ ॥ अथ धनुरास्त्र्यां गामुपस्पृशति । सुमिन्द्रियेणेतीन्द्रियं वै
वीर्यं गाव इन्द्रियमेवैतद्वीर्यमास्त्र्येऽथाह जिन्तामीमाः कुर्वेऽहमा इति ॥ १० ॥
तद्यत्स्वस्य गोपूषच्छति । यद्वै पुरुषात्पराभवाति यशो वा किञ्चिद्वा स्वयं दैवास्य
तत्पतमाभिवाभ्युपक्रामति तस्मादेवैतदिन्द्रियं वीर्यं पुनरात्मनश्च तस्मात्स्व-
स्य गोपूषच्छति ॥ ११ ॥ तस्मै तावन्मात्रीर्वा भूयसीर्वा प्रतिददाति । न वाऽप्य
फूरकर्मणे भवति यद्यजमानः फूरमिव वाऽप्यतत्करोति यदाह जिन्तामीमाः कुर्वेऽहमा
इति तथो हास्यैतदफूरं कृतं भवति तस्माच्चावन्मात्रीर्वा भूयसीर्वा प्रतिददाति ॥ १२ ॥
अथ दक्षिणानाचच्छति । सोऽग्रेण यूपं दक्षिणेन वेदि येनैव दक्षिणा युन्ति तेन प्रति-
पद्यते तं जघनेन सज्जोऽग्रेण शालामुचच्छति ॥ १३ ॥ मा न इन्द्रते वयं तुरापाद ।
— ३६ — निष्ठा इयमाधि यं वज्रहस्ता रश्मीन्देव यमसे स्वदधानि-

तुयच्छेत्सेवेतयाभीशवो वै रथस्यस्त्वमादाहा रथीन्देव यपसे स्वध्वानित्यथ रथत्रिमो-
चनीगानि जुहोति प्रीतो रथो विमुच्याताऽइति तस्माद्रथविमोचनीयानि जुहोति ॥ १४ ॥
स जुहोति अग्नये गृहपतये स्वाहेति स यदेवाग्नेयं रथस्य तदेवेतेन प्रीणाति ब्रह्मा
वाऽआग्नेया रथस्य ब्रह्मनेवेतेन प्रीणाति श्रीर्वै गार्हपतं यावतो-यावत ईष्टे तच्छि-
यमेवास्यैतद्गार्हपतं राज्यमभिविमुच्यते ॥ १५ ॥ सोमाय वनस्पतये स्वाहेति ।
वयानि वै वानस्पत्यानि चक्राणि रुध्यानि चानमानि च तेभ्यो न्वेवेतद्वनस्पतेभ्यो-
ऽरिष्टिं कुरुते सोमो वै वनस्पतिः स यदेव वानस्पत्यं रथस्य तदेवेतेन प्रीणा-
ति ब्रह्मणै वै वानस्पत्यानि रथस्य दारुण्येवेतेन प्रीणाति सत्रं वै सोमः सत्र-
मेवास्यै तद्राज्यमभिविमुच्यते ॥ १६ ॥ मरुतामो नसे स्वाहेति । स यदेव मारुतं
रथस्य तदेवेतेन प्रीणाति चत्वारोऽश्वा रथः पञ्चमो वा सव्यपृसारथी ते सप्त
सप्त-सप्त वै मारुतो गणाः सर्वेवेतेन रथं प्रीणाति विशो वै मरुतो विशमेवास्यै-
तद्राज्यमभिविमुच्यते ॥ १७ ॥ इन्द्रस्येन्द्रियाय स्वाहाति । स यदेवेन्द्रं रथस्य तदे-
वेतेन प्रीणाति सव्यपृष्ठा वाऽयेन्द्रो रथस्य सव्यपृष्ठांवेतेन प्रीणातीन्द्रियं वै वीर्यमिन्द्र
इन्द्रियमेवास्यैतद्वीर्यं राज्यमभिविमुच्यते ॥ १८ ॥ अथ वाराह्याऽउपानहाऽउपमु-
च्यते । अग्नौ इ वै देवा घृतकुम्भं प्रवेशयांचकुस्ततो वराहः सम्बभूव तस्माद्व-
राहो मेदुरो घृतादि सम्भूतस्तस्माद्वराहे गावः संजानते स्यमेवेतद्रसमभिसंजानते
तत्पशून्मेवेतद्रसेम्रतिष्ठति तस्माद्वाराह्याऽउपानहाऽउपमुच्यते ॥ १९ ॥ अथे-
मां मत्पेवेचमाणो जपति । पृथिवि मातर्मा मा हिंसीमीमांऽअहं स्वामिति वरुणाद्
वाऽअभिपिपिचानात्पृथिवी विभर्गाचकार महद्वाऽअयमभूद्योऽभ्यपेचि यद्वै मायं
नावहणीयादिति वरुण उ इ पृथिव्यै विभर्गाचकार यद्वै मेयं नावधून्वीतेति तदन्न-
येवेतन्मित्रघेयमकुरुत न हि माता पुत्रं हि नस्ति न पुत्रो मातरं ॥ २० ॥ वरु-
णस्यो वाऽएव युद्राजसूयम् । पृथिव्यु हैतस्माद्विधेति महद्वाऽअयमभूद्योऽभ्यपेचि
यद्वै मायं नावहणीयादित्येष उ हास्यै विभेति यद्वै मेयं नावधून्वीतेति तदन्यै
तन्मित्रघेयं कुरुते न हि माता पुत्रं हि नस्ति न पुत्रो मातरं तस्मादेवं जपति
॥ २१ ॥ सोऽवातिष्ठति । इह्यसः शुचिपद्वसुरन्तरिचसद्धोता चेदिपद्वितिधुरो-
णमुत् । नृपद्वरमुदतसद्वयोमसद्वजा गोत्रा अतत्रा अद्रिजा अतं बृहदित्येताम-
तिच्छन्दसं जपन्नेषा वै सर्वाणि छन्दांसि यद्वतिच्छन्दास्तथैवं पाप्मा नान्वति-
ष्ठति ॥ २२ ॥ तं न संजहोतान्वतिष्ठेत् । नैवं लोकमन्वतिष्ठायं मुपुत्राणो-

ऽन्वयास्यादिति तथैव सूर्यमेव स्थवाहन आदधाति ततोऽवाङ्मयमवते तथा तं लोकं
 नान्ववतिष्ठति यथैव सुपुत्राणोऽन्वयास्यात् ॥ २३ ॥ उचरेणाहवनीयं पृथग्निह-
 वृतो भवति। स स्थवाहनस्य वृत्तिमन्यतुष्यन्दथैव शतधानौ प्रहृत्वावाध्नाति ॥ २४ ॥
 औदुम्बरीथैव शाखापुष्पद्वयं तयोरेत्यतरमुपस्पृशतीदस्यागुरस्यागुर्येयि धेहि यु-
 क्तसि वृक्षोऽसि वृक्षो मयि धेहीति तदागुर्वर्च आत्सन्धत्ते ॥ २५ ॥ अथौदुम्बरीथैव
 शाखापुष्पस्पृशति । ऊर्गस्यूर्गं मयि धेहीति तदूर्गमात्सन्धत्ते तस्यैतस्य कर्मण एता-
 वेषु शतधानौ प्रवृक्षौ वृत्तिना तौ प्रहृत्वा ददाति प्रहृत्वा हि यज्ञं दक्षिणतोऽभिगो-
 पायति तस्मात्तौ प्रहृत्वा ददाति ॥ २६ ॥ अग्रेण मैत्रावरुणस्य धिष्यपम् । मै-
 त्रावरुणी पयस्या निहिता भवति तामस्य बाहूऽअभ्युपावहरतीन्द्रस्य वा वीर्यकृ-
 तो बाहूऽअभ्युपावहराप्तेति पशूनां वाऽप्य इतो यत्पयस्या तत्पशूनामेवास्यैतमुत्तं
 बाहूऽअभ्युपावहरति तयन्मैत्रावरुणो भवति मित्रावरुणाऽब हि बाहू तस्मान्मैत्रावरु-
 णी भवति ॥ २७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [४. ३.] ॥ तृतीयः प्रपाठकः ॥ कण्डि-
 कासंख्या ११९ ॥ ॥

मैत्रावरुणा पयस्याया मचरति । तस्या अग्निष्ट एव त्विष्टदूधमवत्पथास्मान्-
 आसन्दीमाहरन्त्पुपरिमृशं वाऽप्य जयति यो अयत्पन्तरिक्षमथं त्वेनमुपपातिनम-
 प्स्वादिमाः मत्रा उपासते तस्मादस्माऽआसन्दीमाहरन्ति सैषा स्वादिरी वितृणा भव-
 ति येषु वृध्व्युता भरतानाम् ॥ १ ॥ तामग्रेण । मैत्रावरुणस्य धिष्यपं निदधाति
 स्योनासि सुप्रदाम्सीति शिवामेवैतच्छर्मा करोति ॥ २ ॥ अधार्थापासमास्तृणाति ।
 क्षत्रस्य योनिर्मासीति तथैव क्षत्रस्य योनिस्तोषेवैतत्करोति ॥ ३ ॥ अपैनमासादयाति ।
 स्योनामासीद सुप्रदामासीदिति शिवाथैव शर्मासासीदस्येवैतदाह क्षत्रस्य योनिमा-
 सीदिति तथैव क्षत्रस्य योनिस्तस्यामेवैतमेतद्व्याति ॥ ४ ॥ अध्यान्तराथैव अभि-
 ण जपति । निपसाद धृतव्रत इति धृतव्रतो वै राजा न वाऽप्य सर्वस्माऽइव
 वदनाय न सर्वस्माऽइव कर्मणे वदेव साधु वदेद्यत्साधु कुर्यात्तस्मै वाऽप्य च यो-
 शिपथेतौ इ वै क्रौ मनुष्येषु धृतव्रतौ तस्मादाह निपसाद धृतव्रत इति वरुणः पु-
 स्त्यास्तेषां विशो वै पस्त्या विच्छेत्सेवैतदाह साम्राज्याय सकतुरिति राज्यायेत्ये-
 वैतदाह यदाह साम्राज्याय सकतुरिति ॥ ५ ॥ अध्यास्यै पञ्चाक्षान्याणां वाचपति आभि-
 भ्रस्येतास्ते पञ्च दिशः कल्पन्तामित्येष वाऽश्यानामभिभूयैतत्कालेरेव हि सर्वान्पा-

नोऽवलीयाधसं कुरुते तद्यदेवुधं सम्प्रयच्छन्ते तेषामवस्यसप्तसथापूर्वमसदिति
 तस्मादेवुधं सम्प्रयच्छन्ते ॥१९॥ अथ सजातश्च भविष्यता च । एतेन स्पष्टेन
 पूर्वान्नौ शुक्रस्य पुरोरुचाधिदेवं कुरुतोऽचा वै शुक्रोऽस्तारमेवैतत्कुरुतः ॥२०॥ अथ
 मन्थिनः पुरोरुचाविमित विमिनृतः । आचो वै मन्थी तदस्तारमेवैतत्कुरुताधस्मा-
 ऽपतद्वाचं जनयतस्तस्मान्मन्थिनः पुरोरुचा वितामं विमिनृतः ॥ २१ ॥ अधाध्वर्युः ।
 चतुर्थीतप्राज्यं गृहीत्वाधिदेवने हिरण्यं निधाय जुहोत्यग्निः पृथुर्धर्मणस्पतिर्नुषाणो-
 ऽश्वग्निः पृथुर्धर्मणस्पतिराज्यस्य वेतु स्वाहोति ॥ २२ ॥ अधाचाक्षिपति । स्वा-
 हाकृताः सूर्यस्य रश्मिभिर्वनधर्युः सजातानां मध्यमेष्टवायेत्येष वाऽश्वग्निः पृथु-
 र्युदाधिदेवन तस्यैतेऽङ्गारा यदस्तास्तेवैतेन श्रीणाते तस्य इ वाऽप्यनुमतां प्रेषु-
 हन्त्येव यो वा राजसूनेन यजेते यो वैतुदेव वेदैतेष्वजेष्वहर्गा दीव्यध्वामिति पूर्वा-
 न्नित्वाहौ दक्षिणा ॥ २३ ॥ अधाहाग्नये स्विष्टकृतेऽनुमूर्हति । तद्यदन्तरैणाहुतीऽ-
 पतत्कर्म क्रियतऽप्य वै प्रजापातिर्येषु यजुस्तायते तस्मादिमाः मनाः प्रजाता एत-
 म्ब्रवाप्येतर्हन्तु प्रजायन्ते तदेन मध्यत एवैतस्य प्रजापतेर्दधाति मध्यतः सुवति त-
 स्मादन्तरैणाहुतीऽपतत्कर्म क्रियतऽन्नाध्वाग्निरुधं स्विष्टकृत यजेति वृषदकृते
 जुहोति ॥ २४ ॥ अथेहामादधाति । उपहूतायामिहायामप्य उपसृज्य माहेन्द्रं प्र-
 मृच्छाति माहेन्द्रं प्रहं पृष्टीत्या स्तोत्रमुणकरोति तथै स्तोत्राय मुमीवति स उणवरो-
 इति सोऽन्ते स्तोत्रस्य भवत्यन्ते मल्लस्य ॥ २५ ॥ आद्यणम् ॥ १ [४, ४.] ॥

वरुणाद वाऽश्वभिपिपिचानाङ्गोऽपचक्राम । वीर्यं वै भूर्गप्य विष्णुर्वज्रः
 सोऽस्मादुपचक्राम शुच्यु एषोऽपाधं रुतः सम्भृतो भवति येनैनेमेतदभिपिञ्च-
 त्ति सोऽस्य भर्गं त्रिजघान ॥ १ ॥ तमेताभिर्देवताभिरनुसप्तसर्पत् । रावित्रा प्रस-
 वित्रा मरुस्वत्या वाचा तृष्णा रुषेः पूष्णा पशुभिरुन्ध्रेणास्मे वृहस्पतिना ब्रह्मणा व-
 ऋणेनैजसाग्निना तेजसा भोगेन राज्ञा विष्णुनेव दशम्या देवतयान्वरिन्द ॥२॥
 तद्यदेनमेताभिर्देवताभिरनुसप्तसर्पत् । तस्मात्सधर्मणो नाप्राप्य यदशमेऽदन्मसुतो
 भवति तस्मादशपेषोऽथो यदश-दशैकैकं चममसुप्रसृष्टा भवान्ति तस्मादेव दशपे-
 यः ॥ ३ ॥ तदाहुः । दश पितामहान्तस्मोययान्तस्त्वयाय प्रसवेत्तपो हास्य सोमवी-
 षमश्नुते दशपेषो ह्रीवि चदै ज्या द्वौ गीनित्येव पितामहान्तस्मोययान्विन्दन्ति तस्मा-
 देता एव देवताः संख्याय प्रसर्पेत् ॥ ४ ॥ एताभिर्देवताभिर्ब्रह्म एतस्य सो-

सोमपीथपाशनुत । तथोऽष्ट्वैष एताभिरेव देवताभिरेतस्यसोमपीथमश्नुते तस्मादेता
एव देवताः संख्याय प्रसर्पेदथ यद्वैषोदवसानीयोष्टिः संतिष्ठतऽएतस्याभिपेचनीय-
स्य ॥ ५ ॥ अथैतानि इवींषि निर्वपति । सावित्रं द्वादशकपालं
वाष्टाकपालं वा पुरोडाशं सविता वै देवानां प्रसविता सवितृममूत
एव तद्वत्पणोऽनुममसर्पत्तथोऽष्ट्वैष एतत्सवितृममूत एवानु ममूतसर्पति तत्रैकं
पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ ६ ॥ अथ सारस्वतं चरुं निर्वपति । वाग्वै सरस्वती वा-
चैव तद्वदुणोऽनुममसर्पत्तथोऽष्ट्वैष एतद्वाचैवानुममूतसर्पति तत्रैकं पुण्डरीकं
प्रयच्छति ॥ ७ ॥ अथ स्वाष्टं दशकपालं पुरोडाशं निर्वपति । स्वाष्टा वै रुपाया-
मीषे त्वष्ट्रेव तद्वत्पैतृदुणोऽनुममसर्पत्तथोऽष्ट्वैष एतत्स्वष्ट्रेव रुष्ट्रेनुममूतसर्पति त-
त्रैकं पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ ८ ॥ अथ पौष्णं चरुं निर्वपति । पशवो वै पूषा प-
शुभिरेव तद्वदुणोऽनुममसर्पत्तथोऽष्ट्वैष एतत्पशुभिरेवानुममूतसर्पति तत्रैकं पुण्ड-
रीकं प्रयच्छति ॥ ९ ॥ अथैन्द्रमेकादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति । इन्द्रियं वै
वीर्येन्द्र इन्द्रियेणैव तद्वद्वीर्येण वरुणोऽनुममसर्पत्तथोऽष्ट्वैष एतद्वीन्द्रियेणैव वीर्ये-
णानुममूतसर्पति तत्रैकं पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ १० ॥ अथ बार्हस्पत्यं चरुं ति-
र्वपति । ब्रह्म वै बृहस्पतिर्ब्रह्मणैव तद्वदुणोऽनुममसर्पत्तथोऽष्ट्वैष एतद्ब्रह्मणैवा-
नुममूतसर्पति तत्रैकं पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ ११ ॥ अथ वाहुणं यवमयं चरुं ति-
र्वपति । म पेनैवौजसेमाः मजा वरुणोऽष्ट्वहातेनैव तद्वदौजसा वरुणोऽनुममसर्पत्तेनो
ऽष्ट्वैष तद्वदौजसानुममूतसर्पति तत्रैकं पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ १२ ॥ उपसदो दश-
म्पो देवताः । तत्र पञ्च पुण्डरीकाण्युपप्रयच्छति तां द्वादशपुण्डरीकां च चरुं प्रति
मुञ्चते सा दीक्षा तथा दीक्षया दीक्षते ॥ १३ ॥ अथ यद्द्वादश भवान्ति ।
द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य सर्वं वै संवत्सरः सर्वेर्षेर्षेनमेतदीक्षति यानि पुण्डरी-
काणि तानि दिवो रुं तानि सप्तत्राणां रूपं ये वृधकास्तेऽन्तरिक्षस्य रूपं
यानि विसानि तान्यस्यै तदेनमेष्टु लोकेऽपि दीक्षयति ॥ १४ ॥ अथ राजानं
क्रीत्वा । वेधोपनम परिवहन्ति ततोऽर्धमासन्त्यामासाय प्रचरत्यथ य एषोऽर्धो-
ब्रह्मणो श्वे निहितो भवति तस्मासन्त्यामासायातिध्येन प्रचरति यदातिध्येन प्रच-
रत्यथोपसद्भिः प्रचरति यदोपसद्भिः प्रचरति ॥ १५ ॥ अथैतानि इवींषि नि-
र्वपति । आग्नेयमष्टाकपालं पुरोडाशं सौम्यं चरुं वैष्णवं त्रिकपालं वा पुरो-
डाशं चरुं वा तेन यथेष्टवैवं यजते ॥ १६ ॥ तदु तथा न कुर्यात् । हलति वा

एष यो यज्ञपथोदित्येने वा ऽएष यज्ञपथाय उपसत्पथादेति तस्मादुपसत्पथादेव
 नेयात् ॥ १७ ॥ स यदग्निं यजति । अग्निर्नैवेतसेनसानुमध्यं संपत्य
 यत्सोमं यजति सोमेनैवेतद्वाहानुमध्यं संपत्य यद्विष्णुं यजति यज्ञो वै
 विष्णुस्तद्यज्ञं प्रत्यक्षमाप्नोति तं प्रत्यक्षमाप्त्वात्मन्कुरुते ॥ १८ ॥ स एष सप्तदशो-
 ऽग्निष्टोमो भवति। सप्तदशो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तद्यज्ञं प्रत्यक्षमाप्नोति तं प्र-
 त्यक्षमाप्त्वात्मन्कुरुते ॥ १९ ॥ तस्य द्वादश प्रथमगर्भाः षष्टौषो दक्षिणा । द्वाद-
 श वै मासाः सवत्सरस्य संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तद्यज्ञं प्रत्यक्षमाप्नोति तं
 प्रत्यक्षमाप्त्वात्मन्कुरुते ॥ २० ॥ तासां द्वादश गर्भाः । वायुर्विध्यं शतिश्चतुर्विध्यं शति
 र्वृं सवत्सरस्यार्धमासाः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तद्यज्ञं प्रत्यक्षमाप्नोति तं
 प्रत्यक्षमाप्त्वात्मन्कुरुते ॥ २१ ॥ तां ब्रह्मणे ददाति । ब्रह्माग्निं यज्ञं दक्षिणतोऽभि-
 गोपायति तस्मात्ता ब्रह्मणे ददाति हिरण्यवीथ्यं जमुद्वाधे रुक्मं ध्वजे हिरण्य-
 यौ प्राकाशावध्वर्युभ्यामुभं प्रस्तोत्रे वज्रां मैत्रावरुणाय ऽर्पणं प्राद्वणाच्छ धिग्ने
 वाससी नेष्टापेनृभ्यामन्यतरतोयुक्तं यवाचितमच्छावाकाय मामग्नीध्रे ॥ २२ ।
 ता वाऽएताः । द्वादश वा त्रयोदश वा दक्षिणा भवन्ति द्वादश वा वै त्रयोदश
 वा सवत्सरस्य मासाः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तद्यज्ञं प्रत्यक्षमाप्नोति तं
 प्रत्यक्षमाप्त्वात्मन्कुरुते ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [४.५.] ॥ चतुर्थोऽध्यायः [३४]

आग्नेयोऽष्टाकपालः पुरोडाशो भवति । तं पूर्वार्धेऽष्टासादयत्यैन्द्र युका-
 दशकपालः पुरोडाशो भवति सौम्यो वा चरुस्तं दक्षिणार्धेऽष्टासादयति वैश्वदे-
 वश्चरुर्भवति तं पृथार्धेऽष्टासादयति मैत्रावरुणी षण्डस्या भवति तामुत्तरार्धेऽष्टा-
 सादयति नार्हसात्यश्चरुर्भवति तं मध्यऽष्टासादयत्येषु चरुः पृश्निविलस्तयत्तु
 हवीं ध्वपि भवन्ति तेषां पृश्निविलानि तस्माच्च पृश्निविलो नाम ॥ १ ॥ तद्यदेतेन
 राजसूययाजी यजते । यदेवैनं दिशः समारोहयति यदतून्यस्तोमान्यच्छन्दाधिसि
 तस्मादेवैनमेतेन निष्क्रीणाति स यदेतेन राजसूययाजी न यजेतोद्वाह मागेत्सु व
 पतेत्तस्माद्वाऽएतेन राजसूययाजी यजते ॥ २ ॥ स यदानेयेनाष्टाकपालेन पु-
 रोडाशेन प्रचरति । यदेवैनं प्राचीं दिशं समारोहयति यदतून्यस्तोमान्यच्छन्दा
 धिसितस्मादेवैनमेतेन निष्क्रीणाति सध्वस्तु वार्हस्पत्ये चराववनयति ॥ ३ ॥ स
 यदेन्नेणेकादशकपालेन पुरोडाशेन प्रचरति । सौम्येन वा चरुणा यदेवैनं दक्षिण

दिशथसमारोहयति यदृतून्यत्स्तोमान्यच्छन्दाधिसि तस्मादेवैनमेतेन निष्क्रीणाति
सथस्रवं वार्हस्पत्ये चराववनयति ॥ ४ ॥ अथ युदैश्वदेवेन चरुणा प्रचरति ।
युदैवेनं प्रतीचीं दिशथसमारोहयति यदृतून्यत्स्तोमान्यच्छन्दाधिसि तस्मादेवैनमे-
तेन निष्क्रीणाति सथस्रवं वार्हस्पत्ये चराववनयति ॥ ५ ॥ अथ युनैत्रावरुणा
पयस्या प्रचरति । युदैवेनमुदीचीं दिशथ समारोहयति यदृतून्यत्स्तो-
मान्यच्छन्दाधिसि तस्मादेवैनमेतेन निष्क्रीणाति सथस्रवं वार्हस्पत्ये
चराववनयति तथुत्सथस्रवान्वार्हस्पत्ये चराववनयति सर्वत एवास्मिन्ने-
तदन्ताय दधाति तस्मादु दिशो दिश एव शस्तेऽन्नाद्यमाभिक्षियते ॥ ६ ॥
अथ युद्वार्हस्पत्येन चरुणा प्रचरति । युदैवेनमूर्ध्वा दिशथ समारोहयति यद-
ृतून्यत्स्तोमान्यच्छन्दाधिसि तस्मादेवैनमेतेन निष्क्रीणाति ॥ ७ ॥ स य एष आग्ने-
योऽष्टाकपालः पुरोडाशो भवति । तस्य द्विरण्यं दक्षिणाग्नेपो वाऽएष यज्ञो भव-
त्यग्ने देतो द्विरण्यं तस्माद्विरण्यं दक्षिणा तदग्नीषे ददात्यग्निर्वाऽ एष निश-
नेन यदाग्नीधस्तस्माच्चदग्नीषे ददाति ॥ ८ ॥ अथ य एष ऐन्द्र एकादश-
कपालः पुरोडाशो भवति । तस्यऽर्धभो दक्षिणा स हैन्द्रो यदपमो ययु सो-
म्यश्चरुर्भवति तस्य वधुर्गौर्दक्षिणा स हि सौम्यो यद्वसुस्तं ब्रह्मणे ददाति ब्रह्मा
हि यज्ञं दक्षिणतोऽभिगोपायति तस्मात्तं ब्रह्मणे ददाति ॥ ९ ॥ अथ य एष
वैश्वदेवश्चरुर्भवति । तस्य धूपनौर्दक्षिणा भूमा वाऽएतद्रूपायां यत्पृपतो
गौर्द्विशो वै विश्वे देवा भूमा वै विद् तस्मात्पृपनौर्दक्षिणा स थ होत्रे ददाति
होता हि भूमा तस्माच्चथ होत्रे ददाति ॥ १० ॥ अथ येषां मैत्रावरुणी पयस्था
भवति । तस्यै वशा दक्षिणा सा हि मैत्रावरुणी युवशा यदि वशां न विन्दे-
दपि यैव का चाप्रपीता स्यात्सर्वा देव वशां प्रपीता तामध्वर्युभ्यां ददाति
माणोदानौ वाऽअध्वर्युं शणादानौ मित्रावरुणौ तस्मात्तामध्वर्युभ्यां ददाति
॥ ११ ॥ अथ य एष वार्हस्पत्यश्चरुर्भवति । तस्य शिवपृष्ठो गौर्दक्षिणैषा
वा ऊर्ध्वा बृहस्पतोर्दक्षिणैषा जपरिष्ठादर्यम्यः पुन्यास्तस्माच्छिवितपृष्ठो वार्हस्पत्यस्य
दक्षिणा तं ब्रह्मणे ददाति बृहस्पतिर्वै देवानां ब्रह्मैष वाऽएतस्य ब्रह्मा भवति
तस्मात्तं ब्रह्मणे ददाति स हैतेनापि विष्टान्नाज्यन्नाद्यकामो यजेत तदस्मिन्त-
र्वतोऽन्नाद्यं दधाति स हान्नाइ यव भवति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [५.१]

स वै प्रयुजाथे हविर्भिर्यजते । तद्यस्ययुजाथे हविर्भिर्यजत ऽधृतृन्वाऽएत
 त्पुषाणो युक्ते तऽएनपृतवो युक्ता वहन्त्यृतृन्वा प्रयुक्ताननुचरति तस्मात्प्रयु
 जाथे हविर्भिर्यजते ॥ १ ॥ तानि वै द्वादश भवन्ति । द्वादश वै मासाः संव
 स्सरस्य तस्माद्द्वादश भवन्ति मासि मासि यजेतेत्याहुः को वेद मनुष्यस्य
 तस्मान्न मासि मासि यजेत शम्भापरान्याधे शम्भापरान्याधऽएव पद्भिर्यजते
 माह यातुथ पुनरावृत्तः शम्भापरान्याधे शम्भापरान्याधऽएव पद्भिर्यजते ॥ २ ॥
 तदु तथा न कुर्यात् । पदेनैतानि पूर्वाणि हवींथपि निर्वपति समान
 वहींथपि तासां देवतानाथे रूपं यथा शिशिरे युक्त्वा प्राञ्च आपावृषं यायुस्तपु
 दृतून्युक्ते तऽएनथ पृतवो युक्ताः प्राञ्च आपावृषं वहन्ति पद्भ्यर्ज्ययुक्ताना
 मावृषमनुचरति पूर्वाग्निवाहां द्वौ दक्षिणा ॥ ३ ॥ पदेवोचराणि हवींथपि निर्व
 पति । समानवहींथपि तासां देवतानाथे रूपं यथा पुनरावृत्तैरन्वापैकमाभितप
 दृतून्युक्ते तऽएनथ पृतवो युक्ता वार्षिकमाभिवहन्ति पद्भ्यर्ज्ययुक्तान्वार्षि
 कमनुचरति पूर्वाग्निवाहां द्वौ दक्षिणा तद्यत्पूर्वाग्निवाहो दक्षिणाऽर्ज्यन्वाऽएत
 त्पुषाणो युक्ते वहन्ति वाऽभनद्वाहस्तस्मात्पूर्वाभनवाहो दक्षिणा ॥ ४ ॥
 तदस्मैतस्य कुरुपञ्चाला आहुः । अतवो वाऽअस्मान्युक्ता वहन्त्यृतृन्वा प्रयु
 क्ताननुचराम इति युदेयाथे राजानो राजसूयमाग्निं आसुस्तद्वस्म तदुभ्याहुः ॥
 ॥ ५ ॥ अग्निपोऽष्टाकपालः पुरोडाशो भवति । सौम्यश्चक्रुः सावित्रो द्वादश
 कपालो वायुकपालो वा पुरोडाशो वार्षस्पत्यश्चक्रुस्वाधो दशकपालः पुरोडाशो
 वैश्वानरो द्वादशकपाल एतानि पदपूर्वाणि हवींथपि भवन्ति ॥ ६ ॥ शतम् ३४०६
 पदेवोचरे चरवः ॥ सारस्वतस्तथक्रुः पार्ष्ण्यश्चक्रुर्भरश्चक्रुः क्षैत्रपत्यश्चक्रुर्वाहणश्चक्रुः
 दित्यश्चक्रुः ॥ ७ ॥ पद्भ्यर्ज्ये चरवः ॥ ८ ॥ अथ रयेनीं विचित्रगर्भांश्च दित्याऽञ्जालभते
 तस्या एवैवावृषाष्टापथं वशायाऽह्यं वाऽआदितिरस्या एवैनमेतद्गर्भं करोति तस्या
 एतादृश्येव श्येनी विचित्रगर्भादक्षिणा ॥ ९ ॥ अथ पृथ्वीं विचित्रगर्भांश्च दित्याऽञ्जालभते
 तस्या एवैवावृषाद्विशो वै मरुतो विशांश्चैनमेतद्गर्भं करोति तस्या एतादृश्येव पृथ्वी
 विचित्रगर्भा दक्षिणा ॥ १० ॥ एतौ पशवन्धौ । तदेतवेवमन्तावन्यथेवाञ्जालभन्ते
 यामदित्याऽञ्जालभन्त ऽआदित्येभ्यस्ताञ्जालभन्ते सर्वे वा ऽआदित्याः सर्वेस्मै
 वैनमेतद्गर्भं करोति यां मरुद्भ्य आञ्जालभन्ते विन्धेभ्यस्तां देवेभ्य आञ्जालभन्ते सर्वे वै
 देवाः सर्वेस्मैवैनमेतद्गर्भं करोति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [५. २.]

अभिषेचनीयेनेष्टा । केशाञ्च वपते तथत्केशाञ्च वपते वीर्यं वाऽएतदपाथ रसः
 सम्भृतो भवति येनैनमेतदभिषिञ्चति तस्याभिषिक्तस्य केशान्वधमान्प्राप्नोति स
 यत्केशान्वपेतैताथ श्रियं जिज्ञां विनाशयेद्व्युद्वह्यस्मात्केशाञ्च वपते ॥ १ ॥
 संवत्सरं न वपते । संवत्सरसंमिता वै यतर्चया तस्मात्संवत्सरं न वपते स एष यत-
 विसर्जनीपोपयोगो नाम स्तोमो भवति केशवपनीयः ॥ २ ॥ तस्यैकविधं शं मातः-
 सवनं ॥ सप्तदशं माध्यन्दिनं सवनं पञ्चदशं तृतीयसवनं महोक्थः सह
 पोदाग्निना सह रात्र्या ॥ ३ ॥ ऋद्धाधन्तरः संधिर्भवति । एष एवैकविधं शोऽय एष
 तपति स एतस्मादेकविधं शोऽय एष तपति स एतस्मादेकविधं शोऽय एष तपति
 पञ्चदशादस्यावेव शिष्टं प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठिति ॥ ४ ॥ तस्य रथन्तरं पृ भवति । इयं
 वै रथन्तरमस्यामेवैतत्प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठितप्रत्यतिरात्रो भवति प्रतिष्ठा वाऽप्रतिरात्रस्त-
 स्मादतिरात्रो भवति ॥ ५ ॥ स वै न्येव वर्तयते । केशाञ्च वपते वीर्यं वाऽएत-
 दपाथ रसः सम्भृतो भवति येनैनमेतदभिषिञ्चति तस्याभिषिक्तस्य केशान्वध-
 मान्प्राप्नोति स यत्केशान्वपेतैताथ श्रियं जिज्ञां विनाशयेद्व्युद्वह्यस्मात्केशाञ्च वपते
 तदास्मन्येवैताथ श्रियं नियुनक्ति तस्मान्पेव वर्तयते केशान्न वपते तस्यैवैव य-
 तर्चया भवति यावज्जीवं नास्यां प्रतिष्ठिति ॥ ६ ॥ आसन्त्या उपानहाऽऽपमु-
 ष्वते । उपानहस्यामुषि यदस्य यानं भवति रथो वा किञ्चिद्वा सर्वं वाऽएष इ-
 दमुप्युपरि भवत्युर्गमेवास्मादिदं सर्वं भवति यो राजसूयेन यजते तस्मादुस्मैपव
 यतर्चया भवति यावज्जीवं नास्यां प्रतिष्ठिति ॥ ७ ॥ तावन्म ॥ ५ [५.३.] ॥

इत्येत आश्विनो भवति । इवेताविव अश्विनाश्विर्विर्भन्ता सारस्वती भवत्युषभ-
 मिन्द्राय मृत्राण्यऽश्वालभते दुर्जेदा एव स मृदाः पशवो यद्येव स मृदान्न वि-
 न्देदुष्यजानेवालभेस्ते हि सुधपतरा भवन्ति स यद्यजानालभेस्तेलोहित आ-
 श्विनो भवति तद्यदेतया यजते ॥ १ ॥ त्वष्टुर्ह वै पुत्रः । त्रिशीर्षो पटल आस तस्य
 त्राण्येव मुखान्यासुस्तद्यदेव रूप आस तस्माद्विश्वरूपो जाय ॥ २ ॥ तस्य सो-
 मपानमेवैकं मुखमास । सुराणाण्येकमन्यस्माऽअशनायैकं तमिन्द्रो दिद्वेष तस्य
 तानि शीर्षाणि प्रचिच्छेद ॥ ३ ॥ स यत्सोमपानमास । ततः कपिञ्जलः सम-
 भवत्तस्मात्स वधुक-इव वधुरिव हि सोमो राजा ॥ ४ ॥ अथ यत्सुराणाण्यमास ।
 ततः कलविद्रः समभत्तस्मात्सोऽभिमायत्क-इव वदत्यभिमायन्तिव हि सुरां पी-

त्वा वदति ॥५॥ अथ यदन्यस्माऽऽशनायास । ततस्तित्तिरिः समभवत्तास्मात्सु
विश्वरूपतम-इव सन्त्येव घृतस्तोत्रा-इव तन्मधुस्तोत्रा-इव त्वत्पर्येष्वाश्रुतिता ए-
व ॥ रूपमिव हि स ते नाशनप्रावयत् ॥६॥ स तृष्ठा चुक्रोध । कुत्रिन्मे पुत्रमवधी-
दिति सोऽपेन्द्रमेव सोममज्ञे स यथायथं सोमः प्रमुत एवमेन्द्र एवास ॥ ७ ॥
इन्द्रो ह वाऽईक्षां चक्रे । इदं वै मा सोमादन्त्यन्तीति स यथा वलीयान्वलीयस
एवमनुपहत एव यो द्रोणकलशे शुक्र आस तं भक्त्याचकार स इमं जिहिष्ठसु
सोऽस्य विचक्षेच्च प्राणेभ्यो वृद्धाव मुखाब्जैवास्य न वृद्धाव तस्मात्प्रागरिचत्ति-
रास स यज्ञापि मुखादद्वेष्यन्त इव प्रागरिचत्तिरभविष्यत् ॥ ८ ॥ चत्वारो वै
वर्णाः । ब्राह्मणो राजन्यो वैश्यः शूद्रो न हैतेषामेकरचन भवति यः सोमं व्रमति
न यद्वैतेषामेकरिचत्तस्यास्त्याजैव प्रागरिचत्तिः ॥९॥ स पुन्नस्तोऽद्रवत् । ततःसि-
धेः समभवदथ यत्कर्णाभ्यामद्रवत्ततो वृकः समभवदथ यदवानः प्राणादद्रवत्ततः
शार्ङ्गलज्येष्ठाः व्यापदाः समभवन्तथ पशुत्तरात्गणा वृद्धवत्सा परिब्रुवथ त्रितिर-
ष्टिवत्ततः कुवतं कर्षन्धु वदरमिति समभवत्स सर्वेणैव व्याधृतं सर्वथैहि सोमः
॥ १० ॥ स सोमातिपूतो मद्भूरिव चचार । तपेत्याश्विनावभिषज्यतां तथै
सर्वेणैव समार्धयताथै सर्वथैहि सोमः स वसीयान्वेष्टाभवत् ॥ ११ ॥ ते देवा
अयुवन् । सुनातं वतैनमत्रासतामिति तस्मात्सौत्रामणी नाम ॥ १२ ॥ स हैतयाश्चि
सोमातिपूतं भिषज्येत् । सर्वेण वाऽएष व्यूध्यते यथै सोमोऽतिप्रवने सर्वथै हि
सोमस्तथै सर्वेणैव समर्धयति सर्वथैहि सोमः स वसीयान्वेष्टा भवति तस्मादु है-
तयपि सोमातिपूतं भिषज्येत् ॥ १३ ॥ तद्यदेतया राजसूययानी घृणते । सर्वान्वा-
ऽएष यज्ञकतूनवरन्दे सर्वा इष्टीरपि दर्विहोमान्यो राजसूयेन घृणते देवसृष्टो वाऽ-
एषैष्टिर्यत्सौत्रामण्ययनया मेऽगीष्टमसदनयापि स्यादंशति तस्माद्विऽएतया राजसू-
ययानी यमते ॥ १४ ॥ अथ यदाश्विनो भवति । अश्विनो वाऽएनमाभिषज्यतां
तुथोऽप्येवैनमेव एतद्विद्वद्भ्यामेव भिषज्यति तस्मादाश्विनो भवति ॥ १५ ॥ अथ
यत्तारास्त्वतो भवति । चान्वै मरुस्वती वाचा वाऽएनमाश्विनावभिषज्यतां तुथोऽ
परैनमेव एतज्जाचैव भिषज्यति तस्मात्तारास्त्वतो भवति ॥ १६ ॥ अथ यदैन्द्रो
भवति । इन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तयैवैनमेव भिषज्यति तस्मादैन्द्रो भवति ॥ १७ ॥
एतेषु पशुषु । सिधेहलोपानि वृकलोपानि शार्ङ्गललोपानीत्यावपत्येतद्वै ततः
समभवद्यदेनै सोमोऽप्यवत् तेनैवैनमेव त्समर्धयति कृत्स्नं करोति तस्मादेतान्या-

वपति ॥ १८ ॥ त्वं तथा त्वं कुर्यात् । सञ्जया इह नस्विन्या पशून्तु पुशति य ए-
 तानि पशुधावपति तस्माद् परिस्त्रुत्येवावपेत्तया होत्स्वया नस्विन्या पशून्तुपुशति
 तथोऽप्येनं स मर्षयति कृत्स्नं करोति तस्माद् परिस्त्रुत्येवावपेत् ॥ १९ ॥ अथ
 पूर्वेषुः परिस्त्रुतं मंदघात्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्ये
 पच्यस्वेति सा यदा परिस्त्रुवत्येनया प्रचरति ॥ २० ॥ द्वावग्नीऽबुद्धरन्ति ।
 उत्तरवेवावेत्रोत्तरमुद्धते दक्षिणं नेत्सोमाहुतीथ सुराहुतीथ सह जुह्वामेति तस्माद्
 द्वावग्नीऽबुद्धरन्त्युत्तरवेवावेत्रोत्तरमुद्धते दक्षिणमथ यदा वपाभिः प्रचरत्यधैतया
 परिस्त्रुता प्रचरति ॥ २१ ॥ तां दग्धैः पावयति । पूतासदिति वायुः पूतः पवित्रे-
 णमत्स्य इ सोमोऽभ्यतिष्ठतः । इन्द्रस्य युज्यः सवेति तत्कुवलसकृन्कर्कन्धुसकून्पदर-
 सकूनित्यावपत्येवैतत् ततः समभवाग्निर्निष्ठीवसेनैवैनमेतत्समर्षयति कृत्स्नं करोति
 तस्मादेतानावपति ॥ २२ ॥ अथ ग्रहान्युह्णाति । एकं वा त्रीन्वैकस्त्वेव ग्रहीतुष्य
 एका हि पुरोरुभवेत्पेका नुवायैका याज्या तस्मादेक एव ग्रहीतुष्यः ॥ २३ ॥
 स गृह्णाति । कुबिदङ्ग यवमन्तो यवं चिग्रथा वान्त्यनुपूर्वं विधूय । इहे-
 र्षेपां कृणुहि भोजनानि ये धर्हिषो नम उक्तिं यजान्त । उपयाम-
 गृहीतोस्पश्विभ्यां त्वा सरस्वत्यै स्वेन्द्राय त्वा सुत्राम्येऽहुति यद्यु त्रीन्युह्नी-
 यादेतपैव गृह्णीमादुःश्यामैस्तु तर्हि नाना ह्युह्नीयादयाहास्विभ्याथ सरस्वत्याऽऽन्त्राय
 सुत्राम्येऽनुगृहीति ॥ २४ ॥ सोऽन्वाह । युज्यं सुरा ममन्विना नमुचावासुदे
 मुचा । विपिपाता शुभस्पतीऽइन्द्रं कर्मस्वावतीप्रताध्याव्याहास्विनौ सरस्वतीभि-
 न्द्रथ सुत्रामाणं यजेति ॥ २५ ॥ स यनति । पुत्रमिव पितरावश्विनोभेन्द्राबुधुः
 कृत्वायैर्दधन्नाभिः । यत्सुरामं ७२पित्रः शचीभिः सरस्वती त्वा मपयन्नभिष्य-
 गिति द्विर्होता वपद्गुरोति द्विरध्वर्गुर्जुहोत्याहरति भवं यद्यु त्रीन्युह्नीयादेतस्यै वानु-
 होममितरौ हूयेते ॥ २६ ॥ अथ कुम्भः । शतवितृणो वा भवति नववितृणो वा
 स यदि शतवितृणः शतायुर्वाऽअथ पुरुषः शततेनाः शतवीर्यस्तस्माच्छतवितृणो
 यद्यु नववितृणो नवेमे पुरुषे प्राणास्तस्माद्वववितृणः ॥ २७ ॥ तथ शिन्धोदुतया
 सपर्युपयाहवनीयं धारयन्ति सा या परिशिष्टा परिस्त्रुवति तामासिञ्चति तां वि-
 स्तरन्तीमुपातिष्ठते पितृणाथ सोमवतां तिमृभिर्धृग्भिः पितृणां बर्हिपदां तिमृभि-
 र्धृग्भिः पितृणामग्निप्वान्नानां तिमृभिर्धृग्भिस्तद्यदेवमुपातिष्ठते यत्र वै सोम इन्द्र-
 मत्स्यवस स यत्पितृन्गच्छत्वया वै पितरस्तेनैवैनमेतत्समर्षयति कृत्स्नं करोति

तुलादेवमुपतिष्ठते ॥ २८ ॥ अथैतानि इवीधपि निर्वपति । सावित्रं द्वादशक-
पालं चाष्टाकपालं वा पुरोडाशं चारुणं यजमानं चरुमैन्द्रमेकादशकपालं पुरोडाश-
म् ॥ २९ ॥ स यत्सावित्रो भवति । सविता वै देवानां प्रसवित्रा सवितुप्रसूतऽ
प्रवैतद्विपच्यति तस्मात्सावित्रो भवति ॥ ३० ॥ अथ यद्दारुणो भवति । वरुणो वाऽ
आर्पयिता तद्य एवार्पयिता तेनैवैतद्विपच्यति तस्माद्दारुणो भवति ॥ ३१ ॥ अथ
यदेन्द्रो भवति । इन्द्रो वै यज्ञस्य देवता सा यैव यज्ञस्य देवता तथैवैतद्विपच्यति
तस्मादेन्द्रो भवति ॥ ३२ ॥ स यदि हैतृणां सोमातिपूर्वं पिपश्येत् इष्टा अनु-
यागा यजन्त्युद्धूदे क्षुत्रावर्धैर्हविर्भिः प्रचरति पश्चाद्वि सोमोऽतिपवते पश्चादेवै-
नमेतेन मेवेनापि दधान्यादिभिरनु तां हि द्विकपालं पुरोडाशं निर्वपेद्वय यद्वा वषा-
भिः प्रचरत्यथैतेनादिवनेन द्विकपालेन पुरोडाशेन प्रचरति ॥ ३३ ॥ तद् तुषा न
क्षुपात् । क्षुलति वाऽएव यो यज्ञपथादेश्येति वाऽएव यज्ञपथाण एव करोति त-
स्मात्प्रवैतेषां पशूनां वषाभिः प्रचरन्ति तदेवैर्हविर्भिः प्रचरेयुर्नो तृह्योद्विनं
द्विकपालं पुरोडाशं निर्वपेत् ॥ ३४ ॥ तस्य नृगृध्रस्तको गौरक्षिणा । न वाऽ-
एव स्त्री न पुमान्पशुगृध्रस्तको गौर्यद्वह पुमांस्तेन न स्त्री यद्वा स्त्री तेनो न पुमांस्त-
स्मात्पशुगृध्रस्तको गौरक्षिणाश्वा वा रथवाही सा हि न स्त्री न पुमान्यद्वहवा रथवाही
यद्वहृत्यं वहति तेन न स्त्री यद्वा स्त्री तेनो न पुमांस्तस्माद्वहवा रथवाही वृक्षिणा
॥ ३५ ॥ ब्राह्मणम् ६ [५. ४.] ॥

ऐन्द्रवैष्णवं द्वादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति । तद्यदेतया यजते वप्रे ह वाऽ
इदमप्रे सर्वपास यद्वचो यद्यजूधपि यत्सामानि तस्माद्वन्द्रो वज्रं प्राणिहीर्यत् ॥ १ ॥
मह विष्णुमुवाच । वृत्राय वै वज्रं महर्षिष्याम्यनु मा तिम्रस्येति तथेति ह विष्णुस्वा-
चानु स्वा स्यास्ये प्रहरेति तस्माद्वन्द्रो वज्रमुद्ययाम स वयताहन्तावृत्रो विभयति
चकार ॥ २ ॥ स होवाच । अस्ति वाऽइदं वीर्यं तन्नु ते प्रयच्छानि मा तु मेमहापी-
रिति तस्मै यजूधपि प्रायच्छत्तस्मै द्वितीयं मुद्ययाम ॥ ३ ॥ स होवाच । अस्ति
वाऽइदं वीर्यं तन्नु ते प्रयच्छानि मा तु मेमहापीरिति तस्माद्वृचः प्रायच्छत्तस्मै तृ-
तीयमुद्ययाम ॥ ४ ॥ अस्ति वाऽइदं वीर्यं तन्नु ते प्रयच्छानि मा तु मेमहापीरिति
तस्मै सामानि प्रायच्छत्तस्माद्वप्रेतर्होवप्रेतैर्वेदैर्वज्रं वन्वने यजुर्भित्वाप्रेऽधर्षिरुय
सामभिरैवुधं तस्माद्वत्तत्प्रायच्छत् ॥ ५ ॥ तस्य यो योनिराशय आस । तमनुपरा-

मृश्य संतुष्याच्छिन्नत्सैषेष्टिरभवच्चदेतस्मिन्नाशये त्रिधातुरिवैषा विद्याशेत तस्मा-
 त्रैधातवी नाम ॥ ६ ॥ अथ यदैन्द्रा वैष्णवथ हविर्भवति । इन्द्रो हि वज्रमुदय-
 प्लव्हिष्णुरन्वतिष्ठत ॥ ७ ॥ अथ यद्वादशकपालो भवति । द्वादश वै मासाः संव-
 त्सरस्य संवत्सरसंमितैषेष्टिस्तस्माद्द्वादशकपालो भवति ॥ ८ ॥ तमुभयेषां त्री-
 ण्युपाणां गृह्णाति । ग्रीहिमयमेवाग्रे पियदमुधिथपति तद्युगपाथ रूपमथ यवमयं
 तद्वचाथ रूपमथ ग्रीहिमयं तत्साम्नाथ रूपं तदेतन्नय्यै विद्यायै रूपं क्रियते सैषा
 राजसूययाजिन उदवसानोयेष्टिर्भवति ॥ ९ ॥ सर्वान्वाऽएष यज्ञक्रतून्वरुन्धे ।
 सर्वा इष्टीरपि दर्विहोमान्यो राजसूयेन यजते तस्य यातयापेव यज्ञो भवति सोऽ-
 स्मात्पुराङ्गि भवत्येतावान्यै सर्वा यज्ञो यावानेप त्रयो वेदस्तस्यैतद्रूपं क्रियतऽ-
 एष्यो निराशयस्तदेतेन त्रयेण वेदेन पुनर्वैष्णवारभते तथास्यायातयामा यज्ञो भवति
 तयोऽअस्मात् पुराङ्ग भवति ॥ १० ॥ सर्वान्वाऽएष यज्ञक्रतून्वरुन्धे । सर्वा इष्टीरपि
 दर्विहोमान्यो राजसूयेन यजते देवसृष्टो वाऽएषेष्टिर्ब्रैधातुन्वपुया मेऽपीष्टमसदनयापि
 सूयाऽऽति तस्माद्वाऽएषा राजसूययाजिन उदवसानोयेष्टिर्भवति ॥ ११ ॥ अथो यः सहस्रं
 वा भूयो वा दद्यात् । तस्य ह्यप्युदवसानीया स्याद्विरिचान्-इव वाऽएष भवति
 यः सहस्रं वा भूयो वा ददात्तेतद्वै सहस्रं वाचः प्रजातं यदेष त्रयो वेदस्तत्सहस्रेण
 विरिचानं पुनरुप्याययति तस्माद् इ तस्याप्युदवसानीया स्यात् ॥ १२ ॥ अथो
 ये दीर्घसत्रमासीरन् । संवत्सरं वा भूयो वा तेषां ह्यप्युदवसानीया स्यात्सर्वं
 वै तेषामाप्तं भवति सर्वं जितं ये दीर्घसत्रमासते संवत्सरं वा भूयो वा सर्वमेवा
 तस्माद् इ तेषामप्युदवसानीया स्यात् ॥ १३ ॥ अथो हैनयाप्याभिचरेत् । एतया
 वै भद्रसेतुमाज्जातशुभ्रवमारुहिराप्ति चचार चिमं क्लिप्तास्तपुतेति इ स्माद् याज्ञव-
 ल्क्योऽपि इ वाऽएनयेन्द्रो वृत्रस्यास्थानमच्छिनवपि इ वाऽएनयास्थानं क्षिनत्ति
 य एनयाभिचरति तस्माद् हैनयाप्याभिचरेत् ॥ १४ ॥ अथो हैनयापि भिषज्येत् ।
 यं न्येवैकयऽर्चा भिषज्येदेकेन यज्ञपेकेन साम्ना तं न्वेवामरं कुर्यात्किमु यं त्रयेण
 वेदेन तस्माद् हैनयापि भिषज्येत् ॥ १५ ॥ तस्यै त्रीणि शतमानानि हिरण्यानि
 ददाति । तानि ब्रह्मणे ददाति न वै ब्रह्मा प्रचरति न स्तुतेन शथस्तपथ स
 यशो न वै हिरण्येन किं च न कुर्वन्त्यथ तद्यशस्तस्मात्त्रीणि शतमानानि ब्रह्मणे
 ददाति ॥ १६ ॥ तिस्रो धेनूहोत्रे । भूमा वै तिस्रो धेनवो भूमा होता तस्मात्तिस्रो
 धेनूहोत्रे ॥ १७ ॥ त्रीणि वासांस्त्यध्वर्यवे । तनुवे वाऽअध्वर्युर्वयं तन्वते

वासांशसि तस्मात्तृतीणि वासांशस्यध्वर्यवे गामश्रीषे ॥ १८ ॥ ता वाऽएताः । द्वादशं वा त्रयोदशं वा दक्षिणा भवन्ति द्वादशवा वै त्रयोदश वा संवत्सरस्य प्रासाः संवत्सरसमितैष्टैष्टिस्तस्माद्द्वादश वा त्रयोदश वा दक्षिणा भवन्ति ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ [५. ५] चतुर्थः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या १३१ ॥ पञ्चमोऽध्यायः [३५] ॥ आस्मिन् काण्डे कण्डिकासंख्या ४७१ ॥

इति माध्यान्दिनीये शतपथ ब्राह्मणे सवनाम पञ्चमं काण्डं समाप्तम् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठ्यङ्कारणम्

ओ३३ । असद्वाऽदप्रश्नासीत् । तदाहुः किं तदसदासीदित्युच्यते वाव-
 तेऽप्रेऽसदासीत्तदाहुः के तदस्युच्यते इति प्राणा वाऽस्युच्यते मृत्पुत्रास्मात्सर्व-
 स्मादितुमिच्छन्तः भवेयं तपसारिपंस्तस्मादुच्यते ॥ १ ॥ स योऽयं मध्ये प्राणः ।
 एष एवेन्द्रस्तानेष प्राणात्मन्धत् इन्द्रियेणैन्द्र यवेन्द्र तस्मादिन्द्र इन्द्रो ह वै तमिन्द्र
 इत्याचक्षते परोऽन्धं परोऽक्षकामा हि देवास्तुऽइन्द्राः सप्त नाना पुरुषानसृजन्त
 ॥ २ ॥ तेऽमुषन् । न वाऽइत्यर्थं सन्तः शस्यामः प्रजनयितुमिमान्सप्त पुरुषा-
 नेकं पुरुषं करवायेति तदुत्तान्तसप्त पुरुषानेकं पुरुषमकुर्वन्पुरुषं नाभेस्तौ ॥ स-
 मौदजन्यवृत्ताभेस्तौ द्वौ पक्षः पुरुषः पक्षः पुरुषः प्रतिष्वैक आसीत् ॥ ३ ॥
 अथ ये तेपाथ सप्तार्वा पुरुषाणां श्रीः । यो रस आसीत्पूर्वार्धं समुदौहंस्तदस्य
 शिरोऽध्वयच्छिद्यथं समुदौहंस्तस्माच्छिरस्तास्मिन्नेतस्मिन्प्राणा अथयन्त तस्मा-
 द्देवैताच्छिरोऽयं यस्माणा अथयन्त तस्मादु प्राणाः त्रियोऽथ यत्सर्वस्मिन्अथयन्त
 तस्मादु शरीरम् ॥ ४ ॥ स एव पुरुषः प्रजापतिरभवत् । स यः सः पुरुषः प्र-
 जापतिरभवदयमेव स योऽयमग्निष्ठीयते ॥ ५ ॥ स वै सप्तपुरुषो भवति । सप्त
 पुरुषो अयं पुरुषो यच्चत्वार आत्मा त्रयः पक्षपुच्छानि चत्वारो हि तस्य पुरुषस्या-
 त्मा त्रयः पक्षपुच्छान्यथ यदेकेन पुरुषेणात्मानं वर्धयति तेन त्रीयेणायमात्मा प-
 क्षपुच्छान्युच्यते ॥ ६ ॥ अथ यश्चित्तेऽग्निर्निष्ठीयते । ये वै तेपाथ सप्तार्वा
 पुरुषाणां श्रीर्गो रसस्तमेतदूर्ध्वं समुदूहन्ति तदस्यैतच्छिरस्तस्मिन्नेतस्मिन्सर्वे
 देवाः श्रिता अत्र हि सर्वेभ्यो देवेभ्यो जुहाति तस्माद्देवैताच्छिरः ॥ ७ ॥ सोऽयं
 पुरुषः प्रजापतिरकामयत् । भूवान्तरस्यां प्रजापेयेति सोऽयम्यस्त तपोऽनप्यत स
 भ्रान्तस्तेपानो ब्रह्म प्रथममसृजत् त्रयीमेव विद्याथैवास्मै प्रतिष्ठाभवत्तस्मादाहु-
 र्ब्रह्मास्य सर्वस्य प्रतिष्ठेति तस्मादनुच्य प्रतिष्ठिति प्रतिष्ठा केषा यद्ब्रह्म तस्यां
 प्रतिष्ठार्या प्रतिष्ठितोऽनप्यत ॥ ८ ॥ सोऽपोऽसृजत् । वाच एव लोकाद्वागेवास्य

सामृज्यत् सेदथ सर्वमानोद्यदिदं किं च यद्यज्जोत्तस्मादापो यद्वृणोत्तस्माद्वा
 ॥ ९ ॥ सोऽकायमत । आभ्योऽद्भ्योऽधिप्रायेषेति सोऽनुया चण्या विद्या
 महापा प्राविशत्त आण्डथ समवर्तत तदभ्यपृष्टदस्तिवत्पुस्तु भूयोऽस्तिवत्पेव त-
 देजवीचतो ग्रन्थे प्रथमसमृज्यत् पुन्येन विद्या तस्मादाहर्षास्य सर्वस्य मयम-
 नापित्यपि हि तस्मात्पुरुषातव्रक्षर पूर्वसमृज्यत् तदस्य तन्मुखोवास्त्यज्यत् तस्माद-
 नूचातुमाहुरग्निकन्य इति मुखे छेतदगनेर्यद्ग्राह ॥ १० ॥ अथ यो गर्भोऽन्तरासीत् ।
 सोऽग्निरसृज्यत् स एवस्य सर्वस्याग्रसृज्यत् तस्मादग्निरग्निर्देवै तमग्निरित्याचक्षते
 परोऽसं परोऽक्षकाया हि देवा अथ यद्वशु मंचरितव्यासीत्सोऽभुरभवदधुर्देवै
 तमभ इत्याचक्षते परोऽसं परोऽक्षकाया हि देवा अथ यदरसादिव स रासभोऽ-
 भवद्वप यः कण्ठे रसो लिप्त आमीस्मोऽजोऽभववप यत्कपालमासीत्स पृ-
 थिव्यभवत् ॥ ११ ॥ सोऽकायमत । आभ्योऽद्भ्योऽधीमां मज्जनयेयमिति क्वाथ
 संक्षिरपाभ्य प्राविध्यत्तस्यै यः पराक् रसोऽत्यक्षरत्सं कूर्मोऽभववथे एवध्वंभु-
 द्वीक्षपतेदं तदुदितमूर्ध्वमज्योऽधिजायते सेपथ सर्वोऽप्यवानुध्वैतदिदमेकमेव
 रूपं स समद्वज्यताप एव ॥ १२ ॥ सोऽकायमत । भूय एव स्वात्यजापेतेति सो-
 ऽध्याम्यत्स तपोऽतप्यत् स आन्तस्तेवानः केनमसृजत् सोऽवेदम्यद्वा एतमूपं
 भूयो वै भवति आभ्यापयेतेति स आन्तस्तेवाने पुदथ गुक्तापयूप सिकतथ श-
 क्कैराम्रमानमयो हिरण्यमोपधिवनस्पत्यसृजत् तेनेमा पृथिवी आच्छादयत् ॥ १३ ॥
 ता वा एता नव सृष्टयः । इयमसृज्यत् तस्मादाहस्तिवृद्धग्निरितीयथ अग्निरस्यै
 वि सर्वोऽग्निरचीयते ॥ १४ ॥ अभूद्वाऽद्वं प्रतिष्ठेति । तद्वमिरभवत्ताममथयत्स
 पृथिव्यभवत्सेपथ सर्वा कृत्स्ना मन्थमाना गायत्रदुगायत्रस्मादेवं गायत्र्युयोगमाहु-
 रग्निरैवास्यै पृष्ठे सर्वः कृत्स्नो मन्थमानोऽगायत्रदगायत्रस्मादग्निरगायत्र इति
 तस्मादु दैतयः सर्वः कृत्स्नो मन्थते गायति वैतु गीते चारमते ॥ १५ ॥ आकृषण्वा ॥ १॥

सोऽकायमत मज्जापतिः । भूय एव स्वात्यजापेतेति सोऽग्निना पृथिवीं
 मियुनथ समभवत्त आण्डथ समवर्तत तदभ्यपृष्टदस्तिवत्पुस्तु पुन्यत्तु भूयो
 अस्तिवत्पेव तदवर्तत ॥ १ ॥ स यो गर्भोऽन्तरासीत् । स वापुसृज्यत्तापयद्वशु
 मंचरितव्यासीत्तानि ववाथस्यभववथ यः कण्ठे रसो लिप्त आसीत्ता मुरीचयो
 ऽभववथ यत्कपालमासीत्तदन्तरिचिमभवत् ॥ २ ॥ सोऽकायमत । भूय एव

स्यात्प्रजायेतेति स चायुनान्तरिक्षं मिथुनधे समभवत्तत आश्वधे समवर्त्तत तदभ्य-
 मृशद्यशोविभृद्भीति ततोऽस्रवादिष्योऽसृज्यतैष वै यशोऽथ यदश्व संक्षरितमासीत्तमो
 ऽश्वा पृश्निरभवत्तदश्वे वै तमरेमत्याचक्षते परोऽक्ष परोऽक्षकामा हि देवा अथ यः
 कपाले रुसो लिप्त आसीत्ते रश्मयोऽभवन्तथ यत्कपालमासीत्ता द्यौरभवत् ॥
 ॥ ३ ॥ सोऽकामयत । भूप एव स्यात्प्रजायेतेति स आदित्येन दिवं मिथुनधे
 समभवत्तत आश्वधे समवर्त्तत तदभ्यमृशद्यशो विभृद्भीति ततश्चन्द्रमा असृज्यतैष वै
 रेतोऽथ यदश्व संक्षरितमासीत्तानि नक्षत्राण्यभवन्तथ यः कपाले रुसो लिप्त
 आसीत्ता अवान्तरदिशोऽभवन्तथ यत्कपालमासीत्ता दिशोऽभवन् ॥ ४ ॥ स
 इमांलोकान्मृष्टाकामयत । ताः प्रजाः सृजेय या मण्यु लोकेषु स्युरिति ॥ ५ ॥
 स मनसा वाचं मिथुनधे समभवत् । सोऽष्टौ द्रप्सान्गर्भ्यभवत्तेऽष्टौ वसवोऽसृज्यन्त
 तानस्यामुपादधात् ॥ ६ ॥ स मनसैव । वाचं मिथुनधे समभवत्स एकादश द्रप्सा-
 न्गर्भ्यभवत्स एकादश रुद्रा असृज्यन्त तानन्तरिक्षादुपादधात् ॥ ७ ॥ स
 मनसैव । वाचं मिथुनधे समभवत्स द्वादश द्रप्सान्गर्भ्यभवत्ते द्वादशादित्या अ-
 सृज्यन्त तान्दिव्युपादधात् ॥ ८ ॥ स मनसैव । वाचं मिथुनधे समभवत्स गृध्र्य-
 भवत्स विश्वान्देवानसृजत तान्दिव्युपादधात् ॥ ९ ॥ अथो ऽआहुः । अग्निमेव
 सृष्टं वसवोऽन्वसृज्यन्त तानस्यामुपादधाद्वायुधे रुद्रास्तानन्तरिक्षादित्यमा
 दित्यास्तान्दिवि विश्वे देवानसृजन्तसं तान्दिव्युपादधादिति ॥ १० ॥ अथो ऽआहुः ।
 प्रजापतिरेवेमर्ल्लोकान्मृष्टा पृथिव्यां प्रत्यतिष्ठत्तस्माऽश्वा ओषधयोऽक्षमपचयन्त
 तदाभ्रात्स गृध्र्यभवत्स ऊर्ध्वेभ्य एव माणोभ्यो देवानसृजत येज्वाञ्च । माणास्तेभ्यो
 मर्त्याः प्रजा इत्यतो यत्तमथामृजत तथासृजत प्रजापतिस्त्वेवेदधे सर्वमसृजत यदि-
 दं किं च ॥ ११ ॥ स प्रजाः मृष्ट्वा । सर्वमाजिमित्वा व्यसृज सत तस्माद् इतथा ।
 सर्वमाजिमिति व्येव सृष्टं सते तस्माद्विस्तृतात्पाणो मध्यत बुद्धकामस्तस्मिन्नेनमुत्क्रान्ते
 देवा अजहुः ॥ १२ ॥ सोऽग्निमब्रवीत् । त्वं मा संधेहीति हि मे ततो भाविष्य-
 तीति त्वया माचक्षन्तै यो वै पुत्राणाधे राभ्यते तेन पितरं पितामहं पुत्रं पौत्रमा-
 चक्षते त्वया माचक्षन्ताऽश्च मा संधेहीति तथेति तमग्निः समदधात्तस्मादेतं
 प्रजापतिधे सन्तमान्तिरित्याचक्षतऽआ इ वाऽएनेन पितरं पितामहं पुत्रं पौत्रं
 चक्षते य एवं वेद ॥ १३ ॥ तमब्रवीत् । कस्मिंस्त्योपधास्यामीति हितऽप्येवत्य-
 वीत्माणो वै हितं माणो हि सर्वेभ्यो भूतेभ्यो हितस्तद्यदेनधे हितऽप्युपादधात्तस्मादा-

होषभास्याम्युपदधाम्युपाधमिति ॥ १४ ॥ तदाहुः । किं हि तं किमुपरिहृतमिति
 प्राण एव हितं वागुपरिहृतं प्राण्ये दीय वागुंषव हिता प्राणस्तेन हितमप्राण्युपरिहृतं
 प्राणे दीमान्युपान्युपेय हितानि ॥ १५ ॥ सोऽस्यैष चित्त्य आसीत् । चेतव्यो
 ह्यस्यासीत्स्माच्चित्त्यश्चित्त्य उ एवायं यजमानस्य भवति चेतव्यो ह्यस्य भवति
 तस्मादेव चित्त्यः ॥ १६ ॥ तदेता वाऽअस्यताः । एञ्च तन्वो व्यस्रथसन्त लोम-
 त्स्वर्द्धाधममासिपञ्जा ता एवेताः एञ्च चित्त्यस्तथत्यञ्च चित्तीरिचनोत्येता-
 भिरैवेनं तृचनूभिरिचनोति यच्चिनोति तस्माच्चित्त्य ॥ १७ ॥ स यः स प्रजा-
 पतिर्व्यस्रथसन्त । संवत्सरः सोऽय या अस्यताः एञ्च तन्वो व्यस्रथसन्तऽतर्वस्ते
 एञ्च वाऽअतयः एञ्चैतारिचनयस्तथत्यञ्च चित्तीरिचनोत्युतृचनूभिरैवेनं तृचिनो-
 ति यच्चिनोति तस्माच्चित्त्यः ॥ १८ ॥ स यः स सवत्सरः प्रजापतिर्व्यस्रथसन्त ।
 अप्येष स वायुर्योऽय एवेत्यथा अस्य ता अतयः एञ्च तन्वो व्यस्रथसन्त
 विश्वताः एञ्च वै विश्वः एञ्चैतारिचनयस्तथत्यञ्च चित्तीरिचनोति दिग्भिरैवेनं
 तृचिनोति यच्चिनोति तस्माच्चित्त्य ॥ १९ ॥ अथ परिचतेऽग्निर्निधीयते । असौ
 ॥ आदित्य स एष एवैषोऽग्निरिचन एतावश्च तद्यदेनमग्निः समुदधात् ॥ २० ॥
 एतम् १४०० ॥ ॥ अथो आहुः । प्रजापतिरेव विस्रस्तो देवानब्रवीत्सुं मा
 भक्षेति ते देवा अग्निमष्टुर्वंस्त्वयांसं पितरं प्रजापतिं भिषज्यामेति स वाऽअष्टमेत-
 स्मिन्सर्वस्मिन्नेव विशानीति ववेति तस्मादेतं प्रजापतिं धेनुन्वमग्निरित्याचक्षते ॥ २१ ॥
 तं देवा अग्नावाहुतिभिरभिषज्यन् । ते यां याम्नाहुतिमनुहुतुः सा सैनं पक्षेष्टका भू-
 त्वाप्यपयत तद्यदिष्टासमभवंस्तस्यादिष्टकास्तस्मादग्निनेष्टकाः पचन्त्याहुतीरेवै-
 नास्तुर्कुर्वन्ति ॥ २२ ॥ सोऽब्रवीत् । आबयावहै जुहुग ताव-
 चावग्ने ऊं भवतीति तद्यदस्माद्विष्टे कम्भवत्तस्याद्विष्टेष्टकाः ॥ २३ ॥
 तद्व स्माद्विष्टाक्ष्यः । य एव यजुष्मर्त्यभूयसीष्टिका विधास्तो
 ऽग्निचिनुयाभूय एव तत्पितरं प्रजापतिं भिषज्यतीति ॥ २४ ॥ अथ ह स्माह
 त्वष्टयः । चतुर्वै यजुष्मत्य इष्टका विशोलोकमृष्टा अतावै तत्रियोऽन्नं विद्व-
 य वाऽअतृप्तं भूयो भवति तद्राष्ट्रं समुदं भवति तदेपते तस्मान्नलोकमृष्टा
 एव भूयसीष्टपदध्यादित्येतद्व ह तयोर्वचोऽग्न्या स्वेवान स्थितिः ॥ २५ ॥ स एष
 पिता पुत्रः । एतेषोऽग्निमष्टुजत तेनैषोऽग्नेः पितायदेतमग्निः समुदधात्तेनैतस्या-
 ग्निः पिता यदेष देवानमृजत तेनैष देवानां पिता यदेतं देवाः समुदधुस्तेनैतस्य

देवाः पितरः ॥ २६ ॥ उग्रयथै हतद्ववति । पिता च पुत्रश्च मजापतिश्चाग्नि-
 र्चाग्निरश्च मजापतिश्च मजापतिश्च देवाश्च देवाश्च मजापतिश्च य एवं वेद ॥ २७ ॥
 स उपदधाति । तथा देवतयेति वागै सा देवताङ्गिरस्वदिति माणो नाऽञ्जिरा
 धुवा सीदेति स्थिरा सीदेत्येतदथो प्रतिष्ठिता सीदेति वाचा चैवैनमेतत्प्राणेन च
 चिनोति वाग्वाऽश्मग्निः प्राण इन्द्र ऐन्द्राग्नोऽग्निर्गवानग्निर्युवत्पस्यमात्रा ता-
 वतैवैनमेतच्चिनोतीन्द्राग्नी चै सूर्वे देवाः सर्वदेवत्योऽग्निर्गवानग्निर्युवत्पस्यमात्रा
 तावतैवैनमेतच्चिनोति ॥ २८ ॥ तदाहुः । कस्यादस्याऽश्मग्निरर्चायतऽइति यत्र वै
 सा देवता व्यसृज्यसत तदिमामेव रसेनानु व्यचरन्तं यत्र देवाः समस्कुर्वन्तदेन-
 मप्याऽपवाधि समभरन्तसैपैकैवेष्टकेयमेवेयथै शग्निरस्यै हि सर्वोऽग्निरर्चायते सेयं
 चतुःस्रक्तिर्विशो शस्यै स्रक्तयस्तस्माच्चतुः स्रक्तय इष्टका भवन्तीमाथै शतु सर्वा
 इष्टकाः ॥ २९ ॥ तदाहुः । एदेवमेकैष्टकोऽय कथं पञ्चेष्टक इतीयं न्वेव मथमा मृ-
 न्मयीष्टका तथार्त्तिक चात्र मृन्मयमुपदधात्येकैव सेष्टकाय यत्पशुशीर्षाण्युपदधाति
 सा पविष्टकाथ यद्वक्त्रमपुरुषाऽउपदधाति यदिदस्यपशुः स्रक्तैः प्रोक्षति सा हिरण्येष्ट-
 काथ पशुधाऽउपदधाति यदुत्सृज्यतमुत्सृजे याः समिध आदधाति सा धानस्पत्ये-
 ष्टकाथ यत्पुष्करपर्णमुपदधाति यत्कर्म यदधि मधु घृतं यत्किचात्रान्नमुपदधाति
 सैवान्नं पञ्चमीष्टकैवमु पञ्चेष्टकः ॥ ३० ॥ तदाहुः । कतस्त इष्टकायाः शिर इति
 एत उपस्पृश्य यजुर्वदतीत्यु हैकऽआहुः स स्वयमातृणाया एवार्धादुपस्पृश्य यजु-
 र्वेदेथो हास्पृताः सर्वाः स्वयमातृणांमभ्यावृत्ता भवन्तीति न तथा कुर्यान्त्रा-
 नि वाऽअस्पृतानि पुरुषाणि यविष्टका यथा वाऽअवेऽवे पूर्वन्पर्वञ्छिरः
 कुर्याच्चादत्तयो वाव चित्तेऽग्निनिर्णीयते तदेवैतासाथै सर्वामाथै शिरः
 ॥ ३१ ॥ तदाहुः । कति पशवोऽग्नाऽऽनुपधीयन्तऽइति पञ्चेति न्वेव मृया-
 त्यञ्च सैतान्पशूनुपदधाति ॥ ३२ ॥ अथोऽष्टक इति मृयात् । अविर्तितीयं
 वाऽअविरियथै हीमाः सर्वाः मजा अवतीयमु वाऽअग्निरस्यै हि सर्वो-
 ऽग्निरर्चायते तस्मादेष्ट इति मृयात् ॥ ३३ ॥ अथो द्वाविति मृयात् । अथोऽती-
 थं चासौ भेमे हीमाः सर्वाः मजा अवतो यन्मृदियं तथंदापोऽसौ तन्मृच्छापश्चे-
 ष्टका भवन्ति तस्माद्वाविति मृयात् ॥ ३४ ॥ अथो गौरिति मृयात् । इमे वै लो-
 का गौर्यदि किं च गच्छतीमास्तन्लोकाङ्गान्गच्छतीमऽऽ लोका एपोऽग्निश्चितस्तस्मा-
 दौरिति मृयात् ॥ ३४ ॥ तदाहुः । कस्यै कामायाग्निरर्चायतऽइति सुपर्णा मा भूत्वा

दिवं ब्रह्मादित्यु द्वैकऽब्राह्मणं तथा विधादेतद्वै रूपं कृत्वा प्राणाः प्रजापतिरभव-
न्नेतद्रूपं कृत्वा प्रजापतिर्देवानसृजतैतद्रूपं कृत्वा देवा अमृता अभवंस्तद्वदेवैतेन प्राणा
अभवन्त्युत्प्रजापतिर्देवास्तदेवैतेन भवति ॥ ३५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

प्रजापतिर्व्याऽदम्यऽब्राह्मणः । एक एव सोऽब्राह्मणत र्था प्रजायेयेति सोऽ-
ब्राह्मणस्य तपोऽतप्यत तस्माच्छ्रान्तानिषानाद्यापोऽसृज्यन्त तस्मात्पुरुषास्तदाद्यापो जा-
यन्ते ॥ १ ॥ आपोऽमुवन्द । कथयं भवामेति तप्यध्वमित्यत्र बोद्धा अतप्यन्त ताः
केनमसृजन्त तस्मादद्यां तप्तानां जेनो जायते ॥ २ ॥ जेनोऽब्रवीत् । काहं भवा-
नीति तप्यस्येत्यब्रवीत्सोऽतप्यत स मृदमसृजतैतद्वै जेनस्तप्यते यदप्स्वावेष्टमानः
प्लवते स यदोपहन्त्यते मृदेव भवति ॥ ३ ॥ मृदमब्रवीत् । काहं भवानीति तप्यस्येत्य-
ब्रवीत्सातप्यत सा भिकता असृजतैतद्वै मृचप्यते एदेनां विकृपन्ति तस्माद्यद्यपि सुभा-
रर्त्नं विकृषन्ति सैकतमिवैव भवत्येतान्नु तद्यस्त्वाहं भवानि काहं भवानीति
॥ ४ ॥ भिकताभ्यः शर्करामसृजत । तस्मात्सिक्कताः शर्करैवान्ततो भवति शर्कराया
श्रमानं तस्माच्छर्करावैवान्ततो भवत्यत्रमनोऽवस्तस्माद्वदमनोऽयो धमन्त्ययसो हि-
रण्यं तस्मादयो बहुधातथे हिरण्यसंकाशमिवैव भवति ॥ ५ ॥ तद्यदसृज्यताश्च-
रत् । तद्यदृक्षरत्तस्मादञ्जरं एदधौ कृत्वाऽञ्जरस्त्वैवाष्टाक्षरा गाव्यमवत् ॥ ६ ॥
अभूष्ठाऽश्वं प्रतिष्ठेति । तद्भूमिरभवन्नामप्रथमस्मा पृथिव्यभवत्तस्यामस्यां प्रतिष्ठा-
यां भूतानि च भूतानां च पृतिः संवत्सरायादीषन्त भूतानां पृतिर्यदपतिरासीदु-
पाः पृथ्वी ॥ ७ ॥ तद्यानि तानि भूतानि । अतएवस्तेऽथ यः स भूतानां पृतिः सं-
वत्सरः सोऽथ या सोपाः पृत्न्यौपसी सा तानीमानि भूतानि च भूतानां च पृतिः
संवत्सरऽऽपृतिः देतोऽसिञ्चन्त संवत्सरे कृष्णरोऽजायत सोऽरोदीत् ॥ ८ ॥ तं प्र-
जापतिरब्रवीत् । कुमार । किञ्च रोदिपि यच्छ्रूपास्तपसोऽपि जातोऽसीति सोऽब्रवी-
द्वनपहतपाप्मा वाऽअस्म्यहितनामा जायमे धेहीति तस्मात्पुत्रस्य जातस्य नाम कु-
र्पात्पाप्मानघेवास्य तदपहन्त्यपि द्वितीयमपि तृतीयमभिषर्षमेवास्य तत्पाप्मानमप-
हन्ति ॥ ९ ॥ तमब्रवीद्भद्रोऽसीति । तद्यदस्य तन्नामाकरोदग्निस्तद्रूपमभवदग्निर्वै
रुद्रो यदगोदीत्तस्माद्भद्रः सोऽब्रवीज्ज्यायान्वाऽअतोऽस्मि धेक्षेव मे नाप्तेति ॥ १० ॥
तमब्रवीत्सर्वोऽसीति । तद्यदस्य तन्नामाकरोदापस्तद्रूपमभवन्नापो वै सर्वोऽब्रह्मणो
हीदथ सर्वं जायते सोऽब्रवीज्ज्यायान्वाऽअतोऽस्मि धेक्षेव मे नाप्तेति ॥ ११ ॥

तुमप्रवीत्पशुपतिरसीति । तद्यदस्य तन्नामाकरोदोषयस्तद्रूपमभवन्नोपभयो वै
 पशुपतिस्तस्माद्यदा पशव ओषधीर्लिपन्तेऽथ पतयन्ति सोऽब्रवीज्ज्यायान्वा ऽअतो-
 ऽस्मि धेहोव मे नामेति ॥ १२ ॥ तुमप्रवीदुग्रोऽसीति । तद्यदस्य तन्नामाकरोवा-
 युस्तद्रूपमभवदापुर्वाऽऽग्रस्तस्माद्यदा वलचक्रात्युग्रो वासीत्याहुः सोऽब्रवीज्ज्याया-
 न्वाऽअतोऽस्मि धेहयेव मे नामेति ॥ १३ ॥ तुमप्रवीदशुनिरसीति । तद्यदस्य
 तन्नामाकरोद्विशुत्तद्रूपमभवद्विशुः ऽअशुनिरस्तस्माद्यं विषुद्धन्तशुनिरवधीदित्याहुः
 सोऽब्रवीज्ज्यायान्वा अतोऽस्मि धेहोव मे नामेति ॥ १४ ॥ तुमप्रवीद्वोऽसीति ।
 तद्यदस्य तन्नामाकरोत्पुन्यस्तद्रूपमभवत्पुन्यो वै भवः पुन्यार्दीदित्ये सर्व भु-
 षति सोऽब्रवीज्ज्यायान्वाऽअतोऽस्मि धेहोव मे नामेति ॥ १५ ॥ तुमप्रवीन्महान्वे-
 धोऽसीति । तदस्य तन्नामाकरोच्चन्द्रमास्तद्रूपमभवत्पञ्चापतिर्वै चन्द्रमाः मज्जा-
 पतिर्वै महान्वेव । सोऽब्रवीज्ज्यायान्वाऽअतोऽस्मि धेहोव मे नामेति ॥ १६ ॥ तुम-
 प्रवीद्वीशानोऽसीति । तद्यदस्य तन्नामाकरोदादित्यस्तद्रूपमभवदादित्यो वाऽईशा-
 न आदित्यो यस्य सर्वस्येष्टे सोऽब्रवीदेतवान्वाऽअस्मि मामेता परो नाम धा इति
 ॥ १७ ॥ तान्मेतान्पञ्चावग्निरूपाणि । कुमारो नवमः सैवाग्नेस्त्रिवृषा ॥ १८ ॥
 पुष्टेवाग्निरूपाणि । अष्टाक्षरा गायत्री तस्मादाहुर्गायत्रीर्गमिरेति सोऽयंकु-
 मारो रुपाण्यनुप्राविशन्नवाऽअग्निं कुमारमिव पश्यन्पेतान्येवास्य रूपाणि पश्यन्पे-
 तानि हि रूपाण्यनुप्राविशत् ॥ १९ ॥ तुमेतं संवत्सरेऽप्य चित्रयाव । संवत्सरे-
 ऽनुभूयाद्यायोरित्यु हैकऽआहुः संवत्सरे वै तद्वतोऽसिञ्चन्त्स संवत्सरे कुमारोऽजायते
 तस्माद्यायोरिव चित्रयाद्यायोरनुभूयादिति संवत्सरे त्वेव चित्रयात्संवत्सरेऽनुभूया-
 यद्वाव हेतः सितं तदेव जायते तततो विक्रियमाख्येव उर्वयानधेःशेते तस्मात्संव-
 त्सरेऽप्य चित्रयात्संवत्सरेऽनुभूयात्सस्य चित्रस्य नाम करोति पाप्मानमेवास्य तद्वपह-
 न्ति चित्रनामानं करोति चित्रोऽसीति सर्वाणि हि चित्राण्यग्निः ॥ २० ॥ ब्राह्म-
 णम् ॥ ३ ॥ प्रथमोऽध्यायः [३६.] ॥

मज्जापतिरग्निरूपाण्यभ्यध्यायत् । स योऽयं कुमारो रुपाण्यनुप्राविष्ट
 आसीत्तन्नेच्छत्सोऽग्निरवेदुः वै वा पिता मज्जापतिरिच्छति इन्त तद्रूपम-
 सानि युग्म ऽप्य न वेवेति ॥ १ ॥ स एतान्पञ्च पशूनपश्यत् । पुरुषप्रश्नं गाम-
 विमनं यदपश्यत्तस्मादेते पशवः ॥ २ ॥ स एतान्पञ्च पशून्प्राविशत् । स एते

पञ्च, पशवोऽभवत्तु वै प्रजापतिरन्वेवैच्छत् ॥३॥ स एतान्पञ्च पशूनपरयत् ।
 यदपरयस्तस्मादेते पशवस्तेष्वेतमपश्यत्तस्माद्वैवैते पशवः ॥ ४ ॥ स ऐक्षत । इमे
 वाऽअग्निरिमानेवात्मानमभिसंस्करवै यथा वाऽअग्निः समिद्धो वीक्ष्यत ऽएव
 मेपां चक्षुर्दीप्यते यथानेर्षमवव्यत ऽएवमेपापूष्मोन्दयते यथाग्निरभ्यादितं दृश्येवं
 वप्सति यथानेर्षस्य सीदत्यन्मेपां पूरीपथं सीदतीमे वाऽअग्निरिमानेवात्मानम-
 भिसंस्करवाऽइति ताश्राना वेववाभ्य आलिप्यत वैश्वकर्मणं पुरुषं वारुणमभ्य-
 धैन्द्रमुषमं स्वाप्सुप्रविषाग्नेयमज्जथ ॥ ५ ॥ स ऐक्षत । नाना वाऽइदं देवताभ्य
 आलिप्सेऽनेर्वहथ रुपाणि कामये हुन्तैनानग्निभ्यः क्रामयालभाऽइति तान-
 ग्निभ्यां क्रामयालभत तद्यदग्निभ्य इति वदूनि अग्निरुपायभ्यध्यायदथ
 यत्क्रामायेति क्रामेन ह्यालभत तानुप्राप्तीतान्पर्यग्नि कृतानुदीचो नीत्वा समक्षपयत् ॥
 ॥ ६ ॥ स ऐक्षत । या वै श्रीरभ्यधासिधमिमास्ताः शीर्षमु हुन्त शीर्षाण्येवोपवृथा
 इति स शीर्षाण्येवोत्कृष्टोपायचापेवराणि कुसिन्धान्यप्सु ग्राप्त्वावदजेन वदथ
 समस्यापयजेन्मे यज्ञो विकृष्टोऽसदित्यात्मा वै यज्ञो नेन्येऽग्रमात्मा विकृष्टोऽसदि-
 त्येतेन पशुनेप्द्वा तस्यजापतिरपश्यद्यैतस्याग्नेरन्तं न पर्यत् ॥ ७ ॥ स ऐक्षत ।
 यमिममात्मानमप्सु ग्रापिष्वथ तमन्विच्छातीति तमन्वैच्छत्तद्यदेपामप्सु ग्राविद्धानां म-
 त्यतिष्ठता भयः समभरदुध मुदस्यांतां मृदं तदुभयथ सम्भृत्य मृदं चापरचेष्टकाम-
 करोत्तस्मादेतदुभयमिष्टका भवति मृच्छापरच ॥ ८ ॥ स ऐक्षत । यादे वाऽइदमि-
 स्थमेव सदात्मानमभिसंस्करिष्ये मर्त्यः कुणपोऽनपहतपाप्मा भाविष्यामि हुन्तै-
 तदग्निना पुचान्तीति तदग्निनापचस्तुदेनदमृतमकरोदेतद्यै इविरमृतं भवति यदग्नि-
 ना पुचन्ति तस्मादग्निनेष्टकाः पचन्त्यमृता एवेनास्तुस्कुर्वन्ति ॥ ९ ॥ तद्यादिद्वा
 पशुनापश्यत् । तस्मादिष्टकास्तस्मादिष्ट्वैव पशुनेष्टकाः कुर्यादग्निष्टका इता भवन्ति
 याः पुरा पशो- कुर्वन्त्ययो ह तदन्पदेव ॥ १० ॥ तद्यास्ताः धियः । एतानि तानि पशु-
 शीर्षाण्यथ यानि तानि कुसिन्धान्येतास्ताः पञ्च चितयस्तद्यत्पशुशीर्षाण्युप-
 धाय चितीधिनेत्येतैरेव तच्छीर्षभिरेतानि कुसिन्धानि मुदधाति ॥ ११ ॥ त-
 ऽप्येते सर्वे पशवो यदग्निः । तस्मादग्नौ पशवो रमन्ते पशुभिरेव तत्पशवो रमन्ते
 तस्माद्यस्य पशवो भवन्ति तस्मिन्वाग्निग्राधीयतेऽग्निर्होष यत्पशवस्ततो वै म-
 जापतिरग्निरभवत् ॥ १२ ॥ तज्जैकऽग्नाहुः । अत्रैवैतैः सर्वैः पशुभिर्यजेत यद्वा-

ऽएतैश्च सर्वैः प्रजापतिर्यच्चयत् तदेवाम्नेरन्तं पर्येष्यत्तद्वदेतैश्च सर्वैर्यजेत् तदेवाम्ने-
रन्तं परीषादिति न तथा कुर्यादेवानां तदितादियादयो पथस्तदियादयो किं ततः
सम्भरेदेतानि वाऽएतत्कुसिन्धान्वेताश्चिनीः सम्भरति तस्मात्तथा न कुर्यात् ॥ १३ ॥
यद्येवैतान्पशूनालभते । आप्तनमेवैतदग्नये करोति नृधनायतने कुरचम रमतेऽन्य-
थाऽप्राप्तनं तदेतत्पुरस्ताद्विदधाति तदेनं पर्यग्नग्निरुपावर्तते ॥ १४ ॥ पुरुषोऽथो
गौरविरजो भवन्ति । एतावन्तो वै सर्वे पशवोऽग्नं पशवस्तद्यावद्वक्षं तदेतत्पुरस्त
विदधाति तदेनं पर्यग्नग्निरुपावर्तते ॥ १५ ॥ एङ्च भवन्ति । एङ्च ह्येतेऽ-
ग्नयो यदेतारिचतपस्तेभ्य एतत्पञ्चायतनानि निदधाति तदेनं पर्यग्नग्निरुपा-
वर्तते ॥ १६ ॥ तद्यदग्निभ्य इति वद्वो ह्येतेऽग्नयो यदेतारिचतयोऽथ पत्का-
मायेति यथा तं काममाप्नुयाद्यजमानो यन्काम एतत्कर्म कुरुते ॥ १७ ॥ पुरुषं पथ-
ममालभते । पुरुषो हि मथमः पशूनामद्यान्वं पुरुषं ह्यग्नश्चोऽथ ताम्रं च ह्यनु
गौरयार्विं गां ह्यनुविरयाजमविं ह्यनुवजस्तदेनान्यथापूर्वं यथाश्रेष्ठमालभते
॥ १८ ॥ तेषां विषमा रशताः स्युः । पुरुषस्य त्रिंष्टाय हृसीपस्य च हृसीपसी तद्यथा-
रूपं पशूनां रशताः करोत्युपावस्यसाय सर्वास्तेषु समास्युः सर्वाः सदृश्याः सर्वे
येते समाः सर्वे सदृशा अग्नयो ह्युच्यन्तेऽथ अच्यन्ते तेन समास्तेन सदृशाः ॥ १९ ॥
तदाहुः । कथमस्यैषोऽग्निः एङ्चेष्टकः सर्वः पशुप्यारब्धो भवतीति पुरोडाशकपालेपु
नृवापपतऽह्यं मथमा मूमयीष्टकाथ यत्पशुमालभते तेन पञ्चिष्टकाप्यतेऽथ यदृषा-
मभितो हिरण्यशकलौ भवतस्तेन हिरण्येष्टकाप्यतेऽथ इदिध्मो यूपः परिधुगस्तेन
धानस्पत्येष्टकाप्यतेऽथ यदाज्यं श्रोत्रयः पुरोडाशस्तेनान्नं पञ्चमीष्टकाप्यतऽएव-
मु हास्यैषोऽग्निः एङ्चेष्टकः सर्वः पशुप्यारब्धो भवति ॥ २० ॥ तेषां चतुर्विंश-
शनिः सामिधेन्यः । चतुर्विंशत्यर्घ्यमासो वै संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्धावानग्नि-
र्वावत्पस्य मात्रा तावत्तैर्वैनमेतत्समिन्दे ॥ २१ ॥ यद्येव चतुर्विंशतिः । चतुर्विं-
शत्यक्षरा वै गायत्री गायत्रोऽग्निर्धावानग्निर्वावत्पस्य मात्रा तावत्तैर्वैनमे-
तत्समिन्दे ॥ २२ ॥ यद्येव चतुर्विंशतिः । चतुर्विंशतो वै पुरुषो
वश इस्तथा अह्युत्तयो वश प्राच्यारचत्वार्थज्ञानि पुरुषः प्रजापतिः प्रजाप-
तिरग्निर्धावानग्निर्वावत्पस्य मात्रा तावत्तैर्वैनमेतत्समिन्दे ॥ २३ ॥ उ-
भयीर्गायत्रीश्च त्रिष्टुभश्चान्वाह । माणो गायत्र्यात्मा त्रिष्टुप्प्राणमेवास्य गायत्रीभिः
समिन्दऽद्यात्मानं त्रिष्टुभिर्मध्ये त्रिष्टुभो भवन्त्पञ्चितो मायज्यो मध्ये ह्ययमात्मा-

पितः प्राणा भूयसीः पुस्तवाग्रयत्रीरन्वाह कनीयसीरुपरिष्ठातूयाऽसौ रीमे शु-
स्तांत्माणाः कनीयाऽस उपरिष्ठात् ॥ २४ ॥ सोऽन्वाह । समास्त्वान्ऽश्चतु-
वर्धयन्तिवृत्ति प्रजापतिं विस्सस्तं घृताग्निः समदधात्तमघ्नवीया मृतसंमिताः सामिधे-
न्यस्ताभिर्मां मुपिन्त्येति ॥ २५ ॥ म एता अपरयत् । समास्त्वान्ऽश्चतु-
वर्धयन्तिवृत्ति समाश्च त्वान्ऽश्चतुवध वर्धयन्तिवृत्तेतत्संवरःरा अपयो यानि सत्ये-
ति संवत्सरश्च स्वऽर्षयश्च सत्यानि च वर्धयन्तिवृत्तेतत्सं दिव्येन दीदिहि रो-
चनेनेत्यसौ वाऽमादित्यो दिव्यऽसौ रोचनं तेन संदीदिद्येतेतद्विरवा आभाहि म-
दिराश्चतस्र इति सर्वा आभाहि मदिरश्चतस्र इत्येतत् ॥ २६ ॥ ता एता एक-
व्याख्यानाः । एतमेवाभि यथेत्येव संस्फुर्यदेतत् संदध्यादेत जन्त्येवा आग्नेय्यः
प्राजापत्या यदग्निरुपरयत्तेनान्नेद्यो यत्प्रजापतिऽसमैन्द्र तेन प्राजापत्या ॥ २७ ॥
द्वादशामियः । द्वादश प्रासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्गुणानग्निर्गुणवत्पत्यः प्राजा
तावतैवेनमेतद्वामीणाति ॥ २८ ॥ यदेव द्वादश । द्वादशाक्षरा वै जगतीयं वै जग-
त्यस्याऽसौ हीदऽसुर्व जगदियम् वाऽअग्निरस्यै हि सर्वोऽग्निर्ध्यायते यानानग्निर्गु-
वत्पत्यः प्राजा तावतैवेनमेतद्वामीणाति ॥ २९ ॥ यदेव द्वादश । द्वादशाक्षरा वै जगती
जगती सर्वाणि हन्वाऽसि सर्वाणि हन्वाऽसि प्रजापतिः प्रजापतिरग्निर्गुणान-
ग्निर्गुणवत्पत्यः प्राजा तावतैवेनमेतद्वामीणाति ॥ ३० ॥ ता एता ऊर्ध्वा अस्य समिधो
भवन्तीति । प्रजापतिं विस्सस्तं घृताग्निः समदधात्तमघ्नवीया मृतसंमिता आमिय-
स्ताभिर्मांमिणीहीति ॥ ३१ ॥ म एता अपरयत् । ऊर्ध्वा अस्य समिधो भवन्ती-
त्यूर्ध्वा ह्येतस्य समिद्धस्य समिधो भवन्त्यूर्ध्वा शुक्ला शोचीऽप्यग्नेरित्यूर्ध्वाति
ह्येतस्य शुक्लाणि शोचीऽप्यूर्ध्वाऽपि भवन्ति युमत्तमेति वीर्यवत्तमेत्येतत्समतीकस्ये-
ति सर्वतो वाऽअग्निः सुप्रतीकः सूनोरिति यदेनं जन्त्यति तेनास्पैय सूनुः ॥ ३२ ॥
ता एता एकव्याख्यानाः । एतमेवाभि यथेत्येव संस्फुर्यदेतत् संदध्यादेत जन्-
त्येवा आग्नेय्यः प्राजापत्या यदग्निरुपरयत्तेनान्नेद्यो यत्प्रजापतिःप्रामीणात्तेन
प्राजापत्याः ॥ ३३ ॥ ता विषमा विषमपदाः । विषमाक्षराविषमाणि हि अन्दा-
ऽस्ययो यान्यस्याधात्ममद्धानि विषमाणि तान्यस्यैताभिरामीणाति ॥ ३४ ॥
वैश्वानरः पशुपुरोडाशः । वैश्वानरो वै सर्वेऽग्नयः सर्वेषामग्नीनामुपाप्रयै ॥ ३५ ॥
यदेव वैश्वानरः । अतुवो इति यदेताश्चित्तयोऽग्नयो वाऽअतुव अतुवः संवत्सरः संवत्स-
रो वैश्वानरो यदग्नय इति स्यादति तदेचयेद्द्वादशकपालो द्वादश प्रासाः संवत्सरः
संवत्सरो वैश्वानर आग्नेय्यो याज्यानुवाक्या अग्निरुपाणामुपापत्यै कामवत्यः
क्रावानामुपापत्यै ॥ ३६ ॥ तदेकं । इत्येवैतानि पशु शीर्षाणि विस्सोपदधत्तुयनेने-

पशव इति ते ह ते मर्त्याः कुणपाः सम्भवन्तुनाप्रीतिं हि तानि तद्व त
 धापादेः सौभ्रमेते यस्योपदधुः स ह क्षिप्रऽएव ततो मथार ॥३७॥ हिरण्यमान्यु
 के कुर्वन्ति । अपनेष्टका इति वदन्तस्ता ह ता अनृतेष्टका न हि तानि पशुशीर्षा
 णि ॥ ३८ ॥ मृन्मयान्यु ईके कुर्वन्ति । उत्सन्ना वाऽएते पशवो यद्वै किंचोत्सम
 मिय तस्य सर्वस्य प्रतिष्ठा तद्यत्रैते पशवो गतास्तुत एनानुधि सम्भराम इति न त
 था कुर्याथो वाऽएतेषामावृणं च ब्राह्मणं च न विद्याचस्यैतज्जुत्सन्नाः स्युः स ए
 तानेव पञ्चपशुनालभेत यावदस्य वशः स्यात्तान्हेतान्मज्जापतिः प्रथम आले
 इषापर्षाः सायकापुनोऽन्तमोऽय ह स्मैतानेशान्तरेणालभन्तेऽथेतर्हिमौ 'द्वावेचाल
 भ्येते प्राजापत्यश्च चायुषश्च तयोरुतो ब्राह्मणमुच्यते ॥ ३९ ॥ ब्राह्मणम् ॥४॥
 [१. १.] ॥ प्रथमः प्रपातकः । कण्डिकासंख्या ११० ॥

प्राजापत्यं चरकाञ्जालभन्ते । मज्जापतिरग्निं चित्वाग्निरभवत्तद्यदेतमालभते
 तदेवाग्नेरन्तं पर्येतीति ॥१॥ रयाणो भवति । वृणानि वै रयामस्य लोमानि शुक्ला
 नि च कृष्णानि च वृणं मियुजं मज्जनन तदस्य प्राजापत्युधै रूपं तूपरो भवति
 तूपरोहि मज्जापतिः ॥२॥ तस्यैकविंशतिः सामिधेन्यः । द्वादश मांसाः पञ्चऽर्त-
 पञ्च इमे लोका अस्मावादिष्य एकविंश एष मज्जापतिः मज्जापतिरग्निर्यावान-
 ग्निर्यावत्स्यस्य मात्रा तावतैर्वैनपेतत्समिद्धि ॥ ३ ॥ यद्वैकैकविंशतिः । एकविं-
 शो वै पुरुषो दश हस्त्या अंगुनयो दश पाया आत्मैकविंशः । पुरुषः मज्जापतिः
 मज्जापतिरग्निर्यावानग्निर्यावत्स्यस्य मात्रा तावतैर्वैनपेतत्समिद्धि ॥ ४ ॥ उपर्षीर्गा-
 यत्रीश्च निपुभद्वान्वाह । तासामुक्तो बन्धुरुक्तम्वेवान्वृज्यते । हिरण्यगर्भवत्प्राधार-
 प्राधारयति मज्जापतिर्हिरण्यगर्भः मज्जापतिरग्निर्यद्वैदशापियस्तासामुक्तो बन्धुर्दे-
 क्तम्वेवान्वृज्यं प्राजापत्यः पशुपुरोडाशो य एव पशोर्वन्धुः स पुरोडाशस्यै द्वादश
 कपालो द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरः मज्जापतिः कृद्धत्यो याव्यानुवाक्याः को हि
 मज्जापतिः ॥५॥ अथैतं वायवे निपुत्वतो शुक्लं तूपरमालभते मज्जापतिः प्रजाः सृष्ट्वा-
 नुपैक्षत तस्मिन्तानन्देन उेतः परापतत्तोऽनः शुक्लस्तूपरो लसृद्यभवद्दसो
 वै उेतो यावानु वै दसस्तावानात्मा तद्यदेतमालभते तदेवाग्नेरन्तं प-
 र्येति शुक्लो भवति शुक्लध्वि हि रेवस्तूपरो भवति तूपरध्वि हि रे-
 तो वायवे भवति प्राणो वै वायुर्निपुत्वते भवत्पुदानो वै निपुनः प्रा-

णोदानावेनास्मिन्नेतद्वधाति ॥ ६ ॥ यद्वैतं वायुने नियुत्तने । शुक्रं तूपमालभते
 मज्जापतिं विस्रस्तं यत्र देवाः समस्कुर्वन्तम् योऽस्मात्प्राणो मध्यत उवक्रामत्तमास्मि-
 न्नेतेन पशुनादधुस्तथैवास्मिन्नयमेतद्वधाति वायवे भवति प्राणो वै वायुर्नियुत्तने
 भवत्पुदानो वै नियुतः प्राणोदानावेवास्मिन्नेतद्वधाति शुक्रो भवति शुक्रं हि
 वायुस्तूपरो भवति तूपरो हि वायुः ॥ ७ ॥ तस्य सप्तदश सामिधेयः । सप्तदशो
 वै संवत्सरो द्वादशमासाः पञ्चर्त्तवः संवत्सरः मज्जापतिः 'मज्जापतिरग्निर्गवान-
 ग्निर्गवित्यस्य मज्जा तावतेवैनमेतत्समिन्दे ॥ ८ ॥ यदेव सप्तदश । सप्तदशो वै
 पुरुषो वश मज्जाधत्पार्यज्ञान्यात्मा पञ्चदशो ग्रीवाः षोडशः शिरः सप्तदशं पु-
 रुषः मज्जापतिः मज्जापतिरग्निर्गवानग्निर्गवित्यस्य मज्जा तावतेवैनमेतत्समिन्दे ॥ ९ ॥
 उभयीर्गवत्रीश्च त्रिष्टुभश्चान्वाह । तासामुक्तो बन्धुरक्तन्त्रेवान्हचं द्वादशापियमग्ना-
 सामुक्तो बन्धुरक्तन्त्रेवान्हचं मज्जापत्यः पशुपुरोडाशोऽग्नौ स काम उप्राप्त इति इ-
 स्माह माहिस्थिर्यं चरकाः मज्जापत्ये पशुवाहुरिति ॥ १० ॥ यदेव वायव्यः प-
 शुर्भवति । मज्जापत्यः पशुपुरोडाशोऽर्धं इ मज्जापतेर्वायुर्ध्वं मज्जापतिस्तद्युधौ
 वायव्यौ स्यातामुधौ वा मज्जापत्यार्धं इवास्य कृतं स्यान्नार्धमथ यदायव्यः
 पशुर्भवति मज्जापत्यः पशुपुरोडाशस्तेन द्वैतं सर्वं कृत्स्नं मज्जापतिं संस्करो-
 ति ॥ ११ ॥ यदेव वायव्यः पशुर्भवति । मज्जापत्यः पशुपुरोडाशः मज्जापतिं वि-
 स्रस्तं यत्र देवाः समस्कुर्वन्तम् योऽस्मात्प्राणो मध्यत उवक्रामत्तमास्मिन्नेतेन पशुना-
 दधुस्तथैतेन पुरोडाशेनात्मानं ममस्कुर्वन्तम् यत्तमज्जापत्यो भवति मज्जापतिर्गवा-
 न्मा द्वादशकपालोद्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरः मज्जापतिः कृत्स्नो वाय्वानुवाक्ये
 को हि मज्जापतिः ॥ १२ ॥ तद्यद्वर्णं पुरस्ताज्जुहोति । य एवायं पुरस्तात्प्राणस्त-
 मस्मिन्नेतद्वधात्यथ यदेतेन मध्यतश्चरन्ति मध्यतो हव्यमात्मा यद्विषोपरिष्ठाश्च-
 रन्ति य एवायमुपरिष्ठात्प्राणस्तमस्मिन्नेतद्वधाति इन्द्रवत्यां वाय्वानुवाक्याः स्युः शुक्रं
 रूपाणामुपाप्त्यै नियुत्तवत्यो यदेतेनियुत्तव्यं तस्योपाप्त्यै ॥ १३ ॥ तद्वद्वाऽध्याहुः वषाया
 एव शुक्रं तयो स्यातामेतवै पशौ शुक्रं यदणशुक्रवत्यौ नियुत्तव्यो हविषो य-
 देव नियुत्तव्यं तस्योपाप्त्याऽस्ति ॥ १४ ॥ यदेवैतं पशुमालभते । एतस्मिन्ह पशौ
 सर्वेषां पशूनां रूपं यत्तूपरो लप्सुदी तत्पुरुषस्य रूपं तूपरो हि लप्सुदी पुरुषो
 यत्तूपरः केसरवांसदन्तस्य रूपं तूपरो हि केसरवान्मथो यदधशफस्तद्वो रूपमधशफो हि
 यदधस्तद्वे रूपं यदजस्तद्वस्य तद्वद्वेतालभते तेन हवास्तैते

सर्वे पशव आलम्बा भवन्त्यतो यत्प्रदस्य कुर्मोपकुन्पेनैते वा पञ्चपशव एष वा
 माजापत्य एष वा नियुजनीयः ॥१५॥ तं पौर्णमास्यामालभेत । अमावास्याया
 मालभेततदुद्देकऽध्याह्नसौ वै चन्द्रः प्रजापतिः स एतां रात्रिमिह वसति त-
 द्यथेपतिघ्नन्मालभेतैवं तविति ॥ १६ ॥ तद्वै पौर्णमास्यामेव । असौ वै चन्द्रः
 पशुस्तं देवाः पौर्णमास्यामालभन्ते यत्रैते देवा आलभन्ते तदेनमालभाऽऽति त-
 स्मात्पौर्णमास्यां यद्वै पौर्णमास्यां पौर्णमासी इ वाच मथमा ऋगुवास तस्मादेव
 पौर्णमास्याम् ॥ १७ ॥ तद्वै फाल्गुन्यामेव । एषा इ संवत्सरस्य मथमा रात्रिर्पु-
 त्फाल्गुनी पौर्णमासी यांच्छरेपोचमा या पूर्वा मुखत एव तत्संवत्सरमारभते ॥१८॥
 स वाऽऽष्ट्वै पौर्णमासेन । अथ पशुमालभेत पौर्णमासेन वा ऽऽन्द्रो वृत्रं पाप्मानं
 हत्वापहतपाप्मैतत्कर्माभते तथैवैतद्यज्ञपानः पौर्णमासेनैव वृत्रं पाप्मानं हत्वाप-
 हतपाप्मैतत्कर्माभते ॥ १९ ॥ तद्वैऽउपायशु भवति । एतदेतैः प्रजापतिः
 पशुभिः कुर्मयेष तद्वाजानदेववासानिरुक्तीमव तस्मादुपायशुः ॥ २० ॥ यद्वै-
 वोपायशु । माजापत्यं वाऽएतत्कर्म प्रजापतिं संतेन कुर्मणारभतेऽनिरुक्ती वै
 प्रजापतिः ॥२१॥ यद्वैवोपायशु । इतो वाऽयत्र यत्र उपायशु वै इतः । सच्यते
 षण्ण पशुपुरोदाशो हविरेतावानिह पशुः ॥ २२ ॥ अष्टकायाशुखां सम्भरति ।
 माजापत्यमेतद्वैद्वैष्टका माजापत्यमेतत्कुर्य यद्वैष्टा माजापत्यमेव तद्वैष्टमाजापत्यं
 कर्म करोति ॥२३॥ यद्वैष्टाष्टकायाम् । पूर्वतत्संवत्सरस्य यद्वैष्टा पूर्वतदग्नेयं शुखा
 पूर्वपयेव तत्पर्व करोति ॥ २४ ॥ यद्वैष्टाष्टकायाम् । अष्टका वाऽउत्वा निषिद्धाऽ-
 ष्वी तिरश्ची रास्ना तच्चतुरचतस्र ऊर्ध्वास्तदष्टानुष्टकायमेव तद्वैष्टकां करोति
 ॥ २५ ॥ शतम् ३४०० ॥ ॥ अमावास्यायां दीक्षते । अमावास्यायां वा अग्नि
 यज्ञस्तापते एतो यज्ञस्तापते ततो यज्ञं जनयानीति ॥२६॥ यद्वैष्टावास्यायां ।
 इतो वाऽएतद्वैष्टमात्मानं सिध्यत्युत्वायां योनौ यादित्यते तस्माऽएतं पुरन्तान्तोक्तं
 करोति एदीक्षितो भवति तं कृतं लोकं लोकाभिजायते तस्मादाहुः कृतं लोकं पुरुषा-
 ऽग्निं जायतऽऽति ॥ २७ ॥ स यत्तुनीयः संवत्सरुदीक्षतः स्यात् । अलोका
 इष्टका उपदध्यादिष्टका लोकानतिरिच्येरन्नं यद्वैष्टा लोकां कृतेष्टका नानूपद-
 ध्यान्लोका इष्टका अतिरिच्येरन्नं यदमावास्यायां दीक्षित्वामावास्यायां क्रीणाति
 तद्यावन्तमेव लोकं करोति तान्वीदिष्टका उपदधात्युवास्यापूर्वपापपक्षे सर्वोऽग्नि-
 श्चीयते ॥ २८ ॥ तदाहुः । यद्यावत्प एतस्याग्नेरिष्टकास्तावन्ति ऋवेऽ-

होरात्राणी सम्पद्यन्तेऽथ ग्रान्ध्वानि क्रयावहानि कथमस्यते लोका अनुपारिता
 भवन्तीति यद्वाऽभ्यावास्यायां दीक्षितत्वाभावास्वार्थां क्रीणाति तस्यावन्तमेव
 लोकं करोति तावनीरिष्टका उपदधात्यथ ग्रान्ध्वानि क्रयावहानि तस्मिन्नेव
 काशेऽर्च्युरागितं चिनोति यो हि चिनुषाधु च सोऽनकायः स्याद्यावन्ति ते
 संवत्सरस्याहोरात्राणि तावत्स एतस्याग्नेरिष्टका उप च त्रयोदशं मासकयो
 दशो वाऽप्य मासो ग्रान्ध्वानि क्रयावहानि तथा अमृष्वयोदशस्य मास इष्टका-
 स्ताभिरस्य ते लोका अनुपारिता भवन्ति तस्मा लोकाश्चेष्टकाश्च भवन्ति ॥२६॥
 एतद्वै यैव मथम पौर्णमासी । तस्यां पशुमक्षभते या मथमाष्टका तस्यामुखाधि
 सम्भरति या मथवावास्या तस्यां दीक्षतऽप्यतः ग्रान्ध्वं संवत्सरस्य मथवाम्य-
 हानि ग्रान्ध्वस्य सदारभते मानि च तदाप्नोत्यथासः सम्पदेव ॥ ३० ॥ तदाहुः ।
 कथमस्यैतत्कुर्म संवत्सरमग्निमुपाप्नोति कथं सवत्सरेऽग्निना सम्पद्यत इत्येते-
 पां वै पञ्चानां पशूनां चतुर्विधेशानि सामिधेन्यो द्वादशामिपस्तत्पञ्चविधेशदे-
 का दशानुपाजा एकादशोपयुजस्तदष्टा पञ्चाशद ॥ ३१ ॥ ततो वायुचत्वारिधे
 शद । साष्टाचत्वारिधेशदक्षरा जगतीय वै जगत्पस्थाधे द्विदधे सर्वे जगदिप्यु
 वाऽग्निरस्यै हि सर्वोऽग्निश्चीयते यावानग्निर्पावत्यस्य यावा तावत्तदभवति
 ॥ ३२ ॥ यजेवाष्टाचत्वारिधेशद । अष्टाचत्वारिधे शदक्षरा वै जगती जगती
 सुर्वाधि छन्दाधिसि सुर्वाधि छन्दाधिसि मज्जापतिः मज्जापतिरग्निर्पावानग्निर्पाव
 त्यस्यमुखा तावत्तदभवति ॥ ३३ ॥ अथ मानि वृश । ता वृशाक्षरा विरुद्धिराद-
 गिर्दृश दिशो दिशोऽग्निर्दृश माष्टाः माष्टा अग्निर्पावानग्निर्पावत्यस्य मात्रा ता-
 वत्तदभवति ॥ ३४ ॥ वषा पशु पुरोडाशः । त्वष्टिः पष्टिमसत्याहोरात्राणि त-
 न्मासमाप्नोति मास आतु अतुयाप्नोत्यतुः संवत्सरं तत्सवत्सरमग्निमाप्नोति ये
 च सवत्सरे काषा अथ यद्वाऽप्यनुदेव संवत्सरेऽप्य तत्तद ॥ ३५ ॥ अथैतस्य
 मात्रापत्यस्य । एकाविंशतिः सामिधेन्यो द्वादशामिपस्तत्पञ्चविधेशदेकाद-
 शानुपाजा एकादशोपयुजस्तदष्टा पञ्चाशदष्टा पशुपुरोडाशो हविस्तदष्टा पञ्चा-
 शत्स योऽष्टा पञ्चाशति कामोऽत्रैव तमाप्नोति द्वावापारौ त्वष्टिः ॥ ५ः प-
 ह्यां कामोऽत्रैव तमाप्नोत्यथ यतोऽन्यनुदेव संवत्सरेऽप्य तत्तद ॥ ३६ ॥ अथैत-
 स्य नियुत्तवर्गपस्य । सप्तदश सामिधेन्यो द्वादशामिपस्तत्वेका व त्रिधेशदेकाद-
 शानुपाजा एकादशोपयुजस्तदेकपञ्चाशदष्टा पशुपुरोडाशो हविस्तत्तुपञ्चा-

शब्दावापारौ द्वौ स्विष्टकृतौ तदष्टापञ्चाशत्स योऽष्टापञ्चाशति कासो
 ऽत्रैव तमाप्नोति वनस्पतिश्च वसाहोमश्च तत्पष्टिः स यः पष्ट्या
 कामोऽत्रैव तमाप्नोत्यथ- यदुतोऽन्यद्यदेव संवत्सरेऽन्नं तत्तदेवमु हास्यै
 तत्केर्यं संवत्सरमग्निमाप्नोत्येवथ संवत्सरेणाग्निना सम्पद्यते ॥ ३७ ॥ तदाहुः
 नैतस्य पशोः समिष्टयजूंषि जुहुयाच्च हृदयशूलनावभ्यथमभ्यवेयादारम्भो वाऽ-
 प्याऽग्नेः पशुर्वयसर्गो देवतानाथ समिष्टयजूंषि सथस्थावभृथो नेदारम्भे देव-
 ता ऋक्सूक्तानि नेचवृथ सथस्थापयानीति स वै समेव स्थापयेदनेन पशुनेष्ट्वा
 तत्पजापतिरपर्ययैतस्याग्नरन्तं न पर्यैत्तस्मात्सथस्थापयेत्तद्वेव सथस्थापय-
 ति प्राण एष पशुस्तस्य यदन्तरियात्प्राणस्य तदन्तरियाद्यदु वै प्राणस्यान्तरिया-
 त्त एव त्रियेत तस्मात्समेव स्थापयेदथातो प्रतानामेव ॥ ३८ ॥ तदाहुः । नैतेन
 पशुनेष्ट्वोपरि शयीत न माथ्समश्रीयान्त मिथुनमुपेयात्पूर्वदीक्षा वाऽप्य
 पशुरनवकृतं वै तद्यदीक्षित उपरि शयीत यन्माथ्समश्रीयाद्यमिधुनमुपेया-
 दिति नेत्वेवैषा दीक्षा नेव हि मेखलास्ति न कृष्णानिनमिष्टका वाऽपतां कुरुते
 तस्मात् क्रामेरोपरि शयीतैतदु सर्वमुन्नं यद्वेव पशवस्तदस्यात्रान्तमारब्धं भवति
 तथ्यानि क्रानि चामृजोऽशनानि तेपामस्य सर्वपां कामाशनं यदि लभेत मिथुनं
 तु नोपेयात्पुनः वैषापरुष्यै पयस्यायै तस्योपरि वृन्धुः ॥ ३९ ॥ तदाहुः । दद्या-
 देतस्मिन्यग्ने वृक्षिणां नेन्मेऽथ यज्ञोऽवशिष्योऽसद्वृक्षणऽन्नादिष्टां चणां दद्या-
 द्दद्या वै सर्वो यज्ञस्तदस्य सर्वो यज्ञो भिषज्जपितो भवतीति न तथा कुर्याद्विष्टकां
 वाऽपतां कुरुते तद्यष्टेष्टकायामिष्टकायां दद्यात्तारक्तदमुर्ध्वं दद्याद्यदस्योप-
 कल्पेत ॥ ४० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [२. २.] ॥

एतदे देवा अग्नयेन । चेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाच तदग्नयेनस्तेषां चे-
 तयमानानां प्रजापतिरिमां प्रथमाथ स्वयमातृणां चितिमपश्यत्तस्मात्तानां प्रजापति-
 नोपदधाति ॥ १ ॥ तमग्निगन्वीत् । उपाह्मयापानीति कंतेति पशुभिरिति तथेति
 पश्विष्टकया हतदुवांचैषा वाच पश्विष्टका यद्वैष्टका तस्मात्पथपायै स्वयमातृणां या-
 ग्यनन्तर्हिता दूर्वेष्टकोपधीयते तस्मादस्याऽग्न्यनन्तर्हिता ओपधयोऽनन्तर्हिताः पशवोऽ-
 नन्तर्हितोऽग्निरुनन्तर्हितो षेष्ट एतयोपैत् ॥ २ ॥ तेऽग्नयेन । चेतयध्वमेवेति चितिमि-
 च्छतेति वाच तदग्नयेनस्तेषां चेतयमानानामिन्द्राग्नी च विरवृकर्मा
 चान्तरिक्षं द्वितीयाथ स्वयमातृणां चितिमपरपंस्तस्याद्यामिन्द्राग्निभ्यां च विरवृ-

कर्मणा उपपद्यते ॥ ३ ॥ तन्वायुरवती । उपाहमायानीति केनेति दिग्भि-
रिति तथेति दिश्याभिर्हं तदुवाच तस्माद्वितीयायै स्वयमावृणाय अनन्तर्हिता
दिश्या उपधीयन्ते तस्मादन्तरिक्षादनन्तर्हिता दिग्गोऽनन्तर्हितो वायुरनन्तर्हितो शेष
एताभिर्हन्त ॥ ४ ॥ तेऽमुवन् । चेतुषध्वमेवेति चित्तिमिच्छतेति वाव तदमुवन्ति
ऊर्ध्वमिच्छतेति तेषां चेतुयमानानां परमेष्ठी दिवं तृतीयायै स्वयमावृणाय
चित्तिमपश्यन्तस्मात्तां परमेष्ठिनोपपद्यते ॥ ५ ॥ तस्मात्तावद्वितीयोऽवती । उपा-
हमायानीति केनेति लोकस्पृणयेति तथेत्येष वाव लोकस्पृणात्मना हैव तदुवाच
तस्मात्तृतीया स्वयमावृणानन्तर्हितालोकस्पृणायाऽवृणायते तस्मादस्यानादित्योऽ-
नन्तर्हितो दिग्गोऽनन्तर्हितो शेष एतन्मोर्वन्त ॥ ६ ॥ तदेता वाव पुद् देवताः । इदं
सर्वमभ्युपदिदं किं च ते देवास्तुर्पयश्चाप्युवन्निमा वाव पुद् देवता इदं
सर्वमभ्युप तज्जानीत यथा वसुभिःऽप्युपसामेति तेऽमुंरचेतुषध्वमिति चित्तिमिच्छतेति
वाव तदमुवंस्तदिच्छत यथा वसुभिहाप्युपसामेति तेषां चेतुयमानानां देवा द्वितीयां
चित्तिमपश्यन्तुपयश्चतुर्थी ॥ ७ ॥ तेऽमुवन् । उव वयमायामेति केनेति पुद्दे
लोकेषूपेति तथेति तत्तदूर्ध्वं पूयिष्या अर्वाग्निमन्तरिक्षात्तेन देवा उपायंस्तदेपा
द्वितीया चित्तिमप्युर्ध्वमन्तरिक्षादर्वाग्निं दिवस्तेनऽर्पय उपायंस्तदेपा चतुर्थी
चित्तिः ॥ ८ ॥ ते यऽमुवन् । चेतुषध्वमिति चित्तिमिच्छतेति वाव तदमुवन्त्युचेत-
यमाना अपश्यन्तस्मात्तपः ॥ ९ ॥ मज्जापतिः प्रथमा चित्तिमपश्यत् । मज्जापति-
रेव तस्या आप्येयं देवा द्वितीया चित्तिमपश्यन्देवा एव तस्या आप्येयमिन्द्राग्नी च
विराडकर्मा च तृतीया चित्तिमपश्यन्तऽएव तस्या आप्येयमृषयश्चतुर्थी चित्तिमपश्य-
न्मृषय एव तस्या आप्येयं परमेष्ठी पञ्चमी चित्तिमपश्यत्परमेष्ठयेव तस्या आप्येयं
स यो हैतदेवं चित्तीनामाप्येयं वेदाप्येयवत्सो हास्य बन्धुमत्परिचितयो भवन्ति
॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [२. ३.] द्वितीयोऽध्यायः [१७] ॥ ॥

एतद्देवा अमुवन् । चेतुषध्वमिति चित्तिमिच्छतेति वावतदमुवंस्तोषां चेतुयमा-
नानां सन्निवृत्तानि सावित्रायपश्यन्तस्मात्सावित्राणि स एता
मथावृताम्रादुतिमजुहोचार्थं हुत्तेषामपृथग्विहिताप्रपादामपरयत्पुरेण यष्टां सतीम्
॥ १ ॥ ते यऽमुवन् । चेतुषध्वमिति चित्तिमिच्छतेति वाव तदमुवन्त्युचेतयमाना
अपश्यन्तस्माच्चित्तिशक्तित्वं यज्ञो यदिष्टुपरयत्तस्माद्विष्टका ॥ २ ॥ तां वाऽएताम् ।

सतीमथावृतामपृथग्विष्टुभिर्जुहोति तस्मादियमेका मत्पयथा विहितं ॥ १ ॥

तामूर्ध्वामुदगुलूनजुहोति । इमांश्च तदूर्ध्वाम् रूपैरुद्गृह्णाति तस्मादि-
यमूर्ध्वाम् रूपैः ॥ ४ ॥ तांश्च संततां जुहोति । एतद्वैदेवा अविभयुर्यद्वैनह इच्छांश्चि-
नाप्रा नान्ववेयुरिति तदुपतंश्च संततदोमपश्यन्नुचसां नाप्राणाप्नन्ववायनाय त-
स्मात्संततां जुहोति ॥ ५ ॥ यद्वैवैतामाहुतिं जुहोति । सवितृपोऽग्निस्तमेतयाहुत्या
पुरस्तात्प्रीणाति तमिष्ट्वा प्रीत्यायैनंश्च सम्भरति तद्यदेतया सवितारं प्रीणाति
तस्मात्सावित्राणि तस्माद्वाऽपतामाहुतिं जुहोति ॥ ६ ॥ यद्वैवैतामाहुतिं जुहोति ।
सवितृपोऽग्निस्तमेतयाहुत्या पुरस्ताद्रेतो भूतंश्च सिञ्चति याद्वै योनौ रेतः सि-
ञ्च्यते तादृजायते तद्यदेतया सवितारं रेतो भूतंश्च सिञ्चति तस्मात्सावित्राणि
तस्माद्वाऽपतामाहुतिं जुहोति ॥ ७ ॥ सुवश्चाय सुक्च प्रयुज्येते ।
वाग्वै सुवमाणः सुवो वाचा च वै माणेन चैतदग्रे देवाः कर्मान्यैच्छं-
स्तस्मात्सुवश्च सुक्च ॥ ८ ॥ यद्वै सुवश्च सुक्च । यो वै स प्रजापतिरासीदेप
स सुवः प्राणो वै सुवः प्राणः प्रजापतिरय या सा वागासीदेपा सा लग्योपा वै
वाग्योपा सुगप यास्ता आप आयन्वाचो लोकादेतास्ता यामेतामाहुतिं जुहो-
ति ॥ ९ ॥ तांश्च संततां जुहोति । संतता दि ता आप आयन्वाच यः स प्रजाप-
तिस्रष्ट्या विष्टया सहायः प्राविशदेप स येरेतद्यजुर्भिर्जुहोति ॥ १० ॥ तद्यानि प्रीणि
प्रथमानि । इमे ते लोका अथ यच्चतुर्थं यजुस्त्रयी सा विद्या जगती सा भवति जग-
ती सर्वाणि ब्रह्मांश्चि सर्वाणि ब्रह्मांश्चि त्रयी विद्या यानि चत्वार्युचमानि
विशस्तानीमे च वै लोका द्विसद्व प्रजापतिर्येषा त्रयी विद्या ॥ ११ ॥ स जुहोति । यु-
ज्जानः प्रथमं मन इति प्रजापतिर्वै युज्जानः स मन एतस्मै कर्मणेऽयुक्क तद्यमन
एतस्मै कर्मणेऽयुक्क तस्मात्प्रजापतिर्युज्जानः ॥ १२ ॥ तत्त्वाप सविता धिय इति ।
मनो वै सविता प्राणा धियोऽग्नेर्ज्योतिर्निचाप्येत्यग्नेर्ज्योतिर्द्वेष्टेत्स्वपृथिव्याऽअध्या-
भरदिति पृथिव्यै धेनवद्व्याभरति ॥ १३ ॥ युक्तेन मनसा चयमिति । मन एवै-
तदेतस्मै कर्मणे युक्ते न ज्युक्तेन मनसा किं च न सम्पत्ति शक्नोति कर्तुं देवस्य
सवितुः सवऽइति देवेन सवित्रा प्रभूता इत्येतत्स्वर्गाय शक्नोति यथैतेन कर्मणा
स्वर्गं लोकमिषादेवमेतदाह शक्नोति शक्नोति हि स्वर्गं लोकमेति ॥ १४ ॥ यु-
क्तवाय सविता देवानिति । मनो वै सविता प्राणा देवाः स्वर्गतो धिया द्विमिति
स्वर्गंश्च द्वैनालोकं यतो धियैतस्मै कर्मणे युज्जेतुं दृढज्ज्योतिः करिष्यत इत्यसौ
वाऽआदित्यो दृढज्ज्योतिरेष चऽप्योऽग्निरेतस्वेते संस्करिष्यन्तो भवन्ति सविता

प्रमुवाति तान्निति सवितृप्रसूता एतत्कर्म कर्त्तव्यत्वेतत् ॥ १५ ॥ युज्यते मृत
 उत युज्यते धिय इति । मृतश्चैतुत्याणांश्चैतुस्यै कर्मण्ये युज्ये विषा विप्रस्येति
 प्रजापतिर्वै विप्रो देवा विषा वृत्तो विपश्चित इति प्रजापतिर्वै वृत्तिवपश्चिद्वि होत्रा
 दधऽइति यक्षाऽप्य चीयते तदेष होत्रा विपचे चिते ह्येतस्मिन् होत्रा अभिविधी-
 यन्ते वयुनाविदित्येष हीदं वयुनम्विन्ददेक इदित्येको ह्येष इदं सर्वं वयुनमवि-
 न्दन्मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिरिति महती देवस्य सवितुः परिष्टुतिरित्येतत् ॥ १६ ॥
 युजे वां मृतं पूर्वं नमोभिरेति । प्राणो वै मृतं पूर्वमर्धं नमस्तत्तदेवैवाहुतिवज-
 मेतयैव तदाहुत्यै तेनात्मेन प्राणानेतस्यै कर्मण्ये युज्ये चिरलोक एतु पृथगेव मरेति-
 ति श्रुत्योपयेण देव मनुष्येषु कीर्तिश्चोको युजयानस्य स्यादेवमेतदाह मृष्यन्तु
 विरवेऽश्ममृतं य एवा इति प्रजापतिर्वैऽश्मपतस्तस्य विरवे देवाः पुत्रा आ ये धामा-
 नि दिव्यानि तस्य इति मे वै लोका दिव्यानि धामानि तद्यऽप्य लोकेषु देवास्ता-
 नेतदाह ॥ १७ ॥ यस्य मयाण मन्वन्त्यऽद्यपुदिति । प्रजापतिर्वैऽपतद्वये कर्मा-
 करोत्तुतो देवा अकुर्वन्तेवा देवस्य मरिमानमोजमेति यज्ञो वै माहिमा देश दे-
 वस्य यज्ञं वीर्यमोजमेत्येतच्चः पार्थिवानि विमये ॥ एतश्च इति यदै किं चास्यां
 तत्प्राधिदं तदेष सर्वं विमयीते रश्मिभिर्ह्येतदभ्यवतनोति रुजाधसि
 देवः सविता महिस्वनेतीमे वै लोका रुजाधस्यसावादित्यो देवाः सविता
 तुनेषु महिम्ना विमयीते ॥ १८ ॥ देव सवितः प्रमुव यज्ञं प्रमुव यज्ञपतिं भगा-
 येति । असौ वाऽआदित्यो देवः सविता यज्ञो भगस्तमेतदाह प्रमुव यज्ञं प्रमुव
 यज्ञपतिं भगायेति दिव्यो गन्धर्वः केतपूः केतं नः पुनात्वित्यसौ वाऽआदित्यो
 दिव्यो गन्धर्वोऽसं केतोऽन्नपुरुषं नः पुनात्वित्येतन्नाचस्पतिर्वाचं नः स्वदस्ति
 वाम्नाऽदं कर्म प्राणो वाचस्पतिः प्राणो न इदं कर्म स्वदस्तित्येतत् ॥ १९ ॥ इमं
 नो देव सवितर्यज्ञं प्रथयेति । असौ वाऽआदित्यो देवः सविता पुन वाऽप्य य-
 श्रियं कर्म प्रथयति तदुनार्तं स्वस्त्वद्वचमश्नुते देवान्प्राप्ति यो देवान्वादित्येत-
 त्सानिविदं सनाजितं मनजितं स्वर्जितं यि एतत्सर्वं विन्दादित्येतद्वचस्प-
 या स्तोमं समर्पय गायत्रेण रथन्तरं यज्ञायज्ञं वर्तनीति सापानि स्वाहेति य-
 ज्मपि सैषा त्रया विद्या मयमं जायते ययैवादोऽमुत्राजायतेवमथ यः सोऽग्नि-
 मृष्यते स योऽत ऊर्ध्वमग्निश्चैष्यते ॥ २० ॥ तान्येतान्मथै सावित्राणि । अष्टा-
 क्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्गोवानग्निर्गोवत्यस्य यात्रा त्वर्त्तवैन मेतद्वेतो भुतं

सिञ्चति तानि नृव भवन्ति स्वाहाकारो नवमो नृव दिशो दिशोऽग्निर्नृव प्राणाः
 प्राणा अग्निर्गोवानग्निर्गोवत्यस्य मात्रा तावत्तैवैन मेतद्वेतो भून्ध्रं सिञ्चति तानि
 दश भवन्त्याहुतिर्दशमी वशाक्षरा विराड्विरादग्निर्दश दिशो दिशोऽग्निर्दश प्राणाः
 प्राणा अग्निर्गोवानग्निर्गोवत्यस्य मात्रा तावत्तद्ववति ॥२१॥ एतस्यामाहुत्याधु
 तायाय । अग्निर्देवेभ्य उदक्रामत्ते देवा अश्रुवन्पशुर्वाऽअग्निः पशुभिरिममन्विच्छाम
 स स्वाय कृपायाविर्भविष्यतीति तं पशुभिरन्वैच्छन्तस्व स्वाय कृपायाविर्भवत्तस्माद्
 हैतत्पशुः स्वाय कृपायाविर्भवति सौर्वा मवऽश्वो यारवाय पुरुषो वा पुरुषाय
 ॥ २२ ॥ तेऽश्ववत् । यद्यह सर्वैरन्वोपिष्यामो यातुयामा अनुपजीवनीया भवि-
 प्यन्ति येसुऽश्वसर्वैरनुवेत्स्याम इति तदुपेतमेकं पशुं ब्राह्म्यां पशुभ्यां प्रत्युप-
 श्यन्तासमं गोवृत्तावेरच तद्यदेतमेकं पशुं ब्राह्म्यां पशुभ्यां प्रत्युपश्वस्तस्मादेव एकः
 सन्विरेताः ॥ २३ ॥ अनदा पुरुषं पुरुषात् । एष ह वाऽअनदापुरुषो यो न
 देवानुवाति न पितृषु मनुष्यांस्तस्मै देवह पशुभिरन्वैच्छन्तो यातुयामा अनुपजीवनी-
 या अभवेत् ॥ २४ ॥ त्रिभिरुन्विच्छति । त्रिवृद्गोवानग्निर्गोवत्यस्य मात्रा ता-
 वत्तैवैनमेतद्विच्छति ते पुञ्च सप्तदा भवन्ति पुञ्चचित्तिकोऽग्निः पुञ्चऽर्जवः संव-
 त्तदुः संवत्सरोऽग्निर्गोवानग्निर्गोवत्यस्य मात्रा तावत्तद्ववति ॥ २५ ॥ ते मौञ्जी-
 भिरभिधानीभिरमिहिता भवन्ति अग्निर्देवेभ्य उदक्रामत्त मुञ्जं प्राविशत्तस्मात्त सु-
 गिरस्तस्माद्देवान्तरतो धूमरक्त-इव सैषा योनिरग्नैर्यन्मुञ्जोऽग्निरग्ने पशवो न
 वै योनिर्गर्भं हि नस्तृणं हि सायं योनेर्वै जायमानो जायते योनेर्जायमानो जाया-
 ताऽहुतिः ॥ २६ ॥ त्रिवृतो भवन्ति त्रिवृद्गोवानग्निर्गोवत्यस्य मात्रा तावत्तद्ववति सर्वतो वाऽअ-
 न्वाभिधानी मुखं परिशेते सर्वतो योनिर्गर्भं परिशेते योनिरूपमेतत्क्रियते ॥ ७ ॥ ते प्राञ्च-
 स्तिष्ठन्ति । अथ प्रथमोऽथ रासप्रोऽथाज एवधं छेत्तेऽनुपूर्वं यद्वै तद्वधु संक्षरितमासी-
 देष सोऽजोऽथ यत्तद्वरासदिवैष रासप्रोऽथ यः म कशाले रसो लिप्त आसीदेव
 सोऽजोऽथ यत्तत्कशालमासीदेषा सा मृष्टामेत्ताहिरिष्यन्तो भवन्त्येतेभ्यो वाऽएषा
 रूपेभ्योऽग्रेऽष्टज्यत तेभ्य एवैनमेतज्जनयति ॥ २८ ॥ ते दक्षिणतुस्तिष्ठन्ति । ए-
 तद्वै देवा अविभयुर्ध्वं नो यज्ञं दक्षिणतो रुचाधिसि नाष्टा न इत्युचिस्ति तदुपेतं
 वृज्मपश्यसमुमेवादित्यमसौ वाऽआदित्य एषोऽश्वस्तदुपेतं वृज्मण दक्षिणतो रुचा-
 धिसिनाष्टा अपहत्याभयेऽनाष्टुपेतं यज्ञपतन्वत तथैवैतद्यजमान एतेन वृज्मणः दक्षिणतो
 रुचा धिसि नाष्टा अपहत्याभयेऽनाष्टुपेतं यज्ञं तनुते ॥ २९ ॥ दक्षिणतु आहवनीयो भव-

ति। उत्तरतु एषाभिरुपशेते वृषा वाऽऽहवनीयो योषाभिर्दक्षिणतो वै वृषा योषामुप-
 शेतेऽरात्रिमात्रेऽरतिमात्रादि वृषा योषामुपशेते ॥ ३० ॥ सा वैष्णवी स्यात्। अग्निर्देवेभ्य
 बुद्धक्रामत्स वेणुं प्राविशत्समात्स सुपिरः स एतानि वर्माभ्यामितोऽकुरुत पूर्वाण्य-
 ननु प्रज्ञानाय यत्र-यत्र निदंशद् तानि कल्माषाण्यभयत् ॥ ३१ ॥ सा कल्माषी-
 स्यात् । सा छाग्नेयी यदि कल्माषी न विन्देदप्यकल्माषी स्यात्सुपिरा तु स्या-
 त्सैवानेयी सैषा योनिरग्नेर्वेदेषुरग्निरपि मृन्न वै योनिर्गर्भः दिनस्त्यदिह्यसापै
 योनेर्वै जायमानो जायते योनेर्जायमानो जायाताऽऽति ॥ ३२ ॥ मादेशमाश्री स्यात्।
 मादेशमाश्रित्य ईदृमाभि चामुदस्परतिमात्री त्वेषु भवति बाहुर्वाऽभरातिर्बाहुर्नो वै
 वीर्यं क्रियते वीर्यसंमितैव तुज्जवति ॥ ३३ ॥ अन्यतः क्षुत्स्यात् । अन्यतरतो
 वीर्यं बाहुः क्षुत्तुमुभयतः क्षुत्त्वेषु भवत्युभयतो ईदं बाहुः क्षुत्तुं यदेनपा द्वैवं
 च बुद्धिं मानुषं चाथो यत्सत्यं ज्ञानं च तस्मादुभयतः क्षुत्तु ॥ ३४ ॥ यदेवो-
 भयतः क्षुत्तु । श्रुतो वाऽश्रुत्रेर्वीर्यं यतोऽस्यै क्षुत्तुमुभयत एवास्यामेतद्वीर्यं दधा-
 ति ॥ ३५ ॥ यदेवोभयतःक्षुत्तु । एतद्वाऽप्यनंदेवा अनुविद्यैभ्यो लोकेभ्योऽखनस्त-
 धैवैनगयमेतदनुविद्यैभ्यो लोकेभ्यः सनति ॥ ३६ ॥ स यद्विति खनति । तदेन-
 मस्मान्लोकात्खनत्यथ युद्धार्थोच्छरति तदमुष्मान्लोकादथ यदन्तरोऽसंहरति तु-
 दन्तारिलोकात्सर्वेभ्य एवैनमेतदेभ्यो लोकेभ्यः सनति ॥ ३७ ॥ ताम्रादत्तं दे-
 वस्य त्वा सावितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे गायत्रेण छन्दसा-
 क्षिरस्वदिति सावितुमसूत एवैनमेतदेताभिर्देवताभिरादचे गायत्रेण छन्दसाथो
 अस्यां गायत्रं छन्दो दधाति पृथिव्याः सधस्यादग्निं पुरीष्यमाक्षिरस्वदाभरोति प-
 शुवो वै पुरीषं पृथिव्या उपस्थादग्निं पशव्यमग्निवदाभरोत्येतस्त्रैषुभेन छन्दसाक्षि-
 रस्वदिति तदेनां त्रैषुभेन छन्दसादत्तेभ्योऽस्यां त्रैषुभं छन्दो दधाति ॥ ३८ ॥ अग्नि-
 रसीति । अग्निर्लोपा तदेनं सत्यंनादचे नार्ग्यसीति वज्रो वाऽअग्निर्गोषा नारी न
 वै योषा कं च न दिनस्ति शम्यत्येवैनमेतद्विह्यसापै त्वया वयमग्निः शक्येन ख-
 नितुं सधस्थऽप्यतीदं वै सधस्थं त्वया वयमग्निः शक्येन खनितुमस्मिन्सधस्थ-
 ऽऽत्येतर्ज्जामतेन छन्दसाक्षिरस्वदिति तदेनां ज्ञातेन छन्दसादत्तेऽथो अस्यां
 ज्ञातं छन्दो दधाति ॥ ३९ ॥ त्रिभिरादचे । त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्वावत्यस्य मात्रा
 तावतैवैनमेतद्विह्यसापैनां चतुर्थेनाभिगन्त्रयतएतद्वाऽप्यनां देवास्त्रिभि-
 रादायास्यां चतुर्थेन वीर्यमदपुस्तथैवैनामप्येतीच्छिरादायाथास्यां चतुर्थेन वीर्यं

दधाति ॥ ४० ॥ हस्तऽप्राधाय सवितेति हस्ते हस्याहिता भवति विभ्रवृद्धिमिति विभ्रति
 क्षेनाथं हिरण्यमीमिति हिरण्यमी क्षेपा या छन्दोमप्यग्नेज्योतिर्भिचार्यत्यग्नंज्यो-
 तिर्द्वेष्टेत्येतत्पृथिव्याऽऽध्याभरादिति पृथिव्यै ह्येनदध्याभरस्त्यानुष्टुभेन छन्दसादिर-
 स्वादिति तदेनामानुष्टुभेन छन्दसादत्तेऽयोऽयस्यामानुष्टुभं छन्दो दधाति तान्ये-
 तान्येव छन्दाथस्येपाभिरारम्भायैवेयं वैष्णवी क्रियते ॥ ४१ ॥ ताथ ह्येकं हिर-
 ण्यमीं कुर्वन्ति । हिरण्यमीमिति वाऽऽभ्युक्तेति न तथा कुर्याद्यद्वा ऽप्या छन्दाथ-
 सि तेनैषा हिरण्यमपृतथे हिरण्यमपृतानि छन्दाथसि ॥ ४२ ॥ तां चतुर्भिः शब्दे ।
 चतुरक्षरा वै सर्वा वाग्वागित्येकमक्षरमक्षरमिति व्यक्षरं तद्यच्चद्वानित्येकमक्षरं यै-
 वैषानुष्टुबुचमा सा माथ यदक्षरमिति व्यक्षरमेतानि तानि पृक्षाणि यजूंषि पूर्व-
 यैवैतवाचाग्निं त्वनति सर्वेषा वाचा सम्भरति तस्माच्चतुर्भिः ॥ ४३ ॥ यद्वेव
 चतुर्भिः । चतस्रो वै विशश्चतसृषु तदिह वाचं दधाति तस्माच्चतसृषु दिक्षु वाग्वा-
 दति छन्दोभिरथ यजुर्भिश्चादत्ते तदष्टौ चतस्रो विशश्चतस्रोऽवान्तरविशः सर्वासु
 तदिक्षु वाचं दधाति तस्मात्सर्वासु दिक्षु वाग्वादति ॥ ४४ ॥ ब्राह्मण-
 म् ॥ ३ ॥ [३. १.]

हस्तऽप्राधायैव तस्य पशूनाभिपन्नपते । एतद्वाऽप्यु देवा अन्वेपिष्यन्तः
 पुरस्ताद्दीर्घमदधुस्तथैवैष्यमेतदन्वोपिष्यन्पुरस्ताद्दीर्घं दधाति ॥ १ ॥ सोऽयमभि
 मन्त्रपते । प्रतूर्तं वाजिष्ठाद्रयेति यद्वै क्षिप्तं तत्तूर्तमथ यत्क्षिप्तात्क्षेपीयस्तत्प्रतूर्तं
 वरिष्ठाप्रतु संव्रतमितीयं वै वरिष्ठा संव्रदिमामनु संव्रतमित्येतदिह ते जन्म परम-
 मन्तरिक्षे तव नाभिः पृथिव्यामधि योनिरिद्विति तदेन मेता देवताः करोरयग्निं
 वायुमादित्यं तदश्वे वीर्यं दधाति ॥ २ ॥ अथ रासभम् । युञ्जथाथे रासभं युव-
 मित्यध्वर्युं चैतद्युग्ममानं चादास्मिन्यामे वृषण्वमूऽत्यस्मिन्कर्मणि वृषण्वमू
 ऽइत्येतदग्निं भरन्तमस्मयुमित्यग्निं भरन्तमस्मत्पेपितामित्येतच्चद्रासभे वीर्यं दधा-
 ति ॥ ३ ॥ अधाजम् । योगे-योगे तवस्तरं वाजे-वाजे हवामह ऽइत्यन्तं वै वाजः क-
 र्माणि-कर्मणि तवस्तरमन्वेऽन्वे हवामह ऽइत्येतत्सखाय इन्द्रपुत्रय ऽइतीन्द्रियवन्तमृतय
 ऽइत्येतच्चदजे वीर्यं दधाति ॥ ४ ॥ त्रिभिरधिपन्नपते । त्रिवृदग्निर्वाचानग्नि-
 र्यावत्यस्य मात्रा तावन्तैवैवेतद्वीर्यं दधाति ॥ ५ ॥ अथैवान्नाच उत्क्रमयति ।
 तदेनमेतैः पशुभिरुन्विच्छति नोपस्पृशत्यग्निरथ यत्पशवो जेन्मायमग्निर्हित-

संति ॥ ६ ॥ सोऽश्वमुत्क्रवयति । प्रतूर्वध्वजकामश्शस्तीयति पाप्मा वाऽश्वरा-
 स्तिस्त्वरयाण पृथक्कामन् पाप्मानमिषेतदुदस्य ग्राणपत्यं मयोमूरेहीति
 गौद्रा वै पशवो या ते देवना तस्यै ग्राणपत्यं मयोमूरेहीत्येतत्तदेनमश्वेनान्वि-
 च्छति ॥ ७ ॥ अथ रासमम् । उर्वन्तरिसं वीदि स्वस्तिगव्यतिरभयानि कृण्वन्नि-
 ति यौव यजुस्तथा वन्धुः पूष्णा सयुजा सहेतीयं वै पूषानया सयुजा सहेत्येत-
 त्त्तदेनं रासभेनान्विच्छति ॥ ८ ॥ अथानम् । पृथिव्याः सधस्यादग्निं पुरीष्यम-
 क्रिरस्वदाभशेति पृथिव्या उपस्थादग्निं पशव्यमग्निवदाभरेत्येतत्तदेनमजेनान्वि-
 च्छति ॥ ९ ॥ त्रिभिरन्विच्छति । त्रिवृद्गमिण्यावानग्निर्ग्रावत्यस्य प्रात्रा त्रावर्तैवेनमेत-
 द्दन्विच्छति त्रिभिः पुदस्तदभिमन्त्रयते तत्पद प्रवृत्तवः संवत्सरुः संपरसरोऽग्निर्ग्रा-
 वानग्निर्ग्रावत्यस्य प्रात्रा त्रावत्प्रवर्ति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [३. २.]
 द्वितीयाः प्रपाठकः ॥ कण्टिका सख्या १०४ ॥

प्रदीप्ता एतेऽग्नयो भवन्ति । अथ मृदमुच्छयन्तीमे वै लोका एतेऽग्नयस्ते
 यदा प्रदीप्ता अपैतऽग्ने लोकाः पुरो वाऽएतदेभ्यो लोकेभ्योऽग्रे देवाः कर्मान्वै-
 च्छंस्तद्यदेतानग्नीनर्तास्य मृदमाहरति तदेनं पुरैभ्यो लोकेभ्योऽग्नविच्छति ॥ १ ॥
 प्राञ्चो यन्ति । प्राची हि दिग्गमेः स्वायामेवैनमेतादृश्यान्विच्छति स्वायां दिशि
 विन्दति ॥ २ ॥ ते प्रयन्तिताग्निं पुरीष्यमक्रिरस्वदुच्छेय इत्यग्निं पशव्यमग्निवदुच्छेय
 इत्येतत् ॥ ३ ॥ अथानदापुरुषीक्षते । अग्निं पुरीष्यमक्रिरस्वदुरिष्याम इत्यग्निं पशव्य
 माप्रवृद्धरिष्याम इत्येतत्तदेनमनदापुरुषेणान्विच्छति ॥ ४ ॥ अथ वन्मीकवपा सुपिपा
 ग्यध्वे निहिता भवति । तामन्वीक्षतऽइयं वै वन्मीकवपेयमु वाऽग्ने लोका एतद्वा-
 ऽएनं देवा एषु लोकेषु विप्राहमैच्छंस्तयैवैनमयमेतदेषु लोकेषु विप्राहमिच्छति ॥ ५ ॥
 अन्वग्निरुपसामग्रमग्नयति । तदेनमुपःस्वैच्छन्नन्वहानि प्रयमो जातवेदा इति तदे-
 नमहःस्वैच्छन्नं सूर्यस्य पुरुषा च रश्मीति तदेनं सूर्यस्य रश्मिपैच्छन्नं द्यावा-
 पृथिवीऽन्नाततन्नेति तदेनं द्यावापृथिव्योरैच्छंस्तमावेदंस्तयैवैनमयमेतद्विन्दति तं
 यदा पराण्डमत्यथ तापवास्पत्यामच्छान्ति मृदम् ॥ ६ ॥ अथ श्वमग्निमन्त्रयते । एत-
 त्वै देवा अश्ववन्पाप्मानमस्यापहनामेति अथो वै पाप्मा अमस्य पाप्मानमपहनामेति
 तस्य धर्मं पाप्मानमपाघ्नंस्तयैवास्यामेतच्छ्रुमं पाप्मानमपहन्ति ॥ ७ ॥ आगत्य
 वाज्यध्वानमिति । आगतो हस्याध्वा भवति सर्वा मृधो विधूनुतऽइति पाप्मा वै

मृधः सर्वाङ्गाप्नो विधूनुतऽत्येतस्माद् हतदुःखः स्यन्त्वा विधूनुतेऽग्निं स-
 धस्ये महति चक्षुषा निचिकीपऽहतीदं वै महत्सधस्यमग्निमस्मिन्महति सधस्ये
 चक्षुषा दिदृक्षत्ऽत्येतत् ॥ ८ ॥ अथैनमाक्रमयति । एतद्वाऽप्य एतं देवेभ्योऽ-
 नुविद्य आत्रवीध्यायमिहेत्येवम् ॥ ९ ॥ यद्वैवाक्रमयति । एतद्वै देवा-अनिभय-
 र्यद्वै न इयमिह रुक्षाऽसि नाश्रु न हन्युरिति तस्माऽएतं वज्रमुपरिष्ठादाभिगोशारम-
 कुर्वन्नपुषेवादित्यमसौ वाऽआदित्य एषोऽश्वस्तथैवात्माऽअयमेतं वज्रमुपरिष्ठादाभि-
 गोशारं करोति ॥ १० ॥ आक्रम्य वाजिन् । पृथिवीमग्निमिच्छ क्वा त्वमिति
 चक्षुर्वै वगाक्रम्य त्वं वाजिन्पृथिवीमग्निमिच्छ चक्षुःपुषेतद्वृथा वृत्ताय नो ब्रूहि
 यतः त्वनेम तं वपमिति भूमेस्तत्पाशयित्वाय नो ब्रूहि यत एनं त्वनेमेत्येतत् ॥ ११ ॥
 अथैनमुन्मृशति । एतद्वाऽएनं देवाः प्रोचिवाधंसं वीर्येण समार्धयस्तथैवैनमयमेत-
 त्प्रोचिवाधंसं वीर्येण समर्धयति योस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्यमात्मान्तरिक्षं समुद्रो
 योनिर्दितीर्त्यमसीत्यमसीत्येवैतदाह विरूपाय चक्षुषा त्वमभितिष्ठ पृतन्यत इति
 विरूपाय चक्षुषा त्वमभितिष्ठ सर्वाङ्गाप्नो इत्येतन्नोपस्पृशति वज्रो वाऽअरवो ने-
 न्मायं वज्रो हिनसादिति ॥ १२ ॥ अथैनमुत्क्रमयति । एतद्वै देवा अमुवन्किमिमम-
 भ्युत्क्रमिष्याम इति महत्सौभगमिति तं महत्सौभगमभ्युदक्रमयस्तथैवैनमयमेतन्मह-
 त्सौभगमभ्युत्क्रमयत्युत्क्राम महते सौभगोयत्युत्क्राम महते सौभगमित्येतत्तस्माद्
 हतदुःखः पशूनां भगितमोऽस्मादास्थानादिति यथैतच्छिष्टमतीत्येतद्वाविषोदा इति
 द्रविण्यं श्वेभ्यो वृदाति वाजिञ्जिति वाजी शेषव्यधस्त्याम सुमतौ पृथिव्या अग्निं
 ज्वनन्त उपस्थेऽअस्था इति वयमस्यै पृथिव्यै सुमतौ त्यामाग्निमस्या उपस्थे
 ज्वनन्त इत्येतत् ॥ १३ ॥ अथैनमुत्क्रान्तमाग्निमजयते । एतद्वाऽएनं
 देवाः प्रोचिवाधंसं यथा ददिव्याधंसं वन्देत्तैवमुपास्तुवद्वृषामहयस्तथैवैनमयमेतद्वृषा-
 त्पुपमहयत्युदक्रमीदित्युदक्रमीद्विषोदा इति द्रविण्यं श्वेभ्यो वृदाति वाज्य-
 र्वेति वाजी च शेषोऽर्वाचाकः सुलोकं सुकृतं पृथिव्यामित्यकरः सुलोकं
 सुकृतं पृथिव्यामित्येतत्ततः त्वनेम सुमतीक्रमन्तिन्वि तत एनं त्वनेमेत्येतत्त-
 कमिति सर्वतो वाऽअग्निः सुमतीकः स्तोत्राना अधि नाकमुत्तममिति स्व-
 लोको नाकः स्वर्गं लोकं रोहन्त्येवै वज्रमुपयित्येतत्तदसिद्धये
 यत्रेतरी पशू भवतस्ते दविपवः ऊर्ध्वस्तिष्ठन्ति स य एवामुत्र दत्ते
 वन्धुः सोऽत्र ॥ १४ ॥ अथैनमुत्क्रान्तमाग्निमजयते । एतद्वै देवा

ध्वमिषि चित्तिमिच्छतेति वाच तदग्रवंस्ते चेतयमाना एतामाहुतिमपरयंस्तामजुह्व
 स्ताऽऽहुतेर्मांलोकानुष्ठापपरपुन ॥१५॥ तेऽनुचन । चेतयध्वमेवेति चित्तिमिच्छतेति
 वाच तदग्रवंस्ते चेतयमाना एतां द्वितीयामाहुतिमपरयंस्तामजुह्वस्ताऽऽहुत्वा वि-
 श्वज्योतिषोऽपश्यन्नेता देवता अग्निं वायुमादित्यमेतां क्षेत्र देवता विरञ्चं ज्योति-
 स्तथैवैतदग्रमानभ्यते आहुती हुत्वेर्मांश्च लोकानुर्त्ता परयत्पेगारच देवता विरञ्च-
 ज्योतिषो अतिशक्ताभ्यां जुहोतीमांश्च तन्लोकानेताश्च देवता व्यतिपजति ॥१६॥
 यदेवेनऽआहुती जुहोति । यद्वं च तदप्यथ प्रीणाति तेऽष्टपृष्ठा प्रीत्याधैने सम्भरति
 व्यतिशक्ताभ्यां जुहोति यद्वं च तदप्यथ व्यतिपजति ॥१७॥ आग्रयेन जुहोति । यजो-
 षाऽआज्यं यजमेवास्याऽएतदाभिगोक्षारं करोत्युधो रेवो वाऽआज्यं रेवुत य्वैतस्त्-
 ङ्काति स्त्रेण वृषा वै सुवो वृषा वै रेवः सिञ्चति स्वाहाकारेण वृषा वै स्वाहाकारो
 वृषा वै रेवः सिञ्चति ॥१८॥ आ त्वा निषमिं पुनसा घृतेनेति । आत्वा जुहोमि पुनसा
 च घृतेन चेत्येतर्भक्षिष्यन्तं भुवनानि विरष्टेति प्रपृष्टं षेप सर्वाणि भुवनानि क्षियुति
 पृष्ठं तिरश्चा वृषसा वृहन्मिति पृथुर्वाऽएष तिर्यह्वसो वृहन्पूमेन व्यचिष्टमनै-
 रभसं दृशानमित्यवकाशवन्तमन्नैरन्नादं धीप्यमानमित्येत्तत् ॥१९॥ आ वि-
 श्वतः मत्पुं चं निषर्षीति । आ सर्वतः मत्पुञ्चं जुहोमीत्येतदरक्षसा पुनसा तज्जु-
 पेतेत्पृष्टमावेन पुनसा तज्जोषयेतेत्येतम्यर्थी स्पृष्टपृष्टोऽग्निरिति मय्यर्थावेप
 स्पृष्टपृष्टोऽग्निर्नानभिमुखे तुम्बा जर्भुराण इति न क्षेत्रोऽभिमुखे तुम्बा दीप्यमानो भव-
 ति ॥२०॥ आभ्यामग्निजुहोति । द्विपाद्यजवानो यजमानोऽग्निर्गवानग्निर्वायस्यस्य
 आभा तावत्तैवैनमेतदेतो भूतऽऽ सिञ्चत्याग्नेषीभ्यामग्निषैवैतदेतो भूतऽऽ सिञ्चति
 ते यदानेध्वो तेनाग्निरथ पुत्विष्टुषी तेनेन्द्र ऐन्द्रानोऽग्निर्गवानग्निर्वायस्यस्य
 आभा तावत्तैवैनमेतदेतो भूतऽऽ सिञ्चतीन्द्राग्नी वै सर्वे देवाः सर्वे देवत्पोऽग्नि-
 र्गवानग्निर्वायस्यस्य आभा तावत्तैवैनमेतदेतो भूतऽऽ सिञ्चति ॥२१॥ शतम्
 ३६००॥ अरवस्य षट् जुहोति । अग्निरेष यदरवस्तुषो हास्येतेऽग्निमत्येवाहुती
 हुते भवतः ॥२२॥ अथैनं परिलिखति । आभामेवास्माऽएतत्करोति यथैतावान-
 मीत्येवम् ॥२३॥ यदेवेनं परिलिखति । एतदेव देवा अधिययुर्गते न इमोमेह ऽ-
 चाऽसि नाभू न ह्युरिति तस्माऽएतां पुरं पुर्यश्चतुर्गवास्माऽभयमेतां पुरं प-
 रिश्रयत्यभ्या वज्रो वाऽअग्निर्वज्रमेवास्माऽएतदाभिगोक्षारं करोति सर्वतः परिलि-
 खति सर्वत एवास्माऽएवं वज्रमभिगोक्षारं करोति विष्कृत्वः परिलिखति विवृत-

रतस्तस्योपरि बन्धुः प्राचीनग्रीवे तद्धि देवता ॥ ६ ॥ अथैनं पुष्करपर्णं सम्भर-
ति । योनिर्वं पुष्करपर्णं योनौ तद्येतः सिञ्चति यदै योनौ रेतः सिञ्चते तत्प्रज-
निष्पादयति तन्मन्त्रेणोपसृणाति वामै पुत्रो वाक् पुष्करपर्णम् ॥ १७ ॥
अर्णं पृष्ठमसि योनिरर्णोऽगति । अर्णार्थे छेतत्पृष्ठं योनिर्छेतद्गनेः समुद्रमभि-
तः विन्वमानमिति समुद्रो छेतदभितः विन्वते वर्धमानो महार ॥ १८ ॥ अथा च
पुष्करऽइति वर्धमानो महीपस्य पुष्करऽइत्येतद्विवो मात्रया वरिम्णा-
मथस्येत्यनुविमापृषसौ वाऽअदित्य प्रपोमिनीं हैतमन्यो दिवो वरिमा बन्धु-
मर्हति यौधैर्बैनं यच्छेत्स्येवैतदाह ॥ ८ ॥ तदुत्तरं कृष्णाजिनादुपसृणाति । यज्ञो
वै कृष्णाजिनमिव वै कृष्णाजिनमियम् वै पुत्रोऽस्याध्वि यज्ञस्तापते
धौः पुष्करपर्णमापो वै यौरुपः पुष्करपर्णमुत्तरो वाऽअमावस्यै ॥ ९ ॥ अथैनेऽअ-
भिमृशति । संभ्रमेवाभ्यामेतत्करोति शुभं च स्वो वर्म च स्थ इति शुभं च द्यत्यै
वर्म चाच्छिद्रे बहलेऽअभेऽइत्यच्छिद्रे छेते बहलेऽअभेऽअभ्यचस्ववी संवसायामित्यव-
काशवती संवसायामित्येतद्धृतमर्जि पुरीष्यमिति विभृतमर्जि पशव्यमित्येतत् ॥ १० ॥
संवसायाध्वं स्वर्विदा । समीचीऽअरसात्मनेति संवसायाभेनध्वं स्वर्विदा समीचीऽअ-
रसा चात्सना जेत्येतदभिमन्युर्भरिष्यन्ती ज्योतिष्मन्तमजस्रमिदित्यसौ वाऽअदि-
त्य प्रपोऽग्निः ॥ ११ ॥ एष ज्योतिष्मानजस्रमेतदेऽअन्तरा विभृतस्तस्मादाह ज्योतिष्-
न्तमजस्रमिति ॥ ११ ॥ आभ्यामाभिमृशति । द्विपालजमानो यजमानोऽग्निर्गर्वा-
नमिर्गर्वावत्यस्य प्राजा तावतैवाभ्यामेतत्संभ्रां करोत्यथो द्युधं छेवैतत्पुं
कृष्णाजितं च पुष्करपर्णम् ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् २ ॥ [४. १.] ॥

अथमृत्पिण्डमभिमृशति । पुरीष्योऽग्नीति पशव्योऽग्नीत्येतद्विद्वमरा इत्येव-
हीदध्वं सूर्यं विभर्त्यर्वा त्वा मथमो निरमन्यदन्नऽइति प्राणो वाऽअथर्वा
प्राणो वाऽअतम्रे निरमन्यत्तथोऽसावग्रेऽग्नेरसृज्यत सोऽग्नीति तदाह तमेवैनमे-
तत्करोति ॥ ११ ॥ अथैनं परिगृह्णाति । अभ्या च दक्षिणतो हस्तेन च हस्तेनैवोत्तरत-
स्त्यागने पुष्करादध्वर्वा निरमन्यतेत्यापो वै पुष्करं प्राणोऽथर्वा प्राणो वाऽअतम्रे-
ऽअथो निरमन्यन्मूर्ध्ना विरवस्य वाद्यत इत्यस्य सूर्यस्य मूर्ध्ना इत्येतत् ॥ १२ ॥ तमु त्वा
दध्यद्व्यापिः पुत्र इवेऽअथर्वा इति वामै दध्यद्व्यापिः स एनं ततपेन्द्र ब्रह्मणं
पुरंदरामिति पाप्मा वै स्रजः पाप्मह्नं पुरंदरमित्येतत् ॥ १३ ॥ तमु त्वा पाथ्यो वृषा

समो धे दस्युहन्तमामिति मनो वै पाथ्यो वृषा स एनं तत ऐन्द्र धनंजय॑ ॥ रुणे-
रण इति यथैव यजुस्तया वन्धुः ॥ ४ ॥ गायत्रीभिः । प्राणो गायत्री प्राणमेवा-
स्मिन्नेतदधाति तिसृभिश्च यो वै प्राणाः प्राण उदानो व्यानस्तानेवास्मिन्नेतदधाति
तासां नव पदानि नव वै प्राणाः सप्त शीर्षज्ञवाञ्चौ द्वौ तानेवास्मिन्नेतदधाति
॥ ५ ॥ अथैते त्रिष्टुभाऽवृत्तरे भवतः । आत्मा वै त्रिष्टुभात्मानमेवास्यैताभ्यां सं-
स्करोति मीद वेतः स्वऽव लोके चिकित्त्वानित्याग्निर्वै होता तस्यैष त्वो लोको य-
त्कृष्णाजिनं चिकित्त्वानिति विद्वानित्येतत्सादृया यज॑ सुकृतस्य योनाविति कृ-
ष्णाजिनं वै सुकृतस्य योर्निर्देवाग्नीर्देवान्द्विषा यमासीति देवः सन्देवान्यन्वहवि-
षा यमासीत्येतदग्ने वृष्ट्यजमाने वृगोधा इति यजमानायाशिपमाशास्ते ॥ ६ ॥ नि-
होता होवृषदने विदान इति । अग्निर्वै होता कृष्णाजिन॑ होवृषदनं विदान
इति विद्वानित्येतत्स्वेषो दीदिषां २ ॥ असदत्सुवृत्त इति त्वेषो व्रीष्यमानोऽसद-
त्सुवृत्त इत्येतद्वृषव्रतप्रभातिर्वसिष्ठ इत्यद्व्यव्रत प्रमातिर्धेय वृसिष्ठः सहस्रम्भरः
शुचिजिह्वोऽअग्निरिति सर्वं वै सहस्र॑ सर्वम्भरः शुचिजिह्वोऽग्निरित्येतद्द्वि-
भ्यामग्नेयीभ्यां त्रिष्टुभ्यां तस्योक्तो वन्धुः ॥ ७ ॥ अथैषा वृहत्युचमा
भवाति । वृहती वाऽएष संचितोऽभि सम्पद्यते यावन्वै योनौ रेतः सिच्यते
तादृज्जायते तद्वरेतामत्र वृहती करोति तस्यादेव संचितो वृहतीभि सम्प-
द्यते ॥ ८ ॥ म॑ सदीदस्व यहा॑ २ ॥ अमसीति । इदं संचितमेतत्सिक्त॑
म॑ सादयति तस्माद्योनौ रेतः सिक्त॑ म॑ सदीदति शोचस्व देववीतम इति
व्रीष्यस्व देववीतम इत्येतद्द्विष्टमग्नेऽअरुणं मियेध्य सृज प्रशस्त दर्शतामिति यदा
वाऽऽएष सभिष्यतेऽयैष धूमरुपं विस्मजते दर्शतामिति ददशऽऽष्ट षेपः ॥ ९ ॥
ताः षट् सम्पद्यन्ते । षट्पृथक् संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्गोवानग्निर्थावृत्त्यस्य मात्रा
तावत्तद्भवति यदेव संवत्सरमभिसम्पद्यते तद्वृहतीभि सम्पद्यते वृहती हि संवत्सरो
द्वादश पौर्यामास्यो द्वादशाष्टका द्वादशमात्रास्यास्तत्पट्वने॑ शत्पट्वने॑ शदसरा
वृहती तु दक्षिणत उदश्चामहरति दक्षिणतो वा ऽवृदग्योनौ रेतः सिच्यतऽएषोऽ-
अस्यैतर्हि योनिर्विच्छेदमादरीत रेतसोऽविच्छेदाय ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ३. [४.२.] ॥

अथ तत्राण उपनिनयति । यहाऽअस्यैतत् यद्विलिप्ताग्निर्वै तत्संधीयतेऽ-
ग्निरेवास्याऽएतत्संतं विलिप्त॑ संतनोति संदधाति ॥ ११ ॥ अथो देवीरुपसृज । मधु-

मतीरयक्ष्माय प्रजाभ्य इति रसो वै यद्यु रसवतीरयक्ष्मत्वाय प्रजाभ्य इत्येतत्तासामा-
 स्थानादुज्जिहतामोषधयः सुपिप्पला इत्याषां वाग्भ्यास्थानादुज्जिहत्तऽश्वोषधयः सु-
 पिप्पलाः ॥२॥ अथैनां वायुना संदधाति । यद्वाऽग्नस्यैक्षतं यद्विलिष्टं वायुना वै तत्सं-
 धीयते वायुनैवास्या एतत्तत्तं विलिष्टं संतनोति संदधाति ॥३॥ स ते वायुर्मतडि-
 श्वा दधाति । अथ वै वायुर्मतडिश्वा योऽयं पवतऽउचानाया हृदयं यद्विकस्त-
 ण्युचानाया छास्या एतद्धृदयं विकस्तं यो देवानां चरसि प्राणधेनेत्येष हि स-
 र्वेषां देवानां चरति प्राणधेन कस्यै देव वषट्स्तु नृभ्यमिति प्रजापतिर्वै कस्तस्माऽ
 पूर्वैतदिमां वषट्करोति नो हेतावत्यन्याहुतिरस्ति यथेषा ॥ ४ ॥ अथैनां दिग्भिः
 संदधाति । यद्वाऽग्नस्यै तत्तं यद्विलिष्टं दिग्भिर्वै तत्संधीयते दिग्भिरेवास्या एत-
 त्तत्तं विलिष्टं संतनोति संदधाति स इमां चेमां च दिशौ संदधाति तस्मादेते
 दिशौ संधितेऽश्वधेमां चेमां च तस्मादेवैते संधितेऽस्यग्रेऽधेति अथेत्यधेति
 तदाक्षिणावृत्ताद्धे देवत्रानुयानुया वै भेषजं क्रियतेऽन्यैवेनामेतज्जिपयति ॥ ५ ॥
 ग्रथ कृष्णामिन्तं च पुष्करपर्णां च समुद्बुद्धाति । योनिर्यै पुष्कर पर्णं योन्या त-
 द्रेतः सिकृत् संमुद्बुद्धाति तस्माद्योन्या रेतः सिकृत् समुद्बुद्धते मुजातो
 योतिषा सह शर्म वृद्धमासदस्वरिति मुजातो छेप उधोतिषा सह शर्म
 चैतद्बुद्धं च श्वदचासीदति ॥ ६ ॥ अथैनमुपनद्याति । योनौ तद्रेतो युनाक्ति तस्मा-
 द्योनौ रेतो युक्तं न निप्ययते योक्तेण योक्तेण हि घोषं युज्जन्ति मौज्जेन त्रिवृता
 तस्योक्तो वृन्धुः ॥७॥ तत्तुयैत्यति । वासोऽग्नये विश्वरूपं संवपयस्व विभा-
 वसविति वरुण्या वै यज्ञे रज्जुरवस्वयं प्रवेदेतत्कृत्वा युषा वासः परिधापयेदेव
 परिधापयति ॥ ८ ॥ अथैनवादाधोतिष्ठाति । असौ वा आदित्य एषोऽग्निरसुं
 तदादित्यमुत्थापयत्युदु तिष्ठ स्वध्वरेत्यध्वरो वै यज्ञ उदु तिष्ठ मुयश्चित्येतदवा नो
 देव्या धियेति या ते देवी धीस्तया नोऽनेत्यनुद्देशे च भासा बृहता मुशुकानिरिति
 दर्शनाय ॥ भासा बृहता मुशुकानिरित्येतद्वान्ने याहि मुशस्तिभिरिति ये ब्रह्मा-
 रस्ते मुशस्तुय आग्ने याहि योद्वाभिरित्येतत्तु ॥ ९ ॥ अथैनमिन् ऊर्ध्वं प्राञ्चं
 प्रमुद्बुद्धाति । असौ वाऽआदित्य एषोऽग्निरसुं तदादित्यमित् ऊर्ध्वं प्राञ्चं दधाति
 तस्मादग्नावादित्य इत् ऊर्ध्वः प्राञ्चं धीयतऽऊर्ध्वं ऊ पुण ऊर्ध्वे तिष्ठा देवो न सवि-
 तेति यथैव यज्ञस्तथा वृन्धुर्ध्वो वाजस्य सनितेत्पूर्वो वाऽएष तिष्ठन्वाजमुन्धं स-
 नोति यद्विजिह्वभिर्वाग्निर्दिह्वयामदऽति ररम्पो वाऽएस्ताञ्जयो वायतस्तानेतदाह

परोवाहु मृगच्छाति परोवाहु वेप इतोऽयैनमुषावहरति तमुषावद्वृत्यो परिनाभिवारयति
तत्सपोषंरि श्वन्धुः ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ४ [४. ३] ॥

हस्तऽप्य भवत्यथ पशूनाभिपन्त्रयते । एतद्धाऽप्येदेवाः सम्भरिष्यन्तः पुन-
स्ताद्वीर्यमदधस्तर्पेवैष्वपेत्तत्सम्भरिष्यन्तस्ताद्वीर्यदधाति ॥ १ ॥ साऽश्वमाभि-
मन्त्रयते । स जातो गर्भोऽग्निसि रोदस्योग्निर्भी वै छावापृथिवी रोदसी तपोरेप-
जातो गर्भोऽग्ने चारुर्विधृत ओपधीष्विति सर्वासु वेप चारुर्विधृत ओपधिपु चि-
थः शिशुः परि तमाथैस्यक्तूनि चिवो वाऽप्य शिशुः परेण तमाथैस्यक्तू-
नतिरोचते म मातृभ्योऽग्रं चि कनिकदग्गा इत्योषधयोवाभ्यतस्य मातुरस्ताभ्य ए-
प कनिकदग्मैति तदुश्ये वीर्यं दधाति ॥ २ ॥ अथ रासभः । स्थिशोभव वीद्व-
ङ्ग आशुर्भव वाज्यर्वन्ति स्थिरद्वच भव वीद्वङ्गरचाशुरच भव वाजी चार्धान्ते-
स्तप्युर्भव सुषदस्तर्पेग्नेः पुरीषवा इत्य इति पृथुर्भव सुशीग्यस्त्वमग्नेः पशुपवाहन
इत्येतत्तत्रासभे वीर्यं दधाति ॥ ३ ॥ अथाजुः । शिखाभव मजाभ्यो मरुतर्पाभ्य-
स्त्यमक्षिर इत्यक्षिरा वाऽअग्निराग्नेयोऽग्नः शमपत्येवैनमेतद्विधत्तये मा छा-
वापृथिवीऽअभिशाचमिन्तारिर्ष मा वनस्पतीन्तिरेतत्सर्वं मा दिधत्तीतिरेतत्तद-
जे वीर्यं दधाति ॥ ४ ॥ धिभिरभिपन्त्रयते । भिद्वग्निर्वागानमिथुर्वितपस्य ग्रात्रा तावतैष्वे
तद्वीर्यं दधाति ॥ ५ ॥ अथैनमेतेषां पशूनामुपरिष्ठात्प्रमृच्छाति । तदेनमेतैः पशु-
भिः सम्भरति नोपस्पृशति वृषो वै पशवो रेत इदं नेदिदः रेतो वृषेण हिन-
सानीत्यथोऽअग्निरयं पशव इमे नेदयमग्निरिमान्पशून्दिनसाविति ॥ ६ ॥ तमुष-
वोपरिष्ठात्प्रमृच्छाति । प्रेतु वानी कनिकदग्गिति प्रेतु वाजी कनिकदग्मान इत्ये-
तन्मानदत्रासभः पत्वेति तद्वश्यस्य यजुषि रासभ निराह तत्रासभे शुचं दधाति
भरन्निने पुटीष्ये मा पायायुषः पुरेति भरन्निनि पशव्यं सोऽअस्मात्कुर्मण पुषा-
पादोत्पेतस्तुदेनमृशेन सम्भरति ॥ ७ ॥ अथ रासभस्य । वृषाग्निं पृथं भरन्नि
ति वृषा वाऽअग्निर्युषा रासभः स वृषा वृषाणं भरत्पणा गर्भेऽ समुद्रियमित्य-
थाऽ वेपगर्भः समुद्रियस्तुदेनऽ रासभेन सम्भरति ॥ ८ ॥ अथापादेत् । अग्न
ऽआयाहि वीतुपऽइत्यवितरऽइत्येतत्तदेनं ब्रह्मणा यजुषेतस्यान्तोऽद्राक्षत्तदिपादचे
॥ ९ ॥ अथाजुस्य । अतऽ सत्यमृतऽ सत्यमित्यथ वा अग्नश्चैतमसावादि-
त्यः सत्यं यदिवामावृतमथऽ सत्यमुभयमेतदयमग्निस्तस्मादाहऽतऽ सत्यमृतऽ-

स्तपयितुं तदेनमज्जेन सम्भरति ॥ १० ॥ त्रिभिः सम्भरति । त्रिवृद्धिर्निर्वा-
वानग्निर्वाचितस्य मात्रा तावत्तैवेनमेतस्सम्भरति त्रिभिः पुरस्तादग्निमन्त्रपे-
तत्पदं तत्सोक्तो बन्धुः ॥ ११ ॥ अथैतान्पशुनावर्तयन्ति । तेषामजः प्रथम एत्यथ
रासभोऽयाभ्योऽथेतो यताम्रवः प्रथम एत्यथ रासभोऽयातः क्षत्रं वाऽयन्न्स्वो
वैरयं च शूद्रं क्षात्रं रासभो ब्राह्मणमजः ॥ १२ ॥ तद्यदिहो यताम् । अश्वः प्रथम
एति तस्मात्तत्त्रिं प्रथमं यन्तापितरे ज्ञो ज्ञाः पश्चादनुपन्त्यथ पदमुत आ-
तापतः प्रथम एति तस्याद्वाहणे प्रथम यन्तापितरे ज्ञो ज्ञाः पश्चादनुपन्त्यथ
यज्ञेयेतो यतां नामुतो रासभः प्रथम एति तस्माच्च कवा चन ब्राह्मणुरच क्षत्रियरच
वैश्यं च शूद्रं च पश्चादनुविनस्तस्मादेवं यन्त्यापवस्वसायापो ब्रह्मणा चैवैतत्क्षत्रेण
चैतौ वर्णावधितः परिगृहीतेऽनपकमिषौ कुरुते ॥ १३ ॥ अथानद्या पुरुषमीक्षते ।
अग्निं पुरीषमक्षिरवज्जशम इत्यग्निं पशुमप्यग्निवज्जशम इत्येतस्सदेनमनद्याः पुरुषेण
सम्भरति ॥ १४ ॥ तमजस्योपरिष्ठात्प्रगृह्णन्तेति । आग्नेयो वाऽअतः स्वेतैवेनमे-
तदाहना स्वयादेवतया सम्भरत्यथो ब्रह्म वाऽअजो ब्रह्मस्यैवेनमेतस्सम्भरति ॥ १५ ॥
अथैनमुपावहरति । ओषधयः प्रति मोदध्वमग्निमेतथे शिवमायन्तपभ्यश्च गुप्ता
इत्येतदेतस्मादायत ओषधयो विभ्यति यदे वोऽयं न हि धेष्ठाविति ताभ्य एवैन-
मेतच्छमयति मृत्येन मोदध्वथे शिवो वोऽभ्येत नथो हि धेसिष्यतीति व्यस्यन्ति-
था अनिरा अमीषा निपीदशोऽक्षप दुर्मतिं जह्नीति व्यस्यन्तिथा अनिराश्चामी-
पाश्च निपीदशोऽय सर्व पाप्मानं जह्नीत्येतत् ॥ १६ ॥ ओषधयः प्रतिगृह्णीत ।
गुप्त्वतीः सुपिप्स्ता इत्येतदेतासाथे समूदथे रूपं यत्पुण्यदत्तः सुपिप्ताः
समूदा एनं प्रतिगृहीतेष्वेतदयं वो गर्भं ऋत्विपः मानथे सध्वस्यमासदाविसर्पं वो
गर्भं ऋत्विगः सनातनथे सध्वस्यमासददित्येतत् ॥ १७ ॥ आभ्यामुपावहरति ।
द्विपाद्यमानो यजमानोऽग्निर्वायानग्निर्यवात्यस्य मात्रा तावत्तैवेनमेतदुपावहरति
तुं दक्षिणत उदञ्चमुपावहरति तत्सोक्तां बन्धुवदत्तमवोचितं भवति यथेनुपावहर-
त्युदते वाऽअवोचितेऽग्निमादधाति सिक्ता उपकीर्णा भवन्ति ततापुपरि बन्धुः
॥ १८ ॥ परिधितं भवति । एवमे देवा अविषयुषं न इषमिह रक्षाधेसि ना-
ष्ट्रा न हन्युमिति तस्माऽऽर्ता पुरं पूर्वश्रमस्तथैवास्माऽऽप्येता पुरं परिश्रमत्यथो
योनिर्गोऽयथे हेत इदं तिर-इव वै योनौ हेतः सिच्यते योनिरूपमेतत्क्रियते तु
स्मादपि स्वया जायया तिर-इवेन चिचरिपति ॥ १९ ॥ अथैनं विप्यति ।

तद्येवास्याद्योपनद्धस्य सधेऽशुच्यति तामेवास्यादेतच्छुचं वहिर्धा दधात्ययोऽएतस्या-
 एवैनमेतद्योनेः प्रजनयति ॥ २० ॥ वि षाजसा पृथुना शोशुचान इति । वि षा-
 जसा पृथुना दीप्यमान इत्येतद्व्याधस्व द्विषो रससोऽअमीवा इति व्याधस्व सर्वा
 न्याप्मान इत्येतदशुशर्मणो बृहत्तः शर्मणि स्वामन् रह्ये सहवस्य प्रयोतावित्या-
 शिपमाशास्ते ॥ २१ ॥ अथाजलोमान्याच्छिद्य । जदीचः प्राचः पशून्मुखजत्ये-
 पा होभ्येषां देवमनुष्याणां दिग्यदुदीची प्राच्येतुर्षा तदिशि पशून्दधाति तस्मा-
 धुभ्ये देवमनुष्याः पशूनुपजीवन्ति ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [४. ४.] च-
 तुर्थोऽध्वार्यः ॥ [३६] ॥ ॥

पर्यंकपायनिष्पक्वा एता आपो भवन्ति । स्येन्ने न्वेव यद्वेव पर्यं-
 कपायेण सोमो वै पर्यंधन्द्रमा च वै सोम एतद् वाऽएकमाग्निरूपमेतस्यै वाग्नि-
 रूपस्योपास्यै ॥ १ ॥ वा जप सृजति । आपो हि द्या मयोभुव इति पां वै दे-
 यतामृगभ्यनूक्ता यां यजुः सैव देवता सऽर्धसो देवता तद्यजुस्ता हैता आप एवैष
 त्रिचस्तथा अमूराप एकधे रूपधे समदस्यन्त ता एतास्तुवैतद्वृषं करोति ॥ २ ॥
 अथ फेनं ननयित्वान्बवदधाति । यदेव तत्फेनो द्वितीयधे रूपममृज्यत तदेवैतद्वृषं
 करोत्यथ यामेष तत्र मृदधे संयौति सैव मृद्यत्ततोयधे रूपममृज्यतैतेभ्यो वाऽ-
 एष रूपेभ्योऽग्रेऽमृज्यत तेभ्य एवैनमेतज्जनयति ॥ ३ ॥ अथाजलोमैः सधे-
 सृजति । स्येन्ने न्वेव यद्वेवाजलोमैरेतद्व्याऽएनं देवाः पशुभ्योऽधि सम्भरंस्तथैवै-
 नमयमेतत्पशुभ्योऽधि सम्भरति तद्यदजलोमैरेवाजेहि सर्वेषां पशूनाधे रूपमथ य-
 क्तोम लोम हि रूपम् ॥ ४ ॥ मित्रः सधेमृज्य । पृथिवीं भूमिं च योतिषा स-
 तेति प्राणो वै मित्रः प्राणो वाऽएतदग्रे कर्माकरोत्सुजातं जातुवेदसमयक्ष्माय त्वा
 सधेसृजामि मजाभ्य इति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ ५ ॥ अथैतस्त्रियं पिष्टं भवति ।
 अर्कशब्दमायोरसस्तेन सधेसृजति स्येन्ने न्वेव यद्वेव तेनैतावती वाऽइयमग्रे-
 मृज्यत तद्यावतीयमग्रेमृज्यत तावतीमेवैनमेतत्करोति ॥ ६ ॥ रुद्राः
 सधेमृज्य । पृथिवीं बृहज्ज्योतिः समीधिरेतस्यसौ वाऽआदित्य एषोऽ-
 ग्निरेतद्वै तद्वृत्रा सधेमृज्य पृथिवीं बृहज्ज्योतिः समीधिरेतेषां भानुरज-
 स्त इच्छक्रो देवेषु रोचतऽइत्येष वाऽएषां भानुरजसः शुक्रो देवेषु रोचते ॥ ७ ॥
 त्राभ्याधे सधेसृजति । विषाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्याधित्यस्य मात्रा

कुर्वेत्तुर्धैवेनमयमेतत्तुर्धुमेन छन्दसा करोत्यङ्गिरस्वदिति प्राणो वाऽअङ्गिरा
ध्रुवामीति स्थिरामीत्येतद्वयो प्रतिष्ठितामीत्यन्तरिक्षं छेप
उद्धिर्धर्या मयि प्रजां रायस्पोषं गौपत्यं सुवीर्यं सजातान्यजमानायेत्ये-
तद्वै रुद्रा अन्तरिक्षं कृत्वा तस्मिन्नेतामाशिपमाशासत तथैवैतद्यजमानोऽन्तरिक्षं
कृत्वा तस्मिन्नेतामाशिपमाशास्ते तां संलिप्य सधंश्लक्ष्णं ॥ ४ ॥ अथोत्त-
रमुद्धिमादधाति । आदित्यास्त्वा कृण्वन्तु जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वदिति द्यौर्हेप
उद्धिस्तमेतदादित्या जागतेन छन्दसाकुर्वेत्तुर्धैवेनमयमेतज्जागतेन छन्दसा करोत्य-
ङ्गिरस्वदिति प्राणो वाऽअङ्गिरा ध्रुवामीति स्थिरामीत्येतद्वयो प्रतिष्ठितामीति
द्यौरमीति द्यौर्हेप उद्धिर्धर्या मयि प्रजां रायस्पोषं गौपत्यं सुवीर्यं सजा-
तान्यजमानायेत्येतद्वाऽआदित्या विवं कृत्वा तस्यामेतामाशिपमाशासत तथैवैतद्यज-
मानो दिवं कृत्वा तस्यामेतामाशिपमाशास्ते ॥ ५ ॥ अथैतेन चतुर्थेन यजुषा क-
रोति । विद्वे त्वा देवा वैश्वानराः कृण्वन्त्यानुधुमेन छन्दसाङ्गिरस्वदिति विशो
वैतद्यजुरेतद्वै विरवेदेवा वैश्वानरा एषु लोकेषूस्त्रायामेतेन चतुर्थेन यजुषा विशोऽ-
वधुस्तुर्धैवैतद्यजमान एषु लोकेषूपूस्त्रायामेतेन चतुर्थेन यजुषा विशो दधात्याङ्गिर-
स्वदिति प्राणो वाऽअङ्गिरा ध्रुवामीति स्थिरामीत्येतद्वयो प्रतिष्ठितामीति दिशो-
ऽमीति विशोऽह्येतद्यजुर्धर्या मयि प्रजां रायस्पोषं गौपत्यं सुवीर्यं सजा-
तान्यजमानायेत्येतद्वै विश्वे देवा वैश्वानरा विशः कृत्वा तस्मिन्नेतामाशिपमाशा-
सत तथैवैतद्यजमानो विशः कृत्वा तस्मिन्नेतामाशिपमाशास्ते ॥ ६ ॥ तेनैतेन-
न्तरतश्च बाह्यतश्च करोति । तस्मादेष्टां लोकानामन्तरतश्च बाह्यतश्च दिशो-
ऽपरिमितमेतेन करोत्यपरिमिता हि दिशः ॥ ७ ॥ तां प्रादेशमाग्नीमेवोर्ध्वी
करोति । प्रादेशमाग्नीं तिर्य्यचीं प्रादेशमाग्नीं वै गर्भो विष्णुर्वीर्यं निरेषा गर्भसंमितां
तद्योनिं करोति ॥ ८ ॥ साद्यदि वर्णीयसी प्रादेशात्स्यात् । एतेन यजुषा दृसी-
यसी कुर्याद्यदि दृसीयस्येतेन वर्णीयसीम् ॥ ९ ॥ स यद्येकः पशुः स्यात् । एकप्रा-
देशां कुर्यादथ यदि पञ्च पशवः स्युः पञ्चप्रादेशां कुर्यादिष्टुमार्त्वी वा वर्ण्येवाऽ
इष्टुर्वीर्यंमितीव तज्जवति पञ्चप्रादेशा इ स्म रतेव परेषुर्भवति ॥ १० ॥ अथ ति-
र्य्यचीं रास्नां पर्यस्यति । विशो हेव सैतद्वै देवा इमाँल्लोकानुखां कृत्वा दिग्भि-
रुदधन्दिग्भिः पर्यतन्वंस्तथैवैतद्यजमान इमाँल्लोकानुखां कृत्वा दिग्भिर्दधति
दिग्भिः परितनोति ॥ ११ ॥ तामुचरे वितृतीये पर्यस्यति । अत्र द्वेष्टां लोकाना-

मृताः समायन्ति तदेवैनास्तुद्धं हन्ति ॥ १२ ॥ अदित्यं रास्नामीति । वरुणया
 वै यो रश्मिबन्धयामेवैनामेतद्वासां कृत्वा पर्यस्याति ॥ १३ ॥ अथ चतस ऊर्ध्वाः
 करोति । तूर्णीमेव दिशो हव ता एतद्ध देवा इमांलोकानुखां कृत्वा दिग्भिः
 सर्वतो ह्यहंस्त्यैवैतद्यजमान इमांलोकानुखां कृत्वा दिग्भिः सर्वतो ह्यहं हति ॥ १४ ॥
 ता एता एतस्यै भवन्ति । एतद्धाऽएता एतामस्तन्नुवंस्त्यैवैनामेतस्त्वभ्नुवन्ति तद्यजत
 ऊर्ध्वं तदेतया तिरश्च्या इदम्य यद्वतोर्नाक्तदेताभिः ॥ १५ ॥ तामाम्रेषु स्तना-
 नुमयन्ति । एतद्ध देवा इमांलोकानुखां कृत्वास्तनैः सर्वान्क्रामानुहृत त्र्यैवैतद्यज-
 मान इमांलोकानुखां कृत्वास्तनैः सर्वान्क्रामानुहरे ॥ १६ ॥ तेषां गौरव । तेषां वै लोका ब-
 रेषु लोका गौस्तस्याऽएनद्रूपो येषां तिरश्ची रास्ना सा वितृताये भवति वि-
 तृतीयेहि गोरुपः ॥ १७ ॥ तस्यै स्तनानुमयति । ऊपसस्तस्तनानुमयति सा
 चतुस्तना भवति चतुस्तना हि गौः ॥ १८ ॥ तां ह्यैके द्विस्तनां कुर्वन्ति । अथो
 ऽन्यस्तना न तथा कुर्याथ वै गौः कर्नीयस्तनाः पञ्चो वे भूपस्तना अनुपजीव-
 नीयतरा वाऽन्यैवेतनुपजीवनीयतरा ह्येनां वे कुर्वन्त्यो इ ते न गां कुर्वते
 शुर्नो वावि वा वृद्धा वा तस्मात्तथा न कुर्याद ॥ १९ ॥ अथास्यै विलमप्रियते ।
 अदितिष्टे विलं मृग्यास्ति वाम्बा ऽमादितिरेतद्धा ऽएनां देवाः कृत्वा वाचादि-
 त्या निरष्टापयस्त्यैवैनामयमेतत्कृत्वा वाचादित्या निष्ठापयति ॥ २० ॥ तां परि-
 गृह्णन्निदधाति । कृत्वाप सा महीमुखापिति कृत्वाप सा महतीमुखापित्येतन्मृग्यो
 यैनिमन्नुप ऽपति मृग्योक्षेपा योनिरग्नेः पुत्रेभ्यः प्रायच्छददितिः अप्रयानित्ये-
 तद्धाऽएनामदितिः कृत्वा देवेभ्यः पुत्रेभ्यः अप्रणाय प्रायच्छतुर्थेवैनामयमेतत्कृत्वा
 देवेभ्यः अप्रणाय प्रायच्छति ॥ २१ ॥ ता ह्यैके तिस्रः कुर्वन्ति । त्रयो वाऽहमे
 लोका इमे लोका उखा इति वदन्तोऽथो अन्योऽन्यस्यै प्रायश्चित्त्यै पञ्चविरा मे-
 त्स्यतेऽष्टेवरस्यां मरिष्यागे यवीतरायेतस्स्यापिति न तथा कुर्यावो वाऽप्य नि-
 धिः प्रथमोऽयथ स लोको यः पूर्वं जदिरन्तारिचं तय उत्तरो योः माथ यदेत-
 यतुर्थं पुन द्विशो हव तदेनाबद्ध ऽदथ सर्व यावदिमे च लोका दिशश्च स यद्वो
 पादरेवति तदेचयेष्टु वै यज्ञेऽतिरिक्त क्रियते यजमानस्य तद्विपुलं भ्रातृव्यमभ्य-
 तिरिच्यते यदु भिक्षायै प्रायश्चित्तिरुचरास्मिंस्तदन्वारुयाने ॥ २२ ॥ प्रा-
 णम् ॥ ७ [५. ३.] ॥ तृतीयः प्रपाठकः ॥ काण्डिकारंख्या ११४ ॥

तस्या एतस्या अपादां पूर्वा करोति । इयं वाऽअपादे यमु वाऽएपां लोका-
नां प्रथमासृज्यत तामेतस्या एव मृदः करोत्येपाथ ह्येव लोकानामियं मृदिपी
करोति मृदिपी हीयं तद्यैव प्रथमा वित्ता सा मृदिपी ॥ १ ॥ पादमात्री भवति ।
मतिष्ठा वै पाद इयमु वै मतिष्ठा अ्यालिखिता भवति त्रिवृद्धीयम् ॥ २ ॥ अधो-
खां करोति । इमांस्तुल्लोकान्करोत्यथ विश्वज्योतिषः करोत्येता देवता अग्निं
वायुमादित्यमेता ह्येव देवता विश्व ज्योतिस्ता एतस्या एव मृदः करोत्येभ्यस्तु-
ल्लोकेभ्य एतान्देवाग्निर्भिषीते यजमानः करोति अ्यालिखिता भवन्ति त्रिवृतोद्ध्ये-
ते देवा इत्यभिदेवत् ॥ ३ ॥ अथाध्यात्मम् । आत्मैवोक्ता वागवादा तां पूर्वा
करोति पुरस्ताद्धीयमात्मनो वाक्तामेतस्या एव मृदः करोत्यात्मनो ह्येवेयं वाङ्म-
दिपी करोति मृदिपी हि वाक्त्र्यालिखिता भवति त्रेधाविहिता हि वाङ्मचो
यजुर्धाप सामान्यथो यदिदं त्रयं वाचो रूपमुपाथंशु व्यन्तरामुख्यैः ॥ ४ ॥
अधोखां करोति । आत्मानं तत्करोत्यथ विश्वज्योतिषः करोति मजा वै विश्वज्यो-
तिः मजा ह्येव विश्वं ज्योतिः प्रजननमेवैतत्करोति ता एतस्या एव मृदः करोत्या-
त्मनस्तत्प्रजा निर्भिषीते यजमानः करोति यजमानस्तदात्मनः प्रजां करो-
त्यनन्तर्हिताः करोत्यनन्तर्हिता तदात्मनः प्रजां करोत्युत्तराः करोत्युत्तरां
तदात्मनः प्रजां करोति अ्यालिखिता भवन्ति त्रिवृद्धिः प्रजातिः पिता माता पु-
त्रोऽथो गर्भं पुत्रं जरायु ॥ ५ ॥ ता एता यजुष्कृतायै करोति । अयजुष्कृतायाऽ-
इतरा निरुक्ता एता भवन्त्यनिरुक्ता इतराः परिमिता एता भवन्त्यपरिमिता
इतराः ॥ ६ ॥ प्रजापतिरपोऽग्निः । उग्रयम्बेतत्प्रजापतिनिरुक्तश्चानिरुक्तश्च प्रति-
मितश्चापरिमितश्च तथा यजुष्कृतायै करोति यदेवास्य निरुक्तं परिमितं रूपं
तदस्य तेन संस्करोत्यथ या अयजुष्कृतायै यदेवास्यानिरुक्तपरिमितं रूपं तद-
स्य तेन संस्करोति स इ वाऽएवथ सर्वं कृत्स्नं प्रजापतिथ संस्करोति य एवं
विद्वानेतदेवं करोत्यधोपशयायै णिषदं परिशिनिष्ठि प्रायश्चित्तिभ्यः ॥ ७ ॥ शतम्
३७०० ॥ अथैनां धूपयति । स्थेम्ने न्वेवाथो कर्मणा प्रकृततायै यदेव धूपयति
शिर एतयजुस्य यदुखा प्राणो भूमः शीर्षस्तत्प्राणं दधाति ॥ ८ ॥ अश्वशक्रे-
र्धूपयति । प्राजापत्यो वाऽअश्वः प्रजापतिरग्निर्नो वा आत्मात्मानं दिनस्त्यदिथ-
सायै तमै शक्रेय तद्धि जगं यातपाम तथो ह नैवाश्वथ दिनस्ति नेतरान्यशूत्र

॥ ६ ॥ वसवंस्त्वा धूपयन्तु । गात्रेण छन्दसाद्विरस्वदुद्रास्त्वा धूपयन्तु प्रैष्ट-
 भेन छन्दसाद्विरस्वदादित्यास्त्वा धूपयन्तु जामतेन छन्दसाद्विरस्वमिष्येत्वा देवा
 वैश्वानरा धूपयन्त्यानष्टभेन छन्दसाद्विरस्वादिन्द्रस्त्वा धूपयतु बरुणस्त्वा धूपयतु
 विष्णुस्त्वा धूपयत्विष्येताभिरेवैनामेतदेवताभिर्धूपयति ॥ १० ॥ सप्तारवशक्रानि
 भवन्ति । सप्त यन्ध्रपि सप्ततप्य एता देवताः सप्त शीर्षिन्प्राणा यदु वाऽअपि
 यदु कृत्वाः सप्तसप्त सप्तैव तुच्छार्पण्येव कृतसप्त प्राणान्दधाति ॥ १७ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [४. ३.] ॥

अथैनमस्यां खनति । एतदे देवा अविययुर्षदै इममिह रक्षाधिसि नाद्या
 न हन्युगिति तस्माऽहमाप्तेवात्मानपकुर्वन्मुप्याऽआत्मात्मानं गोप्स्यतीति ॥ १॥ वं
 वाऽआदित्या खनति । इयं वाऽआदितिर्नो वाऽआत्मात्मानं हिनस्यति ॥ १॥
 यदन्यया देवताया खनेदिष्टस्यार्द्धेनम् ॥ २ ॥ अदिविष्ठा देवी विश्वदेव्यावती ।
 पृथिव्याः सधस्येऽअद्विरस्वस्त्वनत्त्वदेत्पवते । इयं देवताया सा वैणव्यमिहत्सीदति
 चतुः सक्तिरेष कूपो भवति चतस्रो वै दिशः सर्वाभ्य एवैनमेतदिग्भ्यः खनत्यथ
 एचनमवधायापादाग्रदधाति तूष्णीमेव ताथ्रहि पूर्वा करोति ॥ ३ ॥ अपोत्वा-
 वदधाति । देवानां त्वा एतर्दीर्घाविस्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्येऽअद्विरस्व-
 वधनूत्वाऽइति देवानां हेतामग्रे एतर्दीर्घाविस्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्येऽअद्विरस्व-
 रयुस्ताभिरेवैनामेतदधाति ता ह ता अपथय एवोपथया वै देवानां एतस्य ओपथिभिर्हो-
 दथ सर्वेऽहितमोपथिभिरेवैनामेतदधात्यथ विश्वजपोतिषोऽवदधाति तूष्णीमेवाथ पु-
 ननमवधापु भान्दे ॥ ४ ॥ धिपणास्त्वा देवीः विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्येऽअजि-
 रस्वभान्यतामुत्वाऽइति विष्णा हेतामग्रे देवीविश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्येऽ-
 द्विरस्वदुभीधिरे ताभिरेवैनामेतदधीन्वे सा ह सा वामेव वामै धिपणा वाचा हो-
 दथ सर्वमिष्टं वाचैवैनामेतदधीन्वेऽयैतानि त्रीणि यज्ञधीचीन्माणा एव जपति
 ॥ ५ ॥ ब्रह्ममहा देवीः । विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्येऽअद्विरस्वच्छपयन्तू-
 खऽइति वृत्राहेतामग्रे देवीविश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्येऽद्विरस्वच्छपयन्तू-
 चक्रुस्ताभिरेवैनामेतच्छपयति तानि ह तान्यहोरात्राण्येवाहोरात्राणि वै ब्रह्मयो-
 शहोरात्रैर्दीदथ सर्वं व्रतमहोरात्रैरेवैनामेतच्छपयति ॥ ६ ॥ ग्नास्त्वा देवीः । विश्व-

देव्यावतीः पृथिव्याः सधस्येऽअङ्गिरस्वत्यचन्तूस्वऽइति म्ना हैतामग्रे देवीर्विश्वदे-
व्यावतीः पृथिव्याः सधस्येऽअङ्गिरस्वत्येचुस्ताभिरेवैनामेतत्पचति तानि ह तानि
छन्दाऽस्येव छन्दाऽसि वै आश्छन्दोभिर्हि स्वर्गं लोकं गच्छन्ति छन्दोभिरेवै-
नामेतत्पचति ॥७॥ जनयस्त्वाच्छिन्नपत्रा देवीः । विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सध-
स्येऽअङ्गिरस्वत्यचन्तूस्वऽइति जनयो हैतामग्रेऽच्छिन्नपत्रा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृ-
थिव्याः सधस्येऽअङ्गिरस्वत्येचुस्ताभिरेवैनामेतत्पचति तानि ह तानि नक्षत्राणि वै
जनयो ये हि जनाः पुण्यकृतः स्वर्गं लोकं यन्ति तेषामेतानि ज्योतीऽपि नक्ष-
त्रैरेवैनामेतत्पचति ॥ ८ ॥ स वै त्वनत्येकेन । अवदधात्येकेनाभोन्दऽएकेन श्र-
पत्येकेन आभ्यां पचति तस्मादङ्घ्रिः संवत्सरस्याचं पच्यते तानि पद् सम्पद्यन्ते
पद्भुवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य प्राश्रा तावच्चज्रवति ॥ ९ ॥
अथ मित्रस्य चर्पणीधृत इति । मैत्रेण यजुषोपन्याचगति यावत्क्रियधोपन्याचराति
न वै मित्रं कं चन दिनस्ति न मित्रं कभन दिनस्ति तयो हैष एतां न हिनस्ति
नोऽएतुमेपा तां विवैवोपयपेदिवाद्रपेदुर्माग्मेयम् ॥ १० ॥ तां सावित्रेण यजु-
षोद्वपति । सविता वै मसविता सवितृप्रसूत एवैनामेतद्वपति देवस्त्वा सवितोद्व-
पतु सुपाणिः स्वह्मुरिः सुवाहुक शक्तयेति सर्वम् छेतत्सविता ॥ ११ ॥ अथै-
नां पुर्यावर्तपति । अव्यथमाना पृथिव्यामाशा दिश आपूनेत्यव्यथमाना एवं पृ-
थिव्यामाशा दिशो रुसेनापूरयेत्येतत् ॥ १२ ॥ अथैनामयच्छवि । उत्प्राय बृहती
भवेत्स्युत्प्राय इमे लोका बृहन्त उतु तिष्ठ ध्रुवा त्वमित्युदु तिष्ठ स्थिरा त्वंप्रतिष्ठि-
तेत्येतत् ॥ १३ ॥ तां परिगृह्य निदधाति । मित्रैतां तऽजस्वा परिवदाम्यपित्पा-
ऽएषा मा भेकीत्ययं वै धारुमित्रो योऽयं एवते तस्माऽएवैनामेतत्परिददाति गुप्यै
ते हेमे लोका मित्रगृप्तास्तस्मादेपां लोकानां न किं चन मीयते ॥ १४ ॥ अथै-
नामाच्छृणोति । स्येन्नेवेवायो कर्मणः प्रकृततायै यजेवाच्छृणोति शिर एतथ-
हस्य यदुखा प्राणः पयः शीर्षस्तृप्ताणं दधात्ययो योपा वाऽजस्वा योपायां त-
त्पयो दधाति तस्माद्योपायां पयः ॥ १५ ॥ अजोयै प्रयमाच्छृणोति । जापतेर्धं
शोकादजा समभवन्प्रजापतिरग्निर्नो वाऽज्यात्मात्पानथं दिनस्यदिथसायै यजे-
वाजायाऽअजा इ सर्वा आपधीरति सर्वासामेवैनामेतद्वोपधीनाथं रुसेनाच्छृणोति
॥ १६ ॥ वसवस्त्याच्छृन्दन्तु । गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वमुद्रास्त्वाच्छृन्दन्तु त्रेपुमेन छन्द-
साङ्गिरस्वदादित्यास्त्वाच्छृन्दन्तु जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वद्विंशे त्वा देवा वैश्वानरा

आचम्यन्तश्चानुष्ठुभेन चन्दसाक्षिरस्यदित्येताभिरेवैनामेवैववाभिराचम्यन्ति सर्वे शा-
भिरेव देवताभिः करोति त्वाभिर्घृष्यति त्वाभिराकृष्याच यो वाव कर्म करोति स
एव तुरगोपचारं वेद तस्याद्याभिरेव देवताभिः करोति त्वाभिर्घृष्यति त्वाभिराचम्य-
न्ति ॥ १७ ॥ ब्राह्मण्य ॥ २ ॥ [५. ४.] ॥ पञ्चमोऽध्यायः ॥ [४०] ॥

भूपाधिसि ह्योधेवि यवन्ति । अग्निचित्यायां युधु चान्नाग्निचित्यायाप्रतीनि
ह क्रमाणि सन्ति शान्धन्यत्कर्णति तान्युक्तीनि तेषामग्निचित्या राजभूयो वाज-
प्रेयोऽश्वमेधस्तथान्वान्यानि क्रमांस्यति तस्याचान्यनीन ॥ १ ॥ आग्नावैष्णव
एकादशकपालः । तदध्वरुस्य दीक्षणीयं वैश्वानरो द्वादशकपाल आदित्यश्च
चतस्रऽश्वमेः ॥ २ ॥ स यदाग्नावैष्णवमेव निर्वपेत् । नेतरे इक्षिपीऽअध्वरुस्यैव
दीक्षणीयं कृतं स्थान्नाग्नेरुय पवित्रेऽएव इक्षिपी निर्वपेन्नाग्नावैष्णवमग्नेरेव
दीक्षणीयं कृतं स्थान्नाध्वरुस्य ॥ ३ ॥ उभयानि निर्वपति । अध्वरुस्य चान्ते-
श्चोभयं छेत्तुर्गर्माध्वरुस्य चान्निकर्षं चाध्वरुस्य पूर्वमुपाग्नेरुपायि छेत्तुर्गं य-
दग्निर्कर्म ॥ ४ ॥ स य एष आग्नावैष्णवः । तस्य तदेव द्वाक्षणं यत्पुरश्चरणे
वैश्वानरो द्वादशकपालो वैश्वानरो वै सर्वेऽनयः सर्वेषामग्नीनामुपास्यै द्वादश-
कपालो द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरो वैश्वानरः ॥ ५ ॥ यद्वैवेतं वैश्वानरं
निर्वपति । वैश्वानरं द्वादशमग्निं जनयिष्यन्मवाति तमेतत्पुरस्ताद्विचक्षणियायाध्वे-
तो भुतं तिष्ठति यादृशं येनो रेतः सिध्यते तादृशायते तद्यदेतमुत्र वैश्वान-
रं रेतो भुतं तिष्ठति तस्माद्रेपोऽमुत्र वैश्वानरो जायते ॥ ६ ॥ यद्वैवेतं ह-
विषी निर्वपति । शत्रे वै वैश्वानरो विदेष आदित्यश्चक्रः शत्रे च तादृशं च करोति
वैश्वानरं पूर्वं निर्वपति शत्रे तत्कृत्वा त्रिसं करोति ॥ ७ ॥ एक एष भवति । एकदेवत्व
एकस्य तत्तत्प्रमेकस्याध्विष्यं करोति चरुवितरो बहुदेवस्यो भूमानाप एव तद्वह्मनां
यच्चक्रमोऽएष देवानां यदादित्याः विश्वं तद्रूपानं दद्यात्तत्पदिदेवतम् ॥ ८ ॥ अथा-
ध्यात्माध्वः । शिर एव वैश्वानर आत्मीय आदित्यश्चक्रः शिरस्य तदात्मानं च करोति
वैश्वानरं पूर्वं निर्वपति शिरस्तत्कृत्वात्मानं करोति ॥ ९ ॥ एक एष भवति । एक-
मिव हि शिरश्चक्रोऽतरो बहुदेवस्यो भूमावाऽएष तद्वह्मनां यच्चक्रमोऽएषो-
ऽह्नां यदात्मात्पंस्त्वह्मनां भूमानं दद्यात् ॥ १० ॥ मृत एष भवति । मृतभानञ्च
आदित्याः स्वर्गैर्वानेतज्जलेन स्वेन रसेन पीषात्पृथगेभ्योऽग्निं हवीध्वपि भवन्ति

रेतो वाऽअत्र यद् उपायंशु वै रेतः सिच्यते ॥ ११ ॥ अथोद्ग्रभणानि जुहोति ।
 धौग्रभणैर्व देवा आत्मानमस्मान्लोकात्स्वर्गं लोकमभ्युदयुह्यत यदुदयुह्यत तस्मा-
 दौद्ग्रभणानि तथैवैतद्ग्रभमान औद्ग्रभणं वेत्तात्मानमस्मान्लोकात्स्वर्गं लोकमभ्युदयु-
 ह्यति ॥ १२ ॥ तानि वै भूयार्थसि भवन्ति । अग्निचित्यायां यदु चानाग्निचि-
 त्वायां तस्योक्तो बन्धुरुभयानि भवन्ति तस्योक्तोऽध्वरस्य पूर्वार्थयथाग्नेस्तस्योऽप-
 वोक्तः ॥ १३ ॥ पुञ्चाध्वरस्य जुहोति । प्राक्को यज्ञो यावान्यन्ये यावत्स्य प्रावा-
 तावतैवैनमेतद्रेतो भूतथ सिञ्चति सप्तान्नेः सप्तचितिकोऽग्निः सप्तर्षिः संवत्सरोः
 संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्स्य प्राचा तावतैवैनमेतद्रेतो भूतथ सिञ्चति तान्यु-
 भयानि द्वादश सम्पद्यन्ते द्वादशमासाः संवत्सरोः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्स्य
 प्राचा तावत्तुजवति ॥ १४ ॥ स जुहोति । आकूतिमग्निं मयुजथ स्वाहेत्याकूताष्टा एतद-
 ग्रे कर्म समभवत्तदेवैतदेतस्मै कर्मणे प्रयुक्ते ॥ १५ ॥ मनो मेष्टामग्निं मयुजथ स्वा-
 हेति । मनसो वाऽएतदग्रे कर्म समभवत्तदेवैतदेतस्मै कर्मणे प्रयुक्ते ॥ १६ ॥ चित्तं
 विज्ञातमग्निं मयुजथ स्वाहेति । चित्ताष्टाऽएतदग्रे कर्म समभवत्तदेवैतदेतस्मै क-
 र्मणे प्रयुक्ते ॥ १७ ॥ पाचो विधृतमग्निं मयुजथ स्वाहेति । पाचो वाऽएतदग्रे
 कर्म समभवत्तदेवैतदेतस्मै कर्मणे प्रयुक्ते ॥ १८ ॥ प्रजापतये मनवे स्वाहेति । प्र-
 ज्ञापतिर्वै मनुः स ईदथ सर्वममनुत प्रजापतिर्वाऽएतदग्रे कर्माकरोत्तमेवैतदेतस्मै
 कर्मणे प्रयुक्ते ॥ १९ ॥ अग्नये वैश्वानराय स्वाहेति । संवत्सरो वाऽअग्निर्वैश्वान-
 नरोः संवत्सरो वाऽएतदग्रे कर्माकरोत्तमेवैतदेतस्मै कर्मणे प्रयुक्ते ॥ २० ॥ अथ सा-
 वित्री जुहोति । सविता वाऽएतदग्रे कर्माकरोत्तमेवैतदेतस्मै कर्मणे प्रयुक्ते विश्वो दे-
 वस्य नेतुर्मर्तो वुरीत सख्यं विश्वो राय इषुष्यति पुम्नं वृणीत पुष्यसे स्वाहेति
 यो देवस्य सवितुः सख्यं वृणीते स पुम्नं च पुष्टिं च वृणीतऽएव वाऽअस्य स-
 ख्यं वृणीते य एतत्कर्म करोति ॥ २१ ॥ तान्यु ह्येके ब्रह्मयामेवैतान्पौद्ग्रभणानि
 जुहति कामेभ्यो वाऽपतानि ह्यन्तऽआत्मोऽप्य यजमानस्य यदुत्वात्मन्यजमानस्य
 सर्वाङ्कामान्प्रतिष्ठापयाम इति न तथा कुर्यादेतस्य वै यज्ञस्य मध्येस्थितस्यैतासा-
 माहुतीनां योरसस्तदेतदार्चिर्गद्गीयते तद्यत्स्य स्थिते यज्ञे हुतेष्वौद्ग्रभणेपूर्वां प्रह-
 णांक्ति तदेनामेष यज्ञ आरोहति तं यज्ञं विमर्चि तस्मात्स्य स्थितऽएव यज्ञे हुतेष्वौ-
 द्ग्रभणेपूर्वां प्रहृज्यात् ॥ २२ ॥ मुञ्जकुलापेनावस्तीर्णा भवति । आदीप्यादि-
 तिन्वेव गृहेव मुञ्जकुलापेन योनिरेपाग्नयेन्मुञ्जो न वै योनिर्मर्षथ हिनस्त्यदिथ-

सायै योनेवै ज्ञायमानो जायते योनेज्जायमानो जायाताऽऽति ॥ २३ ॥ शंजकुला-
यमन्तरं भवति । आदीप्यादितिवेव घटेव शंजकुलाय मज्जापतिर्गस्वै योनेऽसृज्यत
तस्याऽवृषा तुल्यतासञ्छणा जरायु तम्भाचे पूतयो जरायु दि तेनैव जरायु गर्भेऽ
दिनस्सृष्टिः सायै जरायुणो वै ज्ञायमानो जायते जरायुणो जायमानो जायाता
ऽऽति ॥ २४ ॥ प्राक्षणम् ॥ ३ ॥ [६. १.] ॥

तां तिष्ठन्मृणक्ति । इमे वै लोका उक्ता तिष्ठन्वीव वा इमे लोका अथो ति-
ष्ठन्वी वीर्यवत्तमः ॥ १ ॥ उदक् माह् तिष्ठन् । उदक् माह् तिष्ठन्मज्जापतिः मज्जा
असृजत ॥ २ ॥ युद्धेवोदक् माह् तिष्ठन् । एषा होम्रेणां देवपत्न्याणां दिव्यदृ-
दीची प्राची ॥ ३ ॥ युद्धेवोदक् माह् तिष्ठन् । एतस्याधे इ दिशि स्वर्गस्य
लोकस्य मारं तस्मादुदक् माह् तिष्ठन्माहुतीर्जुहोत्युदक् माह् तिष्ठन्वाक्षिणा न-
यति ह्यारैव तत्स्वर्गस्य लोकस्य विचं मृषादयति ॥ ४ ॥ मा सु भित्त्वा मा सु
रिप इति । युधैव युजुस्तथा वृजुस्त्व धृष्णु वीर्यस्य स्त्रिति योषा वाऽवृत्ता-
म्भेति वै प्रोषायाऽश्माभ्यन्मृणुधे स्त्रिव वीर्यस्त्वान्तिरचेतुं करिष्यथ इत्यान्तिश्च
हेतुत्करिष्यन्तौ भवतः ॥ ५ ॥ युद्धेहस्त देवि मृषावि स्वस्तुपऽऽति । युधैव
युजुस्तथा वृजुस्त्वामूर्ति माण स्वपुत्रा कृतामीति मणो वाऽभ्यन्मृणुधे माया
स्वधया कृता जुष्ट देवेभ्य इष्टमस्तु इव्यमिति या एवैतस्मिन्ननावाहुतीर्होष्यन्भवति
ता एतदाहाथोऽष्टमैव इव्यमरिष्टा स्वमुदिदि यमेऽभ्यस्मिन्निति युधैवारिष्टानर्तित-
स्मिन्पद्मऽऽदिद्यदेवुधेत्तदाह ॥ ६ ॥ प्राभ्यां मृणक्ति । विपाद्यमानो यजमानो
ऽग्निर्गर्वाग्निर्गर्वावत्पस्य या वा तावतेवैनामेतत्पृथक्किं गायत्र्या च त्रिमुभा च मणो
गायत्र्यात्मा त्रिपुत्रेतावान्ति पशुर्गर्वावत्पस्यया च तस्यावत्पस्ययास्तवातेवैनामेत-
त्पृथक्किं योऽभ्यन्ति योऽभ्यन्ति योऽभ्यन्ति योऽभ्यन्ति योऽभ्यन्ति योऽभ्यन्ति योऽभ्यन्ति योऽभ्यन्ति
तैवैनामेतत्पृथक्कीन्द्राग्नी वै सर्वे देवाः सर्वदेवत्वोऽग्निर्गर्वाग्निर्गर्वावत्पस्य या वा
तावतेवैनामेतत्पृथक्किं तयोः सप्त पदानि सप्तचित्तिकोऽग्निः सप्तजुतैवः सप्त-
रसः संवत्सरोऽग्निर्गर्वाग्निर्गर्वावत्पस्य या वा तावत्तज्जवति ॥ ७ ॥ तां युदग्निः
संतपति । अथैनामर्चयितरोहति योषा वाऽवृत्ता वृषाग्निस्तस्यापदा वृषा योषाधे सं-
तपत्यास्याधे उक्ता दधाति ॥ ८ ॥ तज्जैके । यदि चिरयाजिरासोऽस्यकारानेवावपंत्युभ-
येनोऽग्निरिति न तथा कुर्यादस्यन्तान्वा पशुर्गर्वावत्पस्य या वा तावत्तज्जवति ॥ ९ ॥

नृषान्ति रेत-इवैव दधाति रेत उऽणतदनुस्विकं यदाचिंस्तस्मादेनामचिरे-
 वारोदेव ॥ ९ ॥ तो यदाचिरारोहति । अथास्मिन्तस्मिन्मादधाति रेतो वाऽ-
 एनामेतद्वापयत् ऽणोऽग्निस्तस्मिन्नेतात् । रेतसि सम्भूतिं दधाति ॥ १० ॥
 मा कार्मुकी स्यात् । देवारचामुरारचोभये प्राजापत्या अस्पर्धन्त ते देवा
 अग्निमनीकं कृत्यामुरान्भ्यांरसस्पाचिपः प्रमुदीतस्यामुरा अग्रं प्रावृश्चं-
 स्तदस्पां मृत्यतिष्ठत्स कृणुकोऽभवत्तस्मात्स स्वावू रसो हि तस्माद् लोहितो
 ऽचिर्हि स एवाऽग्निरेव यत्कृणुको ऽग्निमेवास्मिन्नेतत्सम्भूतिं दधाति ॥ ११ ॥
 मादेशमात्री भवति । मादेशमात्रो वै गर्भो विष्णुरात्मसंमितामेवास्मिन्नेतत्सम्भूतिं
 दधाति ॥ १२ ॥ घृते न्युत्ता भवति । अग्निर्यस्यै योनेरुज्यत तस्यै घृतमुल्बमा-
 सीत्तस्मात्तत्प्रत्युदीप्यत ऽआत्मास्त्वैष तस्मान्नस्य न भस्म भवत्यात्सैव तदात्मा-
 नमप्योति न वाऽबुल्य गर्भे हि नस्त्युद्विधिसाया ऽबुल्यै जायमानो जायत
 ऽबुल्यज्जायमानो जायाताऽहति ॥ १३ ॥ तामादधाति । दृशः सर्पिरामुतिरिति
 पार्श्वः सर्पिरशन इत्येतत्प्रतो होता वरेष्य इति सनातनो होता वरेष्य इत्ये-
 तत्तद्वत्सस्पृशो ऽअमृत इति बलं वै सहो बलस्य पुत्रोऽभूत् इत्येतत्त्रिषदादधा-
 ति स्याद्वाकारेण तम्पोरि वन्धुः ॥ १४ ॥ तद्याऽआत्मावैवा । योनिर्मुञ्जाः
 शया जरायूषं घृतं गर्भः समित् ॥ १५ ॥ बाष्पोऽस्मा भवति । अन्तरे मृज्जा
 बाष्पो बाष्मान्तरा योनिर्बाष्मि मृज्जा भवन्त्यन्तरे शया बाष्वा हि योनिर्भूतं
 जरायु बाष्म शया भवन्त्यन्तरं घृतं बाष्म हि जरायुन्तरगुल्बं बाष्मघृतं भवत्य-
 न्तरा समिद्धात्स्यै ह्यन्वमन्तरो गर्भ एतेभ्यो वै जायमानो जायते तेभ्य एवैनमे-
 तज्जनयति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [६. २.] ॥

अथ वैकटकीमादधाति । मत्तापतिर्या प्रथमायाहुतिमनुहोस्तु हुत्वा यम
 ग्यमृष्ट ततो विरुद्धकतः सममवत्सैषा मथमाहुतिर्धीश्चकृत्तस्मात्स्मिन्नेतज्जुहाति
 तयैनमेतत्सीणाति प्रस्था अथि संवतोऽवरा ॥ २ ॥ अग्न्यात्तर । अत्राहमस्मि तां ॥
 ऽअग्नेति यथैव यजुस्तथा वन्धुः ॥ १ ॥ अथौदुम्बरीमादधाति । देवाश्चामुरारचो-
 भये प्राजापत्या अस्पर्धन्त ते ह सर्वेऽएव वनस्ततोऽमुरानभ्युपेयुरुदुम्बरो हैव
 देवाश्च नही ते देवा अमुरान्भित्वा तेषां वनस्पतीनवृज्जत ॥ २ ॥ ते होचुः । हन्त
 येषु वनस्पतिपर्या रस उदुम्बरे तं अधामते यद्यपक्रामेयर्गताया अपक्रामेयुर्गता

धेतुर्दुग्धा ययानहृत्ताहिवानिति तथैषु वनस्पतिपूर्यो रस आसीदुबुध्वरे तमदधु-
 स्तयेतवर्जा सर्वान्वनस्पतीन्प्रति पच्यते तस्मात्सर्वदाहः सर्वत्र क्षीरी तदेतत्सर्वमन्नं
 एतदुबुध्वरः सर्वे वनस्पतयः सर्वेणैव न मेतवन्नेन मीणाति सर्वे वनस्पतिभिः समिन्धेः ॥ १ ॥
 पराम्भ्याः परावृत इति । या परया परावर्त्येतद्रोहिदभ्य इहामहतीति रोहितो हाम्ने-
 रुह्यः पुरीष्यः पुरुमिष इति पशुन्वो बहुमिष इत्येतद्वन्ने त्वं तरामृष इत्यग्ने त्वं तर
 सर्वान्याप्यत इत्येतत् ॥ ४ ॥ अथापरशुवृक्कणमादधाति जायतऽप्य एतद्वृक्षीयते स
 एष सर्वस्माऽश्मनाप जायतऽप्यष्टेकमन्नं यदपरशुवृक्कणं तेनैव न मेतवीणाति यद-
 ग्ने कानि कानि चित्वा ते वारुणि दध्यसि । सर्वे तुदस्तु ते घृतं तुजमुपस्य यवि-
 प्रुपेति यथैव यजुस्तथा वन्युस्तथर्हि च अपरशुवृक्कणं तदस्माऽपतस्त्वयति तदस्मा-
 ऽश्मन्नं कृत्वापिदधाति ॥ ५ ॥ अथाधः शयमादधाति । जायतऽप्य एतद्वृक्षीयते स
 एष सर्वस्माऽश्मनाप जायतऽप्यष्टेकमन्नं यदधः शयं तेनैव न मेतवीणाति यद्वृक्षपाजि-
 दिका यद्वृक्षाऽश्नति सर्वे तस्य पाजिदिका वाहेत इति वधो याति स र्पति सर्वे तुदस्तु ते घृतं
 तुजमुपस्य यविप्रुपेति यथैव यजुस्तथा वन्युस्तथर्हि च अपः शयं तदस्माऽपतस्त्वयति
 तदस्माऽश्मन्नं कृत्वापिदधाति ॥ ६ ॥ अथैता लुनराः पालादयो भवन्ति । ब्रह्म वै पला-
 यो ब्रह्मणैव न मेतस्मिन्धे यदेव पालादयः सोपो वै पलाशः प्रपो ह परमाहुतिर्घृ-
 रसोमाहुतिस्तामस्यमेतजुहोति तथैव न मेतवीणाति ॥ ७ ॥ अहरहरप्रपावं भू-
 रन्त इति । अहरहरप्रमसा आहरन्त इत्येतदन्वायेव तिष्ठते चासमस्माऽहुति प-
 थाश्वाय तिष्ठते पासमित्येतद्रायस्त्रोपेय समिषा यदन्त इति रय्या च प्रापेय च
 समिषा यदन्त इत्येतद्वन्ने या वै प्रतिवेशा रिशामेति यथैवास्य प्रतिवेशो न रिज्ये-
 देवमेतदाह ॥ ८ ॥ नामा पृथिव्याः समिषान्तेऽश्मनानिति । एषा इ नामि ।
 पृथिव्यै श्रमैष एतस्समिष्यते रायस्त्रोपाय बृहते हवामह इति रथ्यै च प्रापाय च
 बृहते हवामह इत्येतदिरमदभितीरया ह्येष मत्तो बृहदुक्थमिति बृहदुक्थो ह्येष यज-
 प्रमिति यज्ञिपमित्येतज्जेतास्यग्निं पृतनामुसासहिमिति जेता ह्यग्निः पृतना उ
 सासहिः ॥ ९ ॥ याः सेना अशीत्वरीः । दधेष्टस्या मल्लिम्बून्वे जुनेषु मल्लि-
 म्बतयो योऽश्मभ्यमरानीयाद्यथ नो ह्येते जूनः । निन्दाद्योऽश्मपान्निपसाच सर्वे
 णं मस्यमा कुर्वन्ति ॥ १० ॥ एतद्वै देवाः । यद्यैनान्देव्यं चोद्विप्रस्तमस्माऽश्मन्नं
 कृत्वापदधुस्तु तेन ममीषा अन्नमैतस्याभवदहदहदु देवानां पाप्मानं तथैवैतद्यजमानो
 यथैनं ग्रेष्टि यं च ग्रेष्टि तपस्पाऽश्मन्नं कृत्वापिदधाति तेनैव मीणात्यन्नमुरेतस्य

भवति द्रवस्य यजमानस्य पाप्मानम् ॥ ११ ॥ ता एता एकादशादधाति । अन्न-
त्रिपस्य वा पुरोहितस्य वा सर्वं वै तद्यदेकादशासर्वं तद्यदन्नत्रियो वा पुरोहितो वा
॥ १२ ॥ द्वादश क्षत्रियस्य वा पुरोहितस्य वा । सर्वं वै तद्यद्वादश सर्वं तद्यत्क्षत्रियो
वा पुरोहितो वा ॥ १३ ॥ स पुरोहितस्यादधाति मध्ये शिते मे वृक्षस्य मध्ये शितं वृक्ष-
स्य मध्ये शितं क्षत्रं जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहित इति तदस्य वृक्षं च क्षत्रं च मध्ये दधाति
॥ १४ ॥ अथ क्षत्रियस्या जुदेर्षा वाहुऽयतिरमुह्य चोऽययो वलमा क्षिणोमि वृक्षपायि-
त्रानुक्षयामि स्वां २ ॥ अथ इमिति युधेव क्षिणुयादमित्रानुक्षयेत्स्वामेव पेत्तदा होमे स्वे-
धैतेऽस्यादध्यादयं वाऽयग्निर्गृह्य च क्षत्रं चेमेवैतद्गन्तिमेताभ्यामुभ्यामध्यामि मन्दि-
वृक्षणा क्षत्रेण च ॥ १५ ॥ तावद्वयोदश सम्पद्यन्ते । त्रयोदश मासाः संवत्सरः
संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतेवैनमेतद्वेनेन प्रीणाति ॥ १६ ॥
मादेशमाधो भवन्ति । मादेशमाधो वै गर्भो जिष्णुर्गर्भमेतदात्मसंमितेनैवैनमेतद्वेनेन
प्रीणाति युद्धं वाऽयस्मात्सम्मितमध्वं तदवति तपहिनास्त यद्भूयो दिनस्ति तद्यत्कनीयो
न तदवति तिष्ठन्नादधाति तस्योपरि बन्धुः स्वाहाकारेण देवा वाऽऽहुः सित्तमय-
मग्निस्तस्मिन्नुत्काष्ठान्मुखादाकृतान्पन्थादध्यादिध्यादैर्न ता यत्समिगस्तेन
नाहुतयो युद्धं स्वाहाकारेण तेनाजमलध्वि स्वाहाकारस्तथा हैर्न न दिनस्ति ॥ १७ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ५ [६. ३.] ॥

अथ विष्णुकमान्कात्वा । वात्मप्रेषोपस्थायास्तमितम्मादित्ये भस्मैव प्रथममु-
द्वपत्येतद्वाऽग्नमेतेनाग्नेन प्रीणात्येतानि । समिद्रिस्तस्यास्य जग्भस्यैष पाप्मा सी-
दति भस्म तेनैनमेतद्व्यावर्तयति तस्मिन्नुपहतपाप्मन्वाचं विस्मजते वाचं विसृज्य
समिधमादधाति राज्ञोऽप्यैनमेतद्वेनेन प्रीणाति राज्ञीधराग्रीमप्रयावं भरन्त इति ।
तस्योक्तो बन्धुः राज्ञ्याऽप्यैतामरिद्रिधं स्वस्तिमाशास्ते तयर्त्तिकं चातो राज्ञोपस-
मादधात्याहुतिकृतं देवास्यै तद्वपसमादधाति ॥ १ ॥ अथ मातरुदितऽध्यादित्ये । भस्मैव
प्रथममुद्वपत्येतद्वाऽग्नमेतेनाग्नेन प्रीणात्येतानि । यच्च राज्ञोपसमादधाति त-
स्यास्य जग्भस्यैष पाप्मा सीदति भस्म तेनैनमेतद्व्यावर्तयति तस्मिन्नुपहतपाप्मन्वा-
चं विस्मजते वाचं विसृज्य समिधमादधात्यह्नोऽप्यैनमेतद्वेनेन प्रीणात्यह्नरह्नरमयावं
भरन्त इति तस्योक्तो बन्धुरह्नोऽप्यैतामरिद्रिधं स्वस्तिमाशास्ते तयर्त्तिकं चातोऽ-
ह्नोपसमादधात्याहुतिकृतं देवास्यै तद्वपसमादधाति ॥ २ ॥ अहोरात्रे वाऽध्व-

भिर्वर्तमान संवत्सरमाप्तः संवत्सर इदं सर्वमाहृत्यैवेतामृतिष्ठे स्वस्तिप्राशा-
 स्ते ॥ ३ ॥ अथ यदास्मै व्रतं प्रयच्छन्ति । अथ व्रते न्यज्य समिधमादधाति न
 व्रते न्यज्यादित्यु द्वैकऽग्राहुराहुतिं तज्जुहुयावनचक्रं वै तद्यदीक्षित आहुतिं
 जुहुयादिति ॥ ४ ॥ स वै न्यज्वादेव । देवो वाऽयस्येष आत्मा मानुषोऽयं स
 यज्ञ न्यज्याये हेतुं देवमात्मानं प्रीणावाद्य युन्यनक्ति तथो हेतुं देवमात्मानं प्री-
 णाति सा यत्समिधेन आहुतिर्बुधु यते न्यक्ता तेनाग्नमग्न्यह्नि यतः ॥ ५ ॥ स वै
 समिधमाधायाथ व्रतयति देवो वाऽयस्येष आत्मा मानुषोऽयं देवा ए वाऽग्नेऽय
 मनुष्यास्तस्मात्प्रमिधमाधायाथ व्रतयति ॥ ६ ॥ अन्नपतेऽस्य नो देहीति । अश-
 नपतेऽशन स्य नो देहीत्येतदनमविष्य शुष्मिण इत्यनशनायस्यशुष्मिण इत्येतत्प्र-
 मदाहारं तारिष इति यजमानो वैदाता प्रयजमानं तारिष इत्येतदूर्ध्वं नो धेहि द्विषदे
 चतुष्पदऽस्याशिषमाशास्ते यदु भिक्षायै प्रायश्चित्तिमाहोचरस्मिस्तदन्व्याख्यान-
 इति ॥ ७ ॥ यथेपोखा भिक्षुत । शुभिक्षा नृवा स्यान्पुनर्विली स्यात्तस्यामेनं
 पर्यायेपेडाच्छेति वाऽप्येषा या धियतेऽनार्तोऽस्य देवतानार्तायामिममनार्तं विभ-
 राणाति तत्रोखायै कपर्णं पुरस्तात्प्रास्यति तथो ह्य एतस्यै स्वायै योभेत्तं व्यवते
 ॥ ८ ॥ अथ मृदमाहृत्य । उखा चोपशयां च पिष्ट्वा सधैर्मृज्योखां करोत्येतये-
 वाहृतानुपहरन्त्यजुस्तूष्णीमेव पक्त्वा पर्यायेपति कर्मणिरेव तत्र प्रायश्चित्तिः पुनस्तत्क-
 णात्तत्तयापुपसमस्योखां चोपशयां च पिष्ट्वा सधैर्मृज्य निदधाति प्रायश्चित्तिभ्यः
 ॥ ९ ॥ अथ यथेय उरुयोऽग्निरनुगच्छेत् । गार्हपत्यं धाव स गच्छति गार्हपत्यादि स
 आहुतो भवति गार्हपत्यादेवेनं प्राश्नमुहुत्पोपसमाधापोखां प्रहृज्ज्यादेतयेवाहृतानु-
 पहरन्त्यजुस्तूष्णीमेव तां यदाभितरारोहति ॥ १० ॥ अथ प्रायश्चित्ती करोति ।
 सर्वेभ्यो वाऽएष एतं कामेभ्य आधत्ते तद्यदेवास्यात्र कामानां व्यवास्त्रियतेऽग्न्याव-
 तुमते तदेवैतत्संतनोति मंदघातुभेप्रायश्चित्ती करोत्यधरमायश्चित्तिं चाग्निप्राय-
 श्चित्तिं चाधरस्य पूर्वोप्याग्नेस्तुस्योक्तो ब्रह्मः ॥ ११ ॥ स समिधज्यस्योपहत्य ।
 आमीन आहुतिं जुहोति विभ्वर्कपणे स्वाहेत्यग्नोषेत्याय समिधमादधाति पुन-
 स्त्वादिता रुद्रा व्रसरः मुपिन्यतां पुनर्ब्रह्मणो बभुवीय गह्वरित्येतास्त्वा देवताः
 पुनः समिन्यतामित्यतद्व्रतेन त्वं त्वन् वर्षयस्व मत्याः सन्तु यजमानस्य
 कामा इति धृतेनाह त्वं त्वन् वर्षयस्व येभ्य उ त्वां कामेभ्यो यजमान
 आधत्ते तेऽस्य सर्वे सत्याः सन्निवत्यन्व ॥ १२ ॥ अथ यदि गार्हपत्योऽनुगच्छे-

नाभ्यु वाऽप्यः ॥ ८ ॥ यद्वेवोपरिनाभिः । अत्रामे नामे देतः प्रजातिस्तेजोवीर्य-
 धे रुक्मो तेनैव देतः प्रजातिं तेजो वीर्यधे रुक्मः प्रददादिति ॥ ९ ॥ यद्वेवो-
 रिनाभिः । एतद्वै पशोर्मध्यतरं यदुपरिनाभेपुरीपसधे हितवरं यद्वारुणाभेस्तय-
 देव पशोर्मध्यतरं तेनैवमेतद्विभर्ति ॥ १० ॥ यद्वेवोपरिनाभिः । यद्वै प्राणस्यामृत-
 ध्वे तज्जभेहर्ध्वः मातृरुचरस्यय यन्मर्त्यं पुराकृत्वाभिमन्येति तद्यदेव प्राणस्यामृतं
 तदेवमेतदभिसम्पादयति तेनैवमेतद्विभर्ति ॥ ११ ॥ अथैनमासन्त्या विभर्ति । इयं
 वाऽआसन्त्यस्याधे हीदधे सर्वपासन्नमिवं वा एतं यन्तुमर्हस्यनयैतं देवा अविमवर-
 नृपैवैवमेतद्विभर्ति ॥ १२ ॥ सोऽमुम्बरी भवति । ऊर्वैरस उदुम्बुर ऊर्वै वैनमेतद्वसेन
 विभर्त्यथो सर्वे ऽपते वनस्पतयो यदुदुम्बुरः सर्वे वाऽएतं वनस्पतयो यन्तुमर्हन्ति
 सर्वैरेतं वनस्पतिविदेवा आवेष्टकः सर्वैरेवैनमेतद्वनस्पतिविधिभिर्भर्ति ॥ १३ ॥
 मादेशमागृह्णी भवति ; मादेशमात्रो वै गर्भो विष्णुर्गोनिरेपा गर्भसंमितां
 तृणानि करोत्यस्मिन्मागृहीतिदुश्चो वादुर्वाऽयरास्मिन्वादुश्चो वै वीर्यं क्रियते वीर्य-
 संमितैव तज्जवति वीर्यं वाऽएतं यन्तुमर्हति वीर्यर्णतुं देवा अविमकर्षीयैर्नृपैवैनमे-
 तद्विभर्ति ॥ १४ ॥ चतुः सक्तयः प्रादा भवन्ति । चतुः सक्तीन्पनूच्यानि चतस्रो
 वै दिशो दिशो वाऽएतं यन्तुमर्हन्ति दिग्भिरेतुं देवा अविमकर्षीयैर्नृपैवैनमेतद्विभर्ति
 मौञ्जीभी इज्जुभिर्व्युता भवति त्रिवृद्धिस्तुस्पाको यन्तुमर्हन्ति दिग्वा तस्योऽप्यो-
 क्तोऽयोऽञ्जनतिदाहाय ॥ १५ ॥ अथैनधे शिम्बेन विभर्ति । इमे वै लोका ए-
 योऽग्निर्दिशः शिक्वं दिग्भिर्हमि लोकाः शक्नुवन्ति स्थान्तुं यच्छक्नुवन्ति तस्मा-
 च्छिक्वं दिग्भिरेवैनमेतद्विभर्ति प्रदुष्यामं भवति पद्वि दिशो मौञ्जं त्रिवृत्तस्योक्तो
 यन्तुमर्हन्ति दिग्वं तस्योऽप्योक्तोऽयोऽञ्जनतिदाहाय ॥ १६ ॥ वस्याप एव मतिष्ठा ।
 अस्तु हीमे लोकाः प्रतिष्ठिता आदित्य आसञ्जनमादित्ये हीमे लोका दिग्भिर्वा-
 सक्ताः सरो हैतदेवं वेदैतेनैव रूपेणैतद्व्यं विभर्ति ॥ १७ ॥ यद्वेवैनधे शिक्वेन
 विभर्ति । संवत्सर एषोऽग्निश्चतुर्वः शिक्वपृथुभिर्हि संवत्सरः शक्नुतेति स्थान्तुं
 यच्छक्नुतेति तस्माच्छिक्वपृथुभिरेवैनमेतद्विभर्ति प्रदुष्यामं भवति प्रदुष्यतुवः ॥ १८ ॥
 तस्याहोरात्रेऽष्टव प्रणिष्ठा । अहोरात्रेणैवयधे संवत्सरः प्रविधितव्यमृष्या आसञ्जन-
 ने चन्द्रमासि षष्ठ्यधे संवत्सरः अतुभिपसक्तः स यो हैतदेवं वेदैतेनैव रूपेणैतद्व्यं
 विभर्ति तस्यैव वाऽप्य संवत्सरपृथो भवति य एवं वेद संवत्सरोपासितो हैव तस्य
 भवति य एव न वेदेत्यभिदेवतम् ॥ १९ ॥ शतपथस्यार्घम् ॥ कण्डिकाः २८१२

अथाध्यात्मम् । आत्मैवाग्निः प्राणाः शिष्यं प्राणैर्द्ययमात्मा शक्नोतिस्था-
 तुं यच्छक्नोति तस्माच्छिष्यं प्राणैरेवंमेतद्विभर्ति पदुद्यामं भवति पद्वि प्राणाः
 ॥ २० ॥ तस्य मन एव प्रतिष्ठा । मनसि ह्यध्यात्मा प्रतिष्ठितोऽग्नमासृजनमुजे
 ह्यध्यात्मा प्राणैरासक्तः स यो दैतदेवं वेदैतेमैव रूपेणैतद्द्रुपं विभर्ति ॥ २१ ॥
 अथैनमुखया विभर्ति । इमे वै लोका उखेमे वाऽप्यतं लोका यन्तुमर्हन्त्येभिरेतं लो-
 कैर्देवा अविभक्तोभिर्नैनमेतन्नस्रोऽविभर्ति ॥ २२ ॥ सा यदुखा नाम । एतद्वै देवा
 एतेन कर्मणैतुपावृतेषां लोकानुदस्वनप्यदस्वनस्तस्मादुत्स्रोतव्या इ वै तामुखेत्पाच-
 क्षते परोऽक्तं परोऽक्तकामा हि देवाः ॥ २३ ॥ तद्वाऽउखेति द्वेऽअक्षरे । द्विपायुज-
 यानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्पस्य मात्रा तावत्तुजवती
 सा स्थाती तत्पद पृहृतवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्पस्य मात्रा तावत्तु-
 जवति ॥ २४ ॥ अपैनमिण्ड्वाभ्यां परिगृह्णाति । असी वाऽआदित्य एषोऽग्निरहोरात्रे-
 ऽण्डेऽग्रम् तदादित्यमहोरात्राभ्यां परिगृह्णाति तस्मादेषोऽहोरात्राभ्यां परिगृहीतः
 ॥ २५ ॥ यजेवैनमिण्ड्वाभ्यां परिगृह्णाति । असी वाऽआदित्य एषोऽग्निरिमाऽण्ड-
 लोकाविण्ड्वेऽग्रम् तदादित्यमाभ्यां लोकाभ्यां परिगृह्णाति तस्मादेष्ट-
 आभ्यां लोकाभ्यां परिगृहीतः परिमण्डले भवतः परिमण्डलौ हीमौ लोकौ मौ-
 ज्जे त्रिद्वीतौ तस्योक्तो बन्धुर्मृदा दिग्धे तस्योऽएवोक्तोऽथोऽअनतिदाहाया ॥ २६ ॥
 अथातः सम्पदेव । आसन्दी चोस्या च शिष्यं च रुक्मपाशश्चाग्निश्च रुक्मश्च
 तत्पद पृहृतवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्पस्य मात्रा तावत्तुजवती-
 यौ तदष्टावष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्पस्य मात्रा तावत्तुजवति
 ॥ २७ ॥ अथ सर्वसम्पत् । चत्वारः प्रादाश्चत्वार्यनूच्यानि शिष्यं च रुक्मपाश-
 श्च द्रुपुं किं च रज्जुव्यधौ शिष्यं तदनुखाती रुक्मस्तत्त्रयोदश त्रयोदश प्रासाः
 संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्पस्य मात्रा तावत्तुजवति ॥ २८ ॥ प्रास-
 णम् ॥ १ ॥ [७. १.] ॥

तं तिष्ठन्प्रतियुञ्जते । असौ वाऽआदित्य एष रुक्मस्तिष्ठतीव वाऽअस्रावा-
 दित्योऽथो तिष्ठन्वै वीर्यवत्तर उदह् प्राह् तिष्ठन्तस्योक्तो बन्धुः ॥ १ ॥ दृशान्तो
 रुक्म उर्ज्या व्यधौदिति । दृश्यमानो धेप रुक्म उर्ज्या विद्योतते दुर्मर्षमायुः धि-
 ये रुचान इति दुर्मर्षं वाऽपतस्यायुः धियोऽएष रोचतेऽग्निरमृतोऽअभवद्यावेदिति-

सर्वैर्वाऽएष ग्रयोभिरष्टतोऽभवच्छदेनं यौवननयादिति यौर्वाऽष्टतमजनयत्सुरेता इ-
 ति सुरेता खेषा यस्या एष रेतः ॥ २ ॥ अथैनमिषद्वाभ्यां परिगृह्णाति । नक्तो-
 प्रासा समनसा विरूपे इत्यहोरात्रे वै नक्तोप्रासा समनसा विरूपे धापयेते शिशु-
 मेकं सौचीऽइति यद्वै किं चाहोरात्रयोस्तेनैतमेव सौची धापयेते द्यावाक्षापा
 कर्मोऽञ्जन्तविधातीति हरश्चेतयनुर्जपतीमे वै द्यावापथिवी द्यावाक्षापा तेऽएष-
 यन्ततरा विभाति तस्मादेतद्धरन्त्यजूर्जपति देवा अभिं धारयन्द्रविणोदा इति
 परिगृह्य निदधाति माणा वै देवा द्रविणोदास्तऽष्टतमग्रऽष्टतमधारयस्तैरेवैनमेत-
 दारयति ॥ ३ ॥ अथ शिष्यपाशं प्रतिमुञ्चते । विश्वा रूपाणि प्रतिमुञ्चते क-
 विरित्यसौ षाऽद्यादित्यः कविर्विश्वा रूपा शिष्यं प्रासावीज्रष्टं द्विषे चतुष्पदऽ-
 इत्युद्यन्वाऽएष द्विषे चतुष्पदे च भद्रं मुसौति वि नाकमरुपसविता तुरेण्य इति
 वाऽऽग्ने व्युच्छति तस्याऽएष व्युष्टिं विशानघ्नूदेति ॥ ४ ॥ अथैनमतो विकृत्या
 विकरोति । इदमेवैतद्वेतः सिकं विकरोति तस्माद्योनौ रेतः सिकं विक्रियते
 ॥ ५ ॥ सुपर्णोऽसि गरुडमानिति । वीर्यं वै सुपर्णो गरुडमान् वीर्यमेवैनमेतदभिसंस्क-
 रोति त्रिष्टुचे शिर इति त्रिष्टुचमस्य स्तोमथ शिरः करोति गायत्रं चक्षुरिति
 गायत्रं चक्षुः करोति पृथग्रन्तरे पक्षाविति वृहदग्रन्तरे पक्षौ करोति स्तोम आग्ने-
 ति स्तोममात्मानं करोति पञ्चाविधं श हन्दाधस्यद्वानीति हन्दाधसि वागएत-
 त्याङ्गानि यूनूधवि नामेति यदेनमग्निरित्याचक्षते तदस्य यूनूधपि नाम सामते
 तनर्वाग्देव्यमित्यात्मा वै तनूरात्मा ते तनूर्वाग्देव्यमित्येतद्यज्ञायाद्विषं पुच्छमिति
 यद्वागद्विषं पुच्छं करोति धिष्यथाः शफा इति धिष्यथैर्वाऽएषोऽस्मिन्लोके प्रतिष्ठितः
 सुपर्णोऽसि गरुडमान् विषं मच्छ स्वः पतेति तदेनथ सुपर्णं गरुडमन्तं कृत्वाइ देवा-
 गच्छ स्वर्गं लोकं पतेति ॥ ६ ॥ तं वाऽष्टतम । अथ पक्षपुच्छवन्तं विकरोति या-
 दृग्वै योनौ रेतो विक्रियते तादृग्जायते तद्यदेतमत्र पक्षपुच्छवन्तं विकरोति तस्मा-
 देषोऽमुत्र पक्षपुच्छवान्जायते ॥ ७ ॥ तथैकै । एतया विकृत्यामिमन्त्याभ्यां
 चित्तिं चिन्वन्ति द्रोणचित्तं वा रथचक्रचित्तं वा कङ्कचित्तं वा मउगचित्तं वोमयतः
 मउगं वा समुक्षपुरीषं वा न तथा कुर्याद्यथा पक्षपुच्छवन्तं गर्भं परिगृह्येत्तादृक्क-
 तस्मादेनथ सुपर्णचित्तमेव चिनुयात् ॥ ८ ॥ तमेतया विकृत्या । इत ऊर्ध्वं प्राञ्चं
 मृगह्णात्यसौ वाऽग्रादित्यं पयोऽग्निरष्टं तदादिऽग्नित् ऊर्ध्वं प्राञ्चं दधाति तस्मा-

परोवादिषु इत ऊर्ध्वः प्राङ् धीयते परोवाहु प्रगृह्णाति परोवाहु षेण इतोऽथैन-
मुपावहरति तमुपावहृत्पोपरिनाभि धारयति तस्योक्तो ब्रह्मः ॥ ६ ॥ अथ वि-
ष्णुक्रमान्क्रमते । एतद्वै देवा विष्णुर्भूत्वेमांलोकान्क्रमन्त यद्विष्णुर्भूत्वाक्रमन्त तस्मा-
द्विष्णुक्रमास्तथैवैतद्यजमानो विष्णुर्भूत्वेमांलोकान्क्रमते ॥ १० ॥ स यः स विष्णु-
र्यज्ञः सः । स यः स यज्ञोऽयमेव स योऽयमाग्निरुत्थायामेतयेव तद्देवा आत्मानं
कृत्वेमांलोकान्क्रमन्त तथैवैतद्यजमान एतमेवात्मानं कृत्वेमांलोकान्क्रमते ॥ ११ ॥
उदङ् प्राङ् तिष्ठन् । एतवै तत्प्रजापतिर्विष्णुकर्मैरुदङ् प्राङ् तिष्ठन्प्रजा अयजत
तथैवैतद्यजमानो विष्णुकर्मैरुदङ् प्राङ् तिष्ठन्प्रजाः सृजते ॥ १२ ॥ विष्णोः क्रमो-
ऽस्मीति । विष्णुर्हि भूत्वा क्रमते सपत्नहेति सपत्नान्नात्र हन्ति गायत्रं छन्द आरो-
हेति गायत्रं छन्द आरोहति पृथिवीमनु विक्रमस्वेति पृथिवीमनु विक्रमते महरति प्रादं
क्रमत ऊर्ध्वमग्निमुदृह्णात्सूर्ध्वो हि रोहति ॥ १३ ॥ विष्णोः क्रमोऽस्मीति । विष्णुर्हि भूत्वा
क्रमतेऽभिपतिहेत्यभिमातीनात्र हन्ति त्रैपुषं छन्द आरोहेति त्रैपुषं छन्द आरोहन्त-
रित्तमनु । विक्रमस्वेत्यन्तरित्तमनु विक्रमते महरति प्रादं क्रमत ऊर्ध्वमग्निमुदृह्णात्सूर्ध्वो
हि रोहति ॥ १४ ॥ विष्णोः क्रमोऽस्मीति । विष्णुर्हि भूत्वा क्रमतेऽरावीयतो हन्ते-
त्यरावीयतो नात्र हन्ति जागत् छन्द आरोहेति जागत् छन्द आरोहति दिनमनु
विक्रमस्वेति दिवमनु विक्रमते महरति प्रादं क्रमत ऊर्ध्वमग्निमुदृह्णात्सूर्ध्वो हि
रोहति ॥ १५ ॥ विष्णोः क्रमोऽस्मीति । विष्णुर्हि भूत्वा क्रमते शत्रुपतो हन्तेति
शत्रुपतो नात्र हन्त्यानुषुभं छन्द आरोहेत्यानुषुभं छन्द आरोहावे दिशोऽनु वि-
क्रमस्वेति सर्वा दिशोऽनु गीच्छते न महरति प्रादं नेदिशान्तलोकानतिमाणश्वाप्तीत्प-
र्ध्वमेवाग्निमुदृह्णाति स ऊर्ध्वं आरोहति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [७. २] ॥

अथैनमिति प्रगृह्णाति । एतद्वै देवा अक्रामयन्त पर्जन्यो रुद्रो स्यामेति तऽ
एतेनात्मना पर्जन्यो रूपमभवस्तथैवैतद्यजमान एतेनात्मना पर्जन्यो रूपं भवति ॥ १ ॥
अक्रन्ददग्निस्तत्रयन्निव चौरिति कन्दतीव हि पर्जन्य स्तत्रयन्त्रापा रेरिहर्हृत् ॥ २ ॥
समाजिगृहिति क्षमा वै पर्जन्यो रेरिहृत्पापो चौरुचः समनक्ति सद्यो ब्रह्मणे ॥ ३ ॥
होमिर्द्वाऽअरुपादिति सद्यो वाऽप्य न ज्ञान इदमे सर्वं विद्वान्वापत् ॥ ४ ॥
भानुना भातपन्तरितीमे वै प्राचायवेर्वा वेदना तेऽप्य भानुना ॥ ५ ॥
प्रगृह्णाति परोवाहु हि पर्जन्यः ॥ २ ॥ अस्मन्नुगवहरति । ॥ ६ ॥

रुसो यदुपजीवनं तेनैतत्सहोर्ध्वं ह्यालोन्म्याद्योदत्यग्निर्वाऽभस्मिलोके रुसोऽग्निरुप-
जीवनं तद्यज्ञावदेव स्यान्न हास्मिलोके रुसो नोपजीवनं स्यान्न यत्प्रत्यवरोह-
त्यग्निमेवैतन्लोके रुसमुपजीवनं दधाति ॥ ३ ॥ यदेव प्रत्यवरोहति । एतद्वा ऽ-
एतदिदमल्लोकानित ऊर्ध्वो रोहति स पुरास्मिन् रोह इयम् वै प्रतिष्ठा तद्यज्ञावदेव
स्यात्तु हास्मान्लोकाद्युजमानश्चवेताय यत्प्रत्यवरोहतीमाप्तेवैतत्प्रतिष्ठामभिपत्यत-
स्यामेवैतत्प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठिति ॥ ४ ॥ यदेव प्रत्यवरोहति । एतद्वा ऽएतदिदम-
लोकानित ऊर्ध्वो जयति स स पुरास्मिन् जयो यो वै पुरास्मिन् जपत्यन्ये वै तस्य
नितुमन्ववस्यन्त्यय य उच्यते जयति तस्य तत्र कामचरणं भवति तद्यत्प्रत्यव-
रोहतीमाप्तेवैतन्लोकानितुचोर्ध्वानमुत्तरेवावाचो जयति ॥ ५ ॥ अग्नेऽभ्यावर्तिन् ।
अग्नि मा तिवर्तस्वाम्नेऽअक्षिरः पुनर्कृज्वा ॥ इह रय्येतेतेन मा सुर्वेणाभिनिवर्तस्ते-
स्तेतुचतुष्कृत्यः प्रत्यवरोहति चतुर्हि कृत्य ऊर्ध्वो रोहति तद्यत्प्रत्यवरोह ऊर्ध्वो
रोहति तावत्कृत्यः प्रत्यवरोहति तमुपावदृत्पोपरिनाभिधारयति तस्योक्तो वन्द्युः
॥ ६ ॥ अथैनमग्निमन्त्रयते । आधुर्वाऽअग्निराधुरेवैतदात्मन्धचऽध्याश्राहार्यमित्या-
जेनं इहन्तवन्तुरभूरित्याधुरेवैतदात्मन्धचे घुत्रस्तित्वाविचाचलिरित्याधुरेवैतद्भु-
वमन्तरात्मन्धचे विशस्त्या सूर्या वाज्जन्तिस्त्वष्टं वै विशोऽमं स्वा सुर्वे वाञ्छ-
स्तित्वेतन्मा रवद्राष्टमभिभ्रशदिति श्रीर्षे राष्ट्रं मा त्वच्छीरभिभ्रशदित्वेतत्
॥ ७ ॥ अथ शिवयपार्शं च रुक्मपार्शं चोन्पुञ्चते । वारुणो वै प्रासो वरुणपा-
शादेव तत्प्रमुच्यते वारुणवर्चा स्तेनैव तदास्थना स्वपा देवतपा वरुणपाशात्म-
मुच्यतेऽतदुत्तमं वरुणपाशमस्मदुवाधर्मं वि मध्यमं धवायेति एथैव प्रजुस्तथा
वन्द्युतथा वयमादित्य त्रये तत्रानागसोऽअदितये स्वायेवीयं वाऽअदितिरनागसमु-
भयं चासी च स्वायेत्येतत् ॥ ८ ॥ अथैनमिति प्रष्टुह्माति । एतद्वाऽएनम-
दो विकृत्येत ऊर्ध्वं प्रान्वं प्रष्टुह्माति तं तत् इति प्रष्टुह्माति तद्यज्ञावदेवाभविष्यद-
प्र ह्वेण न्यरं स्यताथ एदेनमिति प्रष्टुह्माति तत्पादेष हनीत्वायेति पुनरिति ॥ ९ ॥
अग्ने वृद्धनृपसामूर्ध्वोऽअस्यादिति । अग्ने ह्येण वृद्धनृपसामूर्ध्वोऽस्तिप्रति निर्जगन्वा-
न्तमसो ज्योतिषागादिति निर्जगन्वान्वाऽएष रात्र्ये त्वसोऽद्वा ज्योतिषेत्यग्निर्भा-
तुना रुशवा स्वह इत्यग्निर्वाऽएष भानुना रुशवा स्वह आ पातो विदवा सुशान्यमा
इवीमे वै लोका विरवा सज्जानि तानेण जात ध्यापूरयति परोवाहु प्रष्टुह्माति परो-
वाहु येन इतोऽथैनप्रवावहरवाग्नेवैतत्प्रतिष्ठावभिपत्येत्प्रस्थापेवैतत्प्रतिष्ठायां प्र-

स एनं जनयते स्वाधीः ॥ ३ ॥ विद्या तेऽग्ने जेष्ठा त्रयाणीति । अग्निर्वायु-
 रादित्य एतानि हास्य तानि जेष्ठा त्रयाणि विद्या ते ग्राम विभृता पुरुत्रेति यदिदं
 बहुधा विद्विष्यते विद्या ते नाम परमं गुहा यद्विषि यविष्ठ इति त्र्यस्य तन्नाम
 परमं गुहा विद्या तमुत्सं यत् आनगन्वत्यापो वाऽवृत्तोऽद्भ्यो वाऽएष प्रथममा-
 जगाम ॥ ४ ॥ समुद्रे स्वा नृमणा अप्सवन्तारिति प्रजापतिर्वै नृमणा अप्सु त्वाप्रजापति
 रित्येतन्नृचक्षा ईधे दिवोऽग्नेनऽक्षयश्चिति प्रजापतिर्वै नृचक्षा आपो दिव ऊधस्तु-
 तीये स्वा रुजसि तस्थिवाधेऽसमिति द्यौर्वै सुतीयधे रुजोऽपामुपस्ये महिषा अवर्ध-
 ष्यति माया वै महिषा दिवि स्वा प्राणा अवर्धयिष्येत्तत् ॥ ५ ॥ ता एता एक-
 व्याख्यायाः । एतमेवाभि ता अग्नेयस्त्रिष्टुभस्वा एताग्नेयस्तेनाग्निर्य यस्त्रिष्टुभो
 येकादरा तेनेन्द्र देन्द्राग्नेोऽतिनर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैर्वैनमेतदुपतिष्ठत
 ऽन्द्वाग्नी वै मुर्वे देवाः सर्वदेवत्वोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैर्वैनमे-
 तदुपतिष्ठते ॥ ६ ॥ यदेव विष्णुकर्मैर्वै प्रजापतिरित्मि
 लोकमुसृजत वात्समेष्टामि विष्णुकर्मैर्वै प्रजापतिरन्तरिक्षमुसृजत वात्समेष्टा वायुं
 विष्णुकर्मैर्वै प्रजापतिर्विचमुसृजत वात्समेष्टा दित्यं विष्णुकर्मैर्वै प्रजापतिर्विश्वोऽ-
 मृजत वात्समेष्टा चन्द्रयसं विष्णुकर्मैर्वै प्रजापतिर्भूतमुसृजत वात्समेष्टा भविष्यद्वि-
 ष्णुकर्मैर्वै प्रजापतिर्विचमुसृजत वात्समेष्टाशां विष्णुकर्मैर्वै प्रजापतिरहरमुसृजत वा-
 त्समेष्टा शानि विष्णुकर्मैर्वै प्रजापतिः पूर्वपदानमुसृजत वात्समेष्टापरपदान्विष्णुक-
 र्मैर्वै प्रजापतिरर्धमासानमुसृजत वात्समेष्टा प्रासान्विष्णुकर्मैर्वै प्रजापतिर्धृतू-
 सृजत वात्समेष्टा संवत्सर तद्याद्विष्णुकर्मवात्समेष्टा एतदेव तेन सर्वधे
 सृजते ॥ ७ ॥ यदेव विष्णुकर्मवात्समेष्टा अक्षतः । विष्णुकर्मैर्वै प्रजापतिः स्वर्गं
 लोकमभिप्रायात्स एतदक्षतानमपस्यद्वात्समेष्टा तावत्स्यदमदाक्षतं यद्वि युक्तं न
 विमुच्यते ॥ तदक्षते तथैवैतद्युनमानो विष्णुकर्मैरेव स्वर्गं लोकमभिप्रायाति वात्स-
 मेष्टावस्त्विति ॥ ८ ॥ स वै विष्णुकर्मयान्कान्त्वा । अथ तदानीमेव वात्समेष्टोप-
 तिष्ठते यथा प्रयायाथ तदानीमेव विमुञ्चेच्छादकदेवानां वै विद्यामनु मनुष्यास्तु-
 स्मादु हेदमुत् मानुषो प्रायः प्रयायाथ तदानीमेवावस्याति ॥ ९ ॥ तत्रा ऽअक्षरात्रे
 ऽएव विष्णुकर्मा भवन्ति । अक्षरात्रे वात्समेष्टोरात्रेऽएव तथात्यक्षरात्रे तेभ्यो
 भवति तस्मादु हेदमुत् मानुषो ग्रामोऽक्षरात्रे यात्साक्षरात्रे तेभ्यो भवति ॥ १० ॥
 स वाऽअर्थमेष्टं सत्सत्स्य विष्णुकर्मयान्कमते । अर्थं वात्समेष्टोपतिष्ठते मध्ये ह

संवत्स्यस्य स्वर्गो लोकः स यत्कृत्नीयोऽर्धात्कृमेत न हैतल्ल स्वर्गं लोकमभि-
 प्राप्नुयादथ यद्भूयोऽर्धात्पराह हैतल्ल स्वर्गं लोकमतिप्रणश्येदथ यदर्थं कृमेत
 ऽर्धमुपतिष्ठते तत्सम्प्रति स्वर्गं लोकमाप्त्वा विमुञ्चेत ॥ ११ ॥ ताभ्यां वै वि-
 पर्वासमेति । यथा मद्भान्तमध्वानं विमोक्तं समक्षवीत तादृक्तस्य वै पुरस्ताच्चो-
 परिष्ठाच्चोपे विष्णुक्रमवात्समे समस्यत्यहर्वै विष्णुक्रमा रात्रिर्वात्समेतद्वाऽइदं
 सर्वं प्रजापतिः प्रजनयिष्यंश्च प्रजनयित्वा चाहोरात्राभ्यामुभयतः पर्यगृह्णात्तथैवै-
 तद्यजमान इदं सर्वं प्रजनयिष्यंश्च प्रजनयित्वा चाहोरात्राभ्यामुभयतः परि-
 गृह्णाति ॥ १२ ॥ तदाहुः । यद्दहर्विष्णुक्रमा रात्रिर्वात्समग्रथोभे ऽएवाहन्भवतो
 न राज्यां कथमस्यापि राज्यां कृते भवत इत्येतद्वाऽएनेऽअदो डीक्षमाणः पुरस्ता-
 दपराह्ण्डवभे समस्वातिरात्रिहैतद्यदपराह्ण्डोऽथैनेऽएतत्संनिवप्स्यन्नुपरिष्ठात्पूर्वाह्ण्डवभे
 समस्यत्यहर्हैतद्यत्पूर्वाह्ण्ड एवमु दास्योभे ऽएवाहन्कृते भवत उभे राज्याथ ॥ १३ ॥
 स यद्दहः संनिवप्स्यन्त्स्यात् । तदहः प्रातर्वादित ऽआदित्ये भस्मैव मथममुष्यति
 भस्मोदुष्य वाचं विसृजते वाचं विसृज्य समिधमादधाति समिधमाधाय भस्मापो
 ऽभ्यवहरति यथैव तस्याभ्यवहरणं तथापादाय भस्मनः मत्स्येत्पेत्स्त्रायामोप्योपति-
 ष्तेऽथ प्रायश्चित्ती करोति ॥ १४ ॥ स यदि विष्णुक्रमीवमहः स्यात् । विष्णु-
 क्रमान्क्रान्त्वा वात्समेणोपतिष्ठेत्तथा यदि वात्समेणीयं वात्समेणोपस्थाय विष्णु-
 क्रमान्क्रान्त्वा वात्सममन्ततः कुर्यान्न विष्णुक्रमानन्ततः कुर्याद्यथा मयाय न वि-
 मुञ्चेत्चादक्तव्य यद्वात्सममन्ततः करोति पतिष्ठा वै वात्समं यथा पतिष्ठापयेदव-
 साययेत्चादक्तव्यस्माद् वात्सममेवान्ततः कुर्यात् ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥
 [७. ४] ॥ सप्तमोऽध्यायः ॥ [४२.] ॥ ॥

वनीवाद्येतार्गिं विभ्रवित्याहुः । देवाश्चामुराश्चोभये प्राजापत्या अस्पर्धन्त
 ते देवाश्चक्रमचरञ्छालममुरा आसंस्ते देवाश्चक्रेण चरन्त एतत्कर्मापश्यं
 श्चक्रेण हि वै देवाश्चरन्त एतत्कर्मापश्यंस्तस्मादनस एव पौरोडाशेषु
 यजूंथप्यनसोऽनौ ॥ १ ॥ स यो वनीवाद्यते । देवान्कर्मणैति द्वैतं
 दास्य कर्म, कृतं भवत्यथ यो न वनीवाद्यतेऽसुरान्कर्मणैतत्पस्यंश्चदास्य कर्म
 कृतं भवति ॥ २ ॥ तद्वैकऽआहुः । स्वयं वाऽप्य वनीवाहितो विष्णु-
 क्रमैर्वाऽप्य मयाति वात्समेणावस्यतीति न तथा विद्याद्वैवं वाऽअस्य तत्प्रमाणं

यद्विष्णुर्दमा दैवमवसानं यद्वात्सप्रमथास्येदं मानुषं प्रयाणं यदिवं प्रयाति मानुष-
मवसानं यदवस्थति ॥ ३ ॥ प्रजापतिरुपोऽग्निरिति । उभयमेतत्प्रजापतिर्युष्मे देवा
यच्च मनुष्यास्तद्यद्विष्णुर्दमात्स्ये भवतो यद्देवास्यदैवत्त्वं रूपं तदस्य तेन संस्करो-
त्यय यद्वनीवाह्यते यद्देवास्य मानुषत्त्वं रूपं तदस्य तेन संस्करोति स इ वाऽएतत्त्वं
सर्वं कृत्स्नं प्रजापतित्वं संस्करोति य एवं विमान्यनीवाह्यते तस्मादु वनीवाह्यतेन
॥ ४ ॥ स यद्वहः प्रयास्यन्तस्मात् । तद्वहः उत्तोऽग्नेः प्रागुन उपस्थाप्यावाग्नि-
न्तस्मिन्मादधात्येतद्वाऽएनं देवा एष्यन्तं पुरस्ताद्वज्रेनाग्नीषान्नेत्या समिधा तथैव
नमयमेतदेष्यन्तं पुरस्ताद्वज्रेनाग्नीषान्नेत्या समिधा ॥ ५ ॥ समिधाग्निं नुवस्यतेति ।
समिधाग्निं नमस्यतेत्येतद्घृतैर्घोषयतातिथिमास्मिन्दग्ना जुहोतनेति घृतेरुह घोषय-
तातिथिमोऽन्नास्मिन्दग्ना जुहोतनेत्येतद्घृतैर्घोषयत्येत्याद्यैः खनमेतद्घोषयति ॥ ६ ॥ अ-
थैनमुद्यच्छति । उषु स्वा विद्रे देवा अग्ने भरन्तु चिचिभिरिति विद्रे वाऽएत-
मग्ने देवारिचिचिभिरुदधरन्नेतद्दधेयां तद्वा चिचिमासीत्तथैव नमयमेतदिति भिन्न-
रत्येतद्दधेयस्य तद्वा चिचि भवति स नो भव शिवस्त्वत्त्वं सुप्रतीको विभावसुरिति
यथैव यजुस्तथा वन्धुस्तं दक्षिणत उदञ्चमादधाति तस्योक्तो वन्धुः स्थाव्यां गा-
ईपत्यत्त्वं समुप्यापरमादधाति स यदि कामयेतोपाधिरोहेत्पादर्थतो वा वजेत् ॥ ७ ॥
अपानद्वारा युनक्ति । दक्षिणमग्नेऽथ सव्यमेवं देवत्रेतथा मानुषे स यां क्वां च
दिश वास्यन्त्स्यात्प्राक्तेवाग्ने प्रयापात्प्राची हि दिग्गनेः स्वामेव तदिशमनु प्रयाति
॥ ८ ॥ प्रेदग्ने ज्योतिष्मान्वाहि । शिवेभिरसिंभिर्दृष्टमिति प्रेदग्ने त्वं ज्योतिष्मा-
न्याहि शिवेभिरसिंभिर्दोष्यमानैरित्येतद्बृहद्विर्मानुभिर्भासन्मा हिंसीस्तन्वा प्र-
जा इति बृहद्विरसिंभिर्दोष्यमानैर्मा हिंसीरात्मना मजा इत्येतद् ॥ ९ ॥ इ-
यद्वाच्च वत्सर्जत् । अथैतच्चनुर्जपेदसुर्या वाऽप्या वाग्याक्षस्य तामेतच्छ्रुमयति ता-
मेतदेववा करोति ॥ १० ॥ यद्देवैतच्चनुर्जपति । अस्मिन्वै कस्मिन्वा-
हितेऽच्च वत्सर्जति तस्यैव सा वाग्भवति तच्चदग्नावाहितेऽच्च वत्सर्जत्यग्नेरेव
सा वाग्भवत्यग्निमेव तदेवा ज्ञास्तुवज्जुपापहयस्तथैव नमयमेतदुपस्तीत्युपमहयत्य-
क्रन्ददग्निस्तनयविव द्यौरिति तस्योक्तो वन्धुः ॥ ११ ॥ स यदि पुरा वसत्यै
विमुञ्चेत् । अन्नस्येवाग्निः स्यादथ यद्वा वसत्यै विमुञ्चेत् प्रागुन उपस्थाप्योत्तरत
उदत्त्यावोसति यत्रैवमुपावहरति तदक्षिणत उदञ्चमुपावहरति तस्योक्तो वन्धुः ॥ १२ ॥
अथास्मिन्तस्मिन्मादधाति । एतद्वाऽएनं देवा ईषिवात्समपुपरिष्ठाद्वज्रेनाग्नीष-

श्रुतया समिधा तथैवैनमयमेतदीपिवाधसमुपरिष्ठादृशेन ग्रीणात्येतया समि-
धा ॥ १३ ॥ म प्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वऽति । मजापतिर्भरतः स दीदध
सर्वं विधति वि यत्सूर्यो न रोचते बृहद्भा इति वि यत्सूर्य-इव रोचते बृहद्भा
इत्येतदापि यः पुरं पृतनासु तस्याविति पुरुई नामासुररक्षसमास तपग्निः पृतना-
स्वमित्तृष्टौ दीवाय दैव्योऽतिथिः शिवो न इति वीप्यमानो दैवोऽतिथिः । शयो
न इत्येतस्मिन्तुवत्या वसत्यै खेनं तत्स्याप्यति ॥ १४ ॥ अथातः सम्पदेव । स-
मिधे प्रथमेनादधात्पुत्रच्छत्येकेन मयात्येकेनाक्षयेकेनानुमन्त्रयते समिधमेव पञ्चमे-
नादधाति तत्पञ्च पञ्चचितिकोऽग्निः पञ्चऽर्त्तवः सवत्सरः सवत्सरोऽग्निर्याधान-
ग्निर्यावत्पस्य मात्रा तावत्तुदभवति ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [८. १.] ॥

अथातोऽस्मन् एवाभ्यवहरणस्य । देवा वाऽपतदग्रे भस्मोदवपुंस्तेऽश्रुवन्पदि
वाऽइदमित्येष मवात्मानमाभिसंस्करिष्यामहे मर्त्याः कुण्वा अनपहतपाप्मानो
भविष्यामो यस्तु परावप्यामो यदुशमेयं परिधा तदग्नेः करिष्याम जप तुजा-
नीत यथेवं कुर्यामेति तेऽमुषंश्चेतुषध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तुदमुषंस्तुदि-
च्छत यथेवं कुर्यामेति ॥ १ ॥ ते चेतुयमानाः एतदपरमप एवैनदभ्यवहरामापो
वाऽअस्य सर्वस्य प्रतिष्ठा तयत्रास्य सर्वस्य प्रतिष्ठा तदेनत्प्रतिष्ठाप्य यदत्राग्नेयं
तदद्भ्योऽधि जनयाम इति तदपोऽभ्यवाहरंस्तथैवैनदयमेतदपोऽभ्यवहरति ॥ २ ॥
आपो देवीः ॥ प्रतिशृण्वीत भस्मैतत्स्योने कृणुध्वध सुरभ्राऽव लोकऽति जगं
वाऽपतद्यातयाम भवति तदेतदाह आभिष्टऽपनन्तोके कुरुध्वमिति तस्मै नमन्तां
जनय इत्यापो वै जनयोऽद्भ्यो दीदध सर्वं जायते सपत्नीदित्यग्निना वाऽआपः
सुपत्न्यो मातेव पुं विभृताप्स्वेनदिति यथा माता पुत्रपुत्रे विभृतादेवेनदिति भृते-
येतत् ॥ ३ ॥ अप्स्वग्ने माधिष्वेति । अप्स्वग्ने योनिष्वेत्येतत्सौपधीरुनुरुध्यसऽ-
इत्योपधीर्लोपोऽनुरुध्यते गर्भे मज्जायसे पुनरिति गर्भे केष सज्जायते पुनर्गर्भोऽश्रस्यो-
पधीर्गर्भो वनस्पतीर्गर्भो विश्वस्य भूतस्याग्ने गर्भोऽअणामसीति तदेनमस्य
सर्वस्य गर्भं करोति ॥ ४ ॥ त्रिधिरभ्यवहरति । त्रिवृदग्निर्याधानग्निर्यावत्पस्य मात्रा
तावत्तैवैनदेतद्भ्यवहरत्येकेनाग्रेऽय द्वाभ्यां द्वाभ्यां वाग्रेऽयैकेन द्विस्तु कृत्वोऽभ्यवह-
रति तथे त्रिपादाः पञ्चवत्तैरेवैनदेतद्भ्यवहरति ॥ ५ ॥ अयापादचे । तद्यदत्राग्नेयं
तदेतद्भ्योऽधि जनयत्यनयान्ता वै भेषजं क्रियतेऽन्यैवैनमेतत्सम्भरति मस्य भे-

यद्विष्णुः कृपा दैवमवसानं यद्वात्सम्ययास्येदं मानुषं मयाणं यदिदं मयाति मानुष-
 मवसानं यदवस्थति ॥ ३ ॥ प्रजापतिरेषोमिनिः । उभयम्वेतत्प्रजापतिर्येष देवा
 यच्च मनुष्यास्तद्विष्णुः कृपात्स मे अवतो यद्देवास्यदैवधं रूपं तदस्य तेन संस्कारो-
 स्थथ यद्वनीवाहते यदेवास्य मानुषधं रूपं तदस्य तेन संस्कारोति स ह वाऽएतधं
 सर्वं कृत्स्नं प्रजापतिधं संस्कारोति य एवं विद्वान्वनीवाहते तस्माद् वनीवाहतेतद्व-
 ॥ ४ ॥ ॥ पक्षः प्रयास्यन्तस्यात् । तद्वहृत्तरतोऽग्नेः प्राग्न उपस्थाप्यावाग्नि-
 न्सपिधमादधात्येतद्वाऽपने देवा पृथगन्तं पुरस्ताद्वनेनाग्नीषान्नेतया समिधा तथैव-
 नमयेतेत्येव्यन्तं पुरस्ताद्वनेन श्रीणालेतया समिधा ॥ ५ ॥ समिधाग्निं हुवस्यतेति ।
 समिधाग्निं नमस्यतेत्येतद्वृत्तवैषयताविधिमास्मिन्हस्या जुहोततेति वृत्तरह बोधय-
 तातिथियोऽस्यास्मिन्हस्यानि जुहुतेत्येतद्वृत्तवैषयतायै ज्ञेयमेतद्रोधयति ॥ ६ ॥ अ-
 यैनमुपपद्यति । अथ स्वा विश्वे देवा अग्ने भुन्तु चित्तिभिर्भिरिति विश्वे वाऽएत-
 मग्ने देवाश्चित्तिभिर्ब्रह्मन्नेतद्वचं वा चित्तमासीत्तयैवैनमयेतचित्तिभिर्ब्रह्म-
 रत्येतद्वचस्य तदा चित्तं भवति स नो भव शिवस्त्वधं सुप्रतीको विभावसुरिति
 यथैव यजुस्तथा वृष्णस्तं दक्षिणत उदञ्चयादधाति तस्योक्तो वृष्णः स्यात्तया गा-
 र्हपत्यधं समुप्यपरमादधाति स यदि कामयेतोपाधिरौहेत्पार्श्वतो वा प्रजेत् ॥ ७ ॥
 अयातद्वृद्धाहौ धुनक्ति । दक्षिणमग्नेऽथ सव्यवेदं देववेनया मानुषे स यां कां च
 विश्वं वास्यन्तस्याग्निवेद्योऽग्ने मयायात्स्याची हि दिगग्नेः स्यामेव तदिशमन्तु मयाति
 ॥ ८ ॥ प्रेदग्ने उद्योतिष्याम्याहि । शिवेभिरर्चिभिर्पुषिति प्रेदग्ने स्वं उद्योतिष्या-
 म्याहि शिवेभिरर्चिभिर्दोष्यमानैरित्येतद्वृद्धिर्मानुभिर्भासन्तु । दिधंसीस्तन्वा प्र-
 जा इति वृद्धिरर्चिभिर्दोष्यमानैर्षा दिधंसीरात्मना पजा इत्येतत् ॥ ९ ॥ स
 यदाह वत्सर्जत । अथैतद्यजुर्जपेदमुषां वाऽप्या वाग्यावस्य तामेतच्छ्रमयति ता-
 मेतदेवञ्च करोति ॥ १० ॥ यदेवैतद्यजुर्जपति । अस्मिन्वै कस्मिन्वै
 हितेऽह उस्मर्जति तस्यैव सा वाग्भवति तद्यदग्नावाहितेऽह उस्मर्जत्यग्नेरेव
 सा वाग्भवत्यग्निमेव तदेवा उपास्तुवश्रुपामहयंस्तथैवैतमग्नेवदुपस्तौत्युपमहपत्य-
 मन्ददग्निस्तनयानिव यौरिति तस्योक्तो वृष्णः ॥ ११ ॥ स यदि पुरा वसत्यै
 विमुञ्चेत् । अग्नयेवाग्निः स्यादथ यदा वसत्यै विमुञ्चेत् प्राग्न उपस्थाप्योचरत्
 उदत्त्याचोत्तयि यथैनमुपावहरति तदक्षिणत उदञ्चयावहरति तस्योक्तो वृष्णः ॥ १२ ॥
 अयास्मिन्सापिधमादधाति । एतद्वाऽपने देवा ईषिवाहं समुपरिवाहनेनाग्नी-

श्रेतुपा समिधा तथैवैनमयमेतदीपिवाधेसमुपरिष्ठादृशेन ग्रीणात्येतया समि-
 धा ॥ १३ ॥ म प्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वऽइति । मज्जापतिर्भरतः स हीदध
 सर्वं विभर्ति वि यत्सूर्यो न रोचते बृहद्वा इति वि यत्सूर्य-इव रोचते बृहद्भा
 इत्येतदाभि यः पुरं पृतनासु तस्याविति पुरुर्ह नामासुररक्षसमास तमग्निः पृतना-
 स्वभित्तद्वौ दीवाय वैव्योऽव्यतिथिः शिवो न इति द्वीप्यमानो दैवोऽतिथिः शिवो
 न इत्येतत्स्थितवत्स्या चसत्यै खनं तत्स्यापयति ॥ १४ ॥ अथातः सम्पदेव । स-
 मिधं मधमेनादधात्पुच्छत्येकेन मयात्येकेनाक्षमेकेनानुमन्त्रयते समिधमेव पश्चमे-
 नादधाति तत्पुच्छ पुच्छचितिकोऽग्निः पुच्छऽर्तवः सवत्सरः सवत्सरोऽग्निर्यावान-
 ग्निर्यावत्स्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [अ. १.] ॥

अधातोभस्मन एवाभ्यवहरणस्य । देवा वाऽप्यतदग्रे भस्मोदवपंस्तेऽश्रुवन्पदि
 वाऽऽइमित्यमेव सूदात्मानमाभिसंस्करिष्यामहे मर्त्याः कुण्वा अनपहतपाप्मानो
 भविष्यामो एषु परावप्स्यामो यदत्राग्रेयं वहिर्धा तदग्नेः करिष्याम उप तज्जा-
 नीत यथेदं करवामेति तेऽमुषश्चेत्यध्वमिति चितिमिच्छतेति वाच तदश्रुवंस्तदि-
 च्छत यथेवं करवामेति ॥ १ ॥ ते चेत्यमानाः एतदपश्यन् एवैनदभ्यवहरामापो
 वाऽअस्य सूर्यस्य प्रतिष्ठा तद्यज्ञस्य सूर्यस्य प्रतिष्ठा तदेनत्प्रतिष्ठाप्य यद्यज्ञानेयं
 तदभ्योऽधि जनयाम इति तदुपोऽभ्यवाहरंस्तथैवैनदयमेतदुपोऽभ्यवहरति ॥ २ ॥
 आपो देवाः ॥ प्रतिगृणीत भस्मैतत्स्योने कुण्वध्वः सुरभाऽव लोकभूति जगं
 वाऽप्यतयातयाम भवति तदेतदाह अमिष्टऽएनक्लोके कुरुध्वामिति तस्मै नमन्तां
 जनय इत्यापो वै जनयोऽदभ्यो हीदध सर्वं जायते सृष्ट्नीरित्यग्निना वाऽआपः
 सुप्रत्यो मातेव पुत्रं विभृताप्सेनार्दिति यथा माता पुत्रमुपस्थे विभृयादेवैमेनार्दभृते-
 यंतत ॥ ३ ॥ अप्स्वग्ने सधिष्टेति । अप्स्वग्ने योनिष्टेत्येतत्सौपधीरनुरुध्यसऽ-
 इत्योपधीर्लोपोऽनुरुध्यते गर्भे मज्जायसे पुनरिति गर्भेऽपि सज्जायते पुनर्गर्भोऽस्यो-
 पधीनां गर्भो वनस्पतीनां गर्भो विश्वस्य भूतस्याग्ने गर्भोऽअपाममीति तदेनमस्य
 सर्वस्य गर्भं करोति ॥ ४ ॥ त्रिभिरभ्यवहरति । त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्स्यस्य मात्रा
 तावतैवैनदेतदभ्यवहरत्येकेनाग्रेऽय द्वाभ्यां द्वाभ्यां वाग्रेऽथैकेन द्विस्तु कृत्वोऽभ्यवह-
 रति तथे द्विपादाः पशवस्तैरेवैनदेतदभ्यवहरति ॥ ५ ॥ अथाप्यदत्ते । तद्यद्यज्ञानेयं
 तदेतदभ्योऽधि जनयत्यनयाया वै धेपजं क्रियतेऽनयैवैनमेतत्सम्भरति प्रमथ मे-

स्वना योनिमपश्च पृथिवीमनऽइति प्रसङ्गो द्वेष भस्मना योनिमपश्च पृथिवी च
भवति सधिमृग्य मातृभिर्धुं ज्योतिष्मान्धुनरासद् इत्येतत्पुनरास्य मदनं पुनर-
र्जा सह रयेत्येतेन मा सर्वेखाभित्तिवर्तस्वेत्येतत् ॥ ६ ॥ चतुर्भिरपादते । तद्ये
चतुष्पादाः पशवस्तेरेवमेतत्सम्भारत्ययोऽञ्जनं वै पशवोऽन्नेनैवमेतत्सम्भारति
त्रिभिरभ्यनहरति तस्मै सप्तसप्तचिचिकोष्ट्रः सप्तऽर्जवः संवत्सरोऽग्निर्गोर्वाग्निर्गो-
यस्यस्य मात्रा तावत्तद्वचति ॥ ७ ॥ अष्टादश भस्मनाः प्रत्येत्वा । उखायामोष्णोप-
तिष्ठतऽएतद्व्याऽएतदुपधापयं करोति यदग्निर्गोऽभ्यवहरति तस्माऽप्येवैतद्विहन्ते-
ऽदिधस्तायाऽआग्नेयीभ्यामनृग्यऽप्येवैतन्निहनुते बुद्धवतीभ्यां यथैवात्येतदग्निर्वचो
निशेधेव ॥ ८ ॥ द्वेषा येऽस्य वचसो पविष्ठयेति । द्वेष येऽस्य वचसो पविष्ठये-
तन्मृग्यविष्टस्य मृगतस्य स्वभाव इति युधिष्ठस्य मृगतस्य स्वभाव इत्येतेत्पी-
यति स्वोऽञ्जु स्वो पृथालीति प्रीयस्वेकोऽन्वेको शृणाति वन्तादष्टे तन्वं वन्देऽ-
ञ्जानऽइति बुद्धिता तेऽहं तन्वं वन्देऽहंस्वेतस्म बोधि सूरिर्मृग्या वसुपते वसुदा-
वन् युयोध्यस्मद्वेषाधिसीति यथैवास्माद्वेषाधिसि युयोधेवमेतदाह द्वाभ्यामुप-
तिष्ठते गायत्र्या च त्रिष्टुपा च तस्योक्तो वन्धुः ॥ ९ ॥ तानि नव भवन्ति ।
एव द्विशो द्विशोऽग्निर्नव प्राणाः प्राणा अग्निर्गोवानग्निर्गोवत्यस्य मात्रा तावत्त-
द्वचति ॥ १० ॥ अथ प्रापरिचची करोति । सर्वेभ्यो वाऽएष एतं कामेभ्य आ-
पचे तद्युवेवास्यान् कामानां व्यपच्छिद्यतेऽन्तावयोऽभ्यवहियमाणे तद्वैतत्सं-
नोति मंदधासुवे प्रापरिचची करोति येऽएवाम्नावनुगते तस्योक्तो वन्धुः ॥ ११ ॥
तानि दश भवन्ति । दशाक्षरा विराड्विरादग्निर्वश विशो द्विशोऽग्निर्वश
प्राणाः प्राणा अग्निर्गोवानग्निर्गोवत्यस्य मात्रा तावत्तद्वचति ॥ १२ ॥ द्वा-
क्षणम् ॥ १ ॥ [८, २.] ॥ पञ्चमः मपाठकः । कण्डिका संख्या १०२ ॥
अष्टमोऽध्यायः [४१.] अस्थिन्काण्डे कण्डिका संख्या ५१० ॥

इति माध्यान्दिनीये शतपथब्राह्मणे उखासम्भरणनाय षष्ठं काण्डं समाप्तम् ॥

अथ सप्तमं काण्डम् ॥

ओ३म् । गार्हपत्यं चेष्यन्पलाशशोखया व्युदूहति । अथस्पति हैतव्यगार्हपत्यं
 चितोति यऽत्र वै के चाग्निचितोऽस्यामेव तेऽवसितास्तद्युदूहत्यवसितानेव तद्व्यु-
 दूहति नेववसितानध्यवस्यानीति ॥ १ ॥ अपेत वीत वि च सर्पतुत इति । अप
 ज्वेत वि चेत् व्यु च सर्पतुत इत्येतद्युच्चदरसर्पिणस्तानेतदाह येऽत्र स्थ पुराणा
 ये च नूतना इति येऽत्र स्थ सनातना ये चाधुनातना इत्येतत् ॥ २ ॥ अदाष्टमोऽ-
 वसानं पृथिव्या इति । यमो ह वाऽअस्या अवसानस्येष्टे स पुनास्माऽअस्यामव-
 सानं ददाति ॥ ४ ॥ अक्रान्तिं पितरो लोकमस्याऽइति । स्रग्ं वै यमो विशा पि-
 तरो युस्माऽऽ वै चात्रियो विशा संविदानोऽस्यामवसानं ददाति तस्मुदत्तं तपो
 हास्मै क्षत्रं यमो विशा पितृभिः संविदानोऽस्यामवसानं ददाति ॥ ४ ॥ पलाश-
 शाखया व्युदूहति । प्रक्ष वै पलाशो प्रक्षयैव तदवसितान्व्युदूहति मन्त्रेण प्रक्ष
 वै मन्त्रो प्रक्षयैव तदवसितान्व्युदूहति तामुदीचीमुदस्पति ॥ ५ ॥ शतम् ४०००॥
 अधोपाशिवपति । अयं वै लोको गार्हपत्यः पशव ऊषा अस्मिस्तुल्लोके पशु-
 न्दधाति तस्माद्विमेऽस्मिस्तुल्लोके पशवः ॥ ६ ॥ युद्धेवोपाशिवपति । मज्जापतिः मज्जा
 असृजत ता ज्ञानोन्वा असृजत तान समजानत सोऽकामयत संजामीराजिति ताः
 समानोन्वा अकरोस्तसाधूपानुत्त्वमकरोत्ताः समजानत तस्मादप्येतर्हि समानोन्वाः
 समेव जानते देवैः समानोन्वोऽसानीत्यु वै यजते यो यजते तद्यदूपाशिवपति दे-
 वैरेव तत्समानोन्वो भवति ॥ ७ ॥ संब्रानममीति । समजानत छेतेन कामधरण-
 मिति पशवो वाऽऊषाः पशवः कामधरणं भावे ते कामधरणं भूयादिति मयि ते
 पशवो भूयासुरित्येतत्तैः सर्वं गार्हपत्यं प्रच्छादयति योनिर्वं गार्हपत्या चितिरुन्व-
 मूपाः सर्वा तद्योनिमुन्वेन प्रच्छादयति ॥ ८ ॥ अथ मिकता निवपति । अग्रेत-
 क्षैरवानरस्य भस्म योत्सिकता अग्निमु वाऽएतं वैरवानरं चेष्यन्भवति त वाऽअ-
 ग्निः स्वं भस्मातिदइत्यनविदाहाय ॥ ९ ॥ युद्धेव मिकता निवपति । असेरेतद-

ज्ञानरस्य रेतो यत्सिकता अग्निमुद्राऽपत्तं वैभानरुं चेप्पुम्भवति न वाऽधरेतस्का-
 रिं चन विक्रियतेऽस्मादेतसोऽधि विक्रियावाऽवति ॥ १० ॥ अग्नेर्धस्मास्पग्नेः
 पुरीषमसीति । यातयाम वाऽधग्नेर्यस्यायातयाम्यः सिकता अयातयामध्वेनदे-
 तत्करोति तामिः सर्वं गार्हपत्यं प्रच्छादयति योनिर्वै गार्हपत्या चिती इतः सि-
 कताः सर्वस्यां तद्योनौरेतो दधाति ॥ ११ ॥ अग्नेन पारिभिजिः पुरिश्रपति । योनिर्वै
 परिभित इवमेवैत द्वेतः सितं योन्या परिगृह्णाति तस्माद्योन्या रेतः सितं परिगृह्यते
 ॥ १२ ॥ यद्येनै पारिभिजिः पारिभ्रयति । अयं वै लोको गार्हपत्य आपः परिभित इमं तुं
 लोकाभिः पुरितनोति समुद्रेण ईनं तत्पुरितनोति सर्वतस्तस्मादेयं लोकं सर्वतः
 समुद्रः पर्येति दक्षिणावृत्तस्मादिषं लोकं दक्षिणावृत्तामुद्रः पर्येति स्वातेन तस्मा-
 दिषं लोकं स्वातेन समुद्रः पर्येति ॥ १३ ॥ चित स्येति । चिनोति क्षेत्राः परिचि-
 त स्येति पुरि क्षेत्रारिचनोत्स्यैचितः अथधर्मित्युर्ध्वं उपदधदाह तस्मादूर्ध्वं एव
 समुद्रो विनोतेऽथ यत्तिरुर्ध्वीरुपदध्यासकूर्ध्वेदेधे सर्वेऽथ समुद्रो निर्मग्याऽ सा-
 दयस्यसन्ना ह्यापो न सूददोहसापिवदति ॥ १४ ॥ अस्थीनि वै परिभितः ।
 माणः सूददोह न वाऽअस्थिषु प्राणोऽस्त्येकेन यज्ञा वहीरिष्टका उपदधात्येक-
 धे येतदूर्ध्वं यदाग्रेऽथ यद्युर्ध्वः परिभितो भवन्ति बह्वो व्यापः ॥ १५ ॥ तत्रै
 योनिः परिभितः । चन्द्रमूपा रेतः सिकता ब्रह्माः परिभितो भुवन्त्यन्तरऽङ्गुषा
 बाण हि योनिरुन्तस्मन्तवाऽङ्गुषा भवन्त्यन्तराः सिकता ब्रह्माऽङ्गुषाभ्यन्तरधे रेत
 एतेभ्यो वै जायमानो जायते तेभ्य एवैतयेतज्जनयति ॥ १६ ॥ अग्नेनवाभिनोति ।
 इवमेवैतद्वेतः सितं विकरोति तस्माद्योनौ रेतः सितं विक्रियते ॥ १७ ॥ स
 चतस्रः प्राचीरुपदधाति । हे पश्चाच्चिरदक्ष्यौ द्वे पुरस्ताच्चयाश्चतस्रः प्राचीरुपद-
 धाति स आत्मा तपचारचतस्रो भवन्ति चतुर्विधो ह्ययमात्माप ये पश्चात्ते स्यद्व्यौ
 ये पुरस्तात्तौ पाद् यत्र वाऽआत्मा तदेव शिरः ॥ १८ ॥ स वाऽपत्तम् । अत्र
 पक्षपुच्छवन्तं विकरोति याद्यै योनौ रेतो विक्रियते गार्हपत्यापते तद्यदेतमत्र प-
 क्षपुच्छवन्तं विकरोति तस्मादेपोऽमुत्र पक्षपुच्छवान्जायते ॥ १९ ॥ तं वै पक्षपु-
 च्छवन्तमेव सन्तम् । स पक्षपुच्छवन्तमेव पश्यन्ति तस्माद्योनौ गर्भं न यथारूपं
 पश्यन्त्युधैतममुत्र पक्षपुच्छवन्तं पश्यन्ति तस्मान्जातं गर्भं यथारूपं पश्यन्ति
 ॥ २० ॥ स जनसः पूर्वा उपदधाति । आत्मा क्षेत्राग्रे सम्पुवतः सम्पुवति
 दक्षिणत उदरह्मसीन उत्तरार्धा प्रथमापुपदधाति तपो हास्येषोऽभ्यात्ममेता-

ग्निश्चितो भवति ॥ २१ ॥ अथ ये मोऽअग्निः । यस्मिन्सोममिन्द्रः सुतं दध-
 इत्ययं वै लोको महर्षतप आपः सोमः सुतोऽस्मिन्सुक्लैकेऽप इन्द्रेऽवत्त जठरे
 वानशान इति मध्यं वै जठरं सहस्रियं वाजमृत्यं न मसिमित्यापो वै सहस्रियो
 वाजः ससवान्सन्तस्तूयसे जातवेद इति चितः संश्रूयसे जातवेद इत्येतत्
 ॥ २२ ॥ अग्ने यत्ते दिवि वर्च इति । आदित्यो वाऽअथस्य दिवि वर्चः पृथि-
 व्याप्तिरयमग्निः पृथिव्यां यदोपवीष्वा यमत्रेति य एवीपधिषु चाप्सु चाग्नि-
 स्तमेतदाह येनान्तरिक्षमुर्वततम्येति वायुः स त्वेपः स भानुरर्णवो नृचक्षा इति
 महन्स भानुरर्णवो नृचक्षा इत्येतत् ॥ २३ ॥ अग्ने दिवोऽअर्णवच्छा जिगासीति । आपो
 वाऽअथस्य दिवोऽअर्णवो एष ध्येनाच्चेत्यच्चा देवाँ ॥ २४ ॥ अग्निपे धिष्ण्या यऽइति प्राणा
 वै देवा धिष्ण्यास्ते हि सर्वा धिय इष्णन्ति या रोचते पटस्तात्पूर्वस्य यांश्चावस्ता-
 दुपतिष्ठन्तऽआप इति रोचते । ह नामैष लोको यत्रैष पतच्छपति तस्यावर्चं परे-
 णापां याश्चावरेण ता पतदाह ॥ २४ ॥ पुरीष्यासोऽअग्नय इति । पशुग्यासो
 ऽग्नय इत्येतत्स्वावरेणैः सजोपत इति मायणरूपं प्रायणं । हेतुदग्नेर्वाहर्षतपो
 जुपन्तां यज्ञमद्बुहोऽनमीवा इषो महीदिति जुपन्तां यज्ञमद्बुहोऽनशनाया एषो
 महीदित्येतत् ॥ २५ ॥ नानोपदधाति । ये नानाकामा आत्मन्तांस्तदधाति सकृत्सा-
 दयत्येकं तदात्मानं करोति सूददोहमाविचदति प्राणो वै सूददोहाः प्राणैर्नैवैनमे-
 तस्मन्तनोति सं दधाति ॥ २६ ॥ अथ जग्नेन परीत्य । उचरतो दक्षिणासीनोऽपरयो-
 र्दक्षिणामग्रऽउपदधातीहामग्ने पुरुदधे सधे सनिं मोदिति पशवो वाऽइहा पशूना-
 मेवास्माऽएतामाशिपमाशास्ते शश्वत्तमधे हवमानाय साधेति यजमानो वै हवमान
 स्यान्नः मूनुस्तनयो विजावेति प्रजा वै मूनुग्ने मा वे मुमतिर्भूत्स्मे इत्याशिप
 माशास्ते ॥ २७ ॥ अथोत्तराम् । अयं वे योनिश्चत्वियो यतो जातोऽअरोचथा
 इत्ययं ते योनिश्चत्विः सनातनो यतो जातोऽदीप्यथा इत्येतत् जानवान्ऽआ-
 रोहाया नो वर्चया रयिमिति यथैव यजुस्तथा वन्धुः ॥ २८ ॥ सक्थ्यावस्येते । ते
 नानोपदधाति नाना सादयति नाना सूददोहमाविचदति नाना ही मे सक्थ्यो हे
 भवतो हे हीमे सक्थ्यो पश्चादुपदधाति पश्चादीमे सक्थ्यावग्राभ्याधे मधेस्पृष्टे
 भवत एवधे हीमे सक्थ्यावग्राभ्याधे मधेस्पृष्टे ॥ २९ ॥ अथ तेनैव पुनः
 परीत्य । दक्षिण उदङ्महासीनः पूर्वोऽोत्तरामग्रऽउपदधाति विदति तथा देव-
 तयाद्विरस्वध्वज्ज सदिदमथ दक्षिणां परिचिदति तथा देवतयाद्विरस्वध्वज्ज सी-

लोकः प्रतिष्ठा । अथ योऽग्निर्लोकेऽग्निः सोऽस्यवाहमाणोऽवास्यान्तरिक्षमात्माष्ट
 योऽन्तरिक्षे वायुर्व्यं पृथग्मात्मान्माणः सोऽस्य स द्यौरेवास्य शिरः सूर्यश्चन्द्र-
 मसौ चक्षुषी यच्चक्षुरध्यक्षेन स चन्द्रमास्तस्मात्स मीलिततरुोऽन्नं हि तस्मा-
 द्स्रवत् ॥ ७ ॥ तदेवा वै सा प्रतिष्ठा । यां तदेवाः समस्कुर्वन्तमेवेष्टमद्यापि मति-
 ष्ठा सोऽपवाप्यतोऽधि भविता ॥ ८ ॥ स यः स प्रजापतिर्व्यं सत अयमेव स
 योऽयमग्निधीयते तद्यदेपोवा रिक्ता शेते पुरा मवर्जनाद्यपैव तत्प्रजापतिकृतकान्ते
 प्राणोऽवृत्तकान्ते वीर्यं क्षुतेऽन्ने रिक्तोऽशयदेतदस्य तद्रूपम् ॥ ९ ॥ तामग्नीं प्रह-
 णक्ति । ययैवैनमदो देवाः माशृजस्तथ एनां प्रवृत्तामग्निरारुहति य एवास्मात्स
 प्राणो मध्यतु चतुक्रामस एवैनं स आपद्यते तमस्मिन्दधात्यथ पृथुवर्षं प्रतिपुच्य
 विभति ददेवास्माद्वीर्यमुदक्रामत्तदस्मिन्दधात्यथ याः समिव आदधाति ददेवास्मा-
 दन्नमस्रवत्तदस्मिन्दधाति ॥ १० ॥ ता वै सायं प्रातरादधाति । अन्नश्च हि
 तद्वोप्रेभ्यान्तमुस्रवत्तान्येतानि सूर्वास्मिन्नेव सवत्सरेभ्यः सवत्सरो हि स प्रजाप-
 तिर्येषां तान्मुदक्रामस्तदस्मिन्नेतस्सूर्वास्मिन्नेव सर्वं दधाति यस्मिन्दास्यैतद्वतो
 न कुर्पांन् इत्य तस्मिन्नेतद्वाजासं वत्सरभूतस्येनकेण च न भवितुमिति इ
 स्वाह वामकक्षायसो नेदिम पितरं प्रजापतिं विद्यमानं प्रयाज्यीति तथैव सवत्सर
 सर्वं कुरुतथैव संस्कुत्योर्ध्वमुच्छ्रयति ययैवैनमदो देवा उदधयन् ॥ ११ ॥ तस्य
 गार्हपत्यं एवायं लोकः । अथ यो गार्हपत्येऽग्निर् एवायमग्निर्लोकेऽग्निः सोऽस्य
 सोऽथ यदन्तराहवनीयं च गार्हपत्यं च तदन्तरिक्षमथ य आग्नीधीयेऽग्निर्व्यं पु-
 थायमन्तरिक्षे वायुः सोऽस्य स आहवनीय एव यौरथ य आहवनीयेऽग्निस्तौ
 सूर्याचन्द्रमसौ सोऽस्यैव आप्येव ॥ १२ ॥ तस्य शिर एवाहवनीयः । अथ य आ-
 हवनीयेऽग्निर्व्यं एवायं शीपन्पाणः सोऽस्य ॥ तद्यस्म पक्षपुच्छवान्भवति पक्ष-
 पुच्छवान्वायं शीपन्पाणश्चक्षुः शिरो दक्षिणं ध्रुवं दक्षिणः पक्ष उररथ
 ध्रुवमुत्तरः पक्षः प्राणो मध्यमास्था वाक्पुच्छं प्रतिष्ठा तद्यत्पाणा वाचांश्च जग्वा
 प्रतिष्ठन्ति तस्माद्वाक्पुच्छं प्रतिष्ठा ॥ १३ ॥ अथ यदन्तराहवनीयं च गार्हपत्यं
 च । स आत्माथ ए आग्नीधीयेऽग्निर्व्यं एवायमन्तरात्पन्माणः सोऽस्य स मतिष्ठे-
 वास्य गार्हपत्येऽथ यो गार्हपत्येऽग्निः सोऽस्यावाह्माणः ॥ १४ ॥ तथै
 हेके त्रिचितं चिन्वन्ति । त्रयो वाऽष्टयेऽवाञ्चः प्राणा इति न तथा कुर्पांन्ति
 ते रेचन्त्येकविंशत् समुदपयोऽभनुष्टुप्सम्पदमयो बृहतीसम्पदं ये तथा

कुर्वन्त्येकं ॥ ह्येवैतद्गुणं योनिरेव प्रजातिरेव यदेतेऽवाञ्चः प्राणा यदि मूत्रं करो-
 ति यत्पुरीषं यैव तज्जायते ॥ १५ ॥ अथातः सम्प्रदेव । एकविंशतिरिष्टका
 न्य यजूर्ध्वं तत्रिंशत्तस्मादनं च सूददोहाश्च तद्वात्रिंशदद्वात्रिंशदक्षरा-
 नुष्टुप्सैवानुष्टुप् ॥ १६ ॥ एकविंशतिर्वैव परिश्रितः । यजुर्द्वाविंशं व्युद्गहनस्य
 यजुरूपाश्च यजुश्च मिकताश्च यजुश्च पुरीषं च यजुश्च चतुर्भिः संनिवपति वि-
 पुञ्चयति पञ्चमेन ततस्त्रिभिरियं द्वात्रिंशदक्षरानुष्टुप्सैवानुष्टुप् ॥ १७ ॥ अथैते द्वे यजुषी ।
 सोऽथनुष्टुवश्च वाग्वाऽअनुष्टुप्प्रविद्धं द्वयं वाचो रूपं दैवं च मानुषं चोच्चैश्च श-
 नैश्च तदेते द्वे ॥ १८ ॥ ता द्वाऽएतास्तिस्त्रोऽनुष्टुभः । चित् एष गार्हपत्यस्तद्यदे-
 ता अथ तिस्रोऽनुष्टुभः सम्पादयन्त्यत्र ह्येवमे तदा सर्वे लोका भवन्ति ततोऽप्यत-
 रां द्वात्रिंशदक्षरानुष्टुभमाहवनीयं हरन्ति स आहवनीयः सा द्यौस्तच्छि-
 रोऽप्येहान्यतरा परिशिष्यते स गार्हपत्यः स प्रतिष्ठा स उऽअयं लोकः ॥ १९ ॥
 अथ येऽएते द्वे यजुषी । एतच्च यदन्तराहवनीयं च गार्हपत्यं च तदन्तरिक्षं स
 आत्मा तद्यत्ते द्वे भवतस्तस्मादेतत्तनीयो यदन्तराहवनीयं च गार्हपत्यं च
 तस्मादेषां लोकानामन्तरिक्षलोकास्तुनिष्ठाः ॥ २० ॥ सैषा त्रेषां विहिता वागनु-
 ष्टुप् । तामेपोऽग्निः प्राणो भूमानुमनराति स आहवनीयेऽग्निः स प्राणः
 सोऽसुवादित्योऽथ य आग्नीषोयेऽग्निः स अथानः स उऽअयं वायुर्योऽयं
 धेवेत्यथ यो गार्हपत्येऽग्निः स उदानः स उऽअयं योऽयमस्मिलोकेऽग्निरेवं विद्ध
 वाव सर्वा वाचं सर्वं प्राणं सर्वमात्मानं संस्क्रुते ॥ २१ ॥ सैषा बृहत्येव ।
 ये वै द्वे द्वात्रिंशतौ द्वात्रिंशदेव तदथैते द्वे यजुषी तच्चतुस्त्रिंशदग्निरेव
 पञ्चत्रिंशो नाक्षराच्छतौ व्येत्येकस्माश्च द्वाभ्यां स उदयश्चरस्तत्पञ्चत्रिंश
 शत्पञ्चत्रिंशदक्षरा बृहती बृहती वाऽएष संचितोऽभिमस्पद्यते यादृम्यै योनौ रेतः
 सिच्यते तावृज्जायते तद्यदेताम्रं बृहतीं करोति तस्मादेष संचितो बृहतीमभिम-
 स्पद्यते ॥ २२ ॥ तदाहुः । यदयं लोको गार्हपत्योऽन्तरिक्षं धिष्यता द्यौराहवनी-
 योऽन्तरिक्षलोका उ अस्मान्लोकादनन्तर्हितोऽय कस्माद्गार्हपत्यं चित्त्वाहवनीयं
 चिनोत्यथ धिष्यन्निति सह द्वेवमावृते लोकावासतुस्तयोर्द्विजयोर्द्वोऽन्तरेणाकाश
 आसीत्तदन्तरिक्षमभवदीक्षं हैतन्नाम ततः पुरान्तरा वाऽउदयं चित्तमभूदिति तस्मा-
 दन्तरिक्षं तद्यद्गार्हपत्यं चित्त्वाहवनीयं चिनोत्येतौ द्वे लोकावृमृज्येतामथ प्रत्ये-
 ण धिष्यन्नाभिवपति कर्षण एवानन्तरयाप्राप्तोऽश्चान्तर्गोर्वाव संस्क्रियमाणयोर्द्व्यंश्च
 संस्क्रियते ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् २ ॥ प्रथमोऽध्यायः [४४.] ॥

कुरुते तस्याऽपतद्भूमस्करोत्यप्रतीक्षणायन्त्यप्रतीक्षमेव तत्प्राप्नुं निर्मितिं जहति ॥
 ॥ १७ ॥ प्रत्येत्याग्निमुपतिष्ठते । एतद्वाऽपतदयथायथं करोति यदग्नीं सामिचि-
 तऽपतां विशमेति तस्याऽपवैतन्निहनुतेऽद्विधेसायै ॥ १८ ॥ यद्वेवोपतिष्ठते ।
 अयं वै लोको गार्हपत्यः प्रतिष्ठा वै गार्हपत्य इयमु वै प्रतिष्ठितपथभिर्वैति
 यदेतां दिशमेति तद्युपतिष्ठतऽदमापेवैतत्प्रतिष्ठामभि प्रत्येत्यस्यामेवैतत्प्रतिष्ठार्था
 प्रतिष्ठति ॥ १९ ॥ निवेशनः संगमनो वसूनामिति । निवेशनो ह्ययं लोकः संग-
 मनो वसूनां विश्वा रूपाभिचपेशचीपिरिनि सर्वाणि रूपाययाभिचपे शचीभि
 रित्येतद्देव-इव सविता सत्यधर्मैन्द्रो न तस्यौ समरे पथीनामिति युधैव यनुस्तथा
 बन्धुः ॥ २० ॥ घ्राक्षणम् ॥ ३ ॥ [२. १.] ॥

अथ प्रायणीयं निर्वपति । तस्य हविष्कृतां वाचं विमृजते वाचं विमृज्य
 स्वम्बयजुर्हरति स्वम्बयजुर्हत्वा पूर्वेण परिग्रहेण परिग्रहां लिखित्वाह हुर त्रि-
 ति हरति त्रिराग्नीधः ॥ १ ॥ प्रत्येत्य प्रायणीयेन प्रचरति । प्रायणीयेन प्रचर्य
 मीरं पुनक्त्येतद्वाऽपनं देवाः संस्करिष्यन्तः पुनस्तादृगेन समर्पयेत्तुयैवैनमयमे
 तत्संस्करिष्यन्पुनस्तादृगेन समर्पयति मीरं भवति मेरथे इतद्यत्मीरामिरामेवा-
 स्मिन्नेतद्वाति ॥ २ ॥ श्रीदुम्बरं भवति । ऊर्वं इत्स उदुम्बर ऊर्वेनमेतद्रसेन
 समर्पयति मौञ्जं परिसीर्य त्रिहन्त्योक्तो बन्धुः ॥ ३ ॥ सोजनेर्हृक्षिणाथ
 ध्रोणिम् । जघनेन त्रिपुञ्जुचरस्याथसस्य पुनस्ताद्युज्यमानमभिमन्त्रयते मीरा
 युञ्जन्ति कवयो युगावितन्वते पृथगिति ये विद्याथसस्ते कवयस्ते मीरं च
 युञ्जन्ति युगानि च वितन्वते पृथग्वीरा देवेषु सुमन्योति यतो वै गृम्भे धीरा-
 देवेषु यद् तन्वाना इत्येतत् ॥ ४ ॥ युनक्त मीरा वि युगा तनुधामि-
 ति । युञ्जन्ति हि मीरं वि युगानि तन्वानि कृते शोनौ वपतेह बीजायेति
 बीजाय वाऽप्या योनिर्गम्यते यस्मीता यथा ह वाऽश्वयोनी रेतः सिञ्चेदेवं
 तद्यदकृष्टे वपति गिरा च श्रुतिः सभरा असन्न इति वाग्वै गौरन्त्ये धुष्टिर्नदीय
 इत्सुषयः पक्ष्मेयादिति यदा वाऽश्वन्नं पच्यतेऽथ तत्सुषयोपचरन्ति ह्याभ्यां युनाक्त
 गायत्र्या च त्रिष्टुभा च तस्योक्तो बन्धुः ॥ ५ ॥ अक्षिणमेशाग्रे युनाक्ते । अथ स-
 ज्यमेवं देवैरुत्था मानुषेष्वव्यं भवति द्वादशगवं वा चतुर्विंशतिगवं वा संवत्सरमेवा-
 भिसम्पदया ॥ ६ ॥ अयं विरुपति । अन्नं वै कृपित्वाऽन्नं स्पन्देयाः संस्करिष्यन्ता

पुरस्तादुन्नमदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतत्संस्कारिष्यन्पुरस्तादन्नं दधाति ॥ ७ ॥ स
 वाऽआत्मानमेव विकृपति । न पक्षपुच्छान्यात्मंस्तदन्नं दधाति पदुवाऽआत्मश्रुन्नं
 धीयते तदात्मानमवति तत्पक्षपुच्छान्यथ तत्पक्षपुच्छेषु नैक तदात्मानमवति न प-
 क्षपुच्छानि ॥ ८ ॥ स दक्षिणार्धेनाग्नेः । अन्तरेण परित्यक्तः प्रार्ची मथमाध
 मीतां कृपति शुनध सु फाला विकृपन्तु भूमिध शुनं कीनाशा अभियन्तु वाहैरिति
 शनध शुनमिति षष्ठे समृद्धं तच्छुनध समर्घयत्येनैनामेतत् ॥ ९ ॥ अथ जघना-
 र्धेनोदीचीम् । धृतेन मीता मधुना समज्यतामिति यथैव यजुस्तथा बन्धुर्विरवैर्देवै-
 रनुमता मरुद्भिरिति विरवे च वै देवा मरुतश्च यर्ष्येशतऽऊर्जस्वती पुयसा पि-
 न्वमानेति रसो वै पुय ऊर्जस्वती रसेनान्नेन पिन्वमानेत्येतदस्मान्स्वीते पुय-
 साभ्यावष्टत्संस्त्यस्मान्स्वीते रसेनाभ्यावष्टत्स्वेत्येतत् ॥ १० ॥ अथोत्तरार्धेन प्रा-
 चीम् । लाङ्गलं पृषीरवाटिति लाङ्गलध रयिमदित्येतस्मृगं च सोमपित्सर्वि-
 त्यन्नं वै सोमस्तदुत्पति गामर्वि मफुर्ग्यं च प्रीवरीं मस्यावद्रथवाहनमिवेतद्धि सर्वध
 मीतोद्वपति ॥ ११ ॥ अथ पूर्वार्धेन दक्षिणाम् । कामं कामदुघे धुक्च मित्राय वरुणाय
 च । इन्द्रायारिष्यभ्यां पूष्णे मजाभ्य ओषधीभ्य इति सर्वदेवस्य वै कृपितेताभ्यो
 देवताभ्यः सर्वान्क्रामान्धुक्चेत्येतदित्यग्रं कृपत्यथेति अथेत्यथेति तदक्षिणावृ-
 चद्धि देवता ॥ १२ ॥ चतस्रः मीता यजुषा कृपति । तद्यद्यतमूप दिच्युन्नं तद-
 स्मिन्नेदधाति तद्वै यजुषाद्धा वै तद्यद्यजुरदो तद्यदिमा दिशः ॥ १३ ॥ अथात्मानं
 विकृपति । तद्यदेव संवत्सरेऽन्नं त्वस्मिन्नेतदधाति तूष्णीमनिरुक्तं वै तद्यच्चूर्णीध
 सर्वं वाऽअनिरुक्तध सर्वेणैवास्मिन्नेतदन्नं दधातीत्यग्रे कृपत्यथेति अथेत्यथेति
 तदक्षिणावृचद्धि देवता ॥ १४ ॥ तिस्रस्त्रिंशः मीताः कृपति । त्रिषुदग्निर्वा-
 नग्निर्यावदस्य प्राजा तावतैवास्मिन्नेतदन्नं दधाति ॥ १५ ॥ द्वादश मीतास्तू-
 ण्णी कृपति । द्वादश प्राजाः संवत्सरोऽग्निर्वावानग्निर्यावदस्य प्राजा
 तावतैवास्मिन्नेतदन्नं दधाति ॥ १६ ॥ ता उप्रथ्यः षोडशसम्पथन्ते । षोडशकुलः मजा-
 पतिः मजापतिरग्निरात्मसंमितमेवास्मिन्नेतदन्नं दधाति पदुवाऽआत्मश्रुन्नमित्यन्नं तदवति
 तन्तु दिनस्ति यजुयो दिनस्ति तद्यत्कृनीपो न तदवति ॥ १७ ॥ यद्वेचैनं विकृपति ।
 एतद्वाऽअस्मिन्देवाः संस्कारिष्यन्तः पुरस्तात्प्राणानदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतत्संस्क-
 रिष्यन्पुरस्तात्प्राणान्दधाति लेखा भवन्ति लेखामु ईमे प्राणाः ॥ १८ ॥ शतम्
 ४१०० ॥ ॥ चतस्रः मीता यजुषा कृपति । तद्यद्यथे शीर्षश्चत्वारो निरुक्ताः

माणारस्तानस्मिन्नेतदधाति तद्वै यजुषाद्वा वै तद्यजुर्मदो तद्यदिमे शीर्षन्माणाः
 ॥ १९ ॥ यदेवात्मानं विरुपति । यदपुत्रेमेऽत्रात्मान्माणास्तानस्मिन्नेतदधाति
 तूष्णीं को हि तदेदं यावन्त इमेऽन्नरात्मान्माणाः ॥ २० ॥ अथैनान्विमुञ्चति ।
 आप्त्वा तं कामे यस्यै कामायैनान्युक्ते विमुच्यध्वमध्व्या इत्यध्व्या इति देवत्रा देव-
 याना इति दैवत्वं धोभिः कर्म करोत्यध्वम त्वमसस्वात्तमस्येत्यशनाया वै तमोऽम-
 न्मास्याऽअशनायायै पारमित्येतज्ज्योतिरापायेति ज्योतिर्धाम्मोति यो देवान्यो यज्ञ-
 मयैनानुदीचः प्राचः प्रसृजति तत्सोको वन्धुस्तानध्वर्यवे ददाति स द्वितैः करोति
 तास्तु वृक्षिणानां कालेऽनुदिशेत् ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [ब. २.]
 प्रथमः प्रपाठकः ॥ कण्विकः संख्या १०८ ॥ ॥

प्रथमं दर्भस्तम्वमुपदधाति । एतद्वै देवा ओषधीरुपादधत तथैवैतद्यजमान
 ओषधीरुपधत्ते ॥ १ ॥ यदेव दर्भस्तम्वमुपदधाति । जायतऽएष एतद्यच्चीयते स
 एष सर्वस्माऽअन्नाय जायतऽअवयमेतदन्नं यदर्भा आपश्च श्वेता ओषधयश्च या
 वै वृत्राह्वीभत्समाना आपो ध्रुव इध्न्य उदायस्ते दर्भा अभवन्पृथुभ्यः उदा-
 यस्तस्मादर्भास्ता इहाः शुद्धा मेधा आपो वृत्राभिप्रक्षरिता यदर्भा यदु दर्भास्तेऽप्यपध
 उभयैतैर्वैतवन्नेन प्रीणाति ॥ २ ॥ सीता नमरे । वामे सीता समः प्राणा वै सीतास्ता-
 सामयत्वं समयो वाचि वै प्राणेऽभ्योऽन्नं धीयते मध्यतो मध्यत पुनस्मिन्नेतदन्नं
 दधाति तूष्णीमनिरुक्तं वै तदनुष्णीत्वं सर्वं वाऽअनिरुक्तं सर्वेणैवास्मिन्नेतदन्नं
 दधाति ॥ ३ ॥ अथैनमभिजुहोति । जायतऽएष एतद्यच्चीयते स एष सर्वस्माऽ-
 अन्नाय जायते सर्वस्योऽस्यस्यै रसो यद्वाऽऽपां च खेप ओषधीनां च रसोऽस्यै-
 र्वैनमेतत्सर्वस्य रसेन प्रीणाति यावानु वै रसस्तावान्मात्मानेनैवैतद्वैतस्मिन्नेन प्रीणा-
 ति पञ्चगृहीतेन पञ्चचितिकोऽग्निः पञ्चर्जवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वायान-
 ग्निर्वावत्यस्य मात्रा तावतैर्वैतवन्नेन प्रीणाति ॥ ४ ॥ यदेवैनमभिजुहोति ।
 एतद्वै यज्ञेन प्राणा अष्टपयोऽग्निः समस्तुर्वस्तदस्मिन्नतुं पुरस्ताद्भाग-
 मकुर्वत तस्पात्युरस्ताद्भागास्तदधिजुहोति यज्ञवाग्मिन्ने प्राणा अष्टपयः पुरस्ता-
 द्भागमकुर्वत तावैतन्प्राणात्याज्येन पञ्चगृहीतेन तत्सोको वन्धुः ॥ ५ ॥ यदेवैन-
 मभिजुहोति । एतद्वै वाग्वेतस्मिन्ननौ रूपाण्युपधाम्यन्प्रवति यान्तस्तोमान्वाग्नि-
 पृष्ठानि वाग्निं हन्दाध्वसि तेभ्य एतं पुरस्ताद्भागं करोति तावैतन्प्राणात्याज्येन

पञ्चगृहीतेन तस्योक्तो बन्धुः ॥ ६ ॥ यद्वेनैवमपि जुहोति । एतद्वै देवा अविभक्तु-
र्दीर्घं वाऽऽदं क्रमे यद्वै न इममिह इत्ताथसि नाप्रा न हन्युरिति तऽएतामित्यस्य क-
र्मणः पुरस्तात्सथस्थामपश्यंस्तमग्नौ सर्वथ सपस्यापयञ्चत्वाचिन्वन्त्येवैनमयमे-
तद्वैव सर्वथ सथस्यापयन्त्यत्र चिनोति ॥ ७ ॥ सज्जस्य इति चितिः । अपवो-
धिरिति पुरीषथसज्जस्य इति चितिरुष्णीधिरिति पुरीषथ सज्जोपसावद्विज्ञेति
चितिरुथसोधिरिति पुरीषथ सज्जः सूर इति चितिरितेशेनेति पुरीषथ सज्ज-
वैश्वानर इति चिधिरिद्वयेति पुरीषं घृतेनेति चितिः स्त्रेति पुरीषथ क्रेति
चितिः ॥ ८ ॥ त्रयोदशेन व्याहृतयो भवन्ति । त्रयोदश मासाः संवत्सर-
स्त्रयोदशान्नेरिति पुरीषाणि यावानग्निर्वावत्यस्य मात्रा तावन्तमेवैनमेतद्विज्ञोत्पा-
येन जुहोत्यग्निरेव यद्वाज्यमग्निमेवैतद्विज्ञोति पञ्चगृहीतेन पञ्चिचितिकोऽग्निः प-
ञ्चवर्तयः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वावानग्निर्वावत्यस्य मात्रा तावन्तमेवैनमेतद्विज्ञो-
त्पूर्वामुद्वृद्धजुहोत्पूर्वं वदग्निं चितिमिद्विचिनोति ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥
[२. ३.] ॥ ॥

अथोदचमसाग्निनयति । एतद्वै देवा भद्रुर्वचचेतयध्वामिति चितिमिच्छतेति
याव तद्वद्रुवंस्ते चेतयमाना वृष्टिमेव चितिमपश्यंस्तुमास्मिन्नवधुस्तथैवास्मिन्नपमेत-
दधाति ॥ १ ॥ उदचमसा भवन्ति । आपो वै वृष्टिर्वृष्टिमेवास्मिन्नेतद्वधास्यादुन्ध-
रेण चममेन तस्योक्तो बन्धुरचनुः सक्तिना चतस्रो वै दिशः सर्वाभ्य एवास्मि-
न्नेतद्विभ्यो वृष्टिं दधाति ॥ २ ॥ त्रींस्त्रीनुदचमसाग्निनयति । त्रिवृदग्निर्वावानग्नि-
र्वावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतद्वृष्टिं दधाति ॥ ३ ॥ द्वादशोदचमसान्कृष्टे त्रि-
नयति । द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वावानग्निर्वावत्यस्य मात्रा ताव-
तैवास्मिन्नेतद्वृष्टिं दधाति ॥ ४ ॥ स वै कृष्टे त्रिनयति । तस्मात्कृष्टाय वर्पति स
एत्कृष्टएव त्रिनयेन्नाकृष्टे कृष्टायैव वर्पेन्नाकृष्टाय यद्वकृष्टएव त्रिनयेन्ना कृष्टेऽ-
कृष्टायैव वर्पेन्ना कृष्टाय कृष्टे चाकृष्टे च त्रिनयति तस्मात्कृष्टाय चाकृष्टाय च व-
र्पति ॥ ५ ॥ त्रीन्कृष्टे चाकृष्टे च त्रिनयति । त्रिवृदग्निर्वावानग्निर्वा-
वत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतद्वृष्टिं दधाति ॥ ६ ॥ यद्वेयोदचमसान्निन-
यति । एतद्वाऽव्यस्मिन्देवाः संस्कारिष्यन्तः पुरस्तादपो दधुस्तथैवास्मिन्-
यमेतत्संस्कारिष्यन्पुरस्तादपो दधाति ॥ ७ ॥ त्रींस्त्रीनुदचमसाग्निनयति । त्रिवृदग्नि-

र्ग्यावानग्निर्ग्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदणो दधाति ॥ ८ ॥ द्वादशोदचम-
 मान्कृष्टे निनयति । द्वादश ग्रासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्ग्यावानग्निर्ग्यावत्यस्य
 मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदणो दधाति ॥ ९ ॥ स वै कृष्टे निनयति । प्राणेषु तदणो
 दधाति स यत्कृष्टऽएव निनयेन्नाकृष्टे प्राणेष्वेवापः स्युर्नंतरस्मिन्नात्मन्तथ यत्कृष्ट-
 ऽएव निनयेन्नु कृष्टऽआत्मन्नेवापः स्युर्न प्राणेषु कृष्टे चाकृष्टं च निनयति तस्मा-
 दिमा उभयवापः प्राणेषु चात्मन् ॥ १० ॥ त्रीन्कृष्टे चाकृष्टे च निनयति । त्रिवृ-
 दग्निर्ग्यावानग्निर्ग्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदणो दधाति ॥ ११ ॥ पुञ्चद-
 शोदचमसान्निनयति । पञ्चदशो वै वृक्ष एतेनैवास्मिन्नेतदणो वृक्षेण सर्वं पा-
 ञ्मानमपहन्ति ॥ १२ ॥ अथ सर्वोपधं वपाति । एतद्वै देवा अमुवभेत्यध्वामेति
 चितिमिच्छतेति वाव तदग्रवेस्ते चेतयमाना अन्नमेव चितिमपश्यस्तामस्मिन्नेतदणु-
 स्तथैवास्मिन्नेतदणो दधाति ॥ १३ ॥ सर्वोपधं भवाति । सर्वमेव तवन्नं यत्सर्वोप-
 धं सर्वमेवास्मिन्नेतदन्नं दधाति तेषामेकपन्नमुदरेषु नान्नीवापावज्जीवमौ-
 दुम्बरेण चमसेन तस्योक्तो वृन्धुश्चतुःसाकिना चतस्रो वै विशः सर्वाभ्य एवा-
 स्मिन्नेतद्विभ्योऽन्नं दधात्यनुपुष्टिर्भवति चाग्नाऽअनुपुष्ट्याचोवाऽअन्नमयते ॥ १४ ॥
 तिमृभिस्तिसृभिश्चाग्निर्वपाति । त्रिवृदग्निर्ग्यावानग्निर्ग्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मि-
 न्नेतदन्नं दधाति ॥ १५ ॥ द्वादशाभिश्चाग्निः कृष्टे वपाति । द्वादश ग्रासाः संव-
 त्सरः संवत्सरोऽग्निर्ग्यावानग्निर्ग्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदन्नं दधाति
 ॥ १६ ॥ स वै कृष्टे वपाति । तस्मात्कृष्टेऽन्नं पच्यते यत्कृष्टऽएव नृपेन्नाकृष्टे कृष्ट-
 ऽएवान्नं पच्येत चाकृष्टेऽथ यत्कृष्टऽएव नृपेन्नु कृष्टेऽकृष्टऽएवान्नं पच्येत न कृष्टे
 कृष्टेचाकृष्टे च वपाति तस्मात्कृष्टे चाकृष्टे चान्नं पच्यते ॥ १७ ॥ तिमृभिः कृष्टे
 चाकृष्टे च वपाति । त्रिवृदग्निर्ग्यावानग्निर्ग्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदन्नं द-
 धाति ॥ १८ ॥ यद्वै सर्वोपधं वपाति । एतद्वाऽएनं देवाः संस्कारिष्यन्तः पुरस्ता-
 त्सर्वेण भेषजेनाभिपश्यन्तः सर्वेनमेतत्संस्कारिष्यन्पुरस्तात्सर्वेण भेषजेन
 भिपश्यन्ति ॥ १९ ॥ सर्वोपधं भवाति । सर्वमेतद्वेषजं यत्सर्वोपधं सर्वेणैवमेतद्वेषजेन
 भिपश्यति ॥ २० ॥ तिमृभिस्तिसृभिश्चाग्निर्वपाति । त्रिवृदग्निर्ग्यावानग्निर्ग्यावत्य-
 स्य मात्रा तावतैवैवमेतद्वेषज्यानि ॥ २१ ॥ द्वादशाभिश्चाग्निः कृष्टे वप-
 ति । द्वादश ग्रासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्ग्यावानग्निर्ग्यावत्यस्य मात्रा
 तावतैवैवमेतद्वेषज्यानि ॥ २२ ॥ स वै कृष्टे वपाति । प्राणांस्तद्वेषज्यानि-

स यत्कृष्टएव उपेक्षाकृष्टे प्राणानेव भिषज्येन्नेतरयात्मानमथ यत्कृष्टएव उपेन्त
 कृष्टः ऽमात्मानमेव भिषज्येन्त प्राणान्कृष्टेचाकृष्टे च वपाति प्राणांश्च तदात्मानं
 च भिषज्यति ॥ २३ ॥ तिमृभिः कृष्टे चाकृष्टे च वपाति । त्रिवृद्ग्निर्यावान-
 ग्निर्यावर्त्यस्थ भ्रात्रा तावतैवैनमेतद्विषज्यति ॥ २४ ॥ पञ्चदशोदचमस्राक्षितयति ।
 पञ्चदशभिर्ऋग्भिर्वेपाति तत्त्रिंशत्त्रिंशदक्षरा विराद्विराट् कृत्स्नमन्त्रं
 सर्वमेवास्मिन्नेतत्कृत्स्नमुच्चं दधाति ॥ २५ ॥ या ओपधीः पूर्वा जाताः । देवेभ्य-
 स्त्रियुगं पुरेष्टृतवो वै देवास्तेभ्य एतास्त्रिः पुरा जायन्ते वसन्ता प्रावृषि शरदि
 मुनै तु वधूणावहयिति सोमो वै वधुः सौम्या ओपधय औपधः पुरुषः शतं
 धामानीति प्रदिद्वं शतायुः शतार्घ्यः शतर्वय एतानि हास्य तानि शतं धामानि
 सप्त धेति यदप्येवे सप्त शीर्षन्माणास्तानेतदाह ॥ २६ ॥ शतं वोऽध्वम्यं धामानि ।
 सहस्रमुत वो रुह इति यदिद्वं शतधा च सहस्रधा च विरुद्धा अथा शतक्रत्वो
 यूपमिष्टं मेऽध्वगदं कृतेति यूपमिष्टं भिषज्यामीत्येतत् ॥ २७ ॥ ता एता एकव्या-
 ख्यानाः । एतमेवाभि यधेतमेव भिषज्येदेतं पारयेत्ता अनुष्टुभो भवन्ति वाग्या
 ऽअनुष्टुब्वातु सर्वं भेषजं सर्वैर्लैवैनमेतद्वेपजेन भिषज्यति ॥ २८ ॥ अध्यातो
 निरुक्तानिरुक्तानामेव । यजुषा द्वावनद्वाहौ युताक्ति तूष्णीमितरान्ययजुषा चतस्रः
 सीताः कृपति तूष्णीमितरास्तूष्णीं दर्भस्तम्भमुपदधाति यजुषाभिर्जुहोति तूष्णी-
 मुदचमसान्निनयति यजुषा वपाति ॥ २९ ॥ प्रजापतिरेपोऽग्निः । उभयमेतत्प्र-
 जापतिर्निरुक्तानिरुक्तं परिमितरञ्चापरिमितं तद्यजुषा करोति एदेवास्य
 निरुक्तं परिमितं रूपं तदस्य तेन संस्करोत्यथ यत्तूष्णीं यदेवास्यनिरुक्तमप-
 रिमितं रूपं तदस्य तेन संस्करोति ॥ इ वाऽप्यतः सर्वं कृत्स्नं प्रजापतिं
 संस्करोति य एवं विद्वानेतदेवं करोति वाक्प्राणि रूपाणि निरुक्तानि भवन्त्यन्तरा-
 यन्निरुक्तानि पशुरेव यदाग्निस्तस्मात्पशोर्वाधानि रूपाणि निरुक्तानि भवन्त्य-
 न्तराण्यनिरुक्तानि ॥ ३० ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [२. ४.] ॥
 द्वितीयोऽध्यायः ॥ [४५.] ॥ ॥

चितो गार्हपत्यो भवति । अचित आहवनीयोऽथ राजानं क्रीणात्ययं वै लोको गार्ह-
 पत्यो यैराहवनीयोऽथ योऽयं वायुः पवतः सोम एतं तदिमौ लोकावन्तरेण दधा-
 ति तस्मादेव इमौ लोकावन्तरेण पवते ॥ १ ॥ यदेव चिते गार्हपत्यो अचित आहवनीयेऽथ-

राजानं क्रीणात्यात्मा वाऽअग्निः प्राणः शोष आत्मंस्तत्प्राणं मध्यतो दधाति
 तस्मादयमात्सुग्राणो मध्यतः ॥ २ ॥ एते च चिते गार्हपत्ये । अचितऽआहवनीयेऽथ ग्राणा-
 नं क्रीणात्यात्मा वाऽअग्नी रुसः शोष आत्मानं तदुसेनानुपजति तस्मादयमान्तमेवा-
 त्या रुसेनानुपक्तः ॥ ३ ॥ राजानं क्रीत्या पर्युक्ष । अथास्माऽआतिथ्येऽथ होविर्नि-
 र्वपति तस्य इविष्कृता वाचं विष्कृतेऽथ वाऽएतद्वयतिपनस्यध्वरकर्म चाग्निकर्म च
 कर्मणः समानतार्य समानमिदं कर्मासक्ति ॥ ४ ॥ एते च व्यतिपजति । आत्मा
 वाऽअग्निः प्राणोऽध्वर आत्वंस्तत्प्राणं मध्यतो दधाति तस्मादयमात्सुग्राणो मध्य-
 तः ॥ ५ ॥ एते च व्यतिपजति । आत्मा वाऽअग्नी रुसोऽध्वर आत्मानं तदुसेना-
 नुपजति तस्मादयमान्तमेवात्या रुसेनानुपक्तोऽथाहवनीयस्यार्थमिति ॥ ६ ॥ तद्वैके ।
 उभयमेव पलाशशाखया व्युद्धत्सु मयत्र वै चिनोतीति न तथा कुर्यादवस्पति वाय
 गार्हपत्येनोर्ध्वं एवाहवनीयेन रोहति तस्मात्तथा न कुर्यात् ॥ ७ ॥ अथ गार्हपत्यऽ
 एवोपास्त्रिवपति । आहवनीयेऽयं वै लोको गार्हपत्यः पशवः कृपा आर्हिस्ततोऽं
 पशून् दधाति तस्मादिमेऽर्हिस्तलोके पशवः ॥ ८ ॥ अथाहवनीयऽपत्र पुष्करपर्णमुप-
 धाति । न गार्हपत्यऽप्राणो वै पुष्करपर्णं घृताहवनीयो दिवि तदग्रे दधात्पुमयत्र
 सिकता निवपति रेतो वै सिकता नभयत्र वै विक्रियते तस्मादेतस्योऽग्नि विक्रियाता
 ऽइति ॥ ९ ॥ ता नाना मन्त्राभ्यां निवपति । मनुष्यलोको वै गार्हपत्यो देवलोको
 आहवनीयो नानो वाऽएतद्वै च मानुषं च द्रायीपसा मन्त्रेणाहवनीये निवपति
 द्रुसीपसा गार्हपत्ये द्रायीपो हि देवायुपथे द्रुसीपो मनुष्यायुपथे स पूर्वाः परिधि-
 द्भ्यो गार्हपत्ये सिकता निवपति रेतो वै सिकता अस्मादेतस्योऽधीमा विक्रियान्ता
 ऽइति ॥ १० ॥ तदाहुः । यद्योनि परिधितो रेतः सिकता अथ पूर्वाः परिधिद्भ्यो
 गार्हपत्ये सिकता निवपति कथमस्यैतद्वैतोऽपरासिकं परिदृष्टं भवतीत्युचं
 वाऽऽप्रास्तदुपान्पूर्वाभिषपयेतेनोऽस्यैतदुच्येन रेतोऽपरासिकं परिदृष्टं भव-
 त्याहवनीये परिधितोऽग्निमन्त्रयेत तस्योर्को वज्रपुण्य सिकता निवपति रेतो वै
 सिकता एतयोऽस्यै तयोन्वा रेतोऽपरासिकं परिदृष्टं भवति ॥ ११ ॥ अथा-
 हवनीयऽप्राप्तानवतीभ्यामभिपृशति न गार्हपत्ये वै लोको गार्हपत्यः स्वर्गो
 लोको आहवनीयोऽदो वाऽअप्राप्तस्मिल्लोके जातो वज्रमान स्वर्गपुण्य लोके
 भजिजनपिपितृव्यस्तेऽदाहवनीयऽप्राप्तानवतीभ्यामभिपृशति न गार्हपत्ये
 स्वर्गपुण्येन तल्लोके भजनयति ॥ १२ ॥ अथ लोकेष्टका उपदधाति ।

इमे वै लोका एषोऽग्निर्दिशो लोकेष्टका एषु तल्लोकेषु दिशो दधाति तस्मादिमा ए-
 षु लोकेषु दिशः ॥ १३ ॥ ब्रह्मिनाभिनमाहरति । आत्मा ब्राह्मणस्य तादृशो या ए-
 षु लोकेष्वथ या इमांल्लोकान्परेण दिशस्ता अस्मिन्नेतद्दधाति ॥ १४ ॥ बहिर्वेदेरि-
 यं वै वेदिः । आत्मा ब्राह्मणस्य ता दिशो या अस्वामथ या इमां परेण दिशस्ता
 अस्मिन्नेतद्दधाति ॥ १५ ॥ यत्वेन लोकेष्टका उपदधति । मन्त्रापतेर्विस्तृतस्य सर्वा
 दिशो रसोऽसु व्यहरत्तं यत्र देवाः समस्तुर्वस्तुदस्मिन्नेताभिलोकेष्टकामिस्तथ
 रत्नमदधुस्तथैरास्मिन्नपमेतद्दधाति ॥ १६ ॥ ब्रह्मिनाभिनमाहरति । आत्मा ब्राह्मणस्य
 स रसो य एषु लोकेष्वथ य इमांल्लोकान्पराकृतोऽप्युत्तरस्तमास्मिन्नेतद्दधाति
 ॥ १७ ॥ बहिर्वेदेरियं वै वेदिः । आत्मा ब्राह्मणस्य स रसो योऽस्वामथ य इमां
 पराकृतोऽप्युत्तरस्तमास्मिन्नेतद्दधाति ॥ १८ ॥ स्पेयनाहरति । ब्रह्मो वै स्फयो वी-
 र्यं वै ब्रह्मो वित्तिरियं वीर्येण वै वित्तिं विन्दते ॥ १९ ॥ स पुरस्तादाहरति । मा
 मा हि०सीज्जनिता यः पृथिव्या इति मन्त्रापतिर्वै पृथिव्यै जनिता मा मा हि०-
 सीत्पमन्त्रापतिरित्येतयो वा हि०स्य सत्यधर्मा न्यानादिति यो वा दि०स्य सत्यधर्मा-
 न्यजतेत्येतद्युश्चाप्युच्यन्ताः प्रथमो जजानेति मनुष्या ब्राह्मणपश्यन्ता यो मनुष्यान्प्र-
 थमोऽन्यजतेत्येतत्कुस्मै दद्याप इष्टिषा विधेमेति मन्त्रापतिर्वै कस्तस्मै इष्टिषा विधे-
 म्नेत्येतत्तामाहुत्यान्तरेण परिश्रित आत्मन्नुपदधाति स यः प्रार्च्या दिशि रसोऽ-
 त्युत्तरस्तमास्मिन्नेतद्दधात्यथो प्राचीमेवास्मिन्नेतद्दिशं दधाति ॥ २० ॥ अथ दक्षिण-
 तः । अभ्यावर्तस्व पृथिवी यज्ञेन प्रयसा सहेति यथैव यजुस्तथा बन्धुर्वपां तेऽअ-
 ग्निरिपितोऽअरोहदिति यद्वै किं चास्याथ सात्यै वपा तापग्निरिपितु उपादीप्तो रो-
 इति तामाहुत्यान्तरेण पक्षमंघ्रिमात्मन्नुपदधाति स यो दक्षिणामां दिशि रसोऽत्यु-
 त्तरस्तमास्मिन्नेतद्दधात्यथो दक्षिणामेवास्मिन्नेतद्दिशं दधाति ॥ २१ ॥ अथ पश्चा-
 द् । अग्ने एते शुक्रं यच्चन्द्र यत्पूत यच्च यज्ञियमित्तीयं ब्राह्मणग्निरस्यै तदाह तह-
 वेभ्यो भ्रामसीति तदस्मै देवाय कर्गणे हराम इत्येतत्तामाहुत्यान्तरेण पुच्छसंघि
 मात्मन्नुपदधाति स यः प्रतीच्या दिशि रसोऽप्युत्तरस्तमास्मिन्नेतद्दधात्यथो प्रतीची-
 मेवास्मिन्नेतद्दिशं दधाति स न सम्प्रति पश्चादाहरेन्नेद्यजुषथाद्समाहाराणीतीत-
 द्याहरति ॥ २२ ॥ अपोचरतः । इषमूर्जमहमित आदमित्तिपमूर्जमहमित आदद-
 ऽत्येतद्दत्तस्य योनिमित्ति सत्यं ब्राह्मणतथै सत्यस्य योनिमित्तिवैतन्महिपस्य धारा-
 मित्यग्निर्यै महिषः सहीदं जातो महान्त्सर्वम्रेण्णादा मा गोषु विशत्वा तनून्प्रियात्मा

चै तन्नामा गोषु चात्मनि च विशस्तिव्येतज्जुहामि सेदिग्रनिराम्यीवापिति मि-
 ताः प्रध्वं सयति वृथैव सेदिग्रनिरा यामीवा तापेतस्यां दिशि दधाति
 तस्मादेतस्यां दिशि मञ्जा अशनायुक्तास्यामादृत्यान्तरेण पक्षसन्धिपारम्पन्नुपदधा-
 ति स य उदीच्यां दिशि रसोऽत्यन्तरत्तमस्मिन्नेतत्तथात्ययोऽउदीचीमेवास्मिन्नेत-
 दिशं दधाति ॥ २३ ॥ ता एता दिशः । ताः सर्वत उपदधाति सर्वतस्तद्विशो
 दधाति तस्मात्सर्वतो दिशः सर्वतः समीची सर्वतस्तत्समीचीद्विशो दधाति
 तस्मात्सर्वतः समीच्यो दिशस्ता नानोपदधाति नाना सादधाति नाना मूददोह-
 माधिवदाति नाना हि दिशस्तिष्ठषुपदधाति तिष्ठन्तीव हि दिशोऽयो तिष्ठन्वै
 वीर्यवत्तरः ॥ २४ ॥ ता एता युजुष्मत्य इष्टकाः । ता आत्मन्नेवोपदधाति न
 पक्षपुच्छेष्वात्मन्नेव युजुष्मत्य इष्टका उपधीयन्ते न पक्षपुच्छेषु ॥ २५ ॥ तदाहुः ।
 कथमस्मैताः पक्षाः मृता उपहिता भवन्तोऽपि रसो वाऽएताः स्वयंभृत उ वै रसो
 ऽयो यद्वै किं चैतमग्निं वैरवानमुपानिमच्छति तत्र एव तत्पक्वत्वं मृतमुपहितं भ-
 वति ॥ २६ ॥ अतोऽस्तर वेदिं निवपति । इय वै वेदिर्वांस्तरवेदिर्दिशो लोमेष्ट-
 कास्तद्यन्तरेण वेदिं चोस्तरवेदिं च लोमेष्टका उपवधातीमौ तन्लोकावन्तरेण
 विशो दधाति तस्मादिमौ लोकावन्तरेण दिशस्तां युगमात्री वा सर्वतः करोति च-
 त्सारिधेश्चस्पदां वा यतरया कामयेताथ मिक्ता निवपति तस्योक्तो वन्धुः ॥ २७ ॥
 ता उत्तरवेदीं निवपति । योनिर्वाऽउत्तरवेदियोनौ तद्वतः सिञ्चति यद्वै योनौ
 रेतः सिञ्चते तत्प्रजानिष्ठा भवति ताभिः सर्वमात्मानं प्रच्छादयति सर्वस्मिन्स्तदा-
 त्मन्नेतो दधाति तस्मात्सर्वस्मादेवात्मनो रेतः सम्भवति ॥ २८ ॥ अग्ने तव
 अग्नो वय इति । धूमो वाऽअस्य अग्नो वयः स द्वेनमपुष्पिणोऽङ्गे सावयति महि-
 म्नाजन्ते अर्चयो विभावसविति महतो भ्राजन्तेऽर्चयः प्रध्वसवित्येतद्बृहद्भानोऽश-
 वसा वाजमुत्थयमिति बल वै अग्नो बृहद्भानो बलवान्मृकभ्यमित्येतदधासि दाशुपे-
 कवऽति युजमानो वै दाभ्यान्नुधासि युजमानाव कवऽइत्येतत् ॥ २९ ॥ पावकव-
 र्चाः शुक्रवर्चा इति । पावकवर्चा इयेष शुक्रवर्चा अनुवर्चा रुदियर्पि मानुनेत्यनु-
 नवर्चा रुदीप्यसे भानुनेत्येतत्पुत्रो मातरा विचरन्नुपावसीति पुत्रो इयेष मातरा
 विचरन्नुपावति पृणक्षि रोदसीऽउभेऽरुतीमे वै द्यावापृथिवी रोदसी तेऽष्ट उभे
 पृणक्षि धमेनाम् वृष्टंमाम् ॥ ३० ॥ ऊर्जो नपाज्जातवेदः सुशस्तिभिर्दिति । ऊर्जो
 नपाज्जातवेदः सुष्टुतिभिरित्येतन्मन्दस्व भीतिभिर्दित इति दीप्यस्व भीतिभिर्दित इ-
 येतवेष्टपः संदधुर्भूरवर्षस इति त्वेऽष्टपः संदधुर्वह्वर्षस इत्येति चोत्तयो वामनाता

इति यथैव यजुस्तथा वन्धुः ॥ ३१ ॥ इत्ययमग्ने प्रथमस्य जन्तुभिरिति । मनुष्या वै
जन्तवो दीप्यमानोऽग्ने प्रथमस्य मनुष्यैरित्येतदस्मे राधोऽअर्त्येतपस्मे रयिं दध-
दमर्त्येत्येतस्म दर्शतस्य वपुषो विराजसीति दर्शतस्य ह्येष वपुषो विराजति पृण-
चि सानासिं क्रतुमिति पृणासि सनातनं क्रतुमित्येतत् ॥ ३२ ॥ इत्कर्तारमध्वरस्य
प्रचेतसमिति । अध्वरो वै यजुः प्रकल्पयित्वा यजुस्य प्रचेतसमित्येतत्तयन्तः
राधसो मह इति ज्ञयन्तः राधासि महतीत्येतद्रातिं वामस्य सुभगां महामिषामिति
रातिं वामस्य सुभगां महतीमिषमित्येतद्राधासि सानासि रयिमिति दधासि सना-
तनः रयिमित्येतत् ॥ ३३ ॥ अत्रावानामिति । सत्यावानमित्येतन्महिषमित्यग्नि-
र्वै महिषो विश्वदर्शतामिति विश्वदर्शतो ह्येषोऽग्निः सुम्नाय दधिरे पुरो जना
इति यज्ञो वै सुम्नं यज्ञाय ह्याऽएत पुरो दधते श्रुतकर्णः सप्रथस्तमं स्वा गिरा
वैभ्यं मातुषा एतेत्याशुएवन्तः सप्रथस्तमं त्वा गिरा देवं मनुष्या हवामहऽइत्ये-
तत् ॥ ३४ ॥ स एषोऽग्निरेव वैश्वानरः । एतत्पट्टवपारम्भायैवेमाः सिकता
न्युप्यन्तेऽग्निमेवास्मिन्तद्वैश्वानरः । एतो भूतः सिञ्चति पट्टेन पट्टेन स-
वासरुः संवासरुः वैश्वानरः ॥ ३५ ॥ तदाहुः । यद्वेतः सिकता उच्यन्ते
क्रिमास्ताः । एतो ऊपमिति शुक्ला इति मूयचक्रुस्तः हि रेतोऽथो पृथनय इति
पृथनीय हि रेतः ॥ ३६ ॥ तदाहुः । यदार्द्रः रेतः शुष्काः सिकता निवपति
कथमस्यैता आर्द्रा रेतोरूपं भवन्तीति रेतो वै जुन्दाः स्याद् उ वै रसस्तद्युदे-
नांश्छन्दोभिर्निवपत्येता हास्येता आर्द्रा रेतोरूपं भवन्ति ॥ ३७ ॥ तदाहुः ।
कथमस्यैता अहोरात्राभ्यामुपहिता भवन्तीति । द्वे वाऽअहोरात्रे शुक्लं च कृष्णं
च द्वे सिकते शुक्ला च कृष्णा चैवमु हास्येता अहोरात्राभ्यामुपहिता भवन्ति ॥
॥ ३८ ॥ तदाहुः । कथमस्यैता अहोरात्रैः सम्पन्ना अन्यूना अनतिरिक्ता उपहि-
ता भवन्तीत्यनन्तानि वाऽअहोरात्राण्यनन्ताः सिकता एवमु हास्येता अहोरात्रैः
सम्पन्ना अन्यूना अनतिरिक्ता उपहिता भवन्त्यय कस्मात्समुद्रियं जुन्द इत्यनन्तो
वै समुद्रोऽनन्ताः सिकतास्तत्समुद्रियं जुन्दः ॥ ३९ ॥ तदाहुः । कथमस्यैताः
पृथङ्जनाना यजुर्भिरुपहिता भवन्तीति मनो वै यजुस्तदिदं मनो यजुः सर्वाः सिक-
ता अनुविभवत्येवमु हास्येताः पृथङ्जनाना यजुर्भिरुपहिता भवन्ति ॥ ४० ॥
तदाहुः । कथमस्यैताः सर्वैश्छन्दैर्भिरुपहिता भवन्तीति यवैरेना एतेन पट्टेन

निवृपाति यावन्ति हि सप्तानां सृन्दसामक्षराणि तावन्त्येतस्य पटुत्स्या-
 क्षराण्येवमु दास्यैताः सर्वसृन्देभिरुपदिता भवन्ति ॥ ४१ ॥ यद्वेव सिकता
 निवृपाति । प्रजापतिरेवोऽग्निः सर्वमु ब्रह्म प्रजापतिस्तद्वैतद्ब्रह्मण उत्सन्ने यस्मि-
 कता अथ यदुत्तरसन्निभेदं तयोऽभ्यग्निश्चीयते तद्यस्मि कता निवृपाति यदेव तद्ब्रह्मण
 उत्सन्ने तदस्मिन्नेतत्प्रविदधाति वा असंख्याता अपरिमिता निवृपाति को हि
 तदेद यावत्तद्ब्रह्मण उत्सवथि स इ वाऽएतथि सर्वं कृत्स्नं प्रजापतिथि संस्करोति
 य एवं विद्वान्सिकता निवृपाति ॥ ४२ ॥ तदाहुः । कैलासामुसंख्यातानाथि सं-
 ख्येति द्वेऽस्ति मृयाद्वे हि सिकते शुक्ल च कृष्णा आधो सम् विधिशतिशतानीति
 मृयादेतावन्ति हि संवरसस्याहोरात्राण्यथो द्वे द्वापञ्चाशे शतेऽस्त्येतावन्ति खतस्य
 पटुत्स्याक्षराण्यथो पञ्चविधशतशिति पञ्चविधशथि हि रेतः ॥ ४३ ॥ ता
 एता यजुष्यस्य इष्टकाः । ता आत्मन्नेवोपइषाति न पक्षपुच्छेष्वात्मन्नेव यजुष्यस्य
 इष्टका उपधीयन्ते न पक्षपुच्छेषु न सादयति नेत्रैतः प्रजातिथि स्थापयानीति
 ॥ ४४ ॥ अथैना आप्यानवतीभ्यामभिमृशति । इमेवैतद्वेतः सिक्तमाप्यायति
 तस्माद्योनौ रेतः सिक्तमाप्यायते सौमीभ्यां प्राणो वै सोमः प्राणं तदेतसि दधाति
 तस्माद्वेतः सिक्तं प्राणमभिमम्भवति पूयेद् यद्वे प्राणात्सम्भवेरेपो हैवात्र सूद-
 दोहाः प्राणो वै सोमः प्राणः सूददोहाः ॥ ४५ ॥ आप्यायस्व मयेतु ते । वि-
 श्वतः सोम वृष्णमिति रेतो वै वृष्णमाप्यायस्व मयेतु ते सर्वतः सोम रेत इत्ये-
 तद्ब्रह्म वाजस्य संगथऽस्त्यन्ने वै ब्रानो भवान्नस्य संगथऽस्त्येतत्सं ते प्रयाथसि
 समु यन्ति ब्राना इति रसो वै पयोऽन्ने ब्रानाः सं वे रसाः समु यन्स्वन्नानीत्ये-
 तत्सं वृष्णान्यभिममतिप्राह इति सथि रेतोथसि पाप्मसह इत्येतदाप्यायमानोऽ-
 भिमृताय सोमेति प्रजायां तदमृतं दधाति तस्मात्प्रजातिरमृता दिवि भवाथस्पृच-
 मानि पिप्वेति चन्द्रमा ताऽग्नस्य दिवि अथ उचयथि सुधेनयमुष्मिन्लोके धावयति
 द्वाभ्यामाप्यायति नापञ्चा च त्रिष्टुभा च तस्योक्तो ग्रन्थः ॥ ४६ ॥ अथातः
 सम्प्रदेव । चतस्रो लोकेष्टुता उपइषाति पटुत्सेन निवृपाति द्वाभ्यामाप्यायति
 तद्वादश द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वावानर्निर्वावत्यस्य मात्रा
 तावत्तुभवति ॥ ४७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [३. १.] ॥ ॥

आप्यानवतीभ्यामभिमृशय । प्रत्येत्स्यातिथ्येन प्रचरत्यातिथ्येन प्रचर्य प्रवर्योपस-

दध्यां मुचरति प्रवर्योपमञ्ज्यां प्रचर्यथैतां चर्याणि चितिर्धसमवशमयीन्त तद्यच्चर्मणि
 चर्मवै रूपं रूपानामुपाप्त्यै लोमतो लोमवै रूपं रूपानामुपाप्त्यै रोहिते रोहिते
 इ सर्वाणि रूपाणि सर्वेषां रूपानामुपाप्त्याऽअनदुहेऽग्निरेव यदनह्वानग्नि-
 रूपाणामुपाप्त्यै मार्चीनग्नीवे तद्धि देवत्रा ॥ १ ॥ तदब्रेण मार्हपत्यम् । अन्तर्वैद्युत्तरलोम
 मार्चीनग्नीनमुपमृणोति तदेतां चितिर्धसमवशमयन्त्यथ प्रोक्षति तद्यत्प्रोक्षति
 शुद्धमेवैतन्मेध्यं करोत्याज्येन तद्धि शुद्धे मेध्यमयोऽअनभ्यारोहाय न हि किं चना-
 न्यद्विराज्येन प्रोक्षन्ति तूष्णीमनिरुक्तं वै तद्यत्तूष्णीं सर्वं वाऽअनिरुक्तं म-
 र्धैर्नवैतच्छुद्धं मेध्यं करोत्यथोऽअनभ्यारोहाय न हि किं चनान्यद्विस्तूष्णीं प्रो-
 क्षन्ति ॥ २ ॥ यदेव प्रोक्षति । इविर्वाऽएतच्छदेतदभिधारयति यद्वै हविरभ्यर्कं यद-
 भिधारितं तच्छुद्धं तन्मेध्यमाज्येनाज्येन हि हविरभिधारयन्ति तूष्णीं तूष्णीं हि ह-
 विरभिधारयन्ति दर्भस्ते हि शुद्धा मेध्या अग्रैरग्रं हि देवानाम् ॥ ३ ॥ तदाहुः ।
 यत्प्रथममेव चितिं प्रोक्षति कथमस्यैव सर्वोऽग्निः प्रोक्षितो भवति कथं चर्मणि
 प्रणीतः कथमभ्यप्रणीत इति यदेवात्र सर्वासां चितीनामिष्टकाः प्रोक्षत्पेवमु हा-
 स्यैव सर्वोऽग्निः प्रोक्षितो भवत्येवं चर्मणि प्रणीत एवमभ्यप्रणीत उथच्छन्त्येतां
 चितिम् ॥ ४ ॥ अथाहाविन्भ्यः प्रह्रियमाणेभ्योऽनुब्रूहीति । एतद्वै देवानुपमैष्यत
 एतं यज्ञं तथैत्यमानान्त्तांति नाष्टा आजिघांस्तत्र यक्ष्यध्वे न यज्ञं तथैत्यध्व-
 ऽइति तेभ्य एतानग्नीनेता इष्टका वृजान्क्षुरपवीन्कृत्वा प्राहरन्तैरेनानस्तृण्यत ता-
 नस्तृत्वाभयेऽनापूऽएतं यज्ञमतन्वत ॥ ५ ॥ तच्छाऽएतत्क्रियते । यदेवा अकुर्व-
 भिर्दं नु तानि रुद्धांति देवैर्वोपहतानि यत्वेतत्करोति यदेवा अकुर्वन्तस्करवाणी-
 त्वथो यदेव रुद्धो यः पाप्मा तेभ्य एतानग्नीनेता इष्टका वृजान्क्षुरपवीन्कृत्वा
 प्राहरति तैरेनानस्तृणुते तान्स्तृत्वाभयेऽनापूऽएतं यज्ञं तनुते ॥ ६ ॥ तद्यदग्निभ्य
 इति । वरुवो ह्येतेऽनुयो यदेताश्चितयोऽय यत्प्रह्रियमाणेभ्य इति प्र हि हर-
 ति ॥ ७ ॥ तद्वैकेऽन्वाहुः । घुरीप्यासोऽअग्नयः प्रावणेभिः सजोपस इति प्राय-
 णरूपं न तथा कुर्यादाग्नेयीरेव गायत्रीः कामवतीरुनुव्यादा ते वत्सो मनो यम-
 जुभ्यं ता आङ्गिरस्तमाग्निः प्रियेषु ग्रामस्त्रिवे ॥ ८ ॥ आग्नेयीन्वाह । अग्निरू-
 पाणामुपाप्त्यै कामवतीः कामानामुपाप्त्यै गायत्रीर्गायत्रोऽग्निर्याचानग्निर्याचित्यस्य मात्रा
 मात्रा तावतेवैनमेतद्वै भूतं सिञ्चति तिस्रस्त्रिवृदग्निर्याचानग्निर्याचित्यस्य मात्रा
 तावतेवैनमेतद्वै भूतं सिञ्चति ताः सप्त सम्पद्यन्ते सप्त विरनूक्ताभ्यां सप्तचितिकोऽ

गितुः सप्तर्तुवः संवत्सः संवत्सरोऽग्निर्वायानग्निर्वायवत्यस्य ब्राह्म त्राकृतद्वय-
 त्पुषाधश्चन्वाह रेतो वाऽयन्न यज्ञ उषाधेशु वै रेतः सिच्यने पश्चादनुवृत्त-
 न्नेति छन्दोपिरेतयज्ञं पश्चादभिरक्षन्नेति ॥ ९ ॥ अथारवधं शुक्रं पुरस्ता-
 यन्ति । एतद्धै देशा अविभयुर्ध्वं न इह उषाधिसि नाष्टा न हन्युरिति तदएतं व-
 ज्रपपरयज्ञपुषेवादित्यमसौ वाऽद्यादित्य एषोऽरवस्तदपतेन वज्रेण पुरस्तादुषाध-
 सि नाष्टा अपरहस्याभयेऽनाष्टे स्वस्ति समारनुचन तुर्यैतद्यजमान एतेन वज्रेण पु-
 रस्तादुषाधिसि नाष्टा अपरहस्याभयेऽनाष्टे स्वस्ति समारनुऽद्यागच्छन्त्यर्पित-
 दक्षिणतः पुच्छस्य चित्तिमुपनिदधत्युत्तरतोऽश्वमाक्रमयन्ति ॥ १० ॥ तमुत्तरार्धे-
 नाग्नेः । अन्तरेण परिधितः प्राञ्चं नयन्ति तत्राच्यै दिशः पाप्मानमपहन्ति तं
 दक्षिणा तद्दक्षिणाच्यै दिशः पाप्मानमपहन्ति तं प्रत्यञ्चं तद्वक्त्राच्यै दिशः पा-
 प्मानमपहन्ति तद्वक्त्रं तद्वक्त्राच्यै दिशः पाप्मानमपहन्ति सर्वाभ्य पृथैतर्हिभ्यो
 रक्षाधिसि नाष्टा अपरहस्याभयेऽनाष्टे प्राञ्चं प्रक्ष्णाने तत्सोक्तो वृन्धुः ॥ ११ ॥
 शतम् ५२०० ॥ तं प्रत्यञ्चं युन्तम । एतां चित्तिमुपग्रापयत्यसौ वाऽद्यादित्य
 एषोऽरव इमा उ सर्वाः प्रजा या इमा इष्टकास्तद्यद्वग्रापयत्यसौवेव तदादित्य
 इमाः प्रजा अभिजिगृति तस्यादु हैतत्सर्वोऽस्तीति मन्थते प्रजापतेर्वीर्येण तद्यत्प्र-
 त्यञ्चं युन्तमवग्रापयति मत्प्रह्मं सर्वेषु एन्निषाः सर्वाः प्रजा अभिजिगृति ॥ १२ ॥
 यद्येवावग्रापयति । असौ वाऽद्यादित्य एषोऽरव इमं उ लोका एताः स्वयमाह-
 णास्तद्यद्वग्रापयत्यसौवेव तदादित्य इमंल्लोकान्मसूये समावयते तद्यत्तत्सूत्रमुपरि
 त्तस्य वृन्धुः ॥ १३ ॥ यद्येवावग्रापयति । अग्निर्वैभ्य उदकामरसोऽपः प्राविशते-
 देवाः प्रजापतिमग्नवंस्तृमिममन्विच्छ स तृभ्यध स्वय पित्राद्याधिर्भाविष्यतीति
 तमरवः शुक्रो भूत्यान्वेच्छतमरव्य उषोऽश्वं पुष्करपर्णे विन्दे तमभ्यवेत्तां चक्रे
 स हैनमुदुनोप तस्मादवनः शुक्रं उदुष्टमुख—इषाथो ह दुरजो भावुकस्तपु वाऽश्व-
 स्वेव दिधिमित्त्वेव मेने तथ होवाच वरं ते ददामीति ॥ १४ ॥ स होवाच । ए-
 स्त्वानेन रूपेणान्विच्छाद्विन्द्रादेव त्वा स इति स यो हैनमेनेन रूपेणान्विच्छति
 विन्दति हैनं विद्वा हवैनं चिनुते ॥ १५ ॥ स शुक्रः स्थाव । तद्वयेतस्य रूपे य
 एष तपति एदि शुक्रं न विन्देदप्यशुक्रः स्यादस्यस्त्वेव स्याद्यद्युचं न विन्दे-
 दप्यनदुनेषु स्यादाग्नेयो वाऽयन्नदुनान्निह सर्वेषां पाप्मानमपहन्ता ॥ १६ ॥
 अधातोऽपिशोहणस्यैव । तथ हैके पुरस्तात्प्रत्यञ्चमपिशोहन्ति परचाद्वा प्राञ्चं

न तथा कुर्यात्पशुरेव यदग्निर्यो वै पशुं पुनस्तात्प्रत्यञ्चमभिरुहति विपा-
 खाभ्यां तथै हन्त्यथ यः पथात्प्राञ्च पशूभ्यां तमात्मनैवेनमारोहेद्य वाऽआत्मना
 पशुमारोहन्ति स पारयति स न हिनस्त्युत्तरतो यथै हि के च पशुमारोहन्त्युत्त-
 रत एवेनमारोहन्त्याहुवाग्नेमौत्तरवेदिकं क्रमं कृत्वात्प्रजग्निं गृहीतवाऽआत्मजग्निं
 गृहीत्वा सत्यथै माम गायति पुष्करपर्णमुपदधाति, तस्यातः ॥ १७ ॥ अथैतथै
 सायेभूतेऽथै परिणयन्ति । एतथै देवा अभिभयुर्यथै न इममिह रुताथैसि
 नाह्वा न हन्युनिति तस्माऽएतं वज्रमभिगोत्तारमकुर्वन्मृषेवादित्यमसौ वाऽआदित्य
 एषोऽअश्वत्थैवास्माऽअयमेतं वज्रमभिगोत्तारं करोति ॥ १८ ॥ यं वाऽजुपास्तमय-
 मादित्यस्य परिणयति । एष वाऽअस्य मस्यक्तं द्विवा गोप्ता भवति रात्रिसाच-
 यान्यु वै रुताथैसि रुत्या एवास्माऽएतं वज्रमभिगोत्तारं करोति सर्वतः परिण-
 यति सर्वत एवास्माऽएतं वज्रमभिगोत्तारं करोति त्रिष्कृत्वः परिणयति त्रिवृत-
 मेवास्माऽएतं वज्रमभिगोत्तारं करोत्यधेनमुद्भवं प्राञ्चं प्रसृजति तस्पोक्तो व-
 ष्पुरुष स पुनर्विपश्यते तस्योपरि बन्धुः ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [३. २]
 द्वितीयः मपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या १०५ ॥ तृतीयोऽध्यायः [४६.] ॥ ॥

आत्मजग्निं गृहीते चेप्सुन् । आत्मनो वाऽएतमाधिजनयति यादृशाद्वै
 जायते तादृक्केव भवति स यदात्मजगृहीत्वाग्निं चिनुयान्मनुष्यादेव मनुष्यं जन्-
 येन्मर्त्यान्मर्त्यमनपहतपाप्मनोऽनपहतपाप्मानस्य यदात्मजग्निं गृहीत्वा चिन्नोति
 तदग्नेरेवाध्यग्निं जनयत्यमृतादमृतमुपहतपाप्मनोऽनपहतपाप्मानम् ॥ १ ॥ स
 गृह्णाति । मयि गृह्णाम्यग्रेऽअग्निमिति । तदात्मज्ज्वाग्रेऽग्निं गृह्णाति रायस्पोषाय
 सुप्रजास्त्याय सुवीर्यायेति तद् सर्वा आशिष आत्मजगृहीते मामु देवताः सच-
 न्तामिति तद् सर्वान्देवानात्मजगृहीते तद्यद्विचिन्वात्मनोऽधि जनयिष्यन्भवति
 तत्सर्वमात्मजगृहीते स वै त्रिष्टुत्रात्मजग्निं गृहीत्वा नृपाविश्य चिन्नोति पशुरेव
 यदग्निस्तस्मात्पशुस्तिष्ठन्गर्भं धित्वानृपाविश्य विजायते ॥ २ ॥ अथ सत्यथै
 माम गायति । एतथै देवा अजुवन्तसत्यमस्य मुखं करवाम ते सत्यं भविष्याम
 सत्यं नोऽनुवत्स्यति सत्यो नः स कामो भविष्यति युत्कासा एतत्करिष्यामह
 ऽहति ॥ ३ ॥ तज्जुतसत्यथै माम पुनस्तादगायन् । तदस्य सत्यं मुखमकुर्वस्ते
 सत्यमभवन्तसत्यमेनानुवर्तत सत्य एषां स कामोऽभवद्युत्कासा एतदकुर्वत ॥ ४ ॥
 तथैवैतद्यजमानः । यत्सत्यथै माम पुनस्तादगायति तदस्य सत्यं मुखं करोवि

स सत्यं भवति सत्यमेनयनुवर्तते सत्योऽस्य स कामो भवति एकाम ए-
 तत्कुरुते ॥ ५ ॥ तद्यच्चतसत्यम् । आप एव तदापो हि वै सत्यं तस्मादेनापो य-
 न्ति तत्सत्यस्य रूपमित्यादिरप एव तस्य सर्वस्याग्रमकुर्वस्तस्मादुद्वापो यन्त्यथे-
 दत्थं सर्वं जायते याददे किंच ॥ ६ ॥ अथ पुष्करपर्णमुपदधाति । योनिर्बै पुष्क-
 रपर्णं योनिमेवैतदुपदधाति ॥ ७ ॥ यदेव पुष्करपर्णमुपदधाति । आपो वै पुष्करं
 ज्ञातामियं पथं यथा ह वाऽदत्तं पुष्करपर्णमप्यव्याहितमेतमित्यमप्यव्याहिता सेयं
 योनिरग्नेरियत्थं ह्यग्निरस्यैहि सर्वोऽग्निर्वायुस्तद्वामेवैतदुपदधाति तामनन्तार्हितां
 सत्यादुपदधातीषां तत्सत्ये प्रतिष्ठापयति तस्मादियत्थं सत्ये प्रतिष्ठिता तस्माद्विष्णु-
 मेव सत्यमियत्थं ह्येवैषां लोकानामद्वातमाय ॥ ८ ॥ अथां पृथ्वासे योनिरग्नेरि-
 ति । अपात्थं दीप्यं पृष्ठं योनिर्दीप्यग्नेः समुद्रमभितः पित्रमानमिति समुद्रो ही-
 मायमभितः त्रिन्वते बुर्यमानो महर्थाऽश्वाच पुष्करऽद्विति बुर्यमानो महर्षिष्व पुष्क-
 रऽद्वत्येतद्विषो प्राप्त्वा वरिष्णा प्रथस्तेत्यनुविमापृष्यसौ वाऽभ्यादित्य एषोऽग्निर्नो
 हैतुमन्यो दिवो वरिषा पुन्रुपहति द्यौर्भूत्वेनं यच्छेत्सेवैतदाह स्वराक्षोपदधाति स्वा-
 राज्यत्थं आपात्थं सादयित्वा मृददोहमापिबदति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ९ ॥ अथ
 रुक्ममुपदधाति । असां वाऽभ्यादित्य एष रुक्म एष हीमाः सर्वाः प्रजा अतिरोचते
 रोचो ह वै तत्थं रुक्म इत्याचक्षते परोऽक्षं परोऽक्षकामा हि देवा अमृतमेवैतदादित्य-
 मुपदधाति स हिरण्यम्यो भवति परिमण्डल एकविंशतिनिर्वाधस्तस्योक्तो बन्धुरः
 प्रस्तामिर्वाधमुपदधाति रश्मयो वाऽणतस्य निर्वाधा अनुस्तादु वाऽणतस्य रश्मयः
 ॥ १० ॥ तं पुष्करपर्णमुपदधाति । योनिर्बै पुष्करपर्णं योनादेवैनयेतत्प्रतिष्ठाप-
 यति ॥ ११ ॥ यदेव पुष्करपर्णमुपदधाति । प्रतिष्ठा वै पुष्करपर्णमियं वै पुष्कर-
 पर्णमियमु वै प्रतिष्ठा यो वाऽभ्याममतिष्ठितोऽपि दरे सद्यमतिष्ठित एव स रश्मि-
 निर्वाऽणतोऽस्यां प्रतिष्ठितोऽस्यामेवैनयेतत्प्रतिष्ठापयां प्रतिष्ठापयति ॥ १२ ॥ यदेव
 पुष्करपर्णमुपदधाति । इन्द्रो वृत्रत्थं इत्या नास्तपीति यन्प्रमानोऽयः प्राविशत्ता
 अत्रवाग्निभेमे वै पुरं मे कुस्तेति स योऽपाथैरुत आसीत्तुपूर्वं त्समुद्रौहस्तामस्यै
 पुरमकुर्वस्तदस्यै पुरमकुर्वस्तस्मात्पुष्करं पुष्करत्थं ह वै तत्पुष्करमित्याचक्षते परो-
 र्गं परोऽक्षकामा हि देवास्तद्यत्पुष्करपर्णमुपदधाति यमेवास्त्येतमापो रसत्थं समुद्रौ-
 हत्यामस्यै पुरमकुर्वस्तस्मिन्नेवैनयेतत्प्रतिष्ठापयति ॥ १३ ॥ एका जज्ञात्तं प्रथमं पुनस्तादि-
 ति । असां वाऽभ्यादित्यो अष्टाहरहः पुनस्ताज्जायते वि सोमतः सुरुचो वेन
 आवदिति मध्यं वै सोममे लोकः सुरुचोऽभ्यावादित्यो वेनो यद्वै मज्जिजनिष

माणोऽवेनस्तस्माद्देनस्तानिष सीमतो मध्यतो वित्तएवश्रुदेति स तुज्या
उपमा अस्य विष्टा इति विशो वाऽअस्य तुज्या उपमा विष्टास्ता क्षेत्रे उपवि-
तिष्ठते सतश्च योनिमसतश्च विरितीये वै लोकः सतश्च योनिरसतश्च यच्च
अस्ति यच्चन तदेभ्य एव लोकेभ्यो जायते त्रिष्टुभोपदधाति त्रैष्टुभो क्षेत्रे सादयि-
त्वा सुददोहमाधिवदति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १४ ॥ अथ पुरुषमुपदधाति । स
प्रजापतिः सोऽग्निः स यजमानः स हिरण्यमयो भवति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योति-
रग्निरमृतं हिरण्यममृतमग्निः पुरुषो भवति पुरुषो हि प्रजापतिः ॥ १५ ॥ ए-
देव पुरुषमुपदधाति । प्रजापतेर्विस्तस्तादृश्या तनूर्ध्वत बुदकामस्तस्यामेनमुत्क्रा-
न्तायां देवा अभवुस्तं यत्र देवाः समस्तुर्वस्तुदास्मिन्नेतां रुम्यां तनूं मध्यतोऽव-
धुस्तस्यामस्य देवा अरमन्त तद्यदस्यैतस्यां रुम्यायां तन्वां देवा अरमन्त तस्या-
दि रुम्यं हि रुम्यं ह वै तद्विरयामित्याचक्षते परोऽक्षं परोऽक्षकामा हि दे-
वास्तथैवास्मिन्नग्नेतां रुम्यां तनूं मध्यतो दधाति तस्यामस्य देवा रमन्ते माणो
वाऽअस्य सा रुम्या तनुः माण्येवास्मिन्नेतं मध्यतो दधाति ॥ १६ ॥ तं रुम्य
ऽवधुदधाति । असौ वाऽआदित्य एष रुक्मोऽयं य एष एतास्मिन्मण्डले
पुरुषः स एष तमेवैतदुपदधाति ॥ १७ ॥ उचानमुपदधाति । एतद्यै देवा
अमुवन्त्यदि वाऽऽमाष्वर्वाञ्चाऽउपधास्यामः सर्वमेवेदं प्रपचयते एषु पराञ्चौ
पराञ्चावेव तत्स्यतां यद्यु सस्यञ्चावन्तुर्वैतावेतज्ज्योतिर्भविष्यत्पथोऽअन्यो-
ऽन्यं हिंतिष्यतऽद्वातेऽवाञ्चमन्यमृषादधुः पराञ्चमन्यं स एष रश्मि-
भिरर्वांस्तु तपति रुक्मः मार्गरेव ऊर्ध्वः पुरुषः प्राञ्चमुपदधाति प्राङ्क्षेपोऽ-
ग्निधीयते ॥ १८ ॥ हिरण्यमर्भं समवर्तताग्रऽऽति । हिरण्यमर्भो क्षेत्रे समवर्तताग्रे
भूतस्यजातः पतिरेक आसीदित्येषु अस्य सर्वस्य भूतस्य जातः पतिरेक
आसीन्स दाधार पृथिवीं द्यामुत्तमादित्येष वै द्विवं च पृथिवीं च दाधार कुस्मै
देवाय हविषा विधेमेति प्रजापतिर्वै कस्तस्मै हविषा विधेमेत्येतत् ॥ १९ ॥
द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु यागिति । अतो वाऽआदित्यो द्रप्सः स द्विवं च
पृथिवीं च स्कन्दतीत्यपृथिवीमामिं च योनिमनु यश्च पूर्वं इतीमं च लो-
कममुं चेत्येतद्वयो यच्चदेमेतर्हि चीयते यच्चादः पूर्वमचीयेतीति समानं योनिमनु सं-
चान्तमिति समानं क्षेत्रे योनिमनु संचरति द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्रा इत्यसौ वाऽआ-
दित्यो द्रप्सो दिशः सप्त होत्रा अमुं तदादित्यं दिक्षु प्रतिष्ठापयति ॥ २० ॥ द्वाभ्यामु-

पदधाति । द्विषाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तै-
 नेष्वपदधाति । त्रिषुब्ध्यां त्रेषुभ्यो येष सादायित्वा सुददोदमाधिवदति तस्योक्तो
 न्युः ॥ २१ ॥ अथ साम गायति । एतद्धै देवाऽएतं पुरुषमुपधाप्य तमेतादृश-
 मेषापरयन्यथैतच्छृङ्गं फलकम् ॥२२॥ तेऽब्रुवन् । नृप तज्जानीत यथास्मिन्पुरुषे
 वीर्यं दधामोति तेऽब्रुवन्धेतयध्वामिति चित्तिमिच्छतेतिवान् तदब्रुवन्स्तदिच्छत यथास्मिन्पु-
 रुषे वीर्यं दधामोति ॥२३॥ ते चेत्यजमानाः । एतस्मात्पश्यंस्तदगायंस्तदास्मिन्वीर्य-
 मवधुस्तथैवास्मिन्नप्येतदधाति पुरुषे गायति पुरुषे तज्जीर्यं दधाति चित्रे गायति
 सर्वाणि हि चित्राण्यग्नस्तमुपधाप्य न पुरस्तात्परिधायेन्यायमग्निर्हन्तादिति ॥
 ॥ २४ ॥ अथ सर्पनामैकपतिष्ठत । इमे वै लोकाः सर्पास्ते हस्तेन सर्वेण सर्पन्ति
 यदिदं किं च सर्वेपायु रेषु देवानामात्मा एदग्निस्ते देवा एतस्मान्मपुष्ठापाचि-
 धयुर्यष्टि न इमे लोका अनेनास्पृशना न सर्पयुरिति ॥२५॥ तदप्येतानि सर्पनामान्य-
 पश्यन् । तैरुपातिष्ठन्त तैरस्मादपि लोका नस्यापयंस्तैरनमयन्मपंस्तस्मात्स-
 र्पनामानि तथैवैतज्जमानो यत्सर्पनामैकपतिष्ठतऽइमन्निवास्माऽएतन्लोकांस्तथा-
 प्यतीमूर्धोकाऽन्नमवति तयो हस्तेनऽप्येतैनास्पृशना न सर्पन्ति ॥ २६ ॥ यत्नेन
 सर्पनामैकपतिष्ठत । इमे वै लोकाः सर्पा यदि किं च सर्पत्येष्वेव तत्तलोकेषु
 सर्पति तद्यत्सर्पनामैकपतिष्ठते यैवेषु लोकेषु नाप्या यो व्यहरो वा श्रिमिदा तत्रे-
 दैतत्सर्वं शमयति ॥ २७ ॥ नमोऽस्तु सर्वेभ्यो ये के च पृथिवीमनु । ये
 ऽन्नन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्यः सर्वेभ्यो नम इति पृष्टवैषु त्रिषु लोकेषु सर्पास्तेभ्य
 एतन्नमस्करोति ॥ २८ ॥ वा इषवो यातुधानानामिवि । यातुधानमेपिता त्रैके
 दशन्ति ये वा वृनस्पतीरनु ये वावरेषु अरते तेभ्यः सर्वेभ्यो नम इति ये वैव
 वृनस्पतिषु सर्पा ये चावरेषु अरते तेभ्य एतन्नमस्करोति ॥ २९ ॥ ये वाम्नी
 रोचने दिवो । ये वा सूर्यस्य रश्मिषु येषावप्सु मदस्कृतं तेभ्यः सर्वेभ्यो नम इ-
 ति यत्र-यत्रैते तत्रैवैभ्य एतन्नमस्करोति नमो नम इति यज्ञो वै नमो यज्ञैर्यै-
 नानेतन्नमस्कारेण नमस्पति तस्यादु इ नावाणिषं मूयान्नमस्तऽइति यथा
 हैनं मूयायव्रस्वऽइति तादृक्कृत ॥ ३० ॥ त्रिभिरुपातिष्ठते । नृप इमे
 लोका अथो त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तैवास्माऽएतदिमूर्-
 धोकांस्तथाप्यत्ययो तावत्तैवतादिदधे सर्वं शमयति तिष्ठन्नुपातिष्ठते तिष्ठन्तीव
 ताऽपि लोका अपो तिष्ठन्तै वीर्यवधरः ॥ ३१ ॥ अथैनमुपाविश्यांभिजुहोति ।

आग्नेन पञ्चशरीतेन तस्योक्तो बन्धुः सर्वतः परिसर्पथः सर्वाभ्य एवैनमेतदिग्भ्योऽ-
 न्नेन प्रीणाति ॥ ३१ ॥ एद्वेवैनमभिज्ञोति । एतद्देवता एतमात्मानमुपधामा-
 विभयुर्पथे न इमिह रक्षाधंसि नाष्टा न हन्युरिति तदुपेतान् । त्र्योघ्नान्प्रतिसरा-
 नपरयन्कृणुष्व एतः प्रसिति न पृथ्वीमिति रात्रोघ्ना वै प्रतिसरास्तुष्टतैः प्रति-
 सरैः सर्वाभ्यो दिग्भ्यो रक्षाधंसि नाष्टा अपहत्याऽभयेऽनाष्टुष्टतमात्मानथे स-
 मस्तुर्वत तर्ध्वतः प्रमान एतैः प्रतिसरैः सर्वाभ्यो दिग्भ्यो रक्षाधंसि नाष्टा अप-
 हत्याऽभयेऽनाष्टुष्टतमात्मानथे संस्तुर्वत ॥ ३१ ॥ आग्नेन जुहोति । जुहो वाऽग्रा-
 ज्यं त्रेणैवतद्वृक्षाधंसि नाष्टा अपहन्ति पञ्चशरीतेन पृथचिकोऽग्निः पृथर्वः
 संवत्सरोः संवत्सरोऽग्निगुंवानग्निगुंवन्यस्य याथा त्वत्तैवतद्वृक्षाधंसि नाष्टा
 अपहत्याग्नेयीभिरग्निर्न ज्योती रक्षोऽग्निर्नैवतद्वृक्षाधंसि नाष्टा अपहन्ति वि-
 ष्वन्निर्भवतो वै विष्टुन्वत्रेणैवतद्वृक्षाधंसि नाष्टा अपहन्ति सर्वतः परिसर्पथः सर्वा-
 भ्य एवैतदिग्भ्यो रक्षाधंसि नाष्टा अपहन्ति ॥ ३२ ॥ पश्चादग्नेः प्राह्वासीनः ।
 अपोत्तरतो दक्षिणोऽथ पुस्तारमत्पक्ष्मपञ्चनेन परीत्य दक्षिणत इदह्वासीनस्तुह-
 क्षिणावृतद्धि देवप्राधानुपरीत्य पश्चात्प्राह्वासीनस्तुहो हास्येतन्नामेव क्रमं कृतं
 भवति ॥ ३५ ॥ अथ गृचाऽउपदधाति । वाद् वै गृची वाद्वास्मिन्नेतत्प्रति-
 दधाति ते पशुर्वा भवतः गृची हि वाद्गृधमेतत् कपुच्छतमयं दण्डो ह्ये भवतो
 यो रीमो वाद् पाश्वेत उपदधाति पार्श्वतो रीमो वाद् ॥ ३६ ॥ कार्मर्यमयीं द-
 क्षिणत उपदधाति । एतद्देवता अभिभगुर्द्विनो यमुं दक्षिणतो रक्षाधंसि नाष्टा
 न हन्युरिति तदुपेतथ रत्रोहणं वनस्पतिमपरयन्काष्मर्यं तदुपेतं वनस्पतिना द-
 क्षिणतो रक्षाधंसि नाष्टा अपहत्याभयेऽनाष्टुष्टतं यष्टमन्वत तर्ध्वतः प्रमान एतेन
 वनस्पतिना दक्षिणतो रक्षाधंसि नाष्टा अपहत्याभयेऽनाष्टुष्टतं यष्टं तनुतऽग्रा-
 ज्येन पूर्णो भवति जुहो वाऽग्राज्यं जुहोवैतदक्षिणतो रक्षाधंसि नाष्टा अपह-
 न्ति ॥ ३७ ॥ अप्रीदुम्बरीमुत्तरत उपदधाति । ऊर्म्य एत उदुम्बर ऊर्म्येवा-
 स्मिन्नेतद्भुजं दधाति दध्ना पूर्णो भवति एतो वै दापे एतमेवास्मिन्नेतरपातो ॥ ३८ ॥
 एदेव गृचाऽउपदधाति । प्रजापतेर्विस्तस्तस्याग्निस्तेन आदाप दक्षिणाकपंतोऽ-
 शोदरमत्तकृष्टोदरमत्तस्मात्कार्मर्योऽथास्तेन्द्र ओज आदाशोदह्दृक्कापत्स उदु-
 म्बरोऽभवत् ॥ ३९ ॥ त्वत्तवती । त्वत्तमेव प्रति मष्टतद्वत्तं येन मे पुष्टमृदकमिष्ट-
 धिति ताभ्यां वै नौ सर्वप्रथं मवच्छेति तौ वै मा वाद् भूत्वा प्रपथेथामिनि तथेति

ताभ्यां वै सर्वप्रथमं प्रायच्छत्तावेनं बाहू भूत्वा प्रापयेतां तस्माद्बाहुभ्यामेवार्धं
 क्रियते बाहुभ्यामघते बाहुभ्याधः हि स सर्वप्रथमं प्रायच्छत् ॥ ४० ॥ स कार्प-
 र्यमयी दक्षिणत उपदधाति । अग्नेष्टा तेजसा सादयामीति एदेवास्य तुदग्निस्तेष्व
 आदाय दक्षिणाकर्षत्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधात्यग्निर्धूया दिवः ककुटित्येषु वृ सोऽ-
 ग्निर्गोपय्या गावोऽग्निर्धोवानग्निर्धावत्यस्य प्राजा तावत्तैवैनामेतदुपदधाति घृतेन
 पूर्णा भवत्याग्नेयं वै घृतधे स्वेनैवैनामेतद्वागेन स्वेन रुसेन प्रीणाति ॥ ४१ ॥
 अथौदुम्बरीमुचरत् उपदधाति । इन्द्रस्य त्वीजसा सादयामीति एदेवास्य तद्विन्द्र-
 ओन आदायोदुम्बदुक्कामत्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति भुवो यद्वस्य रुजसश्च नेतेत्येषु
 च स इन्द्रः सा एदाग्नेय्यग्निर्कर्म ह्यथ यत्तिष्ठत्यैष्टुभो ह्रीन्द्र ऐन्द्रान्नोऽग्निर्धावा-
 नग्निर्धावत्यस्य प्राजा तावत्तैवैनामेतदुपदधातीन्द्राग्नी वै सर्वदेवैः सर्वदेवस्योऽग्नि-
 र्धावानग्निर्धावत्यस्य प्राजा तावत्तैवैनामेतदुपदधाति दध्ना पूर्णा भवत्येन्द्रं वै वृषि
 स्वेनैवैनामेतद्वागेन स्वेन रुसेन प्रीणाति ॥ ४२ ॥ तावत्स्यैताविन्द्राग्नीऽप्यु बाहू ।
 तावेनं तेजसा च वीर्येण च सह प्रपयेते स सम्पत्पुनः पुरुषमाक्रुदय एवाभ्या-
 मोति तदालिख्येनेऽउपदधात्येषु हेतुयोर्लोकः ॥ ४३ ॥ ते ह्रीके तिरश्चाऽउपद-
 धाति । तिर्यञ्चौ वाऽऽहौ बाहूऽहति न तथा कुर्यात्प्राच्यावेवोपदध्यात्प्राह् द्यौपोऽ-
 ग्निर्धीयतेऽद्योऽप्येनं वै बाहू वीर्यवचरौ ते ज्ञानोपदधाति ज्ञाना सादयति ज्ञाना
 सुदवोऽस्यपिवदति ज्ञाना हीमौ बाहू ॥ ४४ ॥ तदःहुः । नैतस्य पुरुषस्य बाहू
 कुर्यादौ वाऽअस्य बाहू यऽपते सूर्वा नेदतिरेचयानीति स वै कुर्यादौ वाऽअस्य
 बाहूऽअन्वेते शुचावधोऽपतो पञ्चावधो यान्येतस्मिन्नग्नौ रुपाण्युपधास्यन्भूवात
 गान्स्त्रोपान्यानि पृष्ठानि शानि जन्वाधेस्येतुपोरेव सा संस्कृतिरेतुषोर्वेदिस्त-
 स्मादु कुर्यादेतस्य पुरुषस्य बाहू ॥ ४५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [४. १.] ॥

स्वयमातृणामुपदधाति । इयं वै स्वयमातृणामेवैतदुपदधाति ताप्नन्तर्हितां
 पुरुषादुपदधात्यन्तं वै स्वयमातृणोयं वै स्वयमातृणोयमु वाऽअन्नमस्पाधे हि सर्व-
 प्रथमं पच्यतेऽनन्तर्हितमेवास्मादेतदन्नं दधान्युचरामुत्तरमेवास्मादेतदन्नं दधाति ॥ १ ॥
 एदेव स्वयमातृणामुपदधाति । प्राणो वै स्वयमातृणो प्राणो ह्येवैतस्वयमात्मन-
 भात्तन्ने प्राणमेवैतदुपदधानि ताप्नन्तर्हितां पुरुषादुपदधाति प्राणो वै स्वयमातृणोयं
 वै स्वयमातृणोयमु वै प्राणो यदि हि च प्राणीयं तत्सर्वं विभर्त्यनन्तर्हितमे-

वास्मादेतत्प्राणं दधात्युत्तरामुत्तरमेवास्मादेतत्प्राणं दधाति ॥ २ ॥ यदेव
 स्वयमातृणां मुपपद्यति । प्रजापतिं विस्रस्तं देवता आदाय व्युदक्रामंस्तासु
 व्युदक्रामन्तीषु प्रतिष्ठामभिषद्योपाविशत् ॥ ३ ॥ स यः स प्रजापतिर्व्यस-
 त्सन । अयमेव स योऽयमग्निश्चायतेऽयं या सा प्रतिष्ठैषा सा प्रथमा स्वयमातृ-
 णा तद्यदेतामत्रोपदधाति यदेवास्यैषात्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतामत्रो-
 पदधाति ॥ ४ ॥ तां वै प्रजापतिनोपदधाति । प्रजापतिर्ब्रह्मैतत्स्वयमात्मनः प्रत्यक्षं
 ध्रुवामीति स्थिरास्मात्पेनदयो प्रतिष्ठितासीनि धरुणेति प्रतिष्ठा वै धरुणमास्तृता वि-
 श्वकर्माणेति प्रजापतिर्वै विश्वकर्मा तेनास्तृतासीत्येतन्मा त्वा समुद्र उद्भवन्मा सुपर्ण
 इति रुवमो वै समुद्रः पुरुषः सुपर्णस्तौ त्वा मोह्यधिष्ठामित्येतद्व्यप्यमाना पृथिवी दध-
 हेति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ ५ ॥ प्रजापतिश्चा सादपात्तुनि । प्रजापतिर्ब्रह्मा प्र-
 थमां चितिमपश्यदशं पृष्ठं समुद्रस्येमन्तित्यगाधं हीयं पृष्ठं समुद्रस्यहीयमेव व्य-
 चस्वती प्रथस्वतीमिति व्यचस्वती च हीयं प्रथस्वती च प्रथस्व पृथिव्यसीति प्र-
 थस्व पृथिवी चासीत्येतत् ॥ ६ ॥ भूरसीति । भूर्हीगं भूमिरसीति भूमिर्हीयम-
 दितिरसीतीयं वाऽ अदितिरयं हीदं सर्वं वदते विश्वधाया इत्यस्याधं हीदं
 सर्वं दितं विश्वस्य भुवनस्य धर्त्रीति सर्वस्य भुवनस्य धर्त्रीत्येतत्पृथिवीं यच्छ
 पृथिवी दधेह पृथिवी मा हिंसीरित्यात्मानं यच्छात्मानं दधेहात्मानं मा हिं-
 सीरित्येतत् ॥ ७ ॥ विश्वस्मे प्राणायापानाय । व्यानायोदानायेति प्राणो वै
 स्वयमातृणां सर्वस्माऽऽ वाऽपतस्मै प्राणः प्रतिष्ठायै चरिप्रायेतीमे वै लोकाः ।
 स्वयमातृणां इमं लोकाः प्रतिष्ठा चरित्रमग्निष्ठाभिपात्रित्यपग्निष्ठाभिगो-
 पायस्त्रित्येतन्मथा स्वस्त्येति महत्या स्वस्त्येत्येतच्छर्दिपा शंतमेतेने यच्छर्दिः शं
 तमं तेनेत्येतत्सादयित्वा सुददोहमाधिवदति तस्योक्तो बन्धुरथ साम गायति त-
 स्योपरि बन्धुः ॥ ८ ॥ तदाहुः । कथमेव पुरुषः स्वयमातृणां यानभिनिहितो भव-
 तीत्यक्षं वै स्वयमातृणां प्राणाः स्वयमातृणां यानभिनिहितो वै पुरुषोऽन्नेन च प्रा-
 णेन च ॥ ९ ॥ अथ दूर्वेष्टकामुपदधाति । पशवो वै दूर्वेष्टका पशून्नेवैतदुपदधानि
 तद्यैरदोऽग्निरनन्तर्हितैः पशुभिरूपेतऽपते तानेवैतदुपदधाति तामनन्तर्हिताधं स्व-
 यमातृणां या उपदधातीयं वै स्वयमातृणां यानन्तर्हितास्तदस्यै पशून्दधात्युत्तरामुत्तरा-
 स्तदस्यै पशून्दधाति ॥ १० ॥ यदेव दूर्वेष्टकामुपदधाति । प्रजापतेर्विजस्तस्य यानि
 लोमान्पशीयन्त ता इमा ओषधयोऽभवन्त्यास्मात्प्राणो मध्यत वदक्रामतास्मि-

नृत्तकान्तेऽप्यत ॥ ११ ॥ सोऽयवीत् । अयं वाव माधूवीदिति यद्वर्वादिधूर्वीमे-
 ति तस्माद्धूर्वा धूर्वा इ वै तां धूर्वेत्याचक्षते परोक्षं परोऽचक्षामा हि देवास्तदेतत्क्षेत्रं
 प्राणो ह्येष रसो ज्ञेमान्यन्या ओषधय एतामुपदृष्टवत्सर्वा ओषधीरुपदधाति ॥ १२ ॥
 त यत्र देवाः समस्कुर्वन् । तदस्मिन्नेतं प्राणं रसं मध्यतोऽदधुस्तथैवा-
 स्मिन्मण्डपे तदधाति ताप्नन्तर्हिताथ स्वयमातृणाया उपदधातीयं वै स्वयमातृ-
 णानन्तर्हितास्तदस्याऽओषधीर्दधात्युचरापुचरास्तदस्याऽओषधीर्दधाति सा स्या
 त्समृता साग्रा कृत्स्नतायै यया स्वयमातृणायामुपहितः भूमिं प्राप्नुया-
 दधमुपदधादस्याथैवेता जायन्तऽइमाप्नु प्ररोहन्ति ॥ १३ ॥ क-
 ण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ती । पुरुषः-पुरुषस्वरूपीति काण्डात्काण्डाद्वयेषा पर्वणः-पर्वणः
 प्ररोहस्त्वेषा नो द्वे प्रतनु सद्भ्येण शतेन चेति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ १४ ॥
 या शतेन प्रतनोति । सद्भ्येण विरोहसीति शतेन येषा प्रतनोति सद्भ्येण विरो-
 हति तस्यास्ते देवीष्टके विधेम इति या चयमिति यथैव यजुस्तथा बन्धुर्भ्यामुपद-
 धाति तस्योक्तो बन्धुः सादयित्वा सुददोहमाधिवदति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १५ ॥
 अयं द्विपजुमुपदधाति । इन्द्राग्नीऽअकामयेताथ स्वर्गं लोकमियात्रेति त्रिवेता-
 मिष्टकामपरयतां द्विपजुपमिमोष तामुपादधातां तामुपधायास्यै प्रतिप्रापै स्वर्गं
 लोकमैतां तथैवैतज्जमानो यद्विपजुमुपदधाति येन रूपेण यत्कर्म कृत्वेन्द्राग्नीं
 स्वर्गं लोकमेतां तेन रूपेण यत्कर्म कृत्वा स्वर्गं लोकमयानीति सा पाद्विपजुनाम
 द्वेयोतां देवतेऽअपरयतां एतेव द्विपजुमुपदधाति यजमानो वै द्विपजुः ॥ १६ ॥
 तदाहुः । यदसावेव यजमानो योऽग्नीं हिरण्यपः पुरुषोऽयं कतमदस्तेदथैव रूप-
 मिति वैवो वाऽअस्य स भ्राता मानुषोऽयं तद्यत्स हिरण्यो अन्त्ययमृतं वाऽअय
 तमृतं देवरूपममृतं हिरण्यपयं यदियं यदः कृता भवति मानुषं तदस्तेदथैव रूपं
 ॥ १७ ॥ स यदमृतमोषदध्यात् । नेषामयानिथ्य्यात्तिष्ठे दास्यान्लोकाद्यजमानं
 मेपादय यदिमापयशिनष्टि एदेवास्तेष्टं मानुषं रूपं तदस्यैतदपयशिनष्टि तयो हात्रे-
 नात्पना सर्वमाप्नोति ॥ १८ ॥ स यसानुपदध्यात् । न ह्येतं देवमात्मानमनुप्रजा-
 नीयाद्य यवानुपदधाति तयो ह्येतं देवमात्मानमनुप्रजानाति ताप्नन्तर्हितां द्वेष्ट-
 काया उपदधाति पशवो वै द्वेष्टका यजमानं तत्पशुं प्रतिष्ठापयति ॥ १९ ॥ त-
 दाहुः । कपमस्यैतावात्मानौ प्राणेन सततावज्यवच्छिन्नौ भवत इति माणो वै स्व-
 यमातृणा प्राणो द्वेष्टका यजमानो द्विपजु स यजन्तर्हिताथ स्वयमातृणायै

वदति तस्योक्तो बन्धुः ॥ २८ ॥ अयमर्त्तव्येऽनुपदधाति । अतएव ते यदृतव्ये
 ऽश्वत्थेनैतदुपदधाति अथ माधवश्च ग्रामान्तिकादृतुऽति नामनीऽनयोरेते
 ग्रामभ्यामेवैनेऽएतदुपदधाति द्वेऽष्टके भवतो द्वौ हि मासादृतुः सकृत्मादृत्येकं
 तदृतु करोति ॥ २९ ॥ तद्यदेतेऽश्वोपदधाति । संवत्सर एषोऽग्निरिमऽउ
 लोकाः सवत्सरस्तस्यायमेवलोकाः प्रथमा चितिरयमस्य लोको वसन्त ऋतुस्त
 द्यदेतेऽश्वोपदधाति यदेवास्यैतेऽग्रात्पुनस्तदास्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतेऽश्व
 प्रापदधाति ॥ ३० ॥ यदेवैतेऽश्वोपदधाति । मजापतिरेषोऽग्नः संवत्सर उ
 मजापतिस्तस्य प्रतिष्ठैव प्रथमा चितिः प्रतिष्ठोऽग्नस्य वसन्त ऋतुस्तद्यदेतेऽश्वप्रापदधा-
 ति यदेवास्यैतेऽग्रात्पुनस्तदास्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतेऽश्वोपदधाति तेऽग्रा-
 न्तहिंते विस्तृत्योतप उपदधाति मजा वै विस्तृत्योतिरुनन्तर्हितास्तुमजा अतु-
 भ्यो दधाति तस्मात्प्रजा अतुनेवानुप्रजायन्तऽश्वतुभिर्बेव गर्भे सन्तः सम्पश्य-
 न्यतुभिर्जातम् ॥ ३१ ॥ अथापादामुपदधाति । इय वाऽअपादामेवैतदुपदधाति
 ता पूर्वार्धेऽनुपदधाति प्रथमा हीयमसृज्यत ॥ ३२ ॥ सा यदुपादा नाम । देवा-
 इचामुराश्वोभ्ये प्राजापत्या अस्पर्धन्तते देवा एतामिष्टकामपरयजुपादाभिमांमेव तामु-
 पादधत् तामुपधायामुरान्तसृज्मिष्टातृव्यानस्मात्सर्वस्मादसहन्त यदृतहन्त तस्माद-
 पादा तथैवैतद्यजमान एतामुपधाय क्षिपन्तं धातृव्यमस्मात्सर्वस्मादसहते ॥ ३३ ॥
 यदेवापादामुपदधाति । वाम्वा अपादा वाचैव तदेवा अमुरान्तसृजन्तान्मातृव्या
 नस्मात्सर्वस्मादसहन्त तथैवैतद्यजमानो वाचैव क्षिपन्तं धातृव्यमस्मात्सर्वस्मादसहते
 वाचमेव तदेवा उपादधत् तथैवैतद्यजमानो वाचमेवोपधत्ते ॥ ३४ ॥ सैयं वामभृत् ।
 प्राणा वै वाम याद्वि किं च प्रार्थाय तत्सर्वं विभर्ति तेनेयं वामभृद्वाग्य त्वेव
 वामभृत्प्राणा वै वाम वाचि वै प्राणेभ्योऽन्नं धीयते तस्माद्वाग्वामभृत् ॥ ३५ ॥
 तऽएते सर्वे प्राणा यदुपादा । तां पूर्वार्धेऽनुपदधाति पुरस्तात्तत्प्राणान्दधाति
 तस्मादिमे पुरस्तात्प्राणास्तान्नान्यथा यजुष्यत्येकया पुरस्तात्पत्युपदध्यादेतस्यां
 चितौ नेत्राणानपिदधानीति ॥ ३६ ॥ यद्वपस्थाः एव पुरस्तादुपदधाति । अन्नं
 वाऽआपोऽनापिदिता वाऽअन्नेन प्राणास्तान्नान्तर्हितामृतव्याभ्यामुपदधात्युतुपु तद्वचं
 प्रतिष्ठापयन्ति सर्वं वायुतृषु प्रतिष्ठता वदति ॥ ३७ ॥ तदाहुः । एतमजावदुपधो
 तिर्वागुपादाय कस्मादन्तरेणऽर्त्तव्येऽनुपदधातीति संवत्सरो वाऽअतुव्ये सवत्सरेण
 तमजाभ्यो वाचमन्तर्दधाति तस्मात्सवत्सरेणावां मजा वाचं श्रवदन्ति ॥ ३८ ॥

अपादासि महभाजेति । असहन्त खेत्या देवा असुरान्महस्वारातीः
 महस्य पृतनायत इति यथैव यजुस्तथा बन्धुः सुहस्रवर्षासि मा मा जिन्वे-
 ति सर्वं वै स हस्रं सर्ववर्षासि मा मा जिन्वेत्येतादयित्वा सूददोहमाधिवद-
 ति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ३९ ॥ तदाहुः । कस्मादभिस्वयमातृणांमन्या इष्टका
 उपधीयन्ते प्राच्य एता इति द्वे वै योनीऽऽनि ब्रूयादेवयोनिरन्यो मनुष्ययोनि-
 रन्युः प्राचीनप्रजनना वै देवाः प्रतीचीन प्रजनना मनुष्यास्तद्यदेताः प्राचीरुप-
 दधाति देवयोनिरेवैतद्यजमानं प्रजनयति ॥ ४० ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [४. २.]
 तृतीयः प्रपाठकः ॥ कंडिकासंख्या ॥ ८५ ॥ चतुर्थोऽध्यायः [४७.] ॥

कूर्ममुपदधाति । रसो वै कूर्मो रमेवेतदुपदधाति यो वै स एषां लोका-
 नामधु प्रविद्धानां पराद्बुधोऽत्यक्षात्स एष कूर्मस्तमेवेतदुपदधाति यावा-
 नु वै रसस्तावानात्मा स एष इमंऽएव लोकाः ॥ १ ॥ तस्य यदधरं कपालम् ।
 अपथं स लोकस्तस्मतिष्ठितमिव भवति प्रतिष्ठित-इव यथं लोकोऽथ यदुत्तरं सा
 धौस्तद्व्यवस्थीतान्तमिव भवति व्यवस्थीतान्तेव हि यौऽथ यदन्तरा त्वन्नुरिक्तं
 स एष इमंऽएव लोका इमानेधैतन्नलोकानुपदधाति ॥ २ ॥ तमभ्यनक्ति । दध्ना
 मधुना घृतेन दुधि देवास्य लोकस्य रूपं घृतमन्नरिसस्य मध्वपुण्य स्येर्नैर्नैभेतद्-
 पेण समर्धपत्यथो दुधि देवास्य लोकस्य रसो घृतमन्नरिसस्य मध्वपुण्य स्येर्नैर्नै-
 नमेतद्गतेन समर्धयति ॥ ३ ॥ मधु घाता अतायतऽइति । यां वै देवतामृगभ्यनू-
 क्ता यां यजुः सैव देवता मऽयसो देवता तद्यजुस्तद्वैतन्मध्येवैष त्रिचो रसो वै
 मधु रसमेवास्मिन्नेतदधाति माध्वीभिस्त्रिमृभिस्तस्योक्तो बन्धुः ॥ ४ ॥ स यत्कू-
 र्मो नाम । एतद्वै रूपं कृत्वा प्रजापतिः प्रजा असृजत यदसृजताकरोत्तद्यदुक्तो-
 त्तस्मात्कूर्मः कश्यपो वै कूर्मस्तस्मादाहुः सर्वाः प्रजाः काश्यप् इति ॥ ५ ॥ स य
 स कूर्मोऽसौ स आदित्यः । अमुमेवेतदादित्यमुपदधाति तं पुरस्तात्प्रत्यक्षमुपदधा-
 त्वमुं तदादित्यं पुरस्तात्प्रत्यक्षं दधाति तस्मादमानादित्यः पुरस्तात्प्रत्यक्षं धीयते
 दक्षिणतोऽपादायै वृषा वै कूर्मो योपापादा दक्षिणतो वै वृषा योपापुपशेतेऽरति-
 मात्रेऽरतिमात्राद्धि वृषा योपापुपशेते सैषा सर्वासामिष्टकानां महिषो यदपादे-
 तस्यै दक्षिणतः सन्सर्वासामिष्टकानां दक्षिणतो भवति ॥ ६ ॥ यथेव कूर्ममुपद-
 धाति । माणो वै कूर्मः माणो हीमाः सर्वाः प्रजाः करोति प्राणमेवेतदुपदधाति

तं पुरस्तात्प्रत्यक्षपुपदधाति पुरस्तात्प्रत्यक्षं प्राणं दधाति तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यक्षं
 प्राणो धीयते पुरुषमभ्यावृत्तं यजमाने तत्प्राणं दधाति दक्षिणतोऽपादायै प्राणो
 वै कूर्मो वाग्वादा प्राणो वै वाचो वृषा प्राणो मिथुनम् ॥ ७ ॥ शतम् ४२००
 ॥ ॥ अथां गृम्भन्स्तीक्ष्णोऽति । एतद्वापां गृम्भितं यथैष एतत्तपति सा त्वा सूर्योऽ-
 भिताप्स्रीन्माग्निर्वैश्वानर इति मैत्र त्वा सूर्यो दिव्यस्मीन्मोऽग्निर्वैश्वानर इत्येत-
 द्वाच्छन्नपथा यज्ञा अनुवीक्षस्वेतीमा वै सर्वाः यज्ञा या इमा इष्टकास्ता अरिष्टा
 अनात्ता अनुवीक्षस्वेत्येतदनु त्वा दिव्या वृष्टिः सचतामिति यथैवैन दिव्या वृष्टि-
 रनुमचेत्तमेतदाह ॥ ८ ॥ अथैनमेजयति । श्रीन्तसमुद्रान्तसमभृपस्वर्गान्तितीमे वै
 जयः समुद्राः स्वर्गा लोकास्तानेष कूर्मो भूतानुसृष्टससर्पाणां प्रतिवृषम इष्टका-
 नामित्यपांश्च क्षेप प्रतिवृषम इष्टकानां पुरीष वसानः सुकृतस्य लोकऽइति पशवो वै
 पुरीषं पशून्वसानः सुकृतस्य लोक इत्येतत्तत्र गच्छ यत्र पूर्वं परेता इति तत्र गच्छ
 यत्रैतेनपूर्वं कर्मणेयुस्त्वित्येतत् ॥ ९ ॥ मही घ्नोः पृथिवी च न इति । मही घ्नोः पृथिवी च
 न इत्येतदिष्टं यज्ञं मिमित्तामिति यज्ञपवतामित्येतत्पितृणां नो भूरीमभिरिति विभूतां
 नो भूरीमभिरित्येतद्वावापृथिव्यष्टोत्तमपोपदधाति वावापृथिव्यो हि कूर्मः ॥ १० ॥
 अभिरुपदधाति । अथ इमे लोका अथो त्रिवृदभिर्वायानग्निर्णवत्यस्य मात्रा तु-
 वतैवेनेतदुपदधाति अभिरुपनक्ति तत्पदतस्योक्तो वृणुस्वका अगुस्ताअवन्त्यवका
 उपरिष्टादुपो वाऽअवका अगुप्तेनमेतन्मभ्यतो दधाति सादयित्वा सूतवोहताधि-
 यवति तस्योक्तो वृणुः ॥ ११ ॥ अथोन्वतमपलेऽउपदधाति । विष्णुरकामय-
 तात्मावः स्यामिति स इतेऽइष्टकेऽअपस्पदुलूखलमुसले तेऽउपायच तेऽउपधाया-
 ज्ञादोऽभवत्तथैवैतच्छ्रजमानो यदुलूखलमुसलेऽवपदधाति येन स्त्रेण तत्कर्म
 कृत्वा विष्णुरवातोऽभवत्तेन रूपेण तत्कर्म कृत्वाजादोऽसानीति तदेतस्मिन्मन्त्रे पु-
 दुलूखलमुसलेऽउलूखलमुसलाभ्यांश्च येशानं क्रियत्वउलूखलमुसलाभ्यामथवे
 ॥ १२ ॥ ते रेतः सिचोर्बलयोपदधाति । पृष्ठयो वै रेतः सिचोर्बलमपु पृष्ठयो म-
 ध्यतः पृथास्मिन्नेतदृशं दधात्पुचरेऽहचरयेवास्मादेतद्वन्नं दधात्यरतिप्रात्रेऽरति-
 मात्राज्यन्नमद्यते ॥ १३ ॥ प्रादेशप्रात्रे भवता । प्रादेशमात्रो वै गर्भो विष्णुः
 मेतदात्मसंमितमेवास्मिन्नेतद्वन्नं दधाति यदु वाऽआत्मसंमितमन्नं तदवति तन्नं हि-
 नस्ति यद्वयो हिनस्ति तद्यत्कनीयो न तदवति ॥ १४ ॥ औदुम्बरे भवतः । ऊ-
 र्वं रुत वदुम्बर ऊर्ज मेवास्मिन्नेतद्वन्नं दधात्पथो सर्वेऽपते वनस्पतयो यदुवुम्बर-

एतेऽपदधत्सर्वान्नस्पतीनुपदधाति रेतः सिचोर्वेलयेम वै रेतः सिचावनयोस्त-
 न्नस्पतीन्दधाति तस्मादन्नयोर्वेनस्पतयश्चतुःस्रक्ति भवति चतस्रो वै दिशः सर्वा-
 सु तद्विद्धन्नस्पतीन्दधाति तस्मात्सर्वासु दिक्षु न्नस्पतयो मध्ये संगृहीतं भवत्यु-
 ल्लूखलरूपतायै ॥ १५ ॥ यद्वेन्नूल्लूखलमुपल्लेऽपदधाति । प्रजापतेर्विस्तस्तात्प्राणो
 मध्यत उदचिक्रमिपत्तमन्नेनागृह्णात्तस्मात्प्राणोऽन्नेन गृहीतो यो वेवान्नमसि स
 प्राणिति ॥ १६ ॥ मासे गृहीतेऽस्मादन्नमुदचिक्रमिपत्तप्राणेनागृह्णात्तस्मात्प्राणेनाम्ने
 गृहीतं यो वेप प्राणिति सोऽन्नमसि ॥ १७ ॥ एतयोरुपयोगेऽगृहीतयोः । अस्माद्गृह्ण-
 चिक्रमिपत्तामेताभ्यामुभाभ्यामगृह्णात्तस्मादेताभ्यामुभाभ्यामगृह्णीता यो वेवान्नमसि
 स प्राणिति तमूर्जयति ॥ १८ ॥ ऊर्जि गृहीतायाम् । अस्मादेतेऽऽग्नेऽऽदचिक्रमिपता-
 तेऽऊर्जागृह्णात्तस्मादेतेऽऽग्ने ऊर्जा गृहीतं यथै वेवोर्जयति स प्राणिति सोऽन्नमसि
 ॥ १९ ॥ तान्येताम्यन्योऽन्येन गृहीतानि । तान्यन्योऽन्येन गृहीत्वात्पन्मापादयत् तदे-
 तदन्नं प्रपद्यमानथ सर्वे देवा अनुप्रापयन्तान्नजीवनथ हीदथ सर्वम् ॥ २० ॥ तदेप-
 यन्नोकोऽभ्युक्तः । तदै स प्राणोऽभवदिति तद्धि स प्राणोऽभवन्महा भूत्वा प्रजापतिरि-
 ति यद्वान्हि स तदुभयद्यदेनमेते देवाः प्रापयन्त भुजो भुजिभ्या वित्येति प्राणा वै भु-
 जोऽग्ने भुजिभ्या एतत्सर्वं पित्वेत्येतद्यत्प्राणान्प्राणयत्युरीत्यात्मा वै पूर्यद्वै प्राणा-
 न्प्राणयत्तस्मात्प्राणा देवा अथ यत्प्रजापतिः प्राणयत्तस्मादु प्रजापतिः प्राणो यो
 वै स प्राण एषा सा गायत्र्यय यत्तदुभयमेव स विष्णुर्देवताय या सोऽग्रेण स
 उदुम्बरः ॥ २१ ॥ सोऽब्रवीत् । अयं वाव या सर्वस्मात्पाप्मान उदभापीद्वेति
 यदब्रवीदुदभापीन्मेति तस्मादुदुम्बर उदुम्बरो इ वै तमुदुम्बर इत्याचक्षते परोऽक्षं
 परोऽक्षकामा हि देवा उरु मे करादिति तस्मादुरुकरमुरुकरथ इ वै तदुल्लूखल-
 मित्याचक्षते परोऽक्षं परोऽक्षकामा हि देवाः सैषा सर्वेषां प्राणानां योनिर्यदुल्लूख-
 लथ शिरो वै प्राणानां योनिः ॥ २२ ॥ तत्प्रादेशमात्रं भवति । प्रादेशमात्रमिव
 हि शिरश्चतुःस्रक्ति भवति चतुःस्रक्तीव हि शिरो मध्ये संगृहीतं भवति मध्ये
 संगृहीतमिव हि शिरः ॥ २३ ॥ तं यत्र देवाः समस्तकुर्वन् तदस्मिन्नेतत्सर्वं मध्य-
 तोऽदधुः प्राणमुन्नमूर्ने तथैवास्मिन्नप्येतदधाति रेतः सिचोर्वेलया पृष्टयो वै रेतः
 सिचौ मध्यमु पृष्टयो मध्यत एवास्मिन्नेतत्सर्वं दधाति ॥ २४ ॥ विष्णोः कूर्माणि
 पश्यतेति । वीर्यं वै कूर्मं विष्णोर्जीर्याणि पश्यतेत्येतद्यतो ब्रह्मानि पश्यशऽइत्यने

वै व्रतं यतोऽन्नं स्थापयान्चक्रऽस्त्येतद्विन्द्रस्य युज्यः सखेतीन्द्रस्य वै
 युज्यः सखा द्विदेवत्योपदधाति द्वे एतन्नखलपुसले सकृत्सादयति समानं
 तत्करोति सपानं द्यौतदन्नमेव सादयित्वा मृददोहमाधिवदति तस्योक्तो
 बन्धुः ॥ २५ ॥ अथोत्तामुपदधाति । योनिर्वाञ्चस्वा योनिमेवैतदुपदधाति तामूल-
 खलऽउपदधात्यन्तरिक्षं वाऽउत्तखलं यद्वै किं चास्या ऊर्ध्वमन्तरिक्षमेष तन्मध्यं
 वाऽभ्यन्तरिक्षं मध्यतस्तयोर्नि दधाति तस्मात्सर्वेषां भूतानां मध्यतो योनिरपि द-
 नस्पतीनाम् ॥ २६ ॥ यद्वोत्तामुपदधाति । यो वै स प्रजापतिर्व्यस्येत्ससतैषा
 संत्वेमे वै लोका उर्वेमे लोकाः प्रजापतिस्तामूलखलऽउपदधाति तदेनमेतस्मि-
 न्सर्वस्मिन्प्रातिष्ठापयति माणोऽन्नऽऊर्ध्वोऽएतस्मादेवैनमेतत्सर्वस्मावनन्तर्हितं
 दधाति ॥ २७ ॥ अथोपशयं पिष्ट्वा । लोकभाजमुखां कृत्वा पुरस्तादुत्ताया उप-
 निवपन्तेषु हैतस्यै लोकस्तथो दास्यैषानन्तरिता भवति ॥ २८ ॥ तदाहुः । कथम-
 स्पैषा पन्था मृतोपहिता भवन्तीति यदेव यजुष्कृता तेनाथो यद्वै किंचितमग्निं
 वैश्वानरमुपनिगच्छति तत् एव तत्पक्वम् भृतमुपहितं भवति ॥ २९ ॥ धृपास
 धरुणेति । तस्योक्तो बन्धुरितो जज्ञे प्रथमेभ्यो योनिभ्योऽग्रधि जातुवेदा इत्येतेभ्यो
 हि योनिभ्यः प्रथमं जातुवेदा अजायत स गायत्र्या त्रिष्टुभानुष्टुभा च देवेभ्यो इव्यं
 बहत् प्रजानमित्येतैर्वाऽएष तन्मोभिर्देवेभ्यो इव्यं बहति प्रजानन् ॥ ३० ॥ इयं रायं
 रमस्व । महसे धुम्नऽजनेऽअपत्यायेत्तेतस्मै सर्वस्मै रमस्वेत्येतत्संघ्राहसि स्वराह-
 सीति समूदञ्च षेपस्वरादन सारस्वती त्वोत्तौ प्रावतामिति मनो वै सरस्वान्वावस-
 रस्वत्येतौ सारस्वताऽउत्तौ तौ त्वा प्रावतामित्येतद्वद्वाभ्यामुपदधाति तस्योक्तो ब-
 न्धुरथो यग्यं द्यौतदन्नं मृचापश्च सादयित्वा मृददोहमाधिवदति तस्योक्तो बन्धुः
 ॥ ३१ ॥ अथेनामभिजुहोति । एतद्वाऽअस्यामेतत्पूर्वम् रेवः सिक्तं भवति सिक्ता-
 तास्तदेतदाभिकरोति तस्माद्योनौ रेतः सिक्तमाभिक्रियतऽआज्येन जुहोति सुव्रेण
 स्वाहाकारेण वाभ्यामग्नेर्वाभ्यां गायत्रीभ्यां तस्योक्तो बन्धुः ॥ ३२ ॥ अग्ने
 युक्त्वा हि ये तव । युक्त्वा हि देवहृतमिति युक्त्वतीभ्यामिदमेवैतद्योनौ रेतो यु-
 नक्ति तस्माद्योनौ रेतो युक्तं न निष्पद्यते ॥ ३३ ॥ स यदि संवत्सरभृतः स्यादा
 अथाभिजुह्यात्सर्वं वै तद्यत्संवत्सरभृतः सर्वं तद्यदाभिजुहोत्यथ यद्यत्संवत्सरभृतः
 स्यादुपैव तिष्ठतासर्वं वै तद्यत्संवत्सरभृतोऽसर्वं तद्यदुपातिष्ठतेऽभित्वेव जुहुयात्
 ॥ ३४ ॥ पशुरेव यदग्निः । गोऽत्रैव सर्वः कृत्स्नः संस्कृतस्वस्यावाहं प्राणः

स्वयमातृणा धोणी द्वियजुः पृथ्वो रेतः सिचौ क्रीकसा विश्वज्योतिः क्रुदमृतव्ये
 ग्रीवा अपादा शिरः कूर्मो ये कूर्म पाणा ये शीर्षन्पाणास्ते नृ ॥ ३५ ॥ तं वाऽए-
 तम् । इत ऊर्ध्वं प्राञ्चं चिनोत्पसौ वाऽआदित्य एषोऽग्निरगुं तदादित्यमित ऊ-
 र्ध्वं प्राञ्चं दधाति तस्मादस्मावादित्य इत ऊर्ध्वः प्राङ् घीयेत ॥ ३६ ॥ अयं न
 प्रसलव्यावर्तयति । अमे तदादित्यं प्रसलव्यावर्तयति तस्मादस्मावादित्य इमालो-
 कान्प्रसलव्यनुपप्यति ॥ ३७ ॥ उदर मुखा । योनिरलूखलमुत्तराखा भवत्यधरमू-
 लूखलमुत्तरं उदरमधरा योनिः शिश्नं मुसलं तद्वृत्तमिव भवति वृत्तामिध द्वि
 शिश्नं तदाक्षेणत उपदधाति दाक्षिणतो वै वृषा योपापुपशेते युदु पशोः संस्कृतस्याक्षं
 तद्वृद्धेष्टका तस्य वाऽएतस्योत्तरोऽर्ध उदाहिततरो भवति पशुरेव युदग्निस्तस्मा-
 त्पशोः सुहितस्योत्तरः कुसिरुन्नततरो भवति ॥ ३८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [५. १.] ॥

पशुशीर्षाण्युपदधाति । पशवो वै पशुशीर्षाणि पशून्नेवैतदुपदधाति तान्पुखा-
 यामुपदधातीमे वै लोकान् उवाच पशवः पशुशीर्षाण्येषु तत्कलोऽपु पशून्दधाति त-
 स्मादिमऽएषु लोकेषु पशवः ॥ १ ॥ यद्वेवोस्त्वाम् । योनिर्वाऽउवाच पशवः पशुशीर्षाणि
 योनौ तत्पशून्प्रतिष्ठापयति तस्मादद्यमानाः पश्यमानाः पशवो न जीयन्ते योनौ
 क्षेनान्प्रतिष्ठापयति ॥ २ ॥ यद्वेव पशुशीर्षाण्युपदधाति । या वै ताः श्रिय एतानि तानि
 पशुशीर्षाण्यथ यानि तानि कुसिन्धान्येतास्ताः पञ्चचितयस्तथास्ता एव चितय इमे ते
 लोकास्तथे तद्विमे लोकान् एषा सोखा तद्यदुखायां पशुशीर्षाण्युपदधात्येतैरेव तच्छी-
 र्षाभिरेतानि कुसिन्धानि मुदधाति ॥ ३ ॥ तान्पुस्तस्तत्पतीच उपदधाति । एतद्वै
 युत्रैतान्प्रजापतिः पशून्नालिप्सात तद्व्यालिप्स्यमाना उदचितमिपंस्तान्प्राणेषु स-
 मृक्तास्तान्प्राणेषु संगृह्य पुरस्तात्पतीच आत्मन्प्रथत् ॥ ४ ॥ तद्वाऽएतात्क्रियते ।
 यदेवा अकुर्वन्निदं न्वस्मात्ते पशवो नोचिक्रमिपन्ति यत्वेतत्करोति यदेवा अकुर्व-
 स्तत्करवाणीत्ययो प्राणेष्वेवैनानेतत्संगृह्य पुरस्तात्पतीच आत्मन्प्रथत् ॥ ५ ॥
 यदेव पशुशीर्षाण्युपदधाति । प्रजापतिर्वाऽइदमग्न्यासीवेक एव सोमकामयता-
 चक्षे सृजेय प्रजापेयेति स प्राणेष्वेवाधि पशून्निरामिधीत मनसः पुरुषं चक्षुषो-
 ऽयं प्राणाश्रयं योत्रादवि वाचोऽग्नं सद्यदेनान्प्राणेष्वेवाधि निरमिधीत तस्मादा-
 दुः प्राणाः पशव इति मनो वै प्राणानां प्रथमं तथन्यनसः पुरुषं निरमिधीत त-
 स्मादादुः पुरुषः प्रथमः पशूनां शीर्षवचम इति मनो वै सर्वं प्राणा मनसि हि सर्वं

प्राणाः प्रतिष्ठितास्तद्यन्मनसः पुरुषं निरयिषीत तस्मादाहुः पुरुषः सर्वं पशव
 इति पुरुषस्य ह्येवेते सर्वे भवन्ति ॥ १ ॥ तदेतदुच्यते ॥ १ ॥ पुरस्तात्पत्यगा-
 त्मन्पच तस्माद्यः कथान् ॥ सन्ते पुरस्तादेवैनत्पत्यगात्मन्पचे तदाऽउत्खापा-
 सुदरं वाऽउत्खेवरे तदन्नं दधाति ॥ ७ ॥ अथैषु हिरण्यशकलान्प्रत्यस्याति ।
 प्राणो वै हिरण्यस्य वाऽपतेभ्यः पशुभ्यः संज्ञप्यमानेभ्य एव प्राणा वृत्कामन्ति
 तदाहिरण्यशकलान्प्रत्यस्यति प्राणानेवैषेतदधाति ॥ ८ ॥ सप्त प्रत्यस्यति ।
 सप्त वै शीर्षेणापास्तानामिन्नेतदधात्यथ यदि एञ्च पशवः स्युः एञ्चैव कृत्वः
 सप्त-सप्त प्रत्यस्येत्पञ्च वाऽपतान्पशुनुपदधाति सप्त-सप्त वाऽपुनैकास्मिन्पशौ
 प्राणास्तदेषु सर्वेषु प्राणान्दधाति ॥ ९ ॥ तदेकेऽपि । यद्येकः पशुर्भवति
 एञ्चैव कृत्वः सप्त-सप्त प्रत्यस्यन्ति एञ्च वाऽपतान्पशुनुपदधाति सप्त-सप्त
 वाऽपुनैकास्मिन्पशौ प्राणास्तदेषु सर्वेषु प्राणान्दधति इति न तथा कुर्यादेतस्मिन्ने-
 पशौ सर्वेषां पशूनां रूपं तद्यदेतस्मिन्प्रत्यस्यति तदेवैषु सर्वेषु प्राणान्दधाति
 ॥ १० ॥ सुखे मयमं प्रत्यस्यति । सम्यक्संश्रयन्ति संहितो न घ्रेना इत्यन्नं वै
 घ्रेनास्तदिदं सन्धुमुत्तमभिन्धेनवत्पन्तदृदा मनसा पूषमाना इत्यन्तर्ध-
 दृदयेन मनसा सत्तान्नं पूतं य ऋजुस्तस्य घृतस्य एता आभिचाकशीषीति वा
 पुर्वेतस्मिन्नग्नावाहुनीर्होष्यन्भवति ता एतदाह हिरण्ययो वेतसां मध्येऽग्नेरिति
 य एवैष हिरण्यः पुरुषस्तमेतदाह ॥ ११ ॥ अथैवेतीह । प्राणो वाऽपुनैकास्मिन्पशौ
 रुचे त्वेतीह प्राणो वै इक्ष्वाणेन हि रोचतेऽथो प्राणाय होदधे सर्वधे रोचते भासो
 त्वेतीह उग्रोतिपे त्वेतीह आस्वती हीमे ज्योतिष्मती चक्षुषीऽग्नेर्दिदं विश्वस्य भुवनस्य
 वाजिनमनेवैश्वानरुस्य चेतीहाग्निज्योतिषा उग्रोतिष्मान्कम्पो वर्चसा वर्चस्तानि-
 तीह विरवावतीभ्यां विरवधे हि अथ ॥ १२ ॥ अथ पुरुषशीर्षमुदगृह्णाति ।
 महत्पदेवैनदेतत्सहस्रदा आसि सहस्राय त्वेति सर्वे वै सहस्रधे सर्वस्य दाताति
 सर्वस्य त्वेत्यन्त ॥ १३ ॥ अथैमानुपदधाति । पुरुषं मयमं पुरुषं तद्वीर्षेणाष्ट्वा
 दधाति मध्ये पुरुषमभित इतरान्पशुनुपदधाति तत्पशूनां मय्यतोऽन्तरं दधाति तस्मा-
 त्पुरुष एव पशूनां मध्यतोऽन्तरा ॥ १४ ॥ अथैव चोचरतः । एतस्यां
 तादृश्येतौ पशू दधाति तस्मादेतस्यां विरयेतौ पशू भूयिषौ ॥ १५ ॥ ग्रां चाजं
 च दाक्षिणतः । एतस्यां तद्विरयेतौ पशू दधाति तस्मादेतस्यां विरयेतौ पशू भूयि-
 ॥ १६ ॥ एवासि पुरुषमुपदधाति । पशवो वै एवो यन्मानं तत्पशुषु प्रतिष्ठा-

पयस्यादित्यं गर्भं पयसा समद्गृहीत्यादित्यो वाऽप्य गृध्रो यत्पुरुषस्तं पयसा
 समद्गृहीत्येतत्सहस्रस्य प्रतिमां विश्वरूपामिति पुरुषो वै सहस्रस्य प्रतिमा पुरुषस्य
 येन सहस्रं भवति परिवृद्धिं हरसा माभिमध्यस्था इति पुनर्न द्वद्ध्यर्चिणा मैनध्य
 दिध्यसीरित्येतच्छतायुषं कृणुहि चीयमान इति पुरुषं तत्पशूनां शतायुं करोति
 तस्मात्पुरुष एव पशूनां शतायुः ॥ १७ ॥ अथोत्तरतोऽश्वम् । वातस्य जूतामिति
 वातस्य याऽप्य जूतिर्यदश्वो वरुणस्य नाभिमिति वाक्पणो ह्यश्वोऽश्वं जज्ञानं
 सरिरस्य मध्यऽऽत्थापो वै सरिरमप्सुजा उवाऽअश्वः शिशुं नवीनां हरिमद्विबुधन्-
 मिति गिरिर्वाऽअद्रिर्गिरिवुध्ना उ वाऽआपोऽग्ने मा हिंसीः परमे व्योमन्मितीमे
 वै लोकाः परमं व्योमैषु लोकेष्वेन मा हिंसीरित्येतत् ॥ १८ ॥ अथ दक्षिणतो
 गाम् । अन्नस्यमिन्द्रुपरुषामिति सोमो वाऽइन्द्रुः स हैम सोमोऽन्नस्यो यदौर्ध्वरयुमिति
 भर्तारमित्येतद्गग्निमीडे पूर्वचित्तिं ज्योभिर्दियाम्नेयो वै गोः पूर्वचित्तिमिति प्राञ्च
 ध्ये द्यवित्पुञ्जरन्ति प्राञ्चमुपचरन्ति स पूर्वभिर्ध्वतुशः कल्पमान इति यथाऽप्य
 चीयते तदैव पूर्वभिर्ध्वतुशः कल्पते गा मा हिंसीरिति विराजमिति विराट्
 गौरुन्धै विराट्कम्पु गौः ॥ १९ ॥ अथोत्तरतोऽविम् । वरुणो त्वष्टुवरुणस्य नाभिमिति
 वाक्पणी च द्वि स्थाष्टी चाविरविं जज्ञानां रजसः परस्मादिति थ्रोर्ध्वं वै पुरं रजो वि-
 शो वै थ्रोव दिशः पुरं रजो महीं साहस्रीयसुरस्य मायामिति महतीं साहस्रीयसु-
 रस्य मायामित्येतद्गग्ने माहिंसीः परमे व्योमन्मितीमे वै लोकाः परमं व्योमैषु लोके-
 ष्वेन मा हिंसीरित्येतत् ॥ २० ॥ अथ दक्षिणतोऽन्नम् । योऽअग्निरग्ने रभ्यजायतेत्य-
 ग्निर्वाऽप्योऽग्निरभ्यजायत शोकात्पृथिव्या उत वा दिवस्परीति यद्वै प्रजापतेः
 शोकादजायत तद्विदश्च पृथिव्यै च शोकादजायत येन प्रजा विश्वकर्मा जज्ञानेति
 बाग्वोऽअजो वाचो वै प्रजा विश्वकर्मा जज्ञान तपग्ने देवः परि ते वृणश्कृति
 यथैव यजुस्तया वृणुः ॥ २१ ॥ तऽप्ये पशवः । ताश्चानोपदधाति नाना सादयति
 नाना सुददोहमाधिवदति नाना धेते पशवः ॥ २२ ॥ अथ पुरुषशीर्षमभिजुहोति ।
 आहुतिर्व यज्ञः पुरुषं तत्पशूनां यज्ञिर्षं करोति तस्मात्पुरुष एव पशूनां यजते ॥ २३ ॥
 यद्वेचैनदभिजुहोति । शीर्षस्तद्धीर्यं दधात्याज्येन जुहोति वृधो वाऽआज्यं वीर्यं
 वै वृजो वीर्यमेवास्मिन्नेतदधाति स्वाहाकारेण वृषा वै स्वाहाकारो वीर्यं वै वृषा
 वीर्यमेवास्मिन्नेतदधाति त्रिष्टुभा वृजो वै त्रिष्टुव्वीर्यं वै वृजो वीर्यं त्रिष्टुव्वीर्येणैवा-
 स्मिन्नेतद्धीर्यं दधाति ॥ २४ ॥ स वाऽअर्धर्चमनुष्टुत्य स्वाहाकरोति । अस्थि वा-

ऽच्छादिदं तच्छीर्षकपालं विहाप्य यद्विमन्तरतः शीष्णो वीर्यं तदस्मिन्दधाति ॥ २५ ॥ अथोत्तरमर्धर्चमनुदुत्य स्वादाकरोति । इदं तच्छीर्षकपालं संधाय यदददुपरिष्ठाच्छीष्णो वीर्यं तदस्मिन्दधाति ॥ २६ ॥ चित्रदेवानाद्दगादनीक-
मिति । असौ वाऽआदित्य एष पुरुषस्तदेतच्चित्रं देवानामुदेत्यनीकं चक्षुर्वित्रस्य
वृकणस्याग्नेरित्यभयेपाथं हैतदेवमनुष्मणां चक्षुरामा द्यावापृथिवीऽथन्तरिक्षमि-
त्युचन्वाऽएष इमं लोकानाप्स्यति सूर्य आत्मा जगत्तत्स्वपुष्पेतेषु तस्य सर्व-
स्यात्मा युच्च जगद्यच्च तिष्ठति ॥ २७ ॥ अथोत्तरैरुपविष्टत । एतद्वै यत्र अन्मन्नापतिः
पशूनालिप्सत त्रुऽआलिप्स्यमाना अशोचंस्तेपायेतैरुत्सर्गैः शुचं पाप्मानमपाहंस्तथैव-
पा मयपेतदेतै रुत्सर्गैः शुचं पाप्मानमपाहन्ति ॥ २८ ॥ तद्वै के । युं-यमेव पशुमुपदधति
तस्य-तस्य शुचमुत्सृजन्ति नेच्छुचं पाप्मानमभ्युपदधामहाऽइति ते ह ते शुचं पा-
प्मानमभ्युपदधति याथ हि पूर्वस्य शुचमुत्सृजन्त तामुचरेण सहोपदधति ॥ २९ ॥
विपरिक्लाममु हेकऽवृत्तिपुन्ये । ऊर्ध्वाथ शुचमुत्सृजाम इति ते ह ते शुचं पाप्मा-
नमनूयन्त्यूर्ध्वो ह्येतेन कर्मलैर्यूर्ध्वामु शुचमुत्सृजन्ति ॥ ३० ॥ शब्देनैवाग्निमुत्सृ-
जेत् । इमे वै लोका एषोऽग्निरेभ्यस्तल्लोकेभ्यो बहिर्धा शुचं दधाति यद्विर्वेदीयं
वे वेदिरस्यै तद्विर्धा शुचं दधात्युदरं तिष्ठन्नेतस्याथ ह दिश्येते पशवस्तद्यत्रैते
पशवस्तदेवैष्वेतच्छुचं दधाति ॥ ३१ ॥ पुरुषस्य प्रथममुत्सृजति । तथ हि प्रथम-
मुपदधातीम मा हिंसीद्विषादं पशुमिति दिषाद्वाऽएष पशुर्पतपुरुषस्तं मा हिंसी-
रित्येतत्सहस्राक्षोमेधाय चीयमान इति हिरण्यशकलैर्वाऽएष सहस्राक्षो मेधायेत्यन्ना-
येत्येतन्मयं पशुमेधमग्ने जुपस्वेति किम्युरुषो वैमयुः किम्युरुपमग्ने जुपस्वेत्येतत्तेन
चिन्वानस्तन्वोः निषीवेत्यात्मा वै तनूस्तेन चिन्वान आत्मानं संस्करुष्वेत्येतन्म-
यं ते शुगृच्छतु यं द्विप्सस्तं ते शुगृच्छत्विति तन्मयौ च शुचं दधाति यं च द्वेष्टि त-
त्तस्मिंश्च ॥ ३२ ॥ अथाश्वस्य । इमं मा हिंसीरिक्शकं पशुमित्येक्शफो वाऽ-
एष पशुर्पदस्वस्तं मा हिंसीरित्येतत्कनिकदं वाजिनं वाजिनेष्विति कनिकदो
वाऽएष वाज्यु वाजिनेषु गौरुमारण्यमनु ते दिशामीति तदस्यै गौरुमारण्यमनुदि-
शति तेन चिन्वानस्तन्वो निषीवेति तेन चिन्वान आत्मानं संस्करुष्वेत्येतन्नोरं
ते शुगृच्छतु यं द्विप्सस्तं ते शुगृच्छत्विति तद्वै च शुचं दधाति यं च द्वेष्टि त-
स्मिंश्च ॥ ३३ ॥ अथ घोः । इमं साहस्रं शतधारमुत्सृजति साहस्रो वाऽएष
शतधार उत्सो यद्वैर्यच्यमानं सरिरस्य मध्यऽवतीमे वै लोकाः सरिरमुपजी-

व्यमानमेषु लोकेष्वित्येतद्घृतं दुहानामदिति जनायेति घृतं वाऽऽपणादिति जनाय
युहेऽग्ने मा दि॒क्षसीः परमे व्योम॑जितीमे वै लोकाः परमं व्योमेषु लोकेष्वेनं मा
दि॒क्षसीरित्येतद्गवयमारण्यमनु ते दिशामीति तदस्मै गवयमारण्यमनुदिशति तेन
चिन्वानस्तन्वो निषीद्वेति तेन चिन्वान आत्मानं संस्फुरन्वेत्येतद्गवयं ते
शुश्रूच्छतु यं द्विष्मस्तं ते शुश्रूच्छत्विति तद्गवये च शुचं दधाति यं च ह्येष्टि तृ-
स्मिन् ॥ ३४ ॥ अथावेः । इमूर्णायुमित्पूर्णवज्रमित्येतद्वृक्षस्य नाभिमिति वा-
रुणो ह्यविस्त्वचं पशूनां द्विषदां चतुष्पदामित्युभयेपाथैष पशूनां त्वग्निषदां च
चतुष्पदां च त्वष्टुः प्रजानां प्रथमं जनित्रमित्येतद् त्वष्टा प्रथमं रूपं त्रिचका-
शग्ने मा दि॒क्षसीः परमे व्योम॑जितीमे वै लोकाः परमं व्योमेषु लोकेष्वेनं मा
दि॒क्षसीरित्येतद्दुष्टमारण्यमनु ते दिशामीति तदस्माऽदुष्टमारण्यमनुदिशति तेन
चिन्वानस्तन्वो निषीद्वेति तेन चिन्वान आत्मानं संस्फुरन्वेत्येतदुष्टं ते शुश्रूच्छ-
तु यं द्विष्मस्तं ते शुश्रूच्छत्विति तदुष्टे च शुचं दधाति यं च ह्येष्टि तृस्मिन् ॥ ३५ ॥
अथाजस्रप । अजो जग्नेरुजनिष्ठ शोकादिति यस्मै प्रजापतेः शोकादजायत तदग्नेः
शोकादजायत सोऽअपश्यज्जनितांरमग्नइति प्रजापतिर्वै जनित्वा सोऽपश्यत्प्रजा-
पतिप्रसूयेतत्तेन देवा देवतामग्रऽआयधिति वाग्नाऽअजो वाचो वै देवा देवता-
मग्रमायस्तेन रोहमायन्तुप मेध्यास इति स्वर्गो वै लोको रोहस्तेन स्वर्गं लोक-
मायन्तुपमेध्यास इत्येतच्छरभमारण्यमनु ते दिशामीति तदस्मै शरभमारण्यमनु-
दिशति तेन चिन्वानस्तन्वो निषीद्वेति तेन चिन्वान आत्मानं संस्फुरन्वेत्ये-
तच्छरभं ते शुश्रूच्छतु यं द्विष्मस्तं ते शुश्रूच्छत्विति तच्छरभे च शुचं दधाति यं च
ह्येष्टि तृस्मिन् ॥ ३६ ॥ तदाहुः । यां वै तत्प्रजापतिरंतेषां पशूनाथं शुचं पाप्मा-
नमपाहंसत्ऽएते पञ्च पशवोऽभवन्स्तऽएतऽतत्कान्तमेषा अमेध्या अपाक्षियास्तेषां
ब्राह्मणो नाश्रीयात्तानेतस्यां दिशि दधाति तस्यादेतस्यां दिशि पशून्तो न वर्पुको
यंभेत भवन्ति ॥ ३७ ॥ प्रत्येस्थानिमुपतिष्ठते । एतद्वाऽएतदुपयापयं करोति य-
दग्नौ सामिचिते बहिर्वेद्येति तस्माऽएवैतन्निहुतेऽदिष्टसायाऽआग्नेय्यामयऽएवैतन्निह-
नु तेगायत्र्या गायत्र्योऽग्निर्वावानाग्निर्यावत्स्य मात्रा तावत्तस्माभ्यतन्निहुतेऽनिह-

कथा सर्वं वाऽऽनिवृत्तं सर्वेणैवास्माऽऽतन्निहते यविष्ठवत्यैतद्दास्य मियं घाय
 यद्यविष्ठ इति यदै ज्ञात इदं सर्वं ययुवत तस्माद्यविष्ठः ॥३८॥ त्वं यविष्ठ दाशुष
 इति । यन्मानो वै दाश्वान्नैः पाहीति मनुष्या वै नरः शृणुषी गिर इति शृणु
 न इमां स्तुतिमित्येतदृच्छा तोकमुत्तमनेति प्रजा वै तोकं इत्थं प्रजां चात्मानं
 चेत्येतत् ॥ ३९ ॥ आह्वानि जघनेन स्वयमातृणां परीत्यापस्या उपदधाति ।
 आप एता यदपस्या अथ वाऽपतेभ्यः पशुभ्यः आप उत्क्रान्ता भवन्ति तद्यद-
 पस्या उपदधात्येवेतत्पशुषु दधात्यनन्तर्हिताः पशुभ्य उपदधात्यनन्तर्हिता
 स्तत्पशुभ्योऽपि दधाति एञ्च-एञ्चोपदधाति एञ्च खेत पशवः सर्वत उपदधाति
 सर्वत एवेत्येतदपि दधाति ॥ ४० ॥ तथाः एञ्चदश पूर्वाः । ता
 अपस्या एजो वाऽऽपो वज्रः एञ्चदशान्तस्माद्येजोपो यन्त्येवैव तत्र पाप्मानं
 नन्ति एजो वै तस्यार्धस्य पाप्मानमग्रहन्ति तस्माद्वर्षत्पमाहृतो ब्रमेदेयं मे वज्रः
 पाप्मानमग्रहन्ति ॥ ४१ ॥ अथ वाः एञ्चोत्तराः । तद्वज्रस्यः पशवो वै
 जन्दाः स्यन्तं पशवोऽनमु एजोर्मांसेसमथ वाऽपतेभ्यः पशुभ्यो मांसेसान्युत्क्रा-
 न्तानि भवन्ति तद्यज्वन्दस्या उपदधात्येवेतत्पशुषु मांसेसानि दधात्यनन्त-
 र्हिताः पशुभ्यः उपदधात्यनन्तर्हितानि तत्पशुभ्यो मांसेसानि दधात्यन्तरा अग्र-
 स्या भवन्ति वाद्योऽज्वन्दस्या अन्तरा आपो वाद्यानि मांसेसानि ॥ ४२ ॥ त-
 दाहुः । यदिमा आप एतानि मांसेसान्यथ क त्वक लोपेत्स्यन्तं वा पशोस्त्वग-
 न्ते लोम तद्यज्वन्दस्या उपदधाति सैव पशोस्त्वकन्तोमापो यान्यमूःपुरवायाम-
 जलोमानि तानि लोमानि वाद्योस्ता भवत्यन्तराथ पशुशीर्षाणि वाद्यानि हि
 लोमान्यन्तर आत्मा यवीतरेण यवीतरेणेति इ स्माह शाण्डिल्यः सर्वानेव ययं
 कृत्स्नान्पशून्संकुर्म इति ॥ ४३ ॥ यद्वेवापस्या उपदधाति । मजापतेर्विस्तस्ताप
 आपंस्तार्स्वितास्वविश्वद्विश्वस्मादिधिशतिस्ता अस्याङ्गुलिभ्योऽध्यस्रवन्नन्तो
 वाऽअङ्गुलिपोऽन्तत् एवास्मात्ता आप आयन् ॥४४॥ स यः स प्रजापतिर्यज्जघ-
 सत । अयमेव स योऽयमग्निश्चायतेऽथ या अस्मात्ता आप आयन्नेतास्ता अपस्या-
 स्तद्यदेता उपदधाति या एवास्मात्ता आप आयन्ता आस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति

तस्मादेता अत्रोपदधाति ॥ ४५ ॥ अपां त्वेयन्त्सादयामीति । वायुर्वाऽअपा-
मेयं यदा ह्येनैष इत्येतद्वत् वात्पथापो यन्ति वायौ तांसादयति ॥ ४६ ॥ अपां
त्वोयन्त्सादयामीति । ओषधयो वाऽअपामोयं यत्र ह्याप उन्दन्त्यस्तिष्ठन्ति
तदोषधयो जायन्तऽओषधिषु तांसादयति ॥ ४७ ॥ अपां त्वा भस्मन्त्सा-
दयामीति । अन्नं वाऽअपां भस्माध्रे तांसादयति ॥ ४८ ॥ अपां त्वा ज्योति-
षि सादयामीति । विद्युद्वाऽअपां ज्योतिर्विद्युति तांसादयति ॥ ४९ ॥ अपां
त्वायने सादयामीति । इयं वाऽअपामयनवस्यां ह्यापो यन्त्वस्यां तांसादय-
ति तद्या अस्मैतेभ्यो रूपेभ्य आप आपस्ता अस्मिन्नेतत्प्रतिदधात्यथोऽपतान्येवा-
स्मिन्नेतद्रूपाणि दधाति ॥ ५० ॥ अर्णवे त्वा मुदने सादयामीति । माणो वाऽअ-
र्णवः माणे तांसादयति ॥ ५१ ॥ समुद्रे त्वा मुदने सादयामीति । मनो वै समुद्रे
मनसो वै समुद्रा द्वाच्याभ्या देवाज्यां विद्यां निरखनंस्तुदेव श्लोकोऽभ्युक्तो ये स-
मुद्रान्निरखनन्देवास्त्रीक्ष्णाभिरुग्निभिः सुदेवोऽअथ तद्विद्याद्यत्र निर्वपणं दधुरिति
मनः समुद्रो वाक्तीक्ष्णाभिरुग्नी विद्यां निर्वपणमेतदेव श्लोकोऽभ्युक्तो मनसि तांसा-
दयति ॥ ५२ ॥ सरिरे त्वा मुदने सादयामीति । वाम्बे सरिरं वाचि तांसाद-
यात् ॥ ५३ ॥ अपां त्वा ज्ये सादयामीति । चक्षुर्वाऽअपां ज्यस्तत्र हि सर्वदेवाप-
क्षिपन्ति चक्षुषि तांसादयति ॥ ५४ ॥ अपां त्वा सुधिषि सादयामीति ।
ओत्रं वाऽअपां सुधिः ओत्रे तांसादयति तद्या अस्मैतेभ्यो रूपेभ्य आप
आपस्ता अस्मिन्नेतत्प्रतिदधात्यथोऽपतान्येवास्मिन्नेतद्रूपाणि दधाति ॥ ५५ ॥
अपां त्वा मुदने सादयामीति । द्यौर्वाऽअपां मुदने दिवि अपः सप्ता दिवि
तांसादयति ॥ ५६ ॥ अपां त्वा सधस्ये सादयामीति । अन्तरिक्षं वा अय्यं
सधस्यमन्तरिक्षे तांसादयति ॥ ५७ ॥ अपां त्वा योनौ सादयामीति । समुद्रे
वाऽअपां योनिः समुद्रे तांसादयति ॥ ५८ ॥ अपां त्वा पुरीषे सादयामीति ।
मिकता वाऽअपां पुरीषं मिकतामु तांसादयति ॥ ५९ ॥ अपां त्वा प्राय-
सि सादयामीति । अन्नं वाऽअपां प्रायोऽन्ने तांसादयति तद्या अस्मैतेभ्यो रू-
पेभ्य आप आपस्ता अस्मिन्नेतत्प्रतिदधात्यथोऽपतान्येवास्मिन्नेतद्रूपाणि दधाति
॥ ६० ॥ गायत्रेण त्वा ह्रन्दसा सादयामि । त्रैष्टुभेन त्वा ह्रन्दसा सादयामि जा-
गतेन त्वा ह्रन्दसा सादयाम्यानुष्टुभेन त्वा ह्रन्दसा सादयामि षाक्नेन त्वा ह्रन्दसा
सादयामीति तद्या अस्मैतेभ्यरह्रन्दोभ्य आप आपस्ता अस्मिन्नेतत्प्रतिदधात्य-

यो ऽपतन्त्रेवास्मिन्नेतच्छब्दार्थसि दधाति ॥ ६१ ॥ ता एता अङ्गुलयः । ताः
 सर्वत उपदधाति सर्वतो हीमा अङ्गुलयोऽन्तेषूपदधात्यन्तेषु हीमा अङ्गुलयश्चतु-
 र्धोपदधाति चतुर्धा हीमा अङ्गुलयः पञ्च पञ्चोपदधाति पञ्च-पञ्च हीमा अङ्गु-
 लयो नानोपदधाति नाना हीमा अङ्गुलयः सकृत्सकृत्सादयति समानं तुत्करोति
 तस्मात्समानसम्बन्धनाः ६२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [५. २.] ॥ चतुर्थः प्रपाठ-
 कः ॥ कंदिका संख्या १०० ॥ पञ्चमोऽध्यायः [४८.] ॥ आस्मिन्काण्डे क-
 ण्डिकासंख्या १९८ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे हस्तिघटनाम सप्तमं काण्डं समाप्तम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमं काण्डम् ।

— ३० —

ओ३म् । प्राणभृत उपदधाति । प्राणा वै प्राणभृतः प्राणानिवै न उपदधाति
 ताः प्रथमायां चित्ताङ्गपदधाति पूर्वार्धे एषोऽग्नेर्यथथमा चितिः पुरस्तात्तप्राणा
 न्दधाति तस्मादिमे पुरस्तात्प्राणाः ॥ १ ॥ ता दश—दशोपदधाति । दश वै
 प्राणा यव वाऽपि बहु कृत्वो दश-दश दशैव तत्पञ्च कृत्वो वश-दशोपदधाति
 पञ्च वाऽप्यन्त्यशून्यपदधाति दश—दश वाऽप्येकस्मिन्पञ्चौ प्राणास्तदेषु सर्वेषु
 प्राणान्दधात्यनन्तर्हिताः पशुभ्य उपदधात्यनन्तर्हितास्तत्पशुभ्यः प्राणान्दधाति
 सर्वत उपदधाति सर्वत एवैवेतत्प्राणान्दधाति ॥ २ ॥ यदेव प्राणभृत उपदधाति ।
 प्रजापतेर्विष्णस्तात्प्राणा उदक्रामन्देवता भूत्वा तानवर्वाहुप मेत प्रति पऽप्युदक्ष
 येन मे यूयमुदक्रामिष्येति स वै तद्वज्रं सृजस्व यत्ते वयं पश्यन्त उपवसामेति ते
 वाऽवभृये सजामहाऽइति तथेति ते प्राणाश्च प्रजापतिश्चैतद्वज्रमसृजन्तैताः प्राण-
 भृतः ॥ ३ ॥ स पुरस्तादुपदधाति । अथ पुरो यव इत्यग्निर्वै पुरस्तद्यत्तमाह पुर
 इति प्राञ्च ॥ अग्निमुद्धरन्ति प्राञ्चमुपचरन्त्यथ यद्धव इत्याहग्निर्वै भ्रुवोऽग्ने-
 र्हीदं सर्वं भवति प्राणो हग्निर्भूत्वा पुरस्ताच्चस्थी तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ ४ ॥
 तस्य प्राणो भीषायन इति । प्राणं तस्माद्वापादग्नेर्निरभिमीत वसन्तः प्राणायन
 इति वसन्तमृत्तं प्राणाधिरभिमीत गायत्री वासन्तीति गायत्रीं ह्रन्दो वसन्तावृतो
 निरभिमीत गायत्र्यै गायत्रामिति गायत्र्यै ह्रन्दसो गायत्रं साम निरभिमीत
 गायत्रावुपाधिश्रुति गायत्रात्प्राग्गन्त उपाधिशं ग्रहं निरभिमीतोपाधिशोस्त्रिष्टु
 वित्युपाधिशोर्ग्रेहात्किन्तुतं स्तोमं निरभिमीत त्रिवृते रथन्तरमिति त्रिवृत स्तो-
 माद्रथन्तरं पृष्ठं निरभिमीत ॥ ५ ॥ वसिष्ठ अपिरिति । प्राणो वै वसिष्ठ अपि-
 र्येवै नु श्रेष्ठस्तेन वसिष्ठोऽथो यद्धस्तुतमो वसति तेनोऽप्यव वसिष्ठः प्रजापतिगृही-
 तया त्वयेति प्रजापतिसृष्टया त्वयेत्येतत्प्राणं गृह्णामि प्रजाभ्य इति प्राणं पुरस्ता-
 त्प्रापादयत नानोपदधाति ये नानाकापाः प्राणे वांस्तदधाति सकृत्सादयत्येकं
 तत्प्राणं करोत्यथ यद्याना सादयेत्प्राणं इ विच्छिन्त्यास्तेषां विष्टदिष्टका

यजुः सादनधे सुददोहास्तत्त्रिवृत्तवृद्धाग्निर्वाग्निर्यावन्त्यस्य प्राश्ना तावत्-
 त्कृत्योपदधाति ॥ ६ ॥ अथ दक्षिणतः । अथ दक्षिणा विश्वकर्मेत्ययं वै वायुः
 विश्वकर्मा योज्यं एवतऽप्य ईदधे सर्वं करोति तद्यच्चमाह दक्षिणेति तस्मादेष
 दक्षिणैव भूयिष्ठं वाति मनो इ वायुर्भूत्वा दक्षिणतस्तस्थौ तदेव तद्रूपमुपदधाति
 ॥ ७ ॥ शतम् ४३०० ॥ ॥ तस्य मनो वैश्वकर्माणमिति । मनस्तस्माद्रूपाद्वायोर्नि-
 रमिमीत ग्रीष्मो मानुस इति ग्रीष्ममृतं मनसो निरमिमीत त्रिष्टुप्ग्रीष्मीति त्रिष्टुभं
 छन्दो ग्रीष्मादतो निरमिमीत त्रिष्टुभः स्वागमिति त्रिष्टुभश्छन्दसः स्वारधे साम
 निरमिमीत स्वारादन्तर्याम इति स्वारास्मान्नोऽन्तर्यामं ग्रहं निरमिमीतान्तर्यामात्प-
 षदश इत्यन्तर्यामावग्रहान्पञ्चदशधे स्तोमं निरमिमीत पञ्चदशाद्बृहदशिति पञ्च-
 दशास्तोमावबृहत्पृष्ठं निरमिमीत ॥ ८ ॥ भरुद्वाज शुपिरिति । मनो वै भरुद्वाज
 ऋषिरुं बाजो यो वै मनो विभृतिं सोऽन्नं धाजं भरति तस्मान्नो भरुद्वाज ऋषिः
 मजापतिगृहीतया त्वयेति मजापतिमृष्टया त्वयेत्येतन्मनो गृह्णामि मजाभ्य इति म-
 नो दक्षिणतः प्रापादयत नानोपदधाति ये नानाकामा मनसि तांस्तदधाति सकृ-
 रसादपत्येकं तन्मनः करोत्यथ यज्ञाना सादयेन्मनो इ विच्छिन्त्यात्सैषा त्रिवृदि-
 ष्ठा तस्योक्तो ब्रह्मः ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

अथ पश्चात् । अथ पश्चाद्विश्वव्याचा इत्यसौ वाऽन्नादित्यो विश्वव्याचा
 यज्ञां ह्येष उदेत्युधेदधे सर्वं व्याचो भवति तद्यच्चमाह पश्चादिति तस्मादेतं मत्पञ्च-
 मेव एतत् परयान्तं चक्षुर्हादित्यो भूत्वा पश्चात्तस्थौ तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ १ ॥
 तस्य चक्षुर्वैश्वव्याचसमिति चक्षुस्तस्माद्रूपादित्याधिरमिमीति वर्षाश्चासृप्य इति वर्षा
 ऋतुं चक्षसो निरमिमीत जगती वापीति जगतो छन्दो वर्षाभ्य ऋतो निरमिमीत
 जगत्याऽष्टकसममिति जगत्ये छन्दसष्टकसमधे साम निरमिमीतऽनर्त्तमाच्छुक्र इ-
 त्यष्टकसमात्मनः शुक्रं ग्रहं निरमिमीत शुक्रात्सप्तदश इति शुक्राद्भृगुत्सप्तदशधे
 स्तोमं निरमिमीत सप्तदशाद्वैरूपमिति सप्तदशास्तोषाद्वैरूपं पूष्टं निरमिमीत ॥ २ ॥
 जम्बदग्निर्वापिरिति । चक्षुर्वै जम्बदग्निर्वापेर्देनेन जगत्पश्यत्यथो मनुते तस्माच्च-
 क्षुर्जम्बदग्निर्ऋषिः मजापतिगृहीतया त्वयेति मजापतिमृष्टया त्वयेतच्चक्षुर्गृह्णामि
 मजाभ्य इति चक्षुः पश्चात्प्रापादयत नानोपदधाति ये नानाकामारक्षसोपि तांस्त-
 दधाति सकृत्सादपत्येकं तच्चक्षुः करोत्यथ यज्ञाना सादयेन्मनो इ विच्छिन्त्यात्सैषा

वश दशोपदधाति । दशचरा निरादिषादु कृत्स्नमर्थं सर्वमेवास्मिन्नेतत्कृत्स्नमर्थं
 दधाति सर्वत उपदधाति सर्वत एवास्मिन्नेतत्कृत्स्नमर्थं दधाति ता हैता विराज
 एतान्प्राणान्विभ्रति यत्प्राणान्विभ्रति तस्मात्प्राणभूतः ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

तदाहुः । किं प्राणाः किं प्राणभूत इति प्राण एव प्राणा अङ्गानि प्राणभू-
 न्यङ्गानि हि प्राणान्विभ्रति प्राणास्त्वेव प्राणा अन्नं प्राणभूदन्नं हि प्राणा-
 निवधति ॥ १ ॥ तदाहुः । कथमस्यैताः सर्वाः प्राजापत्या भवन्तीति यदेव सर्वा-
 स्वाह प्रजापतिगृहीतया त्वयेत्येवमु हास्यैताः सर्वाः प्राजापत्या भवन्ति ॥ २ ॥
 तदाहुः । यद्ग्रहाय गृहीताय स्तुवतेऽय शश्वत्स्य कृत्स्नात्पुस्ताद्ग्रहाणामृचश्च
 सामानि चोपदधातीति सश्वत्स्य वै कर्मसोऽन्वाचितव्यश्चा वै प्रतिपदा ग्रहो
 गृह्यतऽश्च साम गीषते तदस्यैतद्यत्पुस्ताद्ग्रहाणामृचश्च सामानि चोपदधा-
 त्यथ यदुपरिष्ठाद्ग्रहाणां स्तुतशब्दे भवतस्तदस्यैतद्यदुपरिष्ठाद्ग्रहाणां
 स्तोमांश्च पृष्ठानि चोपदधाति ॥ ३ ॥ तदाहुः । यदेतत्संयथं सह कियते ग्रह-
 स्तोत्रं शस्त्रमथात्र ग्रहं चैव स्तोत्रं चोपदधाति कथमस्याश्नापि शस्त्रमुपहितं भव-
 तीति यद्वाव स्तोत्रं तच्छस्त्रं यामु खेव स्तुवते ता उऽएवानुशंसत्येवमु हास्या-
 नापि शस्त्रमुपहितं भवति ॥ ४ ॥ तदाहुः । यद्यथा पितुः पुत्रमेव त्रीणि मथमा-
 न्याह्य कृत्स्नाद्वक्तामयोः संक्रामतीति साम वाऽश्चयः एतिस्त्वन्नापि यथा पितुः
 पुत्रमेव भूपाण्या एतिथि मन्नं पुत्रं भूयात्तादृक्तत्वात्कृत्स्नाद्वक्तामयोः संक्रामति कृत्स्नादु
 निः स्रतनोतीति पितरं पुत्रं पौत्रं तांस्तत्संतनोति तस्मादु तेभ्य एक एव ददाति
 ॥ ५ ॥ तस्याः पुस्तादुपदधाति । ताः प्राणभूतोऽय याः पश्चात्तारचसुर्मृतस्ता
 अपानभूतोऽय या दक्षिणतस्ता मनोभूतस्ता उ व्यानभूतोऽय या उत्तरतस्ताः
 श्रोत्रभूतस्ता उदानभूतोऽय या मध्ये ता वाग्भूतस्ता उ समानभूतः ॥ ६ ॥ तद्
 ह चरकावर्षणः । अन्या एवापानभूतो व्यानभूत उदानभूतः समानभूतश्चक्षुर्भूतो
 मनोभूतः श्रोत्रभूतो वाग्भूत इत्युपदधाति न तथा कुर्यादत्पदैव रेचयम्यत्रोऽप्ये-
 तानि सर्वाणि रूपाण्युपधीयते ॥ ७ ॥ स वै पुस्तादुपधाय पश्चादुपदधाति ।
 प्राणो हापानो भूत्वाद्गुण्यमेभ्य इति संचरत्वपान उ ह प्राणो भूत्वाद्गुण्यमेभ्य
 इति संचरति तत्पुस्तादुपधाय पश्चादुपदधात्येतावेवैतत्प्राणौ संतनोति संदधाति
 तस्मादेतौ प्राणौ संतनौ मध्यहितौ ॥ ८ ॥ अथ दक्षिणत उपधायोत्तरत उप-
 दधाति । व्यानो होदानो भूत्वाद्गुण्यमेभ्य इति संचरत्वुदान उ ह व्यानो

भूत्वाङ्गुल्यग्रेभ्य इति संचरति तद्यदक्षिणत उपधापोत्तरत उपद धात्येतोयैवतत्प्राणौ
 संतनोति संदधाति तस्मादेतौ प्राणौ संततौ स० हितौ ॥ ९ ॥ अथ वा मध्यऽउपदधाति ।
 स प्राणस्तारेतः सिचोर्वेल्लघोपदधाति पृष्टयो वै रेतः सिचौ मध्यमु पृष्टपो मध्यत एवा-
 स्मिन्नेतत्प्राणं दधाति सर्वत उपदधाति सर्वत एवास्मिन्नेतत्प्राणं दधात्यथोऽएव०
 हैष गुहः प्राणः समन्तं नाभिं पर्येकनोऽनुचीरच तिरश्चीरचोपदधाति तस्मा-
 दिमेऽन्वञ्चरच तिर्यञ्चरचात्मन्प्राणाः स० स्पृष्टा उपदधाति प्राणानेवैतत्संतोति
 संदधाति तस्मादिमे प्राणाः संतताः स० हिताः ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ ॥

ता द्वेके पुरुषमुपाप्योपदधति । एष वै प्राणस्तमेता विभ्रति यत्प्राणं विभ्रति
 तस्मात्प्राणभूत इति न तथा कुर्यादपोऽहं प्राणो य एष विरिण्मयः पुरुषस्तस्य
 त्वयमात्मा यावदिदमभ्यषमग्निर्विहितस्तद्यद्वा स्यैता अङ्गं नाभिप्राणयुः प्राणो
 हास्य तदङ्गं नाभिप्राणयुः द्वौ वै प्राणोऽङ्गं नाभिप्राणोति शुष्यति वा वै तम्स्त्रायति
 वा तस्मादेना परिभ्रित्वेवोपाप्योपदध्यात्थ वा मध्यऽउपदधाति ताभिरस्यैष आ-
 त्मा पूरणस्तु उऽप्यैतस्माद्वनन्तर्हिताः ॥ ११ ॥ तदाहुः । यदयं पुरो भुवोऽयं दक्षिणा
 विश्वकर्मायं पराश्चाद्विश्वव्यचा इवमुत्तरास्त्वारियमुपरि प्रतिरिति सम्प्रति विशोऽभ्य-
 नूच्यन्त०ऽथ कस्मादेना अक्षयपादेशोपपदधातीति प्राणा वै प्राणभूतस्ता प० स० भ्रति
 विश उपदध्यात्प्रागप० हैवायं प्राणः संचरेत्थ यदेना एवमभ्यनूक्ताः सतीर-
 क्षयपादेशोपपदधाति तस्मादयं प्रागप० प्राणः सन्नक्षयया सर्वाययज्ञानि सर्वमात्मा-
 नमनुसंचरति ॥ १२ ॥ स एष पशुर्दग्निः । सोऽत्रैव सर्वः कृत्स्नः संस्कृतस्तस्य
 याः पुरस्तादुपदधाति तौ बाहूऽअथ याः परचाक्षे स्वधृवावथ या मध्यऽउपदधाति
 ॥ आत्मा ता रेतःसिचोर्वेल्लघोपदधाति पृष्टयो वै रेतः सिचौ मध्यमु पृष्टपो
 मध्यतो मध्यमात्मा सर्वत उपदधाति सर्वतो मध्यमात्मा ॥ १३ ॥ तदाहुः । यत्पूर्वे-
 पु गणेष्वेकैक० स्तोमेष्वेकैकं पृष्टमुपदधात्थ कस्मादथ द्वौ स्तोमी द्वे पृष्टेऽउपदधा-
 तीत्यात्मा वाऽअस्यैष आत्मानं तदङ्गानां ज्येष्ठं वरिष्ठं वीर्यवचमं करोति तस्माद-
 यमात्माङ्गानां ज्येष्ठो वरिष्ठो वीर्यवचमः ॥ १४ ॥ तदाहुः । कथमस्यैषोऽग्निः सर्वः
 कृत्स्न इष्टकायामिष्टकाया० संस्कृतो भवतीति मज्जा यजुरस्यीष्टका मा० स०
 सादनं त्वक्सूददोहा लोम पुरीपस्य यजुरञ्चं पुरीपमेवमु हास्यैषोऽग्निः सर्वः
 कृत्स्न इष्टकायामिष्टकाया० संस्कृतो भवति ॥ १५ ॥ स एष सार्वायुषोऽग्निः ।

स यो हेतुमेव सार्वाण्युपमग्निं वेद सर्वं हेतुपुरेति ॥ ६ ॥ अथातः समञ्च-
नप्रसारणस्यैव । संचितं हेतुं समञ्चनप्रसारणेनेत्यभिमृशन्ति पशुरेष यद-
गिनर्यदा वै पशुपशूनि सं च्छाञ्चति प्र च सारयत्यथ स तैर्वै कुरोति ॥ ७ ॥
संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि । इदावत्सरोऽसीद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि उपसस्ते
कल्पन्तामहोरात्रास्ते कल्पन्तामर्पमासास्ते कल्पन्तां प्रासास्ते कल्पन्तामृतवस्ते
कल्पन्ताथ संवत्सरोऽस्ते कल्पन्ताम् प्रेत्याऽप्यस्यै सं च्छाञ्च प्र च सारय मुपार्णचिदसि
तथा देवतयाश्चिरस्त्वधुवः सीवेति ॥ ८ ॥ अपि इ स्माह शाश्वतायनिः । स्फोटोर्द्वैकः
पक्षपोरुपशुश्रावतेनाभिमृष्टस्य तस्मादेनमेतेनाभ्येव पृथेति ॥ ९ ॥ अपि इ स्माह
स्वर्जिज्ञानजित् । नमजिज्ञा गान्धारः प्राणो वै समञ्चनप्रसारणं यस्मिन्वाऽ-
अहं प्राणो भवति तस्म च्छाञ्चति प्र च सारयति संचितमेवैवं वक्षिष्याव्यन्यात्त-
वस्मिन्प्राणं समञ्चनप्रसारणं दधाति तथा स च्छाञ्चति प्र च सारयतीति त-
द्वैव समञ्चनप्रसारणं यस्त तदुवाच राजन्पवनधुरिष त्वेव तदुवाच यन्नु शतं
कृत्वोऽथो सप्तं बह्निषादन्यन्युर्न वै तस्मिंश्चे प्राणं वष्युर्यो वाऽभ्यात्मप्राणः स
एव प्राणस्तत्प्राणमृत उपवधाति तदस्मिन्प्राणं समञ्चनप्रसारणं दधाति तथा
सं च्छाञ्चति प्र च सारयत्यथ लोकम्पूणेऽनुपदधात्यस्याथ सक्तयां तपोरुपुरि व-
श्वः पुरीषं निवपति तस्योपुरि युन्धुः ॥ १० ॥ आकाशम् ॥ ४ ॥ प्रथमोऽ-
ध्यायः ॥ [४९.] ॥

द्वितीयां चित्तिमुपदधाति । एतद्वै देवाः प्रथमां चित्तिं चित्त्वा समारोहमयं वै
लोकः प्रथमा चित्तिरिमेव तल्लोकं संस्कृत्य समारोहः ॥ १ ॥ तेऽनुवन् । चे-
तुपध्वाप्तिं चित्तिभिन्जतेति वाव तदनुवासीत ऊर्ध्वमिच्छतेति ते चेतुयमाना एतां
द्वितीयां चित्तिमपश्यन्तूर्ध्वं पृथिव्या अर्वाचीनमन्तरिक्षास्तेषामेषु लोकोऽधुव इ-
वमतिष्ठत इव मनस्यासीत् ॥ २ ॥ तेऽस्मिन्नावनुवन् । युवं वै प्रसृणो भिषजो
स्यो युवं न इमां द्वितीयां चित्तिमुपपत्तामिति किं नौ ततो भविष्यतीति युवमेव नोऽ-
स्याऽअग्निचित्तायाऽअध्वर्यु भविष्यथ इति तथेति तेभ्य एतामस्मिनो द्वितीयां
चित्तिमुपाधत्तां तस्मादाहुरस्मिन्नापेतु देवानामध्वर्युऽइति ॥ ३ ॥ स उपदधाति ।
धुरासीतर्ध्वपोनिर्धुवासीति यद्वै स्थिरं यत्प्रतिष्ठितं तदुपवमथ वाऽप्यपामेषु लोकोऽ-
धुव इवावतिष्ठत इव मनस्यासीत्तेनैतत्तियं धुवं कृत्वा प्रपथत्तां धुवं योतिमा-

सीद साधुयेति स्थिरं योनिमासीद साधुयेत्येतदुरव्यस्य केतुं प्रथमं जुषाणेत्ययं
 वाऽऽग्निरुत्पद्यस्तस्यैष प्रथमः केतुर्यत्प्रथमा चित्तिस्तं जुषाणेत्येतदश्विनाध्वर्यु सा-
 दयतामिह त्वेत्यश्विनौ बध्वर्युऽउपाधत्ताम् ॥ ४ ॥ कुलायिनी घृतवती पुरंधिदि-
 ति । कुलायमिव वै द्वितीया चितिः स्योने सीद मदनं पृथिव्या इति पृथिवी वै प्रथमा
 चित्तिस्तस्यै शिवे स्योने सीद मदनऽऽत्येतदाग्निं त्वा रुद्रा वसवो गृणन्त्वित्यंता-
 स्त्सर्वा देवता अभिगृणन्त्वित्येतदिमा ब्रह्म पीपिहि सौभगायेतीमा ब्रह्माव सौभगाये-
 त्येतदश्विनाध्वर्यु सादयतामिह त्वेत्यश्विनौ बध्वर्युऽउपाधत्ताम् ॥ ५ ॥ सैर्दृष्टैर्दृष्ट-
 पितेह सीदंति । स्येन वीर्येणेह सीदेत्येतदेवानाथ सुम्ने वृहते रुणायेति देवानाथ
 सुम्नाय महते रुणायेत्येतस्त्रितेष्वपि सुम्नवग्ना मुशेवेति यथा पिता पुत्राय स्योनुः
 मुशेन एवथ मुशेवैधीत्येतत्स्वावेशा तन्वा संविशस्वेत्यात्मा वै तनुस्वावेशोनात्मना
 संविशस्वेत्येतदश्विनाध्वर्यु सादयतामिह त्वेत्यश्विनौ बध्वर्युऽउपाधत्ताम् ॥ ६ ॥
 पृथिव्याः पुरीषमस्मीति । पृथिवी वै प्रथमा चित्तिस्तस्या एतत्पुरीषमिव यद्द्वितीयाप्सो
 नामेति रसा नामेत्येतत्तां त्वा विश्वेऽभ्यभिगृणन्तु देवा इति तां त्वा मर्षेऽभिगृणन्तु देवा
 इत्येतत्स्तोमपृष्ठा घृतवतीह सीदंति यान्त्स्तोमानस्यां वथस्थमानो भुवति तैरेषा
 स्तोमपृष्ठा मन्त्रावदस्मे द्रविणायत्रस्वेति मन्त्रावदस्मे द्रविणमुपयजस्वेत्येतदश्विना
 ध्वर्यु सादयतामिह त्वेत्यश्विनौ बध्वर्युऽउपाधत्ताम् ॥ ७ ॥ ता एता दिशः । तारेतः
 मिचावेल्लयोपदधातीमे वै देतः मिचावनपोस्तदिशो दधाति तस्मादनुयोर्दिशः
 सर्वत उपदधाति सर्वतस्तदिशो दधाति तस्मात्सर्वतो दिशः सर्वतः समीचीः
 सर्वतस्तत्समीचीर्दिशो दधाति तस्मात्सर्वतः समीच्यो दिशस्ता नानोपदधाति
 नाना सादयति नाना मृतदोहसाऽधिवदति नाना हि दिशः ॥ ८ ॥ अथ
 पञ्चमो दिश्यामुपदधाति । ऊर्ध्वो ह सा दिक्सा या सोर्ध्वा दिग्मो ह आद्वि-
 त्योऽमुमेवैतदादित्यमुपदधाति तामन्तरण दक्षिणां दिश्यामुपदधात्यमुं तदादित्य-
 मन्तरण दक्षिणां दिशं दधाति तस्मादेषोऽन्तरेण दक्षिणां दिशमेति ॥ ९ ॥
 अदित्यास्त्वा पृष्ठे सादयामीति । इयं वाऽऽदितिरस्यामेवैनमेतत्प्रतिष्ठायां प्राति-
 ष्ठापयत्यन्तारिक्षस्व धर्त्री विष्टम्भनी दिशामधिपती भुवनानामित्यन्तरिक्षस्य क्षेत्र-
 धर्त्री विष्टम्भनी दिशामधिपतिर्भुवनानामूर्मिर्द्रप्सोऽग्रयामस्मीति रसो वाऽऽग्नि-
 र्विश्वकर्मा तऽऽग्निरिति मन्त्रापतिर् विश्वकर्मा मन्त्रापतिस्तृतीयेतदश्विनाध्वर्यु
 सादयतामिह त्वेत्यश्विनौ बध्वर्युऽउपाधत्ताम् ॥ १० ॥ यद्देवेना आग्निनीरुप-

सर्वमभूतामश्विभ्यामेवाश्विनोऽस्त्रितिमनूपदधामहाऽऽति तेऽश्विभ्यामेवाश्विनोऽस्त्रि-
 तिमनूपादधत तस्मादेतामश्विनी चितिरित्याचक्षते तस्माद्यथैव पूर्वासांमुदक् एव-
 मेतासामश्विभ्यां देवाश्विनोऽस्त्रितिमनूपादधत ॥ ३ ॥ यदेव वैश्वदेवीरुपदधा-
 ति । ये वै ते द्विदे देवा एतां द्वितीयां चितिमपश्यन्ते तऽपतेन रसेनोपायस्त-
 ऽडपते तानेवैतद्वपदधाति ता एताः सर्वाः प्रजास्ता रेतः सिचांर्षेलयोपदधातीमेवै रेतः
 सिचावनयोस्तत्प्रजा दधाति तस्मादनयोः प्रजाः सर्वत उपदधाति सर्वतस्तत्प्रजा
 दधाति तस्मात्सर्वतः प्रजा विद्या अनूपदधाति दिक्षु तत्प्रजा दधाति तस्मात्सर्वाम्
 दिक्षु प्रजाः ॥ ४ ॥ यदेव वैश्वदेवीरुपदधाति । प्रजापतेर्विंशस्तारत्सर्वाः प्रजा मध्यत
 उदक्कामन्नेतस्या अपि योनेस्ता एनेपेत्स्मिन्नात्मनः प्रतिहिते प्रापयन्त ॥ ५ ॥
 स यः स प्रजापतिर्व्यस्येत्सत । अयमेव स योऽयमग्निश्चपितेऽय या अस्मा-
 त्ताः प्रजा मध्यत उदक्कामन्नेतास्ता वैश्वदेव्य उदक्कास्त्वदेता उपदधाति या एवा-
 स्मात्ता प्रजा मध्यत उदक्कामन्ता अस्मिन्नेतत्प्रपादयति रेतःसिचांर्षेलया पृष्टयो
 वै रेतः सिचा मध्यत पृष्टयो मध्यत एवास्मिन्नेताः प्रजाः प्रपादयति सर्वत उपद-
 धाति सर्वत एवास्मिन्नेताः प्रजाः प्रपादयति ॥ ६ ॥ यदेव वैश्वदेवीरुपदधाति । एतदे
 प्रजापतिरेतस्मिन्नात्मनः प्रति हितेऽकामयत् प्रजाः सजेय प्रजापेयेति सञ्जनुभिराग्निः
 प्राणैः संवत्सरेणाश्विभ्यां सयुग्भूत्वाः प्रजा प्राजनयत्यथैतद्यजमान एताभिर्दे-
 वताभिः सयुग्भूत्वाः प्रजाः प्राजनयति तस्मादु सर्वास्वेष सजुः-सजूरित्यनुवर्तते
 ॥ ७ ॥ सजूर्जनुभिरिति । तद्वत्प्राजनयद्वत्तुभिर्वै सयुग्भूत्वा प्राजनयत्सजूर्विधा-
 भिरित्यापो वै विधा अग्निर्हीदथै सर्वं विहितमग्निर्वै सयुग्भूत्वा प्राजनयत्सजूर्देवै-
 रिति तदेवान्प्राजनयद्यदेवा इत्याचक्षते सजूर्देवैर्वयोनाधैरिति प्राणा वै देवा वयो-
 नाधाः प्राणैर्हीदथै सर्वं वयुनं नद्धमयो बन्दाधैसि वै देवा वयोनाधाश्छन्दो-
 भिर्हीदथै सर्वं वयुनं नद्धं प्राणैर्वै सयुग्भूत्वा प्राजनयदन्तये त्वा वैश्वानरापेति
 संवत्सरो वाऽअग्निर्वैश्वानरः संवत्सरेण वै सयुग्भूत्वा प्राजनयदश्विनाध्वर्युं सा-
 दयतामिह त्वेत्साश्विभ्यां वै सयुग्भूत्वा प्राजनयत् ॥ ८ ॥ सजूर्जनुभिरिति दक्षि-
 णतः । तद्वत्प्राजनयत्सजूर्छैरिति पश्चात्तमुद्रान्प्राजनयत्सजूर्गादित्यैरित्युत्तरत
 स्तदादित्यान्प्राजनयत्सजूर्विश्वदेवैरित्युपरिष्ठात्तस्मिन्नेवान्प्राजनयत्ता वै समान-
 प्रभृतयः समानोदकां ज्ञाना मध्यतस्ता यत्समानप्रभृतयः समानोदकाः समानीभिर्हि
 देवताभिः पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्च सयुग्भूत्वा प्राजनयद्य यज्ञाना मध्यतोऽन्या अन्या
 हि प्रजा मध्यतः प्राजनयत् ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ६ ॥ [२. २.] ॥

अथ प्राणभूत उपदधाति । एतच्च देवा अमृवंश्चेत्यध्यामिति चित्तिमिच्छतेति वाव तदमृवस्ते चेतयमाना वायुमेव चित्तिमपश्यस्तामस्मिन्नदधुस्तथैवास्मिन्नपमेतदधाति ॥ १ ॥ प्राणभूत उपदधाति । प्राणो वै वायुर्वायुमेवास्मिन्नेतदधाति रेतः सिचोर्वेत्तयेमे वै रेतः सिचावनयोस्तद्वायुं दधाति तस्मादनयोर्वायुः सर्वत उपदधाति सर्वतस्तद्वायुं दधाति तस्मात्सर्वतो वायुः सर्वतः समीचीः सर्वतस्तत्सम्यक्त्वं वायुं दधाति तस्मात्सर्वतः सम्यक्भूत्वा सर्वाभ्यो दिग्भ्यो वाति विरया अनूपदधाति दिक्षु तद्वायुं दधाति तस्मात्सर्वासु दिक्षु वायुः ॥ २ ॥ एवेव प्राणभूत उपदधाति । आग्नेर्वै तत्प्रज्ञासु प्राणान्दधाति ता अनन्तर्हिता वैश्वदेवीभ्य उपदधात्यनन्तर्हितास्तत्प्रज्ञाभ्यः प्राणान्दधाति प्राणं मे पाषाणं मे पाहि व्यालं मे पाहि शुचुर्मंडकं विभाहि ओषं मे रलोकं पंचेतान्नेवास्वेतत्तत्तत्तान्माग्नान्दधाति ॥ ३ ॥ अथापस्या उपदधाति । एतच्च देवा अमृवंश्चेत्यध्यामिति चित्तिमिच्छतेति वाव तदमृवस्ते चेतयमाना वृष्टिमेव चित्तिमपश्यस्तामस्मिन्नदधुस्तथैवास्मिन्नपमेतदधाति ॥ ४ ॥ अपस्या उपदधाति । आपो वै वृष्टिर्वृष्टिमेवास्मिन्नेतदधाति रेतः सिचोर्वेत्तयेमे वै रेतः सिचावनयोस्तद्वृष्टिं दधाति तस्मादनयोर्वर्षति सर्वत उपदधाति सर्वतस्तद्वृष्टिं दधाति तस्मात्सर्वतो वर्षति सर्वतः समीचीः सर्वतस्तत्समीचीं वृष्टिं दधाति तस्मात्सर्वतः सम्यक्भूत्वा सर्वाभ्यो दिग्भ्यो वर्षति वायुभ्यो अनूपदधाति वायौ तद्वृष्टिं दधाति तस्मादा विश वायुरेति ता दिशं वृष्टिरेवेति ॥ ५ ॥ एवेवापस्या उपदधाति । एवेवैतत्प्राणेष्वपो दधाति ता अनन्तर्हिता प्राणभूदप्य उपदधात्यनन्तर्हितास्तत्प्राणभ्योऽप्यो दधात्यथोऽग्निं वाऽस्त्रापोऽनन्तर्हितं तत्प्राणभ्योऽन्नं दधात्यथः पित्र्योपथीर्मित्रं क्षिप्रदक्ष अनुप्यात्पाहि दिवो वृष्टिमेरयेत्यं ता एवैतेतत्कृत्वा अग्रे दधाति ॥ ६ ॥ अथ छन्दस्या उपदधाति । एतच्च देवा अमृवंश्चेत्यध्यामिति चित्तिमिच्छतेति वाव तदमृवस्ते चेतयमाना पशूनेव चित्तिमपश्यस्तामस्मिन्नदधुस्तथैवास्मिन्नपमेतदधाति ॥ ७ ॥ छन्दस्या उपदधाति । पशवो वै छन्दाधति पशूनेवास्मिन्नेतदधाति सर्वत उपदधाति सर्वतस्तत्पशून्दधाति तस्मात्सर्वतः पशवोऽपस्या अनूपदधात्यप्सु तत्पशून्प्रतिष्ठापयति तस्माद्यदावर्षत्यथ पशवः प्रतिष्ठन्ति ॥ ८ ॥ एवेव छन्दस्या उपदधाति । मन्त्रापतेर्विस्तृतात्पशव उदक्रामंश्छन्दाधति भूत्वा तान्नाययी छन्दो भूत्वा वयसाप्नोचद्यवायव्यामोदेतद्वि छन्द आशिष्ठश्च सा तद्वत्त्वा मन्त्रापतिरेतान्पशून्वयसाप्नोव ॥ ९ ॥ पूर्वा वय इति ।

प्रजापतिर्वै पूर्वा स वयोऽभवत्प्रजापतिश्छन्द इति प्रजापतिरेव छन्दोऽभवत् ॥ १० ॥
 क्षत्रं वय इति प्रजापतिर्वै क्षत्रं स वयोऽभवन्मयंदं छन्द इति यद्वाऽऽनिरुक्तं
 तन्मयंदमनिरुक्तं वै प्रजापतिः प्रजापतिरेव छन्दोऽभवत् ॥ ११ ॥ विष्टम्भो वय इति ।
 प्रजापतिर्वै विष्टम्भः स वयोऽभवत्प्रजापतिश्छन्द इति प्रजापतिर्वाऽऽधिपतिः प्र-
 जापतिरेव छन्दोऽभवत् ॥ १२ ॥ विश्वकर्मा वय इति । प्रजापतिर्वै विश्वकर्मा स-
 वयोऽभवत्परमेष्ठी छन्द इत्यापो वै प्रजापतिः परमेष्ठी ता हि परमे स्थाने तिष्ठ-
 न्ति प्रजापतिरेव परमेष्ठी छन्दोऽभवत् ॥ १३ ॥ तानि वाऽएतानि । चत्वारि
 वपाधेसि चत्वारि छन्दाधेसि तदष्टावष्टाचरा गायत्र्येवा वै सा गायत्री या तु-
 ञ्मत्वा प्रजापतिरेताम्पशून्वयसाम्नोत्तुस्पाज्जीर्णं पशु वयसास इत्यावक्षते तस्माद्
 सर्वास्वेव वयो वय इत्यनुवर्ततेऽयं येऽस्मात्ते पशव उदक्रामन्ते ते पुञ्चदशोचरे
 वयो वै पशवो वज्रः पञ्चदशस्तमाद्यस्य पशवो मयन्त्यपैव सा पाप्मानधे इते
 वज्रो वै तस्य पाप्मानमुपहन्ति तस्मात्तां कां च दिशं पशुमान्ते वज्राविहताधे वै
 साम्न्येति ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ७ [२. ३.]

वस्तो वय इति वस्तं वयसामोदिवलं छन्द इत्येकपदा वै विवलं छन्द ए-
 कपदा इ भूत्वाजा उच्चक्रमुः ॥ १ ॥ वृष्णिर्वय इति । वृष्णि वयसामोदिवलं
 छन्द इति द्विपदा वै विशालं छन्दो द्विपदा इ भूत्वा वय उच्चक्रमुः ॥ २ ॥
 पुरुषो वय इति । पुरुषं वयसाम्नोचन्द्रं छन्द इति पञ्चैवं तन्द्रं छन्दः
 पञ्चैव भूत्वा पुरुषा उच्चक्रमुः ॥ ३ ॥ व्याघ्रो वय इति । व्याघ्रं
 वयसाम्नोद्विनायुष्टं छन्द इति विण्ड्याऽऽनायुष्टं छन्दोऽन्नं वै विण्डन्नमन्ना
 युष्टं विराड्भूत्वा व्याघ्रा उच्चक्रमुः ॥ ४ ॥ सिधो वय इति । सिधेहं वयसा-
 मोच्चदिवश्छन्द इत्यतिच्छन्दा वै छदिवश्छन्दः सा हि सर्वाणि छन्दाधेसि
 आदृष्टपतिच्छन्दा इ भूत्वा सिधेहा उच्चक्रमुरयातो निरुक्तानेव पशून्निरु-
 क्तानि छन्दाधेस्युपदधाति ॥ ५ ॥ पशवावय इति । पशवाहं वयसामोद्विहती
 छन्द इति वृहती इ भूत्वा पशवाह उच्चक्रमुः ॥ ६ ॥ उक्षा वय इति । उक्षाणं व-
 यसाम्नोत्ककुच्छन्द इति ककुब्भ भूत्वोक्षाण उच्चक्रमुः ॥ ७ ॥ अथभो वय इति ।
 अथभं वयसाम्नोत्सतोवृहती छन्द इति सतोवृहती इ भूत्वोर्षभा उच्चक्रमुः ॥ ८ ॥
 अनहान्वय इति । अनहान्वयं वयसाम्नोत्पञ्चिच्छन्द इति पञ्चिर्भूत्वानहान्वय उच्चक्रमुः

॥ ६ ॥ वेनुर्वय इति । वेनुं वयसाप्नोञ्जगती छन्द इति जगती ह भूत्वा वेनुव
 उचक्रमुः ॥ १० ॥ ष्यीर्वय इति । ष्यविं वयसाप्नोस्त्रिष्टुप्छन्द इति त्रिष्टुभ
 भूत्वा ष्यवय उचक्रमुः ॥ ११ ॥ दित्यवाहवय इति । दित्यवाहं वयसाप्नोबिराट्
 छन्द इति बिराट् भूत्वा दित्यवाह उचक्रमुः ॥ १२ ॥ पञ्चाविर्वय इति । प-
 ञ्चाविं वयसाप्नोत्रायत्री छन्द इति त्रायत्री-ह भूत्वा पञ्चावय उचक्रमुः
 ॥ १३ ॥ त्रिवत्सो वय इति । त्रिवत्सं वयसाप्नोदुष्णिगछन्द इत्युष्णिग्य
 भूत्वा त्रिवत्सा उचक्रमुः ॥ १४ ॥ तुर्यवाहवय इति । तुर्यवाहं वयसाप्नोदतुष्टु-
 पछन्द इत्यनुष्टुभ भूत्वा तुर्यवाह उचक्रमुः ॥ १५ ॥ एते वै ते पशवः । यास्तु-
 ज्ञापतिर्वयसाप्नोत्स वै पशुं प्रथमपाशम वयोऽथ छन्दो वयसा च द्वेनाऽछन्दसा च
 परिगत्यात्मन्प्रथमात्मन्कुरुत तथैवैनानयमेतवयसा चैव छन्दसा च परिगत्यात्म-
 न्यत्तऽश्वात्मन्कुरुते ॥ १६ ॥ स एष पशुर्दग्निः । सोऽत्रैव सर्वः कृत्स्न संस्कृतस्त-
 स्य याः पुरस्तादुपदधाति शिरोऽस्य सा अथ या दक्षिणतुथोचरतुथ स आत्माय
 याः पश्चात्तुच्छम् ॥ १७ ॥ स वै पुरस्तादेवाग्रऽनुपदधाति । शिरो हि मयमं
 जायमानस्य जायतेऽथ दक्षिणतु उपधायोत्तरत उपदधाति सार्धमयमासा जाया-
 ताऽत्युथ पश्चात्तुच्छं घन्ततो जायमानस्य जायते ॥ १८ ॥ तथानि वर्षिष्ठानि
 छन्दाधेसि । ये स्थविष्ठाः पशवस्तान्मध्यऽनुपदधाति मध्यं तस्माति पशुं वारिष्ठं
 करोति तस्मान्मध्यं मृति पशुर्वरिष्ठोऽथ ये वीर्यवत्पः पशवस्तान्दक्षिणत उपदधा-
 ति दक्षिणं तर्धं पशोर्वीर्यवत्तरं करोति तस्मादक्षिणोऽर्थः पशोर्वीर्यवत्तरः ॥ १९ ॥
 पूर्वार्धं च जघनार्धं अग्निष्ठी करोति । पशुः प्राक्कृतस्तस्तेनैना अग्निष्ठा अथ यदिह
 दृशिष्ठान्पशूनुपदधाति तेनोऽपता अग्निष्ठाः पूर्वार्धं च तज्जघनार्धं च पशोऽग्निष्ठी
 करोति तस्मात्पूर्वार्धं जघनार्धं पशोऽग्निष्ठी तस्मात्पूर्वार्धेन च जघनार्धेन च पशु-
 रुच तिष्ठति मं च विशत्य लोकम्पृष्ठेऽनुपदधात्यस्याधे स्रज्यां तुधोरुपरि बन्धुः
 पुरीषं निवपाति तस्योपरि बन्धुः ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥ [१. ४.] द्वितीयो-
 ऽध्यायः ॥ [५०.] ॥ ॥

तृतीया चितिमुपदधाति । एतद्वै देवा द्वितीयां चितिं चित्वा समारोहन्-
 दर्धं पृथिव्या अर्धं चीनमन्तरिक्षात्तदेव तत्संस्कृत्य समारोहन् ॥ १ ॥ तेऽब्रुवन् ।
 चेतुध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवन्तु ऊर्ध्वमिच्छतेति ते चेतुयमाना

अन्तारिक्षमेव वृत्तीं तृतीयां चित्तिमपरयंस्तेभ्य एष लोकोऽच्छन्दयत् ॥ २ ॥ तदइन्द्रा-
ग्नीऽभ्यनुवत् । एवं न इमां तृतीयां चित्तिमुपपत्तामिति किं नौ ततो भविष्यतीति
युवमेव नः श्रेष्ठौ भविष्यथ इति तथेति तेभ्य एतामिन्द्राग्नी तृतीयां चित्तिमुपाध-
त्तां तुस्वादागुरिन्द्राग्नीऽएव देवानाथ श्रेष्ठ्याचित्ति ॥ ३ ॥ स वाऽइन्द्राग्निभ्यामुप-
दधाति । विश्वकर्मणा सादयतीन्द्राग्नी च वै विश्वकर्मा चैतां तृतीयां चित्तिमप-
रयंस्तस्मादिन्द्राग्निभ्यामुपदधाति विश्वकर्मणा सादयति ॥ ४ ॥ यद्वेवेन्द्राग्नि-
भ्यामुपदधाति । विश्वकर्मणा सादयति मजापतिं विस्रस्तं देवता आशाय ऋषुद-
क्षापंस्तस्येन्द्राग्नी च विश्वकर्मा च मध्यमाद्यातोत्कम्यातिष्ठन् ॥ ५ ॥ तानव-
धीत् । उप मेत मुति मऽएतद्धत्त येन मे यूयमुदकमिष्टेति किं नस्ततो भविष्यतीति
युष्मदेवत्पमेव मऽएतदात्मनो भविष्यतीति तथेति तदस्मिन्नेतदिन्द्राग्नी च, वि-
श्वकर्मा च प्रत्यदधुः ॥ ६ ॥ शतम् ४४०० ॥ ॥ तथैषा मध्यमाऽस्वयमातृण्या ।
एतदस्य तदात्मनस्तथ देतामत्रोपदधाति । यदेवास्वैपात्मनस्तदास्मिन्नेतस्मिन्नेति दधाति
तस्मादेतामत्रोपदधाति ॥ ७ ॥ इन्द्राग्नीऽअव्ययमानाम् । इदकां दृष्ट्वहत्तं युव-
मिति यथैव यमुस्तथा वन्धुः पृष्ठेन द्यावापृथिवीऽअन्तरिक्षं च विवाधसऽइति
पृष्ठेन देवा द्यावापृथिवीऽअन्तरिक्षं च विवाधते ॥ ८ ॥ विश्वकर्मा त्वा साद-
यतिश्च । विश्वकर्मा हेतां तृतीयां चित्तिमपरयदन्तरिक्षस्य पृष्ठे ऋषस्वतीं मय-
स्वतीमित्यन्तरिक्षस्य श्वेतपृष्ठं व्यचस्वत्प्रथस्वदन्तरिक्षं यच्छान्तरिक्षं, दृष्ट्वहान्-
रिक्षं मा दिष्टसीदित्वात्मानं यच्छात्मानं दृष्ट्वहान्तरिक्षं मा दिष्टसीदित्वेत्तत्
॥ ९ ॥ विश्वस्मै प्राणायानाया । व्यानायोदानायेति प्राणो वै स्वयमातृण्या
सर्वस्मांऽउ वाऽएतस्मै प्राणः प्रतिष्ठायै चरित्रायेतीमे वै लोकाः स्वयमातृण्या
इमऽउ लोकाः प्रतिष्ठा चरित्रं वायुश्चाग्निपास्त्रिति वायुश्चाग्निगोपापास्त्रित्येतन्मद्या
स्वस्त्येति महत्या स्वस्त्येत्येतच्छर्दिषा शंतमेनेति यच्छर्दिः शंतं तेनेत्येतस्मा-
दयित्वा सुददोहमाधिवदति तस्योक्तो वन्धुर्य माम गायावे तस्योपरि वन्धुः
॥ १० ॥ अग दिश्या उपदधाति । विशो वै दिश्या दिश एवैतदुपदधाति तस्या-
भिरदो वायुर्दिभिर्नन्तर्हिवाभिरुपैत्ता एतास्या एवै तदुपदधाति ता उऽएवामूः
पुरस्तादर्थस्तम्बं च लोमेष्टकाश्रोपदधात्यसौ वाऽआदित्य एता अमुं तदादित्यं
दिक्षध्यूहति दिक्षु चिनोति ता यत्तत्रैव स्युर्वर्दिर्वा तस्युर्वर्दिर्वा वाऽ-
एतद्योनेरग्निकर्म यत्पूरा पुष्करपर्णात्ता यत्तिहादृत्योपदधाति तदेना योनौ पुष्क-

रपणे प्रतिष्ठापयति तुषो हेता अपहिर्षा भवन्ति ता अनन्तर्हिताः स्वयमातृष्णाया
 उपदधात्यन्तरिक्षं वै मध्यमा स्वयमातृष्णानन्तर्हितास्तदन्तरिक्षादिशो दधात्पुत्ररा
 उत्तरास्तदन्तरिक्षादिशो दधाति रेतःसिचोर्वेलयेमे वै रेतःसिचावनपोस्तदिशो
 दधाति तस्मादवनपोदिशः सर्वत उपदधाति सर्वतस्तदिशो दधाति तस्मात्सर्वतो
 दिशः सर्वतः समीचीः सर्वतस्तत्समीचीदिशो दधाति तस्मात्सर्वतः समीच्यो दिशः
 ॥ ११ ॥ यदेव दिश्या उपदधानि । छन्दाधसि वै दिशो मायत्री वै प्राची विवि-
 प्रष्टुञ्जिणा जगती मतीच्यनुष्टुदीची पङ्क्तिरुर्ध्वा पञ्चो वै छन्दाधस्यन्तरिक्षं म-
 ध्यमा चित्तिरन्तरिक्षे तत्पञ्चदधाति तस्मादन्तरिक्षायतनाः पञ्चवः ॥ १२ ॥ यदेव दिश्या
 उपदधाति छन्दाधसि वै दिशः पञ्चो वै छन्दाधस्युर्ध्वं पञ्चो मध्यं मध्यमा चित्तिर्मध्य-
 तस्तद्वत् दधाति ता अनन्तर्हिताः स्वयमातृष्णायाऽऽपदधाति प्राणो वै स्वयमातृष्णान-
 न्तर्हितं तस्माणाऽऽपदधाति उत्तरं तस्माणादन्नं दधाति रेतः सिचोर्वेलया पृथ्व्यो
 वै रेतः सिचो मध्यमु पृथ्व्यो मध्यत एवास्मिन्नेतदन्नं दधाति सर्वत उपदधाति स-
 र्वत एवास्मिन्नेतदन्नं दधाति ॥ १३ ॥ राश्यसि प्राची विक् । विराटसि दक्षि-
 णा विवसत्रादसि मतीची दिक्स्वरादस्पृदीची दिग्धिपत्यसि बृहती दिगिति
 नामान्यासापेतानि नामग्राहमेवेना एतदुपदधाति तानानोपदधार्ति नाना सादयति
 नाना सूददोहसाधिवदति ता नाना दि दिशः ॥ १४ ॥ ग्राह्यम् ॥ १५ ॥ [३.१.]
 मध्यमः प्रपाठकः ॥ कण्विका संख्या ११५ ॥

अथ विश्वज्योतिषमुपदधाति । वायुर्वै मध्यमा विश्वज्योतिषां पुष्पान्तरिक्षलोके वि-
 ह्वं ज्योतिषां मेवैतदुपदधाति ता अनन्तर्हिता दिश्याभ्य उपदधाति दिक्षु तद्वायुं दधा-
 ति तस्मात्सर्वासु दिक्षु वायुः ॥ १ ॥ यदेव विश्वज्योतिषमुपदधाति प्रजा वै विश्वज्योतिः
 प्रजा देव विश्व ज्योतिः प्रजननमेवैतदुपदधाति ता अनन्तर्हिता दिश्याभ्य उपदधाति
 दिक्षु तत्प्रजा दधाति तस्मात्सर्वासु दिक्षु प्रजाः ॥ २ ॥ विश्वकर्मा रवा सादयति ।
 विश्वकर्मापेतानां तृतीया चित्तिप्रत्ययदन्तरिक्षस्य पृष्ठे ज्योतिष्मतीमित्यन्तरिक्षस्य
 अथ पृष्ठे ज्योतिष्मान्वायुः ॥ ३ ॥ विश्वस्यै प्राणायापानाय । व्यानायेति प्राणो
 वै विश्वज्योतिः सर्वस्माऽऽव बाऽऽपत्यै प्राणो विश्वं ज्योतिर्वैच्छेति सर्वं ज्योति-
 र्वैच्छेयेतजगद्युष्टधिपतिरिति वायुमेनास्या अधिपतिं करोति सादयित्वा सूददोह-
 साधिवदति तन्मोको वःसुः ॥ ४ ॥ अथऽर्तव्या उपदधाति अतएव एते ग्रहतज्या-

अतूनेवैतदुपदधाति नभश्च नभस्वथ वार्षिकावृतुऽइति नामनीऽएनयोरेते ना-
 मभ्यामेवैनेऽएतदुपदधाति द्वेऽऽष्टके भवतो द्वौ हि मासावृतुः सकृत्सादपत्येकं तद्वत्
 करोत्यवकामूपदधात्यवकाभिः प्रच्छादयत्यापो वा ऽग्र्यका अपस्तदेतस्मि-
 न्नृतौ दधाति तस्मादेतस्मिन्नृतौ भूयिष्ठं वर्षति ॥ ५ ॥ अथोत्तरे । इषधो-
 जेश्व शारदावृतुऽइति नामनीऽएनयोरेते नामभ्यामेवैनेऽएतदुपदधाति द्वेऽऽष्ट-
 के भवतो द्वौ हि मासावृतुः सकृत्सादपत्येकं तद्वत् करोत्यवकामूपदधात्यापो वाऽ
 अवका अपस्तदेतस्वर्तोः पुरस्तादधाति तस्मादेतस्वर्तोः पुरस्ताद्वर्षति मोषुरि-
 ष्वात्प्रच्छादयति तस्मान्न तथेवोपरिष्ठाद्वर्षति ॥ ६ ॥ तद्यदेता अत्रोपदधाति । सं-
 वत्सर एषोऽग्निरिषऽउ लोकाः सवत्सरस्तस्यान्तरिक्षमेव मध्यमा चितिरन्तरि-
 क्षमस्य वर्षाशरदावृतु तद्यदेता अत्रोपदधाति यदेवास्येता आत्मनस्तदास्मिन्नेतत्प्र-
 तिदधाति तस्मादेता अत्रोपदधाति ॥ ७ ॥ यदेवैता अत्रोपदधाति । प्रजापतिरेषोऽ-
 ग्निः संवत्सर उ प्रजापतिस्तस्य मध्यमेव मध्यमा चितर्मध्यमस्य वर्षाशरदावृतु
 तद्यदेता अत्रोपदधाति यदेवास्येता आत्मनस्तदास्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेता अ-
 त्रोपदधाति ॥ ८ ॥ ता वाऽएताः । चतस्र अतव्या मध्यमायां चिताऽवृषदधाति
 द्वे-वे-इतरासु चितिषु चतुष्पदा वै पशवाऽन्तरिक्षं मध्यमा चिविरन्तरिक्षे तत्पशू-
 न्दधाति तस्मादन्तरिक्षायतनाः पशवः ॥ ९ ॥ यदेव चतस्रः । चतुष्पदा वै पशवो-
 ऽन्न पशवो मध्य मध्यमा चितिर्मध्यतस्तदन्नं दधाति ॥ १० ॥ यदेव चतस्रः ।
 चतुरक्षर वाऽअन्तरिक्षं द्व्यक्षरा इतराद्विचतयस्तद्यावदन्तरिक्षं तावत्तद्व्याधोपदधा-
 ति ॥ ११ ॥ यदेव चतस्रः । पशुरेव यदग्निर्मध्यं तत्प्रति पशु वरिष्ठ करोति-त-
 स्मान्मध्य प्रति पशुरेविरिष्ठः ॥ १२ ॥ ता वाऽएताः । चतस्र अतव्यास्तार्सा विर-
 ङ्योतिः पञ्चमी पुञ्य दिव्यास्तद्वश-द्वशाक्षरा विरादन्नं विराग्न्यमध्य मध्यमा चि-
 विर्मध्यतस्तदन्नं दधाति ता अनन्तर्हिताः स्वयमावृण्णाया उपदधाति माणो वै स्व-
 यमावृण्णानन्तर्हितं तत्प्राणादन्नं दधात्युचरा उचरं तत्प्राणादन्नं दधाति ॥ १३ ॥
 अथ प्राणभूत उपदधाति । प्राणा वै प्राणभूत प्राणानेवैतदुपदधाति ता वृश
 भवान्ति वृश वै प्राणा पूर्वर्षिऽउपदधाति पुरस्ताद्धीमे प्राणा आयुर्मे पाहि ज्योतिर्मे
 यच्छेति प्राणो वै ज्योति प्राण मे यच्छेत्येवैतदाह ता अनन्तर्हिता अतव्याभ्य
 उपदधाति प्राणो वै वायुर्नृतुषु तद्वायुं प्रतिष्ठापयति ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम्
 ॥ १ ॥ [३, २] ॥

अथ छन्दस्या उपदधाति । पञ्चो वै छन्दाधस्यन्तरिक्षं मध्यमा चितिरन्त-
रिक्षे तत्पशुं दधाति तस्मादन्तरिक्षायतनाः पञ्चवः ॥ १ ॥ यदेव छन्दस्या उप-
दधाति । पञ्चो वै छन्दाधस्यन्नं पञ्चो मध्यं मध्यमा चितिर्मध्यतस्तदन्नं दधा-
ति ॥ २ ॥ ॥ द्वादश—द्वादशोपदधाति । द्वादशाक्षरा वै जगती पञ्चो
जगत्स्यन्तरिक्षं मध्यमा चितिरन्तरिक्षे तत्पशुं दधाति तस्मादन्तरिक्षायतनाः
पञ्चवः ॥ ३ ॥ यदेव द्वादश—द्वादश । द्वादशाक्षरा वै जगती पञ्चो वै जगत्स्यन्नं
पञ्चो मध्यं मध्यमा चितिर्मध्यतस्तदन्नं दधाति ता अनन्तर्हिताः पाणभृदथ
उपदधात्यनन्तर्हितं तत्पाणोभ्योऽन्नं दधात्युचरा उत्तरं तत्पाणोभ्योऽन्नं दधा-
ति ॥ ४ ॥ या छन्द इति । अयं वै लोको मायधं हि लोको, मितु—इव मया
छन्द इत्यन्तरिक्षलोको वै प्रमान्तरिक्षलोको अस्मान्लोकात्प्रमित—इव प्रतिमा छन्द
इत्यसौ वै लोकोः प्रतिमेष अन्तरिक्षलोके प्रतिमित—इवासीत्ययच्छन्द इत्यंमसी
व्यस्तपदेषु लोकेष्वन्नं तदधीवपोऽपो यदेभ्यो लोकेभ्योऽन्नं छवति तदसी
वपोऽथातो निरुक्तान्येव छन्दाधस्युपदधाति ॥ ५ ॥ पङ्क्तिरुच्छन्दः । उष्णिकच्छन्दो
पृथ्वी छन्दोऽनुपुच्छन्दो विराट् छन्दो गायत्री छन्दस्त्रिषुप्छन्दो जगती छन्द इत्ये
तानि निरुक्तानि विराट्छमानि छन्दाधस्युपदधाति पृथिवी छन्दोऽन्तरिक्षं छन्द
इति ग्रान्येतरेषुत्यानि छन्दाधसि तान्येवैतदुपदधात्यग्निर्देवता वातो देवतेत्येता वै
देवतारुच्छन्दाधसि तान्येवैतदुपदधाति ॥ ६ ॥ स वै निरुक्तानि चानिरुक्तानि
चोपदधाति । स यत्सुर्वाणि निरुक्तान्युपास्यन्तनद्वालयमभविष्यन्नेष्यत हाथ
यत्सुर्वाण्यनिरुक्तानि पशुऽन्नं हाथमभविष्यन्नेनदद्रस्यंश्चन निरुक्तानि चा-
निरुक्तानि चोपदधाति तस्मान्निरुक्तमन्नमद्यमानं न क्षीयते ॥ ७ ॥ तानि ब्रा-
ह्मणानि । ग्रीणि द्वादशान्युपदधाति तत्पद्मत्रिंशस्पदत्रिंशदक्षरा बृहस्पेपा वै
मा बृहती यां तुष्टेया अन्तरिक्षं बृहती तृतीया चित्तिष्पदयस्तस्याऽपतुस्यै देवा
सुक्षमाः ॥ ८ ॥ यदेवैता इष्टका उपदधाति । मज्जापतेर्विस्त्रस्तात्सुर्वाणि भूतानि
सुर्वा दिशोऽस्तु व्युदक्रामन् ॥ ९ ॥ स यः स मज्जापतिर्व्यस्यंश्चत । अयमेव स यो
ऽयमग्निश्चीयतेऽय ग्रान्यस्मात्तानि भूतानि व्युदक्रामन्नेवास्ता इष्टकास्वद्यदेता
उपदधाति ग्रान्येवास्मात्तानि भूतानि व्युदक्रामन्नेवास्मिन्नेतन्नेतिदधाति ॥ १० ॥
तथा दश प्रथमा उपदधाति । स चन्द्रमास्ता दश भवन्ति दशाक्षरा विराट्छन्दं
विराट्छन्दस्य चन्द्रमा अथ या उत्तराः पद्मत्रिंशदर्थमासाश्च ते मासाश्च चतुर्वि-

अशतिरर्धमासा द्वादश मासाश्चन्द्रमासैः संवत्सरः सर्वाणि भूतानि ॥ ११ ॥ तं
यत्र देवाः समस्कुर्वन् । तदस्मिन्नेतानि सर्वाणि भूतानि मध्यतोऽद्भुस्तथैवास्मिन्
यमेतद्वधानि ता अन्तर्हिता अतन्व्याभ्य उपदधात्युतुषु तत्सर्वाणि भूतानि प्रति-
ष्ठापयति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [३. ३.] ॥

अथ बालसिन्ध्या उपदधाति । माणा वै बालसिन्ध्याः प्राणान्ने-
वैतदुपदधाति ता यद्बालसिन्ध्या नाम यद्वाऽऽर्च्यरपोरसम्भिन्नं भवति
खिल इति वै तत्राचक्षते बालमात्राद् हेमे प्राणा अस्मिन्नास्ते यद्बालमात्रा-
वसम्भिन्नास्तस्माद्बालसिन्ध्याः ॥ १ ॥ स वै सप्त पुरस्तादुपदधाति । सप्त प-
ञ्चाशत्याः सप्त पुरस्तादुपदधाति यऽऽर्च्येमे सप्त पुरस्तात्माणास्तानस्मिन्नेतद्वधाति
॥ २ ॥ अथ याः सप्त पञ्चाद । एषा मेवैतत्प्राणानापेतान्प्राणान्प्रतिमतीन्करोति
तस्माद्यदेभिरुग्रमृत्ति तदन्तेत्येति ॥ ३ ॥ यदेव सप्त पुरस्तादुपदधाति । सप्त वा-
ऽऽर्च्येमे पुरस्तात्माणाश्चत्वारि दोषाह्वानि शिरो ग्रीवा यदूर्ध्वं नाभेस्तत्सप्तमप्रेऽङ्गे
हि माण एते वै सप्त पुरस्तात्माणास्तानस्मिन्नेतद्वधाति ॥ ४ ॥ अथ याः सप्त
पञ्चाद । सप्त वाऽऽर्च्येमे पश्चात्माणाश्चत्वार्यूर्ध्वग्रीवानि वै प्रतिष्ठे यद्व्याङ्गनाभेस्तत्स-
प्तमप्रेऽङ्गे हि माण एते वै सप्तपश्चात्माणास्तानस्मिन्नेतद्वधाति ॥ ५ ॥ मूर्धासि-
राद् । ध्रुवासि धरुणा ध्रुव्यसि धरणीयन्त्री रादयन्त्यसि यमनी ध्रुवासि धरित्रीत्ये-
तान्नेवास्मिन्नेतद्भुवन्प्राणान्यच्छति ॥ ६ ॥ यदेव बालसिन्ध्या उपदधाति ।
एतद्यै देवा बालसिन्ध्याभिरुर्वेमोल्लोकान्स्मयति तत्त्वोर्ध्वान्मुतश्चावर्षस्तथैतद्य-
जमानो बालसिन्ध्याभिरुर्वेमोल्लोकान्स्मयति तत्त्वोर्ध्वान्मुतश्चावर्षः ॥ ७ ॥ मूर्धासि
राद्वितीमं लोकमरोहन् । ध्रुवासि धरुणेत्यन्तरिक्षलोके ध्रुव्यसि धरणीत्यग्रे लो-
कमायुपे स्वा वृक्षेस्त्वा कृष्ये त्वा जेमाय त्योति चत्वारश्चतुष्पादाः पशवोऽन्नं पशु-
वस्तुऽपतैश्चतुर्भिश्चतुष्पादैः पशुभिरितेनान्नेनामुष्मिन्लोके मृत्यतिष्ठत्यथैतद्यजमान
एतैश्चतुर्भिश्चतुष्पादैः पशुभिरितेनान्नेनामुष्मिन्लोके मृत्तिनिष्ठति ॥ ८ ॥ स स पुरा-
ङ्गिव रोह । इयम् वै प्रतिष्ठा ते देवा इमां प्रतिष्ठापयि मृत्यायस्तथैतद्यजमान
इमां प्रतिष्ठामधिप्रत्येति ॥ ९ ॥ यन्त्री राद्वितीयं लोकमरोहन् । यन्त्यसि यम-
नीत्यन्तरिक्षलोके ध्रुवासि धरित्रीतीमं लोकमपि त्वोर्जे त्वा रये त्वा पोषाय
त्येति चत्वारश्चतुष्पादाः पशवोऽन्नं पशुवस्तुऽपतैश्चतुर्भिश्चतुष्पादैः पशुभिरिते-

नास्मिन्लोके प्रत्यतिमुंस्तैवेतद्यजमान एतैश्चतुर्भिश्चतुष्पादैः पशुभिरेतेनान्ने-
 नास्मिन्लोके प्रतितिष्ठति ॥ १० ॥ अथातः संस्कृतिरेव । या अपूरेकादशेष्टका
 उपपन्नाति योऽसौ प्रथमोऽनुवाकस्तदन्तरिक्षे स आत्मा तद्यत्ता एकादश भव-
 न्त्येकादशाक्षरा वै त्रिष्टुप्त्रिष्टुभमन्तरिक्षमथ या चचराः पष्टिः स वायुः स मजापतिः
 सोऽग्निः ता यजमानः ॥ ११ ॥ तद्याः पुरस्तादुपपन्नाति । शिरोऽस्य तास्ता दृश
 भवन्ति दृश वै प्राणा उ वै शिरः पूर्वार्धेऽनुपपन्नाति पुरस्ताद्दीदधे शिरः ॥ १२ ॥
 अथ याः दक्षिणतः । यदूर्ध्वं मध्यादवाचीनधे शीर्ष्वास्तदस्य ता अथ याः प-
 श्याद्यदूर्ध्वं मोक्षेष्टायाऽअवाचीनं मध्यास्तदस्य ताः प्रतिष्ठेवोचरतः ॥ १३ ॥ तद्याः
 सप्त पुरस्ताद्वातविक्रपा उपपन्नाति । यऽप्येमे सप्त पुरस्तात्प्राणास्तानभिन्नेतु-
 दधाति ता अनुन्तर्हिता एताभ्यो दशभ्य उपपन्नास्त्यनुन्तर्हितास्तुच्छीर्ष्वाः प्राणान्द-
 धाति ॥ १४ ॥ अथ याः सप्त पश्चात् । यऽप्येमे सप्त पश्चात्प्राणास्तानभिन्नेतुद-
 धाति ता अनुन्तर्हिता एताभ्यो द्वादशभ्य उपपन्नास्त्यनुन्तर्हितास्तदात्मनः प्राणान्दधाति
 स एष वायुः मजापतिरस्मिन्त्रेष्टुभेऽन्तरिक्षे समन्तं पर्यचनंस्तद्यस्तृतीया चित्तिमु-
 पपन्नाति वायुं वै तदन्तरिक्षं च संस्कृत्योऽपपद्येऽथ लोकम्पृष्ठेऽनुपपन्नात्यस्याथ
 अस्यां तपोरूपि वृन्दुः पुरीषं निवपति तस्योपुलि वृन्दुः ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥
 ॥ १ ॥ [१. ४.] तृतीयोऽध्यायः ॥ [५१] ॥

चतुर्थी चित्तिमुपपन्नाति । एतद्वै देवास्तृतीया चित्तिं चित्त्वा समारोहन्तन्तरि-
 क्षं वै तृतीया चित्तिरन्तरिक्षमेव तत्संस्कृत्य समारोहन् ॥ १ ॥ तेऽब्रुवन् । चेतप-
 भवमिति चित्तिमिच्छतां वाव तदमुवान्ति कर्षमिच्छतेति ते चेतयमाना एतां च-
 तुर्थी चित्तिमपदपन्त्यदूर्ध्वमन्तरिक्षादवाचीनं दिवस्तेषामेष लोकोऽधुव—इवामति-
 धित—इव पुनस्यासीत् ॥ २ ॥ ते ब्रह्माब्रुवन् । त्वामिहोपदधामहाऽइति किं मे
 ततो भविष्यतीति त्वमेव नः श्रेष्ठं भविष्यसीति तथेति तेऽत्र ब्रह्मापादधत तस्मा-
 दाहुर्ब्रह्मैव देवानाथ श्रेष्ठमिति तदेतया वै चतुर्था चित्तेमे यावापृथिवी विष्टब्धे
 ब्रह्म वै चतुर्थी चित्तिस्तस्मादाहुर्ब्रह्मणा यावापृथिवी विष्टब्धेऽइति स्तोमानुपपन्नाति
 प्राणा वै स्तोमाः प्राणा उ वै ब्रह्म ब्रह्मैवैवदुपपन्नाति ॥ ३ ॥ एतेव स्तोमानुप-
 धाति । एतद्वै देवाः मजापतिमश्रुवस्त्वामिहोपदधामहाऽइति तथेति स वै नाब्रवी-
 किं मे ततो भविष्यतीति एतद् इ किं च मजापतिर्देवेष्वपि किमस्याकं ततो भवि-

ध्यतीत्येवोचुस्तस्माद् दैत्याः स्मिता एतेष्विच्छते । क्रिमस्माकं ततो भविष्यतीत्येवाहु-
 रथ यत्पन्नाः पितरि तथेत्येवाहैवथ हि तद्वये मज्जापतिश्च देवाश्च समवदन्त स्तो-
 मानुपदधाति प्राणा वै स्तोमाः प्राणा उ वै मज्जापतिः मज्जापतिमेवैतदुपदधाति ॥४॥
 यद्वेव स्तोमानुपदधाति । ये वै ते प्राणा अथ एतां चतुर्थीं ज्ञातुमपश्यन्ते त-
 एतेन रसेनोपायंस्तुऽएते तु नेवैतदुपदधाति स्तोमानुपदधाति प्राणा वै स्तोमाः
 प्राणा उ वाऽअथ अपीनर्वैतदुपदधाति ॥ ५ ॥ यद्वेव स्तोमानुपदधाति । मज्जा-
 पतिं विस्मस्तं देवता आदाय अमुदकामस्तस्य युद्धं मध्यादर्वाचीनं शीर्ष्णास्तु-
 वस्य वायुरादापोत्क्रम्यानिष्ठदेवताश्च भूत्वा संवत्सररूपाणि च ॥६॥ तमववर्त्त ।
 छप मेहि प्रति मएतदेहि येन मे स्वमुदकमीरिति क्रि मे ततो भविष्यतीति त्वे-
 वरूपमेव मएतदात्मनो भविष्यतीति तथेति तदस्मिन्नेतद्वायुः प्रत्यदधात् ॥ ७ ॥
 तथा एतां अष्टादश मयमाः । एतदस्य तदात्मनस्तददेता अत्रोपदधाति यदेवा-
 स्येता आत्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेता अत्रोपदधाति स्तोमानुपदधाति
 प्राणा वै स्तोमाः प्राणा उ वै वायुर्वायुमेवैतदुपदधाति ॥८॥ स पुरस्तादुपदधाति ।
 आशुस्त्रिद्विदिति य एव त्रिवृत्स्तोमस्तं तदुपदधाति तद्यत्तमाहाशुरित्येव हि स्तोमा-
 नामाशिष्ठोऽथो वायुर्वाऽआशुस्त्रिद्वत्स एषु त्रिषु लोकेषु वर्तते तद्यत्तमाहाशुरित्येव
 हि सर्वेषां भूतानामाशिष्ठो वायुर्ह भूत्वा पुरस्तात्तस्यौ तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥९॥
 भान्तः पञ्चदश इति । य एव पञ्चदश स्तोमस्तं तदुपदधाति तद्यत्तमाह भान्त इति
 चतुरो वै भान्तो ब्रह्मः पञ्चदशोऽथो चन्द्रमा वै भान्तः पञ्चदशः स च पञ्चवशा-
 दान्यापूर्यते पञ्चवशापचीयंतं तद्यत्तमाह भान्त इति भाति हि चन्द्रमाश्चन्द्रमाह
 भूत्वा दक्षिणतस्तस्यौ तदेव तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥१०॥ व्योमा सप्तदश इति ।
 य एव सप्तदश स्तोमस्तं तदुपदधाति तद्यत्तमाह व्योमेति मज्जापतिर्वै व्योमा म-
 ज्जापतिः सप्तदशोऽथो संवत्सरो वाव व्योमा सप्तदशस्तस्य द्वादश मासाः पञ्च-
 र्त्तवत्यत्तमाह व्योमेति व्योमा हि संवत्सरः सवत्सरो ह भूत्वात्तरतस्तस्यौ तदेव
 तद्रूपमुपदधाति ॥११॥ धरुण एकविंश इति । य एवैकविंश स्तोमस्तं तदुपद-
 धाति तद्यत्तमाह धरुण इति मतिष्ठा वै धरुणः मतिष्ठैकविंशोऽथोऽग्रसौ वाऽ
 आदित्यो धरुण एकविंशस्तस्य द्वादश मासाः पञ्चवर्त्तवत्य इमे लोका अ-
 सावेवादित्यो धरुण एकविंशस्तद्यत्तमाह धरुण इति यदा ऋग्वेपोऽस्तमेत्यथेदं
 सर्वं धियतऽआदित्यो ह भूत्वा पञ्चात्तस्यौ तदेव तद्रूपमुपदधात्यथ संवत्सररू-

पाण्युपदधाति ॥ १२ ॥ प्रतूर्तिरष्टादश इति । य एवाष्टादश स्तोमस्तं तदुपधा-
त्यथो संवत्सरो वाव प्रतूर्तिरष्टादशस्तस्य द्वादश मासाः पञ्चर्तवः संवत्सरे एव
प्रतूर्तिरष्टादशस्तद्यत्तमाह प्रतूर्तिरिति संवत्सरो हि सर्वाणि भूतानि प्रतिरुति तदेव
तद्रूपमुपदधाति ॥ १३ ॥ तृपो नवदश इति । य एव नव दश स्तोमस्तं तदुप-
धात्यथो संवत्सरो वाव तृपो नवदशस्तस्य द्वादश मासाः पटुतवः संवत्सरे एव
तृपो नवदशस्तद्यत्तमाह तृप इति संवत्सरो हि सर्वाणि भूतानि तृपति तदेव त-
द्रूपमुपदधाति ॥ १४ ॥ अर्धवर्तः सविधश इति । य एव सविधश स्तोमस्तं
तदुपदधात्यथो संवत्सरो द्वादशमासाः सप्तर्तवः संवत्सरे एव
सर्ववर्तः सविधशस्तद्यत्तमाह अर्धवर्त इति संवत्सरो हि सर्वाणि भूता-
न्वर्धवर्तते तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ १५ ॥ वृचो द्वाविधश इति । य एव द्वा-
विधश स्तोमस्तं तदुपदधात्यथो संवत्सरो वाव वृचो द्वाविधशस्तस्य द्वादश
मासाः सप्तर्तवो द्वेऽमहोरात्रे संवत्सरे एव वृचो द्वाविधशस्तद्यत्तमाह वृच इति
संवत्सरो हि सर्वेषां भूतानां वर्चस्वितमस्तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ १६ ॥ सम्भरण
स्त्रयोविधश इति । य एव त्रयोविधश स्तोमस्तं तदुपदधात्यथो संवत्सरो वाव स-
म्भरणस्त्रयोविधशस्तस्य त्रयोदश मासाः सप्तर्तवो द्वेऽमहोरात्रे संवत्सरे एव स-
म्भरणस्त्रयोविधशस्तद्यत्तमाह सम्भरण इति संवत्सरो हि सर्वाणि भूतानि सम्भृ-
तस्तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ १७ ॥ योनिश्चतुर्विधश इति । य एव चतुर्विधश स्तोमस्तं
तदुपदधात्यथो संवत्सरो वाव योनिश्चतुर्विधशस्तस्य चतुर्विधशतिरर्धमासास्त-
द्यत्तमाह योनिश्चिति संवत्सरो हि सर्वेषां भूतानां योनिस्तदेव तद्रूपमुपदधाति
॥ १८ ॥ गर्भाः पञ्चविधश इति । य एव पञ्चविधश स्तोमस्तं तदुपदधात्यथो
संवत्सरो वाव गर्भाः पञ्चविधशस्तस्य चतुर्विधशतिरर्धमासाः संवत्सरे एव गर्भाः
पञ्चविधशस्तद्यत्तमाह गर्भा इति संवत्सरो ह त्रयोदशो मासो गर्भो भूत्वर्जन्म-
विशति तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ १९ ॥ ज्योतिष्मिणव इति । य एव त्रिणव स्तो-
मस्तं तदुपदधाति तद्यत्तमाहौन इति वज्रो वाऽज्योजो वज्रजिण्वोऽथो संवत्सरो
वाऽज्योनिष्मिणवस्तस्य चतुर्विधशतिरर्धमासाः द्वेऽमहोरात्रे संवत्सरे एवौनिष्मिण-
वस्तद्यत्तमाहौन इति संवत्सरो हि सर्वेषां भूतानामौनिष्ठितमस्तदेव तद्रूपमुपदधा-
ति ॥ २० ॥ क्रतुरेकाविधश इति । य एवैकाविधश स्तोमस्तं तदुपदधात्यथो सं-
वत्सरो वाव क्रतुरेकाविधशस्तस्य चतुर्विधशतिरर्धमासाः पटुतवः संवत्सरे एव

ऋतुरेकत्रिंशस्तथचमाह ऋतुरिति संवत्सरो हि सर्वाणि भूतानि करोति तदेव
तद्रूपमुपदधाति ॥ २१ ॥ मतिष्ठा त्रयस्त्रिंश इति । य एव त्रयस्त्रिंश स्तोमस्तं
तद्रूपमुपदधाति तथचमाह मतिष्ठेति मतिष्ठा द्वि त्रयस्त्रिंशोऽथो संवत्सरो वाव म-
तिष्ठा त्रयस्त्रिंशस्तस्य चतुर्विंशतिरर्धमासाः पट्टतुवो द्वेऽध्वहोरात्रे संवत्सर एव
मतिष्ठा त्रयस्त्रिंशस्तथचमाह मतिष्ठेति संवत्सरो हि सर्वेषां भूतानां मतिष्ठा तु-
देव तद्रूपमुपदधाति ॥ २२ ॥ ग्रध्नस्य विष्टपं चतुस्त्रिंश इति । य एव चतुस्त्रिंश
श स्तोमस्तं तद्रूपमुपदधात्यथो संवत्सरो वाव ग्रध्नस्य विष्टपं चतुस्त्रिंशस्तस्य च-
तुर्विंशतिरर्धमासाः सप्तर्तुवो द्वेऽध्वहोरात्रे संवत्सर एव ग्रध्नस्य विष्टपं चतुस्त्रिं-
शस्तथचमाह ग्रध्नस्य विष्टपमिति स्वाराज्यं वै ग्रध्नस्य विष्टपं स्वाराज्यं च-
तुस्त्रिंशस्तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ २३ ॥ नाकः पद्मत्रिंश इति । य एव पद्मत्रिंश
श स्तोमस्तं तद्रूपमुपदधात्यथो संवत्सरो वाव नाकः पद्मत्रिंशस्तस्य चतुर्विंशतिर-
र्धमासा द्वादश मासास्तथचमाह नाक इति न हि तत्र गताय कस्यै चनाकं भव-
त्यथो संवत्सरो वाव नाकः संवत्सरः स्वर्गो लोकस्तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ २४ ॥
विब्रतोऽष्टाचत्वारिंश इति । य पुवाष्टाचत्वारिंश स्तोमस्तं तद्रूपमुपदधात्यथो सं-
वत्सरो वाव विब्रतोऽष्टाचत्वारिंशस्तस्य पुड्विंशतिरर्धमासाः सप्तर्तुवो द्वेऽध्वहोरात्रे
सप्तर्तुवो द्वेऽध्वहोरात्रे तथचमाह विवर्त इति संवत्सरादि सर्वाणि भूतानि विव-
र्तन्ते तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ २५ ॥ धर्त्रे चतुष्टोम इति । य एव चतुष्टोम स्तो-
मस्तं तद्रूपमुपदधाति तथचमाह धर्त्रमिति मतिष्ठा वै धर्त्रे मतिष्ठा चतुष्टोमोऽथो
वायुर्वाव धर्त्रे चतुष्टोमः स आग्निश्चतसृभिर्दिग्भिः स्तुते तथचमाह धर्त्रमिति मतिष्ठा
वै धर्त्रे वायुर्वाव सर्वेषां भूतानां मतिष्ठा तदेव तद्रूपमुपदधाति स वै वायुमेव प्रथम-
मुपदधाति वायुमुत्तमं वायुनैव तदेतानि सर्वाणि भूतान्युपयुतः परिरुह्याति ॥ २६ ॥
ता वाऽपुताः । अष्टादशेष्टका उपदधाति । तौ द्वौ त्रिवृतौ प्राणो वै त्रिवृत्वायुर्वा
प्राणो वायुरेवा चितिः ॥ २७ ॥ यज्वेनाष्टादश । अष्टादशो वै संवत्सरो द्वादश
मासाः पञ्चर्तुवः संवत्सर एव प्रजापतिरष्टादशः प्रजापतिरग्निर्वायानग्निर्वाय-
स्यस्य मात्रा त्रयस्तत्कृत्वोपदधाति ॥ २८ ॥ आक्षयम् ॥ ४ ॥ [४. १.] ॥

अथ स्पृत उपदधाति । एतस्मै प्रजापतिरेतस्मिन्नात्मनः प्रतिहिते सर्वाणि
भूतानि गृह्यभवत्तान्यस्य गृह्येऽप्येव सन्ति पाप्मा मृत्युरष्टादश ॥ १ ॥ स देवा-

नब्रवीद ॥ युष्माभिः मृश्यानि सर्वाणि भूतानि पाप्मनो मृत्यो स्पृणवान्नाति किं
 नस्तुतो भविष्यतीति वृणीध्वमित्यत्रवाचं भागो नोऽस्त्वित्येकेऽमुत्राधिपत्यं
 नोऽस्त्वित्येके स भागमेकैभ्यः कृत्वाधिपत्यमेकैभ्यः सर्वाणि भूतानि पाप्मनो
 मृत्योरस्पृणोऽयदस्पृणोऽस्त्यस्तस्पृतस्त्यैवैतद्यजमानो भागमेकैभ्यः कृत्वाधिपत्यमे
 कैभ्यः सर्वाणिभूतानि पाप्मनो मृत्यो स्पृणोति तस्मादु सर्वास्तेऽसृताः सृता-
 मिदमुवर्तते ॥ २ ॥ अग्नेर्भागोऽसि । दीक्षाया आधिपत्यमिति वार्षं दीक्षाग्रये
 भागं कृत्वा वाचऽआधिपत्यमकरोद्वस्रस्पृतं त्रिवृत्ततोम इति वृक्ष मज्जानां
 त्रिवृता स्तोमेन पाप्मना मृत्योरस्पृणोत् ॥ ३ ॥ इन्द्रस्य भागोऽसि । विष्णोरा-
 धिपत्यमिर्तन्द्राय भागं कृत्वा विष्णवऽआधिपत्यमकरोत्तत्रऽ सृते पञ्चदश
 स्तोम इति तत्रं मज्जानां पञ्चदशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ ४ ॥
 नृचक्षसां भागोऽसि । धातुराधिपत्यामिति देवा वै नृचक्षसो देवेभ्यो भागं कृत्वा
 धातुऽआधिपत्यमकरोत्तत्रऽ सृते सप्तदश स्तोम इति त्रिदशे जनित्रं त्रिंशं
 मज्जानां सप्तदशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ ५ ॥ विवृत्य भागोऽसि ।
 वृक्षस्याधिपत्यामिति माणो वै मित्रोऽपानो वरुणः प्राजाय भागं कृत्वापानाया-
 धिपत्यमकरोदिवो बुध्निरात् सृते एकविंश स्तोम इति वृष्टिं च वार्तं च मज्जानामे-
 कविंशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ ६ ॥ वसूनां भागोऽसि । रुद्रा-
 णामाधिपत्यामिति वसुभ्यो भागं कृत्वा रुद्रेभ्य आधिपत्यमकरोत्तुप्पात्सृते
 चतुर्विंश स्तोम इति चतुप्पात्सृतां चतुर्विंशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृ-
 णोत् ॥ ७ ॥ आदिस्थानां भागोऽसि । मरुतामाधिपत्यामित्यादित्येभ्यो भागं
 कृत्वा मरुद्रच आधिपत्यमकरोत्तर्भा सृताः पञ्चाविंश स्तोम इति गर्भान्प-
 ज्ञानां पञ्चाविंशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ ८ ॥ आदित्यै भागो-
 ऽसि । पूष्ण आधिपत्यामितीयं वाऽआदितिरस्यै भागं कृत्वा पूष्णऽआधिपत्यम-
 करोद्वेन सृते त्रिणव स्तोम इत्येनः मज्जानां त्रिणवेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्यो-
 रस्पृणोत् ॥ ९ ॥ देवस्य सवितुर्भागोऽसि । बृहस्पतेराधिपत्यामिति देवाय
 सवित्रे भागं कृत्वा बृहस्पतयऽआधिपत्यमकरोत्तमयीचीर्दिश सृताश्चतुष्टोम स्तोम
 इति सर्वा दिशः मज्जानां चतुष्टोमेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ १० ॥
 यवानां भागोऽसि । अयवानायाधिपत्यामिति पूर्वपक्षा वै यवा अपरपक्षा अयवास्ते
 हीदधेऽस्ययुक्ते चायुक्ते च पूर्वपक्षेभ्यो भागं कृत्वापरपक्षेभ्य आधिपत्यमकरोत्तत्रऽ

स्पृताश्चतुश्चत्वारिंशेऽश स्तोम इति सर्वाः प्रज्ञाश्चतुश्चत्वारिंशेऽशेन स्तोमेन
 पान्मनो मृत्योरस्पृणोव ॥ ११ ॥ अष्टाणां भागोऽसि । विश्वेषां देवानामाधि-
 पत्यमितृभुभ्यो भागं कृत्वा विश्वेभ्यो देवेभ्य आधिपत्यमकरोद्धतं स्पृतं त्रय-
 स्त्रिंश स्तोम इति सर्वाणि भूतानि त्रयस्त्रिंशेऽशेन स्तोमेन पान्मनो मृत्योरस्पृणो
 त्रयैवैतद्यजमानः सर्वाणि भूतानि त्रयस्त्रिंशेऽशेन स्तोमेन पान्मनो मृत्यो स्पृणो-
 ति ॥ १२ ॥ ॥ वाऽएता दशैष्टका उपदधाति । दशाक्षरा विराद्विगाढाग्निर्दश
 विशो विशोऽग्निर्दश प्राणाः प्राणा अग्निर्यावानाग्निर्यावत्पस्य मात्रा त्रायतैव
 तदेतानि सर्वाणि भूतानि पान्मनो मृत्यो स्पृणोति ॥ १३ ॥ अथर्जुन्येऽउपदधाति ।
 अतुष एते युहतुष्ये अतुनून्नेवमदुपदधाति सुहश्च सहस्यश्च हेमन्तिकावृतूऽइति
 नामनीऽएनयोरेते नामभ्यामेवैनेऽएभदुपदधाति द्वेऽऽष्टके भवतो द्वौ हि मासा-
 वृतुः सकृत्सादयत्येकंऽनवतुं करोति ॥ १४ ॥ तद्यदेतेऽअत्रोपदधाति । संवत्सर् एषो
 ऽग्निरिष्टऽउ लोकाः संवत्सरस्तस्य यदूर्ध्वमेन्तारितादवाचीनं दिवस्तदस्यैषा चतुर्धा
 च्छितिस्तदस्य हेमन्त अतुस्तद्यदेतेऽअत्रोपदधाति यदेवास्यैतेऽआत्मनस्तदामिमे-
 तस्तदितिदधाति तस्मादेतेऽअत्रोपदधाति ॥ १५ ॥ यदेवैतेऽअत्रोपदधाति । प्रज्ञाप-
 तिष्टेपोऽग्निः संपत्सर्ऽउ प्रज्ञापतिस्तस्य यदूर्ध्वं मध्यादवाचीनं शीर्ष्णस्तदस्यैषा
 चतुर्धा च्छितिस्तदस्य हेमन्त अतुस्तद्यदेतेऽअत्रोपदधाति यदेवास्यैतेऽआत्मनस्तद-
 स्मिन्नेतस्तदितिदधाति तस्मादेते अत्रोपदधाति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५॥ [४. २.] ॥

अथ सृष्टीरुपदधाति । एनवै प्रज्ञापतिः सर्वाणि भूतानि पान्मनो
 मृत्योर्मुक्ता कामयत प्रज्ञाः सृजेय प्रज्ञायंयेति ॥ १ ॥ स प्राणानवयीत् ।
 युष्माभिः सुहेमाः प्रज्ञाः प्रजनयानीति ते वै केन स्तोष्यामहऽइति मया
 चैव युष्माभिःतेति ८तेति ते प्राणैश्चैव प्रज्ञापतिना चास्तुवत यदु ॥ किं च देवाः
 कुर्वते स्तांमेनैव तत्कुर्वते यज्ञो वै एतदो यज्ञेदौ तत्कुर्वते तस्मात् सर्वास्तेवास्तुव-
 तास्तुवतेत्यनुवर्तते ॥ २ ॥ एकयास्तुवतेति । वाग्याऽष्टका ५ वै तदस्तुवत प्र-
 ज्ञा अधीयन्तेति प्रज्ञा अत्राधीयन्त प्रज्ञापतिरधिपतिरासीदिति प्रज्ञापतिरअधिप-
 तिरासीव ॥ ३ ॥ तिसृभिरस्तुवतेति । त्रयो वै प्राणाः प्राण उदानो व्यानस्तैरेव
 तदस्तुवत ब्रह्मासृज्यतेति ब्रह्मात्रासृज्यत ब्रह्मणस्पतिरधिपतिरासीदिति ब्रह्मण-
 स्पतिरत्राधिपतिरासीव ॥ ४ ॥ पञ्चभिरस्तुवतेति । षड्प्रवेमनः पञ्चमाः प्राणास्तै-

रेव तदस्तुवत भूतान्यसृज्यन्तेति भूतान्यत्रासृज्यन्त भूतानां पतिरधिपतिरासीदिति
भूतानां पतिरत्राधिपतिरासीत् ॥ ५ ॥ सप्तभिरस्तुवतेति । यस्प्रेमे सप्त शीर्षभाणास्तै-
रेव तदस्तुवत सप्तऽध्वपुत्रोऽसृज्यन्तेति सप्तऽर्पणोऽत्रासृज्यन्त धात्राधिपतिरासीदिति
धात्राधिपतिरासीत् ॥ ६ ॥ नवभिरस्तुवतेति । तत्र वै माणाः सप्त
शीर्षभाश्चौ द्वौ तैरेव तदस्तुवत पितरोऽसृज्यन्तेति पितरोऽत्रासृज्यन्तादिति
धिपत्यासीदित्यदितिरत्राधिपत्यासीत् ॥ ७ ॥ शतम् ४२०० ॥ ॥ एकादश-
भिरस्तुवतेति । दश माणा आत्मैकादशस्तेनैव तदस्तुवतऽश्वतोऽसृज्यन्तेत्यश्वतोऽ-
त्रासृज्यन्तार्तवा अधिपतय आसभित्यार्तवा अत्राधिपतय आसन् ॥ ८ ॥ त्रयोद-
शभिरस्तुवतेति । दश प्राणा द्वे प्रतिष्ठेऽमात्या त्रयोदशस्तेनैव तदस्तुवत मासा
असृज्यन्तेति मासा अत्रासृज्यन्त सवत्सरोऽधिपतिरासीदिति संवत्सरोऽत्राधिप-
तिरासीत् ॥ ९ ॥ पञ्चदशभिरस्तुवतेति । दश हस्त्या अङ्गुलयश्चत्वारि दो-
र्षाह्वानि ग्रन्थं नाभेस्तत्पञ्चदशं तेनैव तदस्तुवत चतुषसृज्यन्तेति सप्तमत्रासृज्य-
तेन्द्रोऽधिपतिरासीद्विन्द्रोऽत्राधिपतिरासीत् ॥ १० ॥ सप्तदशभिरस्तुवतेति । दश
पाया अङ्गुल्यश्चतुर्ग्रन्थं विष्टानि द्वे प्रतिष्ठे यद्वाङ्नाभेस्तत्सप्तदशं तेनैव तदस्तु-
वत ग्राम्याः पञ्चोऽसृज्यन्तेति ग्राम्याः पञ्चोऽत्रासृज्यन्त ऋहस्तुतिरधिपतिरासी-
दिति वृहस्पतिरत्राधिपतिरासीत् ॥ ११ ॥ नवदशभिरस्तुवतेति । दश हस्त्या अ-
ङ्गुलया नव प्राणास्तैरेव तदस्तुवत शूद्राणां सृज्येतामिति शूद्राणां त्र्यासृज्येताम-
होरात्रेऽधिपतीऽमास्तामिष्यहोरात्रेऽत्राधिपतीऽमास्ताम् । ॥ १२ ॥ एकविंश-
शतस्तुवतेति । दश हस्त्या अङ्गुलयो दश पाया आत्मैकविंशशस्तेनैव तद-
स्तुवतैकशफाः पञ्चोऽसृज्यन्तेत्येकशफाः पञ्चोऽत्रासृज्यन्त वरुणोऽधिपतिरासी-
दिति वरुणोऽत्राधिपतिरासीत् ॥ १३ ॥ त्रयोविंशशस्तुवतेति । दश हस्त्या
अङ्गुलयो दश पाया द्वे प्रतिष्ठेऽमात्या त्रयोविंशशस्तेनैव तदस्तुवत शु-
द्राः पञ्चोऽसृज्यन्तेति चन्द्राः पञ्चोऽत्रासृज्यन्त धूम्राधिपतिरासीदिति पू-
षात्राधिपतिरासीत् ॥ १४ ॥ पञ्चविंशशस्तुवतेति । दश हस्त्या अ-
ङ्गुलया दश पायाश्चत्वार्यष्टान्यात्मा पञ्चविंशशस्तेनैव तदस्तुवतारण्याः
पञ्चोऽसृज्यन्तेत्यारण्याः पञ्चोऽत्रासृज्यन्त वायुगधिपतिरासीदिति वायुर-
त्राधिपतिरासीत् ॥ १५ ॥ सप्तविंशशस्तुवतेति । दश हस्त्या अङ्गुलयो
दश पायाश्चत्वार्यष्टानि द्वे प्रतिष्ठेऽमास्ता सप्तविंशशस्तेनैव तदस्तुवत द्वाविंश-

मीया अयोऽएवं देवा उपादधतेतरशामुरास्तुतो देवा ह्यभवन्परासुरा भवत्पात्र-
 ना परास्य द्विषन्भूतृभ्यो भवति य एव वेद ॥ ३ ॥ स एष पशुर्यदग्निः । सो-
 ऽयैव सर्वः । कृत्स्नः संस्कृतस्तस्य त्रिवृद्धत्यावेव शिरस्ते यद्विबृद्धत्यौ भवन-
 स्त्रिवृद्धि शिरो मे भवतो द्विकपालथ हि शिरः पूर्वार्धश्चपदधाति पुस्त्यादीदथ
 शिरः ॥ ४ ॥ प्रतिष्ठैकविधश्चतस्रौ । ते यदेकविधश्चतस्रौ भवतः प्रतिष्ठा शे-
 कविधशो हे भवतो द्वन्द्वथ द्वि-प्रतिष्ठा पश्चादुपदधाति पश्चादीयं प्रतिष्ठा ॥ ५ ॥
 बाहू पञ्चदशवत्सौ । ते यत्पञ्चदशवत्सौ भवतः पञ्चदशौ हि बाहू मे भवतो द्वौ
 हीमौ बाहू पार्श्वत उपदधाति पार्श्वतो हीमौ बाहू ॥ ६ ॥ अथथ सप्तदशवत्सौ ।
 ते यत्सप्तदशवत्सौ भवतः सप्तदशथ शृङ्गे हे भवतो द्वयश्चरथ शृङ्गे तेऽनन्तरिति
 पञ्चदशवतीभ्यामुपदधात्यनन्तरितं तद्बाहुभ्यामुष्टं दधाति शृङ्गे पञ्चदशवत्सौ
 भवतोऽन्तरे सप्तदशवत्सौ बाहुभ्यां तदुभयतोऽयं परिगृह्णाति ॥ ७ ॥ अथ या
 मध्यश्चपदधाति स आत्मा ता रेतः सिचोर्वेलग्रेपदधाति पृथुयो वै रेतः मिचौ
 मध्यसु पृथुयो मध्यतो अयमात्मा सर्वत उपदधाति सर्वतो वयमात्माय पदतोऽन्व-
 त्तिरिक्तं तद्यज्ञं देवानामन्तिरिक्तं हन्दाथसि तानि तथानि तानि हन्दाथसि
 पशवस्ते तथे ते पशवः पुण्यास्ता लक्ष्म्यस्तथास्ताः पुण्या लक्ष्म्योऽसौ स आ-
 दित्यः स आसामेष दाक्षिणतः ॥ ८ ॥ ता ह्येकेऽनन्तार्हतास्त्रिवृद्धतीभ्यामुपदधति ।
 जिह्वाहन्ऽति यदन्तो यारज्जुर्दश ते हन्तू याः पद सा जिह्वेति न तथा कुर्यादति
 ते रेचयन्ति युधा पूर्वयोर्हन्तोऽपरे हन्तूऽन्नूपदध्याद्युधा पूर्वस्यां जिह्वायामपरां
 जिह्वापनूपदध्यात्तदृक्तगत्राहैव शिरस्तदेव हन्तू तज्जिह्वा ॥ ९ ॥ अस्मिन् ह्येकेऽ-
 वाग्भरदेशश्चपदधाति । असौ वाऽयादित्य एता अपुं तदादित्यमेतस्यां विशि
 दध्म इति न तथा कुर्यादन्त्यानि वाव तानि कुर्याणि यैरमुत्र कृधाते ॥ १० ॥
 दाक्षिणत उ ह्येकेऽनुपदधाति । तदेताः पुण्या लक्ष्मीर्दाक्षिणतो दध्महऽति तस्या-
 यस्य दाक्षिणतो लक्ष्म भवति तं पुण्यलक्ष्मीक इत्याचक्षतऽउत्तरतस्त्रिया उच्चर-
 त्मापतना हि स्त्री तत्तत्कृतमेव पुस्त्यात्वेनाऽनूपदध्याद्यज्ञाहैव शिरस्तदेव हन्तू
 तज्जिह्वाऽयैताः पुण्या लक्ष्मीर्मुखतो धत्ते तस्यायस्य मुखे लक्ष्म भवति ॥ पुण्य-
 लक्ष्मीक इत्याचक्षते ॥ ११ ॥ सैषा ब्रह्मचिदिः । यद्वृक्षोपादधत तस्माद्ब्रह्मचिदिः
 सा मनापविर्चानर्घ्यस्त्रजापतिपुषादधत तस्मात्पुषापतिचिदिः स ऽर्षिचिर्तिर्यद्वृषीनु-
 पादधत तस्माद्वृषिचिदिः सा वायुचिर्तिर्दायुसुषादधत तस्माद्वायुचिदिः सा

स्तोमचितिर्पेत्स्तोमानुषादधत् तस्मात्स्तोमचितिः सा प्राणचितिर्देवः प्राणानुषादधत्
 तस्मात्प्राणचितिरतो यतमेदेव कतमद्य विद्यात्तेन हेवास्पर्षपापैर्यन्ती बन्धुमनी चि-
 तिर्भवत्पुथ लोकम्पृष्टोऽनुपदधात्यस्याधः सत्त्यां तयोरुपरि बन्धुः पुरीषं निव-
 पाति तद्वशेपरि बन्धुः ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ? ॥ [४. ४.] ॥ चतुर्योऽध्यायः
 [५२.] ॥ ॥

पञ्चमीं चितिमुपदधाति । एतद्वै देवाश्चतुर्यो चितिं निवृत्ता समारोहन्त्यदूर्ध्वं
 मन्तरिक्षादर्वचीनं दिवस्तदेव तत्तंस्रुस्य समारोहन् ॥ १ ॥ तेऽयुवन् । चेतयध्व-
 मिति । चितिमिच्छतेनि वाव तदयुवन्वित ऊर्ध्वमिच्छते । ते चेतयमाना दिवमेव वि-
 द्वाजं पञ्चमीं चितिमुपदधंस्तेभ्य एष लोकोऽच्छन्दयत् ॥ २ ॥ तेऽकामयन्त । अ-
 सपत्नमिमं लोकमनुपवाधं कुर्वामहोति तेऽयुवन्नुप तज्जानीत युधेमं लोकमसपत्न-
 मनुपवाधं कर्वामहाऽइति तेऽयुवन्नेतयध्वमिति चितिमिच्छतेनि वाव तदयुवन्स्तदि-
 च्छत युधेमं लोकमसपत्नमनुपवाधं कर्वामहाऽइति ॥ ३ ॥ ते चेतयमानाः ।
 एता इष्टका अपश्यन्नसपत्नास्ता उपदधत् ताभिरेतं लोकमसपत्नमनुपवाधमकुर्वन्त
 तद्यदेताभिरिमं लोकमसपत्नमनुपवाधमकुर्वन्त तस्मादेता असपत्नास्तयेवैतश्चजमानो
 युवेता उपदधात्येतमेवैतल्लोकमसपत्नमनुपवाधं कुरुते सर्वत उपदधाति सर्वत एवै-
 तदेतं लोकमसपत्नमनुपवाधं कुरुते परार्धोऽनुपदधाति सर्वमेवैतदेतं लोकमसपत्नम-
 नुपवाधं कुरुते ॥ ४ ॥ अथ विद्वाज उपदधाति । एषा वै सा विराडर्था तदेवा
 विद्वाजं पञ्चमीं चितिमुपदधंस्ता दश-दशोपदधाते दशाक्षरा विद्वाहिरादेया चि-
 तिः सर्वत उपदधाति यो वाऽएकस्यां दिशि विराजति न वै त विराजाति यो
 वाव सर्वासु दिक्षु विराजति स एव विराजति ॥ ५ ॥ युवेवेता असपत्ना उप-
 दधाति । एतद्वै प्रजापतिमेतस्मिन्नात्मनः प्रतिहिते सर्वतः पाप्मोपायतत स एता
 इष्टका अपश्यदसपत्नास्ता उपदधत् ताभिस्तु पाप्मानमपाहत् पाप्मा धै सपत्नस्त-
 द्यदेताभिः पाप्मानं सपत्नमपहत् तस्मादेता असपत्नाः ॥६॥ तस्याऽपतत्क्रियते ।
 युदेवा अकुर्वन्निदं निमये ॥ पाप्मा नोपयते यत्स्वेतस्करोति युदेवा अकुर्वन्ताक-
 र्वाणीत्यथो य एव पाप्मा यः सपत्नस्तमेताभिरुपहते तद्यदेताभिः पाप्मानं सपत्न
 मपहते तस्मादेता असपत्नाः सर्वत उपदधाति सर्वत एवैतत्पाप्मानं सपत्नमुपहते
 परार्धोऽनुपदधाति सर्वस्मादेवैतदात्मनः पाप्मानं सपत्नमपहते ॥७॥ स पुरस्ता-

दुपदधाति । अग्ने जातान्मृणुदा नः सप्तानिति यथैव यजुस्तथा धन्धुरथ पश्च
 त्सदसा जातान्मृणुदा नः सप्तानिति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ ८ ॥ सा ।
 पुरस्तादग्निः सा । या पश्चादग्निः साग्निनैव तत्पुस्तत्पाप्मानमपाहताग्निः
 पश्चात्तथैवैतद्यजमानोऽग्निनैव पुरस्तात्पाप्मानमपहतेऽग्निना पश्चात् ॥ ९ ॥ अ
 दक्षिणतः । षोडशी स्तोम ओजो द्रविणमित्येकादशाक्षरा वै त्रिष्टुप्त्रैपुभमन्त्रि
 चतस्रो दिश एष एवं वृषः पञ्चदशस्तस्यामावेवादित्यः षोडशी वृषस्य भव
 स एतेन पञ्चदशेन वृजेणेतया त्रिष्टुभा दक्षिणतः पाप्मानमपाहत् तथैवैतद्यजमा
 एतेन पञ्चदशेन वृजेणेतया त्रिष्टुभा दक्षिणतः पाप्मानमपहते ॥ १० ॥ अथोत्तरतः
 चतुश्चत्वारिंश स्तोमो वृचो द्रविणमिति चतुश्चत्वारिंशदक्षरा वै त्रिष्टुप्त्रैपुभं
 वृजः स एतेन चतुश्चत्वारिंशेन वृजेणेतया त्रिष्टुभोत्तरतः पाप्मानमपाहत् तथैवै
 तद्यजमान एतेन चतुश्चत्वारिंशेन वृजेणेतया त्रिष्टुभोत्तरतः पाप्मानमपहते ॥
 ॥ ११ ॥ अथ मध्ये । अग्नेः पुरीषमसीति ब्रह्म वै चतुर्थी चितिराग्निक वै ब्रह्म
 तस्या एतत्पुरीषमिव यत्पञ्चमस्यो नागेति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १२ ॥ तां प्राचीं
 तिरुत्तरीमुपदधाति । एतद्वैतथा मजापतिः पाप्मनो मूलमहरचतुर्थैवैतथापमेत्पा
 प्मनो मूलं ब्रूयति दक्षिणतो दक्षिणतुवयानो दि बभ्रौन्तरेण वृक्षिजां दिश्यामु
 चाप्राप ह तुमनकाशं करोति ॥ १३ ॥ सा या पुरस्तात्पापः सा । या पश्चादपापः
 सा प्राणेनैव तत्पुरस्तात्पाप्मानमपाहतापानेन पश्चात्तथैवैतद्यजमानः प्राणेनैव पुर
 स्तात्पाप्मानमपहतेऽपानेन पश्चात् ॥ १४ ॥ अथ येऽश्वमितः । तौ बाहू स योऽ
 स्वामितः पाप्मासीद्बाहुभ्यां तमपाहत् तथैवैतद्यजमानो योऽस्वामितः पाप्माभु
 वति बाहुभ्यामेव तमपहते ॥ १५ ॥ अथं पुरीषवती । स योऽस्योपरिष्ठात्पाप्मा
 सीद्वशेन तमपाहत् तथैवैतद्यजमानो योऽस्योपरिष्ठात्पाप्मा भवत्यग्नेनैव तमपहते
 ॥ १६ ॥ स एव वाऽएवंवित्प्राणिमिति योऽस्य पुरस्तात्पाप्मा भवति तं तेनापहते
 अथ यदपानिति तेन तं यः पश्चाद्वय यद्वाहुभ्यां कथं कुरुते तेन तं योऽमितो
 यदक्षमिति तेन तं यः उपरिष्ठात्सर्वथा ह वाऽएवंवित्पाप्मानमपाहतेऽपि स्व
 पंस्तस्मादेवं विदुषः पापं न कीर्त्तयेदस्य पाप्मासानीति ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम्
 ॥ २ ॥ [५. १.] ॥ ॥

अथ बन्धुस्तथा उपदधाति । एतद्वै मजापतिः पाप्मनो मूलोर्मुखाजमच्छत्-

तस्माद् दैतदुपतापी वसीयान्मुत्थान्निचिच्छति तस्मिन्नाशये सन्तेऽन्नमिच्छति जी-
विष्यतीति तस्मै देवा एतन्नं प्रायच्छन्नेतारन्नन्दस्याः पशवो वै छन्दाश्चस्पन्नं
पशवस्तान्यस्माऽअच्छदयंस्तानि यदस्माऽअच्छदयंस्तस्माच्छन्दाधिसि ॥ १ ॥
ता दश दशोपदधाति । वशाचरा विषादविरादु कृत्स्नमन्नं सर्वमेवास्मिन्नेतत्कृ-
त्स्नमन्नं दधाति सर्वत उपदधाति सर्वत एवास्मिन्नेतत्कृत्स्नमन्नं दधाति
॥ १ ॥ एवरन्नन्द इति । अयं वै लोक एवरन्नन्दो वरिवरन्नन्द
इत्यन्तरिक्षं वै परिवरन्नन्दः शम्भूरन्नन्द इति यैर्वै शम्भूरन्नन्दः परिवरन्नन्द
इति दिशो वै परिवरन्नन्द आच्छन्नन्द इत्यन्नं वाऽआच्छन्नन्दो मनरन्नन्द इति
मजापतिर्वै मनरन्नन्दो व्यचरन्नन्द इत्यसौ वाऽआदित्यो व्यचरन्नन्दः ॥ २ ॥
सिन्धुरन्नन्द इति । माणां वै सिन्धुरन्नन्दः समुद्ररन्नन्द इति मनो वै समुद्ररन्नन्दः
सरिरं रन्नन्द इति वाग्वै सरिरं रन्नन्दः ककुप् रन्नन्द इति प्राणो वै ककुप् रन्नन्दः
रन्नन्द इत्युदानो वै त्रिककुप् रन्नन्दः काव्यं रन्नन्द इति ऋषी वै विष्णा काव्यं रन्नन्दो-
ऽहर्कृपं रन्नन्द इत्यापो वाऽअहर्कृपं रन्नन्दोऽक्षरपक्षिरन्नन्द इत्यसौ वै लोकोऽक्षरप-
क्षिरन्नन्दः पृषपाक्षिरन्नन्द इत्ययं वै लोकः पृषपाक्षिरन्नन्दो विष्टारपक्षिरन्नन्दः इति
दिशो वै विष्टारपक्षिरन्नन्दः क्षरो भ्रजन्नन्द इत्यसौ वाऽआदित्यः क्षुरो भूजन्नन्द
अपच्छन्नन्दः मच्छन्नन्द इत्यर्णं वाऽआच्छन्नन्दोऽर्णं मच्छन्नन्दः ॥ ४ ॥ संय-
च्छन्नन्द इति । रात्रिर्वै संयच्छन्नन्दो विषच्छन्नन्द इत्यहोर्वै विषच्छन्नन्दो बृहच्छन्नन्द इत्य-
सौ वै लोको बृहच्छन्नन्दो रथन्तरं रन्नन्द इत्ययं वै लोको रथन्तरं रन्नन्दो निकापरन्नन्द
इति वायुर्वै निकापरन्नन्दो विषधरन्नन्द इत्यन्तरिक्षं वै विषधरन्नन्दो गिरन्नन्द
इत्यन्नं वै गिरन्नन्दो भूजन्नन्द इत्यग्निर्वै भ्रजन्नन्दः सधस्नुच्छन्नन्दोऽनुष्टु-
न्नन्द इति वागेव सधस्नुच्छन्नन्दो वामनुष्टुन्नन्द एवरन्नन्दो वरिवरन्नन्द इति त-
स्योक्तो बर्धुः ॥ ५ ॥ वृषरन्नन्द इति । अन्नं वै वृषरन्नन्दो वयस्कृच्छन्नन्द इत्य-
ग्निर्वै वयस्कृच्छन्नन्दो विष्पार्शरन्नन्द इत्यसौ वै लोको विष्पार्शरन्नन्दो विशालं रन्नन्द
इत्ययं वै लोको विशालं रन्नन्दः कविच्छन्नन्द इत्यन्तरिक्षं वै कविच्छन्नन्दो दूरोदणं र-
न्नन्द इत्यसौ वाऽआदित्यो दूरोदणं रन्नन्दस्तन्द्रं रन्नन्द इति पक्षिर्वै तन्द्रं रन्नन्दोऽङ्गाङ्ग
रन्नन्द इत्यापो वाऽअङ्गाङ्गं रन्नन्दः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ पुस्तदुपदधाति । माणस्तासां मधमा
व्यानो द्वितीयोदानस्तृतीयोदानश्चतुर्थी व्यानः पञ्चमी माणः षष्ठी माणः सप्तमी
व्यानोऽष्टम्युदानो नवमी यज्ञमान एवात्र दशमी स एव यज्ञमान एतस्यां विराज्यध्युहः
प्रतिष्ठितः माणमष्टयामर्वाचीश्च पराचीश्चोपदधाति तस्मादेभे माणा अवाञ्चश्च परा

इचरच॥७॥अथ या दक्षिणतः । अग्निस्तासां प्रथमा वायुर्द्वितीयादित्यस्तृतीयादित्य-
 इचतुर्थी वायुः पञ्चम्यग्निः षष्ठ्याग्निः सप्तमी वायुरष्टम्यादित्यो नवमी यजमान
 एवात्र दशमी स एष यजमान एतस्यां विराज्यध्यूढः प्रतिष्ठितो देवतामय्यामर्वाची-
 इच पुराचीरचोपदधाति तस्मादेते देवा अर्वाश्चरच पराश्च॥८॥अथ याः परचा-
 इच । अयं लोकस्तासां प्रथमान्तरिक्षं द्वितीया द्यौस्तृतीया द्यौश्चतुर्थ्यन्तरिक्षं पञ्च-
 म्ययं लोकः षष्ठ्ययं लोकः सप्तम्यन्तरिक्षमष्टमी द्यौर्नवमी यजमान एवात्र दशमी
 स एष यजमान एतस्यां विराज्यध्यूढः प्रतिष्ठितो लोकमय्यामर्वाचीरच पुराची-
 रचोपदधाति तस्मादित्ये लोकः अर्वाश्चरच पराश्चरच ॥९॥ अथ याः उत्तरतः ।
 ग्रीष्मस्तासां प्रथमा वर्षा द्वितीया हेमन्तस्तृतीया हेमन्तरचतुर्थी वर्षाः पञ्चमी
 ग्रीष्मः षष्ठी ग्रीष्मः सप्तमी वर्षा अष्टमी हेमन्तो नवमी यजमान एवात्र दशमी स
 एष यजमान एतस्यां विराज्यध्यूढः प्रतिष्ठितः ऋतुमय्यामर्वाचीरच पुराचीरचोपद-
 धाति तस्मादेतुः ऋतुचोऽर्वाश्चरच पराश्चरच ॥१०॥अथ पुनरेव । याः पुरस्तादुपद-
 धाति प्राणास्ते ता दश भवन्ति दश वै प्राणः पूर्वार्धेऽनुपदधाति पुरस्ताद्धीमे प्राणाः
 ॥११॥अथ या ६ तिष्ठतः । एतास्ता देवता अग्निरच पृथिवी च वायुरथान्तरिक्षं वा-
 दित्यरच द्यौरच चन्द्रमा इव नक्षत्राणि ज्ञानं चापश्च ॥१२॥अथ याः परचात् । दिश-
 स्ताश्चतस्रो दिशश्चतस्रोऽवान्तरदिग् ऊर्ध्वीचयं च ॥१३॥अथ या उत्तरतः । मासांस्ते
 वासन्ति कौ द्वौ मेष्यौ द्वौ मार्षिकौ द्वौ शरदौ द्वौ हेमन्तिकौ द्वौ ॥१४॥अथ पुनरेव ।
 या प्रथमा दशदपथे स लोको या द्वितीयान्तरिक्षं तद्या तृतीया द्यौः सप्तमेव लोकं
 प्रथमया दशतारोहजन्तरिक्षं द्वितीयया दिवं तृतीयया तथैवैतयजमान इमेव
 लोकः प्रथमया दशता रोहस्यन्तरिक्षं द्वितीयया दिवं तृतीयया ॥ १५ ॥ स स
 पुराश्चिन्नुदः । इयम् वै प्रतिष्ठा ते देवा इमां प्रतिष्ठामभिमत्यापेस्तथैवैतयजमान
 इमां प्रतिष्ठामभिप्रत्येयथ योचामा दशदपथे स लोकस्तस्माद्यथैव प्रथमया दशतः
 प्रप्रतिरेवमुत्तमये समानः । द्वेदद्यदेते दशतावयमेव लोकः ॥ १६ ॥ वा वाऽएता ।
 चत्वारिंशद्विष्टकारचत्वारिंशदपथेषु तदशीतिर्यजमानास्तेऽष्टदशतद्वा
 तदस्मा ऽष्टमशीतिं कृत्वा प्रयच्छति तेनैनं प्राणाति ॥ १७ ॥ प्राक्षतम ॥
 ॥ ३ ॥ [५. १.] ॥

अथ स्तोत्रभागा उपदधाति । एतद्धै मन्त्रापतेरेवदध्यग्निहोऽभ्यर्चनायस्ताऽस्मा

बुदचिक्रमिपत्तपग्रवीत्कयोत्क्रामसि कथा मा जहासीति स वै मेऽस्यानस्य
 रसं प्रपच्छेति तेन वै मा सह प्रपचस्वेति तथेति तस्माऽणतस्थान्त्य रसं प्रा-
 पच्छत्तेनैतल्ल सह प्रापयत ॥ १ ॥ स यः स प्रजापतिः । अणमेव स योऽयम-
 ग्निदधीभूतेऽय यत्तदभमेवास्ताश्चन्द्रस्या अथ यः सोऽन्नस्य रस एतास्ता स्तो-
 मभागा अथ यः स इन्द्रोऽसौ स आदित्यः स एष एव स्तोमो यदि किं च स्तु-
 त्तऽणतमेव तेन स्तुयन्ति तस्माऽणतस्मै स्तोमायैतं भागं प्रापच्छत्तद्यरेतस्मै स्तोमा-
 यैतं भागं प्रापच्छत्तस्यास्तोमभागाः ॥ २ ॥ रश्मिना सत्याय सस्यं निन्वेति ।
 एष वै रश्मिरन्नल्ल रश्मिरेतं च तद्वसं च संध्यायात्पन्मपादयते मेतिनाधर्मणा धर्मं
 निन्वेत्तरेष वै मेतिरुन्नं मेतिरेतं च तद्वसं च संध्यायात्पन्मपादयतेऽन्वित्पा दिवा द्विं
 निन्वेत्तेष बाऽञ्च निदितिरुन्नमन्वातिरेतं च तद्वसं च संध्यायात्पन्मपादयते तद्यथदे-
 तदाह तच्च तद्वसं च संध्यायात्पन्मपादयतेऽमुनादो जिन्वादोऽस्यमुष्मै त्वाधि-
 पतिनोर्जोर्जं जिन्वेति त्रेधाविहितल्लेधाविहितल्ल छन्नम् ॥ ३ ॥ यथैव स्तोमभागा
 उपवधाति । एतस्मै देवा विराजं चितिं चित्वा समारोमुंस्तेऽमुबंश्चेत्यध्वमिति चिति-
 मिच्छतोति वाव तदद्युवंस्ते चेत्यमाना लाकमेव स्वर्गं लोकवपरयंस्तमुपादयत स यः स
 लाकः स्वर्गो लोक एतास्ता स्तोमभागास्तद्युदेता उपवधाति लाकमेवैतस्वर्गं लोकमु-
 पपत्ता ॥ ४ ॥ तद्यास्तिल्लः पथमाः । अथल्लसं लोको या द्वितीया अन्तरिक्षं तद्यास्तुतीयाद्याः
 सा यः श्वनुर्ध्याः प्राची सा दिग्धाः पञ्चम्यो दक्षिणा सा याः षष्ठ्यः मतीची सा याः
 सप्तम्य बुदीची सा ॥ ५ ॥ ता वाऽएताः । एकविंशतिरिष्टका इमे च लोका दिशश्चेमे
 च वै लोका विश्व मतिष्ठेमे च लोका विश्वैकविंशस्मादाहुः मतिष्ठैकविंश-
 श इति ॥ ६ ॥ अथ या अष्टाविष्टका अतिष्ठन्ति । साष्टाक्षरा गायत्री शुक्ल गायत्री
 तद्यत्तद्वलैवत्तुदेतन्मण्डलं तपति तदेतस्मिन्नेकविंशं मतिष्ठार्या मतिष्ठितं तपति
 तस्मात्तु विपयते ॥ ७ ॥ तद्वैके । तेषथीः सत्राय सत्रं जिन्वेति त्रिंशत्तमीमुप-
 दधाति त्रिंशद्दक्षरा विराद्विराडेवा चितिरिति न तथा कुर्यादिति ते रेचपन्त्वेकविंश-
 शसम्पदप्रथो गायत्रीसम्पदप्रथोऽइन्द्र लोको हैष यैषान्यूना विरादिन्द्राय ह त-
 ऽइन्द्रलोके द्विपन्तं छातृव्यं मत्पुद्यामिनं कुर्वन्तीन्द्रविन्द्रलोकांशुदन्ते यजमानो वै
 स्वे यमऽइन्द्रो यजमानाय ह ते यजमानलाके द्विपन्तं छातृव्यं मत्पुद्यामिनं कुर्व-
 न्ति यजमानं यजमानलोकांशुदन्ते यं बाऽणतपग्निमाहरन्त्वेव एव यजमान आ-
 यतनेनैष उऽणतप त्रिंशत्तमी ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [५. ३.] ॥ ॥

ता अथादायै वेलयोपदधाति । बाध्याऽअथादा इति एष वाचि तद्वसं दधाति
 तस्मात्सर्वेषामज्ञानां वाचैवान्नस्य इत्थं विज्ञानाति ॥ १ ॥ यदेवापादायै । इय
 वाऽअथादासावादित्य स्तोमभागा अयं तदादित्यमस्यां प्रतिष्ठाया प्रतिष्ठापयति
 ॥ २ ॥ यदेवापादायै । इय वाऽअथादा इदमथ स्तोमभागा अस्यां तद्वदयं मनो
 दधाति तस्मादस्याऽथ इदमेव मनसा चेतयते सर्वत उपदधाति सर्वतस्तद्वदयं मनो
 दधाति तस्मादस्याऽथ सर्वतो इदमेव मनसा चेतयतेऽयो पुण्या हेता लक्ष्म्यस्ता
 एतत्सर्वतो यतो तस्मात्तस्य सर्वतो लक्ष्म्य भवति तं पुण्यलक्ष्मीक इत्याचक्षते ॥ ३ ॥
 अथेनाः पुरीषेण मुञ्चादयति । अथ वै पुरीषथ इति एष तुमेतत्तिरा करोति
 तस्मात्तिरा-इत्यन्नस्य इति ॥ ४ ॥ यदेव पुरीषेण । अन्न वै पुरीषथ इति एषोऽन्नं च
 सद्रस च मनुनोति मुदधाति ॥ ५ ॥ यदेव पुरीषेण । इदयं वै स्तोमभागाः पुरीतपुरी-
 पथ इदयं तत्पुरीतता मुञ्चादयति ॥ ६ ॥ यदेव पुरीषेण । सर्वतस्तु एषोऽग्निस्त-
 मेतच्चित्तिपुरीषेभ्योवर्तयति तद्यारचतस्रः प्रथमाश्चित्तवस्ते चत्वार अतश्चोऽथ स्तो-
 मभागा उपधाप पुरीषं निवधति सा पञ्चमी चितिः स पञ्चम अतः ॥ ७ ॥ तदाहुः ।
 यन्लोकम्पृणान्ता अन्ध्याश्चित्तयो भवन्ति नात्र लोकम्पृणामुपदधाति आत्र लो-
 कम्पृणेत्यसौ वाऽआदित्यो लोकम्पृणैष वऽप्या चितिः सैषा स्वयं लोकम्पृणा
 चित्तिरथ यद्वत ऊर्ध्वमा पुरीषात्मा षष्ठी चितिः स षष्ठ अतः ॥ ८ ॥ अथ पुरीष
 निवधति । तत्र विकर्णी च स्वयमातृणां उपदधानि हिरण्यशकलैः श्रोतस्वग्निम
 भ्यादधाति सा सप्तमी चितिः स सप्तम अतः ॥ ९ ॥ ता उ वै पदेव । यत्ति विकर्णी च
 स्वयमातृणां च षष्ठ्या एव वक्षिते ॥ १० ॥ ता उ वै पदेव । यत्तुपान्यासु पुरीष
 निवधति तूष्णीमुत्र तेनेषा न चित्तिरथो लोकम्पृणान्ता अन्ध्याश्चित्तयो भव-
 न्ति नात्र लोकम्पृणामुपदधानि तेनाऽप्यवैषा न चितिः ॥ ११ ॥ ता उ वै तिष्ठयव ।
 अयमेव लोकः प्रथमा चित्तद्यौरुचमाय या एतास्तिस्तदन्तरिक्षं तद्वाऽइदमेत-
 मिद्वैवान्तरिक्षं ता एवं तिष्ठ एवं पञ्चमथ पदेनथ सप्त ॥ १२ ॥ ब्राह्मणेन ॥ ५ ॥
 [५४.] पञ्चमोऽध्याय [५१] ॥

नाकसद उपदधाति । देवा वै नाकसदोऽत्रैष सर्वोऽग्निः सस्कृतः स एषोऽत्र
 नाकः स्वर्गो लोकस्तस्मिन्नेवा असीदस्तेष्टदेतस्मिन्नाके स्वर्गे लोके देवा असी-
 दस्तस्मादेव नाऽमरस्तथात पुत्रयानो यदेता उपदधात्येतस्मिन्नेतन्नाके स्वर्गे

लोके सीदति ॥ १ ॥ यदेव नाकसद उपदधाति । एतद्वै देवा एतं नाकं स्वर्गं
लोकेमपश्यन्तेता स्तोम भागास्तेऽमुष नृप तज्जानीत यथारिम्नाके स्वर्गे
लोके सीदामेति तेऽमुषश्चेत्यध्वमिति चितिमिच्छतेति वाच तदमुषंस्तुदच्छत-यु-
थास्मिन्नाके स्वर्गे लोके सीदामेति ॥ २ ॥ ते चेतयमानाः । एता इष्टका अप-
श्यन्नाकसदस्ता-व्यादधत ताभिरेतस्मिन्नाके स्वर्गे लोकेऽसीदस्तमुदेताभिरेत-
स्मिन्नाके स्वर्गे लोकेऽसीदस्तस्मादेता नाकसदस्तथैवैतद्यजमानो यदेता उपदधा-
त्येतस्मिन्नेवैतन्नाके स्वर्गे लोके सीदति ॥ ३ ॥ दिचूपदधाति । विशो वै स
नाकः स्वर्गो लोकः स्वर्गोऽप्येना एतन्नलोके सादयत्युत्पानां वेत्तवा संवत्सरो
वाऽञ्चतुव्याः संवत्सरः स्वर्गो लोकः स्वर्गोऽप्येना एतन्नलोके सादयत्यन्तस्तो-
यभागमेव वै स नाकः स्वर्गो लोकस्तस्मिन्नेवैना एतत्प्रतिष्ठापयति ॥ ४ ॥ स
पुरस्तादुपदधाति । इन्द्रवसि प्राची दिगिति इन्द्रो नमैष प्राची दिग्बससस्ते देवा
अधिपतय इतिवसवो हैतस्यै दिशो देवा अधिपतयोऽग्निर्हेतीनां प्रतिधर्तेत्यग्निर्है-
वात्र हेतीनां प्रतिधर्ता भितृत्वा स्तोमः पृथिव्याध्वं श्रयत्विति भिवृता हैपा स्तो-
मेन पृथिव्याध्वं श्रिताज्यमुख्यमव्यधायै स्वम्नात्विस्त्याज्येन हैपोक्थेनाव्यधायै
पृथिव्याध्वं स्तव्या रथन्तरध्वमाम प्रतिष्ठित्याऽञ्चन्तुरिक्षऽश्रुति रथन्तरेण हैपा सा-
म्ना प्रतिष्ठितान्तरिक्षऽञ्चपयस्त्वाभयमजा देवेष्विति प्राणा वाऽञ्चपयः मधम-
जास्तद्धि ब्रह्म मधमजं दिवो मात्रया भरिष्णा मधन्स्विति यायती द्यौस्तावती बरि-
ष्णा मधन्स्त्वस्येतिधर्ता चायमधिपतिश्चेति वाक्च तौ मनश्च तौ हीदध्वं सर्वं
विधारयतस्ते स्वा सर्वे संविदाना नारुस्य पृष्ठे स्वर्गे लोके यजमानं च सादय
न्त्विति यथैव यजुस्तथा वन्धुः ॥ ५ ॥ अथ दक्षिणतः । विद्राहसि
दीक्षणा दिगिति विद्राह नमैषा दक्षिणा दिग्द्रास्ते देवा अधिपतय इति
वद्रा हैतस्यै दिशो देवा अधिपतय इन्द्रो हेतीनां प्रतिधर्तेतीन्द्रो हैवात्र हेती-
नां प्रतिधर्ता पञ्चदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याध्वं श्रयत्विति पञ्चदशेन हैपा
स्तोमेन पृथिव्याध्वं श्रिता मृगमुख्यमव्यधायै स्वम्नात्वात् मृगेण हैपोक्थेना-
व्यधायै पृथिव्याध्वं स्तव्या वृद्धस्माम प्रतिष्ठित्याऽञ्चन्तुरिक्षऽश्रुति वृद्धता हैपा सा-
म्ना प्रतिष्ठितान्तरिक्षऽञ्चपयस्त्वा भयमजा देवेष्विति तस्योक्तो वन्धुः ॥ ६ ॥
अथ पश्चात् । सप्त्राहसि प्रतोची दिगिति सप्त्राह नमैषा प्रतोची दिगादित्या-
स्ते देवा अधिपतय इत्यादित्या हैतस्यै दिशो देवा अधिपतयो वरुणो हेतीनां प्र-
तिधर्तेति वरुणो हैवात्र हेतीनां प्रतिधर्ता सप्तदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याध्वं श्रय-

यत्स्विति सप्तदशेन हैषा स्तोमेन पृथिव्याऽथ चित्ता यस्तत्तृतीयमुक्थं प्रव्यथायै स्त-
 भ्नात्स्विति मरुत्वतीयेन हैषोक्थेनाव्यथायै पृथिव्याऽथ स्तब्धा वैरूप्यं साम प्र-
 तिष्ठित्वाऽथन्तरिक्षं इति वैरूप्येण हैषा साम्ना प्रतीतिष्ठितान्तरिक्षं भुवर्षेस्तरा म-
 यमज्ञा देवेष्विति तत्स्योक्तो बन्धुः ॥ ७ ॥ अथोत्तरतः । स्वरादस्मदीची दिगिति
 स्वरादह नामैषोदीची विह्वलस्तस्ते देवा अधिपतय इति मरुतो क्षेत्रस्यै दिशो
 देवा अधिपतयः सोमो ऐतीनां प्रातर्धनेति सोमो हैवात्र ऐतीनां प्रतिधर्तकाविधे-
 शस्त्वा स्तोमः पृथिव्याऽथ भवत्स्वित्पेकाविधेशेन हैषा स्तोमेन पृथिव्याऽथ अत्रा
 निष्केपव्यमुक्थं प्रव्यथायै स्तभ्नात्स्विति निष्केवन्येन हैषोक्थेनाव्यथायै पृथि-
 व्याऽथ स्तब्धा वैराज्यं साम प्रतीतिष्ठित्वाऽथन्तरिक्षं इति वैराजेन हैषा साम्ना
 प्रतीतिष्ठितान्तरिक्षं भुवर्षय स्वा मयमज्ञा देवेष्विति तत्स्योक्तो बन्धुः ॥ ८ ॥ अथ
 मध्ये । अधिपतय इति बृहती दिगित्यधिपती इ नामैषा बृहती दिगिविश्वे ते देवा
 अधिपतय इति विश्वे हैतस्यै दिशो देवा अधिपतयो बृहस्पतिर्हैतीनां प्रतिधर्तति
 बृहस्पतिर्हैवात्र ऐतीनां प्रतिधर्ता विश्ववस्त्रवस्त्रिधेशौ त्वाऽस्त्रामौ पृथिव्याऽथ भ-
 यतापिति विणवस्त्रवस्त्रिधेशाभ्यां हैषा स्तोमाभ्यां पृथिव्याऽथ चित्ता वैश्वदे-
 यानिमाकृतेऽजवयेऽमुष्यथायै स्तभ्नात्स्विति वैश्वदेवाग्निमास्तुभ्याऽथ हैषोवध्या-
 भ्यामुष्यथायै पृथिव्याऽथ स्तब्धा शाकुररैवते सामनेन प्रतीतिष्ठित्वाऽथन्तरि-
 क्षं इति शाकुररैवताभ्यां हैषा साम्ना प्रतीतिष्ठितान्तरिक्षं भुवर्षयस्त्वा मय-
 मज्ञा देवेष्विति तत्स्योक्तो बन्धुः ॥ ९ ॥ एतावान्ते सर्वो यज्ञः । यज्ञ इ देवानामा-
 त्मा यज्ञेन तदेवा आत्मानं कृत्वैतस्मिन्नाके स्वर्गे लोकेऽसीदंस्तथैवैतद्यजमानो
 यज्ञं प्रवाप्तुं कृत्वैतस्मिन्नाके स्वर्गे लोके सीदति ॥ १० ॥ अथ एज्वचूडा उपद-
 धाति । यज्ञो वै नाकमुदो यज्ञ उऽपरे एज्वचूडास्तद्यजमे चत्वार अस्तिनो यज्ञ-
 पतिपञ्चमास्ते नाकमुदो होत्राः एज्वचूडा अतिरिक्तं वै वैद्येन्द्रोवा यदु वाऽअ-
 तिरिक्तं चूडः स तथत्यज्ज्वातिरिक्ता तस्मात्पञ्चचूडाः ॥ ११ ॥ यदेव नाकसत्पञ्च-
 चूडा उपदधाति । आत्मा वै नाकमुदो मिथुनं एज्वचूडा अर्धमु हैतदात्मनो यन्मिथुनं
 यदा वै सह मिथुनेनाथ सर्वोऽथ कृस्तुः कृस्तुतायै ॥ १२ ॥ यदेव नाकसत्प-
 ञ्चचूडा उपदधाति । आत्मा वै नाकमुदः पञ्चा एज्वचूडा अतिरिक्तं वै तदा-
 त्मनो यत्पञ्चा षड् वाऽअतिरिक्तं चूडः स तथत्यज्ज्वातिरिक्तास्तस्मात्पञ्चचूडाः
 ॥ १३ ॥ यदेव नाकसत्पञ्चचूडा उपदधाति । दिशो वै नाकमुदो विश्व उऽपरे

पञ्चचूडास्तथा अमुष्मादादित्यादर्वाच्यः पञ्च विशस्ता नाकमदो पाः प्रा-
 च्चवाः पञ्चचूडा अतिरिक्ता वै ता दिशो या अमुष्मादादित्यात्पराच्यो यदु-
 षाऽश्वातीरिक्तं चूडः स तथस्पञ्चातिरिक्तास्तस्मात्पञ्चचूडाः ॥ १४ ॥ पदेव प-
 ञ्चचूडा पंपदधाति । एतद्धै देवा भाषिभयुर्गते न इमान्लोकांनुपरिष्ठाद्वताधेसि
 नाप्ता न हन्युरिति तऽपतानेपां लोकानामुपरिष्ठात्रोत्तनुर्बत यऽपते हेतयश्च म-
 हेतयरच तयैवेतद्यमान एतानेपां लोकानामुपरिष्ठात्रोत्तनुर्बत यऽपते हेतयरच
 महेतयरच ॥ १५ ॥ स पुरस्तादुपदधाति । अयं पुरो हरिकेश इत्यग्निर्वै पुरस्ता-
 द्यचमाह पुर इति प्राञ्च्ये अग्निमुद्धरन्ति प्राञ्चमुपचरन्त्यथ यजुरिकेश इत्याह
 हरिरिव अग्निः सूर्यरश्मिभिरिति सूर्यस्तेषु याने रथमयस्तस्य रथगृत्स्तरच रुधौजाध
 सेनानीग्रासण्याविति वासन्तिकौ त्रावतू पुञ्चिकस्वल्ता च क्रतुस्थल्ता चाप्सरसा-
 विति द्विचोपदिशा ज्ञेति इ स्माह प्रादित्यः सेना च तु ते समितिरच ददक्ष्णवः पश्चो
 हेतिः पौरुषेयो वयः प्रहेतिरिति यद्धै सेनायां च समितौ चर्त्तायुते ॥ ददक्ष्णवः पश्चो
 हेतिः पौरुषेयो वयः प्रहेतिरिति यद्वन्धोऽन्यं धनमिति स पौरुषेयो वयः प्रहेतिस्तेभ्यो नमो
 ऽमस्त्विति तेभ्य एव नमस्करोति ते नो मृदयन्तिविति तऽपरास्मै मृदयन्ति तेभ्य द्विप्सो
 यश्च नो म्रेष्टि तेमेपां जम्भेदधम इति एमेन म्रेष्टि पुरचैनं म्रेष्टि तेमेपां जम्भेदधमपु-
 मेपां जम्भेदधमातीति इ मूषाद्यं द्विप्यात्ततोऽह तास्मेव पुनरस्त्यापि तप्राद्रियेत स्वयं-
 निर्विष्टो येन स एमेवंविष्टेष्टि ॥ १६ ॥ अथ दक्षिणतः । अयं दक्षिणा विभ्यक-
 र्मेत्पयं वै वायुर्विभ्यकर्मा योऽयं पवतऽप्य हीदधं सर्वं करोति तथत्तमाह दक्षि-
 णेति तस्मादेष्ट दक्षिणैव भूमिष्ठे वाति तस्य रथस्वनुरच रुधेचिधरच सेनानीग्रा-
 सण्याविति मेषौ त्रावतू मेनका च सहजन्त्या चाप्सरसाविति द्विचोपदिशा
 ज्ञेति इ स्माह प्रादित्यः सेना च तु ते समितिरच ददक्ष्णवः पश्चो हेतिः पौरुषेयो वयः
 प्रहेतिरिति यद्वन्धोऽन्यं धनमिति स पौरुषेयो वयः प्रहेतिस्तेभ्यो नमो
 ऽमस्त्विति तेभ्य एव नमस्करोति ते नो मृदयन्तिविति तऽपरास्मै मृदयन्ति तेभ्य द्विप्सो
 यश्च नो म्रेष्टि तेमेपां जम्भेदधम इति एमेन म्रेष्टि पुरचैनं म्रेष्टि तेमेपां जम्भेदधमपु-
 मेपां जम्भेदधमातीति इ मूषाद्यं द्विप्यात्ततोऽह तास्मेव पुनरस्त्यापि तप्राद्रियेत स्वयं-
 निर्विष्टो येन स एमेवंविष्टेष्टि ॥ १६ ॥ अथ दक्षिणतः । अयं दक्षिणा विभ्यक-
 र्मेत्पयं वै वायुर्विभ्यकर्मा योऽयं पवतऽप्य हीदधं सर्वं करोति तथत्तमाह दक्षि-
 णेति तस्मादेष्ट दक्षिणैव भूमिष्ठे वाति तस्य रथस्वनुरच रुधेचिधरच सेनानीग्रा-
 सण्याविति मेषौ त्रावतू मेनका च सहजन्त्या चाप्सरसाविति द्विचोपदिशा
 ज्ञेति इ स्माह प्रादित्यः सेना च तु ते समितिरच ददक्ष्णवः पश्चो हेतिः पौरुषेयो वयः
 प्रहेतिरिति यद्वन्धोऽन्यं धनमिति स पौरुषेयो वयः प्रहेतिस्तेभ्यो नमो
 ऽमस्त्विति तेभ्य एव नमस्करोति ते नो मृदयन्तिविति तऽपरास्मै मृदयन्ति तेभ्य द्विप्सो
 यश्च नो म्रेष्टि तेमेपां जम्भेदधम इति एमेन म्रेष्टि पुरचैनं म्रेष्टि तेमेपां जम्भेदधमपु-
 मेपां जम्भेदधमातीति इ मूषाद्यं द्विप्यात्ततोऽह तास्मेव पुनरस्त्यापि तप्राद्रियेत स्वयं-
 निर्विष्टो येन स एमेवंविष्टेष्टि ॥ १६ ॥ अथ दक्षिणतः । अयं दक्षिणा विभ्यक-
 र्मेत्पयं वै वायुर्विभ्यकर्मा योऽयं पवतऽप्य हीदधं सर्वं करोति तथत्तमाह दक्षि-
 णेति तस्मादेष्ट दक्षिणैव भूमिष्ठे वाति तस्य रथस्वनुरच रुधेचिधरच सेनानीग्रा-
 सण्याविति मेषौ त्रावतू मेनका च सहजन्त्या चाप्सरसाविति द्विचोपदिशा
 ज्ञेति इ स्माह प्रादित्यः सेना च तु ते समितिरच ददक्ष्णवः पश्चो हेतिः पौरुषेयो वयः
 प्रहेतिरिति यद्वन्धोऽन्यं धनमिति स पौरुषेयो वयः प्रहेतिस्तेभ्यो नमो
 ऽमस्त्विति तेभ्य एव नमस्करोति ते नो मृदयन्तिविति तऽपरास्मै मृदयन्ति तेभ्य द्विप्सो
 यश्च नो म्रेष्टि तेमेपां जम्भेदधम इति एमेन म्रेष्टि पुरचैनं म्रेष्टि तेमेपां जम्भेदधमपु-
 मेपां जम्भेदधमातीति इ मूषाद्यं द्विप्यात्ततोऽह तास्मेव पुनरस्त्यापि तप्राद्रियेत स्वयं-
 निर्विष्टो येन स एमेवंविष्टेष्टि ॥ १६ ॥ अथ दक्षिणतः । अयं दक्षिणा विभ्यक-

ते ते हि ऽप्य भ्लोचतोऽनु च भ्लोचतो व्याघ्रा हेतिः सर्पाः प्रहेतिरिति व्याघ्र
 हेवात्र हेतिः सर्पाः प्रहेतिस्तेभ्यो नमोऽव्यस्तिवति तस्योक्तो ब्रन्धुः ॥ १८ ॥ अथो-
 चरतः । अपमुत्तरात्संप्रदासुरिति यज्ञो वाऽउत्तरात्तच्चमाहोचरादित्युत्तरत उपचरो
 हि यज्ञोऽथ एतत्संप्रदासुरित्याह यज्ञेति संपन्तीति च वसिष्ठेति तस्य तार्क्ष्यश्चाखि
 नेमिरथ सेनानीग्राह्यादिति शारदौ तादृशु विश्वाची च यथाची चाप्तरसादिति
 त्रिचोपदिशा चेति ह स्माह प्राहेतिर्बुधिरथ तु ते खड्गव बुधिरव विश्वाची
 अग्राह्यापो हेतिर्द्युतः प्रहेतिरित्यापो हेवात्र हेतिर्द्युतः प्रहेतिरतो मेरोणो वा
 स्पृता शीतस्नेभ्यो नमोऽव्यस्तिवति तस्योक्तो ब्रन्धुः ॥ १९ ॥ अथ प्र० ३ । अपमु-
 र्यज्ञांमसुरिति पर्जन्यो वाऽउत्तरि तच्चमाहोपरीत्युपरि हि पर्जन्योऽथ यद्वीरसु-
 रित्याहोर्ध्वगमसु वृष्टिश्च प्रजाभ्यः प्रदीपते तस्य सेनाजिष्ण सुप्रेणरथ सेना
 नीग्राह्यादिति हेमन्तिकौ तादृशुऽर्जुनी च पूर्वचित्तिश्चाप्तरसादिति त्रिचोप-
 दिशा चेति ह स्माह प्राहेतिर्बुधिरथ तु ते बुद्धिणा चानस्फूर्जन्हेतिर्विष्णुः प्रहेति
 रित्यवस्फूर्जन्हेवात्र हेतिर्विष्णुः प्रहेतिस्नेभ्यो नमोऽव्यस्तिवति तस्योक्तो ब्रन्धुः ॥ २० ॥
 एते च ते हेतयश्च प्रहेतयश्च । पास्तदेवा एषां लोकानामुपरिष्ठातोऽस्तुत्तमं या-
 स्ता मजा एते ते सेनानीग्राह्याऽथ यन्निगुप्तपेतासा अप्सरताः सुरा एव तु-
 ष्याः कृत्स्ना भूता सः मजया सः मिथुनैतस्मिन्नाके स्वर्गे लोकेऽर्जुनैतुयै-
 तद्यजमानः सुरा पय कृत्स्नो भूता सः मजया सः मिथुनैतस्मिन्नाके स्वर्गे लोके सी-
 दति ॥ १ ॥ शतम् ८६०० ॥ ता वाऽपताः ॥ दशेष्टका उपदधाति वृशाक्षरा विराहिरा-
 पा चित्तिता, च नै पुञ्चैव द्वे-द्वे व्युपदधाति ता इता अग्नेराशिपस्ता उक्तमापां
 चित्ताऽउपदधात्यन्त एषोऽनेर्गदुस्तवा चित्तिस्मन्तस्तदग्नेराशिपो निराह पुञ्च भ
 वग्नि पुञ्च हि यत्तुऽव्याशिपोऽयैनेऽयन्तरा पुरीषं निवपत्यन्ती हैती युदेतेऽदृष्ट के
 नेदिशावन्ती सः शोचात इत्यथोऽस्मन् नै पुरिषस्मन्तेनैवाभ्यामेतत्सहां करोति
 ॥ २२ ॥ अथातोन्वाहृतम् । पुरस्तादुपथाय दक्षिणत पश्चादुत्तरतो मध्यऽउपद-
 धात्यधोत्तराः पुरस्तादेवाग्रऽउपथाय दक्षिणत उत्तरतो मध्ये पश्चादुपदधात्यवस्ता-
 त्यपदनो ह स्वर्गे लोकं पवन् देवा इमां लोकान्त्सर्वतः समीपयावद्वस्तात्स्वर्ग
 लोकं मापयन्त तर्गेनैतद्यजमान इमां लोकान्त्सर्वतः समीपयावद्वस्तात्स्वर्ग लोक
 प्रपद्यते ॥ २३ ॥ आखण्डम् ४ [६ १.] ॥ ॥

छन्दस्या उपदधाति । अत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषोऽयं धियमैच्छन्नो
 हैपोऽतः पुरा तस्मादञ्जलमास यच्छिष्यमधारयिष्यत्तस्मादिदमप्येतर्बाहुर्न वाऽएषो-
 ऽलथ धियै धारणाय राज्याय वा प्रामर्षीध्याय वेति तस्मै देवा एताथ धियं
 प्रायच्छन्नेतारद्वन्द्वस्थाः पशवो वै छन्दाथस्थं पशवोऽध्वमु श्रीः ॥ १ ॥ त्रिचा-
 ष्युपदधाति । त्रिवृद्धे पशुः पिता माता पुत्रोऽथो गर्भं वृन्वं जरायुयो त्रिवृद्धाञ्ज-
 न्नं कृषिर्पृष्टिर्गर्भमकैवातिच्छन्दा भवत्येका एव सा सर्वाणि छन्दाथस्थति सा या
 सा श्रीर्महत्तुयथं सधत्तमहत्तुयमेतास्ताश्छन्दस्याः ॥ २ ॥ तस्य शिरो गायत्र्यः॥
 आत्मा त्रिषुभोऽनूकं जगत्यः पत्नौ पङ्कयोऽथैतासां ककुभां चत्वारि-चत्वार्यत्रा-
 यदादायानिच्छन्दस्युपदधाति सा सातिच्छन्दा एव भवति गायत्र्य इतराः सप्त्य-
 न्ते सैव गायत्र्यश्रुतिर्यां वृहत्यः सा वाहती या उष्णिहः सौष्णिह्य पङ्कशो ए-
 दर्धर्ची यदैन्द्रांस्त यदाचपनं तदतिच्छन्दा अयं यन्नदो यत्सूददोहा एत्यदनुपज्ञा
 परिक्रान्तानुपुष्पधूर्णं तदनुष्टुभः ॥ ३ ॥ भविष्यः छिपदाः । एतवै महत्तुयं
 महत्तुयथ धीः सर्वमिवास्मादपृतां देवाः धियं प्रायच्छन्तथैवास्मादमपुमेताथ
 सर्वाथ धियं प्रायच्छति ॥ ४ ॥ यत्रेव छन्दस्या उपदधानि । एतवै देवा एतं ता-
 कथं स्वमै लोकमपश्यन्नेता स्तोमभागास्तस्मिन्निशितेपां विशतां प्रजापतिरुक्त
 मोऽविशत यः स प्रजापतिरेतास्ताश्छन्दस्याः ॥ ५ ॥ तस्य शिरो गायत्र्यः
 सा यत्रायत्र्यो भवन्ति गायत्र्ये हि शिरस्तिष्ठो भवन्ति त्रिवृद्धि शिरः पूर्वार्धेऽउप-
 दधाति पुरस्ताद्धीवथ शिरः ॥ ६ ॥ उस्त्रिषुभः । ता रेतः, सिचोर्बल्योपदधा-
 ति पृष्टयो वै रेतः सिचाऽजुरो वै प्रति पृष्टयः ॥ ७ ॥ भोष्णी जगत्यः । स प्रा-
 षति पुरस्तात्स्वयमातृष्णाये त्रिषुभ उपदधाति त्वार्ति पश्चाज्जगतीपो वाऽअयं मेधये
 माणास्तुदेष्टा स्वयमातृष्णां प्रावत्युवाऽवत्तस्मात्प्राणात्पुरस्तादुरस्तावति पश्चाज्जोषी
 ॥ ८ ॥ सः सध्यां वतुष्टुभः । ता अनन्तर्हिता जगतीभ्य उपदधात्यनन्तर्हिते तच्छ्रोणिभ्यथ
 सः सध्यां दधाति ॥ ९ ॥ पशवो वृहत्यः । क्रीकसा ककुमः सोऽन्तरेण त्रिषुभश्च ककुभ-
 ष्च वृहतीरुपदधाति तस्मादिमा उभयत्र पशवो वद्धाः क्रीकसामु च जज्वुच ॥ १० ॥ ग्री-
 षा उष्णिहः । ता अनन्तर्हिता गायत्रीभ्य उपदधात्यनन्तर्हितास्तच्छ्रीष्णां ग्रीवा दधाति
 ॥ ११ ॥ पत्नौ पङ्कयः । ता यत्पङ्कयो भवन्ति प्राहकौ हि पत्नौ पार्श्वत उपदधाति पा-
 र्श्वतो हीर्षो पत्नौ यद्गर्भोऽश्छन्दस्तदाक्षित उपदधाति इक्षिणं वदर्धं पशोर्वीर्यवत्तरं
 करोति तस्मादक्षिणोऽर्थः पशोर्वीर्यवत्तरः ॥ १२ ॥ उवरमतिच्छन्दाः पशवो वै छन्दाथ-

स्मृतं पशव उदरं वाऽअन्नमप्युदरं हि वाऽअन्नमिति तस्मात्तदोदरं न्नं प्राप्नोष्य-
 थ तज्जगुं यातयामरूपं भवति तद्यदेषा पशुश्चन्द्रांशस्यति तस्माद्विच्छन्दा
 श्रुतिच्छन्दा इ वै तामुतिच्छन्दा इत्याचक्षते परोऽस्तं परोऽस्तकामा हि देवाः
 ॥ १३ ॥ योनिः पुरीषवती । ते सधस्पर्ष्टेऽपदधाति सधस्पर्ष्टे सुदरं च
 योनिश्च पुरीषसधं हित भवतो माधसं वै पुरीषं माधसेन वाऽउदरं च यो-
 निश्च सधं हिते पूर्वातिच्छन्दा भवत्यपरा पुरीषवत्पुचरं सुदरं धरा यो-
 निः ॥ १४ ॥ ते प्राच्यानुपदधाति । आरु ह्यपोऽग्निश्चोपेतुऽथो माग्वै प्राच
 चदरं प्राची योनिर्वादिस्तोमभामं ब्रुदयं वै स्तांभभागा ब्रुदयमु वाऽउत्तमप्रोदर-
 ण्य योनिः ॥ १५ ॥ ते दक्षिणतः स्वयमातुण्यायाऽनुपदधाति । अयं प्रवमाया
 चिताऽवत्तरतः स्वयमातुण्यायाऽउदरं च योनिं चोपदधाति यो वाऽअयं मध्ये
 माणस्तदेष्टा स्वयमातुण्येतस्य तस्मात्स्वोभयत उदरं च योनिं च दधाति तस्मा-
 देतस्य माणस्वोभयत उदरं च योनिश्च ॥ १६ ॥ मतिष्ठा द्विपदाः ।
 ता यश्चिपदा भवन्ति छन्दश्च हि मतिष्ठा तिष्ठो भवन्ति त्रिधा द्वि-मतिष्ठा
 पश्चादुपदधाति पश्चाद्वीपं मतिष्ठा ॥ १७ ॥ सोऽस्यैव सुकृत आत्मा । तय-
 स्य हैतमेव सुकृतमात्मानं कुर्वन्त्येतं इ स सुकृतमात्मानमभिसम्भवत्पय
 यस्य हैतमयोऽन्यथा कुर्वन्ति दुष्कृतं इ तस्यात्मानं कुर्वन्ति स इ स दुष्कृतमे-
 वात्मानमभिसम्भवति ॥ १८ ॥ तदेते सामनिषतेऽअभ्युक्ते । अर्को देवानां पर-
 मे व्योमन्नर्कस्य देवाः परमे व्योमन्निस्पेक्ष्य देवानां विशतां मजापतिरुत्तमो-
 ऽविश्रजस्मादाहाऽर्को देवानां परमे व्योमन्निस्पेक्ष्य यदाहर्कस्य देवाः परमे व्यो-
 मन्निस्पेक्ष्य वाऽअग्निर्ऋतुस्यैतदुत्तमायां चितौ सर्वे देवा विद्यास्तस्मादाहर्कस्य
 देवाः परमे व्योमन्ति ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [६. १.] ॥ तृतीयः
 मपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या १०८ ॥

गार्हपत्यपुपदधाति । एतद्धै देवाः प्राप्य राद्धेषामप्यन्त तेऽग्न्युक्तेनेदमरा-
 स्तेष्वेति गार्हपत्येनैवेत्यब्रुवन्गार्हपत्यं वै चित्वा समाकृष्य प्रथमां चितिमपश्याम प्रथ-
 मायै द्वितीयां त्रितीयायै तृतीयां तृतीयायै चतुर्थीं चतुर्थ्यै पञ्चमीं पञ्चम्या इव
 प्रीति ॥ १ ॥ तेऽब्रुवन् । उप तज्जानीत यथेयमस्यास्तेव रादिरसदिति तेऽभ्यु-
 बन्धेतेयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाच तदयम्वंस्तदिच्छन्त यथेयमस्यास्तेव रादि-

रुसिदिति ॥ २ ॥ ते चेतयमानाः । एतदपश्यन्निदमेवाहृत्योपदधामहाऽइति तस्मिन्ना-
हृत्योपादधत तस्मिन्मन्त्रवदन्त वसवः पुरस्ताद्भ्राता दक्षिणत आदित्याः परत्रा-
न्मरुत उत्तरतो विश्वे देवा उपरिष्ठादिहोपदधामेहोपदधाप्तेति ॥ ३ ॥ तेऽब्रुवन् ।
मध्यऽण्वोपदधामहे स नो मध्यऽवपदधितः मर्येषां भविष्यतीति तं मध्यऽवपादधत
तदेताथ राद्धिमात्मन्मदधत मध्यतो मध्यत एवैतदेताथ राद्धिमात्मन्मदधत तथैव-
तथ जमानो यद्गार्हपत्यमुपदधात्येतमेवैतद्वाद्धिमात्मन्मदधत मध्यतो मध्यत एवैतदेताथ
राद्धिमात्मन्मदधत ॥ ४ ॥ यद्वेव गार्हपत्यमुपदधाति । अन्नं वै गार्हपत्याऽघोयम-
ग्निश्चितोऽत्रऽएवैतदन्नमुपादधाति मध्यतो मध्यत एवास्मिन्नेतदन्नं दधाति ॥ ५ ॥
यद्वेव गार्हपत्यमुपदधाति । वेदिर्वै देवलोकांश्च वाऽएव वहिर्वै चितो भवति
तं यद्विहाहृत्योपदधाति तदेनं वेदौ देवलोके प्रतिष्ठापयति ॥ ६ ॥ यद्वेव गार्हपत्य-
मुपदधाति । योनिर्वै पुष्करपर्णमथ वाऽएव वहिर्वै चितो भवति वहिर्वै वाऽ-
एतद्योनेरग्निकर्म यत्पुनः पुष्करपर्णात्तं यद्विहाहृत्योपदधाति तदेनं योनौ पुष्कर-
पर्णे प्रतिष्ठापयति तुथो ह्येषोऽवहिर्धा भवत्यष्टविष्टका उपदधाति तत्सोक्तो वःधुः
स्तं वाऽएतैरेव यजुभिरेतयावृता चिनोति यो ज्ञेयाभौ स एवायं तमेवैतदाहृत्येहा-
पदधाति ॥ ७ ॥ अथ पुनरिचतिमुपदधाति । एतद्वै देवा गार्हपत्यं चित्वा तस्मि-
न्नाद्धि नापश्यन्त्योनिर्वै गार्हपत्या चित्तिरेपो वै योन राद्धिर्यद्वेवः प्रजातिस्तस्यामे-
तस्यां योनौ रेतः प्रजातिं नापश्यन् ॥ ८ ॥ तेऽब्रुवन् । जप तज्जानीत यथास्यां
योनौ रेतः प्रजातिं दधामेति तेऽमुवंश्चेतवध्वमिति चितिमिच्छतेति वाथ तदब्रुव-
न्विच्छत यथास्यां योनौ रेतः प्रजातिं दधामेति ॥ ९ ॥ ते चेतयमानाः । एतां
पुनरिचतिमपश्यन्नामुपादधत तदेतस्यां योनौ रेतः प्रजातिमदधुर्भव्यतो मध्यत
एवैतदेतस्यां योनौ रेतः प्रजातिमदधुस्तथैतजमानो यत्पुनरिचतिमुपदधात्येत-
स्यामेवैतयोनी रेतः प्रजातिं दधाति मध्यतो मध्यत एवैतदेतस्यां योनौ रेतः प्र-
जातिं दधाति ॥ १० ॥ ताथै ह्येके जघनार्धऽवपदधाति । जघनार्धाद्वै रेतः सि-
च्यते पुच्छसंधौ पुच्छाद्वै रेतः सिच्यतऽइति न त्रया कुर्याद्वहिर्धा इ ते योने रेतः
प्रजातिं दधाति ये त्रया कुर्यन्ति मध्यऽण्वोपदध्यात्तत्सम्पति योनौ रेतः प्रजातिं
दधाति ॥ ११ ॥ अष्टाविष्टका उपदधाति । अष्टाक्षरा मायत्री मायत्रोऽग्निर्ग-
वानग्निर्गवत्पस्य प्राजा तावतैवेनमेतद्वेतो भूतथै सिञ्चति एज्वकृत्वः
सादयति एज्वचितिकोऽग्निः एज्वर्तवः संवत्सरुः संवत्सरोऽग्निर्ग-

वानग्निर्वावत्यस्यमात्रात् । तैन्नैवमेतद्वेगोभूत् ॥ सिञ्चत्यष्टाविष्टकाः पञ्चवृत्तः
 सादयति तत्पुषोदश उपोदश मासाः सबत्सरस्त्रयोदशाम्नेश्चितिपुरीषाणि
 यावानग्निर्वावत्यस्य माश्रा तावत्तद्वति ॥ १२ ॥ यदेव पुनश्चितिमु-
 पदधाति । एतद्वाऽएतद्वयथायथ कगेति यदाहवनीयादगार्हपत्यमुत्तरं चिनोति
 तद्यत्पुनश्चितिमुपदधाति य एवाथमग्निश्चितस्तुमेवतदाहृत्यास्योपरिष्ठात्पुनश्चिनो-
 ति तद्यश्चित्ये सन्त पुनश्चिनोति तस्मात्पुनश्चितिः ॥ १३ ॥ तदेके । जघनार्धे
 गार्हपत्यमुपदधाति पूर्वार्धे पुनश्चितिमाहवनीयश्च वाऽएतौ गार्हपत्यश्चैव वाऽए-
 तावग्नीऽश्रुति न तथा कुर्यादयं वै लोको गार्हपत्योद्यौराहवनीय उत्तरो वाऽअ-
 सावस्यै तस्मादेनामुत्तरामेवोपदधात् ॥ १४ ॥ यदेव गार्हपत्यं च पुनश्चितिं
 चोपदधाति । वेदिश्च हैतेऽअग्नेरुत्तरवेदिश्चाथ येऽअम्न पूर्वं निवपत्यध्वरस्य तेऽ-
 अथ हैतेऽअग्नेस्तुयेनेऽउपप्रायाग्निं निवधाति वेदी त्वेनमत्तुत्तरवेदौ च प्रतिष्ठा-
 पयति ॥ १५ ॥ यदेव पुनश्चितिमुपदधाति । पुनर्यज्ञो हैर उत्तरा हैरा देवप-
 त्वा पुनर्यज्ञमेवैतदुपपत्तऽउत्तरामेव देवयज्यामुप हैनं पुनर्यज्ञो नमति ॥ १६ ॥ ए-
 देव पुनश्चितिमुपदधाति । य वै तं पाणा अथ योऽग्नेऽग्निर्ह समस्कुर्वन्त एव तमेवै-
 तत्पुनश्चिनोति तद्यश्चित्ये सन्त पुनश्चिनोति तस्मादेव पुनश्चितिः ॥ १७ ॥
 नयऽअपस्तपसा सत्प्रमाषादिति । अमूनेतदुपीनाहन्धाना आम्नेऽस्वराभ्रान्त
 इतीन्धाना अग्निर्ह स्वर्गं लोकमाह्वरन्त इत्येतत्तुस्मिन्नहं निदधे नाकेऽअग्निमिति
 स्वर्गो वै लोको नाको यमाहुर्मनव स्तीर्णवर्हिषामिति ये विद्वाध्वसस्ते मनव स्तीर्ण-
 वर्हिषामित सर्वदा हैव स स्तीर्णवर्हिः ॥ १८ ॥ ॥ परनीभिःनुगच्छेम देवाः ।
 पुत्र्यर्वातृभिरु वा हिरण्यैरित्येतन्नैनध्वमेवैषानुगच्छेमेत्येतन्नाक गृह्णानाः सुकृत-
 स्य लोकऽश्रुति स्वर्गो वै लोको नाकः स्वर्गं लोकं गृह्णानाः सुकृतस्य लोकऽश्रुते
 तत्तृतीये पृष्ठेऽअग्नि रोचने दिव इत्येतद्व तृतीय पृष्ठं रोचनं दिवो यत्रैष एतत्तप-
 ति ॥ १९ ॥ आ वाचो मध्यमरुहदुरण्यगिति । एतद् वाचो मध्यं यत्रैष एतन्नी-
 यते भुरण्यगिति भर्तेत्येतद्वयमग्निः सत्वातिश्चेकितान इत्यथमग्निः सतां प्रतिश्चे-
 तयमाना इत्येतत्तृष्ठे पृथिव्या निहितो दधियुतादिति षष्ठे पृथिव्या निहितो वी-
 प्यवान इत्येतद्वयस्य कृणुतां ये पृथक्पृथक् इत्यथस्वदं कुरुतां सर्वान्प्राप्नुवन् इत्ये-
 तत् ॥ २० ॥ अथमग्निर्वर्चस्वतो वयोधा इति । अथमग्निर्वर्चस्वतो वयोधा इत्ये-
 तत्सहस्रिषो यातताम्रवपुच्छ इति सहस्रिषो दीप्यताम्रमत्त इत्येतद्विज्ञानमाना

सरिरस्य मध्यऽऽतीमे वै लोकाः सरिरं दीप्यमान एषु लोकेष्वित्ये-
तदुप प्रयाहि दिव्यानि धामेत्पुप प्रयाहि स्वर्गं लोकमित्येतत् ॥ २१ ॥ सम्प्रच्य-
वध्वमुप सम्प्रयातेति । अमूनेतदुर्वाणाह ममेनं प्रच्यवध्वमुप चैनं सम्प्रयातेत्यु-
ग्मे पथो देवयानान्कृणुध्वमिति यथैव यजुस्तथा बन्धुः पुनः कृष्णानां पितरा यु-
वानेति वाक्च वै मनश्च पितरा युवाना वाक्च मनश्चेतावग्नीऽअन्वाताऽंसी-
चामि तन्तुमेतामिति योऽसावृषिभिस्तन्तुस्ततस्तमेतदाह ॥ २२ ॥ ब्रह्मध्यस्वाम्ने
प्रतिजागृह त्वमिति । इमेतदाग्निपादोच्चैनं ब्रुध्यस्व प्रति चैनं जागृहीतीष्टापू-
र्येऽमृजेथापयं चेति यथैव यजुस्तथावन्धुरस्मिन्सधस्येऽअध्युत्तरासेऽग्निनि यौ-
र्वाऽब्रुत्तरं सधस्थं विरेवे देवा यजमानश्च सीदतेति तादृश्वेदेवैः सह यजमानं
सादयति ॥ २३ ॥ येन बृहसि सद्ब्रह्म । येनाग्ने सर्ववेदसमित्येतद्भास्य प्रतिष्ठा-
ततमं धाम येन सहस्रं बृहति येन सर्ववेदसं तेनेमं यज्ञं नो नय स्वदेवेषु गन्तवऽ-
ति तेन न इमं यज्ञं नय स्वर्गं लोकं देवेषु गन्तवऽत्येतदयं ते यानिश्चैस्त्विय इति
तस्योक्तो बन्धुरष्टाविष्टका उपदधाति तस्योऽप्योक्तः ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥
[६. १.] ऋषोऽध्यायः [५४.] ॥

ऋतुव्या उपदधाति । ऋतुष एते यदृतव्या ऋतुनैवैतदुपदधाति तदेतत्सर्वं
यदृतव्याः संवत्सरो वाऽऽतुव्याः संवत्सर इदं सर्वमिदमेवैतत्सर्वमुपदधात्यथो
प्रजुननमेतत्संवत्सरो वाऽऽतुव्याः संवत्सरः प्रजुननं प्रजुननमेवैतदुपदधाति
॥ १ ॥ यद्वेवर्जव्या उपदधाति । सयं वाऽऽतुव्या विश इमा इतरा इष्टकाः
कजं तद्विवर्जं दधाति ताः सर्वाश्च स्त्रितिपुपदधाति सर्वस्यां तद्विगि वृजभत्तरं
दधाति ॥ २ ॥ यद्वेवर्जव्या उपदधाति । संवत्सर एषोऽग्निः स ऋतुव्याभिः
संयुजितः संवत्सरमेवैतदृतुभिः संवनोति संदधाति ता वै ज्ञानामभृतयः समानोद-
र्का ऋतुवो वाऽऽमृज्यन्त ते मृष्टा ज्ञानैवासन् ॥ ३ ॥ तेऽब्रुवन् । न वाग्दत्तं
गन्तः शक्यामः प्रजनयितुं रूपैः समायागेति तऽएकैकमृतुं रूपैः समायंस्तस्मा-
देकैकस्मिन्मृतौ सर्वेषामृतूनां रूपं ता यन्ज्ञानामभृतयो ज्ञाना ह्यमृज्यन्ताथ यत्स-
मानोदर्का रूपैः समायन् ॥ ४ ॥ स उपदधाति । तपश्च तपस्परच शैशिष्टावृ-
द्धि नामनीऽएनयोरेते नामभ्यामेवैनेऽएतदुपदधात्यसौ वाऽऽद्यादित्यस्तपस्त-
स्मादेतावृद्धयन्तावृद्धौ तद्यदेतस्मादेतावृद्धयन्तावृद्धौ तस्मादेतौ तपश्च तप-

स्यश्च ॥ ५ ॥ अग्नेरन्तः श्लेपोऽग्नीनि । संवत्सर एषोऽग्निः स ऋतुव्याभिः
 स्रष्टुदितः संवत्सरप्रेतदत्तुभिः संतनोति संदधाति कल्पेतां घ्रावापृथिवीं कल्पन्ता-
 माप योपथय इतीदमेवैतन्मर्चमृताभिः कल्पयति कल्पन्तामग्नयः पृथङ्मम ज्यैष्ठ्याय
 स्रजता इत्यग्नयो हेते पृथग्यदेवा इष्टकास्ते पृथानयोर्धत्वावर्षेष्ट्याय कल्परत्नेपतुदाह
 येऽअग्नयः समनसाऽन्तरा घ्रावापृथिवीं ममेऽइति यथैव पुनस्तथा कुण्डः शौशि-
 रादतूऽअभिकल्पयाना इन्द्रमिव देवा अभिसंविशन्तिवति यथेन्द्र देवा अभिसं-
 विष्टा एवमिमावृत्त ज्यैष्ठ्यायाभिसंविशन्तिवत्येतदंऽइष्टके भवतो द्वौ । हि मासावृत्तौ
 सकृस्तादयत्येकं तदनु करोति ॥ ६ ॥ तद्यदेतेऽअत्रोपदधाति । संवत्सर एषोऽ-
 ग्निरिमुञ्च लोकः संवत्सरस्तस्य घौरेव पक्षमी चितिः घौरेव शिशिरं ऋतुस्त-
 द्यदेतेऽअत्रोपदधाति यदेवास्येतेऽआत्मनस्तदस्मिन्नेव तस्मिन्निदधाति तस्मादेतेऽअत्रो-
 पदधाति ॥ ७ ॥ यदेवैतेऽअत्रोपदधाति । मजापतिरेषोऽग्निः संवत्सर उ
 मजापतिस्तस्य शिर एव पक्षमी चितिः शिरोऽस्य शिशिरं ऋतुस्तद्यदेतेऽअत्रो-
 पदधाति यदेवास्येतेऽआत्मनस्तदस्मिन्नेव तस्मिन्निदधाति तस्मादेतेऽअत्रोपदधाति
 ॥ ८ ॥ स पुनस्तास्वयमातृष्णायै च विश्वस्योतिर्धर्तव्येऽत्रपदधाति । यौर्वी-
 ऽऽचमाः स्वयमातृष्णादित्य उत्तमा विश्वस्योतिरर्वाचीनं त्राह्वयादित्याचऽर्ध-
 न्दधाति तस्मादर्वाचीनमेवात अतवोऽथो मजननमेतदर्वाचीनं त्राह्वयादित्याच
 मजननं दधाति तस्मादर्वाचीनमेवातः प्रमायते स्थितः हैवातः पुराप्रमजननं
 प्रावन्तो येव सन्मये देवास्तान्वावन्तो देवाः ॥ ९ ॥ अथ प्रथमायै स्वयमातृष्णायै प्रथ-
 मायै च विश्वस्योतिर्धर्तव्येऽत्रपदधाति । इयं वै प्रथमा स्वयमातृष्णामिना
 प्रथमा विश्वस्योतिस्तदूर्ध्वानृतुन्दधाति तस्मादित ऊर्ध्वी अतवोऽथो मजननमे-
 तदितस्तदूर्ध्वं मजननं दधाति तस्मादित ऊर्ध्वमेव प्रमायते ॥ १० ॥
 ता न व्यूहन् । नेह तून्पूहानीति यो वै धियुतऽअत्रेवो इ तस्मै व्युहन्ते तस्या-
 यत्रैव प्रथमेऽत्रपदधाति तस्मै च उपदध्यात् ॥ ११ ॥ अथोऽग्ने वै लोकः
 ऋतुव्याः । इमास्तल्लोकानूर्ध्वी चितिभिश्चिनोत्यथो घ्नं वा ऋतुव्याः घ्नं
 तदूर्ध्वं चितिभिश्चिनोत्यथो संवत्सरो घ्राऽऽतृव्याः संवत्सरं तदूर्ध्वं चिति-
 भिश्चिनोति ता नान्यथा यजुष्मत्येष्टकयोपरिष्टादभ्युपदध्यावेत्सत्रं विशाभ्युपद-
 धानीति ॥ १२ ॥ ता हेता एव संयान्यः । एतवै देवा ऋतुव्याभिरेवेमांल्लोकान्म-
 मपुरितश्चोर्ध्वानमुतश्चोर्ध्वं चस्तथैवैतद्यजमान ऋतुव्याभिरेवेमांल्लोकान्मंयाहीतथा-

ध्वनिमुत्तरचार्वचः ॥ १३ ॥ तदुह चरकाध्वयवः । अन्या एव संयानीरित्युपदधाति
 न तथा कुर्यादत्यहैव रेचयन्त्येता उ एव संयान्यः ॥ १४ ॥ अथ विश्वज्यो-
 तिमपुपदधाति । आदित्यो वाऽऽत्तमा विश्वज्योतिरादित्यो ह्येवापुष्मिणोके वि-
 श्वज्योतिरादित्यमेवैतदुपदधाति ॥ १५ ॥ यदेव विश्वज्योतिमपुपदधाति । प्रजा
 धै विश्वज्योतिः प्रजा तैव विश्वं ज्योतिः प्रजननमेवैतदुपदधाति ॥ १६ ॥ स पुन-
 स्तास्वयमातृणांयै विश्वज्योतिमपुपदधाति । द्यौर्वाऽऽत्तमा स्वयमातृणादित्य उ-
 त्तमा विश्वज्योतिरर्वाचीनं तद्विव आदित्यं दधाति तस्मादेवोऽर्वाचीनमेवातस्तप-
 त्यथो प्रजननमेतद्वर्वाचीनं तद्विवः प्रजननं दधाति तस्माद्वर्वाचीनमेवातः प्रजायते
 ॥ १७ ॥ अथ मध्यमायै स्वयमातृणांयै । उपरिष्ठाद्विश्वज्योतिमपुपदधातीयं वै म-
 यमा स्वयमातृणाग्निः मयमा विश्वज्योतिरितस्तद्वर्ध्वमग्निं दधाति तस्मादितु
 ऊर्ध्वोऽग्निर्वाप्यतेऽथो प्रजननमेतदितस्तद्वर्ध्वं प्रजननं दधाति तस्मादितु
 ऊर्ध्वमेव प्रजायते ॥ १८ ॥ अथ मध्यमायै स्वयमातृणांयै । उपरिष्ठा-
 दिव्वज्योतमपुपदधात्यन्तरिक्षं वै मध्यमा स्वयमातृणा वायुर्मध्यमा विश्वज्योति-
 रन्तरिक्षे तद्वायुं दधाति तस्मादयमन्तरिक्षे वायुः ॥ १९ ॥ तान्येतानि ज्योतीर्ध-
 पि । तद्यदेता एवमुपदधात्येतान्येवैतज्ज्योतीर्धपि सम्यज्जि दधाति तस्मादितु
 ऊर्ध्वोऽग्निर्वाप्यतेऽर्वाऽऽत्तमादित्यस्तपत्यन्तरिक्षेऽयं तिर्यग् वायुः पचते ॥ २० ॥
 परमेष्ठी त्वा सादयस्विति । परमेष्ठी ह्येता एज्वमी चितिमपुपदधिवस्पृष्टे ज्योति-
 ष्मतीमिति दिवो हसौ पृष्ठे ज्योतिष्मानादित्यः ॥ २१ ॥ विश्वस्मै प्राणापानाय
 ध्यानायेति प्राणो धै विश्वज्योतिः सर्वस्माऽऽ वाऽएतस्मै प्राणो विश्वज्योतिर्य-
 च्छेति सूर्ये ज्योतिर्यच्छेत्येतत्सूर्यस्तेऽधिपतिरिति सूर्यमेवास्यां अधिपतिं करोति
 सादीप्यत्या सुददीहसाधिपदति तस्योक्तो बन्धुः ॥ २२ ॥ ता ईता एव संयान्यः
 । एतद्देवा विश्वज्योतिर्भिरेवेष्टाँलोकान्तमयुरित्तद्योर्ध्वनिमुत्तरचार्वचस्तथैवैष-
 धुजमानो विश्वज्योतिर्भिरेवेष्टाँलोकान्तसंयातीत्तद्योर्ध्वनिमुत्तरचार्वचः ॥ २३ ॥
 तदुह चरकाध्वयवः । अन्या एव संयानीरित्युपदधाति न तथा कुर्यादत्यहैव रेच-
 यन्त्येता उऽएव संयान्यः ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [७. १] ॥ ॥

अथ लोकमृणामुपदधाति । असौ वाऽआदित्यो लोकमृणौप ह्यिष्टो-
 कान्पूरयत्यमेवैतदादित्यमुपदधाति ताँसु सर्वासु चितिमपुपदधातीमे वै लोका

एतश्चिनयोऽयं तदादित्येषु लोकेषु दधाति तस्मादेषु सर्वेषु एवैभ्यो
लोकेभ्यस्तपति ॥ १ ॥ यत्नेन लोकम्पृणा मुपदधाति । चत्रं वै लोकम्पृणा विश
इमा इतरा इष्टकाः चत्रं तद्विज्ञप्तिरं दधाति तांश्च सर्वान् चित्तिपूषदधाति सर्व-
स्यां नदिशि चत्रपत्तारं दधाति ॥ २ ॥ सैषैकैव भवति । एकस्थं तत्तत्रमेकस्था-
धं श्रियं करोत्यथ या द्वितीया मिथुनं तदधोऽयं हैतदात्मनो यन्मिथुनं यदा वै
सह मिथुनेनयि सर्वांश्च कृत्स्नः कृत्स्नतायाऽप्येकं यन्मुषा धीरिष्टका उपदधा-
ति सप्त तद्वीर्येणास्यादधाति क्षुद्रं विशो वीर्यवचरं करोत्यधेताराः पृथक्ज्ञाना
यन्मुर्धिरुपदधाति विशं तत्तत्रादवोऽप्येतरो करोति पृथग्नादिनीं ज्ञानाचतसम् ॥
॥ ३ ॥ स वाऽअस्याधं सत्कृपां प्रयमेऽवपदधाति । अयं तदादित्यमेतस्यां दिशि
दर्शात्ययेतस्मात्ततोऽनुपर्वति ॥ ४ ॥ स यद्यधैव प्रयमेऽवपदधाति । तदुत्तमे
अनुपदधाति तत्तद्वैवासावादित्य इमांश्चोक्तान्वयेत्य नातिमुप्यवेताति इत्य पूर्व
ऽवत्तमेऽअनुपदधात्यमे तदादित्यमिमांश्चोक्तानतिमुप्यवावति तस्मादस्यावादित्य
इमांश्चोक्तान्वयेत्य स्थितो वृद्धिणावत्पुनः—पुनस्तुपर्वति ॥ ५ ॥ लोके पूष छिद्रं
पृणोति । लोके च पूष्य छिद्रं च पूष्येतदयो सीद ध्रुवा त्वमित्ययो सीद
स्थिरा त्वं प्रतिष्ठितेत्येतदिन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिरस्मिन्मोनावमीषदाक्षिनीन्द्राग्नी
च त्वा बृहस्पतिरचास्मिन्मोनी मृत्युनिष्ठिपाम्निस्तेतदनुपुषा बाम्नाऽअनुपदुक्त्वा-
ग्निन्द्र इन्द्रो लोकम्पृणा न सादपत्यसन्नो यप सूददा इमाधिवदति माणो वै
सूददोऽहः प्राणैर्नैवनेतस्मन्तनोति संदधाति ॥ ६ ॥ तदाहुः । क्रथमेषा लोकम्पृ
णावातपाम्नी भवतीत्यसौ वाऽआदित्यो लोकम्पृणावातयामा वा एषोऽयो
षाग्वै लोकम्पृणावातयाम्भ्यु वै वाक् ॥ ७ ॥ स वै यन्नुष्मतीरुपप्राय । लोकम्पृ-
णया मृच्छादयत्यन्नं वै यन्नुष्मत्य इष्टका आत्मा लोकम्पृणान्नं तदात्मना परि-
दधाति तस्मादन्नमात्मना परिहितमात्मैव भवति ॥ ८ ॥ स वाऽआत्मन्नेव ।
यन्नुष्मतीरुपदधाति न पत्रपुच्छेष्वान्त्यस्तदन्नं दधाति षड् वाऽआत्मन्नुन्नं धीयते
तदात्मानमवति तत्पत्रपुच्छान्यथ यत्पत्रपुच्छेषु नैव तदात्मानमवति न पत्रपु-
च्छानि ॥ ९ ॥ उभवीर्येनुष्मतीरुच लोकम्पृणा रचात्यम्नुपदधाति । तस्मादयमा-
त्मा द्विगुणो बहलतर—इव लोकम्पृणा एव पत्रपुच्छेषु तस्मात्पत्रपुच्छानि
तनीवाधसीवानूचीश्च तिरश्चा रचात्यम्नुपदधात्यस्मीनि वाऽइष्टकास्तस्मा-

दिमान्यश्च च तिर्यञ्चि च आत्मन्स्थीनि पराचरिषु पञ्चपुच्छेषु न हि किं
 चतुःपुच्छेषु तिर्यग्स्थस्ति तद्वैतदेव चित्तस्य आचितस्य च विज्ञानमेवमेव
 चित् इतरथाचित ॥ १० ॥ स वै स्वयमातृणां लोकम्पूण्या प्रच्छादयति । मायो
 वै स्वयमातृणादित्यो लोकम्पूण्या प्राण तदादित्येन समिन्दे तस्मादयमुष्णः प्रा
 णस्तथा सर्वमात्मानं प्रच्छादयति सर्वं तदात्मानमादित्येन समिन्दे तस्मादयम्
 सर्वं एवात्मोष्णस्तद्वैतदेव जीविष्यतश्च मरिष्यतश्च विज्ञानमुष्ण एव जीविष्यन्ती-
 ती मरिष्यन् ॥ ११ ॥ स यस्याथ स्रक्वा प्रथमेऽवपद्वाति । ततो दशभिर्दशभिः
 स्रक्वायस्येत्या स्वयमातृणां स तेनैव दक्षिणावृज्यानेन स्वयमातृणां स्रक्वा-
 यस्येत्यातृणां याऽस्रक्वा पुनरेत्य तमवापेथ स्रक्वादयति ॥ १२ ॥ आत्मानमग्रे स-
 र्क्षादयति । आत्मा द्वेवाग्रे सम्भवतः सम्भवस्थश्च दक्षिण पक्षमथ पुच्छमथोत्तर
 तुरक्षिणावृत्तिं देवत्रयोऽप्येव वाऽअस्मावादित्य इमांलोकान्दक्षिणावृत्तपर्वति
 ॥ १३ ॥ स एष आत्मा एव पुनलोकम्पूण्या । तथा सर्वमात्मानं प्रच्छादयति ।
 र्वेस्मिस्तदात्मन्प्राणं दधाति तद्यदास्यैषादगं नाभिप्राप्तुयात्प्राणो वास्य तद्वद्गं
 नाभिप्राप्तुयात्तु वै प्राणोऽहम् नाभिप्राप्नोति श्रुयति वा वै तन्मन्त्रायति वा त-
 स्मादेन च सर्वपर्वैतथ प्रच्छादयेत् ॥ १४ ॥ स वाऽआत्मानं एवाधि पक्षपुच्छानि
 चिनोति । आत्मनो यथाध्वजानि प्रोहन्त्यथ यत्पुरस्तादवर्वाचीरुपदध्याद्यपान्यव
 आहृत्प्राज्ञं प्रतिदध्यात्तादृक्त्वं ॥ १५ ॥ स भिक्षा न कृण्वन्मुपदध्यात् । आ-
 चरति वाऽप्या या भिद्यतऽआर्तस्वेतद्रूप यद्वृक्षेण नेदार्तमात्मानमभिसंस्करवाऽ-
 इति नाभिर्ना परास्तेग्नेदुनार्तमात्मानो बहिष्ठा कदाणीति धिष्ठेयः । प्रतिस-
 रुशाय या विद्वानमतिरिच्येत्प्राप्तामृष्टवेयुस्तद्वै मन्त्रं वा आर्चन्ति वा मित्वो-
 स्करऽऽतिरिक्तकरो वाऽऽतिरिक्तस्य प्रतिष्ठा तद्यथातिरिक्तस्य प्रतिष्ठा तदेवैना
 एतत्प्रतिष्ठापयति ॥ १६ ॥ अथात इष्टकामावाणामेव । पादमात्रीः मध्यमायां
 पोचमाया च चित्त्योरुपदध्यात्प्रावृष्ठा वै प्रादो यो वै प्रादः स इस्त ऊर्वस्थमा-
 थो वर्षिष्ठाः स्युर्त ऊर्वस्थाद्विक्तं चन वर्षीयोऽस्थस्ति श्यालिखितव्यस्तिस्रश्चि-
 त्तपः स्युश्चिन्तुते इमे लोका अरारिमितानिखिते वे उतो हेते चित्तीऽअपरिमित
 च वै उतः सर्वास्तेव श्यालिखितवर्तः स्युः सर्वे द्वेवेमे लोकाश्चिन्तुता
 ॥ १७ ॥ अथात इष्टकानामेवावपनस्य । यां क्वा च यनुष्मतीदिष्टका वि-
 धाता मध्यमायां चित्ताऽऽपदध्यादन्तरिच वै मध्यमा चित्तिरन्तरिचमु वै

सर्वेषां भूतानामावृणमयोऽग्र्यं वै यजुष्मत्त इष्टका उदरं मध्यमा चित्तिरुदरे तद-
 न्तं दधाति ॥ १८ ॥ तदाहुः । नोपदध्यान्नेदतिरेचयानीति स वाऽवृषैव दध्या-
 स्क्रामेभ्यो वाऽष्टता इष्टका अवधीयन्ते न वै क्रामानामतिरिक्तमास्ति स वै नैवो-
 पदध्यावेतावयाऽष्टतद्देवा अकुर्वन् ॥ १९ ॥ वास्तथम् ॥ ३ ॥ [७. २.] ॥

अथ पुरीषं निवपति । माध्वसं वै पुरीषं माध्वसेनैवैनमेतत्प्रच्छादयतीष्टका
 वपाधायास्तीष्टका आस्थि तन्माध्वसैः संच्छादयति ॥ १ ॥ स वै स्वयमातृणां यामावपति ।
 प्राणो वै स्वयमातृणां पुरीष प्राणे तदन्तं दधाति तेन सर्वमात्मानं प्रच्छादयति
 तस्मात्प्राणेऽन्तं धीयते सर्वमात्मानमवति सर्वमात्मानमनुष्येति ॥ २ ॥ न स्वयमा-
 तृणां यामावपेदित्सु द्वेकऽध्माहुः । प्राणः स्वयमातृणां तस्मात्प्राणपिदधानीति स वा
 ऽष्टव वपदन्तेन वै प्राणा विष्टवा यो वाऽग्र्यं नृपति सं वै तस्य प्राणा रोहन्ति
 तद्यस्य इ तथा कुर्वन्ति यथा शुष्का सूर्यां सुषिरैव ॥ इ सोऽमुष्मिष्ठोक्तं सम्भव-
 ति तस्मात्स्वयमातृणां यामैव वपेत् ॥ ३ ॥ स्वयमातृणां यामावपेत् । अनुवपया सं-
 च्छादयन्नेत्या परिधिद्रव्यः स तेनैव दक्षिणावृजघ्ननं स्वयमातृणां संच्छादय-
 न्नेत्या पुनरानुवपयेत् ॥ ४ ॥ आत्मानमग्रे संच्छादयति । आत्मा शेषाग्रे सम्भवतः
 सम्भवत्ययं दक्षिणं पञ्चमं पुच्छमथोचरं तदक्षिणावृजघ्नं देवता ॥ ५ ॥ स एष
 प्राण एव यत्पुरीषम् । तेन सर्वमात्मानं प्रच्छादयति सर्वस्मिंस्तदात्मनां दधा-
 ति तद्यदास्वैतद्वरुणं नाभिप्राप्तुमात्प्राणो हास्य तद्वरुणं नाभिम् । अनुवायुवै प्राणोऽ-
 न्तं नाभिप्राप्नोति शुष्यति वा वै तन्मलायति वा तस्मादेनं शर्वमेव तेन प्रच्छाद-
 येत् ॥ ६ ॥ इन्द्रं विद्वत्वा अवीतुधमिति । इन्द्रो हि सर्वाणि भूतानि वर्धयन्ति
 समुद्रव्यवसं गिर इति पहिपानमस्पैतदाह रथीतपथे रथीनामिति रथितमो शेष
 रथिनां वाजानां सत्यति पतिमित्यन्तं वै वाजा अन्नानां सत्यति पतिमि-
 त्येतदेन्द्रायानुमुखा निवपत्येन्द्रो हि पुरीषं तदेतदर्थमग्नेर्वत्पुरीषमध्वैऽष्टकम् ॥ ७ ॥
 तदाहुः । यस्मै वै चन्द्रोधिः सर्वाभिर्देवताभिरिष्टका वपदधात्ययं तथैकैकदेव-
 तया निवपति अथेतदर्थमग्नेरितोन्द्रो वै सर्वोन्देशान्प्रतिप्रतिस्तद्यदेन्द्रया निवप-
 तेनैतदर्थमग्नेरथ घटनुदुभाजान्ऽअनुष्टुब्बागु सर्वाणि छन्दाऽसितेनोऽष्टवार्धम् ॥
 अथ विकर्णी च स्वयमातृणां चोपदधाति । वायुं विकर्णी द्यौस्तमा स्वयमा-
 तृणां वायुं च तद्वदिनं चोपदधात्युत्तमेऽवपदधात्युत्तमे हि वायुश्च द्यौश्च सत्यम् ॥

मधेस्पृष्टे हि वायुश्च द्यौश्च पूर्वा विकर्णीमुपदधात्यर्वाचीनं तद्विद्यो वायुं दधाति त-
 स्मादेपोऽर्वाचीनमेवं वातः पवते ॥ ९ ॥ यदेव विकर्णीमुपदधाति । यत्र वाऽअदो-
 ऽधं चित्तिमवध्राणयन्ति तदस्मात्वादित्य इमांल्लोकान्तसूत्रे समावयते तद्यत्तत्सूत्रं
 वायुः स सः स वायुरेवा सा विकर्णी तद्यदेतामुपदधात्यसवेव तदादित्य
 इमांल्लोकान्तसूत्रे समावयते ॥ १० ॥ यदेव विकर्णी च स्वयमातृणां चोपदधाति ।
 आप्यै विकर्णी माणः स्वयमातृणां वायुश्च तत्पाणं चोपदधात्युत्तमेऽनुपदधात्युत्तमे
 वायुश्च माणश्च मधेस्पृष्टे मधेस्पृष्टे वायुश्च माणश्च पूर्वामुचरा विकर्णीमुपदधा-
 त्यायुषा तस्मात्तमुभयतः परिगृह्णाति ॥ ११ ॥ त्रोधद्वयो न युवसे । अपिप्यन्वया
 महः संवरणाद्वयस्यात् आदस्य वातोऽनुवाति शोचिरथ स्म ते वृजनं कृष्णम-
 स्तीति यदा वाऽएतस्य वातोऽनुवाति शोचिरथैतस्य वृजनं कृष्णं भवति विप्रुधो-
 पदधाति त्रेप्रुधो हि वायुराग्नेय्याग्निर्कर्म मुनिरुक्तगानिर्वक्तो हि वायुश्च यद्वात
 इत्याह वातो हि वायुः ॥ १२ ॥ शतम् ४७०० ॥ ॥ अथ स्वयमातृणां
 मुपदधाति । आप्योष्ठा मुदने सादयामीत्येष वाऽआयुस्तस्यैतस्मदनमवत इत्येष
 हीदथ सर्वमुवाति छायायामित्येतस्य हीदथ सर्वं छायायां समुद्रस्य हृदयऽइति
 समुद्रस्य वेतङ्गदयथ रश्मीवती भास्वतीमिति रश्मीवती हि द्यौर्भास्वत्या वा
 या भास्या पृथिवीमोर्वन्तरिक्षमित्येवथ क्षेत्रे इमांल्लोकानाम्भाति ॥ १३ ॥
 परमेष्ठो त्वा सादयस्तिष्ठति । परमेष्ठो ज्ञेतां पञ्चमीं चित्तिमुपदधत् ॥ १४ ॥
 यदेव परमेष्ठिनोपदधाति । मज्जापतिं विस्त्रस्त देवता आदाय ह्युदक्रामस्तस्य
 परमेष्ठो शिर आनुयोत्कृष्णानिगृह्त् ॥ १५ ॥ तपत्रवीत् । तप मेहि प्रति
 मऽएतदेहिं येन मे त्वमुदक्रामीरिति हि मे ततो भविष्यतीति त्वदेष्टवमेव
 मऽएतदात्मनो भविष्यतीति तद्यति तदास्मिन्नेतत्परमेष्ठो मत्पदधात् ॥ १६ ॥ तद्यैपो-
 ऽस्य स्वयमातृणां । एतदस्य तदात्मनस्तद्वदामत्रोपदधाति यदेवास्पैपात्मन-
 स्तदास्मिन्नेतद्वदधाति तस्मादेतामत्रोपदधाति ॥ १७ ॥ दिवस्पृष्टे व्युचस्वतीं
 प्रयस्वतीमिति । दिवो वेतत्पृष्ठं व्युचस्वत्यायस्तादिवं यच्छदिवं दथैव दिव्रे मा हि-
 थसीरित्पात्मानं यच्छात्मानं दथैवात्मानं मा हिथसीरित्येतत् ॥ १८ ॥ विश्व-
 स्मै प्राणायापानाय । व्यानायोदानायेति प्राणो वै स्वयमातृणां सूर्यस्माऽनुवाऽ-
 ऽएतस्मै माणः प्रतिष्ठायै चरित्रायेतीमे वै लोकाः स्वयमातृणां इमऽनुवाऽ लोकाः प्र-
 तिष्ठा चरित्रथ सूर्यस्त्वाग्निपात्स्विति सूर्यस्त्वाग्निमोषायत्स्वित्येतन्मणा स्वस्येति

महत्या स्वस्त्येत्येतच्छर्दिपा ज्ञतमेनेति युच्छर्दिः ज्ञतमं तेनेत्येतत् ॥ १९ ॥ ना-
 नोपदधाति । नाना हि वायुंश्च यौश्च सकृत्सादयन्ति समानं तत्करोति समानं
 व्यायुश्च प्राणइव ते वाऽउभेऽप्यव शर्करे भवत उभे स्वयमातृण्ये समानं ॥ २० ॥
 प्राणरक्षार्थेने सुददोहसाधिबदति प्राणो वै सुददोहाः प्राणेनैवनेऽप्यतस्तनोति
 सदाति ॥ २० ॥ मा अस्य सुददोहस इति । आपो वै सूत्रोऽक्षं शोहः सोमं
 धीणन्ति पृथक् इत्युक्तं वै पूर्वनि जन्मन्देनानामिति संवत्सरो वै देवानां जन्म विश
 इति यज्ञो वै विशो यज्ञे हि सर्वाणि भूतानि विष्टानि विष्टा रोचते दिव इति
 सवनानि वै श्रीणि रोचनानि सवनान्येतदाहानुप्रमा वाग्वाऽअनुपुत्रागु सर्वे
 प्राणा वाचा चैवनेऽप्यतत्प्राणेन च सतनोति सदाति सा वाऽएषा सती मू-
 ददाहाः सर्वा इष्टका अनुसंचरति प्राणो वै सुददोहास्तस्मादयमेक एव प्राणः
 सत्सर्वाप्यहगानि सर्वमात्मानमनुसंचरति ॥ २१ ॥ आसणम् ॥ ४ ॥
 [७. १.] ॥

अथ स्वयमातृण्यासु सामानि गायति । इमे वै लोकाः स्वयमातृण्यास्ता एताः
 शर्करास्ता देवा उपधायैतादृशीरेवापश्यन्त्येताः शृङ्काः शर्कराः ॥ १ ॥ तेऽनु-
 वन् । एव तज्जानीत यथेषु लोकेषु रसमुपजीवनं दधामेति तेऽमृषंश्चेतुष्वभिमिति
 चिति मिच्छतेति वाव तदनुवंस्तदिच्छत यथेषु लोकेषु रसमुपजीवनं दधामेति ॥ २ ॥
 ते चेतुषमानाः । एतानि सामान्यपरमंस्तान्यगायन्त्येषु लोकेषु रसमुपजीवनमद-
 धुस्तैर्वैतज्जमानो यदेतानि सामानि गायन्त्येवैतन्लोकेषु रसमुपजीवनं दधाति
 ॥ ३ ॥ स्वयमातृण्यासु गायति । इमे वै लोकाः स्वयमातृण्या एषेवैतन्लोकेषु
 रसमुपजीवनं दधाति ॥ ४ ॥ स वै मूर्ध्वः स्वरिति । एतासु व्याहृतिषु गायति
 भूरिति वाऽअयं लोको भुव इत्यन्तर्गितलोकाः स्वरिस्पसौ लोका एषेवैतन्लोकेषु
 रसमुपजीवनं दधाति ॥ ५ ॥ तानि वै नानापस्तावानि । सामाननिधनानि तानि
 यन्तानापस्तावानि नाना ह्यपश्यन्थ यत्समाननिधनान्येका येव यजुस्य प्रतिष्ठैकं
 निग्नं स्वर्य एव लोकस्तस्मात्स्वर्गोतिनिधनानि ॥ ६ ॥ अथैनं हिरण्यशकलैः
 प्रोक्षति । अथैष सर्वोऽग्निः संस्कृतस्तस्मिन्देवा एतदमृतं रूपमुत्तममदधुस्तथैवा-
 स्मिन्नप्येतदमृतं रूपमुत्तमं दधाति ॥ ७ ॥ यदेवैनं हिरण्यशकलैः प्रोक्षति ।
 एतदाऽमस्विज्जदोऽप्यं पुरस्ताद्व्यां तनू षध्यतो दधाति रुक्मं च पुरुषं चार्धनबेत-

सर्वमेवोपरिष्ठादभ्यया तन्वा प्रच्छादयति ॥ ८ ॥ द्वाभ्यां-द्वाभ्यां शताभ्याम् ।
 द्विपाद्यमानो यजमानोऽग्निर्गवानग्निर्गवत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदमृतं
 रूपमुत्तमं दधाति पञ्च कृत्वः पञ्चचित्तिकोऽग्निः पञ्चर्तुवः संवत्सरः संवत्स-
 रोऽग्निर्गवानग्निर्गवत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदमृतं रूपमुत्तमं दधाति सह-
 स्रण सर्वं वै सहस्रं सर्वेणैवास्मिन्नेतदमृतं रूपमुत्तमं दधाति ॥ ९ ॥ परचादुग्रे
 माह तिष्ठन् । अधोवस्तो दक्षिणाय पुरस्तात्प्रत्यङ्मुख जघनेन परीत्य दक्षिणत
 बुद्धं तिष्ठन्तदक्षिणावृत्तं देवत्राथानुपरीत्य पश्चात्प्राह तिष्ठन्तथो हास्यैतत्प्रा-
 गेव क्रमे कृतं भवति ॥ १० ॥ सहस्रस्य प्रमासि । सहस्रस्य प्रतिमासि सहस्रस्यो-
 न्मासि साहस्रोऽसि सहस्राय त्वेति सर्वं वै सहस्रं सर्वमसि सर्वस्मै त्वेत्येतत् ॥ ११ ॥
 अधातरिचितिपुरीषाशामेव मीमांसा । अयमेव लोकः पथमा चितिः पशवः पु-
 रीषं यत्पथमां चितिं पुरीषेण प्रच्छादयतीमं तन्लोकं पशुभिः प्रच्छादयति ॥ १२ ॥
 अन्तरिक्षमेव गितीषा चितिः । वयां चितिं पुरीषं यद्वितीयां चितिं पुरीषेण प्र-
 च्छादयत्यन्तरिक्षं तद्वयोभिः प्रच्छादयति ॥ १३ ॥ यौरेव तृतीया चितिः । न-
 सत्राणि पुरीषं यत्तृतीयां चितिं पुरीषेण प्रच्छादयति दिवं तन्मन्त्रैः प्रच्छाद-
 यति ॥ १४ ॥ यद् एव चतुर्थी चितिः । वलिणाः पुरीषं यच्चतुर्थी चितिं
 पुरीषेण प्रच्छादयति यत्तं तद्वलिणाभिः प्रच्छादयति ॥ १५ ॥ यजमान एव प-
 ञ्चमी चितिः । प्रजा पुरीषं यत्पञ्चमी चितिं पुरीषेण प्रच्छादयति यजमानं तु-
 त्पञ्चपा प्रच्छादयति ॥ १६ ॥ स्वर्ग एव लोकः षष्ठी चितिः । देवाः पुरीषं य-
 त्षष्ठी चितिं पुरीषेण प्रच्छादयति स्वर्गं तन्लोकं देवैः प्रच्छादयति ॥ १७ ॥ अ-
 मृतमेव सप्तमी चितिः । तामुत्तमापुपदधात्यमृतं तदस्य सर्वस्योत्तमं दधाति तस्मा-
 दस्य सर्वस्यामृतमुत्तमं तस्मादेवा अन्तर्हितास्तस्माद् तेऽमृता इत्यादिदेवतम् ॥ १८ ॥
 अधाध्यात्मं चैवेयं प्रतिष्ठा यथायमवाह माणस्तत्पथमा चितिर्मांसे पुरीषं
 यत्पथमां चितिं पुरीषेण प्रच्छादयत्येतस्य तदात्मनो मांसेः संछादयतीष्टका
 उपधायास्तीष्टका अस्थि तन्मांसेः संछादयति । नाधस्तात्संछादयति तस्मादि-
 मे प्राणा अधस्तादसंछन्ना उपरिष्ठास्तु प्रच्छादयत्येतदस्य तदात्मन उपरिष्ठान्मांसे-
 सैः संछादयति तस्मादस्यैतदात्मन उपरिष्ठान्मांसेः संछन् तावकाशते ॥ १९ ॥
 यदूर्ध्वं प्रतिष्ठायाऽमवाचीनं मध्याह्न । तद्वितीया चितिर्मांसे पुरीषं यद्वितीयां
 चितिं पुरीषेण प्रच्छादयत्येतदस्य तदात्मनो मांसेः संछादयतीष्टका उपधाया-

स्थीष्टका अस्मि तन्माथैः संज्ञादयति पुरीषऽनुपदधाति पुरीषेण मृच्छादयत्ये-
 तदस्य तदात्मन उभयतो माथैः संज्ञादयति तस्मादस्यैतदात्मन उभयतो माथै-
 सैः संज्ञनं नावकाशते ॥ २० ॥ मध्यमेव वर्तोषा चितिः । यदूर्ध्वं मध्यादवावृ-
 त्तं प्रोशाभ्यस्तच्चतुर्थी चितेर्ग्रीवा एव पञ्चमी चितिः शिर एव षष्ठी चितिः प्राणा
 एव सप्तमी चितिस्तामुत्तमापुपदधाति प्राणास्तदस्य सर्वस्योत्तमन्दधाति तस्माद-
 स्य सर्वस्य प्राणा उत्तमा पुरीषऽनुपदधाति माथैः वै पुरीषं माथैस्तेन तन्माणा-
 न्मतिष्ठापयति नोपरिष्टास्य मृच्छादयति तस्मादिमे प्राणा उपरिष्टानुसङ्गताः ॥ २१ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [७. ४.] चतुर्थः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या ॥ १०६ ॥
 सप्तमोऽध्याय [५५] ॥ अस्मिन्काण्डे कण्डिकासंख्या ४३७ ॥ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे चित्तिनामाष्टमे काण्डे समाप्तम् ॥ ८ ॥ •

अथ नवमं काण्डम् ।

श्रौ३म् । अथातः शतशक्तिं जुहोति । अथैष सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषोऽत्र रुद्रो
 देवता तस्मिन्देवा एतदमृतं रूपमुत्तममदधुः स एषोऽत्र दीप्यमानोऽतिष्ठदन्नमिच्छ-
 मानस्तस्माद्देवा अविभयुर्ध्वं नोऽयं न हि धीस्यादिति ॥ १ ॥ तेऽब्रुवन् । अन्नमस्मै सम्भ-
 राम तेनैनं शमयामेति तस्माऽएतद्वज्रं समभरज्ज्वान्तदेवत्वं ते नैनमशमयंस्तद्य-
 देतं देवपेतेनाशमयंस्तस्माच्छान्तदेवत्वं शान्तदेवत्वं ह वै तुच्छतरुद्विषमित्या-
 चक्षते परोऽक्षं परोऽक्षकामा हि देवास्तथैवास्मिन्नयमेतदमृतं रूपमुत्तमं दधाति स
 एषोऽत्र दीप्यमानास्तेष्वमिच्छमानस्तस्माऽएतदन्नं सम्भरति शान्तदेवत्वं
 तेनैनं शमयंति ॥ २ ॥ अर्तिलैर्जुहोति । जायतऽएष एतद्यज्याते स एष सव-
 स्माऽ अन्नाप जायतऽउभयम्बेतदन्नं यज्जर्तिता यच्च ग्राम्यं यच्चारण्यं यद्वह-
 तिलास्तेन ग्राम्यं यद्वकुष्ठे पच्यन्ते तेनारण्यमुपयेतेनैवमेतदग्नेन प्रीणाति ग्राम्येण-
 चारण्येन च ॥ ३ ॥ अर्कपर्णेन जुहोति । अन्नमर्कोऽग्नेर्नैवमेतत्प्रीणाति ॥ ४ ॥
 परिधित्सु जुहोति । अन्नय एते यत्परिधितस्तथो हास्यैतु अग्निमुत्पेवाहुतयो जु-
 ता भवन्ति ॥ ५ ॥ यजेतुच्छतरुद्विषं जुहोति । मज्जापतेर्विस्तस्तादेवता ब्रह्मकामंस्तमेक-
 एव देवो नाजह्वान्मन्युरेव सोऽस्मिन्नन्तर्विततोऽतिष्ठत्सोऽरोदीक्षस्य यान्यधूणि प्रा-
 स्कन्दंस्तान्यस्तिन्नम्यो मृत्यतिष्ठत्स एव शतशीर्षा रुद्रः समभवत्सहस्राक्षः शतेषुधि-
 रपया अन्या विमुषोऽपतंस्ता असंख्याता सहस्राणि मांलो काननृणां विशंस्तद्यदुदि-
 तात्समभवंस्तस्माद्बुद्धाः सोऽयं शतशीर्षा रुद्रः सहस्राक्षः शतेषुधिरधिज्यघन्वा मतिहि-
 तार्थी भीषयमाणोऽतिष्ठदन्नमिच्छमानस्तस्माद्देवा अविभयुः ॥ ६ ॥ ते मजापातिपब्रुवन् ।
 अस्माद्धि विभीमो यद्वै नोऽयं न हि धीस्यादिति सोऽमवीदन्नमस्मै सम्भरत तेनैनं
 शमयतेति तस्माऽएतदन्नं समभरज्ज्वान्तदेवत्वं तेनैनमशमयंस्तद्यदेतं शतशीर्षाण-
 ँ रुद्रमेतेनाशमयंस्तस्माच्छतशीर्षरुद्रशमनीयं शतशीर्षरुद्रमनीयं ह वै तुच्छतरु-
 द्विषमित्याचक्षते परोऽक्षं परोऽक्षकामा हि देवास्तथैवास्माऽअयमेतदन्नं सम्भरति

शतरुद्रियं तेनैतथे शमयति ॥ ७ ॥ गवेयुकासक्तुभिर्जुहोति । यत्र वै सा देवता
 विज्रस्ताशयत्तो गवेयुकाः समभवन्त्वेनैवैत मेतद्वागेन स्वेन रुमेन पीणाति ॥ ८ ॥
 अर्कपणोन जुहोति । एतस्म वै देवस्याशयावर्कः समभवत्स्वेनैवैतमेतद्वागेन
 स्वेन रुमेन पीणाति ॥ ९ ॥ परिधित्सु जुहोति । लोमानि वै परिधितो न वै
 लोमसु विषं न किं चन दिनस्तुपचरुर्भिर्जुहोति ॥ १० ॥
 तस्य देवस्य सुहाः स्वायामेवैतमेतद्विशी पीणाति स्वायाम् दिदृषवयजने ॥ १० ॥
 स वै जानुदधने मथमथे स्वाहाकारोति । अथ—इव वै तद्यज्जानुदधनमथ—इव
 तद्यदयं लोकस्तद्यज्जमं लोकं रुद्राः प्राविशंस्तांस्तस्मीणाति ॥ ११ ॥ अथ
 नाभिदधने । मध्यमिव वै तद्यज्जनाभिदधनं मध्यमिवान्नाभिर्लोकस्तद्यज्जमं तस्मीणाति
 रुद्राः प्राविशंस्तांस्तस्मीणाति ॥ १२ ॥ अथ मुखदधनं तद्वपुरीव वै तद्यज्जु-
 खदधनमुपरीव तद्यदसौ लोकस्तद्यज्जमं लोकं रुद्राः प्राविशंस्तांस्तस्मीणाति
 स्वाहाकारेणाभं वै स्वाहाकारोऽभं त्वेनैतमेतद्विशी पीणाति ॥ १३ ॥ नमस्ते रुद्र
 मन्व्यवद्वति । य एवास्मिन्सोऽन्तर्मन्युर्विततोऽतिष्ठत्तस्याऽएतन्नमस्कारोत्पुतो
 तद्वपुर्वै नमो वाहुभ्यामुत त नून इतीष्टा च हि वाहुभ्यां च भीषयमोणोऽति-
 ष्ठत् ॥ १४ ॥ स एष सत्रं देवः । यः स शतशीर्षा समभवद्विश इमंऽतरे ये
 विदुर्द्वयः समभवन्तस्माऽएतस्मै सत्रायैवा विश एत पुरस्तादुद्धारमुदहरन्त्य
 एष मधुमोऽनुवाकस्तोनैवमपीणस्तथैवास्माऽअयमेतं पुरस्तादुद्धारमुदरति तेनैव
 पीणाति तस्मादेष एकदेवस्यो भवति रौद्र एतथ्ये तेन पीणाति ॥ १५ ॥
 चतुर्दशैतानि यजुष्यपि भवन्ति । अथेदश प्रासाः संवत्सरः प्रजापतिश्चतुर्दशः
 प्रजापतिरानिर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावतेवैतमेतद्वत्तेन पीणाति नमो नम
 इति यज्ञो वै नमो यज्ञेनैवैतमेतद्वत्प्रकारेण नमस्यति तस्मात्तु ह नायज्ञिषं पूषा-
 मस्त इति यथा हैनं पूषा यज्ञस्तद्वति तादृक्त्वं ॥ १६ ॥ अथ द्वाविंशत्यो जुहो-
 ति । नमोऽपुष्यै चापुष्यै चेति तद्यथा वैमृषादसौ त्वं च न एष च प्रा हिंसासिष्ट-
 मित्येवमेतदाह नतराथ हि विदित आगन्त्रितो हितस्ति ॥ १७ ॥ नमो हिंसयवाहवे ।
 सेनाभ्ये दिशां च पतये नम इत्येष एव हिंसयवाहुः सेनाभ्ये दिशां पतिस्तथाकिं
 प्रायैकदेवस्येतमेव तेन पीणाति चतुमेव तद्विध्यपिभागं करोति तस्माद्यदिशस्त-
 स्मिन्सावित्रोऽपिभागोऽयं या असंख्याता सहस्रापीमोऽप्योक्ताननुमाविशन्नेतास्ता
 देवता प्राभ्य एतज्जुहोति ॥ १८ ॥ अथ नातेभ्यो जुहोति । एतानि ह नाताभ्येते रुद्रा

अनुमविशिर्गुपत्र-यत्रैते तदेवैनानेतत्प्रीणात्पयोऽप्यथैवैतानि दद्याणां जातानि
 देवानां च विधामनु मनुष्यास्तस्माद्देवानि मनुष्याणां जातानि यथाजातमेवैना-
 नेतत्प्रीणाति ॥ १९ ॥ तेषां वाऽउभयतो नमस्कारा अन्ये । अन्यतरतो नमस्कारा
 अन्येतेह ते पोरुतरा अशान्तरा यऽउभयतो नमस्कारा उभयत एवैनानेतदथेन
 नमस्कारेण शमयति ॥ २० ॥ स वाऽअशीत्या च स्वाहाकरोति । मध्ये चानु-
 वाके ऽथाशीत्यामयाशीत्यां च यानि चोर्ध्वानि यजूंष्यप्यावतानेभ्योऽन्नमशति योऽ-
 न्नेनैवैनानेतत्प्रीणाति ॥ २१ ॥ अथैतानि यजूंष्ये जपति । नमो वः किरिके-
 भ्य इत्येतद्वास्य प्रतिज्ञाततमं धाम यथा मिषो वा पुत्रो हृदयं वा तस्मात्प्रवैतस्मा-
 देवाश्चक्षुःश्रेत त्वेताभिर्न्य इतिभिर्नुद्यादृष ह्वैतस्य देवस्य मिषं धाम गच्छति
 तेषां हैनमैष देवो नृहिनस्ति ॥ २२ ॥ नमो वः किरिकेभ्य इति । एते हीदथ-
 सर्वं कुर्यान्ति देवानाथ हृदयेभ्य इत्यग्निर्वायुरादित्य एतानि ह तानि देवानाथ
 हृदयानि नमो विचिन्वत्येभ्य इत्येते हीदथ सर्वं विचिन्वन्ति नमो विचिन्वत्येभ्य
 इत्येते वै तं विचिन्वन्ति यं विचिन्वन्ति नम आनिर्हत्य इत्येते ह्येभ्यो लांके
 भ्योऽनिर्हताः ॥ २३ ॥ अथात्तराणि जपति । द्यापेऽस्यसस्पतऽइत्येव वै द्या-
 पिरेव वै तं द्यापयति यं द्विद्रापापस्यसस्पतऽइति सांमस्य पतऽइत्येतद्विद्र-
 नील लोहितेति त्रामानि चास्यैतानि रुशाणि च नाम प्राहमेवैनमेतत्प्रीणात्पयोऽ-
 म्नाजानामेषां पशूनां प्रा भेषां रोह्यो च नः किं ज्ञानामदिति ग्रंथं यजुस्तथा
 चन्द्रः ॥ २४ ॥ स एष सत्रं देवः । तस्मात्पुनस्मै सत्राग्रेता विशांऽपुं पुरस्ता-
 दुद्धारमुद्धारन्योऽसौ मथमोऽनुवाकोऽथास्मात्पुनस्परिष्यदुद्धारमुद्धारंस्तेनैनममी-
 णस्तथैवास्मादम्यमेतमुपरिष्ठादुद्धारमुखरति तेनैनं प्रीणाति तस्मादप्येष एकदेवत्वो
 भवति रौद्र एवैतथ ह्वैतेन प्रीणाति ॥ २५ ॥ ससैतानि यजूंष्ये भवन्ति । स-
 त्वचितिकोऽग्निः सप्तर्षयः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
 तावतैवैनमेतदन्नेन प्रीणाति तान्युग्रयान्येकविधशतिः सम्पद्यन्ते द्वादश मासाः
 पुञ्चऽर्तेनत्यय इमे लोका अस्मानादित्य एकविधश्च एतामभिसम्पद्य ॥ २६ ॥
 अथावतानान्जुहोति । एतद्वाऽपनान्देवा एतेनान्नेन प्रीत्याथैषामेतेरवतानैर्धनुं
 एवातन्वस्तथैवानयमेतदेतेनान्नेन प्रीत्याथैषामेतेरवतानैर्धनुं एवतनोति न ह्य-
 तेन धनुषा कं चत हिनस्ति ॥ २७ ॥ तद्धं सः स्रयोऽनऽइति । एतद-
 दूरं यत्तद्वस्योजनं तद्यदेव परमं दूरं तदेवैषामेतद्वनूथ्यवतनोति ॥ २८ ॥

देवाह सहस्रयोजनऽऽति । अयमग्निः सहस्रयोजनं न ह्येतस्मादति नेत्यन्यत्परास्ति
 तद्यदग्नौ जहोति तदेवैषाथ सहस्रयोजने घनूधंष्यवतनोति ॥ १९ ॥ अतस्त्वा-
 सा सहस्राणि । अग्निममद्वत्पर्यवऽऽति यय-यय ते तदेवैषामेतन्नूधंष्यवतनोति
 ॥ २० ॥ इत्येतानवतानान्जुहोति दशाक्षरा विष्वादिशब्दमिदं दश द्विशोऽग्निर्दश
 प्राणाः प्राणा अग्निर्थावानग्निर्थावत्यस्य मावा तावतैवैषामेतन्नूधंष्यवतनोति
 ॥ २१ ॥ अथ मत्पवरोहान्जुहोति एतन्नाऽपतुदिमं जलोक्तं ऊर्ध्वं रोहति स
 स पुराकिं रोह इषुम वै मतिष्ठा ते देवा इमां मतिष्ठामभिपत्यापंत्यैवैतद्यजमान
 इमां मतिष्ठामभिपत्येति ॥ २२ ॥ येदेव मत्पवरोहति । एतन्नाऽ एनानेतन्मीषा-
 न्ववैति तत् एतदास्यानमपोद्धस्ते बीजास्ते तयो हानेनात्मना सर्वमायुरेति ॥ २३ ॥
 यदेव मत्पवरोहति । एतन्नाऽपतुदेतान्कृत्वा नित ऊर्ध्वं ग्रीष्णाति तान्पुनरमुतोऽर्वा-
 चः ॥ २४ ॥ नमोस्तु रुद्रेभ्यो ये दिवोति । तयेऽमूर्धिमन्तोक्तं रुद्रास्तभ्य एतन्नम-
 स्करोति येषां वर्षमिषव इति वर्षं द ह तेषामिषवो वर्षेण द ते दिधिसन्ति यं
 जिदिधिसिपन्ति ॥ २५ ॥ नमोस्तु रुद्रेभ्यो येऽन्तरिक्षऽऽति । तयेऽन्तरिक्षलोके
 रुद्रास्तभ्य एतन्नमस्करोति येषां ज्ञात इषव इति ज्ञातो द तेषामिषवो ज्ञातेन द
 ते दिधिसन्ति यं जिदिधिसिपन्ति ॥ २६ ॥ नमोऽस्तु रुद्रेभ्यो ये पृथिव्याऽऽति ।
 तयेऽर्धिमन्तोक्ते रुद्रास्तभ्य एतन्नमस्करोति येषामिषमिषव इत्यनं द तेषामिषवोऽ-
 भेन द ते दिधिसन्ति यं जिदिधिसिपन्ति ॥ २७ ॥ तेभ्यो वृश माचीः । वृश
 इविषा वृश मनीषीर्दशोदीर्घोर्ध्वो इति दशाक्षराविष्वादिशब्दमिदं दश द्विशोऽग्निर्दश
 द्विशोऽग्निर्दश प्राणाः प्राणा अग्निर्थावानग्निर्थावत्यस्य मावा तावतैवैषामे-
 तन्नमनेन प्रीणाति ॥ २८ ॥ यदेवाह वृश—दशेति । वृश वाऽवज्जलेरस्युलपो
 दिशि—विरयेभ्य एतदवज्जलि करोति तस्माद् वैतज्जलोऽवज्जलि करोति तेभ्यो
 तेषाऽभ्य स्तिष्ठति तेभ्य एव नमस्करोति ते नो मृदयान्तिष्ठति तऽपृष्टास्मै मृदयान्ति ते
 यं जिष्मो वृश नो ह्येति तेषां जम्भे दध्य इति यथेव ह्येति यथेन ह्येति तेषां
 जम्भे दधात्यसु मेवां जम्भे दधामीति द ध्याद्यं जिष्मो जतोऽ
 तस्मिन् पुनस्त्यपि वज्रादिष्वेत स्वयंनिर्दिष्टो ह्येव ता यथेवंविद्गृही-
 ॥ २९ ॥ जिष्कृत्वः मत्पवरोहति । जिष्कृत्वमग्निर्थावानग्निर्थावत्यस्य मावा
 तावतैवैषामेतन्नमनेन प्रीणाति स्वाहाकारेणाभं वै स्वाहाकारोऽग्नेनेनानेतन्प्रीणाति

त्रिरित् ऊर्ध्वो रोहति तत्पद् तस्योक्तो बन्धुः ॥ ४० ॥ यदेव त्रिष्कृत्वः
 प्रत्यवरोहति । त्रिर्हि कृत्व ऊर्ध्वो रोहति तद्यावत्कृत्व ऊर्ध्वो रोहति तावत्कृत्वः
 प्रत्यवरोहति ॥ ४१ ॥ अथ तदुर्कपर्णं चात्वाले प्रास्थति । एतद्वाऽएनेनैतद्वीदं
 कर्म करोति तदेतदशान्तं तदेतच्चिरः करोति नेदिदमशान्तं कश्चिदभितिप्राचये-
 द्दिनसादिति तस्माच्चात्वाले यदेव चात्वालेऽग्निरेव यच्चात्वालस्तथो हैनदेवोऽग्निः
 संदहत्यथातः सम्पदेव ॥ ४२ ॥ तदाहुः । कथमस्यैतच्छतहृद्वियं संवत्सरम-
 ग्निमाप्नोति कथं संवत्सरेणाग्निना सम्पद्यतइति पृष्टिष्व इ वै व्रीणि च
 शतान्येतच्छतहृद्वियमथ त्रिंशदथ पञ्चत्रिंशत्ततो ग्रानि पृष्टिष्व व्रीणि च
 शतानि तावन्ति संवत्सरस्याहानि तत्संवत्सरस्याहान्याप्नोत्यथ ग्रानि त्रिंश-
 त्रिंशदशमसस्य शत्रयस्तन्मासस्य शशीराप्नोति तद्वृष्यानि संवत्सरस्याहो-
 रात्राण्यमात्यथ ग्रानि पञ्चत्रिंशत्सु त्रयोदशो मासः स आस्युः त्रिंशदास्या
 प्रतिष्ठा द्वे माणा द्वे शिर एव पञ्चत्रिंशमेतावान्वै संवत्सद एवमु हास्यैतच्छ-
 तहृद्वियं संवत्सरमाग्निमाप्नोत्येव संवत्सरेणाग्निना सम्पद्यतइत्युवाच उ
 वै शाण्डिलेऽनौ मध्यतो यजुष्यस्य इष्टका उपधीयन्तेऽनयो हैते पृथग्यदेव
 इष्टका एवमु हास्यैतेऽनयः पृथक्शतहृद्वियेणाभिहता भवन्ति ॥ ४३ ॥ तदाहुः ।
 कथमस्यैतच्छतहृद्वियं महदुक्थमाप्नोति कथं महतोक्थेन सम्पद्यतइति ग्राम्य-
 पूनि पञ्चत्रिंशत्तिर्य्यजूंष्यभितोऽशीतिः स पञ्चत्रिंश आत्मा पुन वाऽ
 आत्मा तदेव शिरस्तत्पञ्चपुच्छान्यथ या अशीतयः सैवाशीतीनामाशिरशीति-
 भिर्हि महदुक्थमाख्यायतेऽय यदूर्ध्वमशीतिभ्यो येवावो महत् उक्तस्योर्ध्वम-
 शीतिभ्य एतदस्य तदेवमु हास्यैतच्छतहृद्वियं महदुक्थमाप्नोत्येव महतोक्थेन
 सम्पद्यते ॥ ४४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ ॥

अपैनमतः परिपिञ्चति । एतद्वाऽएने देवाः शतहृद्वियेण शमयित्वायेनमेतज्ज्य
 एवाशमगस्तथैवैनमेतच्छतहृद्वियेण शमयित्वायेनमेतज्ज्य एव शमपाति ॥ १ ॥
 अग्निः परिपिञ्चति । शान्तिर्वाऽश्नापः शमयत्येवैनमेतत्सर्वतः परिपिञ्चति
 सर्वत एवैनमेतच्छमयति त्रिष्कृत्वः परिपिञ्चति त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्म
 मात्र तावतैवैनमेतच्छमयति ॥ २ ॥ यदेवैनं परिपिञ्चति । इमे वै लोका एवोऽ-
 ग्निरिमांस्तत्तज्जोक्तानाग्निः परिवर्तनोति समुद्रेण हैनांस्वत्यारेतनोति सर्वतस्तस्मादिमां-

तिष्ठन्तैः वीर्यवत्तरः ॥ १४ ॥ तदहं मङ्गं तिष्ठन् । पुरस्ताद्वाऽप्या मतीचां
यजमानं धेनुमुपनिष्ठते दक्षिणतो वै मतीचीं धेनुं तिष्ठन्तीमुपसीदन्ति ॥ १५ ॥

॥ युषाभ्याप्नोति । तदभिमुखं तद्यजमानो वा मेऽग्न्यग्न्यष्टका धेनुवः सन्निवृत्त-
ग्निर्देतासां धेनुकरस्येष्टे तस्मादेतावतीनां देवनानामग्निमेवाग्न्यग्न्यष्टका च
दृश चान्तश्च परार्धश्चेत्येष द्वावर्धाभ्यां भूमा यदेका च दृश चाथ द्वैष परार्धो भूमा
यदन्तश्च परार्धश्चापार्धतथैवा एतत्परार्धतथ परिगृह्य देवा धेनुं कुर्वन्त तथैवा अग्न-
मेतद्वरार्धतथैव परार्धतथ परिगृह्य धेनुः कुरुते तस्मादग्निं नाद्रियेत वह्नीः । कर्तुममुत्र
वाऽप्य एता वृक्षणा यजुषा वह्नीः । कुरुतेऽथ यत्संतनोति कामानेव तत्संतनोति
॥ १६ ॥ यदेष्टका धेनुः कुरुते । वाग्वाऽअपमग्निर्वाचा हि चितः स यदाहिका
च दृश चान्तश्च परार्धश्चेति वाग्वाऽष्टका वाग्वा वामन्तो वाक्पराधो वाचमेव
तदेवा धेनुमकुर्वन्त तथैवैतद्यजमानो वाचमेव धेनुं कुरुतेऽथ यत्संतनोति वाचमेव त-
त्संतनोत्येता मेऽग्न्यग्न्यष्टका धेनुवः सन्त्वमुवागुष्मिँल्लोकं गत्येतद्वाऽप्या अस्मिँ-

ल्लोके धेनुः कुरुतेऽयैना एतदमुष्मिँल्लोके धेनुः कुरुते तयो द्वैनमेता वाम्पोर्ल्लोको-
र्धुञ्जनपस्विश्चापुष्मिभ्यः ॥ १७ ॥ अतएव स्येति । अतयो वेता यतावृष इति स-
त्वपृष इत्येतदनुष्वा स्य अतावृष इत्यहोरात्राणि वाऽष्टका ऋतुषु वाऽमहोरा-

त्राणि तिष्ठन्ति घृतञ्जुतो मधुञ्जुत इति तदना घृतञ्जुतश्च मधुञ्जुतश्च कुरुते
॥ १८ ॥ विराजो नामिति । एतद्वै देश एता इष्टका नामभिरुपाह्वयन्त यथा-ग-
यैना एतदाचक्षते ता एनानभ्युपावर्तन्ताथ लोकमृणा एव पुराचपस्तथुर-

हितनाम्यो निधेमिहपस्ता विराजो नामाकुर्वन्त ता एनानभ्युपावर्तन्त त-
स्मादथ देशेष्टका उपधाग लोकमृणायाभिमन्त्रयते तदेना विराजः कुरुते
दशरारि हि विराद् कामदुषा अर्धायमाणा इति तदेनाः कामदुषा असी-

यमाणाः कुरुते ॥ १९ ॥ अयैर्न विकर्षति । मण्डूकेनाचकया वेतसशान्-
यैतद्वाऽप्येन देवाः शतरुद्विषेण चाद्विष शमयित्वा शुचमस्य पाप्मानमपहृत्पापै-
नमेतद्भूय एवाशमयस्तथैवैनमप्यमेतच्छतरुद्विषेण चाद्विष शमयित्वा शुचमस्य
पाप्मानमपहृत्पापैर्नमेतद्भूय एव शमयति सर्वतो विकर्षति सर्वत एवैनमेतच्छमयति
॥ २० ॥ यदेवैनं विकर्षति । एतद्वै यजैतं प्राणा ऋणयोश्चेऽग्निं सप्तकुर्वन्तम-

द्विरयोर्धस्ता प्राणः समस्तमन्दस्ते मण्डूका अभवन् ॥ २१ ॥ ताः प्रजापतिमवृणन् ।
यद्वै नः कामभूद्वाक्कदगादिति सोऽब्रवीदेव न एतस्य वनस्पतिर्वेतिवि वेतु सं-

वेषु सोऽह वै तं वेतस इत्याचक्षते परोऽन्त्रं परोऽवकार्मा हि देवा अथ यद्ब्रुवन्-
 वाङ्मनः क्रमगादिति ता अवाका अभवन्वाका ह वै ता अवका इत्याचक्षते परोऽस-
 परोऽक्षकाया हि देवास्ता इतास्त्रय्य आपो यन्मण्डूकोऽवका वेतसशाखैताभिरेवै-
 नेमेतत्त्रयीभिरग्निः शमयति ॥ २२ ॥ यद्येनं विकर्षति । जायतऽप्य एतच्छीयते स
 एष सर्वस्माऽअत्राय जायते सर्वमेतदन्नं यन्मण्डूकीऽवका वेतसशाखा पञ्चदश
 घेना आपश्च वनस्पतयश्च सर्वेऽर्यैर्नमेतन्नेन ग्रीणाति ॥ २३ ॥ मण्डू-
 केन पशूनाम् । तस्मान्मण्डूकः पशूनामनुपजीवनीयतमो यातुयामा हि सोऽव-
 काभिरपां तस्मादवका अशमनुपजीवनीयतमा यातुयाम्यो हि ता वेतसेन वन-
 स्पतीनां तस्मादेतसो वनस्पतीनामनुपजीवनीयतमो यातुयामा हि सः ॥ २४ ॥
 तानि वध्यं प्रवध्य । दक्षिणार्धेनाग्नेरन्तरेण परिधृतः प्राग्मे विकर्षति समुद्रस्य
 त्वावक्याग्ने परिभ्ययामास पावकोऽअस्मभ्यध शिवो भवेति समुद्रियाभिस्त्वाग्निः
 शमयाम इत्येतत् ॥ २५ ॥ अथ जपनार्पेन्नोदक । हिमस्य त्वा जरागुणांते परिभ्य-
 यामसि पावकोऽअस्मभ्यध शिवो भवेति यद्वं शीतस्य मृशीतं तदिमस्य जरायु
 शीतस्य त्वा मृशीतेन शमयाम इत्येतत् ॥ २६ ॥ शतमृ० ०० ॥ अथोत्तरार्धेन ग्राह ।
 वृष उमन्तुप वेतमेऽवतर नदीप्ला अग्ने पितृमृषामसि मण्डूकि ताभिर्ग्राहि सेमं
 नो यद्वं पावकृवर्णध शिवं कर्षीति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ २७ ॥ अथ पूर्वा-
 र्धेन दक्षिणा । अशमिदं न्ययनध समुद्रस्य निवेशनम् अर्घ्योस्तेऽअस्मत्पन्तु
 हेतुयः पावकोऽअस्मभ्यध शिवो भवेति यथैव यजुस्तथा बन्धुरित्यग्ने विकर्षन्पथे-
 ति अथेत्येति तद्वक्षिणावृषादि देवता ॥ २८ ॥ आत्मानमग्ने विकर्षति । आ-
 त्मा ह्येवमे सम्भवतः सम्भवत्यथ दक्षिणं पञ्चम्यपृच्छमयोत्तरं तद्वक्षिणावृषादि
 देवता ॥ २९ ॥ अग्न्यात्स्यं पञ्चपुच्छानि विकर्षति । अग्न्यात्स्येव तच्छान्तिं धत्ते
 परस्तादवर्षपरस्तादेव तद्वर्षाचीध शान्तिं धत्तेऽग्ने पावक रोचिषेति दक्षिणं
 पञ्चध स नः पावक दीदिव इति पुच्छे पावक्या यश्चित्पन्त्या कृपेत्पुत्तरं पावकं
 पावकमिति यद्वं शिवध शान्तं तत्पावकध शमयत्येनमेतत् ॥ ३० ॥ सप्तभिर्विकर्षति ।
 सप्तचित्तिकोऽग्निः सप्तर्तवः सवत्सरः सवत्सरोऽग्निर्घावानन्तिर्घावत्यस्य प्राजा
 तावर्तवैनमेतद्विकर्षति तं वध्यं शम्युत्करेण्यस्य ॥ ३१ ॥ अथैनध सामभिः परिमायति ।
 अथैष सर्वोऽग्निः संस्कृतस्तस्मिन्देवा एतदमृतध रूपमुत्तममदधुत्तथैवास्मिन्त्यमे-
 तदमृतध रूपमुत्तमं दधाति सामानि भवन्ति प्राणा वै सामान्यमृतमु वै प्राणा अ-

मृतमेवास्मिन्नेतद्द्रव्यमुत्तमं दधाति सर्वतः परिगायति सर्वत एवास्मिन्नेतद्द्रव्यमुत्तमं दधाति ॥ ३२ ॥ यद्वैतैतच्छ्रामाभिः परिगायति । एतद्यै देवा अकामयन्तान्स्थिकमिषममृतमात्मानं कुर्वमिहीति तेऽब्रुवन्नुप तज्जानीत यथेममात्मानमनस्थिकममृतं कर्वामहाऽऽति तेऽब्रुवंश्चेतुध्वमिति चितिमिच्छन्ति वाव तदब्रुवेस्तदिच्छत यथेममात्मानमनस्थिकममृतं कर्वामहाऽऽति ॥ ३३ ॥ ते चेतयमानाः । एतानि श्रामान्यपरयस्तीरेण पर्यगार्थस्तीरेतुमात्मानमनस्थिकममृतमकुर्वत तथैवेतद्यजमानो यदेनैतच्छ्रामाभिः परिगायत्येतुमेवैतदात्मानमनस्थिकममृतं कुरुत सर्वतः परिगायति सर्वत एवैतदेतुम आत्मानमनस्थिकममृतं कुरुते तिष्ठन्गायति-तिष्ठन्तीव वाऽऽप्ते लोका अथो तिष्ठन्तै वीर्यवत्तरो हि हृकृत्य गायति तत्र हि सर्वं कृत्स्नं श्राम भवति ॥ ३४ ॥ गायत्री पुरस्ताद्वायति । अग्निर्देवा गायत्र्याग्निमेवास्वैताच्छिरः करोत्यथो शिर एवास्वैतदनास्थिकममृतं करोति ॥ ३५ ॥ रथन्तरं वृत्तिणे पक्षे । इयं वैरथन्तरमिवसु वाऽप्यां लोका-नां रुंसतमोऽस्यां हामि सर्वं रुसा रसंतमं ६ वै तदथन्तरमित्याचक्षते परोऽक्षं परोऽक्षकामा हि देवा इमामेवास्वैतवृत्तिणं पक्षं करोत्यथो वृत्तिणमेवास्वैतत्पञ्चमनास्थिकममृतं करोति ॥ ३६ ॥ बृहदुचरे पक्षे । यथै बृहद् यथैर्विबुद्धिषा विवमेवास्वैतदुत्तरं पक्षं करोत्यथोऽद्वसमेवास्वैतत्पञ्चमनास्थिकममृतं करोति ॥ ३७ ॥ वामदेव्यमास्पन्द । माणो वै वामदेव्यं वायुरु प्राणः सर्वेषामु हैष देवानामात्मा यु-द्वायुर्वायुमेवास्वैतदात्मानं करोत्यथोऽआत्मानमेवास्वैतदनास्थिकममृतं करोति ॥ ३८ ॥ यज्ञायज्ञियं पुच्छम् । चन्द्रमा वै यज्ञायज्ञिये यो हि क्रथ पञ्चः सन्तिष्ठत-ऽप्येतमेव तस्याहुतीनां रसोऽप्येति तद्यदेतं यज्ञो—यज्ञोऽप्येति तस्याश्चन्द्रमा यज्ञायज्ञियं चन्द्रमसमेवास्वैतत्पुच्छं करोत्यथो पुच्छमेवास्वैतदनास्थिकममृतं करोति ॥ ३९ ॥ अयं मजापतेर्हृदयं गायति । असौ वाऽआदित्यो हृदयं हृत्कृत् एष शलकृत् हृदयं परिमयदन्त एष परिमयदन्तं हृदयमात्मन्गायत्यात्मानं हृदयं निकृते निकृते हि हृदयं वृत्तिणे निकृतेऽतो हि हृदयं नेदीय आदित्यमेवास्वैत-हृदयं करोत्यथो हृदयमेवास्वैतदनास्थिकममृतं करोति ॥ ४० ॥ मेजामु च प्रजापतौ च गायति । तद्यत्प्रजामु गायति तत्प्रजामु हृदयं दधात्पृथ यत्प्रजापतौ गा-यति तदम्नौ हृदयं दधाति ॥ ४१ ॥ यदेव प्रजामु च प्रजापतौ च गायति । अयं वा अग्निः प्रजाश्च प्रजापतिश्च तद्यदम्नौ गायति तदेव प्रजामु च प्रजापतौ

य इदं दधाति ॥ ४२ ॥ ता हेता अमृतेष्टकाः । ता उत्तमा उपदधात्यमृतं तद-
 स्य सूर्यस्योक्तं दधानि नृसादस्य सूर्यस्यामृतमुत्तमं तान् तोऽध्वर्योर्गर्गयेष्टिका
 बाऽपरा । अचिरो ह स्वाध्वर्योर्गर्गयेत् ॥ ४३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ प्रथ-
 मोऽध्यायः [५३] ॥

उपवसथीयेऽह्नमातरुदितऽध्यादित्ये । वाच विष्टजते वाचं विमृश्य पञ्चयु
 हीतमाज्यं गृहीते तुन पञ्च हिरण्यशकलान्मास्यत्यथैतत्कथ्यं समासितं भवति
 दाधि मधु गृतं पाश्यां वा स्वाह्यां वोणविण्यां तदुपरिष्टादध्वर्युं निदधाति ॥ १ ॥
 अथाग्निमारोहति । नमस्ते हरसे शोचिषे नमस्तेऽयस्त्वर्चिषऽह्यत्रैव सर्वो-
 ऽग्निः संस्कृतः स एषोऽन तस्माऽह्नं यद्धिऽस्यायं निहिऽसिपेद्यमु बाऽ-
 प्य हितास्ति हरसा वैनऽ शोचिषा वाचिषा वा हिनस्ति तयो हैनमेष एतैर्न
 हिनस्त्वन्यास्तेऽयस्मत्तपन्तु हेतयः पावक्रोऽह्नस्मभ्यऽ शिषो भवेति यथैव
 यनुस्तथा वन्धुः ॥ २ ॥ आरुह्यामिऽ स्वयमातृणां व्यापारयति । आग्नेय
 पञ्चगृहीतेन तस्योक्तो वन्धुः ॥ ३ ॥ स्वयमातृणां व्यापारयति । माणः स्वयमा-
 तृणा माणे तदन्नं दधाति ॥ ४ ॥ यदेव स्वयमातृणां व्यापारयति । उत्तरवे-
 दिर्हिषाग्नेरथ यामं पूर्वा व्यापारयत्यध्वरस्य साध हेपाम्नेस्तामेतद्व्यापारयति
 ॥ ५ ॥ परपंस्तुन हिरण्यं व्यापारयति । मत्पक्षं वै तद्यत्परयति मत्पक्षं
 सोत्तरवेदिः प्रास्ता यदेव भवन्ति परोऽक्षं वै तद्यत्प्रास्ताः परोऽक्षमियमुत्तमेदिः
 ॥ ६ ॥ स्वाहाकारेण तां व्यापारयति । मत्पक्षं वै तद्यत्स्वाहाकारः मत्पक्षं
 सोत्तरवेदिर्वेद्वारेणो परोऽक्षं वै तद्यत्वेद्वारः परोऽक्षमियमुत्तरवेदिराग्नेनाग्नेन
 सुत्तरवेदिं व्यापारयन्ति पञ्चगृहीतेन पञ्चगृहीतेन सुत्तरवेदिं व्यापारयन्ति
 व्यतिहारं व्यतिहारं सुत्तरवेदिं व्यापारयन्ति ॥ ७ ॥ नृपदे वेद्विति ।
 माणो वै नृपन्मनुष्या नरस्तथोऽयं मनुष्येषु शणोऽग्निस्तमेतत्पीणात्यप्सुपदे
 वेद्विति योऽप्स्वग्निस्तमेतत्पीणाति वेद्विपदे वेद्विति य ओपथिष्वग्निस्तमेतत्पी-
 णाति वनसदे वेद्विति यो वनस्पतिष्वग्निस्तमेतत्पीणाति स्वर्दिदे वेद्वित्यग्नमग्निः
 स्वर्दिदिमोवैतदग्निं पीणाति ॥ ८ ॥ यदेवाह । नृपदे वेऽप्सुपदे वेद्वित्यस्यै
 चैतान्यग्नेर्नामानि तान्वेतत्पीणाति तानि हविषा देवतां करोति यस्यै वै दे-
 वतायै हविर्गुणते सा देवता न सा यस्यै न यदेवाहोऽह्नामेवैतदग्नीनस्त्रिधमनौ

नामग्राहं दधाति ॥ ९ ॥ पुञ्चैता आहुतीर्मुहोति । पुञ्चचितिकोऽग्निः पुञ्च-
 स्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्गोवानग्निर्यावत्पश्य मात्रा तावत्तैर्वैनमेतदुग्नेन
 मीणाति ॥ १० ॥ अथैनं समुञ्चति । दध्ना मधुना घृतेन जायतऽप्य एत-
 द्दधीयते स एव सर्वस्माऽऽधाय जायते सर्वमेतदृक्षं पृथु धृतं सर्वलो-
 चैन मेत दन्नेन मीणाति सर्वतः समुञ्चति सर्वत एवैन मेतत्सर्वेणान्नेन मीणा-
 ति ॥ ११ ॥ पुञ्चैवेनं समुञ्चति । अथैष सर्वोऽग्निः संस्कृतस्तस्मिन्देता एतद्-
 प्युत्तमपदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतदुपमुत्तमं दधात्पुनरैव रूपमेतदु परममन्नं पृथु धि मधु
 घृतं तद्यदेव परमं रूपं तदस्मिन्नेतदुत्तमं दधाति सर्वतः समुत्तम्यपि शाखेन परि-
 धितः सर्वत एवास्मिन्नेतदुपमुत्तमं दधाति दर्धस्ते हि शुद्धा मेध्या अग्रैरग्रं हि
 देवानाम् ॥ १२ ॥ पुञ्चैवेनं समुञ्चति । एतद्वै पुनैत भाषा अपयोऽग्नेऽग्निं
 समस्कुर्वैस्तदस्मिन्नदोऽमुं पुरस्ताद्भागमकुर्वताहुः सजूरब्दीयमथास्मिन्नेतं संचितऽ-
 उपरिष्टाद्भागमकुर्वत तद्यत्समुञ्चति यऽएवास्मिन्ने प्राणा अूपयः संनितऽउपरि-
 ष्टाद्भागमकुर्वत तातेवैतस्मीणाति दध्ना मधुना घृतेन तस्योक्तो वृन्धुः ॥ १३ ॥
 ये देवा देवानाम् । यज्ञिगा यज्ञियानामिति देवा यते देवानो यज्ञिया उ यज्ञिया-
 नां संपत्सरीणमुप भागमासतऽइति संवत्सरीणं जेतुं भागमुपासतेऽहु-
 तादौ इयिषो यज्ञेऽस्मिन्नित्यहुतादौ हि प्राणाः स्वयं पिबन्तु मधुनो घृतस्पेति
 स्वयमस्य पिबन्तु मधुनश्च घृतस्य चत्पेतत् ॥ १४ ॥ ये देवा देवेभ्य । अथि देव-
 त्वमाप्नोति देवा यते देवेभ्युधि देवत्वमायन्ये अन्नः पुरएतारोऽअस्येत्ययम-
 ग्निर्ब्रह्म तस्यैते पुरएतारो येभ्यो नुऽब्रूते एवते ग्राम किं चनेति न हि प्राणोभ्य
 ब्रूते एवते ग्राम किं चन न ते दिवो न पृथिव्या अथि स्तुष्विति नैव ते दिवि न
 पृथिव्या यदेव प्राणभृक्षस्मिस्तऽइत्येतत् ॥ १५ ॥ इहाम्यां समुञ्चति । द्विपा-
 धनमानो यजमानोऽग्निर्गोवानग्निर्यावत्पश्य मात्रा तावत्तैर्वैनमेतत्समुञ्चति ॥ १६ ॥
 अथ मत्पुत्रोऽइति । प्राणदा अपानदा इति सर्वे हेतु प्राणा योऽयमग्निश्चितः स
 यदेतामत्रात्मनः परिदां न वदेतात्र ईवास्यैव प्राणान्मृज्जीताथ यदेतामत्रात्मनः
 परिदां वदेते तयो हास्यैव प्राणाश्च वृद्धे प्राणश्च अपानश्च व्यानश्च वर्चोश्च चार-
 वोदा इत्येतद्वा मेऽसोन्येवैतदान्यांस्तेऽअस्पृक्षन्तु हेतयः पावकोऽअस्पृक्ष्यं शिवो
 भवेति गुथैव यजुस्तथा वृन्धुः ॥ १७ ॥ प्रत्येत्य प्रवर्गोपसङ्ख्यां प्रचरति । प्र-
 वर्गोपसङ्ख्यां प्रवर्गोपास्यै व्रतं वार्धव्रतं वा प्रयच्छत्यथ प्रवर्गोपसङ्ख्यामथ प्र-

गर्ममुत्सादयत्पाप्वा तं कामं यस्मै कामायै न प्रवृणक्ति ॥ १८ ॥ तं वै परि-
 ष्यन्दऽवृत्तादयेत् । ततो वाऽप्य शुशुत्तानो भवति तं यदस्यामुत्सादये-
 दिमामस्य शुशुच्छेद्यमुत्सादयेत्पपोऽस्य शुशुच्छेद्य यस्परिष्यन्दऽवृत्तादयति
 तपो ॥ तैरापो हिमस्ति नेमां यदहाप्सु न ग्रास्यति तेनापो न हिमस्तप्य
 यत्समन्तपापः परिपुन्यति शान्तिर्वाऽप्यपस्तेनोऽयमां न हिमस्ति तस्मात्परिष्यन्द-
 ऽवृत्तादयेत् ॥ १९ ॥ अस्मो त्वेवोत्सादयेत् । इमे वै लोका एषोऽग्निरापः परि-
 ष्वितस्तं यदग्नाऽवृत्तादयति त्वेवैनं परिष्यन्दऽवृत्तादयति ॥ २० ॥ यद्वेवाग्ना-
 ऽवृत्तादयति इमे वै लोका एषोऽग्निराग्निर्वायुरादित्यस्तदेते प्रवर्ग्याः स यदन्यत्रा-
 ग्नेरुत्सादयेदनास्तदेवान्वाहेर्धियो लोकेभ्यो दध्यादथ यदग्नाऽवृत्तादयत्येताने
 वैतदेवानेषु लोकेषु दधाति ॥ २१ ॥ यद्वेवाग्नाऽवृत्तादयति । शिर एतद्यज्ञस्य
 यत्प्रवर्ग्य आत्मायमग्निश्चिनः ॥ यदन्यत्राग्नेरुत्सादयेत्तर्हिर्वास्माच्छिरो दध्यादथ
 यदग्नाऽवृत्तादयत्येषान्येनास्यैतत्संस्कृत्य शिरः शुनिदधाति ॥ २२ ॥ स्वयमा-
 तृणया मध्वस्वष्टं प्रथमं प्रवर्ग्यमुत्सादयति । प्राणः स्वयमातृणया शिरः प्रवर्ग्य आ-
 त्मायमग्निरिचतः । शिरश्च तदात्मानं च माणेन संननोति संदधात्युत्साय प्रवर्ग्य
 यथा तस्योत्सादनम् ॥ २३ ॥ प्राक्षयम् ॥ १ ॥ [२. १.] प्रथमः प्रपाठकः ॥
 कण्डिका संख्या ११० ॥

मयेत्येवार्तिं महारिष्यन् । आहुतीश्च मुहोति मग्निश्चादधात्येतद्वाऽर्चनं देवा
 एष्यन्तं पुनस्तदुन्नेनाग्नीमन्नाहुतिभिश्च समिज्जश्च तथैवैनमयेनोदप्यन्तं पुनस्ता
 वृन्नेन मीणात्पाहुतिभिश्च समिद्विधं स वै पञ्चगृहीतं गृह्णीते तस्योक्तो बन्धुः ॥ १ ॥
 अथ षोडशगृहीतं गृह्णीते । षोडशकलः प्रजापतिः प्रजापतिरग्निरात्मसंमितेनैवैन-
 मेतदुन्नेन मीणाति यद्वा ग्राऽयात्यसमितमन्नं तदवति तन्न दिनस्ति यद्भूपो हि-
 नस्ति तद्यत्कनीषो न तदवति सपान्णाद्ये सृचि गृह्णीते समानो हि स यथेतत्मी-
 णाति वैरवकर्मणाभ्या जुहोति विश्वकर्मायमग्निस्तथैवैतत्मीणाति तिस्र आहुतीर्जु-
 हाति भिषुद्गमिर्षोचानग्निर्षावत्पस्य गात्रा तानैवैनमेतदुन्नेन मीणाति ॥ २ ॥
 अथ सप्तभिः आदधाति । यथा तर्पयित्वा परिवेषिष्याताहक्तद्वौदुम्नयो भवन्तगूर्द-
 रस यदुम्नर ऊर्जैर्वनमेववृक्षेन मीणात्याह्वी भवत्येतद्वै वनस्पतीनामुनार्तं जीवं
 यदाह्वी तद्यदन वनस्पतीनामुनार्तं जीवं तेनैवैवमीणाति भूते न्युक्ता भवन्त्यानेषं

वै घृतं स्वेनैवैनमेतद्वभागेन स्वेन रसेन मीणाति सर्गांश्च शक्तिं वसन्ति तत्र हि
 ता रसेन सम्पद्यन्ते तिस्रः समिध आदधाति त्रिवृदग्निर्गवानग्निर्गवित्यस्य
 मात्रा तावत्तैवैनमेतद्वघ्नेन मीणाति ॥ १ ॥ यद्वै रैता आहुतीर्जुहोति । एतद्व्याप्येनं
 न्तं देवा एष्यन्तं पुरस्ताद्वघ्नेन संस्कुर्वन्नेताभिराहुतिभिस्तृगैर्वैनमयमेतदेष्टु
 पुरस्तादन्नेन संस्करोत्येताभिराहुतिभिः ॥ ४ ॥ स वै पञ्चगृहीतं गृहीते ।
 पञ्चषाविहितो वाऽष्टपृथे शीर्षेण्यो मनो वाक् प्राणरजसुः श्रोत्रमेतमेवा-
 स्मिन्नेतत्पञ्चषाविहितं शीर्षेण्यो दधात्यस्मिन्स्तिग्मेन शोचिषेति तिग्मवत्या
 शिर एवास्नैतथा सधरयति तिग्मतायै ॥ ५ ॥ अथ षोडशगृहीतं गृहीते । अष्टौ
 प्राणा अष्टावृक्षान्येतामभि सम्पद्ये समान्याथ स्रुचि गृहीते समाने वेवास्पन्नानि
 च प्राणारच भवन्ति ज्ञाना जुहोत्यङ्गेभ्यश्च तत्प्राणेष्वदश्च विधृतिं करोति
 वैद्वकर्मणाभ्यां जुहोति विद्वकर्मण्यमग्निस्तमेवैतत्संस्करोति तिस्र आहुतीर्जुहोति
 त्रिवृदग्निर्गवानग्निर्गवित्यस्य मात्रा तावत्तैवैनमेतद्वघ्नेन संस्करोति सप्तदशभिर्भृ-
 त्भिः सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतिरग्निर्गवानग्निर्गवित्यस्य षोडश तावत्तैवैनमेत-
 त्संस्करोत्येकविंशतिगृहीतेन द्वादश प्रासाः पञ्चवर्तस्वस्य इमे लोका अमा-
 वादित्य एरुविंश एतामभिसम्पद्य ॥ ६ ॥ यद्वै रैताः समिध आदधाति ।
 एतद्व्याप्येनं देवाः सर्वे कृत्स्नं संस्कृत्यार्धैनमेतेनाग्नेनाग्निमेताभिः समिद्धिस्त-
 र्गैर्वैनमयमेतत्सर्वं कृत्स्नं संस्कृत्यार्धैनमेतेनाग्नेन मीणात्येताभिः समिद्धिरोदुभ्य-
 यो भवन्पार्श्वौ घृते न्युक्ता सर्वांश्च शक्तिं वसन्ति तस्योक्तो घृन्मुक्षेदेनमुत्तरां नय-
 न्द्रेमं मतदां नय घृभ्य कुर्मो गृहं हविरिति यथा घृजुस्तथा घृन्मुस्तिस्रः समिध
 आदधाति त्रिवृदग्निर्गवानग्निर्गवित्यस्य मात्रा तावत्तैवैनमेतद्वघ्नेन मी-
 णाति तिस्र आहुतीर्जुहोति तत्पद् तस्योक्तो घृन्मुः ॥ ७ ॥ माद्वण्य
 ॥ १ ॥ [२. २.] ॥ ॥

अग्राताः सम्प्रेष्यति । वृक्षच्छेदप्रपञ्चोपयनीरन्तये पद्विप्रमाणाग्रानुग्रह-
 म्नीदेकस्फप्रयानूदे हि ब्रह्मज्जगतिरयं जयति ॥ १ ॥ एतद्वै देवानुपप्रेष्यतः । एतं य-
 ॥ तं तथैस्यमानन्दविणतोऽसुरा रक्षांश्च नाष्टा अजिघांश्च सन्त्यक्षध्वे नय-
 ॥ न्तं तथैस्यध्वऽस्ति ॥ २ ॥ ॥ देवा इन्द्रमश्रुवन् । त्वं वै नः श्रेष्ठो बलिष्ठो वीर्यव-
 ॥ क्षमोऽसि त्वमिमानि रक्षांश्च प्रतिपतस्वेति तस्य वै मे ब्रह्म द्वितीयमस्त्विति त-

येति तस्मै वै बृहस्पतिं द्वितीयमकुर्वन्ब्रह्मा वै बृहस्पतिस्तऽन्देष्टुं चैव बृहस्पतिना
 च दक्षिणतोऽमुरानुत्तांशं नाष्टा अपहत्याभयेऽनाष्टुषत्तं यज्ञमतन्वत ॥ ३ ॥
 तस्मात्पतन्निवते । यदेवा अकुर्वन्निदं नु तानि उत्तांशं देवैरेवापहतानि यत्सेत-
 स्करोति यदेवा अकुर्वत्स्त्वरबाणत्यथोऽन्देष्टुं जैवेतद्बृहस्पतिना च दक्षिणतोऽ-
 मुरानुत्तांशं नाष्टा अपहत्याभयेऽनाष्टुषत्तं यज्ञं तनुते ॥ ४ ॥ स यः स
 इन्द्रः । एष सोऽमातिरथोऽयं यः स बृहस्पतिरेष स ब्रह्मा तद्यद्ब्रह्मा प्रतिरथं
 जपतीन्देष्टुं जैवेतद्बृहस्पतिना च दक्षिणतोऽमुरानुत्तांशं नाष्टा अपहत्याभये-
 ऽनाष्टुषत्तं यज्ञं तनुते तस्माद्ब्रह्मातिरथं जपति ॥ ५ ॥ आशुः शिशानो
 वृषभो न भीम इति । ऐन्द्रोऽभिरूपा द्वादश भवन्ति द्वादश माताः सवत्सर-
 सबस्मरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य माता तावतैरेतदक्षिणतोऽमुरानुत्तांशं नाष्टा
 अपहन्ति त्रिपुष्टिर्भवेत्तो वै त्रिपुष्ट्यंजैवेतदक्षिणतोऽमुरानुत्तांशं नाष्टा
 अपहन्ति ता माविधशतिर्मायुज्यः सम्पद्यन्ते तदाग्नेय्यो भवन्त्यग्निकर्म द्वि-
 ॥ ६ ॥ अथैनमुच्यते । जुहु त्वा विरवे देवा अग्ने भरन्तु क्षितिभिरिति
 तस्योक्तो पुन्युः ॥ ७ ॥ अथाभिपूयन्ति । पुञ्च दिशो देवीर्पञ्चभवन्तु देवीरिति
 देवाभ्यामुराभ्योभ्ये प्राजापत्या दिक्वस्पर्धन्त ते देवा असुराणां त्रिशोऽदृञ्जत त-
 जैवेतद्यज्ञमानो द्विपतो ब्राह्मणस्य त्रिशो वृद्धे देवीरिति तदेना देवी. कुरुते यज्ञ-
 मवन्तु देवीरिति यज्ञमिममवन्तु देवीरित्येतदष्टमतिं कुर्मतिं ब्राधमाना इत्यशनाया
 वाऽन्नमतिरशनायामपश्चाधमाना इत्येतद्रायस्योपे यज्ञपतिमाभ्रजन्तीरिति रय्या
 च पोषे च यज्ञपतिमाभ्रजन्तीरित्येतद्रायस्यापेऽद्याप यज्ञोऽभस्थादिति रय्या च
 पोषे चापि यज्ञोऽस्यादित्येतत् ॥ ८ ॥ सपिदेऽभन्तावधि मामहान इति ।
 यज्ञमानो वै मामहान चक्यपत्र इत्युक्थानि हेतस्य पत्राणीक्य इति यज्ञिये इत्ये-
 तद्भीत इति धारित इत्येतत्तत्र घर्मे परिगृह्यायजन्तेति तत्तत्तु घेतं घर्मे परिगृह्या-
 यजन्तोर्जा यद्यज्ञमयजन्त देवा इत्युक्ता. घेतं यज्ञमयजन्त देवाः ॥ ९ ॥ देव्याय
 घर्मे जोष्टु इति । देवो जेष पत्नी जोषयितृत्वमो देवभ्योऽभिमनाः शतपया इति
 देवभ्योऽभिमनाः शतपयाः परिगृह्य देवा यज्ञमायजिति परिगृह्य घेतं देवा
 यज्ञमायन्देवा देवेभ्योऽन्नध्व्यन्तो अस्त्युदित्यध्वरो वै यज्ञो देवा देवेभ्यो यज्ञिय-
 न्नोऽस्त्युदित्येतत् ॥ १० ॥ नीतं हविः शमितं शमिता यज्ञध्या इति ।
 इष्टं शिष्टमित्येतत्तुरीयो यज्ञो यत्र इत्यमर्तोत्यध्वर्युः पुरस्ताद्यज्ञेषु जपति

होता पश्चादृचोऽन्वाह ब्रह्मा दक्षिणतोऽप्रतिरथ जपत्येष एव तृतीयो यज्ञस्ततो
वाक्का आशिपो नो जुपन्तामिति ततो नो वाक्का आशिपश्च जुपन्तामित्येतत्
॥ ११ ॥ सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तात् । सविता ज्योतिरुदया अन्नमिति त्यसौ
वाऽआदित्य एवोऽग्निः स एष सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तात्सवितैतज्ज्योतिरुदयच्छ-
त्यजस्रं तस्य पूषा प्रसवे योति विद्वानिति पशवो वै पूषा तज्जपत्यस्य प्रसवे प्रेरते सम्प्र-
दयन्निश्वा भुवनानि गोषा इत्येष वाऽइदं सूर्यस्य सम्प्रदयत्येष उऽएनास्य सर्वस्य
भुवनस्य गोप्ता ॥ १२ ॥ तत्रा अमुष्मादादित्यादर्वाच्यः पञ्चदिशः । ता एत-
द्वा अमुराणामष्टजताथो ता एवैतत्समारोहस्ता उऽएवैतद्यजमानो यिपतो आ-
वृष्यस्य वृक्षेऽथो ता एवैतत्समारोहस्तथो एतद्वाऽएताभिर्देवा आठः संश्रामुवंस्त-
थैवाभिरयमतद्वातः सम्प्राप्नोति ॥ १३ ॥ अथाश्मानं पृथिनमुपदधाति । असौ
वाऽआदित्योऽस्मा पृथिनरमुपेवैतदादित्यमुपदधाति पृथिनर्भवति रश्मिभिर्हि स-
पदलं पृथिन तमन्तरेणाहवनीयं च तर्हपत्यं चोपदधात्ययं वै लोकौ गा-
र्हपत्यो यौराहवनीय एतं तदिमौ लोकान्तरेण दधाति तस्मादेष इमौ लो-
कावन्तरेण तपति ॥ १४ ॥ आग्नीध्रवेत्तायाम् । अन्तरिक्षं वाऽआग्नी-
ध्रमंतं तदन्तरिक्षे दधाति तस्मादेषोऽन्तरिक्षापतनो मध्ये—मध्ये खेप इतः
॥ १५ ॥ स एष प्राणः । प्राणमेवैतदात्मन्धचे तदेतद्वायुराधुरैवैतदात्म-
न्धचे तदेतदन्नमायुर्ह्येतदन्नमु वाऽआयुर्दमा भवति स्थिरो वाऽअन्नमा स्थिरं तदा-
युः कुर्वते पृथिनर्भवति पृथनीव अन्नम् ॥ १६ ॥ त उपदधाति । विमान एष
दिवो मध्यऽआस्नऽति विमानो खेप दिवो मध्यऽआस्तऽआपमिवाग्नेदसी अ-
न्तरिक्षमित्युधन्वाऽएष इमौलोकान्तापूरयति स विश्वाचीरभिचष्टे मृताचीरिति क्षुच-
क्षितवेदेदश्वाहान्तरा पूर्वमपरं च केतुमित्यन्तरेण च लोकमपुं चेत्वेतदधो यच्छेदेपे-
तर्हि चीयते यच्चादः पूर्वमचीयतेति ॥ १७ ॥ उक्षा समुद्रोऽअरुणः सुपर्ण इति ।
उक्षा खेप समुद्रोऽरुणः सुपर्ण पूर्वस्य योनिं पितुराविचशेति पूर्वस्य खेप एतं
योनिं पितुराविशति मध्ये दिवो निहितः पृथिनरश्मेति मध्ये खेप दिवो निहितः
पृथिनरश्मा विचक्रमे उजसस्पात्यन्ताधिति विक्रममाणो वाऽएष एषां लोकान्तामन्ता-
भ्याति ॥ १८ ॥ इत्यामुपदधाति । द्विषाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्गवानग्निर्गवावस्य
मात्रा तावतेवैनमेतदुपदधाति त्रिष्टुभ्यां त्रैष्टुभ्यो खेप न सादयत्यसन्नो खेप न सूद-
दोहमाधिवदति प्राणो वै सूददोहाः प्राण एष हि प्राणो प्राणं दध्यामिति तं

प्राय यथा न नश्येत् ॥ १९ ॥ अयोपयन्ति । इन्द्रं विद्वा अवीरुधमिति तु स्यो-
 को वृन्धुर्देवहूयश्च आ च वक्षत्सुम्नहूयश्च आचवत्समिति देवहूयश्च यज्ञः सुम्नहूयश्च
 यत्तदग्निर्देवो देवां २ । आचवत्समिति यत्तच्चैवाग्निर्देवो देवानां च व-
 त्वित्येतत् ॥ २१ ॥ वानस्यमा प्रसवः । चव्याभेनोदग्रभीत् अथा सपत्ना-
 निन्द्रो मे निग्राभेणापरां ॥ अकस्मिन् यथैव यजुस्तथा वृन्धुः ॥ २१ ॥
 चव्याभं च निग्राभं च । प्रसव देवा अवीरुधम् अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विष्-
 चीलान्वास्यतामिति यथैव यजुस्तथा वृन्धुः ॥ २२ ॥ तथा अमुष्मादादित्या-
 दूर्ध्वारुचतस्रो दिशः । ता एतदेवा, अमुराणामवृज्जतायो ता एवैतत्समारोहं स्ता
 वः एवैतद्यज्ञमानो द्विपतो आगृह्यस्य वृक्तेऽयो ता एवैतत्समारोहस्तथोऽपत-
 द्वा एताभिर्देवा अतः सम्प्राप्नुवंस्तयैवाभिरयमेतद्वातः सम्प्राप्नोति ॥ २३ ॥
 अथाग्निमारोहन्ति । क्रमध्वमग्निना नाकमिति स्वर्गो वै लोको नाकः क्रमध्वम-
 नेनाग्निर्नैतत् स्वर्गं लोकमित्येतदुत्पत्त्ये हस्तेषु विभ्रत इत्युत्पत्त्ये अतः एतत्
 हस्तेषु विभ्रति दिवस्पृष्टत्वे स्वर्गत्वा मिथ्या देवेभिराध्वमिति दिवस्पृष्टत्वे स्वर्गं
 लोकं गत्वा मिथ्या देवेभिराध्वमित्येतत् ॥ २४ ॥ प्राचीमनु मद्विशं प्रेहि विभ्र-
 न्निर्भवेहेत्यस्य स्वधनेरग्ने पुरोग्निर्भवेहेत्येतद्विभ्रा आशा वीद्यानो विभाहीति ।
 सर्वा आशा-वीध्यमानो विभाहीत्येतदूर्ध्वं नो भेहि द्विपदे चतुष्पदः सत्पाणिपमा-
 शास्ते ॥ २५ ॥ पृथिव्या अहम् । वृदन्तरिसमाह्वयन्तारिचत्विहमाहमिति
 गार्हपत्याद्व्यान्नीधीयमागृह्यन्त्याग्नीधीयादाहवनीयं दिवो नाकस्य पृष्ठारस्व-
 ष्योतिरगामहमिति दिवो नाकस्य पृष्ठारस्वर्गं लोकमगामहमित्येतत् ॥ २६ ॥
 स्वर्ग्यन्तो नापेजन्ते । आ छात् रोहन्ति रोदसी जति न हेव तेऽपेक्षन्ते ये
 स्वर्गं लोकं गन्ति यज्ञं ये विभ्रतोधारत्वे सुविद्वात्सो विनेनिरऽस्त्येष एव
 यज्ञो भिरवतोधार एतऽव एव सुविद्वात्सो एतत् वितन्वते ॥ २७ ॥ अमे
 प्रेहि प्रथमो देवतायामिति । इमेतदग्निमाह स्वपेयां प्रेहि प्रथमो देवतायामिति
 चतुर्देवानामुत मर्त्यानामिष्टुयेषेयात्वे हेतुदेवमनुष्याणां चतुष्टयप्रमाणं भू-
 गुभिः सज्जोषा इति यजमाना भृगुभिः सज्जोषा इत्येतत्स्वर्ग्यन्तु यजमानाः स्वस्ती-
 ति स्वर्गं लोकं यन्तु यजमानाः स्वस्त्येतत् ॥ २८ ॥ तथा अमुष्मिन्लोके
 पञ्च दिशः । ता एतदेवा अमुराणामवृज्जतायो ता एवैतत्समारोहं स्ता च

शम्भ्याशमयेस्तस्माच्छधी तथैवैनमयमेतच्छम्भ्या शमयति शान्त्याऽएव न जुग्यै ॥३७॥
 ताऽऽ सनितुर्वरेण्यस्य । निश्रामाहुं वृणे सुयति विश्वजन्म्याभू ग्रामस्य कृतयोऽग्रदु-
 हत्प्रपीनाशं सहस्रधारां प्रयसा मदीं गामिति कृतयो देवा ददर्श सा हास्मै सहस्र-
 धारा सर्वान्क्रामान्दुहे तथैवैतद्यजमानाय सहस्रधारा सर्वान्क्रामान्दुहे ॥३८॥ अथ
 वैकट्यतीमादधाति । तस्या उक्तो बन्धुर्विधेम ते परमं जन्मन्नग्नऽऽति घोर्याऽद्यस्य पर-
 मं जन्म विधेम स्तोभंरुवरे सधस्य इत्यन्तरिक्षं वाऽद्यवरऽऽ सधस्यं ग्रामाद्योनेरुवा-
 रिथा यजे तमित्येष ग्राऽमस्य स्वो योनिस्तं यजऽऽत्येतत्प ह्ये ह्यीऽपि जुहो-
 समिद्धऽऽति यदा वाऽएष समिध्यतेऽथैतस्मिन्हवीऽपि प्रजुहोति ॥ ३९ ॥ अथो-
 दुम्बरीमादधाति । ऊर्ध्वं रुत उदुम्बर ऊर्ध्वैवैनमेतदुन्नेन ग्रीणाति कर्णकवती भव-
 ति पशवो वै कर्णकाः पशुभिरेवैनमेतदुन्नेन ग्रीणाति यदि कर्णकवती न विन्दे
 हविद्रप्समुपहत्यादभ्यासपृथ्विद्रप्सु चपतिष्ठते तदेव पशुरूपं मेघोऽग्नने दीदिहि
 पुरो न इति विराज्जादधात्युक्तं विराहन्नेतैवैनमेतदुन्नेन ग्रीणाति तिस्रः समिध आदधाति
 त्रिवृदग्निर्गवानग्निर्गवत्यस्य मात्रा तावर्तैवैनमेतदुन्नेन ग्रीणाति ॥ ४० ॥ अ-
 धाहुतीजुहोति । यथा परिविष्यानुपायपेत्तादृक्कृत्स्नवेण पूर्वं सञ्चोत्तरामग्ने तमद्या-
 रवं न स्तोमैः कृतं न भद्रं दृदिस्पृशम् आभ्यामा तऽग्नोर्होति युस्ते हृदिस्पृ-
 मस्तोमस्तं तऽग्न्यासमित्येतत्पृथक् स्या जुहोति पञ्चपदा पञ्क्तिः पञ्चचितिकोऽग्निः
 पञ्चवर्जः संवत्सरोऽग्निर्गवानग्निर्गवत्यस्य मात्रा तावर्तैवैनमेतदुन्ने-
 न ग्रीणाति ॥४१॥ अथ वैश्वकर्माणं जुहोति । विश्वकर्माणमग्निस्तुमेवैतदुन्नेन ग्रीणाति
 क्षितिं जुहोमि मनसा घृतेनेति चित्तमेपां जुहोमि मनसा च घृतेन चेत्येतद्यथा
 देवा इहामन्ति यथा देवा इहामुच्छान्तिर्येतद्दीतिहोत्रा अतावुध इति सत्यवृध
 इत्येतत्पृथगे विश्वस्य भूमनो जुहोमि विश्वकर्मणऽऽति योऽस्य सर्वस्य भूतस्य
 पतित्तुस्मै जुहोमि विश्वकर्मणऽऽत्येतद्विरवाहादाभ्यऽऽ हविरिति सर्वदेवाञ्चितुं
 हविरित्येतत् ॥ ४२ ॥ अथ पूर्णाहुतिं जुहोति । सर्वमेतद्यत्पूर्णं सर्वैरेवैनमेतदुन्ने-
 णाति ॥ ४३ ॥ सप्त तेऽग्नने समिध इति । प्राणा वै समिधः प्राणा देतुं
 समिधते सप्त जिह्वा इति यान्मूत्सप्त पुरुषानेक पुरुषमकुर्वन्तेपामेतदाह सप्तऽ-
 ऋषय इति सप्त हि तऽऽपय आसन्तसप्त ग्राम प्रियाणि इति छन्दाऽऽस्येतदाह
 छन्दाऽंसि वाऽद्यस्य सप्त ग्राम प्रियाणि सप्त होत्राः सप्तथा त्वा यजन्तीति
 सप्त देतुं होत्राः सप्तथा यजन्ति सप्त योनीरिति चित्तीरेतदाहापृणस्वेत्या

प्रजायस्वेत्येतद्वृत्तेनेति रेतो वै घृतं रेत एतदेतुषु लोकेषु दधाति स्वाहेति यज्ञो वै
 स्वाहाकारो यज्ञेयमेवैतद्विद्धं सकृत्सर्वं करोति ॥ ४४ ॥ सप्त सप्तेति । सप्तचितिको-
 ऽग्निः सप्तर्त्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तै-
 नमेतत्मीणाति तिस्र आहुतीर्जुहोति त्रिवृद्ग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तै-
 नमेतदग्नेन मीणाति तिस्रः समिध आदधाति तत्पद् तस्योक्तो बन्धुः ॥ ४५ ॥
 त्रिष्टन्समिध आदधाति । अस्वीनि वै समिधस्त्रिष्टन्तीष वाऽऽस्थीन्यासीन आ-
 हुतीर्जुहोति याधंसानि वाऽऽहृतय आसतऽव वै माधंसान्यन्तराः समिधो भू-
 यन्ति वाच्या आहुतयोऽन्तराणि अस्वीनि वाच्यानि माधंसानि ॥ ४६ ॥ अथातः
 समुदेत् । पद् पुरस्ताद् जुहोति पृष्ठपरिष्ठात्पद्भिरारमनः पूरमेवेति द्वाभ्यामरमानं पृ-
 ष्ठमुपदधाति चतुर्भिरारमेवेति पञ्चभिरग्निसारोहन्ति तदेकां न त्रिंशत्शतश्रुति-
 रेव त्रिंशत्तमी द्वाभ्यामग्निं निदधाति तद्वृत्तात्रिंशत्तद्वात्रिंशत्तद्वरानुष्टुप्पेपानु-
 ह्व ॥ ४७ ॥ तथा अमुस्तिष्ठोऽनुष्टुभः । गार्हपत्ये समुद्वयन्ति तं सोमेतामत्रैका-
 माहरन्ति तद्यदेताम्राहरन्त्यत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषोऽत्र तस्मै नालपा-
 सीधवृक्षमात्स्यत् ॥ ४८ ॥ सोऽग्निपन्नवीत् । तस्यामपदा गीति तथेति तस्माद्यै-
 वेतम्राहरन्त्यथैषोऽलमन्त्रालमाहुतिभ्यो भवति ॥ ४९ ॥ अथोऽआहुः । मज्जा-
 पानेवैतं मियं पुषमुरस्याधत्तऽइति स यो हैतदेवं वेदा हैवं भियं पुषमुरासे घत्ते
 ॥ ५० ॥ यद्देवैतम्राहरन्ति । यान्वै तान्सप्त पुरुषानेकं पुरुषमकुर्यन्नपुत्रेय स यो-
 यमग्नितुष्टीयतेऽथ यामेषां तामूर्ध्वाध्वं अयध्वं रुसध्वं समुदौहत्तेष स यमेनम्राग्नि-
 माहरन्ति तद्यदेनम्राहरन्तु यैवेतेषाध्वं सप्ताना पुरुषाणाध्वं श्रीयो रुसस्तुमेतद्व-
 र्ध्वध्वं समुद्वहन्ति तदस्यैतच्छिर आत्मायमग्निश्चिन्त आत्मानमेवास्यैतत्सकृत्स्य
 शिरः प्रतिदधाति ॥ ५१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [१. १.] ॥ द्वितीयोऽ-
 ध्यायः [५७.] ॥

अथातो वैश्वानरं जुहोति । अत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषोऽत्र वैश्वानरो
 देवता तस्माऽएतद्विर्जुहोति तदेनध्वं इक्षिपा देवतां करोति । यस्यै वै देवतायै ।
 विर्गृह्यते सा देवता न सा यस्यै न गृह्यते द्वादशकपालो द्वादश ग्रामाः संवत्सरः
 संवत्सरो वैश्वानरः ॥ १ ॥ यद्देवैतं वैश्वानरं जुहोति । वैश्वानरं वाऽएतमग्निं ज-
 नयित्व्यन्भवति तमदः पुस्तदाहीनर्णायायाध्वं रेतो भूतध्वं सिञ्चति याद्वै योनौ

रेतः सिच्यते तादृग्जायते तद्यत्तत्र वैश्वानरः रेतो भूतः सिच्यति तस्मादण-
मिह वैश्वानरो जायतः उपार्थेभ्यः तत्र भवति रेतो वै तत्र मण्डपार्थेभ्यः
वै रेतः सिच्यते निरुक्तः इह निरुक्तः हि रेतो जातं भवति ॥ २ ॥
शतम् ५००० ॥ ॥ स यः स वैश्वानरः । इमे स लोका इमेव
पृथिवी विश्वमग्निर्नरोऽन्तरिक्षमथ विश्वं वायुर्नरो यौरेव विश्वमादित्यो नरः
॥ ३ ॥ ते ये तऽऽग्ने लोकाः । इदं ताच्छिर इदमेव पृथिव्योपधयः शम्भूणि
तदेतमिश्रं वागेवाग्निः स नरः सोपरिष्ठादस्य भवत्युपरिष्ठादस्या अग्निः ॥ ४ ॥
इदमेवान्तरिक्षम् । तस्मादेतदलोमकपलोमकमिव ह्यन्तरिक्षं तदेतद्विश्वं प्राण एव
वायुः स नरः स मध्येनास्य भवति मध्येन ह्यन्तरिक्षस्य वायुः ॥ ५ ॥ शिर एव
शीर्षः । नक्षत्राणि जेशास्तदेतद्विश्वं चंचुरेवादित्यः स नरस्तद्वत्तच्छीर्ष्णा भव-
त्यवस्ताति दिव आदित्यस्तदर्शताच्छिरो वैश्वानर आत्मायमग्नित्थित आत्मान-
मेवास्तेन संस्कृत्य शिरः प्रतिदधाति ॥ ६ ॥ अथ मारुतान् जुहोति । मारुता वै मा-
रुताः प्राणान्नेवास्मिन्नेतदपाति वैश्वानरः हुत्वा शिरो वै वैश्वानरः शीर्षं तस्मा-
ण्दधाति ॥ ७ ॥ एक एव भवति । एकमिव हि शिरः सत्तरे सप्तकपाला-
वदुवाऽऽपि बहु कृत्वा सप्त-सप्त सत्तैव तच्छीर्षण्येव तत्सप्त प्राणान्दधाति ॥ ८ ॥
निरुक्त एव भवति । निरुक्त मिव हि शिरोऽनिरुक्ता इतराऽनिरुक्ता-इव हि प्रा-
णास्तिष्ठन्नेतं जुहोति तिष्ठतीव हि शिर आसीन इतरान्नासत-इव हि प्राणाः ॥ ९ ॥
तथैव प्रथमो मारुतो जुहोति । इमौ तौ प्राणौ तौ मध्ये वैश्वानरस्य जुहोति मध्ये
हीमौ शीर्ष्णाः प्राणौ ॥ १० ॥ अथ यौ द्वितीयौ । इमौ तौ तौ समन्तिकतरं जु-
होति समन्तिकतरमिव हीमौ प्राणौ ॥ ११ ॥ अथ यौ तृतीयौ । इमौ तौ तौ स-
मन्तिकतरं जुहोति समन्तिकतरमिव हीमौ प्राणौ वागेवारण्येऽनूच्यः सोऽरण्येऽ-
नूच्यो भवति बहु हि बाह्या घोरां निगच्छति ॥ १२ ॥ यद्वै वैश्वानरमारुतान् जु-
होति । सप्त वै वैश्वानरोऽग्निमारुता सप्त च तद्विश्वं च करोति वैश्वानरं पूर्वं
जुहोति सप्तं तत्कृत्या विश्वं करोति ॥ १३ ॥ एक एव भवति । एकस्यं तत्त्वत्र-
मेकस्याऽऽभिषं करोति बहव इतरे विश्वं तद्विमानं दधाति ॥ १४ ॥ निरुक्त एव
भवति । निरुक्तमिव हि सप्तानिरुक्ता इतराऽनिरुक्तेव हि विद् तिष्ठन्नेतं जुहोति
तिष्ठतीव हि सप्तमासीन इतरान्नास्त्वहं हि विद् ॥ १५ ॥ तत्राऽप्यतम् । पुरोऽनु-
वाक्यवन्तं माज्यवन्तं वपदृक्त्वे वृत्त्या जुहोति इस्तेनैवेतरान्नासीनः स्वाहाकारेण

क्षत्रायैव तीक्ष्णं कृतानुक्रममनुवर्त्मानं करोति ॥ १६ ॥ तद्वदहः । कथमस्यैते पुरो-
 ऽनुवाक्यवन्तो याज्यवन्तो वपदकुते सुचा हुता भवन्तीत्येतेषां वै सप्तपदानां मा-
 रूतानां यानि त्रीणि प्रथमानि पदानि सा त्रिपदा गायत्री पुरोऽनुवाक्याव यानि
 चत्वार्युत्तमानि सा चतुष्पदा त्रिष्टुप्त्राय्ये देवसु कषुच्छलमये दण्डः स्वाहाकारो
 वपदकार एवमु दास्यते पुरोऽनुवाक्यवन्तो याज्यवन्तो वपदकुते सुचाहुता भवन्ति
 ॥ १७ ॥ तथं प्रथमं दाक्षिणतो मारुतं जुहोति । याः सप्तप्राच्याः स्रवन्ति ताः स
 म सप्तकपालो भवति सप्त हि ताः प्राच्याः स्रवन्ति ॥ १८ ॥ अथ यं प्रथममु-
 च्चरतो जुहोति । अतवः स म सप्तकपालो भवति सप्त अतवः ॥ १९ ॥ अथ यं
 द्वितीयं दाक्षिणतो जुहोति । पशरः स म सप्तकपालो भवति सप्त हि ग्राम्याः प-
 शवस्तमन्तर्हितं पूर्वस्माज्जुहोत्येषु तत्पशून्प्रतिष्ठापयति ॥ २० ॥ अथ यं द्वितीय-
 मुचरतो जुहोति । सप्तऽष्टपयः स म सप्तकपालो भवति सप्त हि सप्तऽर्धपस्तमन-
 त्तरहितं पूर्वस्माज्जुहोत्येषु तद्वर्षान्प्रतिष्ठापयति ॥ २१ ॥ अथ यं तृतीयं दाक्षिण-
 तो जुहोति । प्राणाः स म सप्तकपालो भवति सप्त हि शीर्षमाणास्तमन्तर्हितं
 पूर्वस्माज्जुहोत्यनन्तरहितानि तद्विभ्यश्छन्दाधिसि दधाति ॥ २२ ॥ अथ यं तृतीयमुचरतो
 जुहोति । छन्दाधिसि स म सप्तकपालो भवति सप्त हि चतुरशराणि छन्दाधिसि
 तमन्तर्हितं पूर्वस्माज्जुहोत्यनन्तरहितानि तद्विभ्यश्छन्दाधिसि दधाति ॥ २३ ॥
 अथ याः सप्त प्रतीच्यः स्रवन्ति । सोऽरय्येऽनूच्यः स सप्तकपालो भवति सप्त
 हि ताः प्राः प्रतीच्यः स्रवन्ति सोऽस्येषां स्वाह प्राण एतस्य प्रजापते सोऽरय्येऽनू-
 च्या भवति तिरु इव तद्यद्वरप्य तिरु इव तद्यद्वर्वाह प्राणस्तस्मात्सोऽपतासां नदीनां
 विप्रन्ति । प्रतरा शपन्तरा आइनस्यवादितरा भवन्ति तद्यद्यदेतद्वाहेन मारुता इति
 तदस्माऽश्रमं कृशपिदधाति तेनैव प्रीणाति ॥ २४ ॥ स यः स वैश्वानरः । अ-
 सौ म आदित्योऽथ येने मारुता रश्मयस्ते ते सप्त सप्तकपाला भवन्ति सप्त-सप्त हि
 मारुता गणाः ॥ २५ ॥ म जुहोति । शुक्रज्योतिरच चित्रज्योतिरच सप्तज्योति-
 रच उयोतिष्ठांश्चेति नामान्येषामेतानि मण्डलमेवैतत्संस्कृत्यापास्विनौतानरश्री-
 भार्गवाहं प्रतिदधाति ॥ २६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [३. १.] ॥

अथातो वसोर्वरा जुहोति । अत्रैव सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषोत्र वसुता-
 स्मै देवा एतां धारां प्रागुल्लस्तयैनमप्रीणंस्तद्यदेतस्मै वसवऽएतां धारां प्रागुल्ल-

गीयात्प्रथोऽएतैरेवैनमेतदर्थं कृत्वा भिरभिषिञ्चति ॥ १ ॥ अथायुज स्तोमान्जुहोति ।
 एतच्च देवाः सर्वान्क्रामान्नाप्त्वायुग्मि स्तोमैः स्वर्गं लोकमायंस्तथैवैतद्यजमानः
 सर्वान्क्रामान्नाप्त्वायुग्मि स्तोमैः स्वर्गं लोकमेति ॥ २ ॥ तच्च त्रयस्त्रिंशदिति ।
 अन्तो वै त्रयस्त्रिंशोऽयुजाश्च स्तोमानामन्तत एव तदेवाः स्वर्गं लोकमायंस्तथै-
 वैतद्यजमानोऽन्तत एव स्वर्गं लोकमेति ॥ ३ ॥ अथ युग्मतो जुहोति । एतच्च ह्रन्दाश्च-
 स्यद्युवन्पातयामा वाऽअयुज स्तोमा युग्मभिर्वयश्च स्तोमैः स्वर्गं लोकमायामेति तानि
 युग्मभि स्तोमैः स्वर्गं लोकमायंस्तथैवैतद्यजमानो युग्मभि स्तोमैः स्वर्गं लोकमेति
 ॥ ४ ॥ तद्वाऽअष्टाचत्वारिंशदिति । अन्तो वाऽअष्टाचत्वारिंशो युग्मताश्च
 स्तोमानामन्तत एव तच्छ्रन्दाश्च स्वर्गं लोकमायंस्तथैवैतद्यजमानोऽन्तत एव
 स्वर्गं लोकमेति ॥ ५ ॥ स आह । एका च मे तिस्रश्च मे चतस्रश्च मेऽष्टा च म-
 ऽद्वि पद्या वृक्षश्च रोहपुच्छरामुत्तराश्च शाखाश्च समालम्भश्च रोहेणाहक्यदेव
 स्तोमान्जुहोत्यन्नं वै स्तोमा अन्नं तैरेवैनमेतदभिषिञ्चति ॥ ६ ॥ अथ पद्याश्च
 जुहोति । पशवो वै पद्याश्च पशुभिरेवैनमेतदग्नेन ग्रीणात्प्रथो पशुभिरेवैनमेत-
 दग्नेनाभिषिञ्चति ॥ ७ ॥ अथ नामग्राहं जुहोति । एतच्च देवाः सर्वान्क्रामाना-
 प्त्वायैतमेव प्रत्युत्तमप्रीत्यांस्तथैवैतद्यजमानः सर्वान्क्रामानाप्त्वायैतमेव प्रत्युत्तं प्री-
 णाति वाजाय स्वाहा मसवाय स्वाहोति तामान्यरूपैतानि नामग्राहमेवैनमेतदप्री-
 णाति ॥ ८ ॥ त्रयोदशीतानि नामानि भवन्ति । त्रयोदश मासाः संवत्सरश्च त्रयोद-
 शाग्नंश्चितीपुरीषाणि शिवानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैरेवैनमेतदप्रीणाति यद्वै ना-
 मग्राहं जुहोति नामग्राहमेवैनमेतदभिषिञ्चति ॥ ९ ॥ अथाह । इयं ते राष्मिन्नाय
 युन्तासि यमन ऊर्जे त्वा वृष्ट्यै त्वा प्रजानां त्वाधिपत्यायेत्यन्नं वाऽऊर्गन्नं वृष्टि-
 रुन्नेतैरेवैनमेतदप्रीणाति ॥ १० ॥ यद्वै वाह । इयं ते राष्मिन्नाय युन्तासि यमन ऊ-
 र्जे त्वा वृष्ट्यै त्वा प्रजानां त्वाधिपत्यायेतीदं ते राज्यमधिपतिकोऽसीत्येतन्मित्रस्य
 त्वं युन्तासि यमन ऊर्जे च नोऽसि वृष्ट्यै च नोऽसि प्रजानां च न आधिपत्या-
 सीत्युपब्रुवतऽएवैनमेतदेतस्मै नः सर्वस्माऽअस्येतस्मै त्वा सर्वस्माऽअभ्यपिचाम-
 षीति तस्मादु हेदं मानुषश्च राजानमधिपिकमुपब्रुवते ॥ ११ ॥ अथ कृष्णान्जु-
 होति । प्राणा वै कृष्णाः प्राणानेवास्मिन्नेतदहोत्पातयुर्यज्ञेन कल्पतां प्राणो यज्ञेन
 कल्पतामिष्येतानेषास्मिन्नेतत्कल्माषाणान्दधाति ॥ १२ ॥ द्वादश कृष्णान्जुहोति ।
 द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्पवानाग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नः

तत्त्वत्तुमान्माणादधाति यद्वेव-कृन्पान्जुहोति माणा वै कृन्पा अमृतमु वै माणा
 अमृतेनैवैनमेतदभिषिञ्चति ॥१॥ अथाह । स्तोमश्च यजुश्चऽऽश्वयच साम च बृहच्च
 रथन्तरं चेति अयी हैषा विद्यान्नं वै अयी विद्यान्नेनैवैनमेतत्पीणात्ययोऽश्वन्नेनैवै-
 नमेतदभिषिञ्चति स्वर्देवा अगन्माप्नुता अपूमेति स्वर्हि गच्छत्यमृतो हि भवति प्रजा-
 पतेः प्रजा अपूमेति प्रजापतेर्हि प्रजा भवति वेद स्वाहोति वषट्कारो हैष परोऽन्नं यद्वेदो-
 रो वषट्कारेण वा वै स्वाहाकारेण वा देवेभ्योऽन्नं प्रदीयते तदेनमेवाभ्यामु-
 भाभ्यां भीषाति वषट्कारेण च स्वाहाकारेण चांयोऽएताभ्यामेवैनमेतदुभाभ्याम-
 भिषिञ्चत्यत्र तांश्चुचमनुमास्पति यदन्नाभ्यतिष्ठं वन्नेद्वाहेषाग्नेरसदिति ॥१४॥
 तस्यै वाऽएतस्यै वसोर्धारायै । योर्गेषाभ्याममूधो विश्वस्तुतो धारैव धारा दिवोऽ-
 धि गामांगच्छति ॥ १५ ॥ तस्यै गीरेवात्मा । ऊध एवोध स्तन स्तनो धारैव
 धारा गोदधि यजमानम् ॥ १६ ॥ तस्यै यजमान एवात्मा । बाहुकधः स्तुवस्तनो
 धारैव धारा यजमानादधि देवान्देवेभ्योऽधि गां गोदधि यजमानं तदेतदनन्तमक्ष-
 यं देवानामस्तं परिपुषेते स यो हैतदेवं वेदैवृद्धं हैवास्यैतदनन्तमक्षयमन्तं भव-
 त्प्रातः सम्पदेव ॥१७॥ तदाहुः । कथमस्यैषा वसोर्धारा संवत्सरमग्निमाप्नोति
 कथं संवत्सरेणाग्निना सम्पद्यतइति पयिश्च इ वै त्रीणि च शान्त्येषा वसो-
 र्धाशय पदुष पञ्चत्रिंशत्शतौ ग्रानि पयिश्च त्रीणि च शतानि तावन्ति संवत्स-
 रस्याहानि तत्संवत्सरस्याहान्यामांस्तप्य ग्रानि पदपरवाऽश्वातुवट् इतनाथं द्वात्री-
 रामोति तदुग्रयानि संवत्सरस्याहोरात्रायवामोस्तप्य ग्रानि पञ्चत्रिंशत्शतं यवो-
 दशो मातः स आत्मा त्रिंशद्दात्मा प्रतिष्ठा द्वे माणा द्वे गिरं एव पञ्चत्रिंश-
 मेतावान् वै संवत्सर एवमु हास्यैषा वसोर्धारा संवत्सरमग्निमाप्नोत्येवृद्धं संवत्सरे-
 णाग्निना सम्पद्यतइत्येतात्वं व वै शापिदलेऽग्नौ मध्वतो यतुप्मस्य इष्टका वृष-
 र्धाचन्तेऽग्नयो इतं पृथग्भवेता इष्टका एवमु हास्यैऽग्नयः पृथग्वासोर्धारिणा हुता
 भवन्ति ॥ १८ ॥ तदाहुः । कथमस्यैषा वसोर्धारा महदुस्यमाप्नोति कथं महतो-
 ष्ठुन सम्पद्यतइत्येतस्याऽएव वसोर्धारायै ग्रानि नव मयमानि धूजुंषि तन्निवृ-
 र्चिरोऽथ ग्रान्यष्टाचत्वारिंशत्तृणौ चतुर्विंशत्यौ पञ्चाव्य ग्रानि पञ्चविंशतिः
 स पञ्चविंश आत्माय ग्रान्येकविंशतिस् देकविंशत्पुच्छमथ ग्रानि त्रयस्त्रिंश-
 शतं वशोऽथ या अशीतुयः मेवाशीतीनामाप्तिरशीतिभिर्हिमहदुस्यमारुपायतेऽथ
 धूर्ध्वमशीतिभ्यो यदेवावो महत वयस्मोर्ध्वमशीतिभ्य एतदस्य तदेवमु हास्यैषा

वसोर्ध्वरा महदुक्थमात्रोत्पेवं महतोक्थेन सम्पद्यते ॥१६॥ ब्राह्मणम् ॥१॥ [३३१]

अथातो वाजप्रसवीयं जुहोति । अन्नं वै वाजोऽजप्रसवीय हास्यैतन्नमेवास्माऽएतेन प्रसौति ॥१॥ एतद्वाऽएनं देवाः । एतेनान्नेन प्रीत्वैतैः कामैरभिपिच्यैतया वसोर्ध्वरायाधैनमेतद्रूप एनामीणस्तथैवैनमयमेतदेतेनान्नेन प्रीत्वैतैः कामैरभिपिच्यैतया वसोर्ध्वरायाधैनमेतद्रूप एव प्रीणाति ॥२॥ यद्येवैतद्वाजप्रसवीयं जुहोति । अभिषेक एवास्यैव एतद्वाऽएनं देवा एतेनान्नेन प्रीत्वैतैः कामैरभिपिच्यैतया वसोर्ध्वरायाधैनमेतद्रूप एवाभ्यपिच्यंस्तथैवैनमयमेतदेतेनान्नेन प्रीत्वैतैः कामैरभिपिच्यैतया वसोर्ध्वरायाधैनमेतद्रूप एवाभिपिच्यति ॥ ३ ॥ सर्वोपधं भवति । सर्वमेतदन्नं यत्सर्वापधं सर्वेणैवैनमेतदन्नेन प्रीणात्पथो तथैवैनमेतदन्नेनाभिपिच्यति तेषामेकमन्नमुद्धरंस्तस्य नाश्रीयाद्यावज्जीवमौदुम्बरेण चमसेनौदुम्बरेण सुवृण तपोरुक्तो बन्धुरचतुःस्तकी भवनश्चतस्रो वै विशः सर्वाभ्य एवैनमेतदिग्भ्योऽन्नेन प्रीणात्पथो सर्वाभ्य एवैनमेतदिग्भ्योऽन्नेनाभिपिच्यति ॥ ४ ॥ यद्येवैतद्वाजप्रसवीयं जुहोति । एता इ देवताः सुतो एतेन सवेन येनैतत्सोप्यमाणो भवति ता एवैतुष्पीणाति ताऽअस्माऽऽद्याः प्रीता एतथ सधनुमन्यन्ते ताभिज्जुमतः स्यूते यस्मै वै राजानो सज्युमनुमन्यन्ते स राजा भवति न स यस्मै न तद्यदग्नौ जुहोति तद्वाग्निमभिपिच्यन्त्यय यदेताभ्यो देवताभ्यो जुहोति तदु तान्देवाग्नीणाति यऽएतस्य सवस्येयते ॥ ५ ॥ अथ वाऽएतत्पार्थान्यपि जुहोति । एतदे देवा अकामयन्तावैव सर्वैः सवैः सूयेमहीति तेऽत्रैव सर्वैः सवैरस्यून्त तथैवैतद्यजपानोऽत्रैव सर्वैः सवैः स्यूते ॥ ६ ॥ तद्यज्ञानि पार्थानि । तानि राजसूयस्य वाजप्रसवीयं तद्यज्ञानि जुहोति तद्वाजसूयेन स्यूतेऽथ यानि चतुर्दशोत्तराणि ततो यानि सप्त पूर्वाणि तानि वाजपेयस्य वाजप्रसवीयं तद्यज्ञानि जुहोति तद्वाजपेयेन स्यूतेऽथ यानि सप्तोत्तराणि तान्यग्नेस्तद्यज्ञानि जुहोति तद्वाग्निसवेन स्यूते ॥७॥ स वै राजसूयस्य पूर्वाणि जुहोति । अथ वाजपेयस्य राजा वै राजसूयेनेष्टा भवति सप्ताद्वाजपेयेन राज्यमु वाऽअग्नेऽथ साम्राज्यं तस्माद्वाजपेयेनेष्टानुराजसूयेन यजेत प्रत्यवरोहः स यथा सप्ताद् सप्त राजा स्यात्तादृक्तुद ॥८॥ अग्नेरुत्तमानि जुहोति । सर्वे हैते सवा यद्वाग्निसवः सर्वथ हैतद्वाग्निसवेन सुतो भवति राजा च सप्तादथ तस्मादग्नेरुत्तमानि जुहोति ॥ ९ ॥ अथैनं कृष्णाजिनेऽभिपिच्यति । यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञऽएवैनमेतदभिपिच्यति

लोमतश्चन्द्रा असि वै लोमानि चन्द्रः स्वेवैनमेतदाभिपिञ्चत्युत्तरतस्तस्योपरि वन्युः
 प्राचीनग्रीवे तद्धि देवता ॥ १० ॥ तथैवैके दक्षिणतोऽग्नेरभिपिञ्चति । दाक्षिण-
 तो वाऽश्चन्द्रस्योपचारस्तदेनमन्त्रस्यार्धादाभिपिञ्चाम इति न तथा कुर्यादेषा वै वि-
 चितृणां क्षिमे हैतां दिशं प्रैति यं तयामपिञ्चन्ति ॥ ११ ॥ आहवनीयऽजैकेऽभि-
 पिञ्चन्ति । स्वर्गो वै लोक आहवनीयस्तदेनथै स्वर्गे लोकेऽभिपिञ्चाम इति न तथा
 कुर्याद्वै वाऽअस्यैष आत्मा मानुषोऽयमग्नेन इत्येते मन्त्रेनात्मनैव देवमात्मानमनु-
 मन्त्रयन्ति यं तथाभिपिञ्चन्ति ॥ १२ ॥ उत्तरत एवैनमभिपिञ्चते । एषा होमवेपां
 देनमनुष्वाणां विष्यदुर्दाची प्राची स्वायामेवैनमेतद्विश्यायत्वं प्रतिष्ठितमभिपिञ्चति
 न वै ह्युऽद्यापतने प्रतिष्ठितो रिष्यति ॥ १३ ॥ आसीनं भूतमभिपिञ्चते । आ-
 स्तद्वै भूतस्तिष्ठन्तं बुभूषन्तं तिष्ठनीय वै बुभूषन्वस्ताग्निने पुष्टिकाममभिपि-
 ञ्चेत्कृष्णानिने ब्रह्मवर्चमकाममुद्ययोरुभयकामं तदुत्तरतः पुच्छस्योत्तरलोम
 प्राचीनग्रीवमुपस्तृणानि ॥ १४ ॥ आस्पृष्टं परिक्षिप्यः । तद्यत्कृष्णाजिनमास्पृष्टं
 परिक्षितो भवति तयो इत्यैष देव आत्मा कृष्णाग्निनेऽभिपिक्तो भवत्येष यदे-
 नमन्त्रारब्धमग्निं तिष्ठन्ममाभिपिञ्चति तथा हैतस्याहैवादाभिपेकाश्च व्यदन्तिच्यते
 ॥ १५ ॥ अग्नौ हुत्वाथैनमभिपिञ्चति । वैवा वाऽअस्यैष आत्मा मानुषोऽयं
 देवा ज वाऽअमेऽथ मनुष्वास्तस्मादग्नौ हुत्वाथैनं तस्यैव परिक्षिष्टेनाभिपिञ्च-
 त्वा तथैव तुमुमनुप्रास्यति ॥ १६ ॥ अथैनं दक्षिणं वाहुमनुपर्वीवृत्याभिपि-
 ञ्चति । देवस्य ह्वा सविनुः मन्त्रेऽग्निनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हुताव्याथै सरस्व वै
 वाचो यन्तुर्वन्त्रेणाग्नेः साम्राज्येनाभिपिञ्चामीति वाग्वै सरस्वती तस्या इदथै
 सर्वं यन्त्रथै सवितुममृत एवैनमेतदनेन मन्त्रेण सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्वन्त्रेणाग्नेः
 साम्राज्येनाभिपिञ्चत्यत्र तं यममनुप्रास्यति यद्वचं विलिप्तं तथेद्वह्निर्वाग्नेरुत्त-
 रिति ॥ १७ ॥ तं वै मध्ये पार्थुनामभिपिञ्चति । संवत्सरो वै पार्थुनि संव-
 त्सरस्यैवैनमेतन्मध्यत आदधाति एदं पुनस्तावुहोति एदुपरिष्ठात्पद्माऽश्चतव अ-
 नुभिरेवैनमेतत्सुपुबाणमुभयतः परिष्ठाति बृहस्पतिः पूर्वेषामुत्तपो भवतीन्द्र वृत्त-
 रेपां मयमो मम वै बृहस्पतिः चक्रमिन्द्रो ब्रह्मणा जेवैनमेतद्वज्रेण च सुपुबाणमु-
 भयतः परिष्ठाति ॥ १८ ॥ आह्वयम् ॥ २० ॥ [१. ४.] ॥ तृतीयोऽध्यायः ॥ [५८.]

अप्रातो राष्ट्रभूतो जुहोति । ग्रामानो वै राष्ट्रमुत्से हि राष्ट्राणि विभ्रस्पेता इ देवताः

सुता एतेन सयेन येनैतत्सोऽयमाणो भवति ता एवेतत्प्रीणाति ताऽअस्माऽष्टाः प्रीता
एतच्छे सवपनुमन्यन्ते ताभिरनुभवतः सूपते एस्मै वै राजानो राज्यमनुमन्यन्ते स राजा
भवति न स एस्मै न तद्यज्ञाजानो राष्ट्र्याणि विभ्रति राजान उऽएते देवास्तस्मादेता रा-
ष्ट्रभृतः ॥ १ ॥ यदेवेता राष्ट्रभृतो जुहोति । प्रजापतेर्विंशस्त्वान्मिथुनाऽप्युदक्रामगन्ध-
र्वाप्सरसो भूत्वा तानि रथो भूत्वा पूर्वमच्छत्तानि परित्यक्त्वात्मन्यपचात्मन्यकुत
तथैवैनान्यप्यमेतत्परित्यक्त्वात्मन्यपचात्मन्यकुतो॥२॥ स यः स प्रजापतिर्व्यस्यसि सत ।
अयमेव स पांऽयमभिरचीयतेऽयं यान्यस्माच्छानि मिथुनाऽप्युदक्रामजेतास्ता देवता
द्याभ्य एतज्जुहोति ॥३॥ गन्धर्वाप्सरसीभ्यो जुहोति । गन्धर्वाप्सरसो हि भूत्वोदक्रा-
मन्तथो गन्धेन च वै रूपेण च गन्धर्वाप्सरसश्चरन्ति तस्माद्यः कुश्च मिथुनमुपगमैति
गन्धुं चैव स रूपं च कापयते ॥ ४ ॥ मिथुनानि जुहोति । मिथुनाद्याऽश्वाधि मु-
जातिर्यो वै प्रजापते स राष्ट्रं भवत्यराष्ट्रं वै स भवति यो न प्रजापते तद्विभिधु
त्तानि राष्ट्रं विभ्रति मिथुना उऽएते देवास्तस्मादेता राष्ट्रभृतस्याप्येन द्वादशगृहीतेन
ता उ द्वादशेवाहुतयो भवन्ति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ५ ॥ पुंशे पूर्वस्मै जुहोति ।
अथ स्त्रीभ्यः पुमांश्च सं तद्वीर्येणात्यादधात्येकस्माऽश्च पुंशे जुहोति बह्वीभ्य
इव स्त्रीभ्यस्तस्मादप्येकस्य पुंशो वृथा जाया भवन्त्युप्राभ्यां वषट्कारेण च स्वा-
हाकारेण च पुंशे जुहोति स्वाहाकारेणैव स्त्रीभ्यः पुमांश्चैव तद्वीर्येणात्याद-
धाति ॥६॥ कृतायाहुतधामेति । सत्यमाद सत्यधामेत्येतत्तृगित्गन्धर्वस्तस्यौपधयो
ऽप्सरस इत्यग्निर्ह गन्धर्व औपधिभिरप्सरसोभिर्मिथुनेन सहोच्चक्राम मुदो नामैत्यो-
पधयो वै मुद औपधिभिर्हीदथे सर्व मोदते सन इदं ब्रह्म चतुं पातु तस्मै स्था-
हा वाद ताभ्यः स्वाहेति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ७ ॥ सथहित इति । असौ वाऽ-
द्यादित्यः सथहितः एष बहोरात्रे संवधाति विश्वसामेत्येष अथ सर्वथे साम सू-
र्यो गन्धर्वस्तस्य मरीचयोऽप्सरस इति सूर्यो ह गन्धर्वो मरीचिभिरप्सरसोभिर्मि-
थुनेन सहोच्चक्रामाहुतो नामेत्याहुताना-इव हि मरीचयः भवन्ते सन इदं ब्रह्म चतुं
पात्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ८ ॥ सुपुण्ड्र इति । सुपुण्ड्र इत्येतत्सूर्यराशिमरिति
सूर्यस्येव हि चन्द्रमसो रश्मयश्चन्द्रमा गन्धर्वस्तस्य लज्जधाप्यप्सरस इति चन्द्रमा
ह गन्धर्वो लज्जप्सरसोभिर्मिथुनेन सहोच्चक्राम भेकुरयो नामेति भाकुरयो ह नामेते
भाथे हि लज्जधापि कुर्वन्ति स न इदं ब्रह्म चतुं पात्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ९ ॥
हपिर इति । क्षिप्र इत्येतद्विश्वज्जपचा इत्येष हीदथे सर्वं व्युचः करोति धातो गन्धर्व-

स्तस्यापोऽअप्सरस इति वातोह गन्धर्वोऽद्विरप्सरोभिर्मिथुनेन सहोष्णक्रामोर्मो ना-
 मेत्यापो वा कुजोऽद्वयो ह्यर्ज्यायते मन् इदं ब्रह्म चतुर्ं पात्स्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १० ॥
 भुज्युः सुपर्ण इति । यज्ञो वै भुज्युर्ब्रह्मो हि सर्वाणि भूतानि भुनक्ति यज्ञो गन्ध-
 र्वस्तस्य दक्षिणा अप्सरस इति यज्ञो ह गन्धर्वो दक्षिणाभिरप्सरोभिर्मिथुनेन स-
 होष्णक्राम स्तावा नामेति दक्षिणा वै स्तावा दक्षिणाभिर्हि यज्ञ स्तूयतेऽथो यो वै
 कथं दक्षिणां ददाति स्तूयतएव स म न इदं ब्रह्म चतुर्ं पात्स्विति तस्योक्तो ब-
 न्धुः ॥ ११ ॥ मजापतिर्विश्वकर्मा । मजापतिर्वै विश्वकर्मा म हीदध सर्वमकरो-
 न्मनो गन्धर्वस्तस्यऽअवसामान्यप्सरस इति मनो ह गन्धर्व अवसामैर्ऽअप्सरोभिर्मि-
 थुनेन सहोष्णक्रामेष्टयो नामेष्टयुक्तामानि वाऽष्टयष्ट अवसामैर्ऽअप्सरोभिर्मिथुनेन नोऽ-
 स्तिवत्त्वं नोऽस्तिवति म न इदं ब्रह्म चतुर्ं पात्स्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १२ ॥ अ-
 थ रथशीर्षे जुहोति । एष वै म सव एतद्वै तत्सूयते यमस्मै तुमेता देवताः सव-
 मनुमन्यन्ते याभिरनुमतः सूयते यस्मै वै राजानो राज्यमनुमन्यन्ते स राजा भव-
 ति न स यस्मै नाज्येन पञ्चगृहातिन ता व एज्ववाहुतयो हुता भवन्ति तस्यो-
 क्तो बन्धुः ॥ १३ ॥ शीर्षतः । शीर्षको वाऽअभिषिच्यमानोऽअभिषिच्यतऽउपरि
 धार्यमाणऽउपरि हि स यमेतदभिषिच्यति समानेन मन्त्रेण समानो हि स य-
 मेतदभिषिच्यति सर्वतः परिह्वारं सर्वत एवैनमेतदभिषिच्यति ॥ १४ ॥ य-
 द्वेव रथशीर्षे जुहोति । असौ वाऽआदित्य एष इथ एतद्वै तत्सूयं कृत्वा मजापति-
 रेतानि मिथुनानि परिगृत्वात्मन्धत्तात्मन्धुकुत तथैवान्ययमेतत्परिगृत्वात्मन्धच-
 द्वात्मन्धुकुतऽउपरि धार्यमाणऽउपरि हि स य एतानि मिथुनानि परिगृत्वा-
 त्मन्धत्तात्मन्धुकुत समानेन मन्त्रेण समानो हि स य एतानि मिथुनानि परिगृ-
 त्वात्मन्धत्तात्मन्धुकुत सर्वतः परिह्वारं सर्वतो हि स य एतानि मिथुनानि प-
 रिगृत्वात्मन्धत्तात्मन्धुकुत ॥ १५ ॥ म नो भुवनस्य एते मजापतऽइति । भुव-
 नस्य द्वेप एतिः मजापतिर्वस्य तऽउपरि गृहा यस्य वेहेत्युपरि च क्षेत्रस्य गृहा
 इह चास्मै ब्रह्मणऽस्मै चत्रायेत्यं ब्रह्मन्निर्वाह्यं च सत्रं च यदि शर्म यच्छ स्वा-
 इति महच्छर्म यच्छ स्वाहेत्यन्त ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [४.१] ॥ ॥

अथ वातहोमप्रानुशानि । इमे वै लोका एषोऽग्निर्वायुर्वातहोमा एपुतन्लोके-
 पु वायुं दधाति तस्मादयमेपु लोकेपु वायुः ॥ १ ॥ ब्राह्मणान्निपाहरति । आतो
 वाऽअस्य म वायुं एपु लोकेपु य इमां लोकांश्चरेण वायुस्त्वस्मिन्नेतद्वादि

॥ २ ॥ वाहेर्वेदेरियं वै वेदिः । आतो वाऽअस्य स वायुर्योऽस्याग्रं य इमां पुरेण
वायुस्तिस्मिन्नेतदधाति ॥ ३ ॥ अञ्जलिना । न जेतस्येतीवाभिपात्तिरस्ति
स्वाहाकारेण जुहोति ह्यधोऽधा धुरमसौ वाऽआदित्य एव र्योऽर्वाचीनं
तदादित्याद्राधुं दधाति तस्मादेपोऽर्वाचीनमेवतः पवते ॥ ४ ॥ समुद्रोऽसि
नमस्वानिति । असौ वै लोकः समुद्रो नमस्वानाहुर्दानुरित्येष वाद्रं ददाति तयोऽ
मृषिर्लोके वायुस्तमस्मिन्नेतदधाति शम्भूर्मयोभूराभि मा वाहि स्वाहेति शिवः
स्योनोऽभि मा वाहीत्येतत् ॥ ५ ॥ माहोऽसि मकृत् गण इति । अन्तरिक्ष
लोको वै माहो मरुतां गणस्योऽन्ताक्षलेके वायुस्तमस्मिन्नेतदधाति शम्भूर्मयो-
भूराभि मा वाहि स्वाहेति शिवः स्योनोऽभि मा वाहीत्येतत् ॥ ६ ॥ अवस्यूरसि
दुवस्वानिति । अयं वै लोकोऽवस्यूर्ध्वस्वास्तयोऽस्विर्लोके वायुस्तमस्मिन्नेतदधाति
शम्भूर्मयोभूराभि मा वाहि स्वाहेति शिवः स्योनोऽभि मावाहीत्येतत् ॥ ७ ॥
त्रिभिर्जुहोति । अथ इमे लोका अथो त्रिदृग्निर्यावानग्निर्यावत्पथ्य प्राशा ताव-
सैव त्वेपु लोकेषु वायुं दधाति ॥ ८ ॥ यत्नेष वातहोमोऽजुहोति । एतमेवेतदयं-
युनक्त्येतत् देवा एतत् ३ यत् ३ सर्वेभ्यः कामेभ्योऽयुञ्जत युक्तेन समश्नवामहा
ऽइति तेन युक्तेन सर्वान्कामान्समाश्नुवत तर्ध्वेतद्यजमान एतत् ३ रुयत् ३ सर्वेभ्यः
कामेभ्यो यत्ने युक्तेन समश्नवाऽइति तेन युक्तेन सर्वान्कामान्समाश्नुवत ॥ ९ ॥
वातहोमैर्युनक्ति । प्राणा वै वातहोमाः प्राणैरैनमेतद्युनक्ति बिभ्र्युनक्ति अयो वै
प्राणाः प्राण उदानो व्यानस्तैरैनमेतद्युनक्त्यधोऽधो धु म ॥ १० ॥ अधो हि पुरं योग्यं
युञ्जन्ति हस्ताभ्यां ३ हस्ताभ्यां ३ हि योग्यं युञ्जन्ति विपारकामं विपारिकाम ३
हि योग्यं युञ्जन्ति ॥ १० ॥ स दक्षिणाग्न्यग्नेवाग्रे युनक्ति । अथ सव्याग्नमग्रं
दक्षिणाग्रिमग्रं देवत्रैतरया मानुषे तं नाभियुञ्ज्यान्नेद्युक्तपाभियुनजान्तीति वाहने
तु दद्याद्युक्तेन भुनजाऽइति तमग्र्येव हवन्त्याध्वर्योरावसयादुर्ध्वं अथ तमध्वर्यवे
ददाति स हि तेन करोति त तु दक्षिणानां कालेऽनुदिशेत् ॥ ११ ॥ अथ
रुद्रपतीर्जुहोति । अत्रैव सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषोऽत्र रुचमैच्छत्तस्मिन्देवा एताभी
रुद्रपतीभी रुचमदधुस्तयैवास्मिन्नग्रेतदधाति ॥ १२ ॥ यत्नेव रुद्रपतीर्जुहोति । प्रजा-
पतेर्विस्तस्तादुगुत्कामत्तं यत्र देवाः समस्कुर्वन्तदस्मिन्नेताभी रुद्रपतीभी रुचमद-
धुस्तयैवास्मिन्नग्रेतदधाति ॥ १३ ॥ ॥ शतम् ५१०० ॥ ॥ यास्तेऽ
अग्ने सूर्ये रुचः । या वो देवाः सूर्ये रुचो रुचं नो धेहि ब्राह्मणेष्टि-

द्योदक्रानि स यदग्रे स्वातेन परिश्रयति सत्रे तत्क्षत्रं दधाति क्षत्रं क्षत्रेण परिश्र-
 यत्यथ यदिमान्वयेव निदधाति विशि तद्विशं दधाति विशा विशं परिश्रयति तत्रां
 वै यावत्स एव यजुष्यत्पस्तावत्यः परिधितो यावत्सो ह्येनामप्य यजुष्यत्प-
 स्तावत्यः परिधितः सत्रायैव तद्विशं कृतानुकरामनुवर्त्मानं करोति ॥ ९ ॥
 अग्रेषु पुरीषं निवपति । तस्यांक्तो बन्धुस्तूष्णीमनिरुक्ता हि विदधा-
 ग्नापोमीपस्य पशुपुरोडाशमनु दिशामवेष्टोनिर्वपति विश उषोऽग्निस्ताभ्य एतानि
 हवीधपि निर्वपति तुदेना हविषा देवतां करोति यस्यै वै देवतायै हातिर्गृध्रते सा
 देवता न सा यस्यै न गृध्रते पञ्च भवन्ति पञ्च हि दिशः ॥ १० ॥ तदाहुः ।
 दशहविषमेवैतामिष्टिं निर्वपेत्सा सर्वस्तोमा सर्वपृष्ठा सर्वाणि ब्रूवाधसि सर्वा विशः
 सर्वेऽश्वतवः सर्वमेतदयमग्निस्तुदेनध हविषा देवतां करोति यस्यै वै देवतायै ह-
 विर्गृध्रते सा देवता न सा यस्यै न गृध्रते दश भवन्ति दशान्नरा विराद्विष्टादग्नि-
 देश विशो दिशोऽग्निदेश प्राणाः प्राणा अग्निर्यावानग्निर्यावत्स्य मात्रा त्रावते-
 वैनमेतदग्नेन प्रीणाति ॥ ११ ॥ तस्यै देवस्वामेव । एतानि हवीधपि निर्वपेत्ता-
 ह देवताः सुता एतेन सवेन येनैतत्सोप्यमाप्नो भवति ता एवैतस्त्रीणाति ताऽम्-
 स्माऽहव्याः प्रीता एतधे सवमनुमन्यन्ते ताभिरनुमतः सूयते यस्यै वै राजानो रा-
 ज्यमनुमन्यन्ते स राजा भवति न स यस्यै न तद्यदेता देवताः सुता एतेन
 सवेन यदैनमेता देवता एतस्मै सव्याय सुवते तस्मादेता देवस्वः ॥ १२ ॥ ता वै
 द्विनाम्यो भवन्ति । द्विनामा वै सवेन सुतो भवति यस्यै वै सव्याय सूयते येन वा
 सवेन सूयते तदस्य द्वितीयं नाम ॥ १३ ॥ अष्टौ भवन्ति । अष्टाक्षरा गावत्री गा-
 यत्रीऽग्निर्यावानग्निर्यावत्स्य मात्रा त्रावतेवैनमेतदग्नेन प्रीणाति ॥ १४ ॥ तदाहुः ।
 नैतानि हवीधपि निर्वपेन्नेदतिरेचमान्तीति तानि वै निर्वपेदेव कामेभ्यो वाऽपतानि
 हवीधपि निर्वपेन्ने च वै काष्ठाणापलिरिक्तवस्ति षडै हि च पशुपुरोडाशमनु हवि-
 निर्वप्यते पशवेव स पथ्यतो मेधो प्रीयतऽउभयानि निवपत्यध्वरस्य चाग्ने आध्वरस्य
 पूर्वमथामेस्तस्योक्तो बन्धुरुच्यैः पशुपुरोडाशो भवत्पृष्ठाधेवतानीष्टिभुव्रदि मे-
 प्येति पशुपुरोडाशस्याहान्यूदि यजेत्येतेषामिष्टिर्हि समानः स्विष्टकृत्समान्तीष्टेष्टा दे-
 वता भवन्त्यसमवाहितधे स्विष्टकृते ॥ १५ ॥ अथैन पूर्वाभिषेकेणाभिषृशति । स-
 विता त्वा सवानाध सुवतामेष्ट वोऽमी राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाध राजेति

माक्षणात्तेवापोद्धरत्यनाद्यन्करोति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [४. ३] ॥
 तृतीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ ६७ ॥

अथ मोतः मातरनुवाकमुपाकारिष्यन् । अग्निं युनाक्ति युक्तेन समश्नवाऽ-
 इति तेन युक्तेन सर्वान्क्रामान् समश्नुते तं वै पुस्तान्सर्वस्य कर्मणो युनाक्ति तद्य-
 त्किं चात्र ऊर्ध्वं क्रियते युक्ते तत्सर्वथं समाधीयते ॥ १ ॥ परिधिषु युन-
 क्ति । अग्नय एते यत्परिधयोऽग्निभिरेव तदग्निं युनाक्ति ॥ २ ॥ स मध्यमं
 परिधिमुपस्पृश्य । एतद्यजुर्नपत्यग्निं युनग्मि श्रवसा घृतेनिति वृत्तं वै श्रवो-
 ऽग्निं युनाग्मि वृत्तेन च घृतेन चेत्येतद्विज्यथ सुपर्णं वयसा बृहन्तमिति
 दिव्यो वाऽप्य सुपर्णो वयसो बृहन्धूमेन तेन वयं गमेम ब्रध्नस्य वि-
 ष्टुपथं स्वां बृहाद्या आधि नाकमुचमामति स्वर्गो वै लोको नाकस्तेन वयं
 गमेम ब्रध्नस्य विष्टुपथं स्वर्गं लोकथ रोहन्तोऽधि नाकमुचममित्येतत् ॥ ३ ॥
 अथ वृत्तिषे । इमौ ते पक्षावसुरौ पतस्त्रिणौ प्राभ्याथ रक्षाथस्यपथस्यग्ने
 प्राभ्यां पतेम सुकुताशु लोके यत्रऽश्वपयो जम्भुः मयमजाः पुराणा इत्ययूनेतद्वृ-
 पीनाह ॥ ४ ॥ अथोचरे । इन्दुर्दक्षः रवेन श्रुतावा हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्यु-
 रित्यमृतं वै हिरण्यममृतपक्षः शकुनो भर्तेत्येनम्भान्त्सधस्थे ध्रुव आ निपतो
 नमस्तेऽश्स्तु मा मा हिथसीदित्यात्मनः पारदां वदते ॥ ५ ॥ तद्युग्मध्यमं युजुः ।
 आत्माय येऽभ्यस्तौ पक्षौ तस्मात्ते पक्षवती भवतः पक्षौ हि तौ ॥ ६ ॥
 भिभ्र्येयुनक्ति । त्रिवृदग्निर्द्यावानग्निर्द्यावत्यस्य माघा तावन्तेवैनमेतद्युनाक्ति ॥ ७ ॥
 अथ राजानमभिपुत्याग्नी जुहोति । एष वै स सव एतद्धै तस्मै येन एमस्मै तमेता
 देवताः सवमनुमन्यन्ते याभिरनुमतः सूयते यस्मै वै राजानो राज्यं यनुमन्यन्ते स
 राजा भवति न स यस्मै न तद्यदग्नौ जुहोति तदग्निमभिपिञ्चति-सोऽस्यैव वैव
 आत्मा सोममभिपिक्तो भवत्यमृताभिपिक्तोऽथ भक्षयति तदात्मानमभिपिञ्चति
 सोऽस्यायमात्मा सोममभिपिक्तो भवत्यमृताभिपिक्तः ॥ ८ ॥ अग्नौ हुत्वाथ भ-
 क्षयति । वैवो वाऽअस्यैष आत्मा मानुषोऽयं देवा उ वाऽअग्रेऽथ मनुष्यास्तस्मा-
 दग्नौ हुत्वाथ भक्षयति ॥ ९ ॥ अथैनं विमुञ्चति । आप्त्वा तं कामं यस्मै कामायैनं
 युक्ते यज्ञायज्ञियथ स्तोत्रमुपाकारिष्यन्स्वर्गो वै लोको यज्ञायज्ञियमेतस्य वै गुत्याऽ-
 एनं युक्ते तदाप्त्वा तं कामं यस्मै कामायैनं युक्ते ॥ १० ॥ तं वै पुस्तान्स्तोत्रस्य

विमुञ्चति । स यद्वारिहास्तोत्रस्य विमुञ्चेत्पुनरुह्य हैतथै स्वर्गं लोकमतिप्रणश्येदथ
 यत्पुनस्तोत्रस्य विमुञ्चति तत्सम्पत्तिं स्वर्गं लोकं माप्त्वा विमुञ्चति ॥ ११ ॥ परि-
 षिपु विमुञ्चति । परिषिपु क्षेपं युनक्ति यत्र वायुयोग्यं युञ्जन्ति तदेव तद्विमुञ्जन्ति
 ॥ १२ ॥ स संध्योरुपस्पृश्य । एनं यजुषीं जपाति तृया द्वे यजुषीं त्रिंशपरिधिननु-
 विभवतो दिवो मूर्ध्नासि पृथिव्या त्राभिर्गति दक्षिणे विरचस्य मूर्ध्नासि तिष्ठति
 शिव इत्युच्यते मूर्ध्नासि मूर्ध्ना मूर्ध्नासि मूर्ध्नासि मूर्ध्नासि मूर्ध्नासि मूर्ध्नासि मूर्ध्नासि
 यज्ञायज्ञिगन्धं शान्तिर्वाऽप्यपस्तस्मादप्युपमार्गमाय ॥ १३ ॥ द्वाभ्यां विमुञ्चति ।
 त्रिषाद्यज्ञमीनो यजमानोऽग्निर्गोवानग्निर्गोवत्यस्य प्रात्रा तावद्वैवनेतेतद्विमु-
 ञ्चति त्रिभिर्युनक्ति तत्पञ्च पञ्चचितिकोऽग्निः पुञ्चऽर्तवः संवत्सरोऽ-
 ग्निर्गोवानग्निर्गोवत्यस्य प्रात्रा तावद्वैवनेतेतद्विमु-
 ञ्चति ॥ १४ ॥ तथै हेके । प्रायणीयऽप्यु-
 तिरात्रे युञ्जत्यन्तपुदयनीये विमुञ्चन्ति सधैर्यारूपं वाऽप्युदयनिमोचनं किं पुरा
 सधैर्यारूपं सधैर्यारूपं कुर्यामेति न मया कुर्यादहरद्वयोऽप्यु यज्ञस्तापतेऽहरदः
 संतिष्ठतेऽहरदरेनैव स्वर्गस्य लोकस्य गत्यै एतेऽहरदरेनेन स्वर्गं लोकं गच्छति
 तस्मादहरदरेण युञ्जतादहरदर्विमुञ्चेत् ॥ १५ ॥ अथो यथा प्रायणीयेऽतिरात्रे ।
 मायिधेनूनिनूय मूषादुदयनीयेऽप्युवाचोऽनुवक्तास्मीति तादृक्स्तस्मादहरदरेण यु-
 ञ्जतादहरदर्विमुञ्चेत् ॥ १६ ॥ तद्वैतच्छ्रुत्वापिदम्पः । कङ्कतीयेभ्योऽहरदः कर्म प्रति-
 ष्य प्रवधाज्जाहरदरेण वो युतमानहरदर्विमुञ्चामिति तस्मादहरदरेण युञ्जतादहरद-
 र्विमुञ्चेत् ॥ १७ ॥ मासणम् ॥ १ ॥ [४. ४] चतुर्थोऽध्यायः ॥ [५९.]

अध्यायः प्रथोऽत्रतार्यै । प्रथोऽमशो दीक्षितः स्वार्थेभ्यो ह वा अमृतमुपचक्राम
 ॥ १ ॥ ते होचुः । अथेण तपसेदग्निच्छामेति तच्छ्रुतेण तपसाग्निच्छेदस्ते दीक्षि-
 त्वा प्रथोऽमशो अभवन्तेतद्वै तपो यो दीक्षित्वा प्रथोऽमशोऽस्तुत्यं प्रोपमाशुधुः ॥ २ ॥
 ते होचुः । नेदीयो वै भवति भूयस्तप उपायामेति ते अन्तस्तनानूपेयस्तत्परादहशुः
 ॥ ३ ॥ ते होचुः । नेदीयो वै भवति भूयस्तप उपायामेति ते यो स्तनाऽर्द्धपेय-
 स्तत्रेदीयसः परादहशुः ॥ ४ ॥ ते होचुः । नेदीयो वै भवति भूयस्तप उपायामे-
 ति षड्गन्धं स्तनमुपेयस्तदपिजगाम न स्तिपिचुधं शेकुः ॥ ५ ॥ ते होचुः ।
 अथि ताऽअग्नस्तपिपुत्रेण शक्नुमः सर्वं तप उपायामेति तद्वपवसयेऽनाशकमु-
 पेयुरेतद्वै सर्वं तपो यदनाशकस्तस्मादुपवसये नाश्यायात् ॥ ६ ॥ तस्मात्तरभिप्रय ।

स्तुद्वासासुरा अन्वेव बुधधरे तस्य शम्योरुक्तमासायाजमुस्तस्मात्स यज्ञः शम्य-
 न्तस्ते देवा असुरान्मनिदृश्य शम्युप्य यज्ञमन्वेदेव कर्तुं दधिरेऽन्यथै कुर्वन्तीति पु-
 नरेव प्रेषुः ॥२०॥ तेषु प्रेषुः । राजानं क्रीत्वा पर्युत्थायास्माऽश्नातिष्यथे हविर्नि-
 रघंस्तुद्वासासुरा अन्वेव बुधधरे तस्येदोपइतासायाजमुस्तस्मात्स यज्ञः इदान्तस्ते
 देवा असुरान्मनिदृश्य शम्युप्य यज्ञमन्वेदेव कर्तुं दधिरेऽन्यथै कुर्वन्तीति पुनरेव
 प्रेषुः ॥२१॥ तेषु प्रेषुः । उपसदोऽतन्वत ते तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य देवता ए-
 षायजन्त मयाजाभ्यानुयाजानुभयतो यज्ञस्योदसादयन्भूयिष्ठं हि तज्जात्वरन्त तस्मा-
 दुपसत्सु तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य देवता एव युजाते न मयाजाभ्यानुयाजानुभय-
 तो यज्ञस्योदसादयति ॥२२॥ तऽऽथयमयेऽग्नीषोमिषि पर्यग्रातेभिरे । तुद्वासासुरा अ-
 न्वेव बुधधरे तस्य समिधयजूध्वप्युदतान्यासुरथाजमुस्तस्मात्सस्य यज्ञाः समिधयजूध्वे
 न जुहति ते देवा असुरान्म ॥ २३ ॥ तेषु प्रेषुः । मातः मातः सवनमतन्वत
 तुद्वासासुरा अन्वेव बुधधरे तस्यैतावत्कृतमास यावन्मातः सवनमथाजमुस्ते देवा
 असुरान्म ॥ २४ ॥ तेषु प्रेषुः । माध्यन्दिनं सवनमतन्वत तुद्वासासुरा अ-
 न्वेव बुधधरे तस्यैतावत्कृतमास यावन्माध्यन्दिनमथाजमुस्ते देवा असुरान्म ॥
 २५ ॥ तेषु प्रेषुः । सवनीयेन यगुनाचरंस्तुद्वासासुरा अन्वेव बुधधरे तस्यैता-
 वत्कृतमास यावदेतस्य यज्ञोः क्रियतेऽथाजमुस्ते देवा असुरान्म ॥ २६ ॥ तेषु
 प्रेषुः । तृतीयसवनमतन्वत तासमस्थापयन्त्यस्तमस्थापयंस्तस्मै सन्ध्यामुर्व-
 स्ततोऽसुरा अपपुमुविरे ततो देवा अभवन्परासुरा भवत्याक्षना पुरास्य विषम-
 ह्वपो भवति य एवं वेद ॥२७॥ ते देवा अमृतर । ये न इमे यज्ञाः सामिधे-
 र्विधता वानिमान्विजुहोऽगामोप तज्जानीत यथेष्टान्तथेऽस्थापयायेति तेऽमृबधे-
 तपध्वमिति श्रितिमिच्छतेति वाच तदमृवंस्तादिच्छत यथेष्टान्यग्नान्तथेऽस्थापया-
 येति ॥ २८ ॥ ते चेतयमानाः । एतानि समिधयजूध्वपरयंस्तान्यजुह्वस्तैरेता-
 न्यग्नान्तमस्थापयन्त्यस्तमस्थापयंस्तस्मात्सथेऽस्थितयन्त्येष्वथ यस्तमयजंस्तस्मा-
 त्समिधयजूध्व ॥ २९ ॥ ते वाऽपते नृव यज्ञाः । नृवैतानि समिधयजूध्वेपि तद्य-
 देतानि जुहोत्येतानेवैतयग्नान्तमस्थापयत्युभयानि जुहोत्यध्वरस्य चाग्नेश्वाध्वर-
 स्य पूषोपयथानेस्तस्योक्तो घन्धः ॥ ३० ॥ द्वेऽग्नेर्जुदाति । विपाद्यमानो य-
 जमानोऽग्निर्वानग्निर्वावत्स्य यात्रा तावत्तैवैतयग्नं सथेऽस्थापयतीशो यज्ञो भृगु-
 भिरिशोऽग्निर्वावत्स्यः पिपुन इति ॥३१॥ तान्ययथान्येकादश मृष्ययन्ते । षकाद-

शास्त्राणि त्रिष्टुब्धीर्य त्रिष्टुब्धीर्यमेवैतद्यज्ञमभिसम्पादयति ॥ ३२ ॥ एतेष्वेकादश ।
एकादशाक्षरा वै त्रिष्टुब्धैष्टुभ इन्द्र इन्द्रो यज्ञस्यात्मेन्द्रो देवता तद्य एव यज्ञस्यात्मा
एव देवता तस्मिन्नेवैतद्यज्ञमन्ततः प्रतिष्ठापयति ॥ ३३ ॥ समिष्टयजूंश्चैषि हूवाव-
भूयं यन्ति । अथभूयादुदेत्योदयनीयेन चरित्वानूचन्ध्यस्य पशुरोडाशमनु वेविका-
नां हवींश्चैषि निर्वपति ॥ ३४ ॥ एतदे प्रजापतिः । माप्य राखेवामन्यत स
दिशु प्रतिष्ठायेदथ सर्वं दधद्विदधदतिष्ठदधद्विदधदतिष्ठत्तस्माद्वाता तथैवैतद्यज-
मानो दिशु प्रतिष्ठायेदथ सर्वं दधद्विदधदतिष्ठति ॥ ३५ ॥ एतेष्वेतानि हवींश्चैषि
निर्वपति । दिश एषोऽग्निस्ता उष्ण्याभूः पुरस्तादर्धस्तमं च लोगेष्टकाष्टोपद-
धाति ताः प्राणभूतः प्रयमायां चितौ सर्वं द्वितीयां सर्वा तृतीया सर्वा चतुर्थ्यथ
पञ्चम्यै चितेरमपत्ना नाकमदः पञ्चमूदास्ता ऊर्ध्वं उत्क्रामन्त्य आयस्ताभ्यः
प्रजापतिराविभेत्सर्वं कुम्भदुमिषाः पुराच्योऽस्त्येष्यन्तीति ता भाता भूत्वा
पुरंगच्छतासु मृत्यतिष्ठत् ॥ ३६ ॥ स य स धातासौ न आदित्यः ।
अथ यच्छदिशां परमं क्रान्तमेतच्चयस्मिन्नेष एतत्प्रविष्टितस्तपति ॥ ३७ ॥
स यः स धातायमेव स धाम्नः । द्वादशकपालः पुरोडाशो द्वादशकपालो द्वादश
मासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्धाताथ यच्छदिशां परमं क्रान्तमे-
तानि तानि पूर्वाणि हवींश्चैष्यन्तमथ चक्षुराग्राये चक्षुः सिनीवान्यै चक्षुः कृक्चोः
चरुस्तद्यदेतानि निर्वपति यदेव तदिशां परमं क्रान्तं तस्मिन्नेवैतत्प्रविष्टितस्तपति
तथैष्टुर्वं जुहोत्येतस्यैव कृत्स्नतायै ॥ ३८ ॥ ता वाऽपता वेभ्यः । विशो वेता-
रुन्द्राधसि वै दिशरुन्द्राधसि देव्योऽयैष कः प्रजापतिस्तद्युहेष्यश्च कृक्च
तस्माद्वेविकाः पुञ्च भवन्ति पुञ्च दि दिश ॥ ३९ ॥ तदाहुः । नैतानि हवींश्चैषि
निर्वपेज्जदेतिरेचयानीति तानि वै निर्वपेदेव क्रामेभ्यो वाऽपतानि हवींश्चैषि निरु-
प्यन्ते न वै क्रामानामतिरिक्तमस्ति यद्वै किं च पशुरोडाशमनु हविर्निरुप्यते
पशावेव स मध्यतो मेयो धीयतऽउग्रयानि निर्वपन्त्यध्वरस्य चाग्नेथाध्वरस्य
पूर्वप्रधानेस्तस्योक्तो वज्ररुक्मैः पशुरोडाशो भवत्पुण्ड्रभेतानीष्टिर्ननुमूहि मेष्ट्यति
पशुरोडाशस्याहानुमूहि यन्नेतेपाणिष्टिर्हि समानःस्तिष्टकृत्समानीडा॥४०॥ तस्य-
वाऽपतस्य पशोः । जुहति समिष्टयजूंश्चैष्यन्त्यवयन्ति इदंशूलेनानभूयथ सध-
स्या षेप पशुर्द्वयशूलेन चरित्वा॥४१॥ मृत्येत्य वैश्वकर्माणानि जुहोति । त्रिभूतानि
कर्माण्यप्यग्निस्तान्यस्याच सर्वाणि कर्माणि कृतानि भवन्ति तान्येत्तन्म्रीणाति

तानि हविषा देवतां करोति यस्यै वै देवतायै हविर्गृह्यते सा देवता न सा यस्यै
 न गृह्यतेऽथो विश्वकर्मायमाग्निस्तमेवैतत्कर्माणाति ॥ ४२ ॥ यदेव वैश्वकर्माणानि,
 जुहोति । प्रायणं च धाम्नेरुदयनं च सावित्राणि प्रायणं वैश्वकर्माणान्युदयनं च स
 यत्सावित्राण्येव जुहुयाच्च वैश्वकर्माणानि यथा प्रायणमेव कुर्यान्नोदयनं तादृक्कृद्भ-
 यदेवैश्वकर्माणान्येव जुहुयाच्च सावित्राणि यथोदयनमेव कुर्यान्न प्रायणं तादृक्कृद्भ-
 यानि जुहोति प्रायणं च तदुदयनं च करोति ॥ ४३ ॥ अष्टावधूनि भवन्ति ।
 एवमिमानि तद्यथा प्रायणं तथोदयनं करोति स्वाहाकारोऽग्नीषां नवमो भवत्येव-
 मेषां तद्यथा प्रायणं तथोदयनं करोत्याहुतिरग्नीषां दशमी भवत्येवमेषां तद्यथा
 प्रायणं तथोदयनं करोति संततां तत्राहुतिं जुहोति ऐतो वै तत्र यज्ञो ईतलोऽवि-
 च्छेदाय कुत्रेणेह स्वाहाकारं निरुक्त्येहि ऐतो जातं भवति ॥ ४४ ॥ यथाकू-
 तात् । समसुस्रोऽृद्धो वा मूनसो वा सम्भृतं चक्षुषो वेत्येतस्यादेतस्मर्वत्मादग्ने-
 कूर्ध्वं समभवत्तदनु मेतं सुकृतासु लोके यत्रऽश्वपयो जग्मुः प्रथमजाः पुराणा इत्यमू-
 नेतद्वृषीनाह ॥ ४५ ॥ एतथै सधस्थ । परि ते ददामीति स्वर्गो वै लोकः सधस्थस्तु देनथै
 स्वर्गाय लोकाय परिददाति यमावृहाच्छेषिं जातवेदाः अन्वागन्ता यजुषतिर्वोऽश्व-
 तथैस्म जानात परमे व्योमिति यथैव यजुस्तथा वन्धुः ॥ ४६ ॥ एत जानाथ । पर-
 मे व्योमन्तेवाः सधस्था विद रूपमस्य यदागच्छात्पश्चिभिर्देवयानैरिष्टापूर्ते कृणवथा-
 विरस्माऽहुति यथैव यजुस्तथा वन्धुकृद्ध्यस्वान्ने येन वृहसीति स्रवारुक्तो वन्धुः ॥ ४७ ॥
 प्रस्तरेण परिधिना । क्षुचा त्रेषा च वह्निषा अचेमे यज्ञे नो नष्ट स्वर्देवेषु गन्तव-
 ऽइत्येतैर्नो यद्वस्य रूपैः स्वर्गं लोकं गमयेत्येतत् ॥ ४८ ॥ यदत्तं यत्परादानम् ।
 यत्पूर्तिं प्राश्न दक्षिणाः तदग्निवैश्वकर्माणः स्वर्देवेषु नो दधदिति यथैव सम्पति द-
 दौ यथा सम्पति तन्नोऽयमाग्निवैश्वकर्माणः स्वर्गं लोकं दधात्वित्येतत् ॥ ४९ ॥
 यत्र यारा अनपेताः प्रथोर्धृतस्य च याः तदग्निवैश्वकर्माणः स्वर्देवेषु नो दधदि-
 ति यथैव यजुस्तथा वन्धुः ॥ ५० ॥ अष्टौ वैश्वकर्माणानि जुहोति । अष्टाक्षरा गा-
 यत्री गाग्रोऽग्निर्गवानग्निर्वावत्स्यस्य मात्रा तावतैर्वनपेतद्वजेन पीण्याति ॥ ५१ ॥
 वैश्वकर्माणानि हुन्वा नाम करोति । यदा वै सर्वः कृत्स्नो जातो भवत्यथ नाम
 कुर्वन्त्यत्र याऽएष सर्वः कृत्स्नो जातो भवति ॥ ५२ ॥ ॥ शतम् ५२०० ॥ ॥
 नाम कृत्वायै नमुपविष्टे । सर्वेण वाऽएष एतमात्मना चिनोति स यदेतामत्रात्मनः
 परिदां न वदेतात्र हेरात्मैष आत्मानं वृज्जीताथ यदेतामत्रात्मनः परिदां वदेते

तथो हास्यैष आत्मानं न वृद्धे येऽग्रन्तयः पाञ्चजन्या अस्यां पृथिव्यामपि तेषा-
मसि त्वमुत्तमः प्र नो जीज्ञातवे सुवेति ये के चान्तयः पञ्चचितिका अस्यां पृथि-
व्यामपि तेषामसि त्वथ सत्तमः प्रोऽयस्मान्जीवनाय सुवेत्येतदनुष्टुभा वाग्राऽ-
अनुष्टुभागु सर्वाणि छन्दाऽसि सर्वैरेवास्माऽएतच्छन्दोभिर्निर्गुतऽउपस्थायाग्नि-
थं समारोह्य निर्मध्योदवसानीयथा यजते ॥ ५३ ॥ अथ मैत्रावरुण्या पयस्यया
यजते । देवत्रा वाऽएष भवति यं एतत्कर्म करोति देवस्वेतन्मिथुनं यन्मित्रावरुणौ
स पदेतयानिष्टा मानुष्यां चरेत्पत्यवरोऽः स यथा देवं सन्मानुषः स्यात्तादृक-
इय पदेतया मैत्रावरुण्या पयस्यया यजते देवभेदेतन्मिथुनमुपेत्येतयेषा काम य-
थाप्रतिरूपं चरेत् ॥ ५४ ॥ यद्धेवैतया मैत्रावरुण्या पयस्यया यजते । प्रजापतेर्विस्वस्ताद्रे-
तः पुरापतस्त यत्र देवाः समुस्कुर्वन्तदास्मिन्नेतया मैत्रावरुण्या पयस्यया रेतोऽदधुस्त-
थैवास्मिन्नयमेतदधाति ॥ ५५ ॥ स यः स प्रजापतिर्व्यस्रथसत । अयमेव स योऽवम-
ग्निश्चीयतेऽथ यदस्माच्छेतेतः पुरापतदेवा सा पयस्या मैत्रावरुणी भवति प्राणोदानौ
वै मित्रावरुणौ माणोदानाऽऽ वै रेतः सिक्तं विकुरतः पयस्या भवति यो हि रेतो
यज्ञो भवति यज्ञो ह्येयं यज्ञस्य रेतउपाऽऽशु भक्तुषुपाऽऽशु हि रेतः सिच्यतेऽन्ततो
भवत्यन्ततो हि रेतो धीयते ॥ ५६ ॥ तस्य वाजिनेन चरन्ति । तस्मिन्दक्षिणां
दधाति तूपरौ मिथुनौ दद्यादित्यभ्याशायेनैव प्रन्यऽइति ह स्माह माहित्यिः स्रव-
स्यु द्वैपाग्निचित आहुतिः सोमाहुतिर्धामनिष्टके जुहोति ॥ ५७ ॥ स स्वयमावृण्णा
एवोपदधीत । इमे वै लोकः स्वयमावृण्णा इमुऽऽ लोकः एषोऽग्निश्चितः ॥ ५८ ॥
अतुत्वा एवोपदधीत । संवत्सरो वाऽश्रुतज्याः संवत्सरे एषोऽग्निश्चितः ॥ ५९ ॥
विश्वज्योतिष एवोपदधीत । एता वै देवता विश्वज्योतिष एता च देवता एषो
ऽग्निश्चितः ॥ ६० ॥ पुनर्धातिमेवोपदधीत । पुनर्यज्ञो हैष उत्तरा हैषा देवयज्या
पुनर्यज्ञमेवैतदुपधत्तऽउत्तगमेव देवयज्यामुप हैन पुनर्यज्ञो नमतीति न तथा
कुर्याद्यो वायु चितेऽग्निर्निधीयते तामेवेष्टकामेप सर्वोऽग्निरभिसम्पद्यते तद्य-
दग्नौ जुहोति तदेवास्य यथा सर्वास्मिञ्छाण्डिलेऽग्नौ संचिते पक्षच्छवत्याहुतयो
हुताः स्युरेवमस्यैता आहुतयो हुता भवन्ति ॥ ६१ ॥ सर्वाणि वाऽएष भूतानि ।
सर्वान्देवान्गर्भा भवन्ति योऽग्निं विभर्ति स योऽसवत्सरभृतं चिनुतऽएतानि ह
स सर्वाणि भूतानि गर्भं भूत निर्हते यो न्येव मानुषं गर्भं निर्हन्ति तन्नेव परिच-
जतेऽथ किं य एत एवो ह्येष नासंवत्सरभृतस्यऽर्त्विजा भवितव्यादिति ह स्माह

वात्स्यो नेदस्य देवरेतसस्य निर्हण्यमानस्य मेघसानीति ॥ ६२ ॥ गुण्मात्स्यफन्तमं
चिन्वीतेत्याहुः । षण्मास्या वाऽऽश्वन्तमा गर्भा जाता जीवन्तीति स गश्मन्वत्सर-
भूते मद्बुक्कथं शथेसेदगशीतीः शथेसेदसर्वं वै तंशदसंत्सरभृतोऽसर्वं तप-
४ दगशीतयो विकृष्टं त्नेनथं स भूयो विकर्षेद्यदि चैव संवत्सरभृतः स्याद्यदि वा-
सवत्सरभृतः सर्वमेव मद्बुक्कथं शथेसेत् ॥ ६३ ॥ अथ ह शाण्डिन्यायनः
प्राच्यं जगाम । तथं ह देवाम्पातिरुवाच शाण्डिन्यायन कथमग्निश्चतुष्यो ग्लो-
यामोऽहं संवत्सरभृतायाग्निषु चिकीषामहऽह्नि ॥ ६४ ॥ स होवाच । कामं
न्वाऽएनथं स चिन्वीत येन पु । संवत्सरं भृतः स्यात्तथं श्वेव तं भृतथं सन्त
चिनुतऽह्नि ॥ ६५ ॥ कामम्बेर्वैनथं स चिन्वीत । यः संवत्सरमभिषविष्यन्तस्या-
देश वाऽएनं प्रत्यक्षमेनेन विभ्रस्थेताभिराह्निभिः ॥ ६६ ॥ कामम्बेर्वैनथं स
चिन्वीत । यः संवत्सरुमानिहोत्रं जुहुयाद्विप्रतिं वाऽएनमेष्ट योऽग्निहोत्रं जुहो-
ति ॥ ६७ ॥ कामम्बेर्वैनथं स चिन्वीत । यः संवत्सरं जातः स्यात्प्राणो
वाऽअग्निस्तमेतद्विभ्रस्थं ह वै रेतः सिक्तं प्राणोऽन्ववरोहति तद्विन्दते तद्य-
ज्जातु-जातं विन्दते तस्माज्जातुवेदास्तस्माद्वप्येवंविक्त्रायथं सद्योभृतं चिन्वीत
पुद् ह वाऽएवंविष्टिप्रवति वा पाययति वा तवेवास्य यथा सर्वस्मिञ्छा-
पिद्वलेऽग्नौ संचिते पक्षपुच्छवत्याहुतयो हुताः स्फुरेन्नयस्यैवा आहुतयो हुता
भवन्ति ॥ ६८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [५. १] ॥ ॥

इन्द्र एतत्सप्तर्चमपरयत् । न्यूनस्याप्त्याऽह्नितिरिक्स्यानविरिक्तयै वृद्धस्य
समृद्धाऽह्निथ ह वाऽरेऽन्वुरोऽग्निं चित्वा किंचिदौरितमात्रोर्वि वा हलितोर्षद्व्य
यथा ह वा एतच्छृणार्पणः सायकायनः शुश्रावाथ हैतत्कर्षोर्षदर्प ॥ १ ॥ सैषा
अयस्य समृद्धिः । अग्नेः समृद्धिर्योऽग्निं चिनुते तस्य समृद्धिर्योऽग्निं चिनुतेति
तस्य समृद्धिः ॥ २ ॥ तद्यदनेनोपतिष्ठते । यदेवास्यात्र विद्वान्यानिद्वान्वाति वा
रेचयति न वाभ्यापयति तदेवास्येतेन सर्वपापं भवति यदस्य किं चानासं य उ
तस्मान्मनुष्यभृच्च कामोऽत्रैव तपाम्रोत्ययोऽएतस्पादेवैतत्कर्षो रुत्ताथेसि नाष्टा
अपहन्ति नो हैनमनुव्याहारिण स्तयवते तस्माद्वप्येवंविक्त्रायं पुरस्माऽअग्निं चि-
नुयादीरवरौ ह श्रेयान्प्रवितोः ॥ ३ ॥ बार्बहत्याय श्रवसे । सद्दानं पुरुहूतं सि-
यन्तमिति बार्बघ्नीभ्यां प्रथमाभ्यामुपतिष्ठतऽएतद्वै देवा इत्वं पाप्मानं हत्वापर-

भ्यो देवास्य समुद्रे भ्रष्टन्दाधेति पुनराप्यायन्ते द्धन्दाधेस्यन् लोको लोकाग्र्या-
 त्वात्मानमनु मज्जा पश्यः ॥ इत्युः—अ एव भेयान्भवति य एतानि परस्मै न
 करोत्ययैष इ वाऽमस्य देवोऽमृत आत्मा ॥ य एतानि परस्मै करोत्येतद्ध ४ स
 द्वैरमात्मान परस्मै प्रयच्छत्यथ शुष्क एव स्थाणुः परिशिष्यते ॥ १३ ॥ तत्रैके ।
 कृत्वा कूर्चते वा प्रति वा कारयन्तऽप्या प्रायश्चित्तरिति न तथा कुर्यात्प्रा शु-
 ष्कः स्थाणुमुदकेनाभिषिञ्चेत्तत्पुनरेव वै स वि वा अित्येनैतस्य प्रायश्चित्-
 रस्तीत्येव विद्यात् ॥ १४ ॥ अथ ह स्माह शाण्डिल्यः । तुरो ह कावेषः का
 रोत्या देवेभ्योऽग्निं । चकाय तद्ध देवा पमच्छुर्मुने वदलोक्यामग्निविस्थाभाद्
 उथ कस्मादवैपीरिति ॥ १५ ॥ स होवाच । किं नु लोकाश्च किमलोकाश्चमात्मा वै
 यदस्य यजमानोऽङ्गान्यात्वेजो यत्र वाऽआत्मा वदज्ज्ञानि यत्रोऽङ्गानि तदास्या
 यदि वाऽष्टत्विजोऽलोका भवन्त्यलोका उत्तर्हि यजमान उ भूये हि समातलोका
 भवन्ति वृक्षिणामु त्वेव न सचदित्यप्यः संवादेनैवऽष्टत्विजोऽलोका इति ॥ १६ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [५० २] ॥ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या १५७ ॥
 पञ्चमोऽध्यायः [६०] ॥ अस्मिन् काण्डे कण्डिका संख्या ४०२ ॥

इतिमाध्यान्दिनीये शतपथब्राह्मणे संचितिनाम नवम काण्ड समाप्तम् ॥ ९ ॥

अथ दशमं काण्डम् ।

ओ३म् । अग्निरेष पुरस्ताधीयते । संवत्सर उपरिष्टान्मन्त्रवृक्षधृत् शस्यते प्र-
जापतेर्वितस्तस्याग्रथे रसोऽगच्छत् ॥ १ ॥ स यः स प्रजापतिर्व्युत्पद्यते सत ।
संवत्सरः सोऽयं ग्राम्यस्य तानि पूर्वाणि व्युत्पद्यते तन्तादोरात्राणि तानि ॥ २ ॥
स यः स संवत्सरः प्रजापतिर्व्युत्पद्यते सत । अयमेव स योग्यमग्निर्वर्धयतेऽयं या-
न्यस्य ग्राम्यहोरात्राणि पूर्वाणि व्युत्पद्यते सन्तेष्टका एव तास्तद्यदेता उपदधाति या-
न्येवास्य ग्राम्यहोरात्राणि पूर्वाणि व्युत्पद्यते सन्त ग्राम्यस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तदेत-
च्चैव यजुश्चित्तमग्रामम् ॥ ३ ॥ अथ योऽस्य सोऽग्रथे रसोऽगच्छत् । महत्त-
द्वक्षं तमस्य तथे रसमृक्सामाभ्यामनुपान्ति सद्यत्तत्र यतुः पुरस्तादेत्यभिनेतैव त-
देति युथादो मेऽमुञ्चं तदाहरिष्यमीत्येवं तद्यतुः पुरस्तादेति तथे संवत्सरऽग्रामु-
चन्ति ॥ ४ ॥ तमध्वर्युर्मूढेण गृह्णाति । यद्गृह्णाति तस्माद्महस्तस्मिन्नुद्धाता महा-
ग्रतेन रसं दधाति सूर्वाणि हैतानि सामानि यन्महाग्रतं तदस्मिन्सर्वैः सामभी
रसं दधाति तस्मिन्नेता महतोवयेन रसे दधाति सूर्वा हैता चो यन्महद्वक्षं त-
दस्मिन्सूर्वाभिर्धर्मभी रसं दधाति ॥ ५ ॥ ते यदा स्तुवते यदानुश्रुयन्ति । अ-
थास्मिन्नेतं वषट्कृते जुहोति तदेनमेव रसोऽप्येति न वे महाग्रतमिदं स्तुतध्वशेऽ
इति पश्यन्ति नो महदिदमुक्थमित्यग्निमेव पश्यन्त्यात्मा अग्निस्तदेनमेतेऽवभे रसो
भूत्वापीत अक्च साम च तदुपेऽष्टकसामे यजुरपीत ॥ ६ ॥ स एष मिथुनोऽग्निः ।
प्रथमा च चित्तिर्द्वितीया च तृतीया च चतुर्थी चाथ पञ्चम्वै चित्तेर्याश्चतुर्गतिर्निधी-
यते तन्मिथुनं मिथुन उऽप्यवायुमात्मा ॥ ७ ॥ अद्भुष्टा इति पुमाथेसः । अद्भुलप इति
स्त्रियः कर्णाविति पुमाथे सौ भुवाविति स्त्रियाऽऽद्योष्ठाविति पुमाथे सौ नासिकेऽ-
श्चिर्वाविति पुमाथे सो जिह्वेति स्त्री सर्व एष मिथुनः सोऽनेन मिथुनेनात्मनेतं
मिथुनमग्निमप्येति ॥ ८ ॥ एषात्रापीतः । अप्यहं वै मिथुन इत्यथे इ त्वेवापि मिथुनो
चागेवेयं योऽयमग्निं दित्तो वाचा हि चीयतेऽयं गृह्णीतेऽग्निर्निधीयते स पाणः

आत्माय याः स्रस्तातिर्यग्नि ताः परिमादः पशवो देवाः पशवः परिमाद एतावन्ने
महाव्रतं तदेव देवैश्च महाव्रतमाप्नोति ॥ ८ ॥ अथ होवा सप्त छन्दाधिसि शब्द-
सति । चतुर्वचराष्टयेक्येक्ये निरुद्धेषामि तेषां निरुद्धाशीतयोऽस्तत्ताणे पञ्चव-
त्वारिंशश्च ततो या अशोतयः स्रवाशीनीनामासिरशीतिभिर्हि षड्विंशत्यमाख्याय-
तेऽथ यानि पञ्चवत्वारिंशश्च ततो यानि पञ्चवत्वारिंशतिः स पञ्चवत्वारिंश आ-
त्मा यत्र वाऽमात्मा तदेव शिरस्तत्पञ्चपुच्छान्यथ यानि विंशतिस्तदावपनमेता-
वन्ने षड्विंशत्यं तदेतदेव षड्विंशत्यमाप्नोति तानि वाऽपतानि सर्वाणि ज्योतिषोम-
ग्न्याग्निषोमऽमाप्नन्ते तस्माद् ज्योतिषोमेनैवाग्निषोमेन यजेत ॥ ९ ॥ ब्राह्म-
णम् ॥ १ ॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत । स ऊर्ध्वेभ्य एव माणोभ्यो देवानसृजत येऽवाञ्च
प्राणास्तेभ्यो मर्याः प्रजा अयोर्ध्वेभ्य चतुं प्रजाभ्योऽक्षरमसृजत ॥ १ ॥
तस्य इ प्रजापतेः । अर्धमेव सत्यमासीदधममुतं तद्यदस्य सत्यमा-
सीतेन मृत्योरपिभेत्त विभ्यदिषां प्राविशद्वयं भूत्वा मृच्यापथ ॥ २ ॥ स मृ-
त्युर्देवानमर्णीत । क नृ सोऽभूयो नोऽसृष्टेति त्वद्विभ्यदिषां प्राविशद्विति सोऽव-
तीतं वाऽसृष्टिच्छास तथे सम्भराम न वाऽमर्दं तथे हिंसेत्प्यामीति तं देवा
अस्याऽअधि समभरन्त्यदस्यापत्रामीक्षा अपः समभरन्त्य यदस्यां तां मृदं तदु-
भयथे सम्भृत्य मृदं चापदेष्टृकामकुर्वन्तस्मादेतदुभयमिष्टका भवति मृच्यापथ
॥ ३ ॥ तदेता वाऽमर्दय ताः । पञ्च मर्त्यास्तुन्व आसन्तोप त्वद्व्याधेसमस्तिम-
ज्जायैता अमृता एनो ब्रह्ममाण्यच्युः श्रेष्ठम् ॥ ४ ॥ स यः स प्रजापतिः ।
यमेव ॥ योऽयमग्निर्ध्यायतेऽथ या अस्य ताः पञ्च मर्त्यास्तुन्व आपमेतास्ताः
अपुरीषचित्पांऽथ या अमृता एतास्ता इष्टकाचितयः ॥ ५ ॥ ते देवा अनृचन् ।
अमृतमिमं करवामेति तस्यैताभ्याममृताभ्यां तनूभ्यामेतां मर्त्या तनू परि-
यूयामृतामकुर्वन्निष्टकाचित्पां पुरीषचित्ति तथा द्वितीयां तथा तृतीयां तथा
चतुर्थीम् ॥ ६ ॥ अथ पञ्चमी चित्तिमुपधाय । पुरीषं निवपति तत्र विकर्णी
च स्वपमात्पृष्ठां चोपदधाति हिरण्यशकलैः प्रोक्षत्पग्निमभ्यादधाति सा
सप्तमी चित्तिस्तदमृतमेवमस्यैताभ्याममृताभ्यां तनूभ्यामेतां मर्त्या तनू परि-
यूयामृतामकुर्वन्निष्टकाचित्पां पुरीषचित्ति ततो व प्रजापतिरमृतोऽभवत्तदेवैतत्प्र-

जमान एतममृतमात्मनं कृत्वा सोऽमृतो भवति ॥ ७ ॥ ते वै देवास्तं नाविदुः ।
 यथेन॑ सर्वं याकुर्वन् वा सर्वं यद्याति वारिचयन् वाभ्यापयन्तुऽपतामृचपश्य-
 न्धामच्छद्गिनामुन्त्रो ब्रह्मा देवो बृहस्पतिः सचेतसो निरवेदेवा यज्ञं प्रावन्तु मा
 शुभऽइति ॥ ८ ॥ तस्या अस्त्येवाग्नेयम् । अस्त्येन्द्रास्ति वैश्वदेवं तदस्य आग्ने-
 य यदेवेतस्याग्नेराग्नेय तदस्य तेन समस्कुर्वन्त्येन्द्रं तदैन्द्रेण यद्वैश्वदेवं तद्वैश्वदेवेन
 तमग्रेव सर्वं कृत्स्नं समस्कुर्वन् ॥ ९ ॥ तद्यदेतयोपतिष्ठते । एवेवास्यात्र विद्वा-
 न्त्रोविद्वास्याति वा रेच्यति न वाभ्यापयति तत्रेवास्येति वा सर्वमाप्नोति यदस्य
 किं चानाप्तमनुष्यं भामच्छद्भवति वाग्नाऽमनुष्याग्नामच्छद्वाचैवास्य तदाप्नोति
 यदस्य किं चानाप्तं पुरीषवतीं चितिं कृत्वोपतिष्ठेत्तेषु द्वैकस्याहुस्तत्र हि सा स-
 र्वा कृत्स्ना भवतीति ॥ १० ॥ तदु वाऽआहुः । एविष्टवत्येवोपतिष्ठेतुद्वास्य भियं
 ध्राम यद्यविष्ट इति तदस्य भियं ध्राम तेनास्य तदाप्नोति यदस्य किं चाना-
 प्तमाग्नेत्याग्निकर्म हि गायत्र्या गायत्रोर्जग्मर्गवानाग्निर्यावत्यस्य प्राप्ता तावतैवास्य
 तदाप्नोति यदस्य किं चानाप्तमनिरुक्तया सर्वं वाऽअनिरुक्तं सर्वेणैवास्य तदाप्नो-
 ति यदस्य किं चानाप्तं त्वं यविष्ट दाशूय इति तस्योक्ता बन्धुः पुरीषवतीं चितिं
 कृत्वोपतिष्ठेत तत्र हि सा सर्वा कृत्स्ना भवति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

उभय॑तः हेतुभेदे मज्जापानिरासः । मर्त्यं चैवामृतं च तस्य माणा एवामृता
 आसुः शरीरं मर्त्यं स एतेन कर्मणैतया वृत्तैरुधाज्जग्ममृतमात्मनमनुकृतं तथैवैत-
 द्द्यतमान उभयमेव भवति मर्त्यं चैवामृतं च तस्य माणा एवामृता भवन्ति शरीरं
 मर्त्यं स एतेन कर्मणैतया वृत्तैरुधाज्जग्ममृतमात्मनं कुर्वते ॥ १ ॥ स प्रथमां
 चितिं चिनोति । सा हास्येषा माण एव तद्वै तदमृतमृतं हि माणः सैवामृतचि-
 तिरथ पुरीष निवपति तदास्यैतन्मज्जैव तद्वै तन्मर्त्यं मर्त्यं हि मज्जा तदेतस्मिन्म-
 मृते प्रतिष्ठापयति तेनास्यैतदमृतं भवति ॥ २ ॥ द्वितीयां चितिं चिनोति । सा
 हास्येषापाण एव तद्वै तदमृतममृतं छपाणः सैवामृतचितिस्तदेतन्मर्त्यमुभयतोऽमृ-
 तेन परिगृह्णाति तेनास्यैतदमृतं भवत्यथ पुरीष निवपति तदास्यैतदस्थेयं तद्वै त-
 न्मर्त्यं मर्त्यं हि मज्जा तदेतस्मिन्ममृते प्रतिष्ठापयति तेनास्यैतदमृतं भवति ॥ ३ ॥
 तृतीयां चितिं चिनोति । सा हास्येषा व्याण एव तद्वै तदमृतममृतं हि व्याणः
 सैवामृतचितिस्तदेतन्मर्त्यमुभयतोऽमृतेन परिगृह्णाति तेनास्यैतदमृतं भवत्यथ पुरीष

अग्निचिदश्रीयादिति तद्वै काममुर्वैचिदश्रीयादग्नेर्वाऽएष रुद्रं भवति योऽग्निं
चिनुते सर्वं वाऽऽदमग्नेरप्रथं सर्वं मद्दमन्मित्रैर्वैचित्र्यादिति ॥ १३ ॥
तदाहुः । किं तदग्नौ क्रियते येन यजमानः पुनर्मृत्युपपञ्चयतव्यग्निर्वाऽएष देवता
भवति योऽग्निं चिनुतेऽमृतमु वाऽअग्निः ध्योर्देशः ध्रियं गच्छति एशो देवा
एशो ह भवति य एव वेद ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

सर्वे हैते यज्ञा योऽयमग्निश्चितः । स यत्पशुपालमने तदग्न्याधेयमथ यदुत्तमं
सम्भरति तान्यभ्यधाधेयहवीथ्येष्वथ यदीक्षते तदग्निहोत्रमथ यदीक्षितुःसमिधावा-
दधाति तेऽअग्निहोत्राहुती ॥ १ ॥ ते वै सायंमातृरादधाति । सायंमातृर्षिहोत्रा-
हुती जुहति समानेन मन्त्रेण समानेन हि मन्त्रेणाग्निहोत्राहुती जुहत्यथ यद्वनीवा-
हनं च भस्मनश्चाभ्यवहुरणं तौ दर्शपूर्णमासावथ यद्गार्हपत्यं चिनुति तानि चा-
तुर्मास्यान्यथ यदूर्ध्वं गार्हपत्यादां सर्वोपधात्ता इष्टयोऽथ यदूर्ध्वं सर्वोपधात्माचीनं
चित्तिभ्यस्ते पशुबन्धा एऽष्टवैतेषु यज्ञेषु विष्णुक्रमास्ते विष्णुक्रमा यज्जप्यं तदास्त-
मम् ॥ २ ॥ सौम्योऽध्वरः प्रथमा चितिः । यस्याचीनं सवेभ्यो राजसूयो द्वि-
तीया चाजपेयस्तृतीयाश्वमेधतुर्ध्वग्निसवः पञ्चमी यैश्चितं सामभिः परिगा-
यति तुन्महामनमथ यत्तत्रोद्गातुः पुरस्ताज्जप्यं तच्छतकृद्विषं वृसोर्ध्वारा महदुक्थ-
मथ यदूर्ध्वं सामभ्यः प्राचीनं वृसोर्ध्वारा वै यदेव तत्र होतुः पुरस्ताज्जप्यं तच्छत-
यदूर्ध्वं वृसोर्ध्वारा वै ते गृहमेधा एतावन्तो वै सर्वे यज्ञास्तानग्निनाभ्योति ॥ ३ ॥
अथातो यद्गव्योर्ध्वामेव । सायंमातर्ह वाऽअमुर्विन्ल्लोकेऽग्निहोत्रहुदधाति तावती ह
तस्मिन्पञ्चऽर्कगर्भमासेऽर्धमासे दर्शपूर्णमासयाज्ञी चतुर्षु-चतुर्षु मासेषु चातुर्मास्ययाज्ञी
षट्सुषट्सु पशुबन्धयाज्ञी संवत्सरे संवत्सरे सोमयाज्ञी शते-शते संवत्सरेऽवग्निचि-
त्काममभ्यति काम न तद्वैतथावच्छतं संवत्सरास्तावदमृतमनन्तमपश्यन्तं
यो हैतदेवं वेदैव ह वास्पैतदमृतमनन्तमपश्यन्तं भवति तस्य यदृषीषीकयेवोपहन्त्या-
च्छेवास्यामृतमनन्तमपश्यन्तं भवति ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ प्रथमोऽध्यायः ॥
[६१.] ॥ ॥

प्रजापतिः स्वर्गे लोकमजिगाथसत् । सर्वे वै पशवः प्रजापतिः पुरुषोऽश्वो
गौरविजः स एतै रूपैर्नाशक्नोत्स एतं व्योविधमात्मानमपश्यदग्निं तं व्यपत्त

सोऽनुपसमुत्थानुपाधागोदपिपतिपत्सु नाश्वनोत्सु उपसमुत्थोपाधागोदपतत्समाद-
 येतुर्हि वयाधसि यदेव पञ्चाऽउपसमूहन्ते यदा पञ्चाणि विसृजन्तेऽप्येत्यतिवृथ
 श्वनुवन्ति ॥ १ ॥ तं वाऽभङ्गुलिभिर्मिमीते । पुरुषो वै यज्ञस्तेनेदं सर्वं मितं
 तस्यैपावमा मात्रा यदङ्गुलयस्तथास्पावमा मात्रा त्नामस्य तदामोति तस्यैनं त-
 न्मिमीते ॥ २ ॥ चतुर्विंशत्याङ्गुलिभिर्मिमीते । चतुर्विंशत्यक्षरा वै गायत्री
 गायत्र्योऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा त्वावर्तन्मिमीते ॥ ३ ॥ स चतुरङ्गु-
 लमेवोभयतोऽन्तरत् उपसमूहति । चतुरङ्गुलपृथग्वा वाह्यतो व्यदूहति तथावदे-
 वोपसमूहति त्वावद्व्यदूहति मन्नाहैवातिरेचयति नो कनीयः करोति तथा पुच्छस्य
 तथोत्तरस्य पक्षस्ये ॥ ४ ॥ अथ निर्णामौ पक्षयोः करोति । निर्णामौ हि वयसः
 पक्षयोर्भवतो वितृतीये वितृतीये हि वयसः पक्षयोर्निर्णामौ भवतोऽन्तरे वितृतीयेऽ-
 न्तरेहि वितृतीये वयसः पक्षयोर्निर्णामौ भवनः स चतुरङ्गुलमेव पुरस्तादुदूहति
 चतुरङ्गुलं पश्चादुपसमूहति तथावदेवोदूहति त्वावदुपसमूहति मन्नाहैवातिरेचयति
 नो कनीयः करोति ॥ ५ ॥ स तुस्मिन्निष्ठाये । एकाषिष्टकामुपदधाति तद्येयं
 वयसः प्रततो निर्णामावेका नाद्युपशते तां तत्करोम्यथोऽङ्गम् ॥ ६ ॥ अथ वक्रौ
 पक्षौ करोति । वक्रौ हि वयसः पक्षौ भवतः स चतुरङ्गुलमेव पश्चादुदूहति च-
 तुरङ्गुलं पुरस्तादुपसमूहति तथावदेवोदूहति त्वावदुपसमूहति मन्नाहैवातिरेचयति
 नो कनीयः करोति ॥ ७ ॥ अथ रूपमुत्तमं करोति । अत्रैव सर्वोऽग्निः संस्कृत-
 स्तस्मिन्देवा एतद्रूपमुत्तममदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतद्रूपमुत्तमं दधाति स सहस्रमृज्वा-
 लिखिता इष्टकाः करोति सहस्रमित्यालिखिताः सहस्रमित्यालिखिताः ॥ ८ ॥
 अथ पञ्चमी चितिमुपधाय । त्रैधार्मि विमिमीते स मध्यमे वितृतीये सहस्रमृज्वा-
 लिखिता इष्टका उपदधाति तद्यानीमानि वयसः प्रत्यञ्चि शीर्ष्ण आ पुच्छादृ-
 ज्जुनि लोमानि तानि तत्करोति ॥ ९ ॥ अथ सहस्रमित्यालिखिता दक्षिणत उप
 दधाति । तद्यानीमानि वयसो दक्षिणतो वक्राणि लोमानि तानि तत्करोति ॥ १० ॥
 अथ सहस्रमित्यालिखिता उत्तरत उपदधाति । तद्यानीमानि वयस उत्तरतो व-
 क्र्वाणि लोमानि तानि तत्करोति सहस्रेण सर्वं वै सहस्रं सर्वैर्वास्मिन्नेतद्रूप-
 मुत्तमं दधाति त्रिभिः सहस्रैस्त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा त्वावतैवास्मिन्ने-
 तद्रूपमुत्तमं दधाति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [२. १.] ॥

यान्वै तान्दस्य पुरुषान् । एकं पुरुषमुकुर्वन्त्य मजापातिरभवन् मजा अम-

गार्हपत्यं वैकादशाक्षरा त्रिष्टुब्जसिद्धुर्व्यायं त्रिष्टुब्जवेद्यैर्वैतर्ग्येण यजमानः
 पुरस्ताद्यज्ञमुख्यप्रज्ञायेति ज्ञाप्ता अपहन्ति ॥ २ ॥ सैषा वेदेय्योनिः । एतस्यै वै
 योनेर्देवा वेदिं प्राजनयन्प्रथमं एष व्यापः सा गार्हपत्यस्य योनिरेतस्यै वै योने-
 र्देवा गार्हपत्यं प्राजनयन्गार्हपत्यादाहवनीयम् ॥ ३ ॥ स वेद्यन्तात् । पृथ्वि-
 शत्प्रक्रमां प्रार्ची वेदिं विमिमीते त्रिधंशतं पञ्चाक्षिर्ध्यां चतुर्विधंशतिं पुरस्तात्त-
 न्नवातिः सैषा नवातिप्रक्रमा वेदिस्तस्याधे सप्तविधमग्निं विदधाति ॥ ४ ॥
 तदाहुः । कथमेष सप्तविध एतया वेद्यां सम्पद्यतइति द्वयं वाऽऽमे पुरुषे प्राणा-
 न्मत्वार्यह्नाभ्यात्मा पञ्चदश एवं द्वितीयऽएवं तृतीये पदम् पुरुषेषु नवातिरष्टैकः
 पुरुषोऽप्येति प्राक्को वै पुरुषो लाम् त्वह्माधेसमुत्थि मज्जा प्राक्कोऽऽयं वेदिश्च-
 त्स्रो दिश आत्मा पञ्चमेवमेषु सप्तविध एतया वेद्यां सम्पद्यते ॥ ५ ॥ तज्जैके ।
 उत्तरा विधा विधास्यन्त एतांश्च प्रक्रमानेतुं च व्याममुनुवर्धयन्ति योनिमनुवर्धयाम
 इति न तथा कुर्यान्म वै जातं गर्भं योनिरनुवर्धते यावज्जाय योनावन्तर्गर्भो भवति
 तावदेव योनिर्वर्धतइतावत्सु वाऽऽत्र गर्भस्य वृद्धिः ॥ ६ ॥ ते ये इ तथा कुर्व-
 न्ति । एतध् इ ते पितरं प्रजापतिध् सम्पदश्चयावयन्ति तज्जष्ट्वा प्रापीयाध्मो
 भवन्ति पितरध् हि प्रजापतिध् सम्पदश्चयावयन्ति सा यावरेषा सप्तविधस्या
 वेदिस्तावती चतुर्दश कृत्वऽएकशतविधस्य वेदिं विमिमीते ॥ ७ ॥ अथ षट्
 त्रिधंशत्प्रक्रमां रज्जुं विमिमीते । तां सप्तधा समस्यति तस्यै त्रीन्भागान्माघ
 चतुर्धाति निःसृजति चतुरः ॥ ८ ॥ अथ त्रिधंशत्प्रक्रमां विमिमीते । तां सप्तधा
 समस्यति तस्यै त्रीन्भागान्परचातुर्दधाति निःसृजति चतुरः । १॥ अथ चतुर्विधं-
 शतिप्रक्रमां विमिमीते । तां सप्तधा समस्यति तस्यै त्रीन्भागान्पुरस्तादुपदधाति निः
 सृजति चतुर इति नु वेदिविमानम् ॥ १० ॥ अध्याग्नेर्विधाः । अष्टाविधंशतिः
 गात्राः पुरुषा अष्टाविधंशतिस्त्रिधंशः स आत्मा चतुर्दश पुरुषा इक्षिणाः
 पञ्चचतुर्दशोत्तरश्चतुर्दश पुच्छं चतुर्दशारत्नीन्वक्षिणे पञ्चऽउपदधाति चतुर्द-
 शोत्तरे चतुर्दश वितस्तीः पुच्छइति न्वष्टानवतेः पुरुषाणां यात्रा साधिमाना-
 नाम ॥ ११ ॥ अथ त्रिपुरुषाध् रज्जुं विमिमीते । तां सप्तधा समस्यति तस्यै चतुरो
 भागानात्पञ्चपदधाति त्रीन्पञ्चपुच्छेषु ॥ १२ ॥ अथारत्निमार्त्तं विमिमीते । तां
 सप्तधा समस्यति तस्य त्रीन्भागान्वक्षिणे पञ्चऽउपदधाति अग्नेयोत्तरे निःसृजति
 चतुरः ॥ १३ ॥ अथ विवस्तिमार्त्तं विमिमीते । तां सप्तधा समस्यति तस्यै त्री-

न्यागान्पुच्छऽवपदुपाति निःसृजति चतुर एवमेव एकशतविध एतंगा वेद्या स-
म्पद्यते ॥ १४ ॥ तदाहुः । यत्नयोदश पुरुषा भूतियन्ति कथमेते सम्भूता न न्य-
घन्तऽइति या वाऽएतस्य सप्तप्रस्य पुरुषस्य सम्पन्सर्वैतेषां सर्वेषां सम्पत्
॥ १५ ॥ अथोऽद्याहुः । मज्जापतिरेवात्मानं विधाय तस्य पुत्र-वत् न्यूनमांसीत्युदे-
तैः समापूरयत तेनोऽप्यापि सम्पन्न इति ॥ १६ ॥ तद्वैकं । एकविधं यथं वि-
दधात्यथैकोत्तरमापरिमितविधासु तथा कुर्यात् ॥ १७ ॥ सप्तविधो वाऽष्टमे म-
ज्जापतिरसृज्यत । स आत्मानं विदधान ऐत्स एकशतविधेऽतिष्ठत स योऽर्वाची-
नथे सप्तविधाद्विधत्तऽएतच्छं इ स पितरं मज्जापतिं विच्छिनत्ति स इष्टा प्रापीवा-
न्यवति यथा श्रेयाथसथे हिथेसित्वाथ य एकशतविधमतिविधत्तेऽस्मात्स स-
र्वस्माद्विधीर्नान्तिष्यते सर्वमु हीदु मज्जापतिस्तस्मादु सप्तविधमेव प्रथमं विदधीता-
थैकोत्तरमैकशतविधादेकशतविध तु नातिविदधीत नातिं पितरं मज्जापतिं
विच्छिनत्त नोऽस्मात्सर्वस्माद्विधी न्तिष्यते ॥ १८ ॥ प्राकण्यम् ॥
॥ ८ ॥ [२. १.] ॥

संबासरो वै मज्जापतिः । आग्निं सर्वे कामाः सोऽपृथ संवत्सरः मज्जापति-
रकामयतांनिथे सर्वाङ्कामानात्मानमभिसंचिन्वीत्येति स एकशतधात्मानं व्यधत्त
स एकशतधात्मानं विधायग्निथे सर्वाङ्कामानात्मानमभिसंचिनुत् ॥ सर्वे कामा
अभवत्तस्मात्तु कथं बहिर्धा कामोऽभवत्तस्मादाहुः संबत्सरः सर्वे कामा इति न
इ संबत्सरात्कथं बहिर्धा कामोऽस्ति ॥ १ ॥ तथैवैतच्छ्रजमानः । एकशतधात्मानं वि-
धायग्निथे सर्वाङ्कामानात्मानमभिसंचिनुते स सर्वे कामा भवति तस्मात्तु कथं
बहिर्धा कामो भवति ॥ २ ॥ स यः स संबत्सरोऽसौ स आदित्यः । स एव ए-
कशतविधस्तस्य रश्मयः शतं विधा एष एवैकशततमो य एष तपस्यस्मिन्सर्वस्मिन्प्र-
तिष्ठितस्तथैवैतच्छ्रजमान एकशतधात्मानं विधायस्मिन्सर्वस्मिन्प्रतिष्ठति ॥ ३ ॥ अथ
वाऽएकशतविधः । सप्तविधमभिसम्पद्यतऽएकशतथा वाऽअमावादित्यो विहितः
सप्तमुदेवलोकेषु प्रभिष्ठितः सप्तवैदेवलोकारचवत्सो विशख्य इमे लोकान् एते वै सप्त
देवलोकास्तेष्वेवप्रतिष्ठितस्तथैवैतच्छ्रजमान एकशतधात्मानं विधाय सप्तमुदेवलोकेषु
प्रतिष्ठति ॥ ४ ॥ एवैकशतविधः सप्तविधमभिसम्पद्यतऽएकशतथा वाऽअमावादित्यो
विहितः सप्तसप्तषु सप्तसु स्तोमेषु सप्तसु पृषेषु सप्तसु छन्दःसु सप्तसु पाणेषु सप्तसु

यति तस्मादेपोऽर्धमासेषु प्रतिष्ठितः ॥ ५ ॥ अथ यदि द्वादश । द्वादश वै मासा
मासा उपसृद् आदित्यः प्रवर्ग्योऽमु तदादित्यं मासेषु प्रतिष्ठापयति तस्मादे
मासेषु प्रतिष्ठितः ॥ ६ ॥ अथ यदि पद् । पद्वाऽश्वतव श्वतव
उपसृद् आदित्यः प्रवर्ग्योऽमु तदादित्यमृतुषु प्रतिष्ठापयति तस्मादे
श्वतुषु प्रतिष्ठितः ॥ ७ ॥ अथ यदि तिस्रः । त्रयो वाऽग्ने लोका इमे लोका उ-
पसृद् आदित्यः प्रवर्ग्योऽमु तदादित्येषु लोकेषु प्रतिष्ठापयति तस्मादे
षु लो-
केषु प्रतिष्ठितः ॥ ८ ॥ अथातश्चित्पुरीषाणामेव भीमाधिसा । मासं प्रथमा चित्ति-
मासं पुरीषमेतावान्वासान्तिकऽश्वतौ कामस्तथावान्वासान्तिकऽश्वतौ कामस्तं तत्स-
र्वमात्मानमभिसंचिनुते ॥ ९ ॥ मासं द्वितीया । मासं पुरीषमेतावान्मैत्र्यऽश्वतौ का-
मस्तथावान्मैत्र्यऽश्वतौ कामस्तं तत्सर्वमात्मानमभिसंचिनुते ॥ १० ॥ मासं तृतीया ।
मासं पुरीषमेतावान्मार्षिकऽश्वतौ कामस्तथावान्मार्षिकऽश्वतौ कामस्तं तत्सर्वमा-
त्मानमभिसंचिनुते ॥ ११ ॥ मासं चतुर्थी । मासं पुरीषमेतावाञ्छारवऽश्वतौ काम-
स्तथावान्छारवऽश्वतौ कामस्तं तत्सर्वमात्मानमभिसंचिनुते ॥ १२ ॥ अथ पञ्च-
म्यै चित्ते । असपत्ना विराजश्चप्रयवाहपुपदधाति स्तोमभागा एकैकाम-वहं ताः
सकृत्सावयति सकृत्सूददोहमापिवदति तूष्णीं मासं स्तोमभागा पुरीषमग्निहर-
न्त्येतावान्मैत्र्यऽश्वतौ कामस्तथावान्मैत्र्यऽश्वतौ कामस्तं तत्सर्वमात्मानम-
भिसंचिनुते ॥ १३ ॥ मासं षष्ठी । मासं पुरीषमेतावाञ्छैशिरऽश्वतौ कामस्त-
थावाञ्छैशिरऽश्वतौ कामस्तं तत्सर्वमात्मानमभिसंचिनुतऽएतावान्मै द्वादशसु मासेषु
कामः प्रदृष्टतुषु तथावान्द्वादशसु मासेषु कामः प्रदृष्टतुषु तं तत्सर्वमात्मानमभिस-
ंचिनुते ॥ १४ ॥ अथ त्रीण्यहान्युणातिपन्ति । यदहः शतकद्विप जुहोति पद्वरुप-
वमयो यदहः प्रमुतस्तद्यो वदःसूपसदा चरन्ति तानि तस्य मासस्याशोरावा-
ययथ यन्प्रवर्ग्येण तदु तस्मिन्मृतावार्दित्यं प्रतिष्ठापयत्येतावान्मै त्रयोदशसु मासेषु
कामः सप्तसृष्टुषु तथावास्त्रयोदशसु मासेषु कामः सप्तसृष्टुषु तं तत्सर्वमात्मानम-
भिसंचिनुत ॥ १५ ॥ स सवत्सरं प्रमुतः स्यात् । सर्वं वै सवत्सरः सर्वमेकशतविधः
सर्वेणैव तत्सर्वमाप्नोति यदि सवत्सरं न शक्नुयाद्विराजिता सर्वपृष्ठनातिरात्रेण यं-
नेव तस्मिन्मर्षवेदम दद्यात्सर्वं वै विश्वमिदं सर्वपृष्ठोऽतिरात्रः सर्वं सर्ववेदम
सर्वमेकशतविध सर्वेणैव तत्सर्वमाप्नोति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १॥ [२. ५.] ॥

संवत्सरो वै मज्जापतिरेकशतविधः । तस्याहोरात्रापयर्धमासा मासा ऋतु-
 षष्टिर्मासस्याहोरात्राणि मासि वै संवत्सरस्याहोरात्रापयाप्यन्ते चतुर्विंशतिरर्ध-
 मासाऽत्रोदश मासाऽत्र ऋतवस्ताः शतं विधाः संवत्सर एवैकशततमी विधाः ॥१॥
 स ऋतुभिरेव सप्तविधः । प्रहृतवः संवत्सर एव सप्तमी विधा तस्यैतस्य संवत्सर-
 स्यैतत्तेजो य एष तपाति तस्य रश्मयः शतं विधा मण्डलमेवैकशततमी विधा ॥२॥
 स दिग्भिरेव सप्तविधः । ये प्राच्यां दिशि रश्मयः सैका विधा ये दक्षिणायाथ
 सैका ये मत्तीच्याथ सैका यऽउदीच्याथ सैका यऽऊर्ध्वायाथ सैका येऽवाच्याथ
 सैका मण्डलमेव सप्तमी विधा ॥ ३ ॥ तस्यैतस्य परस्तात्काममो लोकः । अमृतं वै
 कामममृतमेवास्य तन्मरुतात्तयत्तदमृतमेवच यदेतद्विद्विष्यते ॥ ४ ॥ तदेतद्वसु-
 निवथ राधः । तदेष सवित्ता विभक्ताभ्यः मज्जाभ्यो विभजनस्यस्योपधिभ्योऽपि
 वनस्पतिभ्यो भूय-इव इ त्वेकाभ्यः मयुष्यति कृनीय-इवेकाभ्यस्तथाभ्यो भूयः
 मयुष्यति ता उपोक्तमां जीवन्ति याभ्यः कृनीयः कृनीयस्ताः ॥ ५ ॥ तदेतद्वृक्षा-
 भ्युक्तम् । विभक्त्यारथ इवामेह वसोर्विचयस्य राधसः सवित्तारं वृक्षसमिति त-
 देतत्सर्वमायुर्दीर्घमनन्तथ हि तद्यद्विदमाहुर्दीर्घं तऽआयुरस्तु सर्वमायुरिह्रात्येष ते
 लोक एतत्तेऽस्तिवाति हैवैतत् ॥ ६ ॥ पुत्र्यन्ती वाग्वदति । तदेतदेकशतविधेन वै-
 बानुष्यथ शतायुतपा वा य एवैकशतविधं विधसे यो वा शतं वर्षाणि जीवति
 स हैवैतदमृतमामोति तस्माद्ये चैतद्विद्विष्ये च न लोकया शतायुतेत्येवाहुस्तस्मादु ह
 न पुरायुषः स्वकामी मेषादलोक्यथ हैतऽउ वा लोकता यदहोरात्रापयर्धमासा
 मासा ऋतवः संवत्सरः ॥ ७ ॥ तद्येऽर्वाग्विधंशेषु वर्षेषु मयन्ति । अहोरात्रेषु
 ते लोकेषु सज्यन्तेऽथ ये परोविधंशेष्वर्वाक्चत्वारिधंशेष्वर्धमासेषु तेऽथ ये
 परश्चत्वारिधंशेष्वर्वाक्पटेषु मासेषु तेऽथ ये परा पष्टेऽर्वागशीतेष्वृतेषु तेऽथ ये
 परोऽशीतेष्वर्वाक्शतेषु संवत्सरे तेऽथ य एव शतं वर्षाणि यो वा भूयाथेति
 जीवति स हैवैतदमृतमामोति ॥ ८ ॥ बहुभिर्ह वै यज्ञैः । एकमहरेका
 राधर्मिता स य एवैकशतविधं विधसे यो वा शतं वर्षाणि जीवति स
 हैवैनदद्यातमामान्नोत्पेष वाऽष्टकशतविधं विधसे य एनथ संवत्सरं वि-
 भ्रति तस्मादेनथ संवत्सरभूतमेव चिन्वीतेत्याधिदेवतम् ॥ ९ ॥ अथाधियज्ञम् ।
 यानमूनकशतमुद्राहून्पुरुषान्मिमीते स विधैकशतविधः स चित्तिभिरेव सप्तविधः
 प्रहृतवस्वस्थितयोऽग्निरेव सप्तमी विधा ॥ १० ॥ सऽउ वाऽष्टकैकशतविधः ।

याः पञ्चाशत्प्रथमा इष्टका याश्चोत्तमास्तुः शतं विधा अथ या एतदन्तरेणैष्टका
 उपधीयन्ते तैवैकशततमी विधा ॥ ११ ॥ स उ एव यजुस्तेजाः । यजुरेकशतविधो
 ग्रानि पञ्चाशत्प्रथमाणि यजुर्थेपि ग्रानि चोत्तमाणि ताः शतं विधा अथ ग्रान्ये-
 तदन्तरेण यजुर्थेपि क्रियन्ते तैवैकशततमी विधेवमु सप्तविध एकशतविधो भवति
 स यः शतायुतायां कामो य एकशतविधे सप्तविधेन हव तमेवंविदाप्नोति ॥ १२ ॥
 एवं वाव सर्वे यताः । एकशत विधा आग्निहोत्रादग्निभर्जुभिः पटैरत्तरैः कर्माभिः
 सामभिः स यः शतायुतायां कामो य एकशतविधे यः सप्तविधे यज्ञेन यज्ञेन हव
 तमेवंविदाप्नोतीत्यु पुत्राधिपयज्ञम् ॥ १३ ॥ अथाध्यात्मम् । पञ्चमाश्रतुर्विधा अहङ्गु-
 लयो हे कङ्कुपी दोरथसफलकं चाक्षश्च तत्पञ्चविधं शतैरेषमिमांतीतराण्य-
 ज्ञानि ताः शतं विधा आर्त्तैवैकशततमी विधोक्तं सप्तविधुतायै ॥ १४ ॥ स उ
 ऽएव माणवेजाः । माणैकशतविधोऽन्वहृष्टेऽङ्गे द्विशतः सयः शतायुतायां कामो
 य एकशतविधे यः सप्तविधे यः सर्वेषु यज्ञेषु विद्यया हव तमेवंविदाप्नोति
 सर्वैर्हि यज्ञैरात्मनश्च सुम्यजे विदे ॥ १५ ॥ श्रीणि वाऽऽमानि । पञ्चविधानि ।
 संवत्सरोऽग्निः पुरुषस्तेषां पञ्च विधा अक्षं पानथ भोग्योऽनिरमृतं यंदव संवत्स-
 रेऽजं तद्वज्रं या आपस्तत्पानथ राश्रिरेव भीः श्रियाथ हैतद्राश्र्यथ सर्वाणि
 भूतानि संवत्सरेऽहङ्गोऽनिरादित्योऽमृतमित्यादिदेवतम् ॥ १६ ॥ अथाधिपयज्ञम् ।
 यदेवानावृन्तमुपधीयते तद्वज्रं या आपस्तत्पानं परिश्रित एव श्रीस्ताद्वि राश्रीणांश्च
 रूपं यजुष्मत्सो ज्योतिस्तद्वहनाथ रूपमग्निरमृतं तद्वयादित्यस्य रूपमित्युऽपुत्रा-
 धियज्ञम् ॥ १७ ॥ अथाध्यात्मम् । यदेव पुरुषेऽजं तद्वज्रं या आपस्तत्पानम्
 स्थीन्येव श्रीस्ताद्वि परिश्रिताथ रूपं मश्रुतानो ज्योतिस्ताद्वि यजुष्मतीनांश्च रूपं
 प्राणोऽमृतं तद्वहने रूपं प्राणोऽग्निः प्राणोऽमृतमित्यु वाऽऽमाहुः ॥ १८ ॥
 अन्नाद्वाऽऽमशनाया निर्वर्तते । पानात्पिपासा श्रियं पाप्मा ज्योतिपस्तमोऽमृत-
 म्प्राप्तिं ह वाऽऽमस्मादेतानि सर्वाणि वर्तन्तेऽप्य पुनर्मृत्युं जयति सर्वमायुरेति य
 एवं वेद तदेतदमृतमित्येवामुत्रोपासीतायुरेतीह माण इति हेतुऽऽव्यासते
 प्राणोऽग्निः प्राणोऽमृतमिति वदन्तो न तथा विद्यादध्वं वै तद्यत्माणस्तं ते वि-
 ध्याम्ययुपो न ध्वयादिति अपि यजुषाभ्युक्तं तस्मादेनदमृतमित्येवामुत्रोपासीतायुरे-
 तीह तथो ह सर्वमायुरेति ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [२. ६] द्वितीयोध्यायः
 ॥ [१२.] ॥ ॥

माणो गायत्री । चक्षुरुष्णिग्वागनुष्मनो बृहती ओत्रं पङ्क्तिर्व्यङ्मवायंऽमज्जननः
 माण एष त्रिषुवथ योऽयम्वारु माण एष जमती तानि वा एतानि सप्त छन्दा-
 षेति चतुरुत्तराण्यमनौ क्रियन्ते ॥ १ ॥ माणो गायत्रीति । तद्य एव माणस्य म-
 हिमा यद्दीर्घं तदेतत्सहस्रं माणस्यैवैतद्दीर्घं यद्वचस्य चिन्वतः माण उत्क्रामेत्त-
 एवैपोऽग्निर्न चीयेतैतेनैवास्य रूपेण सहस्रमेव गायत्रीः संचितो भवति ॥ २ ॥
 चक्षुरुष्णिगिति । तद्य एव चक्षुषो महिमा यद्दीर्घं तदेतत्सहस्रं चक्षुष एवैतद्दीर्घं
 यद्वचस्य चिन्वतश्चक्षुरुत्क्रामेत्त एवैपोऽग्निर्न चीयेतैतेनैवास्य रूपेण सहस्रमेव
 उष्णिहः संचितो भवति ॥ ३ ॥ वागनुष्ठिति । तद्य एव वाचो महिमा यद्दीर्घं
 तदेतत्सहस्रं वाच एवैतद्दीर्घं यद्वचस्य चिन्वतो वागुत्क्रामेत्त एवैपोऽग्निर्न चीये-
 तैतेनैवास्य रूपेण सहस्रमेवोऽनुष्ठुभः संचितो भवति ॥ ४ ॥ मनो बृहतीति । तद्य
 एव मनसो महिमा यद्दीर्घं तदेतत्सहस्रं मनस एवैतद्दीर्घं यद्वचस्य चिन्वतो मन
 उत्क्रामेत्त एवैपोऽग्निर्न चीयेतैतेनैवास्य रूपेण सहस्रमेव बृहतीः संचितो भवति
 ॥ ५ ॥ ओत्रं पङ्क्तिरिति । तद्य एव ओत्रस्य महिमा यद्दीर्घं तदेतत्सहस्रं ओ-
 त्रस्यैवैतद्दीर्घं यद्वचस्य चिन्वतः ओत्रपुत्क्रामेत्त एवैपोऽग्निर्न चीयेतैतेनैवास्य रू-
 पेण सहस्रमेव पङ्क्तिः संचितो भवति ॥ ६ ॥ व्यङ्मवायं मज्जननः माणः । एष
 त्रिषुविति तद्य एवैतस्य माणस्य महिमा यद्दीर्घं तदेतत्सहस्रमेतत्स्यैवैतत्माणस्य वृष्यं
 यद्वचस्य चिन्वत एष माण आलुभ्येत्त एवैपोऽग्निर्न चीयेतैतेनैवास्य रूपेण स-
 हस्रमेव त्रिषुभः संचितो भवति ॥ ७ ॥ अय योऽयम्वारु माणः । एष जगतीति
 तद्य एवैतस्य माणस्य महिमा यद्दीर्घं तदेतत्सहस्रमेतत्स्यैवैतत्माणस्य वीर्यं यद्वचस्य
 चिन्वत एष माण आलुभ्येत्त एवैपोऽग्निर्न चीयेतैतेनैवास्य रूपेण सहस्रमेव ज-
 गतीः संचितो भवति ॥ ८ ॥ तानि वाऽण्मानि । सप्त छन्दाषेति चतुरुत्तराण्य-
 न्योऽन्यस्मिन्प्रतिष्ठितानि सप्तमे पुरुषे माणा अन्योऽन्यस्मिन्प्रतिष्ठितास्तद्यावन्तमे-
 ष्विच्छन्दसां गणमन्त्राह छन्दसरज्जन्दसो हैनास्य सोऽनूक्तो भवति स्तुतो वा
 शस्तो बोपहितो वा ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [१. १] ॥ ॥

तदाहुः । किं छन्दः का देवताग्नेः शिर इति गायत्री छन्दोऽग्निर्देवता
 शिरः ॥ १ ॥ किं छन्दः का देवता ग्रीवा इत्युष्णिक्छन्दः सवित्ता देवता ग्रीवाः
 ॥ २ ॥ किं छन्दः का देवतानूकमिति बृहती छन्दो बृहस्पतिर्देवतानूकम् ॥ ३ ॥

किं छन्दः । का देवता पञ्चाविति वृहद्रथन्तरे छन्दो आवापृथिवी देवते पत्नी ॥ ४॥
 किं छन्दः । का देवता मध्यमिति त्रिष्टुप्छन्द इन्द्रो देवता मध्यम् ॥ ५ ॥ किं
 छन्दः । का देवता शोषी इति जुगनी छन्द आदित्या देवता शोषी ॥ ६ ॥ किं
 छन्दः । का देवता यस्मादिदं प्राणद्वेतः सिञ्च्यत इत्युति च्छन्दाश्छन्दः
 मजापतिर्देवता ॥ ७ ॥ किं छन्दः । का देवता योऽयमनाह्माण इति यज्ञायज्ञिर्देव
 छन्दो वैश्वानरो देवता ॥ ८ ॥ किं छन्दः । का देवतोरुऽस्त्यनुष्टुप्छन्दो विश्वे
 देवा देवतोरु ॥ ९ ॥ किं छन्दः । का देवताऽविन्ताविति पश्चिच्छन्दो मरुतो दे-
 वताऽविन्तो ॥ १० ॥ किं छन्दः । का देवता मतिष्ठे इति द्विपदा छन्दो विष्णु-
 र्देवता मतिष्ठे ॥ ११ ॥ किं छन्दः । का देवता प्राणा इति च्छन्दाश्छन्दो
 वायुर्देवता प्राणाः ॥ १२ ॥ किं छन्दः । का देवतोनातिरिक्तानीति न्यूनाक्षरा
 छन्द आपो देवतोनातिरिक्तानि संपातमविष्टैवैतन्मयो देवता देवता एतमात्मानम-
 भिसम्भवति न इत्रान्या लोपयतापाऽआशीरस्ति ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥
 [१. २.] ॥

धीरो ह शतपर्णेयः । महाशालं जावालमुपोत्ससाद तथै होवाच किं मा
 विद्वानुपोदसद इत्यग्निं वेदेति कृमग्निं वेत्येति वाचमिति यस्तमग्निं वेद किं
 स भवतीति वाग्मी भवतीति होवाच नैनं वाग्महातीति ॥ १ ॥ वेत्याग्निमिति
 होवाच । किमेव मा विद्वानुपोदसद इत्यग्निं वेदेति कृमग्निं वेत्येति चक्षुनिति
 यस्तमग्निं वेद किं स भवतीति चक्षुष्यान्भवतीति होवाच नैनं चक्षुर्जहातीति ॥ २ ॥
 वेत्याग्निमिति होवाच । किमेव मा विद्वानुपोदसद इत्यग्निं वेदेति कृमग्निं वेत्येति
 मून इति यस्तमग्निं वेद किं स भवतीति मनस्वी भवतीति होवाच नैनं मनो
 जहातीति ॥ ३ ॥ वेत्याग्निमिति होवाच । किमेव मा विद्वानुपोदसद इत्यग्निं
 वेदेति कृमग्निं वेत्येति श्रोत्रमिति यस्तमग्निं वेद किं स भवतीति श्रोत्रवान्भव-
 तीति होवाच नैनं श्रोत्रं जहातीति ॥ ४ ॥ वेत्याग्निमिति होवाच । किमेव
 मा विद्वानुपोदसद इत्यग्निं वेदेति कृमग्निं वेत्येति य एतत्सर्वमग्निस्तुं वेदेति त-
 स्मिन्होऽश्वावरुहोऽहोपीहि भोस्तमग्निमिति ॥ ५ ॥ स होवाच । प्राणो वाच
 सोऽग्निर्नृदा वै पुरुषः स्वपिति प्राणं तर्हि वागप्येति प्राणं चक्षुः प्राणं मनः
 प्राणं श्रोत्रं यन्त्रा भवन्त्येते प्राणादेवाधि पुनर्जायन्त इत्यध्यात्मम् ॥ ६ ॥

अथाभिदेवतम् । या वै सा वागग्निरेव स यच्चत्तुरसौ स आदित्यो गत्तन्म एष
 स चन्द्रमा यत्तच्छ्रोत्रं दिश एव तदथ यः स प्राणोऽयमेव स वायुर्योऽयं प्रवते ॥७॥
 यदा वाऽअग्निरनुमच्छति । वायुं तर्ह्यनुद्धाति तस्मादेनमुदवासीदित्याहुर्वायुं
 यन्नुद्धाति यदादित्योऽस्तपेति वायुं तर्हि प्रविशति वायु चन्द्रमा वायौ दिशः प्र-
 तिष्ठिता वायोरेवाधि पुनर्जायन्ते स यदेवं विदस्मान्लोकास्मैति वाचैवाग्निमन्वेति
 चक्षुषादित्यं मनसा चन्द्रं श्रोत्रेण दिशः प्राणेन वायुं स एतन्मय एव भूत्वा
 तासां देवतानां यां यां कामयते सा भूरेत्यति ॥८॥ आग्रयणम् ॥९॥ [१.१.]

श्वेतकेतुर्ह्यरण्यः । यच्च्यमाण आस तथैव पिनोवाच कानृत्विजोऽ-
 वृथा इति स होवाचायं न्वेव मे वैरवावसव्यो होतेति तथैव पप्रच्छ वेत्थ ब्रा-
 ह्मण वैश्वारसव्यः ॥१॥ चत्वारि महान्ती ३ इति । वेद भो ३ इति होवाच वेत्थ चत्वारि
 महतां महान्ती ३ इति वेद भो ३ इति होवाच वेत्थ चत्वारि व्रतानी ३ इति वेद भो ३
 इति होवाच वेत्थ चत्वारि व्रतानां व्रतानी ३ इति वेद भो ३ इति होवाच वेत्थ
 चत्वारि कयानी ३ इति वेद भो ३ इति होवाच वेत्थ चत्वारि कयानां कयानी ३ इति
 वेद भो ३ इति होवाच वेत्थ चतुरोऽर्का ३ इति वेद भो ३ इति होवाच वेत्थ चतु-
 रोऽर्काणामर्का ३ इति वेद भो ३ इति होवाच ॥ २ ॥ वेत्थार्कमिति । अथ वै नो
 भवान्वक्ष्यतीति वेत्थार्कपणोऽइत्यथ वै नो भवान्वक्ष्यतीति वेत्थार्कपुण्येऽइत्यथ वै
 नो भवान्वक्ष्यतीति वेत्थार्ककोशपावित्यथ वै नो भवान्वक्ष्यतीति वेत्थार्कसमुद्रावि-
 त्यथ वै नो भवान्वक्ष्यतीति वेत्थार्कयाना इत्यथ वै नो भवान्वक्ष्यतीति वेत्थार्क-
 णीलाभित्यथ वै नो भवान्वक्ष्यतीति वेत्थार्कमूलमित्यथ वै नो भवान्वक्ष्यतीति
 ॥ ३ ॥ स इ वै यत्तद्वाच । वेत्थ चत्वारि महान्ति वेत्थ चत्वारि महतां महा-
 न्तीत्यग्निर्महास्तस्य महतो महदोषधयश्च वनस्पतयश्च तदस्यान्नं चाप्युर्धास्तस्य
 महतो महदापस्तद्वयस्यान्नमादित्यो महास्तस्य महतो महच्चन्द्रमास्तद्वयस्यान्नं पुरु-
 षो महास्तस्य महतो महत्पशवस्तद्वयस्यान्नमेतान्येव चत्वारि महान्तेतानि चत्वारि
 महतां महान्तेतान्येव चत्वारि व्रतान्येतानि चत्वारि व्रतानां व्रतान्येतान्येव चत्वा-
 रि कयान्येतानि चत्वारि कयानां कयान्येतद्वयं चत्वारोऽर्का एते चत्वारोऽर्काणां
 मर्काः ॥ ४ ॥ अथ इ वै यत्तद्वाच । वेत्थार्कमिति पुरुषं इव तद्वाच । वे-
 त्थार्कपणोऽइति कूर्मा इव तद्वाच वेत्थार्कपुण्येऽइत्याक्षिणी इव तद्वाच वेत्थार्क-

कोश्यादिति ज्ञासिके हेव तदुवाच वेत्यार्कसमुद्भाविष्योष्ठी हेव तदुवाच वेत्यार्क-
 धाना इति दन्तान्हेव तदुवाच वेत्यार्काष्ठीलागिति जिह्वाथ हेव तदुवाच वेत्यार्क-
 मूलमित्यन्तथ हेव तदुवाच स एषोऽग्निरर्को यत्पुरुषः ॥ यो हेतमेवमग्निमर्क-
 पुरुषमुवास्तेऽयमहमग्निरर्कोऽस्मोति विद्यया हेवात्स्य आत्वन्नग्निरर्कश्चितो भवति
 ॥ ५॥ आक्षणम् ॥ ६ ॥ [३. ४] ॥

अयं चायं यजुर्योऽपं पृथगे । एष हि यज्ञेवेदथ सर्वं जनयत्येतं यन्तामिदमनु
 प्रजायते तस्मादुवाच यजुः ॥ १ ॥ एषमेवाकाशो जूः । यदिदमनुरिक्षमेतथ ह्या-
 काशमनु ज्वने तदेतद्यजुर्वायुश्चान्तरिक्षं च यच्च जूश्च तस्माद्यजुरेष एव यदेप-
 शेति तदेतद्यजुश्चक्षसाधुचोः प्रतिष्ठितमक्षसामे बहत्तस्मात्समानैरेवाध्वयुग्मैः कर्म-
 करोत्यन्यान्पन्यानि स्तुतश्चापि भवन्ति यथा पूर्वाभ्याथ स्यन्त्यापराभ्यां धावु-
 येचावृक्तवत् ॥ २ ॥ अग्निरैव पुरः । अग्निथ द्विपुरस्कृत्येमाः प्रजाउपासतऽ आदित्य
 एव चरणं यदा इवैष उदेत्येदथ सर्वं चरति तदेतद्यजुः सपुश्चरणमधिदेवतम्
 ॥ ३ ॥ अधाभ्यात्मम् । माण एव यजुः माणो हि यज्ञेवेदथ सर्वं जनयति माणं यन्तामिद-
 मनु प्रजायते तस्मात्पाण एव यजुः ॥ ४ ॥ अयमेवाकाशो जूः । योऽयमनुरास्मकाश
 एतथ ह्याकाशमनु ज्वने तदेतद्यजुः माणश्चाकाशश्च यच्च जूश्च तस्माद्यजुः माण
 एव यत्पाणो इति ॥ ५ ॥ शतम् ५४०० ॥ अक्षमेव यजुः । अक्षेन हि जाय-
 तेऽक्षेन ज्वने तदेतद्यजुरक्षं प्रतिष्ठितमन्नं बहति तस्मात्समानऽपच प्राणेऽन्यदन्त्य-
 क्षन्तं धीयते ॥ ६ ॥ मन एव पुरः । मनो हि प्रथमं प्राणानां चतुरेव चरणं
 चक्षुषा ह्यप्रमात्मा चरति तदेतद्यजुः सपुश्चरणमधिदेवतं चाध्यात्मं च प्रतिष्ठि-
 तथ स योहेतुदेवं यजुः सपुश्चरणमधिदेवतं चाध्यात्मं च प्रतिष्ठितं वेद ॥ ७ ॥
 अरिष्टो हेवानर्तः । स्वस्ति यद्वस्पोऽवमरनुते स्वानाथ भ्रेष्ठः पुरपता भवत्यन्नाशो-
 ऽधिपतिर्य एव वेद ॥ ८ ॥ य उ हैरिदिथ । स्वेपु प्रतिप्रतिर्बुधूषति न हैवालं
 प्रार्येभ्यो भवत्यय य एवैनमतुमनति यो वै तमनु भार्यान्बुधूषति स हैवालं प्रा-
 र्येभ्यो भवति ॥ ९ ॥ तदेतज्ज्येष्ठं ब्रह्म । न ह्येनस्पात्किं चन ज्यायोऽस्ति ज्येष्ठो
 इ वे अष्टुः स्वानां भवति य एव वेद ॥ १० ॥ तदेतद्वृद्धापूर्वमपरवत् । स यो
 हेतुदेव वृद्धापूर्वमपरवत् न हास्मात्कृश्नश्चेयान्तसमानपु भवति श्रेयाथेमः-
 श्रेयाथेसो हेवास्मादपरुरुषा जायन्ते तस्माद्योऽस्माज्ज्यायान्तस्याद्विशोऽस्मात्पूर्वा

इत्युपासीत तथा हनं न दिनस्ति ॥ ११ ॥ तस्य वाऽएतस्य यजुषः । रस
 एवोपनिपत्तस्याद्यावन्मात्रेण यजुषाध्वर्युर्ग्रहं गृह्णाति स जमे स्तुतशस्त्रेऽथनुविभव-
 वत्पुत्रे स्तुतशस्त्रेऽथनुव्यरनुत तस्याद्यावन्मात्र-इवान्नस्य रसः सर्वमन्नमवाति स-
 र्वमन्नमनुव्योति ॥ १२ ॥ तृप्तिरवास्य गतिः । तस्माद्यदन्नस्य तृप्यत्यथ स
 गन्त-इव मन्यतऽद्यानन्त एवास्य विद्वान्मात्मानन्दात्मानो हव सर्वे देवाः सा
 हैवैव देवानामद्याविद्या स इ स न मनुष्यो य एवंविदेवानां हव ॥ एकः ॥ १३ ॥
 एतद्ध स्म वै तद्विद्वान्प्रियव्रतो सौहेपायन आह । वायुं व्रान्तमानन्दस्तऽध्यात्मेनो
 वा घ्राहीतो वेति स इ स्म त्वैव वाति तस्याद्यां देवेष्वाशिपमिच्छेदेतेनैवोपतिष्ठे-
 तानन्दो व आत्मासौ मे कामः स मे सपृथ्यतामेति मध्ये हैवास्यै स काम अ-
 ध्यते यत्कामो भवत्येतां ह वै तृप्तिमेतां गतिमेतमानन्दमेतमात्मानयमिसम्भ-
 वति य एवं वेद ॥ १४ ॥ तदेतद्यजुरुपांश्च श्वनिरुक्तम् । प्राणो वै यजुरुपांश्च
 श्वायतनो वै माणस्तथ एनं निर्धुवन्तं व्याह्निरुक्तां देवतां निरवोचत्माण एनञ्च
 हास्पतीति तथा हैव स्यान् ॥ १५ ॥ तस्य इ यो निरुक्तमाविर्भावं वेद । आ-
 विर्भवति कीर्त्या यशसापांश्च यजुषाध्वर्युर्ग्रहं गृह्णाति गृहीतः भन्त आविर्भव-
 स्युषा शु यजुषाग्निं चिनोति चितः मंचित आविर्भवत्पुषांश्च यजुषा हवि-
 र्निर्वपति श्रुतं निष्ठितमाविर्भवत्येवं यत्किं चोपांश्च करोति कृतं निष्ठितमावि-
 र्भवति तस्य इ य एतमेवं निरुक्तमाविर्भानं वेदाविर्भवति कीर्त्या यशसा ब्रह्मव-
 र्चसेन क्षिप्रऽउ हैवावेदं गृह्णाति स इ यज्ञमेव भवति यजुषेनमाचक्षते ॥ १६ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [४. ५.] ॥ तृतीयोऽध्यायः ॥ [६१.] ॥

प्रज्ञापति विद्यस्तम् । यत्र देवाः समस्कुर्वन्तमुखायां योनौ रेतो भूतमसिञ्च-
 न्योनिर्वाऽउखा तस्माऽएतत्सत्तरेऽन्नं समस्कुर्वन्त्योऽयमग्निश्चितस्तदात्मना प-
 र्यधुस्तदात्मना परिहितमात्मैवाभवत्तस्मादन्नमात्मना परिहितमात्मैव भवति ॥ १ ॥
 तथैवैतन्नमानः । आत्मानमुखायां योनौ रेतो भूतं सिञ्चति योनिर्वाऽउखा त-
 स्माऽएतत्सत्तरेऽन्नं संस्करोति योऽयमग्निश्चितस्तदात्मना परिदधाति तदा-
 त्मना परिहितमात्मैव भवति तस्मादन्नमात्मना परिहितमात्मैव भवति ॥ २ ॥ तं नि-
 दधानि । योपादिति बौगिति आऽएष पाद्वितीदं पृथ्चिदिकम्भं कृत्वास्माऽपि-
 दधात्यात्ममंभितं यदु वाऽध्यात्संभितमन्नं तदवति तन्न दिनस्ति यजुषो दिनस्ति

कृत्वास्माऽऽपिदधात्पात्मसमितं यद्वाऽऽत्मात्मसमितमन्नं तदवति तन्न हिनीस्ति य-
 द्भूयो हिनीस्ति तद्यत्कनीयो न तदवति ॥१४॥ स एष एवार्कः । योऽयमग्नि-
 रिवतस्तस्यैतदन्नं क्येमेव पढावतीयो महस्तदर्थं यजुष्ट एष एव महस्तस्यैतद-
 न्नं व्रतं तन्महाव्रतं सामत एष उऽएवोक्तदन्नं यं तदुक्तमृक्तस्तदेतदेकं ॥
 त्रेधा रव्यायते ॥१५॥ स एष संवत्सरः प्रजापातिरग्निः । तस्यार्धमेव सवित्राय-
 र्धं वैश्वकर्मणान्पृष्टावेवास्य कला सवित्रायष्टौ वैश्वकर्मणान्पृथ यदंतदन्तरे-
 या कर्म क्रियते स एव सप्तदशः प्रजापातिर्यो वै कला मनुष्याणामक्षरं तदेवानाम्
 ॥ १६ ॥ तद्वै लोमेति द्वेऽक्षरे । त्वगिति द्वेऽक्षरमिति द्वेभेद इति द्वे मां स-
 मीति द्वे स्नावेति द्वेऽथस्थीति द्वे मज्जेति द्वेताः षोडश कला अथ य एतदन्तरे-
 या प्राणः संचरति स एव सप्तदशः प्रजापतिः ॥१७॥ तस्माऽएतस्मै प्राणाय । एताः
 षोडश कला अन्नमभिहरन्ति ता यदुनभिर्हृतं त्रिषन्तेऽयंता एव जग्ध्वोत्क्रामति
 तस्मादु हैतद्विशिष्यतस्तुप्रमिव भवति प्राणैरयमानस्य तस्मादु हैतदुपतापी
 कृश- इव भवति आर्यहिं जगो भवति ॥ १८ ॥ तस्माऽएतस्मै सप्तदशाव प्रजाप-
 तये । एतत्सप्तदशमन्नं ममस्कुर्वन् एष सौम्योऽध्वरोऽयं या अस्य ताः षो-
 डश कला एते ते षोडशऽस्तिजस्तस्मान्न सप्तदशमृत्विजं कुर्वन् नेदतिरेचया-
 नात्यथ य एवात्र उमो या आहुतयो हूयन्ते तदेव सप्तदशमन्नम् ॥ १९ ॥
 ते यद्वा स्तुवते यदानुशंसति । अथास्मिन्नेतं वषट्कृते जुहोति वौगिति
 वाऽएष पदिर्नादं पदविधमन्नं कृत्वास्माऽऽपिदधात्पात्मसमितं यद्वाऽऽ-
 त्मात्मसमितमन्नं तदवति तन्न हिनीस्ति यद्भूयो हिनीस्ति तद्यत्कनीयो न तदवति
 ॥ २० ॥ स एष एवार्कः । योऽयमग्निश्चितस्तस्यैतदन्नं क्येमेव सौम्योऽध्वर-
 स्तदर्थं यजुष्ट एष एव महस्तस्यैतदन्नं व्रतं तन्महाव्रतं सामत एष उऽ ए-
 वोक्तस्तस्यैतदन्नं यं तदुक्तमृक्तस्तदेतदेकं स त्रेधा रव्यायते ॥ एतेनान्नेन सहो-
 र्धं वृद्धक्रामस यः स वृद्धक्रामदसौ स आदित्योऽयं येन तेनान्नेन सहोद्धक्राम-
 देव स चन्द्रमाः ॥ २१ ॥ स एष एवार्कः य एष तपति । तस्यैतदन्नं क्येमेव
 चन्द्रमास्तुर्वर्धं यजुष्ट एष एव महस्तस्यैतदन्नं व्रतं तन्महाव्रतं सामत एष उऽ-
 एवोक्तस्तस्यैतदन्नं यं तदुक्तमृक्तस्तदेतदेकं स त्रेधा रव्यायतेऽहत्याधदेवतम् ॥२२॥
 अथाध्यात्मम् । प्राणो वाऽअर्कस्तस्यान्नमेव क्यं तदर्थं यजुष्टः प्राण एव
 महस्तस्यान्नमेव व्रतं तन्महाव्रतं सामतः प्राण उऽएवोक्तस्तस्यान्नमेव

यं तदुक्तमुक्तमदेतदुक्तं स त्रेधा ख्यायते स एष एवैषोऽधिदेवतमयमध्यात्मम्
॥२३॥ प्रासणम् ॥७॥ [४.१.] द्वितीयः प्रपाठकः ॥ कण्टिकासंख्या ॥ १.०९॥

संवत्सरो वै प्रजापतिरग्निः । सोमो यना चन्द्रमाः स इ स्वयमेवात्मानं शोचे
यज्ञवचसे राजस्तम्बायनाय यावन्ति वावमेव्योतीर्थापि तावत्यो यऽष्टका इति ॥१॥
तस्य वाऽऽष्टस्य संवत्सरस्य प्रजापतेः । सप्त च शतानि विधिशतिश्चादोरात्राणि
व्योतीर्थापि ता ऋष्टकाः पष्टिश्च त्रीणि च शतानि परिश्रितः पष्टिश्च त्रीणि च
शतानि यजुष्मत्सुः सोम्यथै सवत्सरः प्रजापतिः सर्वाणि भूतानि ससृजे यच्च
माणि यचाग्राणमुध्वान्दवमनुष्यान्तसु सर्वाणि भूतानि सृष्ट्वा रिरिचान्-इव मेने
समृम्योर्विभयौ चकार ॥२॥ स हेजो चक्रे । कथं न्वहमिमानि सर्वाणि भूतानि
पुनरात्मजावपेय पुनरात्मन्दर्षीष कथं न्वहमेवैषाथै सर्वेषां भूतानां पुनरात्मा स्या-
मिति ॥३॥ स द्वेधात्मानं व्यौदत् । पष्टिश्च त्रीणि च शतान्यन्यतरस्यैष्टका
अभवन्नेवमन्यतरस्य स नु व्याप्नोत् ॥४॥ त्रीणात्मनोऽकुरुत् । तिस्रस्तिस्रोऽशीत्य
एकैकस्यैष्टका अभवन्त्य नैव व्याप्नोत् ॥५॥ चतुर आत्मनोऽकुरुत् । अशीतिशते-
ष्टकान्तं नैव व्याप्नोत् ॥ ६ ॥ पञ्चात्मनोऽकुरुत् । चतुश्चत्वारिंशदष्ट शतमे-
कैकस्यैष्टका अभवन्त्य नैव व्याप्नोत् ॥ ७ ॥ षडात्मनोऽकुरुत् । विंश-
शतिशतेष्टकान्तं नैव व्याप्नोन्त्य सप्तधा व्यभवत् ॥ ८ ॥ अष्टावात्मनोऽकुरुत् ।
नवतीष्टकान्तं नैव व्याप्नोत् ॥ ९ ॥ नवात्मनोऽकुरुत् । अशीतीष्टकान्तं नैव व्या-
प्नोत् ॥ १० ॥ दशात्मनोऽकुरुत् । द्वादशतीष्टकान्तं नैव व्याप्नोन्त्यैकादशधा व्य-
भवत् ॥ ११ ॥ द्वादशात्मनोऽकुरुत् । पृष्टीष्टकान्तं नैव व्याप्नोन्त्य त्रयोदशधा
व्यभवन्त्य चतुर्दशधा ॥ १२ ॥ पञ्चदशात्मनोऽकुरुत् । अष्टाचत्वारिंशदष्टिका-
न्तं नैव व्याप्नोत् ॥ १३ ॥ षोडशात्मनोऽकुरुत् । पञ्चचत्वारिंशदष्टिका-
न्तं नैव व्याप्नोन्त्य सप्तदशधा व्यभवत् ॥ १४ ॥ अष्टादशात्मनोऽकुरुत् । चत्वारि-
ंशदष्टिका-न्तं नैव व्याप्नोन्त्यैकान्न-विंशतिधा व्यभवत् ॥ १५ ॥ विंश-
शतिमात्मनोऽकुरुत् । पञ्चविंशदष्टिका-न्तं नैव व्याप्नोन्त्यैकविंशतिधा व्यभव-
न्त्य द्वाविंशतिधा न त्रयोविंशतिधा ॥ १६ ॥ चतुर्विंशतिमात्मनोऽकुरुत् ।
त्रिंशदष्टिका-न्तं त्रिंशतिष्वचदशे व्यहे तस्यत्पञ्चदशे व्यहेऽतिष्ठत् तस्मात्प-
ञ्चदशार्धमासस्य रूपेण पञ्चदशापचीयमासस्य ॥ १७ ॥ अथ यच्चतुर्विंश-

शतिनात्मनोऽकुरुत । तस्माच्चतुर्विधं शतस्यर्चमासः संवत्सरः स एतच्चतुर्विधं श-
 त्वा त्रिंशद्दिष्टकैरात्मभिर्न व्यभवत्त पञ्चदशान्हो रूपायपश्यदात्मनस्त-
 न्हो मुहूर्तलोकम्पृणाः पञ्चदशैव रात्रेस्तु न्युह आगन्ते तस्मान्मुहूर्ता अथ
 यत्तुद्राः सन्त इमाँल्लोकानापुरयन्ति तस्मात्लोकम्पृणाः ॥ १८ ॥ एष वाऽहदध
 सर्वं पचति । अहोरात्रैरर्घमासैर्मासैश्चतुभिः संवत्सरेण तदमुना पक्रम्यं पचति
 पक्वस्य पक्वेति इ स्मार भारद्वाजोऽग्निममुना हि पक्वमयं पचतीति ॥ १९ ॥
 तानि संवत्सरे । दश च सहस्राण्यष्टौ च शतानि समपचन्त सोऽप्रातिष्ठत दशमु
 च सहस्रेष्वष्टासु च शतेषु ॥ २० ॥ अथ सर्वाणि भूतानि पुर्यक्तव । स अय्या-
 मेव विद्यायाध सर्वाणि भूतान्यपश्यदत्र हि सर्वेषां जन्दसामात्मा सर्वेषाध स्तो-
 मानाध सर्वेषां प्राणानाध सर्वेषां देवानामेतन्वाऽअस्त्येतद्वचमृतं यद्वचमृतं तद्वच-
 स्त्येतदु तद्यन्मर्त्यम् ॥ २१ ॥ स ऐक्षत मजापतिः । अय्यां वाव विद्यायाध स-
 र्वाणि भूतानि हन्त त्रीमेव विद्यामात्मानमभिसंस्करवाऽहति ॥ २२ ॥ स ऋचो
 व्यौहव । द्वादश वृहतीसहस्राण्येतत्तस्यो ऽर्च्यो याः मजापतिसृष्टास्तास्त्रिधिश-
 त्तमे व्यूहे पङ्क्तिर्वतिष्ठन्त ता एतिश्रश्चत्तमे व्यूहेऽतिष्ठन्त तस्मात्त्रिधिशन्मासस्य
 रात्रयोऽथ यराङ्कं युतस्मात्पाङ्कः मजापतिस्ता अष्टाशतध शतानि पङ्क्तयोऽभवन् ॥ २३ ॥
 अथेतरो वेदौ व्यौहव । द्वादशैव वृहतीसहस्राण्यष्टौ यजुषां चत्वारि सामामेतावद्वै-
 तयोर्द्वयोर्मेमजापतिसृष्टं तौ त्रिधिशत्तमे व्यूहे पङ्क्तिर्वतिष्ठेतां तौ एतिश्रश्चत्तमे व्यू-
 हेऽतिष्ठेतां तस्मात्त्रि शन्मासस्य रात्रयोऽथ युतं ऋचं तस्मात्पाङ्कः मजापतिस्ता अष्टा-
 शतमेव शतानि पङ्क्तयोऽभवन् ॥ २४ ॥ ते सर्वे त्रयो वेदाः । दश च सहस्राण्य-
 ष्टौ च शतान्यशीतोनामभन्त मुहूर्तेन-मुहूर्तेनाशीतिमात्रेण मुहूर्तेन-मुहूर्तेनाशीतिः
 समपचत् ॥ २५ ॥ स एषु त्रिषु लोकेष्व्यायाम् । धोनी ऐनो भूतमात्मानमसिञ्च-
 च्छन्दोमयध स्तोममयं प्राणमयं देवतामयं तस्यार्धमासे प्रथम आत्मा समास्क्रियत
 दधीयसि परो दधीयसि परः संवत्सरुऽएव सर्वः कृत्स्नः समास्क्रियत ॥ २६ ॥
 तद्यत्परिधितमुपाधत्त । द्वात्रिमुपाधत्त तदनु पञ्चदश मुहूर्तान्मुहूर्ताननु पञ्चदशा-
 शीतीरथ यद्यनुपतीमुपाधत्त तदहर्कपाधत्त तदनु पञ्चदश मुहूर्तान्मुहूर्ताननु पञ्चद-
 शाशीतीरेवमेतां त्रयीं विद्यामात्मन्नावपतात्पन्नकुरुत सोऽत्रैव सर्वेषां भूतानामात्मा-
 भवच्छन्दोमय स्तोममयः प्राणमयो देवतामयः स एतन्मय एव भूत्वोर्ध्व उदक्रामत्य
 यः स उदक्रामदेष्ट स चन्द्रमाः ॥ २७ ॥ तस्यैषा मतिष्ठा । य एष तपत्येतस्मा-

देवाध्यचीयतेतस्मिन्नाध्यचीयतात्मन एवैनं तन्निरपिमितात्मनः प्राजनयत् ॥२८॥
 ॥ यदाग्निं चेध्यमाणो दीक्षते । यथैव तत्प्रजापतिरेषु त्रिषु लोकेषु स्वायां योनौ
 रेतो भूतमात्मानमसिञ्चदेवमेवैष एतदात्मानमस्वायां योनौ रेतो भूतं सिञ्चति
 छन्दोमयं स्तोममयं प्राणमयं देवतामयं तस्यार्थमासे प्रथम आत्मा संस्क्रियते इ-
 बीयास एरो इबीयासि परः संवत्सरश्च सर्वः कृत्स्नः संस्क्रियते ॥ २९ ॥ तद्य-
 स्परिधितपुपधत्ते । तद्यस्त्रिपुपधत्ते तदनु पञ्चदश मुहूर्तान्मुहूर्ताननु पञ्चदशाशीती-
 द्य यद्यनुष्मतीपुपधत्ते तद्वह्नीपधत्ते तदनु पञ्चदशमुहूर्तान्मुहूर्ताननु पञ्चदशाशीती-
 रेवमेतां त्रयीं विद्याःमात्मप्रापयतःआत्ममुक्तते सोऽत्रैव सर्वेषां भूतानामात्मा भवति
 छन्दोमयः स्तोममयः प्राणमयो देवतामयः स एतन्मय एव भूत्वोर्ध्वं वृत्क्रामति ॥ ३० ॥
 तस्यैषा प्रतिष्ठा । य एष तपयेत्तस्माद्देवाधिचीयतःएतस्मिन्नाधिचीयतःआत्मन एव
 चैनं तन्नितीतःआत्मनः प्राजनयति स यदैवंविदस्मान्नलोकात्सैत्ययैतमेवात्मानम-
 भितस्त्ववाति छन्दोमयं स्तोममयं प्राणमयं देवतामयं स एतन्मय एव भूत्वोर्ध्व-
 वृत्क्रामति य एवं विद्वानेवैतर्ह्यं कुरुते यो वैतदेवं वेद ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणम् ॥३॥
 [४. २] ॥ ॥

एष वे मृत्युर्देवसंवत्सरः । एष हि मर्त्यानामहोरात्राभ्यामायुः क्षिप्तोऽस्यथ म्रि-
 यन्ते तस्मादेष एव मृत्युः ॥ यो हैतं मृत्युं संवत्सरं वेद न हास्यैष पुनः जर-
 सोऽहोरात्राभ्यामायुः क्षिणोति सर्वं हैवायुरेति ॥ १ ॥ एष वऽएवान्तकः ।
 एष हि मर्त्यानामहोरात्राभ्यामायुषोऽन्तं मृच्छत्यथ म्रियन्ते तस्मादेष एवान्तकः
 ॥ यो हैतमुन्तकं मृत्युं संवत्सरं वेद न हास्यैष पुनः जरसोऽहोरा-
 त्राभ्यामायुषोऽन्तं मृच्छति सर्वं हैवायुरेति ॥ २ ॥ ते देवाः । एतस्मादन्त-
 कान्मृत्योः संवत्सरात्प्रजापतोर्विभ्यांचकुर्यद्वै नोऽयमहोरात्राभ्यामायुषोऽन्तं
 न मृच्छेदिति ॥ ३ ॥ तऽएतान्यवक्रतुर्वृत्तेनिरः । अग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ चातु-
 र्मास्यानि पशुयन्ध्रं सौम्यमध्वरं तऽएतैर्ब्रह्मकतुर्भिर्यजमानानामृतत्वमानशिरे ॥ ४ ॥
 वे ह्राप्यसिन्तं चिकियरे । तेऽपरिमिता एव परिधित उपदधुरपरिमिता यजुष्मती-
 ऽपरिमिता लोकमृणा यथेदमप्येतर्ह्येकऽउपदधतीति देवा अकुरुष्विति ते ह नै-
 वामृतत्वमानशिरे ॥ ५ ॥ तेऽर्चन्तः आभ्यन्तश्चेहः । अमृतत्वमवहृत्समानास्तान्ह
 मजापतिस्वाच न वै मे सर्वाणि रूपाण्युपपत्त्याति वैव रेचयथ न वाभ्यापयथ

तस्मान्नामृता भवेति ॥ ६ ॥ ते होचुः । तेभ्यो वै नस्त्ययेव तद्धृदि यथा ते सर्वा-
 णि रूपाण्युपपद्यतेति ॥ ७ ॥ स होवाच । पष्टिं च त्रीणि च शतानि परिधित
 उपपद्य पष्टिं च त्रीणि च शतानि यजुष्मतीरुधि पृथ्विंशतम्यतोऽकम्पृणा दश
 च सप्तस्राण्यष्टौ च शतान्युपपद्यता ये सर्वाणि रूपाण्युपपदास्यथाथामृता भवि-
 ष्यथेति ते ॥ तथा देवा उपपद्यस्ततो देवा अमृता आमुः ॥ ८ ॥ स मृत्युर्दे-
 वानवधीत् । इत्येव सर्वे मनुष्या अमृता भविष्यन्त्यथ को मृतं भागो भविष्य-
 तीति ते होचुर्नातोऽपरः कञ्चन सहशरीरेणामृतोऽसद्यदेव त्वमेतं भागं हरासाऽ-
 अथ चपावृत्प शरीरेणामृतोऽस्योऽमृतोऽसद्विद्यया वा कर्मणा वेति यद्वै तद्व्यूव-
 निवद्यया वा कर्मणा वेत्येतां द्वै स विद्या यदग्निरेतद् द्वै तत्कर्म यदग्निः ॥ ९ ॥
 ते ऽऽप्तमेतद्विदुः । ये वैतत्कर्म कुर्वन्ते मृत्वा पुनः सम्भवन्ति ते सम्भवन्त एवा-
 मृतत्वमभिसम्भवन्त्यथ ऽऽप्तं न विदुर्ये वैतत्कर्म न कुर्वन्ते मृत्वा पुनः सम्भव-
 न्ति तदऽप्तस्यैवात्तं पुनः पुनर्भवन्ति ॥ १० ॥ स यदग्निं चिनुते । एतमेव तदन्त-
 र्कं मृत्युं संवत्सरं मज्जापतिमग्निमाप्नोति यं देवा आप्नुवन्नेतमुपपद्ये यं नैवमवो
 देवा उपपद्यत ॥ ११ ॥ परिधिः त्रिरेवास्य रात्रीरामोति । यजुष्मतीभिरुहान्यर्ष-
 षासान्मासान् तूँळोऽकम्पृणाभिर्मुहूर्तान् ॥ १२ ॥ तस्याः परिधितः । रात्रिलोकास्ता
 रात्रीणामेव मासिः क्रियन्ते रात्रीणां प्रतिमा ताः पष्टिश्च त्रीणि च शतानि
 भवन्ति पष्टिश्च द्वै त्रीणि च शतानि संवत्सरस्य रात्रयस्तासामेकविंशतिः
 गार्हपत्ये परिधयति ब्राह्म्यां नाशीति धिष्येषु द्वेऽणकपट्टे शतेऽन्नाहवतीये ॥ १३ ॥
 अथ यजुष्मत्यः । दर्भस्तम्बो लोकेष्टकाः पुष्करपर्ण्यश्च रुमपुरुषां कुक्षौ स्वपमा-
 तृष्णा दूर्वेष्टका द्वियजू रेतः मिंक्षौ विश्वज्योतिर्भूतज्येऽन्नापादा कूर्मे उलूखलमु-
 सलेऽवत्वा पञ्च पशुशीर्षाणि पञ्चदशाप्रसाः पञ्च छन्दस्याः पञ्चाशत्प्राण-
 भूतस्ता ब्राह्म्यां न शतं प्रथमा चितिः ॥ १४ ॥ अथ द्वितीया । पञ्चाश्विन्यो द्वे-
 ऽक्षतज्ये पञ्च वैश्वदेव्यः पञ्च प्राणभूतः पञ्चाप्रसा एकयानविंशतिर्वयस्यास्ता
 एकचत्वारिंशद्वितीया चितिः ॥ १५ ॥ अथ तृतीया । स्वपमातृष्णा पञ्च दिव्या
 विश्वज्योतिश्चतस्र ऋतव्या दश प्राणभूतः पृथ्विंशच्छन्दस्यारचतुर्दश बाल-
 सिन्यास्ता एकसप्तविंशतृतीया चितिः ॥ १६ ॥ अथ चतुर्थी । अप्रादश प्रथमा
 अथ द्वादशाथः सप्तदश ताः सप्तचत्वारिंशच्चतुर्थी चितिः ॥ १७ ॥ अथ
 पञ्चमी । पञ्चासिपत्ताश्चत्वारिंशद्विंशत एकया न विंश शस्तोमभागाः पञ्च

नाकसदः पञ्च पञ्चचूडा एकात्रिंशच्छब्दस्या अथै गार्हपत्या चितिरष्टौ पुन-
 श्चित्तिर्धृतव्ये विद्युज्योतिर्विकर्णी च स्वभावात्पुण्य चारमापुश्चिर्यधितेऽग्निनिधी-
 यते ता अष्टात्रिंशत्त्रिंशत्पञ्चमी चितिः ॥ १८ ॥ ताः सर्वाः पञ्चभिर्न
 चत्वारि शतानि । ततो याः पष्टिथ त्रीणि च शतान्यहर्लोकास्ता अहनामेव
 माप्तिः क्रियतेऽहना प्रतिमा ताः पष्टिथ त्रीणि च शतानि भवन्ति पष्टिथ इ वै
 त्रीणि च शतानि संवत्सरस्याहान्यथ याः पष्टिथैश्चतुरीषं तासां पष्टिथ-
 शी ततो चारचतुर्विंशतिर्यथासलोकास्ता अर्धमासानामेव माप्तिः क्रियते-
 ऽर्धमासानां प्रतिमाय वा द्वादश मासलोकास्ता मासानामेव माप्तिः क्रियते मा-
 सानां प्रतिमा ता च द्वे-द्वे महर्तुलोका अर्तूनामन्यतामै ॥ १९ ॥ अथ या
 लोकस्पृष्टाः । मुहूर्तलोकास्ता मुहूर्तानामेव माप्तिः क्रियते मुहूर्तानां प्रतिमा ता
 दश च सहस्राण्यष्टौ च शतानि भवन्त्येतावन्तो हि संवत्सरस्य मूर्तास्तासामेक-
 विंशति गार्हपत्योपपद्यन्ति द्वाभ्यां नाशीति धिष्येध्वाहयनीषड्वितरा
 एतावन्ति वै संवत्सरस्य रूपाणि तान्यस्यावाप्तान्युपाहितानि भवन्ति ॥ २० ॥
 तद्वैके । आहवनीषोऽर्धैतथै सम्पदमापिपिपन्त्ये वाऽएतेऽन्यथाश्चिताः
 क्रिम्यत्रोपहिता इह सम्पदमेवेति च तथा कुर्यादश वाऽएतानमनीधिनृतेऽष्टौ
 धिष्ययानाहवनीषं च गार्हपत्यं च तस्मादाहुर्विराडग्निरिति दशोक्षरा हि विराड्
 तासु सर्वानेकमिवैवाचक्षतेऽग्निरित्येतस्य क्षेत्रानि सर्वाणि रूपाणि यथा संवत्स-
 रस्याहोरात्रायर्धमाया मासा अतएव एवमस्यैतानि सर्वाणि रूपाणि ॥ २१ ॥
 ते ये ह तथा कुर्वन्ति । एतानि हास्य ते रूपाणि बहिर्षी कुर्वन्त्यथो पापवत्स्यं
 कुर्वन्ति तन्नाथ विशं प्रतिप्रतिनी मृत्युवाभिनीमाग्नोद्गीये वाऽअरमानं पुश्चिमुपद-
 भात्यथ तथै सम्पश्यति क्रिमुतथै सम्पश्यन्नितरा न सम्पश्येद्येनैव निर्धेति पाप्मा-
 नमपहते स एकादशः ॥ २२ ॥ तदाहुः । कथं ता अत्र न सम्पश्यतीति न
 येना अभिनुहोन्त्याहुत्या वाऽऽष्टका सर्वा कृत्स्ना भूयतीति ॥ २३ ॥ तदाहुः । कथमस्यै-
 ता अनतिरिक्ता उपहिता भवन्तीति यीयै वाऽअस्यैता अनतिरिक्तं वै पुरुषं वीर्यथै
 स इ वाऽएतथै सर्वे कृत्स्न प्रजापतिथै संस्करोति य एव बिद्धोनेतत्कर्म कुरुते
 यो वैतदेवं वेद ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २५ [४. ३.]

प्रजापति वै प्रजाः प्रजमानम् । पाप्मा मृत्युरभिपरिजघान स तपोऽतप्यत ।

सहस्रं संवत्सरान्पाप्मानं विजिहासन् ॥ १ ॥ तस्य तपस्तेपातस्य । एभ्यो
लोमगर्तेभ्य ऊर्ध्वानि ज्योतींश्चाप्यस्तद्यानि तानि ज्योतींश्च्येतानि तानि
नक्षत्राणि यावन्त्येतानि नक्षत्राणि तावन्तो लोमगर्ता यावन्तो लोमगर्तास्तावन्तः
सहस्रसंवत्सरस्य मूर्तः ॥ २ ॥ स सदसतमे सवत्सरे । सर्वोऽत्यपवत स यः
सोऽत्यपवतायमेव स वायुर्योऽयं पवतेऽयं यं तं पाप्मानमत्यपवतेदं तच्छरीरं कु
ञ्च तस्मै मनुष्यो यः सहस्रसंवत्सरमवस्थीत विद्यया ह वाऽएवावत्सहस्रसंवत्सर-
मवस्थे ॥ ३ ॥ सर्वा एवेता इष्टकाः साहस्रीरुपासीत । रात्रिसहस्रेण-रात्रिसह-
स्रेणैकै तां परिधितं सम्पन्नामुपासीताहः सहस्रेणाहः सहस्रेणैकैकामहर्भाजमर्धमास-
सहस्रेणार्धमाससहस्रेणैकैकामर्धमासभाजं माससहस्रेण माससहस्रेणैकैकामासभाज-
मृतसहस्रेण ऽर्तुसहस्रेणैकैकामृतभाजं मूर्तसहस्रेण मूर्तसहस्रेणैकैकामूर्तभाजं स-
वत्सरसहस्रेण संवत्सरं ते यज्यतपेयमग्निं संवत्सरेण सम्पन्नं विदुः सहस्रतम्यो हा-
स्य ते कलां विदुः यः ऽएनमेव न विदुर्न हास्य तं सहस्रतम्यं च न कलं । विदुः यः
धेवेद यो धेतर्कं कुरुते स द्वैवैत सर्वं कृत्स्नं प्राजापत्यमग्निमाप्नोति यं प्राजापतिराप्नो-
त्तस्मादेवापितप एव तप्येत यदु ह वाऽएवापितप तप्यतऽग्नौ मथुना तर्पयं हास्य
तस्वर्गं लोकमभि सम्भवति ॥ ४ ॥ तदेतद्ब्रह्मभुक्तम् । न मृषा भ्रान्तं यद्वन्ति
देवा इति न द्वैवैतं विदुः पार्ति च न मृषा भ्रान्तं भवति तथो हास्यैतत्सर्वं देवा अव-
न्ति ॥ ५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [४. ४.] ॥

अथादेशः उपनिषदाम् । वायुरग्निरिति ह शाकायनिन उपासत आदित्यो-
ऽग्निरित्यु द्वैकऽग्नौ ह स्माह भौमत्पो वा हालिहवो वा वायुरेवाग्निस्तस्मा-
द्यैवाध्वर्युस्तप्तं कर्म करोत्यधेतमेवाप्येतीति ॥ १ ॥ शाङ्खायनिक ह स्माह ।
संवत्सर एवाग्निस्तस्य वसन्तः शिरो ग्रीष्मो वृत्तिणः पञ्चो वर्षा उत्तरः शरदृतु-
र्मध्यमात्मा हेमन्तशिशिरावृतू पुच्छं प्रतिष्ठा वामग्निः प्राणो वायुश्चक्षुरादित्यो
मनश्चन्द्रमाः धोत्रं दिश आपो मिथुनं तपः प्रतिष्ठा आसाः पूर्वार्णवमासा नाड्यो-
ऽहोरात्राणि रजतमुवर्णानि पञ्चाणि स एव देवानप्येतीति संवत्सरोऽग्निरित्यु द्वैव
विधादेतन्मयो भवतीति तेषु विधात् ॥ २ ॥ चेलक उ ह स्माह शाखेद्व्यायनः ।
इमं एव लोकास्तिष्ठः स्वयभातृणवत्पाश्चितयो यजमानश्चतुर्थी सर्वे कामाः पञ्च

मीमांस्य लोकांतस्तुर्वेऽप्यत्रात्मानं च सर्वान् च कामानित्येव विधादिति ॥ ३ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ (४. ५.) चतुर्थोऽध्यायः ॥ (६४.)

तस्य वाऽएतस्याग्नेः । वामेनोपनिष्ठाया हि चीयतऽथवा यजुषा साम्ने-
ति तु दैव्याथ यन्मानुष्या वाचाहेतीदं कुरुतेतीदं कुरुतेति तद्व इ तथा चीयते ॥ १ ॥
सा वाऽएषा वाक्त्रेधाविहिता । अथवा यजूंषि सामानि तेनाग्निस्त्रेधाविहितः
तेन हि त्रयेण चीयतेऽप्येवं त्रेधाविहित इत्यर्थः न त्वेवापि त्रेधाविहितो यदस्मि-
न्नेधाविहिता इष्टका उपधीयन्ते पुंनामन्य स्त्रीनामन्यो नृपुंथसकनामन्यस्त्रेधाविहि-
तान्युऽप्येमानि पुरुषस्याङ्गानि पुंनामानि स्त्रीनामानि नृपुंथसकनामानि ॥ २ ॥
शतम् ॥ ५५०० ॥ सोऽयमात्मा त्रेधाविहिता एव । सोऽग्नेन त्रेधाविहितेनात्मनस्तु
त्रेधाविहितं दैवममृतमाप्नोति ता उ सर्वा इष्टका इत्येवाचक्षते नेष्टक इति नेष्टकमि-
ति वाचो रूपेण चाग्नयेवैतत्सर्वं यस्त्री पुमाश्चपुंथसकं वाचा अग्नयेवैतत्सर्वमाप्तं तस्मा-
देना अग्निरस्वधुवा सीदेत्येव सर्वा सादयति नाग्निरस्वधुवः सीदेति नाग्निर-
स्वधुवश्च सीदेति वाचश्च अग्नयेवैताश्च संस्तुरुते ॥ ३ ॥ सा या सा दागसौ स
आदिष्टः । स एष मृत्युस्त्वर्गिरुचार्वाचीनमादित्वात्सर्वं तन्मृत्युनाप्तं स यो
हैनमतोर्वाचीनं चिनुते मृत्युना हैनं स यास चिनुते मृत्यवे इ स आत्मानमपि-
दधात्यथ य एनमत् ऊर्ध्वं चिनुते स पुनर्मृत्युमपमयति विद्यया इ वाऽअस्यैषोऽ-
त् ऊर्ध्वं चितो भवति ॥ ४ ॥ सा वाऽएषा वाक्त्रेधाविहिता । अथवा यजूंषि
सामानि मण्डलमेवऽर्चोऽर्चिः सामानि पुरुषो यजूंष्यथैतदमृतं यदेतदर्चि-
र्दीप्यतऽदं तत्पुष्करपर्णं तत्पुष्करपर्णमपधायाग्निं चिनात्येतस्मिन्नेवैतदमृत-
ऽश्चद्वर्षं यजुर्मयं साममयमात्मनश्च साकुस्ते सोऽमृतो भवति ॥ ५ ॥ ब्रा-
ह्मणम् ॥ ५ ॥ [५. १] ॥

यदेतन्मण्डलं तपति । तन्मण्डलं ता अचः स अर्चा लोकोऽग्न्य यदेतदर्चि-
र्दीप्यतं तन्मण्डलं तानसामानि स सामानां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डले पुरुषः
सोऽग्निस्तानि यजूंषि स यजुषां लोकः ॥ १ ॥ स एष त्रयेण विधा तपति ।
तदेतदप्यविहात्य आहुष्यो ग्राह्यो विधा तपतीति वाग्यैर तत्तदयन्ती वेदति
॥ २ ॥ य एष एव मृतुः । य एष एतस्मिन्मण्डले पुरुषोऽथैतदमृतं यदेतदर्चिर्दी-

प्यते तस्मान्मृत्युर्न श्रियतेऽमृतं ज्ञानस्तस्माद् न दृश्यतेऽमृतं ज्ञानः ॥ ३ ॥ तदेव
 श्लोको भवति । अन्तरं मृत्योरमृतमित्यवरः ॥ ज्ञेयममृत्योरमृतं मृत्यावमृतमाहितमि-
 त्येतस्मिन्निह पुरुषऽएतन्मण्डलं प्रतिष्ठितं तपति मृत्युर्विवस्वन्तं वस्तऽइत्यसौ वाऽ-
 आदित्यो विवस्वानेष छहोरात्रे विवस्ते तमेव वस्ते सर्वतो जेनेन परिवृतो मृत्यो-
 रात्मा विवस्वतीत्येतोस्मिन्निह मण्डलऽएतस्य पुरुषस्यात्मैतदेव श्लोको भवति ॥ ४ ॥
 तयोर्वाऽएतयोः । उभयोरेतस्य चार्चिष एतस्य च पुरुषस्यैतन्मण्डलं प्रतिष्ठा तस्मान्म-
 हदुक्थं परस्मै न शब्देभ्योर्देतां प्रतिष्ठां छिन्दाऽइत्येताः ॥ इ स प्रतिष्ठां छिन्ते यो-
 महदुक्थं परस्मै शब्दे सति तस्मादुक्थशंसं भूयिष्ठं परिचक्षते प्रतिष्ठाछिन्नो हि भव-
 त्तित्यपिदेवतम् ॥ ५ ॥ अथाधियज्ञम् । यदेतन्मण्डलं तपत्पयः ॥ स रुक्मोऽथ य-
 देतदधिर्जीव्यतऽइदं तत्पुष्करपर्णमाणो जेताः आपः पुष्करपर्णमथ य एष एतस्मि-
 न्मण्डले पुरुषोऽयमेव स योऽयुः ॥ हिरण्मयः पुरुषस्तदेतदेवैतन्मण्डलं संस्कृत्येहो-
 पधत्ते तद्यज्ञस्यैवानु सधेऽस्थामूर्ध्वमुक्तामति श्वेतमप्येति युः एष तपति तस्माद-
 ग्निं तद्विद्येत परिहन्तुमपुत्रं जेष तद् । भवतीत्युगृह्णाधियज्ञम् ॥ ६ ॥ अथाध्या-
 त्मम् । यदेतन्मण्डलं तपति यश्चैष रुक्म इदं तच्छुक्लमक्षन्नम् यदेतदधिर्जीव्यते
 पृथेकपुष्करपर्णमिदं तच्छुष्कमक्षन्नम् य एष एतस्मिन्मण्डले पुरुषो यश्चैष हि-
 रण्मयः पुरुषोऽयमेव स योऽय दक्षिणेक्षन्पुरुषः ॥ ७ ॥ स एष एव लोकमृणा ।
 तायेव सर्वोऽग्निरभिसम्पद्यते तस्यैतन्मिथुनं योऽयः ॥ सन्व्येऽक्षन्पुरुषोऽयम् हैतदा-
 त्मनो यन्मिथुनं यदा वै सह मिथुनेनाथ सर्वोऽय कृत्स्नः कृत्स्नतायै तपत्ते द्वे भ-
 वतो द्वन्द्वः ॥ हि मिथुनं पञ्जनन तस्माद्वन्द्वे लोकमृणेऽपपीवेते तस्मादुद्वाभ्यां श्रि-
 तिं प्रणयन्ति ॥ ८ ॥ स एष एवेन्द्र । योऽयं दक्षिणेऽक्षन्पुरुषोऽयेद्यमिन्द्राणी तान्म्यां दे-
 वा एतां विधृतिमकुर्वन्नासिकां तस्माज्जाग्राया अन्ते नाभ्रीयाद्वीर्यवान्हास्माज्जायते
 वीर्यवन्तमुहसा जनयति युम्या अन्ते नाशनाति ॥ ९ ॥ तदेतदेवमेतः । राजन्मयवन्धवो
 मनुष्याणामनुतमां गोपायन्ति तस्माद् तेषु वीर्यवान्जायतेऽमृतवाका वृषसाः ॥ सा
 क्षिप्रयेन जनयति ॥ १० ॥ तौ हृदयस्याकाशं प्रत्ययेत्य । मिथुनीभवतस्तौ यद्वा
 मिथुनस्यान्तं गच्छतोऽथ हैतत्पुरुषः स्वपिति तद्यथा वैवेदं यानुपस्य मिथुनस्यान्तं
 गत्वासंविद-इव भवत्येव ॥ हैवैतदसंविद-भवति दैवः ॥ जेतन्मिथुनं परमो जेष
 आनन्दः ॥ ११ ॥ तस्मादेवावित्स्वप्याव । लोक्यः ॥ हैतेऽएव तदेव ते मिथुनेन मियेण
 धाम्ना समर्पयति तस्माद् इ स्वपन्तं घुरेव न भोषयेद्देते देवते मिथुनीभवन्त्यौ

हितसालीति तस्माद् हेतुसुषुप्ताः स्तोत्रमणमिव मूर्खे भक्तयेतेऽएव तदेव ते स्तः
 सिञ्चतस्तस्माद्वेतस इदं सर्वं सम्भवति यदिदं किं च ॥ १२ ॥ स एष एव
 मृत्युः । य एष एतास्मिन्मण्डले पुरुषो यश्चायं दक्षिणेऽक्षे नृरूपस्तस्य हेतुस्य हृ-
 दये पादावतिहतौ तौ हेतुदाच्छिद्योत्कामति स यदोत्कामस्तथ हेतुपुरुषो म्रियते-
 तस्माद् हेतुमेतमाहुराच्छेपस्येति ॥ १३ ॥ एष उऽएव प्राणाः । एष हीमाः
 सुवाः मजा मणयति तस्येते प्राणाः स्वाः स यदा स्ववित्पथेनमेते प्राणाः स्वा-
 अपियन्ति तस्मात्स्वाप्यथः स्वाप्यथो ह वै तथ स्वप्न इत्याचक्षते परोऽक्षं परो
 उत्कामा इ देवाः ॥ १४ ॥ स एतैः सुप्तः । न कृष्य च न वेद न युनसा संक-
 ल्पयति न वाचाश्रस्य रसं विजानाति न मांसेन गन्धं विजानाति न क्षुपा
 पक्षयति न श्रोत्रेण शृणोत्येतथ घेते तद्वर्षाता भवन्ति स एष एकः सन्मज्जाम
 बहुधा व्याविष्टस्तस्मादेका सती लोकस्पृणा सर्वपद्मिन्मनुविभवस्तथ यदेक एव
 तस्मादेका ॥ १५ ॥ तदाहुः । एको मृत्युर्वहवा १ इत्येकश्च बहवश्चेति इ म्र्या
 चबह्मावपुत्र तेनैकोऽथ यदिह मज्जाम बहुधा व्याविष्टेनो बहवः ॥ १६ ॥
 तदाहुः । अन्तिके मृत्युर्वहवाऽस्त्यन्तिके च दूरे चेति इ म्र्याचबह्मावपुमिहाध्यात्मं
 तेनान्तिकेऽथ यदवसावमुत्र तेनो दूरे ॥ १७ ॥ तदेष स्तोको भवति । अन्ते
 भास्यपश्रितो रुसानाथ सस्तेऽमृत इति घेदेतन्मण्डलं त्रपति तद्वत्तथ य एष एत-
 स्मिन्मण्डले पुरुषः सोऽत्ता स एतस्मिन्मण्डलेऽश्रितो भातीत्यपिद्वत्तम् ॥ १८ ॥
 अथाभ्यात्मम् । इहमेव शरीरमनमथ योऽयं दक्षिणेऽक्षे नृरूपः सोऽत्ता स एतस्मि-
 न्मण्डलेऽश्रितो भाति ॥ १९ ॥ तमेतमग्निरित्यध्वर्यव उपासते । यजुरित्येष ह्रीदथ
 सर्वं युनक्ति साधोत उन्दोगा एतस्मिन्हीदथ सर्वं समानमुपशमिति वत्सुचा
 एष ह्रीदथ सर्वं पुस्थापयति पातुरिति पातुविद एतेन ह्रीदथ सर्वं यत् विपमि-
 ति सर्पाः सर्प इति सर्पविद उर्मिगते देवा रयिरिति मनुष्या मायेत्यसुराः स्वघेति
 पितरो देवजन इति देवजनविदो रुषामिति गन्धर्वा गन्ध इत्यप्सरसस्तं यं-
 था—यथोपासते तदेव भवति तदैनान्मूत्नावति तस्मादेतमेवित्मसर्वं रवेते-
 रुषासीत सर्वं हेतुद्वयति सर्वं हेतुमेतन्मूत्नावति ॥ २० ॥ स एष वीष्टोऽ-
 ग्निः । अग्नेका यजुरेका सामैका तर्चा का चात्रोर्ध्वपक्षानि रुक्म एव तस्या
 आयतनम्य यां यजुषा पुरुष एव तस्या आयतनम्य याथे साम्ना पुष्करपर्ण-
 मेव तस्या आयतनमेवं वीष्टकः ॥ २१ ॥ ते वाऽपते । अग्नेऽप्य च रुक्म एतच्च

पुष्करपर्णमेतं पुरुषमपीत उभे बृक्सामे यजुरपीत एवम्वेकेष्टकः ॥ २२ ॥ स एष
एव मृत्युः । य एष एतस्मिन्मण्डले पुरुषो यश्चायं दक्षिणेऽक्षेऽन्धपुरुषः स एष ए-
वंविद् आत्मा भवति स यदैवंविदस्मान्लोकात्प्रैत्ययैतमेवात्मानमाभिसम्भषति सो-
ऽमृतो भवति मृत्युर्ह्येवात्मा भवतिः ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [५. २.] ॥
तृतीयः अष्टकः ॥ कण्डिका संख्या ६१ ॥ ॥

नेव वाग्दममेऽसदासीचेर सुदासीत् । आसीदिव वाऽदममे नेवासीत्तद्
तन्मन एवास ॥ १ ॥ तस्मादेतद्वापिनाभ्युनक्त । तस्मादासीचो सुदासीत्तदानी-
मिति नेव हि सन्मनो नेवासत् ॥ २ ॥ तदिदं मनः सृष्टमाविरबुभूषत् । निरु-
क्ततर मूर्ततरं तदात्मानमवैच्छत्तत्तपोऽतप्यत तत्रामूर्च्छत्तत्तदग्निं शतं सह-
स्राण्यपश्यदात्मनोऽग्नीनर्कान्माणमयान्मनश्चितस्ते मनसैवाधीयन्त मनसाचीय-
न्त मनसैषु गृहा अगृह्यन्त मनसास्तुवत मनसाशं मन्यत्किं च यज्ञे कर्म क्रियते
यत्किं च यज्ञियं कर्म मनसैव तेषु तन्मनोऽप्येषु मनश्चित्सु मनोऽयमक्रियत तद्यत्किं
चेमानि भूतानि मनसा संकल्पयन्ति तेषामेव सा कृतिस्तानेवादधति तांश्चिन्वन्ति
तेषु गृह्णागृह्णन्ति तेषु स्तुवते तेषु शंसेन्येतावती वै मनसो विभूतिरेतावती वि-
सृष्टिरेतावन्मनः प्रद्विंशत्सहस्राण्यमनयोऽर्कास्तेषामेकैक एव तावान्यावानसौ
पूर्वः ॥ ३ ॥ तन्मनो वाचमसृजत । तेषं वाक्सृष्टाविरबुभूषन्निरुक्ततरा मूर्ततरा
सात्मानमवैच्छत्तसा तपोऽतप्यतसा प्रामूर्च्छत्सा प्रद्विंशत्सहस्राण्यपश्यदात्म-
नोऽग्नीनर्कान्वाह्मयान्वाचिन्तस्ते वाचैवाधीयन्त वाचाचीयन्त वाचेषु गृहा अगृ-
ह्यन्त वाचास्तुवत वाचाशं मन्यत्किं च यज्ञे कर्म क्रियते यत्किं च यज्ञियं कर्म वाचैव
तेषु तद्वाह्मयेषु वाचिन्तु वाह्मयमक्रियत तद्यत्किं चेमानि भूतानि वाचा वदन्ति
तेषामेव सा कृतिस्तानेवादधति तांश्चिन्वन्ति तेषु गृह्णागृह्णन्ति तेषु स्तुवते तेषु शंसे-
न्येतावती वै वाचो विभूतिरेतावती विसृष्टिरेतावती वाक्प्रद्विंशत्सहस्राण्यमन-
योऽर्कास्तेषामेकैक एव तावान्णानानसौ पूर्वः ॥ ४ ॥ सा वाक्प्राणमसृजत् । सोऽ-
यं प्राणः सृष्ट आविरबुभूषन्निरुक्ततरो मूर्ततरः स आत्मानमवैच्छत्स तपोऽतप्यत
स प्रामूर्च्छत्सा प्रद्विंशत्सहस्राण्यपश्यदात्मनोऽग्नीनर्कान्माणमयान्प्राणाचि-
तस्ते प्राणेनैवाधीयन्त प्राणेनाचीयन्त प्राणेषु गृहा अगृह्यन्त प्राणेनास्तुवत
प्राणेनाशं मन्यत्किं च यज्ञे कर्म क्रियते यत्किं च यज्ञियं कर्म प्राणेनैव

तेषु तत्प्राणमुपेयु प्राणचित्सु प्राणमुपमक्रियत तद्यत्किं चेष्टानि भूतानि प्राणैः
 प्राणन्ति तेषामेव सा कृतिस्तानेवादधति तां धिन्वन्ति तेषु ग्रहान्यहन्ति तेषु स्तुवते
 तेषु शब्दे सन्त्येतावती वै प्राणस्य विभूतिरेतावती विसृष्टिरेतावान्प्राणः पदत्रिंशत्
 ॥ ५ ॥ स प्राणश्चक्षुरसृजत । तदिदं चक्षुः सृष्टमाविरबुभूपन्निरुक्ततरं मूर्ततरं त-
 दात्मानमन्वैच्छत्तत्तपोऽतप्यत तत्प्रामूर्च्छत्तत्पदत्रिंशत्तथै सहस्राण्यपश्यदात्मनो-
 ऽग्नीनर्कंश्चक्षुर्ध्यायश्चक्षुश्चितस्ते चक्षुर्ध्यायीयन्त चक्षुषाचीयन्त चक्षुषेषु ग्रहा भ-
 गृहन्त चक्षुषास्तुवत चक्षुषाशब्दसन्त्यत्किं च यज्ञे कर्म क्रियते यत्किं च यज्ञियं
 कर्म चक्षुषैव तेषु तच्छुभेषु चक्षुश्चित्सु चक्षुर्मपमक्रियत तद्यत्किं चेष्टानि भूतानि
 चक्षुषा पश्यन्ति तेषामेव सा कृतिस्तानेवादधति तां धिन्वन्ति तेषु ग्रहान्यहन्ति
 तेषु स्तुवते तेषु शब्दे सन्त्येतावती वै चक्षुषो विभूतिरेतावती विसृष्टिरेतावच्छुः प-
 दत्रिंशत् ॥ ६ ॥ तच्छ्रोत्रं श्रोत्रमसृजत । तदिदं श्रोत्रं श्रोत्रं सृष्टमाविरबुभूपन्निर-
 र्क्ततरं मूर्ततरं तदात्मानमन्वैच्छत्तत्तपोऽतप्यत तत्प्रामूर्च्छत्तत्पदत्रिंशत्तथै सह-
 स्राण्यपश्यदात्मनोऽग्नीनर्कंश्चक्षुर्ध्यायश्चक्षुश्चितस्ते श्रोत्रेणैवाधीयन्त श्रोत्रेणा-
 चीयन्त श्रोत्रेणैषु ग्रहा भगृहन्त श्रोत्रेणास्तुवत श्रोत्रेणाशब्दसन्त्यत्किं च
 यज्ञे कर्म क्रियते यत्किं च यज्ञियं कर्म श्रोत्रेणैव तेषु तच्छ्रोत्रमुपेयु श्रो-
 त्रचित्सु श्रोत्रमुपमक्रियत तद्यत्किं चेष्टानि भूतानि श्रोत्रेण शृण्वन्ति तेषामेव सा
 कृतिस्तानेवादधति तां धिन्वन्ति तेषु ग्रहान्यहन्ति तेषु स्तुवते तेषु शब्दे सन्त्येता-
 वती वै श्रोत्रस्य विभूतिरेतावती विसृष्टिरेतावच्छ्रोत्रं पदत्रिंशत् ॥ ७ ॥ तच्छ्रोत्रं
 कर्मासृजत । तदात्मानमभिसममूर्च्छदियथै संदेहमप्रसंदेहमकृत्स्नं वै कर्मर्तुं प्रा-
 णोभ्योऽकृत्स्ना उ वै प्राणा श्रुते कर्मणः ॥ ८ ॥ तदिदं कर्म सृष्टमाविरबुभूव ।
 निरुक्ततरं मूर्ततरं तदात्मानमन्वैच्छत्तत्तपोऽतप्यत तत्प्रामूर्च्छत्तत्पदत्रिंशत्तथै
 सहस्राण्यपश्यदात्मनोऽग्नीनर्कं कर्ममयान्कर्मचितस्ते कर्मणैवाधीयन्त कर्मणाची-
 यन्त कर्मणैषु ग्रहा भगृहन्त कर्मणास्तुवत कर्मणाशब्दसन्त्यत्किं च यज्ञे
 कर्म क्रियते यत्किं च यज्ञियं कर्म कर्मणैव तेषु तत्कर्ममुपेयु कर्मचित्सु कर्ममुप-
 मक्रियत तद्यत्किं चेष्टानि भूतानि कर्म कुर्वते तेषामेव सा कृतिस्तानेवादधति तां
 धिन्वन्ति तेषु ग्रहान्यहन्ति तेषु स्तुवते तेषु शब्दे सन्त्येतावती वै कर्मणो विभूति-
 रेतावती विसृष्टिरेतावत्कर्म पदत्रिंशत् ॥ ९ ॥ तत्कर्माग्निमसृजत । आचिस्तरां
 वाऽग्निः कर्मणः कर्मणा द्यौर्न जनयन्ति कर्मणेन्द्रे ॥ १० ॥ सोऽयमग्निः

सृष्ट आगिरनुभूतः । निष्कतरो मूर्ततरः स आत्मानमन्वैच्छत्स तपोऽतप्यत स
 प्रामूर्च्छत्स पदेविधेः शतं स हस्तेष्वपश्यत्तात्मनोऽग्नीनर्कानग्निमयानग्निचितं स्तेऽ-
 ग्निर्नैवाधीयन्ताग्निनाचीर्यन्ताग्निर्नैषु ग्रहाः अमृक्षन्ताग्निनास्तुवताग्निना शथ-
 सन्यस्त्रिं च यज्ञे कर्म क्रियते यस्मिं च शस्त्रिं कर्माग्निर्नैव तेषु तद्गमिष्येष्वाग्नि-
 चित्त्वग्निमयमक्रियत तद्यस्मिं चेमानि भूतान्यग्निमिन्धते तेषामेव सा कृतिस्ताने-
 वादधति ताविचन्वन्ति तेषु ग्रहांन्मृक्षन्ति तेषु स्तुवते तेषु शथे मन्त्येतावती वाऽ-
 अग्नेर्विभूतिरेतावती विस्पष्टिरेतावानग्निः पुद्गविथे शस्तहस्त्रायमन्योऽर्कस्तेषामे-
 र्क एव तावान्यावानसौ पूर्वः ॥ ११ ॥ ते हेते विद्याचित एव । तान्हेतानेव वि-
 दे सर्वदा सर्वाणि भूतानि चिम्बन्त्यपि स्वपते विद्यया हेतुऽएवं विद्विचिता भव-
 न्ति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [५. ३.] ॥

अयं बाव लोका एषोऽग्निरिचतः । तस्याप एव परिश्रितो मनुष्या यजुष्मत्य
 इष्टकाः सूददोहा ओषधयश्च वनस्पतयश्च पुरीषमाहुतयः समिधोऽग्निर्लोकम्पृणा
 तद्वाऽएतत्सर्वमाग्निमेवाभिसम्पद्यते न त्सर्वोऽग्निर्लोकम्पृणामभिसम्पद्यते स यो
 हेतुदेवं वेद लोकम्पृणामेन भूतमेतत्सर्वमाभिसम्पद्यते ॥ १ ॥ अन्तरेक्षथ ह्रस्वै-
 पोऽग्निरिचतः । तस्य द्यावापृथिव्योरेव संविः परिश्रितः परेण हाम्परिचं धारा-
 पृथिवी संप्रचस्ताः पाराश्रितो वयाथेसि यजुष्मत्य इष्टका वर्षथ सूददोहा मरी-
 चयः पुरीषमाहुतयः समिधो वायुर्लोकम्पृणा तद्वाऽएतत्सर्वमाभिसम्पद्यते
 तत्सर्वोऽग्निर्लोकम्पृणा ॥ २ ॥ द्यौर्ह्रस्वैपोऽग्निरिचतः । तस्याप एव परिश्रितो यथा
 ५ यऽऽदं क्रोशः समुद्भिन्न एतामिमे लोकाः अप्यन्तस्तदा द्यौर्लोकान्परेणाय-
 स्ताः परिश्रितो देवा यजुष्मत्य इष्टका यदेवैतस्मिंल्लोकेऽजं तत्सूददोहा नक्षत्राणि
 पुरीषमाहुतयः समिध आदित्यो लोकम्पृणा तद्वाऽएतत्सर्वमादित्यमेवाभिसम्प-
 द्यते तत्सर्वोऽग्निर्लोकम्पृणा ॥ ३ ॥ आदित्यो ह्रस्वैपोऽग्निरिचतः । तस्य दिश एव
 परिश्रितस्ताः पष्टिरचत्रीणि च शतानि भवन्ति पष्टिरच ह वै त्रीणि च शतान्या-
 दित्यं दिशः समन्तं परियन्ति रश्मयो यजुष्मत्य इष्टकास्ताः पष्टिरचैव त्रीणि च
 शतानि भवन्ति पष्टिरच ह वै त्रीणि च शतान्यादित्यस्य रश्मयस्तद्यत्पारिश्रितः
 यजुष्मतीः प्रत्येकपति रश्मोस्तदिह प्रत्येकपत्यथ यदन्तरा दिशश्च रश्मिरच तत्सू-
 ददोहा अथ यादित्यं रश्मिपुं चान्नं तत्पुरीषं ता आहुतयस्ताः समिधोऽप्य यदिश

मात्रय एव परिश्रितस्ताः पष्टिश्च त्रीणि च शतानि भवन्ति पष्टिश्च ह वै त्रीणि च शतानि संवत्सरस्य राज्याऽहानि यजुष्मस्य इष्टकास्ताः पष्टिश्चैव त्रीणि च शतानि भवन्ति पष्टिश्च ह वै त्रीणि च शतानि संवत्सरस्याहान्यथ या अमूः पृथिवीश-
 दिष्टका अतियन्ति यः स त्रयोदशो मास आत्मायमासाश्च ते मासाश्च चतुर्विंश-
 शतिर्धमासा द्वादश मासा अथ यदन्तराहोरात्रे तत्सूददोहा अथ यदहोरात्रेष्वन्नं तत्पुरीषं ता आहुतयस्ताः समिधोऽथ यदहोरात्राणीत्याख्यायते तल्लोकमृष्टा तद्वा-
 ऽएतत्सर्वमहोरात्राणीत्येवाख्यायते तत्सर्वोऽग्निर्लो० ॥ १० ॥ ता वाऽएताः । एकविंश-
 शतिर्वृक्षस्य एकविंशो वै स्वर्गो लोको वृक्षतो स्वर्गो लोकस्तदेव स्वर्गं लोकमभिसम्प-
 ष्यते एकविंशं च स्तोत्रं वृक्षं च छन्दः ॥ ११ ॥ आत्मा ह त्वेवैपोऽग्निश्चितः ।
 तस्यास्थीन्येव परिश्रितस्ताः पष्टिश्च त्रीणि च शतानि भवन्ति पष्टिश्च ह वै त्री-
 णि च शतानि पुरुषस्यास्थीनि मज्जानो यजुष्मस्य इष्टकास्ताः पष्टिश्चैव त्रीणि च श-
 तानि भवन्ति पष्टिश्च ह वै त्रीणि च शतानि पुरुषस्य मज्जानोऽथ या अमूः पृ-
 थिवीशदिष्टका अतियन्ति यः स त्रयोदशो मास आत्मा मासः स तस्य त्रिंश-
 द्वास्मन्विधाः प्रतिष्ठायां द्वे मासेषु द्वे शीर्षन्दे तथचे द्वे भवतो द्विकपालधे हि
 शिरोऽथ येनमानि पूर्वाणि सततानि तत्सूददोहा अथैतत्त्रयं येनायमात्मा मच्छ-
 न्नो लोम स्यद्माधेसमिति तत्पुरीषं यत्पिबति ता आहुतयो यदरन्ताति ता समि-
 धोऽथ यदाग्नेत्याख्यायते तल्लोकमृष्टा तद्वाऽएतत्सर्वमाग्नेत्येवाख्यायते तत्सर्वो-
 ऽग्निर्लो० ॥ १२ ॥ ता वाऽएताः । एकविंशतिर्वृक्ष० ॥ १३ ॥ सर्वाणि ह त्वेव
 भूतानि । सर्वे देवा एषोऽग्निश्चित आधो वै सर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि ता हेता
 आप एवैपोऽग्निश्चितस्तस्य नाव्या एव परिश्रितस्ताः पष्टिरच त्रीणि च शतानि
 भवन्ति पष्टिश्च ह वै त्रीणि च शतान्पादित्यं नाव्याः समन्तं परिपणितं नाव्या
 षऽएव यजुष्मस्य इष्टकास्ताः पष्टिश्चैव त्रीणि च शतानि भवन्ति पष्टिश्च ह वै
 त्रीणि च शतान्पादित्यं नाव्या अभिचरन्त्यथ यदन्तरा नाव्ये तत्सूददोहा अथ
 या अमूः पृथिवीशदिष्टका अतियन्ति यः स त्रयोदशो मास आत्मायमेव स यो-
 ऽपृथे हिरण्यः पुरुषः ॥ १४ ॥ तस्यैते प्रतिष्ठे । रुक्मश्च पुष्करपर्णं चापइचा-
 दित्यमण्डलं च सुवौ वाहु ताविन्द्राग्नी द्वे स्वयमातृस्योऽह्यं चान्तरिक्षं च तिलो
 विश्वज्योतिष एता देवता अग्निर्वायुरादित्य एता देवता विश्वं ज्योतिर्द्वादश-
 ऽर्तव्याः स संवत्सरः स आत्मा पुञ्च नाकमदः पुञ्च एञ्चचूडाः स यज्ञस्ते दे-

वा अथ यद्विकर्णी च स्वयमातृगणा चाश्रमा पृथिव्यश्चित्तेऽग्निर्निधीयते सा पञ्च-
विधंशी लोकम्पृणायै यजुः पट्टिर्धृशी सोऽस्यैषम वसन्ततपेसात्मा स एष सर्वा-
सामपांमये स एष सर्वैः कामैः सस्यत्र आपो वै सर्वे क्रामाः स एषोऽक्रामः सर्वकामो
न देतं क्रस्य चन क्रामः ॥१५॥ तदेष्टुलोको भवति । विद्यया तत्रारोहन्ति यत्र क्रामा
परागताः न तत्र दक्षिणा यन्ति नाविद्धाधस्तपस्विन इति न दैव तं लोकं दक्षिणा-
भिर्न तपमानेन विदुस्तद्विदाधैव स लोकः ॥१६॥ अन्नं पुरीषम् । चन्द्रमा
आहुतयो नक्षत्राणि समिधो युच्यन्मुमा नक्षत्रे वसत्यादृतिस्तत्समिधो वसत्येतद् वाऽ
आहुतेऽन्नमेषा प्रतिष्ठा तस्मादाहुतिर्न क्षीयत एतद्वस्या अन्नमेषा प्रतिष्ठा यदेवा इ-
त्याख्यायते तन्लोकम्पृणा तद्वाऽएतत्सर्वं देवा इत्येवाख्यायते ॥ १७ ॥ तदेतद्-
वाभ्युक्तम् । विद्वदेवा अजु तत्ते यजुर्गिरिति सर्वाणि ह्यत्र भूतानि सर्वे देवा यजुरेव
भ्रान्ति तत्सर्वोऽतिगर्भोऽकम्पृणा मभिसम्पद्यते स यो हेतुदेव वेद लोकम्पृणामेन
भूततत्तत्तामसम्पद्यत ॥१८॥ ता याऽएतः । एकविंशतिर्वृत्य एकविंशो वै
स्वर्गो लोको बृहती स्वर्गो लोकस्तदेष्टुस्वर्गं लोकमभिसम्पद्यत एकविंशं च
स्तोमं बृहती च चन्द्रः ॥१९॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [५. ४.] ॥ ॥

कुंभं वाजश्रवसोऽग्निं चिषये । तथैवाच सश्रवाः कुंभो गौतम यदग्नि-
मचैषीः प्राञ्चमेनमचैषीः अत्यञ्चमेनमचैषीः अत्यञ्चमेनमचैषीरुत्तानमेनमचैषीः ॥ १ ॥
यश्चैनं प्राञ्चमचैषीः यथा एराचऽआसीनाय पृष्टतोऽन्नाद्यमुपाहरेचा हस्तन्ते हविः
प्रतिप्रहीप्यति ॥२॥ यश्चुवाऽएनमचैषीः कुम्भादस्य तद्दि पश्चात्पृच्छमकार्षीः
॥३॥ यश्चुवाऽएनमचैषीः यथा नीचः श्रयानस्य पृष्ठेऽन्नाद्यं प्रातिष्ठापयेत्ता
हस्तन्ते हविः प्रतिप्रहीप्यति ॥४॥ यश्चुवाऽएनमुत्तानमचैषीः । न वाऽउत्तानं
वृषः स्वर्गं लोकमभिवहति न त्वा स्वर्गं लोकमभिवहत्यस्वर्गं उ ते अभिष्यतीति ॥५॥
स होवाचा प्राञ्चमेनमचैष अत्यञ्चमेनमचैषमुत्तानमेनमचैषः सर्वा-
अजु विश एनमचैषमिति ॥६॥ स यत्प्राञ्चं पुरुषं मुपदधाति । प्राच्यौ भूचौ तत्प्राङ्ची-
यतेऽयं यत्पत्यञ्चं कूर्ममुपदधाति प्रात्यञ्चं पराशरीणाणि तत्पत्यङ्क्षीयतेऽयं यन्त्यञ्चं
कूर्ममुपदधाति न्याञ्चं पराशरीणाणि नीचीगिष्टकास्तन्त्यङ्क्षीयतेऽयं यदुत्तानं पुरुष-
मुपदधात्युत्ताने श्रुचाऽउत्तानमुत्तानमुत्तानमुत्तानं तदुत्तानश्चीयतेऽयं यत्सर्वा अजु
विशः परिसर्पमिष्टका उपदधाति तत्सर्वश्चीयते ॥७॥ अथह कोषा धाव्यन्तः ।

निरुद्धशिरसमग्निपुषपावययां चक्षुस्तेषां ह्रैक उवाच श्रीर्वैशिरः श्रियमस्य निरौहा
त्सर्वज्यानि ज्यास्यत इति स ह तथैवास ॥ ८ ॥ अथ ह्रैक उवाच । प्राणा वै शिरःप्राणा-
नस्य निरौहीदिति तत्रेऽप्युलोऽप्युतोति स उ ह तथैवास ॥ ९ ॥ ऊर्ध्वो वाऽएष एतच्चीयते ।
यद्धर्मस्त्वम्यो लोमेष्टुः पृक्करपर्णोऽथ क्वमपुरुषौ शुचौ स्वयमातृणा दूर्वेष्टका द्वियजू-
रेतः सिधौ विश्वज्योतिर्धृतव्येऽग्न्यादा कुर्योऽथ हास्येतदेव प्रत्यक्षतमांश्च शिरो
युरिच्छतेऽग्निनिधीयते तस्मान्न निरुद्धेव ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [५. ५.]
॥ पञ्चमोऽध्यायः [६५-] ॥

अथ ह्रैकेऽङ्गणे । औपवेशौ समाजमुः सत्ययज्ञः पौलुपिर्महाशालो जाषालो
बुद्धिस्त आश्वतराश्विर्विन्द्रपुष्मो भान्तवेयो जनः शार्कराक्षस्ते ह वैश्वानरे
समासत तेषां ह वैश्वानरे न मयियाय ॥ १ ॥ ते होचुः । अश्वपतिर्वाऽश्वं कै-
केपः सम्प्रति वैश्वानरं वेद तं गच्छामेति ते हाश्वपतिं कैकेयमाजमुस्तेभ्यो
ह पृथगावसथान्पृथगपाषितीः पृथक्साहस्रान्तमोषामभ्योवाच ते ह प्रातरुसंविदा-
ना एव समित्प्राणयः प्रतिचक्रमिरऽनुष स्वायामेति ॥ २ ॥ स होवाच । यन्तु
भगवन्तोऽनूचाना अनूचानएत्राः किमिदामिति ते होचुर्वैश्वानरं ह भगवान्त्स-
म्प्रति वेद तं नो ब्रूहीनि म होवाच सम्प्रति खलु न्याऽभक्तं वैश्वानरं वेदाभ्या-
धत्त समिध व्रोता स्थिति ॥ ३ ॥ स होवाचारूपमौपवेशिम् । गौतम कं त्वं वै-
श्वानरं वेत्थेति पृथिवीमेव राजन्ति होवाचोमिति होवाचैप वै प्रतिष्ठा वैश्वानर
एतं हि वै त्वं प्रतिष्ठां वैश्वानरं वेत्थ तस्मात्त्वं प्रतिष्ठितः प्रजया पशुभिरसि यो
वाऽएतं प्रतिष्ठां वैश्वानरं वेदाप पुनर्हृत्युं जयति सूर्यमायुरेति प्रादौ त्वाऽपतीवैश्वा-
नरस्य प्रादौ तेऽम्लास्यतां यदि ह नागमिष्य इति प्रादौ तेऽविदितावमाविष्यतां
यदि ह नागमिष्य इति वा ॥ ४ ॥ अथ होवाच सत्ययज्ञं पौलुपिम् । प्राची-
नयोग्य कं त्वं वैश्वानरं वेत्थेत्यप एव राजन्ति होवाचोमिति होवाचैप वै र-
गिर्वैश्वानर एतं हि वै त्वं रयिं वैश्वानरं वेत्थ तस्मात्त्वं रयिमान्पुष्टिमानसि
यो वाऽएतं रयिं वैश्वानरं वेदाप पुनर्हृत्युं जयति सूर्यमायुरेति वस्तिस्तऽएष
वैश्वानरस्य वस्तिस्त्राहास्यश्चादि ह नागमिष्य इति वस्तिस्तेऽविदितोऽभविष्य-
श्चादि ह नागमिष्य इति वा ॥ ५ ॥ अथ होवाच महाशालं जाषालम् । औपमन्यव
कं त्वं वैश्वानरं वेत्थेत्याकाशमेव राजन्ति होवाचोमिति होवाचैप वै बहुलो

वैश्वानर एतच्छ हि वै त्वं बहूल वैश्वानरं वेत्स्य तस्माच्छ्रुत्वा बहूः प्रज्ज्या पशुमिरसि
 यो वाऽएतं बहूलं वैश्वानरं वेदाप पुनर्भृत्यं जयति सर्वमायुरेत्यात्मा त्वाग्रप
 वैश्वानरस्यात्मा त्वाहास्यद्यदि ह नागमिष्य इत्यात्मा तेऽविदितोऽभविष्यद्यदि ह नागमिष्य
 इति वा ॥ ६ ॥ अथ होवाच बुद्धिमावशतरादिभ्यः । त्रयाग्रपथं कं
 त्वं वैश्वानरं वेत्स्येति चाग्रेण राजन्निति होवाचोमिति होवाचैव वै पृथग्भर्ता वै-
 श्वानर एतच्छ हि वै त्वं पृथग्भर्तानं वैश्वानरं वेत्स्य तस्माच्छ्रुत्वा पृथग्भर्तृणां ऽनु-
 यान्ति यो वाऽएतं पृथग्भर्तानं वैश्वानरं वेदाप पुनर्भृत्यं जयति सर्वमायुरेति प्राण-
 स्त्वाऽएष वैश्वानरस्य प्राणस्त्वाहास्यद्यदि ह नागमिष्य इति प्राणस्तेऽविदितोऽ-
 भविष्यद्यदि ह नागमिष्य इति वा ॥ ७ ॥ अथ होवाचेन्द्रधम्मं भान्तवेष्टम् ।
 त्रयाग्रपथं कं त्वं वैश्वानरं वेत्स्येत्वादित्यमेव राजन्निति होवाचोमिति होवाचैव
 वै सुततेजा वैश्वानर एतच्छ हि वै त्वं सुततेजसं वैश्वानरं वेत्स्य तस्माच्छ्रुत्वा
 सुतोऽद्युमानः पश्यमानोऽचीयमाणो गृहेषु विष्ठति यो वाऽएतं सुततेजसं
 वैश्वानरं वेदाप पुनर्भृत्यं जयति सर्वमायुरेति चक्षुस्त्वाऽएतदेवैश्वानरस्य चक्षु-
 स्त्वाहास्यद्यदि ह नागमिष्य इति चक्षुस्तेऽविदितमभविष्यद्यदि ह नागमिष्य
 इति वा ॥ ८ ॥ अथ होवाच जनं शक्राक्षम् । सायवसं कं त्वं वैश्वानरं वेत्स्ये-
 ति दिवमेव राजन्निति होवाचोमिति होवाचैव वाऽअतिष्ठा वैश्वानर एतच्छ हि
 वै त्वमतिष्ठां वैश्वानरं वेत्स्य तस्माच्छ्रुत्वा समानात्तितिविष्ठति यो वाऽएतमतिष्ठां
 वैश्वानरं वेदाप पुनर्भृत्यं जयति सर्वमायुरेति श्रोत्रं त्वाऽएष वैश्वानरस्य श्रोत्रं त्वा-
 हास्यद्यदि ह नागमिष्य इति श्रोत्रं तेऽविदितोऽभविष्यद्यदि ह नागमिष्य इति
 वा ॥ ९ ॥ त्वंहोवाच । एते वै सूर्यं पृथग्भैश्वानरान्विद्धाधेयः पृथगुन्नमयस्त
 मादेशमात्रमिव ह वै देवाः सुविदिता अभिसम्पन्नास्तथा तु न एनान्वक्ष्यामि यथा
 मादेशमात्रमेवाभिसम्पन्नादभिध्यामिति ॥ १० ॥ स होवाच । श्रुतानमुपदिशन्नेव
 वाऽअतिष्ठा वैश्वानर इति चक्षुषी उपदिशन्नुवाचैव वै सुततेजा वैश्वानर इति ना-
 ऽसिकेऽउपदिशन्नुवाचैव वै पृथग्भर्ता वैश्वानर इति मुख्यापाकाय उपदिशन्नुवाचैव
 वै बहूलो वैश्वानर इति मुख्या अण उपदिशन्नुवाचैव वै रयिवैश्वानर इति छु-
 शुक्मुपदिशन्नुवाचैव वै अतिष्ठा वैश्वानर इति स एषोऽग्निर्वैश्वानरो यत्पुरुषः स
 यो हेतमेवमग्निं वैश्वानरं पुरुषविषं पुरुषेज्जन्तः प्रतिष्ठितं वेदाप पुनर्भृत्यं जयति
 सर्वमायुरेति न हास्यनुवाणं च न वैश्वानरो हिनस्ति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४॥ [६.१] ॥

द्वयं वाऽऽदत्तं चैवाद्यं च । तद्यदोभयं समागच्छत्यस्ते वाऽदत्तं नाद्य-
 म् ॥ १ ॥ स वै यः सोऽचाग्निरेव सः । तस्मिन्वत्किंचाभ्यादधत्यादितय ए-
 वास्य ता आदितयो ह वै वा आहुतय इत्युच्यते परीऽर्चं परीऽक्षकामा हि देवाः
 ॥ २ ॥ आदित्यो वाऽअत्ता । तस्य चन्द्रमा एवादितयश्चन्द्रमसः । आदित्यऽआ-
 दधतीत्यधिदेवतम् ॥ ३ ॥ अथाध्यात्मम् । प्राणो वाऽअत्ता तस्यान्नमेवाहितयोऽ-
 न्नं हि प्राणऽआदधतीति न्वग्नेः ॥ ४ ॥ अथार्कस्य । अग्निर्वाऽअर्कस्तस्याहुतय
 एव कमाहुतयो ह्यग्नये ऋम् ॥ ५ ॥ आदित्यो वाऽअर्कः । तस्य चन्द्रमा एव कं
 चन्द्रमा आदित्याय कमित्याधिदेवतम् ॥ ६ ॥ अथाध्यात्मम् । प्राणो वाऽअर्क-
 स्तस्यान्नमेव कमश्च हि प्राणाय कमिति न्वेवार्कस्य ॥ ७ ॥ अथोक्थस्य । अ-
 ग्निर्वाऽउक्थस्तस्याहुतय एव धमाहुतिभिर्वाग्निरुत्तिष्ठति ॥ ८ ॥ आदित्यो वाऽ-
 उक् । तस्य चन्द्रमा एव चं चन्द्रमसा आदित्य उत्तिष्ठतीत्यधिदेवतम् ॥ ९ ॥
 अथाध्यात्मम् । प्राणो वाऽउक्थस्तस्यान्नमेव धम्मनेन हि प्राण उत्तिष्ठतीति न्वो-
 कथस्य ॥ एषोऽग्निविधोऽर्कविध उक्थविधो यत्पुरुषः स यो हैतमेवमग्निविधमर्कं
 विधमुक्थविधं पुरुषमुणास्ते विदुषो देवास्येवं आदित्यो म्लायति ॥ १० ॥ प्राणेन
 वाऽअग्निर्दीप्यते । अग्निना वायुरायुनादित्य आदित्येन चन्द्रमाश्चन्द्रमसा नृच-
 त्राणि नृचैर्विष्टुदेतावती वै दीप्तिरस्मिन् लोकेश्चर्माश्च सर्वाः ईति दीप्ति
 दीप्यतेऽस्मिन् लोकेश्चर्माश्च य एनं वेद ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५५ ॥ [६. २] ॥

सत्यं महेत्युपासीत । अथ खलु क्रतुमयोऽयं पुरुषः स यावत्क्रतुरयमस्मा-
 न्लोकात्मैवेवंक्रतुर्दीप्तुं लोकं मेत्वाभिमम्भवति ॥ १ ॥ स आत्मानमुपासीत ।
 मनोमयं प्राणशरीरं भारूपमाकाशात्मानं कामरूपिणं मनोजवसं सत्यसंकल्पध-
 सत्यधृतिं सर्वगन्धं सर्वरसं सर्वाः अनु दिशः प्रभूतं सर्वमिदमुभ्यात्ममवा-
 क्मनादरं यथा व्रीहिर्वा यवो वा श्यामाको वा श्यामाकतण्डुलो वैद्यमयन्तरात्म-
 न्पुरुषो हिरण्यो यथा ज्योतिरधूममेवं ज्यायान्दिवो ज्यायाकाशाज्ज्यायानस्यै
 पृथिन्यै ज्यायान्सर्वेभ्यो भूतेभ्यः स प्राणस्यात्मैव यऽआत्पैतमित् आत्मानं मे-
 त्वाभिमम्भविष्यामीति यस्य स्यादन्वा न विचिकित्सास्तीति इ स्माह शाण्डिल्य
 एवेतद्विति ॥ २ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [६. ३.] ॥

उपा वाऽअश्वस्य मेध्यस्य शिरः । सूर्यश्चर्वातः प्राणो व्यात्तमग्निर्वैश्वा-

नरः संवत्सर आत्माश्वस्य मेधस्य श्रौस्त्वृष्टमन्तरिक्षमुदरं पृथिवीं पाज्जस्यं दिशः
 पार्श्वेऽद्यवान्तरिक्षः पृथिवीं श्रुतगोऽङ्गानि मासाश्चार्धमासाश्च पर्वाण्यदोराश्रयि
 मतिष्ठा नृत्तवाण्युत्थीनि नृभो माथिसान्युवध्यथे मिकताः मिन्धवो गृदा यकु-
 च क्रोमानश्च पर्वता ओषधयश्च वनस्थतयश्च लोमान्युद्यन्वर्धार्थो निभ्लोचन्मघना-
 र्थो यद्विजृम्भते तद्विद्योक्ते यद्विद्युन्ते तत्स्तनयति यन्मेदति तद्वर्पति वागेवाप्य
 वागवर्धाऽश्वरवं पुरस्तान्मादिमान्वजायत तस्य पूर्वसमुद्रे योमी रात्रिरेवं पश्चान्मादि-
 मान्वजायत तस्यापरे समुद्रे योनिरेतौ वाऽश्वरवं यदिमान्वभिषितः सम्बभूवतुर्दयो
 भूत्वा देवानुवदमाजी गन्धर्वानिर्वासुरानुश्वो मनुष्यान्तस्तमुद्र एवाप्य कन्धुः समुद्रो
 योनिः ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [१. ४.] ॥

नैवेदं हि चनाग्रऽआसीत् । मृन्मृत्नैवेदमावृत्तमासीदशनायवाशनाया हि मृत्पु-
 स्तम्भनोऽकुक्तात्मन्वीर्यामिति सोऽर्चन्नचरत्तस्यार्चत आपोऽजायन्तार्चते वै मे
 क्रमभूदिति तत्रैवापर्वस्यार्कस्व कृष्टं इ वाऽअस्मै भवति य एवेतदुपर्वस्यार्कत्वं
 वेद ॥ १ ॥ आपो वाऽअर्कः । तद्यदपाथे शूर आसीत्तस्मिन्महान्यत सा पृथिव्य-
 भवत्तस्यामध्याम्यत्तस्य आन्तस्य तस्य तेजो रिसो निरवर्ततामृगः ॥ २ ॥ स
 जेधात्मानं व्यकुरुत । आदि-यं तृतीयं वायुं तृतीयं स पृथु माणस्त्रेधावेहितस्तस्य
 प्राची दिक्शरोऽमौ चामी चेर्मात्रास्य प्रतीची दिक्पुच्छमसौ चामी च सवधौ
 वृक्षिणा चोदीची च पार्श्वे द्यौष्पृष्टमन्तरिक्षमुदरमियपुरःस पपोऽसुमाविप्लवो यत्र ज
 चेति तदेव मुनितिष्ठयेत् विद्वान् ॥ १ ॥ सोऽकामयत । द्वितीयो मऽआत्मा जायेतेति
 ॥ प्रनसा वाचे मिथुनं समभवदशनायां मृन्मृत्तयं द्रव आसीत्स सेवत्सरोऽभवच्च
 इ पुरा ततः संवत्सर आस तमेतावन्तं कालमविभर्गवान्मन्वत्सरस्तमेतावतः काल-
 स्य परस्तादस्मिन् तं जातमभिव्याददात्स आणकशेस्तैव वागभवत् ॥ ४ ॥ मृत्पु-
 स्त । यदि वाऽऽममभिमर्त्यस्ये कनीयोऽज कार्प्यऽङ्गिति स तया वाचा तेनात्मु-
 नेदं सर्वमस्मत्त यदिदं किं चऽर्चो यजुष्यपि सामानि हन्दांशसि यज्ञान्मजां प-
 शून्तस्य ययदेवास्तन्व तत्तदुत्तमधिपत सर्वं वाऽअर्चावितद्वदितेरादितित्वं सर्वस्पा-
 त्ता भवति सर्वमस्यान्नं भवति य एवेतद्वदितेरादितित्वं वेद ॥ ५ ॥ सोऽकामयत ।
 भूयसा यज्ञन भूयो यजेयेति सोऽध्याम्यत्स तपोऽतप्यत तस्य आन्तस्य तप्तस्य यशो
 वीर्यमुद्रकामप्राणा वै यशो वीर्यं तत्प्राणेषूत्क्रान्तेषु शरीरं श्रयितुमधिपत तस्य

शरीरऽएव पुन आसीत् ॥ ६ ॥ सोऽङ्कामयत् । मेध्यं गऽइव ॥ स्यादात्मन्व्यनेन
स्यामिति ततोऽरवः समभवद्यत्स्वच्छन्मेध्यमभूदिति तदेवाश्वमेधस्याश्वमेधत्वमेव
वाऽअश्वमेधं वेद य एनमेवं वेद ॥ ७ ॥ तमनवरुध्येवामन्यत । तद्धं संवत्सरस्य
परस्तादात्मनऽआलभत पशून्देवताभ्यः मृत्योर्हस्तस्मात्सर्वदेवत्वं प्रीक्षितं प्राजापत्य-
मालभन्तऽएव वाऽअश्वमेधो य एष तृपति तस्य संवत्सर आत्मायमग्निरर्कस्तुस्येमे
लोक आत्मानस्तावेतावर्कारवमेधो सो पुनरेकैव देवता भवति मृत्युरेवाप पुनर्मृ-
त्युं जयति नैनं मृत्युरामोति मृत्युरस्यात्मा भवति सर्वमायुरेत्येतासां देवतानामेको
भवति य एवं वेद ॥ ८ ॥ शतम् ॥ ५६०० ॥ ॥ अथ वधशः । समानमा तु-
जीवीपुत्राः सांजीवीपुत्रो माण्डूकायनेर्माण्डूकायनिर्माण्डूकान्माण्डूक्यः क्रीत्सात्क्री-
त्सो माहिस्थेर्माहिस्थिर्वामकचायणाद्वामकचायणो वात्स्यादात्स्यः शादिद्व्यात्त्या-
दिद्व्याः कुथेः कुथिर्यज्ञवचसो राजस्तम्बायनायज्ञवचा राजस्तम्बायनस्तुरात्का-
चपेयात्तुरः काचपेयः प्रजापतेः प्रजापतिर्ग्रक्षणे ग्रक्ष स्वयम्भु ग्रक्षणे तुमः ॥ ९ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥ [६. ५.] ॥ ॥ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ कण्विका संख्या ॥ ७५ ॥
पष्ठोऽध्यायः [६६.] ॥ अस्मिन्काण्डे कण्विकासंख्या ३६९ ॥

इति माध्वान्दिनीये शतपथब्राह्मणेऽग्निरहस्यनाम दशमं काण्डं समाप्तम् ॥ १० ॥

अथैकादशङ्काखण्डम्

ओ३म् । तवत्सरो वै यज्ञः प्रजापतिः । तस्यैतच्चारं यदमात्रास्या चन्द्रमा
एव द्वारपिधानः ॥ १ ॥ स योऽमात्रास्यायामग्नीऽआधत्ते । यथा वि. तायां द्वादि
द्वारा पुरं मण्येत स तत एव स्वर्गं लोकमियादेवं तद्योऽमात्रास्यायामाधत्ते ॥ २ ॥
अथ यो नृक्षत्रऽआधत्ते । यथापिदितायां द्वायेद्वारा पुरं प्रष्टितेऽस्मिन्निम्नः पुरः स्या-
देवं तथो नृक्षत्रऽआधत्ते तस्मान्न नृक्षत्रऽआदधीत ॥ ३ ॥ यदहरेर्वेपः । न पुरस्ता-
न्त परचुद्दहयेत् तदहहृषवसेर्षिर्हि षेप इमं लोकमागच्छति तस्मिन्निह वसति ॥ ४ ॥
सर्वे देवा वसन्ति । सर्वाणि भूतानि सर्वा देवताः सर्वेऽश्चतुर्वः सर्वे स्तोमाः स-
र्वाणि वृष्टानि सर्वाणि छन्दाधत्ति ॥ ५ ॥ सर्वेषु ह याऽअस्य देवेषु । सर्वेषु भू-
तेषु सर्वासु देवतासु सर्वेष्वृतुषु सर्वेषु स्तोमेषु सर्वेषु पक्षेषु सर्वेषु छन्दास्वर्गना-
आहितौ भवतो योऽयमात्रास्यायामाधत्ते तस्मादमात्रास्यायामेवाग्नीऽआदधीत
॥ ६ ॥ योऽसौ वैशाखस्यामात्रास्या तस्याप्रदधीत सारोहिण्या सम्पद्यतऽआ-
त्मा वै प्रजा पशवो रोहिण्यात्मन्येवैतत्प्रजायां पशुषु प्रतितिष्ठत्यमात्रास्यावाऽअ-
ग्न्यापेयरूप तस्मादमात्रास्यायामेवाग्नीऽआदधीत पीर्यमास्यामन्धारभेतामात्रास्या-
यां दीक्षेत ॥ ७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ ॥

धत्ति याऽअतद्यज्ञम् । यदेनं तन्वते यन्नेव शब्दानयामिपुत्रवन्ति तच्च धनः
न्वि यत्पशुधे संश्रयन्ति निग्रासति तच्च धनन्त्यतूखलपुसन्त्याभ्यां दृपदुपजाभ्यां
हविर्पशून् गन्ति ॥ १ ॥ तथै हत्वा यज्ञम् । अग्नावेव योनौ रेतो भूत-
धत्तिश्चत्पमिर्वै योनिर्पशुस्य स ततः प्रजापते तदुरा ता आहुतीः सम्पादये-
त्प्राभ्यो वपदक्रियते ॥ २ ॥ अयं वै यज्ञो योऽयं पृथक्ते । सोऽयमेक-इवैव पवते
सोऽय पुरुषेज्जन्तः प्रविष्टो दशधाविहितः स एव ऋतैः माखेऽग्नेर्योनेरधिनायते
सैषा वशाक्षरा निगद सैषा सम्पत्स यज्ञः ॥ ३ ॥ अथोऽयपि नृव स्युः । त-
न्मृतां विरुजं करोति यजननाय न्यूनाद्वाऽह्याः मजाः प्रजापन्ते सैषा सम्पत्स

यज्ञः ॥ ४ ॥ अथोऽअप्येकातिरिक्ता स्यात् । सा प्रजापतिमभ्यतिरिच्यते सैषा
 सम्पत्सु यज्ञः ॥ ५ ॥ अथोऽअपि द्वेऽअनिरिक्ते स्याताम् । द्वन्द्वं वै मिथुनं प्रज-
 ननं मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते सैषा सम्पत्सु यज्ञः ॥ ६ ॥ अथोऽअपि तिस्रोऽ-
 तिरिक्ताः स्युः । द्वन्द्वमह मिथुनं प्रजननमथ यज्जायते तत्सृतीयं सैषा सम्पत्सु
 यज्ञः ॥ ७ ॥ अथोऽअपि चतस्रोऽतिरिक्ताः स्युः । तद्यैकैवं चतस्रश्चैव वाऽमे-
 लोकास्तदिगानेव लोकास्तिमभिराप्नोति प्रजापतिर्वाऽअतीमांलोकान् चतुर्थस्तत्प-
 जापतिमेव चतुर्थ्याप्नोति सैषा सम्पत्सु यज्ञः ॥ ८ ॥ स यद्वाभ्यामूनं तद्वत् ॥
 सांऽअप्योऽप्येकातिरिक्तं तद्वनिरिक्तं सोऽयज्ञः सैषैव दशत्यपि सम्पदेषा वि-
 ष्ठं शत्यामेषा सहस्रात् ॥ ९ ॥ आग्निं वाऽएते धावन्ति । येदर्शपूर्णमासाभ्यां यजन्ते
 स वै पञ्चदश वर्षाणि यजेत तेषां पञ्चदशानां वर्षाणां ब्रीहिं च शतानि पष्टिश्च
 पौर्णमास्यश्चाभावात्स्याश्च ब्रीहिं च वै शतानि पष्टिश्च संवत्सरस्य रात्रयस्त-
 द्वाधीरामोति ॥ १० ॥ अथापराणि पञ्चदशैव वर्षाणि यजेत । तेषां पञ्चदशानां
 वर्षाणां ब्रीहिं चैव शतानि पष्टिश्च पौर्णमास्यश्चाभावात्स्याश्च ब्रीहिं च वै श-
 तानि पष्टिश्च संवत्सरस्याहानि तद्वहान्याप्नोति तद्वैव संवत्सरमामोति ॥ ११ ॥
 मूर्त्या इ वाऽअथैव देवा आसुः । स यदैव ते संवत्सरमापुड्यागृता आसुः
 स वै संवत्सरः स वै वाऽअनन्यमेतेनो हास्यास्यथ सुकृतं भवत्यस्यो लोकः
 ॥ १२ ॥ स आग्निमृतामेकः । य एवं विद्वांस्त्रिंशत् वर्षाणि यजेत तस्माद्
 त्रिंशत्तमेव वर्षाणि यजेत यद्यु दासायणपत्नी स्यादथोऽअपि पञ्चदशैव वर्षाणि
 यजेताह येव सा सम्पत्सु स्यते द्वे हि पौर्णमास्यौ यजते द्वेऽअभावात्स्येऽअथोऽएव
 खलु सासम्पद्भवति ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ ॥

पौर्णमासेनेष्ट्वा । इन्द्राय विमृधेऽनुनिर्वपति तेन यथेष्ट्यं यजतऽआ-
 भावात्स्येनेष्ट्वादित्यै चरुमनुनिर्वपति तेन यथेष्ट्यं यजते ॥ १ ॥ स यत्पौ-
 र्णमासेनेष्ट्वा । इन्द्राय विमृधेऽनुनिर्वपतीन्द्रो वै यज्ञस्य देवतायैदग्नीपोषीयं
 पौर्णमास्यं हविर्भवति तत्र तेन्द्राय त्वेति किं चक्रं क्रियतऽएतेनो
 हास्यैतत्सेन्द्रं हविर्भवत्येतेन सेन्द्रो यज्ञोऽथ यदिमृधे त्वेति सर्वा उ हि मृधो
 नाष्टुः पौर्णमासेन हन्ति ॥ २ ॥ अथ यदामावास्येनेष्ट्वा । अदित्यै चरुमनुनिर्व-
 पत्येव वै सोमो राजा देवानामन्तं यच्चन्द्रयाः स यत्रैव एताश्च रात्रिं नु पुरस्तात्

पञ्चादृशो तेनैतद्गन्धेन हविर्भवति तेषामप्रतिष्ठितमिषं वै पृथिव्यदितिः सद्यमद्वा सेयं
प्रतिष्ठितं तेनो हास्येतद्वदेव हविर्भवत्येतेन, प्रतिष्ठितमेतच्च नद्यस्मादनुनिर्वपत्प्रथमं य-
स्मान्नुनिर्वपेत् ॥ ३ ॥ स यत्पौर्णमासेन ॥ इन्द्राय निमृधेऽनुनिर्वपति, सेन्द्रो
ये यद्वाऽसदिति सयो वै यज्ञ इन्द्रस्यैव स यत्सर्वो यज्ञ इन्द्रस्यैव तेनो हास्येतत्सेन्द्र-
० हविर्भवत्येतेन सेन्द्रो यज्ञः ॥ ४ ॥ अथ यदामावास्येनेष्ट्वा । अदित्यै चरुमनुनि-
र्वपत्यामावास्यं वाऽध्वनुनिर्वप्यं पौर्णमासेन वाऽइन्द्रो वृत्रमहंस्तस्माऽएतद्वृत्रं जघ्नु-
ये देवा एतद्विस्नुमिस्वपन्यदामावास्यं किमनुनिर्वप्येऽनुनिर्वपेदिति तुस्मान्नुनि-
र्वपेत् ॥ ५ ॥ स यत्पौर्णमासेनेष्ट्वा । अथान्यद्विस्नुमिर्वपत्यामावास्येनेष्ट्वाधान्यद्व-
िस्नुमिर्वपति द्विपुनश्चैव स धातुच्यं प्रत्युच्छ्रयतेऽथ यः पौर्णमासेनैव पौर्णमासीं
यजतऽध्यामावास्येनामावास्यामपसपन्ना हुवास्यानुपवाश आरिर्भवति ॥ ६ ॥ पौर्णमासेन
वै देवाः । पौर्णमासीं यजमाना अध्यामावास्येनामावास्यां क्षिप्रऽएव पाप्मानमप्रा-
घ्नत क्षिमे प्रजायन्त स यो देवं विद्वान्पौर्णमासेनैव पौर्णमासीं यजतऽध्यामावा-
स्येनामावास्यां क्षिप्रऽएव पाप्मानमपहते क्षिमे प्रजायन्ते स यद्यनुनिर्वपेद्वाहक्षिणा
नादक्षिणं ० हविः स्यादिति द्वाहर्दर्शपूर्णमासयोर्लोबेया दक्षिणा यदान्वाहार्य इति
ननुनिर्वप्यस्याथाभ्युदितस्य ॥ ७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ ॥ ॥

तद्वैके दृष्टोपवसन्ति । श्वो नोदेतेत्यस्य बाहेतेऽग्निर्वाय वाधोतोपवसन्त्य-
थैनमुताभ्युदेति स यष्टृहीतः हविरभ्युदियात्प्रज्ञातमेव तदेवैव यतर्चया यत्पूर्व-
पुर्दुग्धं वधि हविरातुञ्जनं तत्कुर्वन्ति प्रविप्रमुञ्चन्ति वत्सां स्तान्युनरणाकुर्वन्ति ॥ १ ॥
तानपराहे पंथोशास्त्रयाणाकरोति । तद्यथैवादः मुञ्जातमामावाप्त्यर्थं हविरुमेव त-
द्यद्यु यतर्चया वा नोदाश्रयं सेव गृहीतं वा हविरभ्युदियादितरुथो तर्हि कुर्यादेता-
मेव तद्यदुलान्त्सुफलीकृतान्कृत्वा स येऽणीयाथैस्तान्गन्धे दात्रेऽष्टाकपालं पु-
रोडाशः अथयति ॥ २ ॥ अथ यत्पूर्वेषु । तुभं वधि तद्विन्द्राय प्रदात्रेऽथ तदानीं तु-
भ्ये विष्णवे शिपिविष्टायैतांस्तदुलान्जृते चरुं अथयति चरुं ह्येव स यत्र स्व-
च तद्यदुलानावृणन्ति ॥ ३ ॥ तद्यदेवं भवति । एष वै सोमो राजा देवानामन्नं यु-
ञ्जन्नुमास्तमेतदुपैत्सीत्तप्पारात्सीत्तपस्माऽऽग्निर्दाता उदातीन्द्र प्रदाता प्रवच्छ-
ति तुमस्माऽऽन्नामी यज्ञ दत्तस्तेनेन्द्राग्निर्ध्यां दत्तेन यत्नेन यजतेऽथ यद्विष्णवे
शिपिविष्टायैति यज्ञो वै विष्णुर्गन्धर्वापिविष्टायैति यत्पूर्वैत्सीत्तप्पारात्सीत्तच्छिपित-

मिव यज्ञस्य भवति तस्माच्छिपिविषायेति तत्रो यन्लक्ष्मनुधात्तदद्यात्वादक्षिणं हविः
स्यादिति ब्राह्मण्यदेव नोदिवाद्योपवसेत् ॥४॥ ब्राह्मणम् ॥४॥ ॥

अथापावासेति मन्थमान उपवसति अथैष परचादृशो महैष दिव्यः इवा स
यजमानस्य पशूनभ्यवेक्षते तदपशव्यं स्यादुपायश्चित्तिकृत एतस्मादु हैतद्रीपावच-
न्द्रमसादिति ॥१॥ छायायुपसर्षन्ति । एतेनो हैतदुपतपद्वाचक्षते खलुचितमिरेतमु
हैवैतदाचक्षते ॥२॥ शशश्चान्द्रमस इति चन्द्रमावै सोमो दिवानामग्रं तं पौर्णमास्याम-
भिपुण्वन्ति सोऽपरस्वोऽप ओषधीः प्रविशति पशवो वाऽऽप ओषधीरदन्ति तदेनमे-
ताथे रात्रिपशुभ्यः संनपाति ॥३॥ सोऽथापावासेति मन्थमान उपवसति । अथैष प-
रचादृशो तयजमानो यज्ञपथादेति तदाहुकथं कुर्यादित्वा यज्ञपथायजतो ३ न यजता ३
इति यजेत हैव तन्मन्थदपकवस्यं भवति खः-ख एवैष उपायानुदेति स आमावास्यावि-
धेनैवेष्ट्यादिमनुतिर्वपति तदूर्ध्वं च इत्यो वा ॥४॥ तस्य श्रीणि हवीर्यपि भवन्ति । अग्नये
पथिकृतेऽष्टाकपालं पुरोडाशमिन्द्राय हवध्नः ऽष्टादशकपालमग्नये वैश्वानराय द्वा-
दशकपालं पुरोडाश ॥५॥ स यदग्नये पथिकृते निर्वपति । अग्निर्ह्वं पथः कर्ता स यज्ञ-
स्मावेवाहो यजमानो यज्ञपथादेति तमेनमग्निः पन्थानमापादयति ॥६॥ अथ यदिन्द्राय
वृषध्ने । पाप्मानं वृत्रो यो भूतेर्वारयित्वा तिष्ठति कल्याणात्कर्मण साधोस्तुमेतदिन्द्रे-
णैव वृषध्ना पाप्मानं वृत्र ॥ इति तस्मादिन्द्राय वृषध्ने ॥७॥ अथ यदग्नये वैश्वान-
राय । द्वादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति यत्र वाऽऽन्द्रो वृत्रमहस्तमग्निना वैश्वानरेण
समदहच्छदस्य सर्वं पाप्मानं समदहस्तथोऽपवैष एतदिन्द्रेणैव वृषध्ना पाप्मानं वृत्र-
॥ इत्वा त्मानिना वैश्वानरेण संदहति तदस्य सर्वं पाप्मानं संदहति स यो ह्वं
विह्वनेतयेष्ट्या यजते तं हास्यात्पश्चत्न पाप्मा परिशिष्यते ॥८॥ तस्यै समदश सामि-
धेन्यो भवन्ति । उपाथंशु देवता यजति याऽकामयतेता याज्यानुवाक्याः करोत्येवमा-
ज्यभागादेव ॥ संयाज्ये ॥९॥ तिसृधन्व दक्षिणां ददाति । धन्वना वै इजानं प्राधन्ते त-
देतमेवैतद्वाधते यत्तिसृधन्वं दक्षिणां ददति ॥१०॥ दण्डं दक्षिणां ददाति । दण्डेन वै
इजानं प्राधन्ते तदेतमेवैतद्वाधते यद्वह दक्षिणां ददातेपान्वादिष दक्षिणा दद्यात्वे-
वास्यामुप्यन्यथाऽऽतृता दक्षिणास्तासां यत्सम्पद्येत सा हैप्ता पशव्येष्टिस्तयाप्य-
नभ्युदृषो यजेतैव ॥११॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ ॥ ॥

आपो ह वाऽऽदंमेघे सलिलमेवास । ता अकामयन्त कथं नु मृजये
 महीति ता अश्राम्यँस्तास्तपोऽन्तपन्त तामु तपस्तप्यमानासु हिरण्मयमायङ-
 थ सम्बभूवजातो ह तर्हि संवत्सर आस तदिदं हिरण्मयमायङं यावत्स-
 वत्सरस्य बेला तावत्पर्यप्लवत ॥ १ ॥ ततः संवत्सरे पुरुषः सम्भवत् । स मृजा-
 पतिस्तस्माद् संवत्सरऽप्य ओ वा गौर्वा वदवा वा मिजापते संवत्सरे हि मृजा-
 पतिरजायत स इदं हिरण्मयमायङं व्यकृजन्नाह तर्हि का चतु प्रतिष्ठास तदेन-
 मिदमेव हिरण्मयमायङं यावत्सवत्सरस्य बेलासीलावद्धिभ्रतपर्यप्लवत ॥ २ ॥ स
 संवत्सरे व्याजिहीर्षत् । स भूरिति व्याहरत्सेवं पृथिव्यभवद्बुव इति तदिदमन्त-
 रिक्षमभवत्स्थितिं सासौ द्यौर्भवत्स्माद् संवत्सरऽप्य कुमारो व्याजिहीर्षति
 संवत्सरे हि मृजापतिर्व्याहरत् ॥ स वाऽपकाचरद्वयसरायेव । प्रथमं वृद्धमृजापति-
 रवदत्तस्मादेकाचरद्वयसरायेव प्रथमं वृद्धकुमारो वदति ॥ ४ ॥ तानि वाऽपता-
 नि । पञ्चासूराणि तान्यञ्चऽर्जूनकुस्त तऽइमं पुञ्चऽर्तवः स एवमिमाँल्लोकाः सृज-
 तान्संवत्सरे मृजापतिरभ्युदतिष्ठत्स्माद् संवत्सरऽप्य कुपार उचिष्ठासति संवत्सरे
 हि मृजापतिरुदतिष्ठत् ॥ ५ ॥ स सहसायुर्जज्ञे । स यथा नष्टे पारं परापरयेदेव
 स्वस्यायुषः पारं पराचरन्धौ ॥ ६ ॥ सोऽर्चञ्छाम्यँश्चचार मृजाकाम । स आ-
 रण्येव मृजातिमपन्न स आस्थेनैव देवानमृजव ते देवा त्रिवमभिपद्यासृज्यन्त
 तद्देवानां देवत्वं यद्विषमभिपद्यासृज्यन्त तस्मै समृजानाय दिवेवास तदेव देवानां
 देवत्वं यदस्मै समृजानाय दिवेवास ॥ ७ ॥ अथ योऽयमनाह माणः । तेनासु-
 रानमृजत तऽइममेव पृथिवीमभिपद्यासृज्यन्त तस्मै समृजानाय तम इवास ॥ ८ ॥
 सोऽरेव । पाप्मानो वाऽअमृषी यस्मै मे समृजानाय तम इवाभूदिति तास्तत
 एव पाप्मनाविध्यते तत एव परामवस्तस्मादाहुर्नतदस्ति यदेवासुरं मुदिदमन्वारुषा-
 मे त्वदुद्यतऽइति इमे वत्ततोऽथेव तान्यमृजापतिः पाप्मनाविध्यसे तत एव पदाभ
 वन्निति ॥ ९ ॥ तस्मादेतदृषिणाभ्यनुक्तम् । न त्व युयुत्से कतमब्रुनाहर्न तेऽमित्रो
 मयवन्कृशनास्ति मायेन्मा ते णानि पुञ्जान्पाहुर्नाथ अञ्जु न नु पुरा युयुत्स
 ऽइति ॥ १० ॥ स यदस्मै देवान्समृजानाय । दिवेवास वदहरकुरुताथ यदस्पा-
 १. ऽअमुरान्समृजानाय तम इवास वाथ मात्रिमकुस्त तेऽअहोरात्रे ॥ ११ ॥ स ऐसत
 मृजापतिः । सर्वं वाऽअत्तारिष य इमा देवता अमृच्छीति स सर्वत्सरोऽभवत्सर्वत्स
 रो ह वै नापैवत्संवत्सर इति स यो हव्येतत्सवत्सरस्य सर्वत्सरत्वं वेद यो हव

पाप्मा मायया स्मरति न हैनु॒धे सोऽभिभवत्यु॒ध यमाभिचर॑त्पा॒भि है॒वैनं भ॒वति
य ए॒वमे॒तत्सं॒वत्स॒रस्य॒ सर्व॑त्सर॒त्वं वे॒द ॥ १२ ॥ स॒ ऐ॒क्षत॒ प्र॒जाप॑तिः । इ॒मं
वाऽऽत्प॒नः प्र॑ति॒मा॒मृ॒षा॒त्ति य॒त्सं॒वत्स॒रमि॑ति त॒स्मादाहुः॑ प्र॒जाप॑तिः सं॒वत्स॒-
र इ॒त्यात्प॒नो ह्ये॒तं प्र॑ति॒मा॒मृ॒षा॒त्त य॒द्वे॒व च॒तुर॑सरः सं॒वत्स॒रच॒तुर॑सरः
प्र॒जाप॑तिस्त॒नो है॒वास्यै॒ष प्र॑ति॒मा ॥ १३ ॥ ता॒ वाऽए॒ताः । प्र॒जाप॑तेरु॒धि दे॒वता
अ॒सृज्य॑न्ताग्नि॒रिन्द्रः॒ सोमः॑ पर॒मेष्ठी॒ प्राजा॑पत्यः ॥ १४ ॥ ताः स॒ह॒स्ता॒यु॒पो ज॒ज्ञिरे । ता
यु॒धा न॒द्ये पा॒रुं प॒रा॒प॒रवे॑दे॒वधे॒ स्व॒स्या॒यु॒धः पा॒रं प॒राच॑रु॒युः ॥ १५ ॥ ता अ॒र्चन्त्यः॒ आ-
म्य॑न्त॒थे॒रुः । त॒त ए॒तं पर॑मेष्ठी-प्राजापत्यो य॒जुम॑पर॒यद्यु॒दर्श॑पूर्व॒मासौ॒ ताभ्या॑म॒यज॑त
ताभ्या॒मि॒ष्टाका॑म॒यता॒हमे॒वेद॑धे॒ सर्व॑धे॒ स्या॒मिति॑ स॒ आपोऽभ॑व॒दापो॒ वाऽइ॑दधे॒ सर्वं
ता य॒त्पर॑मे॒स्थाने॑ ति॒ष्ठन्ति॒ योही॑हाभि॒स्त्रजे॑द॒ष्ट ए॒वाभि॑वि॒न्देत्पर॑मा॒ह्राऽए॒तत्स्या॑ना-
दु॒र्पति॑ यु॒धि॒वस्तु॑स्मात्पर॒मेष्ठी॒ नाम ॥ १६ ॥ स॒ पर॑मेष्ठी प्र॒जाप॑ति॒ पित॑र॒मग्र॑वी॒त् ।
का॒मभं॑ वाऽअ॒हुं य॒जुम॑दर्श॒ तेन॑ त्वा या॒जया॑नीति॒ तथे॑ति॒ तम॑याज॒यत्स इ॒ष्टाका॑म॒य-
ता॒हमे॒वेद॑धे॒ सर्व॑धे॒ स्या॒मिति॑ स॒ प्रा॒णोऽभ॑व॒त्पा॒णो वाऽइ॑दधे॒ सर्व॑म॒यं वै प्रा॒णो
योऽयं॑ ए॒वते॒ स प्र॒जाप॑तिस्त॒स्य दृ॒ष्टिर्दे॒व वे॒दे॒स्था॒द्वाती॑ति॒ यद्वै कि॑ञ्च प्रा॒णि स॒ प्र॒जा-
प॑तिः । यो है॒वमे॒ता प्र॒जाप॑तेर्दृ॒ष्टिं वे॒दावि॑रि॒व है॒व भ॒वति ॥ १७ ॥ स॒ प्र॒जाप॑तिरि-
न्द्रं पु॒न्रम॑ग्रवी॒त् । अ॒नेन॑ त्वा का॒ममे॒ण य॒ज्ञेन॑ या॒जया॑नि॒ येन॑ प्रा॒मिदं॑ पर॒मेष्ठ॑प॒र्याय॑-
ज॒दिति॑ तथे॒ति त॒मया॑ज॒यत्स इ॒ष्टाका॑म॒यता॒हमे॒वेद॑धे॒ सर्व॑धे॒ स्या॒मिति॑ स॒ प्रा॒गभ॑व॒-
त्प्रा॒ग्वाऽइ॑दधे॒ सर्वं॑ त॒स्मादा॒हु॒रिन्द्रो॑ वा॒मिति॑ ॥ १८ ॥ स॒ इन्द्रो॑ऽग्नी॒षोमौ॒ धा॒तरा॑-
च॒ग्रवी॑त् । अ॒नेन॑ यो का॒ममे॒ण य॒ज्ञेन॑ या॒जया॑नि॒ येन॑ प्रा॒मिदं॑ पि॒ता प्र॒जाप॑तिर॒यी-
य॒जदिति॑ तथे॒ति ता॒वया॑ज॒यत्प्रा॒वि॒ष्टाका॑म॒येता॒माव॑मे॒वेद॑धे॒ सर्व॑धे॒ स्या॒वेति॑ त॒यो र॒ग्नाष्ट॑
ए॒वान॑प॒तरोऽभ॑व॒न्मम्य॑त॒रोऽन्ना॑दु॒ ए॒वाग्नि॑र॒भ॒वद॑न्त॒धे सो॒मोन्ना॑दु॒थ वाऽइ॑दधे॒
सर्व॑म॒न्नं च ॥ १९ ॥ ता॒ वाऽए॒ताः । ए॒व दे॒वता॑ ए॒तेन॑ का॒ममे॒ण य॒ज्ञेना॑य॒जन्त॑
ता य॒त्कामा॑ अ॒यज॑न्त॒ स आ॒भ्यः का॒मः स॒मा॒र्घ्यत॑ य॒त्कामो॑ ह॒ वाऽए॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑
य॒जते॒ सोऽस्मै॑ का॒मः स॒मृ॒भ्यते ॥ २० ॥ त॒ज॒ष्टा प्रा॒चीं दि॒शम॑पर॒यन् । तां प्रा॒चीमे॒-
चाकु॑र्व॒त से॒यं प्रा॒च्येव॑ दि॒क्त॒स्मादि॒मा-प्र॒जाः प्रा॒च्यः सर्प॑न्ति प्रा॒चीं॒ ह्येता॑म॒कुर्व॑-
तो॒पेना॑मि॒तः कु॒र्वीम॑हीति॒ तामूर्ज॑म॒कुर्व॑तेमां॒ खलु॑र्जं॒ पर॑ये॒मेति॑ सासौ द्यौर॒भ॒वत् ॥ २१ ॥
अथ॑ इ॒क्षिणा॑ दि॒शम॑प॒श्यन् । तां द॒क्षिणा॑मे॒वाकु॑र्व॒त से॒यं द॒क्षिणै॒व दि॒क्त॒स्मादु॒ द॒-
क्षि॒णत॑ ए॒व द॒क्षिणाः॑ स॒पत्ति॑ष्ठन्ते॒ दक्षि॑णतोऽभ्य॒वाज॑न्ति॒ दक्षि॑णा॒ ह्येता॑म॒कुर्व॑ता-

पैनामितः कुर्यादिति तं लोकमुर्वतेमं सन्तु लोकं परमेति तदिदमन्तरिक्षमभ-
 पदेष वै लोकः सा यथा ईवेयं प्रतिष्ठाविरस्मिद्धोके पृथिव्येवम् ईवेयं प्रतिष्ठावि-
 रमुष्मिद्धोऽदमन्तरिक्षे स यदिह सन्तु लोकं त पश्यति तस्मादाहुः परो-
 ऽक्षमसौ लोक इति ॥ २२ ॥ अथ प्रतीचीं दिशमपरयन् । तामाशामरुर्वततस्मा-
 दक्ष्याह सत्या विन्दतऽ एतामेव तेन दिशयेत्याशां ये एतामरुर्वतोपैनामितः कु-
 र्वीमहीति तां ये अियमरुर्वतेषां सन्तु यियं पश्येमेति सेयं पृथिव्यमवच्छायाऽयं
 तस्माद्योऽयै भूयिष्ठं विन्दते स एव श्रेष्ठो भवति ॥ २३ ॥ अथोदीचीं दिशमपरयन् ।
 तामपोऽरुर्वतोपैनामितः कुर्वीमहीति तं धूममरुर्वत धूमो वाऽध्यापस्तस्माद्युधेमं लो-
 कमाप आगच्छन्ति सर्वमेवेदं यथाधूमं भवत्ययं यदावृष्टिर्भवति वृत्तीयानेव तर्ह-
 यत्नीयस आदत्ते धूमो ह्यापः ॥ २४ ॥ वा वाऽपत्ताः । एकादश देवताः पञ्च
 प्रयाजा द्वाभ्यामभ्यागौ स्विष्टकृत्पूयोऽनुयाजाः ॥ २५ ॥ ता एकादशाहुतयः । एता-
 भिर्योऽद्याहुतिभिर्देवा इमांलोकानुमयवेता निरस्तयोऽप्येष एताभिर्वाहुतिभिर्मौ-
 लोकाञ्जयत्येता दिशः ॥ २६ ॥ चतस्रोऽवान्तरदिशः । तऽएव चत्वारः पत्नी-
 संयाजा अवान्तरदिशो वै देवाश्चतुर्भिः पत्नीसंयाजैरजयन्वान्तरदिशं चऽपुन्येष
 एतैर्जयति ॥ २७ ॥ अथेहा । चत्वारोऽमेवैतया देवा अजयन्तयोऽप्येष एतयाजा-
 यमेव जयत्येषा तु देवता दर्शपूर्णमासयोः सम्पत् ॥ २८ ॥ अध्याध्यात्मम् । प-
 ञ्चमे पुरुषे प्राणा श्वेतं चतुर्थ्यां तऽएव पञ्च प्रयाजा चतुषीऽभ्याग्यभागौ ॥ २९ ॥
 अथमेवावाह प्राणा स्विष्टकृत् । स यत्तमभ्यर्च्य इवेतराभ्य आहुतिभ्यो जुहोति
 तस्मादेतस्मात्प्राणात्सर्वं प्राणा बीभत्सन्तेऽथयस्विष्टकृते सर्वेषां हविषामवगृति
 तस्माद्यत्किंचेन्प्राणानापद्यन्त एतमेव तत्सर्वं समवेति ॥ ३० ॥ त्रीणि शि-
 श्नानि । तऽएव त्रयोऽनुयाजाः स योऽयं वृषिष्ठोऽनुयाजस्तदिदं वृषिष्ठमिव शिर-
 तं वाऽअनयानन्यजेदित्याहुस्तथो हास्यैतद्गृध्रं भवतीति ॥ ३१ ॥ स वै सकृद-
 धान्यात् । एकं येनस्य पर्वीय यदपर्वकं स्यात्पतृणं वै त्रिष्टेनलम्वेत वा तस्मा-
 देतदुच त्रिष्टिति पद्यते च तस्मात्सकृदधान्यात् ॥ ३२ ॥ अथ वाद्वाऽऽह । तऽ-
 एव चत्वारः पत्नीसंयाजाः प्रतिष्ठाप्येव प्राण इहा यत्तां नाभ्यो जुहोति यस्मात्प्र-
 दग्धेव तस्मादयमनवतृणः प्राणः ॥ ३३ ॥ अथ्येव यांजयानुवाक्याः । माध-
 मं हविस्तन्मिव हन्तो यथाज्यानुवाक्यास्तस्मादु स्यावन्त्येवास्तीनि मेयतश्च
 कृदयतश्च भवन्त्ययं यदूय इव च हविर्गृह्णाति कनीय इव च तस्मादु माधमान्येव

मेधतो, मेधन्ति माधेमानि कृशतः कुरयन्ति तेनैतेन यज्ञेन या कामयेते
 देवतां तां यजति यस्यै हविर्भवति ॥ ३४ ॥ ता वाऽपत्ताः । अनपोद्धार्या आहुत-
 यो भवन्ति स यदेतासामपोद्धरेययैकमङ्गलं मृणीयात्याहं वा निर्हण्यादेवं तदन्या-
 न्येव हवींश्चपुष चाद्वियन्तेऽप च द्वियन्ते ॥ ३५ ॥ ता वाऽपत्ताः । पोटश्राहुतयो
 भवन्ति पोटशकलां वै पुरुषः पुरुषो यज्ञस्तस्मात्पोटश्राहुतयो भवन्ति ॥ ३६ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ ॥

तद्वाऽब्रूव । ब्रूवोष्यन्तुऽउच्यते । यदि नारताति पितृदेवत्वो भवति
 यद्युऽश्रान्ताति देवास्त्यरनातीति तदारण्यमरनीयादिति तत्र स्थापयन्ति ॥ १ ॥
 स यदि ग्राम्या ओष रीरन्ताति । पुरोडाशस्य मेधमश्नाति यद्यारण्या ओषधीर-
 न्ताति वर्हिषां मेधमश्नाति यदि चानंस्पत्यमरनातीध्मस्य मेधमश्नाति यदि पुषः
 विषति सानात्यस्य चाज्यस्य च मेधमश्नाति यद्यपः विषति मुणीतानां मेध म-
 रन्ताति यदि नावन्ताति पितृदेवत्वो भवति ॥ २ ॥ तदाहुः । किमयनमिति स्वयुध
 वैवे रात्रीऽश्रग्निहोत्रं जुहुयास्त यदुत्वा नावन्ताति तेनापितृदेवत्वो भवत्याहु-
 तिर्वाऽपत्ता, स यदेवैतामात्मन्नाहुति जुहोति तेनोऽपत्तेर्वा मेधानां नाश्नाति ॥ ३ ॥
 एते इ वै रात्री । सर्वा राजयः समवयन्ति या आपूर्यमाणपक्षस्य राजयस्ताः
 सर्वाः पौर्णमासींश्च समवयन्ति या अपसीयमाणपक्षस्य राजयस्ताः सर्वा अमाना-
 स्वाथ समवयन्ति स यो हैव विद्वान्स्वयमुपवसष्टे जुहोति सर्वदा वैवास्य स्वयु-
 थं हतं भवति ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥

देवाश्च वाऽयसुराश्च । उभये प्राज्ञापत्याः पस्पृधिरेततोऽसुरा अतिमानेनैव
 कृस्मिन्नु यय जुहुयामिति स्त्रेवास्तेषु जुह्वतश्चेकस्तेऽतिमानेनैव पुरावभूस्तुमाज्ञा-
 पिमन्येत पराभवस्य हेतन्मुखं यदतिमानः ॥ १ ॥ अथ देवाः । अन्योग्न्यस्मिन्नेव जुह-
 तश्चेकस्तेभ्यः प्रज्ञापतिरात्मानं प्रददौ यजो हैपा मास यजो हि देवानामुन्नष्टं ॥ २ ॥ स
 देवेभ्य आत्मानं प्रदाय । अथैतमात्मनः प्रतिप्रामृजत यद्यज्ञं तस्मादाहुः प्रज्ञापतिर्यज्ञ
 इत्यात्मनो क्षेत प्रतिप्रामृजत ॥ ३ ॥ स एतेन यज्ञेन । देवेभ्य आत्मानं निरक्री-
 णीत स यद्वतमूयैति यथैव तत्प्रज्ञापतिर्देवेभ्य आत्मानं प्रायच्छदेवमेवैष एतदेवेभ्य
 आत्मानं मुगच्छति तस्मादु संवत एवैतांश्च रात्रिं चिचरिपेवंथा हविषा चरेदेयथ
 हविर्दीप देवानां भवति ॥ ४ ॥ अथ ययज्ञं तनुते । यज्ञेनैतदेवेभ्य आत्मानं नि-

क्रीणीति पृथेव तत्प्रजापतिर्निरुक्तीणीतिवमय यद्विनिर्वपति इविषेवैतद्यज्ञं निष्क्री-
णाति इविरनुवाक्ययानुवाक्यमवदानेनावदानं याज्यया याज्या वपदूरेण व
पदकारमाहुत्या तस्याहुतिमेवानिष्क्रीता भवति ॥ ५ ॥ स यथाप्रमशीर्णो हन्तुः ।
एवमस्यैव यज्ञा भवत्यहुतिमेवान्वाहायैष निष्क्रीणीति तद्यदेतद्धीनं यज्ञस्यान्वा-
हतिरति तस्मादन्वाहायै नायैवमु दास्यैष सर्व एव यज्ञो निष्क्रीता भवत्येष इ वै य-
जमानस्यामुष्यैर्वनोऽऽमात्या भवति यद्यज्ञ स ह सर्वतनूरेव यजमानोऽमुष्यैर्वनोऽऽमा-
त्यैर्वति य एवं विद्वांस्रिष्क्रीत्या यजेत ॥ ६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥ ५५मोऽध्यायः
[६ ७.] ॥

त्रिर्वै पुरुषे जायते । एतन्वेव मातुष्याधि पितुश्चाग्रे जायतेऽथ ये यज्ञ
उपसृजति स यद्युजते तद्वितीयं जायतेऽथ यत्र त्रिपते यज्ञेनमन्वाहभ्या-
दधति स यज्ञतः सम्भवति तत्तृतीयं जायते तस्मात्त्रिः पुरुषो जायतइत्याहुः
॥ १ ॥ ता चाऽष्टाः । एकादश सामिधेनीन्वाह इश चाऽश्वे
पुरुषे प्राणा आत्मैकादशो यस्मिन्नेते प्राणः प्रतिष्ठिता एतावान्वै पुरुषस्तदन
कृत्स्नं जनयत्युध यदूर्ध्वं सामिधेनीभ्यः सा प्रतिष्ठा तदेनं जनयित्वा प्रतिष्ठा-
यति ॥ २ ॥ नव प्रसवत्य उवाहृतयः । नवमे पुरुषे प्राणास्तुदेनं द्वितीय जनय-
त्याधावण मत्याधावण्य सा प्रतिष्ठाय यदेनादः सृष्टौ जन्मोद्यते तदेन तृतीयं
जायति पत्नीसंयाज्ञा एव तत्र प्रतिष्ठा ॥ ३ ॥ त्रिर्वै पुरुषो जायते । एवमेवै-
नमेतुयज्ञात्तिर्जनयति तासामेकादशाना त्रिः प्रथमापन्वाह त्रिरुत्तमाप ॥ ४ ॥ ताः
पृश्ना ग सामिधेयः । आवापारी पृश्न प्रवाजा इदा त्रयोऽनुयाज्ञाः सूक्तवाक्यश्च
शम्भोर्वाक्यश्च ताऽप्येकादशादुतयोऽथ यदुवाहः पत्नीसंयाज्ञेषु सम्प्रगृह्णाति समिधय-
श्च ॥ ५ ॥ ताः पृश्नदशादुतयः । तासां पृश्नदशानामाहुतीनामतो अन्वाक्या
एताः पृश्नदश सामिधेय एतासामन्वाक्यानामेता याज्या य एवात्र मन्त्रो यो
निगदस्तयाज्यान्पमेतेनो दास्येता आहुतयोऽनुवाक्यवत्यो भवन्त्येताधिः सामिधे-
नीभिरेताभिदाहुतीभिरेता अनुवाक्या याज्यवत्पन्वाहुतिवत्स्य भवन्ति ॥ ६ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ॥ [२. १.] ॥

गायत्रीमन्त्राभ्याम्पन्वाह । त्रिपदा वै गायत्री त्रय इमे लोका इमानेवैतल्लोका-
न्देवा प्रत्यष्टायन् ॥ १ ॥ अथ त्रिपदा यजति । चतुष्पदा वै त्रिष्टुचतुष्पदाः

पशुपशुन्यशूनेरैतदेषु लोकेषु प्रतिष्ठितेषु देवाः प्रत्यष्टापयन् ॥ २ ॥ द्वयक्षराः
 वषट्कारः । विषाद्वै पुरुषस्तत्पुरुषमेवैतद्विगदमेषु पशुषु प्रतिष्ठितेषु प्रत्यष्टापयन्
 ॥ ३ ॥ सोऽयं द्विषात्पुरुषः । पशुषु प्रतिष्ठित एवमेवैष एतल्लोकान्प्रतिष्ठापयति
 लोकेषु प्रतिष्ठितेषु पशून्प्रतिष्ठापयति पशून् प्रतिष्ठितेष्वत्मानं प्रतिष्ठापयत्येव-
 मेव पुरुषः पशुषु प्रतिष्ठितो यऽएवं विद्वान्यनते ॥ ४ ॥ अथ यद्वपट्कृते जुहोति ।
 एष वै वषट्कारो य एष तृणति स एष मृत्युस्तदेनमुपरिष्ठान्मृत्योः संस्क्रमेति तदे-
 नमृतो जनयति स एनं मृत्युप्रतिमुच्यते यज्ञा वैऽऽमस्यात्मा भवति तथह एव भू-
 त्वैतन्मृत्युप्रतिमुच्यतऽएतेनो हास्य मने यज्ञक्रतुराणं मृत्युप्रतिमुक्ताः ॥ ५ ॥ ॥
 शतम् ॥ ५७०० ॥ ॥ अथ ग्रामेतामाहुतिं जुहोति । एषा ह वाऽऽमस्याहुतिरमुष्मि-
 ल्लोकऽऽमात्मा भवति स यदैवविदस्माल्लोकान्मृत्युयैनमपाहुतिरेतस्य पृष्ठे सप्ता-
 ह्वयत्येकह वै तदहहात्मास्मीति तद्यदाह्वयति तस्मादाहुतिर्नाम । ६ ॥ ब्राह्मः
 यम् ॥ १० ॥ [२. २.] ॥

ब्रह्म वाऽऽदमप्रऽऽसीत् । तदेवानसृजत तदेवान्मृद्वैषु लोकेषु व्यारोहयदस्मि-
 न्नेव लोकेऽग्निं वायुमन्तरिक्षे दिव्ये च सूर्यम् ॥ १ ॥ अथ येऽत ऊर्ध्वा लोकाः ।
 तथा अत ऊर्ध्वा देवतास्तेषु ता देवता व्यारोहयन्त यथा हैवेमऽर्धावर्लोका इमा-
 श्चदेवता एवमु हैवतुर्ध्वावर्लोकास्तावच देवता येषु ता देवता व्यारोहयत् ॥ २ ॥
 अथ ब्रह्मैव परार्धमगच्छत् । तत्परार्धं गत्वेक्षत कथं निवर्षोल्लोकान्मृत्यवेयामिति व-
 षट्काराभ्यामेव मृत्युवैद्वेषेण वैव तासां च स यस्य कस्य च नामास्ति तन्नाम यस्यो-
 ऽऽपि नाम नास्ति यद्वै रूपेणोदत्तं रूपमिति तद्वै यमेतावद्वाऽऽदं यावद्रूपं वैव
 नाम च ॥ ३ ॥ ते हैते ब्रह्मणो महतीऽऽमभ्ये । स यो हैते ब्रह्मणो महतीऽऽमभ्ये
 वेद महतीवाभ्यं भवति ॥ ४ ॥ ते हैते ब्रह्मणो महती यज्ञे । स यो हैते ब्रह्मणो
 महती पक्षे वेद महद्देव यज्ञ भवति तपोरन्यतरज्ज्वायो रूपमेव यज्ञश्चापि नाम
 रूपमेव तत्स यो हैतयांजर्णो वेद ज्यायान्ह तस्माद्ववति यस्माज्ज्यायान्नुभूयति
 ॥ ५ ॥ मर्त्या ह वाऽऽग्रे देवा आसुः । स यदैव ते ब्रह्मणापुण्यामृता आसुः
 स यं मनसऽऽधारयति मनो वै रूपं मनसा हि वेदेदत्तं रूपमिति तेन रूपमा-
 मोत्यथ यं वाचऽऽधारयति वाग्वै नाम वाचा हि नाम युष्माति वने नामो-

त्येतावदाऽइदं सर्वं यावत्पुं चैव ताम च तत्सर्वमाप्नोति सर्वं वाऽअक्षयमेतेनो
 हास्याक्षयं सुकृते भवत्वक्षय्यो लोकः ॥ ६ ॥ तदाऽअद् आग्नेयामिष्टाऽऽ-
 पते । यथा तद्विभ्यो यज्ञः प्रारोचत तं यथानन्वत तद्यज्ञं तन्वानानृषीन्गन्धर्वा
 उपनिषेदुस्ते ह स्म संनिदयतीदं वाऽअत्यरीरिचन्निदमूनमकन्ति ॥ ७ ॥ स यदति-
 रेचयोरकः । यथा गिरिरेवं तदासाय यद्गु चकुर्यथा श्वघाः मद्रा एवं तदास
 ॥ ८ ॥ स यत्र शम्योराह । तदभिपृशति यज्ञं नमश्च तऽऽप च यज्ञस्य शिवे
 संतिष्ठस्य स्विष्टे मे संतिष्ठस्वेति स यदतिरिच्छति तुल्यमकारुण शमयत्यय ययूनं
 करोत्युप चेति तेन तदन्यूनं भवति यज्ञस्य शिवे संतिष्ठस्वेति यज्ञे यज्ञस्यान्यूना-
 तिरिक्तं तुच्छिनं तेन तदुभयं शमयति स्विष्टे मे संतिष्ठस्वेति यज्ञे यज्ञस्यान्यूना-
 तिरिक्तं तदतिष्ठ तेनो तदुभयं शमयत्येवमु हास्यैतेन यज्ञस्यान्यूनातिरिक्तेनैवेष्टं
 भवति य एष विद्वानेवमाभिपृशति तस्मादेष्टेनाभिपृशेते ह ते गन्धर्वा आसुः
 शूर्पं यवमान्क्राष्टुमन्त्रान्वाधानान्तर्वा ॥ ९ ॥ प्राज्ञणम् ॥ ११ ॥ [२१.] ॥

एष वै पूर्णमाः । य एष तपस्यहरद्वयेण पूर्णोऽयैष एव दृशो यच्चन्द्रमा
 ददृशऽइव खपः ॥ १ ॥ अथोऽइतयाहुः । एष एव पूर्णमा यच्चन्द्रमा एतस्य
 एनं पूरणं पीर्यमासीत्याचक्षतेऽयैष एव दृशो य एष तपति ददृशऽइव खपः
 ॥ २ ॥ इमेव पूर्णमाः । पूर्णं व हीममावेव योऽदृशो ददृशऽइव यसौ
 द्यौः ॥ ३ ॥ उग्निरिव पूर्णमाः । पूर्णं तु हीयं रात्रिरदरेव दृशो ददृश-
 इव हीदमदरेषा तु देवता दर्शपूर्णमासयोर्भीमायंसा ॥ ४ ॥ अथाध्या-
 सम् । उदान एव पूर्णमा उदानेन ह्यय पुरुषः पूर्णतऽइव प्राण एव दृशो
 ददृश-इव खपः, प्राणस्तदेतावन्मादध्यामदध दर्शपूर्णमासी ॥ ५ ॥ प्राण
 एवाग्नाहुः । प्राणेन हीदमन्नमद्यतऽउदान एवाचमद उदानेन हीदमन्नमदीयते स
 या हैतावताहुं चाचमदं च दर्शपूर्णमासौ वेदाचाहो वैव भवति म हास्माऽअश्राव दी
 यते ॥ ६ ॥ एन एव पूर्णमाः । पूर्णमित्त्व हीद मनो चागेव दृशो ददृशऽइव हीयं वाक्कदेता-
 वभ्यामं भस्वन्तं दर्शपूर्णमासौ स यदुभयसंघे ब्रतोपायनीयमश्रातं तेनैतावभ्यामं प्रत्यु-
 च्छं दर्शपूर्णमासौ भीणाति यज्ञेन मातर्दे ॥ ७ ॥ तदाहुः यन्न पूर्णमासायेति इविष्ट-
 स्ते न दर्शयेति इविष्टस्ते न पूर्णमासायानुद्दि न दर्शयानुद्दि न पूर्णमासं यन

न दर्शयजेत्यथ केनास्य दर्शपूर्णमासाविष्टौ भवत इति सयं मनसऽग्राधारयति
 मनो वै पूर्णमासेन पूर्णमासं यजत्यथ यं वाचऽग्राधारयति वाग्वै दर्शस्तेनो दर्श य-
 जत्येतेनो हास्य दर्शपूर्णमासाविष्टौ भवतः ॥८॥ तद्वैके । चक्रं निर्वपन्ति पौर्णमास्या-
 ं सरस्वतेऽपावास्यायां सरस्वत्याऽएतन्मत्युत्तं दर्शपूर्णमासौ यजामहऽइति वद-
 न्तस्तदु तथा न कुर्यान्मनो वै सरस्वान्वाक्सरस्वती स यदेवैतावाघारावाधारयति त-
 देवास्य दर्शपूर्णमासाविष्टौ भवतस्तस्मादेतौ चक्रं न निर्वपेत् ॥९॥ तदाहुः ॥ आगूर्त्ती
 वाऽएष भवति यो दर्शपूर्णमासाभ्यां यजते पौर्णमासेन हीक्षा वेदामावासेन यक्ष्यऽ
 इत्यामावासेनेष्ट्वा वेद पुनः पौर्णमासेन यक्ष्यऽइति स आगूर्त्येवामुं लोकमेति यदा-
 मुं लोकमेति कथमनामूर्त्ता भवतीति स यदेवैताऽडभयत्राघारावाधारयति तदेवास्य
 दर्शपूर्णमासौ संतिष्ठेते स स धीस्थितयोरेव दर्शपूर्णमासयोऽयामुं लोकमेति तथाना-
 मूर्त्ता भवति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ११ ॥ [२. ४.] ॥ प्रथमः प्रपाठकः ॥ कथिद-
 का संख्या ११९ ॥ ॥

अपि इवाऽएतर्हि । देवेभ्योऽश्वमेधमालभन्ते तदाहुः प्राकृतोऽश्वमेध इतीतर
 इन्नूनं स तवाऽएष प्रवारवमेधो यच्छन्द्रमाः ॥१॥ तदाहुः । पदे-पदेऽश्वस्य मे-
 धपस्याहुतिं जुहोति स यत्सायंमातरग्निहोत्रं जुहोति द्वे सायमाहुती जुहोती द्वे प्रात-
 स्ताश्चतस्र आहुतयश्चतुष्पादाऽग्रावस्तदस्य पदे-पदऽएवाहुतिर्हुता भवति ॥ २ ॥
 तदाहुः । विवृत्तेऽश्वस्यष्टिं निर्वपतीत्येष वै सोमो राजा देवानामन्नं यच्छन्द्रमाः स
 यत्रैष एतां राज्ञि न पुरस्तान्न परचादद्वे तदिमं लोकमगच्छाति सोऽ-
 स्मिँल्लोके ध्रुवर्तते ॥ ३ ॥ स यदामावासेन यजते । विवृत्तऽएवास्यै-
 कदिष्टिं निर्वपत्य स पौर्णमासेन यजतेऽश्वमेधेऽप्येवैतदुलभते तस्मा-
 ल्भ्य देवेभ्यः प्रयच्छति संवत्सरे वाऽइतरमश्वमेधमालभन्तऽएष
 वै मासः परिप्लवपानः संवत्सरं करोति तदस्य संवत्सरे-संवत्सरऽए-
 वाश्वमेध आलब्धो भवति ॥ ४ ॥ तं वाऽएतम् । मासि-मास्येवाश्वमेध-
 मालभन्ते स यो ह्येवं विद्वानग्निहोत्रं च जुहोति दर्शपूर्णमासाभ्यां च यज-
 ते मासि-मासि देवास्याश्वमेधेनेष्ट्वा भवत्येतद् हास्याग्निहोत्रं च दर्शपूर्णमासौ
 चारवमेधमभिसम्पद्येते ॥ ५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [२. ५.] ॥

शिरो ह वाऽऽतथज्ञस्य यच्छ्रयोताः । स यत्प्रणीताः मणयति शिर एवैतथ-
 ज्ञस्य संस्क्रोति स विद्याच्छिर एव मेऽएतत्संस्क्रियतऽइति ॥ १ ॥ प्राण प्रवा-

स्नेहः । प्राणेन हीदथे सर्वमिदं यत्ताण्डभृशमिषयदेजनि स विद्यादहमेवैष
 इध्म इति ॥ २ ॥ अनुकमेवास्य सामिधेन्यः । तस्मात्ता ब्रूयात्संतन्वाभिव मेऽनुम्-
 हीति संततामेव हीदसूक्तं यनश्चैवास्य वाक्चापारौ सरस्वाश्च सरस्वती च स
 भियान्ननश्च मेवाक्चापारौ सरस्वाश्च सरस्वती चेति ॥ १ ॥ अथ प्रयाजानां इमऽपवा-
 स्य ते शीघ्रेषुः पञ्च प्राणां पुस्तमेवास्य प्रथमः प्रयाजो द्राक्षणा त्रासिका द्वि-
 तीया सव्या त्रासिका तृतीयो इक्षिणः कृणश्चतुर्थः सव्यः कृणः पञ्चमोऽथ यक्ष-
 तुर्थे प्रयाजे समानयति तस्मादिदं ध्योन्नमन्तरता संतृणं चुक्षुषीऽन्नाज्यभागौ
 स विद्याश्चक्षुषीऽथ मय्यनासिति ॥ ४ ॥ अथ ए आग्नेयः पुरोडाशः । अयमे-
 वास्य स वसिष्ठोऽर्धो हृदयमेवास्योपाधिशृवाजः स पथेनोपाधिशुचरन्ति तस्मा-
 दिदं गुरोव हृदयम् ॥ ५ ॥ अथ षोऽन्तोषोमीयः पुरोडाशः । अयमेवास्य स
 चुक्षरोऽर्ध एतं वा सोनाय्यन्तराधे ममेवास्य स्विष्टकृद्विषं प्राशिमध ॥ ६ ॥
 स यथाशिवमवद्यति । यथैव तत्प्रजापतेराविदं निरुक्तन्नेवमेवैतस्यैतद्यमेष्टितं
 यज्रायेत यद्वरुणं तजिष्कन्तान्ति स विद्याश्चयैव तत्प्रजापतेराविदं निरुक्तन्नेवमेव
 मऽहं यदेष्टितं यदग्रथितं यद्वरुणं तजिष्कन्तन्तीति ॥ ७ ॥ उग्रमेवास्येहा ।
 तद्यथैवाद इहायाधे समवद्यन्त्येवमेवेवं विभ्यरूपमद्यमुदरे समवधीयते ॥ ८ ॥ त्रयो-
 ऽनुवाजाः इमऽपवास्य तेऽवाश्चत्वारः प्राणा वादुऽपवास्य सूक्तवाक्च शम्पोर्वा-
 क्च चत्वारः पत्नीसंयानाश्चतस्रो वै प्रतिष्ठा करु द्वावष्टीपन्तौ द्वौ पांदावेवास्य
 समिष्टयजुः ॥ ९ ॥ ता एकाविधशतिराहुतयः । द्वावापारौ पञ्च प्रयाजा द्वावा-
 ज्यभागावाग्नेयः पुरोडाशस्तदुशाग्नीषोमीय उपाधेशुवाजोऽन्तोषोमीयः पुरोडा-
 शोऽग्निः स्विष्टकृदिहा त्रयोऽनुवाजाः सूक्तवाक्च शम्पोर्वाकश्चाथ यदेवादुःपत्नी-
 संयानेषु सम्प्रवृत्ताति समिष्टयजुश्च ॥ १० ॥ ता एकाविधशतिराहुतयः । द्वादश
 वै माताः स्रवसरस्य पञ्चऽर्धवस्त्रयो लोकास्तद्विधेशांतरेषु एवैकविधेशा य
 एष तृपाति सैषा गतिरेषा प्रतिष्ठा तदेता गतिमेतां प्रतिष्ठां यच्छति ॥ ११ ॥ तद्व सै-
 तद्वागिराहाअर्धमामशो वाऽमहममुनात्स्त्रियेन सलोको भवामि तामहं दर्शपूर्णमास-
 योः सम्बुद्धं वेदेति ॥ १२ ॥ तद्वाहुः । आत्मयाजी श्रेयाश्चेद्वयाजी इत्यात्मयाजीति
 इ भूयात्स ह वाऽआत्मयाजी यो वेदेदं मेऽनेनाङ्गं संस्क्रियतऽहं मेऽनेनाङ्गमुपधीय-
 तऽहति स यथाहिस्त्वचो निर्मुच्येतैवमस्मान्मर्त्याच्छरीरात्पाप्मनो निर्मुच्यते स
 अहमयो यन्मर्त्यः साममय आहुतिर्मुषः स्वर्गं लोकमभिः सम्भवति ॥ १३ ॥ अथ

एतद् स्म वै तद्विमानाह । रवेत्केतुराण्येयः कृत्स्निस्त्रिंशत्परीषु महनागभिवाभिस-
 ॥ १२ ॥ भूतमेवपूर्व आ-
 ञ्यभागः । भविष्यदुत्तरोऽन ह वै भूतं च भविष्यच्च रुन्देऽथो यत्किं च भूतेन
 च भविष्यता च ज्येष्ठे सर्वेऽथैव तज्जयति ॥ ११ ॥ ब्रह्माग्नेयः पुरोडाशः ।
 स यो ह वै ब्रह्माग्नेयः पुरोडाश इति वेदाव ह ग्रह रुन्देऽथो यत्किं च ब्रह्मणा
 ज्येष्ठे सर्वेऽथैव तज्जयति ॥ १४ ॥ चत्रमुपांशुयाजः । स यो ह वै चत्रमु-
 पांशुयाज इति वेदाव ह चत्रं रुन्देऽथो यत्किं च चत्रेण ज्येष्ठं सर्वं ह वै
 तज्जयति तद्यदुपांशुयाजं कुर्वन्त्येके नैके तस्मादुपांशुयाजं च तत्रायाचक्षते
 ॥ १५ ॥ विदुत्तरः पुरोडाशः । स यो ह वै विदुत्तरः पुरोडाश इति वेदाव ह विश-
 ॥ १६ ॥ राष्ट्रं
 सांनार्यं । स यो ह वै राष्ट्रं सांनार्यमिति वेदाव ह राष्ट्रे रुन्देऽथो यत्किं
 च राष्ट्रेण ज्येष्ठं सर्वं ह वै तज्जयति तद्यत्संनयन्त्येके नैके तस्माद्राष्ट्रं सं चैति
 ति च ॥ १७ ॥ तपः स्विष्टकृत् । स यो ह वै तपः स्विष्टकृत्विति वेदाव ह तपो रुन्दे
 ॥ १८ ॥ लोकः प्राशिक्ष्यः । स
 यो ह वै लोकः प्राशिक्ष्यमिति वेदाव ह लोके रुन्देऽथो यत्किं च लोकेन ज्येष्ठं
 सर्वं ह वै तज्जयति नो ह लोकेन लोकाद्वयते लोकेन ह वाग्धर्मिणोऽङ्गे लोका-
 द्बन्धन्तेऽथ य एवं वेद न ह बहु चतुर्पाणं कृत्वा लोकाद्व्ययते ॥ १९ ॥ अग्नेऽहो ।
 स यो ह वै अग्नेऽहो इति वेदाव ह अग्ने रुन्देऽथो यत्किं च अग्न्या ज्येष्ठं स-
 र्वं ह वै तज्जयति ॥ २० ॥ अग्निरेव प्रथमोऽनुयाजः । द्वाद्वितीयं तृतीयं
 तृतीयः ॥ २१ ॥ स प्रथममुयाजमनुमन्त्रयेत् । अश्विन्यमुं जहोति यं द्विष्यद्वा-
 कुन्यमुं जहोति द्वितीयमुन्कुष्यमुं जहोति तृतीयम् ॥ २२ ॥ स यं एष क्षिप्रं त्रि-
 यते । अग्निर्ह तमनुयाजो हन्त्यथ यो विस्त्रवन्मिधश्च द्वाद्वितीयं तमनुयाजो ह-
 न्त्यथ योऽथमिधश्चोन्कुषी ह तमनुयाजो हन्ति ॥ २३ ॥ सैषा यज्ञमेति ।
 एतथा वै मेऽथा देवा अमुरान्पराभावर्याचकुस्तपोऽप्यैवंविद्यजमानः पाप्मानं
 द्विपुन्तं धातुज्यं परामाचयाति ॥ २४ ॥ स यदनुयाजान्तो यज्ञः स्यात् । अश्विन्य-
 न्तः स्याद्वाहुन्यन्त उन्कुष्यन्तस्तस्माद्देवानां यज्ञ द्वाहन्तो वैव शम्बन्तो वा
 ॥ २५ ॥ पर्याजैर्देवाः । स्वर्गं लोकपायस्तानमुरा अन्वाजिगांस्तस्ताननुयाजैः

प्र० शौर्देस्तदुपाजा इज्यन्ते पाप्मानमेव तद्विषन्तं आतृष्यं यजमानः प्रत्यूहति ॥ २६ ॥ प्राणा वै प्रयाजाः । अपाना अनुयाजास्तस्मात्प्रयाजाः प्राञ्चो हूयन्ते तद्धि
 माणरूपं प्रत्यञ्चोऽनुयाजस्तदपानरूपमेतत् इवैदर्शपूर्णमासयोरुपसदो यदनुयाजा-
 स्तस्मात्तऽउपसद्गुणैः प्रत्यञ्चो हूयन्ते ॥ २७ ॥ सधैःस्थायं सूक्तवाकः । स यो ह वै सधैः
 स्या सूक्तवाक इति वेदाव ह सधैःस्थायं रुन्देऽथो यत्किञ्च सधैःस्थायं जग्यधैः
 सर्वधैः ह वै तज्जयति गुच्छति वपसः सधैःस्थायम् ॥ २८ ॥ मतिष्ठा शम्भोर्वाकः । स
 यो ह वै मतिष्ठा शम्भोर्वाक इति वेदाव ह मतिष्ठा रुन्देऽथो यत्किञ्च मतिष्ठया जग्यधैः
 गुर्धधैः ह वै तज्जयति गुच्छति मतिष्ठायम् ॥ २९ ॥ ते देवाः । एतान्पत्नीसंयाजान्प-
 त्वात्पत्नीहन्त मिथुनमैवैतदुपरिष्ठाददधत प्रजात्यै तद्यत्पत्नीसंयाजा इज्यन्ते मिथुन-
 मवैतदुपरिष्ठादते प्रजात्यै देवानाधैः इवै प्रजातिप्रनु प्रजायने मिथुनेन-मिथुनेन ह
 प्रजायते य एवंमत्तद्धेद ॥ ३० ॥ अग्न्यधैः सपिष्टयजुः । स यो ह वाऽअग्न्यधैः स-
 पिष्टयजुः इति वेदाव हान्नाधैः रुन्देऽथो यत्किञ्चाग्नेन जग्यधैः सर्वधैः ह वै तज्ज-
 यति ॥ ३१ ॥ सप्तसरो यजमानः । तमृतवो याजयन्ति वसन्त आग्नीध्रस्तस्मा-
 द्वासन्ते दावाश्चरन्ति तद्वद्यग्निरूपं ग्रीष्मोऽध्वर्युस्तप्त-इव वै ग्रीष्मस्तप्तमिवाध्वर्यु-
 निष्कामति वपा उद्राता तस्माद्यदा वलवद्धंति तस्मान्न-इवोपधि-क्रियते शरद्व-
 ष्ठा तस्माद्यदा सस्यं पच्यते ब्रह्मण्यस्यः प्रजा इत्याहुर्हैमन्तो ग्रेता तस्माद्ध्रैमन्वप-
 कृताः पशराः सीदन्त्येता इवाऽएनं देवता याजयन्ति त यथेनमैषावीरा याजये-
 चुरेता एष देवता प्रजसा ध्यायेदेता हैवैन देवता याजयन्ति ॥ ३२ ॥ अथ हैपैः
 तुला । यद्वह्निर्लो वेद्यन्तः त यत्साधु करोति तदन्तर्वेद्यं यत्साधु तद्यद्विरेदि
 तस्माद्वह्निष वेद्यन्मधिस्पृश्येवासीत तुलायाधैः इवाऽअमुष्मिँल्लोकऽश्नादधति य-
 तदुच्यंस्याति तदन्वेप्यति यदि साधु वासाधु वेत्यथ य एवं वेदास्मिन्दैव लोके
 तुलापारोहत्यमुष्मिँल्लोके तुलापानं पुच्यते साधुकृत्या हैवास्यं यच्छति न पापक-
 र्त्तया ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [२. ७.] ॥ द्वितीयोऽध्यायः ॥ [६८.] ॥

वाग्य वाऽएतस्याग्निहोत्रस्याग्निहोत्री । मन एव वत्सस्तादिदं मनश्च यावच्च स-
 मानमेव सन्तानेव तस्मात्समान्या रुज्ज्वा वत्सं च मातरं चाग्निदधति तेज एव श्रद्धा
 सत्यमाज्यम् ॥ १ ॥ तद्धैतज्जनको वेदेहः । याज्ञवल्क्यं पमच्छ वेत्याग्निहोत्रे याज्ञव-
 ल्क्याऽइति वेद सप्ताहिति किमिति पय एवेति ॥ २ ॥ यत्पयो न स्यात् । केन

जुहुया इति भीदिष्याभ्यामिति यद्वीदिष्यौ न स्यातां केन जुहुया इति या अन्या
श्रोपधय इति यदन्या श्रोपधयो न स्युः केन जुहुया इति या आरण्या श्रोपधय
इति यदारण्या श्रोपधयो न स्युः केन जुहुया इति वानस्पत्येनेति यद्वानस्पत्यं न
स्यात्केन जुहुया इत्याहिरिति यद्वीपो न स्युः केन जुहुया इति ॥१॥ होवाच । न
याऽऽह तर्हि किं चनासीदयेतद्वृष्यतैवमत्पृथग्द्व्याप्यामिति वेत्याग्निहोत्रं याग्नन्वय
धेनुशतं ददायीति होवाचा ॥१॥ तद्वृष्येते स्तोत्राः ॥ किं स्वदिद्वान्मवसत्यग्निहोत्री
वृहेभ्यः कथं स्वित्स्य क्वाव्यं कथं संततोऽग्निभिरिति कथं स्वित्स्य
नपप्रोपितं भवतीत्येवैतदाह ॥५॥ यो जनिष्ठो भुवनेषु । स विद्वान्मवसत्यग्निवे तथा
तदस्य क्वाव्यं तथा संततोऽग्निभिरिति मनपर्वतदाह मनसैवास्थानपप्रोपितं भवती-
ति ॥ १ ॥ यस्म दूरं परेत्य । अथ तत्र स प्रमाद्यान कस्मिन्तसास्य हुताहुतिर्गृहे
यामस्य जुह्वतीति यस्म दूरं परेत्याय तत्र प्रमाद्यति कस्मिन्तस्य माहुतिर्हुता
भवतीत्येवैतदाह ॥ ७ ॥ यो जागार भुवनेषु विधा जातानि योऽविधः तस्मिन्तसास्य
हुताहुतिर्गृहे यामस्य जुह्वतीति प्राणमेवैतदाह तस्मादाहुः प्राण पृथग्वाग्निहोत्रमिति
॥८॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [१. १.] ॥ ॥

यो ह वाऽग्निहोत्रे । पृथग्युनानि वेद मिथुनेन-मिथुनेन ह प्रजायते स-
र्वाभिः प्रजातिभिर्यजमानश्च पूर्जा च तदेकं मिथुनं तस्मादस्य पूर्जावदग्निहोत्रं
स्पादेतन्मिथुनमुपाग्नवानीति वत्सग्निहोत्री च तदेकं मिथुनं तस्मादस्य पुं-
व-
रसाग्निहोत्री स्पादेतन्मिथुनमुपाग्नवानीति स्थाली चाङ्गाराश्चतदेकं मिथुनं सुवच
सुवच तदेकं मिथुनमाहवनीयश्च समिध तदेकं मिथुनमाहुतिश्च स्वाहाकारश्च
तदेकं मिथुनमेतानि ह वऽग्निहोत्रे पृथग्युनानि तानि य एवं वेद मिथुनेन-
मिथुनेन ह प्रजायते सर्वाभिः प्रजातिभिः ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [१.२.] ॥

ब्राह्म वै मृत्यवे प्रजाः प्रायच्छत् । तस्मै ब्रह्मचारिणमेव न प्रायच्छत्तोऽ
प्रवीदस्तु मज्जप्येतस्मिन्वाग इति यामेव याविधं समिधं नाहुराताऽइति तस्मा-
द्याधं रात्रिं ब्रह्मचारी समिधं नाहुरत्यायुष एव तामवदुष्य वसति तस्माद्ब्रह्मचारी
समिधमाहरेजेद्रायुषोऽवदुष्य वसतीति ॥ १ ॥ दीर्घसत्त्वं वाऽप्य उपैति । यो
ब्रह्मचर्यमुपैति ता यास्यपुन्तसमिधमादधाति सा प्रायश्चित्ता याधं त्वास्यन्तसोदय-

नयिषाथ या अन्तरेण सत्त्वा एवास्य ता ब्राह्मणो ब्रह्मचर्यमुपयन् ॥ २ ॥ च-
तुर्थो भूतानि श्रविशति । अग्निं पद्मा मृत्युं पदाचार्यं पदात्मन्येवास्य चतुर्थः पादः
परिशिष्यत ॥ ३ ॥ स यदग्नेये समिधमाहरति । य एवास्याग्नौ पादस्तमेव
तेन परिक्रीणाति तथै संस्कृत्यात्मन्धत्ते स एनमाविशति ॥ ४ ॥ अथ यदात्मनो
दारद्रीकृत्येव । अद्वीभूत्वा भिक्षतं य एवास्य मृत्यौ पादस्तमेव तेन परिक्रीणाति
तथै संस्कृत्यात्मन्धत्ते स एनमाविशति ॥ ५ ॥ अथ यदाचार्यवचसं करोति ।
यदाचार्याय क्रयं करोति य एवास्याचार्ये पादस्तमेव तेन परिक्रीणाति तथै सं-
स्कृत्यात्मन्धत्ते स एनमाविशति ॥ ६ ॥ न इ वै स्नात्वा भिक्षत । अप ह वै
स्नात्वा भिक्षां जयत्स्य ज्ञानीनामशनायामप पितृणाथै स एव विद्वान्यस्या एव
भूयिष्ठथ रक्षायेत तां भिक्षतेत्यादस्तस्त्रोचयमिति स यद्यन्यां भिक्षितव्यां न विन्देद-
पि स्यान्मेषाचार्यभाषां भिक्षताथो स्यां मातरनेनथ सप्तम्यभिक्षितासीयास्तमेवं वि-
द्वाथै समयं चरन्तथै सर्वे वेदा आविशान्त यथा ह वाऽअग्निः समिद्धो रोचत-
ऽएवथै ह वै स स्नात्वा रोचते य एवं विद्वान्मेषस्तथै चरति ॥ ७ ॥ ब्राह्मणम्
॥ ९ ॥ [३. ३.] ॥ तृतीयोऽध्यायः [१९.] ॥

उद्दालको हारुणिः । उदीच्यान्ततो धावयां चकार तस्य निष्क उग्रहित
आसैतद्ध स्म वै तत्पूर्वेषां वृत्तानां धावयतामेकधनुमुपाहितं भवत्पुपवन्हाय विभ्य-
तां तान्होदीच्यानां ब्राह्मणान्भीविवेद ॥ १ ॥ कौरुपञ्चालो वाऽअग्रं ब्रह्मा ब्र-
ह्मपुत्रः । यद्वै नोऽयमर्थं न पर्याद्वीत इन्तैनं ब्रह्मं यमाहुषामहाऽति केन वीरे-
णेति स्वैदायनेनेति शौनको ह स्वैदायन आस ॥ २ ॥ ते होचुः । स्वैदायन त्वया
वीरेणैव प्रतिसंयतामहाऽइति ॥ होवाचोणत्र सल्ल रमताह न्वेनं वेदानीति तथै
हाभिप्रपदे तथै हाभिप्रपद्यभ्युवाद स्वैदायनाऽइति हो३ गौतमस्य पुत्रेतीतरः
प्रतिशुश्राव तथै ह तत् एव प्रष्टु दध्रे ॥ ३ ॥ स वै गौतमस्य पुत्र वृत्तो जन
धावयेत् । यो दर्शपूर्णमासयोरष्टौ पुरस्तादाज्यभागान्विद्यात्पञ्च मध्यतो हवि-
र्भागान्पद् प्राजापत्यानष्टाऽऽष्टपुष्टिष्टादाज्यभागान् ॥ ४ ॥ स वै गौतमस्य पुत्र
वृत्तो जनं धावयेत् । यस्तदर्शपूर्णमासयोर्विद्याद्यस्मादिमाः प्रजा अश्नन्तका जाय-
न्ते यस्मादासां जायन्ते यस्मादासां अभियन्ते यस्मादासाथै सन्तिष्ठन्ते यस्मादासा
पुनरुत्तमे वयसि सर्वऽएव अभियन्ते यस्मादधरऽएवाग्रे जायन्तेऽग्रे यस्माद-

र्णीयाथ स एवाधरे प्रणीयाथ स उत्तरे यस्मादधेष्टा वर्णीयाथसो यस्यात्समा एव
 जन्म्याः ॥ ५ ॥ स वै गौतमस्य पुत्र दृढो जनं धावयेत् । यस्तदर्शपूर्णमासयो-
 विद्यायस्मादिमाः प्रजा लोभशा जायन्ते यस्मादासां पुनरिव यमधूप्योपपद्याणि
 दुर्वोरिणानि जायन्ते यस्माच्छीर्षपेयोऽग्रे पलितो भवत्यथ पुनरुत्तमे वयमि म-
 र्ध एव पलितो भवति ॥ ६ ॥ स वै गौतमस्य पुत्र दृढो जनं धावयेत् । यस्तदर्श-
 पूर्णमासयोर्विद्यायस्मात्कुमारस्य हेतः सिक्तं न सम्भवति यस्मादस्य मध्यमे वयसि
 सम्भवति यस्मादस्य पुनरुत्तमे वयसि न सम्भवति ॥ ७ ॥ यो गायत्रीं हार-
 णीम् । ज्योतिष्यक्षां यजमानं स्वर्गं लोकमभिवृहन्ती विद्यादिति तस्मै इ नि-
 प्तं मृदावनूचानः स्वदायनासि सुवर्णं नाव सुवर्णविदे ददतीति तथं होपमुख
 निश्चक्राम तथं ह पप्रच्छुः किमिवैष गौतमस्य पुत्रोऽभूदिति ॥ ८ ॥ स होवाच ।
 यथा ब्रह्मा ब्रह्मपुत्रो मूर्ध्नास्य विपतेद्य एनमुपवृन्देतेति ते ह तुत एव विमेषुस्तथं ह
 तुत एव समित्पाणिः प्रतिचक्रमञ्चुष त्वायानीति किमध्वेष्यमाण इति यानेव
 मा मदनान्माक्षीस्तानेव मे विद्महीति स होवाचानुपेतार्थैव त एनान्ब्रवासीति
 ॥ ९ ॥ तस्मादत्र हेतुदुवाच । ब्रह्माधारौ एव च मयाज्ञा आग्नेय आज्यभागो-
 ऽष्टम एतेऽष्टौ पुरोडाशज्यभागाः सार्वभ आज्यभागो हविर्भागार्ण मयमो हविर्हि
 सोम आग्नेयः पुरोडाशोऽग्नीषोमीय उपाथशुयानोऽग्नीषोमीयः पुरोडाशो
 ऽग्निः हविष्कृतेते एव च मध्यतो हविर्भागाः ॥ १० ॥ माशिशं चेदा च । यथा-
 ग्नीषऽन्वाद्याति ब्रह्मभागो यजमानभागोऽन्वाहार्य एव यद् राजापत्याश्रयो
 ऽनुयाजाश्चत्वारः पत्नीसंयाजाः समिष्टयजुरष्टममेते ऽष्टाऽऽग्निषाद्वाज्यभा-
 गाः ॥ ११ ॥ अथ यदपुरोऽनुवाक्यकाः मयाज्ञा भवन्ति । तस्मादिमाः प्रजा
 अदन्तका जायन्तेऽथ यन्पुगोऽनुवाक्यवन्ति इवीधेपि भवन्ति तस्मादासां जा-
 यन्तेऽथ यदपुरोऽनुवाक्यका अनुयाजा भवन्ति तस्मादासां प्रभिद्यन्तेऽथ यत्पुरो-
 ऽनुवाक्यवन्तः पत्नीसंयाजा भवन्ति तस्मादासां संतिष्ठन्तेऽथ यदपुरोऽनु-
 वाक्यकं समिष्टयजुर्भवति तस्मादासां पुनरुत्तमे वयसि सर्वेऽएव प्रभिद्यन्ते ॥ १२ ॥
 शतम् ॥ ५८०० ॥ अथ यदनुवाक्यामनूच्य । याज्यया यजति तस्मादपरऽ
 एवाधरे प्रणीयाथ स उत्तरे यस्याज्जावापासुवापायसि तस्मादधेष्टा वर्णीयाथ
 मोऽथ पत्न्यन्वदसोव संयाज्यं भवतस्तस्मात्समा एव जन्म्याः ॥ १३ ॥ अथ यद्वर्हि

स्तृणाति । तस्मादिष्टाः प्रजा लोपशा जायन्तेऽथ यत्पुनरिव मस्तरथे स्तृणा-
ति तस्मादासां पुनरिव अमृष्ट्यर्थापपक्षणाणे दुर्धोरिणानि जायन्तेऽथ यत्केवल-
मेवाग्रे प्रसरन्नुद्धरति तस्माच्छीर्षयेवाग्रे पलितो भवत्यथ यत्सर्वमेव शहिरनु-
प्रहरति तस्मात्पुनरुत्तमे वयसि सवे एव पलितो भवति ॥ १४ ॥ अथ यद्वाज्य-
हविषः प्रयाजा भवन्ति । तस्मात्कुमारस्य रतः सिक्तं न सम्भवत्युदकमिवैव
भवत्युदकमिव ह्याज्यमथ यन्मध्ये यन्नस्य दत्ता पुरोडाशेतेति यजन्ति तस्मादस्य
मध्यमे वयसि सम्भवति वृत्सीवैव भवति वृत्सीव हि रेतोऽथ यद्वाज्यहविष एवा-
नुयाजा भवन्ति तस्मादस्य पुनरुत्तमे वयसि न सम्भवत्युदकमिवैव भवत्युदक-
मिव ह्याज्यम् ॥ १५ ॥ वेदिरेव मायत्री । तस्यै यंष्ट्रा पुरस्ताद्वाज्यभागाः
स वृक्षिणः पत्नी येऽष्टाऽउपरिषद्वाज्यभागाः स वृत्तरः पक्षः सैषा मायत्री
हरिणी ज्योतिष्यता यजमानथे स्वर्गं लोकमभिवहति य एवमेतद्देव ॥ १६ ॥
माक्षणम् ॥ ७ ॥ [४. १.] ॥

अथानः सुचोरादानस्य । तद्धेतदेके कुशला मन्यमाना दक्षिणेनैव जुहूमा-
ददते सव्येनोपभृतं न तथा कुर्याद्यो हैनं तत्र द्रूयात्प्रतिप्रति न्वाऽअयमध्वर्युर्वाज-
मानस्य विप्रन्ते ह्यावृष्यमकर्मस्युद्यामिनमितीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥ १ ॥ इत्थ-
मेव कुर्यात् । उभाभ्यामेव पाणिभ्यां जुहं परिमुखोपभृत्यधिनिदध्यात्तस्य नोपमी-
माथस्यारित तत्प्रशम्यमायुष्यं तेऽस्यसथशिञ्जयभ्राददीन् यत्सथशिञ्जयवेद-
योगक्षेमो यजमानमृच्छेत्तस्मादसथ शिञ्जयभ्राददीन् ॥ २ ॥ अथातोऽतिक्रमण-
स्य । वृजेण ह वाऽअन्योऽध्वर्युर्वाजमानस्य पशून्विधमति वृजेण हास्माऽअन्य उ-
पसमूहत्येव ह वाऽअध्वर्युर्वृजेण यजमानस्य पशून्विधमति य आश्रावयिष्यन्दक्षि-
णेनातिक्रामति सव्येनाश्राव्याथ हास्माऽअप्य उपसमूहति य आश्रावयिष्यन्सव्ये-
नातिक्रामति दक्षिणेनाश्राव्येथ हास्माऽअप्य उपसमूहति ॥ ३ ॥ अथातो धारणस्य । त-
द्धेतदेके कुशला मन्यमानाः प्रमूढा वाहू सुचौ धारयन्ति न तथा कुर्याद्यो हैनं तत्र
द्रूयाच्छूलौ न्वाऽअयमध्वर्युर्वाहूऽअकृत शूलबाहुर्भविष्यतीतीश्वरो ह तथैव स्वा-
दथ द्वेप मध्यमुः प्राणस्तस्माद् तमपन्यच्येवैव धारयेत् ॥ ४ ॥ अथात आश्रावण-
स्य । पृष्ठं वाऽआश्रावितानि न्यक्तिर्यगृध्वं कृपणं वाहिः अघन्तःथि ॥ ५ ॥ ए-
तद्ध वै न्यक् । योऽयमुद्धराद्य शनैर्निदधाति स यमिच्छेत्प्रापयान्त्स्यादिति

तस्योच्चैरादाय शनैर्निदध्यात्तेन स प्राणीयान्भवति ॥ ६ ॥ अथ हैतुतिर्यम् । गो-
 ऽथ यावत्तैवाद्देत तावता निदधाति स यमिच्छेन्नैव श्रेयान्त्स्यान्न प्राणीयानिति तस्य
 यावत्तैवाद्देत तावता निदध्यात्तेन स नैव श्रेयान्न प्राणीयान्भवति ॥ ७ ॥ अथ
 हैतुदुर्ध्वम् । योऽयं शनैरादायोच्चैर्निदधाति स यमिच्छेत्तु श्रेयान्त्स्यादिति तस्य
 शनैरादायोच्चैर्निदध्यात्तेन स श्रेयान्भवति ॥ ८ ॥ अथ हैतुत्कृपणम् । योऽयम-
 णु दीर्यपस्वरमाश्रावयति यो हैनं तत्र द्यूतात्कृपणं न्वाऽअयमध्वर्युर्जमानमकहि-
 पतो आतृष्यस्यान्ववसायिनमितीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥ ९ ॥ अथ हैतुद्वि-
 श्रि । योऽयमपक्वादायोप्राऽऽच्चैस्वरमाश्रावयति श्रीर्वै स्वरो वाद्यत एव तच्छ्रुयं
 चचेऽशनायुको भवति ॥ १० ॥ अथ हैतुदन्तः श्रि । योऽयं संपापीष्टाऽऽच्चैः
 स्वरवदाश्रावयति श्रीर्वै स्वरोऽन्तरत एव तच्छ्रुयं चचेऽश्रायो भवति ॥ ११ ॥
 स वै मन्त्रविश्वोरसि । परास्तुभ्योभयतोबाहृतमुच्चैरन्ततो निदध्यात्तस्य नोपमी-
 माथसास्ति तत्पशव्यमायुष्यम् ॥ १२ ॥ अथानो होमस्य । तद्वत्तन्के कुशला
 मन्यमानाः प्राचींश्च सुचमुषाववृत्त्य हुत्वा पर्याहुत्योपभृत्यधिनिदधति न तथा कु-
 र्याद्यो हैनं तत्र द्यूतादनुषुवं न्वाऽअयमध्वर्युर्जमानमकहिपतो आतृष्यस्यान्वव-
 सायिनमितीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥ १३ ॥ पार्वत उक्ते । सुचमुषाव-
 वृत्त्य हुत्वा पर्याहुत्योपभृत्यधिनिदधति न तथा कुर्याद्यो हैनं तत्र द्यूताद-
 तीर्थेन न्वाऽअयमध्वर्युर्गृहीतोः प्रारोत्सीस्ते वा शरिष्यते पुष्टिर्वा भविष्यतीती-
 श्वरो ह तथैव स्यात् ॥ १४ ॥ इत्यमेव कुर्यात् । प्राचीमेव सुचमुषाववृत्त्य हुत्वा
 तेनैवाविहृत्योपभृत्यधिनिदध्यात्तस्य नोपमीमाथसास्ति तत्पशव्यमायुष्यम् ॥ १५ ॥
 मृदग्भाहुतिर्ह वाऽऽन्वयोऽध्वर्युः । आहुतीर्हान्यः संतर्पयत्येव ह वै मृदग्भाहुतिर-
 ध्वर्युर्योऽयमाज्यं हुत्वावदानानि जुहोत्येतत् ह वै तद्वद्व्यमाना वागभ्युवाद मृ-
 दग्भाहुतिर्न्वाऽअयमध्वर्युरित्यथ हैना एव संतर्पयति योऽयमाज्यं हुत्वावदानानि
 जुहोत्यय पुनरन्तत आज्येनाग्निजुहोत्येव हैनाः संतर्पयति त्रासाथ संतृप्तानां देवा
 हिरण्मयांश्चमसान्पूरयन्ते ॥ १६ ॥ तद्द होवाच याज्ञवल्क्यः । यद्वाऽ-
 उपस्तीर्षावत्रायाभिघातयति तदेवैनाः संतर्पयति त्रासाथ संतृप्तानां देवा हिरण्म-
 यांश्चमसान्पूरयन्तेऽयस्यूनगृहपतीनां वै शान्वायनोऽध्वर्युरास ॥ १७ ॥ स हो-
 वाच । इदमदेष्टुं सत्त्वं कृशपस्त्वन्वाज्यमायुं गृहपतिरस्मीति मन्यतऽऽति ॥ १८ ॥
 स होवाच । अक्षर्यवा वै नोऽनुस एते वै ते सुचौ ये त्वं संवत्सरं त्राशक

आदातुं यद्वै त्वाहमेतयोरनुशिष्यां प्र मज्जथा पशुभिर्जयिष्या आभि स्वर्गं लोकं व
हेरिति ॥ १६ ॥ स होवाच । उप त्वयानीति स होवाचात्र वाष स्वन्वर्हसि यो
नः संवत्सरेऽध्वर्युरभून्नुपेतायैव तऽप्यतद्ववाणीति तस्माज्ज हैतदेव सृचोरादान-
मुवाच यदेतद्ववाख्याम तस्मादेवंविदमेवाध्वर्युं कुर्वीत नानेवंविदम् ॥ २० ॥ ब्राह्मणम्
॥ ८ ॥ [४. २.] द्वितीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या ॥ १०४ ॥

प्रजापतिर्वै प्रजाः सृजमानोऽप्यत । तस्माच्छ्रान्नाचेपानान्छ्रीरुदकाभस्ता
दीप्यमाना भ्राजमाना लेलायन्त्यतिष्ठत्वां दीप्यमानां भ्राजमानां लेलायन्तीं वेवा
श्रान्नाध्यायन् ॥ १ ॥ ते प्रजापतिमश्रुवन् । इनामेनामेदमस्या वदामहाऽइति स
होवाच स्त्री याऽप्या यच्छ्रीर्न वै स्त्रियं अन्त्युत त्वाऽश्रया जीवन्त्याऽप्रा-
दवत्तइति ॥ २ ॥ तस्या अग्निरश्रायमादत्त । सोमो राज्यं वरुणः साम्राज्यं
मित्रः क्षत्रमिन्द्रो बलं बृहस्पतिर्धनमर्षमथ सविता राष्ट्रं पूषा भुगथ सुरस्वती
पुष्टिं त्वष्टा कृपाणि ॥ ३ ॥ सा प्रजापतिमश्रयीत् । आ वै मऽश्वमादपतेति स
होवाच यद्वैनान्पुनर्याचस्प्रेति ॥ ४ ॥ सैतां दशहविषमिष्टिमपश्यत् । अग्नेयम-
ष्टाकपालं पुरोडाशं सौम्यं चरुं वारुणं दशकपालं पुरोडाशं मैत्रं चरुमैन्द्रमे-
कादशपालं पुरोडाशं वाईस्पत्यं चरुं सोमिन्द्रं द्वादशकपालं वाष्टाकपालं वा पुरोडाशं
पौष्णं चरुं सारस्वतं चरुं त्वाष्ट्रं दशकपालं पुरोडाशम् ॥ ५ ॥ तानेतयानु
वाक्ययान्ववदत् । अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रो बृहस्पतिः सविता या सहस्त्री
पूषा नो गोभिरुवसा सुरस्वती त्वष्टा कृपाणि समनक्तु यज्ञैरिति ते प्रत्युपातिष्ठन्ता ॥ ६ ॥
तानेतया याज्यया । परस्तादतिष्ठोमं प्रत्यैत्त्वष्टा कृपाणि ददती सुरस्वती पूषा
भुगथ सविता मे ददातु बृहस्पतिर्दददिन्द्रो बलं मे मित्रः क्षत्रं वरुणः सोमोऽथ
गिरिति ते पुनर्दानायाधियन्त ॥ ७ ॥ सैतानुपहोमानपश्यत् । अग्निरजादोऽ-
चपानिरन्नायमस्मिन्यज्ञे मायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादायाम्निरुदकामत्पुनरस्याऽ-
अन्नायमददात् ॥ ८ ॥ सोमो राजा राजपतिः । राज्यमास्मिन्यज्ञे मायि दधातु
स्वाहेत्याहुतिमेवादाय सोम उदकामत्पुनरस्यै राज्यमददात् ॥ ९ ॥ वरुणः सम्राट्
सम्राट्पतिः । साम्राज्यमस्मिन्यज्ञे मायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादाय वरुण उद-
कामत्पुनरस्यै साम्राज्यमददात् ॥ १० ॥ मित्रः क्षत्रं क्षत्रपतिः । क्षत्रमास्मिन्यज्ञे
मायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादाय मित्र उदकामत्पुनरस्यै क्षत्रमददात् ॥ ११ ॥

इन्द्रो बलं बलपतिः । बलमस्मिन्पक्षे प्रायि दधातु स् । हेत्याहुतिमेवाद्यायेन्द्र उद्-
 क्रामत्पुनरस्यै बलमददात् ॥ १२ ॥ बृहस्पतिर्ब्रह्म ब्रह्मपतिः । ब्रह्मवर्चसमस्मिन्पक्षे
 प्रायिदधातु स्वाहेत्याहुतिमेवाद्याय बृहस्पतिर्ब्रह्मक्रामत्पुनरस्यै ब्रह्मवर्चसमददात्
 ॥ १३ ॥ सवितु राष्टुः राष्टुपतिः । राष्टुमस्मिन्पक्षे प्रायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमे-
 वाद्याय सवितोदक्रामत्पुनरस्यै राष्टुमददात् ॥ १४ ॥ पूषा भृगं भृगपतिः । भृग-
 मस्मिन्पक्षे प्रायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवाद्याय पूषोदक्रामत्पुनरस्यै भृगमददात्
 ॥ १५ ॥ सुरस्वती पुष्टिं पुष्टिपतिः । पुष्टिमस्मिन्पक्षे प्रायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवाद्याय
 सुरस्वत्युदक्रामत्पुनरस्यै पुष्टिमददात् ॥ १६ ॥ तृष्णा रुग्णां रूपकृद्गुपतिः । रूपेण
 पशून्मस्मिन्पक्षे प्रायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवाद्याय तृष्णोदक्रामत्पुनरस्यै रूपेण पशू-
 नददात् ॥ १७ ॥ ता वाऽप्राताः । दुरा देवता दुरा हवींष्यापि दशाहुतयो दुरा इ-
 क्षिणा दशदक्षिणी विराट् श्रीर्विराट् भिर्याष्ट्रं देताद्विद्वज्यष्टाये मतिविप्रति ॥ १८ ॥
 तस्यै पञ्चदश समिधेयस्यो भवन्ति । उपांशु देवता यन्ति पञ्च मयाजा भू-
 वन्ति त्रयोऽनुयाजा पृथ्वी सविषयजुः पुष्टिमन्तावाज्यभागावग्निना रष्टिमभवत्त्रो-
 षमव दिवे-दिवे यशस बौरवचमम् ॥ गयस्थानो अभीवहा वसुवित्पुष्टिर्धनः सु-
 मिथः सांम नो भवेति ॥ सहस्रवत्सो सप्तज्यं नूनो रास्व सहस्रवत्सोऽवत्पुष्टिमद्वसु-
 शुमदन्ते सुर्वपैर्षिष्ठमनुपकितम् । उत नो ब्रह्मन्नाविष उक्थेपु देवहूतम् शं नः
 शोचा मरुद्व्योऽग्ने सहस्रमात्म इति ॥ १९ ॥ तार्थैर्वा गोतमो राहूगणः ।
 विदो चकार मा ह जनकं वेदेहं मत्पुत्रससाद तार्थै हाहजिह्वाक्षणेऽन्विषेप ताम्
 ह याज्ञवल्क्ये विवेद स होवाच सहस्र भो याज्ञवल्क्य दशो यस्मिन्पक्षं त्वयि मि-
 अबिन्वान्मन्विदामेति विन्वते मित्रं राष्टुमस्य भवत्येष पुनर्मृत्युं जपति सर्वमायुरे-
 ति य एवं विद्वान्तेपेष्टया यजते यो वै तदेवं वेद ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥
 [४. १] ॥

अथातो हविषः मृशदिः । षट्त्र वै ब्रह्मणो द्वारोऽन्निर्वापरापश्चन्द्रमा वि-
 युदादित्यः ॥ १ ॥ स य उपदग्धेन हविषा युजते । अग्निना ह स ब्रह्मणो द्वा-
 रेण प्रतिपद्यते सोऽग्निना ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिपद्य ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतां
 जपति ॥ २ ॥ अथ यो विप्रवितेन हविषा युजते । वायुना ह स ब्रह्मणो द्वारेण
 प्रतिपद्यते स वायुना ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिपद्य ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतां

जपति ॥ ३ ॥ अथ योऽशृतेन हविषा यजते । अग्निर्ह स ब्रह्मणो द्वारेण प्रति-
पद्यते सोऽग्निर्ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिप० ॥ ४ ॥ अथ य उपरक्तेन हविषा यजते ।
चन्द्रमसा ह स ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिपद्यते ॥ चन्द्रमसा ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिप०
॥ ५ ॥ अथ यो लोहितेन हविषा यजते । विद्युता ह स ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिपद्यते
स विद्युता ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिप० ॥ ६ ॥ अथ यः शुशृतेन हविषा यजते ।
आदित्येन ह स ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिपद्यते स आदित्येन ब्रह्मणो द्वारेण प्रति-
पद्य ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतां जपति सैषा हविषः समृद्धिः स यो हैव-
मेतां हविषः समृद्धिं वेद सर्वसमृद्धेन हैवास्य हविषेष्टं भवति ॥ ७ ॥ अध्यातो
यज्ञस्य समृद्धिः । यज्ञे यज्ञस्य न्यूनं मज्जननमस्य तद्वथ यदुतिरिक्तं पशव्यमस्य
तद्वथ पुंसकुसुकं श्रियाऽमस्य तद्वथ यस्मिन्पशव्यं स्वर्ग्यमस्य तद्व ॥ ८ ॥
स यदि मन्येत । न्यूनं मे यज्ञेऽभूदिति मज्जननं मऽएतत्पशुनिष्यऽइत्येव तदुपा-
सीत ॥ ९ ॥ अथ यदि मन्येत । अतिरिक्तं मे यज्ञेऽभूदिति पशव्यं मऽएतत्पशु-
मान्भविष्यामीत्येव तदुपासीत ॥ १० ॥ अथ यदि मन्येत । संकुसुकं मे यज्ञेऽ-
भूदिति श्रिये मऽएतदा मा भीस्तेजसा पशसा ब्रह्मवर्चसेन परिहृता गभिष्यन्ती-
त्येव तदुपासीत ॥ ११ ॥ अथ यदि मन्येत । स्मृत्वं मे यज्ञेऽभूदिति स्वर्ग्यं
मऽएतत्स्वर्गलोको भविष्यामीत्येव तदुपासीत सैषा यज्ञस्य समृद्धिः स यो है
वमेतां यज्ञस्य समृद्धिं वेद सर्वसमृद्धेन हैवास्य यज्ञेनेष्टं भवति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम्
॥ २ ॥ [४ ४.] ॥ चतुर्थोऽध्यायः [७.] ॥ ॥

उर्ध्वशी हाप्तराः । पुरुषवसगैर्दं चकमे तथ ह विन्नुम. गोवाच । त्रि. स्मन्नाज्ञो
वैतसेन दण्डेन इतादकाप्राथं स्म मा निपद्यामे मो स्म त्वा नमन् दर्शमेपवै न
स्त्रिणामुपचार इति ॥ १ ॥ सा हास्मिन्योगुवाच । अपि हास्मात्रभिष्यास तावज्ज्यो-
ग्यास्मिन्नुवाच ततो ह गन्धर्वाः समूदिरे ज्योग्वाऽऽयुर्मुर्वशी मनुष्येष्ववात्सीदुपजा-
नीत यथेयं पुनरागच्छन्ति तस्यै हाविर्ह्युरणा शयनऽनुपवदास ततो ह गन्धर्वा
अन्यतरमुरण प्रमेथुः ॥ २ ॥ सा बोवाच । भवीर इव वत मेग्जनमिव
पुत्रं हरन्तीति द्वितीयं प्रमेथुः साह तथैवोवाच ॥ ३ ॥ अथ हायभीजां चक्रे ।
कथं स तद्वीरं कथमजन्तं स्याद्यत्राहं स्यामिति स नमन् पुवान्तुपपात चिर
तन्मेने यज्जासः पर्यधास्यत ततो ह गन्धर्वा विद्युतं जनयां चक्रुस्तं यथा द्विवेनं न-

मन् ददर्श ततो देवेयं तिरोवर्धनं पुनरैमीत्येतिरोभूताथ स आध्या ज्ञान्यन्कुरुते-
 थ सप्रया चचारान्यतः पुष्टेति विसवती तस्यै हाध्यन्तेन ववाज तद्ध ता अप्स-
 स आतयो भूत्वा परिपुष्तावरे ॥ ४ ॥ तथ हेयं आत्सोवाच। अयं वै स मनुष्यो य-
 मिन्न ह मवात्समिति ता होचुस्तस्मै वाऽआविरसामेति तथेति तस्मै हाविरासु ॥ ५ ॥
 ताथ हायं आत्वाभिपरोवाच । हये जाये मनसा लिप्य घोरे वचाथसि मिथ्या क-
 ण्वावै न न नौ मन्वा अनुदितास एते मयस्करन्परतरे वनाहन्तिपुप तु रम सं नू-
 वदावहाऽऽति ईवैनो तदुवाच ॥ ६ ॥ तथ हेतरा प्रत्युवाच । क्रिमेता वाचा
 कृणवा त्वाहं मुक्तामपमुपसापमिवेव पुरुरवः पुनरस्तं परेहि कुरापना वात-इवा-
 ह्यमस्मीति न वै ह्वे तदकरोर्यदहमप्रव कुरापा वाऽअहं त्वयैतर्थास्य पुनर्यहानिहीति
 ईवैनं तदुवाच ॥ ७ ॥ अय हायं परिधून उवाच । सुदेवोऽअष्ट प्रपतेदनावृत्परा-
 वत परमां गन्तवाऽह अपा शयीत निर्झतकपस्तेऽथैन वृका रमसासोऽअयुतिविमु-
 खेवोऽष्टोद्वा यन्नीत मवा-पतेत्तदेन वृका वा स्वानो वाद्युरिति ह्वे तदुवाच ॥ ८ ॥
 तथ हेतरा-प्रत्युवाच । पुरुरवो मा यथा मा अपतो मात्वा वृकासोऽअशिवाप्त उ-
 क्षन् न वै खैणानि सख्यानि सन्ति सालावृक्षाणाथ हृदयान्येतेति मैवदावधान
 वै खैणथ सख्यमस्ति पुनर्यहानिहीति ईवैनं तदुवाच ॥ ९ ॥ यज्ञिकृणाचरम् ।
 मूर्त्येष्ववसथ रात्रीः सरदश्चतस्रः पूतस्य स्तोत्रं सकृन्द् आरना तावेवेद ता-
 वृणाणा चरामीति तदेतुक्तमप्युक्त पञ्चदशर्चं बह्वचाः प्राइस्तस्यै ह हृदयमान्व-
 या चकार ॥ १० ॥ मा होवाच । संवत्सरतमीथ रात्रिमागच्छतास्तन्मऽपकाथ
 रात्रिन्ते शयितासे जात उतेऽयं तर्हि पुषो भवितेति स ह संवत्सरतमीथ रात्रि-
 माजगामेद्विरययविमितानि ततो हेनमेकमूचुरेतत्प्रपयस्वेति तद्वास्मै तामुपमजिघ्युः
 ॥ ११ ॥ मा होवाच । गन्धर्वा वै ते मावर्वरं दातारस्तं वृणासाऽऽति ते वै मे
 स्वमेव वृणाप्सति युष्माकमेवैकोऽजानीति प्रतादिति तस्मै ह शतुर्गन्धर्वा वरं ददुः
 स होवाच युष्माकमेवैकोऽजानीति ॥ १२ ॥ ते होचुः । न वै सा मनुष्ये-
 प्वनेर्यष्टिया तनूरस्ति य्येष्टास्माकमेकः स्थाविति तस्मै ह स्थास्यामोप्या-
 गिन मुददुरनेनेष्टास्यावमेको भविष्यसीति तं च ह कुमारं चादायुववाज
 मोऽरयपऽप्याग्निं निधाय कुमारैवैव माप्तेयाय पुनरैमीत्येतिरोभूतं योऽग्निरश्व-
 त्य तं ग्रा स्पर्त्ता शमी ताथ स ह पुनर्गन्धर्वानियाय ॥ १३ ॥ ते होचुः । संव-
 त्सरं चातुष्पास्यमोदन् पच स एतस्यैवारवत्यस्य तिस्रस्तिष्ठः सप्रियो मृतेनान्व-

व्यं समिद्धतीभिर्गृह्यतीभिर्वाग्निभिरभ्यापचात्स यस्ततोऽग्निर्जनिता स एव स भवितेति ॥ १४ ॥ ते होतुः । परोक्षमिव वाऽप्यतदाश्वत्थीमेवोत्तरारणिं कुरुष्व शयीमयीमधरारणिं स यस्ततोऽग्निर्जनिता स एव स भवितेति ॥ १५ ॥ ते होतुः । परोक्षमिव वाऽप्यतदाश्वत्थीमेवोत्तरारणिं कुरुष्व शयीमधरारणिं स यस्ततोऽग्निर्जनिता स एव स भवितेति ॥ १६ ॥ स आश्वत्थीमेवोत्तरारणिं चक्रे । आश्वत्थीमधरारणिं स यस्ततोऽग्निर्जने स एव स आस तेनेष्टा गन्धर्वीणामेक आस तस्मादाश्वत्थीमेवोत्तरारणिं कुरुष्व शयीमधरारणिं स यस्ततोऽग्निर्जायते स एव स भवति तेनेष्टा गन्धर्वीणामेको भवति ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १॥ [५ १.] ॥ ॥

मज्जापतिर्ह चातुर्मास्यैरान्मानं विदधे । स इमेव दक्षिण बाहुं वैश्वदेव्यं इ-
धिरकुक्षत तस्यायमेवाङ्गुष्ठ आमेय्यं हविरिदं सोम्यमिव्यं साधिव्यं ॥ १ ॥ स
वै वर्षिष्ठः पुरोडाशो भवति । तस्मादिद्युपासां वर्षिष्ठेदं सारस्वतामिदं पौष्णम्य
य एष उपरिष्ठाद्धस्तस्य संधिस्तुमारुमिदं वैश्वदेवं तोर्षावापाधिषीपं तद्वाऽअनि-
रुक्तं भवति तस्मात्तदुनिरुक्तम् ॥ २ ॥ अयमेव दक्षिण ऊर्ध्वरूपमयाम् । त-
स्य यानि पुञ्च इवींषि समाणीनि ता इमाः पुञ्चाङ्गुलयः कुक्कावैन्द्राग्न्यं
हविस्तत्रै द्विदेव्यं तस्मादेमौ द्वौ कुक्काविदं वारुणमिदं वारुणमनूकं कायस्तद्वा-
ऽअनिरुक्तं भवति तस्मात्तदुनिरुक्तम् ॥ ३ ॥ मुखमेवास्यानीकवतीष्टिः । मुखं
हि प्राणानामनीकमुखः सांतपनीषोरसा हि समिव तप्यतऽउदरं गृहमेधीयाप्रतिष्ठा
ष्टाऽउदरं प्रतिष्ठित्याऽएव शिशुनान्येवास्प कैश्चिन्नुं हविः शिशुनैर्हि क्रीडतीवाय-
मेवावाद्वा प्राण आदित्येष्टिः ॥ ४ ॥ अयमेषोत्तर ऊर्ध्वरूपाहति । तस्य यानि पुञ्च
इवींषि समाणीनि ता इमाः पुञ्चाङ्गुलयः कुक्कावैन्द्राग्न्यं हविस्तत्रै द्विदेव-
स्य भवति तस्मादेमौ द्वौ कुक्काविदं माहन्तामेदं वैश्वकर्मणं तद्वाऽअनिरुक्तं भ-
वति तस्मात्तदुनिरुक्तम् यदिदुप्यन्तुदरे तत्पितृयज्ञस्तद्वाऽअनिरुक्तं भवति तस्मा
त्तदुनिरुक्तम् ॥ ५ ॥ अयमेवोत्तरो बाहुः शुनासीरीयम् । तस्य यानि पुञ्च इवींषि
समाणीनि ता इमाः पुञ्चाङ्गुलयाऽथ य एष उपरिष्ठाद्धस्तस्य संधिस्तु-
ऽशुनासीरीयमिदं वायुन्यं प्रोः सौर्यं तद्वाऽअनिरुक्तं भवति तस्मात्तदुनिरु-
क्तम् ॥ ६ ॥ तानि वाऽप्युत्तानि । चातुर्मास्यानि त्रिपथीनि द्विसप्तस्तानि तस्मा-
दिमानि पुरुषस्याङ्गानि त्रिपथीनि द्विसप्तस्तानि तेषां वै चतुर्था द्वयोर्द्वीणि-

श्रीणि हवींथ्यनिरुक्तानि भवन्ति हे—हे ह्रयोः ॥ ७ ॥ तेषां वै चतुर्व-
 णि मन्थन्ति । तस्माच्चतुर्भिर्नैरायते ह्रयोः प्रणयन्ति तस्माद्द्वाभ्यामेत्येवम् । इ
 मज्जापतिश्चातुर्मास्यैरात्मानं विदधे तयोऽप्येवंविद्यममानश्चातुर्मास्यैरात्मानं
 विदधे ॥ ८ ॥ तदाहुः सर्वगायत्र वैश्वदेवथ हविः स्यात्सर्वभूतं वरुणप्रधाम्नाः
 सर्वजागतं महाहविः सर्वानुष्टुभं शुनासीरीयं चतुष्टोमस्याप्त्वाऽऽति तद् तद्
 न कुर्याद्यज्ञाऽऽतान्भषिसम्पद्यन्ते तेनैवास्य स काम वृषाप्तो भवति ॥ ९ ॥
 तानि वाऽऽतानि । चातुर्मास्यानि द्वापदानि श्रीणि यत्नानि इत्यः सम्पद्यन्ते
 तद्देशिः संवत्सरं च महाव्रतं चाप्नोत्यथो विप्रतिष्ठो वाऽथयं यजमानो यजमा-
 नमेवैतत्स्वर्गं लोकऽप्नुयात्तवति प्रतिष्ठापयति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥४॥ [५.९.]

शौचैयो इ प्राचीनयोग्यः । उद्दालकपाठणिष्ठाभ्याम ब्रह्मोद्यमानिहोत्रं
 विशिदिषामीति ॥ १ ॥ स होवाच । गौतम का त्वंऽग्निहोत्री को वत्सः किमुप-
 सृष्टा किं सयोजनं किं दुष्टमानं किं दुग्धं किमाद्रियमाणं किमचिञ्चितं
 किमव्योत्यमानं किमग्निः प्रत्यानीतं किं द्वास्वमानं किमुद्गासितं किमुन्नी-
 यमानं किमुन्नीतं किमुपतं किं द्वियमाणं किं त्रियणीवम् ॥ २ ॥ कां सप्रिध-
 मादधासि का पुराहुतिः किमुपासीषदः किमुपैत्तिष्ठाः कोचराहुतिः ॥ ३ ॥
 किं हुत्वा प्रकम्पयसि । किं वृच परिपूज्य कूर्चं न्यमार्जीः किं द्वितीय
 परिपूज्य दक्षिणतो हस्तेन पुपासीषदः किं पूर्वं प्राशीः किं द्वितीयं किमुत्सृज्यापः
 किं वृच्य आनीय निरौषीः किं द्वितीयं किं तृतीयमेवं विशुद्धौषीः किं
 जघनेनाहवतीयमथो न्यनैषीः किं समाविष्टिपो यदि वाऽऽतद्विद्वानग्निहोत्रमहौ-
 पीरुप ते हुतं यद् वाऽऽविद्वानहुतमेव तद्वति ॥ ४ ॥ स होवाच । इदं
 मे भानुव्यग्निहोत्री वायव्यो वत्सः सन्नूरुपसृष्टा विराट् संयोजनमाश्रितं दुष्टमानं
 वैश्वदेवं दुग्धं वायव्यमाद्रियमाणमान्येषाभिश्चितमन्नाग्न्यपवज्योत्यमानं वारुणम-
 ङ्गिः प्रत्यानीतं वायव्यमुद्गास्यमानं चावापृथिव्यमुद्गासितमाश्विनमुन्नीयमानं
 वैश्वदेवमुन्नीतं महादेवाद्योचतं वायव्यं द्वियमाणं त्रिण्यं त्रियणीवम् ॥
 ५ ॥ अथ यथं सप्रिधमादधासि । आहुतीनां सा मतिष्ठा यां पु-
 न्नाहुर्विद्वंस्तुपास्यं यदुद्गासीषदं यद्विष्यत्वं तद्यदपैत्तिष्ठीं चापुं च लोकौ तेन
 सप्रिधो योचराहुतिर्मा नया स्वर्गं लोकेऽधाम् ॥ ६ ॥ अथ यज्ज्वा प्रकम्पयसि ।

वायव्यं तद्यत्सुचं परिपृज्य कूर्चं न्यमानिपमोषधिवनस्पतींस्तेनामैषं यद्वितीयं परि-
 मृज्य दक्षिणतो हस्तमुपासीपदं पितृस्तेनामैषं यत्पूर्वं प्राशिशं मां तेनामैषं यद्वितीयं
 मजां तेनाथ यदुत्सृज्याषां पशूंस्तेनामैषं यत्सुच्यप आनीय निरौक्षिपथ सपदेव-
 जनांस्तेनामैषं यद्वितीयं गन्धर्वाप्सरसस्तेनाथ यत्तृतीयमेतां दिशमुदौक्षिपथ स्वर्ग-
 स्य लोकास्य तेन द्वारं व्यवारिषं यज्जघनेनाहवनीयमपो न्यनैपमस्मै लोकाय तेन
 वृद्धिमदां यत्समतिष्ठिषं यत्प्राथम्या कनं तच्छेनापूपुरमिसेतश्रौ भगवन्तसहेति होवा-
 च ॥ ७ ॥ शौचेयो ज्ञप्तः । प्रक्ष्यामि त्वेव भगवन्तमिति पृच्छैव प्राचीनयोग्येति स
 होवाच यस्मिन्कालेऽनुगच्छेत्तत्तद्वयं यद्वत्र जुह्वतो भवतीति वेदेति होवाच पुरा
 चिरादस्य जपेष्टः पुत्रो भ्रियेत यस्यैतद्विदितं स्याद्विद्याभिस्त्वेवाहमतारिपमिति
 किं विदितं का प्रायश्चित्तिरिति प्राण उदानमप्यगादिति गार्हपत्येऽआहुतिं जुहु-
 याथ सैव प्रायश्चित्तिर्न तदगमः कुर्वीत्येतेश्रौ भगवन्तसहेति होवाच ॥ ८ ॥
 शौचेयो ज्ञप्तः । प्रक्ष्यामि त्वेव भगवन्तमिति पृच्छैव प्राचीनयोग्येति स होवाच
 यत्र तद्वत्तस्मिन्नेव काले गार्हपत्योऽनुगच्छेत्तत्तद्वयं यद्वत्र जुह्वतो भवतीति वे-
 देति होवाच पुरा चिरादस्य गृहपतिर्भ्रियेत यस्यैतद्विदितं स्याद्विद्याभिस्त्वेवा-
 हमतारिपमिति किं विदितं का प्रायश्चित्तिरित्युदानः प्राणमप्यगादित्याहवनीय-
 ऽआहुतिं जुहुयाथ सैव प्रायश्चित्तिर्न तदगमः कुर्वीत्येतेश्रौ भगवन्तसहेति होवाच
 ॥ ९ ॥ शौचेयो ज्ञप्तः । प्रक्ष्यामि त्वेव भगवन्तमिति पृच्छैव प्राचीनयोग्येति स
 होवाच यत्र तद्वत्तस्मिन्नेव कालेऽन्वाहार्योऽन्योऽनुगच्छेत्तत्तद्वयं यद्वत्र जुह्वतो
 भवतीति वेदेति होवाच पुरा चिरादस्य सर्वे पशवो भ्रियेयस्यैतद्विदितं
 स्याद्विद्याभिस्त्वेवाहमतारिपमिति किं विदितं का प्रायश्चित्तिरिति व्यान उदानमु-
 प्यगादिति गार्हपत्येऽआहुतिं जुहुयाथ सैव प्रायश्चित्तिर्न तदगमः कुर्वीत्येतेश्रौ भ-
 गवन्तसहेति होवाच ॥ १० ॥ शौचेयो ज्ञप्तः । प्रक्ष्यामि त्वेव भगवन्तमिति पृच्छैव
 प्राचीनयोग्येति स होवाच यत्र तद्वत्तस्मिन्नेव काले सर्वेऽमनयोऽनुगच्छेयुर्ग्येत्तत्तद्वयं
 यद्वत्र जुह्वतो भवतीति वेदेति होवाच पुरा चिरादस्यादायादं कुलं स्या-
 यस्यैतद्विदितं स्याद्विद्याभिस्त्वेवाहमतारिपमिति किं विदितं का प्राय-
 श्चित्तिरिति पुरा चिरादग्निं प्रगित्वा यां दिशं वातो वायाचां दिशमाहवनीय-
 मुदत्स वायव्यामाहुतिं जुहुयाथ स विद्याथ समृद्धं मेऽग्निदोत्रथ सर्वदेवसं

वायुः स एव सर्वाणि भूतान्यपियुन्ति वायोः पुनर्विसृज्यन्ते सैव प्रायश्चित्तिर्न
 तद्भागः कुर्वीयेत्येतन्नौ भगवन्सहोति होवाच ॥ ११ ॥ शौचैषो ह्यस्तः । प्रचक्षामि
 तेष भगवन्तमिति पृच्छेत् प्राचीनयोग्येति स होवाच यत्र तऽप्युत्तिष्ठन्नेन काले निवा
 ते सर्वेऽनयोऽनुगच्छन्त्येतेष तद्गच्छ यद्वज्र जुहोतीति भवतीति वेदोक्ते होवाचाप्रियमेवा-
 हि ह्यलं पश्येत् ॥ अथाम्बुधिन्यस्मैतद्विदितं स्याद्विद्यामिस्त्ववाप्तमन्तरिपामिति किं
 विदितं का प्रायश्चित्तिरिति पुरा चिरादग्निं पथित्वा प्राञ्चमाहवनीयमुद्धृत्य ज-
 घनेनाहवनीयमुपचिरपादयेन्निरावेपथ्यं स विद्याः समृद्धं मेऽग्निहोत्रं सर्व-
 देवस्य ब्राह्मणं स एव सर्वाणि भूतान्यपियुन्ति ब्राह्मणात्पुनर्विसृज्यन्ते सैव प्रा-
 यश्चित्तिर्न तद्भागः कुर्वीयेत्यथ वाऽग्रहमेतन्नावेदिपमिति होवाच ॥ १२ ॥ शौ-
 चेयो ह्यस्तः । इमानि सपिण्डाद्यान्युपायानि भगवन्तमिति स होवाच यद्वज्र जुहो-
 तीति मूर्धा ते व्यपतिष्यदेष्टुमेहोति तथेति तं होपनिष्ये तस्मै हेतां शौकनरां
 व्यावृत्तिमुवाच यस्तस्य तदमादु सत्यमेव वदेत् ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [५.३.]

ब्रह्मचर्यमागामिस्थाह । ब्रह्मणऽप्येतदात्मानं निवेदयति ब्रह्मचार्यसानीत्याहः
 ब्रह्मणऽप्येतदात्मानं परिददात्यर्थेनमाह को नामासीति मन्त्रापतिर्वै कः प्राजा
 पत्यमेवैनं तत्कृत्वोपनयत ॥ १ ॥ अथास्य हस्तं गृह्णाति । इन्द्रस्य ब्रह्मचार्यस्यगित्त-
 राचार्यस्तुवाहमाचार्यस्तुवासावित्येते वैश्वेष्टे बलिष्ठे देवत एताभ्यामेवैनं धेष्टाभ्यां
 बलिष्ठाभ्यां देवताभ्यां पारददाति तथा हास्य ब्रह्मचारी न कां चनातिमार्च्छति न
 स य एव वेद ॥ २ ॥ अप्यैनं भूतभ्यः परिददाति । मन्त्रापत्ये त्वा परिददामि
 वेनाय त्वा सावत्रे परिददामीत्येते वै धेष्टे बलिष्ठे देवतेऽप्यताभ्यामेवैनं धेष्टाभ्यां
 बलिष्ठाभ्यां देवताभ्यां परिददाति तथा हास्य ब्रह्मचारी न कां चनातिमार्च्छति न
 स य एव वेद ॥ ३ ॥ अद्भ्यस्तत्रौपथीभ्यः परिददामीति । तदेनमद्भ्यश्चौपथि-
 भ्यश्च परिददाति एतावप्युपथीभ्यां त्वा परिददामीति तदेनमाभ्यां एतावप्युपथि-
 भ्यां परिददाति यगोतिदं सर्वेषां विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यः परिददाम्यरिष्टा-
 इति तदेनं सर्वेभ्यो भूतेभ्यः परिददात्यरिष्टं तथा हास्य ब्रह्मचारी न कां चना-
 तिमार्च्छति न स य एव वेद ॥ ४ ॥ शतम् ॥ ५९०० ॥ ब्रह्मचार्यमीत्याह । ब्रह्मणऽ
 पूर्वैनं तत्परिददात्पराऽशान्तिरुभूत वाऽप्यपोऽमृतपशानेत्येवैनं तदाह कर्म कुर्वीति
 वीर्यं वै कर्म वीर्यं कुर्वित्येवैनं तदाह समिधमाभेतीति समिन्स्त्वात्मानं

तेजसा ब्रह्मार्चसेनेत्येवैनं तदाह मा सुपुष्या इति मा मृषा इत्येवैनं तदाहापो-
 ऽशानेत्यमृतं वाऽआपोऽमृतमशानेत्येवैनं तदाह तदेनमुभयतोऽमृतेन परिगृह्णाति तथा
 हास्य ब्रह्मचारी न कां चनार्तिमिर्धिति न स य एवं वेद ॥ ५ ॥ अधास्मै सावि-
 त्रीमन्वाह । ताथै ह स्मैतां पुरा संवत्सरस्त्वन्वाहुः संवत्सरसंमिता वै गर्भाः प्रजायन्ते
 जातुऽएवास्मिस्तद्वाचं दध्म इति ॥ ६ ॥ अथ पदसु मासेषु । पद्वाऽश्चतुवः संवत्सरस्य
 संवत्सरसंमिता वै गर्भाः प्रजायन्ते जातुऽएवास्मिस्तद्वाचं दध्म इति ॥ ७ ॥ अथ
 चतुर्विंशत्यहो । चतुर्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्धमासाः संवत्सरसंमिता वै गर्भाः
 प्रजायन्ते जातुऽएवास्मिस्तद्वाचं दध्म इति ॥ ८ ॥ अथ द्वादशाहो । द्वादश वै मासा
 संवत्सरस्य संवत्सरसं० ॥ ९ ॥ अथ पहाहो । पद्वाऽश्चतुवः संवत्सरस्य संवत्सर-
 सं० ॥ १० ॥ अथ ष्वहो । ष्वहो वाऽश्चतुवः संवत्सरस्य संवत्सरसं० ॥ ११ ॥
 तवापिश्लोक गायन्ति । आचार्यो गर्भो भवति हस्तमाधाय दक्षिणम् कृत्यिस्पाथै
 स जायते सावित्र्या सह ब्राह्मण इति सद्यो ह स्वाय ब्राह्मणायानुमूयादानेयो वै
 ब्राह्मणः सद्यो वाऽअग्निर्जायते तस्मात्सद्य एव ब्राह्मणायानुमूयात् ॥ १२ ॥
 ताथै हैतामेके । सावित्रीमनुष्टुभमन्वाहुर्वाग्वाऽअनुष्टुभदास्मिन्वाचं दध्म इति न तथा
 कुर्याद्यो हैनं तत्र द्रूयादा न्वाऽअयमस्य वाचमदित पूको भविष्यतीतीश्वरो ह त-
 थैव स्यात्तस्मादेतां गायत्रीमेव सावित्रीमनुमूयात् ॥ १३ ॥ अथ है के दक्षिणतः ।
 तिष्ठते वासीनाय त्रान्वाहुर्न तथा कुर्याद्यो हैनं तत्र द्रूयादुल्लवं न्वाऽअयमिममजीजन-
 तपुन्यो भविष्यतीतीश्वरो ह तथैव स्यात्तस्मात्पुरस्तादेव प्रतीचे समीक्षमाणायाऽनुमूया-
 त् ॥ १४ ॥ तां वै पच्छोऽन्वाह । ऋषो वै प्राणाः प्राण वदानो व्यानस्तानिर्वास्मि-
 स्तद्व्यात्यथार्धचरो द्वौ वाऽऽमौ प्राणौ प्राणोदाना वेव प्राणोदानावेवास्मिस्तद्व्या-
 स्यथ कृत्स्नामेको वाऽअयं प्राणः कृत्स्न एव प्राणमेवास्मिस्तत्कृत्स्नं दधाति ॥ १५ ॥ त-
 दाहुः । न ब्राह्मणं ब्रह्मर्च्यमुपनीय मिथुनं चरेत्तर्धो वाऽएष भवति यो ब्रह्मर्च्यमु-
 पैति नेदिमं ब्राह्मणं विपिक्तोऽत्रेतसो जनपालीति ॥ १६ ॥ तद् वाऽआहुः । का-
 ममेव चरेत्तस्यो वाऽऽमाः मजा द्वैव्यश्चैव मानुष्यश्च वा वाऽऽमा मानुष्यः प्रजाः
 प्रजननात्प्रजायन्ते हन्दाश्चसि वै द्वैव्यः प्रजास्तानि मुस्ततो जनयते तत् एत जन-
 नयते तस्मादु काममेव चरेत् ॥ १७ ॥ तदाहुः । न ब्रह्मचारी सन्मध्वश्चीयाद्योपधीनां वा-
 ऽएष परमो रसो यन्मधु नेदन्ताद्यस्यान्तं गृच्छानात्यथ ह स्माह भेतकेतुरारुणो यो ब्रह्म-
 चारी सन्मध्वश्चैव वाऽएतद्विद्यायै शिष्टं यन्मधु स तु रसो यस्य दृविशष्टमिति यथा

ह वाऽश्रुचं वा यजुर्वा साम बाभिव्याहरेषाहकथ एतं विद्वान्महाचारी सम्प्र-
 श्रुति तस्माद् नान्येषादनीयात् ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [५. ४.] ॥

देशान्वाऽर्ध्वान्स्वर्गं लोकं यतः । असुरास्तमसान्तरदधुस्ते हांचुन वाऽअस्यान्यन
 सत्त्वादपद्यतोऽस्ति हन्त सत्त्वमासामहाहति ॥ १ ॥ ते शताग्निष्टोमधे
 सत्त्वमुपेयः । ते यावद्वासीनः परापश्येत्तावत्तमोऽपाहन्महेव शतोक्थ्येन याव-
 त्तावत्परापश्येत्तावत्तमोऽपाहन्महा ॥ २ ॥ ते होचुः अप वाव तमो हन्महे न त्वेव सर्वमिह
 हन्त मज्जापतिं पितरं प्रत्ययामेति ते मज्जापतिं पितरं प्रतीत्योचुरमुता वै नो भगव ऊ-
 र्ध्वान्स्वर्गं लोकं यतस्तमसान्तरदधुः ॥ ३ ॥ ते शताग्निष्टोमधे सत्त्वमुपेयः । ते
 यावद्वासीनः परापश्येत्तावत्तमोऽपाहन्महेव शतोक्थ्येन यावत्तावत्परापश्ये-
 त्तावत्तमोऽपाहन्महि म नो भगवच्छाधि यथासुरास्तमोऽपहृत्य सर्वं पाप्मानमपह-
 त्य स्वर्गं लोकं मज्जास्याम इति ॥ ४ ॥ स होवाच । अमर्षकतुभ्यां वै पद्माभ्या-
 मयन्त युद्गनिष्टोमेन चोक्थ्येन च शतातिरावध सत्त्वमुपेत तन्नासुरास्तमोऽपहृत्य
 सर्वं पाप्मानमपहृत्य स्वर्गं लोकं मज्जास्पयेति ॥ ५ ॥ ते शतातिरावध सत्त्वमुपेयः ।
 तन्नासुरास्तमोऽपहृत्य सर्वं पाप्मानमपहृत्य स्वर्गं लोकं मज्जस्तेषामर्षावपञ्चाशो-
 षेद्वाहः स्वहरश्चि रात्रिसामानि परीप् रात्रिभ्यहः सामानि ॥ ६ ॥ ते होचुः ।
 अमुहाम वै न मज्जानीमो हन्त मज्जापतिमेव पितरं प्रत्ययामेति ते मज्जापतिमेव पि-
 तरं प्रतीत्योचुरहो रात्रिसामानि राज्यामन्तो भवन्ति नः विपिभ्यश्चान्नामृगान्नि-
 द्वाग्धीरोऽनुशाधि न इति ॥ ७ ॥ तान्हेतदुपनगौ । महाहिमिव वै हृदाश्चलीया-
 नन्वेत्येव अतुत्त स्तादास्थानास्ततः सत्त्व न तापतइति ॥ ८ ॥ आश्विनं वै
 बः शक्यमानम् । पातरनुवाकभास्थानादनुत्त यमास्थानादनुद्धं धीराः सन्तोऽअधी-
 रवत् प्रशास्त्रा तमुपेत शनैरतिशये सतेति ॥ ९ ॥ त होचुः । कथं नु भगवः
 शस्तं कथमप्रतिशस्तमिति म होवाच यत्र होवाश्विनश्च अथ सन्मानेषुस्य कृतो-
 र्गायत्रस्य छन्दसः पारं गच्छात्तत्प्रविभस्यात्ता वसतीवरीः परिभृत्य मैत्रावरुणस्य
 इविर्धानयोः पातरनुवाकमुपाकुरुतावुषैर्होता अथ सति शनैरितरो जम्भप्स्यमान-इ-
 त्त्वान्वाह तत्र वाचा वाच प्रत्येति न छन्दसा छन्दः ॥ १० ॥ परिहिते पातरनुवाके । यथा-
 यतनमेवोपाधं स्वन्तर्पाशो हुत्वा दोषकलशे पवित्रं मणीष्य निदधाति तिरोन्द्यैव-
 रित्वा प्रत्यञ्चः प्रतिपरेत्य तिरोन्धानेव भक्षयाध्वाऽअपानुपूर्व यज्ञपुच्छं स-
 थ-

स्थाप्य युञ्जन्वा अन्तर्यामाद्ब्रह्मास्तान्गृहीत्वा विष्णुपाथं होमश्च हुत्वा संततिं
 च वहिष्णवमानेन स्तुत्वाहरेव प्रतिपद्याध्वाञ्छति ॥११॥ तदेतेभि श्लोकाः॥ चतु-
 र्भिः सन्धेयैर्युक्तैर्ध्यावा व्यजहस्तमः विद्याः सो ये शतक्रतुदेवाः सत्त्वमवन्त्येति ॥१२॥
 चत्वारो ह्यत्र युक्ता भवन्ति । द्वौ होतारौ ह्यवध्वर्यू पवेर्तु शक्ये हनून्नेकैर्युषत्र-
 हनोरन्तौ व्यतिपजन्त धीराः न दानया यश्चियं तन्तुमेपां विजानीमौ विततं मोह-
 यन्ति नः ॥ पूर्वस्थाद्वः परिशिष्टपन्ति कर्म तदुत्तरेणाभिवितन्त्येष्ट्वा दुर्विज्ञानं
 क्राधं देवतानां सोमाः सोमैर्व्येतिशुक्ताः प्लवन्ते ॥ समानान्सदमुच्यन्ति ह्या-
 न्नाप्रभृतो यथा पूर्णान्परिस्तुतः कुम्भान्जनमेनयसादनञ्जसुररक्तसान्प्रपेयः
 ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥७॥ [५.५.] ॥ ॥

पूर्वैरेव महायज्ञाः । तान्येव पदासत्राणि भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञः पितृयज्ञो देवय-
 ज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति ॥१॥ अहरदधैतेभ्यो वत्तिष्ठ इरेव । तथैतं भूतयज्ञश्च समानो-
 तयहरदद्यादोदपानात्तथैतं मनुष्ययज्ञश्च समानोत्यहरदः स्वधाकर्षादोदपानात्त-
 थैतं पितृयज्ञश्च समानोत्यहरदः स्वाहाकर्षादा काष्ठात्तथैतं देवयज्ञश्च समानोति
 ॥२॥ अथ ब्रह्मयज्ञः । स्वाध्यायो वै ब्रह्मयज्ञस्तस्य वाऽएतस्य ब्रह्मयज्ञस्य शागेष्टु-
 ह्वर्न उपभृच्छृष्टुर्गु मेधा स्तुवः सत्त्वमवध्वयः स्वर्गो लोक ब्रह्मयज्ञं यावन्तश्च ह
 वाऽश्मां पृथिवीं भित्तिन पूर्णा इदंलोकं जयति त्रिस्तावन्तं जयति भूयाश्च स चा-
 क्षय्यं य एवं विद्वानहरदः स्वाध्यायमधीते तस्मात्स्वाध्यायोऽध्येतुभ्यः ॥ १ ॥ पय
 आहुतयो ह वाऽएता देवानाम् । यदृचः स य एवं विद्वानृचोऽहरदः स्वाध्याय-
 मधीते पयआहुतिभिरेव तदेवांस्तर्पयति तऽएनं तस्मास्तर्पयन्ति योगक्षेत्रेण प्राणेन
 देतसा सर्वात्मना सर्वाभिः पुण्याभिः सम्पद्भिर्ऋतुकृत्वा मधुकृत्वाः पितृन्स्तथा
 अभिवदन्ति ॥ ४॥ आज्याहुतयो ह वाऽएता देवानाम् । यद्यत्तृधपि स य एवं
 विद्वान्यजृधप्यहरदः स्वाध्यायमधीतेऽज्याहुतिभिरेव तदेवांस्तर्पयति तऽएनं त-
 स्मास्तर्पयन्ति योगक्षेत्रेण प्राणेन दे० ॥५॥ सोमाहुतयो ह वाऽएता देवानाम् । य-
 त्सामानि स य एवं विद्वान्सामान्यहरदः स्वाध्यायमधीते सोमाहुतिभिरेव तदेवां
 स्तर्पयति तऽएनं तस्मास्तर्पयन्ति योगक्षेत्रेण प्राणेन दे० ॥६॥ मेदआहुतयो ह वा
 एता देवानाम् । यदधर्वाङ्गिरसः ॥ य एवं विद्वानधर्वाङ्गिरसोऽहरदः स्वाध्यायम-
 धीते मेदआहुतिभिरेव तदेवांस्तर्पयति तऽएनं तस्मास्तर्पयन्ति योगक्षेत्रेण प्राणेन दे०

॥७॥ मध्वाहुतयो ह वाऽपता देवानाम् । यदनुशासनानि विद्या वाकोवाक्यमिति-
 हासपुराणं गाथा नाराहृष्टयः स य एवं विद्वाननुशासनानि विद्या
 वाकोवाक्यमितिहासपुराणं गाथा नाराहृष्टीरिस्पहरहः स्वाध्यायमधीते
 मध्वाहुतिभिरेव तदेवास्तर्पयति तऽपनं तस्मास्तर्पयन्ति योगक्षेत्रेण प्राणेन ३० ॥८॥
 तस्य वाऽपतस्य वस्त्वव्यस्य । चत्वारो वषट्कारा यद्वातो वाति पृथिव्यांते यस्त-
 नयति यदवस्फूर्जति तस्मादेवविद्वाते वाति विद्यातमाने स्तनयत्यवस्फूर्जत्यधीतीतिव
 षषट्काराणां पृथग्व्यवहाराणाति ह वै पुनर्मृत्युं मुच्यते गच्छति ब्रह्मणः साधुताऽस
 चेदपि प्रवर्तते न शक्नुयादप्येकं देवपदमधीतीतिव तथा भूतेभ्यो न दीयते ॥९॥
 ब्राह्मणम् ॥८॥ [५. ६.] तृतीयः प्रपाठकः ॥ कपिटका संख्या ॥ १११ ॥

अथातः स्वाध्यायप्रशस्तिः । मित्रे स्वाध्यायमवचने भवतो युक्तमना भवत्यु-
 पराधीनाऽहरहर्यन्तसाधयते सुखं स्वपिति परमाधिकित्सकृ आत्मनो भवती-
 न्द्रियसंयमश्चैकाराम्ना च महाहृद्ध्यशो लोकपतिः प्रज्ञा वर्धमाना चतुरो धु-
 र्यान्ब्राह्मणमभिनिष्पादयति ब्राह्मणं प्रतिरूपचर्या यशो लोकपतिं लोकः पृथ्य-
 मानश्चतुर्भिर्धर्मैर्ब्राह्मणं धुनचर्चयेत्वा च दामेन चाग्रेयुतया चावध्युतया च ॥१॥
 ये ह वै के च भ्रमाः । इमे घ्राणाश्रयिनीऽन्तरेण स्वाध्यायो ह वै
 तेषां परमता कृता य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते- तस्मात्स्वाध्यायो-
 ऽध्येतव्यः ॥ २ ॥ यद्यद् वाऽभ्यस्ये ह्रन्दतः । स्वाध्यायमधीते तेन-
 नेव त्रैवास्य यद्गक्रतुनेष्टं भवति य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते तस्मात्स्वाध्या-
 योऽध्येतव्यः ॥ ३ ॥ यदि ह वा अभ्यस्येत्कृतः । सुहितः सुखे शयने
 श्रयानः स्वाध्यायमधीतऽस्या ह वै स नखामेभ्यस्तप्यते य एवं विद्वान्स्वाध्यायम-
 धीते तस्मात्स्वाध्यायोऽध्येतव्यः ॥ ४ ॥ मृगु ह वाऽभ्युचः । घृतं ह सामान्य-
 मुतं घृतं अपि यद् वाऽभ्यस्ये वाकोवाक्यमधीते क्षीरीदनमाऽसौदनी ह वै तौ
 ॥ ५ ॥ मृगुना ह वाऽप्य देवास्तर्पयति । य एवं विद्वानृचोऽहरहः स्वाध्यायमधी-
 ते तऽपनं तस्मास्तर्पयन्ति सर्वैः क्रयैः सर्वेभ्योः ॥ ६ ॥ घृतेन ह वाऽप्य देवां-
 स्तर्पयति । य एवं विद्वान्मामान्यहरहः स्वाध्यायमधीते तऽपनं तस्मात् ॥ ७ ॥
 अमृतेन ह वाऽप्य देवास्तर्पयति । य एवं विद्वान्यजुधेव्यहरहः स्वाध्यायमधीते
 तऽपनं तस्मात् ॥ ८ ॥ क्षीरीदनमाऽसौदनाभ्यां ह वाऽप्य देवास्तर्पयति ।

य . एवं विद्वान्वाकोवावयमितिहासपुराणमित्यद्वहः स्वाध्यायमधीते तऽएनं
 तृप्ता० ॥ ९ ॥ यन्ति वाऽध्यापः । एत्यादित्य एति चन्द्रमा यन्ति नक्षत्राणि
 यथा ह वाऽएता देवता नेयुर्न कुर्युरेव॥ हैव तद्वद्वाह्यो भवति यद्वहः स्वा-
 ध्यायं नाधीते तस्मात्स्वाध्यायोऽध्येतव्यस्तस्मादप्युचं वा यजुर्वा साम वा गार्था
 वा कुंठया वाभिर्व्याहरेद्गतस्याव्यवच्छेदाय ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥
 [५. ७.] ॥

प्रजापतिर्वाऽऽदम्यऽभासीत् । 'एक एव सोऽकामयत स्या' प्रजायेयेति ।
 सोऽध्याम्यत्स तपोऽतथ्यत तस्माच्छान्त्युत्तेपानात्प्रयो लोका अमृश्यन्त पृथिव्यन्त-
 रिंक्ष्योः ॥ १ ॥ स इमांस्त्रीन्वेदानधितताप । तेभ्यस्तप्तेभ्यस्त्रीणि ज्योती॥
 ष्यजायन्तान्निर्गोऽयं एवमे सूर्यः ॥ २ ॥ स इमाने ज्ञीणि ज्योती॥ ष्यभित-
 ताप । तेभ्यस्तप्तेभ्यस्त्रयो वेदा अजायन्तान्निर्गोऽवेदो वायेर्यनुर्वेदः सूर्यात्साम-
 वेदः ॥ ३ ॥ स इमांस्त्रीन्वेदानधितताप । तेभ्यस्तप्तेभ्यस्त्रीणि शुक्राण्यजायन्तः
 भूरित्युवेदानुष इति यजुर्वेदात्स्वारिति सामवेदात्तृग्वेदेनैव होत्रमकुर्वत यजुर्वेदे-
 नाध्वर्यवेदं सामवेदेनोत्रीं यदेव प्रत्ये विष्णवे युक्तं तेन ब्रह्मत्रयमेषकाम ॥ ४ ॥
 ते देवाः प्रजापतिमश्रुवन् । यदि न शक्नो वा यजुषो वा सामतो वा यज्ञो-
 ह्येत्तेनैव भिषज्येमेति ॥ ५ ॥ स होवाच । यश्चो भूरिति चतुर्गृहीतमाज्यं
 गृहीत्वा गार्हपत्ये जुहवथ यदि यजुषो भुव इति चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वाग्नीध्रीये
 जुहवथान्वाह्वर्यवचने वा हविर्यजे यदि सामतु स्वारिति चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वाहवनीये
 जुहवथ यद्यऽअविजातमस्तस्मिन्वाप्यनुदुत्याहवनीये जुहवथ तदग्नेदेनैव अवेदं भिष-
 ज्यति यजुर्वेदेन यजुर्वेदं सामवेदेन सामवेदं स यथा पर्वणा एवं संदध्यादे-
 व॥ हैव स संदधाति य यताभिर्मिषज्यत्यय यो हातोऽग्नेन भिषज्यति यथा
 शीर्णेन शीर्णं संधितसेध्या वा शीर्णे गरुभिनिदध्यादेवं तत्तस्मादेवंवेदमेव
 ब्रह्माणं कुर्वीत नानेवंविदम् ॥ ६ ॥ तदाहुः । यद्वत्ता होत्र क्रियते यजुषाध्वर्य-
 वेदं साम्नोद्गीयोऽथ केन ब्रह्मत्वमित्यनया त्रया विद्येति ह ब्रूयात् ॥ ७ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [५. ८] ॥

प्रजापतिर्ह वाऽएष यदा॥ शुः । सोऽस्यैव आत्मैवात्मा खं प्रजापतिर्वागे-

वादाभ्यः स यदाऽंशुं गृहीत्वादाभ्यं गृह्णात्यात्मानमेवास्यैतत्संस्कृत्य तस्मिन्नेतां
 वाचं प्रतिष्ठापयति ॥ १ ॥ अथ मनो ह वाऽअंशुः । वागदाभ्यः प्राणपनाऽं-
 शुल्दातोऽदाभ्यश्चक्षुरेवांशुः श्रोत्रमदाभ्यस्तद्यदेतौ ग्रहौ गृह्णन्ति सर्वस्वायैव
 कुस्मन्तायै ॥ २ ॥ अथ देवाश्च ह वाऽअसुराश्च । उभये प्राजापत्या अस्पर्धन्त तऽप-
 तस्मिन्नेव यज्ञे प्रजापतावस्पर्धन्तावस्माकमयं स्यादस्माकमयं स्यादिति ॥ ३ ॥
 ततो देवाः । अर्चन्तः श्राम्यन्तश्चैस्तुऽपर्वं ग्रहं ददशुरेतमदाभ्यं तमगृह्णत ते सव-
 नानि प्रावृहन्त ते सर्वं यज्ञं समवृज्जतान्तरायप्रसुरान्यग्रात् ॥ ४ ॥ ते होचुः अदभा-
 म वाऽपनानिति तस्माददाभ्यो न वै नोऽदभश्चिति तस्माददाभ्यो वाग्वाऽअदा-
 भ्यः सेयमदभः वाक्त्वाद्देवादाभ्य एव यं ह वै द्विपतां प्रातृव्यस्य सर्वं यज्ञं
 संवृज्जऽएव द्विपन्तं प्रातृव्यं सर्वस्माद्यज्ञाभिर्धनति वहिर्धा करोति य उऽएवमेत-
 द्देव ॥ ५ ॥ स येनैव प्राजेणांशुं गृह्णाति । तस्मिन्नेव प्रात्रे निग्राभ्याभ्योऽपु आ-
 नीय तस्मिन्नेतान्शुं गृह्णाति ॥ ६ ॥ उपयाम्पृहीतोऽसि । अग्नये त्वा गायत्र-
 छन्दसं गृह्णामीति गायत्रं माताः सवनं तस्मावः सवनं प्रवृहतीन्द्राय त्वा त्रिष्टुप्छन्दसं
 गृह्णामीति त्रैष्टुभं माध्यन्दिनं सवनं तन्माध्यन्दिनं सवनं प्रवृहाति त्रिरवेभ्य-
 स्त्वा देवेभ्यो जगच्छन्दसं गृह्णामीति जगतं तृतीयसवनं तत्तृतीयसवनं प्रवृहत्य-
 नुपुंसंऽभिगर इति यज्ञाऽऊर्ध्वं सवनेभ्यस्तदाऽनुष्टुभं तदेवैतत्प्रवृहति तन्नाभिपुणोति
 वज्रो वै प्रावा वागदाभ्यो नेद्व्येण वाचं हिनसानीति ॥ ७ ॥ अंशुनेवाधू-
 नोति । जेशीनां त्वा प्रमघाधूनोमि कुकूनानां त्वा प्रमन्नाधूनोमि भन्तानां
 त्वा प्रमन्नाधूनोमि मदिन्तमानां त्वा प्रमन्नाधूनोमि मधुन्तमाना त्वा प्रमन्नाधू-
 नोमीत्येता वै वैनीराणस्तथाश्चैव देवीराणो याम्येण मातृप्यास्ताभिरेवास्मिन्नेतदु-
 भयीभी इति दधाति ॥ ८ ॥ शुक्र त्वा शुक्रऽआधूनोमीति । शुक्रं जेतच्छुक्रऽआ-
 धूनोत्यहो रूपे सूर्यस्य रश्मिर्गच्छति तद्वद्भूर्चैवमेतद्रूपे सूर्यस्य च रश्मिप्याधूनोति
 ॥ ९ ॥ कुरु यं रूपं वृषस्य रोचते वृहदिति । एतद्धै कुरु यं रूपं वृषस्य
 रोचते वृहत् एष तपति शुक्रः शुक्रस्य पुरोगा. सोमः सोमस्य पुरोगा इति तच्छु-
 क्रमेवैतच्छुक्रस्य पुरोगां करोति सोमं सोमस्य पुरोगां यत्ते सोमादाभ्यं नाम
 जागृवि तस्मै त्वा गृह्णामीत्येतद् वाऽअस्यादाभ्यं नाम जागृवि यद्वाक्त्वाचमेवैत-
 द्वाचं गृह्णाति ॥ १० ॥ अयोनिष्कम्य जुहोति । तस्मै वै सोमं सोमाय स्वाहेति
 तत्सोममेवैतत्सोमाय जुहोति तयो वाचमनौ न प्रवृज्जन्तय हिरण्यमग्निव्यनिर्य-

सावेव वन्दुस्तस्य तावतीरेव दक्षिणा यावतीरध्रयोः ॥ ११ ॥ अथाध्रशन्तुन-
 प्यर्जति । उशिकुं देव सोमाग्नेः प्रियं पाथोऽपीहि वशी त्वं देव सोमेन्द्रस्य
 प्रियं पाथोऽपीहस्मत्सखा त्वं देव सोम विश्वेषां देवानां प्रियं पाथोऽपीहीति स-
 वनानि वाऽश्वदः प्रवृहति तान्येवैतत्पुनराप्याययत्ययातयामानि करोति तैरयात-
 यामैर्यज्ञं तन्वते ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [५. ६] ॥ पञ्चमोऽध्यायः ॥ [७१.] ॥

भृगुर्ह वै वारुणिः । वरुणं पितरं विद्ययातिमेने तद्ध वरुणो विष्टां चकाशति
 वै मा विद्या मन्वतऽइति ॥ १ ॥ स होवाच । माह पुत्रक व्रजतास्तत्र यत्पश्ये-
 स्तदृष्ट्वा दक्षिणा व्रजतास्तत्र यत्पश्येस्तदृष्ट्वा प्रत्यग्रजतास्तत्र यत्पश्येस्तदृष्ट्वादग्र-
 जतास्तत्र यत्पश्येस्तदृष्ट्तयोः पूर्वयोरुत्तरमन्ववान्तरेदेशं व्रजतास्तत्र यत्पश्येस्तन्म-
 ऽश्वाचक्षीथा इति ॥ २ ॥ स ह तत एव माह प्रवव्राज । एतु पुरुषैः पुरुषान्पूर्वा-
 ण्येषां पर्वशः संवृश्चं पर्वशो विभ्रजमानानिदं त्वेदं ममेति स होवाच भीष्मं वत भोः
 पुरुषान्वाऽएतत्पुरुषाः पूर्वाण्येषां पर्वशः संवृश्चं पर्वशो व्यभक्षतेति ते होचुरित्यं
 वाऽइमेऽस्मानमुष्मिँल्लोकेऽसचन्त तान्वयमिदमिह प्रतिसचामहाऽइति स होवाचा-
 स्तीह प्रायश्चित्तीरेदित्यस्तीति का-ति पिता ते वेदेति ॥ ३ ॥ स ह तत एव
 दक्षिणा प्रवव्राज । एतु पुरुषैः पुरुषान्पूर्वाण्येषां पर्वशः संवृश्चं पर्वशो विभ्रज-
 मानानिदं त्वेदं ममेति स होवाच भीष्मं वत भोः पुरुषान्वाऽएतत्पुरुषाः पूर्वाण्ये-
 सां पर्वशः संवृश्चं पर्वशो व्यभक्षतेति ते होचुरित्यं वा इमेऽस्मानमुष्मिँल्लोकेऽसचन्त
 तान्वयमिदमिह प्रतिसचामहाऽइति स होवाचास्तीह प्रायश्चित्तीरेदित्यस्तीति
 का-ति पितैव ते वेदेति ॥ ४ ॥ स ह तत एव प्रत्यङ् प्रवव्राज । एतु पुरुषैः पुरुषा-
 स्तूष्णीमासीनांस्तूष्णीमासीनैरुपमानान्तस्स होवाच भीष्मं वत भोः पुरुषान्वाऽएतत्पु-
 रुषास्तूष्णीमासीनांस्तूष्णीमासीना अदन्तीति ते होचुरित्यं वाऽइमेऽस्मानमुष्मिँल्लो-
 केऽसचन्त तान्वयमिदमिह प्रति सचामहाऽइति स होवाचास्तीह प्रायश्चित्तीरेदि-
 त्यस्तीति का-ति पितैव ते वेदेति ॥ ५ ॥ स ह तत एवोदह प्रवव्राज । एतु पुरुषैः
 पुरुषानाक्रन्दयत आक्रन्दयजिरश्मानान्तस्स होवाच भीष्मं वत भोः पुरुषान्वाऽ-
 पतत्पुरुषा आक्रन्दयत आक्रन्दयन्तोऽदन्तीति ते होचुरित्यं वाऽइमेऽस्मानमु॥ ६ ॥
 स ह तत पूर्वयोः पूर्वयोः । उत्तरमन्ववान्तरेदेशं प्रवव्राजेदुच्छिषी कन्याणीं वाति

कन्याणी च तेऽऽन्तरेण पुरुषः कृष्णः पिद्वाज्ञो दयदृषाणित्तेत्यौ तथैतं दृष्ट्वा
 भीर्भवेत् स ह्येत्य संविशेत् तथैव ह पितोवाचावीष्य स्वाध्यायं कृत्वा स्वाध्यायं तृती-
 यऽइति स होवाच किमध्येष्वे न किंचिन्नास्तीति तद् वरुणो विना च ताराद्राम्वाऽइति
 ॥७॥ स होवाच । यान्वै तस्याच्या दिश्यद्राक्षीः पुरुषैः पुरुषान्पूर्वाण्येषां पर्वणः संयुज्यं
 पर्वणो विभजमानानिदं त्वेदं मयेति वनस्पतयो वै तेऽभ्यभूवन्तस यन्नस्पतीनाथ
 समिधमावुधाति तेन वनस्पतान्निवहन्ते तेन वनस्पतीनां लोकं जयति ॥ ८ ॥ अथ
 यानेतद्वक्षिणायां दिश्यद्राक्षीः । पुरुषैः पुरुषान्पूर्वाण्येषां पर्वणः संयुज्यं पर्वणो
 विभजमानानिदं त्वेदं मयेति पशवो वै तेऽभ्यभूवन्तस यत्पशसा जुहोति तेन पशून्-
 वहन्ते तेन पशूनां लोकं जयति ॥ ९ ॥ अथ यानेतत्पतीच्यां दिश्यद्राक्षीः ।
 पुरुषैः पुरुषांस्तृष्णांमासीनां तृष्णांमासीनैरष्टमानानुपपयो वै तां अभूवन्तस यत्तृ-
 ष्णोनावष्टपोत्यति तेनौपधीरुवहन्ते तेनौपधीनां लोकं जयति ॥ १० ॥ अथ
 यानेतदुदीच्यां दिश्यद्राक्षीः । पुरुषैः पुरुषानाकन्दयत आकन्दयद्विरष्टमानानुपपो
 वै तां अभूवन्तस यदपः प्रत्यानयति तेनापांऽवहन्ते तेनापां लोकं जयति ॥ ११ ॥
 अथ येऽपते । शिवावद्राक्षीः कन्याणीं चातिकरुषाणीं च सा या कन्याणीं सा
 श्रद्धा स यत्पूर्वामाहुतिं जुहोति तेन श्रद्धाप्रवहन्ते तेन श्रद्धां जयत्यथ चातिक-
 रुषाणीं सा श्रद्धा स युद्धतरामाहुतिं जुहोति तेनाश्रद्धाप्रवहन्ते तेनाश्रद्धां जयति
 ॥ १२ ॥ अथ य एने सोऽन्तरेण पुरुषः । कृष्णः पिद्वाज्ञो दयदृषाणित्तेत्यौ
 धो वै सोऽभूत्स यत्तृच्यष्ट आनीय नित्यति तेन क्रोधमवहन्ते तेन क्रोधं जयति
 स य एवं विद्वानभिहोत्रं जुहोति तेन सर्वं जयति सर्वमवहन्ते ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम्
 ॥ ४ ॥ [६. १.] ॥

जनको इ वै जेदेहो । ब्राह्मणैर्धीवपुत्रिः सप्राजगाम श्वेतकेतुनाचण्डेणेन सोम-
 शुष्मेण सात्यपुत्रिना याज्ञवल्क्येन तान्होवाच कथं—कथमग्निहोत्रं जुहोति ॥ १ ॥
 स होवाच । श्वेतकेतुराकण्यो धर्मवैव सघ्रादहमजसौ यशसा विष्णुदयानाचन्योऽ
 न्यस्मिन्नुहोमीति कथं तदित्यादित्यो वै धर्मस्तथै सायपानौ जुहोम्यग्निर्वै धर्मस्तुं
 मातुरादित्ये जुहोमीति किथं स भवति य एवं जुहोत्यजस एव श्रिया यशसा भ-
 वत्यतुपोश्च देवतयोः सायुज्यं सलोक्यां जयतीति ॥ २ ॥ अथ होवाच सोम-
 शुष्मः सात्यपुत्रिः । तेन एव सघ्रादहं तेजसि जुहोमीति कथं तदित्यादित्यो वै तेनस्तुं
 सायपानौ जुहोम्यग्निर्वै तेनस्तुं मातुरादित्ये जुहोमीति किथं स भवति य एवं जुहोतीति

तेजस्वी यशस्व्यन्नादो भवत्येतपोश्चैव देवतयोः सायुज्यं सजोक्तं जयतीति ॥ ३ ॥ अथ होवाच याज्ञवल्क्यः । यदहमग्निमुखास्म्यग्निहोत्रमेव तदुद्यच्छाम्या-
दितं वाऽअस्तं यन्तं सर्वे देवा अनुयन्ति ते मऽएतमग्निमुद्धतं वृष्टोषावर्तन्तेऽ-
थाहं पात्राणि निर्णिज्योषवाग्निहोत्रं दोहयित्वा परपन्थ्यतस्तर्पयामीति त्वं
नेदिष्ठं याज्ञवल्क्यग्निहोत्रस्याममिंथं सिष्टा धेनुशतं ददामीति होवाच न त्वेवैन-
योस्त्वमुत्क्राप्तिं न गतिं न गतिष्ठां न वृत्तिं न पुनरावृत्तिं न लोकं मत्पुत्राग्निमि-
त्युक्ता इयमास्थाय प्रभावयां चकार ॥ ४ ॥ तेहोचुः । अति वै नोऽयं राजन्य-
वन्धुरवादीद्धनैर्न ग्रसोऽयमाहूयामहाऽति स होवाच याज्ञवल्क्यो ब्राह्मणा वै वयं
स्मो राजन्यवन्धुरसौ यद्यमुं वयं ज्ञेयं कर्मजैमेति श्रूयामाथ यद्यमावस्मान्जयेद्वा-
अणान् राजन्यवन्धुरजैपीडिते नो मयुर्वेदमाहद्गमिति तद्वास्य जहुरथ ह याज्ञवल्क्यो
इयमास्थायानुप्रभावयां चकार तथं हान्वाजनाम स होवाचाग्निहोत्रं याज्ञवल्क्य
वेदिनूरेमित्याग्निहोत्रं सम्प्रादिति ॥ ५ ॥ वे वाऽएते । आहुती हुतेऽब्रूत्कामतः
तेऽअन्तरिक्षमाविशतस्तेऽअन्तरिक्षमेवाहवनीयं कुर्वते वायुं समिधं मरीचीरेव
शुक्रामाहुतिं तेऽअन्तरिक्षं तर्पयतस्ते तत उत्क्रामतः ॥ ६ ॥ ते दिव-
माविशतः । ते दिवमेवाहवनीयं कुर्वतेऽआदित्यं समिधं चन्द्रमसमेव शुक्रामाहु-
तिं ते दिवं तर्पयतस्ते तत आवर्तते ॥ ७ ॥ तेऽहमामाविशतः । तेऽहमामेवाहवनीयं
कुर्वतेऽअग्निं समिधमोषधीरेव शुक्रामाहुतिं तेऽहमां तर्पयतस्ते तत उत्क्रामतः
॥ ८ ॥ ते पुरुषमाविशतः । तस्य मुखमेवाहवनीयं कुर्वते जिह्वां समिधम-
शमेव शुक्रामाहुतिं ते पुरुषं तर्पयतः स य एव विद्वानश्नात्यग्निहोत्रमेवास्य हुतं
भवति ते तत उत्क्रामतः ॥ ९ ॥ ते क्षियमाविशतः । तस्या उग्रस्यमेवाहवनीयं
कुर्वते धारकां समिधं धारका ह वै नामैपेतया ह वै प्रजापतिः प्रजा धारयां च-
कार रेत एव शुक्रामाहुतिं ते क्षियं तर्पयतः ॥ १० ॥ एवं विद्वान्मिथुनमुपैत्यग्निहोत्र-
मेवास्य हुतं भवति यस्ततः पुत्रो जायते स लोकः मत्पुत्राप्येतदग्निहोत्रं याज्ञव-
ल्क्य ज्ञातः परमस्तीति होवाच तस्मै ह याज्ञवल्क्यो वरं ददौ स होवाच काम-
मश्नु एव मे त्वयि याज्ञवल्क्यासादिति ततो ब्रह्मा जनक आस ॥ १० ॥ ब्राह्म-
णम् ॥ ४ ॥ [६. २.] ॥ ॥

चैता वो ब्राह्मणा यो ब्रह्मिष्ठः स उदजतामिति ॥ १ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः ।
 अर्वाची रेता इति ते होचुस्तथै स्विनो याज्ञवल्क्य ब्रह्मिष्ठोऽसीरिति स हो-
 पाच नपोऽस्तु ब्रह्मिष्ठाय भौकामा एव यथै स्म इति ॥ २ ॥ ते होचुः । को न
 इयं पक्ष्यतीति स होवाच विदग्धः शाकन्वोऽहमिति तथै ह भवितव्यायोवाच त्वा-
 थै स्विच्छाकन्य ब्राह्मणा उन्मुक्तावक्ष्यणमक्रता इति ॥ ३ ॥ स होवाच ।
 कति देवा याज्ञवल्क्येति त्रयश्च त्री च शता त्रयश्च त्री च सहस्रेत्योमिति होवा-
 च कृतेषु देवा याज्ञवल्क्येति त्रयस्त्रिंशदित्योमिति होवाच कृतेषु देवा या
 ज्ञवल्क्येति त्रय इत्योमिति होवाच कृतेषु देवा याज्ञवल्क्येति द्वावित्योमिति
 होवाच कृतेषु देवा याज्ञवल्क्येत्यध्वर्य इत्योमिति होवाच कृतेषु देवा याज्ञव-
 ल्क्येत्येक इत्योमिति होवाच कृतेषु ते त्रयश्च त्री च शता त्रयश्च त्रीच सह-
 स्रेति ॥ ४ ॥ स होवाच । महिमान एवैषामेते त्रयस्त्रिंशत्तेषु देवा इति कृतेषु ते
 त्रयस्त्रिंशदित्येव वसव एकादश रुद्रा द्वादशादित्यास्तप्काप्रिंशद्विन्द्रश्चैव
 मजापतिश्च त्रयस्त्रिंशद्विनि ॥ ५ ॥ कृतेषु वसव इति । अग्निरश्च पृथिवी
 च वायुश्चान्तरिक्षं चादित्यश्च सौरश्च चन्द्रमाश्च नक्षत्राणि चैते वसव एते
 हीदधं सर्वं वासुपन्ते तेषदिदधं सर्वं वासुपन्ते तस्माद्वसव इति ॥ ६ ॥ कृतेषु
 रुद्रा इति । दशमे पुरुषे प्राणः अत्येकादशस्ते रुद्रास्मान्मृत्याश्चरैरादुत्क्रा-
 मन्त्यथ रोदपन्ति तद्यद्रोदयन्ति तस्माद्वद्रा इति ॥ ७ ॥ कृतेषु आदित्या इति ।
 द्वादश मासाः संवत्सरस्यैतुऽद्यादित्या एते हीदधं सर्वमावदाना यन्ति ते यदि-
 दधं सर्वमावदाना यन्ति तस्मादादित्या इति ॥ ८ ॥ कृतेषु इन्द्रः कृतेषु मजापति-
 रिति । स्तनपिरतुरेन्द्रो यज्ञः मजापतिरिति कृतेषु स्तनायितुरित्ययनिरिति कृते-
 षु यज्ञ इति पशव इति ॥ ९ ॥ कृतेषु त्रयो देवा इति । इमं एव त्रयो लोका ए-
 षु हीमे सर्वे देवा इति कृतेषु त्री द्वौ देवानित्यत्र चैव माष्यत्येति कृतेषु अध्वर्य
 इति योऽयं पक्व इति कृतेषु एको देव इति प्राण इति ॥ १० ॥ स होवाच । अ-
 नतिप्ररन्त्या मा देवताम्यप्राचीः पुरेतिध्वे मरिष्यति न तेऽस्थीनि च न रुद्रान्प्रा-
 ष्यन्तीति स ह तथैवममार तस्य द्वाप्यन्यन्मन्यमाना परिमोपिणोऽस्थीन्यपजहु-
 स्तस्मादोपवात्री स्यादुत खेनानित्यरो भवति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [६.३.]
 ॥ पशोऽध्यायः ॥ [७२] ॥

पशुवन्धेन यजते । पशवो वै पशुवन्धः सत्यपशुवन्धेन यजते पशुमानसानीति

तेन गृहेषु यजते गृहेषु पशून्चनाऽइति तेन सुयवसे यजेत सुयवसे पशून्चनाऽइ-
ति जीर्णमिति इ वै जुह्वतो यजमानस्याग्नयोऽग्नीन्जीर्णतोऽनु यजमानो यजमानम-
नु गृहाश्च पशवश्च ॥१॥ शतम् ६००० ॥ स यत्तत्पशवन्तेन यजते । अग्नीन्नेवैतत्पु-
नर्णवान्कुरुतेऽग्नीनां पुनर्णवतामनु यजमानो यजमानमनु गृहाश्च पशवश्चाप्युप्यो इ
वाऽअस्यैष आत्मानिष्कृष्यो भवति भाष्टंसीयन्ति इ वै जुह्वतो यजमानस्याग्नय-
स्मे यजमानमेव ध्यायन्ति यजमानं संकल्पयन्ति पृथान्त वाऽअन्येष्वग्निषु हवा
माधैपमतेषां ज्ञानेऽन्या माधैताया विद्यते यस्थो चैते भवन्ति ॥२॥ स य-
त्पशवन्तेन यजते । आत्मानमेवैतस्मिन्कीर्णोते वीरेण वीरुं वीरो हि पशुर्वीरो यजमा-
न एतद् इ वै परममन्त्रार्थं यन्माधैसधै स परमस्यैवाज्ञायस्यात्ता भवति तं वै
सेवतमरो ज्ञानीजनप्रतीयाऽयर्थं संवत्सर आयुर्वैतदमृतमात्मन्धत्ते ॥ ३ ॥ ब्राह्म-
णम् ॥ ७ ॥ [७१.] ॥ ॥

हविर्गङ्गाविभो इ वाऽअन्यः पशवन्त्यः । स ह्येष हविर्गङ्गाविभो
यस्मिन्वत्तमुपनयति यस्मिन्वाः प्रणयति यस्मिन्वर्षपात्रं नितुयति यस्मिन्विष्णुकाम-
न्कमयत्यथ ह्येष सत्रविभो यस्मिन्नेतानि न क्रियन्ते ॥ १ ॥ तदाहुः । इष्टिः पशु-
बन्धा १ महापक्षा २ इति महापक्ष इति ह मृषादिष्टिं वै तर्हि पशुसम्प्रमर्षेणमकृत्वा
या इत्येनं ब्रूयात् ॥ २ ॥ तस्य प्रयाजा एव पात सयनम् । अनुयाजास्तृतीयसव-
ने पुरोडाश एव माध्यन्दिनधे सवनम् ॥ ३ ॥ तज्जैके । वषायाधे हुतायां
वृक्षिणा नयन्ति तद्गु तथा न कुर्याद्यो हिनं तत्र मृषाद्विधौ ग्नाऽअयं
माणेभ्यो वृक्षिणा अनेपीध प्राणानददत्तदन्धो वा स्त्रामो वा
वर्गो वा पक्षहतो वा भविष्यतीतीश्वरो इत्येव स्यात् ॥४॥ इत्थमेव कुर्यात् ।
पुरोडाशोदयापमेवोपहूतायां वृक्षिणा नयेदन्त्रो वाऽअयं मध्यतः प्राण इमेवैतद्वै-
न्धं मध्यतः प्राण वृक्षिणाभिर्दत्तयत्यैन्द्रं वै माध्यन्दिनधे सवनं माध्यन्दिने वै स-
वने वृक्षिणा नीयन्ते तस्मात्पुरोडाशोदयापमेवोपहूतायां वृक्षिणा नयेत् ॥ ५ ॥ त-
दाहुः । अद्याप्यो यदीक्षितस्य नानवभृथोऽवकल्पते कैमदिदीक्षित इत्यावभृथादनु-
दृधेयुरभ्यर्च्य प्रतिप्रस्थाता च होता च भैत्रावरुणश्च वसा चाग्नीध्रश्चैतर्वाऽएष
पद्धतोता तमनुदृत्य पद्धतोतारं जुहो-वेकामाहुतिं कृत्वा पञ्चव्राज्या श्यौष्पृथमन्त-
रिक्षमात्साक्षैर्वज्र पृथिवीध शरीरैः वाचस्पतेऽच्छिद्रया वाचच्छिद्रया जुह्वा दिव्य

देवावृधः होत्रापर्ययस्वाहेति मैत्र दीक्षा ॥ ६ ॥ तदाहुः । अध्वर्यो वृद्धीक्षितस्व
नानवभृथोऽनकृष्यते केनमवभृथमवनेष्यसीति स वृद्धदयशूलेन चरन्ति स त्रैवैत-
स्यावभृथः ॥७॥ मधुको ह स्माह वैद्यः । विसोमेन वाऽएके पशुबन्धेन यजन्ते
सोमोमेनैके दिवि वैसोम आसीत्तं गायत्री वयो भूत्याहरस्य यत्पशोश्चिच्छयत
तत्पशुप्य पर्गातरमिति न्वाऽएतद्वाहणमुच्यते विसोमेन वाऽएके पशुबन्धेन यजन्ते
सोमोमेनैके स इषु विसोमेन पशुबन्धेन यजते योऽयं पालाशागुपं कुरुतेऽथ इष
सोमोमेन पशुबन्धेन यजते यः पालाशं यूपं कुरुते तस्मात्पालाशमेव यूपं कुर्वति
॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ [७.२.] ॥

स य एष बहुसातः । स हापशव्यस्तस्मात्तादृशं पशुकामो यूपं न कुर्वीताथ
य एष कृत्तुमासहः स ह पशव्यन्तस्मात्तादृशं पशुकामो यूपं कुर्वीत ॥१॥ अथ
यस्यैतद्वक्तव्यं सतः । शूल-इवाग्र भवति स ह कपोती नाम स गो ह तादृशं यूप-
ं कुरुते पुरा हायुषोऽमुं लोकमेति तस्मात्तादृशमायुष्कामो यूपं न कुर्वीत ॥२॥
अथ य एष आनतः । उपरिष्टादुपनतो मध्ये सोऽश्नायै रूपं स यो ह तादृ-
शं यूपं कुरुतेऽश्नायुका, हास्य धार्या भवन्ति तस्मात्तादृशमन्नायकामो यूपं न
कुर्वीताथ य एष आनत उपरिष्टादुपनतो मध्ये सोऽश्नायस्य रूपं तस्मात्तादृशमन्ना-
यकामो यूपं कुर्वीत ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ९ [७.३] ॥

स यत्पशुना यक्ष्यमाणः । एकारस्ति यूपं कुरुतेऽहमेव तेन लोकं जयत्य-
थ यद्वरस्तिमन्तरिक्षलोकमेव तेन जयत्यथ यत्परस्ति दिवमेव तेन जयत्यथ
यत्तरस्ति दिश एव तेन जयति स वाऽएष अरस्तिर्वै चतुरस्तिर्वै पशुबन्धयूपो
भवत्यथ योऽत ऊर्ध्वः सौम्यस्यैव सोऽभ्यस्य ॥ १ ॥ तदाहुः । यजेद्वाज्यभा-
गौ नाह इति यजेद्विष्टाहश्चुषी वाऽएते यजस्य यदाज्यभागाः किमुने-
पुरुषश्चतुर्भ्यामिष्टादिति यावद्भागिनश्च स्वेन भागधेयेन न निर्धजन्त्यनिर्ध-
क्तो वै स तापन्यतेऽथ यदेव तच्छ स्वेन भागधेयेन निर्धजन्त्यथैव स निर्धक्तो
मन्यते स यत्रैव ह्योतान्गुहास्ना रुतः सृष्ट्यजतादिति तदेनश्च स्वेन भागधेयेन
निर्धजति ॥ २ ॥ एतद् पशोः सङ्गृह्यमानस्य । वृद्धयश्च शुक्लपवैनि वृद्ध्याच्छूनं
तथै सह वृद्धेन पशुश्च अग्रयन्ति पुनः पशुश्च शुगनुविष्यन्देव पार्श्वतु पूर्वतत्काष्ठे-

मृदुष्य श्रपयेत् ॥ ३ ॥ उपस्तृणीतऽश्राज्यम् । तत्पृथिव्यै रूपं करोति हिरण्य-
शकलप्रवदधाति तदग्ने रूपं करोति अपामवदधाति तदन्तरिक्षस्य रूपं करोति
हिरण्यशकलप्रवदधाति तदादित्यस्य रूपं करोत्यथ यदुपरिष्ठादधिधारयति तद्विद्ये
रूपं करोति सा वाऽप्यापश्चावता वषा भवति पाद्भ्यो यज्ञः पाद्भ्यः पशुः पञ्चर्तवः
संवत्सरस्य तस्मात्पश्चावता वषा भवति ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १० ॥ [७. ४.]
॥ सप्तमोऽध्यायः ॥ [७१,] ॥

तथथा इ वै । उदथे रयचक्रं वा कौलालचक्रं वाप्रतिष्ठिनं कन्देदेवष्टु वैवेमे
लोका अध्रुवा अमतिष्ठिता आसुः ॥ १ ॥ स इ मजापतिराज्ञाञ्चक्रं । कथं ग्वि-
मे लोका ध्रुवाः प्रतिष्ठिताः स्यान्ति स एभिर्धैर्यं पूर्वतैर्नृणां भिक्षेमापदथ हृदयो-
भिश्च मरीचिभिश्चान्तरिक्षं जामूतैश्च तृक्षत्रैश्च विवम् ॥ २ ॥ स मह इति व्याह-
रत् । पशवो वै महस्तस्माद्यस्यैते पशवो भवन्ति भूगिष्ठस्य कुले महीयन्ते पशवो
इ वाऽअस्यैते भवन्ति भूगिष्ठे दास्य कुले महोयन्ते तस्माद्यस्येमायननाद्वाधेर-
न्वा मवा यापयेयुरग्निहोत्रे इत्वा मह इत्युपतिष्ठेति मति मज्जया पशुभिस्तिष्ठतिः
नायतनाच्चयत् ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ११ ॥ [८, १,] ॥

चत्वारो इ वाऽअमृतयः । आहित उद्धृतः प्रहृतो विहृतोऽयमेव लोक आहि-
तोऽन्तरिक्षलोक उद्धृतो घौप्रहृतो दिशो विहृतोऽभितरेवाहितो वायुवद्धृत आदि-
त्यः महत्तज्जन्मा विहृतो गार्हपत्य एवाहित आहवनीय उद्धृतोऽथ यमेतमाहवनी-
यात्प्राञ्चं प्रणयन्ति स प्रहृतोऽथ यमेतमुदञ्चं पशुश्रवणायाहरन्ति यं चोपयद्भ्यः
स विहृतस्तस्मात्प्रहार्येऽनौ पशुवन्तेन यजता ॥ १॥ ब्राह्मणम् ॥ १२ ॥ [८, २,] ॥

तथाहुः । किदेवत्य एष पशुः स्यादिति मानापत्यः स्यादित्पाहुः मजापति-
र्वाऽएतममेऽभ्यपरयत्तस्मात्पाजापत्य एवैष पशुः स्यादिति ॥ १ ॥ अथोऽअप्या-
हुः । सार्वै एवैष पशुः स्यादिति तस्मादेतास्तेष्वन्तस्तामेते पशवो बध्यन्ते बध्नन्त्येका-
भ्यथाणांष्टमकऽउपसमायान्ति तस्मात्सार्वै एवैष पशुः स्यादिति ॥ २ ॥ अथोऽअप्याहुः
। ऐन्द्राग्न एवैष पशुः स्यादित्येते वै देवतेऽअन्वये देवा वद्यातो यजते पात्यतऽएव
यदि महसा यजते पात्यतऽएव तस्मादैन्द्राग्न एवैष पशुः स्यादिति ॥ ३ ॥ भाष्य एक

पशुं चन्द्रः । तस्मादावज्जीवति नास्मान्यः पशूनामीष्टे बद्धा स्मरिष्यते भवन्ति
 ॥ ४ ॥ स ह मन्त्रपतिरग्निमुवाच । यज्ञे त्वया त्वा लभाऽऽति नेति होवाच
 वायुं ब्रूहीति स ह वायुमुवाच यज्ञे त्वया त्वा लभाऽऽति नेति होवाच पुरुषं
 ब्रूहीति स ह पुरुषमुवाच यज्ञे त्वया त्वा लभाऽऽति नेति होवाच पशून्ब्रूहीति
 स ह पशून्वाच यज्ञे युष्माभिरा वो लभाऽऽति नेति होवाच चन्द्रमसं ब्रूहीति
 स ह चन्द्रमसमुवाच यज्ञे त्वया त्वा लभाऽऽति नेति होवाचादित्यं ब्रूहीति
 स हादित्यमुवाच यज्ञे त्वया त्वा लभाऽऽति तथेति होवाच यम तऽप्येता नार्चा-
 कम्भन्त किमु मर्यतेषु स्वादिनि ययस्काप्रयेया इति तथेति तस्मात्तत्तत् सोऽस्यायं
 पशुरालम्बः संहजोऽश्वश्चक्षुमेताभिराम्रीभिः प्रमीणात्तद्यदेनमेताभिराम्रीभिः प्रमी-
 णात्तस्मादाभिषो नाम तस्मादु पशुं संहजं मृषाच्छन्तां नु मुहूर्तमिति स या-
 वन्तमश्वमेधेनेष्ट्वा लोकं जयति तावन्तमेतेन जयति ॥ ५ ॥ तं प्राचीं दिक् ।
 माहेतुपुत्राणामाणमेवास्मिंस्तददधात्तं इच्छिणा दिग्भ्यान्त्येनुप्राणद्व्यान्मेवा-
 स्मिंस्तददधात्तं मतीची दिग्भ्यान्त्येनुप्राणदधान्मेवास्मिंस्तददधात्तमुदीची दिग्भ्यान्त्ये-
 नुप्राणदधान्मेवास्मिंस्तददधात्तमूर्ध्वा दिक् समानेत्यनुप्राणत्समानमेवास्मिंस्त-
 ददधात्तस्मादु पुत्रं जातमकृतनाभिं पञ्च ब्राह्मणान्मृषावित्येनमनुप्राणितेति यद्यु-
 ताञ्च विन्देदपि स्वप्नेवानु परिक्लाममनुप्राणयत्स तर्धमापरेत्या ईव जरामि जी-
 वति ॥ ६ ॥ स प्राणमेवाग्नेहादत्त । तस्मादेष्टु नानुपपन्नो नानुपपन्नो ज्व-
 लत्यालो ह्यस्य माण आ ह वै द्विपतो भ्रातृव्यस्य माणं दत्ते य एवं वेद ॥ ७ ॥
 रूपमेव बापोरादत्त तस्मादेतस्य लेल्लयत् इनेनोपदृशन्ति न त्वेन पदपश्यात्तथ
 ह्यस्य रूपमा ह वै द्विपतो भ्रातृव्यस्य रूपं दत्ते य एवं वेद ॥ ८ ॥ चित्तमेव
 पुरुषस्यादत्त । तस्मादाहुर्देवचित्तं त्वावतु मा मनुष्यचित्तमियात्तथ ह्यस्य चित्त-
 मा ह वै द्विपतो भ्रातृव्यस्य चित्तं दत्ते य एवं वेद ॥ ९ ॥ चक्षुरेव पशूनामादत्त ।
 तस्मादेते चाकरुणाना-इवैव न जानन्त्यथ यदेवोपजिगन्त्यथ जानन्त्यात्तथ
 तेषां चक्षुरा ह वै द्विपतो भ्रातृव्यस्य चक्षुर्दत्ते य एवं वेद ॥ १० ॥ भामेव
 चन्द्रमस आदत्त । तस्मादेतयोः सदृशयोः सतोर्नतरां चन्द्रमा भ्रात्यात्ता ह्यस्य
 भा आ ह वै द्विपतो भ्रातृव्यस्य भां दत्ते य एवं वेद तद्यदादत्त तस्मादादि-
 त्यः ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ११ ॥ [८. ३.] ॥

केऽपि पृथग्वीनम् ॥ सप्ताहद्वयात् शङ्खो जघान स ह सप्तर्षिण

आमन्त्रयां चके केह प्रायश्चित्तिरिति ते होचुर्नेह प्रायश्चित्तिरस्ति स्पष्टिक एवौ-
 द्धारिरस्य प्रायश्चित्तिं वेद सच तऽप्युताह्वयैव कामयतेऽतश्च प्राप्यीय इति ॥१॥
 स होवाच । सप्रदीतयुद्धं मे स्यन्त्स्यामि स यद्यह मे वक्ष्यति समाप्स्यामि यद्यु-
 मा मारयिष्यति यज्ञं विकृष्टमनु विकक्ष्यऽइति ॥२॥ स ह युस्त्वा ययोवाजगाम ।
 तथे ह मतिरुवाचोवाच यन्नेतान्यवाजिनानि सृष्टेः सन्त्यधैषां पृष्टीरपिशौर्यं
 पचामहे कृष्णाजितं मे ग्रीवास्त्रावद्विमित्येव मेदमधृषोऽभ्यवस्यन्त इमिति ॥ ३ ॥
 नेति होवाच । सन्नाहदुषां वै मे भगवः शार्दूलोऽवधीर्त्स यद्यह मे वक्ष्यसि समा-
 प्स्यामि यद्यु मा मारयिष्यासि यज्ञं विकृष्टमनु विकक्ष्यऽइति ॥ ४॥ स होवाच ।
 आमन्त्रणीयान्ब्रामन्त्रयाऽइति तान्दामन्त्र्योवाच यद्यस्मै वक्ष्याम्यमुष्यैवेदं मजा
 भविष्यति न मम लोकी स्वहं भविष्यामि यद्यु वाऽअस्मै न वक्ष्यामि मुमेवेदं म-
 जा भविष्यति नामुष्य लोकी स्वमौ भविष्यतीति ते होचुर्मा भगवो वोचोऽयं
 वाव क्षत्रियस्य लोक इति स होवाच वक्ष्याम्येनामैव रात्रयो भूयस्य इति ॥५॥
 तस्माऽउ हैतवुवाच । स्पृतीर्हृत्वान्यामात्रतेति ब्रूतात्मा ते सन्नाहदुषा स्याद्विति
 चन्द्राक्षेऽमन स्पृणोमि स्वाहा सूर्याक्षे चन्द्र स्पृणोमि स्वाहा वृताक्षे मातान्स्पृ-
 णोमि स्वाहा दिग्भ्यस्ते ओनथे स्पृणोमि स्वाहाऽथस्ते लोहितथे स्पृणोमि
 स्वाहा पृथिव्ये ते शरीरथे स्पृणोमि स्वादेऽप्युधान्यामात्रतेति ब्रूतात्मा ते सन्ना-
 हदुषा स्याद्विति ततो हव स ब्रूतसमाद कैशिनीरेवेया अभ्येतर्हि मजा जायन्ते
 ॥ ६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १४ ॥ [अ. ४] ॥ चतुर्थः प्रपाठकः । कण्डिकासंख्या
 १०२ ॥ अष्टमोऽध्यायः ॥ [७४.] ॥ अस्मिन्काण्डे कण्डिकासंख्या ४१७ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणेऽष्टाध्यायीनामैकादशं काण्डं
 समाप्तम् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशं काण्डम् ॥

ओ३म् । अथ वै यज्ञो योऽयं पुरते । तमेतद्विष्णुः ॥ ये संवत्सराय दीक्ष-
 न्ते तेषां गृहपतिः प्रथमो दीक्षतेऽयं वै लोको गृहपतिरस्मिन् वै लोकऽऽद-
 म्बे प्रतिष्ठितः गृहपताऽयं वै समन्त्रिणः प्रतिष्ठितः प्रतिष्ठायासेवैत्सपतिष्ठाय दीक्ष-
 न्ते ॥ १ ॥ अथ ब्रह्माणं दीक्षयति । चन्द्रया वै ब्रह्मा सोमो वै चन्द्रमाः सैश्या
 श्रोत्रवच्च श्रोत्रं रीक्षदनेन लोकेन मृदधानि तस्मादेतावन्तरेणान्यो न दीक्षेत् स
 यद्देतावन्तरेणान्यो दीक्षेत्तृतीयस्तदनेन लोकेन नानाकुर्यादुच्छोषुका इत्युस्तस्मा-
 देतावन्तरेणान्यो न दीक्षेत् ॥ २ ॥ अथोद्गातारं दीक्षयति । पर्जन्यो वाऽउद्गाता
 पर्जन्याहु वै वृष्टिर्मायते वृष्टिं तद्गोपधिभ्यः मृदधाति तस्मादेतावन्तरेणान्यो न दी-
 क्षेत् स यद्देतावन्तरेणान्यो दीक्षेत् वृष्टिं तद्गोपधिभिर्नानाकुर्यादुच्छोषुको इत्युस्त-
 स्मादेतावन्तरेणान्यो न दीक्षेत् ॥ ३ ॥ अथ होतारं दीक्षयति । अग्निर्देव होताधि-
 देवतं वागध्यात्ममन्त्रं वृष्टिरग्निं च तद्वाचं चाग्नेन मृदधाति तस्मादेतावन्तरेणान्यो
 न दीक्षेत् स यद्देतावन्तरेणान्यो दीक्षेत्तृतीयं च तद्वाचं चाग्नेन नानाकुर्यादुच्छो-
 षुका इत्युस्तस्मादेतावन्तरेणान्यो न दीक्षेत्तृतीयस्तुरोऽध्वरुर्दीक्षयति ॥ ४ ॥ अथाध्वर्युं
 प्रतिप्रस्थाता दीक्षयति । मनो वाग्ध्वर्युर्वाग्ध्वोता मनश्च तद्वाचं च मृदधाति तस्मा-
 देतावन्तरेणान्यो न दीक्षेत् त्रयस्त्रेतावन्तरेणान्यो दीक्षेत् मनश्च तद्वाचं च नाना-
 कुर्यात्प्रमापुका इत्युस्तस्मादेतावन्तरेणान्यो न दीक्षेत् ॥ ५ ॥ अथ ब्रह्मणे ब्राह्मण-
 च्छध्वमिन्दं दीक्षयति । तथ हि सोऽन्वयोद्गात्रे प्रस्तोतारं दीक्षयति तथ हि सोऽन्वय
 होत्रे मैत्रावरुणं दीक्षयति तथ हि सोऽन्वेतृश्वतुरः प्रतिप्रस्थाता दीक्षयति ॥ ६ ॥
 अथाध्वर्यवे प्रतिप्रस्थातारं नेष्टा दीक्षयति । तथ हि सोऽन्वेतेषां वै नृवानां ऋषिम-
 न्त्रितरे कश्यपे नृवं वै प्राणाः प्राणानेवैध्वेतद्वाति तथा सर्वमायुर्यन्ति तथो इ न
 पुरायुषोऽस्मात्प्रोक्तवन्ति ॥ ७ ॥ अथ ब्रह्मणे होतारं दीक्षयति । तथ हि सो-
 ऽन्वयोद्गात्रे प्रविहर्तारं दीक्षयति तथ हि सोऽन्वय होत्रेऽच्छावाकं दीक्षयति तथ

हि सोऽन्वेतांश्चतुरो नेष्टाः दीक्षयति ॥ ८ ॥ अथाध्वर्यवे नेष्टारमुन्नेता दीक्षयति ।
तथ हि सोऽन्वथ ब्रह्मणऽआग्नीध्रं दीक्षयति तथ हि सोऽन्वथोवाक्ते सुब्रह्मण्यां
दीक्षयति तथ हि सोऽन्वथ श्रोत्रे ग्रावस्तुतं दीक्षयति तथ हि सोऽन्वेतांश्चतुर
उन्नेता दीक्षयति ॥ ९ ॥ अथोन्नेतारथं । स्नातको वा ब्रह्मचारी बान्यो द्वादीक्षितो
दीक्षयति न वृत्तः पाववेदिति धाहुः सैषानुपूर्वदीक्षा स यत्र हवं विद्याधमो दीक्षन्ते
दीक्षमाणा देव ते यज्ञं कल्पयन्ति यज्ञस्य कृत्स्निमु सत्रिणां योग नेमः कल्पते सत्रिणां
योगनेमस्य कृत्स्निमन्त्रपि तस्यार्पणं योगनेमः कल्पते यस्मिन्ने यज्ञन्ते ॥ १० ॥
तेषां वाऽऽज्यतोत्तमो वीक्षते । अथपोऽवधृश्यादुदायतामुद्वैति माणो वाऽऽज्येता मा-
णमेवैवेतदुभयतो दधाति तथा सर्वमायुर्यन्ति तथा इ न पुरायुषोऽस्मान्लोकात्प्र-
यन्ति सैषानुपूर्वदीक्षा स यत्र हवं विद्याधमो वीक्षतेऽस्तुदेव दीक्षेत ॥ ११ ॥
ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

अद्धाया वै देवाः । दीक्षां निरमिमतादित्यै प्रायणीयथ सोमात्क्रयं विष्णो-
रातिथ्यमादित्यात्पृथग्भ्यश्च स्वधाया उपसदोग्नीषोमाभ्यामुपवसथमस्माज्जोका-
त्प्रायणीयमतिसाधुं ॥ १ ॥ संवत्सराच्चतुर्विधंशमहः । ब्रह्मणोऽभिष्टवं चत्वारः
पृथगनेराभिजितमव्ययः स्वासाम्न आदित्याविष्वन्तमुक्ताः स्वरसामान इन्द्रादि-
स्वजितमुक्ता पृथग्याभिप्लवैः मितावरुणाभ्यां गोऽभ्यायुषी विश्वेभ्यो देवेभ्यो द-
शरात्रं दिग्भ्यो दशरात्रिकं पृष्ठयथ पदमेभ्यो लोकेभ्यरत्नदोषान् ॥ २ ॥
संवत्सरादशममहः । मज्जापतेर्महामनुं स्वर्गान्लोकादुदयनीयमतिसाधुं तदेतत्संव-
त्सस्य जन्म स यो हव्येतरसंवत्सस्य जन्म वेदा हास्माच्छ्रेयान्जायते सात्मा भ-
वति संवत्सरो भवति संवत्सरो भूत्वा देवानुप्येति ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

यद्यं दीक्षन्ते । अन्नाविष्णूऽएव देवते यजन्तेऽन्नाविष्णू देवते भवनयग्नावि-
ष्णोः सायुज्यं सलोकवां जयन्ति ॥ १ ॥ अथ यत्प्रायणीयेन यजन्ते । अदि-
तिमेवदेवतां यजन्तेऽदितिर्देवता भवन्त्यदितेः सायु० ॥ २ ॥ अथ यत्क्रयेण च-
रन्ति । सोममेव देवतां यजन्ते सोमो देवता भवन्ति सोमस्य सायु० ॥ ३ ॥ अ-
थ यदातिथ्येन यजन्ते । विष्णुमेव देवतां यजन्ते विष्णुर्देवता भवन्ति विष्णोः
सायु० ॥ ४ ॥ अथ यत्पुत्रार्पेण यजन्ते । आदित्यमेव देवतां यजन्तेऽआदित्यो

देवता भवन्त्यादित्यस्य सायु० ॥ ५ ॥ अथ यदुपसृद्ध उपयन्ति । एता एव देवता
 यजन्ते या एता उपसृद्धेता देवता भवन्त्येतासां देवतानां सायु० ॥ ६ ॥ अथ
 यदानीषोमीयेण पशुना यजन्ते । आनीषोमावेव देवते यजन्तेनीषोमी देवते भव-
 न्नीषोमयोः सायु० ॥ ७ ॥ अथ यन्माध्वणीय मतिराश्रययन्ति । अहोरात्रेऽप-
 च देवते यजन्तेऽहोरात्र देवते भवन्त्यहोरात्रयोः सायु० ॥ ८ ॥ अथ यच्चतुर्विध-
 शमदकपयन्ति । संवत्सरमेव देवतां यजन्ते संवत्सरे देवता भवन्ति संवत्सरस्य
 सायु० ॥ ९ ॥ अथ यदभिष्वत् पददमुपयन्ति । अर्धमासांश्च मासांश्च देवता
 यजन्तेऽर्धमासाश्च मासाश्च देवता भवन्त्यर्धमासानां च मासानां च सायु० ॥ १० ॥
 अथ यत्पृष्ठपथ पददमुपयन्ति । अतूनेव देवता यजन्तऽकृतवो देवता भवन्त्यतू-
 नां सायु० ॥ ११ ॥ अथ यदभिहितमुपयन्ति । अग्निमेव देवतां यजन्तेऽग्निं
 देवता भवन्त्यग्नेः सायु० ॥ १२ ॥ अथ यत्स्वरसान्न उपयन्ति । अप एव देवतां
 यजन्तऽआपो देवता भवन्त्यपां सायु० ॥ १३ ॥ अथ यद्विपुवन्तमुपयन्ति ।
 आदित्यमेव देवतां यजन्तऽआदित्यो देवता भवन्त्यादित्यस्य सायु० ॥ स-
 लोक्ता जपन्त्युक्ताः स्वरसमानः ॥ १४ ॥ अथ यद्विस्वजितमुपयन्ति । इन्द्र-
 मेव देवतां यजन्तऽइन्द्रो देवता भवन्तीन्द्रस्य सायु० ॥ सलोक्ता जपन्त्युक्ता
 पृष्ठयाभिस्तौ ॥ १५ ॥ अथ यद्गोऽआयुषी उपयन्ति । मित्रावरुणावेव देवते
 यजन्ते मित्रावरुणा देवते भवन्ति मित्रावरुणयोः सायु० ॥ १६ ॥ अथ यदश्वराज-
 मुपयन्ति । विश्वानिव देवान् देवतां यजन्ते विश्वे देवा देवता भवन्ति विश्वेषां देवा-
 नां सायु० ॥ १७ ॥ अथ यदाश्वगविकं पृष्ठपथ पददमुपयन्ति । विश एव
 देवता यजन्ते विशो देवता भवन्ति विशां सायु० ॥ १८ ॥ अथ यच्छन्दोमा-
 मुपयन्ति । इमानेव लोकान् देवता यजन्तऽइमे लोका देवता भवन्त्येषां लोकानां
 सायु० ॥ १९ ॥ अथ यदश्वमश्वरुणं पददमुपयन्ति । संवत्सरमेव देवतां यजन्ते संवत्सरे
 देवता भवन्ति संवत्सरस्य सायु० ॥ २० ॥ अथ यन्महाव्रतमुपयन्ति । मज्जापति-
 मेव देवतां यजन्ते मज्जापतिदेवता भवन्ति मज्जापतेः सायु० ॥ २१ ॥ अथ यदुदय-
 नीयमतिराश्रयमुपयन्ति । संवत्सरमेव देवतां यजन्ते स्वर्गे लोके प्रतितिष्ठन्ति तान्यादि
 पृच्छयुः कामय देवतां यजन्ते का देवतास्य कस्यां देवतायां वसत्येषु पृथक्कत-
 नां मूर्धस्यैव नदिष्ठे स्थिते ह वै सति सदा एते हि सतीषु देवतासु मीदन्तो
 यन्ति सत्त्वमत्रो ह्येतरे स यो ह वै विदुषां दीक्षितानां प्रापकं सत्त्वे कीर्त-

येदेतेभ्यस्त्वा देवताभ्यः आबृध्नाम इत्येनं ब्रूयुः स पापीयान्भवति श्रेयांश्चेत्स आत्म-
ना ॥ २२ ॥ ॥ एष संवत्सरस्त्रिमहाव्रतः । चतुर्विंशशे महाव्रतं विपुयति म-
हाव्रतं महाव्रतगण्य महाव्रतं तुल्यं ह स्मैतं पूर्वंऽनुपयन्ति त्रिमहाव्रतं ते तेजस्विन
आसुः सत्यवादिनः मथंशितव्रता अथ यद्ऽहं हनमप्येताहं तथोपेयुर्ध्वामपात्र-
मुदकऽस्यासिक्ते विभ्रित्येदेव तुल्यं ह वै ते विभ्रित्येयुर्ध्वमुपयन्ति तदेपांश्च सत्येन
अपेण तपसा श्रद्धया यज्ञेनाहुतिभिरवरुद्धं भवति ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

- पुरुषो वै संवत्सरः । तस्य प्रादयेत् मायणीगोऽतिरात्रः प्रादाभ्यां हि
मयन्ति तुर्यार्थं चतुर्लोकं तदन्वो रूपं यत्कृष्णं तद्वर्त्तमानेयुर्वैपथिवनस्पतीनांश्च रु-
पमूळं चतुर्विंशशमहकरोऽभिप्लवः पृष्ठं पृष्ठयः ॥ १ ॥ अथमेव दक्षिणो बाहुर-
भिजित् । इमऽएव दक्षिणे श्रयः प्राणाः स्वरसामानो मूर्धा विपुत्रानिमऽपत्रोचरे
श्रयःप्राणाः स्वरसामानाः ॥ २ ॥ अथमेवोचरो बाहुर्विभ्रजित् । उक्त्वा पृष्ठयाभिप्लवौ
यात्रवाञ्चौ प्राणौ ते गोऽब्राधुषीऽब्रह्मनि दशरात्रो मुख महाव्रतं हस्तावेवोद-
पतीयोऽतिरात्रो हस्ताभ्यांश्च लुपन्ति तयोर्वचुर्लोकं तदन्वो रूपं यत्कृष्णं तद्वर्त्तमान-
स्त्रानपेव नक्षत्राणां रूपं स एष संवत्सरोऽभ्यात्मं प्रतिष्ठितः स यो हैयमेतुल्यं
संवत्सरमभ्यात्मं प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठिति मयया पशुभिरसिंल्लोकेऽनृतस्वेनामु-
ष्मिन् ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ प्रथमोऽध्यायः ॥ [७५] ॥

समुद्रं प्राप्ते प्रतरन्ति । ये संवत्सराय दीक्षन्ते तस्य तीर्थमेव माय-
णीगोऽतिरात्रमस्तीर्थेन हि मस्तान्ति तद्यत्पायणीयमतिरात्रमुपयन्ति यथा तीर्थेन
समुद्रं मरुतायुस्तादृक्कृतं ॥ १ ॥ गाधमेव प्रतिष्ठा चतुर्विंशशमह । यथोपपन्नदधन्
वा कण्ठदधन् वा यतो विश्वस्य मस्तान्ति मस्तेषोऽभिप्लवः मस्तेषः पृष्ठयः ॥ २ ॥
गाधमेव प्रतिष्ठाभिजित् । यथोपपन्नदधन् वा कण्ठदधन् वा यतो विश्वस्योत्क्राम-
न्पूरुदधन् एव मथमः स्वरसाया जानुदध्नो द्वितीयः कुल्फदधन्स्तृतीयो द्वीपः प्रति-
ष्ठा विपुत्रान्कुल्फदधन् एव प्रथमोऽर्जुक्सामा जानुदध्नो द्वितीय ऊरुदधन्स्तृतीयः
॥ ३ ॥ गाधमेव प्रतिष्ठा विश्वजित् । यथोपपन्नदधन् वा कण्ठदधन् वा यतो वि-
श्वस्य मस्तान्ति मस्तेषः पृष्ठयः मस्तेषोऽभिप्लवः मस्तेषो गोऽब्राधुषी मस्तेषो द-
शरात्रः ॥ ४ ॥ गाधमेव प्रतिष्ठामहाव्रतम् । यथोपपन्नदधन् वा कण्ठदधन् वा

यतो विभ्रम्योत्सृज्य त्रीर्धनोदयनीयोऽतिरात्रस्तथैवं व्यस्तान्ति तद्युदयनीय-
मतिरात्रमुपयन्ति यथा त्रीर्धनं समुद्रं प्रस्ताय त्रीर्धनोत्सृज्योत्सृज्य ॥ ५ ॥ त-
दाहुः । कृति संवत्सरस्योतिरात्राः कृत्स्नपटोमाः कृत्स्नव्याः कृतिपोऽशिनः
कृति पदहा इति ज्ञावतिरात्रो वृत्ततमग्निपटोमा द्वे चत्वारिंशो शतेऽनुव्याना-
मिति तु वृत्तव्यान्स्वरसास उपयन्ति ॥ ६ ॥ अथ येग्निपटोमान् । द्वादशश-
तमग्निपटोमा द्वे चतुस्त्रिंशो शतेऽनुव्यानां द्वादश पोऽशिनः पट्टिः पदहा
इति तु संवत्सरस्यासि ॥ ७ ॥ द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य तेषामेतत्तुम् इन्द्रि-
यं वृत्तपट्टाणि तद्युन्मासि मासि पृष्ठान्युपयन्ति मासश्च एव तत्संवत्सरस्य तेन आ-
प्नुवन्त्यथ कथं ज्योदशस्य मासस्य तेन आप्नुवन्तीत्युपरिपट्टादिपृवतो विश्वजि-
तश्च सर्वपृष्ठमग्निपटोमपुष्यस्तेष्वपि ज्योदशस्य मासस्य तेन आप्नुवन्ति ॥ ८ ॥
पृष्ठस्य वै तद्विज्ञानाद । श्वेतकेतुराखण्यः संवत्सरस्य न्नाऽभ्रं दीपिष्यति
तद्य इति तोषेक्षपोवाच वेत्थ न्वायुप्यनसंवत्सरस्य मायमसिद्धा इति वेदेति होवाचै-
तद् तद्विज्ञानुवाच ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [२. १.] ॥

तदाहुः । कस्मादुभयतोऽप्योतिपोऽभिप्रायः प्रयत्नान्मृतोऽप्योतिः पृष्ठचतुर्विमे वै
लोका अभिप्रायः उभयतोऽप्योतिपो द्वादशमे लोका अभिनेतु आदित्येनामृत अतुवः
पृष्ठयोऽप्युतोऽप्योतिपो द्वादशतुव एष एषां ज्योतिषु एष तुपति ॥ १ ॥ देवचक्रे द्वाद-
शे पृष्ठमग्निपट्टिने । यजमानस्य पाप्मानं तद्यहो परिप्लवेते स यो देवं विदुषां
दीक्षितानां शपकथं सत्रे कीर्तयत्येते हास्य देवचक्रे शिरश्चिञ्चो दशरात्रं वाङ्म-
पृष्ठयभिन्तवै चक्रे ॥ २ ॥ तदाहुः । यत्समेऽएव चक्रे भवतोऽर्थेतेष्विषमा स्तोमाः कथमस्यै-
ते समा स्तोमा-स्तोमा उपेताभवन्तीति यदेव पृष्ठन्यान्पहानि पृष्ठन्यानि तेनेति प्रया-
त् ॥ ३ ॥ पृष्ठयभिप्लवौ तन्वे कुर्वीति हि स्माह पृष्ठस्यः । तयो स्तोत्राणि च शस्त्राणि
च संचारयेदिति स वृत्तंचारयति तस्मादिष्टे शस्त्रा नाना सन्त एकोतयः समानपु-
तिमतुसंचरन्त्यथ यथ संचारुषः प्रमायुको यजमानः स्वादेष्ट इ वै प्रमायुको योन्धो-
वा यधिरौ वा ॥ ४ ॥ त्वग्निपटोमा मासि सम्यचन्ते । नव वै माणाः माणानि वैप्लेतुह
धानि तथा सर्वमापुष्यन्त तयो इ न पुरायुषोऽस्मान्लोकात्मयन्ति ॥ ५ ॥ एक-
तद्यहोऽनुव्यानाः । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य पञ्चतुर्विंशयो लोकास्तद्वि-
शतिरेष पृथक्कावर्चशो य एष तपत्येवमायितम्पदं च एतया सम्पदा मासि-

मासि स्वर्गं लोकं देदति मासशः स्वर्गं लोकं सप्तद्वन्द्वं एकविंशं च स्तो-
मं वृहतीं च छन्दः ॥ १ ॥ चतुस्त्रिंशदग्निष्टोमा मासि सम्पद्यन्ते । त्रयस्त्रिं-
शद्वै देवाः प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशः सर्वासां देवतानामप्याऽप्येक उक्थ्यः षोडशि-
मान्नं वाऽउक्थ्यो वीर्यं पोदशी ॥ ७ ॥ एतेन वै देवाः । वीर्येणातेन सर्वा-
न्क्रामानाप्नुवन्सर्वान्क्रामानारुवन् तथोऽप्येष एतेन वीर्येणातेन सर्वान्क्रामा-
नाप्नोति सर्वान्क्रामानरुते तस्मात्पृष्ठयाभिप्लवाऽउक्थेयवासंवत्सराय दीक्षित ए-
तस्मै क्रामाय ॥ ८ ॥ अथादित्याश्च ह वाऽअद्विरसश्च । उभये प्राजापत्या अस्प-
र्द्धन्त वयं पूर्वं स्वर्गं लोकमेध्यामे वयं पूर्वदहति ॥ ९ ॥ तग्यादित्याः । चतुर्भि-
स्तोमैश्चतुर्भिः पृष्ठैर्लघुभिः सामभिः स्वर्गं लोकमप्यप्नवन्त युदभ्यप्लवन्त तस्मा-
दभिप्लवाः ॥ १० ॥ अन्वृज्ज—इवाङ्गिरसः । सर्वे स्तोमैः सर्वैः पृष्ठैर्लघुभिः
सामभिः स्वर्गं लोकमप्यप्युक्थ्यदस्पृशन्तस्मात्पृष्ठयः ॥ ११ ॥ अभिप्लव पदः ।
पदद्वयज्ञानि भवन्त्यभिप्लवः पञ्चाहः पञ्च ह्यहानि भवन्ति युद्धेष्वथ मथममहस्तु
सप्तमभिप्लवश्चतुरहश्चत्वारो हि स्तोमा भवन्ति त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकविंश-
श्चतुर्भिप्लवश्चतुर्हश्चाष्टद्वि ज्योतिर्गिरापुरभिप्लवो द्व्यहो द्वे द्वे सामनी भवते
वृद्धयन्तरेऽप्याभिप्लव एकाह एकाहस्यो हिस्तोमेत्यायते चतुर्णां मुख्यानां ह्यह-
श्चोत्राणि ह्यहश्चोत्राण्युतिरिति सप्तमोऽग्निष्टोत्र एवमुक्ताग्निष्टोत्राः स-
म्पद्यन्ते ॥ १२ ॥ प्रीतिर्ह कौशाम्ब्यः । कौमुदविन्दिरुहालकऽग्राणौ ब्रह्मचर्यमुवासत्
छात्राचार्यः पमच्छ कुमार कृति ते पिता संवत्सरस्याहान्यमन्यते ॥ १३ ॥ शतम्
६१०० ॥ दशेति होवाच । दश वाऽहति होवाच दशाक्षरा विश्वैराज्ञा यज्ञः ॥ १४ ॥
कृति त्वेवेति । नवेति होवाच नव वाऽहति होवाच नव वै प्राणाः मातैर्यज्ञस्ता-
यते ॥ १५ ॥ कृति त्वेवेति । अष्टेति होवाचाष्टौ वाऽहति होवाचाष्टाक्षरा गायत्री
गायत्रो यज्ञः ॥ १६ ॥ कृति त्वेवेति । सप्तेति होवाच सप्त वाऽहति होवाच सप्त
छन्दाश्च स चतुर्चराणि छन्दोभिरेक्यज्ञस्तायते ॥ १७ ॥ कृति त्वेवेति । षड्विंशति होवा-
च षड्वाऽहति होवाच षट्पञ्चः संवत्सरः संवत्सरो यज्ञः समानमेतदहर्ह्यस्मायणीपोद-
यनीयो ॥ १८ ॥ कृति त्वेवेति । पञ्चेति होवाच पञ्च वाऽहति होवाच पाञ्चो यज्ञः
पाञ्चः पशुः पञ्चर्तवः संवत्सरस्य संवत्सरो यज्ञः समानमेतदहर्ह्यस्तुर्विध-
श्चमहायते ॥ १९ ॥ कृति त्वेवेति । चत्वारिंशति होवाच चत्वारि वाऽहति
होवाच चतुष्पादाः पशवः पशवो यज्ञः समानमेतदहर्ह्यस्तुष्टयाभिप्लवौ ॥ २० ॥

यतो विध्वम्बोत्स्रान्ति तीर्थेभ्योदयनीयोऽतिरात्रस्तार्थिने ह्युत्स्रान्ति तद्यदुदयनीय-
मतिरात्रमुपयन्ति यथा तीर्थेन समुद्रं प्रस्नाय तीर्थेनोत्स्रान्तिस्तद्वत् ॥ ५ ॥ त-
दाहुः । कृति मवत्सरस्यातिरात्राः कृत्यग्निष्टोमाः कृत्युत्थ्याः कृतिपोऽग्निः
कृति पदहा इति ब्रावतिरात्रौ पदशतमग्निष्टोमा द्वे चत्वारिंशशे शतेऽनुत्थ्याना-
मग्नि नु यऽनुत्थ्यान्तस्वरसाञ्ज उपयन्ति ॥ ६ ॥ अथ येग्निष्टोमान् । द्वादशश-
तमग्निष्टोमा द्वे चतुर्विंशशे शतेऽनुत्थ्यानां द्वादश षोडशिनः पष्टिः पदहा
इति नु संवत्सरस्याग्निः ॥ ७ ॥ द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य । तेषामेतत्तुज इन्द्रि-
यं यत्पृष्ठानि तद्यन्मामि मासि पृष्ठान्युपयन्ति मासश्च एव तत्संवत्सरस्य तेज आ-
प्नुवन्त्यथ कथं त्रयोदशस्य मासस्य तेज आप्नुवन्तीत्युपरिष्टाद्विपुवतो विद्वज्जि-
तश्च सर्वपृष्ठमग्निष्टोममुपयन्त्येवेषु त्रयोदशस्य मासस्य तेज आप्नुवन्ति ॥ ८ ॥
एतद्वत् एव वै तद्विद्वानाह । येनकेनुराकणेषुः संवत्सराय न्याऽअहं दीक्षित्यज्जति
तथैव पितोपेक्षयोवाच वेत्थ न्यायुप्यन्तसंवत्सरस्य माघमतिष्ठा इति चेदेति होवाचै-
तद्वत् तद्विद्वानुवाच ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [२. १.] ॥

तदाहुः । कस्मादुभयतोऽज्योतिषोऽभिप्लवा भवन्त्यन्यतोऽज्योतिः पृष्ठयद्वीमे वै
लोका अभिप्लवा उभयतोऽज्योतिषो वाऽग्ने लोका अग्निनेत आदिष्येनामुत अतुवः
पृष्ठयोऽन्यतोऽज्योतिषो वाऽअतुव एष एषां ज्योतिर्यु एष तपति ॥ १ ॥ देवचके वाऽ-
एते पृष्ठयमनिष्ठिते । यजमानस्य पाप्मानं तृध्रवो परिप्लवेते स यो ह्येवं विवृषा
दीक्षितानां प्रापकथं सत्रे कीर्तयत्येते हास्य देवचके शिरश्चिन्तो दशरात्र उाहुः
पृष्ठ्याभिप्लवौ चक्रेऽभ्यातदाहुः । यत्समेऽप्यह चके भवतोऽयंतेविपमा स्तोमाः कथमस्यै-
ते समा स्तोमा-स्तोमा उपेताभवन्तीति यदेव पृष्ठन्यान्पृष्ठानि पृष्ठन्यानि तेमेति ध्रुवा-
व । ३॥ पृष्ठ्याभिप्लवौ तन्त्रे कुर्वन्तीति इस्माह पृष्ठन्याः । तयो स्तोत्राणि च शस्त्राणि
य संचारयेदिति स यत्संचारयति तस्मादिष्टेऽष्टाणां नाना सन्त एकोतयः समान्मु-
तिमनुसचरन्त्यथ यथ संचारयेत्प्रमायको यजमानः स्यादेष्ट इ वै प्रमायुक्तो योन्धो-
वा वधिर्यो वा ॥ ४ ॥ नचाभिप्लवो मासि सम्पद्यन्ते । नच वै प्राणाः प्राणानेवैष्वेतद्व-
धानि तथा सर्वमायुर्यान्तं तयो इ न पुरायुषोऽस्मान्लोकात्प्रयान्ति ॥ ५ ॥ एक-
विंशतिनः श्रव्याः । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य पञ्चतृषस्त्रयो लोकास्तद्विंश-
शतस्यैव प्रवैकाविंशशो य एष तपत्येतापाधिसम्पदं म एतया सम्पदा मामि-

मासि स्वर्गं लोकं रोहति मासशः स्वर्गं लोकं सम्पन्नतः एकविंशं च स्तो-
मं वृद्धीं च हृन्दः ॥ १ ॥ चतुर्विंशदग्निष्टोमा मासि सम्पद्यन्ते । त्रयस्त्रिं-
शद्वै देवाः प्रजापतिश्चतुर्विंशः सर्वासां देवतानामप्याऽएक उक्थ्यः षोडशि-
मान्नं वाऽउक्थ्यो वीर्यं षोडशी ॥ ७ ॥ एतेन वै देवाः । वीर्येणाग्नेन सर्वा-
न्क्रामानाप्नुवन्सर्वान्क्रामानारनुवत तथोऽप्यैष एतेन वीर्येणाग्नेन सर्वान्क्रामा-
नाप्नोति सर्वान्क्रामानरनुते तस्मात्पृष्ठवाभिप्लवाऽउपैवपातंसवत्सराय दीक्षित ए-
तस्मै कामाप ॥ ८ ॥ अथादित्याश्च ह वाऽअद्विरसः । उग्रये प्रजापत्या अस्प-
र्द्धन्त वयं पूर्वं स्वर्गं लोकमेध्यामो वयं पूर्वंऽहति ॥ ९ ॥ तुम्बादित्याः । चतुर्भि-
स्तोमैश्चतुर्भिः पृष्टैर्लघुभिः सामभिः स्वर्गं लोकमभ्यप्लवन्त युद्धभ्यप्लवन्त तस्मा-
दभिप्लवाः ॥ १० ॥ अन्वञ्च—इवाद्विरसः । सर्वे स्तोमैः सर्वैः पृष्टैर्लघुभिः
सामभिः स्वर्गं लोकमस्पृशन्त्यदस्पृशंस्तस्मात्पृष्ठयः ॥ ११ ॥ अभिप्लव पदत्रः ।
पद्व्यहानि भवन्त्यभिप्लवः पन्थाहः पन्च ह्यहानि भवन्ति यज्ञयेत्रमथममहस्तदु-
त्तममभिप्लवश्चतुरहश्चत्वारो हि स्तोमा भवन्ति त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकाविंश-
स्तपभिप्लवस्तपहस्त्यावृद्धि ज्योतिर्गौरायुरभिप्लवो द्व्यहोऽहो ह्येव सामनी भवतो-
वृक्षयन्तरेऽपुवाभिप्लव एकाह एकाहस्यो हिस्तोमैसायते चतुर्णामुक्थ्यानां ह्यार-
श स्तोत्राणि ह्यारश अस्त्रायतिपन्ति स सप्तमोऽग्निष्टोम एवमुत्तार्ग्नष्टोमाः स-
म्पद्यन्ते ॥ १२ ॥ प्रोतिर्ह कौशाम्यः । क्रौमुकाविन्दिरुहाल-ऽऽक्राणौ ब्रह्मचर्यमुवाप्तु-
ं हाचार्यः पचच्छ कुमारं कृति ते पिता संवत्सरस्याहान्यमन्यतेति ॥ १३ ॥ शतम्
६१०० ॥ दमेति होवाच । दश वाऽहति होवाच दशाक्षरा विराड्वैराजो यज्ञः ॥ १४ ॥
कृति त्वेवेति । नवेति होवाच नव वाऽहति होवाच नव वै प्राणाः माणैरु यज्ञस्ता-
यते ॥ १५ ॥ कृति त्वेवेति । अष्टेति होवाचाष्टौ वाऽहति होवाचाष्टाक्षरा गायत्री-
गायत्रो यज्ञः ॥ १६ ॥ कृति त्वेवेति । सप्तेति होवाच सप्त वाऽहति होवाच सप्त
छन्दाश्च स चतुरुक्षराणि छन्दोभिर् यज्ञस्तायते ॥ १७ ॥ कृति त्वेवेति । षड्विंशति होवा-
च षड्वाऽहति होवाच षट्पत्नवः संवत्सरो संवत्सरो यज्ञः समानपेतद्वयस्यायणीषोद-
यनीयौ ॥ १८ ॥ कृति त्वेवेति । पञ्चेति होवाच पञ्च वाऽहति होवाच पञ्चो यज्ञः
पञ्चः पशुः पञ्चर्तवः संवत्सरस्य संवत्सरो यज्ञः समानपेतद्वयश्चतुर्विंश-
शमहायते । १९ ॥ कृति त्वेवेति । चत्वारिंशति होवाच चत्वारि वाऽहति
होवाच चतुष्पादाः पशवः पशवो यज्ञः समानपेतद्वयस्तृष्ट्याभिप्लवो ॥ २० ॥

कृति स्वेवेति । त्रीणि होवाच त्रीणि वाऽऽति होवाच त्रीणि ब्रुवांश्चिन्तयेत्
 लोकास्त्रिसवनो यज्ञः समानमेतदहर्षदभिजिद्विस्वजितौ ॥ २१ ॥ कृति स्वेवेति ।
 ऽऽति होवाच ये वाऽऽति होवाच द्विषां पुरुषः पुरुषो यज्ञः समानमेतदहर्षत्स्व-
 सामानः ॥ २२ ॥ कृति स्वेवेति । एकामिति होवाचाहरेवेति तदेतदहर्षदिति सर्वं
 संवत्सॄथ सैषा संवत्सॄथोपनिषत्स यो हवमेताथ संवत्सॄथोपनिषद वेदा हा
 स्माच्छेषान्नापते मात्मा भवति संवत्सरो भवति संवत्सरो भूत्वा देवानुप्येति
 ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [२. २.] ॥

॥ वाप्य संवत्सरो बृहतीमभिसम्पन्नः । ब्रावाच्यतामन्हां पदौ द्वौ पृ-
 ष्ठाभिप्लवौ गोऽध्यायुषी दशरात्रस्तत्पृष्विंशत्पृष्विंशदक्षरा वै बृहती बृह-
 त्या वै देवाः स्वर्गे लोकेऽयत्नत बृहत्या स्वर्गं लोकमाप्नुवंस्तथोऽप्यैष पृष्ठबृह-
 त्वैव स्वर्गे लोके युक्ते बृहत्या स्वर्गं लोकमाप्नोष्वय यो बृहत्यां कामस्तमेवैतेनैव-
 रिदुवकुन्ते ॥ १ ॥ यज्ञे चतुर्विंशमहः । दशरात्रस्य वै तत्सप्तमं वा नवमं वाभिप्ल-
 वात्पृष्ठयो निर्मितः पृष्ठयादभिजिदभिजितः स्वरसामानः स्वरसामभ्यो विषुवान्वि-
 पुनतः स्वरसामानः स्वरसामभ्यो विश्वजिद्विस्वजितः पृष्ठयः पृष्ठयादभिप्लवो-
 ऽभिप्लवाहोऽध्यायुषी गोऽध्यायुर्ध्वी दशरात्रः ॥ २ ॥ अपैतदहर्षत्स । युग्म-
 हाग्रं पञ्चविंशो ह्येतस्य स्तोमो भवति नाक्षराच्छन्दो ज्येष्ठेकस्मान्न ब्राह्म्यां
 ॥ स्तोत्रियया स्तोमः ॥ ३ ॥ अभिप्लव पूर्व पुरस्ताद्विपुनत उपयन्ति । पृष्ठय-
 मुत्तरं पुत्रा वाऽअभिप्लवः पिता पृष्ठयन्तरमात्पूर्ववयसे पुत्राः पितृमुपनीषन्ति
 पृष्ठयमुपरिष्ठाद्विपुनतः पूर्वमुपयन्त्याभिप्लवमुत्तरं तस्मादुत्तरवयसे पुत्रान्यतोपजी-
 वत्पुत्र इ वाऽएन पूर्ववयसे पुत्रा जीवन्त्युपोत्तर वयसे पुत्रान्जीवति य एयेतद्वे-
 द ॥ ४ ॥ तदाहुः । यच्चतुर्विंशमहस्येत्य मंगलकथननामर्वा भवतीति यदेवाहः
 प्रापण्यिमातिरात्रमुपयन्ति तेनेति श्रूयत् ॥ ५ ॥ तदाहुः । यद्वाद्दश मामाः
 संवत्सरस्यापैतदहर्षत्पेति यज्ञेपुनतम्वरेषामेतात्परेषामित्यवरेषां चैव परेषां चेति
 इ श्रूयादात्मा वै संवत्सस्य विपुनानुद्गानि मासा यत्र वाऽआत्मा तदुद्गानि यत्रो
 ऽश्नद्गानि तदात्मा न वाऽआत्माद्गान्यावरिच्यते नात्मानमद्गान्यातिरिच्यन्तऽएवम्
 रैतद्वरेषां चैव परेषां च भवति ॥ ६ ॥ अथ इ वाऽएष महामुषण एव यत्सव-
 त्सरः । तस्य शान्दुस्ताद्विपुनतः यन्मासानुपयन्ति सोऽन्यतरः पञ्चोऽय यान्पु-
 न-

परिष्ठासोऽन्यतर आत्मा विपुवान्यत्र वाऽआत्मा तत्पत्तौ यत्र वा पत्तौ तदात्मा
 न वाऽआत्मा पञ्चावतिरिच्यते नात्मानं पञ्चावतिरिच्यते पञ्चमु हैतव्वरेपां चैव
 प्ररेपां न भवति ॥ ७ ॥ तदाहुः । यत्पुरुस्ताद्विपुवत् ऊर्ध्वान्स्तोमान्यप्रासानुपय-
 न्ति पृष्ठपरिष्ठादावृत्तान्कथमस्येतऽऊर्ध्वा स्तोमा उपेत भवन्तीति यमेवामुर्ध्वस्तो-
 मं दशरात्रपुपयान्त तेनेति श्रूयादेवेभ्यो इ वै महावतं न तस्थे कथमुर्ध्वं
 स्तोमैर्विपुवन्तमुपागातावृत्तैर्पाप्मिति ॥ ८ ॥ ते इ देवा ऊचुः । उप तं पठकतुं जा-
 नीत य ऊर्ध्वस्तोमो येनेदमाग्रवामेति तऽएतमुर्ध्वस्तोमं दशरात्रमपस्यन्तसंवत्सरविधिं
 तस्य पः पृष्ठयः पदह श्रुतयः ॥ ९ ॥ श्वे लोकारच्छन्दोमाः संवत्सरो दशममहस्तेनै-
 दाप्नुवंस्तदेभ्योऽतिष्ठत तिष्ठते इ वाऽअस्मै महावतं य एवमेतदेव ॥ १० ॥ अथ वा-
 ऽअतोऽन्हायभ्यारोहः । प्रायणीयेनातिरात्रेणोदयनीयमनिरात्रमभ्यारोहन्ति चतु-
 विंशंशेन महावतमभिप्लवेन पुरमभिप्लवं पृष्ठयेन परं पृष्ठयमभिजिता विरयजितध-
 स्वरसामभिः पुरान्तस्वरसाम्नौऽधैतशृङ्गहनभ्यारुढं यद्वैपुवतमभि इ वै श्रेयाध सध
 रोहति नैन प्रापीयानभ्यारोहति य एवमेतदेव ॥ १० ॥ अथ वाऽअतोऽन्हां नि-
 बाहुः । प्रायणीयोऽतिरात्रहनतुर्विंशशायान्ने निवहति चतुर्विंशशपरमिप्लवा-
 याभिप्लवःपृष्ठयाय पृष्ठयोऽभिजितेऽभिनिस्त्वरसामभ्यःस्वरसामानो विपुयतेविपुवा-
 न्त्स्वरसामभ्यः स्वरसामानो विश्वजिते विश्वजित्पृष्ठयाय पृष्ठयोऽभिप्लवायाभिप्ल-
 वो गोऽआयुर्भ्यां गोऽआयुर्षी दश रात्राय दशरात्रो महावताय महावतमुदयनीयाया-
 तिरात्रायोदयनीयोऽतिरात्रः स्वर्गाय लोकाय प्रतिष्ठागाऽअत्राद्याय ॥ ११ ॥ तानि
 वाऽएतानि । यज्ञारण्यानि यज्ञक्षत्राणि तानि शतधे-शतधे रथान्धान्यन्तरेण तानि
 येऽविद्धाधस उपयन्ति यथारण्यान्यां मुग्धांश्चरतोऽशनाया वा पिपासा वा पा-
 प्मानो रुचाधसि सचन्तेऽय ये विद्धाधसो यथा शवाहात्मवाहमुभयावभयमेवधे
 द्वे ते देवतायै देवतामुपमंयन्ति ते स्वस्ति स्वर्गं लोकध समश्नुवते ॥ १२ ॥ तदाहुः ।
 कृति संवत्सरस्याहानि पुराश्चि कृत्यवाञ्छीति स ग्रानि सकृत्सकृदुपयन्ति तानि
 पुराञ्च्यथ ग्रानि पुनः—पुनस्तान्यर्वाञ्च्यर्वाञ्च्यीति इ त्वेनान्युपासीत पदहयो-
 र्ह्योवृत्तिमन्वावर्तते ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [२. ३] ॥ ॥

पुरुषो वै संवत्सरः । तस्य माण एव प्रायणीयोऽतिरात्रः प्राणेन हि मयन्ति
 गोवारम्भणीयमहर्वाक्षा क्षारुभन्ते यद्यदाभन्ते ॥ १ ॥ अयमेव दक्षिणो हस्तो-

ऽभिप्लवः पटहः । तस्येदमेव प्रथममस्तस्येदमेव प्रातःसवनमिदं माध्यन्दिनं
 सवनमिदं तृतीयमवन्तं गायत्र्या आयतने तस्मादियमासां हृसिष्ठा ॥ २ ॥ इदमेव
 द्वितीयमहः । तस्येदमेव प्रातःसवनमिदं माध्यन्दिनं सवनमिदं तृतीयमवन्तं त्रिषु
 आयतने तस्मादियमस्यै नृपायंपी ॥ ३ ॥ इदमेव तृतीयमहः । तस्येदमेव प्रातः
 सवनमिदं माध्यन्दिनं सवनमिदं तृतीयमवन्तं जगत्सो आयतने तस्मादियमासां
 वृषिष्ठा ॥ ४ ॥ इदमेव चतुर्थमहः । तस्येदमेव प्रातःसवनमिदं माध्यन्दिनं सवन
 मिदं तृतीयमवन्तं विराज आयतनेऽग्रं वै विष्टतस्मादियमासां मन्त्राजितमा ॥ ५ ॥
 इदमेव पञ्चममहः । तस्येदमेव प्रातःसवनमिदं माध्यन्दिनं सवनमिदं तृतीयमवन्तं
 पञ्चरायतनं पृथुसि वै पङ्क्तिस्तस्मादियमासां मृगिष्ठा ॥ ६ ॥ इदमेव षष्ठमहः ।
 तस्येदमेव प्रातः सवनमिदं माध्यन्दिनं सवनमिदं तृतीयमवन्तं
 तिच्छन्दस आयतने तस्मादियमासां वृषिष्ठा गायत्र्यमेव दुर्भवति तस्मादिदं
 फलकं हृसिष्ठं स इतोऽभिप्लवः पटहः स इतः स इतः स इतः आत्मापृष्ठः-
 ॥ ७ ॥ एतद् स्म वै तमिष्टानाह प्रैह्यः ॥ इवन्तऽइव वाऽअभिप्लवास्तिष्ठतीव पृष्ठ
 इति प्लवतऽइव वपुर्गोस्तिष्ठतीव इति ॥ ८ ॥ शिर एवास्य त्रिषू । तस्मा-
 त्त्रिविधं भवति त्वगस्थि मस्तिष्कः ॥ ९ ॥ ग्रीवाः पञ्चदशः । चतुर्दश वाऽएतासां
 कर्कराणि वीर्यं पञ्चदशं तस्मादेताभिरुपरीभिः सतीभिर्गुहं भारुधं हरति तस्मा-
 द्ग्रीवाः पञ्चदशः ॥ १० ॥ उरः सप्तदशः । अष्टावन्धे जत्रवोऽष्टावन्धुः । स
 सप्तदशं तस्मादुरः सप्तदशः ॥ ११ ॥ उदरमेकविंशः । विंशतिर्वि अन्तर्दुरे-
 कुन्तापान्युदरमेकविंशं तस्मादुदरमेकविंशः ॥ १२ ॥ पाश्वे त्रिणवः । त्रयो
 दशान्याः पश्चिच्छोदशान्याः पाश्वे त्रिणवे तस्मात्पाश्वे त्रिणवः ॥ १३ ॥ अन्तर्कं
 त्रयस्त्रिंशः । त्रिंशदष्टावन्धुः कर्कराण्यन्तर्कं त्रयस्त्रिंशं तस्मादन्तर्कं त्रयस्त्रिंशः-
 शः ॥ १४ ॥ अथमेव वृत्रिणः कूर्णोऽभिजित् । युदित्यहः शुक्रं स प्रथमः
 सूरसामा युक्कृष्णं स क्षितीयो यन्मयदलं स तृतीयो नासिके विषुवान्य-
 दित्मचने एवदलं स प्रथमोऽर्जुनसामा युक्कृष्णं स क्षितीयो युक्कृष्णं
 स तृतीयः ॥ १५ ॥ अथमेवोत्तरः कूर्णो विरवाजित् । उक्तां पृष्ठयाभिप्लवौ याव-
 वञ्चो प्राणौ ते गोऽभ्यागृणीऽग्रशानि दशरात्रो मुखं महाव्रतमुदान् एवादयतीयोऽ-
 तिरात्र उदानेन वृषन्ति स एष संवत्सरोऽध्यात्मं प्रतिष्ठितः स यो द्वैमेतं
 सवत्सरोऽध्यात्मं प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठितं मन्त्रा पशुभिराहोकेऽमृतत्वेनामु-
 ष्मिन् ॥ १६ ॥ वाक्षाय ॥ ८ ॥ [२. ४.] द्वितीयोऽध्यायः ॥ [७६] ॥

यद्वालाके । इदं त्रिवृदेति सर्वमन्योऽन्यभिसम्पद्यमानम् । कथं स्विद्यः ।
 पुरुषः मज्जापतिरन्योऽन्यं नातिरिच्यन्तऽप्येते ॥ १ ॥ यद्धर्वा स्तोमा अनुयन्ति ।
 यज्ञवध्वावर्तं संमामिः कल्पमानाः । कथं स्विचे पुरुषमाविशन्ति कथं प्रा-
 णैः सयुजो भवन्ति ॥ २ ॥ प्रायणीयोऽतिरात्रः । चतुर्निधंशमहश्चत्वारोऽभि-
 प्लवाः पृथग्भूते । कथं स्विचे पु० ॥ ३ ॥ आभेजिता स्वर सामानः अभिकृतां
 उभयतो विपुवन्तमुपयन्ति । कथं स्विचे पु० ॥ ४ ॥ त्रिवृत्पायाः सप्तदशाभिकृता-
 श्चपास्त्रिधंशान्ताश्चतुरुक्षरेण । कथं स्विचे पुरुषमाविशन्ति कथं प्राणैः सयुजो
 भवन्तीति ॥ ५ ॥ शिरस्त्रिवृत् । पञ्चदशेऽस्य ग्रीवा चुर आहुः सप्तदशाभिकृ-
 तम् । एकविधंशमुद्धरं कल्पयन्ति पार्वे पूर्णस्त्रिणवन्नाभिकृते ॥ ६ ॥ आभ-
 प्लवा उभयतोऽस्य बाहु । पृष्ठं पृष्ठय इति धीरा वदन्ति । अनुक्रमस्य चतुरुक्षरेण
 संवत्सरे ब्राह्मणाः कल्पयन्ति ॥ ७ ॥ कूर्णावस्याभिजिह्वरवाजिह्व । अद्यावाहुः
 स्वरसामाभिकृते । नस्यं प्राणं विपुवन्तमाहुर्गोऽप्रायुषी माणावेताववाधौ ॥ ८ ॥
 अक्षान्यस्य दशरात्रमाहुः । मुखं महाव्रतं संवत्सरे ब्राह्मणाः कल्पयन्ति । स-
 र्वस्तोमं सर्वसामानमेतं संवत्सरमध्यात्मं प्रविष्टम् । समं धीर आत्मना कल्प-
 यित्वा प्रभुस्यास्ते विष्टेऽजातशोकः ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [१. १.] ॥

पुरुषो वै संवत्सरः । पुरुष इत्येकं संवत्सर इत्येकम् च तत्समं द्वे वै संवत्स-
 रस्याहोरात्रे द्वाविमौ पुरुषं प्राणावत्र तत्समं त्रय ऋतयः संवत्सरस्य त्रय इमे पु-
 रुषे प्राणा अत्र तत्समं चतुरक्षरो वै संवत्सरचतुरक्षरोऽयं यजमानोऽयं तत्समं पु-
 ष्चर्तुवः संवत्सरस्य पञ्चमे पुरुषे प्राणा अत्र तत्समं षट्पुत्रवः संवत्सरस्य पु-
 ष्चर्तुवः पुरुषं प्राणा अत्र तत्समं सप्तर्तुवः संवत्सरस्य सप्तमे पुरुषे प्राणा अत्र त-
 त्समम् ॥ १ ॥ द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य । द्वादशे पुरुषे प्राणा अत्र त-
 त्समं त्रयोदश वै मासाः संवत्सरस्य त्रयोदशे पुरुषे प्राणा नाभिस्त्रयोदशपुत्रत-
 त्समं चतुर्विधं शतिर्वै संवत्सरस्वार्धमासाश्चतुर्विधं शोऽयं पुरुषो विधंशस्तु-
 ष्चतुरङ्गोऽत्र तत्समं पञ्चविधं शतिर्वै संवत्सरस्वार्धमासाः पञ्चविधं शोऽयं पुरुषः
 मातिष्ठे पञ्चविधं शतवत्र तत्समम् ॥ २ ॥ त्रीणि च वै शतानि षष्टिश्च । संवत्सरस्य
 शत्रयस्त्रीणि च शतानि षष्टिश्च पुरुषस्यास्त्रीण्यत्र तत्समं त्रीणि च शतानि ष-
 ष्टिश्च संवत्सरस्याहानि त्रीणि च शतानि षष्टिश्च पुरुषस्य मज्जानोऽत्र तत्समं
 ॥ ३ ॥ सप्त च वै शतानि विधंशतिश्च । संवत्सरस्याहोरात्राणि सप्त च शता-

नि विष्टं शतिश्च पुरुषस्यास्थीनि च मञ्जानरचात्रं तत्समम् ॥ ४ ॥ इश च वै स-
हस्राययष्टौ च शतानि । संवत्सरस्य मुहूर्ता यावन्तो मुहूर्तास्तावन्ति पञ्चदश
कृत्वः क्षिप्राणि यावन्ति क्षिप्राणि तावन्ति पञ्चदश कृत्व एतर्हीणि यावन्त्येतर्हीणि
तावन्ति पञ्चदश कृत्व इदानीनि यावन्तिदानीनि तावन्तः पञ्चदश कृत्वः प्रा-
णा यावन्तः प्राणास्तावन्तोऽना यावन्तोऽना स्तावन्तो निमेषा यावन्तो निमेषास्ताव-
न्ता लोमगर्ता यावन्तो लोमगर्तास्तावन्ति स्वेद्यायनानि यावन्ति स्वेद्यायनानि ता-
वन्त एते स्तोका वर्पन्ति ॥ ५ ॥ एतद्ध स्म वै तद्विद्वानाह वार्कलिः । सार्वभौमं
मेघ वर्पन्त वेदाः ऋषयः वर्पस्य स्तोकास्मिति ॥ ६ ॥ तदेव रत्नोक्तोऽभ्युक्तः । अमाव-
न्त्यत्र परिवर्तमानस्तिष्ठमासीनो यदि वा स्वप्नपि । अहोरात्राभ्यां पुरुषः समेन
कृति कृत्वः प्राणिति क्षाप चानितीति ॥ ७ ॥ तदेव रत्नोक्तः प्रत्युक्तः । शतं
शतानि पुरुषः समेनाष्टौ शता घुन्मिषं तद्धन्ति । अहोरात्राभ्यां पुरुषः समेन
तावकृत्वः प्राणिति क्षाप चानितीति ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् । १० [१. १]

देवा इ वै सहस्रसंवत्सराय दिदीक्षिरे । तेषां पञ्चशतानि संवत्सराणां
पर्यवेतान्पासुरपेदथ सर्वमेव शशप ये स्तोमा यानि पृष्ठानि यानि ह्रन्दा-
थसि ॥ १ ॥ ततो देवाः । एतद्यज्ञस्यायातयामापरयंस्तेनायातयाम्ना या वेवे-
व्यष्टिरासीत्तां व्याधनुवतायातयामा वाऽअपवेदा अयातयाम्ना हास्य प्रयत्ना
विद्ययातिर्विज्यं कृतं भवति य एवमेतद्धेद ॥ २ ॥ तदेतद्यज्ञस्यायातयाम । ओ आ-
ययास्तु औपड्यम ये यनामहे औपडिति तासां वाऽएतासां पञ्चानां व्यावृत्तिना-
ष्टं सप्तदशाक्षराययो आक्षेपि चतुरक्षरमुस्तु औपडिति चतुरक्षरं यजेति द्वयक्षरं
ये यनामदऽइति पञ्चाक्षरम् ॥ ३ ॥ द्वयक्षरो वपदकारः । स एव सप्तदशः म-
ज्जापतिरापदेव च आध्यात्मं च प्रतिष्ठितः स यो हेवमेतथं सप्तदशं मज्जापतिमापदेव-
च आध्यात्मं च प्रतिष्ठितं वेदप्रतिष्ठितं प्रति मज्जा पशुभिरास्मिन्लोकेऽमृतत्वेनामुष्मिन्-
॥ ४ ॥ ते ह देवा ऊचुः उप तं यजकृतं जानातयः सहस्रसंवत्सरस्य प्रतिमा को
हि तस्मै मनुष्यो यः सहस्रसंवत्सरेण समाप्नुयादिति ॥ ५ ॥ ते विद्वज्जितमेव
सर्वपृष्ठम् । पृष्ठस्य पदद्वयाज्जः सवमपश्यंस्ते हि स्तोमा भवन्ति तानि पृष्ठानि
तानि ह्रन्दाथसि ॥ ६ ॥ पृष्ठमेव पदद्वयं । द्वादशाहस्याज्जः सवमपश्यंस्ते हि
स्तोमा ॥ ७ ॥ द्वादशाहमेव । संवत्सरस्याज्जः सवमप० ॥ ८ ॥ सवत्सरेमव ।

तापश्चित्तस्याज्जः सवमप० ॥ ६ ॥ तापश्चित्तमेव । सहस्रसंवत्सरस्याज्जः
 सवमप० ॥ १० ॥ स वै संवत्सरं दीक्षाभिरेति । संवत्सरपुषसाद्भिः संवत्सरश्च
 सुत्याभिः ॥ ११ ॥ स यत्संवत्सरं दीक्षाभिरेति । पूर्वधिमेव तेन सहस्रसंवत्सरस्या-
 वरुन्देऽथ यत्संवत्सरं पुषसाद्भिर्मध्येमेव तेन सहस्रसंवत्सरस्यावरुन्देऽथ यत्संवत्सर-
 श्च सुत्याभिस्तुतमार्थमेव तेन सहस्रसंवत्सरस्यावरुन्दे ॥ १२ ॥ स वै द्वादश मासान्दी-
 क्षाभिरेति । द्वादशोपसद्भिर्द्वादश सुत्याभिस्तत्पद्भिश्च शतपद्भिश्च शदक्षरा वै वृ-
 षती वृक्षेणा वै देवाः स्वर्गो लोकेऽपतन्त इहस्या स्वर्गो लोकमाप्नुवंस्तथोऽष्टवैप
 पाश्चदस्यैव स्वर्गो लोके यन्ते इहस्या स्वर्गो लोकमाप्नोत्यथ यो वृक्षोऽष्टवैप-
 सैनेनैव विवृण्वन्दे ॥ १३ ॥ तद्वाऽएतत् । जघ्ने सन्न किमुनेऽग्निरुर्वर्षं महदु-
 कपथं स यत्संवत्सरं दीक्षाभिरेति संवत्सरपुषसाद्भिस्तेनास्याग्न्यर्क्षावात्सो भवतोऽथ
 यत्संवत्सरश्च सुत्याभिरेति तेनोऽपरास्य महदुक्थमाप्तं भवति स वाऽएष एव
 सहस्रसंवत्सरस्य मीतमा यत्तापश्चित्त एष मज्जानां मज्जानां यत्तापश्चित्तः ॥ १४ ॥
 आक्षणम् ॥ ११ [२. ३.] ॥ प्रथमः प्रपाठकः ॥ कथिडकासंख्या १२२ ॥ ॥

पुरुषश्च ह नारायणं मज्जापतिरुवाच । यजस्व-यजस्वेति स होवाच यज-
 स्व-यजस्वेति वाच त्वं मामास्थ त्रिरयासि वसवः प्रातःसवनेनागू रुद्रा माथ्यान्दि-
 नेन सवनेनादित्यास्तृतीयसवनेनाथ मम यज्ञवारस्त्वेव यज्ञवास्ताववाहमासऽसि
 ॥ १ ॥ स होवाच । यजस्वेवाहं वै ते तद्वक्ष्यामि यथा ऽऽवयानि मणिरिव
 सूत्रऽञ्जोतानि भाविष्यन्ति सूत्रमिव वा मणाञ्जिति ॥ २ ॥ तस्माज्ज हेतुदु-
 वाच । मातःमन्त्रे बाह्व्यममातुऽवज्ञाशरमन्त्रारभासै रयेनोऽसि मायवृक्षन्दा
 अनु त्वारभे स्वस्ति मा सम्भारयेति ॥ ३ ॥ अथ माथ्यान्दिने पुत्रमाने । उद्गा-
 तारमन्त्रारभासै सुगोऽसि त्रिषुष्यन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा सम्भारये-
 ति ॥ ४ ॥ अथ तृतीय सवनऽग्नौर्भवे पुत्रमाने । उद्गातारमन्त्रारभासाऽञ्जुभुरासै
 जगच्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा सम्भारयेति ॥ ५ ॥ अथ सध्वस्थितेषु-सध्व
 स्थितेषु सवनेषु जपेः । मयि भर्गो मयि महो मयि यशो मयि सर्वमिति ॥ ६ ॥
 अयं वै लोका भर्गः । अन्तरिक्षलोको महोर्वायुशो येऽग्न्ये लोकास्तत्सर्वम् ॥ ७ ॥
 अग्निर्वै भर्गः । वायुर्मह आदित्यो यशो येऽग्न्ये देवास्तत्सर्वम् ॥ ८ ॥ अग्नेर्देवो
 भर्गः । यजुर्वेदो महः सामवेदो यशो येऽग्न्ये वेदास्तत्सर्वम् ॥ ९ ॥ वृषवे भर्गः ।

प्राणो महश्चक्षुर्ग्रंथो येऽन्ये प्राणास्तत्सर्वम् ॥१०॥ तद्विधात् । सर्वांस्तोक्रानात्म-
 अपिपि सर्वेषु लोकेष्वामानमधाऽ सर्वान्देवानात्मनापिपि सर्वेषु देवेष्वामानमधाऽ
 सर्वान्देवानात्मनापिपि सर्वेषु वेदेष्वामानमधाऽ सर्वान्प्राणानात्मनापिपि सर्वेषु
 प्राणेष्वामानमधापित्युचिता वै लोका अस्तिवा देवा अस्तिवा वेदा अस्तिवा
 प्राणा अस्तिवा सर्वमास्तिवाद् वाऽअस्तिवपुसक्रामत्पुण पुनर्मृत्युं जयति सर्वप्राण-
 रेति य एवेतच्छेद ॥ ११ ॥ प्राणस्यम् ॥ १ [३. ४] ॥

सावित्र्ये १ स्पैतं पर्वे पशुपालमग्ने । अथैतर्हि प्राजापत्यं यो देवसविता स
 'मजापतिरिति वदन्तस्तस्मात्संन्युप्याग्नींस्तेन यजेरन्ष्टुपतरेवाग्निपु ययेदं लाघन्या
 पुतनीः संयाज्यन्ति तस्यां नोऽप्यसद्विति ते ततो यदानिक्राम दीक्षन्ते ॥ १ ॥ तद्
 वाऽब्राहुः । नानाधिष्ण्या एव स्युर्यदि दीक्षितुस्पोषतुपेस्वाश्वतोऽग्निहोत्रं जुह्व-
 यसेत्स यद्यगदो भवति सऽसृज्येन पुनरुपह्वयन्ते यद्य अग्नयेऽस्तिरेव हितमग्निमि-
 दं हन्त्यश्ववाग्निभिरितरे यजमाना आसतऽश्वति तद्देवाहितमग्नेः कर्म समाप्तधि-
 ष्ण्यास्तेव भवान्त तस्य तदेव ब्राह्मण यन्पुरश्चरणे ॥ २ ॥ तदाहुः । यत्संवत्सराय
 सवत्सरस्यदो दीक्षन्ते कथमेवामग्निहोत्रमनन्तरितं भवतीति व्रतनेति ब्रूयात् ॥ ३ ॥
 तदाहुः । यत्सं० कथमेवा पीर्णमासऽं इविद्वन्तर्हितं भवतीत्यत्रापेन च पुरोडाशेन
 चेति ब्रूयात् ॥ ४ ॥ तदाहुः । यत्सं० कथमेवा पितृयज्ञोऽनन्तरितो भवतीत्यौपा-
 सनैरिति ब्रूयात् ॥ ५ ॥ तदाहुः । यत्सं० कथमेवामामावास्त्यऽं इविद्वन्तर्हितं भ-
 वतीति दयता च पुरोडाशेन चेति ब्रूयात् ॥ ६ ॥ तदाहुः । यत्सं० कथमेवामाग्रयणे-
 पिद्वन्तर्हिता भवतीति सौम्येन चरणेन ब्रूयात् ॥ ७ ॥ तदाहुः । यत्सं० कथ-
 मेवा चातुर्मास्यान्यनन्तरितानि भवन्तीति पयस्ययेति ब्रूयात् ॥ ८ ॥ तदाहुः । यत्सं०
 कथमेवा पशुचन्द्रोऽनन्तरितो भवतीति पशुना च पुरोडाशेन चेति ब्रूयात्
 ॥ ९ ॥ तदाहुः । यत्सं० कथमेवा सोमोऽनन्तरितो भवतीति सवनैरिति ब्रूयात्
 ॥ १० ॥ ते ब्राह्मणेते यज्ञकृतवः । संवत्सरस्यपि यन्ति स यो देवमेता यज्ञकृ-
 ताऽं सवत्सरेऽपीति वदाप्पस्य स्वमे लोके भवति ॥ ११ ॥ संवत्सरस्य
 समना वेदितव्या । एकं पुरस्ताद्विषुवतोऽतिरात्रमुपयन्त्येकमुपरिष्ठात्प्रयः
 पञ्चारातं पुरस्ताद्विषुवतोऽग्निहोत्रानुपयन्ति त्रयः पञ्चाशत्पुपरिष्ठादि-
 थरातिशतं पुरस्ताद्विषुवत् उक्थयान्यहान्युपयन्ति विधिश्रुतिश्रुतपुपरिष्ठादिति न

यद्वत्कथान्तस्वरसाम्नं उपपद्यन्ति ॥ १२ ॥ अथ येऽग्निहोमान् । पदपञ्चाशतं
 पुरस्ताद्विपुवतोऽग्निहोमानुपपद्यन्ति पदपञ्चाशतमुपरिधात्सप्तदशं शतं पुरस्ता-
 द्विपुवत उक्थ्यान्पदानुपपद्यन्ति सप्तदशमुपरिधात्पद पुरस्ताद्विपुवतः पौडोशन
 उपपद्यन्ति पदुपरिधात्त्रिंशं शतं पुरस्ताद्विपुवतः पदहानुपपद्यन्ति त्रिंशतमुपरिधा-
 देषा हास्य सप्तमा सप्तेन ह वाऽअस्या व्युदेनान्यूननानातिरिक्तेनायनेनेतं भवति
 य एवमेतद्येद ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [१. ५] ॥ तृतीयोऽध्यायः [७७] ॥

दीर्घसत्त्वे ह वाऽएतदुपपद्यन्ति । येऽग्निहोत्रं जुह्वत्येतद्वै जरामर्थं सत्त्वं
 यदग्निहोत्रं जरया वा । मेवास्मान्मुच्यन्ते सत्युना वा ॥ १ ॥ तदाहुः । यदेतस्य
 दीर्घसत्त्वेणोऽग्निहोत्रं जुह्वतोऽन्तरणाम्नी युक्तं वा विषयायात्सं वा चरेयुः किं
 तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति कुर्वीत हैव विष्कृतिगणीयया यनेन तदु तन्नाद्विधेते-
 मान्वाऽएष लोकांननु वितनुते योऽग्नीऽआधत्ते ॥ २ ॥ तस्यायमेव लोकोत्तमार्ह-
 पत्यः । अन्तरिक्षलोकोऽन्वाहार्यपचनोऽसौ लोको आहवनीयः कामं न्वाऽएषुलोकेषु
 प्रयाथसि युक्तं चायुक्तं च मन्वरेण स यदि हास्यान्तरेण प्रामोऽग्नीन्विद्या-
 यन्नैव मे क्वा चनार्तिरिति न विधिरिति हैव विधात् ॥ ३ ॥ त्रयो ह स्वाध-
 पशवोऽमेध्याः । दुर्वराह ऐदकः आ तेषां यद्यपिन्नेऽग्निहोत्रेऽन्तरेण कश्चित्सं-
 चरेत्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तद्वै के गार्हपत्याऽस्पोपहत्याहवनीयास्त्रि-
 पन्नो यन्तीदि विष्णुर्विचक्रमऽइत्येतयऽर्चा यशो वै विष्णुस्तथज्ञेनैव यज्ञमनुसं-
 तमो भूस्पनास्य पदमविवपाम इति वदन्तस्तदु तथा न कुर्याद्यो हैनं तत्र मूया-
 नासान्वाऽअयं यज्ञमानस्यावाप्तीत्सिमे परमासानावप्स्यते ज्येष्ठगृह्ये. रोस्स्यती-
 तीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥ ४ ॥ इत्यमेव कुर्यात् । उदस्यालीं वैशोदकमयहन्तु-
 पाशाय गार्हपत्यावमऽआहवनीयाजित्पक्षिपादिवं विष्णुर्विचक्रमऽइत्येतयैवऽ-
 र्चा यशो वै विष्णुस्तथज्ञेनैव यज्ञमनुसंतनोति यस्मै यज्ञस्य रिष्टं यदशान्तमापो वै
 तस्य सर्वस्य शान्तिरज्जिरेवैनचच्छान्त्या शमयत्येतदेव तत्र कर्म ॥ ५ ॥ तदाहुः ।
 यम्याग्निहोत्रं दोक्ष्यमानं स्फुन्देत्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति स्कन्मायश्चि-
 त्तेनाभिमुश्याद्विरुपनिनीय परिशिष्टेन जुहुयाद्यनु नीची स्थाली स्याद्यदि वा
 भिद्यत स्कन्मायाश्चित्तेनैवाभिमुष्याद्विरुपनिनीय यदन्याद्विन्देत्तेन जुहुयात् ॥ ६ ॥
 शतम् ६२०० ॥ अथ यत्र स्फुल्लं स्यात् । तदभिगुशेवस्कन्माधेत मात्रनीति

पशवै स्तुन्दस्य धीयैते यदा धीयतेऽयं प्रजायेत योऽनिर्वाऽइयत् रेतः
 पयस्तदस्यां योनौ रेतो दधात्यनुष्ठप्ता हास्य रेतः सिद्धं प्रजायेत य एवमे-
 तच्छेदामुनो वै दिवो वर्षतीह्रीषधयो वनस्पतयः प्रजायन्ते पुरुषाश्चेत-
 स्तुन्दति पशुप्यस्तु इदं सर्वं प्रजायेत तद्विधाङ्गुयसी मे प्रजातेरभूद्दुःप्रजा
 पशुभिर्भविष्यामि श्रेयान्भविष्यामीति ॥ ७ ॥ अथ यत्रावभिन्नं स्यात् । तद्-
 दस्थालीं वैषोदक्रमण्डलं वा निनयेद्यद्दे यज्ञस्य रिष्टं यदशान्तमापो वै तस्य सर्वस्य
 भान्विराजिरेवैनसच्छान्तया शमयति भूमवः स्वरित्तेताभिर्ग्राहतिभिरेता वै व्या-
 हृतयः सर्वप्रायश्चित्तास्तदनेन सर्वेण प्रायश्चित्तिं कुरुते तानि कपालानि संवृत्य
 यत्र भस्मोद्धृतं स्यात्तन्निवपेदेतदेव तत्र कर्म ॥ ८ ॥ तदाहुः । यस्याग्निहोत्री
 दोषमानोपविशेदिकं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तां हिके यजुषोत्थापयन्त्यु-
 दस्थाद्देवदितिरितीयं वाऽग्नदितिरिमायेवात्माऽएतदुत्थापयाम इति वदन्त आयु-
 र्ध्वपनावपादित्यायुरेवास्मिस्तदभ्य इति वदन्त इन्द्राय कृषयतो भागमितीन्द्रियमे-
 वास्मिस्तदभ्य इति वदन्तो मित्राय वरुणाय चेति प्राणोदानौ वै मित्रावरुणौ प्रा-
 णोदानावेवास्मिस्तदभ्य इति वदन्तस्तं तस्यामाहुत्वा ब्राह्मणाय दद्याद्यमनभ्याग-
 भिष्यन्मयेतानि वाऽएषा वाप्यानं युजमानस्य प्रतिदृश्योपाविक्षत्रातिमिवास्मिस्तत्पा-
 प्मानं प्रतिमुञ्चाम इति वदन्तः ॥ ९ ॥ तदुहोवाच याज्ञनवक्यः । अथ यद्वाग्भ्यो
 हैभ्यो गौरपक्रामस्थात्थो वाऽग्राहुतिं विध्यन्तीत्येव कुर्यादयदेनैवैनां विविष्यो-
 त्थापयेदिति तस्यैवावो पावयतोऽवो वाश्चतरो वा गदायुतं यत्नीवदो वायुक्त-
 स्तेन दण्डप्रजितेन तोत्रप्रजितेन यमभ्यानं समीप्सति तं समरमुतऽएवमेवै-
 तया दण्डप्रजितया तोत्रप्रजितया यं स्वर्गं लोकं समीप्सति तं समरमुते
 ॥ १० ॥ अथ होवाचावणिः । योर्वाऽएवस्याग्निहोत्रस्याग्निहोत्रमेषेव वस्मो
 पांऽयं पवतग्नयेवाग्निहोत्रस्थाली न वाऽएवं विदुषोऽग्निहोत्री नश्यति क्व हसौ
 नश्येन्नैवं विदुषोऽग्निहोत्रीवस्मो नश्यति क्व हेष नश्येन्नैवं विदुषोऽग्निहोत्रस्थाली
 भिगतं क्व होय भिषेव श्रियो वै पर्जन्यो वर्षति तद्विधाङ्गुमायं मे महिमानमधार-
 यमाणो पाविच्छेद्यगन्भविष्यामीति तामात्मन्येव कुर्वीतात्मन्येव तच्छ्रुयं धत्तऽइति
 व स्माहाराणिरुदेव तत्र कर्म ॥ ११ ॥ तदाहुः । यस्याग्निहोत्री दोषमाना वाश्येत
 किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तस्मैवाच्छ्रय प्राययेदेतदेव तत्र कर्म ॥ १२ ॥
 आह्वयम् ॥ ३ ॥ [४. १] ॥ ॥

तदाहुः । यस्याग्निहोत्री लोहितं दुहीत किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति व्युत्क्रा-
मेत्युक्त्वा मेषाणं कृत्वान्वाहोर्गपचनं परिश्रयितवै यूयात्तस्मिन्नेन चक्षुषित्वा तस्मि-
स्तूर्ण्यं जुहुयादनिरुक्तमनिरुक्तं वै मजापतिः प्राजापत्यमग्निहोत्रेऽथ सर्वं वाऽअनि-
रुक्तं तदन्तेन सर्वेण प्रायश्चित्तिं कुरुत तां तस्यामाहुत्वां ब्राह्मणाय दद्याद्यमुमभ्याग-
मिष्यन्मन्येतार्तिं वाऽएषा पाप्मानं यजमानस्य मतिदृश्य दुहे या लोहितं दुहऽश्वाति-
मेवास्मिन्तत्पाप्मानं प्रतिमुञ्चत्यथ यदन्यद्विन्देत्तेन जुहुयादनात्तेनैव तदार्तिं यद्वस्य
निष्करोत्येतदेव तत्र कर्म ॥ १ ॥ तदाहुः । यस्याग्निहोत्रं दोष्टमानममेध्यमापद्येत किं तत्र
कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तद्वैकं होतृष्यं मन्यन्ते प्रयतमेतज्ज्ञेयस्याहोमोऽयकल्पते न वै
देवाः कंस्पाद्यन् नीभस्तन्ते श्रीभस्तन्ता इह तु देवा इत्यमेव कुर्याद्द्वार्षपत्यादुष्यां भस्म
निरुद्धं तस्मिन्नेन दुष्यो भस्मस्तूर्ण्यं निनयेदाङ्गिरुपनिनयत्याङ्गिरेन दामोत्यथ यद-
न्यद्विन्देत्तेन जुहुयादेतदेव तत्र कर्म ॥ २ ॥ तदाहुः । यस्याग्निहोत्रं दोहितममेध्य-
मापद्येत किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति यऽएवैतेऽङ्गारा निरुद्धा येष्वाधिभापि-
ष्यन्भवति तान्मत्पुष्य तस्मिन्नेन दुष्यो भस्मस्तूर्ण्यं निनयेदाङ्गिरुपनिनयत्याङ्गिरेन-
दामोत्यथ यदभ्यु० ॥ ३ ॥ तदाहुः । यस्याग्निहोत्रमपिश्रितममेध्यमापद्येत किं-तत्र
कर्म का प्रायश्चित्तिरिति यऽएवैतेऽङ्गारा निरुद्धा येष्वाधिभितं भवति तेष्वेनस्तूर्ण्यं
जुहुयात्तदुममहुतं यद्वह्नेन लेप्य जुहोति तेन हुतं यद्वेनास्तेनैवानुगमयति तेनाहुतमङ्गि-
रुपनिनयत्याङ्गिरेन दामोत्यथ यदन्यु० ॥ ४ ॥ तदाहुः । यदुर्ध्विधत्तेग्निहोत्रे
यजमानो भ्रियेत किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तदेवैनदभिपयधाय विरपन्द-
पेदथो खल्वाहुरेतावती सर्वस्य इविषंश्चस्य प्रायश्चित्तिरित्येतदेव तत्र कर्म ॥ ५ ॥
तदाहुः । यस्याग्निहोत्रेऽथ सृच्युञ्जीतथै स्कन्देत्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति
स्कन्नप्रायश्चित्तेनाभिमृश्याङ्गिरुपनिनीय परिशिष्टेन जुहुयाद्यथ नीचीं सुकस्या-
घदि वा भिद्येत स्कन्नप्रायश्चित्तेनैवाभिमृश्याङ्गिरुपनिनीय यत्स्थान्यां परिशिष्टे
स्यात्तेन जुहुयात् ॥ ६ ॥ तद्वैकं । मतिपंस्त्य यत्स्थान्यां परिशिष्टे भवति तेन जुहति
तदु तथा न कुर्यात्स्वर्गं वाऽएतत्तदग्निहोत्रं यो हैनं तत्र यूयात्प्रति न्वाऽअयच्छं-
स्वर्गाद्धोकाद्वारुस्तत्रास्यं दृष्टं स्वर्गमिव भविष्यतीतीरवरो ह तथैव स्यात् ॥ ७ ॥
इत्यमेव कुर्यात् । तदेवोपनिशेयत्स्थान्यां परिशिष्टे स्यात्तदस्माऽऽन्वीयाहरे-
युस्तद्वैकऽऽपचनहन्ते हुतोच्छिष्टं वा-एतथातयाम वाऽएतन्नैतस्य होतृव्यामिति
तदु तन्नाद्रियेत यदा वाऽएतत्तथातयामायेनद्विरातुञ्जनं कुर्वते तस्माद्यत्स्थान्यां

परिशिष्टे स्यात्तदस्माऽऽत्मीयाहरेयुष्यं तु तत्र न स्याद्यदग्रादिन्देत्तदन्नातविधि-
 त्यावज्जोत्पापः प्रस्थानीयोद्वास्य तदग्रे हेतोर्जेष्वाग्नीत्युक्तं भवत्यथात्र यथोक्तीत्ये-
 वास्माऽऽत्मीयाहरेयुस्तेन कामं जुहुयादेतदेव तत्र कर्म ॥ ८ ॥ तदाहुः । यस्य अग्नि-
 होत्रे सुच्युन्नीनमवेध्यमापयेत किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तद्धेतो हीतुष्यं
 मन्यन्ते प्रयतयेततस्याहोमोऽवकल्पते न वै देवाः क्रुमाचन, वीभत्सन्तइति
 तद्धेतोऽऽत्मीयस्य छेदयन्ति तद् तथा न कुर्याद्यो हेनं तत्र मृषान्परासिञ्चत न्वाऽ-
 क्षयमग्निहोत्रं क्षिपेऽयं यजमानः पुरासेत्यतऽऽतीतवरो ह तथैव स्यादित्यमेव कु-
 र्यादाहवनीये समिधमभ्यापायाहवनीयादेवोष्णं मस्य निरुद्ध तस्मिन्नेनवुष्णे मस्य-
 स्तूर्णी निनयेद्विद्वत्पत्तिनयत्पत्तिरेनदामोत्यथ यदग्रादिन्देत्तत्र जुहुयादेत-
 देव तत्र कर्म ॥ ९ ॥ तदाहुः । यस्याग्निहोत्रे सुच्युन्नीतमुपरिष्ठाववर्षेरिकं
 तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तद्धेतोऽपरिष्ठाग्ना शुरुमगन्तुष मां देवाः प्राभू-
 व्हेषान्भविष्यामीति तेन कामं जुहुयादेतदेव तत्र कर्म ॥ १० ॥ ब्राह्मणम्
 ॥ ४ ॥ [४. २.] ॥

तदाहुः । यत्पूर्वस्यामाहृत्याथ हुतायामग्निरनुगच्छेत्किं तत्र कर्म का
 प्रायश्चित्तिरिति यं प्रतिवेशेथं शकलं विन्देतमभ्युस्याग्निजुहुयाद्वारौ-दारावाग्नि-
 रिति बुद्ध्वारौ-दारी होवाग्निर्यथऽअस्य हुदयं येषु लिखेद्विरण्यमाग्निजुहुयादग्ने
 र्वाऽएतदेतो यद्विरण्यं य उ वै पुनः स पिता यः पिता ॥ पुनस्तस्माद्विरण्यमाग्नि-
 जुहुयादेतदेव तत्र कर्म ॥ १ ॥ तदाहुः । यस्याहवनीयं बद्धतः पुराग्नेहोत्रादनुग-
 च्छेत्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति गार्हपत्यस्येवैने प्राञ्चमुद्धृत्योपसमाध्यायाग्नि-
 होत्रं जुहुयात्स यद्यपि शतमेव कृत्वः पुनः-पुनरुद्धतोऽनुगच्छद्गार्हपत्यादेवैने प्रा-
 ञ्चमुद्धृत्योपसमाध्यायाग्निहोत्रं जुहुयादेतदेव तत्र कर्म ॥ २ ॥ तदाहुः । यस्य गार्ह-
 पत्याऽनुगच्छेत्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तथै हेतुऽऽनुगच्छादेव निमन्यन्ति
 यतो वै पुरुषस्यान्ततो नरपाति ततो वै स तस्य प्रायश्चित्तिमिच्छन्ऽइति बुद्ध-
 तद् तथा न कुर्यादनुगच्छेत् ह वै बाद्राय चरेयुल्लुपकस्य वावज्ज्यपित्यमेव कुर्या-
 दुल्लुकाद्वारमात्राय तपरण्योरोमिषिमध्वनीपादुप ह तं काममामोति ॥ उल्लुपक-
 मध्यऽऽपो तं यांऽऽण्योरेतदेव तत्र कर्म ॥ ३ ॥ तदाहुः । यस्याग्नौवाग्निरनुगच्छ-
 रेयुः किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तीरवरो वाऽऽण्यौ सम्प्रद्यागान्तौ यजमानस्य

मजां च पशून् च निर्ददत्तदधिपन्त्रयेत समितथ संकल्पेयाथ साम्प्रियं रोचिष्णु
सुमनस्पमानौ इपमूर्जमाधि संवसानौ ॥ सं वां मनाथंसि सं व्रता समु चित्तान्पा-
करम् अग्ने पुरीष्याधिषा भव त्वं न इपमूर्जे यजमानाय धेहीति शान्तिमेवाभ्यामे-
तद्वदति यजमानस्य मजायै पशूनामहिंससायै ॥ ४ ॥ यद्युअस्य हृदयं व्येव लि-
खेव । अग्नयेग्निमतेऽष्टाकपालं पुराडाशं निर्वपेत्तस्यावृत्तसमुदश सामिधेनीरनुभूया
ह्यर्धघ्नावाज्यभागौ विराजौ संयाज्येऽअयैते याज्यानुवाक्येऽअग्निनाग्निः समिधप-
ते कथिर्युहपातिर्पुवा इव्यवाइजुह्वास्य, इत्यथ याज्या त्वथ छाग्नेऽअग्निना विप्रो
विप्रेण सन्तसता सत्वा सुरुश सामिध्वसऽइति शान्तिमेवाभ्यामेतद्वदति यजमान-
स्य मजायै पशूनामहिंससायाऽएतदेव तत्र कर्म ॥ ५ ॥ तदाहुः । यस्याहवनीयेऽ-
नतुगते गार्हपत्योनुगच्छेत्किं तत्र कर्म का मायश्चित्तिरिति तथैके तत्र एव प्रा-
श्नुदरन्ति प्राणा व अग्नयः प्राणान्निवात्माऽएतदुदराम इति वदन्तस्तदु तथा
न कुर्याद्यो हैनं तत्र मूयात्प्राचो न्वाऽअयं यजमानस्य प्राणान्मारीत्सीन्मरिष्यत्ययं
यजमान इतीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥ ६ ॥ अथ हैके प्रत्यृचमाहरन्ति । प्राणोदानाविमा-
विति वदन्तस्तदु तथा न कुर्यात्स्वर्गं वाऽएतद्यग्निहोत्रं यो हैनं तत्र मूयात्प्रातिन्वा
ऽअयथ स्वर्गाज्जोकाववारुक्ष्वास्वेवथ स्वर्गमिध भविष्यतीतीश्वरो ह तथैव स्यात्
॥ ७ ॥ अथ हैकेऽन्यं गार्हपत्यं मन्यन्ति । तदु तथा न कुर्याद्यो हैनं तत्र मूयाद-
ग्नेर्वाऽअपमाधि द्विपन्तं भ्रातृव्यमजीजनत सिमेऽस्य द्विपन्तं भ्रातृव्यो जनिष्येत
मिप्यसमथ रोत्स्वतीतीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥ ८ ॥ अथ हैकेऽनुगमयान्यं मन्य-
न्ति । तस्याशां नेयावपि यत्परिशिष्टमभूत्तदजीजनत नास्य दायादुरथ न पु-
रिशेषपतऽइतीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥ ९ ॥ इत्यमेव कुर्यात् । अरुणयोर्मनी
समारोहोददुदवसाय निर्मथ्य जुह्वेत्तथा ह न क्वां चन् परिचक्षां करोति
नवावसानऽऽअस्थाभितोरावृथ इति भवति ॥ १० ॥ आत्मणम् ॥ ५
[४. ३.] ॥ ॥

अथ मातर्भस्मान्मुद्धृत्य । गोमयेनालिप्पाएययोरेवाग्नी समारोह्य प्रत्य-
वस्यति मथित्वा गार्हपत्यमुद्धृत्याहवनीयमाहुत्यान्वाहार्येष्वनमन्त्ये पथिकृतेऽ-
ष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्तस्यावृत्ता एव समुदश सामिधेनीरनुभूयाह्यर्धघ्ना-
वाज्यभागौ विराजौ संयाज्येऽअयैते याज्यानुवाक्येवेत्या हि वेधोऽअध्वनः पथश्च

देवाऽऽजसा अग्ने यज्ञेषु सुकृतवित्यथ-याज्या देवानामपि ग्रन्थामग्न्यं यच्छक्तुं वाप
 तदनुप्रवेदुष्य अग्निर्विद्वान्त्स यत्रात्सेदु व्रीतामोऽअध्वरान्तु श्रुतून्कन्यया-
 व्रीत्यग्निर्नृपि कृष्यप्यामपिनेता स एवेन यज्ञपयमपिनयत्येनदेव तत्र कर्म ॥ १ ॥
 तदाहुः । यस्याग्नयः सध्वज्यैरग्निक तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति स यदि
 परस्ताद्वहन्नभीषात्तु द्विधात्परस्तान्मा शुक्रप्रागन्तु मां देवाः प्राभूवज्ज्येपान्भविष्या-
 मीति यद्युऽअस्य हृदयं व्येव लिखेदग्नये विविचयेऽष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपे-
 त्त्स्यावृत्ता एव समुदश सामिमेनीरनुग्राह्यार्ग्याग्राज्यभागौ विराजौ संयाज्येऽ
 अथैते याज्यानुवाक्ये चि ते विष्वग्नातभूतासोऽअग्ने भवांसः शुचे शुचपश्च-
 रन्ति तुविम्रज्जासो दिव्या नुवन्वा यनावनन्ति धूपता रुजन्त इत्यथ याज्या स्वा-
 ग्ने मानुषीदीदते विशो होमाविद विविचिष्टं, रत्नमतपम् गुहा सन्धेऽ सुभग
 विश्वदर्शते तुविष्वक्तसंष्टं सुयमे घृतधियमिदंयुयो इ यो द्विपतो ज्ञातु-
 क्वात्तुव्याविद्वन्सेत तत्काम एतया यजेत वि देवास्माद्वर्चत एत-
 देव तत्र कर्म ॥ २ ॥ यद्यमिदो दृढप्रभाषात् । तन्निषादधि द्विपन्तं
 भूतुव्यं भविष्यामि ज्येपान्भविष्यामीति यद्युऽअस्य हृदयं व्येव लिखेदग्नये सव-
 गुंवाष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्तस्यावृत्ता एव समुऽअथैते याज्यानुवाक्ये परस्या-
 ऽअधि संयतोऽवरौ१॥॥अभ्यातर यत्राहमस्मि तौ१॥॥ अथेत्थं याज्यामा नोऽ-
 अस्मिन्महाघने पुरावर्भारभृद्यथा स वर्धध सधे रधि जयत्यथो ह्यो द्विपतो ज्ञा-
 त्त्वात्तुव्याविद्वन्सेत तत्काम एतया यजेत सधे देवास्माद्वर्चऽएतदेव तत्र कर्म ॥ ३ ॥
 तदाहुः । यस्य वैद्युतो वहेत्कि तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तद्विद्यादुषारिष्टान्मा
 शुक्रप्रागन्तु मा देवाः प्राभूवज्ज्येपान्भविष्यामीति यद्युऽअस्य हृदयं व्येव लिखेद-
 ग्नयेऽभुमतेऽष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्तस्यावृत्ता एव समुऽअथैते याज्यानुवाक्ये
 ऽअप्सग्ने सधिष्टव सौषधीरनुग्राह्यसे गर्भे सन्जायसे पुनर्गित्यथ याज्या गर्भोऽअ-
 स्तोपधीनां गर्भो वनस्पतीनाम् गर्भो विश्वस्य भूतस्याग्ने गर्भोऽअग्रपामसीति
 शान्तिमेवाभ्यामेतद्वदति यजमानस्य प्रजायै पशूनामदिष्टंसायाऽएतदेव तत्र कर्म
 ॥४॥ तदाहुः । यस्याग्नयोऽअध्वैरग्निभिः । सध्वज्यैरग्निक तत्र कर्म का प्रायश्चि-
 त्तिरित्यग्नये शुचयेऽष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्तस्यावृत्ता एव समुऽअथैते या-
 ज्यानुवाक्येऽअग्निः शुचिर्वततमः शुचिर्विप्रः शुचिः कविः शुची रोचतऽआहृत इत्यथ
 याज्योदग्ने शुचपस्तुव शुक्रा घ्नान्त ईरते तव ज्योतीधेऽध्वर्च इति शान्तिमेवा०

॥५॥ तदाहुः । यस्याहवनीयमनुद्धृतमादित्योऽभ्यस्तमिषार्तिकं तत्र कर्म का प्रायश्चित्-
 तिरित्येते वै रश्मयो विरेवे देवास्तेऽस्मादपप्रयन्ति तदस्मै व्यृध्यते यस्माद्देवा अपप्र-
 यन्ति तामनु व्यृद्धिं यद्वच वेद यश्च न ताऽउभावाहतुरनुद्धृतमस्याभ्युदगादिति तत्रेत्थं कुर्याद्विरेतथ हिरण्यं दर्भं पशव्यं परचाद्धर्चयेत् ब्रूयात्तदेतस्य रूपं क्रियते य
 एष सुपत्यहर्वाऽएतदन्धो रूपं क्रियते पवित्रं दर्भाः पशवत्येवैनं तद्वेधमादीप्य प्रा-
 ञ्चथ हर्तयेत् ब्रूयाद्ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेद्ब्राह्मणो वाऽआर्षेयः सर्वा देवताः सर्वाभिर-
 वैनं तद्देवताभिः समर्पयति तमुपसमाधाय प्रतिपरेत्य गार्हपत्यऽआज्यमधिश्चि-
 त्योद्धास्योत्पूयावेक्ष्य चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा समिधमुपसंगृह्य ग्राह्णद्रवत्यथाहव-
 नीये समिधमभ्याधाय दक्षिणं जान्वाच्य जुहोति विरेवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति स घ-
 था ब्राह्मणमापसधवासिनें कुट्टं यन्तमुत्वेहतोपमन्यवेतैवमेतद्विरवादेवानुपमन्यव-
 ते जानन्ति हैनमुप हैनमावर्तन्तऽएतेदेव तत्र कर्म ॥६॥ तदाहुः । यस्याहवनीयमनुद्ध-
 रतमादित्योऽभ्युदियार्तिकं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरित्येते वै रश्मयो विरेवे देवास्तेऽस्मा-
 द्पिप्राथं सोऽपप्रयन्ति तदस्मै व्यृध्यते यस्माद्देवा अपप्रयन्ति तामनु व्यृद्धिं यद्वच वेद
 यश्च न ताऽउभावाहतुरनुद्धृतमस्याभ्युदगादिति तत्रेत्थं कुर्याद्विरेतथ हिरण्यं
 दर्भं पशव्यं पुरस्ताद्धर्चयेत् ब्रूयात्तच्चन्द्रमसो रूपं क्रियते रात्रिर्ध्वं चन्द्रमास्तद्रात्रे रूपं
 क्रियते पवित्रं दर्भाः पशवत्येवैनं तद्वेधमादीप्यान्वञ्चथ हर्तयेत् ब्रूयाद् ब्राह्मण
 आर्षेय उद्धरेद्ब्राह्मणो वाऽआर्षेयः सर्वा देवताः सर्वाभिरवैनं तद्देवताभिः समर्प-
 यति तमुपसमाधाय प्रतिपरेत्य गार्हपत्यऽआज्यमधिश्चित्योद्धास्योत्पूयावेक्ष्य यथा-
 गृहीतमाज्यं गृहीत्वा समिधमुपसंगृह्य ग्राह्णद्रवत्यथाहवनीये समिधमभ्याधाय द-
 क्षिणं जान्वाच्य जुहोति विरेवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति सोऽस्रावेव वृन्धुर्न ह वै तत्र
 का चतुर्भिर्न रिष्टिर्भवति यत्रैषा प्रायश्चित्तिः क्रियतऽएतदेव तत्र कर्म ॥ ७ ॥
 आह्वणम् ॥ ६ [४- ४] चतुर्थोऽध्यायः [७८] ॥ ॥

तदाहुः । एतेष दीर्घमन्त्र्यग्निहोत्रं जुहत्व्यसन्निधयेत जुहुषुस्माद् नारोऽस्ति
 तत्रैके होतव्यं मन्थन्तऽग्रामन्तोऽस्ति तदु तथा न कुर्याद्विरेतथानो वाऽएष तस्मै वृ-
 देनश्च शब्दद्वयायाऽएव जुहुषुर्यज्ञाय वाऽएष आहुतिभ्यस्तस्थानः स हैनन्नुज्जना-
 णस्तमथ सचते ॥१॥ अथ द्वेकेऽआहुः पञ्चमेवान्वाहिता अह्वयानाः शधीरक्षिने
 तदु तथा न कुर्याद्विरेतथानो वाऽएष तस्मै वृदेनश्च शब्दद्वयायाऽएवेन्धीरन्वज्जित्य वाऽ-

एष आहुतिभ्यस्तस्थानः स हैनमपृष्यमाणस्तृप्तं सचते ॥ २ ॥ अथ है केऽऽ-
 ष्वोः । अग्नी समारोह्य निदधाति तमाहुते निर्मन्यन्ति तदु तथा न कुर्यादितस्थानो
 वाऽप्य तृप्तं यदेनथै शब्दस्यावाऽइव निर्मन्येयुर्ब्रजाय वाऽप्य आहुतिभ्यस्तस्थानः
 स हैनमपृष्यमाणस्तृप्तं सचते ॥ ३ ॥ इत्यमेव कुर्यात् । निवान्यवत्सामेष्टै ब्रू-
 त्स्यै एषसा जुहुयादार्तं वाऽप्येतत्पयो यन्निवान्यवत्सायाऽऽह्यतेतदग्निहोत्रं यन्मृ-
 तस्य तदातेनैव तदाते निष्कृत्य श्रेयान्भवति ॥ ४ ॥ तदप्युपमास्ति । यद्वा इथौ
 मृक्षितौ सयामुच्छेताथै स्यादेवान्यतरः स्पृदायेति ॥ ५ ॥ तस्य वाऽप्यतस्याग्नि-
 होत्रस्योपचारः । मार्चोनावीती दोहयति यज्ञोपवाती वै देवेभ्यो दोहयत्यथैवं
 पितृणाम् ॥ ६ ॥ नाङ्गरेष्वधिभयति । यद्वाङ्गरेष्वधिभयरेवशा कुर्याद्गार्हपत्या-
 दुष्णं भूस्म दक्षिणा निकुञ्ज तस्मिन्नेनवाधिभयति । पितृदेवत्यमेवैनस्तत्करोति ॥ ७ ॥
 नावज्योतयति नापः प्रस्थानयति । यद्वा नावज्योतयेद्यदपः प्रस्थानयेदेवशा कुर्यान्न
 त्रिः प्रतिष्ठापञ्च हरति यस्त्रिः प्रतिष्ठापञ्च हरेदेवशा कुर्यात्सकृदेव निकृपन्तरति पि-
 तृदेवत्यमेवैनस्तत्करोति ॥ ८ ॥ नोन्नेष्वामीत्याह । न चतुर्नयति यद्वा न्नेष्वामीति
 त्र्याष्ट्यस्तुतृप्तयेदेवशा कुर्यात्सकृदेव तृष्णीं न्यक्षर्यस्यति पितृदेवत्यमेवैनस्तत्करो-
 त्ति ॥ ९ ॥ नोपरिष्ठात्समिधमभ्यस्य हरति । यद्वापरिष्ठात्समिधमभ्यस्य हरेदेवशा कुर्याद्-
 धुस्तादुपास्य हरति पितृदेव० ॥ १० ॥ नोत्तरेण गार्हपत्यमेति । यद्वात्तरेण गार्हपत्यमि-
 त्त्राहं वक्त्रा दुर्यादुच्छिद्येन गार्हपत्यमेति पितृदेव० ॥ ११ ॥ अथयान्यमपृष्यदीचीनाप्रा-
 णि तृणानिभूवन्ति । दक्षिणाग्राणि तानि करोति पितृदेवत्यमेवैनस्तत्करोत्यथाहवनीये
 समिधमभ्याधाय सव्यं भान्वाच्य सकृदेव तृष्णीं न्यक्षर्यस्यति पितृदेव० नोद्वि-
 यति नोपमृष्टे न प्राशनाति नोदुक्षति पितृदेव० ॥ १२ ॥ तदाहुः । यदेव दीर्घ-
 मस्यग्निहोत्रं जुह्वत्यत्र सन्निभेत कथमेनमग्निभिः कुर्युरिति तथै हैके दग्ध्वा-
 हरन्ति तमाहुतमग्निभिः संप्रापयन्ति सवु तथा न कुर्यात्प्रधान्यस्यां योनौ रेतः
 सिक्तं तदन्वस्यां मज्जिजनपिपेत्तादक्तवस्वीन्येतान्याहुत्व कृष्णानिने न्युष्य पुरुष
 विधिं विपायोर्णाभिः भच्छाण्यपेनाभिप्राथं तमग्निभिः समुपोपेत्तदेनञ्च स्वाद्यो-
 नेः प्रजुनयतीति ॥ १३ ॥ तञ्च हैके ग्रामाग्निना दहन्ति । तदु तथा न कुर्यादेव
 वै विश्वात्क्रव्यादानिः स हैनमीश्वरः सपुत्रथै सपशथै समत्तोः ॥ १४ ॥ अथ
 हैके प्रदुष्येन दहन्ति । तदु तथा न कुर्यादेव वाऽऽशान्तोऽग्निः स हैनमीश्वरः स
 पुत्रथै सपशु सदग्धोः ॥ १५ ॥ अथ हैकऽऽत्समृष्येन दहन्ति । तदु तथा न

कुर्यादेव वै रुद्रियोऽग्निः स हैनमीश्वरः सपुत्रं सपशुमाभियन्तोः ॥ १६ ॥ अथ
हेकेन्तरेणाग्नीरिति चित्वा । तमग्निभिः समुपोपन्त्येतद्दं यजमानस्यायतनं-
यदन्तरेणाग्नीरिति तद् तया न कुर्याद्यो हैनं तत्र ब्रूयान्मध्ये न्वाऽअयं ग्रामस्या-
शसनमजीजनत ज्ञिषेऽस्याशसनं जनिष्यते पियतमध्ये रोत्सपतीतीश्वरो ह तथैव
स्यात् ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ [५. १] ॥

अथह स्माह नाको मोदसत्यः । मरिष्यन्तं चैत्रममान मन्थेत यज्ञैवामाऽ
आशसनं जोषितं स्यात्तद्वरयोराग्नीसमारोह निर्मथ्यजुह्वदसेस्स यदास्मात्लोका-
यजमानः प्रेषात् ॥ १ ॥ अथैनमन्तरेणाग्नीरिति चित्वा । तमग्निभिः समुपोपे-
दिति तद् तया न कुर्याद्वतस्थानो ग्राऽएष तस्मै यदेनं शब्दव्यायाऽइव जुहुयु-
र्यज्ञाय ग्राऽएष आहुतिभ्यस्तस्थानः स हैनमृष्यमाणस्तृप्यं सचते ॥ २ ॥
इत्यमेव कुर्यात् । तिष्ठ एव स्थालीरेष्ट्वै ब्रूवास्तासु गोमयानि च शुम्भत्तानि
भावधाय ज्ञाना त्रिष्वग्निषु प्रवृज्ज्यात्ते यं ततः संतापादग्नयो जायेरंस्तैरेनं दहेयु-
स्तथाह तैरेव दग्धो भवति नो मय्यक्षमिव ॥ ३ ॥ तस्मादप्येतदपिणाभ्यनुक्तम् ।
यो अभिनरनेरध्यजायत शोकात्पृथिव्या चतुर्वा दिवस्परि येन मजा विश्वकर्मा
जज्ञान तमग्ने देह । परि ते वृणक्तविति यथऽर्क्या ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ अथैनं
विपुरीषं कृत्वा । अस्यां पुरीषं प्रतिष्ठापयति पुरीषं वाऽइयं तत्पुरीषऽप्येतत्पुरीषं
दधाति या इ वाऽअस्यैषा वृकला मपुरीषा तस्यै इ त्रिदम्भायै सृगालः सम्भवति
नेत्सृगालः सम्भवति तद् तया न कुर्यात्लोभुका इत्य मजा भवति तमन्तरतः
प्रक्षान्याज्येनान्वनक्ति मेध्यमवैनं तत्करोति ॥ ५ ॥ अथास्य सप्तसु प्राणायत्त-
नेषु । सप्त हिरण्यशकलान्प्रत्यस्याति ज्योतिर्वाऽअमृतं हिरण्यं ज्योतिरेवासिस्त-
दमृतं दधाति ॥ ६ ॥ अथैनमन्तरेणाग्नीरिति चित्वा । कृष्णानिनपुत्रलोम प्राची-
नग्रीवं प्रतीर्य तस्मिन्नेनमुत्तानं निपाद्य जुहुं धृतेन पूर्णा दक्षिणे पाणादवादि
सव्यऽउपभृतमुरसि ध्रुवां मुखेऽग्निहोत्रद्वर्षी नासिकयोः सुवौ कर्णयोः शरि-
रारणे शीर्षेऽधमसं मण्डीतामण्यनं पार्श्वयोः शूर्पेऽउदरे पात्रीं सप्तचरान्नी
पृषदाज्यवतीं शिश्नस्थान्ते अम्पामाण्डयोरन्ते हृषारवावन्गुलून्तं च मुसलं
चान्तरेणोऽअन्यानि यज्ञपात्राणि दक्षिणे पाणौ स्पृशम् ॥ ७ ॥ स एष पृश्न-
युधी यजमानः । यथा विध्यदामोपमतीयादेवमेव योऽस्य सर्वे लोकोऽजितो भू-

पाति तमभ्यस्येति तमेतं संताप्या अग्नयो यथा पुत्राः पितरं प्रोषुषमागतं शिव-
 मुपस्पृशन्त्येव शिवं हवैतमुपस्पृशन्ति प्र हवैनं कन्ययन्ति ॥ ८ ॥ तं यदि गार्ह-
 पत्यः पूर्वः प्राप्नुयात् । तद्विद्यात्मतेषु एनमग्निः पूर्वः प्रापत्प्रतिष्ठास्यति प्रत्येव
 तेऽस्मिंल्लोके स्थास्यन्ति येऽस्मात्प्रत्यञ्च इति ॥ ९ ॥ अथ यथाहवनीयः । तद्वि-
 द्यान्मुख एनमग्निः पूर्वः प्राप्नुमुखतो लोकानजैषीन्मुखमेव तंस्मिंल्लोके भविष्य-
 न्ति येऽस्मात्प्रत्यञ्च इति ॥ १० ॥ अथ यथन्वाहार्यपचनः । तद्विद्यादभ्राह्मण-
 नमग्निः पूर्वः प्रापदन्नपस्वस्वपन्नमेव तेऽस्मिंल्लोकेऽस्त्यन्ति येऽस्मात्प्रत्यञ्च इति
 ॥ ११ ॥ अथ यदि सर्वे सङ्गत् । तद्विद्यात्कल्याणं लोकमजैषीदित्येतान्यस्मिन्वि-
 ज्ञानानि ॥ १२ ॥ तां वाऽपन्ताम् । यजमानास्माहुतिमन्ततो जुहोति स यांऽस्य स्वर्गं
 लोको जिनो भवति तत् आहुतिमयोऽपूतः सम्भवति ॥ १३ ॥ अथ यान्यसम-
 यानि च मन्मथानि च भवन्ति । तानि ब्राह्मणाय दद्याच्छरोद्धदमु इत्तं मन्यन्ते
 यस्तानि प्रतिपृच्छत्यष्ट पवनान्प्रध्यवहरेयुषापो वाऽअस्य सर्वस्य प्रतिष्ठा तदेनम-
 प्स्येव प्रतिष्ठापयति ॥ १४ ॥ अथैतामाहुतिं जुहोतिपुत्रो वा भ्राता वा एतां वाग्दो ब्राह्मणः
 स्यादस्मात्स्वमधि जातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः अमौ स्वर्गाय लोकानि स्वाहेत्य-
 नपेक्षमेत्याप उपस्पृशन्ति ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ = [५, २] ॥ द्वितीयः प्र-
 पाठकः ॥ कण्विका संख्या ९५ ॥ पञ्चमोऽध्यायः [७६] ॥ ॥

सोमो वै राजा यज्ञः प्रजापतिः । तत्सैतास्तन्वो या एता देवता या एता
 आहुतीर्जुहोति ॥ १ ॥ स यथज्ज्ञस्याङ्गैव । यां तत्प्रति देवतां मन्येत तामनुसमी-
 क्ष्य जुहुयाद्दि दीक्षोपमत्तवाहवनीये यदि प्रसृतऽआग्नीध्रे वि वाऽपन्तयज्ञस्य
 पूर्व सऽसते यदध्वजाति सा यैव तर्हि तत्र देवता भवति तथैवतदेवतया यज्ञं भि-
 पद्यति तया देवतया यज्ञं प्रति संदधाति ॥ २ ॥ स यथेनं मनसाभिध्यातः ।
 यज्ञो नोपनयेत्परमेष्ठिने स्वाहेति जुहुयात्परमेष्ठी हि स तर्हि भवत्यप पाप्मानं
 इतऽउर्ध्वं गच्छो नमति ॥ ३ ॥ अथ यथेनं वाचापिव्याहृतः । यन्नेनोपनयेत्प्रजा-
 पतये स्वाहेति जुहुयात्प्रजापतिर्हि स तर्हि भवत्यप पा० ॥ ४ ॥ अथ यस्य
 राजानमच्छेत्वा । नाहरन्व एयुरन्यसे स्वाहेति जुहुयादुन्यो हि स तर्हि
 म० ॥ ५ ॥ अथ यदि सातः । किञ्चिदाप्येत सवित्रे स्वाहेति जुहुयात्सविता
 हि स तर्हि म० ॥ ६ ॥ अथ यदि दीक्षासु । किञ्चिदाप्येत विश्वकर्षणे

स्वाहेति जुहुयाद्विष्टकर्मो हि स तर्हि भ० ॥ ७ ॥ अथ यदि सोमकृषण्याम् । किं-
 चिदाप्येत पूष्णे स्वाहेति जुहुयात्पूषा हि स तर्हि भ० ॥ ८ ॥ अथ यदि क्रयायो-
 पोत्थितः । किंचिदाप्येतैन्द्राय च मरुद्भ्यश्च स्वाहेति जुहुयाद्विन्द्रश्च हि स तर्हि
 मरुतश्च भ० ॥ ९ ॥ अथ यदि पण्यमानः । किंचिदाप्येतासुराय स्वाहेति जुहुया-
 दसुरो हि स तर्हि भ० ॥ १० ॥ अथ यदि क्रीतः । किंचिदाप्येत मित्राय स्वा-
 हेति जुहुयान्मित्रो हि स तर्हि भ० ॥ ११ ॥ अथ यक्षरात्रासन्नः । किंचिदाप्येत
 विष्णावे शिपिविष्टाय स्वाहेति जुहुयाद्विष्णुर्हि स तर्हि शिपिविष्टो भ० ॥ १२ ॥
 अथ यदि पर्युह्यमाणः । किंचिदाप्येत विष्णवे नरं पिपाय स्वाहेति जुहुयाद्वि-
 ष्णुर्हि स तर्हि नरं पिपो भ० ॥ १३ ॥ अथ यद्यागतः । किंचिदाप्येत सोमाय
 स्वाहेति जुहुयात्सोमो हि स तर्हि भ० ॥ १४ ॥ अथ यथासन्ध्यामासन्नः । किं-
 चिदाप्येत वरुणाय स्वाहेति जुहुयाद्वरुणो हि स तर्हि भ० ॥ १५ ॥ अथ यद्या-
 ग्नीधगतः । किंचिदाप्येताग्नये स्वाहेति जुहुयादग्निर्हि स तर्हि भ० ॥ १६ ॥ अथ यदि
 इविर्धानगतः । किंचिदाप्येतैन्द्राय स्वाहेति जुहुयाद्विन्द्रो हि स तर्हि भ० ॥ १७ ॥
 अथ यद्युपानवद्विष्यमाणः । किंचिदाप्येतार्धवने स्वाहेति जुहुयाद्वर्धवा हि स तर्हि
 भ० ॥ १८ ॥ अथ यद्यध्वंशुषु न्युक्तः । किंचिदाप्येत विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति
 जुहुयाद्विश्वे हि स तर्हि देवा भ० ॥ १९ ॥ अथ यद्याप्यायमानः । किंचिदाप्येत
 विष्णावऽधामीतप्राथ स्वाहेति जुहुयाद्विष्णुस्तर्हि स तर्थाभीतपा भ० ॥ २० ॥
 अथ यद्यभिपूयमाणः । किंचिदाप्येत यमाय स्वाहेति जुहुयाद्यमो हि ॥ तर्हि
 भ० ॥ २१ ॥ अथ यदि सम्भ्रज्यमाणः । किंचिदाप्येत विष्णवे स्वाहेति जुहुया-
 द्विष्णुर्हि स तर्हि भ० ॥ २२ ॥ अथ यदि पूयमानः । किंचिदाप्येत वायवे स्वाहेति
 जुहुयाद्वायुर्हि स तर्हि भ० ॥ २३ ॥ अथ यदि पूतः । किंचिदाप्येत शुक्राय स्वा-
 हेति जुहुयाच्छुक्रो हि स तर्हि भ० ॥ २४ ॥ अथ यदि क्षीरर्धीः । किंचिदाप्येत
 शुक्राय स्वाहेति जुहुयाच्छुक्रो हि स तर्हि भ० ॥ २५ ॥ अथ यदि सक्तुभीः ।
 किंचिदाप्येत मान्यने स्वाहेति जुहुयान्मान्यी हि ॥ तर्हि भ० ॥ २६ ॥ अथ यदि
 चमसेषु क्रीतः । किंचिदाप्येत विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति जुहुयाद्विश्वे हि स
 तर्हि देवा भ० ॥ २७ ॥ अथ यदि होमाद्योद्यतः । किंचिदाप्येतासवे स्वाहेति
 जुहुयान्सुर्हि स तर्हि भ० ॥ २८ ॥ अथ यदि हूयमानः । किंचिदाप्येत रुद्राय
 स्वाहेति जुहुयादुरुद्रो हि स तर्हि भ० ॥ २९ ॥ अथ यद्यभ्यावृत्तः । किंचिदाप्य-

येन दाताय स्वाहेति जुहुयाद्दातो भ तर्हि प्र० ॥ ३० ॥ अथ यदि प्रतिख्यातः ।
 किञ्चिदाप्येत नृचक्षसे स्वाहेति जुहुयानृचक्षा हि स तर्हि प्र० ॥ ३१ ॥ अथ
 यदि भक्षयमाणः । किञ्चिदाप्येत भक्षाय स्वाहेति जुहुयाद्भक्षो हि स तर्हि प्र०
 ॥ ३२ ॥ अथ यदि नाराशधेसेषु सधः । किञ्चिदाप्येत पितृभ्यो नाराशधे-
 सेभ्यः स्वाहेति जुहुयात्पितरो हि स तर्हि नाराशधेसा प्र० ॥ ३३ ॥ अथ यद्य-
 चमूयायोयतः । किञ्चिदाप्येत मिन्धवे स्वाहेति जुहुयात्मिन्धुर्हि स तर्हि प्र०
 ॥ ३४ ॥ अथ यद्यभ्यवाहियमाणः । किञ्चिदाप्येत समुद्राय स्वाहेति जुहुयात्स-
 मुद्रो हि स तर्हि प्र० ॥ ३५ ॥ शतम् ६३०० ॥ अथ यदि प्रज्जुतः । किञ्चिदा-
 प्येत सलिलाय स्वाहेति जुहुयात्सलिलो हि स तर्हि प्रवत्स्य वाष्मान्धृत्तः
 ज्वेन यज्ञो नमति ॥ ३६ ॥ ता वाऽप्लाः । चतुस्त्रिंशत्तमाज्याहुतीर्नुहोति त्र-
 यविंशत्यष्टौ देवाः प्रजापतिश्चतुस्त्रिंश एतद् मुर्वैर्वैर्वैर्वै भिषज्याति मुर्वैर्वैर्वैर्वै
 प्रति संवधाति ॥ ३७ ॥ ता ब्रह्मैव जुहुयात् । नात्रसा ब्रह्मा वै यज्ञस्य दक्षिणान् भा-
 स्ते ब्रह्मा यज्ञं वक्षिणतो गोपायाति यदि तु ब्रह्मा न विद्यादपि य एव कृञ्च वि-
 द्यात्स जुहुयाद्ब्रह्माणां स्वाग्रन्थ ब्रह्मणानिसृष्टासां वाऽप्लासां व्याहृतीनां ब-
 न्धुता वसिष्ठोद विराभं विद्यां चकार तां हेन्द्रोऽभिदध्यौ ॥ ३८ ॥ स होवाच ।
 श्रुये विराजं ३ वै वेत्स तां मे गृहीति स होवाच किं मुम ततः स्यादिति सर्व-
 स्य च ते यज्ञस्य प्रायश्चित्तिं ब्रूयाथ रूपं च त्वा दर्शयेयेति स होवाच यन्मु मे
 सर्वस्य यज्ञस्य प्रायश्चित्तिं ब्रूयाः किमु स स्वार्थं त्वथ रूपं दर्शयेथा इति जीव-
 स्वर्गं पुषास्माकलोकात्प्रेयादिति ॥ ३९ ॥ तुतो हैतामृषिरेन्द्राय विराजमुवाच ।
 इयं वै विराडिति तस्माद्योऽर्घ्यं भूयिष्ठे लभते मे एव भेष्टो भवति ॥ ४० ॥ अथ
 हैतामिन्द्र श्रुत्वा । प्रायश्चित्तिमुवाचग्निहोत्राग्रऽग्रा महत उवाचात्ता इ स्मैताः
 पुरा व्याहृतीर्वसिष्ठा एव विदुस्तस्मादस्म पुरा वासिष्ठ एव ब्रह्मा भवति यत्तत्स्वे-
 ना श्रुत्येतर्हि य एव कृञ्चाधीते ततोऽप्येतर्हि य एव कृञ्च ब्रह्मा भवति स ह वै
 ब्रह्मा भवितुमर्हति स ॥ ब्रह्मभित्यामन्वितः प्रातिशृणुयाद्य एवेष्टा व्याहृतीर्विद-
 ॥ ४१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [६. १.] पष्ठोऽध्यायः ॥ [८०] ॥

विश्वरूपं वै त्वाष्टमिन्दोऽहम् । तं त्वष्टा हत्पूत्रोऽभ्यचरत्सोऽभिवरणीयमपे-
 मोममाहरत्तापेन्द्रो यज्ञवेशमं कृत्वा मामहा सोममपिवत्स विष्णुर्ब्रह्मा चर्द्ध-

तस्येन्द्रियं वीर्यमद्वा दद्वा दक्षवत् ॥ १ ॥ तस्यासिभ्यामेव तेजो भवत्व । सोऽसुः पशुरभ-
 वद्भूमोऽथ यत्पक्ष्मभ्यस्ते गोधूमा यदश्वभ्यस्तेऽक्षवत् ॥ २ ॥ नासिकाभ्यामेवा-
 स्य वीर्यमक्षवत् । सोऽविः पशुरभवन्मेपोऽथ यद्धलेष्मणस्ता उपशका यस्तनीहा
 वद्धरं ॥ ३ ॥ मुखादेवास्य वलमस्रवत् । स गौः पशुरभवदपभोऽथ ये फेनास्ते
 युवा यस्ते हस्तकर्कन्धु ॥ ४ ॥ ओत्रादेवास्य यशोऽस्रवत् । तदेकशफमभवदृशोऽ-
 भवतरो गर्दभः ॥ ५ ॥ स्तनाभ्यामेवास्य शक्रमस्रवत् । तत्पयोऽभवत्पशूनां ययोतिष्ठरम
 एवास्य हृदपास्त्रिपिरस्रवत् रयेनोऽपाष्ठिहाभवदुपसांश्च राजा ॥ ६ ॥ नाभ्या एवास्य
 शूपोऽस्रवत् । तस्मीसमभवद्यायो न हिरण्यथ रेतस एवास्य छत्रमस्रवत्तुवर्णथ
 हिरण्यमभवच्छिश्नादेवास्य रुसोऽस्रवत्सा परिसुदभवद्विस्फगीभ्यामेवास्य भ्रामोऽ-
 स्रवत्सा मुराभवद्वत्स रसः ॥ ७ ॥ मूत्रादेवास्यौमोऽस्रवत् । स वृकोऽभवदारण्याणां
 पशूनां जूतिरूवभ्यादेवास्य मन्पुरस्रवत्स व्याघ्रोऽभवदारण्याणां पशूनांश्च राजा
 लोहितादेवास्य सहोऽस्रवत्स सिधेहोऽभवदारण्याणां पशूनामीशः ॥ ८ ॥ लोमभ्य
 एवास्य चित्तमस्रवत् । ते रथामाका अभवंस्त्वच एवास्य पाषाणितिरस्रवत्सोऽश्वत्यो
 वनस्पतिरभवन्माध्वमेभ्य एवास्योर्गस्रवत्स उदुम्वरोऽभवत्स्थिभ्य एवास्य स्तु-
 धास्रवत्स न्यग्रोधोऽभवन्मज्जभ्य एवास्य भक्षः सोमपीथोऽस्रवत्स ब्रीहयोऽभवत्ते-
 वस्येन्द्रियाणि वीर्याणि व्युदक्कामन् ॥ ९ ॥ अथ ह वै तर्हि । तमुचिनैवासुरेण
 सः चचार स ऐतत् तमुचिरपुनर्वाऽभयमवृद्धन्तास्येन्द्रियं वीर्यं सोमपीथम-
 ब्राह्मणं हराणीनि तस्यैतयैव मुरयेन्द्रियं वीर्यं सोमपीथमब्राह्मणमहरत्स ह न्यर्णः
 शिश्ये तं देवा उपसंनमिरे श्रेष्ठो वै नोऽयमभूत्तमिदं पाप्माविदन्तेमे भिषज्या-
 मेति ॥ १० ॥ तेऽश्विनावभूवन् । युवं वै ब्रह्मणौ भिषजौ स्या युवमिदं भिष-
 ज्यमिति तावमूतामस्तु नौ भाग इति तेऽभूवन्त्य एषोऽश्वः स वां भाग इति त-
 येति तस्मादारिवनो धूम्रो भवति ॥ ११ ॥ ते सरस्वतीमभूवन् । त्वं वै भैषज्यम-
 सि त्वमिदं भिषज्येति सावर्वादस्तु मे भाग इति तेऽभूवन्त्य एषोऽविः स ते भाग
 इति तपोति तस्मादसारस्वता मेपो भवति ॥ १२ ॥ अथाब्रुवन् । एतावद्वाऽअस्मि-
 अताहं यावदयमपभोऽस्यैवायमस्त्विति तथेति तस्मादेन्द्र अयमो भवति ॥ १३ ॥
 तावद्विनौ च सरस्वती च । इन्द्रियं वीर्यं नमुचंरादृत्य तदस्मिन्पुनरदधुस्तं पाप्मनोऽत्रा-
 यन्त सुत्रातं धर्तनं पाप्मनोऽत्रास्महीति तद्वाव सौत्रामण्यमवधत्सौत्रामण्ये सौत्रामणी-
 त्वं त्रायते मृत्योरात्मानमप पाप्मानं इति य एवमेतत्सौत्रामण्ये सौत्रामण्यत्वं

वेद वृषादि धृष्टदक्षिणा भवन्ति वृषादिधृष्टदक्षि तै देवता अभिषज्यस्तस्मादाहुर्मै-
पजं दक्षिणा इति ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [७, १.] ॥ ॥

अथ वाऽएतस्मात् । तेज इन्द्रियं वीर्यं कामवि यथं सोमोऽतिप्रवतऽऊर्ध्वं
चावाज्चं वा ॥ १ ॥ तदाहुः । अथ वाऽएतद्ब्राह्मणस्य यत्सोमो न वै सोमेन
ब्राह्मणः सोमवापी स यो वाऽअनं भूत्यै सन्मूर्ति न प्राप्नोति यो बालं पशुभ्यः
सन्वशूचं विन्दते स सोमवापी पशवो हि सोम इति ॥ २ ॥ स एतमाश्विनं धू-
मालभेत । सारस्वतं येषपैन्द्रयपभयस्विना वै वेदानां भिषजौ ताभ्यामेवैनं भि-
षज्याति सरस्वती भेषजं त्र्येषास्मै भेषजं करोतीन्द्र इन्द्रियं वीर्यं तेनेवास्मिन्दिन्द्रियं वी-
र्यं दधाति ॥ ३ ॥ चुलुर्वाऽअश्विनौ तेजः । मुदाश्विनो भवति चक्षरेवास्मिस्तत्तेजो द-
धात्यथो अत्र २ समानं हि चुलुश्च अत्र च ॥ ४ ॥ पाणः सरस्वती वीर्यम् । यस्तारस्व-
तो भवति प्राणं वास्मिस्तत्तुर्वा दधात्यथोऽअपानं समानं हि प्राणश्चापानम् ॥ ५ ॥
वागिन्द्रो बलम् । यदैन्द्रो भवति वाचमेवास्मिस्तत्तल दधात्यथो मूतः समानं हि
वाक्च मूतरच ॥ ६ ॥ आश्विनो रजः । सारस्वती रवीरैन्द्रीर्वा इत्याहुर्देते पशव
आत्तभ्यन्तऽएताभिरेव देवताभिरेतान्पशून्वरुन्दे ॥ ७ ॥ बृहवानुशिशुर्भवेति । यश
एवैकशफमवरुन्देऽआरण्यानां पशूनां लोमानि भवन्त्यारण्यानां पशूनामवरुन्दे
हृकलोमानि भवन्त्योम एव जूतिमारण्यानां पशूनामवरुन्दे क्पाग्रलोमानि भवन्ति
मन्युमेव राज्यमारण्यानां पशूनामवरुन्दे सिधेह लोमानि भवन्ति मह
एवप्रामारण्यानां पशूनामवरुन्दे ॥ ८ ॥ ग्रीहपश्च श्यानुकारच भवन्ति ।
गोधूमाश्च कुबलानि चापशुकाश्च बदराणि च सुवाश्च कर्तृभूनि शृष्पाणि च
तोक्मानि चोभयमेव ग्राम्यं चाबमारण्यं चावरुन्देऽथोऽवभेयेनैवाग्नेन यथारूपमि-
न्द्रियं वीर्यमारुन्धते ॥ ९ ॥ सीसेन शृष्पाणि क्रीणाति । ऊर्णाभिस्तोक्मानि सूत्रै-
र्ब्रह्मोत्तमयोर्वाऽएतद्रूपमपश्यच्च द्विरपश्यच्च यत्सीसमपश्यथ सीत्रामणीष्टिश्च
पशुवन्पश्वोभयस्यावरुन्दे ॥ १० ॥ ऊर्णासूत्रेण क्रीणानि । तद्वाऽएतत्क्रोणां क-
र्म यदूर्णासूत्रं कर्म वाऽइन्द्रियं वीर्यं तदेतदुरस्यथ स्त्रीषु वयदेवेन्द्रियं वीर्यमृतस्य
थ स्त्रीषु तदेवावरुन्दे ॥ ११ ॥ तदेतदन्गेऽध्वर्यवः । सीसेन क्रीराच्छृष्पाणि
क्रीणान्त तत्तद्विधि न वाऽएष स्त्री न पुमान्यतःक्रीवो नेष्टिन् पशुवन्धः सौत्राम-
णीति वदन्तस्तद्वतया न कुर्यादुभयं वै सौत्रामणीष्टिश्च पशुवन्धश्च व्युद्धम् वाऽएत
न्मनुष्येषु यत्तद्विधो यज्ञमुखऽएव ते यज्ञस्य व्युद्धिं दयति ये तुया कुर्वन्ति सोमवि-
कथिण एव क्रीणीयात्सोमो वै सौत्रामणी यज्ञमुखऽएव तत्सोमेरूपं करोति यज्ञस्य

समृद्धयै ॥ १२ ॥ शतारुणा रुम्भीभवति । बहुधेव हि स व्यस्रवदधो श-
 तोन्मानो वै यज्ञो यज्ञमेवावहन्ते सन्तं भवति सदेवावहन्ते चप्यं भवत्यग्राधस्यै-
 वावरुद्धयै पार्विधं भवति पुनन्ति बोनं बालो भवति पाप्मनो व्यावृष्यै सुवृण्यै
 हिरण्यं भवति रूपस्यैवावरुद्धयै शतमानं भवति शतायुर्वै पुरुषः शतेन्द्रिय आयु-
 रेवेन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते ॥ १३ ॥ आदित्यं प्राप्नोति । अपचितिषेवावरुद्ध-
 आदुम्यरं भवत्पूजमेवावरुद्धे नैवप्रोधं भवति स्वधामेवावरुद्धे स्थान्यो भवन्ति
 पृथिव्याऽप्यग्राधमवरुद्धे ॥ १४ ॥ पालाशान्नुपगृह्णाति भवन्ति । प्रस्रवै पा-
 लाशो ब्रह्मणैव स्वर्गं लोकं जयत्यपाहिहस्य पुत्रे भवन्तिपिमेतु राज्यं वयसामवरु-
 न्दे पृथिव्यैशदंतानि भवन्ति पृथिव्यैशदक्षरा वै वृक्षी वृक्षिताः पशुवो
 बहुत्वैवासौ पशून्वरुद्धे ॥ १५ ॥ तदाहुः । अन्यदेवत्याः पशुवो भवन्त्यन्य-
 देवत्याः पुरोडाशा विलोमेताक्रियते कथमेवत्सलोभ भवतीत्येन्द्रः
 पशूनामुत्तमो भवत्सैन्द्रः पुरोडाशानां मयम् इन्द्रियं वै वीर्यमिन्द्र इन्द्रियं वै वा-
 स्माऽऽन्द्रियं वीर्यं स्रदधानीन्द्रियेणेन्द्रियं वीर्यमवरुद्धे ॥ १६ ॥ सावित्रः
 पुरोडाशो भवति । सवितृमसूनायै वारुणो भवति वरुणो वाऽएतं गृह्णाति
 य पाप्मना गृहीतो भवति वरुणेनैवेनं वरुण्यात्सुचत्पुन्यो भवत्यन्तत्
 एवेनं वरुणपाशात्समुच्चति ॥ १७ ॥ एकादशकपाल पेन्द्रो भवति । एकादश-
 क्षरा वै त्रिष्टुबिन्द्रियमु वै वीर्यं त्रिष्टुबिन्द्रियस्यैव वीर्यस्यावरुद्धयै ॥ १८ ॥ द्वाद-
 शकपालः सावित्रो भवति । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरं वाऽअग्राधम-
 न्यायत्यै संवत्सरवेवास्माऽअग्राधमवरुद्धे ॥ १९ ॥ दशकपालो वारुणो भव-
 ति । दशक्षरा वै विराट्त्रयं विराट्वरुणोऽनपतिर्वरुणेनैवास्माऽअनमवरुद्धे मध्य-
 त एतैः पुरोडाशैः प्रचरति मध्यं वाऽएतेषां योनिः स्वादेवैनान्योनेः प्रजनयति
 ॥ २० ॥ बहुयानुशिगुर्दक्षिणा भवति । उग्रं वाऽएषा जनवत्पुत्रं चरश्चरं
 चोभयत्यै सौत्रामणाऽपृथ्व पशुवन्धरचोभयस्यैवावरुद्धयै ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम्
 ॥ १ ॥ [७. २.] ॥

इन्द्रस्येन्द्रियमन्नस्य रुसत्यै । सोमस्य भक्ष्यै सुरयामुरो नमुचिरहरत्सोऽश्वि-
 नौ च सरस्वतीं चोपाभावंच्छेपानोऽस्मि नमुचये न त्वा विवा न नृकत्यै हनानि
 न दण्डेन धन्वना न पूयेन न गाष्टिना न शुष्केण नार्देणाथ मद्धमहापीदिदं म-

आभिधीर्येति ॥ १ ॥ तेऽमुवन्न । अस्तु नोऽवाप्यथाहरमेति सप्त न एतदग्राहर-
 तेत्यवधीदिति ॥ २ ॥ तावद्विनौ च सरस्वती च । अर्षा केन वृषमसिञ्चन्नु-
 प्को नार्द्र इति तेनेन्द्रो नमुचेरामुवस्य व्युष्टावाधे रात्रावनुदितऽआदित्ये न दिवा
 न नृक्तामिति शिर उदवासयत् ॥ ३ ॥ तस्मादेतदपिणाभ्युत्कम् । अर्षा केनेन
 नमुचे शिर इन्द्रोदवर्तयः विद्या यद्वज्रस्य स्पृष्ट इति पाप्मा वै नमुचिः पाप्मानं
 वाव तद्विषुन्तं छातृव्यधे इत्येन्द्रियं धीर्यमस्यावृत्तं स यो छातृव्यवान्त्स्यात्स सौ-
 प्रामण्या यजेत पाप्मानमेव तद्विषुन्तं छातृव्यधे इत्येन्द्रियं धीर्यमस्य वृद्धं तस्य
 शीर्षश्चिह्नं लोहेतामिश्रः सोमोऽतिवृत्तस्मादवीभत्सन्तं तद्वृत्तवृत्तसोर्विधानमपश्य-
 न्सोमो राजामृतधे सुतइति तेनेनधे स्यदपिस्वात्तृषदपव ॥ ४ ॥ स्वाह्नी स्वा
 स्वादुनेति सुगाधे संदधाति । स्वदुष्येवैनां तीव्रां तीव्रेणेतंन्द्रियमेवास्मिन्दधात्य-
 पृताममृतेनेत्यापुस्वास्मिन्दधाति प्रधुमतीं प्रधुमतेति रुसमेवास्यां दधाति सृजामि
 सञ्च सोमेनेति सोमरूपमेवैनां करोति ॥ ५ ॥ सोमोऽस्यश्चिन्म्या पच्यस्व । सर-
 स्वम्यै पच्यस्वेन्द्राय सृजाम्ये पच्यस्वेत्येवा वाऽपतुं देवता अग्रे यद्वधे समभरंता-
 भिदेवैतच्छं सम्भरत्यधोऽपता यवैतरेवता भागधेयेन समर्धयत्यासुनोति । सुत्यापै
 तिस्रो रात्रीर्वसति तिस्रो हि रात्रीः सोमः क्रीतो वसति सोमरूपमेवैनां करोति
 ॥ ६ ॥ जे वेदी भवतः । ह्री वाव लोकावित्याहर्देवलोकरचैव पितृलोकश्चेत्युत्त-
 रान्या भवति दक्षिणान्योत्तरो वैदेवलोको वक्षिणः पितृलोक उत्तरयैव देवलो-
 क्मयत्तन्दे दक्षिणया पितृलोके ॥ ७ ॥ पृथग् सृरा च भवतः । सोमो वै पयो-
 ऽजधे सृरा पृथगैव सोमपीयूषमरुन्दे मुरयान्नायं चतुर् वै पयो विद् सृरा सृरां
 पृन्वा पृयः पुनाति विश एव तत्त्वत्तं जनयति विशो हि चतुर् जायते ॥ ८ ॥ वायोः
 पूतः पवित्रेण । मर्यद्वसोमो अतिवृत्त इति सोमातिपूतस्य पुनाति यथारूपमेवैनां
 पुनातीन्द्रस्य पुण्यः सस्तेति यदेवास्य तेनेन्द्रियं धीर्यमतिक्रान्तं भवति तदस्मिन्पुन-
 र्दधाति ॥ ९ ॥ वायोः पूतः पवित्रेण । प्राद्वसोमो अतिवृत्त इति सोमवामिनः
 पुनाति यथारूपमेवैनां पुनातीन्द्रस्य पुण्यः सस्तेति यदेवास्य तेने ॥ १० ॥
 पुनाति चे परिकृतामिति । समृद्धिकाशस्य पुनाति समृद्धयै सोमधे सूर्यस्य दुहि-
 तेति श्रद्धा वै सूर्यस्य दुहिता श्रद्धयैव सोमो भवति श्रद्धयैवैतच्छं सोमं करोति
 उरेण शरवता उनेति बालेन घोषा पूयते ॥ ११ ॥ प्रष्टु चतुर् पवत इति पृयः
 पुनाति । प्रष्टु एव तत्त्वत्तं जनयति प्रष्टुणो हि चतुर् जायते तेन इन्द्रियमिति

तेन एवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधाति सुरया सोम इति सुरया हि सोमः सुत आ-
सुत इत्यासुनाञ्च सूक्ते मदायेति मदाय वाच सोमो मदाय सुरोभावेव सोममयं
च सरामदं चावहन्दे शुक्लेण देव देवताः पिपृर्ष्यति शुक्लेण देव देवताः प्रीष्टी-
ह्रात्येवैतदाह एसेनाञ्च यजमानाय धेहीति एसेनाञ्च यजमाने दधाति पूर्वं पयो-
ग्रहा गृह्यन्तेऽपरे सुराग्रहा विशं तत्त्ववस्थानुवर्त्तमानं करोति ॥ १२ ॥ कुविदङ्ग
यवमन्तो एवं चिदिति । पयोग्रहान्गृह्णाति सोमायज्ञानो वै यवाः सोमः पयः
सोमेनैवैतं सोमं करोत्येकया गृह्णात्येकयैव यजमाने धियं दधाति श्रीर्हि पयः
॥ १३ ॥ नाना हि वा देवहितं सदस्कृतमिति । सुराग्रहान्गृह्णाति नाना हि
सोमश्च सुरा च देवहितमिति देवहिते केते नामा सदस्कृतमिति द्वे हि वेदा भव-
तो मा सधृमक्षार्था परमे व्योमिति पाप्मनैवेनं व्यावर्तयति सुरा त्वमितिः
शुष्मिणीति सुरामेवं सुरां करोति सोम एव इति सोममेव सोमं करोति मा मा
हिंसीः स्वां योनिमाविशन्तीति यथायोन्येवैनां व्यावर्तयत्पात्मनोऽद्विधं साया
ऽएकया गृह्णात्येकयैव यजमाने एशो दधाति एशो हि सुरा ॥ १४ ॥ क्षत्रं वै
पयोग्रहाः । विद सुराग्रहा यद्व्यतिपक्तान्गृहीयाद्विशं क्षत्राद्व्यतिपक्तान्गृह्णाति
विशः पापवस्त्वसं कुर्याद्यज्ञस्य व्यृद्धिं व्यतिपक्तान्गृह्णाति विशमेव क्षत्रेण संदधाति
क्षत्रं विशा पापवस्त्वस्य व्यृद्धये यज्ञस्य समृद्धये ॥ १५ ॥ माणा वै पयोग्रहाः ।
शरीरं सुराग्रहा यद्व्यतिपक्तान्गृहीयाच्छरीरं माण्येभ्यो व्यवच्छिन्त्यामाण-
च्छरीरात्प्रमापुको यजमानः स्याद्यतिपक्तान्गृह्णाति शरीरमेव माण्येः संदधाति
माणाच्छरीरेणापोऽभ्यायुरेवास्मिन्दधाति तस्मात्सोत्रामण्येजानः सर्वमापुरेत्यपो
य एवैतदेव ॥ १६ ॥ सोमो वै पयोग्रहाः । अक्षं सुराग्रहा पशुपोग्रहाश्च
सुराग्रहाश्च गृह्यन्ते सोमणीधं चैवास्त्रायं चावहन्दे ॥ १७ ॥ पशवो वै
पयोग्रहाः । अक्षं सुराग्रहाः यत्पयोग्रहाश्च सुराग्रहाश्च गृह्यन्ते पशू-
श्चैवास्त्रायं चावहन्दे ॥ १८ ॥ ग्राम्या वै पशवः पयोग्रहाः । आरण्यः सुराग्रहाः
यत्पयोग्रहाश्च सुराग्रहाश्च गृह्यन्ते ग्राम्यारण्ये च पशूनारण्यारण्ये च ग्राम्येण
चान्नेनारण्येन च पयोग्रहाञ्छीयाति तस्माद्ग्राम्याणां पशूनां ग्राम्यं चैवान्नाद्य-
मारण्यं चावहन् ॥ १९ ॥ तदाहुः । एतस्मै वाऽएतदपलायै देवतायै रूपं य-
देते घोरा आरण्यः पशवो यदेतेषां पशूनां लोमभिः पयोग्रहाञ्छीयाद्ग्राम्या-
स्ये पशून्भिदध्यादुपशुर्यजमानः स्याद्यन्तु श्रीणीपादुनचरुद्धा अस्य पशवः स्य

रुद्रो हि पशूनामीष्टइति सुराग्रहान्नैवेतेषां पशूनां लोमयिः श्रीणाति सुशायामेन
 तद्वैदं दधाति तस्मात्सुरां पीत्वा रौद्रमना अथोऽश्मारण्येणैव पशुषु रुद्रस्य हेति
 दधाति ग्राम्पायां पशूनामहिंसायाऽश्वरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति न रुद्रस्या-
 स्वे पशूनपिदधाति ॥ २० ॥ या व्याघ्रं विपूचिका । उभौ वृकं च रुद्रति रयेनं
 पठतिष्ठेत् सिद्धेह्ये सेमं पात्रेह्येहसः ॥ यदापिपेय मातरं पुत्रः प्रमुदितो
 घृणन् एतत्तदग्नेऽअनुष्ठो भवाम्यहौ पितरौ मयेति ॥ २१ ॥ अश्ववर्ष्य प्रतिम-
 स्थाता च । जघनेन वेदिं प्राञ्चमाह्वं वृजमानं इयेनपस्त्राभ्यामूर्ध्वं चावाज्ज्वं च
 पादयनः प्राणोदानयोस्तद्वृषं प्राणोदानावेवावरुन्दऽऊर्जश्च ह्यमवाह च प्राण
 आत्मानमनुसूचरति सम्पृच स्थ संमा मष्टेण पृच्छेति पयोग्रहान्नसंमृशति श्रियैर्वैनं
 पशुता समर्पयति विपूच स्थ वि पा पाप्मना पृच्छेति सुराग्रहान्पाप्मनैर्वैनं व्याव-
 र्त्तयति ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [७० १] ॥ सप्तमोऽध्यायः [८० १] ॥

इन्द्रस्य वै वृष । इन्द्रियाणि वीर्याणि बृद्धकामंस्तानि देवा एतेनैव यज्ञेन
 पुनः समवधुर्यत्पयोग्रहाश्च सुराग्रहाश्च गृह्यन्तऽइन्द्रियाण्येवास्मिस्तवीर्याणि पुनः
 संदधत्पुत्तरेजतौ पयोग्रहान्नुहति शुक्लेणैवं तत्सोमपीधेन समर्पयति ॥ १ ॥ स
 जुहोति सुरावन्तं बर्हिषदं सुवीरमिति सुरावान्नाऽप्य बर्हिषयहो यत्सौत्रामणी
 बर्हिषैर्वैनं यज्ञेन समर्पयति गृह्यं हिन्मन्ति महिषा नमोभिरित्यूत्तिजो वै महिषा
 यज्ञो नम अत्विग्भिरेव यज्ञं समर्पयति यज्ञेन यजमानं दधानाः सोममिति सो-
 मपीष्टमेवास्मिदधति द्विवि देवतास्त्विति द्विप्येर्वैनं देवतासु दधति मदेयेन्द्रमिति य-
 दाय बाव सोमो मुदाय सुरोभावेव सोमपटं च सुरावन्दे नावरुन्दे यजमानाः स्व-
 र्का इत्यर्का वै देवानामन्नमन्नं यज्ञी यज्ञेनैवंमह्यघेन समर्पयति हुत्वा भक्षयन्ति
 समृद्धमेवास्य तदर्थयन्ति ॥ २ ॥ स भक्षयन्ति । यमस्तिना नमुचेरासुरादधीत्य-
 श्विनौ क्षेप्तं नमुचेरध्याहरतां सुरस्वत्यमुनोदिन्द्रियाणेति सुरस्वती क्षेप्तमुनोदि-
 न्द्रियाण्येवं तथैव शुक्रं प्रपुषन्तिस्मिदुमिति शुक्रो वाऽप्यप्रपुमानिन्दुर्यत्सोमः सोमं
 गृजानमिह भक्षयामीति सोम एवास्य राजा भक्षितो भवति दक्षिणेऽनौ सुरा-
 ग्रहान्नुहति पाप्मनैर्वैनं वद्व्यावर्तयन्ति ॥ ३ ॥ स जुहोति । युस्ते रसः
 सम्पृत् ओषधीमित्यर्था च शुऽप्य ओषधोनां च रसो यत्सुराणां चैन्मेतदोष-
 धीनां च रसेन समर्पयति सोमस्य शुष्मः सुरया मृतस्येति य एव सोमे शुष्मो

यः सुरायां तमेवावरुन्दे तेन जित्वा यजमानं मदेनेति तेन मीणीहि यजमानं मदे-
 नेति तेन मीणीहि यजमानं मदेनेत्येव तदाह सरस्वतीमरिखनाविन्द्रमग्निमिति दे-
 वताभिरेव यज्ञं समर्पयति देवताभिर्धेनवेन यजमानं दत्त्वा भक्षयन्ति व्यृद्धमे-
 वास्य तत्समर्पयति ॥ ४ ॥ स भक्षयति । यद्वरिस्रथं रश्मिनः सुतस्येति सुवा-
 सुतयोरेव दसमवरुन्दे यविन्द्रोऽग्नपिवच्छचीभिरित्तिन्द्रो ह्येतदपि वच्छचीभिरहं
 तदस्य मनसा शिवेनेत्यशिवं इव वाऽप्य भक्षो यत्सुरा ब्राह्मणस्य शिवमेवेनमेत-
 स्कृत्वात्मन्धत्ते सोमं गुजानमिह भक्षयामीति सोम एवास्य दामा भक्षितो भवति
 ॥५॥ तद्वै तद्वन्वेऽध्वर्यवः । राजन्वं वा वैरवं वा परिकीर्णन्ति स एतद्भक्षयिष्यतीति
 तव तथा न कुर्याद्यो ह वाऽएतद्भक्षयति तस्य हैवं पितृन्पितामहानेष सोमपीथोऽ-
 न्वेति इति एतस्यैवान्तेस्त्रीन्पितृणां भिर्बर्षं बहिष्यारेषि तदेतां भिर्बर्षादिति भिर्बुहुयात् ॥६॥
 पितृभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नम इति । पितृनेव पितृलोके स्वधायां दधाति पिता-
 महेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नम इति पितामहानेव पितामहलोके स्वधायां दधाति
 प्रपितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नम इति प्रपितामहानेव प्रपितामहलोके स्वधायां
 दधाति ॥७॥ अपु आनीय निनयति । अक्षन्पितर इत्यच्चाद्यमेवैषु दधात्यमीमदन्त
 पितर इति मद्यस्यैवैनाजतीतृपन्त पितर इति तर्षस्यैवैनान्यितरः शुन्धध्वमित्य-
 नुपूर्वमेवैनान्तस्त्वान्पावयति पवित्रं वै सौत्रामणी ॥८॥ त्रिभिः पावित्रैः पावयन्ति ।
 अपो वाऽदमे लोका एभिरेवैनं लोकैः पुनन्ति ॥ ९ ॥ पावयानीभिः पावयन्ति ।
 पावित्रं वै पावमान्यः पवित्रेणैवैनं पुनन्ति ॥ १० ॥ तिसृमिस्तिष्ठभिः पावयन्ति ।
 त्रयो वै प्राणाः प्राण उदानो व्यानस्तैरेवैनं पुनन्ति ॥ ११ ॥ नवभिः पावय-
 न्ति । नव वै प्राणाः प्राणैरेवैनं पुनन्ति प्राणेषु पुनः पूतं प्रतिष्ठापयन्ति ॥ १२॥
 पवित्रेण पावयन्ति । अजाविकस्य वाऽएतद्रूपं यत्पवित्रमजाविकेनैवैनं पुनन्ति ॥१३॥
 ब्रालेन पावयन्ति । गोऽक्षस्य वाऽएतद्रूपं यद्ब्रालो गोऽश्वेनैवैनं पुनन्ति ॥१४॥
 हिरण्येन पावयन्ति । देवानां वाऽएतद्रूपं यद्धिरण्यं देवानामेवैनं रूपेण पुनन्ति
 ॥१५॥ सुरया पावयन्ति । सुरा द्वि पूता पूतयेवैनं पुनन्ति तद्यथा सुरा पूयमाना
 ब्रह्मसेन विविच्यतः स्रवमवैतद्यजमानः सर्वस्मात्पाप्मानो निमुच्यते ए एव विद्वान्तसौ
 आमया यजते यो वैतदेवं वेद ॥१६॥ तदाहुः । याजयितव्यं सौत्रामण्या १ न
 याजयितव्या १ मित्यनन्तरं यं ह्येवास्मात्सर्वपाप्मानमपघ्नन्तीति तद् इ स्माह रेवो-
 च्चरा स्थपतिः पाट्यंरचाक्रोऽपि प्रदानं प्रदाय याजयितव्यमेवात्मा वै यज्ञस्य यज-

मानोऽङ्गान्पुत्रिभो यत्र वाऽङ्गास्या पूतः पूतानि तत्राङ्गान्पुत्रिभ्यऽप्यु पुनतऽउभये
 पाप्मानप्रपन्नते तस्मादपि प्रदानं प्रदाय याजयितुम्यमेवेति ॥१७॥ पितृलोकं वाऽ-
 पतेऽन्वययन्ति । ये दक्षिणेऽग्नौ चरन्त्याज्याहुतिं जुहोति यज्ञो वाऽङ्गाज्यं यज्ञादेव
 यज्ञे प्रतिविष्टन्ति ॥१८॥ स जुहोति । ये समानाः समनसः पितरो यमराज्ये तेषां
 लोकः स्वर्गा नमो यज्ञो देवेषु कल्पतामिति पितृनेत्र वमे परिददात्युपोपितृलोक-
 मेव जयति सर्वे यज्ञोपवीतानि कृत्वापरमिन्मुपसमापन्त्ययं वै लोक इत्यरोऽग्नि-
 राग्निमेव लोके प्रतिविष्टन्त्याज्याहुतिं जुहोति यज्ञो वाऽङ्गाज्यं यज्ञादेव यज्ञे म-
 वितिष्टन्ति ॥ १६ ॥ स जुहोति । ये समानाः समनसो जीषा जीवेषु यामकाः
 तेषां श्रीमपि कल्पतामिति लोके शतं समा इति स्वानामेव श्रियमवकम्बेऽयो
 ज्योर्जीवानुमुं वैपु दधाति पयः समन्वारब्धेषु जुहोति माखो वाऽङ्गान्ने पयः प्राण-
 ष्वान्नायेऽन्ततः प्रतिविष्टन्ति ॥ १० ॥ स जुहोति । हे सतीऽन्नमृणं पितृस्या-
 महमिति हे वात्र सुतीऽन्त्याहुदैवानां चैव पितृणां चेति ताभ्यामिदं विश्वमेभस्मेतीति
 ताभ्यांहीदध सर्वमेभस्मेति यदन्तरा पितरं यातरं चेत्पसौ वै पितेवं माताभ्यामेव
 पितृन्देवलोकमपिनयत्येकाकी हुतोऽष्टहं भक्षयत्येकधैव श्रियमात्सन्धते श्रीर्हि पयः
 ॥ २१ ॥ स भक्षयति । इह हि विः मज्जनं मेऽस्तिवति मज्जनं हि यदि
 पुषो यदि सोमो वृक्षवीरमिति प्राणा वै वृक्ष वीराः प्राणान्नेवात्सन्धते सर्वगणामि-
 त्यङ्गानि वै सर्वे मया अङ्गान्नेवात्सन्धते स्वस्त्यऽङ्गात्मसतीत्यात्मानमेव सनोति
 ममासनीति मज्जामेव सनोति पशुसनीति पशूनेव सनोति लोकसनीति लोकाय वै यजते
 तमेव जयत्ययसतीति स्वर्गो वै लोकोऽमपद्यं स्वर्गऽएव लोकेऽन्ततः प्रतिवि-
 ष्टयतिः प्रजा बहुला मे करोत्यर्थं पुषोऽतोऽस्मामु धत्तेति तद्यऽएवेनमेतं याज-
 यन्ति तानेतदाहेतव्यमि सर्वं धत्तेति हिरण्येन मानयन्तेऽर्पते वै हिरण्यममृतऽ
 एवान्ततः प्रतिविष्टन्ति ॥ २२ ॥ याजयाम् ॥ ५ ॥ [८. १] ॥ कृतीयः
 मपाठकः ॥ काण्डिका संख्या १२० ॥ ॥

यज्ञापतिर्गङ्गापृष्ठतः । तस्मादहस्तेनायजत तेनेह रिरिचान्-इवामन्यत स एतं
 पद्मभक्तुमपयत्सौत्रायणां तेनायजत ततो वै स पुनराप्यायत रिच्यतऽहं वाऽएष
 यः सोमेन यजते वीव हस्य विचं देशे हरन्ति ॥ १ ॥ सोमेनेष्टा सौत्रायण्या य-
 जेत । यथा धेनुर्गुग्वा पुनराप्यायेतैवैवैव पुनराप्यापतऽङ्गा मज्जया पशुभिः

प्यायते मृत्यस्मिँल्लोके तिष्ठत्याधि स्वर्गं लोके जयति य एवं धिद्वान्त्सौत्रामण्या
यजते यो वैतदेवं वेद ॥२॥ तद्वैतत्पमच्छ । सुण्या साज्मयः मतीदर्शमैभावतं यन्तु
दीक्षयेव दीक्षते न सोमाधश्च इव न्युप्यन्तेऽथ कथ्ये सौत्रामणी सोमयज्ञो भ-
वतीति ॥ ३ ॥ स होवाच । शिरा वाऽपतद्यज्ञस्य यद्वतंमात्मा दक्षितत्वनु वै
व्रतस्य रूपं यत्सत्पमेतदीक्षायै यच्छब्दा मनो यजमानस्य रूपं धारयन्नस्येति ॥४॥
स यज्ञाच्चा व्रतमुपैति । आत्यन्त्येवैतद्यज्ञस्य शिरा प्रतिदधाति सत्यं श्रद्धार्था दधा-
यजमानं यज्ञे ॥५॥ तस्मादेतस्व यज्ञस्य । व्रतमेव दीक्षा वृषो वै व्रतं घोषा दीक्षा
वृषा सत्यं घोषा धृष्टा वृषा मनो घोषा वाक्वृषा प्रत्यै यजमानस्तस्माद्यज्ञैव प्रति-
स्तत्र जायामो यज्ञमुत्तुऽएव तन्मिथुनानि करोति प्रजास्यै ॥६॥ एते खलु वाऽपत-
स्य यज्ञस्य । सोमाधश्च इत्याहुर्ब्रह्मप्याणितोवमानि लाना इति ॥७॥ मावांसव-
त्सपेत्तुमुत् । यच्छब्दाययं वै लोकः प्रातःसवनं धस आश्विन आश्विनेन पयसा
प्रथमाधे रात्रिं परिपिबति स्वेनैवैतत्तल्लोकेन स्वया देवतया स्वेन रूपेण प्रातः
सवनेन समर्धयति ॥८॥ माध्यन्दिनस्यैतत्सवनस्य रूपम् । यस्तोवमान्यन्तुरिचं वै मा-
ध्यन्दिनं सवनं तत्सारस्वतं सारस्वतेन पयसा द्वितीयाधे रात्रिं परिपिबति
स्वेनैवैतत्तल्लोकेन स्वया देवतया स्वेन रूपेण माध्यन्दिनेन सवनेन समर्धयति
॥९॥ तृतीयसवनस्यैतद्रूपम् । यज्ञाजा यौधे तृतीयसवनं सैम्बर्ध्वेण पयसा तृती-
याधे रात्रिं परिपिबति स्वेनैवैतत्तल्लोकेन स्वया देवतया स्वेन रूपेण तृतीयस-
वनेन समर्धयति ॥१०॥ एकस्यै दुग्धेना प्रथमाधे रात्रिं परिपिबति द्वयोर्दुग्धेन
द्वितीयां तिसृणां दुग्धेन तृतीयां यथाहमेवैनं यथा देवतया सवनेन समर्धयति
॥ ११ ॥ प्रीतिपिच्यता मुतमिति परिपिबति सुग्रायै सोमो य व्रतमधे रात्रि-
रित्युत्तमं वाऽपतद्विषत्सोम उत्तममेवैनं हविष् करोति दधन्वा यो नृपोऽअस्व-
न्तरेपश्चिच्च वेपोऽन्तरेण च सूर्यते सुषाव सोममग्निभिरेत्यग्निर्भर्त्तु सोमः सूर्यते-
ग्निभिरेवैनं सुनोति सोमसुत्प्रायै ॥१२॥ तदाहुः । उध्वोर्वाऽपतद्रूपं सुतस्य
चामुतस्य च यत्सौत्रामण्यानेष ओषधीनां रसो यत्पयस्तस्मृतस्य रूपमन्नस्यै
च रसो यत्परिस्तुतद्रामुतस्य रूपमुभाभ्यामेवैनं सवाभ्यामुनोत्पुभाभ्यां स-
वाभ्यामवबुद्धे ॥१३॥ तदाहुः । यद्वाचभिः सोमः सूर्यतेऽथ कथ्ये सौत्रामणी-
ति प्रैपात्रोभिरिति यूयाद्वाहता वै प्रैपा वाहता प्रावाखो प्रावभिर्नै सोमः सूर्य-
ते प्रावभिरेवैनं सुनोति सोमसुत्प्रायै ॥ १४ ॥ सर्वे पयस्वन्तो भवन्ति । पयसा

हि सृयते सर्वे सोमवन्तो भवन्ति सोमरूपतायै सर्वे परिसृग्मन्तो भवन्ति परिसृ-
 ता हि सृयते सर्वे घृतवन्तो भवन्त्येतद्वै प्रत्युत्तायस्वरूपं यद्वै प्रत्युत्तादेवैनं यस्मि-
 न् करोति सर्वे मधुवन्तो भवन्त्येतद्वै प्रत्युत्तात्सोमरूपं यन्मधु प्रत्युत्तादेवैनं सोम-
 रूपं करोति ॥ १५ ॥ शतम् ६१०० ॥ ॥ सर्वेऽग्निश्चिना भवन्ति । प्रैषज्याव सु-
 र्वे सारस्वता अग्नायस्वेवावरुद्वै सर्वेऽपेन्द्रा इन्द्रियस्तेन वीर्यस्यावरुद्वै ॥ १६ ॥
 यद्वै सर्वेऽग्निश्चिना भवन्ति । सर्वे सारस्वताः सर्वेऽपेन्द्रा एता वाऽप्यंत-
 देवता अप्रे यद्वै समभरेस्तामिरेवैनं समभरेत्युपोऽप्यता एवैतदेवता
 भाग्युपेन समर्पयति ॥ १७ ॥ संतता वाज्यापुरोऽनुयायया भवन्ति । समान-
 देवत्याः प्रजानां संस्थाऽश्च्यवच्छेदाय सर्वा अग्निश्चिना भवन्ति सर्वाः सार-
 स्वताः सर्वा अपेन्द्राः समानी वन्धुता ॥ १८ ॥ अनुपुम आम्पयो भवन्ति ।
 वाग्वाऽमनुपुमवाचो वै सोमः सृयते वाचैवैनं मुनोति सोममुत्पायै सर्वा आ-
 श्विन्योभवन्ति सर्वाः सारस्वत्यः सर्वा अपेन्द्राः समानी वन्धुता ॥ १९ ॥ जामता
 अनुप्रेषा भवन्ति । इयं वै जगत्यनया वै सोमः सृयतेनैवैनं मुनोति सोममु-
 त्पायै सर्वेऽग्निश्चिना भवन्ति सर्वे सारस्वताः सर्वेऽपेन्द्राः समानी वन्धुता ॥ २० ॥
 स वाऽप्य मत्सृत्तात्सोमयद् एव यत्सौत्रामणी । तं यद्येकाकी यजमानो भक्षये-
 द्विष्टैर्वै स्यात्पशुष्वथो वा सर्वेऽग्निश्चिना भक्षयन्ति सर्वे वाऽग्निश्चिनाः सोमं भ-
 क्षयन्ति सोमरूपतायै ॥ २१ ॥ अग्निवत्प्रध्वर्ष्यो भक्षयन्ति । अग्निवन्तौ वै देवानाम-
 ध्वर्ष्य स्वमेवैतद्भाग्येयं स्वऽभ्यायतने भक्षयन्ति ॥ २२ ॥ सारस्वतं होता ब्रह्मा
 वैश्वरुणः । वाग्वै यद्वै होता हृदयं ब्रह्मा मुनो वैश्वरुणः स्वमेवै ॥ २३ ॥
 ऐन्द्रं यजमानो भक्षयति । ऐन्द्रो वाऽप्य यद्वै यत्सौत्रामणीन्द्रापतन एव एतद्वि-
 यो यजते स्वमेवैतद्भाग्येयं स्वऽभ्यायतने भक्षयति ॥ २४ ॥ चक्षुर्वैऽग्निश्चिना
 मूढः । प्राणः सारस्वतो वाग्येन्द्र अग्निश्चिनात्सारस्वतेऽवनयति चक्षुर्देवास्य तत्प्राणैः
 संदधाति सारस्वतादेन्द्रे प्राणान्देवास्य तद्वाचा संदधात्यथो प्राणान्देवास्य तद्वाचि
 प्रतिष्ठापयति तस्मात्सर्वे प्राणा वाचि प्रतिष्ठिताः ॥ २५ ॥ त्रय अग्निवन्तं भक्षय-
 न्ति । अर्धर्षुः प्रतिप्रस्थाताग्नीध्रस्विहृष्टाऽहं चक्षुः शृङ्गं कृष्णं कनीनकं यथारू-
 पमेवास्मिन्चक्षुर्दधाति ॥ २६ ॥ त्रयः सारस्वतं होता ब्रह्मा वैश्वरुणस्त्रेधाविहितो
 वाऽभ्यं प्राणः प्राणं चदानो न्यान इति यथारूपमेवास्मिन्प्राणं दधाति ॥ २७ ॥
 एकाव्येन्द्रं यजमानो भक्षयति । एकया वाऽप्य प्राणानां धीर्यद्वागेकधैव

धावथ धियमात्मन्धचे तस्मात्सौत्रामयेजान् एकधा स्थानांश्च श्रेष्ठो भवत्य-
थो य एवमेतद्वेद ॥ २८ ॥ अतवो वाऽश्वत्विजः मासा भसाः पृहृत्विजो भक्ष-
यन्ति पद्माऽश्वत्तव अस्विभिरेवऽतूनवरुन्दे ॥ २९ ॥ द्वादश भक्षा भवन्ति । द्वादश
मासा भक्षैरेव मासानवरुन्दे पुनः पुनरभिनिवर्तमृत्विधो भक्षयन्ति तस्माद्वत्वरच
मासाश्चान्पोऽन्यभिनिवर्षन्ते ॥ ३० ॥ त्रयोदशं यजमानो भक्षयति । यो ह
द्वादश त्रयोदशो मास एव एव मत्पक्षास्तवत्सर एतमेवाप्त्यावरुन्दे स वाऽष्ट
संवत्सर एव यत्सौत्रामणी तेन सर्वं जयति सर्वमवरुन्दे ॥ ३१ ॥ त्रयः पञ्चो
भवन्ति । त्रयो वा इमे लोकः इमानेव तैर्लोकानवरुन्देऽष्टमेव लोकमाश्विनेना-
मृतरिचं सारस्वतेन द्विषमैन्द्रेण यथारूपमेव यथादेवतमिमांलोकान्जयति चाव
च रुन्दे ॥ ३२ ॥ त्रयः पुरोडाशा भवन्ति । त्रयो वाऽश्वत्तव अतूनेवैतैवरुन्दे
ग्रीष्ममेवैन्द्रेण वर्षाः सावित्रेण हेमन्तं वारुणेन यथारूपमेव यथादेवतमृ-
त्जयति चाव च रुन्दे ॥ ३३ ॥ पद्महा भवन्ति । पद्माऽश्वत्तव अतूनेवै-
तैवरुन्दे वसन्तग्रीष्मावेवाश्विनाभ्यां वर्षाशरदौ सारस्यताभ्यां हेमन्तशिशिरा-
वैन्द्राभ्यां यथारूपमेव यथादेवतमृत्जयति चाव च रुन्दे ॥ ३४ ॥ सतता
पाज्यापुरोऽनुवाक्या भवन्ति । समानदेवत्या अतूनां संतत्याऽश्वपवच्छेदाय
सर्वाः पुरोऽनुवाक्या भवन्ति सर्वा याज्यास्तस्माद्वत्वरः सर्वे पुराज्वः सर्वे प्र-
त्यज्वः सर्वाः मधमा भवन्ति सर्वा मधमाः सर्वा उत्तमास्तस्माद्वत्वरः सर्वे मधमाः
सर्वे मधमाः सर्वेऽवत्तमाः सर्वे पां प्रोक्षां वे याज्यापुरोऽनुवाक्ये मधतोऽहो-
रात्रयोस्तृप्तमहोरात्रेऽपवावरुन्दे तस्माद्वत्वरच मासाश्चाहोरात्रयोरेव मुतिष्ठि-
ताः ॥ ३५ ॥ स वाऽष्ट संवत्सर एव यत्सौत्रामणी । चन्द्रमा एव मत्पक्षादा-
दित्यो यजमानस्तस्येयमेव पृथिवी वेदिरन्तारिधमुचरवेदिर्षावर्षावर्षाऽश्वत्विजो
वनस्पतय इम आप आज्यमोषधय आहुतयोग्निरेवाग्निः संवत्सरः सऽस्या
त्तद्वाऽदधे सर्वं संवत्सर एव यदिदं किं च तस्मात्सौत्रामयेजानः सर्वं जयति
सर्वमवरुन्दे ॥ ३६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [८. २] ॥

त्वष्टा इतुपुत्रः । अभिचरणीयमपेन्द्रं सोममाहरत्स्थेन्द्रो पक्षवैशते कृत्वा
मानसा सोममापित्तं विष्टं च्यार्छेत्तस्य मुस्तात्माणेभ्यः अयिरसान्यूर्ध्वान्मु-
दक्रामंस्तानि पशून्प्राविशंस्तस्मात्पशवो यशो यशो ह भवति य एवं विद्वान्त्सो-

मापयामिपिच्यते ॥ १ ॥ ततोऽस्माऽष्टमभिन्नौ च हरस्वती च । यज्ञोऽसम-
 भरन्सौत्रायणीं प्रपञ्चयत्यैनमप्यपिञ्चंस्ततो वै म देवानां धर्मोऽभवच्छ्रेष्ठः
 स्वानां भवति य एनयाभिपिच्यते ॥ २ ॥ कृष्णाजिनेऽभिपिच्यति । यज्ञो वै
 कृष्णाजिने यज्ञऽप्येनमेतदभिपिच्यति लोमतश्चदाधसि वै लोमानि ह्यन्दः स्त्रे-
 नमेतदीभिपिच्यति ॥ ३ ॥ आसन्ध्यामभिपिच्यति आसन्दीसद्वै साम्राज्यं सा-
 म्राज्येनैवैतं साम्राज्यं गमयति ॥ ४ ॥ श्रौतुम्बरी भवति । ऊर्ध्वोऽनहम्बुर
 ऊर्ध्वेवाभ्यभिपिच्यते जानुसंमिता भवति जानुसंमिता वाऽअपं लोकोऽस्मा च वै
 लोकाय चत्रियोऽभिपिच्यते अत्रयु वाऽअप भवति यः सौत्रायणमभिपिच्यते तस्या
 ज्ञानुसंमितापारिमिता तिरुची ॥ ५ ॥ राधं वाऽआसन्दी । अपरिमितसमृद्धम्
 वै राधं पुञ्जविययना भवति यन्निवा हि पुञ्जा वाऽअचरन्त्यां वेद्यां प्रादी भ्यतो
 यौ वृत्तिरस्यामयं वै लोकं चरावेदिर्दक्षिणा पितृलोकस्तदेनमभ्योलोऽन्योऽभ्य-
 भिपिच्यति ॥ ६ ॥ एतद्ध स्म वै तद्विद्वानाह । गौरीवितिः शाक्त्यः कश्चमिवाह
 किल वयसमुष्मिष्ठोके भविता स्म इति शुभदास्माऽअपमो पाञ्चतुरः सोवाच
 शिवकनानां राजा ॥ ७ ॥ म आसन्दीमास्तृणाति । अत्रस्य योनिरसि चत्रस्य
 तामिरसीति सत्रस्य वाऽअप्यो योनि चत्रस्य तामिः ॥ ८ ॥ अयनां कृष्णाजिने-
 मास्तृणाति । मा त्वा हिंसीन्मा मा हिंसीरिति यज्ञो वै कृष्णाजिने यज्ञस्य
 चैवात्मनश्चारिहंसायै ॥ ९ ॥ अथाधिराहति । वाङ्मयस्यार्च्यवर्णो वै देवानां राजा
 स्वयैवैतमेतदेवताभिपिच्यति निपसाद धृतमतो वरुणः पुस्त्यास्त्रा साम्राज्याय
 मुक्तुमिति ॥ १० ॥ अथ सुवर्णरजतौ रुक्मौ न्यूपास्वति । मृत्योः पाहि विद्योः
 र्वाहीति वृष्टिर्विराद तस्या एते पौरे तन्वी विपुष त्वादुनिश्च तवः सुवर्ण एव
 रुक्मो विद्युतो ह्येव रजतो द्वादुनेस्ताभ्यामेवासौ देवताभ्यां अयं यच्छति त-
 स्मात्सौत्रामण्येजानस्थेताभ्यां देवताभ्यां न शङ्का मक्त्यसो य एवमेतदेव ॥ ११ ॥
 पशूनां वृत्तयामिपिच्यति । र्थैर्वै पशूनां वृत्ता धियैवैतमेतत्पशूनां रसेनाभिपि-
 च्यत्पथो परमं वाऽअतदन्नायं यद्वसा परमेणैवैतमेतदन्नायेनाभिपिच्यति ॥ १२ ॥
 शफग्रहा भवन्ति । शफैर्वै पशवः प्रतिविष्टमिति प्रतिष्टामेवैतं गमयति अयस्त्रिंश-
 द्ग्रहा भवन्ति अयस्त्रिंशदै सर्वा देवताः सर्वाभिरेवैतमेतदेवताधिरभिपिच्यति
 जगतीभिर्जुहोति जगता वै पशवो जगत्यैवासौ पशून्वस्मदे पोटयमिधर्मिर्जुहोति
 पोटशकता वै पशवोऽनुकलमेवास्मिन्नुयं दपति ॥ १३ ॥ सीसेन तन्त्रं मनसा

हृयते सुषा कृत्स्न एव सर्वतनूः साङ्गः सम्भवाति ॥३१॥ ब्राह्मणम् ॥ २[८.३]
 अष्टमोऽध्यायः [८२.] ॥

एतस्माद्दे यज्ञात्पुरुषो जायते । स यद् वांऽऽसिन्ल्लोके पुरुषोऽजमृत्ति तदेन-
 ममुष्मिन्लोके प्रत्यति ॥ वाऽएष परिश्रुतो यज्ञस्तायतेऽनाद्या वे ब्राह्मणेन परि-
 हृतम् एतस्मादनाद्या जायते तथै हा मुष्मिन्लोकेऽजं न प्रत्याति तस्मादेष्ट ब्राह्मणय-
 न्त एव यत्सौत्रामणी ॥ १ ॥ तस्य लोमान्येव शृष्पाणि । त्वक्कोकमानि माधेसु
 लाजा आस्य कारोतरो मज्जा मासरश्च रसः परिश्रुतगन्तुर्लोहितश्च रेतः पुर्यो
 पूत्रश्च सुरोवर्धश्च वृक्कसम् ॥ २ ॥ हृदयमेवास्यैन्द्रः पुरोद्गायः । यकृत्सावित्रः
 पलोमा वारुणो मत्स्नेऽपवास्यारवस्थं च प्रात्रगौदुम्बरं च पित्तं नैपग्रोधमान्त्रा-
 णि स्यात्पयो गुदा वषशयानि रयेनपत्रे प्लीहासन्दी त्राभिः कुम्भो यनिष्ठुप्ला-
 णिः शतावृण्णा तघत्मा बहुधा विवृण्णा भवति तस्मात्प्लाणिर्यदुधा विकृतो
 मुखश्च सतं जिह्वा पक्षिणं चप्यं पापुर्वस्तिर्बालः ॥ ३ ॥ अक्षान्येवास्याश्विनः पशुः ।
 आत्मा सारस्वतो रुपमैन्द्रश्च अपभस्तस्मादाहुर्गावः पुरुषस्य - रूपमित्यायुर्द्विरयं
 तुच्छतुमानं भवति तस्माच्छतायुः पुरुषः ॥ ४ ॥ चक्षुषीऽपवास्याश्विनौ प्रहौ ।
 पक्ष्माणि गोधूमसक्त्वश्च कुबलसक्त्वश्च नासिकेऽपवास्य सारस्वतौ प्रहावथ
 यानि नासिकयोर्लोमानि तान्युपवाक सक्त्वश्च वदरसक्त्वश्च ओत्रेऽपवास्यैन्द्रौ
 प्रहावथ यानि कर्णयोर्लोमानि यानि च भ्रवोस्तानि यवसक्त्वश्च कर्कन्धुसक्त्व-
 श्च ॥ ५ ॥ अथ यान्युपस्थे लोमानि । यानि चाधस्तात्तानि वृकलोमान्यथ या-
 न्युरासि लोमानि यानि च निकल्लयोस्तानि व्याघ्र लोमानि कुशाश्च रम्भूणि च सिधे
 हलोमानि ॥ ६ ॥ त्रयः पशवो भवन्ति । त्रेधाविहितो वाऽऽश्वं पुरुषस्यात्मात्मानमेवास्य
 तै स्पृणोति यदुवाहनाभेस्तदाश्विनेन यदूर्ध्वं नाभेरवाचीनश्च शीर्ष्णस्तत्सारस्वतेन
 शिर पेन्त्रेण यथारूपमेव यथादेवतमात्मानं मृत्यो स्पृत्वामृतं कुरुते ॥ ७ ॥
 त्रयः पुरोद्गाशा भवन्ति । त्रेधाविहितं वाऽऽइदं पुरुषस्य वयो वय एवास्य तै स्पृणोति
 पूर्ववयसमेवैन्त्रेण मध्यमवयसं च सावित्रेणोत्तमवयसं वारुणेन यथारूपमेव यथादेवतं
 वयो मृत्यो स्पृत्वामृतं कुरुते ॥ ८ ॥ पद्महा भवन्ति । पद्मवाऽऽश्वे शीर्ष्णमाणाः प्रा-
 णानेवास्य तै स्पृणोति चक्षुषीऽपवाश्विनाभ्यां नासिके सारस्वताभ्यां ओत्रेऽ-
 पेन्द्राभ्यां यथारूपमेव यथादेवतमात्मानं मृत्यो स्पृत्वामृतं कुरुते ॥ ९ ॥ संतता या-

ज्या पुरोऽनुवाक्या भवन्ति । समानदेवताः प्राणानां संतत्याऽभ्यवच्छेदाय सर्वाः पुरोऽनुवाक्या भवन्ति सर्वा व्याज्यास्तस्मात्प्राणा सर्वे पराम्भ सर्वे प्रपञ्चः सर्वाः प्रथमा भवन्ति सर्वा मध्यमाः सर्वा चतुर्मास्तस्मात्प्राणाः सर्वे प्रथमाः सर्वे मध्यमाः सर्वेऽदस्ताः सर्वेर्षा ग्रहाणां मे याज्या पुरोऽनुवाक्ये भवतः प्राणोदानयोस्तद्वर्षमाणादानावेवावरुद्धे तस्मात्सर्वे प्राणाः प्राणोदानयोरेव प्रतिष्ठिताः ॥१०॥ स वा अयं आत्मेव यत्सौप्रामणी । मन एव प्रत्यक्षाद्वायुमानस्तस्यामेव वेदिः प्रजोत्तरवेदिः पशवो बर्हिर्द्वान्यूस्विजोऽस्थिनीध्र आज्यं मज्जा मुखमग्निदुग्धमाहुर्विषयः सङ्गृह्या तस्मात्सौप्रामण्यानो वय उपगच्छति ॥ ११ ॥ तद्यी इ वाऽपौ पुरुपाविवाक्ष्योः । एतावेवाश्विनावथ यत्कृष्णं तत्सारस्वतं यच्छुक्रं तदेन्द्रं तद्यदाविने पशौ सत्यैता देवताः सह यजत्येतान्येवैतत्सार्धं कृत्वात्मन्धत्ते ॥ १२ ॥ मन एवेन्द्रः । वाक्सरस्वती ओम्नेऽअस्विनी यद्वै मनसा ध्यायति तद्वाचा वदति यद्वाचा वदति तत्कर्णाभ्यां शृणोति तद्यत्सारस्वते पशौ सत्यैता देवता सह यजत्येतान्येवैतत्सार्धं कृत्वात्मन्धत्ते ॥ १३ ॥ प्राण एवेन्द्रः । निहा सरस्वती नासिकेऽअस्विनी यद्वै प्राणनालमात्प्रणयते तत्प्राणस्य प्राणस्त्वं जिह्वया वाऽङ्गनस्य रसं विजानाति नासिकेऽङ्ग वै प्राणस्य पन्थास्तद्यद्वै पशौ सत्यैता देवताः सह यजत्येतान्येवैतत्सार्धं कृत्वात्मन्धत्ते ॥ १४ ॥ इदममेवेन्द्रः । यत्कृत्वाविता वज्रोमा वरुणस्तद्यद्वै पुरोडाशे सत्यैता देवताः सह यजत्येतान्येवैतत्सार्धं कृत्वात्मन्धत्ते ॥ १५ ॥ प्राण एव सविता । मनो वरुणः शिशमिन्द्रो यद्वै प्राणनालमात् तद्वद्योनेन वपिति शिशनेन वाऽङ्गनस्य रसं रेतः सिन्धतिसद्यत्सारविने पुरोडाशे सत्यैता देवताः सह यजत्येतान्येवैतत्सार्धं कृत्वात्मन्धत्ते ॥ १६ ॥ योनिरेव वरुणः । रेत इन्द्रः सवितैव रेतसः मननायिता तद्यद्वाङ्मणे पुरोडाशे सत्यैता देवताः सह यजत्येतान्येवैतत्सार्धं कृत्वात्मन्धत्ते स य एतदेतदेतदेत एव देवता अनुमम्भवत्येता देवता अनु प्रजायतं ग्या प्रजया पशुभिः स्थायते मृत्यस्मिन्नोक्ते तिसृष्वि स्वर्गं लोकं जयति य एवं विद्वान्तसौत्रामण्या यजेते यो वैतदेवं बुद्ध ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [६.१] ॥

अवभृथमिष्टा यन्ति । अवभृथं वै सोमेनेष्टा यन्ति सोम एव यत्सौत्रामणी ॥ १ ॥ एदेवा देवहेदनमिति । देवकृता वेवेनयेनसो मुञ्चति यादि

दिवा यदि नृक्षमिति यदेवाहोरात्राम्यामेनः करोति तस्मादेवैनं पुञ्चति
 यदि ज्ञाप्रद्यादि स्वप्नऽइति मनुष्या वै जागरितं पितरः सप्तं मनुष्यकिञ्चिप्राप्तौ-
 वैनं पितृकिञ्चिप्राप्तौ पुञ्चति ॥ २ ॥ यद्यग्रामे यदरण्यऽइति । ग्रामे वा हरण्ये
 वैनाः क्रियते तस्मादेवैनं पुञ्चति यत्समावापिति सभ्वादेवैनमेनसो पुञ्चति यदि-
 न्द्रियऽइति वैवादेवैनमेनसो पुञ्चति यच्छ्रे यद्वयं येनश्चक्रुषा वयं यदेनस्याधि-
 धर्माणि तस्यावयुजनमस्मीति सर्वस्मादेवैनमेतस्मादेनसो पुञ्चति ॥ ३ ॥ यद्यपो-
 यध्या इति । वरुणेति शपामहे ततो वरुण नो पुञ्चेति धरूपपादेवैनमेनसो मुख-
 त्यवभूय निचुम्पुण निचेरुराति निचुम्पुण इति यो ह वाऽअथमप्रामावर्तः स हाव-
 भूयः स हैप वरुणस्य पुत्रो वा भ्राता वा तमेवैतत्स्तौत्यव देवैर्देवकृतमेनो यज्ञीति
 देवकृतमेवैनोऽययजतेऽव सर्वैर्मर्त्यकृतामिति मर्त्यकृतमेवैनोऽवयजते पुरुषाण्यो देव
 रिपस्याहीति सर्वाभ्यो मूर्तिभ्यो गोपायेत्येवैतदाह ॥ ४ ॥ समुद्रे ते हृदयमृष्वन्त-
 रिति । आपो वै समुद्रे स्तो वाऽआपस्तदेनमेन रसेन सृष्टमिति स तथा
 विशन्त्रोपधीरुताप इति तदेनमेतेनाभयेन रसेन सृष्टमिति यश्चौपधिपु यथाप्सु
 हौ विक्रमाऽवदद्भुस्क्रामत्येतावती वै मनुष्ये जनिर्गवान्विक्रमस्तथावत्येवास्मिञ्जु-
 तिस्तपैव पाप्मानं विजहाति ॥ ५ ॥ सुमित्रिया न आप ओपधयः सन्ति ॥
 अञ्जलिनाप उपाचति वज्रो वाऽआपो वज्रेणैवतन्मित्रधेयं कुरुते धुमित्रियास्तस्मै
 सन्तु योऽस्मान्नेष्टि यं च ययं द्विष्म इति ग्रामस्य दिशं क्षेप्याः स्यात्तां दिशं प्रा-
 सिञ्चेत्तैव तं पुराभावयति ॥ ६ ॥ द्रुपदादिव मुमुक्षुः । स्विष्टः स्नातो मला-
 दिव पूतं पवित्रेणैवावपयः शुन्धन्तु मेनस इति बामोऽपप्लावयति यथेष्टीका
 मुञ्जप्रविष्टदेवमेनं सर्वस्मात्पाप्मनो विवर्तता स्नाति तय यथापहते ॥ ७ ॥
 सृष्टं तमसस्परीति । पाप्मा वै तमः पाप्मानमेव तमोऽपहते स्वः पश्यन्त चक्षर-
 पितृय वै लोकोऽद्भ्य चक्षरोऽस्मिन्नेव लोके प्रातिष्ठति देव देवता सूर्यमग्न्य
 योतिरुत्तममिति स्वर्गो वै लोकः सूर्यो ज्यातिरुत्तमं स्वर्गऽएव लोकेऽन्ततः
 प्रितितिष्ठत्यनपेक्षमेत्याहवनीयमुपतिष्ठते ॥ ८ ॥ अथोऽअद्यान्वचारिपामिति ।
 अपामेव रसमवरुन्दे रसेन सममृत्तम इत्यपामेव रसमात्मन्वचे पयस्वानम
 ऽध्यामं ॥ मा सृष्टमृत्तममृत्ता मज्जया च घनेन चेत्याशिषेयैतदाशास्ते ॥ ९ ॥ पयो-
 ऽस्पेभिर्पीमन्तीति समिषमादचे । पयो ह वाऽअनेः समिप्तामिदसि तेजोऽसि तेजो
 मयि धेहीत्याहवनीये समिषमभ्यादपात्पमिषेवैतया समिन्धे स एनं समिद्धस्तेजसा

सुमिन्द्रे ॥ १० ॥ आदित्यं चक्रं यत्प्रमाणो निर्वपति । आदिस्पर्शान् इयं वाग्मादिति
 रस्यामेव यत्तनुतेऽस्यामिषा प्रवृत्तिप्रवृत्तिषेनुर्वचिषेयं वै चेनुर्मिषामेव सर्वाभ्यामान्दुहे
 वत्सं पूर्वस्यां वृदाति मातरपुत्ररस्यां यदा वै वत्सो मातरं भयत्युष सा प्रसा प्रसामे-
 वेमाथ सर्वाभ्यामान्दुहे ॥ ११ ॥ तदाहुः । मेव वाऽप्युपोऽस्यान्तोकाच्छयवते घोऽपोऽनभू-
 यप्यवैतीत्यवभृथादुदेत्य मैत्रावरुण्या पयस्यया यजतेऽयं वै लोको मित्रोऽसौ वरुणो
 यदेवदयन्तरेण तत्पयस्या तद्यन्मैत्रावरुण्या पयस्यया यजतऽप्येवैतन्लोकेषु प्र-
 तितिप्रवृत्ति माणो वै मित्रोऽपानो वरुणोऽजमेव पयस्या तद्यन्मैत्रावरुण्या पयस्यया-
 यजते प्राणऽप्यवाह्रायेज्यतः प्रवृत्तिप्रवृत्ति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [६. २] ॥

दुष्टरीतुं पौंसायनः । दशपुरुषेराज्यादपुरुष आस रेवोत्तरसमुह पाठं
 चाक्रुथं स्पृतिथि मृज्जया प्रपुरुषुः ॥ १ ॥ स होवाच । दुष्टरीतुं पौंसायन-
 थं सौत्रामण्या भ्या याजयानि यदिदं मृज्जयेषु राष्ट्रं त्वयि भास्यामीति त-
 येति तयैनमयाजपत् ॥ २ ॥ तद् इ ब्रुविकः प्रातिपीपुः शुभाव । कौरव्यो राजा
 यो ह वाऽ अयं दुष्टरीतुः पौंसायनो दशपुरुषेराज्यादपुरुषोऽभृष्टमयं चाक्रु
 थं स्पृतिः सौत्रामण्या याजयिष्यति यदिदं मृज्जयेषु राष्ट्रं तदास्मिन्धास्यतीति
 ॥ ३ ॥ स होवाच । तन्वाऽग्रं तं वेदिष्यामि यदि स तस्मिन्नायं भास्यति व-
 हिर्धा नैनं राष्ट्रादास्यतीति स आग्रगाम यस्यां वेलायां ग्रहा घृष्टान्ते ॥ ४ ॥
 स होवाच । स्पृते चाक्रु नाहवनीये मुरा होतयेस्याहुर्नान्यत्राहवनीयाद्युद्याहव-
 नीये मुरां होष्यासि पापवस्वमे करिष्यसि जामि यज्ञस्य यद्यन्महाहवनीयाद्वाहि-
 र्धनं राष्ट्रादास्यामि नैनं राष्ट्रे भास्यामि नास्मिन्नायं भास्यतीति ॥ ५ ॥ स
 होवाच । नाहवनीये मुरां होष्यामि नान्यत्राहवनीयाद्यु पापवस्वमे करिष्यामि
 न जामि यज्ञस्य नैनं वहिर्धा राष्ट्रादास्यामि राष्ट्रं न भास्यामि राष्ट्रमस्मिन्धा-
 स्यामीति ॥ ६ ॥ स होवाच । कथं हि करिष्यसीति इति स देतुवाचासुरेषु
 वाऽप्युपेष्टे यत्त आसीत्सौत्रामणी स देवानुपैत्सोऽप आगच्छत्तप्रापः प्रयनन्दं-
 स्तस्मावु धेयां सप्तमं प्रयेव नन्दन्ति तथं होत्रेरेवेव भगव इति ॥ ७ ॥ स
 होवाच । विभ्रमे वै प्रणयति मेति कस्माद्भगवो विभेषीत्यसुरेभ्य इति तपेति तमापः
 प्राणयंस्तस्माद्यो वधो भवति स विभयं प्रणयति यदापः प्राणयंस्तस्मादापः
 प्रणीतास्ताप्रणीतानां प्रणीता एवं मति इतिप्रवृत्ति य एवमेतत्प्रणीतानां प्रणीतात्वं

वेद ॥ ८ ॥ तदिष्टाः प्रयाजा आसुः । अर्पयन्निक्तमयामुरा अन्वाजमुस्ते
 देवाः पुर्यगिर्नरासुरान्तपत्नान्प्रातृव्यान्यज्ञादन्तरार्षस्तथोऽप्येष एतत्पुर्यगिर्नरा
 द्विपन्तं प्रातृव्यं यज्ञादन्तरेति ॥ ९ ॥ देवयोनिर्वाऽप्ययदाहवनीयः । तस्यैतावमृतपत्नी
 यावेतावभितोऽग्नी तद्यदाहवनीये यज्ञं तन्वते देवयोनिरेवैतदेवेभ्यो यज्ञं तन्वतऽजपदेनं
 पुनर्पद्मो नमति नास्माद्यज्ञो व्यवाचिद्यते य एवमेतद्वद यस्य वैव विदुष एतत्कर्म
 क्रियते ॥ १० ॥ उत्तरेऽग्नौ पयोग्रहान्नुहति । उत्तरेऽग्नौ पशूञ्छपयन्ति पशूनेव
 तन्मर्त्यान्मृतोऽमृतयोनी दधाति मर्त्यान्मृतोऽमृतयोनेः प्रजनयत्यप ह वै पशूनां
 पुनर्मृत्युं जयति नास्माद्यज्ञो व्यवाचिद्यते य एवमेतद्वद यस्य वैव विदुष एतत्कर्म
 क्रियते ॥ ११ ॥ दक्षिणेऽग्नौ सुराग्रहान्नुहति । दक्षिणेऽग्नौ पावयन्ति पवित्रा-
 भिक्षिपंयुक्ताभिः पितृनेव तन्मर्त्यान्मृतोऽमृतयोनी दधाति मर्त्यान्मृतोऽमृतयो-
 नेः प्रजनयत्यप ह वै पितॄणां पुनर्मृत्युं जयति नास्माद्यज्ञो व्यवाचिद्यते य एवमे-
 तद्वद यस्य वैव विदुष एतत्कर्म क्रियते ॥ १२ ॥ तद्यदेतावाग्नीऽआहवनीपाद्विष्टि-
 येने । तेनाहवनीयाय यदाहवनीयं पुनर्नास्तुतावे तेनाहवनीयौ तेनोभौ होमाऽ
 जयामोति यराहवनीये पश्चानाहवनीये यच्च हुतं यच्चाहुत ए पुनर्होमस्त्वोवाच
 न तदस्ति यस्मृन्मयानां राष्ट्रं दुष्टरीतोस्तुदय त्वार्यं चाक स्यगुतिर्ग्रेऽहरिति
 ॥ १३ ॥ उत्तरेऽग्नौ पशुभिः पुरोडाशैः पयोग्रहरिति चरन्ति । यदृ चान्यत्तेन
 देवानेव तदेवलोके प्रीणाति तुऽएनं प्रीताः प्रीणन्त्यथो देवलोकमेव जयति
 ॥ १४ ॥ दक्षिणेऽग्नौ सुराग्रहान्नुहति । दक्षिणेऽग्नौ पावयन्ति पवित्राभि-
 क्षिपंयुक्ताभिः पितृनेव तस्मिन्लोके प्रीणाति तुऽएनं प्रीताः प्रीणन्त्यथो पितृलोक-
 मेव जयति ॥ १५ ॥ स वाऽप्य आत्मैव यस्तोत्रापणी । तस्मात्ता निरुक्ता नि-
 रुक्तो आत्मा लोको वयोपास्तस्मात्सोऽनिरुक्तोऽनिरुक्तो हि लोको आत्मा वै यज्ञ-
 स्य सौत्रामणी वाहूऽएन्द्रदक्ष वयोधाद्वच तद्यदेतावभितः पशू भवतस्मादिमा-
 वात्मानमभित्वा वाहू यथो वै पशुरेवं युवस्तद्यदेतच्छ सौत्रामणिकं युपमेती युपाव-
 भितो भवतस्तस्मादिमावात्मानमभितो वाहू ॥ १६ ॥ आह्वयम् ॥ ५ [६. ३]
 ॥ चतुर्यः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्य ११२ ॥ नवमोऽध्यायः ॥ [८३] ॥
 अस्मिन्काण्डे कण्डिका संख्या ४५६ ॥ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे मध्यमनाम

द्वादशं काण्डं समाप्तम् ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशं काण्डम्

ओ३म् । ब्रह्मोदत्तं पचति । रेत एव तद्धते यथाज्यमुच्छिष्यते तेन रशना-
मध्यव्यादत्ते तेनो वाऽऽज्यं प्राप्तापत्योऽरवः प्रजापतिमेव तेनसा समर्पयत्यपूतो
वाऽपूषोऽमेध्यो यदुश्वः ॥ १ ॥ दर्भमयी रशना भवति । पवित्रं वै दर्भाः पुना-
त्येवैनं पूतेमवैनं मेध्यमालभते ॥ २ ॥ अश्वस्य वाऽऽज्ञानम्वस्य । रेत वृद्धकामस्य-
स्मृत्पुण्यं हिरेण्यमभवत्सुवर्णं हिरेण्यं वृद्धात्पुत्रमेव रेतसा समर्पयति ॥ ३ ॥
शतम् १५०० ॥ प्रजापतिर्यज्ञमष्टमत्त । तस्य महिमापाकमस्त महर्षिभ्यः प्राविशत्
महर्षिभिर्नैच्छत्तं महर्षिभिर्नैच्छत्तं महर्षिभिर्नैच्छत्तं महर्षिभिर्नैच्छत्तं महर्षिभिर्नैच्छत्तं
मेव तुष्टस्य यज्ञमालोऽवरुद्धे ब्रह्मोदत्ते सुवर्णं हिरेण्यं वृद्धात्पुत्रमेव रेतसा समर्पयति
रेतो हिरेण्यं रेतसैवार्चिमस्तत्रेतो दधाति शतमानं भवति शतायुर्वै पुरुषः शते-
न्द्रिय आपुरेवेन्द्रिय वीर्यमात्मन्धरो घृतपरीरणो वसतीवरीर्मध्यमायान्ने गृह्णाति
ता दिग्भ्यः समाहृता भवन्ति दिव्य वाऽश्वाध्वमवापोऽजेनैवास्माऽश्वाध्वमवरुद्धे ॥ ४ ॥
प्राश्नायम् ॥ १ ॥ ॥

वृद्धमु वाऽपुत्रयज्ञस्य । यदयजुष्केण क्रियतऽस्मापष्टम्भनरशनामृतस्येत्यववा-
भिधानीमादत्ते यजुष्केण यज्ञस्य स्रुद्धयै द्वादशारस्त्रिर्भवति द्वादश माताः सं-
वत्सरः संवत्सरमेव यज्ञमाप्नोति ॥ १ ॥ तदाहुः । द्वादशारस्त्री रशना कार्या
त्रयादशारस्त्रीरितिष्टपथो वाऽप्य अतूनां यत्संवत्सरस्तस्य त्रयोदशो मासो विष्टप-
पथ एषु यज्ञानां यदश्वमेधो यथा वाऽश्वाध्वमस्य विष्टपमेधमेतस्य विष्टप त्रयोद-
शारस्त्रिर् रशनायामुषाध्वान्तयऽश्वाध्वमस्य विष्टप सष्टंक्रियते तादृक्त्वा ॥ २ ॥
अभिधां यमीति । तस्मादश्वमेधयाजी मर्षा विशोऽभिजयति भुवनमसीति भुवनं
तृजयति यन्तासि धर्मेति यन्तारमेवैनं पतारं करोति स त्वमर्गि वैश्वानरमित्य-
ग्निमेवैनं वैश्वानरं यमपति ममयम गच्छेति प्रजयेवैनं पशुभिः मयपति स्वाहाकृत

इति वपत्कारे एवास्मैष स्वगा एता देवेभ्य इति देवेभ्य-एवैनं स्वगा करोति म-
 ज्ञापतयऽइति मज्ञापत्योऽश्वः स्वयैवैनं देवतया समर्पयति ॥ १ ॥ ईश्वरो वाऽएषः ।
 अतिमार्तोयो ब्रह्मणे देवेभ्योऽपतिप्रोच्याश्च वध्नाति ब्रह्मन्श्वं भन्स्यामि देवेभ्यः
 मज्ञापतये तेन राध्यासमिति ब्रह्मण्यमन्प्रयते ब्रह्मणऽएवैनं पतिप्रोच्य वध्नाति नृ-
 तिपार्थति तं वधान देवेभ्यः मज्ञापतये तेन राधुहीति ब्रह्मा प्रसीति स्थयैरैनं
 देवतया समर्पयत्यथ प्रोक्षत्पसावेव वन्तुः ॥ ४ ॥ स प्रोक्षति । मज्ञापतये स्वा
 जुष्टं प्रोक्षामीति मज्ञापतिर्वै देवानां वीर्यवचमां वीर्यमेरास्मिन्दधाति तस्मादश्वः प-
 शूनां वीर्यवचमः ॥ ५ ॥ इन्द्राग्निभ्यां स्वा जुष्टं प्रोक्षामीति । इन्द्राग्नी चै देवाना-
 मोजस्वितमाऽज्जोत एरास्मिन्दधाति तस्मादश्वः पशूनामोजस्वितमः ॥ ६ ॥ वायवे
 स्वा जुष्टं प्रोक्षामीति । वायुर्वै देवानामाशिष्ठा जवमेरास्मिन्दधाति तस्मादश्वः प-
 शूनामाशिष्ठः ॥ ७ ॥ विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो जुष्टं प्रोक्षामीति । विश्वे वै देवा
 देवानां यशस्वितमा यश एवास्मिन्दधाति तस्मादश्वः पशूनां यशस्वितमः सर्वे-
 भ्यस्त्वा देवेभ्यो जुष्टं प्रोक्षामीति ॥ ८ ॥ तदाहुः । यत्मानापत्योऽश्वोऽथ कपा-
 ल्यन्याभ्यो देवताभ्यः प्रोक्षतीति सर्वा वै देवता अश्वमेधेऽन्वायता यदाह सर्वे-
 भ्यस्त्वा देवेभ्यः प्रोक्षामीति सर्वा एवास्मिन्देवता अन्वायातयति तस्मादश्वमेधे
 सर्वा देवता अन्वायताः पाप्मा वाऽएतं धातुव्य ईप्सति योऽश्वमेधेन यजेत व
 ष्वाऽश्वः परो मर्नः परः ज्ञेति ज्ञानं चतुरक्षं इत्साधस्यदमरवस्योपधापयति
 यजेतौवैनमवक्रामति नैनं पाप्मा धातुव्य आप्नोति ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

यथा वै इविषोऽहुतस्य स्कन्देव । एवमेतत्पशो स्कन्दति यं निक्तप्रनालब्ध-
 पुरस्तज्जति यस्तोऽग्नीया जुहोति सर्वहुतमेवैव जुहोत्यस्कन्दायास्कन्धे हि सपहुत
 स्य स्कन्दति सहस्र जुहोति सहस्रमपिमितो वै स्वर्गो लोकः स्वर्गस्य लोकस्याग्नि
 जित्ये ॥ १ ॥ तदाहुः । यन्मिता जुहुयात्परिमितमवकन्तीतेऽमिता जुहोत्यपरिमि-
 तस्यैवानवकदाऽज्जुच इ मज्ञापति स्तोत्रीयाम् वाऽअद्वयस्वमेधेऽथ सऽस्थापया-
 मि तेन सऽस्थितेनैवात ऊर्ध्वं चरामोति ॥ २ ॥ अग्नये स्वाहेति । अग्नयऽएवैनं
 जुहोति सोमाय स्वाहेति सोमायैवैनं जुहोत्यपां मोदाय स्वाहेत्यज्य एवैनं जुहोति
 सवित्रे स्वाहेति सवित्रायैवैनं जुहोति वायवे स्वाहेति वायव्यऽएवैनं जुहोति विष्णवे
 स्वाहेति विष्णवेऽएवैनं जुहोतीन्द्राय स्वाहेतीन्द्रायैवैनं जुहोति बृहस्पतये स्वाहेति

वृष्यतपऽप्येनं जुहोति मित्राय स्वाहेति मित्रायैवेनं जुहोति वरुणाय स्वा-
हेति वरुणायैवेनं जुहोत्येतान्तो वै सर्वे देवास्तेभ्य एतेनं जुहोति पराचीर्जुहोति
पराङ्मिवै स्वर्गो लोकः स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै ॥३॥ ईश्वरो वाऽएतः । परोहं
प्रदधोर्यः पराचीराहुतीर्जुहोति पुनस्तत्तत्वेऽस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठत्येतत् ॥ ४ ॥
स पञ्चस्य संधस्थितिमुत्सासस्त्वायास्कन्दति हि तद्यजुतस्य स्कन्दति ॥ ४ ॥
यथा वै हविषोऽहुतस्य स्कन्देत् । एवेमेतत्पशो स्कन्दति यं प्रोक्षितप्रनालव्यमुत्स-
जन्ति यदूषाणि जुहोति सर्वदुतमेवेन जुहोत्यस्कन्दायास्कन्दति हि तद्यजुतस्य
स्कन्दति हिङ्गाराय स्वाहा हिङ्कृताय स्वाहेत्येतानि वाग्ध्वरस्य कृशाणि तान्येवा-
वहन्ते ॥ ५ ॥ तदाहुः । श्रनाहुतिर्वै कृपाणि नैता होतव्या इत्ययो खन्वाभुरज
वाऽअरवमेधः संतिष्ठेत् यदूषाणि जुहोति होतव्या एवेति बहिर्धा वाऽएतमायतना-
त्करोति भ्रातृव्यमस्यै जनयति यस्यानायतनेऽप्युशान्नेराहुतीर्जुहोति ॥ ६ ॥ सा-
वित्र्या एवेष्टेः । पुरस्तादनुस्य सकृदेष्ट कृपाण्याहवनीये जुहोत्याएतऽएवाहुती-
र्जुहोति नास्मै भ्रातृव्यं जनयति यज्ञमुखे-यज्ञमुखे जुहोति यज्ञस्य संतस्याऽअव्यव-
चदराय ॥ ७ ॥ तदाहुः । यज्ञमुखे-यज्ञमुखे जुहुपात्पयुभिर्भृषेत प्रापीयान्स्या-
त्सकृदेव होतव्या न पशुभिर्भृष्यते न प्रापीयान्मभत्यष्टचत्वारिंशत् जुहोत्य-
ष्टचत्वारिंशदक्षरा जगती जामताः पशवो जगत्यैवास्यै पशुनवरुण्डऽएकमतिरि-
क्त जुहोति तस्मादेकः प्रजास्वर्धकः ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ ॥

प्रजापतिररवमेधमृजत । सीऽमात्सृष्टः परोहंस विशोऽनुम्राविशत्तं देवाः
मैपमैच्छन्तमिष्टिभिरनुम्रायुजत तमिष्टिभिर्दन्वैच्छन्तमिष्टिभिरनुम्राविन्दन्मिष्टिभि-
र्यजतेऽरवमेव तन्येधं यजमानोऽन्विच्छति ॥ १ ॥ सावित्र्यो भवन्ति । इयं वै
सविता यो वाऽअस्यां निस्त्यते योऽन्विष्येत्तस्यां वाच तमनुविन्दन्ति न वाऽइमां
कश्चन तिर्यङ्दोऽर्धोऽत्येतुमर्हति यत्प्रमाविशो यत्तन्त्यश्चस्यैवानुविन्देत् ॥ २ ॥ तदाहुः ।
प्र वाऽएतद्वरा पीयते यत्प्राहेति न ह्येनं मत्पावर्तयन्तीति यत्सायं धृतीर्जुहोति
क्षेमो वै धृतिः क्षेमो राशिः क्षेमोऽनेन दायार तस्मात्सायं मनुष्याश्च पशवश्च
क्षम्या भवन्त्यय यस्यातामिष्टिभिर्यजतऽइत्येवैवं तत्तस्माद्विवा नष्ट एति यज्ञे
सायं धृतीर्जुहोति मानासिष्टिभिर्यजत योगक्षमेव तद्यजमानः कल्पयते तस्माद्यज्ञै-
तेन यज्ञेन यजन्ते बल्लभः प्रजानां योगक्षमो भवति ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

अथवाऽएतस्मात्तु धीं राष्ट्रं क्रामति योऽश्वमेधेन यजते यदा वै पुरुषःश्रियं गच्छति
 वीणास्मै वाद्यते ब्राह्मण्यौ वीणागांधिनौ संवत्सरं गायतः श्रियै वाऽएतद्रूपं यद्वीणा
 श्रियमेवास्मिंस्तद्वत्तः ॥ १ ॥ तदाहुः । यदुभौ ब्राह्मणौ ग्रायेतामपास्मात्सत्तत्रं क्रामेद्ब्र-
 ह्मणो वाऽएतद्रूपं यद्ब्राह्मणो न वै ब्रह्मणि चतुर्थे रमतऽइति ॥ २ ॥ यदुभौ रा-
 ज्ञन्यौ । अपास्माद्ब्रह्मवर्चसं क्रामेत्त्वयस्य वाऽएतद्रूपं यद्वाज्ञन्यो न वै चतुर्थे ब्रह्मव-
 र्चसु रमतऽइति ब्राह्मणोन्यो गायति राज्ञन्योऽन्यो ब्रह्म वै ब्राह्मणः सप्तथ रा-
 ज्ञन्यस्तदस्य ब्रह्मणा च सप्तथ चोभयतः श्रीः परिवृहीता भवति ॥ ३ ॥ तदाहुः ।
 यदुभौ दिवा ग्रायेतां प्रसूथशुक्रास्माच्छ्रीः स्याद्ब्रह्मणो वाऽएतद्रूपं यदुहयदा वै
 राजा कामयतेऽथ ब्राह्मणं जिनाति पापियास्तु भवति ॥ ४ ॥ यदुभौ नृक्तम् ।
 अपास्माद्ब्रह्मवर्चसं क्रामेत्त्वयस्य वाऽएतद्रूपं यद्वान्निरनं वै चतुर्थे ब्रह्मवर्चसु रम-
 तऽइति दिवा ब्राह्मणो गायति नृक्तथ राज्ञन्यस्तथो हस्य ब्रह्मणा च सप्तथ चो-
 भयतः श्रीः परिवृहीता भवतीति ॥ ५ ॥ अथजतेत्यददादिति ब्राह्मणो गायतीष्टा-
 पूर्तं वै ब्राह्मणस्येष्टापूर्तं नैवैनं स समर्धयतीत्युध्यतेत्यमुं संग्राममजयदिति रा-
 ज्ञन्यो युद्धं वै राज्ञन्यस्य वीर्यं वीर्येणैवैनं स समर्धयति तिस्रोऽन्यो ग्राया गा-
 यति तिस्रोऽन्यः पट् सम्पद्यन्ते प्रवृत्तवः संवत्सरं चतुष्वेव संवत्सरे प्रतितिष्ठति ता-
 भ्याथ शतं ददाति शतायुर्वै पुरुषः शतेन्द्रिय आयुरेवेन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते ॥ ६ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेति । इयं वै मातासौ पिताभ्यामेवैनं परिददात्यश्वोऽ-
 सि हयोऽसीति शास्त्येवैनं तत्तस्माच्छिष्टाः मजा नायन्तेऽत्योऽसि मयोऽसीत्युत्पे-
 वैनं नयति तस्मादश्वः पशुनृत्येति तस्मादश्वः पशूनां श्रेष्ठं गच्छत्यर्वांसि मसि-
 रसि वाज्यसीति यथायजुर्वेत्तदृपांसि नृपणा अमांसि मिथुनत्वाय ययुर्नामांसि शि-
 युर्नामांसित्येतद्वाऽश्ववस्य प्रियं नामधेयं प्रियेर्नैवैनं नाम्नाभिचदति तस्मादप्यामि-
 मो संगृत्य नाम्ना चेदाभिचदतोऽन्योऽन्यश्च सुमेव जानाते ॥ १ ॥ अदित्यानां
 पत्नान्विहीनि । अदित्यानेवैनं गमयति देवा आशापाला एतं देवेभ्योऽश्वं मेधा-
 य प्रोक्षितं रक्षतेति शतं वै तज्ज्या राजपुत्रा आशापालास्तेभ्य एवैनं परिददा-
 तीह रन्तिरिह रमतामिह धृतिरिह स्वधृतिः स्वाहेति संवत्सरमाहुतीर्जुहोति षोडश
 नवतीरेता वाऽअश्वस्य बन्धनं ताभिरेवैनं बध्नाति तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनम्राग-

चक्षति षोडश नवतीरेता वाऽश्वरस्य वृन्धनं त्रिभिरेवैनं वध्नाति तस्मादश्वः। प्र-
मुक्तो वृन्धनं न जहाति ॥ २ ॥ राष्ट्रं वाऽश्वरमेष्टः। राष्ट्रं पृथे व्यापच्छन्ते येऽश्वर-
रक्षन्ति तेषां यऽवृत्तं गच्छन्ति राष्ट्रैव ते राष्ट्रं भवन्त्यथ ये नोदृत्तं गच्छन्ति
राष्ट्रात्ते व्यवच्छिद्यन्ते तस्माद्वाघ्रघ्नसंभवेन यजेत पुरा वाऽष्टप सिध्यते या-
ऽवृत्तोऽश्वमेधेन यजेते यद्यग्निना अश्वे विन्देरन्यद्गोऽस्य विच्छिद्येत प्रापी-
यान्स्याच्छतं कवचिनो रक्षन्ति यज्ञस्य संतत्याऽश्वव्यवच्छेदाय न प्रापी-
यान्भवत्यथान्यमान्नीय मोक्षेयुः सैव तत्र प्रायाश्चिचि ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

प्रजापतिरकामयत । अश्वमेधेन यजेथेति सोऽश्वान्वत्स तपोऽतप्यत तस्य
भ्रान्तस्य सप्तस्य सप्तधात्यनो देवता अपाक्रामन्त्सु। वीक्षाभवत्स एतानि वैश्वदे-
वाऽपश्यन्तान्पशुहोचैर्वै स दीक्षामवबुद्ध यद्वैश्वदेवानि जुहोति दीक्षामिव तैर्य-
जमानोऽवबुद्धेऽन्वहं जुहोत्यन्वहमेव दीक्षामवबुद्धे सप्त जुहोति सप्त वै ता देवता
अपाक्रामन्ताभिरेवास्मै दीक्षामवबुद्धे ॥ १ ॥ अत्र वाऽष्टमेभ्यः प्राणा कामन्ति ।
ये दीक्षामतिरेचयन्ति सप्ताहं प्रचरन्ति सप्त वै शीर्षययाः प्राणाः प्राणा वीक्षा
प्राणैरेवास्मै प्राणान्दीक्षामवबुद्धे तेषां विध्यथ देवता जुहोति व्याहतो वै देवा-
स्यावृत इमे नोका अद्भ्यामेव वीर्यं येषु लोकेषु प्रतिष्ठति ॥ २ ॥ एकविंश-
तिः स्रम्यन्ते । द्वादश प्राणाः पञ्चवर्तवस्तथ इमे लोका असावादीत्यु एकवि-
ंशस्तर्ह्यै स्रम्यन्ते सा श्रीस्तदापिपत्यं तद्भूतस्य विष्टं तत्स्वाराज्यमश्नुते ॥ ३ ॥
त्रिंशद्भूतमौद्भ्रमणानि जुहोति । त्रिंशदसरा निराद्विरुद्ध कृत्स्नमूलं कृत्स्नस्यैवा-
द्यापयन्तवद्वै स्रम्यन्तौद्भ्रमणानि जुहोति त्रीणि वैश्वदेवानि सप्त स्रम्यन्ते सप्त
वै शीर्षययाः प्राणाः प्राणा दीक्षा प्राणैरेवास्मै प्राणान्दीक्षामवबुद्धे पूर्णाहुतिमुत्तमां
जुहोति प्रत्युचन्यै सयुक्तुष्य ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥

प्रजापतिरश्वमेधमष्टजत । स षष्ठः प्रऽर्चमन्तीनात्प्र साम तं वैश्वदेवान्पुद्-
यच्छन्त्यद्वैश्वदेवानि जुहोत्यश्वमेधस्यैवोद्यत्यै ॥ १ ॥ काय स्वाहा । कस्यै स्वाहा
कतमस्यै स्वाहेति प्राजापत्यं मुख्यं करोति प्रजापतिमुस्ताभिरेवैनं देवताभिर्बुधच्छ-
ति ॥ २ ॥ स्वाहापिप्रापीताय स्वाहा । मनः प्रजापतये स्वाहा चित्तं विज्ञाताये-
ति यदेव पूर्वासां ब्राह्मणं तद्वत् ॥ ३ ॥ अदित्यै स्वाहा । अदित्यै मयै स्वाहा-

दित्यै सुमृडीकृत्यै स्वाहेतीयं वाऽऽदितिरनुवैवैनमुद्यच्छति ॥ ४ ॥ सरस्वत्यै स्वा
हा । सरस्वत्यै पावकृत्यै स्वाहा सरस्वत्यै वृद्धत्यै स्वाहेति वार्षं सरस्वती वाचैवैनमुद्य-
च्छति ॥ ५ ॥ पूष्णे स्वाहा । पूष्णे प्रथमपाय स्वाहा पूष्णे नरं धिपाय स्वाहेति पशवो
वै पूषा पशुभिरेवैनमुद्यच्छति ॥ ६ ॥ त्वष्ट्रे स्वाहा । त्वष्ट्रे तुरीयाय स्वाहा त्वष्ट्रे
पुरुषपाय स्वाहेति त्वष्ट्रा वै पशूनां मिथुनानां च रूपकृद्गैरेवैनमुद्यच्छति ॥ ७ ॥
विष्णवे स्वाहा । विष्णवे निभूयपाय स्वाहा विष्णवे शिपिविष्टाय स्वाहेति यज्ञो
वै विष्णुर्गर्भेनैवैनमुद्यच्छति विश्वो देवस्य नेतुरिति पूर्णाहुतिमुत्तमा जुहोतीयं वै
पूर्णाहुतिरस्यामेवान्ततः प्रान्तिर्विन्दति ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥

आ ब्रह्मन् । ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामिति ब्राह्मणऽएव ब्रह्मवर्चसं दधाति
तस्मात्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जज्ञे ॥ १ ॥ आ राष्ट्रं राजन्यः । शूर इपव्योऽति-
व्याध्री महारथो जायतामिति राजन्यऽएव शूर्यं महिमानं दधाति तस्मात्पुरा रा-
जन्यः शूर इपव्योऽतिव्याध्री महारथो जज्ञे ॥ २ ॥ वोष्मी धेनुरिति । धेन्वामेव
पयो दधाति तस्मात्पुरा धेनुर्दोष्मी जज्ञे ॥ ३ ॥ वोढानद्वाजिति । अनहुस्तेव वलं
दधाति तस्मात्पुरा नद्वाजोढा जज्ञे ॥ ४ ॥ आयुः सप्तिरिति । अश्वऽएव जवं
दधाति तस्मात्पुरा श्वः सर्ता जज्ञे ॥ ५ ॥ पुरंधिर्वोपेति । योपिसेव रूपं दधाति
तस्मात्पुरिणी युवतिः मिथा भ्रातुका ॥ ६ ॥ भिष्णू रथेष्वा इति । राजन्यऽएव
जैत्रं महिमानं दधाति तस्मात्पुरा राजन्यो जिष्णुर्जज्ञे ॥ ७ ॥ सभेयो युवेति । एष
वै सभेयो युवा यः प्रथमवयसी तस्मात्प्रथमवयसी स्त्रीणां मिथो भ्रातुका ॥ ८ ॥
आऽस्य यजमानस्य वीरो जायतामिति । यजमानस्यैव प्रजायां वीर्यं दधाति तस्मा-
त्पुरेजानस्य वीरो जज्ञे ॥ ९ ॥ निकामे—निकामे नः पर्जन्यो वर्षाप्तिरिति । निका-
मे—निकामे वै तत्र पर्जन्यो वर्षति यज्ञेन यज्ञेन यजन्ते फलवत्यो न श्योपधयः प-
क्ष्यन्तामिति फलवत्यो वै तत्रोपधयः पक्ष्यन्ते यज्ञेन यज्ञेन यजन्ते योगक्षेमो नः
कल्पतामिति योगक्षेमो वै तत्र कल्पते यज्ञेन यज्ञेन यजन्ते तस्माद्यज्ञेन यज्ञेन य-
जन्ते वल्लभः प्रजानां योगक्षेमो भवति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ९ ॥ प्रथमोऽ-
ध्यायः ॥ [८४] ॥

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्त्यादिशत । स आत्मजश्चमेघपक्षते देवाः प्रजापति-

मयुवेक्ष्य वै यद्गो यदश्वमेधोऽपि नोऽत्रास्तु भाग इति तेभ्य एतान्नहोमानकल्प-
यद्दक्षहोमान्जुहोति देवानेव तत्प्रीणाति ॥ १ ॥ आभ्येन जुहोति । तेजो वाऽभ्या-
ज्यं तेजसैवास्मिस्तत्तेजो दधात्यज्येन जुहोत्येतस्यै देवानां प्रियं धाम यदाज्यं प्रि-
येत्यैवेनान्धाभ्या सप्तर्षयति ॥ २ ॥ सक्तुभिर्जुहोति । देवानां वाऽएत-
द्रूपं यत्सक्तयो देवानेव तत्प्रीणाति ॥ ३ ॥ धान्नाभिर्जुहोति । अहोरात्राणां
वाऽएतद्रूपं यद्धाना अहोरात्राण्येव तत्प्रीणाति ॥ ४ ॥ लाजिर्जुहोति । नृक्षपाणां
वाऽएतद्रूपं युन्ताजा नृक्षपाण्येव तत्प्रीणाति माणाय स्वाहापात्राय स्वाहेति ना-
मग्राहं जुहोति नामग्राहमेवेनास्तत्प्रीणात्येकस्मै स्वाहा ह्याभ्याध् स्वाहा शताय
स्वाहैकशताय स्वाहेत्यनुपूर्वं जुहोत्यनुपूर्वमेवेनास्तत्प्रीणात्येकोक्षरा जुहोत्येकवृक्षे
स्वर्गो लोक एकधैवेनध् स्वर्गं लोकं गमयति पुराचीर्जुहोति पुराक्षिन् वै स्वर्गो
लोकः स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै ॥ ५ ॥ ईश्वरो वाऽएषः । पुराक्ष् प्रद्योतः
पुराचीराहुतीर्जुहोति नैकशतमत्येति यदेकशतमतीपाद्यायुषा यजमानं व्यर्धयेदेकशतं
जुहोति शतायुर्वं पुरुष आत्येकशत आयुध्येवात्यन्नातिविष्टाति व्यष्टयै स्वाहा स्वर्गाय
स्वाहेत्युच्येऽआहुती जुहोति शुत्रिर्वं व्यष्टिरुदः स्वर्गोऽहोरात्रेभ्य एव तत्प्रीणाति
॥ १ ॥ तृदाहुः । यदमे दिवा वा नक्तं ॥ जुहुवादहोरात्रे योहयेद्व्यष्टयै स्वाहेत्य-
नुदितऽध्यादित्ये जुहोति स्वर्गाय स्वारेत्युदितेऽहोरात्रयोरुन्यतिमोहाय ॥ ७ ॥
ब्राह्मणम् ॥ १० [२. १] ॥ ॥

राजा वाऽएष यज्ञानां यदश्वमेधः । यजमानो वाऽअश्वमेधो यजमानो यज्ञो
यदश्वे पशूभिर्गुन्ति यज्ञऽएष तद्यज्ञमारभते ॥ १ ॥ अश्वं तूपरं गोमृगश्रिति ।
तान्मध्यमे यूपऽह्मन्तमते सेनामुखमेवास्येतेन सध्यश्याति तस्माद्ब्राह्मः सेनामुखं
भीष्मं भावुकम् ॥ २ ॥ कृष्णग्रीवमाग्नेयध् रराटे पुरस्तात् । पूर्वाग्निमेव तं कु-
रुते तस्माद्ब्राह्मः पूर्वाग्निभावुकः ॥ ३ ॥ सारस्वतीं मेधीमपस्तादन्वोः । क्षीरेव त-
दन्वाः कुरुते तस्मात्क्षिप्रः पुथेऽगोऽनुवर्त्तानो भावुकाः ॥ ४ ॥ आरिचन्वानधो-
रामो बाह्वोः । बाह्वोरेव वलं यथे तस्माद्ब्राह्म बाह्वली भावुका ॥ ५ ॥ सौमा-
र्पाप्यध् श्यामं लाभ्याध् । प्रविष्टायेन तां कुरुतेऽह्यं वै पूषास्योपेव प्रवितिविष्टति
॥ ६ ॥ सौर्यपामो ज्ञेतेन च कृष्ण च पार्श्वयोः । कवचेऽएव तेकुरुते तस्माद्ब्राह्म सं-
नदां वीर्यं करोति ॥ ७ ॥ त्वाष्टी लोभश्चतव्यौ सवध्योः । ऊर्वोरेव वलं यथे

तस्माद्भानोरुचली भानुकः ॥ = ॥ वायुव्यथं रेवंतं पुच्छे । उत्सेधमेव तं कुरुते
तस्मादुत्सेधं प्रजा भयेऽभिमत्येऽश्वन्तीन्द्राय स्वपस्याय वेदं यज्ञस्य सेन्द्रतायै
वैष्णवो वामनो यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञोऽप्यवान्ततः प्रतितिष्ठति ॥ ६ ॥ ते वाऽप्येते ।
पञ्चदश पर्यङ्ग्याः पञ्चो भवन्ति पञ्चदशो वै वज्रो वीर्यं वज्रो वज्रेणैवैतन्वीर्ये-
या यजमानः पुरुस्तात्पाप्मानमपहते ॥ १० ॥ पञ्चदश—पञ्चदशोऽ-
प्येतेरेषु । पञ्चदशो वै वज्रो वीर्यं वज्रो वज्रेणैवैतन्वीर्येण यज-
मानोऽभितः पाप्मानमपहते ॥ ११ ॥ तदाहुः । अणुरैवेतैः पाप्मानं हता
ऽस्त्युक्तस्त्वं च त्वै मजापतिः संस्क्राति न चेदं सर्वंऽवकन्दे ॥ १२ ॥
सप्तदशैव पशून्मध्यमे यूपऽञ्जालभेत । सप्तदशो वै मजापतिः मजापतिरश्वमेधोऽ-
श्वमेधम्यैवाप्त्यै षोडश—षोडशेतरेषु षोडशकलं वाऽहं सर्वं त्विदं सर्वमव-
कन्दे ॥ १३ ॥ तान्कथमाभीषीषाद्विस्थाहुः । सुषिद्धोऽश्नन्कृदरं मतीनामिति
यार्हद्वर्ग्यभिः प्रीणीषाद्विदुः यो ह वै वामदेव्योऽश्वो वा सामुद्रिऽश्वस्याप्रीर्ददर्श
ता एतास्ताभिरैवैतद्वामीषीम इति वदन्तो न तथा कुर्याज्जामदग्नीभिरेवामी-
णीयात्पञ्चापतिर्वै अमदग्निः सोऽश्वमेधः स्वगैवेन देवतया समर्घयति तस्माज्जाम-
दग्नीभिरेवामीणीयात् ॥ १४ ॥ तद्वैके । एतेषां पर्यङ्ग्याणां ज्ञाना याज्यापुरो-
ऽनु वाचयाः कुर्वन्ति विन्शाम एतेषामविन्येतेरेषां न कुर्व इति न तथा कुर्यात्तत्र
वाऽश्नवो विदितरे पञ्चः प्रतिप्रतिनीधे ह ते प्रत्युद्यामिर्नां सत्राय विशं कुर्व-
न्त्यथोऽञ्चापुषा यजमानं वर्धयन्ति ये तथा कुर्वन्ति तस्मात्प्रजापत्य एवारधो दे-
वदेवत्या इतरे सत्रायैव वक्षिं कृतानुकरामनुवर्त्माने करोत्यथोऽञ्चापुषेव यजमा-
नं समर्घयति ॥ १५ ॥ हिरण्योऽश्वस्य शासो भवति । लोहमयाः पर्यङ्गा-
णामापसा इतरेषां ज्योतिर्वै हिरण्यं राष्ट्रमश्वमेधो ज्योतिरेव तद्वाप्रे दधात्यथो
हिरण्यज्योतिर्वा यजमानः स्वर्गं लोकमेत्यथोऽग्रनूकाशमेव तं कुरुते स्वर्गस्य
लोकस्य समर्थयै ॥ १६ ॥ अथो चक्षं वाऽश्नवः । चक्षस्यैतद्रूपं यद्विरण्यं तत्रमेव
तत्क्षत्रेण समर्घयति ॥ १७ ॥ अथ यन्लोहमयाः पर्यङ्गाणाम् । एषा वै रा-
जोऽराजानो राजकृतः सूतग्रामण्य एवं वाऽप्येऽश्वस्य यत्पर्यङ्ग्या एव वाऽप-
तद्विरण्यस्य यन्लोहं स्थेनैवेनास्तद्रूपेण समर्घयति ॥ १८ ॥ अथ यदावसा
इतरेषाम् । विद्वाऽइतरे पञ्चो विश एतद्रूपं यदथो विशमेव बुद्धिशा समर्घयति
वैतमऽदृष्टमूनऽउत्तरतोऽश्वस्यावधन्त्यानुष्टुभो वाऽश्नव आनुष्टुभेया दिक्स्यायामे-

वैनं तदिशि दधात्यथ यद्वैतमऽष्टमूनेऽप्सु योनिर्वाऽमरवोऽप्सु जा वेतसः स्वयैवैनं
यो न्या समर्पयति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ११ ॥ [२. २] ॥

देवा वाऽअश्वमेधे पवमानधे । स्वर्गं लोकं न प्राजानंस्तम्रवः प्राजानाद्यदश्वमे-
धेऽश्वेन पवमानाय सर्पन्ति स्वर्गस्य लोकस्य मृश्रात्यै पुच्छमन्वारमन्ते स्वर्गस्यैव
लोकस्य समर्पयै न वै मनुष्यः स्वर्ग लोकमृज्जसा वेष्टाद्वो वै स्वर्गं लोकमृज्जसा वेद
॥ १ ॥ यदुत्तातोद्गायेदायथाक्षेत्रज्ञोऽम्येन यथा नयेचादृक्कथं यदुद्गातारमवरुध्याश्वमु-
द्गीथाय वर्णीते यथा क्षेत्रज्ञोऽज्जसा नृपदेवमेवैतमृज्जमानमश्वः स्वर्गं लोकमृज्जसा
नयति द्विजरोति मामैव तज्जिह्वरोत्सुज्जीथ एव स वदवा वृषरुन्धन्ति मृधं शिञ्जते
युधोपगातार वपगायन्ति तादृक्कथिष्यं द्राक्षिणा सुवर्णधं शतमानं तत्स्योक्तं
ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १९ [२. २.] ॥

मज्जापतिरकामयत । उभौ लोकावाभिजयेपं देवलोकं च मनुष्यलोकं चेति
स एतान्पशून्परयद्ग्राभ्यामवचारयर्षाञ्च वानात्तमत् तैरिमौ लोकाववाहन्द्वा ग्राम्यै-
रेव पशुभिरिमं लोकमवाहन्द्वा रयैरमुष्यं वै लोकौ मनुष्यलोकोऽध्यासौ देवलोकौ
अद्ग्राभ्यामपशूनात्तमत्ऽहमेव तैर्लोकं एवमातोऽवस्म्ये यदा रयपानमुं तैः ॥ १ ॥
स यद्ग्राभ्यैः सधस्यापुयेत् । समध्वानः क्रामेयुः समन्तिकं ग्रामयोर्ग्रामान्तौ स्यात्
नऽर्क्षिकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिन्पस्तस्करा अरण्येष्वाजायेरन्त्य-
दारयैर्व्यध्वानः क्रामेयुर्बिदूरं ग्रामयोर्ग्रामान्तौ स्यातामृक्षिकाः पुरुषव्याघ्राः परि-
मोषिण आव्याधिन्पस्तस्करा अरण्येष्वाजायेरन् ॥ २ ॥ तदाहुः । अपशुर्वाऽप्य
यदा रयणो नैतस्य होतव्यं अजुह्यात्स्निर्षं यजमानमरण्य मृतधं हरेयुररण्यभागा
धारण्याः पशवो यश्च जुह्याद्यज्ञवेशसधं स्यादिति पर्यन्तिकृतानेवोत्सृजन्ति तज्ज्ञे
तुवे नाहुतं न यजमानमरण्यं मृतधं हरन्ति न यज्ञवेशसं भवति ॥ ३ ॥ ग्राम्यैः
मृधं स्यापयति । वि पितापुत्राववस्थतः समध्वानः क्रामन्ति समन्तिकं ग्रामयोर्ग्राम-
ान्तौ भवतो नऽर्क्षिकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिन्पस्तस्करा अरण्ये-
ष्वाजायन्ते ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १३ ॥ [१. ४.]

मज्जापतिरश्वमेधमसृजत् । सोऽस्मात्सृष्टः पराजैत्सु परिर्भूत्वा संपत्सरं प्रा-

विशत्तेर्धमासा अभवन्तं पञ्चदशिभिरनुप्रायुह त्वामोक्षमाप्त्वा पञ्चदशिभिरुवा-
 रुन्दाधर्मासानां वाऽप्येषा मतिषा यत्पञ्चदशिनो यत्पञ्चदशिन आलभतेर्धमासानेव
 तैर्यजमानोऽवरुन्धे ॥ १ ॥ तदाहुः । अनवरुद्धो वाऽप्येतस्य संवत्सरो भवति योऽ-
 न्यत्र चानुर्मास्येध्वः संवत्सरं तनुतऽइत्येष वै साक्षात्संवत्सरो यच्चातुर्मास्यानि य-
 चातुर्मास्यान्यशूनालभते साक्षादेव तत्संवत्सरमवरुन्धे वि वाऽप्य प्रजया पशुभि-
 र्भ्येत्येऽप स्वर्गं लोकं राध्नोति योऽन्यत्रैकादशिलेभ्यः संवत्सरं तनुतऽ-
 इत्येष वै सम्पत्तिं स्वर्गं लोको यदेकादशनी मजा वै पशवः
 एकादशनी यदेकादशिनान्यशूनालभेत न स्वर्गं लोकमपराध्नोति न प्रजया
 पशुभिर्वर्धयते ॥ २ ॥ मजापतिर्दिशममृजत् । सास्मात्सृष्टा प्राच्यै-
 र्त्साश्वं मेधं प्राविशत्तां दशिभिरनुप्रायुह त्वामोक्षमाप्त्वा दशिभिरुवा-
 रुन्द् पञ्चदशिन आलभते विराममेव तैर्यजमानोऽवरुन्धे शतमालभते शतायुर्वै
 पुरुषा शोन्दिष आधुरेवेन्द्रियं वीर्यमात्मन्धचे ॥ ३ ॥ एकादश दशत आ-
 लभते । एकादशाक्षरा वै त्रिष्टुचिन्त्रिषु वै वीर्यं त्रिष्टुचिन्त्रिषुसैव वीर्यस्यावरुद्धया
 ऽएकादश दशत आलभते वरा वै पशोः माया आत्मेकादशः मायैरेव पशून्स-
 मर्षयति वैश्वदेवा भवन्ति वैरवदेवो वाऽस्रभ्योऽश्वस्यैव सर्वत्राय बहुकृता भवन्ति
 तस्माद्बहुरूपाः पशवो ज्ञानारूपा भवन्ति तस्माज्ज्ञानारूपाः पशवः ॥ ४ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ १४ ॥ [२. ५]

युजन्ति ब्रध्नुमर्षं स्रन्तमिति । असौ वाऽआदिस्थो ब्रध्नोऽगृधोऽगृधेवा-
 स्माऽआदिस्थं युनक्ति स्वर्गस्य लोकस्य समष्टयै ॥ १ ॥ तदाहुः । प्राच्यैवाग-
 तस्मात्तज्ज एति यस्य पशुरुगकृतोऽन्यत्र वेदेरेतीत्येतं स्तोत्रमेव यथा पुनरश्व-
 स्यावर्तपासि न इति वार्युर्व स्तोता त्वेवास्माऽप्येतत्परास्तावपाति तथा नात्येति
 ॥ २ ॥ अप वाऽप्येतस्मात् । तेज इन्द्रियं पशवः श्रीः कापन्ति योऽश्वमेधेन
 यजते ॥ ३ ॥ वसवस्त्वाज्जन्तु । मायत्रेण छन्दसेति ग्रहिष्यध्वनक्ति तेजो वा-
 ऽप्राज्यं तेजो गायत्री तेजसीऽप्यास्मिन्तस्माची दधाति ॥ ४ ॥ कृतास्त्वाज्जन्तु ।
 त्रैष्टुभेन छन्दसेति उवाता तेजो वाऽप्राज्यमिन्द्रियं त्रिष्टुभेन सैवास्मिन्निन्द्रियं च
 सप्तीची दधाति ॥ ५ ॥ आदित्यास्त्वाज्जन्तु । जागतेन छन्दसेति परितृक्ता तेजो
 वाऽप्राज्यं पशवो जगती तेजवच्चैवास्मिन्पशून्च सप्तीची दधाति ॥ ६ ॥ पत्न्यो-

अप्यजन्ति । धियै वाऽपतद्रूपं यत्पुन्यः धियमेवास्मिस्तदधाति नास्मात्तज
 इन्द्रियं एतवः धारयकामन्ति ॥ ७ ॥ यथा वै हविषोऽहुतस्य स्कन्देद । एतमे-
 तत्पशो स्कन्दति यस्य निक्तस्य लोमानि ग्रीयन्ते यत्काद्यानावपन्ति लोमान्ये-
 वास्य मम्भरन्ति हिरण्मया भवन्ति तस्योक्तं ब्राह्मणमेकशतमेकशतं काचाना-
 वयसि शतार्गुणं पुरुष आत्मेकशत आपुर्येवात्मन्यतिविष्टति भूमूर्धः स्वरिति
 प्राजापत्याभिगवयान्त प्राजापत्योऽनवः सूर्येवैन देवतया समर्धयन्ति लाजी रेञ्ज्या-
 ची रेन्पुत्र्येगम्यऽऽस्त्यतिरिक्तपुत्रमुद्रवापोपावहरति प्रजामेवाभार्दीं कुरुतऽपतद्रूपमत्त
 देवा एतद्वसमादि प्रजापतऽस्ति प्रजामेवाभ्राद्येन समर्धयति ॥८॥ अथ वाऽपतस्मात् ।
 तेजो ब्रह्मवर्चसु क्रामति योऽरचमेयेन यजते होता च प्रष्टा च ब्रह्मोऽयं वदत आमे-
 यो वै होता वारिस्पत्यो प्रष्टा प्रष्टा बृहस्पतिस्तेजश्चैवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं च समीची-
 यतो यूपमभितो ब्रह्मो यजमानो वै सूपो यजमानमेवैतत्ते नसा च ब्रह्मवर्चसेन चो-
 भयतः परिधत्तः ॥९॥ कः स्वदेकाकी चरतीति । असौ वाऽभ्रादिषु एकाकी
 चरत्येष ब्रह्मवर्चसु ब्रह्मवर्चमेवास्मिस्तदत्तः ॥१०॥ क उ स्विज्जायते पुनरिति ।
 चन्द्रमा वै जायते पुनरायुरेवास्मिस्तदत्तः ॥११॥ किं हि स्विद्विमुस्य भेषजमिति ।
 अग्निर्वै हिमस्य भेषजं तेज एवास्मिस्तदत्तः ॥१२॥ ॥ शतम् ॥ ६६०० ॥ ॥
 किन्वावपनं महद्विति । अयं वै कोक आत्रपनं पत्रदस्मिन्नेव लोके मृत्तितिवृत्ति ॥१३॥
 का स्विदासीत्पूर्वचिचिगिति । यौर्वि वृष्टिः पूर्वचिचित्तिर्विचेष वृष्टिमवकन्दे ॥ १४॥
 किं हि स्विदासीद्वृष्टय इति । अरवो वै वृहद्वय आपुरेवावकन्दे ॥ १५॥ का स्वि-
 दासीत्पिलापिलेति । श्रीर्वि पिलापिला भियमेवावकन्दे ॥ १६॥ का स्विदासी-
 त्पिशगिलेति । अहोरात्रे वै पिशगिलेऽअहोरात्रयोरेव प्रतितिवृत्ति ॥१७॥ ब्राह्म-
 णम् ॥ १५ [२६] पथमः प्रपाठकः ॥ कथिदकासरूपा १०८ ॥ ॥

नियुक्तेषु पशुषु । प्रोक्षणीरध्वर्युरादत्तेऽश्वं प्रोक्षिष्यन्नवारणे यजमानऽ-
 आभरिकं यजुरनुष्ठुत्याश्वमेधिकं यजुः प्रतिपद्यते ॥१॥ वायुश्च पचतेऽवस्तिविति ।
 वायुरेवैन पचत्यसितग्रीवद्वर्गैरित्यग्निर्वाऽअसितग्रीवोऽग्निरेवैन जगैः पचति
 ॥२॥ न्यप्रोथरचमसारुति । एतव वै देवा यज्ञेनायजन्त तऽष्टाश्वममान्नयोञ्जस्ते न्य-
 ञ्चोऽराहंस्तस्मान्न्यञ्चो न्यप्रोथा रोहन्ति ॥ ३ ॥ शल्मलिर्वृद्धयेति । शल्मलौ
 वृद्ध दधाति तस्माच्छल्मलिर्नृणां नृपिष्ठवर्धते ॥४॥ एष स्य राध्यावृत्तेति ।

अश्वेनैव रुध॑र॒ः स॒म्पाद॑यति तस्माद॒श्वो नान्य॑व॒धाव॑हति ॥ ५ ॥ प॒र॒धे॒व-
 तु॒भिरे॒दगा॑ति । तस्माद॒श्वस्त्रीभे॑स्ति॒ष्ठांस्तिष्ठ॑त्यथ यु॒क्तः स॒र्वैः प॒द्भिः स॒मपा॑युते
 ॥ ६ ॥ अ॒ह्ना कृ॒ष्णश्च॑ नोऽव॒त्ति॒वति । च॒न्द्रमा॑ वै अ॒ह्ना कृ॒ष्णश्च॑न्द्र॒मस ए॒वैनं प॒रि-
 द॑दाति नमोऽग्न॒यऽइत्य॒ग्नयऽए॒व न॒मस्क॑रोति ॥ ७ ॥ स॒ध॒रि॒शो र॒श्मिना॑ रुध॒ इ
 ति । र॒श्मि॒नैव रुध॑र॒ः स॒म्पाद॑यति तस्माद॒यः प्र॑यु॒तो दर्श॑नीयतमो भवति ॥ ८ ॥ स-
 ध॒रि॒शो र॒श्मिना॑ ह॒य इति । र॒श्मि॒नैवा॒श्व॒र॒ः स॒म्पाद॑यति तस्माद॒श्वो र॒श्मिना॑ मृ-
 ति॒हृतो॑ भूयि॒ष्ठ॒र॒ोचते ॥ ९ ॥ स॒ध॒रि॒शोऽअ॒प्स्वप्सु॑रा इति । अ॒प्सुयो॒निर्वाऽ-
 अ॒श्वः स्व॒यैवैनं॑ यो॒न्या स॒मर्प॑यति अ॒ह्ना स्रो॑म॒पुरो॑गव इति यो॒मपु॑रो॒गवमे॒वैनं॑
 स्व॒रि॒ लो॒कं ग॑मयति ॥ १० ॥ स्व॒यं वा॒ग्भिस्त॒न्वं क॑ल्पय॒स्वेति । स्व॒यं
 रु॒द्रं कु॑रु॒ष्व या॒दृश॑मि॒च्छसी॒त्येवैनं॑ त॒दाह स्व॒यं यज॑स्वेति स्वा॒रा॒ग्यमे॒वास्मि॑न्व॒धाति
 स्व॒यं जु॑प॒स्वेति स्व॒यं लो॒क॒र॒ोचय॑स्व या॒वन्ता॑मि॒च्छसी॒त्येवैनं॑ त॒दाह म॒हिमा॑ तेऽग्न्ये॒न
 न संत॑श॒ऽइत्य॒श्वमे॒व म॒हिम्ना॑ स॒मर्प॑यति ॥ ११ ॥ न वाऽउ॒ष्ट॒एत॑न्नि॒पसे॑ न रि॒ष्य-
 मी॒ति । प्र॒वा॒सय॑त्ये॒वैनं॑ त॒वेवा॑र॒ः । उ॒दे॒पि प॑थि॒भिः सु॒गेभि॑रि॒ति दे॒व्याना॑मे॒वैनं॑
 प॒थां दर्श॑यति प॒त्रास॑ते सु॒कृतो॑ य॒त्र ते य॒युरि॑ति सु॒कृद्भिरे॒वैनं॑ स॒लोकं॑ करोति
 त॒त्र त्वा दे॒वः स॒वि॒ता द॒धास्ति॒ति स॒वितै॒वैनं॑ स्वर्गे लो॒के द॒धाति॑ म॒जाप॑तये त्वा
 क्षु॒धं प्रो॒क्षाप्नी॑त्युपा॒ध॒धोप॑य॒ह्णाति ॥ १२ ॥ अ॒ग्निः प॒शुरा॑सीत् । तेना॒यज॑न्त स
 ए॒तं लो॒कम॑जय॒ष्टस्मि॑न्न॒ग्निः स॒ ते लो॒को भ॒विष्य॑ति तं जे॒ष्यसि॑ पि॒वैता॑ अप इति
 या॒वान्मे॒र्विज॑यो या॒वाँल्लो॒को या॒वदै॒श्वर्यं॑ ता॒वांस्ते विज॑यस्ता॒वाँल्लो॒कस्ता॒वदै॒श्वर्यं॑
 भ॒विष्य॑तीत्ये॒वैनं॑ त॒दाह ॥ १३ ॥ वा॒युः प॒शुरा॑सीत् । तेना॒यज॑न्त स ए॒तं लो॒कम॑-
 जय॒ष्टस्मि॑न्या॒यः स॒ ते लो॒को भ॒विष्य॑ति तं जे॒ष्यसि॑ पि॒वैता॑ अप इति या॒वान्वा॒यो-
 र्विज॑यो या॒वाँल्लो॒को ॥ १४ ॥ सूर्यः॑ प॒शुरा॑सीत् । तेना॒यज॑न्त स ए॒तं लो॒कम॑जय-
 ष्टस्मि॒न्तसूर्यः॑ स॒ ते लो॒को भ॒विष्य॑ति तं जे॒ष्यसि॑ पि॒वैता॑ अप इति या॒वान्त्सूर्य॑स्य
 विज॑यो या॒वाँल्लो॒को या॒वदै॒श्वर्यं॑ ता॒वांस्ते विज॑यस्ता॒वाँल्लो॒कस्ता॒वदै॒श्वर्यं॑ भ॒विष्य॑-
 तीत्ये॒वैनं॑ त॒दाह त॑र्पयित्वा॒श्वं पुनः॑ संस्कृत्य प्रो॒क्षणी॑स्ति॒तरा॑न्प॒शून्प्रो॒क्षति॑ तस्मा॒तः
 ॥ १५ ॥ ब्रा॒ह्मण॑म् ॥ १ ॥ [२. ७] ॥

देवा वाऽउदञ्चः । स्वर्गे लोकं न प्राजानंस्तमश्चः प्राजानाद्यदृश्वेतोदञ्चो-
 यन्ति स्वर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै वासोऽधिवासं हिरण्यमित्यश्वयोपसृणन्ति य-

धा नान्यस्मै पशवे तस्मिन्नेवमपि मङ्गपयन्त्यन्येनैव तत्पशुभिर्व्याकुर्वन्ति ॥ १ ॥
 घृन्ति वापतत्पशुम् । यदेनं संज्ञयन्ति प्राणाय स्वाहापानाय स्वाहा व्यानाय
 स्वाहोति संज्ञयमानऽस्मादुतीर्ज्यहोति प्राणानेवास्मिन्नेतदधाति तयो हास्पतेन जीव-
 तैव पशुनेष्टं भवति ॥ २ ॥ अम्बेऽश्विमेऽम्बालिके । न मा नयति वृश्चनेति
 पुत्नीकानपत्पशून्तेनैव एतदुयो घेय्या एवेनाः करोति ॥ ३ ॥ गणानां त्वा ग-
 णपतिः इवामहऽहति । पुत्न्यः परियन्त्यपन्तुतऽपवास्माऽएतदतो म्येवास्मै न्हु-
 षेतुऽयो धुवतऽपवैनं त्रिः परियन्ति ध्रुयो वाऽश्वमे लोका एभिरेवैनं लोकेधुवते त्रिः
 पुनः परियन्ति पृथु सम्पद्यन्ते पदवाऽश्वतुव अतुभिरेवैनं धुवते ॥ ४ ॥ अप वा
 एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति । घे यज्ञे धुवनं तन्वते नव कृन्वः परियन्ति नव वै पाणा प्राणा
 नेवात्मन्दधते नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्त्यात्मजानि गर्भधमात्मजानि गर्भधमिव
 प्रजा वै पशवो गर्भः प्रजामेष पशूनात्मन्पचे ताऽऽधौ चतुरः पशुः सम्प्रसारया-
 वेति मियुनस्यापचदये रक्तो लोके मोरुगश्चामित्येष वै स्वर्गो लोको एक
 पशुः संज्ञयन्ति तस्मादेवपाद वृषा वाजी रेवोपा रेवो दद्यादिति मियुनस्यै-
 वापचदये ॥ ५ ॥ प्राणायम् ॥ १ [२. =] ॥

अप वाऽएतस्मात् । भी राष्टं क्रामति योऽश्वमेधेन यजते ॥ १ ॥ ऊर्ध्वो-
 मेनामुच्छ्रापयेति । भीर्वा राष्ट्रमवमेधः श्रियमेवास्मै राष्ट्रमूर्ध्वमुच्छ्रापति ॥ २ ॥
 गिरौ भारथ इरभिवेति । भीर्वा राष्ट्रस्य भारः श्रियमेवास्मै राष्ट्रं संनदात्पचो
 श्रियमेवास्मिन्नाष्टमपिनिदधाति ॥ ३ ॥ अपास्ये मध्यमेधतामिति । भीर्वा
 राष्ट्रस्य मध्यं श्रियमेव राष्ट्रं मध्यमेधोऽष्टायं दधाति ॥ ४ ॥ शीते वाते पुनश्चि-
 वेति । चेमो वै राष्ट्रस्य शीतं जेवमेवास्मै करोति ॥ ५ ॥ युकासकौ शकुन्ति केति ।
 विद्वै शकुन्ति काहलागिति वज्रहीति विष्णो वै राष्ट्राय वज्रचन्त्याहन्ति गमे
 पसो निगलगलाति प्राक्केति विद्वै मयो राष्ट्रं पसो राष्ट्रेषु विशयाहन्ति तस्माद्वाष्ट्री
 विशं यातुकः ॥ ६ ॥ माता चते पिता च तऽहति । इयं वै मातामो पिताम्या येनैनं ग्रं
 रश्मिं लोके गमयत्यग्रं वृष्टस्य रोदह इति भीर्वा राष्ट्रस्याग्रं श्रियमेवैनं राष्ट्रस्यायं
 गमयाति मुतिलस्यीति ते पिता गमे मुष्टिमतः सपयति विद्वै गमो राष्ट्रं
 मुष्टी राष्ट्रमेव विशयाहन्ति तस्माद्वाष्ट्री विशं यातुकः ॥ ७ ॥ यदरिणो यवमसीति ।
 विद्वै यवो राष्ट्रं हरिणो विशमेव राष्ट्रायां करोति तस्माद्वाष्ट्री विशमपि न

पुष्टं पशु मृण्यतऽहृति तस्माद्वाजा पशून् पुण्यति शूद्रा यद्वर्ज्यजारा न प्रोपायधना-
यतीति तस्माद्वैशीपुत्रं नाभिषिञ्चति ॥ ८ ॥ अप वाऽपतेभ्यः प्राणाः कामान्ति ।
ये यत्रेऽपतां वाचं वृदन्ति दधिहृत्वाणोऽअकारिणमिति सुरभिर्मतीमृचमन्ततो-
ऽन्वाहुर्वीचमेव पुनते नैभ्यः प्राणाः अपक्रामन्ति ॥ ६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [२. ९.]

यदसिपथान्कल्पयन्ति । सेतुमेव तथै संक्रमणं यजमानः कुरुते स्वर्गस्य
लोकस्य समपृथै ॥ १ ॥ सूचीभिः कल्पयन्ति । विशो वै सूच्यो राध्मश्वमेधो
विशं चैवास्मिन्नाष्टं च समीची दधाति विरययमृद्यो भवन्ति तस्योक्तं ब्राह्मणम्
॥ १ ॥ इदयः सूच्यो भवन्ति । लोहमृद्यो रुजता हरिण्यो विशो वै लोहमृद्यो-
ऽवान्तर विशो रजता ऊर्ध्वो हरिण्यस्तामिरुर्वैनं कल्पयन्ति तिरुषीभिरचो
ध्वीभिरच वक्रुणा भवन्ति तस्माद्वक्रुणा विशो तानारूपा भवन्ति तस्मान्नानारूपा
विशः ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [२. १०]

मजापतिरकामयत । महान्भूयान्स्वामिति स एतावरवमेधे महिमानौ महावपश्य-
त्तावजुहोत्ततो वै स महान्भूयानभवत्स यः कामयेत महान्भूयान्स्वामिति स ए-
तावरवमेधे महिमानौ महौ जुहुयान्महान्वैव भूयान्मवति ॥ १ ॥ वपामभितो जु-
होति । यजमानो वाऽअश्वमेधो राजा महिमा राध्मेनैवैनमुभयतः परिगृह्णाति पु-
स्तास्वाहाकृतयो वाऽअन्ये देवा उपरिष्टस्वाहाकृतयोऽन्ये तान्नेवैतस्मीणाति
स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहोति राजा वपाम परियजति ये चैवास्मिन्लोकं देवा
युग्मं चामुष्मिस्तान्नेवैतस्मीणाति तदपनमुभये देवाः प्रीताः स्वर्गं लोकमभिवहन्ति
॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [२. ११] द्वितीयोऽध्यायः [५५]

मजापतेरुषयश्चयत् । तत्परापतत्ततोऽश्वः समभवद्यदश्वयत्तदश्वस्याश्वत्वं त-
द्देवा अश्वमेधेनैव प्रत्यदधुरेष इ वै मजापतिर्य सर्वं करोति योऽश्वमेधेन यजते
सर्वं एव भवति सर्वस्य वाऽएषा प्रायाश्चातिः सर्वस्य भेषजथ सर्वं वाऽपतेन
पाप्मानं देवा अतरन्नपि वाऽपतेन ब्रह्महत्यामंतरंस्तरति सर्वं पाप्मानं तरति ब्रह्म-
हत्या योऽश्वमेधेन यजते ॥ १ ॥ उत्तरं वै तत्परापतेरुषयश्चयत् । तस्मादुत्तरतो-
ऽश्वस्यावद्यन्ति दक्षिणतोन्वेषां पशूनाम् ॥ २ ॥ वैतसः कटो भवति । अप्सुयो-
निर्वाऽअश्वोऽप्सुजा वेतसः स्वपैवैनं गोन्वा समर्षयति ॥ १ ॥ चतुष्टोम स्तोमो भ-

धा नान्यस्मै पशवे तस्मिन्नेनमपि संज्ञपयन्त्यन्यैरेवैतं तत्पशुभिर्व्याकुर्वन्ति ॥ १ ॥
 युन्ति वाएतत्पशुम् । एदेनं संज्ञपयन्ति प्राणाय स्वाहापाताय स्वाहा व्याताय
 स्वाहेति संज्ञप्यमानऽध्यादुर्तार्जुनोति प्राणानिवास्मिमेतद्वधाति तपो हास्यैतेन जीव-
 नैव पशुनेष्टं भवति ॥ २ ॥ अम्बेऽध्याम्बिकेऽम्बालिके । न मा नयति वृश्चनेति
 पत्नीरुदानयत्पदूतैवेना एतदयो मेध्या एवैनाः करोति ॥ ३ ॥ गणानां त्वा ग-
 णपतिं हवामहऽवति । पश्यः परियन्त्यपहृवतऽण्वास्माऽएतदतो म्येवास्मै न्हु-
 वतेऽयो धुवतऽएवैनं त्रिः परियन्ति त्रयो वाऽस्मे लोका एभिरेवैनं लोकेधुवते त्रिः
 पुनः परियन्ति पदं सम्पद्यन्ते पदवाऽश्चतुर्वधेन धुवते ॥ ४ ॥ अप वा
 एतेभ्यः प्राण्याः कामान्ति । ये यज्ञे धुवनं तन्वेत त्व कृत्वः परियन्ति त्व वैमाणा प्राण्या
 नेवात्मन्धते नैभ्यः प्राणा अथकामन्त्याहुमजानि गर्भममात्तुमजासि गर्भममिति
 प्रजा वै पशवो गर्भः प्रजापेव पशूनात्पन्धते ताऽऽभ्यो चतुरः पदः सम्प्रसारया-
 वेति मियुनस्यावच्छदै स्वर्गे लोके श्रेष्ठरायामित्येव वै स्वर्गो लोको यत्र
 पशुऽ संज्ञायन्ति तस्मादेवमाह वृषा वाजी रेतोवा रेतो वपास्त्विति मियुनस्यै-
 वावच्छदै ॥ ५ ॥ त्राण्यम् ॥ २ [२. =] ॥

अप वाऽएतस्मात् । श्री राष्ट्रं कामति योऽश्वमेधेन युजते ॥ १ ॥ ऊर्ध्व-
 मेनामुच्छ्रापयेति । श्री राष्ट्रं राष्ट्रमेधमेधः श्रियमेवास्मै राष्ट्रपूर्वमुच्छ्रापति ॥ २ ॥
 गिरौ भारथे हरामिहेति । श्री राष्ट्रं राष्ट्रस्य भारः श्रियमेवास्मै राष्ट्रं संनद्यस्यो
 श्रियमेवास्मिन्नाष्ट्रमपिनिदधाति ॥ ३ ॥ अयास्ये मुख्यमेधवाप्ति । श्री राष्ट्रं
 राष्ट्रस्य मध्यं श्रियमेव राष्ट्रं मध्यतोऽध्यायं दधाति ॥ ४ ॥ शीते वाते पुनश्चि-
 वेति । जेमो वै राष्ट्रस्य शीतं जेममेवास्मै करोति ॥ ५ ॥ युकासकौ शकुन्तिकेति ।
 विश्वे शकुन्तिः काहलागिति वञ्चतीति विशो वै राष्ट्राय वञ्चन्त्याहन्ति गमे
 पतो निगल्गन्तीति भारथेति विद्वे यमो राष्ट्रं पतो राष्ट्रमेव बिश्याहन्ति तस्माद्वाही
 विशं यातुकः ॥ ६ ॥ याता च ते पिता च तऽवति । इयं वै यातामौ पिताभ्यामेवेनं ग्रं
 स्वर्गं लोकं गमयत्यग्रं वृषस्य रोहण इति श्री राष्ट्रस्याग्रं श्रियमेवैनं राष्ट्रस्यायं
 गमयति प्रतिलम्बीति ते पिता गमे मुष्टिपथे सत्यमिति विद्वे गमो राष्ट्रं
 मुष्टी राष्ट्रमेव बिश्याहन्ति तस्माद्वाही विशं यातुकः ॥ ७ ॥ यद्वरिणो यवमलीति ।
 विश्वे एवो राष्ट्रं हरिणो विशमेव राष्ट्रयायां करोति तस्माद्वाही विशमपि न

पुष्टं पशु मुन्यतऽपुति तस्माद्वाजा पशून् पुष्यति शूद्रा चर्यन्तारा न पोषाय धना-
यतीति तस्माद्देशीपुत्रं नाभिविञ्चति ॥ ८ ॥ अप वाऽपतेभ्यः प्राणाः कामन्ति ।
ये यन्नेऽपुतां वाचं वदन्ति दधिहान्वाऽऽयकारिणमिति सुरभिर्मतीमृचमन्ततो-
ऽन्वाहुर्वीचमेव पुनते नैभ्यः प्राणाः अपक्रामन्ति ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [२. ९.]

यदसिपथान्कल्पयन्ति । सेतुमेव तथै संक्रमणं यजमानः कुर्वते स्वर्गस्य
लोकस्य समष्टयं ॥ १ ॥ सृज्जीभिः कल्पयन्ति । विशो वै सूर्यो राट्पुमरवमेधो
विशं चैवास्मिन्नाट्पुं च समीचीं दधति हिरण्यमय्यो भवन्ति तदपोक्तं ब्राह्मणम्
॥ २ ॥ त्रय्यः सूर्यो भवन्ति । लोहमय्यो रजता हरिण्यो विशो वै लोहमय्यो-
ऽवान्तर विशो रजता ऊर्ध्वो हरिण्यस्ताभिर्द्वैतं कल्पयन्ति तिरुचीभिरचो
ध्वोभिरच बहुरूपा भवन्ति तस्माद्बहुरूपा विशो नानारूपा भवन्ति तस्मान्नानारूपा
विशः ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [२. १०]

मजापतिरकामपत । महान्भूयान्त्स्यामिति स एतावदश्वमेधे महिमानौ महावपश्य-
त्तावजुहोततो वै स महान्भूयानभवत्स यः कामपेत महान्भूयान्त्स्यामिति स ए-
तावदश्वमेधे महिमानौ महौ जुहुयान्महान्भूयान्भवति ॥ १ ॥ वषामन्त्रितो जु-
होति । यजमानो वाऽश्वमेधो राजा महिमा राज्येनैरेनमुभयतः परिगृह्णाति पु-
स्तास्वाहाकृतयो वाऽअन्ये देवा उपरिष्ठस्वाहाकृतयोऽन्ये तान्नेत्रैतस्मीणाति
स्थाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति राजा वषां परियभाति ये चैवास्मिन्लोकं देवा
युज्ज वामुष्मिस्तान्नेत्रैतस्मीणाति तदपनमुभये देवाः प्रीताः स्वर्गं लोकमभिवदन्ति
॥ २ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [२. ११] द्वितीयोऽध्यायः [२५]

मजापतेरुष्यश्वयत् । तत्परापतस्ततोऽश्वः समभवद्यदश्वयत्तदश्वस्याश्वत्वं त-
द्देवा अश्वमेधेनैव प्रत्यदश्वरेषु इ वै मजापतिथै सर्वं करोति योऽश्वमेधेन यजते
सर्वं एव भवति सर्वस्य वाऽप्या प्रायाश्चातिः सर्वस्य भेषजथै सर्वं वाऽपतेन
पाप्मानं देवा अतरन्तापि वाऽपतेन ब्रह्महत्यामन्तरं स्तरति सर्वं पाप्मानं तरति ब्रह्म-
हत्यां योऽश्वमेधेन यजते ॥ १ ॥ जुचरं वै तत्परापतेरुष्यश्वयत् । तस्मादुचरतो-
ऽश्वस्यावद्यन्ति दक्षिणतोऽप्यां पशूनाम् ॥ २ ॥ वैतसः कृतो भवति । अप्पुयो-
निर्वाऽश्वोऽप्पुजा वेतसः स्त्र्यैवैनं योन्या समर्धयति ॥ ३ ॥ चतुष्टाय स्तोमो भ-

वति । सरद्धाऽयस्वस्य मन्त्र्यावृत्तदेवाश्चतुष्टोमेनैव स्तोमेन प्रत्यदधुर्यच्चतुष्टोम
स्तोमो भवत्यस्वस्यैव सर्वत्राय सर्वस्तोमोऽतिरात्र उक्तम् महर्भवति सर्वं वै सर्व-
स्तोमोऽतिरात्रः सर्वमस्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यानन्दये ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥
[१. १.] ॥ ॥

परमेण वाऽप्य स्तोमेन मित्वा । चतुष्टोमेन कृतेनायानामुत्तरेऽह-
ंरुविधौ प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठित्येकविधं शास्त्रप्रतिष्ठाया उच्चरन्महर्भूतनृत्तारो-
हपुत्रो वै पृष्टान्पुत्रवः संवत्सरं चतुष्टोमेन सवत्सरे प्रतिष्ठित्वा ॥ १ ॥ शुक्रयैः
पृष्ठं भवन्ति । अन्यदन्त्यच्छन्दोऽन्येऽन्ये वाऽप्यत्र पशव आलभ्यन्तऽनुतेव-
ग्राम्यां जूतेवारण्या यच्छक्रयैः पृष्ठं भवन्त्यस्वस्यैव सर्वत्रायान्ये पशव आलभ्यन्ते-
ऽन्येऽन्ये हि स्तोमाः क्रियन्ते ॥ २ ॥ तदाहुः । नैते सर्वे पशवो यदनावपश्चार-
यप्राश्चिते वै सर्वे पशवो यद्गव्या इति मन्त्रा उच्येऽहन्तालभतऽप्ये वै सर्वे पशवो
यद्गव्याः सर्वानेव पशूनालभते वैरवदेवा भवन्ति वैरवदेवो वाऽअरवोऽश्वस्यैव स-
र्वत्राय बहुरूपा भवन्ति तस्माच्छक्रयैः पशवो नानारूपा भवन्ति तस्मान्नानारूपा
पशवः ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ [१. २] ॥ ॥

युष्टिस्तोऽनुष्टुभो भवन्ति । तस्माद्वरवस्त्रिभिस्तिष्ठति यच्चतस्रो गाय-
त्र्यस्तस्माद्वरवः सर्वैः पट्टिः प्रतिघट्टलाप्यते परमं वाऽएतच्छन्दो यदनुष्टुभपर-
मोऽश्वः पशूनां परमश्चतुष्टोम स्तोमानां परमेर्णवैनं परमनां नमयति ॥ १ ॥ शु-
क्रयैः पृष्ठं भवन्ति । अन्यदन्त्यच्छन्दोऽन्येऽन्ये हि स्तोमाः क्रियन्ते यच्छक्रयैः पृष्ठं
भवत्यस्वस्यैव सर्वत्राय ॥ १ ॥ एकविधं यच्छक्रयैः महर्भवति । असौ वाग्धादिभ्य
एकविधः सोऽस्वमेधः स्वेर्नैनं स्तोमं च स्वायां देवतायां प्रतिष्ठापयति ॥ १ ॥
वामदेव्यं मैत्रावरुणसाम भवति । मन्त्रापविर्वा नामदेव्यं मानापत्योऽश्वः स्वयैवैनं
देवतायां समर्पयति ॥ ४ ॥ पाथुरश्मं ब्रह्मसाम भवति । रश्मिनावाऽश्वस्यो यत्
ईश्वरो वाऽअश्वोऽयतोऽभूतोऽप्रातिष्ठतः परां परावृत्तं गुन्तोर्धत्पाथुरश्मं ब्रह्मसाम
भवत्यस्वस्यैव धृत्यै ॥ ५ ॥ सकृत्पञ्चावाकसाम भवति । वत्सव्यश्च-श्वं वाऽप्य
यदस्वमेधः किं वा होतस्य क्रियते किं वा न यत्संकृत्पञ्चावाकसाम भवत्यस्व-
स्यैव सर्वत्राय सर्वस्तोमोऽतिरात्र उक्तम् महर्भवति सर्वं वै सर्वस्तोमोऽतिरात्रः

सर्वपरश्वमेधः सर्वस्यास्यै सर्वस्यावत्तदयै ॥ ६ ॥ एकविंशोऽग्निर्भवति । एक-
विंश स्तोम एकविंशतिर्गूपा यथा वाऽष्टपथा वा वृषाणो वा स-
धस्फुरेन्नवेमेते स्तोमाः समृच्छन्ते यदेकविंशस्तान्यत्समर्पयेवार्तिमाच्छेद्यज-
मानो हन्येतास्य यज्ञः ॥ ७ ॥ द्वादश एवाग्निः स्यात् । एकादश गूपा
यद्द्वादशोऽग्निर्भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरमेव यजमानोति यदेकादश
गूपा विराद्द्वादशपथा संभीयते यदेकादशिनी तस्यै य एकादश स्तन एवास्यै न
बुद्दस्पृधैतां तेन ॥ ८ ॥ तदाहुः । यद्द्वादशोऽग्निः स्यादेकादश गूपा यथा स्युरिणा
यायात्ताहत्तदित्येकविंश एवाग्निर्भवत्येकविंश स्तोम एकविंशतिर्गूपास्तंष्ट-
था मुष्टिभिर्पायात्ताहत्त ॥ ९ ॥ शिरो वाऽएतद्यज्ञस्य यदेकविंशः । यो
वाऽअश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि वेद शिरो ह राज्ञा भवत्येकविंशोऽग्निर्भवत्येक-
विंश स्तोम एकविंशतिर्गूपा एतानि वाऽअश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि तानि य
एवं वेद शिरो ह राज्ञा भवति यो वाऽअश्वमेधे तिस्रः ककुदो वेद ककुद राज्ञा
भवत्येकविंशोऽग्निर्भवत्येकविंश स्तोम एकविंशतिर्गूपा एता वाऽअश्वमेधे
तिस्रः ककुदस्ता य एवं वेद ककुद राज्ञा भवति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ॥ [१. १.]

सर्वाभ्यो वै देवताभ्योऽश्व आलभ्यते । यत्तानापरस्यं कुर्याद्वा देवता अपि-
भागास्ता भागधेयेन व्यर्धयेच्छादं दद्विरुषकां दन्तमूलैरिष्टाज्यमवशाना कृत्वा
पस्याहयाय देवताभ्य आहुतीर्जुहोति या एव देवता अपिभागास्ता भागधेयेन
समर्धयत्परप्येग्नूच्यान्हुत्वा यावापृथिव्यामुत्तमाग्राहुतिं जुहोति यावापृथिव्योर्वै
सर्वा देवताः प्रतिष्ठितास्ता एवेतन्प्रीणाति देवासुराः संपत्ता आसन् ॥ १ ॥ ते
ऽजुवन । अग्नयः स्विष्टकृताऽश्वस्य वयमुद्धारमुद्धरामहे तेनासुरानभिभविष्याम
इति ते लांहितपूदहरन्त घातुव्याभिभूत्यै यत्स्विष्टकृद्गयो लोहितं जुहोति घातुव्या-
भिभूत्यै भवत्पातमना परास्य क्षिपन्भातुव्यो भवति य एवं वेद ॥ २ ॥ गोमग-
कण्ठेन प्रथमामाहुतिं जुहोति । पशवो वै गोमृगा रुद्रः स्विष्टकृत्पशूनेव रुद्रादन्तर्द-
धाति तस्माद्यज्ञेपाश्वमेधस्याहुतिर्हूयते न तत्र रुद्रः पशूनभिमान्यते ॥ ३ ॥ अश्व-
शक्तेन द्वितीयामाहुतिं जुहोति । पशवो वाऽएकशका रुद्रः स्विष्टकृत्पशू ॥ ४ ॥
अयस्त्रयेन चरुणा तृतीयामाहुतिं जुहोति । आयस्यो वै प्रजा रुद्रः स्विष्टकृत्प्रजा
एव रुद्रादन्तर्दधाति तस्माद्यज्ञेपाश्वमेधस्याहुतिर्हूयते न तत्र रुद्रः प्रजा अभि-
मान्यते ॥ ५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [१. ४] ॥

सर्वेषु चै लोकेषु । मृत्युबोन्वायत्तास्तेभ्यो यन्नाहुतीर्नि जुहुयाज्योके लोकम्पनं
 मृत्युर्विन्देद्यन्मृत्युभ्य आहुतीर्जुहोति लोके—लोकऽएव मृत्युमपनयति ॥ १ ॥ त-
 दाहुः । यदमुष्यै स्वाहामुष्यै स्वाहोवे जुहत्संचचीत वरुं मृत्युममिषं कुर्यात्
 मृत्युवऽभात्मानमपिदध्यादिति मृत्युवे स्वाहेत्येकस्याऽएवैकामाहुतिं जुहोत्ये-
 को ह वाऽअमुष्मिन्लोके मृत्युरशनापैव तमेवामुष्मिन्लोकेऽपजयति ॥ २ ॥
 अस्मदस्यायै स्वाहेति द्विलीयामाहुतिं जुहोति । अमृत्युर्ह वाऽअन्यो अस्मदस्यायै
 मृत्युरेष उ वै साक्षान्मृत्युर्यद्वहत्या साक्षादेव मृत्युमपनयति ॥ ३ ॥ एताऽह
 वै मुनिदध औदन्याः । अस्मदस्यायै प्रायश्चित्तिं विडां चकार मुद्राहत्यायाऽआहु-
 तिं जुहोति मृत्युवेवाहुत्या तर्पयित्वा परिणामं कृत्वा अस्मदधने भेषजं करोति तस्या-
 यस्तैवारवमेधऽआहुतिर्हयतेऽपि योऽस्यापरीषु प्रजायां ब्राह्मणऽहन्ति तस्मै भेषजं
 करोति ॥ ४ ॥ घाह्यणम् ॥ १० ॥ [१. ५] ॥ ॥

अश्वस्य वाऽअश्वस्यस्य । मेध जुहत्कामतदश्वस्तोमीयमभवत्तदश्वस्तोमीयं
 जुहोत्यश्वमेव मेधसा समर्पयति ॥ १ ॥ आज्येन जुहोति । मेधो वाऽआज्यं मेधो-
 ऽश्वस्तोमीयं मेधसैवास्मिस्तन्मेधो दद्यात्वाज्येन जुहोत्येतदे देवानां मियं धाम य-
 दाज्यं मिधेणैवैनान्घाम्ना समर्पयति ॥ २ ॥ अश्वस्तोमीयऽह्नुत्वा द्विपदा जुहोति ।
 अश्वो वाऽअश्वस्तोमीयं पुरुषो द्विपदा द्विपदे पुरुषो द्विप्रतिष्ठस्तुदेनं प्रतिष्ठया
 समर्पयति ॥ ३ ॥ तदाहुः । अश्वस्तोमीयं पूर्वऽहोतव्यां द्विपदा इति पशवो
 वाऽअश्वस्तोमीयं पुरुषो द्विपदा यदश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति तस्मा-
 त्पुरुष उपरिष्ठात्पशून्पिप्रिष्ठति ॥ ४ ॥ षोडशश्वस्तोमीया जुहोति । षोडशकला
 वै पशवः सा पशूनां मात्रा पशूनेव मात्रया समर्पयति यत्कनीयसीर्वा भूपसीर्वा
 जुहुयात्पशून्मात्रया व्यर्धयेत्षोडश जुहोति षोडशकला वै पशवा सां पशूनां मात्रा
 पशूनेव मात्रया समर्पयति नान्प्रामुत्तयामाहुतिं जुहोति यदन्प्रामुत्तयामाहुतिं जुहु-
 यात्प्रतिष्ठायै च्यवेत् द्विपदा उचमा जुहोति प्रतिष्ठा वै द्विपदाः मृत्युश्च तिष्ठति
 जुम्बकाय स्वाहेत्यनभृष्टऽउत्तयामाहुतिं जुहोति वरुणो वै जुम्बकः साक्षादेव वरु-
 णमवपनते शुक्रस्य सल्लोर्वैक्रिष्व पिद्वाक्षस्य मूर्धनि जुहोत्येतदे वरुणस्य रूपऽ
 रूपेणैव वरुणमवपनते ॥ ५ ॥ द्वादशश्वस्तोमीयानुत्थाय निर्वपति । द्वादशभिर्वैष्टि-
 मिर्यजते तदाहुर्द्वयस्य वाऽएतद्वयं यदिष्टयो यदिष्टिभिर्व्यजतेऽपनामुक एनं यज्ञः स्या

त्यापीयास्तु स्याद्यातुषामानि शाऽएतदीजानस्य ह्यन्दांशसि भवन्ति तानि क्रिये-
तावदाशु प्रयुञ्जीत सर्वा वै सधैस्स्थिते यज्ञे वागाप्यने साजाता यातुषाम्नी भवति
फूरीकृतं हि भवत्यरुणकृता वाग्वै यज्ञस्तस्मात्प्रयुञ्जीतेति ॥ ६ ॥ द्वादशैव ब्रह्मा-
दत्तानतथाप्य निर्वपेत् । प्रजापतिर्वाऽऽदत्तः प्रजापतिः संवत्सरः प्रजापतिर्यज्ञः संव-
त्सरेष्वेव यज्ञपामोत्युपनामुक एनं यज्ञो भवति न प्रापीयान्भवति ॥ ७ ॥ ब्राह्मणम्
॥ ११ ॥ [३. ६] ॥ ॥

एष वै भूनाम यज्ञः । यज्ञेतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव प्रभूतं भवति ॥ १ ॥
एष वै विभूनाम यज्ञः । यज्ञेतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव विभूतं भवति ॥ २ ॥ एष
वै व्यष्टिनाम यज्ञः । यज्ञेतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव व्यष्टं भवति ॥ ३ ॥ एष वै
विधृतिनाम यज्ञः । यज्ञेतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव विधृतिं भवति ॥ ४ ॥ एष वै
व्यावृत्तिनाम यज्ञः । यज्ञेतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव व्यावृत्तं भवति ॥ ५ ॥ एष
वाऽऽङ्गस्वाङ्गाम यज्ञः । यज्ञेतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेवाङ्गस्वद्ववति ॥ ६ ॥ एष वै
पयस्वान्नाम यज्ञः । यज्ञेतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव पयस्वद्ववति ॥ ७ ॥ एष वै
ब्रह्मवर्चसी नाम यज्ञः । यज्ञेतेन यज्ञेन यजन्तऽग्रा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायते
॥ ८ ॥ एष वाऽऽतिष्वाधी नाम यज्ञः । यज्ञेतेन यज्ञेन यजन्तऽग्रा राजन्योऽति-
ष्वाधी जायते ॥ ९ ॥ एष वै दीर्घो नाम यज्ञः । यज्ञेतेन यज्ञेन यजन्तऽग्रा दी-
र्घारण्यं जायते ॥ १० ॥ एष वै कृत्स्ननाम यज्ञः । यज्ञेतेन यज्ञेन यजन्तोऽसर्वमेव
कृतं भवति ॥ ११ ॥ एष वै प्रतिष्ठा नाम यज्ञः । यज्ञेतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव
प्रतिष्ठितं भवति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १२ ॥ [१. ७] ॥ ॥

अथातः प्रायश्चित्तीनाम् । यद्यश्चो वृद्धवाथै रुन्देद्वायुन्यं पयोऽनुनिर्वपेद्वा-
युर्वै देतसां विकर्ता प्राणो वै वायुः प्राणो हि देतसां विकर्ता देतसैवास्मिस्तदेतो
दधाति ॥ १ ॥ अथ यदि स्नापो विन्देत् । पौष्णं चरुमनुनिर्वपेत्पूपा वै पशूना-
मीष्टे स यस्यैव पशवो यः पशूनामीष्टे तमेवैतत्प्रीणात्यग्नौ हैव भवति ॥ २ ॥
अथ यद्यत्तामयो विन्देत् । वैश्वानरं द्वादशकपाल भूषिकपालं पुरोडाशमनुनिर्व-
पेदिपं वै वैश्वानर इमांश्चैतत्प्रीणात्यग्नौ हैव भवति ॥ ३ ॥ अथ पृथच्चापयो
विन्देत् । सौर्यं चरुमनुनिर्वपेत्सूर्यो वै प्रजानां चतुर्यदा होवैष उदेत्यथेदथै सर्वे

चरति चक्षुषैवास्मिन्सन्नुर्धवाति स यच्चरुर्भवति चक्षुषा ह्ययमारमा चरति ॥४॥
 अथ ययुदके प्रियेत । वारुणं ययमयं चक्रमनुनिर्वपेद्वरुणो वाऽएतं गृह्णाति योऽ-
 ऽप्सुम्रियते सा यैवेन देवता गृह्णाति तामेवैतत्प्राणाति सास्मै प्रीतान्यमालम्भाया-
 नुमन्यते तयानुमनमालभते ॥ यद्यवमयो भवति वरुणयाहि यवाः ॥ ५ ॥ अथ
 यदि नश्येत् । त्रिदिविपिष्टिमनुनिर्वपेद्वावापृथिव्यमेककपालं पुरोद्धारं वायव्यं
 पृथः सौर्यं चरुं यदं किं च नश्यत्यन्तरैव तद्वावापृथिवी नश्यति तद्वायुरुपवा-
 त्पादित्योऽभिरपति नैताभ्यो देवताभ्य ष्यते किं च न नश्यति सैषा पृ-
 थगेव नश्येदनी स यद्यस्याप्यन्यन्नश्येदेतयैव यजेतानु त्रैवेन त्विन्दत्यथ यद्यमि-
 मा अद्वं बिन्देरन्यादि वा म्रियेत यदि प्राप्स्यन्यमानीय मोक्षेयुः सैव तु न
 प्रापश्चात्तिः ॥ ६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १६ [१. ८] तृतीयोऽध्यायः [८६] ॥

प्रज्ञापतिरकामयत । सर्वान्क्रामानाप्नुयाथ सर्वो व्यष्टीर्ग्यश्तुर्वीयेति स एत-
 मरचमेधं विराज यज्ञकृतमपश्यत्तस्मादस्तेनायजत तेनेष्ट्वा सर्वान्क्रामानामोत्सर्वा
 व्यष्टीर्ग्याधुन सर्वान्द वै क्रामानामोति सर्वा व्यष्टीर्ग्यश्नत योऽश्चरमेधेन यजते
 ॥ १ ॥ तदाहुः । रुस्मिन्नुतावभ्यारम्भ इति प्राप्तेऽभ्यारभेतेत्यु हेतुऽग्राह्योऽप्यो
 वै सश्रियस्यऽर्तुः क्षत्रियपञ्च च वाऽएष यदश्चरमेध इति ॥ २ ॥ तद्वै वसन्तऽएवा-
 भ्यारभेत । वसन्तो वै ब्राह्मणस्यऽर्तुर्ग्य च वै कुरुच यजते ब्राह्मणीभूयेवैव यजते
 तस्माद्वसन्तऽएवाभ्यारभेत ॥ ३ ॥ सा यामा फाल्गुनी पौर्णमासी भवति । तस्यै
 पुरस्तात्पदेहे वा सप्ताहे वऽस्तिज उपसम्प्रायन्त्यध्वर्युश्च होता च ब्रह्मा चोद्गाता
 चैतान्वाऽअन्नन्वऽश्चत्विजः ॥ ४ ॥ तेभ्योऽध्वर्युश्चातुष्पाशं ब्रह्मौदनं निर्वपति ।
 तस्योक्त ब्राह्मण चतुरः पात्राश्चतुरोऽङ्गमन्त्राश्चतुरः प्रसृतान्द्वादशविधं द्वादश
 प्रासाः सवत्सरः सर्वथ संवत्सरः सर्वभरवधेयः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्धयै ॥५॥
 तमेते चत्वारं ऋत्विजः प्रारनीन्ति । तेषामुक्त ब्राह्मणं तेभ्यश्चत्वारि सहस्राणि द-
 दाति सर्वं वै सहस्रथैः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्धयै चत्वारि च सुव-
 र्णानि शतमानानि हिरण्यपानि तस्योऽष्टोक्तम् ॥ ६ ॥ अथास्माऽअध्वर्युर्निष्कं
 मतिमुञ्चन्वाचयाति । तेजोऽसि शुक्लमृतमिति तेजो वै शुक्लमृतं हिरण्यं तेज
 एवास्मिञ्जुह्वममृतं दधात्यायुष्या आयुर्मे पाहीत्यायुरेवास्मिन्दधात्यधेनमाह वाचं
 यच्छेति वाग्ने यज्ञो यज्ञस्यैवाभ्यारम्भाय ॥७॥ चतस्रो जाया उपवृत्ता भवन्ति ।

मरिषी वावातापरिहृक्का पालागती सर्वा निष्किन्धोऽनङ्कृता मिथुनस्यैव सर्वत्वा-
य ताभिः सहाग्न्यगारं प्रपद्यते पूर्वया द्वारा यजमानो वक्षिण्या पत्न्यः ॥ ८ ॥
सायमाहुत्याथ हुतायाम् । जघनेन गार्हपत्यमुदङ्वावातया सह संविशति तदेवापी-
तराः संविशन्ति सोऽन्तरोहऽअसंवर्तमानः शेतेऽनेन तपसा स्वस्ति संवत्सरुगो-
दृचथ समश्नवाऽऽति ॥ ९ ॥ मातराहुत्याथ हुतायाम् । अध्वर्युः पूर्णादिति जु-
होति सर्वं वै पूर्णं सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्धयै तस्मां वरेण प्राप्तं
विमृजेत वरं ददामि ब्रह्मणऽऽति सर्वं वै वरः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्याव-
रुद्धयै ॥ १० ॥ शतम् ६७०० ॥ ॥ अथ योऽस्य निष्कः प्रतिमुक्तो भवति ।
तमध्वर्यवे ददात्यध्वर्यवे दददमुतमापुरात्मन्यचेऽगृतं छायाहिरियम् ॥ ११ ॥
अधाग्नेयीमिष्टिं निर्वपति । पथश्च कामाप यष्टमुखस्थ चाखन्वदकारायाथोऽभग्निमुखा
उ वै सर्वा देवताः सर्वे कामा अश्वमेधे मुस्ततः सर्वान्देवान्ग्रीत्वा सर्वान्कामाना-
भवानीति ॥ १२ ॥ तस्यै पञ्चदश सामिधेन्यो भवन्ति । पञ्चदशो वै भुजो वीर्यं वज्रो
वेज्जैवैतज्जीर्वेण युजमानः पुरस्तात्पाथानमप्रहते वार्धवावाज्यभागौ पाप्मा वै वज्रः
पाप्मनोऽपहत्याऽअग्निर्मूर्धो दिवः ककुद्भवो यष्टस्य रजसश्च नेतेत्युपाथंशु हवि-
पो याज्यानुवाक्ये र्धन्वत्यन्या भवति सद्गत्यन्यैष वै पूर्वा य एष तपत्येतस्यैवा-
वरुद्धयाऽअथ यत्सद्गती सदेवावरुद्धे विराजौ संयाज्ये सर्वदेवत्यं वाऽएतच्छन्दो
यद्विराट् सर्वं कामा अश्वमेधे सर्वान्देवान्ग्रीत्वा सर्वान्कामानाप्नवानीति त्रिरपं
वक्षिण्या सुवर्णं शतमानं तस्योक्तं ब्राह्मणम् ॥ १३ ॥ अथ पौष्णीं निर्वपति ।
पूषा वै पथीनाप्रधिपतिरुवागैवैतत्स्वस्त्ययनं करोत्यथोऽप्यं वै पूषेमेवास्मात्पत-
न्मौष्णीं करोति तस्य हिनार्तिरुस्ति न हला यमिष्यध्वन्योपायवीमावेवास्मात्पतद्गो-
प्त्रीं करोति ॥ १४ ॥ तस्यै सप्तदश सामिधेन्यो भवन्ति । सप्तदशो वै प्रजापतिः
प्रजापतिरश्वमेधोऽश्वमेधस्यैवाप्त्यै वृषन्वन्तावाज्यभागौ युजमानस्यैव वृद्धयै पूषं-
स्तत्र व्रते वयं पथस्पथः परिपति वृचस्येत्युपाथंशु हविषो याज्यानुवाक्यं व्रतवत्य-
न्या भवति पथन्वत्यन्या वीर्यं वै व्रतं वीर्यस्याप्त्यै वीर्यस्यावरुद्धयाऽअथ यत्पथ-
न्वत्यश्वायैवैतत्स्वस्त्ययनं करोत्यनुष्टुभी संयाज्ये वाग्वाऽअनुष्टुब्वाग्वै प्रजापतिः
प्रजापतिरश्वमेधोऽश्वमेधस्यैवाप्त्यै वासःशतं वक्षिण्या रूपं वाऽएतत्तद्रूपस्य गङ्गास-
स्तस्माद्यमेव कं च सुवाससमाहुः को न्ययामिति रूपसमृद्धो हि भवति रूपेणैवैतं

समर्पयति शतं भवति शतायुर्वै पुरुषः शतेन्द्रिय आपुरेवेन्द्रियं वीर्यमान्भवते
॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १४ ॥ [५. १] ॥

एतस्यां तादृशानायाय । अरवं निरुत्तरोत्तमयन्ति यस्मिन्मन्त्राणि रूपाणि भ-
वन्ति यो वा तदुत्तमः सः सः सः पूर्व यो दक्षिणायां धर्ममतिपुङ्गवः ॥ १ ॥ तदु-
त्तमवैभवोभवति । सर्वं वै रूपं सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्यै सर्वस्यावच्छेदयाऽथ
यज्वत्समृद्धो वीर्यं वै जज्ञो वीर्यस्याप्यै वीर्यस्यावच्छेदयाऽथ यत्सहस्राहः सर्वं
वै सः सः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्यै सर्वस्यावच्छेदयाऽथ यत्पूर्वं एव वाऽप्यपरिमितं
वीर्यमभिधत्ते यत्पूर्वोऽप्यपरिमितस्यै वीर्यस्यावच्छेदयाऽथ यत्सहस्रायां धर्ममति-
पुङ्गव एव वाऽप्यय एव तपति न वाऽप्यनं कश्चन प्रीतिप्रतिरेतस्यैवावच्छेदये ॥ २ ॥ तदु-
होवाच भान्तलेयः । द्विरूप एवैषोऽरवः स्यात्कृष्णसारंगः प्रज्ञापतेर्वाऽप्योऽक्षः स-
मभवद्विरूपं वाऽइदं चतुः शुक्लं चैव कृष्णं च तदेतत् स्वेन रूपेण समर्पयतीति
॥ ३ ॥ अथ होवाच सात्यकिः । द्विरूप एवैषोऽरवः स्यात्तस्यै कृष्णः पूर्वार्धः
शुक्रोऽपरार्धः कृत्तिकाजितः पुरस्तात्तत्कृष्णः पूर्वार्धो भवति यदेवेदं कृष्णमचण-
स्तदस्य तदस्य पुच्छुकोऽपरार्धो यदेवेदं शुक्रमस्तदस्य तदस्य परकृत्तिकान्तिः
पुरस्तात्सा कर्त्तनका स एव रूपसमृद्धोऽतो यत्तमोऽस्योपकल्पेत बहुरूपो वा
द्विरूपो वा द्विरूपो वा कृत्तिकाजितस्तस्मात्तदेव जवं त्वेव समृद्धः स्यात् ॥ ४ ॥ तस्यैत-
पुरस्ताद्रक्षितार उपकृता भवन्ति । राजपुत्राः कश्चिनः शतं राज्ञ्या निपाहि-
णः शतं सूनप्राप्तयां पुत्रा इषुपार्षिणः शतं सायसंशरीतृणां पुत्रा दक्षिणः
शतमश्वशतं निरुष्टं निरुमणं यस्मिन्नेनमपिसृज्य उत्तान्ति ॥ ५ ॥ अथ सावित्री-
प्रिटि निर्वपति । सावित्रे प्रसावित्रे द्वादशकपालं पुरोडाशं सविता वै प्रसावि-
॥ साविता मऽइमं यज्ञं प्रमुवाहिति ॥ ६ ॥ तस्यै पञ्चदश सामिधेन्यो भवन्ति ।
वार्धनावाज्यभागौ यऽइषा विरवा जावान्या देवो पातु साविता सुगन् इत्यु-
पायं शु हविषो याज्यानुवाक्ये विराजौ संपाज्ये द्विरूपं दक्षिणा मुखं शत-
मानं तस्योक्तं ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ तस्यै प्रयज्ञेषु वायमानेषु । ब्राह्मणो वीणागा-
यो दीक्षणावै चरमन्त्रामुदाहन्तिस्वयं स्वयं मन्त्रं गायन्तीत्ययजतेत्यददा-
हिति तस्योक्तं ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥ अथ द्वितीयां निर्वपति । सवित्रोऽसावित्रे
द्वादशकपालं पुरोडाशं सविता वाऽसाविता सविता मऽइमं यज्ञमुवाहिति

॥ ६ ॥ तस्यै सप्तदश सामिधेन्यो भवन्ति । स्रजन्तावाज्यभागौ सदेवावरुन्दे
विश्वानिदेव सवितः स घानो देवः सविता सद्येत्सुपाथेशु हविषो याज्यानुवाक्ये
ऽभनुष्टुभौ संयाज्ये रजतञ्च हिरण्यं दाक्षिणां नानारूपतापाऽअधोऽवत्क्रमा-
यानपक्रमाय शतमानं भवति शतायुर्वै पुरुषः शतेन्द्रिय आपुरेवेन्द्रियं वीर्यमात्म-
न्यचे ॥ १० ॥ तस्यै प्रयाजेषु तायमानेषु । ब्राह्मणो वीणा० ॥ ११ ॥ अथ
तृतीयां निर्वपति । सवित्रे सस्य प्रसवाय द्वादशकपालं पुरोडाशमेव इवै सस्यः
प्रसवो यः सवितुः सस्येन ये प्रसवेनेमं यज्ञं प्रमुवाहति ॥ १२ ॥ तस्यै सप्तदशैश्च
सामिधेन्यो भवन्ति । राधिमन्ता वाज्यभागौ वीर्यं वै रविर्वीर्यस्याप्त्यं वीर्यस्यावत्-
क्षयाऽस्या विश्वदेवैश्च सत्यं न भमिषे सवितुर्द्वेषस्य तद्विस्तुपाथेशु हविषो या-
ज्यानुवाक्ये नित्ये संयाज्ये नेयज्ञपथाद्वानीति कृतऽप्यत्र यज्ञेऽन्ततः प्रतितिष्ठ-
ति त्रिष्टुभौ भवत इन्द्रे वै वीर्यं त्रिष्टुविन्द्रस्यैव वीर्यस्यावरुद्वै हिरण्यं दाक्षि-
णां सुवर्णञ्च शतमानं तस्योक्तं ब्राह्मणम् ॥ १३ ॥ तस्यै प्रयाजेषु तायमानेषु । ब्राह्मणो
वीणा० ॥ १४ ॥ एतस्याथ स्रजस्थितायाम् । ऋषोत्पायाध्वर्षुवच एतमान-
श्चाश्वस्य दाक्षिणे कर्णऽआजपतो विभूर्मात्रा मधुः पित्रेति तस्योक्तं ब्राह्मणमथै-
नमुदन्वचं ब्राम्चं मुस्तमत एषा होभयेवां देवमनुष्ट्याणां दिग्यदुर्दीची प्राची स्वा-
यामैरेन मुदिशि भवो न वै स्वऽआवृत्तेने प्रतिष्ठितो रिप्पत्पुर्दिष्ठै ॥ १५ ॥ स
आह देवा आशापालाः । एतं देवेभ्योऽश्वं मेपाय प्रोक्षितं रक्षतेन्युक्ता मानु-
षां आशापाला अथैते देवा आद्याः साध्या अन्वाध्या मरुतस्तुमेतऽऽभये देव-
मनुष्ट्याः संविदाना अप्रथावर्तयन्तः संवत्सरे रक्षन्ति तथं न प्रत्यावर्तयन्पेप
वाऽप्य य एव त्रपति कु त्र येनमर्हति प्रत्यावर्तयितुं यद्वेने प्रत्यावर्तयेयुः पराने-
वेदं सर्वं स्पात्तस्मादप्रत्यावर्तयन्तो रक्षन्ति ॥ १६ ॥ स आहाशापालाः ।
ये वाऽएतस्योद्वचं गमिष्यन्ति राष्ट्रं ते भविष्यन्ति राजानो भविष्यन्त्याभिषेचनी-
या अथ यऽएतस्योद्वचं न गमिष्यन्त्यराष्ट्रं ते भविष्यन्त्यराजानो भविष्यन्ति राजन्या
विशोग्नभिषेचनीयास्तस्मान्मा प्रमदत स्नात्वाच्चर्वेनमुदकाक्षिकन्धीध्वं वदवाभ्य-
दधते यद्यद्वात्मजनातमुपनिगच्छेत तत्तत्पृच्छेत ब्राह्मणाः कियद्युधमश्चमेधस्य वि-
स्येति ते ये न विद्युर्जिनीयात वान्सर्वे वाऽअश्वयेधः सर्वस्यैव न वेद यो ब्राह्म-
णः स्रजभेमधस्य न वेद सोऽब्राह्मणो ज्येय एव स ज्ञानं करवाय स्वादं निवपा-
थाय यत्किञ्च न नपदे कृताञ्च सर्वं वस्तुसुतं तेषां रयकारकुलऽप्यत्र वो

वसतिस्वद्धयश्चस्यायतनमिति ॥१७॥ ब्राह्मणम् ॥१५॥ [४.२.] द्वितीयः
मपाठकः ॥ कण्टिकांसख्या ११७ ॥ ॥

ममुच्यते च दक्षिणेन वेदिष्ठं । हिरण्यं कशिपूपस्तृणाति तस्मिन्होतोपवि-
शति दक्षिणेन होतारथे हिरण्ये कूर्चे यजमानो दक्षिणतो ब्रह्मा चोद्राता च हि-
रण्ययोः कशिपुनोः पुरस्तात्सप्त्यङ्गध्वर्युर्हिरण्ये वा कूर्चे हिरण्ये वा फलके ॥१॥
समुपविष्टेष्वध्वर्युः सम्प्रेष्यति । होतर्भूतान्याचच भूतेष्विषं यजमानमुध्वरेति स-
म्प्रेषितो होताध्वर्युर्गामनयने शरिप्लवमाख्यानमाख्यास्यध्वर्यविति इ वै होत-
रित्यध्वर्युः ॥ २ ॥ अनुवैवस्वतो राजेत्याह । तस्य मनुष्या विशस्तऽऽमऽऽसत
ऽऽत्यध्वर्या गृहेष्वपि उपसमेता भवन्ति तानुपदिशत्युचं वेदः सोऽयमिति
चाध्वर्युः सूक्तं व्याचक्षाण—इवानुदवेदेष्टेवाध्वर्युः उपसमेता भवन्ति तानध्वर्युः स
म्प्रेष्यति ब्रीह्यागणानि इत्याह पुराणैरिषं यजमानं राजभिः साधुकृद्भिः संग्रा-
यतेति तं ते तथा संग्रायन्ति तद्यदेनमेव संग्रायन्ति पुराणैरेवैतं तद्वागभिः सा-
धुकृद्भिः तल्लोकं कुर्वन्ति ॥ ३ ॥ सम्प्रेष्याध्वर्युः प्रक्रमानुहोति । अन्वार्ह्यपूच-
ने वाध्वस्य वा पदं परिलिख्य यतरथास्य तत्रावृज्वति पूर्वा त्वेव
स्थितिः ॥ ४ ॥ सावित्र्या एवेष्टेः । पुरस्तादनुमुत्य सकृदेव कृपायपाहवनीये जु-
होत्यथ सायं भूतिषु ह्यमानासु राजन्यो वीणागाथी दक्षिणत उत्तरमन्त्रा मुदाघ्नं-
रित्तः स्वयं सम्भृता गाथा गायतीत्यमुध्वरेत्यमुध्वरे संग्राममजपडिति तस्योक्तं
ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ अथ श्वेभूते द्वितीयेऽह्ने । एवमेवेतासु सावित्रीष्विष्टिषु सध्व-
स्थितास्वेपैवावृध्वर्यविति इ वै होतरीत्येवाध्वर्युर्मो वैवस्वतो राजेत्याह तस्य पि-
तरो विशस्तऽऽमऽऽसतऽऽति स्थविरा उपसमेता भवन्ति तानुपदिशति यजुष्यपि
वेदः सोऽयमिति यजुषामनुवाकं व्याचक्षाण—इवानुदवेदेष्टेवाध्वर्युः सम्प्रेष्यति
न प्रक्रमानुहोति ॥ ६ ॥ अथ तृतीयेऽह्ने । एवमेवेतास्त्रिष्टिषु सध्वस्थितास्वेपै-
वावृध्वर्यविति इ वै होतरीत्येवाध्वर्युर्मो आदित्यो राजेत्याह तस्य गन्धर्वा
विशस्तऽऽमऽऽसतऽऽति युवानः शोमना उपसमेता भवन्ति तानुपदिशत्यथर्वाणो
वेदः सोऽयमिति यथर्वाणामेकं पुनं व्याचक्षाण—इवानुदवेदेष्टेवाध्वर्युः सम्प्रेष्यति न
प्रक्रमानुहोति ॥ ७ ॥ अथ चतुर्थेऽह्ने । एवमेवेतास्त्रिष्टिषु सध्वस्थितास्वेपैवा-
वृध्वर्यविति इ वै होतारित्येवाध्वर्युः सोमा वैष्णवो राजेत्याह तस्मात्सस्तो-

समानमाख्यानं पुनः—पुनः संवत्सरं परिप्लवते तद्यत्पुनः—पुनः परिप्लवते
तस्मात्परिप्लवत्येव पृथिव्येभ्यस्तं दशाहान्नाचष्टे पृथिव्येभ्यश्चरा वृहती श्रुताः
पशवो वृहस्पेवास्यै पशून्वचन्दे ॥ १५ ॥ भाषणम् ॥ १ ॥ [४. १.] ॥

संवत्सरे पर्येते दीक्षा । प्राजापत्यमालभ्योत्सीदन्तीत्यः पुराहितस्था-
मिषु यजेतेत्यु हैकऽआहुःकिम् दीक्षितो यजेत द्वादश दीक्षा द्वादशोपसदस्तिष्ठः
सत्यास्तुत्तिष्ठमभिसम्पद्यते वज्रो वै त्रिषावः क्षत्रप्रथमः क्षत्र्ये राजन्यो वृज्जेण
खलु वै क्षत्र्ये स्पृतं तद्वज्रेणैव क्षत्र्यं स्पृणोति ॥ १ ॥ दीक्षणीयायां मध्ये
स्थितायाम् । सायं वाचि विसृष्टायां वीणामण्यग्निं उपसमेता भवन्ति तानध्वयुः
सम्प्रेष्यति वीणामण्यग्निं इत्याह देवैरिमं यजमानं संगायतेति तं ते तथा संग-
ायन्ति ॥ २ ॥ अहरहर्वाचि विसृष्टायाम् । अग्नीषोमीयांशामन्ततः मध्येस्थायाम्
पुरिहृतासु वसतीवरीषु तद्यदेनं देवैः संगायन्ति देवैरेवैनं तत्सलोकं कुर्वन्ति
॥ ३ ॥ प्रजापतिना सुत्यासु । पचमेवाहरहः पुरिहृतास्वेव वसतीवरीपूदवसाना-
यायामन्ततः मध्येस्थितायां तद्यदेनं प्रजापतिना संगायन्ति प्रजापतिनैवैनं
तदन्ततः सलोकं कुर्वन्ति ॥ ४ ॥ एकविंशतिर्गुणाः । सर्वेऽप्येकविंशत्परत्न-
पो राज्ञुदालोऽग्निष्ठो भवति त्रेतुदारवावाभितः पृथ्वैवास्त्रय इत्याश्रय इ-
त्याश्रय स्वादिराश्रय एवेत्याश्रय इत्याश्रय णालाशाश्रय एवेत्याश्रय इत्याश्रय
॥ ५ ॥ तद्यदेतदपर्वं यूपो भवति । प्रजापतेः माणेषूक्तातेषुं शरीरं स्वयितु-
मधियत तस्य युः श्लेष्यासीत्सार्धं समवद्रुत्य बध्यतो नस्त उदभिनत्स एष
वनस्पतिरभवद्रुजुदालस्तस्मात्स श्लेष्यणः श्लेष्यणो हि सप्तभवत्तेनैवैनं तद्रूपेण
समर्पयति तद्यत्सोऽग्निष्ठो भवति मध्ये वाऽप्युत्पूषानां यदग्निष्ठो मुष्पमेतुमाणा-
नां यन्नासिके स्वऽप्येनं तदायत्ने दधाति ॥ ६ ॥ अथ यदापोमयं तेज आसीत् ।
यो गन्धः स सार्धं समवद्रुत्य चक्षुष्ट उदभिनत्स एष वनस्पतिरभवत्पीतु-
दारस्तस्मात्स सुरभिर्गन्धादि सप्तभवत्तस्माद् ज्वलनस्तोजसो हि सप्तभवत्तेनैवैनं
तद्रूपेण समर्पयति तद्यत्तावधितोऽग्निष्ठो भवतस्तस्मादिमे अभितो नासिकां च-
क्षुषीं स्वऽप्येनो तदायत्ने दधाति ॥ ७ ॥ अथ यत्कुन्वापमासीत् । यो मज्जा स
सार्धं समवद्रुत्य श्रोत्रत उदभिनत्स एष वनस्पतिरभवत्किञ्चित्तस्मात्तस्यान्तरतः
सर्वमेव फलशायं भवति तस्माद् हारिद्र-इव भवति हारिद्र-इव हि मज्जा तेनैवैनं

तद्रूपेण समर्पयत्यन्तरे पैतृदाकृषौ भवतो ब्राह्मे वैत्वा अन्तरे हि चक्षुषी ब्राह्मे श्रोत्रे
 स्वऽप्येनांस्तदायतने दधाति ॥ ८ ॥ अस्थिभ्य एवास्य तदिरः समभवत् । त-
 स्मात्स दाकृषो बहुसरो दाकृषमिव अस्थि तेनैवैनं तद्रूपेण समर्पयत्यन्तरे वैत्वा
 भवन्ति ब्राह्मे सादिरा अन्तरे हि मज्जानो ब्राह्मण्यस्थीनि स्वऽप्येनांस्तदायतने
 दधाति ॥ ९ ॥ माध्वेभ्य एवास्य पलाशः समभवत् । तस्मात्स बहुरसो लो-
 हितरसो मोहितमिव हि माध्वं तेनैवैनं तद्रूपेण समर्पयत्यन्तरे सादिरा भवन्ति
 ब्राह्मे पलाशा अन्तराणि अस्थीनि बाह्यानि माध्वं मानि स्वऽप्येनांस्तदायतने द-
 दधाति ॥ १० ॥ अथ यदेकविंशतिर्भवन्ति । एकविंशत्यपरजप एकविंशशो
 ब्राह्मण एव एव तपति द्वादश मासाः पञ्चवर्गवज्रय इमे लोक आत्मावादित्य एक-
 विंशः सोऽश्वमेध एव भजापतिरेवमेतं भजापति यज्ञं कृत्स्नं संस्कृत्य तस्मि-
 न्नेकविंशतिमग्नीषोमीयान्पशूनालयते तेषां समानं कर्मेत्येतत्पूर्वेषु । कर्म
 ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [४.४] ॥ चतुर्थोऽध्यायः [८७] ॥ ॥

अथ मातर्मौतयस्य । चतुर्दश स्तोमो भवति तस्य चतसृषु बहिष्पवमानम-
 शास्वष्टाश्वपानि द्वादशसु माध्यन्दिनः पवमानः षोडशसु पृष्ठानि विंशत्या-
 मार्षवः पवमानश्चतुर्विंशत्यामग्निष्टोमसाम ॥ १ ॥ तस्य त्रैके । अग्निष्टोमसाम-
 चतुःसाम कुर्वन्ति नाग्निष्टोमो नोक्थ्य इति वृद्धन्तस्तद्यदि तथा कुर्युः सार्धं
 स्तोत्रियं शस्त्रा सार्धं नुरुपं शस्त्रेदयन्तरं पृष्ठं रायन्तरं शस्त्रमग्निष्टोमो
 यज्ञस्तनेमं लोकमुधनोति ॥ २ ॥ एकविंशतिः सवनीयाः पशवः । सूर्येऽग्ने-
 यास्तेषां समानं कर्मेत्यु त्रैकं आहुर्मे त्वेवैतेऽएकादशिन्यावालयते य एवैकाद-
 शिनेषु कामस्तस्य कामस्याप्येव ॥ ३ ॥ तथैस्थितेऽग्निष्टोमे । परिहृतामु वसतीवरीष-
 ध्वर्युरग्नोमान्नुहोति तेषामुक्तं ब्राह्मण माणां स्वाहापानाय स्वाहेति द्वादशभिस्तु-
 वाकैर्द्वादश मासाः सवत्सरः सर्वं संवत्सरः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्यं सर्वस्याव-
 द्यये ॥ ४ ॥ एकविंश मध्यमपृष्ठं भवति । असौ ब्राह्मणो एकविंशः सोऽ-
 श्वमेधः स्वेनैवैनं स्तोमेन स्वायां देवतायां प्रतिष्ठापयति तस्मादेकविंशम् ॥ ५ ॥
 यदेवैकविंशम् । एकविंशशो वै पुरुषो दश हस्त्या अङ्गुलयो दश प्राया आर्य-
 कविंशस्तदनेनैकविंशेनात्मनैतस्मिन्नेकविंशे प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठति तस्मादे-
 कविंशम् ॥ ६ ॥ यदेवैकविंशम् । एकविंशशो वै स्तोमानां प्रतिष्ठा बहु खलु

वाऽएतदेतस्मिन्नह्न्युच्चावचमिव कर्म क्रियते तद्यदेतदेतस्मिन्नह्न्युच्चावच बहु कर्म
 क्रियते तदेतस्मिन्नेकविध्यं प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठित क्रियांताऽऽति तस्मादे-
 वेतदेकविध्यं वा ॥ ७ ॥ तस्य मातः सवनम् । अग्निं तं मन्ये यो
 वसुरिति होता वाङ्मात्र्यं शस्त्रैकाहिकमुपसंश्लेषति वार्हेतं च प्ररुगे
 माधुच्छन्दसं च मित्रश उभे संधं शृङ्गमाते यश्च वार्हेते प्ररुगे कामो व उ च
 माधुच्छन्दसं तथोरुभयोः कामयोरप्यै कृतं मातः सवनम् ॥ ८ ॥ अथातो माध्य-
 न्दिने सवनम् । अतिच्छन्दाः प्रतिपन्नमस्तृतीयस्य त्रिकद्वेषु माहपो यवाशिरमि-
 त्पतिष्ठा वाऽएषा छन्दसां यद्विच्छन्दा अतिष्ठा अश्वमेधोयज्ञानामभ्यमधुस्यैवाप्यै
 स्यैव त्रिः शस्ता त्रिचः सम्पद्यते तेनो व काममामोति यावच्चऽहं वसो सुतम-
 न्ध इत्यनुचर एष एव सित्य एकाहातान् इत्या हि मोम इन्द्रदेऽवित्तासि सुन्वतो
 वृक्तवर्हिष इति पञ्जीश्च पटपदाश्च शस्त्रैकाहिके निविदं दधातीति मरुत्वती-
 यम् ॥ ९ ॥ अथातो निष्कवज्यम् । महानाम्न्यः पृष्टं भवन्ति मातुरुषाः सप्रगाथाः
 शृङ्गसति सर्वे वै कामा महानाम्नीषु सर्वे कामा अभ्यमेधे सर्वेषां कामानामाप्याऽन्द्रो
 मदाय वावृधेमेदं वृक्ष वृत्रतूर्येष्वानिधेति पञ्जीश्च पटपदाश्च शस्त्रैकाहिके निविदं दधाति
 पल्लवं माध्वान्दिनं सवनम् ॥ १० ॥ अथातस्तृतीयसवनम् । अतिच्छन्दाएव प्रति-
 पद्वैश्वदेवस्याभि त्वं देवः सवितारयोयवैरिति तस्या एतदेव ब्राह्मणं यत्पूर्व-
 स्या अभि त्वा देव सवितरित्यनुचरोऽभिवानभिभूतैरुगमुद् देवः सविता वृमूना
 इति सावित्र्यं शस्त्रैकाहिके निविदं दधाति मही शुवापृथिवीऽह ज्येष्ठेऽऽति चतु-
 र्विधं यावापृथिवीयं शस्त्रैकाहिके निविदं दधात्पृथिवीं वाज इन्द्रो नोऽअ-
 च्छेत्यार्धव्यं शस्त्रैकाहिके निविदं दधाति को नु वां मिनावरणावृतायान्ति वैश्व-
 देव्यं शस्त्रैकाहिके निविदं दधातीति वैश्वदेवम् ॥ ११ ॥ अथात आग्निमारुतम् ।
 मूर्धानं दिवोऽअरतिं पृथिव्या इति वैश्वानरीयं शस्त्रैकाहिके निविदं दधात्पा-
 रुदास इन्द्रवन्तः सजोपस इति मारुतं शस्त्रैकाहिके निविदं दधाति मू पु नो-
 ऽअतिधिपुपुं धामेति नवर्जं जातवेदसीयं शस्त्रैकाहिके निविदं दधाति तद्वैकाहि-
 कानि निविद्वानानि अचान्तिमतिष्ठा वैज्योतिष्ठेयः प्रतिष्ठायाऽअप्रच्युत्सैः ॥ १२ ॥ तस्यैते
 पञ्चो भवन्ति । अथस्तपरो गोमृम इति पञ्चदश एवेद्व्यास्तेपापुकं ब्राह्मणमथैत-
 आगण्या वसन्त्याय कपिञ्जलानालभते ग्राह्याय कलाविह्वान्वर्षाभ्यस्तिसिरीनिति
 तेषाम्बेचोऽङ्गम् ॥ १३ ॥ अथैतानेकविध्यं शतपोचातुर्मास्यदेवताभ्य एकाविध्यं शतिमेकवि-

ॐ शक्तिं पशूनालभतऽ एतावन्तो वै सर्वे देवा यावत्पशूनानुर्वासा देवताः सर्वे क्रामा
 भ्रश्रमेधे सर्वान्देवान्प्रीत्वा सर्वान्क्रामानामवाप्नीति न तथा कुर्यात् ॥ १४ ॥
 सप्तदशैव पशून्मध्ये गुपऽञ्जालभेत । प्रजापतिः सप्तदशः सर्वं सप्तदशः सर्वगन्धमे-
 धः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्यै षोडश-षोडशेतेरेषु षोडशकलं वाऽऽदत्तं सर्वमश्रमेधः
 सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्यै त्रयोदश-त्रयोदशारण्यानाकाशेऽञ्जालभते त्रयोदश
 प्रासाः संवत्सरः सर्वं संवत्सरः सर्वमश्रमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्यै ॥ १५ ॥
 अथ पुनरिह विष्णवमानात् । अश्वं निक्षिप्तं बोधानयन्ति तेन पशूनाप्यसर्पन्ति तस्योक्तं
 ब्राह्मणं स्तुते विष्णवमानेऽश्वपास्तावमाक्रमयन्ति स यश्च वा जिघ्रेहि वा
 वर्तेत समृद्धौ मे यश्च इति । विद्यात्तु पाकृत्याध्वर्युराह होतरभिष्टुहीति तमेकाद-
 शभिर्होताभिष्टौति ॥ १६ ॥ यदृक्कन्दः प्रथमं जायमान इति । त्रिः प्रथमया त्रिव-
 त्तमया ताः पञ्चदश सम्पद्यन्ते पञ्चदशो वै वज्रो वीर्यं वज्रो वज्रेणैव त्वीर्येण य-
 जमानः पुरस्तात्पाप्मानमपहते तद्वै यजमानायैव वज्रः प्रदीयते योऽस्य स्तूत्यस्तं
 स्तुतवऽवुप प्रागाच्छसनं वाज्यवर्षेण प्रागात्परमं यत्सधृस्थमिति ॥ १७ ॥ एतद्वद्वृ-
 त्त्य । मा नो मित्रो वरुणो अर्यमापुरित्येतत्सूक्तमधिगावावपाति चतुस्त्रिंशद्वा-
 त्रिनो देववन्धोरित्यु त्रैकऽएतां वरुणीणां पुरस्तादपति नेवर्त्तयतने प्रणवं
 वधामेत्पथो नेदेकवचनेन बहुवचनं व्यवायामेति न तथा कुर्यात्सार्धमेष्ट सू-
 क्तमावपेष्टुप प्रागाच्छसनं वाज्यवर्षेण प्रागात्परमं यत्सधृस्थमिति ॥ १८ ॥ ब्रा-
 ह्मणम् ॥ ३ ॥ [५. १] ॥

एतेऽवक्त्वा यदधिगोः परिशिष्टं भवति तदाह वासोऽधिवासं हिरेण-
 मित्यश्वयोपस्तृणन्ति तस्मिन्नेनमधिंसंस्तृणयन्ति संग्रहेषुः पशुषु पुस्त्यः पात्रे जनेरुदा-
 यन्ति चतस्रश्च जायाः कुमारी पञ्चमी चत्वारि च शतान्वनुचरीणाम् ॥ १ ॥ नि-
 ष्ठितेषु पात्रे जनेषु । महिषीमदनायोपनिपादयन्त्ययैनावधिवासेन सम्प्रार्णयन्ति स्वर्गे
 लोके प्रार्णवापामित्येषं वै स्वर्गो लोको यत्र पशुः संस्तृणयन्ति निरापत्याश्वस्य
 शिरः महिष्यस्ये निधत्ते वृषा वाजी रेतोधा रेतो दधात्विति मिथुनस्यैव सर्व-
 त्वाय ॥ २ ॥ तयोः शयानयोः । अश्वं यजमानोऽभिमेयत्युत्सवध्या अथ गुहं धे-
 ह्नीति तं न कश्चन प्रत्यभिमेयति त्रेष्टुजमानं प्रतिप्रतिः कश्चिद्वत्सदिति ॥ ३ ॥
 अधाध्वर्युः कुमारीमभिमेयति । कुमारि हवे-हवे कुमारि यकासकौ शकुन्तिकेति

तं कुमारी मत्प्रीयेयस्यध्वर्यो ह्ये-ह्येऽध्वर्यो युकोऽसक्तो शकुन्तक इति ॥ ४ ॥
 अथ ब्रह्मा महिषीमभिमेधति । महिषि ह्ये-ह्ये महिषि माता च ते पिता च तेऽग्रं
 वल्लभ्य रोहत इति तस्यै शतं राजपुत्र्योऽनुचर्यो भवन्ति तां ब्रह्मायं मत्प्रीयेयमन्ति
 ब्रह्मन्ह्ये-ह्ये ब्रह्मन्माता च ते पिता च तेऽग्रे वल्लभ्य क्रीडत इति ॥ ५ ॥ अथोद्गाता वावा-
 तामभिमेधति । वावाते ह्ये-ह्ये वावातस्त्वर्ध्वमेनामुच्छ्रापयेति तस्यै शतं राजपुत्र्य
 अनुचर्यो भवन्ति तां उद्गातारं मत्प्रीयेयस्युद्गातह्ये-ह्येऽउद्गातस्त्वर्ध्वमेनामुच्छ्रापय-
 दिति ॥ ६ ॥ अथ होता परिवृक्तामभिमेधति । परिवृक्ते ह्ये-ह्ये परिवृक्ते युद्धस्या
 अर्धह्येऽपि इति तस्यै शतं सूतप्रामुख्यं दुहितरोऽनुचर्यो भवन्ति तां होतारं म-
 त्प्रीयेयमन्ति होतह्ये-ह्ये होतयेरेवासो ललाममुमिति ॥ ७ ॥ अथ सत्ता पाला-
 गलीमभिमेधति । पालामलि ह्ये-ह्ये पालामलि युद्धरिणो यवमस्ति न पुष्टं पशु
 मन्यतऽइति तस्यै शतं चानसंग्रहीतृणां दुहितरोऽनुचर्यो भवन्ति ताः सस्तारं
 मत्प्रीयेयमन्ति उत्तह्ये-ह्ये उत्तयेरेवासो यवमस्ति न पुष्टं बहु मन्यतऽइति ॥ ८ ॥
 सर्वातिर्वाऽपि वाचः । यदभिमेधिकाः सर्वे कामा अश्वमेधे सर्वया वाचा सर्वा-
 न्कामानापन्नवोमत्प्रीयापयन्ति महिषीं ततस्तथायथेति प्रतिपरापन्त्यथेतरे सुरभिपुत्रीमृ-
 चयन्ततोऽन्वाहुर्दधिक्राणोऽभकारिपमिति ॥ ९ ॥ अथ वाऽपतेभ्य आयुर्वेदताः काम-
 न्ति । ये यज्ञेऽपता वाचं वदन्ति वाचमेवेतत्पुनते देवयज्यायै देवतानामनपक्रमाय
 या च गोमृगो वपा भवति या चाज्ञे तूरे तेऽश्वमेधे मत्प्रीयायाहरन्ति
 नाश्वस्य वपास्तीति वदन्तो न तथा कुर्यादश्वस्यैव मत्प्रीयं मेद आहरेत्पक्रमात् इति
 राः ॥ १० ॥ मृतासु वपासु । स्वाहाकृतिभिश्चरित्वा मत्प्रीयः प्रतिपरेत्य सुदमि
 ब्रह्मोद्यं वदन्ति पूर्वेषां ह्ये मपय यथाभिष्ययं व्युपविशन्ति ॥ ११ ॥ स होता-
 ध्वर्यु पृच्छति । कः स्वदेकाकी चरतीति तं प्रत्याह सूर्य एकाकी चरतीति ॥ १२ ॥
 अथाध्वर्युर्होतारं पृच्छति । किं स्वित्सूर्यसमं ज्योतिरिति तं प्रत्याह ब्रह्म सूर्य-
 समं ज्योतिरिति ॥ १३ ॥ अथ ब्रह्मोद्गातारं पृच्छति । पृच्छामि त्वा चित्तये देवस-
 मेति तं प्रत्याह अपि तेषु त्रिषु पदेभ्यस्मीति ॥ १४ ॥ अथोद्गाता ब्रह्मायं पृच्छति ।
 केध्वन्तः पुरुष आचिवेशेति तं प्रत्याह पञ्चस्वन्तः पुरुष आचिवेशेति ॥ १५ ॥
 एतस्यापक्रमायामुत्थाय । सुदमोऽपि माञ्जो यजमानमभ्यापन्प्रेषेण हविर्धानेऽह्या-
 सीनेमेव यथायत्नं पश्येति ॥ १६ ॥ स होताध्वर्यु पृच्छति । का स्वदासी-
 त्वृचिचित्तिरिति तं प्रत्याह यौरासीत्पूर्वचिचित्तिरिति ॥ १७ ॥ अथाध्वर्युर्होतारं पृच्छ-

ति । क ईमिरे पिशंगिलेति तं मृत्याग्राजारे पिशंगिलेति ॥१८॥ अथ प्रमोक्षातारं
 पृच्छति । केत्यस्य विष्टाः कृत्यचराणीति तं मृत्याह पृष्ठस्य विष्टाः शतमचराणी-
 ति ॥१९॥ अपोक्षाता मल्लायां पृच्छति । कोऽस्य वेद भुवनस्य नाभिमिति तं मृ-
 त्याह वेदाग्रमस्य भुवनस्य नाभिमिति ॥२०॥ अथाध्वर्यु यजमानः पृच्छति । पृ-
 च्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्या इति तं मृत्याहेयं वेदिः पुरोऽग्रन्तः पृथिव्या इति
 ॥२१॥ सर्गातिर्वाऽपरा वाचः । यद्ब्रह्मोच्यते सर्वे कामा अश्वपथे सर्वया वाचा
 सर्वान्कामानाम्रवापेति ॥२२॥ उदिते ब्रह्मोच्ये । मपथाध्वर्युर्हिरण्यमेवेन प्राप्रेण मा-
 जापत्यं महिमानं ग्रहं गृह्णाति तस्य पुरोहृग्निरपमर्गः समवर्तताग्रऽहस्तपथास्य पुरो-
 ऽनुवायया सुभूः स्वयम्भूः प्रथम इति होता यक्षस्त्रजापतिमिति मैत्रा मजापते न
 त्ववेतान्यन्य इति होता यजति वृषदकृते जुहोति यस्तेऽहन्संवत्सरे महिमा सम्ब-
 भूयेति नानुवपद्गरोति सर्वहुतं हि जुहोति ॥२३॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [५. २.] ॥

अथातो वपानांष्टं होमः । नानैष चरेयुरा वैश्वदेवस्य वपायै वैश्वदेवस्य वपा-
 याऽहुतायां तदग्निवतरा जुहुयुरिति इ स्माह सत्यकामो जाबालो विश्वे वै सर्वे
 देवास्तुदेनान्यथादेवतं प्रीणातीति ॥ १ ॥ ऐन्द्राग्नस्य वपायाऽहुतायाम् । तदग्नि-
 वतरा जुहुयुरिति इ स्माहनुः सौमार्षी प्रानुतन्तव्याविन्द्राग्नी वै सर्वे देवास्तुदेनैना-
 न्यथादेवतं प्रीणातीति ॥ २ ॥ कायस्य वपायांष्टं हुतायाम् । तदग्निवतरा
 जुहुयुरिति इ स्माह शैलालिः मजापतिर्वै कः मजापतिमु वाऽग्ननु सर्वे
 देवास्तुदेनैनान्यथादेवतं प्रीणातीति ॥ ३ ॥ एकविंशतिं चातुर्मास्य देवता
 अनुवृत्त्य । एकविंशतिं कृत्वा प्रचरेयुरिति इ स्माह भास्त्रेय एतावन्ता वै
 सर्वे देवा यावत्परचातुर्मास्यदेवतास्तुदेनैनान्यथादेवतं प्रीणातीति ॥ ४ ॥ नानैष
 चरेयुः । इतीन्द्रोक्तः शौनकः क्रिपुत रवरेरन्तुदेनैनान्यथादेवतं प्रीणातीत्येतद्गृह
 तेषां वचोऽग्न्या त्वेवात स्थितिः ॥ ५ ॥ अथ होवाच याज्ञनल्क्यः । सकृदेव मा-
 जापत्याभिः प्रचरेयुः सकृदेवदेवत्याभिस्तुदेनैनान्यथादेवतं प्रीणात्युज्जसता यद्ब्र-
 ह्मस्य सृष्टंस्थामुपैति न हलतेति ॥ ६ ॥ हुतासु वपसु । मपथाध्वर्यु रजतेन
 प्राप्रेण मानापत्यं महिमानमुत्तरं ग्रहं गृह्णाति तस्य पुरोहृग्न्यः प्राणतो निमिषतो
 महित्वेति विपर्यस्ते याज्यानुवाक्येऽअथातयामतायाऽप्य एव मैत्रो वपदकृते जु-
 होति यस्ते रुाषी संवत्सरे महिमा सम्बभूवेति नानुवपद्गरोति तस्योक्तं ब्राह्मणम्

॥ ७ ॥ नान्तेषां पशूनां तेदण्या अवयन्ति । अवयन्तपरवस्य दक्षिणतोऽन्येषां
 पशूनामवयन्त्युत्तरतोऽन्यस्य पुत्रशाखास्वन्तेषां पशूनामवयन्ति वेतसशाखा-
 स्त्वयस्य ॥ ८ ॥ तदु होवाच सात्ययाज्ञिः । इतर्यैवकुर्वुः पंध एव नापोदित्वाग्नि-
 ति पूर्वा त्वेव स्थितिरुवध्यो यज्ञस्तेनान्वरिदत्तोऽमुधोति सर्वस्वोमोऽतिरात्र
 वसपमर्द्धवति सर्व वै सर्वस्वोमोऽतिरात्रः सर्वमवमेधः सर्वस्याप्यै सर्वस्यावह-
 ज्यै ॥ ९ ॥ तस्य त्रिवृद्धिष्ववमानस्य । पञ्चदशान्याज्यानि सप्तदशो ग्राध्य-
 म्दिनः पृथमान एकविंशत्यानि पृष्ठानि त्रिणवस्तृतीयः पृथवानस्रवास्त्रिंशम-
 ग्निष्टोमस्रार्धैकविंशत्यान्वयान्येकविंश्याः षोडशी पञ्चदशी द्वात्रिंशवृत्तसंधि-
 र्द्वितीयास्याहः पृष्ठयस्य षट्स्य तच्छस्त्रमविरात्रो यज्ञस्तेनामुं लोऽमुधोति ॥ १० ॥
 एताविंशतिः सवनीषाः पशवः । सर्वेऽग्नाग्नेपास्तेपाथ समानं कर्मेत्यु द्वैकं
 आहुरचतुर्विंशतिं त्वेतेनान्वयानालभेत् षाट्शब्धो देवताभ्यो द्वादश सा-
 ताः संवत्सरः सर्वेथ संवत्सरः सर्वमवमेधः सर्वस्याप्यै सर्वस्यावहज्यै ॥ ११ ॥
 ॥ शतम् ॥ ६००० ॥ आद्यणम् ॥ ५ ॥ [५. ३.] ॥

एतेन हेन्द्रोतो दैवापः शौनसः । जनमेजयं पारिक्षितु याजयां चकार तेनेद्वा
 सुवी पापकृत्पाथ सुवी ब्रह्महत्यामपजघान सर्वाथ ह वै पापकृत्पाथ सुवी ब्रह्म-
 हत्यामुपहन्ति योऽङ्गमेष्टेन जनेत ॥ १ ॥ तदेतहापयाभिमीतम् । आसम्प्रा-
 ति पान्याथ रुषिष्णथ शरितस्रमम् अथभातुरवथ सारंगं देवेभ्यो
 जनमेजय इति ॥ २ ॥ एतेऽएव पूर्वेऽञ्जनी । ज्योतिरतिरात्रस्तेन भीमसेन-
 येतेऽएव पूर्वेऽञ्जनी शौरतिरात्रस्तनोरम्रसेनयेतेऽएव पूर्वेऽञ्जनी आपुरतिरा-
 त्रस्तेन धुनसेनाम्रयेते पारिक्षितीयास्तदेवद्वापयाभिगीतं पारिक्षिता यजमाना अ-
 श्वमेष्टेः पराऽव्रमम् अग्रहः कर्ष्य णापकं पुष्याः पुष्येन कर्ष्यन्ति ॥ ३ ॥ एतेऽएव
 पूर्वेऽञ्जनी । अभिजिदविरात्रस्तेन ह पूर आदणार ईजे क्रौञ्चयो राजा तदेतद्वा
 ययाभिगीतमदणारस्य परः पुत्रोऽङ्गं मेधमवन्धयत् हैरण्यनाभः क्रौञ्चस्यो विशः
 पूर्णो अमथेहन्ति ॥ ४ ॥ एतेऽएव पूर्वेऽञ्जनी । विश्वामित्रेदतिरात्रस्तेन ह पुरु-
 क्तसो दौर्गहेणऽपेक्षको राजा तस्मादेतदृषिणा म्यनूक्तमस्माकमथ पितरस्तुऽथा
 सन्तस्तुऽथपुत्रो दौर्गहे बध्यमानऽइति ॥ ५ ॥ एतेऽएव पूर्वेऽञ्जनी । महाव्रतम्
 विरात्रस्तेन ह मरुच आचिक्षितु ईवऽआयोगवो राजा तस्य ह ततो मरुतः परिवे

प्रारोऽग्निः चत्ता विश्वे देवाः सभासदो बभूवस्तदेतद्वाथयाभिगीतं मरुतः परिवे-
 प्रारो मरुत्तस्याथसन्गृहे आबिचितस्याग्निः चत्ता विश्वे देवाः सभासद इति म-
 रुतो ह वै तस्य परिवेप्रारोऽग्निः चत्ता विश्वे देवाः सभासदो भवन्ति योऽश्वमे-
 धेन यजते ॥ ९ ॥ एतेऽएव पूर्वेऽग्रहनी । आग्नेर्गर्भोऽतिरात्रस्तेन हैतेन कैव्य ईजे
 पाञ्चालो राजा क्रियय इति ह वै पुरा पञ्चालानाचक्षते तदेतद्वाथयाभिगीतम्
 अश्वं मेधयामास क्रिवीणामासिपूरुषः पाञ्चालः परिवक्रायाम् सहस्रशतदाक्षि-
 यमिति ॥ ७ ॥ अथ द्वितीयया । सहस्रमासन्नयुता शता च पञ्चविंशतिः दिक्लो-
 दित्तः पञ्चालानां प्राप्ताया या विभेजिरऽइति ॥ ८ ॥ त्रिवृदग्निष्टोमः । पञ्च-
 दश उच्यते सप्तदशं तृतीयमहः सोम्यकमेकविंशः षोडशी पञ्चदशी रात्रि-
 स्त्रिवृत्संधिरित्येपोऽनुष्टुप्सम्पन्नस्तेन हैतेन ध्वसा द्वैतवन ईजे मात्स्यो राजा य-
 श्वैतद्वैतवनं सरस्तदेतद्वाथयाभिगीतं चतुर्दश द्वैतवनो राजा संग्रामजिह्वयान् इ-
 न्द्राय वृत्रघ्नेऽवध्नात्समाद्वैतवनं सर इति ॥ १० ॥ चतुर्विंशतिः पञ्चमानाः । त्रिवृ-
 दध्यावर्तं चतुश्चत्वारिंशः पञ्चमाना एकविंशं शमभ्यावर्तमष्टाचत्वारिंशः प-
 चमानास्त्रिंशं शमभ्यावर्तमाग्निष्टोमसामाहुविंशं शान्युक्त्यान्वेकविंशः षोडशी
 पञ्चदशी रात्रिस्त्रिवृत्संधिरिति ॥ १० ॥ एताद्विंशोः क्रान्तम् । तेन हैतेन भर-
 तो द्यौःपन्तिरीजे तेनेष्टेर्मा व्यष्टिं व्यानये वेयं भरतानां तदेतद्वाथयाभिगीतमष्टास-
 सति भरतो द्यौःपन्तिर्यमुनामृत गङ्गायां वृत्रघ्नेऽवध्नात्पञ्चवाशतं इयानि-
 ति ॥ ११ ॥ अथ द्वितीयया । त्रयस्त्रिंशं शतं राजाऽवान्वदवाप मेधयान्
 सौधुमिरुत्पष्टादन्धानमायन्मायवत्तर इति ॥ १२ ॥ अथ तृतीयया । शकुन्तला
 नादित्यस्य स रा भरतं दधे पुरा सहस्रानिन्द्रायाश्चान्मेध्यान् आहरद्विजित्य पृथि-
 वीं सुरीमिति ॥ १३ ॥ अथ चतुर्थ्या । महदय भरतस्य न पूर्वं नापरे जनाः ।
 दिवंमर्त्यं-इव चाहुभ्यां नोदापुः पञ्च मानवा इति ॥ १४ ॥ एकविंशस्तो-
 मेन । ऋषयो याज्ञतुर ईजे श्विनानाथ राजा तदेतद्वाथयाभिगीतं याज्ञतुरे
 यजमाने ब्रह्माण ऋषभे जनाः अश्वमेधे धनं लब्ध्वा त्रिभजन्ते स्म दक्षिणा
 इति ॥ १५ ॥ त्रयास्त्रिंशस्तोमेन । शोणः सात्रासाह ईजे पाञ्चालो राजा तदे-
 तद्वाथयाभिगीतं सात्रासहे यजमानेऽश्वमेधेन तैर्विश्याः उदीरते त्रयास्त्रिंशः
 पद् सहस्राणि वर्णिषामिति ॥ १६ ॥ अथ द्वितीयया । पद् पद पड्डा सहस्रा-
 णि यज्ञे कोऽपितुस्तव उदीरते त्रयास्त्रिंशः पद् सहस्राणि वर्णिषामिति ॥ १७ ॥

अथ तृतीयया । सात्रासहे प्रथमाने पाञ्चाले राज्ञि मुमुनि अमाद्यदिन्द्रः सोमेना-
 तृप्यन्माहात्म्यं धनैरिति ॥ १८ ॥ गोविन्देन शतानीकः । सात्राजित ईजे क्रूर-
 स्पृशवमादाय ततो हैतदर्वाकाशयोऽग्नीयादधत्तऽन्नाचसोमपीथाः स्म इति वदन्तः
 ॥ १९ ॥ तस्य विष्टा चतुर्विधशः प्रवमानाः । त्रिवृद्भ्यावृत्तं चतुश्चत्वारिधशः
 प्रवमाना एकाविधशान्याऽप्यानि तृणान्यान्वथान्येकविधशानि पृष्ठानि पत्रिधशः ।
 प्रवमानास्तृणान्यान्वथान्यान्वथान्येकविधशानि पृष्ठानि पत्रिधशः । पो-
 हशी पञ्चदशी राज्ञिस्त्रिवृत्तं विष्टाः ॥ २० ॥ तदेतद्ग्राथयाभिगीतं । शतानीकः
 सप्तन्तासु मेध्यं सात्राजितो ह्यय आदत्त यज्ञं 'काशीनां भरतः सत्यतामिवे-
 ति ॥ २१ ॥ अथ द्वितीयया । श्वेतं सप्तन्तासु वशं चरन्तं शतानीको धृत-
 राष्ट्रस्य मेध्यं आदाय गृह्णा दृग्मास्वमुच्यं शतानीको गोविन्देन हेनऽ
 इति ॥ २२ ॥ अथ चतुर्थ्या । महदय भरतानां न पूर्वं नापरे जुनाः दिवं मर्त्य-
 श्वपक्षाभ्यां मोदापुः सप्त मानवा इति ॥ २३ ॥ अथातो दक्षिणानाम् । मुख्यं
 प्रति राष्ट्रस्य युद्धवद्भ्योश्च पुरुषेभ्यश्च ब्राह्मणस्य च विचात्राची दिग्योर्दक्षिणा
 मल्लशः प्रतीच्यभ्यर्च्योऽदीच्युद्गातुस्तदेव होतृका अन्याभक्ताः ॥ २४ ॥ उदयनीया-
 यां सृष्टं स्थितायाम् । एकविधशतिं वशां अनुवन्त्या आलभते यैत्रावरुणीवि-
 श्वदेवीवार्हस्पत्य एतासां देवतानामाप्त्यै तद्यज्ञार्हस्त्यान्त्या भवन्ति ब्रह्म वै
 बृहस्पतिस्तद् ब्रह्मण्येषान्ततः प्रतिष्ठिति ॥ २५ ॥ अथ यदेकविधशतिर्भवति । एक-
 विधशो वाऽप्य य एष तपति द्वादश प्रासाः पञ्चऽर्धवक्ष्य इमे लोका अनावा-
 दित्य एकाविधश एतामभिसम्पदम् ॥ २६ ॥ उदयनीयायां सृष्टं स्थितायाम् ।
 चतस्रश्च जायाः कुमार्यो पञ्चमी चत्वारि च शतान्पलुचरीणां यथासमुदितं दक्षिणां
 ददति ॥ २७ ॥ अथोचरं संवत्सरमृतुपशुभिर्यजते । पद्भिराग्नेयैर्वसन्ते पद्भि-
 रैन्द्रैर्ग्राप्ते पद्भिः पार्जन्यैर्वा यारुतैर्वा वर्षासु पद्भिर्भैत्रावरुणैः शरादि पद्भिरेन्द्रा-
 वैष्णवैर्हवन्ते पद्भिरेन्द्रावार्हस्पत्यै शिशिरे षट्पदवः संवत्सरः श्रुतुष्वेव संवत्सरे प्रति-
 तिष्ठति षट्त्रिधशदेते पञ्चो भवन्ति षट्त्रिधशदक्षरा बृहती बृहत्यापि स्वर्गो
 लोकः प्रतिष्ठितस्तदन्ततो बृहत्तैव छन्दसा स्वर्गं लोके प्रतिष्ठिति ॥ २८ ॥
 आह्वणम् ॥ ६ ॥ [५. ४.] ॥ तृतीयः पथाठकः ॥ कण्डिका संख्या ॥ १०६ ॥
 पञ्चमोऽध्यायः [५८] ॥

पुरुषो ह नारायणोऽकामयत । अतिप्रियेऽस्य सर्वाणि भूतान्यहमेवेदं सर्वं
 स्थापिति स एतं पुरुषमेवं पञ्चरात्रं यज्ञकृतुमपययत् । अहस्तेनायजत तेनेष्टात्पतिष्ठ-
 त्सर्वाणि भूतानीदं सर्वं भवद्वाततिष्ठति सर्वाणि भूतानीदं सर्वं भवते ॥ १ ॥
 विद्वान्पुरुषमेवेन यजते यो वैतदेवं वेद ॥ १ ॥ तस्य त्रयोविंशतिर्दीक्षाः । द्वा-
 दशोपमदः पञ्च सुत्याः स एष चत्वारिंशद्वात्रः सदीप्तोपसृक्श्चत्वारिंश-
 दक्षरा विराट्पुत्रिजायमभिमम्पयते ततो विराडजायत विराजोऽधो पुरुष इत्येषा
 वै सा विराहेतस्या एवेति विराजो यज्ञ पुरुषे जनयति ॥ २ ॥ ता वाऽप्ताः । चत-
 सो दशतो भवन्ति तद्यदेताश्चतस्रो दशतो भवन्त्येषां चैव लोकानामाप्यै दिशां
 चमेव लोकं प्रथमया दशताप्नोत्यन्तरिक्षं द्वितीयया दिवं तृतीयया विश्वतुर्धा,
 तथैवैतद्यजमान इमेव लोकं प्रथमया दशताप्नोत्यन्तरिक्षं द्वितीयया दिवं तृती-
 यया विश्वतुर्ध्वं तावत्ताऽददं सर्वं यावदिये च लोका दिशश्च सर्वं पुरुषमेधः
 सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्धयै ॥ ३ ॥ एकादशाग्निपोषीयाः पशव उपवसथे । तेषां
 समानं कर्मैकादश यूपः एकादशाक्षरा त्रिष्टुब्जस्त्रिष्टुब्धीर्षं त्रिष्टुब्जं वैतुर्ध्वं य-
 जमानः पुरस्तात्पाप्मानमपहते ॥ ४ ॥ एकादशिनाः स्रत्यासु पशवो भवन्ति ।
 एकादशाक्षरा त्रिष्टुब्जस्त्रिष्टुब्धीर्षं त्रिष्टुब्जं वैतुर्ध्वं यजमानः पु-
 रस्तात्पाप्मानमपहते ॥ ५ ॥ एवैकादशिना भवन्ति । एकादशिनी वाऽददं
 सर्वं प्रजापतिर्देवादिनां सर्वं हि प्रजापतिः सर्वं पुरुषमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्व-
 स्यावरुद्धयै ॥ ६ ॥ स वाऽप्य पुरुषमेधः पञ्चरात्रो यज्ञकृतुर्भवति । प्राज्ञो पशुः
 प्राज्ञः पशुः पञ्चऽर्धवः सवासरौ यत्किं च पञ्चविंशतिर्देवतमध्यात्मं तदेनं
 सर्वमाप्नोति ॥ ७ ॥ तस्याग्निष्टोमः प्रथममहर्भवति । अथोक्थ्योऽधातिरात्रोऽथो-
 कथ्योऽथाग्निष्टोमः स वाऽप्य उपयतोऽथोतिरुभयत उक्थ्यः ॥ ८ ॥ एवमथः
 पञ्चरात्रो भवति । इमे वै लोकान् पुरुषमेध उपयतोऽप्योतिषो वाऽहमे लोकान् अ-
 ग्निनेत्रा आदित्येनामुतस्तस्मादुभयतोऽप्योतिरुभयत उक्थ्य आत्मातिरात्रस्तद्यदेताऽऽ-
 कथ्यावतिरात्रमभितो भवतस्तस्मादयमात्मात्रेण परितोऽप्य एदेव त्रिष्टोऽतिरात्रोऽ-
 न्हा ॥ स मध्येतस्माद्यवमथो यते ह वै द्विष्टन्तं द्वाद्वयमयमेवास्ति नास्यद्विष्टन्तावृण-
 इत्याहुर्ष एव वेद ॥ ९ ॥ तस्यायमेव लोकः प्रथममहः । अयमस्य लोको वसन्त
 अतुर्ध्वं प्रथमस्मान्लोकादवाचीनमन्तरिक्षाच्च द्वितीयमहस्तदस्य ग्रीष्म अतुर्नन्तरि-
 क्षमेवास्य मध्यममदन्तरिक्षमस्य वर्षाशब्दादतु यदूर्ध्वमन्तरिक्षादवाचीनं दिवस्त-

चतुर्थमहस्तदस्य हेमन्तः अतुर्ष्वैवास्य पञ्चमप्रहर्षास्स्य शिशिरः अतुर्ष्विधिदेव-
 तम् ॥ १० ॥ अथाध्यात्मम् । प्रतिष्वैवास्य मध्यमप्रहः प्रतिष्ठोऽयस्य वसन्तः अतु-
 र्धर्षः प्रतिष्ठाया अवाचीनं मध्याह्नद्वितीयमहस्तदस्य ग्रीष्मः अतुर्मध्यमेवास्य म-
 ध्यमप्रहर्षमस्य वर्षाशरदाहृतू यदूर्ध्वं मध्याह्नवाचीनं शीर्ष्णस्तुचतुर्थमहस्तदस्य
 हेमन्तः अतुः शिर एवास्य पञ्चमप्रहः शिरोऽस्य शिशिरः अतुरेयमिमे च लोकाः
 संवत्सरश्चात्मा च पुरुषमेधमभिसम्पद्यन्ते सर्वं वाऽहमे लोकाः सर्वथ संवत्सरः
 सर्वमात्मा सर्वं पुरुषमेधः सर्वस्याहमे सर्वस्यावरुद्धये ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १॥
 [६. १] ॥ ॥

अ० यस्मात्पुरुषमेधो नाम । इमे वै लोकाः पुरुषमेव पुरुषो योऽय एवेते सो-
 ऽस्यां पुरि शंते तस्मात्पुरुषास्तस्य यदेषु लोकेष्वग्ने तदस्यान्नं मेधस्तद्यदस्यैतदन्न
 मेधस्तस्मात्पुरुषमेधोऽयो यदास्मन्मेधोपान्पुरुषानालभते तस्मादेव पुरुषमघ्नः ॥ १॥
 तान् वै मध्यमेऽह्नालभते । अन्तरिक्षं वै मध्यमप्रहरन्तरिक्षम् वै सर्वेषां भूतानामा-
 पुतनमधोऽन्नं वाऽपते पशुन उदरं मध्यमप्रहकुरे तदन्नं दधाति ॥ २ ॥ ता-
 न् वै दश—दशालभते । दशाक्षरा विराड्विराड् कृत्स्नमूर्ध्वं कृत्स्नस्यैवाष्टाक्षराव-
 रुद्धयै ॥ ३ ॥ एकादश दशत आलभते । एकादशाक्षरा त्रिपुण्ड्रज्जिपुण्ड्रीयं
 त्रिपुण्ड्रज्जैर्जैर्द्विर्धेयं यजमानो मध्यतः पाप्मानमपहते ॥ ४ ॥ अष्टाचत्वारिंश-
 शतं मध्यमे यूपऽआलभते । अष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती जागताः पशुवो
 जगत्स्यैवास्मै पशूनवरुद्धे ॥ ५ ॥ एकादशैकादशेतरेषु । एकादशाक्षरा त्रिपुण्ड्रज्ज-
 जिपुण्ड्रीयं त्रिपुण्ड्रज्जैर्जैर्द्विर्धेयं यजमानोऽभितः पाप्मानमपहते ॥ ६ ॥ अष्टा-
 दशमानालभते । अष्टाक्षरा गायत्री ब्रह्म गायत्री तद्वर्धयैतदस्य सर्वस्योत्तमं करोति
 तस्माद्ब्रह्मास्य सर्वस्योत्तममिन्द्राहुः ॥ ७ ॥ ते वै प्रजापत्या भवन्ति । इन्द्रा वै
 प्रजापतिर्वाहो हि प्रजापतिस्तस्मात्प्राजापत्या भवन्ति ॥ ८ ॥ स वै पशुनुपाक-
 रिष्यन् । एतन्मिधः सवित्रीराहुतीर्गृहोति देव सवितस्तत्सवितुर्वरेण्यं विश्वानि
 देव सवितरिति सवितारं प्रीणाति सोऽस्य प्रीत एतान्पुरुषान्प्रसूति तेन प्रसूता-
 नालभते ॥ ९ ॥ ब्रह्मणे ब्राह्मणालभते । ब्रह्म वै ब्राह्मणो ब्रह्मैव तद्ब्रह्मणा
 समर्पयति चत्राय राजन्यं चत्रं वै राजन्यः चत्रमव तत्क्षेत्रेण समर्पयति पुरुषो वैश्वं
 विशो वै महतो विशमेव तद्विशो समर्पयति तपसे शूद्र तपो वै शूद्रस्तप एव तत्त-

पसा समर्धयत्येवमेता देवता यथारूपं पशुभिः समर्धयति ता एनं सृष्ट्वाः समर्धयन्ति सर्वैः क्रमैः ॥ १० ॥ आज्येन जुहोति । तेजो वाऽआज्यं तेजसैवास्मिस्तत्तेजो दधात्याज्येन जुहोत्येतद्वै देवानां प्रियं धाम यदाज्यं प्रियेणैव नान्याम्ना समर्धयति तदएनं सृष्ट्वाः समर्धयन्ति सर्वैः क्रमैः ॥ ११ ॥ नियुक्तान्पुरुषान् । ब्रह्मा दक्षिणतः पुरुषेण नारायणेनाभिष्टोति सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपादित्येतेन षोडशर्चेन षोडशकलं वाऽइदं सर्वं सर्वं पुरुषमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्याऽइत्थमसीत्पुमसीत्पुमस्तौत्येवैनमेतन्महयस्येवाधो यथैप तुयेनमेतदाह तत्पर्यग्निकृताः पशवो बभूवुरसंज्ञताः ॥ १२ ॥ अथ हैनं वागभ्युवाद । पुरुष मा मंतिष्ठिषो यदि सञ्जस्थापयिष्यसि पुरुष एव पुरुषमत्स्वतीति तान्पर्यग्निकृतानेवोदमुजचरेवत्या आहुतीरजुहोच्छाभिस्ता देवता अमीणास्ता एनं प्रीता अमीणन्तसर्वैः क्रमैः ॥ १३ ॥ आज्येन जुहोति । तेजो वाऽआज्यं तेजसैवास्मिस्तत्तेजो दधाति ॥ १४ ॥ ऐकादशिनैः सत्यस्थापयति । एकादशाक्षरा त्रिष्टुब्जस्त्रिष्टुब्ज्वीर्यं त्रिष्टुब्जजैर्णवैतुर्हीरेण यजमानो मध्यतः पाप्मानमपहते ॥ १५ ॥ उदयनीयायां सत्यं स्थितायाम् । एकादश वशा अनूबन्ध्या आलभते मैत्रावरुणीर्वश्वदेवीर्षाईस्पत्या एतासां देवतानामाध्वै तद्यद्याईस्पत्या अन्त्या भूषन्ति ब्रह्म वै धृष्टस्वतिस्तु ब्रह्मण्येषान्ततः प्रतिष्ठति ॥ १६ ॥ अथ यदेकादश भवन्ति । एकादशाक्षरा त्रिष्टुब्जस्त्रिष्टुब्ज्वीर्यं त्रिष्टुब्जजैर्णवैतुर्हीरेण यजमानो मध्यतः पाप्मानमपहते मैत्रावरुणद्वयसानीयासावेव बन्धुः ॥ १७ ॥ अथातो दक्षिणानाम् । मध्यं प्रति राष्ट्रस्य युदन्त्यङ्गमेष ब्राह्मणस्य च विवात्मपुरुषं प्राची दिग्घोतुर्दक्षिणा ब्रह्मणः प्रतीच्यध्वयोर्दक्षिण्युक्तास्तदेव होतृका अन्वाभक्ताः ॥ १८ ॥ अथ यदि ब्राह्मणो यजेत । सर्ववेदसं दधात्सर्वं वै ब्राह्मणः सर्वं सर्ववेदसं सर्वं पुरुषमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्यै ॥ १९ ॥ अथात्मन्मनी समारोह । तत्तनारायणेनादित्यमुपस्थाथानपेक्षमाणोऽरण्यमभिप्रेयात्तदेव मनुष्येभ्यस्तिरो भवति यद्युग्रामे त्रिवत्सेदस्त्वोरमनी समारोहोत्तरनारायणेनैवादित्यमुपस्थाथ गृहेषु मत्स्यवस्येव तन्व्यज्ञकृतनाहरेत यानभ्याप्नुवात्स वाऽएष न सर्वस्माऽअनुवक्तव्यः सर्वं हि पुरुषमेधो नैस्सर्वस्माऽइव सर्वं ब्रवाणीति योन्वेव ज्ञातस्तस्मै श्रूयात्तथ योऽनूचानोऽथ योऽस्य प्रियः स्यान्नेतदेव सर्वस्माऽइव ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ २१ ॥ [६.२.] पटोऽध्यायः [८९.] ॥

ब्रह्म वै स्वयम्भु तपोऽतप्यत । तदैक्षत न वै तपस्यानन्त्यमास्ति कृन्ता-
 हे भूतेष्वात्मानं जुह्वानि भूतानि चात्मानानि तत्सर्वेषु भूतेष्वात्मानं हुत्वा भू-
 तानि चात्मानं सर्वेषां भूतानां छैष्ट्यं स्वाराज्यमाभिपत्यं पुर्यंत्यैतद्युन-
 मानः सर्वेषे सर्वान्मेधान्हुत्वा सर्वाणि भूतानि छैष्ट्यं स्वाराज्यमाभिपत्यं
 पुर्येति ॥ १ ॥ स वाऽप्य सर्वमेधो दशरात्रो यज्ञक्रतुर्भवति । दशरात्रा विराट्-
 द्वादह कृत्स्नमग्निं कृत्स्नस्यैवाग्रायस्यावरुद्धयै तस्मिन्नग्निं परार्धं चिन्ताति परमो
 वाऽप्य यज्ञक्रतूनां यत्सर्वमेधः परमेष्ठ्येन परमतां गमयति ॥ २ ॥ तस्याग्निपु-
 दग्निघोमः प्रथममहर्भवति । अग्निर्वाग्निपुदग्निप्योऽग्निमुखा उ वै सर्वे देवाः
 सर्वेषां देवानामाप्यै तस्याग्नेया प्रहा भवन्त्याग्नेय्यः पुरोहवः सर्वमाग्नेयमस-
 दिति ॥ ३ ॥ इन्द्रस्तुदुष्यो द्वितीयमहर्भवति । इन्द्रो वै सर्वे देवाः सर्वेषां
 देवानामाप्यै तस्यैन्द्रा प्रहा भवन्त्यैन्द्रयः पुरोहवः सर्वमैन्द्रमसदिति ॥ ४ ॥ सूर्य-
 स्तुदुष्यस्तृतीयमहर्भवति । सूर्यो वै सर्वे देवाः सर्वेषां देवानामाप्यै सौर्या प्रहा
 भवन्ति सौर्य्यः पुरोहवः सर्वे सौर्य्यमसदिति ॥ ५ ॥ वैश्वदेवश्चतुर्थमहर्भवति ।
 विश्वे वै सर्वे देवाः सर्वेषां देवानामाप्यै वैश्वदेवा प्रहा भवन्ति वैश्वदेव्यः पुरोह-
 वः सर्वे वैश्वदेवमसदिति ॥ ६ ॥ आश्वमेधिकं मध्यमं पञ्चममहर्भवति । तस्मिन्-
 श्वं मेधमालभतेऽश्वमेधस्यैवाप्यै ॥ ७ ॥ गौरुपमेधिकं मध्यमं पष्ठमहर्भवति ।
 तस्मिन्मेध्यान्पुरुषानालभते पुरुषमेधस्यैवाप्यै ॥ ८ ॥ अक्षेयाग्निः सप्तममहर्भवति ।
 सर्वेषां यज्ञक्रतूनामाप्यै तस्मिन्सर्वाग्नेध्यानालभते यच्च प्राणि यथाप्राणं वशावपाभतां
 जुहोति यच्च उरुर्कर्मवशाकानां संवद्वचपोपपिदनस्पतीनां मुक्तिरन्ति शुष्काणां
 चार्द्राणां चाक्षमन्ते जुहोत्यन्नस्यान्नस्याप्यै सर्वे जुहोति सर्वस्मै जुहोति सर्वस्याप्यै
 सर्वस्यावरुद्धयै प्रातः सवने हुतासु वषास्वेवमेव तृतीयसवने हुतेषु हविःषु ॥ ९ ॥
 त्रिणवमष्टममहर्भवति । त्रिजो वै त्रिणवोवज्रेण सन्तु वै सत्रं स्पृतं तदज्रेणैव सत्रं
 स्पृणोति ॥ १० ॥ त्रयस्त्रिंशं नवममहर्भवति । प्रतिष्ठा वै त्रयस्त्रिंशः प्रति-
 ष्ठित्यै ॥ ११ ॥ विश्वजित्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो दशममहर्भवति । सर्वे वै विश्वजि-
 त्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रः सर्वे सर्वमेधः सर्वस्याप्यै सर्वस्यावरुद्धयै ॥ १२ ॥ अथतो
 दक्षिणानाम् । मध्यं प्रति राप्स्य यदन्यद्वाद्यस्य विचात्सुभीमि सपुरुषं प्राचीं
 दिग्भोर्दक्षिणां प्रक्षुण्णः मतीच्यध्वर्योऽदीच्युद्गानुस्तदेव होतृका अन्वाभक्ताः
 ॥ १३ ॥ तेन हतेन विश्वकर्मा भौवन ईडे । तेनेष्ट्वान्यतिष्ठत्सर्वाणि भूतानीदं

सर्वमभवदुतितिविधति सर्वाणि भूतानीदथ सर्वं भवति य एवं विद्वान्त्सर्वमेधेन
 यजते यो वैतुदेवं वेद ॥ १४ ॥ तथैव कश्यपो याजयां चकार । तदपि भूमिः
 श्लोकं जगौ न या मर्त्यः कश्चन द्युतुमर्हति विश्वकर्मन्भौवन मन्द आसिथ लपम-
 ह्मयति स्या सलिलस्य मध्ये मूर्ध्नि ते संगरः कश्यपायेति ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम्
 ॥ ३ ॥ [७. १.] ॥ सप्तमोऽध्यायः [९०] ॥ ॥

अथास्मै कल्याणं कुर्वन्ति ॥ ॥ अथास्मै श्मशानं कुर्वन्ति । शृण्वन्मा म-
 ज्ञानं वा यो वै कश्च ध्रियते स श्वस्तस्मात्पतद्वृक्षं करोति तस्माच्छवाज्जथ श्वा-
 ज्जथ इ वै तच्छ्मशानमित्याचक्षते परोक्षथै श्मशानं च इव नाम पितृणामक्षार-
 स्ते ऽहामृषिंश्लोकेऽकृतश्मशानस्य साधुकृत्यामुपदम्भयन्ति तेभ्य एतद्वृक्षं करोति
 तस्माच्छ्मशानं च इव श्मशानं च इव वै तच्छ्मशानमित्याचक्षते परोक्षम् ॥ १ ॥ तद्वै
 न क्षिप्तं कुर्यात् । नैष्ठनमयं करवाणीति चिरऽप्य कुर्यादप्येव तत्तिरः करोति
 यत्र समा नानु चन स्मरेयुरधुतिमेव तदधुं गमयति यदनुस्मरेयुः ॥ २ ॥ अयु-
 ज्ञेय संघटसरेयु कुर्यात् । अयुज्जथ द्वि पितृणामेकनक्षत्रऽएकनक्षत्रथ द्वि
 पितृणाममावास्यायाममावास्या याऽएकनक्षत्रमेको हि यदेताथ रात्रिथ सर्वाणि
 भूतानि संबसन्ति तेनो तं क्राममाप्नोति यः सर्वेषु नक्षत्रेषु ॥ ३ ॥ शरदि कुर्यात् ।
 स्वधा वै शरस्त्वधो वै पितृणामश्रं तदेनमश्रे स्वधार्था दधाति मांश्च वा मा नोऽयं-
 भक्षितं निदाघे वा नि नाऽयं धीयाताऽइति ॥ ४ ॥ चतुः सक्ति । देवाध्यामुरा-
 श्योमये प्राजापत्या दिक्ष्वस्पर्धन्त ते देवा आसुरान्त्सपत्नान्मातृव्यान्त्रिभ्योऽनुद-
 न्त तेऽविष्ठाः पराभवंस्तस्माद्या द्वैव्यः प्रजाश्चतुःसक्तीनि ताः श्मशानानि कुर्व-
 तेऽयं या आसुर्या प्राच्यास्त्वद्ये त्वत्परिमण्डलानि तेऽनुदन्त क्षेनान्दिग्भ्य उभे
 दिशावन्तरेण विदधाति प्रार्ची च दक्षिणा चैतस्याष्टे इ दिशि पितृलोकस्य द्वारं
 द्यौर्वैनं पितृलोकं मयादयाति सक्तिभिर्द्विचु मतिविष्टीतरेणात्मनावान्तरदिचु
 तदेनथ सर्वासु दिक्षु प्रतिष्ठापयति ॥ ५ ॥ अथातो भूमिजोपणस्य । उदीचीन-
 भवणे करोत्युदीचीं वै मनुष्याणां दिक्षुदेनं मनुष्यलोकऽआभनत्येतद् वै पि-
 तरो मनुष्यलोकऽआभक्ता भवन्ति यदेपां प्रजा भवति मजा हास्य धेयसी भ-
 वति ॥ ६ ॥ दक्षिणाभवणे कुर्यादित्याहुः । दक्षिणाभवणो वै पितृलोकस्तदेन
 पितृलोकऽआभनन्तीति न तथा कुर्यादाम्बोवद नाम तच्छ्मशानकरणं क्षिप्तं हैपामप-

रोऽनुमैति ॥७॥ दक्षिणावचनस्य मत्वर्थं कुर्यादित्यु हैकऽव्याहुः । तत्प्रत्युच्छ्रितमप्यं
 भवतीति नोऽप्यत्र तथा कुर्याद्यद्वाऽऽदीचीनप्रवणे करोति तदेव प्रत्युच्छ्रितमप्यं भवति
 ॥८॥ यस्यैव समस्य सतः । दक्षिणतः पुस्तकादाप्यस्य सत्यस्थापामप्रत्य एतां दिशम-
 भिनिष्पादय्या अपोऽपिप्रेरस्तत्कुर्यादित्वा वाऽव्यापोऽन्ताद्यमेवास्माऽएतत्प्रस्ता-
 त्प्रत्यग्वधात्यमृतम् वाऽव्याप्य पपो ह जीवानां दिगन्तरेण सतः सर्पिणां चोदयनमा-
 दित्यस्य चास्तमयनममृतेष्वव तज्जीवेषु दधाति तद्वैतत्मातिमीवन्नाम इमशानकरणं जी-
 वेभ्यो हितं यद्वाज्जीवेभ्यो हितं तत्पितृभ्यः ॥९॥ कुम्बति कुर्यात् । कुं मेऽमादित्ययो
 रम्बति श मेऽसदिति नाधिपथं कुर्यान्नाकाशे नेदाविरुधं करवाणीति ॥१०॥ गुहा
 मदवतापि स्यात् । तद्यद्गुहा भवत्यद्यप्येव तद्गुहा करोत्यथ मदवताप्यसौ वाऽव्या-
 दित्यः पाप्मनोऽपहन्ता स एवास्मात्पाप्मानमपहन्त्युपोऽव्यादित्युज्योतिषमेवैनं क-
 रोति ॥११॥ न तस्मिन्कुर्यात् । यस्येस्थादनुकाशः स्यादाचमान्थ इ नाम त-
 स्मिन् हैपापपरोऽनुमैति ॥१२॥ चित्रं पञ्चात्स्यात् । मजा वै चित्रं चित्रं हा-
 स्य मजा भवति यदि चित्रं न स्यादापः पञ्चादौ चरतो वा स्फुरापो ह्येव चित्रं चि-
 त्तं हैवास्व मजा भवति ॥१३॥ ऊपरे करोति । रेवो वाऽकुपाः मजननं तदे-
 नं मजननऽव्याभनत्येनद्ध वै पितुरः मजननऽव्याभक्ता भवन्ति यदेपां मजा भ-
 वति मजा हास्य भेषसी भवति ॥१४॥ समूले । समूलं हि पितृणां वीर्यामि-
 धमेतमेतद्वास्याः पित्र्यमनतिरिक्तप्रधोऽव्यमंभव तद्व्युद्ध करोति ॥१५॥ न भूमिपा-
 शपमिविदध्यात् । न शरं नाशमगन्धो नाध्यायदां न पृथिवपणीं नाश्वत्यस्यान्ति
 कुं कुर्यान्ति विभीतकस्य न तिल्वकस्य न स्फूर्नकस्य न हरिद्रोर्न न्यसेधस्य य-
 चान्ये पावनमानो मज्जलोपेप्सुवा नास्नामेव परिहाराय ॥१६॥ अथात आधूदे-
 व । अग्निविध्वयाम्निचितः रमशानं करोति यद्वै यजमानोऽग्निं चिनुतेऽमुष्मै त-
 न्नोक्ताप यद्वेनात्मानं संस्फुरत्तदु ह यज्ञियं कर्मात् स्थितमा रमशानकर-
 णात्तदग्निविध्वयाम्निचितः रमशानं करोत्यग्निचित्तमेव तत्सुस्थापयति
 ॥१७॥ तद्वै न महत्कुर्यात् । नेन्यद्दक्षै करवाणीति शवानपक्षुच्छोऽग्निस्ताव-
 त्कुर्यादित्यु हैकऽव्याहुः सपानो यस्यैव आत्मा यथैवाग्नेस्तथेति ॥१८॥ पुरुषमा-
 त्वेव कुर्यात् । तथापरस्माऽअवकाशं न करोति परचाद्वरीयः मजा वै परचात्मजा-
 मेव तद्वरीयसी कुस्तऽचरतो वर्णीयः मजा वाऽनुचरा मजामेव तद्वर्णीयसी कुरु-
 ते तद्विध्यापसतविस्मृष्टाभिः सन्ध्याभिः पयतिनोत्पसजवि विष्पथं हि कर्म ॥१९॥

अथोद्धृताऽऽद्याह । स यावसेव निवृत्त्यन्तस्याचावदुद्धृत्यात्पुरुषमात्रं स्वेयोद्धृत्या-
 चधापरस्माऽअवकाशे न करोत्ययोऽओषधीलोको वै पितर ओषधीनाथ ह पू-
 लान्युपसर्पन्त्यथो तेदस्या अन्तर्हितोऽसादिति ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [८. १.]

अन्तर्ध्यायां द्वेके निवपन्ति । देवाश्चासुराश्चोभये प्राजापत्या अ-
 स्मिंस्तोकेऽस्पधन्त ते देवा असुरान्तस्पत्नान्भ्रातृव्यानस्मान्लोकान्दनुदन्व-
 तस्माद्या द्वेयः प्रजा अनन्तार्हितानि ताः रमशान्नि कुर्वतेऽयं या आसुर्यः
 माच्यास्त्वद्यं स्वदन्तार्हितानि ते चर्यां स्वद्यस्मिंस्त्वव ॥ १ ॥ अथैनपरिधिभिः
 परिश्रपति । या एवामूः परिश्रितस्तु एता यजुषा ताः परिश्रपति तूष्णीमिमा-
 धेवं चैव तत्पुत्र्यं च व्याकरोत्यपरिमिताभिरपरमितो ह्यसौ लोकः ॥ २ ॥ अथै-
 नत्पलाशशाखया व्युवूहति । यदेवावो व्युवूहनं तदेतत्पेतो यन्तु पण्योऽमुन्ना
 देवपीयूष इति पर्णान्वेतवमुन्नान्देवपीयूषमुररन्तमान्यस्मान्लोकान्पदन्त्यस्य लो-
 कः सुतावत इति सुतवान्हे य ईजानो धुमिरुहोभिरक्षुभिव्यक्तमिति तदेनमृताभिश्चा-
 होरात्र्यं सलोकं करोति ॥ ३ ॥ यमो ददास्ववसानमस्माऽइति । यमो इवाऽअस्या-
 मवसानस्येते तमेवस्याऽअस्यामवसानं पाचति तां दक्षिणोदस्पत्युदगितरां द्वैवं
 चैव तत्पुत्र्यं च व्याकरोति ॥ ४ ॥ अथ दक्षिणतः सीरं पुनाति । उत्तरत इत्य-
 द्वेकेऽआहुः स यथा कामपेत तथा कुर्याद्युक्तेति सम्प्रेषाभिमन्त्रयते सविता ते
 शरीरेभ्यः पृथिव्यां लोकमिच्छति सवितृबास्यैतच्छरीरेभ्यः पृथिव्यां लोकमि-
 च्छति तस्मै यज्यन्तामुक्षिया इत्येतस्माऽहं हि कर्मणऽदक्षिणा युज्यन्ते ॥ ५ ॥
 पङ्कवं भवति । पङ्कतः सवत्सरः अतुष्येवैनमेतत्संवत्सरे प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति
 तदपसलावि पर्यादृत्योत्तरतः प्रतीचीं प्रथमाथ मीतां कृपति वायुः पुनाति इति
 सविता पुनात्विति जघनाधेन दक्षिणामेध्वाजमेति दक्षिणार्धेन प्राचीं सूर्यस्य
 चर्चसेत्यग्नेः दीचीम् ॥ ६ ॥ शतम् ६६०० ॥ चतस्रः सीता यजुषा कृपति ।
 सद्यचतसृषु दिक्षुत्रं तस्मिन्नेवैनमेतत्प्रतिष्ठापयति तद्वै यजुषाद्या वै तद्यजुषाद्धो
 तद्यादिमा दिशः ॥ ७ ॥ अथात्मानं विकृपति । तद्यदेव संवत्सरेऽहं तस्मिन्नेवैन-
 मेतत्प्रतिष्ठापयति तूष्णीमपरिमिताभिरपरमितो ह्यसौ लोकः ॥ ८ ॥ अथैनधि-
 मुञ्चति । कृत्वा तत्कर्म यस्मै कर्मणऽपनयुक्ते विमुच्यन्तामुक्षिया इत्येतस्माऽहं
 हि कर्मणऽदक्षिणा युज्यन्ते तदक्षिणोदस्पत्युदगितरद्वैवं चैव तत्पुत्र्यं च व्याकरो-
 ति ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [८. २.] ॥

अथ सर्वोपधं वपति । यथेवाहुः सर्वोपधं तदेतत्तर्ह्यभिस्तद्वपत्येकपदे
 द्वै चैव तत्पिधं च व्याकरोत्यक्षत्ये वो निपदनं पर्णो वो वसतिष्ठतेति उपो-
 ग्नीवातुमेवैभ्य एतदाशास्ते तयो हैपामेकैकोऽपरो जरसानुमैति ॥ १ ॥ अथै-
 नान्निरपति । इयं वै पृथिवी प्रतिष्ठास्थापेचैनमेतत्प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति पुगादि-
 त्यस्योदयाचिर-इव वै पितरस्तिर-इव रात्रिस्तिर-एव तत्करोति प्रया कुर्वतो-
 ऽभ्युदयान्तदेनमुभयोरहोरात्रयोः प्रातःप्रापयति ॥ २ ॥ सवितु ते शरीराणि ।
 मानुरुपस्यऽस्यावपत्तिरिति सवितैवास्यैतच्छरीराण्यस्यै पृथिव्यै मानुरुपस्यऽस्या-
 वपति तस्यै पृथिवी शं भवेत यथैवास्माऽऽयथ शथं स्यादेवमेतदाह मजापतौ ष्वा
 देवतायामुपोदके लोके निदधाम्यसाविति नाम युष्मात्ययं वै लोक उपोदकस्तुदेनं
 मजापतौ देवतायामुपोदके लोके निदधाति ॥ ३ ॥ अथ क्वचिदाह । एतां दिश-
 मन्वानन्तस्तथा कुम्भं मधीग्रानपेक्षमाणं पृथिवी त्वं वपति परं मृत्योऽश्नुतु परेहि
 पुन्धां मृतेऽग्र्य इतरो देवयानात्तुल्यम्यते मृएवते वेमरीमिमानः मजाः शरीरिणो
 मोतु वीरान्नेति ष्योग्नीवातुमेवैभ्य एतदाशास्ते तयो हैपामेकैकोऽपरो जरसानुमैति
 ॥४॥ अथैनं यथाहं कल्पयति । शं वातः शथं हि ते पृथिः शं वै भवन्तिवृक्षाः श्रुते
 भवन्त्वमृतयः पार्थिवासो मा स्वामिश्रयुचन कल्पन्तां ते दिशस्सुभ्यमापः शिव-
 तयास्तुभ्य भवन्तु मिन्पयः अन्तरिक्षं शिवं तुभ्य कल्पन्तां ते दिशः सर्वा इ-
 स्येतदेवास्यै सर्वं कल्पयत्येतदस्यै शिवं करोति ॥ ५ ॥ अथ त्रयोदश पादमा-
 न्य इष्टका अलक्षणाः कृता भवन्ति । या एवापूरग्नाविष्टकास्ता एता यनुपाता
 उपदधाति तूष्णीमिमा द्वै चैव तत्पिधं च व्याकरोति ॥ ६ ॥ त्रयोदश भवन्ति ।
 त्रयोदश मासाः संवत्सरः श्रुतुष्वेचैनमेतत्संवत्सरे प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति ॥ ७ ॥
 पादशान्यो भवन्ति । प्रतिष्ठा वै शदः प्रतिष्ठितेवास्यै करोत्यलक्षणा भवन्ति तिर-
 इव वै पितरस्तिर-इव तद्यदलक्षणं तिर-एव तच्छिः करोति ॥ ८ ॥ तासाम्येकं
 मध्ये प्राचीमुपदधाति । म आत्मा तिलः पुस्तान्मूर्धसथं हितास्त्रिचरस्तित्रो
 दक्षिणतः स दक्षिणः पश्चास्तिस्त्र उत्तरतः स उत्तरः पश्चास्तिस्त्रः पश्चात्तत्पुच्छथं
 सोऽस्येष पक्षमुच्छ्वानात्पा यथैवाग्नेस्तथा ॥९॥ अथ मदरतपुरीषमाहर्तुवाऽआह ।
 एतदास्याः प्रियमनतिरिक्तवयोऽग्रयेवतद्वद् करोत्यस्यिष्टु हैकेऽनन्तरदेशे कर्पू
 खात्वा ततोऽभ्याहारं कुर्वन्तिपरिक्रपन्त्यहैके दक्षिणतः पश्चादुत्तरतस्ततोऽभ्याहारं
 कुर्वन्ति स यथा काश्वेत तथा कुर्यात् ॥१०॥ तत्रै नमहत्कुर्यात् । नेमत्तदं कुर्या-

णीति यावानुद्वाहः पुरुषस्तावत्तत्रियस्य कुर्यान्मुखदध्नं ब्राह्मणस्योपस्थदध्नं
 क्षिया ऊरुदध्नं वैश्यस्याष्टीवदध्नं शूद्रस्यैवंवीर्यां होतऽइति ॥ ११ ॥ अथोजातु
 त्वेव कुर्यात् । तथापरस्मादश्वकाशं न करोति तस्य क्रियमाणस्य तेजनीमुत्तरतो
 धारयन्ति मजा हसा मजायेवतदुत्तरतो धारयन्ति तां न न्यस्येच्छत्वा वैनाभूद्वा वा
 ग्रेपूच्छयेत्प्रजामेव तद्वेष्टेपूच्छयति ॥ १२ ॥ कृत्वा यवान्वपति । अयं मे यवया-
 नित्यवकाभिः प्रच्छादयति क मेऽसदिति दर्पेः प्रच्छादयत्यरुत्ततायै ॥ १३ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ १४ ॥ [८, १०] ॥ ॥

अथैनच्छङ्कुकुभिःपरिणिहन्ति । प्रालाशं पूरस्तद्वृक्षं वै पलाशो मृषापुरो-
 गवमेवैनं स्वर्गं लोके गमयति शभीयमुत्तरतः शं मेऽसदिति वारणं पश्चादयं
 मे वारयाताऽइति वृत्रशङ्कुं दक्षिणतोऽयस्यैवानत्यपाय ॥ १ ॥ अथ दक्षिणातः
 परियक्रे खनन्ति । ते क्षीरेण चोदकेन च पूरयन्ति ते हैनमधुर्मिलोकेऽक्षिते कुत्से-
 उज्जपथायतः सप्तोत्तरतस्ता उदकेन पूरयन्ति न ह वै सप्ता खन्तीरघमरयेतुमर्हत्प-
 यस्यैवानत्यपाय ॥ २ ॥ अथमनर्होस्त्रीन्मकिरन्ति । ता अभ्युत्तरन्त्यदमन्वती री-
 यते सध्वं रभध्वमुत्तिष्ठत प्रनरत सखायः अत्रा जहीयोऽशिवा यंऽअसञ्जिवान्न-
 यमुत्तरेमाभि वाजानिति छपेय यजुस्तथा वन्धुः ॥ ३ ॥ अपामागैरुपमृजतेअथमेवतदप-
 मृजतेऽपाघमप क्रिन्विषयप कृत्वामुषो रूपःअपामार्गं स्वमस्मदप तु।पुष्पं सुवेभि
 ययैव यजुस्तथा वन्धुः ॥ ४ ॥ एवोदकं भवति तत्सगान्ति । सुमित्रिया न आप-
 ओपधयः सन्त्वित्यज्जलिनाप उपाधति धृजो वाऽआपो एजेजैवैतन्मिषधेयं कु-
 क्ते तुभिन्निपास्तस्मै सन्तु योऽस्मान्नेष्टि यं च वयं द्विष्य इति ग्रामस्य द्विशं के-
 ष्यः स्वातां द्विशं परासिम्बेचेनैव तं पराभावयति ॥ ५ ॥ ॥ यदि स्थावरा आ-
 पो भवन्ति । स्थापयन्त्येषां पाप्मानमथ यदि वहन्ति वहन्त्येवेषां पाप्मानं स्ना-
 त्वाहवानि प्रासाधसि परिप्रायानदुहः पुच्छमन्वारभ्यायन्तपाग्नेयो वाऽअनद्वान-
 नग्निमुखा एव तत्पितृलोकाज्जीवलोकाभ्यायन्त्यथोऽअग्निर्वै पयोऽतिषोढा स
 एनान्तिवहति ॥ ६ ॥ उद्वयं तमसस्सरीति । एतामृचं जपन्तो यन्ति तद्यमतः पि-
 तृलोकादादित्यं ज्योतिरभ्यायन्ति तेभ्य आगतेभ्य आहजनाभ्यजने मयच्छन्त्ये-
 प ह मानुषोऽलङ्कारस्तनैव तं मृत्युमन्तर्दधते ॥ ७ ॥ अथ गृहेष्वग्निं समाधाय ।
 वारणान्परिधीन्परिधाय वारणेन सुवेणाग्नयऽआयुष्मतऽआहुतिं जुहोत्यग्निर्याऽ-

आयुष्मानायुष ईष्टे तमेवैभ्य आयुर्वाचस्पत्यग्नेऽयायूँषि पवसऽहति पुरोऽनुवाक्या-
 भाग्यम् ॥ ८ ॥ अथ जुहोति । आयुष्मानग्ने इविषीं दधानो घृतपतीको घृत-
 सोनिरेधि घृतं पीत्वा मृत्युं घातुं मृत्युं पितेव पुत्रपुत्रिरदतादिभान्तवाहेति यथेवै-
 तानभिरुत्तेष्टपाभिगोपायेदेष्टेत्तद्वाह ॥ ९ ॥ तस्य पुराणोऽग्नेहान्कुक्षिणा । पुरा-
 णा यवाः पुराण्यासम्दी शोषवर्धयैषा न्वादिष्टा दक्षिणा कामं यथामदं धूपसी-
 ईयादिति न्वग्निचितः ॥ १० ॥ अथानग्निचितः । एतदेष्टुं भूमिजोपणमतरस-
 पानं कुर्म पुरुषदग्निर्कर्मणः कुर्यादाहितान्नेः शर्करा इत्यु ह्येकऽद्याहुर्वा पुवामूर-
 ण्यधेयशर्करास्ता एता इति न कुर्यादित्येकऽर्श्वरो हैता अनग्निचितः सं-
 ततोऽिति स यथा काष्ठेनेत नथा कुर्यात् ॥ ११ ॥ यणदापाऽएव तोषपाहु-
 र्य । अन्तरेण निदधावीमं जीवेभ्यः परिते दधामि मैषां नृणां परोऽर्श्व-
 पेक्षुं शतं जीवन्तु शतदः पुरुषीरन्तर्गृत्पुं दधतां पर्वतेनेति जीवेभ्यश्चैवैतां पितु-
 ष्वंश्च सर्वादां करोत्युसम्भेदाय तस्मादु हेतुर्जीवाश्च पितुरश्च न संक्षुरयन्ते
 ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [८.४.] चतुर्थः मपाठकः ॥ कपिडकासंख्या
 १०० ॥ ॥ अष्टमोऽध्यायः [९.१.] ॥ अस्मिन्काण्डे कण्डिकासंख्या ४३२ ॥ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणेऽश्वमेधनाम अध्यायस्य काण्डं

समाप्तम् ॥ ११ ॥

॥ ॥

अथ चतुर्दशं काण्डम्

ओ३२ । देवा ह वै सत्त्वं लिपेदुः । अग्निरिन्द्रः सोमो मरुतो विष्णुर्विश्वे दे
 वा अन्यत्रैवारिण्य्याम् ॥ ११ ॥ तेषां कुरुक्षेत्रं देवयजनवास । तस्मादाहुः कुरुक्षेत्रं दे-
 वानां देवयजनमिति तस्मात्तत्र क स कुरुक्षेत्रस्य निगच्छति तदेव मन्पतऽहं
 देवयजनमिति तद्धि देवानां देवयजनम् ॥ २ ॥ तऽश्वासत् । अयं गच्छेय यशः
 स्पामाश्वादाः स्यामेति तथोऽएवेमे सत्त्तमासवे अयं गच्छेय यशः स्पामाश्वादाः
 स्यामेति ॥ ३ ॥ ते होतुः । यो न श्रमेण तुपसा श्रजया यज्ञेनाहुतिभिर्यज्ञस्योद्वृत्
 पूर्वोऽवगच्छात्स न श्रेष्ठोऽसत्तदु नः सर्वेषां सवेति तथेति ॥ ४ ॥ वाङ्मिष्युः
 मयमः प्राप । स देवानां श्रेष्ठोऽभवत्तस्मादाहुर्विष्णुर्देवानां श्रेष्ठ इति ॥ ५ ॥
 स यः स विष्णुर्यज्ञः स । स यः स यज्ञोऽसौ स आदित्यस्तदेवं यशो विष्णु-
 र्ने यशक संयम्तु तदिदमयेतुर्हि नैव सर्वे-इव यशः शक्नोति संयन्तुम् ॥ ६ ॥ स ति-
 स्तुधन्वमादायापयकाम । स धनुरात्न्या शिर उपस्तभ्य तस्यौ तं देवा अनभिधूयु-
 वन्तः समन्तं परिययधिशन्त ॥ ७ ॥ ता इवृत्रघ ऊचुः । इमा वै वृत्रघो यवुपदीका यो
 ऽस्य उवामप्यथाऽस्मिन्समै प्रयच्छेतेत्यज्ञायमस्मै प्रयच्छेमापि धुन्वन्नप्रोऽधिगच्छेत्त-
 थास्मै सर्वमज्ञायं प्रयच्छेमेति तथेति ॥ ८ ॥ तस्योपपरासृत्य । उयामपि-
 जलुस्तुस्यां क्षिप्रया धनुरात्न्यौ विष्कृत्यौ विष्णोः शिरः प्रविच्छिदैदुः
 ॥ ९ ॥ तद्घृष्टकृति पपात । तत्पतिष्वासावाविष्णोऽभवद्वेतरः प्राहेव प्राह्वयत्
 तद्यवृष्टकृत्पतत्तस्मादघोऽव यत्प्राह्वयत् तस्मात्प्रवृम्यः ॥ १० ॥ ते देवा
 अभवन् । महान्वत नो वीरोऽपार्कीति तस्मान्महावीरस्तस्य यो इसो व्यत्तरत्तं
 पाणिभिः संपमृजुस्तस्मात्संज्ञात् ॥ ११ ॥ तं देवा अभ्यमृष्यन्त । यथा शिति
 वेत्स्यमाना एवं तमिन्द्रः मयमः प्राप तमन्वस्तमनुन्यपयत्त तं पर्यगृह्णात्त परिगृष्येदं
 यशोऽभवत्तद्विदमिन्द्रो यशो यशो इ भवति य एवं वेद ॥ १२ ॥ स च एव मखः
 स विष्णुः । तव इन्द्रो मखवानभवन्मखवान् वै तं मघवानित्याचक्षते यरोऽक्षं
 परोऽक्षकामा हि देवाः ॥ १३ ॥ ताभ्यो बभूवोऽज्ञायं मायच्छन् । आपो वै
 सर्वमन्नं ताधिर्दामभिकनूपमिवावन्ति पविदं क्षिपन्ति ॥ १४ ॥ श्रपेमं विष्णुं

यद्वा वेधा व्यभजन्त । सवन् प्रातः सवन्तु रुद्रा माध्यान्दिनं सवन्मादित्यास्तु
तीतसवन्तम् ॥ १५ ॥ अग्निः प्रातः सवन्तम् । इन्द्रो माध्यान्दिनं सवन् विधे
देवास्तुतीयसवन्तम् ॥ १६ ॥ माघत्री प्रातः सवन्तम् । त्रिष्टुप्माध्यान्दिनं सवन्
जगती तृतीयसवन् तेनापशीर्ष्णा यज्ञेन देवा अर्चन्त आम्पन्तश्चरुः ॥ १७ ॥
तद्यद्वा इ वाग्धायर्वण । एतं शुक्रमेतं यज्ञं विष्वा चकार यथा-यथैतद्यज्ञस्य शिरः
मतिधीयते यथैष कृत्स्नो यज्ञो भवति ॥ १८ ॥ स इन्द्रेणोक्त आस । एत चेद-
म्यस्माऽऽनुग्रायास्तु एव ते शिरश्छिन्ध्यामेति ॥ १९ ॥ तद्वा हाभिर्नोऽनुभुतमास ।
तद्यद्वा इ वाग्धायर्वण एतं शुक्रमेतं यज्ञं चेद यथा-यथैतद्यज्ञस्य शिरः मतिधी-
यते यथैष कृत्स्नो यज्ञो भवति ॥ २० ॥ तौ हेत्योचतुः । उप स्वापविवि किमनु-
बक्ष्यमाणावित्येतत् शुक्रमेतं यज्ञं यथा-यथैतद्यज्ञस्य शिरः मतिधीयते यथैष कृ-
त्स्नो यज्ञो भवतीति ॥ २१ ॥ स होवाच । इन्द्रेण वाऽऽवृत्तोऽस्म्येत चेदम्यस्मा-
ऽऽनुग्रायास्तु एव ते शिरश्छिन्ध्यामेति तस्माद्वै विभोवि यद्वै मे स शिरो नु छिन्ध्या-
न्त वामुपेन्यऽऽति ॥ २२ ॥ तौ होचतु । आवां त्वा तस्मात्त्रास्यावरऽऽति कर्ष-
मा त्रास्यपेऽऽति यद्वा माऽऽवपेन्यमेऽयं ते शिरश्छिन्ध्याम्यत्रापतिपास्यावोऽप्याभ-
स्य शिर आकृत्य त्वे प्रविधास्यावस्तेन नावतुवक्ष्यसि स यद्वा नावतुवक्ष्यस्य
ते तद्विद् शिरश्छेत्स्यस्य ते स्वयं शिर आकृत्य त्वे प्रविधास्याव इति तथे-
ति ॥ २३ ॥ तौ होपनिन्ये । तौ यदोपनिन्येऽथास्य शिरश्छिन्ध्याम्यत्रापतिदप-
तुर्यावक्ष्य शिर आकृत्य तद्वास्य प्रतिदयतुस्तेन हाभ्यामुनूवाच स यद्वा भ्यामनूवा-
चापास्य तद्विद् शिरश्छिन्ध्याम्यत्रापति स्वयं शिर आकृत्य तद्वास्य प्रतिदयतुः
॥ २४ ॥ तस्मादेतद्विषेणाभ्यनूक्तम् । तद्यद्वा इ यग्धायर्वणो वामरक्षस्य
शीर्ष्णा प्र यदीमुवाचैत्ययं तदुवाचेति ईवैतदुक्तम् ॥ २५ ॥ तत्र सर्वस्माऽऽ-
नुग्राय । एतस्यै हि तत्रो नेन्यऽऽन्दः शिरश्छिन्ध्यामिति यो न्वेव हातस्तस्यै
मृषादय योऽनुचानोऽयं योऽस्य त्रियः स्यान्न त्वेव सर्वस्माऽऽय ॥ २६ ॥ सं-
त्तरवामिनेऽनुग्राय । एष वै सवत्सरो य एष तपस्ये य प्रवर्गस्तदेतमेवैतमीणाति
तस्मात्सवत्सरवामिनेऽनुग्राय ॥ २७ ॥ विस्रो राभीर्गुं चरति । त्रयो
वाऽऽनुग्रायः संवत्सरा संवत्सरा एष य एष तपस्ये य प्रवर्गस्तदेतमेवैतमीणाति
तस्माच्चित्तो राभीर्गुं चरति ॥ २८ ॥ तस्माच्चामति । तपस्यनुग्रायऽऽयः
सायननुग्राये तपस्यनुग्रायऽऽति ॥ २९ ॥ अमृत्यपयायी । अस्ति वाऽऽस्यायं

स०सृष्टमिव यदस्यामृतं ददति तस्मादमृतमवपायी ॥ ३० ॥ अथोद्विष्टी ।
 एष वै ययौ य एष तपति सैषा श्रीः सत्यं ज्योतिरमृतं श्रीं शूद्रः स्वा कृष्णः
 शकुनिस्तानि न मेहेत नेच्छिष्यं च पाप्मानं च नेज्ज्योतिश्च तमश्च नेत्सस्यानृते
 स०सृजानीति ॥ ३१ ॥ अथैष वाव यशः । य एष तपति तिष्ठंस्तदादित्यो
 यशो यज्ञो ह्येव तद्यशस्तद्यज्ञश्च यशो यजमानो ह्येव तद्यशस्तद्यज्ञयजमानो यश
 अद्विजो ह्येव तद्यशस्तद्यज्ञद्विजो यशो दक्षिणा ह्येव तद्यशस्तस्माद्यामस्मै तु-
 क्षिणामानुयेयुर्न ता इन्सद्योऽन्यस्माऽअतिदिशेभ्यमेदं यश आगस्तत्सद्योऽन्य-
 स्माऽअतिदिशानीति द्यौ वैव भूत इत्यहे वा तदात्यग्नेवैतद्यशः कृत्वा यदेव तज्जवाति
 तस्म ददति हिरण्यं मां वासोऽश्वं वा ॥ ३२ ॥ अथैतज्ज्ञा । आयुरेतज्ज्योतिः
 प्रविशति य एतमुनु वा भूते भक्षयति वा तस्य व्रतचर्या नातपति मुच्छादयेत ने-
 देतस्मात्तिरोऽज्ञानीति नातपति निष्ठिषेमेदेतमभिनिष्ठीवानीति नातपति मुस्ताव-
 येत नेदेतमभिप्रसाद्ययाऽहति यावज्जाऽप्य आतपति तावानेव नेदेतमेतैर्हिंसानी-
 त्यवज्ज्योत्य रात्रावश्रीयात्तदेतदस्य रूपं क्रियते य एष तपति तद्द होवाचासुरिरकथं
 ह वै देवा व्रतं चरन्ति यस्तस्य तस्मादु सत्यमेव वदेत् ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १॥

स वै सम्भारान्तस्मभरति । स ब्राह्मणानित्थाचेत्थाश्च सम्भरति तस्मभारपाणा
 श्वसम्भारत्वथ स वै ह्यश्व-यज्ञ यजुस्य न्यक्तं ततस्ततः सम्भरति ॥ १ ॥ कृष्णाजिनथ
 सम्भरति । यज्ञो वै कृष्णाजिनं यजुस्त्वेनमेतस्मभरति लोपतश्छन्दाथसि वै
 लोमानि छन्दः स्वेनमेतस्मभरत्युत्तरत उदीची हि मनुष्याणां दिक्मार्चानिग्रीवे
 तद्धि देवत्रा ॥ २ ॥ अभ्या । वज्रो वाऽअभिर्वार्य वै वज्रो वीर्येणैवमे-
 तस्मभरयति कृत्स्नं करोति ॥ ३ ॥ औदुम्बरी भवक्ति । ऊर्ध्वं रत उदुम्बर
 ऊर्ध्वैवमेतस्तेन समर्भयति कृत्स्नं करोति ॥ ४ ॥ अथो वैकङ्कती । प्रजापतिर्पा
 प्रथमामाहुतिप्रजुहोस हुत्वा यज्ञ न्यमृष्ट तुतो विकङ्कतः समभवद्यज्ञो वाऽआहुति-
 र्यज्ञो विकङ्कतो यज्ञैर्नैवमेतस्मभरयति कृत्स्नं करोति ॥ ५ ॥ अरस्तिमात्री भ-
 वति । बाहुर्वाऽअरस्तिर्बाहुनो वै वीर्यं क्रियते वीर्यसंमितैव तद्धरति वीर्यैर्नैवमे-
 तस्मभरयति कृत्स्नं करोति ॥ ६ ॥ ताम्रादचे । देवस्व त्वा सपितुः प्रस्वेऽश्वि-
 नोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे नारिरस्त्रीयसावेव वन्धुः ॥ ७ ॥ ताथ सव्ये
 पाणौ कृत्वा ५ दक्षिणेनाभिपृष्ठं जपति युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा

यद्वा त्रेधा वयमजन्त । सप्तवः प्रातः सवनम् । रुद्रा माध्यान्दिनम् । सवनमादित्यास्तु
 तीयसवनम् ॥ १५ ॥ अग्निः प्रातः सवनम् । इन्द्रो माध्यान्दिनम् । सवनं विधे
 देवास्तृतीयसवनम् ॥ १६ ॥ गायत्री प्रातः सवनम् । त्रिष्टुप्माध्यान्दिनम् । सवनं
 जगती तृतीयसवनं तेनापशीर्ष्णा यज्ञेन देवा अर्चन्तः आम्वन्तश्चेरुः ॥ १७ ॥
 दध्यङ् इ वाग्धाथर्वणः । एतत्तु शुक्लेतुं यज्ञं चित्वा चकार यथा-यथैतद्यज्ञस्य शिरः
 प्रतिधीयते यथैष कस्तनो यज्ञो भवति ॥ १८ ॥ स इन्द्रेणोक्त आस । एतं चेद-
 न्यस्माऽअनुगृह्यास्तु एव ते शिरादिष्ठम्यामिति ॥ १९ ॥ तदुं हाश्विनोऽनुभृतमास ।
 दध्यङ् इ वाग्धाथर्वण एतत्तु शुक्लेतुं यज्ञं चेद यथा-यथैतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिधी-
 यते यथैष कस्तनो यज्ञो भवति ॥ २० ॥ तौ इत्येवोचतुः । उप त्वापात्रादि किमनु-
 बक्ष्यमाणाविस्तेतुं शुक्लेतुं यज्ञं यथा-यथैतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिधीयते यथैष क-
 स्तनो यज्ञो भवतीति ॥ २१ ॥ स होवाच । इन्द्रेण वाऽवक्तोऽस्म्येतं चेदन्यस्मा-
 ऽनुगृह्यास्तु एव ते शिरादिष्ठम्यामिति तस्माद्धै विभेमि यज्ञे मे स शिरो न द्विन्या-
 न्न वामुपेनेप्यश्रुति ॥ २२ ॥ तौ होचतुः । आवां त्वा तस्मात्प्रस्थावदश्रुति कथं
 मा प्राप्तेप्येदश्रुति यद्वा नाऽवपेनेप्यमेऽथ ते शिरादिष्ठम्यामिति तस्माद्धै विभेमि यज्ञे मे स शिरो न
 द्विन्या-
 न्न वामुपेनेप्यश्रुति ॥ २३ ॥ तौ होचतुः । आवां त्वा तस्मात्प्रस्थावदश्रुति कथं
 मा प्राप्तेप्येदश्रुति यद्वा नाऽवपेनेप्यमेऽथ ते शिरादिष्ठम्यामिति तस्माद्धै विभेमि यज्ञे मे स शिरो न
 द्विन्या-
 न्न वामुपेनेप्यश्रुति ॥ २४ ॥ तस्मादेतद्विषाभ्यनुक्तम् । दध्यङ् इ यन्मधाथर्वणो वामरथस्य
 शीर्ष्णा य यदीमुवाचेत्ययतं तदुवाचेति इत्येतदुक्तम् ॥ २५ ॥ तस्य सर्वस्माऽअ-
 नुगृह्यात् । एतस्य च हि वज्रो नेन्यऽइन्द्रः शिरादिष्ठम्यामिति यो मेव हातस्तस्मै
 मृयादुय योऽनुवाचोऽथ योऽस्य शिरः स्थातु त्वेव सर्वस्माऽअथ ॥ २६ ॥ सं-
 रसरवासिनेऽनुगृह्यात् । एष वै संवत्सरो य एष तपस्येष्ट उ मयर्षस्तदेतमेवैतद्वीणाति
 तस्माद्विस्तोऽनुगृह्यात् ॥ २७ ॥ तिस्रोऽप्रीर्जतं चरति । त्रयो
 वाऽअतुषः संवत्सरोऽस्य संवत्सरो एष य एष तपस्येष्ट उ मयर्षस्तदेतमेवैतद्वीणाति
 तस्माद्विस्तोऽनुगृह्यात् ॥ २८ ॥ तस्माच्चामति । सप्तस्यनुगृह्यात् ॥ २९ ॥ अमृतमपपापी । अस्ति वाऽअस्याथ

स॒ध॒सृ॒ष्टमि॒व य॒द्वस्वाम॑नृ॒तं वृ॒दति॑ त॒स्माद्मृ॑न्म॒यपा॒यी ॥ ३० ॥ अ॒ष्ट्रोच्छि॑ष्टी ।
 ए॒प वै ध॑र्मो य॒ ए॒प त॒पति॑ स॒पा श्रीः॑ स॒त्यं ज्योति॑र॒नृत॑श्च॒ श्री शू॒द्रः श्वा कृ॒ष्णः
 श॒कुनि॑स्तानि न॒ ये॒तत॑ ने॒च्छि॒र्यं च॑ पा॒प्मानं॑ च॒ ने॒ज्ज्योति॑श्च॒ तम॑श्च॒ ने॒तस्त्या॑नृ॒ते
 स॒ध॒सृ॒जाना॑नीति ॥ ३१ ॥ अ॒थैष॑ वा॒व य॒शः । य॒ ए॒प त॒पति॑ ति॒र्धत्त॑दादि॒त्यो
 य॒शो य॒ज्ञो वै॒व तद्य॑शस्त॒यत्त॒यज्ञो॑ य॒शो य॒जमानो॑ वै॒व तद्य॑शस्त॒यत्त॒यज॑मानो॒ यश॑
 अ॒स्ति॒जो वै॒व तद्य॑शस्त॒यत्त॒दस्ति॑जो॒ यशो॑ द॒क्षिणा॑ वै॒व तद्य॑शस्त॒स्माद्या॑म॒समै॒व
 क्षि॒णापा॑नये॒युर्न॑ ता इ॒न्मद्योऽन्व॑स्माऽअ॒तिदि॑रो॒मेघ॑न्मे॒दं य॒श आ॑गंस्त॒मद्योऽन्व॑-
 स्माऽअ॒तिदि॑शानीति॒ इवो॑ वै॒व भू॒ते द॒ध॒ते वा॑ त॒दात्स॑न्वे॒यैतद्य॑शः कृ॒त्वा य॒देव॑ त॒ज्ज॒वति॑
 त॒स्म द॒दाति॑ हि॒र॒ण्यं गा॑ वा॒सोऽश्वं॑ वा ॥ ३२ ॥ अ॒थैत॑द्वा । आ॒युरे॒तज्ज्योतिः॑
 म॒विश॑ति॒ य ए॒तमु॒नु वा॑ दू॒ते व॒क्ष॒पति॑ वा॒ तस्य॑ व्र॒तच॑र्षा॒ नात॑पति॒ प्र॒च्छा॒दये॒त ने॒-
 दे॒त॒स्मात्ति॑रोऽसा॒नीति॑ ना॒त॒पति॑ ति॒ष्ठीये॒न्ने॒दे॒तम॑भि॒निष्ठी॑वानीति॒ नात॑पति॒ प्र॒स्ता॒ष-
 ये॒त ने॒दे॒तम॑भि॒म॒स्राव॑माऽइति॒ याव॑द्वाऽए॒ष आ॒त॒पति॑ ता॒वाने॒प ने॒दे॒तमे॒तैर्हि॑त॒सानी॑-
 त्पव॑ज्यो॒त्प रा॒त्राव॑श्री॒यात्ते॒तद॑स्य॒ रूपं॑ क्रि॒यते॒ य ए॒प त॒पति॑ तद्दु॒ होवा॑चा॒सुरि॑रे॒कध॑
 ह॒ वै दे॒वा म॑तं॒ चर॑न्ति॒ अ॒त॒सत्यं॑ त॒स्माद्दु॑ स॒त्यमे॒व व॑दे॒त ॥ ३३ ॥ ब्रा॒ह्म॒ण॒म॒ ॥ १॥

स वै स॒म्भारा॑न्त॒सम्भ॑रति । स॒द्वाऽए॒नानि॑त्या॒चे॒त्याश्च॑ स॒म्भ॑रति॒ त॒स॒म्भा॒ण॒णा
 श्रु॑त॒स॒म्भार॑त्त्व॒ध॒ स वै॑ य॒ज्ञ-य॒ज्ञ य॒ज्ञस्य॑ न्य॒क्तं त॑तस्त॒तः स॒म्भ॑रति ॥ १ ॥ कृ॒ष्णाजि॑न॒ध॒
 स॒म्भ॑रति । य॒ज्ञो वै॑ कृ॒ष्णाजि॑न॒ य॒ज्ञऽए॒वै॒नमे॒त॒स॒म्भ॑रति॒ लो॒म॒तर॑छ॒न्दाध॑सि॒ वै
 लो॒मानि॑ छ॒न्दः स्वे॒वै॒नमे॒त॒स॒म्भ॑रत्यु॒त्तर॑त॒ वृ॒दीची॑ हि॒ मनु॑ष्या॒णां वि॒क॒मा॒च॒नि॒धी॒वे-
 त॒हि दे॒व॒भ्रा ॥ २ ॥ अ॒भ्या । वृ॒जो वाऽअ॒भि॒र्ज्या॑ वै॒ वृ॒जो वी॒र्ये॒ष्वै॒नमे॒-
 त॒स॒म॒र्ष॒यति॑ कृ॒त्स्नं॑ करोति ॥ ३ ॥ अ॒दु॒स्म॒री भ॒व॒कि॒ । क॒र्त्त॒व्यं॑ इ॒स उ॒दु॒स्म॒र
 क॒र्त्त॒व्ये॒नमे॒त॒स॒मे॒न॑ स॒म॒र्ष॒यति॑ कृ॒त्स्नं॑ करोति ॥ ४ ॥ अ॒यो वै॒क॒ङ्क॒ती । म॒जा॒पति॑र्या॒
 म॒य॒मा॒मा॒हुति॑म॒नु॒हो॒त्सु॒ ह॒त्वा य॒ज्ञ न्य॑मृ॒ष्ट त॒तो वि॒क॒ङ्क॒तः स॒म॒भ॒व॒य॒ज्ञो वाऽआ॑हुति॒-
 र्य॒ज्ञो वि॒क॒ङ्क॒तो य॒ज्ञे॒वै॒नमे॒त॒स॒म॒र्ष॒यति॑ कृ॒त्स्नं॑ करोति ॥ ५ ॥ अ॒र॒ति॒मा॒त्री भ॒-
 व॒ति । वा॒हुर्वाऽअ॒र॒ति॒र्वा॒हु॒नो वै॒ वी॒र्यं॑ क्रि॒यते॒ वी॒र्य॑सं॒मितै॒व त॒ज्ज॒नति॑ वी॒र्ये॒ष्वै॒नमे॒-
 त॒स॒म॒र्ष॒यति॑ कृ॒त्स्नं॑ करोति ॥ ६ ॥ ता॒मा॒द॒चे । दे॒व॒स्य॒ त्वा स॒वितुः॑ म॒सु॒वेऽश्वि॑-
 नो॒र्वाहु॑भ्यां॒ पू॒णो ह॒स्ता॒भ्या॒मा॒द॒दे ना॑रि॒र॒सी॒स॒मा॒वे॒व व॒न्धुः ॥ ७ ॥ ता॒ध॒ स॒व्ये
 पा॒णौ कृ॒त्वा । द॒क्षि॒णे॒नाभि॑मु॒क्ष्य॒ ज॒पति॑ यु॒ञ्जते॑ म॒न॒ उ॒त यु॒ञ्जते॑ धि॒पो वि॒प्रा

विग्रस्य बृहतो विपरिच्युतः । वि श्रोत्रा दधे वयुनावितेक इन्मही देवस्य सविदा
 परिष्टुतिरित्यस्मावेव बन्धुः ॥ ८ ॥ अथ मृत्पिपदं परिगृह्णाति । अथवा च दाक्षि-
 णतो हस्तेन च हस्तेनैवोत्तरतो देवी धावापृथिवीऽइति यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य रसो
 व्यसरत्स ह्ये धावापृथिवीऽअगच्छन्मृदियं तद्यज्ञापोऽसौ तन्मृदुश्चाप्रां च म-
 हावीराः कृता यवान्ति तेनैवैनेमेतद्वसेन समर्पयति कृत्स्नं करोति तस्मादाह देवी
 धावापृथिवीऽइति मत्स्यस्य त्रामद्य शिरो राध्यासमिति यज्ञो वै मत्सो यज्ञस्य वा-
 मय शिरो राध्यासमित्येवैतदाह देवयजने पृथिव्या इति देवयजने हि पृथिव्यै
 सन्भरति मत्त्राय त्वा मत्स्यस्य त्वा शीर्ष्णऽइति यज्ञो वै मत्सो यज्ञाय त्वा यज्ञस्य
 त्वा शीर्ष्णऽइत्येवैतदाह ॥ ९ ॥ अथ वरुणीकवप्याम् । वरुणो वरुण इत्येता वाऽ-
 यत्तदकुर्वत यथा-यथैतद्यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत ताभिरेवैनेमेतत्समर्पयति कृत्स्नं क-
 रोति भूतस्य मयमजा इतीये वै पृथिवी भूतस्य मयमजा तदन्त्यैवैनेमेतत्समर्पयति
 कृत्स्नं करोति मत्स्यस्य बोऽय शिरो राध्यासं देवयजने पृथिव्या मत्त्राय त्वा मत्स्यस्य
 त्वा शीर्ष्णऽइत्यस्मावेव बन्धुः ॥ १० ॥ अथ वराहविह्वलम् । इत्यथऽअसीद्वितीपती
 ह वाऽऽयममे पृथिव्यास मादेशमात्री तामेवम् इति वराह उज्जयान् सोमस्याः
 प्रतिः मत्त्रापतिस्तेनैवैनेमेतन्निधुनेन प्रियेण धाम्ना समर्पयति कृत्स्नं करोति मत्स्य-
 स्य तेऽय शिरो राध्यासं देवयजने पृथिव्या मत्त्राय त्वा मत्स्यस्य त्वा शीर्ष्णऽइ-
 त्यस्मावेव बन्धुः ॥ ११ ॥ अथादारान् । इन्द्रस्यौज स्येति यज्ञ वाऽऽनमिन्द्र ओ-
 जसा पर्यगृह्णात्तदस्य परिगृहीतस्य रसो व्यसरत्स पूषसिवाशेत सोऽब्रवीदादीयेव
 वत यऽएव इमेऽस्मैपीडिते तस्मादादारा अथ यत्पूषसिवाशेत तस्मात्पूतीकास्त-
 स्मादग्नावाहुतिरिवाभ्याद्वेवा ब्रह्मन्वि तस्माद्गुमुरभयो यज्ञस्य हि रसात्सम्भूता
 अथ यदेनं तदिन्द्र ओजसा पर्यगृह्णात्तस्मादाह्नेन्द्रस्यौज स्येति मत्स्यस्य बोऽय शिरो
 राध्यासं देवयजने पृथिव्या मत्त्राय त्वा मत्स्यस्य त्वा शीर्ष्णऽइत्यस्मावेव बन्धुः
 ॥ १२ ॥ अथानाचीरम् । यज्ञस्यशीर्षच्छिन्नस्य शुमुदकामत्ततोऽजा समभवत्स-
 येवैनेमेतच्छुचा समर्पयति कृत्स्नं करोति मत्त्राय त्वा मत्स्यस्य त्वा शीर्ष्णऽइत्यस्मा-
 वेव बन्धुः ॥ १३ ॥ तान्वाऽऽपतान्वा सन्भारान्सम्भरति । पाहो यज्ञः पाहः
 पशुः पञ्चर्तवः संवत्सरस्य संवत्सर एव यऽएव त्वत्परेषु च मन्वरेस्तदेतमेवैतस्मी-
 णाति तान्सम्भृतानभिपूराति मत्त्राय त्वा मत्स्यस्य त्वा शीर्ष्णऽइत्यस्मावेव बन्धुः
 ॥ १४ ॥ अथोत्तरतः परिश्रितं भवति । तदुभिमधन्तो नयन्ति मृतं मृत्ययात्यति-

रित्येष वै ब्रह्मणस्पतिर्य एष तपत्येष उ मवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्परीणाति तस्मा-
 दाह मैतु ब्रह्मणस्पतिरिति म वेव्येतु सूत्रतोते देवी केषा मूत्रताच्छा वीरं नयं
 पङ्क्तिं राधसमित्युपस्तौत्येवैनमेतन्मह्यत्येव देवा यष्टं नयन्तु न इति सर्वानवास्मा-
 ऽपतदेवानभिगोमुन्करोति ॥ १५ ॥ परिश्रितं भवति । एतच्च देवा अविभयुर्यच्चै
 न इममिह रक्षाधसि नाप्रा न हन्पुरिति तस्माऽपतां पुरं वर्धश्रयंस्तथैवास्माऽअथ
 मेतां पुरं परिश्रयति ॥ १६ ॥ अथ स्वरे सादयति । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णं
 इत्यस्मावेव बन्धुरथ मृत्विण्डमुपादाय महावीरं करोति मखाय त्वा, मखस्य त्वा
 शीर्ष्णंऽइत्यस्मावेव बन्धुः प्रादेशपात्रं प्रादेशपात्रमिव हि शिरो मध्ये संघृहीतं म-
 ध्ये संघृहीतमिव हि शिरोऽधास्यो परिष्ठात्पञ्चलं मुखमुन्नयति नासिकाग्रेषास्मिन्ने-
 तद्दधाति तं निष्ठितमाग्निमृशति मखस्य शिरोऽमीति मखस्य येतस्तीम्यस्य शिर एष-
 मितरौतूष्णीं पिन्वने तूष्णीं रौहिणकपाले ॥ १७ ॥ प्रजापतिर्वाऽएष यज्ञो भवति ।
 चभ्रयं वाऽएतत्प्रजापतिर्निरुक्तश्चरानिरुक्तश्च परिमितश्चापरिमितश्च तद्यद्यजुषा क-
 रोति यदेवास्य निरुक्तं परिमितं रूपं तदस्य तेन संस्करोत्यथ यत्तूष्णीं यदेवा-
 स्यानिरुक्तमपरिमितं रूपं तदस्य तेन संस्करोति स इ वाऽएतथ सर्वं कृत्स्नं
 प्रजापतिं संस्करोति ए एवं विद्वानेतदेवं करोत्यधोपशययै पिपदं पुरीशिनष्टि
 मायाश्चिभ्यः ॥ १८ ॥ अथ गवेधुकाभिर्हिन्वनि । यज्ञस्य शीर्षाच्छिन्नस्य रसो
 व्यसरक्षत एता ओपधयो जग्निरे तेनैवैनमेतद्रत्नेन समर्धयति कृत्स्नं करोति म-
 खाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णंऽइत्यस्मावेव बन्धुरेवमितरौ तूष्णीं पिन्वने तूष्णीं-
 रौहिणकपाले ॥ १९ ॥ अथैवान्धूपयति । अन्धस्य त्वा वृष्यः शक्नो धूपयामी-
 ति वृषा वाऽअन्धो वीर्यं वै वृषा वीर्येणैवैनमेतत्समर्धयति कृत्स्नं करोति देवय-
 जेन पृथिव्या मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णंऽइत्यस्मावेव बन्धुरेवमितरौ तूष्णीं
 पिन्वने तूष्णीं रौहिणकपाले ॥ २० ॥ अथैनाऽकूपयति । मृतं हि देवा-
 नापिष्टकाभिः श्रपयत्येता वाऽएतदकुर्वन् यथा— यथैतद्यज्ञस्य शिरोऽच्छि-
 यत त्वाभिरेवैनमेतत्समर्धयति कृत्स्नं करोति तद् येनैव समृताः
 स्पुस्तेन श्रपयेत्यथ पचनमवधाय महावीरमवदधाति मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णं
 ऽइत्यस्मावेव बन्धुरेवमितरौ तूष्णीं पिन्वने तूष्णीं रौहिणकपाले तान्निर्वैवोपव-
 पेक्षितोदपेदहर्हि देवानाम् ॥ २१ ॥ स उज्जपति । अजने त्वेत्यसौ वै लोकधृजुः
 सत्यं धृजुः सत्यमेव य एष तपत्येष च मयमः मवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्परीणाति

तस्मादाहर्जवे वेति ॥ २२ ॥ साधवे त्वेति । अयं वै साधुर्योऽयं पवतऽप्यु ही-
 माँल्लोऽन्तिसदोऽनुपवतऽप्य उ द्वितीयः प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह
 साधवे त्वेति ॥ २३ ॥ मुत्तित्ये त्वेति । अयं वै लोकः मुत्तितिरस्मिन्नि लोके
 सर्वाणि भूतानि क्षियन्त्येषोऽग्निर्वै मुत्तितिरग्निर्लोमास्मिन्लोके सर्वाणि
 भूतानि क्षियन्त्येष उ तृतीयः प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह मुत्तित्ये त्वेति
 तूष्णीं पिन्बने तूष्णीं रौहिणकपाले ॥ २४ ॥ अथैनानाच्छृणुष्वि । अजायै पयसा
 प्रवाय स्वा, पयस्य स्वा शीर्ष्णऽस्त्यमावेव वन्धुरेषमितरौ तूष्णीं पिन्बने तूष्णीं
 रौहिणकपाले ॥ २५ ॥ अथैतद्वै । आयुरेतज्ज्योतिः प्रविशति य एतमनु वा मृते
 भक्षयति वा तस्य व्रतचर्या या मृष्टौ ॥ २६ ॥ प्राक्षणम् ॥ १ ॥

यदैतदातिध्येत प्रचरति । अथ प्रवर्गेण चरिष्यन्पुरोपसदोऽग्रेण गार्ह-
 पायं प्राचः कुशान्तसधस्तीर्य द्वन्द्वं प्राधान्युपसादयत्पुपयमनीं महावीरं परीशा-
 सौ पिन्बने रौहिणकपाले रौहिणहवन्म्यां लुचौ युवु चान्यव्रवति तदुश दुराक्षरा
 वै विराह विराहवै यज्ञस्तुष्टिराजमेवैतयज्ञमभिमम्पादयत्यथ यद्वन्द्वं वन्द्वं वै वीर्यं
 पदा वै द्वौ सधैरभेतेऽग्रथ तौ वीर्यं कुरुतो वन्द्वं वै मिधुनं मज्जननं मिधुनेनैव-
 नेतस्मज्जननेन समर्थयति कुरुतुं करोति ॥ १ ॥ अथाध्वर्युः । श्लोचणीराद्रायो-
 पोक्षिप्रभाह प्रक्षन्प्रचरिष्यामो होनरभिपुह्नीति वयसा वै यज्ञस्य दक्षिणत आस्ते-
 भिगोसा तमेवैतदाह अभमच आस्व यज्ञस्य शिरः प्रतिपास्याम इति होतरभिपुह्नीति
 यज्ञो वै होता तमेवैतदाह यज्ञस्य शिरः प्रतिपेह्नीति प्रतिपद्यते होता ॥ २ ॥ वृक्ष-
 जज्ञान मयमं पुरस्तादिति । असौ वाऽआदिस्थो वृक्षाहरहः पुरस्ताज्जायतऽप्य
 उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह वृक्ष जज्ञान मयमं पुरस्तादित्यथ श्लोचत्य-
 मावेव वन्धुः ॥ ३ ॥ स श्लोचति । यमाय त्वेत्येष वै यमो य एष तपस्येषु हीदध
 सर्वं यमपरेतेनेदध सर्वं यतमेव उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह यमाय
 त्वेति ॥ ४ ॥ यमाय त्वेति । एष वै मसो य एष तपस्येष उ प्रवर्ग्यस्तदेतमे-
 वैतत्प्रीणाति तस्मादाह यमाय त्वेति ॥ ५ ॥ सूर्यस्य स्वा तपसऽति । एष वै
 सूर्यो य एष तपस्येष प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह सूर्यस्य स्वा तपसऽति
 ॥ ६ ॥ पूर्वया द्वारा स्यूणां निर्हृत्य । दक्षिणतो निपिन्बन्ति यथेनाध होताभिपुह्न्व
 राग्नयेयज्ञो वै होता स एवास्यामेतद्यज्ञं प्रतिदधाति तपेणा अयं पिन्बते ॥ ७ ॥ अग्रे-

णाहवनीयथे सन्नादासन्दी पयानृत्य दक्षिणतः प्राचीमासादयत्युत्तराथे रात्रा-
 सन्त्यै ॥ ८ ॥ अदुम्बरी भवति । ऊर्वे रस उदुम्बर ऊर्वेनमेतद्वसेन समर्धयति
 कृत्स्नं करोति ॥ ९ ॥ अथेसदन्ता भवति । अथेसयोर्वाऽदथे शिरः प्रति-
 स्थितं तद्वथेसयोरेवैवच्छिरः प्रतिष्ठापयति ॥ १० ॥ बाल्वज्रीभी रज्जुभिर्व्यूता
 भवति । यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य रसो व्यक्षरस्त एता ओपधयो जज्ञिरे तेनैवैनमे-
 तद्वसेन समर्धयति कृत्स्नं करोति ॥ ११ ॥ अथ यदुत्तरत आसादयति । यज्ञो वै
 सोमः शिरः प्रवर्ग्य उत्तरं वै शिरस्तस्मादुत्तरत आसादयत्यो राजा वै सोमः स-
 छाद् प्रवर्ग्य उत्तरं वै राज्यास्ताघ्राज्यं तस्मादुत्तरत आसादयति ॥ १२ ॥ स
 यथैताथे होतान्वाह । अहमन्ति यं प्रथयन्तो न विद्या इति तदेतं मन्त्रणीयं महा-
 बीरमाज्येन समनक्ति देवस्था सविता मृधानक्षिति सविता वै देवानां मसवि-
 ता सर्वं वाऽदं मधु यदिदं किं च तदेनमनेन सर्वेण समनक्ति तदस्मै सविता म-
 सविता मसौति तस्मादाह देवस्था सविता मृधानक्षिति ॥ १३ ॥ शतम् ७००० ॥
 अपोत्तरतः सिकता उपकीर्णा भवन्ति । तद्वमतश्च द्विरेयमघस्तादुपास्यति पृथि-
 व्याः सधेस्पृशस्पाहीत्येतद्वै देवा अविभयुर्गन्धै न सममस्ताद्वक्ष्यथेति नाष्टा तु
 हन्पुरित्पानेर्वाऽएतद्वेतो यद्विरेयं नाष्टाणाथे रससाप्रहत्याऽअथो पृथिव्यु ह
 वाऽएतस्माद्विभयांचकार यज्ञे मायंतसः शुशुचानो न हिधेस्प्रादिति त्वेवास्याऽ-
 एतद्वनुर्दधाति रजतं भवति रजतैव हीयं पृथिवी ॥ १४ ॥ स यथैताथे होतान्वाह ।
 मधेसीदस्व माहाः ॥ १५ ॥ अमीति तद्वमद्यत आदीता मौज्जाः मलवा भवन्ति ।
 तातुपास्य तेपु प्रवृणक्ति यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य रसो व्यक्षरस्त एता ओपधयो
 जज्ञिरे तेनैवैनमेतद्वसेन समर्धयति कृत्स्नं करोति ॥ १६ ॥ अथ यद्वमत आदीता
 भवन्ति । सर्वाभ्य एवैतद्विग्भो रक्षाथेति नाष्टा अपवन्ति तस्मिन्मवृज्यमाने
 पत्नी शिरः प्रोर्णते तप्तो वाऽएष शुशुचानो भवति तेन्मेऽयं तसः शुशुचानश्चतुः
 प्रमुष्णादिति ॥ १७ ॥ स प्रवृणक्ति । अर्चिरसि शोचिरसि तपोऽमीत्येव वै धर्मो य एष
 तपति सर्वं वाऽएतदेव तदेतमेवैतस्मीणाति तस्मादाहार्चिरसि शोचिरसि तपोऽमीति
 ॥ १८ ॥ आयास्यामाशेष आशास्त । इय वै यज्ञोऽस्यमेवैतदागिष आशास्ते ता अ-
 स्माऽप्यथे सर्वाः समर्धयति ॥ १९ ॥ अनाधृष्टा पुरस्तादिति । अनाधृष्टा षेणा पुर-
 स्ताद्वृजोभिर्नाष्टाभिस्तेनाधिपत्यऽस्त्यग्नित्वेवास्याऽअधिपतिं करोति नाष्टाणाथे
 रससाप्रहत्याऽआयुर्मे दा इत्यायुरेवात्यन्धचे तथो सर्वमायुरेति ॥ २० ॥ पुत्रवती

दाक्षिणत इति । नात्र तिरोहितमिवास्तीन्द्रस्याधिपतयऽऽतीन्द्रमेवास्याऽऽधिपतिं क-
 रोति नाष्टाणां रुक्षसामपहत्यै मर्जं मे दा इति प्रजापेव पशूनामन्धसे तयो ह
 पुत्री पशुग्रामभवति ॥ २० ॥ सुपदा पद्यादिति । नात्र तिरोहितमिवास्ति देवस्य
 सनितुगाधिपतयऽऽति देवमेवास्यै सवितारमधिपतिं करोति नाष्टाणां रुक्षसाम-
 पहत्यै चक्षुर्मे दा इति चक्षुर्देवात्मन्धसे तयो ह चक्षुर्ग्रामभवति ॥ २१ ॥ आश्रुति-
 कक्षरत इति । आश्राव्यशुचरत इत्येवैतदाह धातुराधिपस्यऽऽति धातारमेवास्या-
 ऽऽधिपतिं करोति नाष्टाणां रुक्षसामपहत्यै शयस्योपं मे दा इति रयिमेव पुष्टि-
 मात्मन्धसे तयो ह रयिमानपुष्टिमानभवति ॥ २२ ॥ विधृतिरुपरिष्ठादिति । विधा-
 दयक्षुपरिष्ठादित्येवैतदाह बृहस्पतेराधिपतयऽऽति बृहस्पतिमेवास्याऽऽधिपतिं करोति
 नाष्टाणां रुक्षसामपहत्याऽऽजो मे दा इत्यजो एवात्मन्धसे तयोर्जस्वी वृक्षवा-
 नभवति ॥ २३ ॥ अथ दक्षिणत उच्चांनन पाणिना निन्दुते । विश्वाभ्यो मा ना-
 म्नाभ्यस्पाहीति सुर्वाभ्यो । मूर्तिभ्यो गोपापेत्येवैतदाह यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य [रसो-
 व्यक्षरत्स] पितृनगच्छत्तथा वै पितरस्तैरेवैतस्मर्षयति कृत्स्नं करोति
 ॥ २४ ॥ अथेष्टमभिमुखं जपति । मुनोरुश्वासीत्यश्वा इ वाऽऽयं भूत्वा मनुमुवाह
 सोऽस्याः प्रतिः प्रजापतिस्तेनैवैतन्मिथुनेन प्रियेण ग्राम्ना स्मर्षयति कृत्स्नं क-
 रोति ॥ २५ ॥ अथ वैकङ्कतौ शकलौ परिधयति ग्राम्चौ । स्वाहा मरुद्भिः परि-
 भीषस्वेत्यवरथः स्वाहाकारुं करोति परां देवतामेव वै स्वाहाकारो ए एव तपत्येव
 च प्रवर्गस्तदेतमेवैतन्मिथुनाति तस्माद्वरथः स्वाहाकारुं करोति परां देवताम् ॥ २६ ॥
 मरुद्भिः परिश्रीयस्येति । विशो वै मरुतो विशंभेत्तत्तत्रं परिधृतेति तदिदं सत्रमु-
 भूतो विशां परिधृदं तूष्णीमुदञ्चौ तूष्णीं प्राञ्चौ तूष्णीमुदञ्चौ तूष्णीं प्राञ्चौ
 ॥ २७ ॥ त्रयोदश सम्पादयति । त्रयोदश वै प्रासाः संवत्सरस्य संवत्सर एव
 ए एव तपत्येव च प्रवर्गस्तदेतमेवैतन्मिथुनाति तस्मात्त्रयोदश सम्पादयति ॥ २८ ॥
 अथ सुवर्णं हिरेयमुपरिष्ठान्निदधाति । दिवः सधेःस्पृशस्पाहीत्येतत् देशा अ-
 विभयुयै न इममुपरिष्ठात्तादिति नादा न इत्युपरिष्ठान्नेत्याऽऽतवेतो यजिरक्ष्यं
 नाष्टाणां रुक्षसामपहत्याऽऽयो यौर्ह वाऽऽतस्माद्विभयां चकार यद्वै मायं तमः
 शुशुवातो न दिधेःस्पृशति तदेवास्याऽऽतदन्तर्दधाति हरितं भवति हरिणीव
 हि यौः ॥ २९ ॥ अथ धावित्रैरापूनोति । मधु मध्विति त्रिः प्राणो वै मधु प्राण-
 स्मिन्नेतदधाति त्रीणि भवन्ति त्रयो वै प्राणाः प्राण उदानो व्यानस्तानेवा-

स्मिन्नेतदधाति ॥ १० ॥ अथापसलवि त्रिधुन्वन्ति । यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य
 [रसो व्यसरत्स] पितृनगच्छत्त्रया वै पितरस्तैरेवैनमेतत्समीरयति ॥ ११ ॥
 अप वाऽएतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति । ये यज्ञे ध्रुवनं तन्वते पुनः पसलवि
 त्रिधुन्वन्ति पद् सम्पद्यन्ते पद्वाऽऽमे शीर्षन्प्राणास्तान्नेवास्मिन्नेतदधाति श्रव-
 यन्ति राहिणौ स यदाचिर्जायतेऽथ द्विरप्यमादत्ते ॥ १२ ॥ यत्रैतां होता-
 न्वाह । अमस्वतोमश्विना वाचमस्येऽति तदध्वर्गुरुोत्तिष्ठन्नाह रुचितो धर्म इति
 ॥ यादे रुचितः स्याच्छ्रेयान्यजमानो भविष्यतीति विद्यादथ यश्चरुचितः प्रापीया-
 न्भविष्यतीति विद्यादथ यश्चैत रुचितो नारुचितो नैव श्रेयास्त प्रापीयान्भविष्य-
 तीति विद्यादथान्वेव रुचितः स्यात्तथा धावेतव्यः ॥ १३ ॥ अयैतद्वै ॥ १४ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ ॥

स यदैतदध्वर्गुः॥ उपोत्तिष्ठन्नाह रुचितो धर्म इति तदुपोत्थापावकाशैरुपातिष्ठ-
 न्ते प्राणा वाऽभवकाशाः प्राणान्नेवास्मिन्नेतदधाति पदुपतिष्ठन्ते पद्वाऽऽमे शीर्षन्प्रा-
 णास्तान्नेवास्मिन्नेतदधाति ॥ १ ॥ गर्भो देवानामिति । एष वै गर्भो देवानां य
 एष तपत्येऽहोदधं सर्वं शृङ्गात्येतेनेदधं सर्वं शृभीतमेऽथ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतस्मी-
 णाति तस्मादाह गर्भो देवानामिति ॥ १ ॥ पिता मतीनामिति । पिता द्वेऽप म-
 तीनां प्रतिः मज्जानामिति णत्विर्मेऽप मज्जाना ॥ १ ॥ सं देवां देवेन सवित्रागतेति
 सधं हि देवां देवेन सवित्रागत सधं सूर्येण रोचतऽति सधं हि सूर्येण रोचते
 ॥ ४ ॥ समग्निरग्निनागतेति । सधं अग्निरग्निनागत सं देवेन सवित्रेति सधं
 हि देवेन सवित्रागत सधं सूर्येणारोचिष्टेति सधं हि सूर्येणारोचिष्ट ॥ ५ ॥ स्वाहा
 समग्निरस्तपसागतेति सधं अग्निरस्तपसागतावरधं स्वाहाकारं करोति पूरां देवता-
 मसावेव वन्द्युः सं देव्येन सवित्रेति सधं हि देव्येन सवित्रागत सधं सूर्येणारु-
 चतेति सधं हि सूर्येणारुचत ॥ ६ ॥ ते वाऽएते त्रयोऽभवकाशाभवन्ति । त्रयो
 वै प्राणाः प्राण उदानो व्यानस्तेनैवास्मिन्नेतदधाति ॥ ७ ॥ धर्ता दिवो विभाति
 तपसस्पृगिष्यामिति । धर्ता द्वेऽप दिवो विभाति तपसस्पृगिष्यां धर्ता देवो देवानाम-
 मर्त्यस्तपोजा इति धर्ता द्वेऽप देवो देवानाममर्त्यस्तपोजा वाचमस्ये न्रियच्छ देवायुव-
 मिति यज्ञो वै वाग्यजुमस्यभ्यं प्रयच्छ येन देवान्मीषामेत्येवैतदाह ॥ ८ ॥ अपरथ
 गोपामानेपथमानामिति । एष वै गोपा य एष तपत्येऽहोदधं सर्वं गोपायत्ययो न

निपयते तस्मादाहायकं गोपातानिपयमानमिति ॥ ९ ॥ आ च प्रा च पथिभिश्च-
रन्तमिति । आ च तेष प्रा च देवैः पथिभिश्चरति स सध्वीचीः स विष्चीर्वासा-
न इति सध्वीचीश्च येष विष्चीश्च दिशो वस्तेऽथो ररमीनावरिवर्ति भुवनेष्वन्त-
रिति पुनः—पुनर्बेष षण् लोकेषु वरीवर्त्यमानश्चरति ॥ १० ॥ विरवासा भुवा
पते । विरवस्य मनसस्पते विरवस्य वचसस्पते सर्वस्य वचसस्पतऽस्त्येतस्य
सर्वस्य पतऽस्त्येतरेष्वध्वं देव धर्म देवो देवान्पाहोति नाथ तिर्रोहितमिवा-
स्ति ॥ ११ ॥ अत्र प्राचीरनु वां देववीतयऽति । अग्निनावेवैतदाहारिवनौ वाऽ-
पतयज्ञस्य शिरः मत्स्यवतां तवेवैतर्त्नाकाति तस्मादाहाय प्राचीरनु वां देववीतय
ऽति ॥ १२ ॥ मधु माध्वीर्वा मधु माध्वीर्वाभ्यामिति । दध्यद् इ वाऽभाभ्यामा-
यर्षणो मधु नाम माकायमुवाच सदेनयोः मियं धाम तद्वैनपोरेतेनोपगच्छति
तस्मादाह मधु माध्वीर्वा मधु माध्वीर्वाभ्यामिति ॥ १३ ॥ हृदे स्वा मुनसे स्वा दिवेत्वा
मूर्धाय स्वा । ऊर्ध्वोऽमध्वरं दिवि देवेषु धेहति नात्र तिर्रोहितमिवास्ति ॥ १४ ॥
पिता नोऽसि पिता नो बोधीति । एव वै पिता स एष तपस्येष उ मवर्गस्तदेतमे-
वैतर्त्नाकाति तस्मादाह पिता नोऽसि पिता नो बोधीति नमस्तेऽमस्तु मा मा
हिधेसीरित्वाग्निपमेवैतदाहास्ते ॥ १५ ॥ अथ पत्न्यै शिरोऽपवृत् । महावीरमी-
क्षमाणां वाचयति स्मृष्टमन्तस्त्वा सपेमेति शृणा वै मवर्गो योपा पत्नी मिथुनमेवै-
तस्मज्जननं क्षियते ॥ १६ ॥ अथैतद्वै ॥ १७ ॥ माकणम ॥ ४ ॥
मधमोऽध्यायः ॥ [१२] ॥

मयातो रौहिणी जहोति । अहः केतुना जुपताथे मुज्योतिर्ज्योतिषा स्वाहे-
त्युवाचेतेन यजुषा माता राशिः केतुना जुपताथे मुज्योतिर्ज्योतिषा स्वाहेत्युवा-
चेतेन यजुषा सायम् ॥ १ ॥ तद्यद्रौहिणी जहोति । अग्निश्च इ वाऽभादित्यत्र
रौहिणावेताभ्याथे हि देवताभ्यां यगमानाः स्वर्गं लोकथे रोहन्ति ॥ २ ॥
अयोऽमरोरवे वै रौहिणी । आदित्यः मवर्गोऽमु तदादित्यमहोरात्राभ्यां परिगृ-
ह्णावितस्मादेवोऽहोरात्राभ्यां परिगृहीतः ॥ ३ ॥ अयोऽमौ वै लोकी रौहिणी आदित्यः
मवर्गोऽमु तदादित्यमाभ्यां लोकाभ्यां परिगृह्णाति तस्मादेव आभ्यां लोका-
भ्यां परिगृहीतः ॥ ४ ॥ अयो चक्षुषी वै रौहिणी । शिरः मवर्गः शीर्षस्तच्चक्षुर्दधाति
॥ ५ ॥ अथ इज्जमादचे देवेभ्यस्त्वा सवितुः मवर्गेऽक्षिनोर्बाह्वभ्यां पूष्णो इति

भ्यामादेदे रास्नासीत्यसावेव बन्धुः ॥ ६ ॥ अथ गाणाह्वयति । जघनेन गार्हपत्यं
 यन्निडऽएद्यादितऽएहि सरस्वत्येहीतीडा हि गौरादितिर्हि गौः सरस्वती हि गौरयो
 तैराह्वयति नाभ्यासावेदसावेहीति त्रिः ॥ ७ ॥ तावामतामसिदधाति । अदित्यै
 रास्नासीन्द्राण्य उष्णीष इतीन्द्राणी इ वाऽइन्द्रस्य मिया पुत्नी तस्या उष्णीषो
 विश्वरूपतमः सोऽसीति तदाह तमेवैनमेतत्करोति ॥ ८ ॥ अथ वासुपुष्यजति ।
 पूषासीत्ययं वै पूषा योऽयं एवतऽएष हीदथ सर्वं पुष्यत्येष उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवै-
 त्तस्मीणाति तस्मादाह पूषासीति ॥ ९ ॥ अथोजयति । बर्माप दीप्येत्येष वाऽअत्र
 धर्मो रतो भवति एमेपा पिबन्ते तस्यै दयस्वेत्येवैतदाह ॥ १० ॥ अथ पिन्वते पिन्वयति
 । अदिविभ्यां पिन्वस्वेत्यविबुनावेवैतदाहारिवनी वाऽएतद्यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ता ता-
 वेवैतत्स्मीणाति तस्मादाहाविभ्यां पिन्वस्वेति ॥ ११ ॥ सरस्वत्यै पिन्वस्वेति ।
 वाग्वै सरस्वती वाचा वाऽएतदरिबुनौ यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ता तावेवैतत्स्मीणाति
 तस्मादाह सरस्वत्यै पिन्वस्वेति ॥ १२ ॥ इन्द्राय पिन्वस्वेति । इन्द्रो वै यज्ञस्य
 देवता सा येव यज्ञस्य देवता तुयेवैतदारिबुनौ यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ता तावेवैतत्स्मी-
 णाति तस्मादाहेन्द्राय पिन्वस्वेति ॥ १३ ॥ अथ विपुषोऽग्निमन्त्रपते । स्वाहेन्द्रव-
 स्स्वाहेन्द्रवदितिन्द्रो वै यज्ञस्य देवता सा येव यज्ञस्य देवता तामेवैतत्स्मीणाति
 तस्मादाह स्वाहेन्द्रवस्स्वाहेन्द्रवदिति त्रिष्टुत्वा आह त्रिष्टुत्रि यज्ञोऽवरथ स्वाहाकाहुं
 करोति परां देवतामसावेव बन्धुः ॥ १४ ॥ अथास्यै स्तनमभिपद्यते । एस्ते स्तनः
 शशयो यो मपोभूति एस्ते स्तनो निहितो गुहायामित्येवैतदाह यो रत्नधा वसु-
 विश्वः सुवन्न इति यो धनानां दाता वसुवित्पणाय्य इत्येवैतदाह येन विश्वा पु-
 ष्यसि वार्याणीति येन सर्वान्देवान्सर्वाणि भूतानि विभर्षीत्येवैतदाह सरस्वति
 तमिह पातवेऽकरिति वाग्वै सरस्वती सैषा धर्मदृषा यज्ञो वै वाग्यज्ञमस्मभ्यं मय-
 च्छ येन देवास्मीणामित्येवैतदाहाय गार्हपत्यस्याधेमेत्युर्वन्तरितमन्वेमीत्यसावेव ब-
 न्धुः ॥ १५ ॥ अथ शफावादत्ते । गायत्रं छन्दोऽसि जैष्टुमं छन्दोऽसीति गायत्रेण
 जैवैनावेतत्त्रैष्टुमेन च छन्दमादत्ते द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिरृह्णामीतामे वै द्या-
 वापृथिवी परीशामावादित्यः प्रवर्ग्योऽमुं तदादित्यमाभ्यां द्यावापृथिवीभ्यां परि-
 रृह्णात्यथ मौऽजेन वेदेनोपमाहर्ष्यसावेव बन्धुः ॥ १६ ॥ अथोपयमन्योपरृह्णाति । अन्त-
 रिक्षेणोपयच्छामीत्यन्तरिक्षं वाऽउपयमन्यन्तरिक्षेण हीदथ सर्वं पुष्यतमयो उचरं
 वाऽउपयमन्युचरेण हीदथ सर्वं पञ्चायमपयतं तस्मादाहान्तरिक्षेणोपयच्छामीति ॥ १७ ॥

अथाजातारिमानपति । तस्योवाऽप्यशुशान्नो भवति तयेनैतच्छमयति तस्मिञ्छान्ते
 गोक्षीरमानपति ॥ १८ ॥ इन्द्राभिनेति । इन्द्रो वै यज्ञस्य देवता सा यैव यज्ञस्य देवता
 तामेवैतरीणास्वभिनेत्यश्विनोवावेतदाहारिन्नौ वाऽपत्यज्ञस्य गिरः प्रत्यघर्षा
 तावेवैतरीणाति तस्मादाइन्द्राभिनेति ॥ १९ ॥ मधुनः सारयत्येति । एतद्वै मधु
 सार्यं घर्षं पातेति एतं पातित्येवैतदाह वसव इत्येते वै वसव एते हीदंश्च सर्वं वा-
 सवन्न यन्नन वादिति तद्यथा वषट्कृतं हृतमेवमस्पैतद्वनति ॥ २० ॥ स्वाहा
 सूर्यस्य रश्मये वृष्टिन्नयऽस्ति । सूर्यस्य ह वाऽएको रश्मिर्वाष्टिनिर्नाम येनमाः
 सर्गाः मन्त्रा विधत्ति तयेवैतरीणाति तस्मादाह स्वाहा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिन्नयऽ-
 इत्यवरश्च स्वाहाकारं करोति परां देवतामसावेव वन्धुः ॥ २१ ॥ अथैतद्वै
 ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [२. १.] ॥ अथवा प्रपाठकः ॥ कथिडका
 संख्या ११२ ॥ ॥

स यज्ञेताथ होतान्वाह । मैत्रु ब्रह्मणस्पतिः स देव्येतु मृत्युतेति तदध्वर्युः
 श्राद्धदायन्वातनामानि जुहोत्येतच्च देवा अधिध्वर्युषश्च न इममन्तरा दृष्टासि ना
 प्रा न हन्युरिति तमेतत्पुत्रैवाहवन्तीवातस्वाहाकारेणानुहवस्तथ हृतमेव मन्तमन्त्रा-
 नुहवस्तथोऽप्येतमेव एतत्पुत्रैवाहवन्तीयातस्वाहाकारेण जुहोति तच्छ हृतमेव मन्त-
 मन्त्रो जुहोति ॥ १ ॥ समुद्राय त्वा वाताय स्वाहेति । अयं वै समुद्रो योऽयं पवतऽप्य
 तस्माद्वै समुद्रात्सर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि समुद्रवन्ति तस्माऽप्येवं जुहोति तस्मा
 दाह समुद्राय त्वा वाताय स्वाहा ॥ २ ॥ सरिराय त्वा वाताय स्वाहेति । अयं वै
 सरिरो योऽय पवतऽप्येतस्माद्वै सरिरात्सर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि महेरते तस्माऽ
 प्येवं जुहोति तस्मादाह सरिराय त्वा वाताय स्वाहा ॥ ३ ॥ अनाधृष्याय त्वा वा-
 ताय स्वाहापतिधृष्याय त्वा वाताय स्वाहेति । अयं वाऽअनाधृष्योऽप्यतिधृष्यो यो-
 ऽयं पवते तस्माऽप्येवं जुहोति तस्मादाहानाधृष्याय त्वा वाताय स्वाहापतिधृष्या-
 य त्वा वाताय स्वाहेति ॥ ४ ॥ अवस्थवे त्वा वाताय स्वाहा शिभिदाय त्वा वाताय
 स्वाहेति । अयं वाऽअवस्थुरशिभिदो योऽयं पवते तस्माऽप्येवं जुहोति तस्मादाह-
 वस्थवे त्वा वाताय स्वाहा शिभिदाय त्वा वाताय स्वाहेति ॥ ५ ॥ इन्द्राय त्वा व-
 समते रुद्रवते स्वाहेति । अयं वाऽइन्द्रो योऽयं पवते तस्माऽप्येवं जुहोति तस्मा-
 दाहइन्द्राय त्वेति वसुमते रुद्रवतश्च त्विन्द्रमेवान् वसुंश्च रुद्रांश्चाभनरपयो

मातः सवनस्य त्रैवैतन्माध्यन्दिनस्य च सवनस्य रूपं क्रियते ॥९॥ इन्द्राय त्वादि-
त्यवते स्वाहेति । अयं वाऽइन्द्रो योऽयं पवते तस्माऽएवैनं जुहोति तस्मादाहेन्द्राय
त्वयादित्यवतऽइति तदिन्द्रमेवान्वादिस्वानामभजत्पयोऽतीयसवनस्यैवतद्रूपं क्रियते
॥१०॥ इन्द्राय त्वाभिमातिघ्ने स्वाहेति । अयं वाऽइन्द्रो योऽयं पवते तस्माऽएवैनं
जुहोति तस्मादाहेन्द्राय त्वेत्यभिमातिघ्न इति सप्तनो वाऽअभिमातिरिन्द्राय त्वा
सपत्नघ्नऽहूत्येवैतदाह सोऽस्योद्धारो यथा श्रेष्ठस्योद्धार एवमस्यैष श्रुतं देवेभ्यः
॥११॥ सवित्रे त्वऽश्चभुमते विभुमते वाजवते स्वाहेति । अयं वै सविता योऽयं प-
वते तस्माऽएवैनं जुहोति तस्मादाह सवित्रे त्वेत्यभुमते विभुमते वाजवतऽइति तद-
स्मिन्विश्वान्देवानन्वाभजति ॥ ९ ॥ बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहेति । अयं
वै बृहस्पतिर्योऽयं पवते तस्माऽएवैनं जुहोति तस्मादाह बृहस्पतये त्वेति
विश्वदेव्यावतऽइति तदस्मिन्विश्वान्सर्वान्देवानन्वाभजति ॥ १० ॥ य-
माय स्वाहिरस्वते पितृमते स्वाहेति । अयं वै यमो योऽयं पवते
तस्माऽएवैनं जुहोति तस्मादाह यमाय त्वेयहिरस्वते पितृमतऽइति
यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य [रमो व्यसरस्म] पितृनमच्छत्रया वै पितरस्तामेवैतद-
न्वाभजति ॥ ११ ॥ द्वादशैतानि नामानि भवन्ति । द्वादश वै माताः संवत्सरस्य
संवत्सर एष य एष तपत्येष उ मरुर्गस्तदेतमेवैतस्त्रीणाति तस्माद्द्वादश भ-
वन्ति ॥ १२ ॥ अयोपयमन्या महावीरऽग्रामयति । स्वाहा घर्मापेत्येष वै घर्मो
य एष तपत्येष उ मरुर्गस्तदेतमेवैतस्त्रीणाति तस्मादाह स्वाहा घर्मापेत्यवरश्च
स्वाहाकारं करोति परां देवतामसावेव बन्धुः ॥ १३ ॥ आनीते जपति । स्वाहा
घर्मः पितऽइति यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य [रमो व्यसरस्म] पितृनमच्छत्रया वै
पितरस्तामेवैतस्त्रीणात्यवरधे स्वाहाकारं करोति परां देवता मसावेव बन्धुः
॥ १४ ॥ नानुवाकयामन्वाह । सकृद्बुधेन पराश्रयः पितरस्तस्माद्वा नुवाकयामन्वा-
हतिरुम्याभ्याग्याह घर्मस्य यज्ञेति वषट्कुवे जुहोति ॥ १५ ॥ विश्वा आशा द-
क्षिणसदिति । सर्वा आशा दक्षिणसदित्येवैतदाह विश्वान्देवानयादिहेति सर्वान्दे-
वानपाक्षीदिहेत्येवैतदाह स्वाहाकृतस्य घर्मस्य मयोः पितृमदिहनेत्यश्विनानुवैत-
दाहारिवनौ क्षेतयज्ञस्य शिरः प्रत्यपत्ता तावेवैतस्त्रीणात्यवरधे स्वाहाकारं करोति
परां देवतामसावेव बन्धुः ॥ १६ ॥ अथ इत्योर्ध्वमुत्कम्पयति । दिवि धा इमं
यज्ञमिमं यज्ञं दिवि धा इत्यसौ वाऽआदित्यो घर्मो यज्ञो दिवि वाग्यप दिवो दिवि

प्रतिष्ठापितमेवैतन्मीणाति तस्मादाह दिवि वा इमं यज्ञमिमं यज्ञं दिवि वा इत्य-
 नुवपद्कृते जुहोति ॥ १७ ॥ स्वाहामनुये यज्ञिषायेति । तस्मिन्पृष्ठकृद्भाननमग्निर्हि स्विष्ट-
 कृच्छं यजुर्भ्य इति यजुर्भिर्भयोऽस्मिन्लोके प्रतिष्ठितस्तान्येवैतन्मीणात्यवरधे स्वाहाकारं
 करोति पुरां देवतामस्यैव वृणुः ॥ १८ ॥ अथ ब्रह्मानुमन्त्रयते । ब्रह्मा वाऽऽप्त-
 त्विजां भिषक्तमस्तद्य एव अस्मिन्नां भिषक्तमस्तेनैवैनमेतद्यज्ञं भिषज्याति ॥ १९ ॥
 अग्निना यज्ञं पातमिति । अग्निनावेवैतदाहाविज्ज्वां क्षेतृयज्ञस्य शिरः प्रत्यक्षत्वां
 तावैतन्मीणाति ॥ २० ॥ हार्द्वानमहर्दिवाभिरुतिभिरिति । अनिरुक्तमनिरुक्तो
 वै मन्त्रापतिः मन्त्रापतिर्यज्ञस्तन्मन्त्रापतिमेवैतद्यज्ञं भिषज्याति ॥ २१ ॥ तन्वाविणऽ
 इति । एष वै तन्वायी ए एष तपस्येषु हीमांल्लोकास्तन्मन्त्रमिवानुमन्त्ररत्येषु उ
 मवर्ग्यस्तदेतमेवैतन्मीणाति तस्मादाह तन्वाविणऽइति ॥ २२ ॥ नमो घ्रावा
 पृथिवीभ्यामिति । तदाभ्यां घ्रावापृथिवीभ्यां निन्दते ययोरिदं सर्वमपि ॥ २३ ॥
 अथ यजमानः । यज्ञो वै यजमानो यज्ञेनैवैतद्यज्ञं भिषज्याति ॥ २४ ॥ अथास्मामग्निना
 यज्ञमिति । अग्निनावेवैतदाहाविज्ज्वां क्षेतृयज्ञस्य शिरः प्रत्यक्षत्वां तावैतन्मीणाति
 ॥ २५ ॥ अनु घ्रावापृथिवीऽऽप्तमथैसातामिति । तद्विधे घ्रावापृथिवीऽऽप्ताह ययो-
 रिदं सर्वमधीरैव रातयः सन्तिस्वतीरैव नो धनानि सन्तिस्वत्येवैतदाह ॥ २६ ॥
 अथ पिन्वयानुमन्त्रयते । इषे पिन्वस्वेति वृष्टये तदाह यदाहये पिन्वस्वेत्युजं
 पिन्वस्वेति यो वृष्टादूर्ध्वसो जायते तस्मै तदाह वृष्टये पिन्वस्वेति वृष्टयज्ञाणां
 क्षत्राय पिन्वस्वेति तत्क्षत्रायाह घ्रावापृथिवीभ्यां पिन्वस्वेति तदाभ्यां घ्रावापृथि-
 वीभ्यामाह ययोरिदं सर्वमपि ॥ २७ ॥ य यदूर्ध्वः पिन्वते । तद्यजमानाय
 पिन्वते यस्माद् तदेवैभ्यो यदक्षिणा तत्पितृभ्यो यत्प्रायश्च तत्पशुभ्यो यदुदक्
 तत्प्रजापत्यांश्चनपराञ्च न्वेव यजमानस्योर्ध्वो योव पिन्वस्तथाय यं दिशं पिन्वते तां
 पिन्वते यदा शान्त्यति विप्रुषः ॥ २८ ॥ अथ प्राञ्जिबोदङ्कुत्कामिति । प्रमति
 सुधर्मत्वेन वै धर्मो य एष तपस्येषु हीदथ सर्वं धारयत्येतेनेदं सर्वं धृतयेन उ
 मवर्ग्यस्तदेतमेवैतन्मीणाति तस्मादाह धर्मासि सुधर्मति ॥ २९ ॥ अथ स्वरे सादय-
 ति । अग्नेन्पश्मे नृभ्यानि धारयेत्यकुक्ष्यन्नो धनानि धारयेत्येवैतदाह प्रश्न धारय
 क्षत्रं धारय विशं धारयेत्येवैतत्सर्वं धारयेत्येवैतदाह ॥ ३० ॥ अथ शक्तैर्जुहोति ।
 प्राणा वै शक्तलाः प्राणानेवास्मिन्नेतदाहति ॥ ३१ ॥ स्वाहा पूज्ये शरसऽइति ।
 अयं वै पूजा योऽयं एवतऽएष हीदं सर्वं पूज्यत्वेन उ मायः प्राणमेवास्मिन्ने-

तदधाति तस्मादाह स्वाहा पूज्ये शस्त्रसङ्घट्टवरधे स्वाहाकारं करोति पुरां देव-
तामसावेव वन्धुर्हुत्वा मध्यमे परिधाऽनुपश्रयति ॥ ३२ ॥ स्वाहा प्रावध्य इति ।
माणा वै प्राणाणः प्राणानेवास्मिन्नेतदधाति हुत्वा मध्यमे परिधाऽनुपश्रयति ॥ ३३ ॥
स्वाहा प्रतिरवेभ्य इति । प्राणा वै प्रतिरवाः प्राणान्हीदधे सर्वं प्रतिरतं प्राणा-
नेवास्मिन्नेतदधाति हुत्वा मध्यमे परिधाऽनुपश्रयति ॥ ३४ ॥ स्वाहाऽपितृभ्य-
ऊर्ध्वार्हिभ्यो घर्मपावभ्य इति । अहर्वैवोदङ्डीक्षमाणो दक्षिणार्धे पक्षिप उपगू-
हाते यज्ञस्य शीर्षेच्छिन्नस्य [रमो व्यसतरम्] पितृनगच्छत्प्रया वै पितरस्तानेवै-
त्तमीणात्यय यन्न प्रेक्षते सकृदु खेव पुराञ्जः पितरः ॥ ३५ ॥ स्वाहा द्यावा-
पृथिवीभ्यामिति । प्राणोदानो वै द्यावापृथिवी प्राणोदानावेवास्मिन्नेतदधाति
हुत्वा मध्यमे परिधाऽनुपश्रयति ॥ ३६ ॥ स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्य इति । प्राणा
वै विरेवं देवाः प्राणानेवास्मिन्नेतदधाति हुत्वा मध्यमे परिधाऽनुपश्रयति ॥ ३७ ॥
स्वाहा रुद्राय रुद्रभूतसङ्घति । अहर्वैव दक्षिणेक्षमाणः प्रतिप्रस्थात्रे प्रयच्छति ।
तथैव उत्तरतः शालायाऽनुद्वचं निरस्पत्येषां घेतृस्य देवस्य विक्स्वाया-
मेवैनमेतद्विशि मीणात्यय यन्न प्रेक्षते नेमा रुद्रो हिनुसदिति ॥ ३८ ॥ ससेता
अह्वतयो भवन्ति । सप्त वाऽहमे शीर्षेणमाणास्तानेवास्मिन्नेतदधाति ॥ ३९ ॥ अप
महावीरिणोऽपयमन्या मयानयति । स्वाहा सं ज्योतिषा ज्योतिरिति ज्योतिर्वाऽह्वत-
स्मिन्पयो भवति ज्योतिरितरस्यां ते घेतृदुभे ज्योतिषी संगच्छेतेऽह्वतस्वाहा-
कारं करोति पुरां देवतामसावेव वन्धुः ॥ ४० ॥ शतम् ७१०० ॥ अथ रौहिण्यै
जुहोति । अह केतुना जुषताथै मुज्योतिर्व्योतिषा स्वाहेत्यसावेव वन्धुः रात्रिः
केतुना जुषताथै मुज्योतिर्व्योतिषा स्वाहेत्यसावेव वन्धुः ॥ ४१ ॥ अथ युजमोः
नाय घर्मोच्छिष्टं प्रयच्छति । स उपह्वामिष्टा भक्षयति मधु हुतमिन्द्रतमेऽभ्रनादिति
मधु हुतमिन्द्रयवस्तमेऽभ्रनादित्येवैतदाहास्याम ते देव घर्म नमस्तेऽभ्रस्तु मा मा हिंसे-
सीरित्पाशिपमेवैतदाहास्ते ॥ ४२ ॥ अथ दक्षिणतः मिकता उपकीर्णा भवन्ति ।
तन्मार्जयन्ते य एवं मार्जालीये वन्धुः सोऽत्रानुमदरति शाकलानथोपसदा चरन्त्ये-
तद् यज्ञस्य शिरः संस्कृतं युषा-वर्धनं तद्विधनौ मत्प्रधत्ताम् ॥ ४३ ॥ तं न मय-
मयज्ञे मृदुञ्ज्यात् । एतस्यथै हि तवयो नेमाऽह्वतः शिरश्छिन्नददिति द्वितीये वैव
तृतीये वापशीर्ष्णां घेतृग्रे यज्ञेन देवा अर्चन्तः आभ्यन्तश्चेरुस्तस्माद्वितीये वैव
तृतीये वायो ततो वाऽप्य शुशुवानो भवति ॥ ४४ ॥ तं यत्प्रयमयज्ञे मृदुञ्ज्यात् ।

एषोऽस्य ततः शशुचानः प्रजो च पशून् सर्वं प्रदेहयोऽग्रायुः प्रमापुको यजमानः
 स्यात्तस्माद्वितीये वै तृतीये वा ॥ ४५ ॥ तं न सर्वस्माद्भव प्रवृज्यात् । सर्वं वै
 प्रवर्ग्यो नेत्सर्वस्माद्भव सर्वं करवाणीति यो न्वेव ज्ञातस्तस्मै प्रवृज्यायो वास्य
 मियः स्याद्यो वातूचानोऽनुकेनैनं प्राप्नुयात् ॥ ४६ ॥ सहस्रे प्रवृज्यात् । सर्वं
 वै सप्तस्र्धं सर्वमेव सर्ववेदसे प्रवृज्यात्सर्वं वै सर्ववेदस्र्धं सर्वमेव विश्वजिति
 सर्वपृष्ठे प्रवृज्यात्सर्वं वै विश्वजित्सर्वपृष्ठः सर्वमेव वाग्भये राजसूये प्रवृज्यात्सर्वं
 हि तत्सत्त्वे प्रवृज्यात्सर्वं वै सत्त्वं सर्वमेव एतान्वस्य प्रवर्जनान्यतो नान्यथा ॥ ४७ ॥
 तदाहुः । यवपशिरा अग्नयोर्योऽभ्य केनास्याग्निहोत्रं शीर्षवद्भवतीत्याहवनीयेने-
 ति द्रूयात्कथं दर्शपूर्णमासावित्याक्येन च पुरोडाशेन चेति द्रूयात्कथं वातुर्मास्या-
 नीति पयस्येति द्रूयात्कथं पशुवन्ध इति पशुना च पुरोडाशेन चेति द्रूयात्कथं
 सौम्योऽध्वर इति द्विर्धानेनेति द्रूयात् ॥ ४८ ॥ अयोऽग्राहुः । यज्ञस्य शीर्षच्छि-
 क्षस्य शिर एतदेवाः प्रत्यदधुर्यदातिथ्यं न ह वाग्भस्यापशीर्णा केन चन पञ्चनेष्टं
 भवति य एवमेतदेव ॥ ४९ ॥ तदाहुः । यामर्णीताः प्राणयन्ति यज्ञेऽय कस्माद्वज्र
 न प्रणयतीति शिरो वाऽएतद्यज्ञस्य मत्स्यणीताः शिरः प्रवर्ग्यो नेच्छिरसा शिरो-
 भ्यारोहपाणीति ॥ ५० ॥ तदाहुः । यत्प्रभाजानुयाजा अग्नयुज भवन्त्वथ कस्माद्वज्र न
 भवन्तीति प्राणा वै प्रभाजानुयाजाः प्राणा अरकाशाः प्राणाः शाकला नेत्प्राणैः
 प्राणानभ्यारोहपाणीति ॥ ५१ ॥ तदाहुः । यदाऽयभागावग्नयुज जुह्वत्यथ कस्मा-
 द्वज्र न जुहोतीति अचुपी वाऽएते यज्ञस्य यदाऽयभागाव अचुपी रौहिणौ नेच्छु-
 चा अचुरभ्यारोहपाणीति ॥ ५२ ॥ तदाहुः । घृद्धानस्पत्यैर्देवेभ्यो जुह्वत्यथ कस्मा-
 देतं मृग्येनैव जुहोतीति यज्ञस्य शीर्षच्छिक्षस्य रसो भ्यक्षरत्स इमे प्राबापृथिवी-
 ऽन्नमच्छयमृदिषं तद्यदापोऽमौ तन्मृदवापां च महावीराः कृता भवन्ति तेनैवैव-
 मेतमुसेन समर्चयति कृत्स्नं करोति ॥ ५३ ॥ स घृद्धानस्पत्यः स्यात् । मुदक्षेत
 मुदिरयस्यः स्यात्प्रलीयेत एन्लोहयः स्यात्प्रसिच्येत पयस्यः स्यात्प्रदेहस्प-
 रीशासावधेय एवैतस्माज्जातिष्ठत तस्मादेतं मृग्येनैव जुहोति ॥ ५४ ॥ अपैतजैः
 ॥ ५५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [२. २] द्वितीयोऽध्यायः [५३] ॥ ॥

स वै तृतीयेऽह्न । पष्ठे वा द्वादशे वा प्रवर्ग्योपसदौ सप्तस्य प्रवर्ग्यमुत्सादय-
 त्पुस्तभनिव हीदथैगिरस्तथदेवममितो भवति तत्सर्वं समाध्यायेण शाला-

मन्तर्वेद्युपसमायन्ति ॥ १ ॥ अथाग्नीध्रः । आहवनीये त्रीञ्छालाकानुपकल्पयते
तेषामेकपुञ्ज्वलय मुखदध्ने धारयमाणो जुहोति यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य शुगुदका-
मृत्सेमाँल्लोकानां विशस्तयैवैनमेतच्छुचा समर्पयति कृत्स्नं करोति ॥ २ ॥ अथ
यन्मुखदध्ने । उपरीव वै तद्यन्मुखदध्नमुपरीव तद्यदसौ लोकस्तयामुं लोकथ शु-
गाविशस्तयैवैनमेतच्छुचा समर्पयति कृत्स्नं करोति ॥ ३ ॥ या ते घर्म दिव्या
शुगिति । यैव दिव्या शुग्या नायज्याथ हविर्धानाऽइति यैव नायज्याथ हविर्धाने
सा तज्ज्याप्यायतां निष्टपायतां तस्यै ते स्वाहेति नाम तिरोहितमिवास्ति ॥ ४ ॥
अथ द्वितीयपुञ्ज्वलय । नाभिदध्ने धारयमाणो जुहोति मध्यमिव वै तद्यन्नाभि-
दध्नं मध्यमिवान्तरिक्षलोकस्तयान्तरिक्षलोकथ शुगाविशस्तयैवैनमेतच्छुचा सम-
र्पयति कृत्स्नं करोति ॥ ५ ॥ या ते घर्मान्तरिक्षे शुगिति । यैवान्तरिक्षे शुग्या त्रि-
ष्टब्ध्याग्नीध्रऽइति यैव त्रिष्टब्ध्याग्नीध्रे सा तज्ज्याप्यायतां निष्टपायतां तस्यै ते
स्वाहेति नाम तिरोहितमिवास्ति ॥ ६ ॥ अथ तृतीयपञ्चाधाय । तस्मिन्नासीनो
जुहोत्यध-इव वै तद्यदासीनोऽध-इव तद्यदयं लोकस्तयेमं लोकथ शुगाविशस्त-
यैवैनमेतच्छुचा समर्पयति कृत्स्नं करोति ॥ ७ ॥ या ते घर्म पृथिव्याथ शुगिति ।
यैव पृथिव्याथ शुग्या जगत्याथ सदस्येति यैव जगत्याथ सदस्या सा तज्ज्या-
प्यायतां निष्टपायतां तस्यै ते स्वाहेति नाम तिरोहितमिवास्ति ॥ ८ ॥ अथोपनि-
ष्क्रामति । क्षत्रस्य एषा परस्पाप्रेत्येतद्वै वैवं क्षत्रं य एष तपस्यस्य त्वा मानुषस्य
क्षत्रस्य परस्यत्यायेत्येवैतदाह ब्रह्मणस्तुन्वं पाहीति ब्रह्मण आत्मानं गोपा-
येत्येवैतदाह विशत्वा धर्मणा वयमिति यज्ञो वै विज्यन्त्य त्वारिष्ट्या
ऽइत्येवैतदाहानुकामाम सुवित्ताय नृव्यसऽइति यज्ञस्य त्वारिष्ट्याऽब्रह्मलपा-
ऽइत्येवैतदाह ॥ ९ ॥ अथाह साम गायेति । साम वृहीति वा गायेति त्वेव मू-
खाज्ञापन्ति हि साम तथस्माम गायति नेदिशान्वहिर्षा यज्ञाच्छरीराभ्याहू रूचाथ-
सि हितसञ्जिति साम हि नाष्टाळाथ रूचसामपहन्ता ॥ १० ॥ आग्नेय्यां गा-
यति । अग्निर्हि रूचसामपहन्तातिच्छन्दसि गायत्येषा वै सर्वाणि छन्दांसि यद-
तिच्छन्दास्तस्मादतिच्छन्दसि गायति ॥ ११ ॥ स गायति । अग्निष्टपति मतिदह-
त्यहावोऽहाव इति तन्नाष्टा वै तद्रूचाथस्यतोऽपहन्ति ॥ १२ ॥ तज्जदञ्चो निष्का-
मन्ति । जघनेन चात्वालमग्रेणाग्नीधमेपा हि यज्ञस्य द्वाः स यस्यांतो दिश्यापो भ-
वन्ति तद्यन्ति ॥ १३ ॥ तं चै परिष्यन्दऽब्रह्मसादयेत् । ततो ब्राह्मण शुशुचानो भवति

तं यदस्यापुस्तसाद्येदिमायस्य शुशुच्छेद्यत्वात्सादयेदपोऽस्य शुशुच्छेद्यं यत्प-
 रिपन्द्वज्वरसादयाति तथो-इ त्वेवापो हिनस्ति नेमां यदस्यापु न प्रास्पति
 तेनापो न हिनस्त्यथ यन्तसमन्तापः परिगुन्ति ज्ञान्तिर्वाऽप्रापस्तेनोऽहमां न
 हिनस्ति तस्मात्परिपन्द्वज्वरसादयेत् ॥ १४ ॥ चचरखौ त्वेवोत्सादयेत् ।
 यश्चो वाऽउत्तरवेदिः शिरः प्रवर्ग्यो यश्चोत्तरेवच्छिरः प्रतिदधाति ॥ १५ ॥
 चचरताभ्या संधारणम् । प्रथमं प्रवर्ग्यमुत्सादयाति वाग्वाऽउत्तरनाभिः शिरः
 प्रवर्ग्यः शीर्षतश्चात्र दधाति ॥ १६ ॥ चतुः सक्तिरिति । एष वै चतुः सक्तिर्य
 एष तपति दिग्गो वेतस्य सक्तयस्तस्मादाह चतुः सक्तिरिति ॥ १७ ॥ नाभिर्क-
 तस्य समया इति । सत्यं वाऽश्चतुर्थे सत्यस्य नाभिः सप्रया इत्येवैतदाह स नो
 बिभ्यायुः समया इति स नः सर्वायुः स मया इत्येवैतदाह ॥ १८ ॥ अथ द्वेपोऽ-
 अप हुर इति । नात्र तिरोहितमिशस्तम्बतस्य सश्चिमन्त्यम्बवाऽपतस्य अतम्ब
 म्बनुष्णाणां तस्मादाहाम्बतस्य सश्चिमन्त्येवमितरी प्राञ्चौ तस्मिन्वृत्तिवृद्धीदर्थ
 शिरः ॥ १९ ॥ पुस्तसादुपशर्वां मुदम् । यार्थसमेवास्मिन्नेतदधाति तदाधितः
 परीशामौ वाऽपुष्वास्मिन्नेतदधात्यधितः परे रौहिण्यवन्मौ क्षुचौ इत्येववास्मि-
 न्नेतदधाति ॥ २० ॥ उत्तरतोऽधिम । तद्धि तस्माऽप्राप्तनं दक्षिणतः सम्राडा-
 सन्दी तद्धि तस्माऽप्राप्तनमुत्तरतः कृष्णाजिनं तद्धि तस्मात्प्रतनं सर्वतो धधि-
 प्राप्ति प्राणा वै धक्षिप्राणि प्राणान्तेवास्मिन्नेतदधाति श्रीणि भवन्ति त्रयो वै प्राणाः
 प्राण उदानो व्यानस्तान्वास्मिन्नेतदधाति ॥ २१ ॥ अथैतद्रक्तुसंदातम् । उपयमन्या-
 माधाय पश्चात्प्राचीमा सादयत्युदरमेवास्मिन्नेतदधाति तदधितः पिन्वनेऽप्रायहावे
 वारिमन्नेतदधात्याएदाभ्याथे हि वृषा पिन्वते पञ्चात्स्थूणापपूतमूकऽपवारिमन्ने
 तदधाति पञ्चाद्रौहिणकपाले ज्ञानुनीऽपुन्यास्मिन्नेतदधाति ते पदेककपाले अवत ए
 ककपालेऽइव ईमेज्ञानुनी पश्चाद्दृष्टी प्रादावेवास्मिन्नेतदधाति प्रादाभ्याथे हि घ्रा
 महरत्पुत्तरतः खरौ मचरणीयौ तद्धि तयोरायतनं दक्षिणतो मार्जालीपंतद्धि तस्मा
 यतनम् ॥ २२ ॥ अथास्मिन्त्य आनयाति । पूर्वमेतत्ते पुरीषमित्युक्तं वै पुरीषमनमेवास्मिन्ने
 तदधाति तेन वर्षस्व चा प व्यापस्तेति नात्र तिरोहितमिवास्तिवर्षिपीयहि च वपमा
 व्यासिपीमशीतयाशिपेवैतन्नाशास्ते ॥ २३ ॥ स वै न सर्वमिवानयेत् । नेधुप्रमानात्परा
 ममादित्यर्थं वा मूयो वा परिशिनाष्टि तस्मिन्पराह्णे यजमानाय व्रतपभ्युदित्यय प्र
 चरति तद्यजमानोऽप्येवैतदधाय दधाति तथो इ यजमानाव परागुप्तं भवति ॥ २४ ॥

अथैनमग्निः परिपिबति । शान्तिर्वाऽप्रापः समुपत्येवैनमेतत्तवृतः परिपिबति
सर्वत एवैनमेतच्छमयति त्रिष्कृत्वः परिपिबति त्रिवृष्टिं यज्ञः ॥ २५ ॥ अथाह वा-
र्षाहरथे सामगायेति । एष वै वृषा हरिर्य एष तपत्येव उ प्रवर्गपतदेतमेवैतत्प्रो-
णाति तस्मादाह वर्षाहरथे साम गायेति ॥ २६ ॥ अथ चात्वाले मार्जयन्ते ।
सुमित्रिया न आप ओषधयः सन्ति त्वय्यजन्ति माष उपाचति वृषो वाऽप्रापो वृज-
यैवैतन्मित्रयेयं कुरुते दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु पोऽस्मान्देष्टि यं च वयं द्विष्म इति
ग्रामस्य विशं द्वेष्यः स्पात्तां द्विशं पुरासिञ्चेत्तेनैव तं पुरामाषयति ॥ २७ ॥
अथ प्राङ्निवाद्बहुत्कामति । उद्ययं तुपसस्पृशीति पाप्मा वै तुपः पाप्मानमेव तमो-
ऽपहते स्वः पश्यन्म उत्तरमित्ययं वै लोकोऽज्य उत्तरोऽस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति
देवं देवश्चा सूर्यमुगन्म ज्योतिरुत्तममिस्त स्वर्गो वै लोकः सूर्यो ज्योतिरुत्तमथ
स्वर्गोऽएव लोकेऽन्ततः प्रतितिष्ठत्यनेनमेत्याहवनीये समिधमभ्यादधाति समिदसि
तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याशिपमेवैतदाशास्ते ॥ २८ ॥ अथ प्रसुते दाधिपयेण
चरन्ति । यज्ञो वै सोमः शिरः प्रवर्ग्यो यमुऽएवैतच्छिरः प्रतियंघाति माध्वन्दिने
सवनऽएतवाऽहन्वस्य निष्केवन्त्यथ सवनं यन्माध्वन्दिनथ सवनथ स्वऽएवैनमे-
तद्वागे मीणाति स्तुते माध्वन्दिने एवमाने प्राणो वै माध्वन्दिनः एवमानः प्राणा-
मेवास्मिन्नेतद्वात्यग्निहोत्रवयसा मुखं वाऽएतद्यज्ञानां यदाग्निहोत्रथ शीर्षस्त-
न्मुखं दधाति ॥ २९ ॥ स आनीयमानऽआह । होतव्यदस्व यत्ते वायमिति वृद्धे
होतापोपोत्तिष्ठन्नाह श्रातथ हविरिति श्रातथ हि भवत्वतिक्कम्पाभ्राव्याह दधि-
घर्मस्य यजेति वषट्कृते जुहोत्यनुवषट्कृतऽआहरति भघं तं यममानाय प्रयच्छति ॥ ३० ॥
स उपहवनिष्ठा भक्तयति । मयि स्यादेन्द्रियं बृहदित्येतद्वाग्निन्द्रियं बृहद्य एष तपति मयि
वृद्धो मयि कृतारिति कृतदत्तावेवात्मन्धचे यर्मस्त्रिशुम्बिराजतीति घर्मो ह्येष विशु-
म्बिराजति विराजा ज्योतिषा सहेति विराजा ह्येष ज्योतिषा सह ब्रह्मणा तेजसा
सहेति ब्रह्मणा ह्येष तेजसा सह प्रयसो रेत आभृतमिति प्रयसो येतद्वेत आभृतं तस्य
होहमशीमहयुत्तरामुत्तराथ ममागित्याशिपमेवैतदाशास्तेऽप चात्वाले मार्जयन्तेऽमा-
वेव वन्धुः ॥ ३१ ॥ अथातो दक्षिणानाथ । सूर्येणथ हिरण्यथ शतमानं ब्रह्मणे
ददात्यासन्नो वै ब्रह्मा यशः शयानथ हिरण्यं तस्मात्सुवर्णथ हिरण्यथ शतमानं
ब्रह्मणे ददाति ॥ ३२ ॥ अथ येषा घर्मवृद्धा । तामध्वर्यवे ददाति तत-इव वै घर्म-
स्तममिधाध्वर्युर्निष्क्रामति तस्मात्तामध्वर्यवे ददाति ॥ ३३ ॥ अथ येषा यममानस्य

अनदुःखा । तांश्च होत्रे ददाति यज्ञो वै होता यज्ञो यन्मानसस्मात्तांश्च होत्रे ददाति ॥ ३४ ॥ अथ येषां पत्न्यै व्रतकृष्णा । तामुद्रातृभ्यो ददाति पत्नीर्द्धनं वाऽपतेऽप कुर्वन्ति यदुवगातास्तस्मात्तामुद्रातृभ्यो ददाति ॥ ३५ ॥ अथैतद्वै० ॥ ३६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [३-१] ॥

सर्वेषां वाऽप्य भूतानां । सर्वेषां देवानामात्मा यद्यस्तस्य समृद्धिमुत्प-
न्नपानः प्रज्जया पशुभिर्ऋष्यते णि वाऽप्य मज्जया पशुभिर्ऋष्यते तस्य घर्षो दि-
दीयते तत्र प्रायश्चित्तिः ॥ १ ॥ पूर्णाहुतिं जुहोति । सर्वं वै पूर्णं सर्वैर्वैत्ताद्वि-
पश्यति यत्किञ्च विवृढं यज्ञस्य ॥ २ ॥ स्वाहा प्राणैर्भ्यः प्रापित्तिकेभ्य इति ।
मनो वै प्राणानामधिपतिर्मेनसि हि सर्वे प्राणाः प्रसिष्टितास्तन्मनमेवैतद्विपश्यति
यत्किञ्च विवृढं यज्ञस्य ॥ ३ ॥ पृथिव्यै स्वाहेति । पृथिवी वै सर्वेषां देवानामाय-
तनं तत्सर्वाभिरेवैतदेवताभिर्धिपश्यति यत्किञ्च विवृढं यज्ञस्य ॥ ४ ॥ अग्नये
स्वाहेति । अग्निर्वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वाभिरेवैतदेवताभिर्धिपश्यति यत्किञ्च
विवृढं यज्ञस्य ॥ ५ ॥ अन्तरिक्षाय स्वाहेति । अन्तरिक्षं वै सर्वेषां देवानामा-
यतनं तत्सर्वा० ॥ ६ ॥ वायवे स्वाहेति । वायुर्वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वा०
॥ ७ ॥ दिवे स्वाहेति । सूर्यो वै सर्वेषां देवानामायतनं तत्सर्वा० ॥ ८ ॥ सूर्याय
स्वाहेति । सूर्यो वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वा० ॥ ९ ॥ दिग्भ्यः स्वाहेति । वि-
शो वै सर्वेषां देवानामायतनं तत्सर्वा० ॥ १० ॥ चन्द्राय स्वाहेति । चन्द्रो वै
सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वा० ॥ ११ ॥ नक्षत्रेभ्यः स्वाहेति । नक्षत्राणि वै सर्वेषां
देवानामायतनं तत्सर्वा० ॥ १२ ॥ मरुतभ्यः स्वाहेति । आपो वै सर्वेषां देवानामायतनं
तत्सर्वा० ॥ १३ ॥ वरुणाय स्वाहेति । वरुणो वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वा० ॥ १४ ॥ ताभ्य
स्वाहा गूताय स्वाहेति । अनिरुक्कमनिरुक्तो वै मजापतिः मजापतिर्विषस्तत्प्रजापति-
मेवैतद्यज्ञं धिपश्यति ॥ १५ ॥ त्रयोदशैता आहुतयो भवन्ति । त्रयोदश वै मासाः संव-
त्सरस्य संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्विषस्तत्प्रजापतिमेवैतद्यज्ञं धिपश्यति ॥ १६ ॥ वाचे
स्वाहेति । मुखमेषास्मिन्नेतद्वधाति प्राणाय स्वाहा प्राणाय स्वाहेति नासिकेऽप्यवा-
स्मिन्नेतद्वधाति चक्षुषे स्वाहा चक्षुषे स्वाहेत्यक्षिणीऽप्यवास्मिन्नेतद्वधाति श्रोत्राय स्वा-
हा श्रोत्राय स्वाहेति कर्णावेवास्मिन्नेतद्वधाति ॥ १७ ॥ मस्रैवा आहुतयो भवन्ति ।
सप्त वाऽस्मै शीर्षमाणास्तान्नेवास्मिन्नेतद्वधाति पूर्णाहुतिमुच्यते जुहोति सर्वं वै

पूर्णं सवेणैतद्विपज्यति यत्किं च विवृढं यद्वस्य ॥१८॥ एनपः काममाहूतिमि-
ति । एनसा वाऽऽदत्ते सुखापनं तन्मनसैवैतद्विपज्यति यत्किं च विवृढं यद्वस्य
॥१९॥ वाचः सत्यमशीयेति । वाचा वाऽऽदत्ते सर्वभापनं । तद्वागैवैतद्विपज्यति
यत्किं च विवृढं यद्वस्य पशूनां रूपमन्नस्य रुसो यशः श्री श्रपतां मुपि स्वाहे-
स्पाशिपमेवैतवाशास्ते ॥२०॥ अथ तं चोपशयां च पिप्पुवा । मास्मन्ना मृदा स-
त्सृज्यावृता करोत्यावृता पचत्युत्सादनार्थमेव य उपशययोर्बुद्धः स्वाहेन प्रचरेत्
॥२१॥ सेवः सरो वै प्रवर्ग्यः । सर्वं वै संवत्सरः सर्वं प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्तस्तद्वस-
न्ना यद्विचितस्तद्विप्यो योत्पिन्वितस्तद्वसौ यदा वै वर्षाः पिन्वन्तेऽयैनाः सर्वे देवाः
सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते इ वाऽऽस्यै वर्षा य एवमेतद्वेद ॥२२॥ इमे वै
लोकाः प्रवर्ग्यः । सर्वं वाऽऽमे लोकाः सर्वं प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्तस्तद्वसौ लोको य-
द्विचितस्तद्वन्तरिक्षलोको योत्पिन्वितस्तद्वसौ लोको यदा वाऽऽसौ लाकाः पिन्वन्ते-
ऽयैनां सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते इ वाऽऽस्यै वर्षा य एवमेतद्वेद
॥२३॥ एता वै देवताः प्रवर्ग्यः । अग्निर्वायुरादित्यः सर्वं वाऽऽप्ता
देवताः सर्वं प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्तस्तद्वेनर्षद्विचितस्तद्वसौ वादिशो
यदा वाऽऽस्यै वर्षा य एवमेतद्वेद ॥२४॥ यजमानो वै प्रवर्ग्यः ।
तस्यात्मा प्रजा पशवः सर्वं वै यजमानः सर्वं प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्तस्तदात्मा
यद्विचितस्तत्प्रजा योत्पिन्वितस्तत्पशवो यदा वै पशवः पिन्वन्तेऽयैनां सर्वे
देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते इ वाऽऽस्यै पशवो य एवमेतद्वेद
॥२५॥ अग्निहोत्रं वै प्रवर्ग्यः । सर्वं वाऽऽग्निहोत्रं सर्वं प्रवर्ग्यः स यद्वि-
धिश्रितं तत्प्रवृक्तो यद्विचितं तद्विचितो यद्विचितं योत्पिन्वितं यदा वाऽऽग्निहोत्रं पि-
न्वन्तेऽयैनां सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते इ वाऽऽस्यै अग्निहोत्रं य
एवमेतद्वेद ॥२६॥ दर्शपूर्णमासौ वै प्रवर्ग्यः । सर्वं वै दर्शपूर्णमासौ सर्वं प्रवर्ग्यः स
यद्विधिश्रितं तत्प्रवृक्तो यद्विचितं तद्विचितो यद्विचितं योत्पिन्वितो यदा वै दर्शपूर्णमासौ पि-
न्वन्तेऽयैनां सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते इ वाऽऽस्यै
दर्शपूर्णमासौ य एवमेतद्वेद ॥२७॥ चातुर्मास्यानि वै प्रवर्ग्यः । सर्वं वै चातु-
र्मास्यानि सर्वं प्रवर्ग्यः स यद्विधिश्रितं तत्प्रवृक्तो यद्विचितं तद्विचितो यद्विचितं योत्पि-
न्वितो यदा वै चातुर्मास्यानि पिन्वन्तेऽयैनां सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति

अननुया । तांश्च होत्रे ददाति यज्ञो वै होता यज्ञो यजमानस्तस्मात्तांश्च होत्रे ददाति
 ॥ १४ ॥ अथ येषां पत्न्ये अतनुया । तामुद्रातृभ्यो ददाति पत्नीकर्मण बाऽपतेऽप
 कुर्वन्ति यदुदमातारस्तस्मात्तामुद्रातृभ्यो ददाति ॥ १५ ॥ अथैतद्वै ॥ १६ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ २ [३-१] ॥

सर्वेषां बाऽप्य भूतानां च । सर्वेषां देवानामात्मा यद्यस्तस्य समृद्धिमनु य-
 जमानः प्रजया पशुभिर्ऋष्यते चि बाऽप्य प्रजया पशुभिर्ऋष्यते यस्य घर्षो वि-
 दीयते तत्र प्रायश्चित्तिः ॥ १ ॥ पूर्णाहुतिं जुहोति । सर्वं वै पूर्णाहुतिं सर्वेष्वैतान्नि-
 पश्यति यत्किञ्च विवृढं यज्ञस्य ॥ २ ॥ स्वाहा माणेभ्यः प्राधिपतिकेभ्य इति ।
 मनो वै प्राणानामधिपतिर्मनसि हि सर्वे प्राणाः प्रतिष्ठितास्तन्मनसेवैतन्निपश्यति
 यत्किञ्च विवृढं यज्ञस्य ॥ ३ ॥ पृथिव्यै स्वाहेति । पृथिवी वै सर्वेषां देवानामायु-
 तनं तत्सर्वाभिरेवैतदेतन्नामिभिर्निपश्यति यत्किञ्च विवृढं यज्ञस्य ॥ ४ ॥ अग्नये
 स्वाहेति । अग्निर्वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वाभिरेवैतदेतन्नामिभिर्निपश्यति यत्किञ्च
 विवृढं यज्ञस्य ॥ ५ ॥ अन्तरिक्षाय स्वाहेति । अन्तरिक्षं वै सर्वेषां देवानामा-
 युतनं तत्सर्वा ॥ ६ ॥ वायुवे स्वाहेति । वायुर्वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वा ॥
 ७ ॥ दिवे स्वाहेति । द्यौर्वै सर्वेषां देवानामायुतनं तत्सर्वा ॥ ८ ॥ सूर्याय
 स्वाहेति । सूर्यो वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वा ॥ ९ ॥ दिग्भ्यः स्वाहेति । दि-
 शो वै सर्वेषां देवानामायुतनं तत्सर्वा ॥ १० ॥ चन्द्राय स्वाहेति । चन्द्रो वै
 सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वा ॥ ११ ॥ जलमेभ्यः स्वाहेति । जलप्राणि वै सर्वेषां
 देवानामायुतनं तत्सर्वा ॥ १२ ॥ अद्भ्यः स्वाहेति । आपो वै सर्वेषां देवानामायुतनं
 तत्सर्वा ॥ १३ ॥ वरुणाय स्वाहेति । वरुणो वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वा ॥ १४ ॥ नाभ्यै
 स्वाहा पूतय स्वाहेति । अनिरुक्कमनिरुक्को वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तत्प्रजापति-
 मेवैतद्यज्ञं निपश्यति ॥ १५ ॥ त्रयोदशैता आहुतयो भवन्ति । त्रयोदश वै मासाः संव-
 त्सस्य संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तत्प्रजापतिमेवैतद्यज्ञं निपश्यति ॥ १६ ॥ वाचे
 स्वाहेति । मुखमेवास्मिन्नेतदधाति प्राणाय स्वाहा प्राणाय स्वाहेति नासिकेऽप्यवा-
 हिमेतदधाति जसुषे स्वाहा जसुषे स्वाहेत्यक्षिणीऽप्यवास्मिन्नेतदधाति श्रोत्राय स्वा-
 हा श्रोत्राय स्वाहेति कर्णत्रिवास्मिन्नेतदधाति ॥ १७ ॥ मसैता आहुतयो भवन्ति ।
 सप्त बाऽप्ये शीर्षमाणास्तानेवास्मिन्नेतदधाति पूर्णाहुतिमुच्यतां जुहोति सर्वं वै

पूर्णं सर्वेणैतद्विषज्यति यत्किं च विष्टं यज्ञस्य ॥१८॥ मनपः क्राममाहूतिवि-
 ति । मनसा वाऽऽदत्तं सुवमाप्न तन्मनसैतद्विषज्यति यत्किं च विष्टं यज्ञस्य
 ॥१९॥ वाचः सत्यमशीषेति । वाचा वाऽऽदत्तं सर्वमाप्न . तद्वाचैतद्विषज्यति
 यत्किं च विष्टं यज्ञस्य पशूनां रूपमन्नस्य रुसो यशः श्री श्रयतां मयि स्वाहे-
 रपाशिपमेवैतदाशास्ते ॥२०॥ अथ तं चोपशानं च पिप्पूवा । मात्स्न्या मृदा स-
 ध्यमृज्यावृता करोत्यावृता पचत्युत्सादनार्यमथ य उपशययोर्बृद्धः स्वाप्तेन प्रचरेत्
 ॥२१॥ संवत्सरो वै प्रवर्ग्यः । सर्वं वै संवत्सरः सर्वं प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्तस्तद्वत्स-
 भो यद्वीचनस्तद्वीचनो यात्पिन्वितस्तद्वर्षा यदा वै वर्षाः पिन्वन्तेऽथैनः सर्वे देवाः
 सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते इ वाऽअस्मै वर्षा य एवमेतद्धेद ॥२२॥ इमे वै
 लोकाः प्रवर्ग्यः । सर्वं वाऽऽमे लोकाः सर्वं प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्तस्तद्वत्स लोको य-
 द्बुचितस्तदन्तरिक्षलोको यात्पिन्वितस्तदसौ लोको यदा वाऽअसौ लाकः पिन्वते-
 ऽथैनं सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते इ वाऽअस्माऽअसौ लोको
 य एवमेतद्धेद ॥२३॥ एता वै देवताः प्रवर्ग्यः । अग्निराग्निरादित्यः सर्वं वाऽएता
 देवताः सर्वं प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्तस्तदग्नेर्यद्वुचितस्तद्वायुर्यत्पिन्वितस्तदस्रावादित्यो
 यदा वाऽअस्रावादित्यः पिन्वन्तेऽथैनं सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पि-
 न्वन्ते इ वाऽअस्माऽअस्रावादित्यो य एवमेतद्धेद ॥२४॥ यजमानो वै प्रवर्ग्यः ।
 तन्पात्मा प्रजा पशवः सर्वं वै यजमानः सर्वं प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्तस्तदात्मा
 यद्वुचितस्तप्रजा यत्पिन्वितस्तपशवो यदा वै पशवः पिन्वन्तेऽथैनान्सर्वे
 देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते इ वाऽअस्मै पशवो य एवमेतद्धे-
 द ॥ २५ ॥ अग्निहोत्रं वै प्रवर्ग्यः । सर्वं वाऽअग्निहोत्रं सर्वं प्रवर्ग्यः स यद्व-
 धिश्रितं तत्प्रवृक्तो यद्वीचनं तद्वीचनो यद्वुत्तं तत्पिन्वितो यदा वाऽअग्निहोत्रं पि-
 न्वन्तेऽथैनान्सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते इ वाऽअस्माऽअग्निहोत्रं य
 एवमेतद्धेद ॥२६॥ दर्शपूर्णमासौ वै प्रवर्ग्यः । सर्वं वै दर्शपूर्णमासौ सर्वं प्रवर्ग्यः स
 यद्वधिश्रितं तत्प्रवृक्तो यदासन्नं तद्वीचनं यद्वुत्तं तत्पिन्वितो यदा वै दर्शपूर्णमासौ पि-
 न्वन्तेऽथैनौ सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते इ वाऽअस्मै
 दर्शपूर्णमासौ य एवमेतद्धेद ॥ २७ ॥ चातुर्मास्यानि वै प्रवर्ग्यः । सर्वं वै चातु-
 र्मास्यानि सर्वं प्रवर्ग्यः स यद्वधिश्रितं तत्प्रवृक्ता यदासन्नं तद्वीचनं यद्वुत्तं तत्पि-
 न्वितो यदा वै चातुर्मास्यानि पिन्वन्तेऽथैनानि सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजी-

वन्ति पिन्वन्ते ह चाऽऽद्यस्मै चातुर्गास्थानि य एवमेतदेव ॥ २८ ॥ पशुबन्धो वै
 प्रवर्ग्यः । सर्वै वै पशुबन्धः सर्वै प्रवर्ग्यः ॥ यदधिष्ठितस्तत्प्रवृत्तो यदासप्रस्तु-
 चितो यदुत्तस्तत्पिन्वितो यदा वै पशुबन्धः पिन्वतेऽप्येनं सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्यु-
 पजीवन्ति पिन्वते ह चाऽऽद्यस्मै पशुबन्धो य एवमेतदेव ॥ २९ ॥ सोमो वै प्रव-
 र्ग्यः । सर्वै वै सोमः सर्वै प्रवर्ग्यः स यदधिष्ठितस्तत्प्रवृत्तो यदुन्नीतस्तदुचितो य-
 द्भुनक्तुस्तत्पिन्वितो यदा वै सोमः पिन्वतेऽप्येनं सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपपुञ्ज-
 न्ति पिन्वते ह चाऽऽद्यस्मै सोमो य एवमेतदेव न ह चाऽऽद्यस्या प्रवर्ग्येण भुनक्तु
 यद्वेनेष्टं भवति य एवमेतदेव ॥ ३० ॥ अथैतर्कः । आपुरेतज्ज्योतिः प्रविशति य एतमुदु-
 चा ब्रूते मज्जयति वा तस्य व्रतचर्या या मुष्टौ ॥ ३१ ॥ आक्षणम् ॥ ३ ॥ [१.२.]
 द्वितीयः प्रपाठकः ॥ कविटका संस्कारा १२२ ॥ नृवोपोऽन्वायः [६४.] ॥

अथा ह प्राजापत्याः । देवाश्चामुरावच ततः कानीयसा एव देवा ज्याय-
 सा अमुरास्तुऽप्यु लोकेष्वस्पर्धन्त ॥ १ ॥ ते ह देवा ऊचुः । इन्तामुरान्यत्रऽ
 उज्जायेनात्युपाप्मेनि ॥ २ ॥ ते ह वाचमूचुः । त्वं न उज्जायेति तथेति तेभ्यो वागु-
 दगायद्यो वाचि भोगस्तं देवेभ्य आगायद्यत्कल्याणं यदति तदात्मने तेऽविदुरनेन
 वै न उज्जात्रात्येव्यन्तीति तुमभिदुत्य पाप्मनाविध्यन्तस यः स पाप्मा यदेवेदमुप-
 तिरूपं यदति स एव स पाप्मा ॥ ३ ॥ अथ ह प्राणमूचुः । त्वं न उज्जायेति तथेति ते-
 भ्यः प्राण उदगायद्यः प्राणे भोगस्तं देवेभ्य आगायद्यत्कल्याणं जिघ्रति तदात्मने
 तेऽविदुरनेन वै न उज्जात्रात्येव्यन्तीति तुमभिदुत्य पाप्मनाविध्यन्तस यः स पाप्मा
 यदेवेदमुपतिरूपं जिघ्रति स एव स पाप्मा ॥ ४ ॥ अथ ह चक्षुरुचुः । त्वं न
 उज्जायेति तथेति तेभ्यश्चक्षुरदगायद्यः चक्षुषि भोगस्तं देवेभ्य आगायद्यत्कल्याणं
 पश्यति तदात्मने तेऽविदुरनेन वै न उज्जात्रात्येव्यन्तीति तुमभिदुत्य पाप्मनाविध्यन्तस
 यः स पाप्मा यदेवेदमुपतिरूपं पश्यति स एव स पाप्मा ॥ ५ ॥ अथ ह श्रोत्रमूचुः ।
 त्वं न उज्जायेति तथेति तेभ्यः श्रोत्रमुदगायद्यः श्रोत्रे भोगस्तं देवेभ्य आगायद्य-
 त्कल्याणं शृणोति तदात्मने तेऽविदुरनेन वै न उज्जात्रात्येव्यन्तीति तुमभिदुत्य
 पाप्मनाविध्यन्तस यः स पाप्मा यदेवेदमुपतिरूपं शृणोति स एव स पाप्मा
 ॥ ६ ॥ अथ ह मन ऊचुः । त्वं न उज्जायेति तथेति तेभ्यो मन उदगायद्यो मनसि
 भोगस्तं देवेभ्य आगायद्यत्कल्याणं संकल्पयति तदात्मने तेऽविदुरनेन वै न उज्जा-

अत्येष्यन्तीति तमभिदुत्य पाप्मनाविध्यन्तस यः स पाप्मा यदेवेदमप्रातिरूपं संकल्पयति
स एव स पाप्मैव स्वस्वेता देवताः पाप्मभिरुपास्यजेवमेनाः पाप्मनाविध्यन् ॥ ७ ॥
अथ हेमामन्यं प्राणमूचुः । त्वं न उदगायेति वथेति तेभ्य एष प्राण उदगायत्तेऽ-
विदुस्तेन वै न उदगात्रात्येष्यन्तीति तमभिदुत्य पाप्मनाविध्यन्तस्त यथाश्मान-
मृता लोहो विध्यं मेतैव ह वै विध्यं नमानां विष्वक्चो विनेशस्ततो देवा
अमान्पदासुरा भवत्यात्मना परास्य द्विषन्भ्रातृव्यो भवति य एवं वेद ॥ ८ ॥
ते होचुः । क तु सोऽभूयो न इत्यमसक्तेत्यंमस्येऽन्तरिति सोऽयास्य आक्षि-
प्तोऽज्ञानाथ दि रसः ॥ ९ ॥ सा वाऽएषा देवता दूः । नाम वरथ हस्या
मृत्युर्दृष्टं ह वाऽअस्मान्मृत्युर्भवति य एवं वेद ॥ १० ॥ सा वाऽएषा देवता ।
एतासां देवतानां पाप्मानं मृत्युमपहत्य यथासां दिशामन्तस्तत्रमयां चकार तदासां
पाप्मनो विन्यदधात्तस्माज्जनामियात्रान्तविपात्रेत्वाप्यानेः मृत्युमन्वशापातीति ॥
॥ ११ ॥ सा वाऽएषा देवता । एतासां देवतानां पाप्मानं मृत्युमप्रहत्यापैना
मृत्युमपवहत् ॥ १२ ॥ स वै वाचमेव मथमामृत्यवहत् । सा यदा मृत्युमपत्यमु-
च्यत सोऽग्निरभवरसोऽयमग्निः परेण मृत्युमतिक्रान्तो दीप्यते ॥ १३ ॥ अथः
माणमत्यवहत् । स यदा मृत्युमपत्यमुच्यत स वायुरभवरसोऽयं वायुः परेण मृत्यु-
मतिक्रान्तः पवते ॥ १४ ॥ अथ चक्षुरत्यवहत् । तद्यदा मृत्युमपत्यमुच्यत स आ-
दित्योऽभवरसोऽसावादित्यः परेण मृत्युमतिक्रान्तस्तपति ॥ १५ ॥ अथ श्रोत्र-
मत्यवहत् । तद्यदा मृत्युमपत्यमुच्यत सा विशोऽभवेत्सा इमा विशः परेण मृत्युमतिः
क्रान्ताः ॥ १६ ॥ अथ मनोऽत्यवहत् । तद्यदा मृत्युमपत्यमुच्यत चन्द्रमा अभवः
वृत्सोऽसौ चन्द्रः परेण मृत्युमतिक्रान्तो मात्येव ह वाऽएनमेपा देवता मृत्युमति-
वहति य एवं वेद ॥ १७ ॥ अयात्मनेऽथायमागायद । यदि किंचाजमद्यते-
ऽनेनैव तदद्यतऽह प्रतिप्रति ॥ १८ ॥ शतम् ७२०० ते देवा अमुवर । एतावदाऽ-
इदं सर्वं यदृजं तदात्मनऽआगासीरन् नोऽस्मिन्नस्यऽआभजसेति ते वै मायिसवि-
शतोति वथेति तुथ सगन्तं परिणयविशन्त तस्माद्यदनेनां जमचि तेनैतास्तृप्यन्त्येव ह-
ह वाऽएनथ म्या अभिसन्निशन्ति भर्ता स्वानाथ अष्टः पुरस्ता मक्त्यन्नाडोऽ-
ऽधिपतिर्य एवं वेद ॥ १९ ॥ य उ हैवद्विदथ । स्तेषु मतिपतिर्बुभूषति न हैवालं
भार्येभ्यो भवत्यय य उ वैतमनु भवति यो वैतमनु भार्यान्बुभूषति स हैवालं भार्येभ्यो
भवति ॥ २० ॥ सोऽयास्य आक्षिप्तः । अज्ञानाथ दि रसः प्राणो वाऽअज्ञानाथ

रुसः प्राणो हि वाऽश्वद्वानाथं रुसस्तस्माद्यस्मात्कस्मात्प्राणीत्वाण उक्तामिति
तदेन तच्छ्रुत्वात्वेप हि वाऽश्वद्वानाथं रुसः ॥२१॥ एष उ एव बृहस्पतिः । वाग्वै
बृहती तस्या एष पतिस्तस्माद् बृहस्पतिः ॥२२॥ एष उऽएव मृद्वणस्पतिः । वाग्वै
मृद्व तस्या एष पतिस्तस्माद् ह मृद्वणस्पतिः ॥२३॥ एष उऽएव साम । वाग्वै सामैष
सा चामरेति, तत्ताम्रः सामत्वं यद्वैव समः धुपिणा समो मशकेन समो नागेन
सम एमिस्त्रिभिर्लोकैः समोऽनेन सर्वेण तस्माद्वैव सामारनुते साम्नः सायुज्यथ
सलोकतां य एवेतस्मात् वेद ॥ २४ ॥ एष उ वाऽवद्भीधुः । प्राणो वाऽवद्भी-
धौन हीदृष्टं सर्वेषु त्वयं वागेव गीयोच गीया चेति स उद्भीधुः ॥ २५ ॥ वद्धापि
ब्रह्मदत्तश्चैकितानेयः । राजानं भक्षयन्नुवाचायं स्वस्य राजा मूर्धनं विपातयतायु-
वितोऽयास्य आङ्गिरसोऽन्येनोदगायदिति वाचा च खेव स प्राणेन उदगायाव-
ति ॥ २६ ॥ तस्य हैतस्य साम्नो यः स्वं वेद । भवति हास्य स्वं तस्य वै स्वर
एव स्वं तस्मात्वास्त्वयं करिष्यन्वाचि स्वरमिच्छेत तथा वाचा स्वरसम्पन्नप्रास्वि-
यं कुर्यात्तस्माद्यज्ञे स्वरयन्तं विद्वत्तन्तऽएवाथो यस्य स्वं भवति भवति हास्य स्वं
य एवेतस्मात्तः स्वं वेद ॥ २७ ॥ तस्य हैतस्य साम्नो यः सुवर्णं वेद । भवति
हास्य सुवर्णं तस्य वै स्वर एव सुवर्णं भवति हास्य सुवर्णं य एवेतस्मात्तः सुव-
र्णं वेद ॥ २८ ॥ तस्य हैतस्य । साम्नो यः प्रतिष्ठां वेद प्रति ह तिष्ठात तस्य वै
वागेव प्रतिष्ठा वाचि हि स्वरत्वेण एतत्प्रायः प्रतिष्ठितो गीयतेऽन्नऽस्त्यु ईकऽआ-
हुः ॥ २९ ॥ अथातः एवमानानामेवाभ्यारोहः । न वै खलु मस्तोवा साम मस्तौति
स यत्र मस्तुपात्तदेतानि जपेत्सतो मा सद्गमय तमसो मा ज्योतिर्गमय सृष्टोर्मा मृतं
गमयेति ॥ ३० ॥ स यदाहसतो मा सद्गमयेति । मृत्युर्वाऽन्नसत्सद्गमते मृत्योर्मा-
मृतं गमयामृतं मा कुर्वित्येवैतदाह ॥ ३१ ॥ तमसो मा ज्योतिर्गमयेति । मृत्युर्वै
ब्रह्मो ज्योतिर्मृतं मृत्योर्मा मृतं गमयामृतं मा कुर्वित्येवैतदाह मृत्योर्मा मृतं गमयेति नात्र
विरोहितमिवास्ति ॥ ३२ ॥ अथ यानीतराणि स्तोत्राणि । तेष्वाम्नेऽग्राद्यमा-
गायेत्तस्माद् तेषु यं वृणीत यं कामं कामयेत तथ स एष एवेतिदुःश्रुतात्मने वा
पुनमानाय वा यं कामं कामयेत तस्मागायति तदैतल्लोकजिदेव न हैचालोक्यताया
आशस्ति य एवेतस्मात् वेद ॥ ३३ ॥ आहम्यम् ॥ १ ॥ [४. १.] ॥

आत्मेवेदम्यऽआसीत् । पुरुषविधः सोऽनुवीक्ष्य नान्यदात्मनोऽपश्यत्सोऽहम्-

स्मीत्यग्रे व्याहरत्ततोऽहंतामाभवत्सस्मादप्येतर्ह्यामीत्रतोऽहमयमित्येवाग्रऽवक्ष्याथान्य-
 ग्राम मूत्रेव हृदस्य भवति ॥ १ ॥ स पन्पूर्वोऽस्मात् । सर्वस्मात्सर्वान्पाप्मान् शो-
 पत्तस्मात्पुरुष श्रोपति इ वै स तं गोऽस्मात्पूर्वो नृभूषति य एव वेद ॥ २ ॥ सोऽ-
 विभेत् । तस्मादेकाकी विभेति स हायमांशां चक्रे यन्मदन्यथास्ति कस्माद्यु विभे-
 मीति तत्र एवास्य भयं वीयाय कस्माद्विभेप्यद्वितीयाहं भयं भवति । स वै नैव रेमे ।
 तस्मादेकाकी न रमते स द्वितीयमैच्छत्स हैतावानास यथा स्त्रीपुमांश्च सौ सम्प्रिण्व-
 स्तौ ॥ ४ ॥ स इममेवात्मानं जेषा पातयत् । ततः पतिश्च पत्नी चाभवतां तस्मादिदम-
 र्धवृगलमिह स्य इति ह स्माह याज्ञवल्क्यस्तस्मादयमाकाशं स्त्रिया पूर्णतएव तां-
 समभवत्ततो मनुष्या अजायन्तः ॥ ५ ॥ सोऽरेयमीक्षां चक्रे । कथं नु मात्मानं एव जनयित्वा
 सम्भवति हन्त तिर्रोऽसानीति ॥ ६ ॥ सा गौरभवत् । वृषभ इतरस्तांश्च ममे-
 वाभवत्ततो गावोऽजायन्तः ॥ ७ ॥ वृद्धेतराभवत् । अश्वरूप-इतरो गर्दभीतरा
 गर्दभ इतरस्तांश्च ममेवाभवत्तत एकशफमजायत ॥ ८ ॥ अजेतराभवत् । वस्त
 इतरोऽधिरितरो मेघ इतरस्तांश्च ममेवाभवत्ततोऽजावृषोऽजायन्तैवमेव यदिदं किं
 च मिथुनमा पिशीलिकाभ्यस्तत्सर्वमसृजत् ॥ ९ ॥ सोऽवेत् । अहं वाव सृष्टि-
 र्स्मरहं ह्रीदहं सर्वमसृजतीति ततः सृष्टिर्भवत्सृष्ट्याहं हास्यैतस्यां भवति य एवं
 वेद ॥ १० ॥ अथेत्यभ्यमन्यत् । स भुक्ता च योनेर्हस्ताभ्यां चाग्निमसृजत तस्मा-
 देतद्भुज्यमन्त्रोमकमन्तुतोऽन्त्रोमका हि योनिर्नन्तरतः ॥ ११ ॥ तद्यदिदमाहुः ।
 अमुं यजामुं यजेत्येकैकं देवमेतस्यैव सा विस्मृष्टिरेष उ एव सर्वे देवाः ॥ १२ ॥
 अथ यत्किं चेदमात्रं म । तद्वेतसोऽसृजत तद्भु सोम एतावद्धाऽहं सर्वमुक्षं चैवा-
 स्मादहं सोम एवाहमग्निरन्नाहः ॥ १३ ॥ सैषा ब्रह्मणोऽतिमृष्टिः । यच्छ्रेयसो
 देवानसृजताथ यन्मन्यः स भूतानसृजत तस्मादतिमृष्टिरतिमृष्ट्याहं हास्यैतस्यां
 भवति य एवं वेद ॥ १४ ॥ तद्वेदं तर्ह्यन्याकृतमासीत् । तन्नामरूपाभ्यामेव व्या-
 क्रियतासौनामायमिदं रूपं इति तदिदमप्येतर्हि नामरूपाभ्यामेव व्याक्रियतेऽ-
 सौनामायमिदं रूपं इति ॥ १५ ॥ स एष इह प्रविष्टः । आ नलाग्नेभ्यो यथा
 सुरः क्षुरधानेऽवहितः स्याद्विष्वम्भरो वा विष्वम्भरकुलाये तं न पश्यन्पृष्ठस्तेनो
 हि सः ॥ १६ ॥ प्राणन्नेव प्राणो नाम भवति । वृद्ध्वावपश्यन्श्चक्षुः शृण्वश्चक्षुः
 पश्वानो मुनस्तान्यस्यैतानि कर्मणाग्नयेव स योऽत एकैकमुपास्ते न स वेदाकु-
 रस्तेनो ह्योऽत एकैकेन भवति ॥ १७ ॥ आत्मत्येवोपासीत । अत्र दंते सर्वेऽप्येकं

भवन्ति तदेतत्पदनीयमस्य सर्वस्य यदयमात्मानेन ह्येतत्सर्वं वेद यथा ह वै पदेना-
 नुविन्देदेवं कीर्तिषु इत्येकं निन्दते य एवं वेद ॥ १८ ॥ तदेतत्त्रेयः पुरात । प्रे-
 यो विचात्त्रेयोऽन्यस्मात्सर्वस्मादन्तरतरं यदयमात्मा स योऽन्यमात्मनः प्रियं शु-
 वाणं मृषात्प्रियं रंस्वर्णातीश्वरो ह तथैव स्यादात्मानमेव प्रियमुपासीत स य
 आत्मानमेव प्रियमुपास्ते न हास्य प्रियं प्रमायुकं भवति ॥ १९ ॥ तदाहुः । यद्व्य-
 विद्या सर्वं भविष्यन्तो मनुष्या मन्यन्ते किमु तद्व्यवसावेष्टस्मात्तत्सर्वमभवदिति
 ॥ २० ॥ ब्रह्म वाऽइदमग्र आसीत् । तदात्मानमवावेदहं ब्रह्मास्मीति तस्मात्तत्स-
 र्वमभवत्तद्यो—यो देवानां प्रत्यव्युत्त स एव तदभवत्तद्योऽर्षीणां तथा मनुष्याणा-
 म् ॥ २१ ॥ तदेतत्पश्यन्मनुषिर्वाग्देवः प्रतिपेदे । अहं मनुरभवत् सूर्यश्चेति तदि-
 दमप्येतर्हि ये एवं वेदाहं ब्रह्मास्मीति स इदं सर्वं भवति तस्य ह न देवाश्चाना-
 भूत्या ईशत् आत्मा येषां स भवत्यष्ट योऽन्यां देवतामुशस्तेऽन्योऽस्मात्तयोऽ-
 ऽहमस्मीति न स वेद यथा पशुरेव स देवानां यथा ह वै बहवः पशवो मनु-
 ष्य भुङ्क्षुरेवमेकैकः पुरुषो देवान्भुनक्त्येकस्मिन्नेव पशावादीयमानेऽमिगं भवति
 किमु बहुषु तस्मादेषां तत्र मियं यदेतन्मनुष्या विभुः ॥ २२ ॥ ब्रह्म वाऽइदमग्र
 आसीत् । एकमेव तदेकं सत्र व्यवभवत्तत्त्रेयो रूपमस्त्यजत क्षत्रं ग्रान्येषानि
 देवत्रा क्षत्राण्यन्द्रो वरुणः सोमो ल्यः पर्जन्यो यमो मृत्युरीशान इति तस्मात्क्षत्रात्परे
 नास्ति तस्माद्वाक्षसः क्षत्रियमघस्तादुपास्ते राजसूर्ये क्षत्रेऽप्यवत्तद्यो दधाति संपा-
 क्षत्रस्य योनिर्यवमृक्ष तस्माद्यद्यपि राजा परमतां गच्छति ब्रह्मैवान्तत उपनिश्रयति
 स्वां योनिं य व एनं हि नस्ति स्वां स योनिमुच्छति ॥ प्राणीयाम्भवति पुषा
 धेयांस्तथ हिं सित्वा ॥ २३ ॥ स नैव व्यवभवत् । स निशमस्त्यजत ग्रान्ये-
 तानि देवजातानि गणश आख्यायन्ते वसवो रुद्रा आदित्या विश्व देवा मरुत
 इति ॥ २४ ॥ स नैव व्यवभवत् । स यौद्रे वर्णमस्त्यजत पूषामियं वै पूषेयं
 इदं सर्वं पुष्पति यदिदं किं च ॥ २५ ॥ स नैव व्यवभवत् । तत्त्रेयो रूप-
 मस्त्यजत धर्मं तदेतत्तत्रस्य क्षत्रं यद्वर्षस्तस्माद्दर्मात्परं नास्त्ययोऽश्वत्वीयान्वली-
 पाथं समाशुसने धर्मेषु यथा राज्ञेवं यो वै स धर्मः सत्यं वै तत्तस्मात्सत्यं
 वदन्तमाहुर्धर्मं वदतीति धर्मं वा वदन्तं सत्यं वदतीत्येतद्व्येवैतदुभयं भवति
 ॥ २६ ॥ तदेतद्ब्रह्म क्षत्रं त्रिदशैः । तदग्निर्नैव देवेषु ब्रह्माभवद्वाक्मणो मनु-
 ष्येषु क्षत्रियेषु क्षत्रियो वैरेयं वैश्यः शूद्रेण शूद्रस्तस्मादग्नांश्च देवेषु लोकमि-

चक्षन्ते ब्राह्मणे मनुष्येष्वेताभ्यां हि रूपाभ्यां ब्रह्माभवत् ॥ २७ ॥ अथ यो ह
 वाऽभस्मान्लोकात्स्वं लोकमदृष्टा प्रैति । स एनमविदितो न भुनक्ति यथा वेदो
 याननूक्तोऽन्यद्वा कर्माकृतं यदि ह वाऽभस्मन्नेवंविन्महेत्पुण्यं कर्म करोति तद्वा-
 स्यान्ततः क्षीयतेऽस्यात्मानमेव लोकमुपासीत स य आत्मानमेव लोकमुपास्ते न
 दास्य कर्म क्षीयतेऽस्मादप्येवात्मानो यथकामयते तत्तत्सृजते ॥ २८ ॥ अथोऽअथ
 वाऽस्मात्मा । सर्वेषां भूतानां लोकः स यज्जहोति यज्जते तेन देवानां लोकोऽथ
 यदनुव्रते तेनऽर्षीणामथ यत्सज्जामिच्छते यत्पितृभ्यो निष्पृणाति तेन पितॄणामथ यन्म-
 नुष्यान्वासृपते यदेभ्योऽशने वृदाति तेन मनुष्याणामथ यत्पशुभ्यस्तृणोदकं विन्दु-
 त तेन पशूनां यदस्य गृहेषु रूपापदा व्याशंस्या पिशीलिकाभ्य उपर्जीवन्ति तेन तेषां
 लोको यथा ह वै स्वाय लोकायोरिति मिच्छं देवेभ्य हवन्ति दे सर्वदा सर्वाणि भूतान्य
 रिग्निमिच्छन्ति तद्वाऽएतद्विदितु मीमाथेभित्तुषा ॥ २९ ॥ आत्मेवेदमुग्रऽस्मासीत् । एक
 एव सोऽकामपत जाया मे रगादथ मजापेयाथ वित्तं मे रगादथ कर्म कुर्वीतेत्येतावा-
 न्वै क्रामो नेच्छन् अत्रातो भूयो विन्देत्तस्म वृष्येतर्हकात्री कामयते जाया मे स्या-
 दथ मजापेयाथ वित्तं मे रगादथ कर्म कुर्वीतेति स यावद्वृष्यतेषामेकैकं न पाप्मो-
 त्पुत्रस्तन एव तावन्मन्यते तस्यो कृत्स्नता ॥ ३० ॥ मन एवास्यात्मा । वाग्जाया
 माणा मजा चक्षुर्मानुषं वित्तं चक्षुषा हि तद्विन्दति धारं दैवथ धोत्रेण हि तच्छृ-
 षोत्प्रास्मैवास्य कर्मात्मना हि कर्म करोति स एष प्राज्ञो पशुः प्राज्ञः पशुः प्राहुः
 पुरुषः प्राहुर्मिदथ सर्वं यदिद किं च तदिदं सर्वमाप्नोति यदिद किं च य
 एवं वेद ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [४. २.] ॥ ॥

यत्सत्तन्त्रानि मेधया तपसाजनयत्पिता । एकमस्य साधारणं हे देवानभाज-
 यत् । श्रीरपात्सुनेऽकुरुत पशुभ्य एकं प्रायश्चित् । तस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितं यच्च प्रा-
 णिति यच्च न ॥ कस्मात्तानि न क्षीयन्तेऽद्यमानानि सर्वदा । यो पै तामाक्षिति
 वेद सोऽभमस्ति प्रतीकेन । स देवानपि गच्छति स ऊर्जमुपजीवतीति श्लोकाः
 ॥ १ ॥ यत्सत्तन्त्रानि मेधया तपसाजनयत्पिता । मेधया हि तपसाजनयत्पितृ-
 कमस्य साधारणमिति दुर्गेवास्य तत्साधारणमन्त्रं यदिदमद्यते स य एतदुपास्ते न
 स पाप्मनो व्यावर्तते मिथ्येति ज्ञेयम् ॥ २ ॥ हे देवानभाजयादिति हुतं च प्रहुतं च
 तस्मादेवेभ्यो जुहति च प्र च जुहत्यथोऽभ्याहुर्दण्डपूर्णमासाविति तस्मान्नेष्टियाजुकः

स्यात् ॥ ३ ॥ पशुभ्य एकं प्रायच्छदिति । तत्पथः पृथो द्वेवाग्रे मनुष्याश्च पशव-
 श्चोपजीवन्ति तस्मात्कुमारं जातं मृतं चैवाग्रे प्रतिलेहयन्ति स्तनं वातुधापयन्ति
 ॥ ४ ॥ अथ यत्सं जातमाहुः । अतृणाद इति तस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितं यच्च प्राणि-
 ति यच्चनेति पयाम् इदित्थं सर्वं प्रतिष्ठितं यच्च प्राणिमिति यच्च त ॥ ५ ॥ तद्य-
 दिदमाहुः । संवत्सरं पयसा जुह्वन् पुनर्मन्त्रं जयतीति न तथा विद्यायदृहेषु
 जुहोति तदहः पुनर्मन्त्रमपजयत्येवं विद्वान्सर्वं हि देवेभ्योऽन्नाद्यं प्रयच्छति कु-
 स्मात्तानि न क्षीयन्तेऽधुमानानि सर्वमेति ॥ ६ ॥ पुरुषो वाऽअक्षितिः । स
 हिवमन्नं पुनः-पुनर्जनयते यो वै ताम्राक्षितिं वेदेति पुरुषो वाऽअक्षितिः स हिव-
 मन्नं धिया-धिया जनयते कर्मभिर्पदैतन्नं कुर्यात्क्षीयेत इ सोऽथमक्षि मृतीकेनेति
 मुखं प्रतीकं मुखेनेत्येतस्मै देवानुपितच्छति स ऊर्जमुपजयतीति पशधमा ॥ ७ ॥
 जीषयात्सनेऽकुतेनेति । मनो वाचं माखं ताम्र्यात्पुनेऽकुतान्युधमना अभूवं माद-
 र्थान्वधमना अभूवं नाश्रौषमेति पुनसा देव पशयति पुनसा मृणोति ॥ ८ ॥ कामः
 सङ्करोः। धिचिकित्सा श्रद्धाश्रद्धा धृतिरुचिर्हीर्षोर्भीरुत्येतत्सर्वं मन एव तस्मा-
 दपि पृथक् उपगृह्यते पुनसा विजिज्ञाति ॥ ९ ॥ यः कथं शब्दः। वागेव सैषा अन्तमा-
 यत्सैषा हि न प्राणोऽपानो वात उदानः सप्तानोऽन इत्येतत्सर्वं प्राणं पृथैतन्मयो
 वाऽअथमात्मा वाक्मयो मनोमयः प्राणमयः ॥ १० ॥ त्रयो लोका एतऽएवावागेवायं
 लोको मनोऽन्तरिक्षलोकाः प्राणोऽग्नी लोकाः ॥ ११ ॥ अग्रे वेदा एतऽएवावागेवऽर्ग्वेदो
 मनो यजुर्वेदः प्राणः सामवेदः ॥ १२ ॥ देवाः पितरो मनुष्या एतऽएव । वागेव देवा मनः
 पितरः प्राणो मनुष्याः ॥ १३ ॥ पिता माता प्रजेतऽएव । मन एव पिता वाक्माता
 प्राणः प्रजा ॥ १४ ॥ विज्ञातं विजिज्ञास्यम् । अविज्ञातमेतऽएव यत्किं च विज्ञातं
 वाचस्तद्रूपं वाग्धि विज्ञाता वागेन तद्रूपावति ॥ १५ ॥ यत्किं च विजिज्ञास्यम् ।
 मनस्तद्रूपं मनो हि विजिज्ञास्यं मन एव तद्रूपावति ॥ १६ ॥ यत्किं चाविज्ञातम् ।
 प्राणस्य तद्रूपं प्राणो अविज्ञातः प्राण एव तद्रूपावति ॥ १७ ॥ तस्यै वाच-
 पृथिवी शरीरम् । अथोती रूपमयमग्निस्तथावत्तेव वाक्तावनी पृथिवी तावानुपाम्नः
 ॥ १८ ॥ अथैतस्य मनसः । योः शरीरं अथोती रूपमयावादित्यस्तथावदेव म-
 नस्तावती योस्तावानुपाम्नवादित्यस्तौ मियुनधे समैतां ततः प्राणोऽजायत स इन्द्रः
 स एषोऽसपत्नो द्वितीयो वै सपत्नो नात्य सपत्नो भवति य एव वेद ॥ १९ ॥
 अथैतस्य प्राणस्यापः । शरीरं अथोती रूपमसौ चन्द्रस्तथावानेव प्राणस्तावत्य

आस्तावानशौ चन्द्रः ॥ २० ॥ तृग्ने सर्वेऽएव सगुः । सर्वेऽनन्ताः स यो-
 हैतानन्तवत् उवास्तेऽन्तवन्तश्च स लोकं प्रपद्यथ यो हैतानन्तातुवास्तेऽनन्तश्च
 स लोकं प्रपति ॥ २१ ॥ स एष संवत्सरः । मन्त्रापतिः षोडशकलस्तस्य रा-
 त्रव एव पञ्चदश कला घृतेवास्य षोडशी कला स रात्रिभिरेषा च पूर्णतुऽप्य च
 क्षयिते सोऽवायास्याधः रात्रिमेतया षोडश्या कलया सर्वमिदं प्राणभृदनुप्रधिरय
 तता प्रातर्जायते तस्मादेनाधः रात्रिं प्राणभृतः प्राणं न विच्छिन्नादपि कृकला-
 सुस्यैतुस्या एव देवताया अग्रचित् ॥ २२ ॥ यो वै स संवत्सरः । मन्त्रापतिः
 षोडशकलोऽयमेव स योऽयमेवंवितुरूपस्तस्य वित्तमेव पञ्चदश कला आत्मैवास्य
 षोडशी कला स वित्तेनैवा च पूर्णतुऽप्य च क्षयिते तदेतन्नभ्यं यदयमात्मा अधि-
 विच तस्माद्यद्यपि सर्वज्यानि जीयन्तऽआत्मना चेज्जीविवि अधिनागादित्याहुः
 ॥ २३ ॥ अथ त्रयो वाक् लोकाः । मनुष्यलोकः पितृलोको देवलोक इति सो-
 ऽयं मनुष्यलोकः पृथ्वी च जग्यो नान्येन कर्मणा, कर्मणा पितृलोको विद्युपा
 देवलोकः देवलोको वै लोकानाधः श्रेष्ठस्तस्माद्वियां प्रशस्तं सन्ति ॥ २४ ॥ अथातः
 सम्पत्तिः । यद्वा मेष्यन्मन्वतेऽथ पुत्रमाह त्वं ब्रह्म त्वं यज्ञस्तुं लोक इति स पुत्रा
 भूत्याहाहं ब्रह्माहं पृथोऽहं लोक इति ॥ २५ ॥ यद्वै किं ज्ञानूक्तम् । तस्य सर्वस्य
 ब्रह्मेत्येकता ये वै के च यद्वास्तेषाधः सर्वेषां यज्ञ इत्येकता ये वै के च
 लोकास्तेषाधः सर्वेषां लोक इत्येकतावद्वाऽऽदधः सर्वमेतन्मा सर्वधः स-
 क्षमिहो भुनजदिति तस्मात्पुत्रपुत्रिशिष्टं लोकं यवाहुस्तस्वादेनपुत्रशासति स पुदैवं-
 विदस्मात्लोकार्त्तत्पथैर्भित्त्वा प्राणीः सङ्ग पुत्रमाविशति स यथनेन किञ्चिदक्षणा
 कृतं भवति तस्मादेनश्च सर्वस्मात्पुत्रो मुञ्चात तस्मात्पुत्रो नाप ॥ पृथ्वीवास्मिन्लोक-
 के प्रातिविष्टप्रयैतमने देवाः प्राणा अमुना आविशन्ति ॥ २६ ॥ पृथिव्यै चैनमग्नेश्च
 वैनी वागाविशति सा वै देवी वाग्न्या यद्यदेव धृदति तच्छ्रुवति ॥ २७ ॥ दिव्यश्च
 नपादित्वाच्च । एव मन आविशति तद्वै देवं मनो येनानुन्येव भवत्यथो न शोच
 ति ॥ २८ ॥ अर्द्धपुत्रश्चैनं चन्द्रमसश्च । देवः प्राण आविशति स वै देवः प्राणा य
 संचरंश्चासंचरश्च न व्यथेतुऽथो न शिष्यति स एष एवंविस्मर्षेपां भूतानामा-
 त्मा भवति यथैषा देवतैषधः स यथैतां देवताधः सर्वाणि भूतान्यवन्त्येषधः ईशं वि-
 दधः सर्वाणि भूतान्यवन्ति यदु किं चेमाः मन्त्राः शाचेन्त्यमैवासां तद्भवति पुण्य-
 मेवामुं गच्छति न इ वै देवान्पात्रं गच्छति ॥ २९ ॥ अथातो व्रतमीमां

पतिर्ह कुर्माणि समृजे तानि सृष्टान्यन्योऽन्येनास्पृशन्त वदिष्याम्येवाहमिति वाग्द-
 भे द्रष्टव्यम्यहमिति चक्षुः श्रोत्रम्यहमिति श्रोत्रमेवम-छानि कुर्माणि यथा कर्मा ॥ १०॥
 तानि मृत्युः धर्मो भूतोपेये ॥ तान्यामोत्तान्याप्या मृत्युरवाकन्द तस्माच्छ्रु-
 म्यस्येव वाक्श्रोत्रमपि चक्षुः श्रोत्रमपि श्रोत्रमप्येव नाप्तोद्योऽयं मध्यमाः प्रा-
 णाः ॥ ३१॥ तानि धातुं दधिरं । अयं वै नः श्रेष्ठो यः संचरश्चासंचरश्च न स्प-
 र्धतेऽथो न रिप्यति हन्तास्यैव सर्वे रूपं भवामेति तदप्यस्यैव सर्वे रूपमभवत्तस्मा-
 देतद्वन्तुत्तारुपायन्ते प्राणा इति तेन ह वाक् तत्कुलमाख्यायते यस्मिन्कुले भवति
 य एवं वेद य उ ह्यग्निदा स्थितेऽतुगुण्य देवान्ततो प्रियतऽदुलध्यात्सम् ॥ १२॥
 छायापिदेवतम् । ज्वलिष्याम्येवाहमित्यग्निर्देवं सप्युःम्यहमित्यादित्यो भास्या-
 म्यहमिति चन्द्रमा एवमभ्यदेवता यथादेवतं स यथैषां प्राणाना मध्यमाः प्राण-
 एवमेतासां देवतानां वायुर्स्तीर्चन्ति यस्या देवता न वायुः सैषानस्तमिता देवता
 यद्वायुः ॥ ३१॥ अथैष श्लोको भवति । यतश्चोदेति सूर्याऽन्तं यत्र च गच्छतीति
 प्राणोद्वाहोऽप्य उवेति प्राणोऽस्तमेति तं देवाश्चक्रिरे धर्मं स एवाद्यं स उ स्य इ-
 ति यस्याऽप्येऽमुर्ध्वधियन्त तदेवाप्यद्य कर्षन्ति तस्यादेकपेशं वतं चरेत्प्राणवाचै-
 वापान्याच्च नेमा पाप्मा मृत्युराप्यवादिति यद्य चरेत्समापिपयिषेत्तेनोऽप्यस्यैव दे-
 वतायै सायुज्यं सत्तोक्ता जयति य एवं वेद ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥
 [४.१.] ॥ ॥

अयं वाग्दं नाम रूप कर्ष । तेषां नाम्नां वागित्येतदेपामुक्थमतो हि सर्वा-
 णि नामान्युत्तिष्ठन्त्येतदेपाथं सामैतदि सर्वैर्नामाभिः समपेतदेपां ब्रह्मेतदि सर्वा-
 णि नामानि विभ्रति ॥ १ ॥ अथ रुशणाम् । चक्षुरित्येतदेपामुक्थमतो हि
 सर्वाणि रुपाण्युत्तिष्ठन्त्येतदेपाथं सामैतदि सर्वै रूपाः समपेतदेपां ब्रह्मेतदि
 सर्वाणि रूपाणि विभ्रति ॥ २ ॥ अथ कर्षणम् । आत्मेत्येतदेपामुक्थमतो हि
 सर्वाणि कर्माण्युत्तिष्ठन्त्येतदेपाथं सामैतदि सर्वैः कर्माभिः समपेतदेपां ब्रह्मेतदि
 सर्वाणि कर्माणि विभ्रति तदेतत्प्रथमं सदेकमप्युत्तिष्ठन्त्येतदेपाथं सचेतत्प्रथमं तदे-
 तदमृतं सत्त्वेन छवे प्राणो वाग्दमृतं नामरूपे सत्त्वं ताभ्यामयं प्राणश्छन्नः ॥
 ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [४.४.] तृतीयः पपात्रकः ॥ कपिडकासंख्या
 ॥ ०१ ॥ चतुर्थोऽध्यायः ॥ [६५.] ॥

इतञ्चाजाहिर्हानूचानो गार्ग्य आस । स होवाचाजातशत्रुं कारयं ब्रह्म ते
 ब्राह्मणीति स होवाचाजानशत्रुः सहस्रमेतस्यां वाचि दधो जनको जनक इति वै
 जना वावन्तीति ॥ १ ॥ स होवाच गार्ग्यो य एवासावादित्ये पुरुष एतमेवाहं
 ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजातशत्रुर्मा-मैतस्मिन्संवदिष्टा अभिष्टाः सर्वेषां भू-
 तानां मूर्धा राजेति वाऽअहमेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्तेऽतिष्टाः सर्वेषां
 भूतानां मूर्धा राजा भवति ॥ २ ॥ स होवाच गार्ग्यः । य ए सोवा चन्द्रे पुरुष
 एतमेवाहं ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजातशत्रुर्मा-मैतस्मिन्संवदिष्टा वृहन्वायवर-
 वासाः सोमो राजेति वाऽअहमेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्तेऽहर्हर्हं मृतः
 प्रमृतो भवति नास्यान्मं चीयते ॥ ३ ॥ स होवाच गार्ग्यः । य एवायं विद्युति
 पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजातशत्रुर्मा-मैतस्मिन्संवदिष्टास्ते-
 न्मन्वीति वाऽअहमेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्ते तेजस्वी ह भवति तेजस्विनी
 हास्य प्रजा भवति ॥ ४ ॥ स होवाच गार्ग्यः । य एवायमाकाशे पुरुष एतमेवाहं
 ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजातशत्रुर्मा-मैतस्मिन्संवदिष्टाः पूर्णमुभवतीति वाऽ
 अहमेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्ते पर्यंते मज्जया पशुभिर्नास्यास्मान्लोकात्प्र-
 जोह्यते ॥ ५ ॥ स होवाच गार्ग्यः । य एवायं वायो पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपासऽइति
 स होवाचाजातशत्रुर्मा-मैतस्मिन्संवदिष्टा इन्द्रो वैकुण्ठोऽपराजिता सेनेति वाऽअह-
 मेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्ते जिष्णुर्होपराजिपुर्भन्तपन्वतस्तयजापी ॥ ६ ॥ स
 होवाच गार्ग्यः । य एवायमग्नी पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजानशत्रुर्मा-
 मैतस्मिन्संवदिष्टा विषामाहारति वाऽअहमेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्ते विषा-
 मर्हिर्ह भवति विषामर्हिर्हस्य प्रजा भवति ॥ ७ ॥ स होवाच गार्ग्यः । य एवा-
 यमस्य पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजातशत्रुर्मा-मैतस्मिन्संवदिष्टाः
 प्रतिरूप इति वाऽअहमेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्ते प्रतिरूपः ह वैतमुपग-
 ष्यति नाप्रतिरूपमयो प्रतिरूपोऽस्माज्जायते ॥ ८ ॥ स होवाच गार्ग्यः । य एवा-
 यमादर्यं पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजानशत्रुर्मा-मैतस्मिन्संवदिष्टा
 रोचिष्णुरिति वाऽअहमेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्ते रोचिष्णुर्ह भवति रोचि-
 ष्णुर्हस्य प्रजा भवत्यथो येः संनिगच्छति सर्वास्तान्निरोचते ॥ ९ ॥ स होवाच
 गार्ग्यः । य एवायं दिक्षु पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजातशत्रुर्मा-
 मैतस्मिन्संवदिष्टा द्वितीयोऽनपम इति वाऽअहमेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्ते

द्वितीयवान् भवति नास्माद्गर्णइच्छते ॥ १० ॥ ॥ होवाच गार्ग्यः । य एवायं
 धन्तं पश्चाच्छब्दोऽनूदैत्येतमेवाहं ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजातशत्रुर्मा-मैतस्मि-
 न्संवदिष्टा अस्मुरिति ब्राह्ममेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्ते सर्वथैव हेवास्मि-
 ल्लोकऽआयुरेति नेनं पुरा कालात्प्राप्तो जहति ॥ ११ ॥ ॥ होवाच गार्ग्यः ।
 य एवायं आयाययः पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजातशत्रुर्मा-मैत-
 स्मिन्संवदिष्टा अस्मुरिति ब्राह्ममेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्ते सर्वथैव हेवा-
 स्मिल्लोकऽआयुरेति नेनं पुरा कालान्मृत्युरागच्छेति ॥ १२ ॥ ॥ होवाच गार्ग्यः ।
 घृथायमास्मनि पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजातशत्रुर्मा-मैतस्मिन्सं-
 वदिष्टा आत्मन्वीति ब्राह्ममेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्तेऽआत्मन्वी ह भव-
 त्यात्मन्विनी दास्य प्रजा भवति स ह तूष्णीमास गार्ग्यः ॥ १३ ॥ ॥ होवाचा-
 जातशत्रुः । एतावन्मूढोऽइत्येतावर्ज्येति नेतावता विदितं भवतीति स होवाच गार्ग्य-
 एतावतापानीति ॥ १४ ॥ ॥ होवाचाजातशत्रुः । प्रातलोपं नै तद्यद्वाह्यताः क्षत्रि-
 यमुपेयादभ्यक्ष मे वक्ष्यतीति ज्येष्ठ त्वा ऋषिध्यामीति तं पाण्णावादायोपस्थौ तौ ह
 पुरुषथे सुप्तमाजगमुस्तमेतैर्नामभिरामन्त्र्यां चक्रे बृहन्पाण्डरवासः सोम राजभिति
 स नोत्तस्थौ न पाणिनार्पणं बोधयौ चकार स होचस्थौ ॥ १५ ॥ ॥ होवाचा-
 जातशत्रुः । यत्रैष एतत्सुतोऽभ्यक्ष एष विज्ञानमयः पुरुषः केप
 तद्वाभूत्कृत एतद्वागादिति तद्वा ह न मेने गार्ग्यः ॥ १६ ॥ ॥ होवाचाजात-
 शत्रुः । यत्रैष एतत्सुतोऽभ्यक्ष एष विज्ञानमयः पुरुषस्तुदेषां प्राणानां विज्ञानेन
 विज्ञानमाहाय य एषोन्तर्द्वयऽआकाशस्तस्मिच्छेते ॥ १७ ॥ ॥ शतम् ॥ ७१००
 ॥ ॥ तानि यदा गृह्णाति । अथ हैतुरूपः स्वपिति नाम तद्गृहीत एव प्राणो भव-
 ति गृहीता वाग्यहीतं चक्षुर्गृहीतं श्रोत्रं गृहीतं मनः ॥ १८ ॥ ॥ स यत्रैतत्स्वप्नप्रा-
 णरति । ते हास्य लोकास्तद्गृतेष महाराजो भवत्युतेष महामास्त्रेण ज्ञेयोवाच्यं
 निगच्छति ॥ १९ ॥ ॥ स यथा महाराजो ज्ञानपदान्गृहीत्वा स्वे जनपदे यथाकामं
 परिवर्ततेवमेवैष एतत्प्राणान्गृहीत्वा स्व-शरीरे यथाकामं परिवर्तते ॥ २० ॥ ॥ अथ
 यदा सुपुंसो भवति । यदा न कस्य चन वेद हिता नाम नाड्यो दासमतिः सह-
 साणि हृदयात्पुरीतमभिप्रतिष्ठन्ते ताभिः प्रत्यवमृष्य पुरीतति शेते ॥ २१ ॥ ॥ स
 यथा कुमारो वा महामास्त्राणो वा । अतिधनीमानन्स्य गत्वा शयीतैवमेवैष एत-
 द्येते ॥ २२ ॥ ॥ स यथोष्णं वा भिस्तनुनोच्छेते । यथाग्नेः क्षुद्रा विष्कुलिता

व्युच्चरन्त्येवमेवास्मादात्मनः सर्वे प्राणाः सर्वे लोकाः सर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि
सर्वेऽएतऽश्वात्मानो व्युच्चरन्ति तस्योपनिषत्सत्यस्य सत्यमिति प्राणा वै सत्यं ते-
षामेष सत्यम् ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [५. १.] ॥

यो इ वै शिशुर्धः । साधानर्धः सप्रत्याधानर्धः सस्यूषार्धः सदामं वेद सप्त
इ द्विपतो आतृष्यान्वरुणादि ॥ १ ॥ अयं वाच शिशुर्योऽयं मध्यमः प्राणाः ।
तस्येवमेवाधानमिदं प्रत्याधानं प्राण स्यूषाजं दाम तमेताः २ साक्षितय उपतिष्ठन्ते
॥ २ ॥ तथा इमा अक्षंलोकान्यो राजयः । ताभिरेनर्धः रुद्रोऽन्वापसोऽय या अ-
क्षजापस्तुमिः पर्जन्यो या कनीनका तयादिस्थो यच्छुक्रं तेनाग्निर्धृत्कृष्णं तेनेन्द्रो-
ऽधर्यैनं वर्तन्या पृथिव्यन्वापता पौरुषरया नास्याजं क्षीयते य एव वेद ॥ ३ ॥
तदेव लोको भवति । अर्वाग्भिलक्ष्यमस ऊर्ध्वबुध्नस्तस्मिन् यशो निहितं विश्वरूप-
म् । तस्यासत्तऽञ्चपयः सप्त तीरे वागष्टमी ब्रह्मणा संविदानेति ॥ ४ ॥ अर्वाग्भि-
लक्ष्यमस ऊर्ध्वबुध्न इति । इदं तच्छिर एष अर्वाग्भिलक्ष्यमस ऊर्ध्वबुध्नस्तस्मिन्-
यो निहितं विश्वरूपमिति प्राणा वै यशो निहित विश्वरूपं प्राणानेतद्वाह तस्या-
सत्तऽञ्चपयः सप्त तीरेऽहति प्राणा वाऽञ्चपयः प्राणानेतद्वाह वागष्टमी ब्रह्मणा सं-
विदानेति वागध्यष्टमी ब्रह्मणा संविदे ॥ ५ ॥ इमावेव गोतयधरवाजी । अयमेव गोतमो-
ऽयं भरद्वाज इमावेव विश्वामित्रमदम्नीऽअयमेव विश्वामित्रोऽयं जमदग्निरिमावेव
वसिष्ठकश्यपातयमेव वसिष्ठोऽयं करयुषो वाग्वाग्निर्वाचा शुन्नमयतेऽत्तिर्ह वै नामै-
तद्यदग्निरिति सर्वस्याह भवति सर्वमस्याजं भवति ॥ एवं वेद ॥ ६ ॥ ब्राह्मणम्
॥ २ ॥ [५-२] ॥

ये वाच ब्रह्मणो रूपे । मूर्तं चैवामूर्तं च मर्त्यं चापूतं च स्थितं च यन्म सच
स्यंच ॥ १ ॥ तदेतन्मूर्तम् । यदन्यद्वायोऽचान्तरिचा चैतन्मर्त्यमेतत्स्थितमेतत्सत् ॥ २ ॥
तस्यैतस्य । मूर्तस्यैतस्य मर्त्यस्यैतस्य स्थितस्यैतस्य सत् एष रसो य एष तपति
सतो षेप रसः ॥ ३ ॥ अग्रामूर्तम् । वायुरचान्तरिसं चैतदमृतमेतद्यदेतस्यम् ॥ ४ ॥
तस्यैतस्यामूर्तस्य । एतस्यामूर्तस्यैतस्य यत् एतस्य त्स्यैष रसो य एष एतस्मि-
न्मण्डले पुरुषस्तस्य षेप रस इत्यभिदेवतम् ॥ ५ ॥ अथाध्यात्मम् । इममेव मूर्तं यदन्य-
त्प्राणं यद्वायुमन्तरात्प्राणाकाश एतन्मर्त्यमेतत्स्थितमेतत्सत् ॥ ६ ॥ तस्यैतस्य मूर्त-
स्य । एतस्य मर्त्यस्यैतस्य स्थितस्यैतस्य सत् एष रसो यन्मः सतो षेप रसः ॥ ७ ॥

अधामूर्तम् । प्राणरच यद्वचायमन्तगात्मन्नाकाश एतद्वद्वतमेतद्यदेतस्यम् ॥ ८ ॥
 तस्यैतस्यामूर्तस्य । एतस्यामूर्तस्येतस्य यत् एतस्य त्यम्यैष रसो योऽय दक्षिणेऽ-
 चनुरूपस्तस्य । येन रसः ॥ ९ ॥ तस्य हेतुस्य पुरुषस्य रूपम् । यथा माहारजन
 वासो यथा पाण्डवाविक यथेन्द्रगोपो यथाम्नाचियथा पुण्डरीक यथा सकृद्विशुद्ध
 सकृद्विपुलेन ह वाऽभ्यस्य श्रीर्भवति य एवं वेद ॥ १० ॥ अग्रात आदेशः । नेति नेति
 न ह्येतस्मादिति नेत्यन्यत्परमस्त्यथ नामधेयं सत्यस्य सत्यमिति माना वै सत्यं
 तेपामेषु सत्यम् ॥ ११ ॥ आक्षणम् ॥ ३ ॥ [४-३] ॥

मैत्रेयीति होवाच याज्ञवल्क्यः । उवाच सन्वाऽश्वरेऽत्यस्यास्त्वानादस्मि हन्त
 तेऽनुया कात्यायन्यान्ते कर्वाण्येति ॥ १ ॥ सा होवाच मैत्रेयी । पुनःऽइयं भगोः
 सर्वा पृथिवी वित्तेन पूर्णा स्यात्कथं तेनामृता स्यामिति नेति होवाच याज्ञवल्क्यो
 पुन्येवोपहरणवर्ता जीवितं तथैव ते जीवितं स्यादमृतत्वेन तु नाशास्ति वित्ते-
 नेति ॥ २ ॥ सा होवाच मैत्रेयी । येनाह नामृता स्यां किमह तेन कुर्या यदेव
 भगवान्प्रेत तदेव मे मूहीति ॥ ३ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः । प्रिया वतारे नः सती
 प्रिय भाषतऽप्यस्यास्व व्याख्यास्यामि ते व्याख्यानस्य तु ये निदिध्यासस्वेति श्रुती
 भगवानिति ॥ ४ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः । न वाऽरे पत्युः कामाय पुतिः प्रियो
 भवत्यात्मनस्तु कामाय पुतिः प्रियो भवति न वाऽश्वरे जायुर्यै कामाय जाया प्रिया
 भवत्यात्मनस्तु कामाय जाया प्रिया भवति न वाऽश्वरे पुत्राणां कामाय पुत्राः प्रिया
 भवत्यात्मनस्तु कामाय पुत्राः प्रिया भवन्ति न वाऽश्वरे विसृज्य कामाय वित्तं
 प्रिय भवत्यात्मनस्तु कामाय वित्तं प्रिये भवति न वाऽश्वरे वक्ष्यः कामाय वृक्ष
 प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय वृक्ष प्रिये भवति न वाऽश्वरे क्षत्रस्य कामाय क्षत्रं
 प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय क्षत्रं प्रिये भवति न वाऽश्वरे लोकानां कामाय लो-
 काः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय लोकाः प्रिया भवन्ति न वाऽश्वरे देवानां
 कामाय देवाः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय देवाः प्रिया भवन्ति न वाऽश्वरे भू-
 तानां कामाय भूतानि प्रियाणि भवन्त्यात्मनस्तु कामाय भूतानि प्रियाणि भव-
 न्ति न वाऽश्वरे सर्वस्य कामाय सर्वं प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय सर्वं प्रियं भव-
 त्यात्मा वाऽश्वरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो निदिध्यासितव्यो मैत्रेयात्मनो वाऽ-
 श्वरे दर्शनेन श्रवणेन पत्या विज्ञानेनेदं सर्वं निव्रितम् ॥ ५ ॥ अक्ष तं पुरादाव ।

यो न्यत्रात्मनो ब्रह्म वेद सत्रं तं प्रादाद्योऽन्यत्रात्मनः सत्रं वेद लोकास्तं
 प्रादुर्योऽन्यत्रात्मनो लोकाश्चेद देवास्तं प्रादुर्योऽन्यत्रात्मनो देवान् वेद भूतानि तं
 प्रादुर्योऽन्यत्रात्मनो भूतानि वेद सर्वं तं प्रादाद्योऽन्यत्रात्मनः सर्वं वेदेदं ब्रह्मेदं
 सत्रमिमे लोका इमे देवा इमानि भूतानीदधे सर्वं घदयन्मात्मा ॥ ६ ॥ स यथा
 दुन्दुधेर्हन्वमानस्य । न वाद्याञ्छब्दाञ्छक्नुयाद्गृह्णाय दुन्दुभेस्तु ग्रहणेन दुन्दु-
 भ्याघातस्य वा शब्दो भवति गृहीतः ॥ ७ ॥ स यथा व्रीणायै वाद्यमानायै । न
 वाद्याञ्छब्दाञ्छक्नुयाद्गृह्णाय व्रीणायै तु ग्रहणेन व्रीणावातरस्य वा शब्दो गृहीतः
 ॥ ८ ॥ स यथा शङ्खस्य ध्यायमानस्य । न वाद्याञ्छब्दाञ्छक्नुयाद्गृह्णाय शङ्खस्य तु
 ग्रहणेन शङ्खध्मस्य वा शब्दो गृहीतः ॥ ९ ॥ स यथाद्रिधाम्नेरभ्यादितस्य । पृथ-
 ग्धूमा विनिश्चरन्त्येवं वाऽअरेऽस्य महतो भूतस्य निश्चसितमेतद्यद्वावेदो यजुर्वेदः
 सामवेदोऽथर्वाङ्गिरस इतिहासः पुराणं विद्या उपनिषदः श्लोकाः सूत्रायननुष्पा-
 रणानानि व्याख्यानान्यस्यैवैतानि सर्वाणि निश्चसितानि ॥ १० ॥ स यथा सर्वा-
 सामपाथे समुद्र एकापनम् । एवधे सर्वेषां स्वर्गानां त्वगेकायनमेवधे सर्वेषां
 गन्धानां त्रासिकेऽएकायनमेवधे सर्वेषां रसानां जिह्वैकायनमेवधे सर्वेषां
 रूपाणां चक्षुरेकायनमेवधे सर्वेषां शब्दानां ध्रुवमेकायनमेवधे सर्वेषां संकल्पा-
 नां मन एकायनमेवधे सर्वेषां वेदानां हृदयमेकायनमेवधे सर्वेषां कर्मणां हुस्तावे-
 कायनमेवधे सर्वेषां ध्वनां प्रादावेकायनमेवधे सर्वेषां मानन्दानामुपस्य एकायनमेवधे
 सर्वेषां विसर्गाणां प्रायुरेकायनमेवधे सर्वासां विद्यानां वामेकायनधे ॥ ११ ॥ स यथा
 सैन्धवलस्यः । उदके प्रास्त उदकमेवानुविलीयेत त्राहास्पोद्गृह्णापेव स्याद्यतो-
 यतस्त्वाहदीत लक्षणेमेवं वाऽअरऽहं महद्भूतमनन्तमपारं विज्ञानघनं पूर्वैर्भ्यो
 भूतं ॥ १२ ॥ स पुरत्याय तान्येवानुविनश्यति न मस्य संज्ञास्तीत्यरे प्रवीणीति होवाच
 याज्ञवल्क्यः ॥ १२ ॥ स होवाच मेत्रेयी । अत्रैव वा भगवानमूह्य प्रेत्य सं-
 ज्ञास्तीति ॥ १३ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः । न वाऽअरेऽहं मोहं प्रवीम्यलं वा-
 ऽअरऽहं विज्ञानाय ॥ १४ ॥ यत्र हि तैत्तमिव भवति । तद्वितर इतरं पश्यति
 तद्वितर इतरं जिघ्रति तद्वितर इतरमभिवदति तद्वितर इतरधे मृणोति तद्वितर
 इतरं मनुते तद्वितर इतरं विज्ञानाति ॥ १५ ॥ यत्र त्वस्य सर्वमाप्तमैवाभूत् । तं-
 स्तेन कं पश्यत्तस्तेन कं जिघ्रेत्तस्तेन कपयित्वदेत्तस्तेन कधे शृणुयात्तस्तेन

क मन्वीत तस्मै कं विजानीयाद्येनेदध सवै विजानाति तं केन विजानीयाद्वि-
ज्ञातारपरे केन विजानीयादिति ॥ १६ ॥ आश्रयम् ॥ ४ ॥ [५. ४.] ॥

इयं पृथिवी । सर्वेषां भूतानां मध्वस्यै पृथिव्यै सर्वाणि भूतानि मधु यश्चा-
यमस्यां पृथिव्यां तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मः शरीरस्तेजोमयोऽ-
मृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमात्मैवममृतमिव द्रवोदध सर्वम् ॥ १ ॥ इमा
भ्रातः । सर्वेषां भूतानां मध्वाभ्रातृपाथः सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमभ्रातृ त-
जोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मः रेतस्तेजोमयोऽमृतः ॥ २ ॥ अयम-
ग्निः । सर्वेषां भूतानां मध्वस्याग्नेः सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्मिन्नग्नौ ते-
जोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मः वाक्पस्तेजोमयोऽमृतः ॥ ३ ॥ अय-
माकाशः । सर्वेषां भूतानां मध्वस्याकाशस्य सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्मि-
न्नाकाशे तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मः दृधाकाशस्तेजोमयोऽमृतः
॥ ४ ॥ अयं वायुः । सर्वेषां भूतानां मध्वस्य वायोः सर्वाणि भूतानि मधु य-
श्चायमस्मिन्वायौ तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मः प्राणस्तेजोमयोऽमृतः
॥ ५ ॥ अयमादित्यः । सर्वेषां भूतानां मध्वस्यादित्यस्य सर्वाणि भूतानि मधु य-
श्चायमस्मिन्नादित्ये तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मः चाक्षस्तेजोमयोऽ-
मृतः ॥ ६ ॥ अयं चन्द्रः । सर्वेषां भूतानां मध्वस्य चन्द्रस्य सर्वाणि भूतानि
मधु यश्चायमस्मिन्चन्द्रे तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मः मानस्तेजोमयो-
ऽमृतः ॥ ७ ॥ इमा दिशः । सर्वेषां भूतानां मध्वाभ्रां दिशाथः सर्वाणि
भूतानि मधु यश्चायमासु दिक्षु तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मः
भौत्रा प्राविशुत्स्तेजोमयोऽमृतः ॥ ८ ॥ इयं विद्युत् । सर्वेषां भूतानां मध्वस्यै
विद्युतः सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्यां विद्युति तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो
यश्चायमध्यात्मः तेजस्तेजोमयोऽमृतः ॥ ९ ॥ अयं स्वनपितुः । सर्वेषां भू-
तानां मध्वस्य स्वनपितुः सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्मिन्स्वनपितौ तेजो-
मयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मः आब्दः सौवरस्तेजोमयोऽमृतः ॥ १० ॥
अयं धर्मः । सर्वेषां भूतानां मध्वस्य धर्मस्य सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्मिन्ध-
र्मे तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मः धर्मस्तेजोमयोऽमृतः ॥ ११ ॥ इदं
सत्यम् । सर्वेषां भूतानां मध्वस्य सत्यस्य सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्मिन्सत्ये

तेजोमेमाऽमृतमयः पुरुषो यदचायमध्यात्मं सात्यस्तेजोमयोभूतः ॥ १२ ॥
 इदं मानुषं । सर्वेषां भूतानां मध्वस्य मानुषस्य सर्वाणि भूतानि मधु यदचायम-
 स्मिन्मानुषे तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यदचायमध्यात्मं मानुषस्तेजोमयोऽमृतः ॥ १३ ॥
 अयमात्मा । सर्वेषां भूतानां मध्वस्यात्मनः सर्वाणि भूतानि मधु यदचायमस्मि-
 न्मात्मानि तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यदचायमात्मा तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽ-
 यमेव स योऽयमात्मेऽमृतमिदं श्रोतव्यं सर्वम् ॥ १४ ॥ स वाऽयमात्मा । स-
 र्वेषां भूतानामभिपत्तिः सर्वेषां भूतानां राजा तद्यथा रथनाभौ चरयन्भौ चाराः
 सर्वे समर्पिता एवमेवास्मिन्मात्मानि सर्वे प्राणाः सर्वे लोकाः सर्वे देवाः सर्वाणि
 भूतानि सर्वेऽप्येतदध्यात्मानः समर्पिताः ॥ १५ ॥ इदं वै तन्मधु । दध्यवृद्धायर्वणो-
 ऽश्विभ्यामुवाच तदेतदृषिः पश्यन्नवोचत् तद्वां नरा सन्त्य दृष्ट्वा उग्रमाश्रिक्नु-
 षोमिं सन्त्यतुर्न वृष्टिम् दध्यवृद्धयन्मध्वावणो वामश्वस्य शीर्ष्णो मयदीमुवाचेति
 ॥ १६ ॥ इदं वै तन्मधु । दध्यवृद्धायर्वणोऽश्विभ्यामुवाच तदेतदृषिः पश्यन्नवोचत् आथ-
 र्वणायाश्चिन्ना दधीचेऽश्व्यथ शिरः प्रत्यैरुयतम् स वां मधु प्रवोचद्वतायन्तथा
 यदस्मावपिक्नुच्यं वामिति ॥ १७ ॥ इदं वै तन्मधु । दध्यवृद्धायर्वणोऽश्विभ्यामुवा-
 च तदेतदृषिः पश्यन्नवोचत् पुरश्चक्रे द्विपदः पुरश्चक्रे चतुष्पदः पुरः स पञ्ची भू-
 त्वा पुरः पुरुष आविशद्विति स वाऽयं पुरुषः सर्वासु पूर्वं पुरिशयो नैनेन किं
 चनानावृत्तं नैनेन किं चनासंवृतम् ॥ १८ ॥ इदं वै तन्मधु । दध्यवृद्धायर्वणोऽश्वि-
 भ्यामुवाच तदेतदृषिः पश्यन्नवोचत् रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव त-
 दस्य रूपं प्रतिवृक्षणाय इन्द्रो मायाभिः पुरुरूप ईयते युक्ता अस्य हरयः
 शता दशेऽस्य वै हरयोऽस्य वै दश च सहस्राणि बहूनि चानन्तानि च तदेतद्
 अक्षापूर्वमनपरमन्तरमवाप्तमयमात्मा श्रद्धा सर्वानुभूतिरित्यनुशासनम् ॥ १९ ॥ अथ
 नष्टंशः । तदिदं वयं शौर्पिणादवाच्छौर्पिणादयो गौतमाद्वौतमो वात्स्याह्ना-
 त्स्यो वात्स्याच्च पाराशर्याच्च पाराशर्यः सांक्रन्थाच्च भारद्वाजाच्च भारद्वाजः शौ-
 दवोश्च शाण्डिल्याच्च शाण्डिल्यो वैजवापाच्च गौतमाच्च गौतमो वैजवापायनाच्च
 वैष्टपुरेयाच्च वैष्टपुरेयः शाण्डिल्याच्च रौहिणायनाच्च रौहिणायनः शौनकाच्चात्रे-
 याच्च रैभ्याच्च रैभ्यः पौतिपाण्यायनाच्च कौण्डिन्यायनाच्च कौण्डिन्यायनः कौण्डि-
 न्यात्कौण्डिन्यः कौण्डिन्यात्कौण्डिन्यः कौण्डिन्याच्चाग्नवंश्याच्च ॥ २० ॥ आग्न-
 वंश्याः सैतवात् । सैतवः पाराशर्यात्पाराशर्यो जातूकर्ण्यज्जातूकर्ण्यो भारद्वाजा-

ह्यारद्वानो भारद्वाजाचासुरायणाच गौतमाच गौतमो भारद्वाजाह्यारद्वानो वैज-
 वापायनाचैजवापायनः कौशिकायनेः कौशिकायनिर्धृतकौशिकादयुतकौशिकः पा-
 राशर्यायणात्पाराशर्यायणः पाराशर्यात्पाराशर्यो ज्ञातूकर्णज्ज्ञातूकर्ण्यो भारद्वा-
 जाह्यारद्वानो भारद्वाजाचासुरायणाच यास्काचासुरायणस्त्रैवर्णेऽत्रैवर्णिगोपजन्यने-
 र्गोपजन्यनिरामुरेरासुरिभ्यारद्वानाह्यारद्वान अत्रेयाव ॥ २६ ॥ अत्रेयो मांघटेः ।
 माण्डिगौतमाद्गौतमो गौतमाद्गौतमो वात्स्याह्यत्स्यः शाण्डिल्याच्छाण्डिल्यः
 कैशोर्याह्यकात्यायनः कात्यायः कुमारहारितकुमारहारितो गालवाद्गालवो
 विदर्भाकौण्डिन्याविदर्भाकौण्डिन्यो बस्मनपावो ब्राह्मवावस्मनपाद्ब्राह्मवः पयः सौ-
 भरात्सन्धाः सौभरोऽयास्यादाङ्गिरसादयास्य आङ्गिरस आभूतेत्त्वाप्रादाभूति-
 स्त्वाप्रा विश्वरूपाचराप्राविश्वरूपस्तप्राप्राश्चिभ्यामभिनोर्दध्याच आयर्वणादध्यह्न-
 क्यधर्वणोऽधर्वणो द्वैवाद्यधर्वा द्वैवो मृशयोः प्राध्वयपनान्मृशुः प्राध्वयपनः मध्वय-
 सनात्मध्वयसन एकध्वरेकर्षिधिमजिचिर्धिमजिचित्तिर्न्यष्टेर्न्यष्टिः सत्तारोः सत्तारः सना-
 तनारसनातुतःसुतमात्सुतनगः परमेष्ठिनः परमेष्ठी प्रक्षणो प्रक्ष स्वयम्भु मुखये
 नमः ॥ २९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [५. ५] पञ्चमोऽध्यायः [६६.] ॥

जनको ह वैदेहः । बहुदक्षिणेन पञ्चनेने तत्र ह कुरुपञ्चालानां आक्षणा
 अभिसमेता वभूवस्तुस्य ह जनकस्य वैदेहस्य विजिज्ञासा वभूव कः स्वदेष्टुं
 आक्षणां नामनूचान्तम इति ॥ १ ॥ स ह गवांश्च सहस्रमवसरोध । दश-दश पादा
 एकैकस्याः शृङ्गयोरावद्धा वभूवस्तुहोवाच आक्षणा भगवन्तो यो वो प्रक्षिप्तः सु-
 पता गा वृद्धजतामिति ते ह आक्षणा न दधृषुः ॥ २ ॥ अथ ह याज्ञवल्क्यः । सुमेध
 प्रक्षचारिणमुवाचैताः सौम्योदज सामधवा ३ इति ता हांदाचकार ते ह आक्षणा
 दधृषुः कथं नो प्रक्षिष्टो भूवीति ॥ ३ ॥ अथ ह जनकस्य वैदेहस्य होता-
 श्वलो वभूव । स देवं प्रपच्छ त्वं नु सुतु नो याज्ञवल्क्य प्रक्षिष्टोऽसी ३ इति स होवाच
 त्वो वयं प्रक्षिष्टाव कुर्मो यो कामा एव वयस्येति इति तथैव तत एव प्रष्टुं दध्रे
 होताश्वत्थः ॥ ४ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच । यदिदथैव सर्वं मृत्युनामथैव सर्वं मृत्युनामि-
 पत्तं केन यजमानो मृत्योराक्षिपतिमुच्यत इति होताश्वत्थिनाग्निना वाचा वामै-
 व इत्य होता तथेयं ब्राह्मसोऽयमाग्निः स होता सा मुक्तिः सा विमुक्तिः ॥ ५ ॥ याज्ञवल्क्येति
 होवाच । यदिदथैव सर्वमहोरात्राभ्यामासथैव सर्वमहोरात्राभ्यामपि पत्तं केन यज-

मानोऽहोरात्रयोराप्तिप्रतिमुच्यतऽइत्यध्वर्युणऽस्विजा चक्षुषादित्येन चक्षुर्वै यज्ञस्या-
 ध्वर्युस्तथादिदं चक्षुः सोऽमावादित्यः सोऽध्वर्युः सा मुक्तिः सातिमुक्तिः ॥ ६ ॥
 याज्ञवल्क्येति होवाच । यदिदं सर्वं पूर्वपक्षापरपक्षाभ्यामाप्तं सर्वं पूर्वपक्षापरपक्षा-
 भ्यामभिपक्षं केन यजमानः पूर्वपक्षापरपक्षयोराप्तिप्रतिमुच्यतऽइति ब्रह्मणऽस्विजा
 मुनसा चक्ष्रेण मनो वै यज्ञस्य ब्रह्मा तथादिदं मनःसोऽसौ चन्द्रः स ब्रह्मा सा मुक्तिः
 सातिमुक्तिः ॥ ७ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच । यदिदं नतरिचमनारम्भणमिवाथ क्रु-
 नाक्रमेण यजमानः स्वर्गं लोकमाक्रमतऽइत्युद्गात्रऽस्विजा वायुना प्राणेन मानो वै
 यज्ञस्योद्गाता तद्योऽयं प्राणः स वायुः ॥ उद्गाता सा मुक्तिः सातिमुक्तिरित्यति
 मोक्षा अथ सम्पदः ॥ ८ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच । कृतिभिरयमद्यऽग्निर्भोजता-
 स्मिन्पशुं करिष्यतीति तिसृभिरिति कतमास्तास्तिस्र इति पुरोऽनुवाक्या च याज्या
 च शस्यैव तृतीया किं ताभिर्जयतीति पूर्वालोक्रमेव पुरोऽनुवाक्या जयत्यन्त-
 रिदं लोकों याज्याया मौलिकं शस्यया ॥ ९ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच । कृत्ययम-
 पाध्वर्युरस्मिन्पशुऽआहुतीर्होष्यतीति तिस्र इति कतमास्तास्तिस्र इति या हुता व-
 षज्ज्वलन्ति या हुता अतिनेदन्ति या हुता अभिशेरते किं ताभिर्जयतीति या हुता
 वज्ज्वलन्ति देवलोक्रमेव ताभिर्जयति वृष्यतऽइति देवल्लोको या हुता अ-
 तिनेदन्ति मनुष्यलोक्रमेव ताभिर्जयत्यतीति हि मनुष्यलोको या हुता अभिशेरते
 पितृलोक्रमेव ताभिर्जयत्यध्व-इव हि पितृलोकः ॥ १० ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच ।
 कृतिभिरयमद्य ब्रह्मा यदं दक्षिणतो देवताभिर्गोपाविष्यतीत्येकयेति कतमा सैकैति
 मन एवेत्यन्तं वै मनोऽनन्ता विश्वे देवा अनन्तमेव स तेन लोकं जयति ॥ ११ ॥
 याज्ञवल्क्येति होवाच । कृत्ययमद्योद्गातास्मिन्पशुं स्तोत्रिया स्तोप्यतीति तिस्र
 इति कतमास्तास्तिस्र इति पुरोऽनुवाक्या च याज्या च शस्यैव तृती-
 याधिदेवतमुपाध्यात्सं कतमास्ता या अध्यात्मयिति प्राण एव पुरोऽनु-
 वाक्यापानो याज्या ज्ञानः शस्या किं ताभिर्जयतीति यत्किं चेदं प्राण
 भृदिति ततो ह होतावृत्त उपरराय ॥ १२ ॥ वाङ्मन ॥ ६ [६-१] ॥

अथ हैनं जारत्कारव आर्तभागः पप्रच्छ । याज्ञवल्क्येति होवाच कृति ग्रहाः
 कृत्यतिग्रहा इत्यष्टौ ग्रहा अष्टावतिग्रहा ये तेऽष्टौ ग्रहा अष्टावतिग्रहाः कतमे तऽ-
 इति ॥ १ ॥ प्राणो वै ग्रहः । सोऽपानेनातिग्रहेण पृथ्वीतोऽपानेन हि गन्धाग्नि-

छारवाजो भारद्वाजाचासुरायणाच गौतमाच गौतमो भारद्वाजाह्वारवाजो वैज-
 वापापनाह्वैजवापापनः कौशिकायनेः कौशिकायनिर्भूतकौशिकादभूतकौशिकः प्रा-
 राशर्यायणात्पाराशर्यायणः पाराशर्यात्पाराशर्यो जातृकर्णार्ज्जनातृकर्णयो भारद्वा-
 जाह्वारवाजो भारद्वाजाचासुरायणाच यास्काचासुरायणस्त्रयणेस्त्रयणिगौपजन्यने-
 र्गौपजन्यनिरासुरेरासुरिभारद्वाजाह्वारवाज आत्रेयात् ॥ ११ ॥ आत्रेयो माण्डेः ।
 माण्डिगौतमाद्गौतमो गौतमाद्गौतमो वास्त्याह्वास्त्यः शाण्डिल्याह्वाण्डिल्यः
 कौशोपात्कात्यायकौशोर्धः कात्यः कुमारहारितात्कुमारहारितो गालवाद्गालवो
 विदर्भीकौण्डिन्याविदर्भीकौण्डिन्यो वस्मनपातो ब्राह्मवाक्वस्मनपाद्ब्राह्मवः पथः सौ-
 भरात्पथाः सौभरोऽप्यास्यादाह्निरसादप्यास्य आह्निरस आभूतेस्त्याप्रादाभूति-
 स्तथाप्रा विश्वकपाश्वाश्राविश्वरूपस्तथाप्राऽभ्यभ्यामभिनौ दधीच आधर्षणादध्यह्न-
 काधर्षणोऽधर्षणो देवाधर्षा देवो मृत्योः माध्वध्वपनान्मृत्युः माध्वध्वपनः मध्वध्व-
 सनात्पथध्वसन एकध्वरेकर्षिर्धिमजित्कर्षिप्रजित्तिर्गर्वध्वरेध्वरिः सनारोः सनारः सना-
 तनारत्सनान्नः सनगात्सनगः परमेष्ठिनः परमेष्ठी ब्रह्मणो ब्रह्म स्वयम्भु ब्रह्मणे
 जुमः ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [५. ५] पञ्चमोऽध्यायः [६६.] ॥

जनको ह वैदेहः । बहुदधिणेन घष्टेनेसे तत्र ह कुतपश्चालानां प्राक्षणा
 अभिमृषेता बभूवुस्तस्य ह जनकस्य वैदेहस्य विजिज्ञाता बभूव कः स्वदेयां
 प्राक्षणानामनूचात्तम इति ॥ १ ॥ स ह गवाक्षं सङ्गमवगरोध । दश-दश पादा
 एकैकस्याः गृह्योऽवद्या बभूवुस्तान्होवाच प्राक्षणा भगवन्तो यो वो प्राक्षिपः स
 एता गा वृद्धनतामिति ते ह प्राक्षणा न दधृषुः ॥ २ ॥ अथ ह याज्ञवल्क्यः । स्वमेव
 प्राक्षचारिषुमुपाचैताः सौम्योदज सावथवा ३ इति ता हांटाचकार ते ह प्राक्षणा
 दधृषुः कथं नु नो प्राक्षिपे भुवीतेति ॥ ३ ॥ अथ ह जनकस्य वैदेहस्य होता-
 भर्ता बभूव । स हैनं प्रपच्छ त्वं नु स्मृतं नो याज्ञवल्क्य प्राक्षिपेऽसी १ इति स होवाच
 तपो वयं प्राक्षिपय कुर्मो गोकामा एवध्वध्वस्य इति तथै ह तत एव प्रष्टुं दधे
 होताश्चतुर्गः ॥ ४ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच । यदिदधे सर्वं मृत्युना ४ इति सर्वं मृत्युनाभि-
 पन्नं केन यजमानो मृत्योराप्तिमिति मुच्यत इति होवर्त्विजाग्निना वाचा वाग्वै-
 यस्य होता तद्येयं वाक्सोऽयमाग्निः स होता सा मुक्तिः सातिमुक्तिः ॥ ५ ॥ याज्ञवल्क्येति
 होवाच । यदिदधे सर्वं महोरात्राभ्यामा ४ इति सर्वं महोरात्राभ्यामाभिपन्नं केन यज-

मानोऽहोरात्रयोरासिप्रतिमुच्यतऽइत्यध्वर्युणऽस्विजा चक्षुपादित्येन चक्षुर्वै यज्ञस्या-
 ध्वर्युस्तद्यादिदं चक्षुः सोऽसावादित्यः सोऽध्वर्युः सा मुक्तिः सातिमुक्तिः ॥ ६ ॥
 याज्ञवल्क्येति होवाच । यदिदं सर्वं पूर्वपक्षापरपक्षाभ्यामाप्तं सर्वं पूर्वपक्षापरपक्षा-
 भ्यामभिपन्नं केन यजमानः पूर्वपक्षापरपक्षयोरासिप्रतिमुच्यतऽइति ब्रह्मणऽस्विजा
 मनसा चन्द्रेण मनो वै यज्ञस्य ब्रह्मा तद्यदिदं मनःसोऽसौ चन्द्रः स ब्रह्मा सा मुक्तिः
 सातिमुक्तिः ॥ ७ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच । यदिदं नृत्तं रिचमनारम्बणमिवाथ के-
 नाक्रमेण यजमानः स्वर्गं लोकमाक्रमतऽइत्युवाचऽस्विजा वायुना प्राणं प्राणोऽवै
 यज्ञस्योवाता तद्योऽयं प्राणः स वायुः स उवाता सा मुक्तिः सातिमुक्तिरिति स्थिति-
 मोक्ता अथ सम्पदः ॥ ८ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच । कृतिभिरयमथऽग्निर्होता-
 स्मिन्यग्ने करिष्यतीति तिसृभिरिति कतमास्तास्तिस्र इति पुरोऽनुवाक्या च याज्या
 च शस्पैश्च तृतीया किं ताभिर्जयतीति पूर्वावीलोक्तमेव पुरोऽनुवाक्या जयत्यन्त-
 रिक्षलोकं याज्याया मौल्लोकं शस्प्याया ॥ ९ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच । कृत्ययम-
 थाध्वर्युरस्मिन्यग्नेऽग्नौ हुतीर्होष्यतीति तिस्र इति कतमास्तास्तिस्र इति या हुता व-
 ज्ज्वलन्ति या हुता अग्निनेदन्ति या हुता अधिशेरते किं ताभिर्जयतीति या हुता
 च ज्वलन्ति देवतां क्रमेव ताभिर्जयति ह्यप्यतऽइह हि देवलोको या हुता अ-
 ग्निनेदन्ति मनुष्यलोकमेव ताभिर्जयत्यतीव हि मनुष्यलोको या हुता अधिशेरते
 पितृलोकमेव ताभिर्जयत्यधु-इव हि पितृलोकः ॥ १० ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच ॥
 कृतिभिरयमथ ब्रह्मा यज्ञं दक्षिणतो देवताभिर्गोपाभिष्यतीत्येकयोति कतमा सैकेति
 मन एवेतानन्तं वै मनोऽनन्ता विश्वे देवा अनन्तमेव स तेन लोकं जयति ॥ ११ ॥
 याज्ञवल्क्येति होवाच । कृत्ययमथोवातास्मिन्यग्ने स्तोत्रिषा स्तोष्यतीति तिस्र
 इति कतमास्तास्तिस्र इति पुरोऽनुवाक्या च याज्या च शस्पैश्च तृती-
 याभिर्देवतामथाध्यात्तं कतमास्ता या अध्यात्मयति प्राण एव पुरोऽनु-
 वाक्यापानो याज्या व्यानः शस्प्या किं ताभिर्जयतीति यत्किं चेदं प्राण
 भृदिति ततो ह होताश्चल उपरराम ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [६-१] ॥ ॥

अथ हैनं जारत्कारव आर्तभागः पश्यच्छ । याज्ञवल्क्येति होवाच कृति ग्रहाः
 कृत्यतिग्रहा इत्यथौ ग्रहा अष्टावतिग्रहा ये तेऽथौ ग्रहा अष्टावतिग्रहाः कतमे तेऽ-
 इति ॥ १ ॥ प्राणो वै ग्रहः । सोऽपानेनातिग्रहेण गृहीतोऽपानेन हि गन्धाञ्जि-

द्वारद्वारो भारद्वाजाचासुरायणाच गौतमाच गौतमो भारद्वाजाद्भारद्वाजो वैज-
 चापापनोवैजवापायनः कौशिकापनेः कौशिकायनिर्घृतकौशिकदधृतकौशिकः प्रा-
 राशर्पायणात्पाराशर्पायणः पाराशर्पाण्पाराशर्पो जातूकर्णाज्जातूकर्णो भारद्वा-
 जाद्भारद्वाजो भारद्वाजाचासुरायणाच यास्काचासुरायणस्त्रैवयेस्त्रैवीणगौपजन्यने-
 त्रौपजन्यनिशासुरेरासुरिभारद्वाजाद्भारद्वाज आभेयात् ॥ २६ ॥ अत्रेपो माघटेः ।
 माण्डिगौतमाद्गौतमो गौतमाद्गौतमो वात्स्याह्वात्स्यः शाण्डिल्याच्छाण्डिल्यः
 कौशोर्यास्त्रिशास्त्रकौशोर्धः कात्याः कुमारहारितात्कुमारहारितो मालवाद्मालवी
 विदर्भीकौण्डिन्याविदर्भीकौण्डिन्यो वत्सनपातो वाजवाहत्सनपाद्वाजवाहः पथः सौ-
 भाराहन्थाः सौभरोऽप्रास्थादाङ्गिरसादप्रास्थ आङ्गिरस आभूतेस्त्वाप्राडाभात-
 स्त्वाप्रा विभ्वरूपाच्चाप्राविभ्वरूपस्त्वाप्राऽभिभ्यामभिनौ दर्धीच आयर्वणादध्यह-
 णार्थणोऽधर्वणो द्वैवाहर्वा द्वौ मृत्पोः प्राध्वर्ध्वपनान्मृत्पूः प्राध्वर्ध्वपनः मध्वर्ध्व
 सनात्सध्वर्ध्वसन एकपरेरर्कपिनिमज्जिचेविप्रजित्तिर्व्यष्टेर्व्यष्टिः सनारोः सनारुः सना-
 तुनात्सनातनः सनमात्सनमः परमेष्ठिनः परमेष्ठी प्रक्षणां प्रक्ष स्वयम्भु प्रक्षणे
 नमः ॥ २९ ॥ आक्षणा ॥ ५५ [५. ५] पञ्चमोऽध्यायः [२६.] ॥

जनको ह वैदेहः । बहुदक्षिणेन वनेनेन तत्र ह कुरुपञ्चालानां मासया
 अभिममेता बभूवुस्तस्य ह जनकस्य वैदेहस्य विनिज्जाता बभूव क्रुः स्विदेष्टां
 माक्षणां नामनूचान्तम इति ॥ १ ॥ स ह गृवाष्टं सहस्रस्यवरोध । दश-दश प्रादा
 एकैकस्याः गृहयोवावद्धा बभूवुस्तान्होवाच माक्षणा भगवन्तो यो वो प्रक्षिष्टः स
 एता गा उदनतामिति ते ह माक्षणा न दधृपुः ॥ २ ॥ अथ ह माक्षन्त्यः । स्वमेव
 प्रक्षचारिणमुवाचैताः सौम्योदज सामश्रवा इति ता हांदाचकार ते ह माक्षणा
 ह्युक्तपुः कथं नु नो प्रक्षिष्टो भुवीतेति ॥ ३ ॥ अथ ह जनकस्य वैदेहस्य होता-
 अतो बभूव । सैनं प्रपच्छ त्वं नु सन्तु नो याज्ञवल्क्य प्रक्षिष्टोऽसी इति स होवाच
 नमो नयं प्रक्षिष्टाय कुर्मो गोकामा एववयस्य इति तथ ह तत् एव प्रष्टुं दध्रे
 होताश्चक्षुः ॥ ४ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच । यदिदथ सर्वं मृत्युनामथ सर्वं मृत्युनाभि-
 पक्षं केन यजमानो मृत्योरासिप्रतिमुच्यत इति होत्रऽस्विजाग्निना वाचा वाग्वै
 यज्ञस्य होता त्रयोपेवावसोऽयमग्निः स होता सा मुक्तिः प्राविमुक्तिः ॥ ५ ॥ याज्ञवल्क्येति
 होवाच । यदिदथ सर्वमहोरात्राभ्यामासथ सर्वमहोरात्राभ्यामाभिपक्षं केन यज-

मानोऽहोरात्रयोरासिप्रतिमुच्यतऽइत्यध्वर्युणऽर्त्विजा चक्षुपादित्येन चक्षुर्वै यज्ञस्या-
 ध्वर्युस्तद्यादिदं चक्षुः सोऽमावादित्यः सोऽध्वर्युः सा मुक्तिः सातिमुक्तिः ॥ ६ ॥
 याज्ञवल्क्येति होवाच । यदिदं सर्वं पूर्वपक्षापरपक्षाभ्यामाप्तं सर्वं पूर्वपक्षापरपक्षा-
 भ्यामधिपञ्चकेन यजमानः पूर्वपक्षापरपक्षयोरासिप्रतिमुच्यतऽइति ब्रह्मणऽर्त्विजा
 मनसा चन्द्रेण मनो वै यज्ञस्य ब्रह्मा तद्यदिदं मनः सोऽमौ चन्द्रः स ब्रह्मा सा मुक्तिः
 सातिमुक्तिः ॥ ७ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच । यदिदमन्तरिक्षमनारम्बणमिवाथ के-
 नाक्रमेण यजमानः स्वर्गं लोकमाक्रमतऽइत्युवाचऽर्त्विजा वायुना प्राणनप्राणो वै
 यज्ञस्योवाता तद्योऽयं प्राणः स वायुः स उवाता सा मुक्तिः सातिमुक्तिरित्यति
 मोक्षा अथ सम्पदा ॥ ८ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच । कृतिभिरयमयऽग्निर्भूर्होता-
 स्मिन्यग्ने करिष्यतीति तिसृभिरिति कतमास्तास्तिष्ठ इति पुरोऽनुवाक्या च यावया
 च शस्यैष वृत्तीया किं ताभिर्जयतीति पूर्वालोक्रमेव पुरोऽनुवाक्या जयस्यन्त-
 रित्तलोकं याज्यया धौलोकं शस्यया ॥ ९ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच । कृत्ययम-
 याध्वर्युरस्मिन्ययमऽह्नाहुतीर्होष्यतीति तिस्र इति कतमास्तास्तिष्ठ इति या हुता उ-
 च्यन्तुलन्ति या हुता अतिनेदन्ति या हुता अभिशेरते किं ताभिर्जयतीति या हुता
 उच्यन्तुलन्ति देवलोक्रमेव ताभिर्जयति दीप्यतऽइह हि देवल्लोको या हुता अ-
 तिनेदन्ति मनुष्यलोक्रमेव ताभिर्जयत्यतीव हि मनुष्यलोको या हुता अभिशेरते
 पितृलोक्रमेव ताभिर्जयत्यधु-इव हि पितृलोकः ॥ १० ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच ॥
 कृतिभिरयमय ब्रह्मा यज्ञं दक्षिणतो देवताभिर्गोपामिष्यतीत्येकयेति कतमा सैकैति
 मन एवेतानन्तं वै मनोऽनन्ता विश्वे देश अनन्तमेव स तेन लोकं जयति ॥ ११ ॥
 याज्ञवल्क्येति होवाच । कृत्ययमयोवातास्मिन्यग्ने स्तोत्रिषा स्तोष्यतीति तिस्र
 इति कतमास्तास्तिष्ठ इति पुरोऽनुवाक्या च याज्या च शस्यैष वृत्ती-
 याधिदेवतप्रथाध्यात्वं कतमास्ता या अध्यात्ममिति प्राण एव पुरोऽनु-
 वाक्यापानो याज्या ज्ञानं शस्या किं ताभिर्जयतीति यत्किं चेदं प्राण
 भृदिति ततो ह होताश्चल उपरराम ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [६. १] ॥ ॥

अथ हैनं जारत्कारव आर्तभागः पश्यच्छ । याज्ञवल्क्येति होवाच कृति ग्रहाः
 कृत्यतिग्रहा इत्यष्टौ ग्रहा अष्टावतिग्रहा ये तेऽष्टौ ग्रहा अष्टावतिग्रहाः कतमे
 इति ॥ १ ॥ प्राणो वै ब्रह्मः । सोऽपानेनातिग्रहेण रूहीवोऽपानेन हि

ह्यारवाजो भारद्वाजाचासुरायणाच गौतमाच गौतमो भारद्वाजाह्यारवाजो वैज-
 चापायनावैजनापायनः कौशिकायनेः कौशिकायनिर्घृतकौशिकादघृतकौशिकः शा-
 राशर्यायणात्पाराशर्यायणः पाराशर्यात्पाराशर्यो जातूकर्ण्यज्जातूकर्ण्यो भारद्वा-
 जाह्यारवाजो भारद्वाजाचासुरायणाच यास्काचासुरायणश्चैत्रयेश्चैत्रिण्यैपजन्यने-
 र्यैपजन्यनिशामुरासुरिभ्यश्चाजाह्यारवाज आश्रेयाव ॥ २१ ॥ आत्रेयो माण्डेः ।
 माण्डित्गौतमाद्गौतमो गौतमाद्गौतमो वात्स्याह्यवात्स्याः शाण्डिल्याच्छाण्डिल्यः
 क्रैशोषात्क्रैशोषात्क्रैशोर्यः काप्यः कुमारहारितात्कुमारहारितो गालवाद्गालवो
 विदर्भीकौण्डिन्याविदर्भीकौण्डिन्यो वसुनपातो वाचवावसुनपाद्वाचवः पथः सौ-
 भरातन्धाः सौभरोऽपास्पादाङ्गिरसादयास्य आङ्गिरस आभूतेस्त्वाप्राडाभूति-
 सशाम्रो विश्वरूपाश्वाप्राविश्वरूपस्त्वाम्रोऽभ्यभ्यामभिनौ दधीच आधर्वणादध्व-
 र्वाधर्वणोऽधर्वणो वैवाथर्वा वैवो मृत्योः माध्व्यपनन्मृत्युः माध्व्यपनः मध्व्य-
 सनात्प्रमथ्यसन्न एकप्रेरकापिप्रेमजिचैविप्रजित्तिर्न्यष्टेर्षष्टिः सनारोः सनारः सना-
 तनारसनान्नः सनगात्सनगः परमेष्ठिनः परमेष्ठी प्रक्षयो प्रक्ष स्वयम्भु प्रक्षणे
 नमः ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [५, ५] पञ्चमोऽध्यायः [२६.] ॥

जनको ह वैदेहः । बहुदक्षिणेन घट्टेनेने तत्र ह कुरुपञ्चात्तानां आसणा
 अभिसमेता बभूवुस्तस्य ह जनकस्य वैदेहस्य विजिज्ञाता बभूव कः सिवदेवो
 आसणानामनूचान्तम इति ॥ १ ॥ स इ गवांश्च सप्तस्यगरोध । दश-दश पादा
 एकैकस्याः शृङ्गयोरावद्धा बभूवुस्तान्होवाच आसणा भगवन्तो यो वो प्रक्षिप्तः स
 एता गा वृदजतामिति ते ह प्रासणा न दधृषुः ॥ २ ॥ अथ ह याज्ञवल्क्यः । स्वमेव
 प्रक्षचारिणमुवाचैताः सौम्योदज सायथवा ३ इति ता हांदाचकार ते ह प्रासणा
 दधृषुः कथं नु नो प्रक्षिप्तो भुवीतेति ॥ ३ ॥ अथ ह जनकस्य वैदेहस्य होता-
 श्वलो बभूव । स हैनं प्रपच्छ त्वं नु सन्तु नो याज्ञवल्क्य प्रक्षिप्तोऽसीर इति स होवाच
 तमो वप प्रक्षिप्ताय कुमो गोकामा एव ययथस्म इति तथ ह तत्र एव प्रष्टुं दधे
 होताश्वलोः ॥ ४ ॥ आश्वनस्तयेति होवाच । यदिदथ सर्वं मृत्युनामथ सर्वं मृत्युनाभि-
 पन्नं केन यजमानो मृत्योरासिधितिमुच्यत इति होत्रस्विचाग्निना वाचा वाग्वै-
 पन्नस्य होता तथेपं वाक्सोऽयमग्निः स होता सा मुक्तिः माविमुक्तिः ॥ ५ ॥ याज्ञवल्क्येति
 होवाच । यदिदथ सर्वमहोरात्राभ्यामासथ सर्वमहोरात्राभ्यामभिपन्नं केन यज-

र्वाणि च भूतानि संहव्यानि भवन्ति तस्माद्वै गौतम पुरुषं मेतमाहुर्व्यस्रथं सिप-
 तास्याज्ञानीति वायुना हि गौतम सूत्रेण संहव्यानि भवन्तीत्येवमेवैतद्याद्यव्यया-
 न्तर्यामिण्य मूहीति ॥ ६ ॥ यः पृथिव्यां तिष्ठन् । पृथिव्याः अन्तरो यं पृथिवी
 न वेद यस्य पृथिवी शरीरं यः पृथिवीमन्तरो यमयति स तऽआत्मान्तर्याम्यमृतः ॥ ७ ॥
 योऽप्सु तिष्ठन् । अद्भ्योऽन्तरो यमापो न विदुर्यस्यापः शरीरं योऽपोऽन्तरो यमयति
 स तऽआत्मान्तर्याम्यमृतः ॥ ८ ॥ शतम् ७४०० ॥ ॥ योऽग्नौ तिष्ठन् । अग्नेरन्तरो
 यमग्निर्न वेद यस्याग्निः शरीरं योऽग्निमन्तरो यमयति स तऽआत्मान्तर्याम्यमृतः
 ॥ ९ ॥ य आकाशे तिष्ठन् । आकाशान्तरो यमकाशो न वेद
 यस्याकाशः शरीरं य आकाशमन्तरो यमयति स तऽआत्मान्तर्याम्यमृतः
 ॥ १० ॥ यो वायौ तिष्ठन् । वायोरन्तरो यं वायुं वेद यस्य वायुः शरीरं यो
 वायुमन्तरो यम० ॥ ११ ॥ य आदित्ये तिष्ठन् । आदित्यादन्तरो यमादित्यो न
 वेद यस्यादित्यः शरीरं य आदित्यमन्तरो यम० ॥ १२ ॥ यश्चन्द्रतारके तिष्ठन् ।
 चन्द्रतारकान्तरो यं चन्द्रतारकं न वेद यस्य चन्द्रतारकं शरीरं यश्चन्द्रतारक-
 मन्तरो यम० ॥ १३ ॥ यो दिक्षु तिष्ठन् । दिग्भ्योऽन्तरो यं दिशो न विदुर्यस्य
 दिशः शरीरं यो दिशोऽन्तरो यम० ॥ १४ ॥ यो विद्युति तिष्ठन् । विद्युतोऽ-
 न्तरो यं विद्युज्ज वेद यस्य विद्युश्च शरीरं यो विद्युतमन्तरो यम० ॥ १५ ॥ य-
 स्तनपिलौ तिष्ठन् । स्तनपिलोरन्तरो यथ स्तनपिस्तुर्न वेद यस्य स्तनपिलुः
 शरीरं य स्तनपित्नुमन्तरो यमयति स तऽआत्मान्तर्याम्यमृत इत्यभिदेवतमथाधि-
 लोक्य ॥ १६ ॥ यः सर्वेषु लोकेषु तिष्ठन् । सर्वेभ्यो लोकेभ्योऽन्तरो यथ सर्वे
 लोका न विदुर्यस्य सर्वे लोकाः शरीरं यः सर्वल्लोकानन्तरो यमयति स तऽ-
 आत्मान्तर्याम्यमृत इत्युऽपवाधिलोकमथाधिदेव्य ॥ १७ ॥ यः सर्वेषु वेदेषु ति-
 ष्ठन् । सर्वेभ्यो वेदेभ्योऽन्तरो ॥ इत्युऽपवाधिदेवमथाधियज्ञम् ॥ १८ ॥ यः स-
 र्वेषु यज्ञेषु तिष्ठन् । सर्वेभ्यो यज्ञेभ्योऽन्तरो ॥ इत्युऽपवाधियज्ञमथाधिभूतम् ॥ १९ ॥
 यः सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन् । सर्वेभ्यो भूतेभ्योऽन्तरो यथ सर्वाणि भूतानि न विदु-
 र्यस्य सर्वाणि भूतानि शरीरं यः सर्वाणि भूतान्यन्तरो यमयति ॥ तऽआत्मान्तर्या-
 म्यमृत इत्युऽपवाधिभूतमथाध्यात्मम् ॥ २० ॥ यः प्राण्ये तिष्ठन् । प्राणादन्तरो
 य प्राणो न वेद यस्य प्राणः शरीरं यः प्राणमन्तरो यमयति स तऽआत्मान्तर्या-
 म्यमृतः ॥ २१ ॥ यो वाचि तिष्ठन् । वाचोऽन्तरो ॥ २२ ॥ यश्चक्षुषि तिष्ठन् ।

अथ हैनं गार्गी वाचनम् पप्रच्छ । यादवन्त्येति शेषाच्च यदिदं सर्वमप्युक्तं
 च प्रोक्तं च कस्मिन्वाप्यश्रोताश्च प्रोताश्चेति वायौ गार्गीति कस्मिन् वायुगोतश्च प्रोतश्चे-
 त्याकाशश्च गार्गीति कस्मिन्वाकाशश्च श्रोतरश्च प्रोतरश्चेत्यन्तरिक्षलोकेषु गार्गीति
 कस्मिन्त्यन्तरिक्षलोका श्रोतरश्च प्रोतरश्चेति धौर्लोके गार्गीति कस्मिन् धौर्लोक-
 श्रोतरश्च प्रोताश्चेत्यादिस्थलोकेषु गार्गीति कस्मिन्वादित्स्थलोका श्रोताश्च प्रोताश्चेति
 चन्द्रलोकेषु गार्गीति कस्मिन् चन्द्रलोका श्रोताश्च प्रोताश्चेति नक्षत्रलोकेषु गा-
 र्गीति कस्मिन् नक्षत्रलोका श्रोताश्च प्रोताश्चेति देवलोकेषु गार्गीति कस्मिन् दे-
 वलोका श्रोताश्च प्रोताश्चेति गन्धर्वलोकेषु गार्गीति कस्मिन् गन्धर्वलोका श्रो-
 ताश्च प्रोताश्चेति मनापतिलोकेषु गार्गीति कस्मिन् मनापतिलोका श्रोतरश्च
 प्रोताश्चेति ब्रह्मलोकेषु गार्गीति कस्मिन् ब्रह्मलोका श्रोताश्च प्रोताश्चेति स
 होवाच गार्गी प्रातिमाक्षीर्षं ते मूर्धा व्यपस्यदन्तिप्रश्रया वै देवता अतिष्ठच्छसि
 गार्गी प्रातिमाक्षीरिति ततो ह गार्गी वाचनम्युपरराम ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥
 [६. ६.] ॥ ॥

अथ हैनमुद्दालक आरुणिः पप्रच्छ । यादवन्त्येति शेषाच्च मद्रं पृथ्वसाम
 पतन्तलस्य काप्यस्य गृहेषु यद्वधयायानास्तस्यासीद्गार्वा गन्धर्वगृहीता तुमप-
 च्छाम कोऽसीति सोऽग्रवीरकश्च आथर्वण इति ॥ १ ॥ सोऽग्रवीर । पतञ्जलं काप्यं
 याज्ञिकीश्च वेत्थ नु त्वं काप्य तत्सूत्रं यस्मिन्नायं च लोकः परश्च लोकः सर्वाणि
 च भूतानि सृष्ट्यानि भवन्तीति सोऽग्रवीरपतञ्जलः काप्यो नाहं तुद्गगन्वेदेति
 ॥ २ ॥ सोऽग्रवीर । पतञ्जलं काप्यं याज्ञिकीश्च वेत्थ नु त्वं काप्य तुमन्तर्या-
 मिणं य इमं च लोकं परं च लोकं सर्वाणि च भूतान्यन्तरो यमयतीति सोऽ-
 ग्रवीरपतञ्जलः काप्यो नाहं तं भगवन्वेदेति ॥ ३ ॥ सोऽग्रवीर । पतञ्जलं
 काप्यं याज्ञिकीश्च यो वै तत्काप्य सूत्रं विद्यान्तं चान्तर्यामिणं स ब्रह्माविस्म
 लोकवित्सु देववित्सु वेदवित्सु यज्ञवित्सु भूतवित्सु आत्मवित्सु सर्वविहिते ते-
 भ्योऽग्रवीरुदहं वेद तच्चेत्त्वं याजवल्स्य सूत्रमविद्वांस्तु चान्तर्यामिणं ब्रह्मगवीर-
 दजसे मूर्धा ते विपतिष्यतीति ॥ ४ ॥ वेद वाऽग्रं गौतम । तत्सूत्रं तं चान्तर्या-
 मिणमिति यो वाऽइदं कश्च भूगादे-वेदेति यथा वेत्थ तया वृद्धीति ॥ ५ ॥
 वायुं गौतम तत्सूत्रम् । वायुना वै गौतम सूत्रेणायं च लोकः परश्च लोकः स-

र्वाणि च भूतानि संहव्यानि भवन्ति तस्माद्वै गौतम पुरुषं मेतमाहुर्व्यस्रथं सिप-
 तास्याङ्गानीति वायुना हि गौतम सूत्रेण संहव्यानि भवन्तीत्येवेमेवेतद्याश्वक्वया-
 न्तर्यामिणं ब्रूहीति ॥ ६ ॥ यः पृथिव्यां तिष्ठन् । पृथिव्या- अन्तरो यं पृथिवी
 न वेद यस्य पृथिवी शरीरं यः पृथिवीमन्तरो यमयति स तऽआत्मान्तर्याम्यमृतः ॥ ७ ॥
 योऽप्सु तिष्ठन् । अद्भ्योऽन्तरो यमापो न विदुर्यस्यापः शरीरं योऽपोऽन्तरो यमयति
 स तऽआत्मान्तर्याम्यमृतः ॥ ८ ॥ शतम् ७४०० ॥ ॥ योऽग्नौ तिष्ठन् । अग्नेरन्तरो
 यमग्निर्न वेद यस्याग्निः शरीरं योऽग्निमन्तरो यमयति स तऽआत्मान्तर्याम्यमृतः
 ॥ ९ ॥ य आकाशे तिष्ठन् । आकाशमन्तरो यमाकाशो न वेद
 यस्याकाशः शरीरं य आकाशमन्तरो यमयति स तऽआत्मान्तर्याम्यमृतः
 ॥ १० ॥ यो वायौ तिष्ठन् । वायोरन्तरो यं वायुर्न वेद यस्य वायुः शरीरं यो
 वायुमन्तरो यम० ॥ ११ ॥ य आदित्ये तिष्ठन् । आदित्यादन्तरो यमादित्यो न
 वेद यस्यादित्यः शरीरं य आदित्यमन्तरो यम० ॥ १२ ॥ यश्चन्द्रतारके तिष्ठन् ।
 चन्द्रतारकामन्तरो यं चन्द्रतारकं न वेद यस्य चन्द्रतारकं शरीरं यश्चन्द्रतारक-
 मन्तरो यम० ॥ १३ ॥ यो दिक्षु तिष्ठन् । दिग्भ्योऽन्तरो यं विशो न विदुर्यस्य
 विशः शरीरं यो दिशोऽन्तरो यम० ॥ १४ ॥ यो विद्युति तिष्ठन् । विद्युतोऽ-
 न्तरो यं विद्युन् न वेद यस्य विद्युच्छरीरं यो विद्युतमन्तरो यम० ॥ १५ ॥ य-
 स्तनपित्तौ तिष्ठन् । स्तनपित्तोरन्तरो यथ स्तनपित्तुर्न वेद यस्य स्तनपित्तुः
 शरीरं य स्तनपित्तुमन्तरो यमयति स तऽआत्मान्तर्याम्यमृत इत्यधिदेवतप्रधाधि-
 लोकम् ॥ १६ ॥ यः सर्वेषु लोकेषु तिष्ठन् । सर्वेभ्यो लोकेभ्योऽन्तरो यथ सर्वे
 लोका न विदुर्यस्य सर्वे लोकाः शरीरं यः सर्वैर्लोकानन्तरो यमयति स तऽ-
 आत्मान्तर्याम्यमृत इत्युऽण्वाधिलोकमथाधिदेवम् ॥ १७ ॥ यः सर्वेषु वेदेषु ति-
 ष्ठन् । सर्वेभ्यो वेदेभ्योऽन्तरो० इत्युऽण्वाधिदेवमथाधिगजम् ॥ १८ ॥ यः स-
 र्वेषु यज्ञेषु तिष्ठन् । सर्वेभ्यो यज्ञेभ्योऽन्तरो० इत्युऽण्वाधियज्ञमथाधिभूतम् ॥ १९ ॥
 यः सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन् । सर्वेभ्यो भूतेभ्योऽन्तरो यथ सर्वाणि भूतानि न विदु-
 र्यस्य सर्वाणि भूतानि शरीरं यः सर्वाणि भूतान्यन्तरो यमयति स तऽआत्मान्तर्या-
 म्यमृत इत्युऽण्वाधिभूतमथाध्यात्मम् ॥ २० ॥ यः प्राण्ये तिष्ठन् । प्राणादन्तरो
 यं प्राणो न वेद यस्य प्राणः शरीरं यः प्राणमन्तरो यमयति स तऽआत्मान्तर्या-
 म्यमृतः ॥ २१ ॥ यो वाचि तिष्ठन् । वाचोऽन्तरो० ॥ २२ ॥ यश्चक्षुषि तिष्ठन् ।

चक्षुषोऽन्तरो० ॥ २३ ॥ यः ध्रोत्रे तिष्ठन् । श्रोत्रादन्तरो० ॥ २४ ॥ यो मनसि
 तिष्ठन् । मनसोऽन्तरो० ॥ २५ ॥ युस्त्वचि तिष्ठन् । त्वचोऽन्तरो० ॥ २६ ॥ य-
 स्तेजसि तिष्ठन् । तेजसोऽन्तरो० ॥ २७ ॥ यस्तपसि तिष्ठन् । तप्तसोऽन्तरो०
 ॥ २८ ॥ यो रेतसि तिष्ठन् । रेतसोऽन्तरो० ॥ २९ ॥ य आत्मनि तिष्ठन् ।
 आत्मनोऽन्तरो० ॥ ३० ॥ अदृष्टो द्रष्टा ध्रुवः श्रोता । श्रुततो मन्त्राविज्ञातो वि-
 ज्ञाता नान्योऽस्ति द्रष्टा नान्योऽस्ति श्रोता नान्योऽस्ति मन्त्रा नान्योऽस्ति वि-
 ज्ञातौ च वदन्त्यात्मानं यान्यमृतोऽन्यदुर्ध्वं ततो होदात्मक आकणिरुपराम ॥ ३१ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [६. ७.] ॥

अथ ह वाचकन्युवाच । ब्राह्मणा भगवन्तो इनाहमिमं याज्ञवल्क्यं द्वौ मन्त्रौ प्र-
 क्षयामि तौ चेन्मे विवक्षयति न वै जानुयुष्माकमिमं रुचिद्वज्रहोषं जेत्येति तौ चेन्मे न
 विवक्षयति मूर्धास्य विषोतप्यतीति पृच्छ गार्गीति ॥ १ ॥ सा होवाच । अहं वै त्वा याज्ञ-
 वल्क्य युधा काश्यो वा वैदेहो वामपुत्र उषं धनुरधिरय कृत्वा द्वौ ब्राह्मणन्तौ सप-
 त्नापिष्वाधिनौ हस्ते कृत्वोपोस्तिष्ठेदेवमेवाहं त्वा ब्राह्मणं मेस्नाभ्यामुपोदस्थां तौ
 मे द्रुहीति पृच्छ गार्गीति ॥ २ ॥ सा होवाच । यदूर्ध्वं याज्ञवल्क्य दिवो यदवा-
 कपृथिव्या यदन्तरा यावापृथिवीऽश्मे यदूर्ध्वं च भवच्च भविष्यच्चेत्याचक्षते क-
 स्मिंस्तदोतं च प्रोतं चेति ॥ ३ ॥ सा होवाच । यदूर्ध्वं गार्गि दिवो यदवाकपृथि-
 व्या यदन्तरा यावापृथिवीऽश्मे यदूर्ध्वं च भवच्च भविष्यच्चेत्याचक्षते आकाशे
 तदोतं च प्रोतं चेति ॥ ४ ॥ सा होवाच । तप्तस्ते याज्ञवल्क्य यो मऽएतं व्युवोचो-
 ऽपरस्मै धारयस्येति पृच्छ गार्गीति ॥ ५ ॥ सा होवाच । यदूर्ध्वं याज्ञवल्क्य
 दिवो यदवाकपृथिव्या यदन्तरा यावापृथिवीऽश्मे यदूर्ध्वं च भवच्च भविष्यच्चे-
 त्याचक्षते कस्मिन्नेव तदोतं च प्रोतं चेति ॥ ६ ॥ सा होवाच । यदूर्ध्वं गार्गि दि-
 वो यदवाकपृथिव्या यदन्तरा यावापृथिवीऽश्मे यदूर्ध्वं च भवच्च भविष्यच्चेत्या-
 चक्षते आकाशेऽप्य तदोतं च प्रोतं चेति कस्मिन्वाकाशे श्रोतश्च प्रोतश्चेति
 ॥ ७ ॥ सा होवाच । एतद्वै तदूर्ध्वं गार्गि ब्राह्मणा अभिवदन्त्यस्थूलमनरावहस्व-
 मदीर्घमल्लोहितमस्नेहमच्छायमनमोऽवायवनाकाशमसङ्गमस्पर्शमगन्धमरसमचक्षुष्क-
 मश्रोत्रमवागमनोऽस्तेजस्कमभायममुलमनामृतोऽमजरममरमपयमृतमरुतोऽशब्दम-
 विवृतमसंमृष्टमूर्धनपरमन्तरमवाह्यं न तदश्नोति क चन न तदश्नोति

कृच्छ्रं ॥ ८ ॥ एतस्य वाऽश्वत्थस्य । प्रशासने गार्गि प्राचापृथिवी विधृते तिष्ठत
 एतस्त वाऽश्वत्थस्य प्रशासने गार्गि मूर्ध्नाचन्द्रमसौ विधृतौ तिष्ठत एतस्य वाऽश्वत्थ-
 रस्य प्रशासने गार्ग्यहोरात्राययर्थयासा सासा श्रुतवः सवत्सरा विधृतास्तिष्ठन्त्ये-
 तस्य वाऽश्वत्थस्य प्रशासने गार्गि प्राप्योऽन्या नद्यः स्पन्दन्ते श्वेतैर्भ्यः पृथेकेभ्यः
 मतीच्योग्भ्या यां-यां च दिशमेतस्य वाऽश्वत्थस्य प्रशासने गार्गि ददत्तं मनुष्या-
 मृगैर्मन्ति युजयानं देवा दृष्ट्वैति ततोऽग्रापचाः ॥ ९ ॥ यो वाऽएतदक्षरमावेदि-
 त्वा गार्गि । अस्मिन्लोकं जुहोति ददाति तपस्यत्यपि बहुनि वर्षसहस्राण्यन्तर्धाने-
 चास्य स लोको भवति यो वाऽएतदक्षरमावेदित्वा गार्ग्यस्माल्लोकाश्चैति स कृप-
 णोग्र्य य एतदक्षरं गार्गि विदित्वास्माल्लोकाश्चैति स ब्राह्मणः ॥ १० ॥ तद्वाऽएतद-
 क्षरं गार्गि । अदृष्टं द्रष्टुं श्रुतं श्रोत्रयत्तं मन्यविज्ञातं विज्ञातृ नान्यदास्ति द्रष्टृ नान्यदास्ति
 श्रोतृ नान्यदास्ति मन्तृ नान्यदास्ति विज्ञातृ तद्वै तदक्षरं गार्गि यस्मिन्नाकाश आतिरच
 प्रोतश्चेति ॥ ११ ॥ सा होवाच । ब्राह्मणा भगवन्तस्तदेव बहु मन्यध्वं यदस्माकं
 मन्कारेण मुच्याध्वै न वै ज्ञातुं युष्माकमिमं कश्चिद्ब्रह्मायं जेतोति ततो ह वाचन
 ऋषिरस्य ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [१. ८] ॥

अथ हैनं विदग्धः शाकल्यः पपच्छ । कति देवा याज्ञवल्क्येति
 स हैतयेव निविदा प्रतिषेदे यावन्तो नैरादृश्य निविद्युच्छन्ते प्रयश्च
 श्री च शता त्रयश्च श्री च सहस्रेत्योमिति होवाच ॥ १ ॥ कृतेषु देवा याज्ञव-
 ल्क्येति । प्रयस्त्रिंशदित्योमिति होवाच कृतेषु देवा याज्ञवल्क्येति पदित्योमिति
 होवाच कृतेषु देवा याज्ञवल्क्येति प्रय इत्योमिति होवाच कृतेषु देवा याज्ञव-
 ल्क्येति द्वावित्योमिति होवाच कृतेषु देवा याज्ञवल्क्येत्युभयार्थ इत्योमिति होवाच
 कृतेषु देवा याज्ञवल्क्येत्येक इत्यामिति होवाच कतमे ते त्रयश्च श्री च शता त्र-
 यश्च श्री च सहस्रेति ॥ २ ॥ स होवाच । यदिमान एवैषामेते त्रयस्त्रिंशत्तरेव
 देवा इति कतमे ते त्रयस्त्रिंशदित्यष्टौ वसव एकादश रुद्रा द्वादशादित्यास्तऽ-
 एरुमिथश्चन्द्रश्चैव प्रजापतिश्च त्रयस्त्रिंशदाविति ॥ ३ ॥ कतमे वसव इति ।
 अग्निश्च पृथिवी च वायुश्चान्तरिक्षं चादित्यश्च सूर्यश्च चन्द्रमाश्च नक्षत्राणि
 चैते वसव एतेषु द्विदधे सर्वं वसु दितमेते द्विदधे सर्वं वामपन्ते तद्यदिदधे
 सर्वं वामपन्ते तस्मादसव इति ॥ ४ ॥ कतमे रुद्रा इति । दशमे पुरुषे प्राणा

आत्मैकादशस्ते यदास्मान्मूर्त्याञ्छरीरावुत्क्रामन्त्यथ रोदयन्ति तद्यद्रोदयन्ति तु
 स्माप्नुदा इति ॥ ५ ॥ कतमुऽभादित्या इति । द्वादश ग्रामाः संवत्सरस्यैतदुऽभा-
 दित्या एते हीदथ सर्वमाददाना यन्ति तस्मादादित्या इति ॥ ६ ॥ कतम इन्द्रः
 कतमः प्रजापतिरिति । स्वनयित्वुरेन्द्रो यज्ञः प्रजापतिरिति कतम स्तनापित्वुरि-
 त्पशुनिरिति कतमो यज्ञ इति पशव इति ॥ ७ ॥ कतमे पदिति । अग्निश्च पृ-
 थिवी च वायुश्चान्तरिक्षं चादित्यश्च सूर्यश्चैते पदित्येते ऋषेदं सर्वं वहति ॥ ८ ॥
 कतमे ते भूयो देवा इतीमं एव भूयो लोका एषु हीमे सर्वे देवा इति कतमो भू-
 देवा विष्णुर्भू चैव प्राणश्चेति कतमोऽभ्यर्ध इति योऽयं एवतदुऽइति ॥ ९ ॥ तदाहुः ।
 यदयमेक एव एवतदुऽय कथमभ्यर्ध इति यद्रस्मिन्निदं सर्वमभ्यर्धोतेनाभ्यर्ध इति
 कतम एको देव इति स त्रुषा स्यदित्याचक्षते ॥ १० ॥ पृथिन्येव यस्यायतनम् ।
 चतुर्लोको मनोऽप्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः परायणं स वै वेदिता
 स्याद्याज्ञबन्धयेद वाऽध्यह तं पुरुषं सर्वस्यात्मन परायणं यमात्य य एवायं
 शरीरं पुरुषः स एष वदेव शाकन्य तस्य का देवतेति स्त्रिय इति होवाच
 ॥ ११ ॥ हृष्यायेव यस्यायतनम् । चतुर्लोको मनोऽप्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्या-
 त्सर्वस्यात्मनः परायणं स वै वेदिता स्याद्याज्ञबन्धयेद वाऽध्यह तं पुरुषं
 सर्वस्यात्मन परायण यमात्य य एवास्मादादित्ये पुरुषः स एष वदेव
 शाकन्य तस्य का देवतेति चतुरिति होवाच ॥ १२ ॥ आकाश एव यस्या-
 यतनम् । चतुर्लोको मनो ० ० य एवायं वायौ पुरुषः स एष वदेव
 शाकन्य तस्य का देवतेति प्राण इति होवाच ॥ १३ ॥ काम एव यस्या-
 यतनम् । चतुर्लोको मनो ० ० य एवायौ चन्द्रे पुरुषः स एष वदेव शाकन्य तस्य
 का देवतेति मन इति होवाच ॥ १४ ॥ तेज एव यस्यायतनम् । चतुर्लोको मनो ०
 ० य एवायमग्नौ पुरुषः स एष वदेव शाकन्य तस्य का देवतेति वागिति होवा-
 च ॥ १५ ॥ ॥ एव यस्यायतनम् । चतुर्लोको मन ० ० य एवायं ज्ञायामयः
 पुरुषः स एष वदेव शाकन्य तस्य का देवतेति मृत्पुत्रिति होवाच ॥ १६ ॥
 आप एव यस्यायतनम् । चतुर्लोको मनो ० ० य एवायमपम् पुरुषः स एष वदेव
 शाकन्य तस्य का देवतेति वरुण इति होवाच ॥ १७ ॥ देव एव यस्यायतनम् ।
 चतुर्लोको मनो ० ० य एवायं पुत्रययः पुरुषः स एष वदेव शाकन्य तस्य का
 देवतेति प्रजापतिरिति होवाच ॥ १८ ॥ शाकन्येति होवाच याज्ञवल्क्यः । त्वा ॥

स पप नेति नेत्यात्मा । अथो न हि यथोऽशीर्यो न हि शीर्षेतेऽसत्रोऽसितो न
 सऽप्येते न व्यथतऽस्येतान्येषावायतनान्यथै लोका अथै पुरुषाः स यस्तान्पुरुषा-
 न्पुद्गूषा प्रत्युष्ठात्प्रक्रापीत् त्वोपनिषदं पुरुषं पृच्छामि तं चेन्मे न विवक्ष्यसि
 मूर्धा ते विपतिष्यतीति तथै ह शाकल्यो न मेमे तस्य ह मूर्धा
 विपपात तस्य हाप्यन्यन्यमानाः परिमोषिणोऽस्थीन्यपजहः ॥ २८ ॥ अथ
 ह याज्ञवल्क्य उवाच । ब्राह्मणा भगवन्तो यो वः कामपते स मा पृच्छतु सर्वे वा
 मा पृच्छत यो वः कामपते तं वः पृच्छानि सर्वांश्च वः पृच्छानितीति ते ह ब्राह्मणा
 न दधृषुः ॥ २९ ॥ तान्दैतैः श्लोकैः पप्रच्छ । यथा वृक्षो वनस्पतिस्तथैव पुरुषोऽ-
 मृषा । तस्य पर्णानि श्लोमानि त्वगस्योत्प्लविका वस्त्रिः ॥ ३० ॥ त्वच्छण्यास्य ह-
 पिरे मस्यन्दि त्वच्च उत्पद्यः । तस्मात्तदातुष्मात्प्रैति रसो वृक्षाविवाहतात् ॥ ३१ ॥
 माध्वस्यस्य शकराणि किनाटयै स्नाच तस्मिन्पुनः । अस्थीन्यतरतो वारुणि
 मज्जा मज्जोपमा कृता ॥ ३२ ॥ यद्वृक्षो वृक्षो रोहति मूलान्नवतरः पुनः ।
 मर्त्यः स्विन्मृत्पुना वृक्षः कस्मान्मूलान्प्ररोहति ॥ ३३ ॥ ऐतस इति मा वोचत
 जीवतस्तरमजायते । जात एव न जायते को ग्वेन जनयेत्पुनः ॥ धानादह उ वै
 वृक्षोऽन्यतः प्रेत्य सम्भवः । यत्समूलमुद्धेयुर्वृक्षं न पुनराभवेत् ॥ मर्त्यः स्विन्मृत्पु-
 ना वृक्षः कस्मान्मूलान्प्ररोहति । विद्वानमानन्दं ब्रह्म रावेर्वातुः पद्मवणम् । ति-
 ष्ठमानस्य तद्विद इति ॥ ३४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [६.८] ॥

जनको ह वैदेह आसांचक्रे । अथ ह याज्ञवल्क्य आचमनं स होवाच
 जनको वैदेहो याज्ञवल्क्य किमर्थमचारीः पशूनिच्छन्त्यवन्तानिस्तुभयमेव सम्रा-
 दिति होवाच यथे कश्चिद्व्रवीत्तच्छृणवायेति ॥ १ ॥ अत्रर्षान्मिऽद्वदुः शौतबा-
 यतः । प्राणो वै मयेति यथा मातृगान्पितृमानाश्चार्थवान्मृषास्तथा तच्छौतबायनोऽ-
 वधीत्प्राणो वै मयेत्यप्राणतो हि किंस्यादित्यवधीक्षुते तस्यायतनं मतिष्ठानमेऽ-
 वधीदित्येकपात्राऽप्युत्तमस्रादिति ॥ रांस वै नो ब्रूहि याज्ञवल्क्य भस्मं एवायतनमाकाशः
 प्रतिष्ठा प्रियमित्थेन दुषासीत् का भियता याज्ञवल्क्य प्राण एव सम्रादिति होवाच
 प्राणस्य वै सम्राट्कामायाज्यं याजयत्यप्रतिष्ठास्य प्रतिष्ठात्पि तत्र वधाश-
 द्वा भवति यां विष्णोमेति प्राणस्यैव सम्राट्कामाया प्राणो वै सम्रादपरमं ब्रह्म नैनं
 प्राणो जहाति सर्वायेन भूतान्यभिघारन्ति । आदेवो भूत्या देवान्प्येति । य एव
 विद्वानेतदुपास्ते इत्युपभक्षं सत्सं ददामीति होवाच जनको वैदेहः स होवाच

याज्ञवल्क्यः पिता मेऽम्यवत नाननुशिष्य इरेतेति क एव ते क्रिमग्रवीदिति ॥ ४ ॥
अग्रवीन्मे जित्वा शैलिनः । वाग्वै ब्रह्मेति यथा मातृमान्पितृमानाचार्यवान्मृषास्त-
था तृक्षैलिनोऽग्रवीद्वाग्वै ब्रह्मेत्यवदतो हि किंत्वं स्यादग्रवीत्तु ते तस्यायतनं म-
तिष्ठां न मेऽग्रवीदित्येकपाद्वाऽएतत्सम्ब्राडिति ॥ ५ ॥ स वै नो ब्रूहि याज्ञवल्क्य ।
वाग्नेवायतनमाकाशः प्रतिष्ठा प्रक्षेत्वेनदुपासीत का प्रश्ना याज्ञवल्क्य वाग्नेव स-
म्ब्राडिति होवाच वाचा वै सम्ब्राद्वन्धुः प्रज्ञायतऽश्वमेधो यजुर्वेदः सामवेदोऽश्व-
वीक्षिरस इतिहासः पुराणं विद्या वपनिपदः श्लोकाः मृगशय्यनृष्याख्यानानि
व्याख्यानानि वाचैव सम्ब्राद् प्रज्ञायन्ते वाग्वै सम्ब्राद् परमं ब्रह्म नैनं वाग्नेहाति
सर्वाण्येनं भूतान्यभित्तरन्ति ॥ ६ ॥ देवो भूत्वा देवानप्येति । य एवं विद्वानेतदु-
पास्ते इत्यृ० ॥ ७ ॥ अग्रवीन्मे चक्षुर्वार्याः । चक्षुर्वै ब्रह्मेति यथा मातृमान्पितृ-
मानाचार्यवान्मृषास्तथा तृक्षाणोऽग्रवीच्चक्षुर्वै ब्रह्मेत्यवदतो हि किंत्वं स्यादग्रवी-
त्तु ते तस्यायतनं मतिष्ठां न मेऽग्रवीदित्येकपाद्वाऽएतत्सम्ब्राडिति ॥ ८ ॥ स वै नो
ब्रूहि याज्ञवल्क्य । चक्षुर्वायतनमाकाशः प्रतिष्ठा सत्यमित्येनदुपासीत का सत्यता
याज्ञवल्क्य चक्षुरेव सम्ब्राडिति होवाच चक्षुषा वै सम्ब्राद्वरुच्यन्तमाहुरद्राक्षीदिति
॥ आह्राद्राक्षीदिति तत्सत्यं भवति चक्षुर्वै सम्ब्राद् परमं ब्रह्म नैनं चक्षुर्वहाति सर्वा-
ण्येनं भूतान्यभित्तरन्ति ॥ ९ ॥ देवो भूत्वा देवानप्येति य एवं विद्वानेतदुपास्ते
इत्यृ० ॥ १० ॥ अग्रवीन्मे मर्दभीविपीतो भारद्वाजः । ओत्रं वै ब्रह्मेति यथा
मातृमान्पितृमानाचार्यवान्मृषास्तथा तद्भारद्वाजोऽग्रवीच्छ्रोत्रं वै ब्रह्मेत्यमृषवतो हि
किंत्वं स्यादित्यग्रवीत्तु ते तस्यायतनं मतिष्ठां न मेऽग्रवीदित्येकपाद्वाऽएतत्सम्ब्रा-
डिति ॥ ११ ॥ स वै नो ब्रूहि याज्ञवल्क्य । श्रोत्रमेवायतनमाकाशः प्रतिष्ठानन्त
इत्येनदुपासीत कानन्तता याज्ञवल्क्य दिश एव सम्ब्राडिति होवाच तस्माद्वै सम्ब्रा-
द्वै सम्ब्राख्यां का च दिशं गच्छति तैवास्या अन्तं गच्छत्यनन्तां हि दिशः श्रोत्रं
हि दिशः श्रोत्रं वै सम्ब्राद् परमं ब्रह्म नैनं ओत्रं जहाति सर्वाण्येनं भू-
तान्यभित्तरन्ति ॥ १२ ॥ देवो भूत्वा देवानप्येति । य एवं विद्वानेतदुपास्ते
इत्यृ० ॥ १३ ॥ अग्रवीन्मे सत्यकामो जाबालः । मनो वै ब्रह्मेति
यथा मातृमान्पितृमानाचार्यवान्मृषास्तथा तत्सत्यकामोऽग्रवीन्मनो वै ब्रह्मेत्यमनसो
हि किंत्वं स्यादित्यग्रवीत्तु ते तस्यायतनं मतिष्ठां न मेऽग्रवीदित्येकपाद्वाऽएतत्स-
म्ब्राडिति ॥ १४ ॥ स वै नो ब्रूहि याज्ञवल्क्य । मन एवायतनमाकाशः प्रतिष्ठा-

नन्द इत्येनदुपासीत कानन्दता याज्ञवल्क्य मुन एव सम्राडिति होवाच मुनसा
 ये सम्राट् स्त्रियमभिर्यति तस्यां प्रतिक्रियः पुत्रो जायते स आनन्दो मुनो वै स-
 म्राट् परमं ब्रह्म नैनं मुनो भवति सर्वाण्येनं भूतान्यभिचरन्ति ॥ १५ ॥ देवो
 भूत्या देवानुप्येति । य एवं विद्वानेतदुपास्ते इत्यृ० ॥ १६ ॥ अत्रवीन्मे गिदग्भः
 शाकन्वयः । हृदयं वै अक्षे ते युधा मातृमान्वित्तमानाचार्यवान्त्र्यास्तथा तच्छाक-
 न्वोऽग्रवीक्षुदपं वै अक्षेत्सुहृदपस्य हि किञ्च स्यादित्यग्रवीक्षु ते तस्यापतनं
 प्रतिष्ठां न मेऽग्रवीक्षेकपात्राऽपतत्सम्राडिति ॥ १७ ॥ स वै नो ब्रूहि याज्ञव-
 ल्क्य । हृदयमेवापतनमाकाशः प्रतिष्ठा स्थितिरित्येनदुपासीत का स्थितिता याज्ञ-
 वल्क्य हृदयमेव सम्राडिति होवाच हृदयं वै सम्राट् सर्वेषां भूतानां प्रतिष्ठा हृदयेन
 हि सर्वाणि भूतानि प्रतिष्ठन्ति हृदयं वै सम्राट् परमं ब्रह्मनैनं हृदयं जहाति
 सर्वाण्येन भूतान्यभिचरन्ति ॥ १८ ॥ देवो भूत्या देवानुप्येति । य एवं विद्वाने-
 तदुपास्ते इत्यृ० ॥ १९ ॥ सद्ब्रह्म ददाणीति होवाच जनको वेदेहः स होवाच याज्ञव-
 ल्क्यः पिता मेऽमन्वत नाननुशिष्य इरेतेति ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ = [१. १०] ॥

अथ ह जनको वेदेहः कूर्चादुपावमर्ष्युवाच । नपस्वे याज्ञवल्क्यानु मा शा-
 धीति स होवाच युधा वै सम्राट्महान्तमृचानमेव्यन्थ वा नाव वा समादुदोतैश्चमे-
 वैताभिरुपनिषिञ्चिः सम्राडिहात्मास्येवं वृन्दारक आदयः सुमधीतवेद उक्तोपनि-
 परक इतो विमुच्यमानः क गमिष्यमीति नाहं तद्गमवन्वेद यत्र गमिष्यामीत्यथ वै
 तेऽहं तद्गम्यामि यत्र गमिष्यमीति प्रवीतु भगवामिति ॥ १ ॥ स होवाच । इन्धो
 वै नामैष योऽयं दक्षिणेऽक्षन्पुरुषस्तं वाऽपतमिन्धोऽन्तमिन्द्र इत्याचक्षते परो-
 ऽक्षेणैव परोऽक्षमिवा-इव हि देवाः प्रपञ्चद्विषः ॥ २ ॥ अथैतद्वामेऽक्षिणि पुरुष-
 रूपम् । एपास्य पुत्री विराट् तयोरेष सधस्तावो य एपोऽन्तर्हृदयऽध्याकाशोऽधे-
 नयोरेतद्वाम य एपोऽन्तर्हृदये लोहितपिण्डोऽधेनयोरेतत्स्यस्तरणं अहेतुदन्तर्हृदये
 आलक्ष्मिवायैनयोरेषा स्मृतिः सुतो संखरणी यैषा हृदयादूर्ध्वा नादपुचरति ॥ ३ ॥
 ता वाऽमस्यैताः । हिता नाम नाक्यो युधा केशः सहस्रधा भिन्न एताभिर्वाऽपत-
 मास्तुवशास्तवति तस्मादेष्ट प्रविचिताहारतर-इव भवत्सम्राट्छारीरादात्मनः
 ॥ ४ ॥ तस्य वाऽपतस्य पुरुषस्य । प्राची दिक्प्राञ्चः प्राणा वक्षिणा दिग्दक्षिणाः
 प्राणाः पृथ्वी चैदिनपराञ्चः प्राणा उदीची दिग्दक्षः प्राणा ऊर्ध्वा दिग्मूर्ध्वाः प्राणा

अवाची दिग्वाङ्मः प्राणासर्वा दिशः सर्वे प्राणाः॥५॥ स एष नेति नेत्यात्म॥ अमृषो
न हि गृह्यतेऽशीर्यो न हि शीर्यतेऽसन्नोऽसितो न संस्रियते न व्ययतेऽभयं वै जनक
प्राप्तोऽस्मीति होवाच याज्ञवल्क्यः स होवाच अनको वैदेहो नृमस्ते याज्ञवल्क्यभाभयं
त्वागरुद्धताद्यो नो भगवन्तुभयं वेदयसऽग्ने विदेहा अयमहमस्मीति॥६॥ आक्षणम्
॥२॥ [६. ११] पञ्चमः प्रपाठकः ॥ काण्डिका संख्या १०७॥ पष्ठोऽध्यायः [१७]॥

जनकः ह वैदेहं याज्ञवल्क्यो जगाम । समेनेन वदिष्यऽस्त्युध ह पुञ्जन-
कश्च वैदेहं याज्ञवल्क्यदवाग्निहोत्रे समूदतुस्तस्मै ह याज्ञवल्क्यो वरं ददौ स ह
काममवतुमेव वधे तच्छास्मै ददौ तथैव सन्नाडेव पूर्वः पप्रच्छ॥१॥ याज्ञवल्क्य किं-
ज्योतिरित्यं पुरुष इति । आदित्यज्योतिः सन्नाडिति होवाचादित्येनैवायं ज्योति-
पास्ते पृथ्वयते कर्म कुरुते विपर्येतीत्येवमेवैतुयाज्ञवल्क्य ॥ २ ॥ अस्तमितऽआदि-
त्ये याज्ञवल्क्य । किंज्योतिरेवायं पुरुष इति चन्द्रज्योतिः सन्नाडिति होवाच च-
न्द्रेणैवायं ज्योतिपास्ते पृथ्वयते कर्म कुरुते विपर्येतीत्येवमेवैतुयाज्ञवल्क्य ॥ ३ ॥
अस्तमितऽआदित्ये याज्ञवल्क्य । चन्द्रमस्तमिते किं ज्योतिरेवायं पुरुष इत्यग्नि-
ज्योतिः सन्नाडिति होवाचाग्निनैवायं ज्योतिपास्ते पृथ्वयते कर्म कुरुते विपर्येती-
त्येवमेवैतुयाज्ञवल्क्य ॥ ४ ॥ अस्तमितऽआदित्ये याज्ञवल्क्य । चन्द्रमस्तमिते
शान्तेऽग्नौ किंज्योतिरेवायं पुरुष इति वाग्ज्योतिः सन्नाडिति होवाच वाचैवायं
ज्योतिपास्ते पृथ्वयते कर्म कुरुते विपर्येतीति तस्मात्रै सन्नाडपि यत्र स्वः पाणिर्न
विनिर्ज्ञापतेऽथ यत्र वागुग्रस्तुपैव तत्र एवेतीत्येवमेवैतुयाज्ञवल्क्य ॥ ५ ॥ अस्त-
मितऽआदित्ये याज्ञवल्क्य । चन्द्रमस्तमिते शान्तेऽग्नौ शान्तायां वाचि किं
ज्योतिरेवायं पुरुष इत्यात्मज्योतिः सन्नाडिति होवाचात्मनैवायं ज्योतिपास्ते पृ-
थ्वयते कर्म कुरुते विपर्येतीति ॥६॥ शतम् ७५००॥ कतम आत्मेति । योऽयं वि-
ज्ञानमयः पुरुषः प्राणिषु दृश्यन्तुज्योतिः स समानः सन्तुभौ लोकौ संचरति ध्या-
यतीव लेलायतीव सधीः स्वप्नो भूत्वेन लोकमतिक्रामति॥७॥ स वाऽअयं पुरुषो ज्ञा-
यमानः । शरीरमभिसम्पृथमानः पाप्माभिः सधे सृज्यते स उत्क्रामन्निद्रमाणाः पाप्मनो
क्षिप्रहाति मृत्यो रूपाणि॥८॥ तस्य वाऽएतस्यपुरुषस्य । हेऽएव स्थाने भवत इदं च
परलोकस्थानं च संध्यं तृतीयं स्वप्नस्थानं तस्मिन्संध्ये स्थाने तिष्ठन्तुभे स्थाने
पश्यतीदं च परलोकस्थानं च ॥ ९ ॥ अयं युयाक्रमोऽयं परलोकस्थाने भवति ।

तुमाकृपमाकृप्योभयान्पाण्डुन आनन्दाश्च पश्यति स युत्रायं मस्वापित्यस्य लोकस्य
 सर्वावतो प्राजमपाहाय स्वयं विहृत्य स्वयं निर्माय स्वेन भासा स्वेन ज्योतिषा प्रस्वापि
 त्यत्रायं पुरुषः स्वयं ज्योतिर्भवति ॥ १० ॥ न तत्र स्या न रुधयोमा न पुन्याना भवन्ति
 अथ रुधान् रुधयोगान् पथः सृजते न तत्रानन्दा मुदः प्रेमिदो भवन्त्युपानन्दान्मुदः प्र-
 मुदः सृजते न तत्र वेशान्ताः स्रवन्त्यः पुष्करिण्यो भवन्त्यथ वेशान्ताः स्रवन्तीः
 पुष्करिणीः सृजते सं हि कर्ता ॥ ११ ॥ तदप्येते हलोकाः । स्थप्नेन शारदियमिध-
 हत्प्राप्तः सुमानभिचाकशीति । शुक्रमहाय पुनरिति स्थानं हिरण्यपथः पौरुष
 एकहृत्सुः ॥ १२ ॥ मासेन रुद्रश्च परं कुलायं बहिष्कुलायादमृतश्चरित्वा । स ई-
 यतेऽमृतो यत्र कामं हिरण्यपथः पौरुष एकहृत्सुः ॥ १३ ॥ स्वप्नान्तुऽवच्छा-
 वच्छमपमानो रूपाणि देव । कुर्वते यदूनि । उतेव स्त्रीभिः सह मोदमानो सृजतु-
 तेवपि भवानि पश्यन् ॥ १४ ॥ आरामपथ पश्यन्ति । न तं कश्चन पश्यती-
 ति तं ज्ञापतं बोधयेदित्याहुर्दुर्भिक्षजं ह्यसौ भवति यमेव न प्रतिपद्यते ॥ १५ ॥
 अथो त्वन्वाहुः । जागरितदेश एवास्यैव ग्रानि स्वेव प्राग्रत्ययति तानि सुप्त इ-
 त्यत्रायं पुरुषः स्वयंज्योतिर्भवतीत्येवमेवैतथाश्रवन्त्य सोऽहं अगवते सहस्रं वदाम्यत
 ऊर्ध्वं विमोक्षायैव ब्रूहीति ॥ १६ ॥ स वाऽप्य एतस्मिन्स्वप्नान्ते । रत्वा चरित्वा हृष्टैव
 पुण्यं च गार्पं च पुनःप्रतिन्यायं प्रतिन्यायादवति बुद्धान्तायैव स पश्य किंचित्प-
 द्यत्यनन्वागतस्तेन भवत्यसक्तो यस्य पुरुष इत्येवमेवैतथाश्रवन्त्य सोऽहं अगवते
 सहस्रं वदाम्यत ऊर्ध्वं विमोक्षायैव ब्रूहीति ॥ १७ ॥ तद्यथा महामत्स्यः । उभेकूले-
 ऽधनुसंशरन्ति पूर्वं चापरं चैवमेवायं पुरुष एताऽऽभावन्तावनुसंशरति स्वप्नान्तं
 च बुद्धान्तं च ॥ १८ ॥ तद्यथास्मिन्प्राकाशेऽप्येते वा सुपर्णो वा विपरिप्लव्य श्रान्तः स-
 र्थेऽप्य पक्षी सञ्जलायैव ध्रियःऽप्येवमेवायं पुरुष एतस्याऽऽभ्यन्ताय भावति युत्र
 सुप्तो न कं चन कामं कामयते न कं चन स्वप्नं पश्यति ॥ १९ ॥ ता त्राऽभ्यर्पता
 हिता नाम ज्ञायो यथा केशः सहस्रधा भिन्नस्तावतापि स्मृतिष्ठन्ति शुक्लस्य
 नीलस्य पित्रस्य हरितस्य लोहितस्य पूर्णा अथ युत्रैव घ्नन्तीव जिनन्तीव ह-
 स्तीव विच्छाद्यति गर्वमिव पतति यदेव ज्ञातृज्ञं पश्यति तदक्षाविधया अयं
 मन्यतेऽथ युत्र राजेव देव-इवाहमेवेदं सर्वमस्मीति मन्यते सोऽस्य परमो लो-
 कोऽथ युत्र सुप्तो न कं चन कामं कामयते न कं चन स्वप्नं पश्यति ॥ २० ॥ त-
 द्वाऽभ्यर्पतदाऽस्मत्काममाप्तकाममकामं रूपं तस्या मियथा स्त्रिया सम्परिवृक्तो

न वाचं किं चन वेद नान्तरमेवेवायत् शरीर आत्मा प्राप्तेननात्मना
 सम्परिध्वक्तो न वाचं किं चन वेद नान्तरम् ॥ २१ ॥ त-
 द्वाऽअथैतत् । अतिष्वन्दोऽपहतपाप्माभ्यत् रूपमशोकान्तरमत्र पिता-
 पिता भवति मातामाता लोका अलोका देवा अदेवा वेदा अवेदा यज्ञा
 अयज्ञा अथ स्तेनोऽस्तेनो भवति भूषणदाभूषणहा पौन्क्सोऽपौन्क-
 सश्चाण्डालोऽचाण्डालः श्रमणोऽश्रमणास्तापसोऽतापसोऽमन्वागतः पु-
 ष्येनाम्नागतः प्रापेन वीणो हि तदा सर्वाच्छोकान्द्रुदयस्य भवति ॥ २२ ॥
 यद्वै तल परयति । परयन्वै तद्द्रष्टव्यं न परयति न हि द्रष्टुर्दृष्टेर्विपरिलोपो विद्यते-
 ऽविनाशित्वाञ्च तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यत्परयेत् ॥ २३ ॥ यद्वै तल
 जिघ्रति । जिघ्रन्वै तद्व्यातव्यं न जिघ्रति न हि प्रातुर्घ्राणाद्विपरिलोपो विद्यते-
 ऽविनाशित्वान्न तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यज्जिघ्रेत् ॥ २४ ॥ यद्वै तल
 तन्तु रसयति । विजानन्वै तद्वसं न रसयति न हि रसयितु रसाद्विपरिलोपो
 विद्यतेऽविनाशित्वाञ्च तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यद्रसयेत् ॥ २५ ॥ यद्वै
 तल वृद्धि । वृद्धन्वै तद्वृद्धव्यं न वृद्धति न हि वृद्धुर्बुद्धौ विपरिलोपो विद्यतेऽवि-
 नाशित्वाञ्च तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यद्वृद्धेत् ॥ २६ ॥ यद्वै तल शृणो-
 ति । शृण्वन्वै तच्छ्रोतव्यं न शृणोति न हि श्रोतुः श्रुतेर्विपरिलोपो विद्यतेऽवि-
 नाशित्वाञ्च तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यच्छृणुयात् ॥ २७ ॥ यद्वै तन्तु
 मनुते । मन्वानो वै तन्मन्तव्यं न मनुते न हि मन्तुर्मन्तेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशि-
 त्वाञ्च तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यन्मन्वीत् ॥ २८ ॥ यद्वै तल स्पृश-
 ति । स्पृशन्वै तत्स्पृष्टव्यं न स्पृशति न हि स्पृष्टु स्पृष्टेर्विपरिलोपोऽविनाशित्वान्न तु
 तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यत्स्पृशेत् ॥ २९ ॥ यद्वै तन्तु विजानाति विजान-
 न्वै तद्विज्ञेयं न विजानाति न हि विज्ञातुर्विज्ञानाद्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वाञ्च
 तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यद्विजानीयात् ॥ ३० ॥ सलिल एको द्रष्टाद्वैतो
 भवति । एष ब्रह्मलोकः सप्ताद्विति हैनमुवाचेपास्य परमा सम्प्रदेशोऽस्य परमो
 लोक एषोऽस्य परम आनन्द एतस्यैवानन्दस्यान्यानि भूतानि माधामुपजीवन्ति
 ॥ ३१ ॥ स यो मनुष्याणां रादः समृद्धो भवति । अन्धेषामुधिपतिः सर्वैर्मा-
 नुष्यकैः कामैः सम्पन्नतमः स मनुष्याणां परम आनन्दः ॥ ३२ ॥ अथ ये शतं
 मनुष्याणामान्द्राः । स एकः पितृणां जित्लोकानावानन्दः ॥ ३३ ॥ अथ ये शतं

पितृणां जितलोकानामानन्दाः । स एकः कर्मदेवानामानन्दो ये कर्मणा देवत्वम-
भिसम्पद्यन्ते ॥ ३४ ॥ अथ ये शतं कर्मदेवानामानन्दाः । स एक आज्ञानदेवा-
नामानन्दो यश्च श्रोत्रियोऽष्टजिनोऽकामहतः ॥ ३५ ॥ अथ ये शतमाज्ञानदेवा-
नामानन्दाः । स एको देवलोकऽश्मानन्दो यश्च श्रोत्रियोऽष्टजिनोऽकामहतः ॥ ३६ ॥
अथ ये शतं देवलोकऽश्मानन्दाः । स एको गन्धर्वलोकऽश्मानन्दो यश्च श्रोत्रियो-
ऽष्टजिनोऽकामहतः ॥ ३७ ॥ अथ ये शतं गन्धर्वलोकऽश्मानन्दाः । स एकः
मजापतिलोकऽश्मानन्दो यश्च श्रोत्रियोऽष्टजिनोऽकामहतः ॥ ३८ ॥ अथ ये शतं
मजापतिलोकऽश्मानन्दाः । स एको ब्रह्मलोकऽश्मानन्दो यश्च श्रोत्रियोऽष्टजिनोऽका-
महत एव ब्रह्मलोकः सम्प्राप्तेति हैममनुशरासैतद्वृत्तं सोऽहं भगवते सहस्रं द-
दाम्युत ऊर्ध्वं विमोक्षायैव ब्रूहीति ॥ ३९ ॥ यऽएव एतस्मिन्सम्पसादे ।
रत्वा चरित्वा दृष्ट्वैव पुण्यं च प्रापे च पुनः प्रतिन्यायं प्रतिपोन्याद्रवति पुद्गान्तायैव
यश्च किंचित्पुण्यमनन्तबागवत्सेन भवत्यसहो धर्मं पुरुष इत्येवमेवैतथाश्रवण्य
सोऽहं भगवते सहस्रं ददाम्युत ऊर्ध्वं विमोक्षायैव ब्रूहीति ॥ ४० ॥ अथ ह या-
ज्ञवल्क्यो विभयां चकार । मेघावी राजा सर्वेभ्यो मान्तेभ्य उदरोत्सीविति स
यत्राणिमानं न्येति जटया बोधतुपता वाणिमानं निगच्छति यथाग्रं बोधुम्बरं वा
पिप्पलं वा वन्धनात्पमुच्येतेवमेवायं शरीर आत्मेभ्योऽङ्गेभ्यः सम्प्रमुच्य पुनः
तिन्यायं प्रति योन्याद्रवति प्राणायैव ॥ ४१ ॥ तद्यथा नः सुसमाहितम् । उत्स-
र्जयापदेवमेवायं शरीर आत्मा प्राप्तेनात्मान्वाकुरु उत्सर्जयाति ॥ ४२ ॥
सद्यथा राजानमायन्तम् । वृद्धाः मृत्येनसः सूतग्रापण्योऽङ्गैः पुनैरावसथैः प्रति-
कल्पन्तेऽप्यप्रापत्यपमागच्छतीत्येवम् ईवंविदं सर्वे प्राणा भूतानि प्रतिकल्पन्तऽहं
ब्रह्मायातीदमगच्छतीति ॥ ४३ ॥ तद्यथा राजानं मयियायन्तम् । वृद्धाः मृत्येनसः
सूतग्रापण्य उपसमायन्त्येवम् ईवंविदं सर्वे प्राणा उपसमायन्ति यत्रैतद्धर्वाच्छा-
सी भवति ॥ ४४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [७. १] ॥

स पञ्चायं शरीर आत्मावत्त्वं नीत्य । संयोजयित्वा न्येत्ययैवमेते प्राणा अ-
भिसमायन्ति ॥ एतास्तेजोमात्राः समभ्यावदानो हृदयमेवानुवक्रामति ॥ १ ॥ स य-
त्रैव चाक्षुषः । पुरुषः परारूपान्तर्बतेऽधारूपो भवत्येकीभवति न पश्यतीत्याहुरेकी-
भवति न जिघ्रतीत्याहुरेकीभवति न रसयतीत्याहुरेकीभवति न कदतीत्याहुरेकी-

भवति नः स्पृष्टोतीत्यादुरेकी भवति नः गन्तुतऽऽस्थादुरेकी भवति नः स्पृशतीत्यादुरे-
 की भवति नः विज्ञानोतीत्याहुः ॥ १ ॥ तस्य हैतस्य । इदमस्याग्रं प्रद्योतते तेन
 मद्योतेनैव आत्मा निष्क्रामति चक्षुषो वा मूर्ध्नो वान्येभ्यो वा शरीरदेशेभ्यस्तमु-
 त्क्रामन्तं प्राणोऽनुत्क्रामति प्राणमनूत्क्रामन्तं सर्वे प्राणा-अनूत्क्रामन्तिः संज्ञान-
 येवान्ववक्रामति स एष ज्ञः सुविज्ञानो भवति तं विद्याकर्षणां समन्वारभेते पू-
 र्वमज्ञा च ॥ २ ॥ तद्यथा तृणजलायुक्ता । तृणस्यान्तं गत्वात्मानमुपसंहरत्ये-
 वमेवायं पुरुष इदं शरीरं निहत्याविद्यां गमयित्वात्मानमुपसंहरति ॥ ४ ॥
 तद्यथा पेशस्कारी । पेशसो मात्रामपाशयान्यत्रवरं कम्पाणवरं रूपं तनुतऽ-
 एवमेवायं पुरुष इदं शरीरं निहत्याविद्यां गमयित्वात्मानमुपसंहरति ॥ ४ ॥
 पित्र्य वा गान्धर्वं वा ब्राह्मं वा माभापत्यं वा वैवं वा मातृपुं वान्येभ्यो
 वा भूतेभ्यः ॥ ५ ॥ स वाऽअयमात्मा । ब्रह्म विज्ञानमयो मनोमयो वाक्म-
 यः प्राणमयश्चक्षुर्मयः श्रोत्रमय आकाशमयो वायुमयस्तेजोमय आपोग्णः पृथिवी-
 मया क्रोधमयोऽक्रोधमयो हर्षमयोऽहर्षमयो धर्ममयोऽधर्ममयः सत्रमयस्तद्यदेमयो-
 ऽदोमय इति यथाकाशो यथाचारी तथा भवति साधुकारी साधुर्भवति पापकारी
 पापो भवति पुण्यः पुण्येन कर्मणा भवति पापः पापेनेति ॥ ६ ॥ अथो खन्वाहुः ।
 काममय एवायं पुरुष इति स यथाकामो भवति तथाक्रतुर्भवति यथाक्रतुर्भवति
 तत्कर्म कुरुते यत्कर्म कुरुते तदभिसम्पद्यत इति ॥ ७ ॥ तदेव श्लोको भवति ।
 तदेव सत्तत्सह कर्मणैति लिङ्गं मनो यम निपक्तमस्य । शान्त्यान्तं कर्मणास्तस्य
 यत्किं चेद् करोत्ययम् । तस्मान्लोकास्तुनरैर्यस्मै लोकाय कर्मण इति नू काम-
 यमानोऽथाकामयमानो योऽकामो निष्काम आतृकाम आतृकामो भवति न तस्मा-
 त्माणा उत्क्रामन्त्यग्रैव समवनीयन्ते ब्रह्मैव सन्त्रह्माप्येति ॥ ८ ॥ तदेव श्लोको
 भवति । यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते कामा येऽस्य हृदि स्थिताः । अथ मृत्योऽमृतो भव-
 त्यत्र ब्रह्म समश्नुत इति ॥ ९ ॥ तद्यथा हि निर्लवणी । वल्मीके मृता मृत्यस्ता
 शयीतैवमेवेदं शरीरं शेतेऽथायमनस्थिकोऽशरीरः माह आत्मा ब्रह्मैव लोक-
 एव सद्भादिति होवाच ब्राह्मवल्क्यः सोऽहं भगवते सद्भां ददामीति होवाच ज-
 नको वैदेहः ॥ १० ॥ तदप्येते श्लोकाः । अणुः पृथ्वा चितरः पुराणो माध-
 स्पृष्टोऽनुवित्तो मूर्ध्व । तेन धीरा अपिप्यन्ति ब्रह्मविद् उत्कम्य स्वर्गं लोकमितो
 विमुक्ताः ॥ ११ ॥ तस्मिन्ब्रह्मणो नीलमाहुः पिङ्गलं हरितं लोहितं च । एष

पुन्या प्रक्षया ज्ञानवित्तस्तेनैति ब्रह्मविचैजमः पुण्यकृष ॥ १२ ॥ अन्धं तमः
 प्रविशन्ति येऽसम्भूतिमुपासते । ततो भूय-इव ते तमो यऽतु सम्भूत्याऽं रताः
 ॥ १३ ॥ असुर्या नाम ते लोकाः । अन्धेन तमसावृताः तांस्ते मेत्यापिगच्छन्त्य-
 विद्वाऽं सोऽम्भोजनाः ॥ १४ ॥ तदेव सन्तस्तदु तज्जवामो न चेन्वेदी महती
 दिनयिः । ये तद्विदुरपृतास्ते भवन्त्यधेतरे दुःखमेगोपयन्ति ॥ १५ ॥ आत्मानं
 चेद्विजानीयादयमस्मीति पुरुषः । किमिच्छन्स्त्वस्य कामाय शरीरमनु मंचरेत्
 ॥ १६ ॥ पस्यानुवित्तः प्रविबुद्ध आत्मास्मिन्तदेव गृह्णे प्रविष्टः । स विद्वक्कुरस
 हि सर्वस्य कर्ता तस्य लोकाः स च लोक एव ॥ १७ ॥ यदैतमनुपश्यति । आ-
 त्मानं देवमज्जसा ईशानं भूतपण्यस्य न तदा विचिकित्सति ॥ १८ ॥ यस्मिन्पु-
 ष्च पश्यजनाः आकाशाश्च प्रतिष्ठितः । तमेव मन्यऽआत्मानं विद्वान्मुखा-
 धृतोऽमुत्तम ॥ १९ ॥ यस्मादुर्वाक्सवत्सरोऽहोभिः परिवर्तते । तदेवा ज्यो-
 तिर्षा ज्योतिरापुर्जोपासतेऽमुत्तम ॥ २० ॥ ब्रह्मस्य ब्रह्मण्य । उत चक्षुपरचक्षु-
 रत श्रोत्रस्य श्रोत्रमस्त्रस्याज मनसो ये मनो रिदुः । ते निचिक्पुत्रैश्च पुरा-
 णमन्यं मनसैवातृष्यं नेह ज्ञानानास्ति किं चन ॥ २१ ॥ मृत्योः स नृत्युपामोति
 य इह नानेव पश्यति । मनसैवानुद्रष्टव्यमेतदप्रमय भुवप ॥ २२ ॥ धिरजः पूर
 आकाशात् । अजं आत्मा महा भूय । तमेव धीरो विज्ञाय मर्ता कुर्यात् ब्राह्म-
 णः ज्ञानध्यायाद्ब्रह्मब्रह्मन्वाच्यो विमलापनऽहिविदिति ॥ २३ ॥ स वाऽअयमात्मा
 । सर्वस्य पृथी सर्वस्पेशान सर्वस्याधिपतिः सर्वमिदं प्रशास्ति यदिदं किं च स नृसा-
 धुना कर्मणा भूयाभोऽप्यवासाधुना कृनीयानेप भूताधिपतिरेष लोकेभ्य एव लो-
 कपालः स सेतुर्बिम्बरण एषा लोकानामसम्भेदाय ॥ २४ ॥ तमेत वेदानुवचनेन
 विविदिषन्ति । प्रसन्नयेष तपसा श्रद्धया यज्ञेनानाशकेन चैतमेव विदित्वा मुनि-
 र्भवत्येतमेव प्रमाभिनो लोकमीप्सन्तः प्रजन्ति ॥ २५ ॥ एतदस्म वै तत्पूर्वं ब्रा-
 ह्मणा अनुचाना विष्ठाऽंसः मर्तान् कामयन्ते किं मज्जया करिष्यामो येषां नोऽ-
 पमान्माय लोक इति ते ह स्म पुत्रैपण्यायाश्च विचैपण्यायाश्च लोकैपण्यायाश्च
 व्युत्पायाय भित्ताचर्च चरान्तिवा क्षेत्रपुत्रैपणा सा भित्तवणा या विचैपणा सा लोकै-
 पण्याये क्षेत्रेऽप्यये एष भवतः ॥ २६ ॥ स एव नेति नेत्यात्मा । अगृधो न हि चक्षतेऽ-
 शीर्यो न हि शीर्यतेऽसज्जोऽसितो न सज्जते न व्यथत इत्यतः प्रापमकरवमित्यतः
 कन्याणमकरवमित्ययेऽगृधे क्षेत्रे एते तुरत्यमृतः साध्वसाधुनी नैन कृताकृते तपत्रो

नास्य केनं चन कर्मणा लोको मीयते ॥ २७ ॥ तदेतदृचाभ्युक्तम् । एष हित्यो
 महिमा ब्राह्मणस्य न कर्मणा वर्धते नो कनीयान् । तस्यैव स्वात्पदविच्छेदं विद्वित्वा
 न कर्मणा लिप्यते प्राक्केनेति तस्मादेवं विच्छ्रान्तो दान्त उपरतस्तिविच्छुः श्रद्धावि-
 शो भूत्वात्मन्येवात्मानं परयेत्सर्वमेनं पश्यति सर्वोऽस्मात्प्रा भवति सर्वस्यात्मा
 भवति सर्वं पाप्मानं तरति नैनं पाप्मा तरति सर्वं पाप्मानं तपति नैनं पाप्मा तपति
 निपापो विजरो विनिघृस्तोऽपिपासो ब्राह्मणो भवति य एवं वेद ॥ २८ ॥ स वाऽप्य
 महानज्ज आत्मा । अन्नाद्यो बभूवुः स यो ईदृमेतं महान्तमज्जमात्मानमन्नाई
 बभूवुः तं वेद विन्दते वसु ॥ २९ ॥ स वाऽप्य महानज्ज आत्मा । अजरोऽमरोऽ-
 भयोऽमृतो ब्रह्माभयं वै जनकं प्राप्नोऽस्मीति होवाच याज्ञवल्क्यः सोऽहं भगवते
 विदेहान्ददामि मां चापि सह वास्यायेति ॥ ३० ॥ स वाऽप्य महानज्ज आत्मा ।
 अजरोऽमरोऽभयोऽमृतो ब्रह्माभयं वै ब्रह्माभयं हि वै ब्रह्म भवति य एवं वेद
 ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [७.२.] ॥

अथ ह याज्ञवल्क्यस्य द्वे भार्ये बभूवुः । मैत्रेयी च कात्यायनी च तयोर्ह मैत्रेयी
 ब्रह्मवादिनी बभूव स्त्रीमेव कात्यायनी सोऽन्यमृत्तुपाकरिष्यमाणः ॥ १ ॥ याज्ञवल्क्यो
 मैत्रेयीति होवाच । मयजिष्मन्वाऽश्वरेऽहमस्मात्स्थानादस्मि हन्त तेऽनया कात्यायन्या-
 न्तं करवाणीति ॥ १ ॥ सा होवाच मैत्रेयी । यष्टु मऽद्वयं भगोः सर्वा पृथिवी वित्तेन
 पूर्या स्यात्स्यां न्वहं तेनामृताहोऽ नेति नेति होवाच याज्ञवल्क्यो यथेष्टोपकरणवतां
 जीवितं तुभेव ते जीवितं स्यादमृतस्त्वस्य तु नाशास्ति वित्तेनेति ॥ २ ॥ सा
 होवाच मैत्रेयी । येनाहं नामृता स्यां क्रिमहं तेन कुर्या यदेव भगवान्वेद तदेव मे
 मूहीति ॥ ३ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः । प्रिया खलु नो भवती सती प्रियमृ-
 तस्तन्त खलु भवति तेऽहं तद्वक्ष्यामि व्याख्यास्यामि ते वाचं तु मे व्याचक्षाणस्य
 निदिध्यासस्येति ब्रवीतु भगवानिति ॥ ४ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः । न वा-
 ऽश्वरे पत्युः कामाय पतिः प्रियो भवत्यात्मनस्तु कामाय पतिः प्रियो भवति ०० देवाः
 प्रिया भवन्ति न वाऽश्वरे वेदानां कामाय वेदाः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय
 वेदाः प्रिया भवन्ति न वाऽश्वरे यज्ञानां कामाय यज्ञाः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु
 कामाय यज्ञाः प्रिया भवन्ति न वाऽश्वरे भूतानां कामाय भूतानि प्रियाणि भव-
 न्त्यात्मनस्तु कामाय भूतानि प्रियाणि भवन्ति न वाऽश्वरे सर्वस्य कामाय सर्वं
 प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय सर्वं प्रियं भवत्यात्मा त्वरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो

निदिध्यासितुव्यो वैश्वेद्यात्मनि वाऽअरे ह्ये भूते मते विज्ञातऽइदं सर्वं विदि-
 तम् ॥ १ ॥ ग्रह्यं तं पराश्रितम् । ० • योऽन्यथात्मनो देवान्वेद वेदास्तं परादुर्यो-
 ऽन्यथात्मनो वेदान्वेद यज्ञास्तं परादुर्योऽन्यथात्मनो यज्ञान्वेद भूतानि तं परादु-
 र्योऽन्यथात्मनो भूतानि वेद सर्वं तं परादायोऽन्यथात्मनः सर्वं वेदेदं ब्रह्मेदं स-
 प्रमिषे लोका इमे देवा इमे वेदा इमे यज्ञा इमानि भूतानीदं सर्वं यदयमात्मा
 । ७ ॥ स यथा दुग्धमेहं ० • • ॥ ८ ॥ स यथा बीणाय ० • • ॥ ९ ॥ स यथा श-
 त्तस्य ० • • ॥ १० ॥ स यथाऽर्धेयान्तर ० • सूत्रायपनुव्याख्यानां व्याख्याना-
 नि दत्तं हतमाशितं पायितुमयं च लोकः पुरश्च लोकः सर्वाणि च भूतान्य-
 स्यैवैतानि सर्वाणि त्रिष्वसितानि ॥ ११ ॥ स यथा सर्वासामपां सप्त एक-
 यन् ० • ॥ १२ ॥ स यथा सैन्धवघ्नो । अनन्तरोऽवाहः कुत्सो रसघ्न एव स्यादेव
 वाऽअरऽइदं महर्षितमनन्तमपां कुत्सः ब्रह्मघ्न एवैतेभ्यो भूतेभ्यः समुद्राय
 तान्मेवानुविनश्यति न प्रेत्य संज्ञास्तीत्यरे प्रवीणीति होवाच याज्ञवल्क्यः ॥ १३ ॥
 सा होवाच वैश्वेपी । अत्रैव मा भगवान्मोहान्तमपीपद्य वाऽअहमिदं विजानामि
 न प्रेत्य संज्ञास्तीति ॥ १४ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः । न वाऽअरेऽहं मोहं प्रवी-
 ण्य विनाशी वाऽअरेऽयमात्मानुच्छिञ्चिष्यां मात्रासं सगुस्त्वस्य भवति ॥ १५ ॥
 यद्वै तन्न पश्यति ॥ १६ ॥ यद्वै तन्न जिघ्रति ॥ १७ ॥ यद्वै तन्न रसयति ॥
 १८ ॥ यद्वै तन्न वृद्धति ॥ १९ ॥ यद्वै तन्न मृणोति ॥ २० ॥ यद्वै तन्न मनुते ॥ २१ ॥
 यद्वै तन्न स्पृशति ॥ २२ ॥ यद्वै तन्न विजानाति ॥ २३ ॥ यत्र वाऽअन्यदिव
 स्यात् । तत्रान्योऽन्यत्पश्येद्व्योऽन्यविजिघ्रेद्व्योऽन्यदस्येद्व्योऽन्यदस्मिन्वेद्व्योऽ-
 न्यत्स्पर्शयान्व्योऽन्यन्मन्वीतान्व्योऽन्यत्स्पृशान्व्योऽन्यद्विजानीयात् ॥ २४ ॥ यत्र
 स्वस्य सर्वमात्मैवामृतं । तत्केन कं पश्येत्तत्केन कं जिघ्रेत्तत्केन कं रसयेत्त-
 त्केन कमाभिचदेत्तत्केन कं शृणुयात्तत्केन कं मन्वीत तत्केन कं स्पृशेत्तत्केन
 कं विजानीयाद्येनेदं सर्वं विजानाति तं केन विजानीयाद्विज्ञातारमरे केन वि-
 जानीयाद्विष्णुक्तानुशासनासि वैश्वेय्येतावदरे खल्वमृतत्वमिति होवाच याज्ञवल्क्यः
 प्रब्रजान् ॥ २५ ॥ अथ वयं शः । तदिदं वयं शौर्ष्याय्याच्छौर्ष्याय्योगौत-
 माहौतमो वात्स्याहौतमो वात्स्याच पाराशर्याच पाराशर्यः सांख्य्याच भारद्वा-
 जाच भारद्वाज औदवाहौश्च शाण्डिल्याच शाण्डिल्यो वैजवापाच गौतमाच गौ-
 तमो वैजवापापनाच वैष्णुर्याच वैष्णुर्यः शाण्डिल्याच रौहिण्यापनाच रौहिणा-

भयानिति तेभ्यो हैतदेवाक्षरमुवाच द इति व्यज्ञासिष्टा इति व्यज्ञासिष्टेति होचुर्दत्ते-
ति न आत्थेत्योमिति होवाच व्यज्ञासिष्टेति ॥३॥ अथ हैनममुरा ऊनुः । प्रवीतु
नो भवानिति तेभ्यो हैतदेवाक्षरमुवाच द इति व्यज्ञासिष्टा इति व्यज्ञासिष्टेति
होचुर्द्वयध्वमिति न आत्थेत्योमिति होवाच व्यज्ञासिष्टेति तदेतदेवैषा देवी वागनुव-
दति स्तनविबुर्दद इति दाम्पत दत्त व्यध्वमिति तदेतत्त्रयस्रं शिल्लहमं दानं द-
यामिते ॥४॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [८.२] ॥

वायुर्निक्षिप्तमृतं प्रस्थान्तश्च शरीरम् । ओ३म् कृतो स्मर ज्ञिने स्मरान्ते
नय सुप्रधा राषेऽधस्तान्निवशानि देव वयुनानि विह्वान् युयोध्यस्मज्जुहुराणमेतो
भूमिष्ठां ते नमउक्ति विधेयेति ॥१॥ ब्राह्मणम् ॥६ [८.१] ॥ ॥

एव मजापतिर्पद्मदयम् । एतद्ब्रूयैतस्मै तदेतत्सपत्नरथं ब्रूयामिति ह इत्येक-
मत्तरमाभिहरन्त्यस्मै स्वाभ्यान्ये च य एवं वेद द इत्येकमक्षरं ब्रूदन्त्यस्मै स्वाभ्या-
न्ये च य एवं वेद यमित्येकमत्तरमेति स्वर्गं लोकं प एवं वेद ॥ १ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ७ [८.४] ॥ ॥

तद्वै तदेतदेव तदास । सत्यमेव स यो ह्येवेतन्महद्यज्ञं प्रथमं वेद सत्यं प्रष्टो-
ति जपवीर्यलोकाब्जित इन्द्रमावसण्ण एवेतन्महद्यज्ञं प्रथमं वेद सत्यं प्रष्टो-
सत्युधै येव ह्यस ॥१॥ प्राश्नयाम् ॥ ८ [८.५] ॥ ॥

आप एवेदमयऽआसुः । वा आपः सत्यमसृजन्त सत्यं ब्रह्म प्रजापतिं प्रजा-
पतिर्देवान् ॥१॥ ते वेवाः सत्यमित्युपासते । तदेतत्तत्परं सत्यापिति स इत्येकमक्षरं
तत्त्येकमक्षरमित्येकमक्षरं प्रयोक्तव्येऽक्षरे सत्यं मध्यतोऽनृतं तदेतदुच्यते सत्येन
परिगृहीतं सत्यभूयषेव भवति नैवेदिद्वार्थं समनृतं हिमस्ति ॥२॥ तद्यच्च सत्यम् ।
असौ ॥ आदित्यो य एष एतस्मिन्मण्डले पुरुषो यश्चायं दक्षिणेऽक्षन्पुरुषस्ता-
वेतावन्पोऽन्यस्मिन्मण्डले रश्मिभिर्वाऽप्योऽस्मिन्मण्डलेऽपि प्राणस्यमधुमि-
न्मण्डलेऽपि मण्डलं गृह्यते नैवेदिद्वार्थं समनृतं हिमस्ति ॥३॥

य एष एतास्मिन्मण्डले पुरुषः । तस्य भूरिति शिर एकं शिर एकमेतदक्षरं भुव इति बाहू द्वौ बाहू द्वेऽएतेऽअक्षरे संहितिं प्रतिष्ठा द्वे प्रतिष्ठे द्वेऽएतेऽअक्षरे तस्योपनिषद्दहमिति हन्ति पाप्मानं जहाति च य एवं वेद ॥ ४ ॥ अथ योऽयं दक्षिणेऽक्षन्पुरुषः । तस्य भूरिति शिर एकं शिर एकमेतदक्षरं भुव इति बाहू द्वौ बाहू द्वेऽएतेऽअक्षरे संहितिं प्रतिष्ठा द्वे प्रतिष्ठे द्वेऽएतेऽअक्षरे तस्योपनिषद्दहमिति हन्ति पाप्मानं जहाति च य एवं वेद ॥ ५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [८. ६] ॥

विद्युद्ब्रह्मेत्याहुः । विद्यानाद्विद्युद्विद्यत्येनं सर्वस्मात्पाप्मानो य एवं वेद विद्युद्ब्रह्मेति विद्युद्व्येव ब्रह्म ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १० [८. ७] ॥

मनोमयोऽयं पुरुषो । भ्राः सत्यस्तस्मिन्तर्जुदेव यथा व्रीहिर्वा यवो वैषमप्यमन्तरात्मन्पुरुषः स एष सर्वस्य वृशी सर्वस्थेशाना सर्वस्थापिपतिः सर्वमिदं मृशासि यदिदं किं च य एवं वेद ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ११ [८. ८] ॥

वाचं धेनुमुपासीत । तस्याश्चत्वारः स्तनाः स्वाहाकारो वषट्कारो हन्तकारः स्वधाकारस्तस्यै द्वौ स्तनौ देवा उपजीवन्ति स्वाहाकारं च वषट्कारं च हन्तकारं मनुष्याः स्वधाकारं पितरस्तस्याः प्राणं आप्नो मनो वृत्तः ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १२ [८. ९] ॥

अयमग्निर्धैरवानरो । योऽयमग्नः पुरुषे येनेदमन्नं पच्यते यदिदमग्नते तस्यैव घोषो भवति यमेतः कर्णावपिधाय शृणोति स यदोत्क्रमिष्यन्भवति नैते घोषं शृणोति ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १३ [८. १०] ॥

एतद्वै परमंतपो । यद्ध्याहितस्तप्यते परमं वै लोकं जयति य एवं वेदैतद्वै परमं तपो यं मेतमस्तप्यते हरन्ति परमं वै लोकं जयति य एवं वेदैतद्वै परमं तपो यं मेतमस्तप्यते जयति परमं वै लोकं जयति य एवं वेद ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १४ [८. ११] ॥

यदा वै पुरुषो अस्मान्लोकात्प्रैति स वायुमगच्छति तस्यै तत्र तेजिजेति

यथा रथचक्रस्य स्वं तेन स ऊर्ध्व आक्रमते स आदित्यमागच्छति तस्मै स तृप्ति-
 जिहीते यथा ह्रस्वरस्य स तेन स ऊर्ध्व आक्रमते स चन्द्रमसमागच्छति तस्मै स
 तत्र विजिहीते यथा दुन्दुभेः स्वं तेन स ऊर्ध्व आक्रमते स लोवमागच्छत्यशो-
 कप्रदिग्मे तस्मिन्वसति शरवती समाः ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ११ [८. १२.] ॥

अग्नें प्रहोत्येकऽग्नाहुः । तत्र तथा पूयति वाऽअजमृते प्राणात्प्राणो अग्नयेक
 अग्नाहुस्तत्र तथा शुष्यति वै प्राण अतोऽनादेते हत्वेव देवते एकधाभूय भूत्वा
 परमता गच्छतः ॥ १ ॥ तद्ध स्माह प्रातुदः पितरम् । किंत्वं स्विदेवैव बिदुषे
 साधु दुर्यात्किमेरास्माऽअसाधु कुर्यादेवि ॥ २ ॥ स्माह पाणिना प्रा प्रातुद
 कस्त्वेनयोरैकधाभूय भूत्वा परमता गच्छतीति ॥ २ ॥ तस्माऽऽ हेतुदवाच ।
 यीत्युक्त वै व्यक्ते हीमानि सर्वाणि भूतानि पिष्टानि रमिति प्राणो वै हं प्राणे
 हीमानि सर्वाणि भूतानि रतानि मुराणि ह वाऽअस्मिन्भूतानि विशन्ते सर्वाणि
 भूतानि रमन्ते य एवं वेद ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ११ [८. १३] ॥

उच्यम् । प्राणो वाऽऽज्य प्राणो हीदथै सर्वमुत्थापयत्पुद्गास्माऽऽज्यविहीर-
 स्तिष्ठत्युत्सृज्य स्यापुज्यथै सलोकता जयति य एवं वेद ॥ १ ॥ यजुः । प्राणो
 वै यजुः प्राणे हीमानि सर्वाणि भूतानि पुज्यन्ते पुज्यन्ते हास्मै सर्वाणि भूतानि
 श्रेष्ठाय यजुषः स्यापुज्यथै सलोकता जयति ॥ एवं वेद ॥ २ ॥ साम । प्राणो
 वै साम प्राणे हीमानि सर्वाणि भूतानि सम्पञ्चि सम्पञ्चि हास्मिन्सर्वाणि भू-
 तानि श्रेष्ठाय कल्पन्ते साम्नः स्यापुज्यथै सलोकता जयति य एवं वेद ॥ ३ ॥
 क्षत्रम् । प्राणो वै क्षत्र प्राणो हि वै क्षत्रं जयते हैन प्राणः क्षत्रितोः स क्षत्रमा-
 ह्वमाप्नोति क्षत्रस्य स्यापुज्यथै सलोकता जयति य एवं वेद ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १७
 [८. १४] ॥ पठः प्रपाठकः । करिडकासंख्या १२९ ॥ ॥

भूमिस्तारिन्न यौगिति । अष्टावज्जराण्यष्टावरथै ह वाऽएकं गायत्री प-
 दमेतद् हास्या एतत्स यावदेष्टु लोकेष्टु तावद् अयति योऽस्या एतदेष्टु पदं वेद ॥ १ ॥
 अथो एनूष्टुपि सामानीनि । अष्टावज्जराण्यष्टावरथै ह वाऽएकं गायत्री पदमेतद्
 हेवास्या एतत्स यावतीष्टु त्रयी विधा तावद् अयति योऽस्या एतदेष्टु पदं वेद ॥ २ ॥

प्राणोऽपानो व्यान इति । अष्टावज्जराण्यष्टावज्जराऽह वाऽष्टक गायत्र्यै पदमेतद्
 हेवास्या एतत्स यावद्विष्ट प्राणि तावन् जयति योऽस्या एतदेवं पदं वेद ॥ ३ ॥
 अथास्या एतदेव । तुरीये दर्शते पदं परोरजा य एष तपति यद्वै चतुर्थं तत्तुरीयं
 दर्शते पदमिति ददशऽद्वं षेष्टं परोरजा इति सर्वेषु षेष्टं रज उर्ध्वपरि तपत्येव
 हैव त्रिधा यशसा तपति योऽस्या एतदेवं पदं वेद ॥ ४ ॥ सैषा गायत्र्येऽतस्मिन्तु-
 रीये । दर्शते पदे परोरजसि प्रतिष्ठिता तद्वै तत्सत्ये प्रतिष्ठिता चतुर्थं सत्यं चतुर्थि-
 वै सत्यं तस्माद्यद्विद्वान् द्वौ विद्वदयानवेयानामहमद्राक्षमहमधीपमिति य एष दू-
 यादहमद्राक्षमिति तस्माऽएव अचध्यात् ॥ ५ ॥ तद्वै तत्सत्यं ब्रूते प्रतिष्ठितम् ।
 प्राणो वै ब्रूते तत्प्राणं प्रतिष्ठितं तस्मादाहुर्वैलक्षं सत्पाटोजीय इत्येवमेव गायत्र्य-
 ध्यातं प्रतिष्ठिता ॥ ६ ॥ सा हैषा गुवांस्तत्रे । प्राणा वै गुयास्तप्राणास्तत्रे तद्य-
 ज्गुवांस्तत्रे तस्माद्गायत्री नाम स यामेवामुमन्वाहैपैव सा स यस्माऽमन्वाह तस्य
 प्राणांस्त्रायते ॥ ७ ॥ ताऽहं हंके । सावित्रीमनुपुष्पमन्वाहर्वागनुपुवेतवाचमनुम्रम इति
 न तथा कुर्याद्गायत्रामेवानुम्रयाद्यादि ह वाऽपि ब्रह्मि मतिमुक्ताति न हैव तज्जापय्या
 एकं च न पदं प्रति ॥ ८ ॥ स य इमांस्त्रोद्धोकान् । पूर्णान्मतिमुक्तीयात्सोऽस्या
 एतत्पथमं पदमाप्नुयाद्यथ यावतीय त्रयी विधा यत्तावत्प्रतिमुक्तीयात्सोऽस्या एत-
 द्वितीयं पदमाप्नुयाद्यथ यावद्विष्टं प्राणि यस्तान्प्रतिमुक्तीयात्सोऽस्या एतत्तृतीयं
 पदमाप्नुयाद्यथास्या एतदेव तुरीयं दर्शते पदं परोरजा य एष तपति नैव केन चत्ता-
 प्यं कृतं षऽएतावत्प्रतिमुक्तीयात् ॥ ९ ॥ तस्या उपस्थानम् । गायत्र्यस्येकपदी
 विपदी त्रिपदी चतुष्पदमि न हि एवसे नमस्ते तुरीयाय दर्शताय पद्याय प-
 रोरजसेऽसाधदो मा प्रापदिति यं विध्यादसाधस्यै कामो मा समधीति वा न त्रै-
 वास्यै स कामः समृध्यते यस्माऽएवमुपतिष्ठतेऽहमद- प्रापमिति वा ॥ १० ॥
 एतद् वै तज्जनको वेदेहो । बुद्धितमश्चतराश्विमुवाच यष्टु हो तद्वापयीवितुश्या
 अथ कथं हस्ती भूतो वहसीति मुखं हयस्याः सम्रायन् विदां चक्रेति होवाच
 ॥ ११ ॥ तस्या अग्निरेव मुखम् । यदि ह वाऽपि ब्रह्मिवाग्नावध्यादधति स-
 र्वमेव तत्समं दहत्येव हैवेन विषयपि न ह्विष पापं करोति सर्वमेव तत्समं प्राय
 शुद्धः पूतोऽज्जरोऽमृतः सम्भवति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [८. १५.] ॥
 अष्टमोऽध्यायः [९९] ॥

श्वेतकेतुर्ह वाऽध्याख्येयः । पञ्चालानां परिपदमाजगाम स आजगाम जैषलं

मवाहयं परिचारयमाणं तमुदीक्ष्याभ्युवाच कुमारः१ऽइति स भोः१ऽइति
 प्रतिशुश्रावाशुशिष्टो न्वसि पित्रेत्योमिति होवाच ॥ १ ॥ वेत्थ यथेष्टाः प्रजाः ।
 प्रयत्यो विप्रतिपद्यान्ताः१ऽइति नेति होवाच वेत्थ यथेष्टं लोकं पुनरापद्यान्ताः१
 ५इति नेति होवाच वेत्थ यथातो लोकं एवं बहुभिः पुनः पुनः प्रयुद्धिर्न सम्पू-
 र्यताः१ऽइति नेति होवाच ॥ २ ॥ वेत्थ यतिध्यामादुत्पाद्यं हुतायाम् । आपः
 पुरुषाचो भूत्वा समुत्थाय यदन्वीः१ऽइति नेति होवाच वेत्थो देवयानस्य वा
 पयः प्रतिपुदं पितृपाणस्य वा यस्क्रुद्धं देवयानं वा पुन्यान् प्रतिपुद्यते पितृपाणं
 वा ॥ ३ ॥ अपि हि नऽष्टपर्वचः श्रुतम् । द्वे सृतीऽमृशृण्वं पितृणामहं देवानामुत
 मर्त्यानाम् ताभ्यामिदं विश्वमेजन्तमेति यदन्तरा पितरं मातरं चेति नाहमुत एकं
 च न वेदेति होवाच ॥ ४ ॥ अयं हनं वसत्योपमन्त्रयां चक्रे । अनादृत्य वसति
 कुमारः मुदुवाच स आभगाम पितरं तृत्तं होवाचेति वाय किल नो भवान्पुनानु-
 शिष्टानुषोच इति कथं॥ सुमेध इति पृच्छ मा प्रश्नान्नाजुन्यवन्धुरं प्राक्षिप्तो
 नैकं च न वेदेति होवाच कतमं तऽतोपऽइति इ भतीकान्युवाचहार ॥ ५ ॥ स
 होवाच । तथा नस्त्वं तात जानीथा यथा यदहं किं च येदं सर्वमहं तत्तुभ्यमवोचं
 मेहि तु तत्र प्रतीत्य द्रष्टव्यं वत्स्याव इति भवानेव गच्छस्विति ॥ ६ ॥ स आ-
 भगाम गौतमो । यत्र मवाहणस्य जैवलेरास तस्याऽआसनुयाहारादिकमाहारयां च-
 काणाय हास्माऽअर्थं चकार ॥ ७ ॥ स होवाच । वरं भवते . गौतमाय दद्य इति
 स होवाच प्रतिज्ञातो मऽएष वरो यां तु कुमारस्यान्ते वाचमभाषयास्तां मे ब्रूही-
 ति ॥ ८ ॥ स होवाच । देवेषु वै गौतम वज्रोषु मानुषाणां ब्रूहीति ॥ ९ ॥ स
 होवाच । विज्ञायते हस्ति हिरण्यस्यापाचं गोऽअश्वानां वामीनां प्रवराणां परि-
 धानानां मा नो भवान्वहोरनन्तस्यापर्वन्तस्याभ्यारदान्यो भूदिति स वै . गौतम
 तीर्थेन च्छासाऽइत्युपैम्यहं भवन्तमिति वाचा इ स्मैर पूर्वऽजुपयन्ति ॥ १० ॥ स
 होवापनर्हतीऽउवाच । तथा नस्त्वं गौतम प्रापराधास्तुष च पितामहा यथेष्टं वि-
 दधतः॥ न ह स्मिन्मन्त्रे ब्राह्मणऽउवाच तां त्वहं तुभ्ये वक्ष्यामि को हि त्वेवं
 मुञ्चतमरेति प्रत्याकृशातुमिति ॥ ११ ॥ असौ वै लोकोऽग्निर्गौतम । तस्यादिरय
 एव सपिद्रमयो धूमोऽहरर्जिदचन्वया अद्वारा ज्वन्माणी विष्फुलिङ्गास्तस्मिन्नेत-
 स्मिन्नग्नौ देवाः अक्षां न्नुहति तस्या आहुतेः सोमो राजा सम्भवति ॥ १२ ॥
 पृजंन्यो वाऽअग्निर्गौतम । तस्य संवत्सर एव समिदधाणि धूमो विद्युदक्षिरा-

निरङ्गारा आहुनयो विष्कुलिद्वास्तास्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवाः सोमं जुहति तस्या
 आहुतेर्बृष्टिं सम्भवति ॥ १३ ॥ अयं वै लोकोऽग्निर्गौतम । तस्य पृथिव्येव स-
 मिद्वायुर्धूमो रात्रिरीर्चदिशोऽङ्गारा अवान्तरदिशो विष्कुलिद्वास्तस्मिन्नेतस्मिन्न-
 ग्नौ देवा बृष्टिं जुहति तस्या आहुतेरुन्नथं सम्भवति ॥ १४ ॥ पुरुषो वाऽअ-
 ग्निर्गौतम । तस्य व्यासमेव समिन्तोऽग्निं धूमो वागार्चिश्चक्षुरङ्गाराः श्रोत्रं विष्कु-
 लिद्वास्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवाः अन्नं जुहति तस्या आहुते रेतः सम्भवति ॥ १५ ॥
 योषा वाऽअग्निर्गौतम । तस्या उपस्थ एव समिन्तोऽग्निं धूमो योनिरर्चिर्यदन्तः
 करोति तेऽङ्गारा अभिनन्दा विष्कुलिद्वास्तास्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा रेतो जुहति
 तस्या आहुतेः पुरुषाः सम्भवति स जायते स जीयति यावज्जीवत्ययं यदा भिय-
 तेऽथैनमग्नये हरन्ति ॥ १६ ॥ तस्याग्निरेवाग्निर्भवति । समिन्तामिद्धूमो धूमोऽर्चि-
 ऽङ्गारा अङ्गारा विष्कुलिद्वा विष्कुलिद्वास्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवाः पुरुषं जुहति
 तस्या आहुतेः पुरुषो भास्वरवर्णः सम्भवति ॥ १७ ॥ ते यऽएवमेतद्विदुः । ये
 चासीऽअरण्ये श्रद्धां सत्यमुपासते तेऽर्चिरभिसम्भवन्त्यर्चिषोऽहरद्वा आपूर्यमा-
 णपञ्चमापूर्यमाणपक्षाद्यान्पञ्चासानुदङ्कादित्य एति मासेभ्यो देवलोक्तं देवलो
 क्तादादित्यमादित्याद्यैर्ब्रह्मं तान्वैष्टुतात्पुरुषो मानस एव ब्रह्मलोकान्गमयति ते
 तेषु ब्रह्मलोकेषु पराः परावृत्तो वसन्ति तेषामिह न पुनरावृत्तिरस्ति ॥ १८ ॥
 अथ ये यज्ञेन दानेन । तपसा लोकं जयन्ति तेऽयमभिसम्भवन्ति धूमाद्रात्रिथ रात्रे-
 रपक्षीयमाण पञ्चमपक्षीयमाणपक्षाद्यान्पञ्चासानुदङ्कादित्य एति मासेभ्यः
 पिहलोक्तं पिहलोक्ताश्चन्द्रं ते चन्द्रं प्राप्स्यान्नं भवन्ति तांस्तत्र देवा यथा सोमथ
 राजानप्राप्स्यायस्यापक्षीयस्तेत्येवमेनांस्तत्र भक्षयन्ति तेषां यदा तत्पर्यं वैश्वेदेमेव-
 वाकाशमभित्यिष्यन्तऽआकाशाद्वायु वायोर्बृष्टिं वृष्टेः पृथिवीं ते पृथिवीं प्राप्स्यान्नं
 भवन्ति तऽएवमेवानुपरिवर्तन्तेऽथ यऽएतौ पुन्धानौ न विदुस्ते कीडाः पतद्वायुद्विदं
 दन्दशूकम् ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [९. १.] ॥

यो ह वै ज्येष्ठं च भ्रेष्ठं च वेद । ज्येष्ठश्च भ्रेष्ठश्च स्वानां भवति प्राणो वै ज्येष्ठ-
 श्च भ्रेष्ठश्च ज्येष्ठश्च भ्रेष्ठश्च स्वानां भवत्यपि च येषां कुमूपति य एवं वेद ॥ १ ॥
 यो ह वै वसिष्ठां वेद । वसिष्ठः स्वानां भवति वाग्मे वसिष्ठः स्वानां भवति
 य एवं वेद ॥ २ ॥ यो ह वै श्रुतिष्ठां वेद । श्रुतिष्ठति स मे श्रुतिष्ठति दुर्गे चतुर्वै

प्रतिष्ठा चक्षुषा हि समे च तूर्णे च प्रतितिष्ठति प्रतिविष्टति समे प्रतितिष्ठति दुर्गे
 य एवं वेद ॥ ३ ॥ यो ह वै सम्पदं वेद । सध्र् हास्यै पश्यते यं कामं कामयते
 श्रोत्रं वै सम्पत्श्रोत्रे हीमे सर्वे वेदा अभिमम्पन्नाः सध्र् हास्यै पश्यते यं कामं
 कामयते य एवं वेद ॥ ४ ॥ यो ह वाऽध्यायतनं वेद । आयतनध्र् स्वानां भवत्या-
 यतनं जनानां मनो वाऽध्यायतनमायतनध्र् स्वानां भवत्यायतनं जनानां य एवं
 वेद ॥ ५ ॥ यो ह वै प्रजातिं वेद । प्रजायते प्रजया पशुभी रेतो वै प्रजापतिः
 प्रजायते प्रजया पशुभिर्ध्र् एवं वेद ॥ ६ ॥ ते हेमे प्राणाः । अहध्र् धेयसे विद्व-
 माना ब्रह्म जगुः को नो वसिष्ठ इति धुस्मन्व उत्क्रान्तऽहध्र् शरीरं प्रापीयो
 मन्यते स वो वसिष्ठ इति ॥ ७ ॥ वाग्नेयक्राम । सां संवत्सरं मोष्यागत्सोवाच
 कथमशक्तं मृहते जीवितुमिति ते होचुर्यया कदा अवदन्तो वाचा प्राणन्तः प्रा-
 णेन पश्यन्तश्चक्षुषा शृण्वन्तः श्रोत्रेण विद्वाध्र्सो मनसा प्रजायमाना रेतसै-
 वमजीविष्येति प्रविशेह वाक् ॥ ८ ॥ चक्षुर्होचक्राम । तत्संवत्सरं मोष्यागत्सो-
 वाच कथमशक्तं मृहते जीवितुमिति ते होचुर्ययान्वा अपश्यन्तश्चक्षुषा प्राणन्तः
 प्राणेन वदन्तो वाचा शृण्वन्तः श्रोत्रेण विद्वाध्र्सो मनसा प्रजायमाना रेतसैव-
 मजीविष्येति प्रविशेह चक्षुः ॥ ९ ॥ श्रोत्रध्र् होचक्राम । तत्संवत्सरं मोष्याग-
 त्सोवाच कथमशक्तं मृहते जीवितुमिति ते होचुर्यया वापिरा अमृषवन्तः श्रो-
 त्रेण प्राणन्तः प्राणेन वदन्तो वाचा पश्यन्तश्चक्षुषा विद्वाध्र्सो मनसा
 प्रजायमाना रेतसैवमजीविष्येति प्रविशेह श्रोत्रम् ॥ १० ॥ मनो
 होचक्राम । तत्संवत्सरं मोष्यागत्सोवाच कथमशक्तं मृहते जीवितुमिति
 ते होचुर्यया मुग्धा अविद्वाध्र्सो मनसा प्राणन्तः प्राणेन वदन्तो वाचा पश्यन्त-
 श्चक्षुषा शृण्वन्तः श्रोत्रेण प्रजायमाना रेतसैवमजीविष्येति प्रविशेह मनः ॥ ११ ॥ रेतो
 होचक्राम । तत्संवत्सरं मोष्यागत्सोवाच कथमशक्तं मृहते जीवितुमिति ते हो-
 चुर्यया क्रीडा अमजायमाना रेतसा प्राणन्तः प्राणेन वदन्तो वाचा पश्यन्तश्चक्षु-
 षा शृण्वन्तः श्रोत्रेण विद्वाध्र्सो मनसैवमजीविष्येति प्रविशेह रेतः ॥ १२ ॥
 अध्र् ह प्राणं जहमिध्र्मन् । यथा महामुहयः सैन्धवः पद्वीशशङ्कन्तसंवेदेवध्र्
 द्वैमान्माषान्संभवर्ध ते होचुर्मा भगव उत्क्रमीर्न वै स्त्रुषामस्तवृहते जीवितुमिति
 तस्य वै मे पत्तिं कुरुतेति तथेति ॥ १३ ॥ सा ह वागुवाच । यथाऽअहं वसिष्ठा-
 स्मि एवं तद्वासिष्ठोऽस्मीति चक्षुर्वाऽअहं प्रतिष्ठास्मि त्वं तस्यतिष्ठोऽस्मीति श्रोत्रं

यद्वाऽअहं स्मि त्वं तत्सम्बन्धीति मनो यद्वाऽअहमायतनमस्मि त्वं तदा-
यतनमस्मीति रेतो यद्वाऽअहं अजातिरस्मि त्वं, तत्प्रजातिरस्मीति तस्यो मे किम-
र्हि वास इति यदिदं किं चा इवभ्य आ किमिभ्य आ कीटपतङ्गोभ्यस्तसेऽन्नमा-
पो वास इति न ह वाऽअस्यानन्नं जग्ध-भवति नानन्नं प्रतिशृङ्गीतं य एवमेतद-
नस्यान्नं वेद ॥ १४ ॥ तद्विद्वान्ध्यासा ओजियाः । अशिष्यन्त आचामन्त्यशि-
त्वाचामन्त्येतेष्व तदनमन्नं कुर्वन्तो मन्यन्ते तस्मादेवंविदशिष्यश्चाचामेदशि-
त्वाचामेदेतेमेव तदनमन्नं कुर्वते ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥३ [९.२ ॥ ॥

स यः काम्यते । महत्प्रामुष्यामित्युदगपनऽध्यार्ष्यमाणापत्ते पुण्याहे द्वादशा-
हमुपसद्मती भूत्वोदुम्बरे कथंते चमसे वा सर्वोपधं फलानीति सम्भृत्य परिसमु-
द्य परिलिप्त्वाग्निमुपसमाधायानुताज्यते संसृज्य पृथसा नक्षत्रेण मन्थते संनीय
जुहोति ॥ १ ॥ यावन्तो देवास्तद्यपि जातवेदः । तिर्यञ्चो घ्नन्ति पुरुषस्य कामान्
तेभ्योऽहं मागधेयं जुहोमि ते मा तृप्ताः कामैस्तर्पयन्तु स्वाहा ॥ २ ॥ या तिर-
ञ्ची निपद्यतेऽहं विभरणीऽहति । तां त्वा घृतस्य धारया घृते सधरापनीमहं
स्वाहा । प्रजापते न त्वदेतान्मन्य इति तृतीयां जुहोति ॥ ३ ॥ ष्येष्टाय स्वाहा ओ-
ष्टाय स्वाहेति । अग्नी हुत्वा मन्थे सधस्रमवनयति माणाय स्वाहा वसिष्ठा पै स्वा-
हेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे सधस्रमवनयति पाचेश्वाहा प्रतिष्ठापै स्वाहेत्यग्नौ० चक्षु-
पे स्वाहा सम्पदे स्वाहेत्यग्नौ० ओत्राय स्वाहायतनाय स्वाहेत्यग्नौ० मनसे स्वाहा
प्रजापतये स्वाहेत्यग्नौ० रेतसे स्वाहेत्यग्नौ० ॥ ४ ॥ भूताय स्वाहेति । अग्नी० भविष्यते
स्वाहेत्यग्नौ० विश्वाय स्वाहेत्यग्नौ० सर्वाय स्वाहेत्यग्नौ० ॥ ५ ॥ पृथिव्यै स्वाहेति ।
अग्नी० अन्तरिक्षाय स्वाहेत्यग्नौ० दिवे स्वाहेत्यग्नौ० दिग्भ्यः स्वाहेत्यग्नौ० ब्रह्मणे
स्वाहेत्यग्नौ० क्षत्राय स्वाहेत्यग्नौ० ॥ ६ ॥ भूः स्वाहेति । अग्नी० भुवः स्वाहेत्यग्नौ०
स्वः स्वाहेत्यग्नौ० भूर्भुवः स्वः स्वाहेत्यग्नौ० ॥ ७ ॥ अग्नये स्वाहेति । अग्नी० सो-
माय स्वाहेत्यग्नौ० तनसे स्वाहेत्यग्नौ० अथै स्वाहेत्यग्नौ० लक्ष्म्यै स्वाहेत्यग्नौ०
सवित्रे स्वाहेत्यग्नौ० सरस्वत्यै स्वाहेत्यग्नौ० विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेत्यग्नौ० प्र-
जापतये स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे सध व मवनयति ॥ ८ ॥ अथैनमाभिमुशति ।
भूमासि ज्वलद्दसि पूर्णमसि मस्तब्धमस्पेकसममसि हिक्कृतमसि हिक्कियमाणमस्युक्ती-
थमस्युक्तीयमलमसि आभितमसि मर्याआभितमस्यार्द्रं संदीप्तमसि विभूरसि ज्यो-

तिरस्युन्नमसि निधुनमसि संवर्गोऽसीति ॥ ६ ॥ अथैनमुच्यच्छति । आमोऽङ्गाम-
 धाहि ते मयि स हि रोमशानोऽधिपतिः स मा राजेशानोऽधिपतिं करोत्विति
 ॥ १० ॥ अथैनमाचामति । तत्संघितुर्वरेण्यम् । मधु धाता ऋतायते मधु सरन्ति
 सिन्धव माध्वीर्नः सन्तोषधीः मूः स्वाहा ॥ ११ ॥ भर्गो देवस्य धीमहि । मधु नक्त-
 मुतोपसो मधुमत्याधिधेः रजः मधु घौरस्तु नः पिता भुवः स्वाहा ॥ १२ ॥ धियो
 यो नः प्रचोदयात् । मधुपान्नो वनस्पतिर्मधुमा ॥ १३ ॥ अस्तु सूर्यः माध्वीर्गावो भवन्तु
 नः स्वः स्वाहेति सर्वा च सावित्रीपन्वाह सर्वाश्च मधुमती सर्वाश्च व्यावृत्तीरहमेः
 वेदधसर्व भूयासं सूर्यः स्वाहेत्यन्तत् आचम्य मक्षान्य पाणी अग्नेनाग्निं प्रावि-
 शराः संविशति ॥ १३ ॥ मातरादिस्पृशतिष्ठते । दिशामेकपुण्डरीकमस्पृशं मनुष्या-
 णामेकपुण्डरीकं भूयासमिति युवेतमेत्य अग्नेनाग्निप्रामीनो बध्नुं जपति ॥ १४ ॥
 तथैतमहालोक आरुणः । वाजसनेष्टाय पाशवल्क्योपान्तेवासिनऽवक्स्वोवा-
 चापि य एनधं शुष्के स्थाणौ निपिञ्चेऽज्ञायेर-
 ङ्ग्लाखाः परोद्देयुः पलाशानीति ॥ १५ ॥ एतमु हैव वाजसनेयो याज्ञवल्क्यो । मधुकाय पेह्युपान्तेवा० ॥ १६ ॥
 एतमु हैव मधुकाः पेह्यः । घूढाय भागवित्पेऽन्तेवा० ॥ १७ ॥ एतमु हैव चूडो
 भागवित्तिः । जानक्यऽत्रायस्थूणापान्तेवा० ॥ १८ ॥ एतमु हैव जानकिराय-
 स्थूणः । सत्यकामाय जाबालायान्तेवा० ॥ १९ ॥ एतमु हैव सत्यकामो जा-
 बालो । अन्तेवासिभ्य उक्स्वोवाचापि य एनधं शुष्के स्थाणौ निपिञ्चेऽज्ञायेर-
 ङ्ग्लाखाः परोद्देयुः पलाशानीति तमेतं नृपुत्राय वानन्तेवासिने वा ब्रूयात् ॥ २० ॥
 चतुरौदुम्बरो भवति । औदुम्बरश्चमस औदुम्बरं सुव औदुम्बर इध औदुम्बरा
 उपमन्थन्मौ ॥ २१ ॥ दश ग्राम्याणि धान्यानि भवन्ति । व्रीहियवास्तिलमपा
 अणुमिर्मगवो गोधूमाश्च ममूराश्च खन्वाश्च खलकुलाश्च तान्तसार्यं पिष्ट्वा
 दध्ना मयुना घृतेनोपसिञ्च्यज्यस्य जुहोति ॥ ४ ॥ [९. १] ॥ ॥

एषा वै भूतानां पृथिवी रसः । पृथिव्या आपोऽपामोपपद्य ओषधीनां पु-
 ष्पाणि पुष्पाणां फलानि फलानां पुरुषः पुरुषस्य जेतः ॥ १ ॥ स ह मन्नापात-
 रीक्षां चक्रे । हुन्तास्मै भविष्यति कल्पयानीति स स्थिरधेः सत्येन त्वाधेः सृष्ट्वा
 वृषास्त तस्मात्सिन्धुमथ जपासीत् धीर्येण स एतं शर्वं प्राचाणमात्मन एव समु-
 दवारयत्तेनैतामभ्यसृजत् ॥ २ ॥ तस्या वेदिरुपस्थो । लोमानि बर्हिश्चर्मधिपुवणं
 समिद्धो मध्यतस्तौ मुक्तौ सणवान्द वै वाजपेयेन यजमानस्य लोको भवति

तावानस्य लोको भवति य एवं विद्वानधोपहासं चरत्यास स्त्रीणां सुकृतं वृद्धं-
 ऽथ य इदमविद्वानधोपहासं चरत्यास्य स्त्रियः सुकृतं वृज्जेत ॥३॥ एतद्व स्म वै
 तद्विद्वानुदालक आरुणिराह । एतद्व स्म वै तद्विद्वान्नाको मौद्गल्य आदितद्व स्म वै
 तद्विद्वान्कुमारहारित आह बहवो ग्र्या ब्राह्मणायना निरिन्द्रिया वि सुकृतोऽस्मा-
 ल्लोकात्प्रयन्ति यऽइदमविद्वान्मोऽधोपहासं चरन्तीति ॥ ४ ॥ बहु वाऽइदं
 सुप्तस्य वा जाग्रतो वा रेत स्कन्दति । तदभिमुखेन वा मन्त्रयेत घ्नमेऽथ रेतः
 पृथिवीमस्क्रान्तीत्यधोपवीर्य्यसरद्यदयः इदमहं तदेव आददे पुनर्माप्सिस्त्रिन्द्रियं पु-
 नस्तेज पुनर्भगः पुनरनुयो धिन्त्या यथा स्थानं कल्पन्ताप्सित्यनामिकाश्चगुह्याभ्या-
 मादायान्तरेण स्तनौ वा भुवौ वा निमृज्यात् ॥ ५ ॥ अथ यद्युदकुऽआत्मानं
 प्रयेत् । तदभिमन्त्रयेत् मयि तेन इन्द्रियं यशो इन्द्रियं सकृत्तमिति ॥ ६ ॥
 श्रीह वाऽप्या स्त्रीणाम् । घ्नन्तोद्वासस्तस्मान्मलोद्वाससं यशस्विनीमभिक्रम्यो-
 पमन्त्रयेत् सा चेदस्मै न दद्यात्क्रामयेनामपक्राणीयात्सा चेदस्मै नैव दद्यात्क्रामे-
 नां पन्त्या वा पाणिना वोपहस्यतिक्वयेदिन्द्रियेण ते यशसा यश आददऽइत्य-
 यशा एव भवति ॥ ७ ॥ स ग्रामिच्छेत् । कामयेत मेति तस्यामर्थं निष्ठाप्य मुखे-
 न मुखं संधायोपस्यमस्या अभिमृश्य जपेद्ब्राह्मणं ब्राह्मणं नृदयावधि जायसे स
 त्वमन्नकषायोऽसि द्विग्विद्वामिव मादयेति ॥ ८ ॥ अथ ग्रामिच्छेत् । न गर्भं दर्शितेति
 तस्यामर्थं निष्ठाप्य मुखेन मुखं संधायामिषायापान्यादिन्द्रियेण ते रेतसा रेत आद-
 दऽइत्यरेता एव भवति ॥ ९ ॥ शतम् ७५०० ॥ अथ ग्रामिच्छेत् । गर्भं दर्शितेति तस्या-
 मर्थं निष्ठाप्य मुखेन मुखं संधायामिषायापान्यादिन्द्रियेण ते रेतसा रेत आद-
 धात्रीति गर्भिण्येव भवति ॥ १० ॥ अथ यस्य जायायै जारः स्यात् । तं चेद्विष्यादापत्रे-
 ऽग्निमुपसमाधाय प्रतिलोमं शरवर्हि स्तोत्रं तस्मिन्नेतास्तिष्ठः शरभृष्टीः पनिलोमाः
 सर्पिषाकृत्वा जुहुयान्मम समिद्धेऽहोपीराशापराकाशौ तऽआददेऽसाविति नाम
 गृह्णाति मम समिद्धेऽहोपीः पुत्रपशून्तऽआददे ऽसाविति नाम गृह्णाति मम समिद्धे-
 ऽहोपीः प्राणापानौ तऽआददेऽसाविति नाम गृह्णाति स वाऽप्य निरिन्द्रियो
 विसुकृदस्माद्धोकात्तैति यमेवंविद्ब्राह्मणः शपति तस्मादेवंविच्छ्रोत्रियस्य जायाया
 उपहासं नेच्छेदुत ह्येवंवित्परो भवति ॥ ११ ॥ अथ यस्य जायामार्तं विन्देत् ।
 यमहं कथंसे न पिबेद्वहतासा नैनां नृपलो न वृष्युपह्नाविरात्रान्तऽआप्य
 न्नीहीतवधातयेत् ॥ १२ ॥ स य इच्छेत् । पुत्रो मे गौरो जायेत वेदमनुभवीत सर्व-

दसितो वार्पणो हरितात्कश्यपाञ्जित कश्यप शिन्पात्कश्यपाच्छिल्पः कश्यप
 कश्यपात्रैधुवेः कश्यपोनैध्रुविर्गोचो वार्गम्पिण्या धम्मिपयादित्यानीमानि शुक्ल
 नि यज्जपि वाजसनेयेन याज्ञवल्क्येनाख्यायन्ते ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ८
 [९४] ॥ सप्तम प्रपाठक ॥ कण्डिकासख्या १०१ ॥ नवमोऽध्याय [१०१
 अस्मिन्काण्डे कण्डिकासख्या ७९६ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मण उपनिषत्प्राम चतुर्दश काण्ड समाप्तम् ॥ १॥

